

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني مد ظله...

رساله عمليه

توضيح المسائل

(سنڌي)

اعلم العلماء والمجتهدين رئيس الملت والدين
زعيم الحوزة العلمية حضرت آيت الله العظميٰ

دام الله ظله
آقا حاج سيد علي حسيني سيستاني

جي فتوائن مطابق

سنڌيڪار: جامعہ محققين نور علماء سنڌ مقيم قم ايران

چپائيندڙ: سيد اختر حسين شاه نقوي

سرپرست: مهديه فائونڊيشن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

سپ حق ۽ واسطاً چيائيندڙ وٽ محفوظ آهن

توضیح المسائل

مصنف : حضرت آیت اللہ العظمیٰ سید علي حُسيني سیستانی دام ظلہ الوارف

سنديکار : جامعہ محققين نور، علماء سنڌ مقيم قمر ۽
ڊاڪٽر سيد فرمان علي شاه رضوي

تصحيح ۽ تطبيق : مولانا صدرالدين هادي

ڪمپوزنگ : عارف حسين هادي ۽ ڏاڙهون ڪوڪر

چيائيندڙ : مولانا سيد اختر حسين شاه نقوي

چيڄڻ جي تاريخ : 2013 ع

قيمت : 300 روپيا

ملڻ جا هنڌ :

❖ مدرسه علميه مهديه خيابان خاڪفرج، ڪ 47، ڪ فرج، پلاڪ 12، قمر، ايران،

❖ جامعة امير المؤمنين نجف اشرف، عراق

❖ جامعة الزينب نوابشاه، پاڪستان

❖ لائبريري، مهديه فائونڊيشن ۽ المصطفى آرگنائيزيشن پاڪستان، ڄامشورو، سنڌ

❖ ويب سائيٽ: www.mahdicentre.com

www.mahdimission.com

❖ فون. 00923003798620, 00923018245174

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

اميد ته آيت الله سيستاني جي توضيح المسائل جي سنڌي ترجمي مان
قوم فائدو وٺي آخرت لاءِ ذخيرو ڪندي

حجت الاسلام والمسلمين سيد ارشاد حسين نقوي
(خيرپور ميرس سنڌ)

بسم الله الرحمن الرحيم

مذهبي معلومات حاصل ڪرڻ جو بهترين ذريعو ڪتاب آهي، خصوصا
فقهي مسائل حاصل ڪرڻ جو بهترين وسيلو توضيح المسائل آهي، عوام جي
ضرورت کي مدنظر رکي آيت الله سيستاني جي توضيح جو سنڌي ۾ ترجمو
اداري جامع محققين معارف نور علماء سنڌ پاڪستان زير سرپرستي آقاي سيد
اختر حسين نقوي ڪيو آهي، اميد آهي ته هن ڪتاب مان قوم پورو فائدو وٺي
آخرت لاءِ ذخيرو ڪندا.
خداوند تعاليٰ اسان سڀني جي ڪوشش کي قبول فرمائي ۽ توفيقا ۾
اضافو فرمائي آمين.

سيد ارشاد حسين نقوي

سيد ارشاد حسين شاهه نقوي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

توضيح المسائل جو سنڌي ترجمو بي انتها خوش ڪندڙ ڪم آهي

حجت الاسلام والمسلمين غلام قنبر ڪريمي

(پٽ شاه، سنڌ)

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله جو هن ڪن اهل علم ۽ علم دوست افراد کي اها توفيق عطا فرمائي هنن اهو ڪم ڪيو جيڪو حقيقت ۾ گهڻو اڳ ڪنهن ماهر ۽ قابل عالم دين کي ڪرڻ ڪنڊو هو يعني ڪنهن مرجع ۾ ديني مجتهد اعظم جي رساله عطيه (توضيح المسائل) جو سنڌي ۾ ترجمون جيتوڻيڪ سنڌي ۾ ديني لٽريچر ۽ مذهب حق مسلك اهلبيت عليهم جي پرچار ۽ اشاعت نه هئڻ برابر آهي، پر وري به ڪن تنظيمي دوستن، دانشمندن پنهنجي ڪوششن ۽ ڪوششن ذريعي ڪي قدر انهي خال کي پرڻ جي رخت ڪئي پر وري به ضرورت ته تمام گهڻي هئي، بهرحال نه هئڻ جي صورت ۾ وري به ڪٿي چئون ته ڪجهه نه ڪجهه ٿيو دعا آهي ته خداوند متعال ۽ هنن کي ۽ انهن سان گڏ علماء ڪرام کي مزيد توفيق عطا فرمائي، آمين، بهرحال اهڙي صورت حال ۾ توضيح المسائل جو ترجمون بي انتها خوش ڪندڙ قدم آهي، اميد ته اهو ڪم معياري ڪيو ويو هوندو، انهي ڪري جو انهي اهميت جي مدنظر معيار ۽ بهتري جي اهميت بيحد ضروري آهي، ۽ اهڙي ريت اميد آهي ته ٻين ديني مسئلن سان گڏ تقليد جي مسئلن جي خاص توجه به ڏني وئي هوندي انهي ڪري جو ڪي بداندیش جيڪي يا ته اصل شيعه اماميه نه آهن يا وري دشمنن يا ايجنسين جا ونگارو آهن ۽ شيعه سا افراد کي علماء ۽ مجتهدين کان پري ڌڪڻ جو ڪم ڪري رهيا آهن. عام ماڻهن کي تقليد جي مخالفت ڪندي علماء کان پري رکڻ جو ڪم سنڀاليو ويٺا آهن ۽ شيعت ۾ فتنا ۽ فساد پيدا ڪري رهيا آهن. بطور مثال تقليد کي حرام چوندي، علماء جي مخالفت پيا ڪن ته ڪڏهن وري تشهد ۾ ”علي ولي الله“ واجب پيا چون. اهو سڀ هنن جي جهالت ۽ جٽپائي لاءِ ڪافي دليل آهي. سو انهي صورت ۾ انهي قسم جي مسئلن تي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ؒ...

بهرحال اميد ته مومنين ڪرام انهي ڪاوش مان وڌ مان وڌ فائدو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا ۽ وري دعا آهي ته الله سائين انهن اهل علم دوستن جي توفيقات ۾ اضافو فرمائي ۽ مومنين کي وڌ کان وڌ فائدو حاصل ڪرڻ جي توفيق عطا فرمائي ۽ اسان کي پڻ دين مابين اسلام جي خدمت ڪرڻ جي توفيق عطا فرمائي.

والسلام

3 ربيع الآخر 1433 هجري

16-2-2013

غلام حبيب ڪرڻي

حجت الاسلام والمسلمين غلام قنبر ڪريم

مرجعین جا اجازت ناما

بسم الله الرحمن الرحيم

پاڻ سڳورن صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جن فرمائن ٿا :
 من سمع عجلا ینادی یا للمسلمین فلم یجبه فلیس بمسلم
 جیکڏهن ڪوئي شخص ٻڌي ته ڪو مسلمان مدد لاءِ فرياد ڪري رهيو آهي ۽ ان
 جي مدد لاءِ نه پهچي ته اهو شخص مسلمان ڪونهي.
 آئون ان پاڪ فرمان جي روشني ۾ اوهان اهل اسلام کي خلق خدا جي مدد لاءِ
 عملي طور تي دعوت ٿو ڏيان، جنهن کان به جهڙي ريت به ممڪن آهي پنهنجي
 وس آهر فائونڊيشن جي مدد ڪريو.
 زندگي جي هر شعبي سان لاڳاپيل ماڻهو اسان جي هن ڪاروان جا حصا بڻجي
 سگهن ٿا چاهي اوهان سکالر آهيو دانشور آهيو اديب آهيو شاعر آهيو انجينيئر
 آهيو ڊاڪٽر آهيو تاجر آهيو زميندار آهيو سرمائيدار آهيو وڪيل آهيو جج آهيو
 هاري آهيو مزدور آهيو اسان اوهان جي شڪرائي سان گڏوگڏ خوش آمدید
 چونڊاسين ۽ اوهان جي مدد جو اوسيئڙو رهندو.
 فائونڊيشن وٽ سڀني مرجعین جا اجازت ناما موجود آهن، اوهان پنهنجي شرعي
 واجباتن ذريعي به فائونڊيشن جي مدد ڪري سگهو ٿا.
 مدیر مهديه فائونڊيشن مولانا سيد اختر حسين نقوي ۽ وکیل مراجع عظام
 1 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ سید علي حسيني سیستانی مدظلہ العالی
 2 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ وحید خراسانی مدظلہ العالی
 3 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ مکارم شیرازی مدظلہ العالی
 4 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ حافظ بشیر حسین نجفی مدظلہ العالی
 5 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ شیخ اسحاق فیاض مدظلہ العالی
 6 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ صافي گلپيگانی مدظلہ العالی
 7 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ نوري همداني مدظلہ العالی
 8 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ سید سعید الحکیم مدظلہ العالی
 9 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ سید صادق شیرازی مدظلہ العالی

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 10 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ موسوی اردبیلی مدظلہ العالی
- 11 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ ہاشمی شاہرودی مدظلہ العالی
- 12 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ شبیری زنجانی مدظلہ العالی
- 13 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ جعفر سبحانی مدظلہ العالی
- 14 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ فاضل مالکی مدظلہ العالی
- 15 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ یعقوبی مدظلہ العالی
- 16 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ عباس مدرس یزدی مدظلہ العالی
- 17 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ علوی گرگانی مدظلہ العالی
- 18 _ حضرت آیت اللہ العظمیٰ گرامی مدظلہ العالی

ایدریس : ایران ، قمر خاکفرج کوچہ 47 داخلی کوچہ فرج پلاک 12 فون :

00989198687450

ایدریس : پاکستان جامشورو

ویب سائیت : www.mahdcentre.com

ای میل : akhtarshah372@yahoo.com

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني مد ظله...

بسمه تعاليٰ

هن ڪتاب مطابق عمل ڪرڻ وارو پنهنجي
ذميداري کان آڃو ٿي ويندو- انشاء الله تعاليٰ

دستخط

مهر مبارڪ

هر مڪلف (جنهن جي مٿان شرعي ذميداري لاڳو ٿيندو هجي) لاءِ اهي سڀ
مسئلا سڪڻ ضروري آهن جن جي باري ۾ کيس اهو احتمال هجي ته اهي مسئلا
نه سڪڻ جي ڪري الله جي نافرمانِي ۾ مبتلا ٿي سگهي ٿو. يعني ڪو واجب
چڏي ڏيڻ يا ڪو حرام ڪري وٺڻ جو امڪان هجي.

(حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني مد ظله مسئلو- 9)

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

تعارف

سڀ ساراهون جهان جي جوڙيندڙ الله لاءِ، صلواتون ۽ سلام ڪائنات جي رحمت حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ ۽ سندس پاڪ آل، تي خصوصاً زمين ۽ آسمان ۾ خدا جي آخري حجت حضرت بقيه الله الاعظم عج جي مقدس ذات تي. پروردگار جا شڪرانا بجا آڻيون ٿا جو سنڌي زبان ۾ ڪتاب ”توضيح المسائل“ کي ڇپرائڻ جي سعادت اسان کي نصيب ٿي ۽ ان ذريعي ماڻهن لاءِ شرعي ۽ ديني مسئلن کي سمجهڻ جي لاءِ هڪ ڪتاب ڇپجي سامهون آيو. من لم يشكر الخلق لم يشكر الخالق

جنهن مخلوق جو شڪر ادا نه ڪيو ان خالق جو شڪر ادا نه ڪيو. (حديث) ان حديث کي نظر ۾ رکندي اسين پنهنجو اخلاقي فرض سمجهون ٿا ته جن اسان سان پريور سهڪار ڪيو آهي انهن جو شڪريو بجا آڻيون. هن ڪتاب جي ڇپرائڻ ۾ اخلاقي ۽ مالي سهڪار ڪرڻ تي دفتر حضرت آيت الله سيستاني مدظله جا ثورائتا آهيون. جن جي مخلصانه ڪاوشن سبب هن ڪتاب جو سنڌي ترجمو منظر عام تي آيو آهي.

ان کان علاوه قبله سيد هادي علي ڪوثر صاحب ۽ قبله ضمير حسين صاحب جن مدرسي لاءِ جڳهه خريد ڪئي ۽ قبله زوار حسين مري صاحب جن ڪراچي ۾ مدرسي لاءِ پلاٽ هڏيو ڪيو ۽ انهن جا جن جامعة الزينب نوابشاه خواتين جي مدرسي جي جڳهه جي لاءِ تعاون ڪيو ۽ جامعة اميرالمؤمنين نجف عراق جي مدرسي لاءِ تعاون ڪيو. حضرت آية الله آصفي جن هزار ميٽر زمين نجف اشرف ۾ مدرسي لاءِ هڏيو ڪئي. ان کان علاوه جن عبادات استيجاري جيڪي تقريباً هڪ هزار قمر، شام، نجف ۽ پاڪستان جي مختلف مدارس جي طالب علمن ۾ تقسيم ڪيا ويا. ان سان گڏ قبله حاجي محمد بخش زرداري، جنهن مون ناچيز تي مهربانيون ڪيون، هن درجي تائين پهچايو. قبله الطاف حسين پوجاني، قبله غلام سرور ۽ سيد نعيم اختر صاحب جا به وڏا ۾ وڏا ثورائتا آهيون جن اسان جي مالي مدد ڪئي.

الله سائين کان دعا آهي ته اهو سڀني مومنن کي سلامت رکي ۽ سندن مرحومين جي مغفرت فرمائي ۽ سڀني مومنن جي لاءِ سوره فاتحه جي التماس ڪجي ٿي. خاص ڪري، مرحوم قبله حاجي محمد بخش زرداري، مرحوم مولانا امام بخش امامي، مرحوم علامه عباس علي نجفي، مرحوم مولانا غلام مهدي نجفي، پنهنجي والدين ۽ زوار حسين مري جي والده مرحوم لاءِ به سوره فاتحه جي التماس ڪجي ٿي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

والسلام

سید اختر حسین شاہ نقوی

وکیل آیات عظام

متولی

مدرسہ جامعۃ الزینب نوابشاہ، مدرسہ المہدی، مدرسہ شہداء، مدرسہ حفظ قرآن امام

حسن عسکری (علیہ السلام)، قم، ایران، سرپرست جامعہ محققین نور علماء سند

پاکستان ۽ جامعۃ امیرالمؤمنین نجف اشرف، عراق

www.ziaraat.com
jabir.abbas@yahoo.com
Sabeel-e-Sakina

مجتهد جي تقليد

حضرت امام حسن عسکري عليه السلام جن فرمائن ٿا:

”عوام جي لاءِ ضروري آهي ته فقهاء يعني شريعت جي حڪمن کي تفصيل ۽ تحقيق سان ڄاڻڻ وارن مان، جيڪو فقيه پنهنجي نفس کي گناهن کان بچائڻ وارو، پنهنجي دين جي حفاظت ڪرڻ وارو هجي، پنهنجي نفساني خواهشن جو پيروڪار نه هجي ۽ (خدا، رسول (ص) ۽ امامن (ع) جو فرمانبردار هجي) انجي تقليد ڪن“

امام زمانه حضرت حجت (عج) جن فرمايو آهي ته:

زمانه غيبت ڪبريٰ ۾ پيش ايندڙ مسئلن جي سلسلي ۾، اسان جي حديثن کي بيان ڪرڻ وارن عالمن جي طرف رجوع ڪيو. ڇو ته اهي منهنجي طرفان توهان تي حجت آهن ۽ ائون الله جي طرفان انهن تي حجت آهيان.“

مٿين حديثن کي سامهون رکجي ته اهو سمجه ۾ اچي ٿو ته جيڪي ماڻهو، اجتهاد جي درجي تي فائز نه آهن انهن تي جامع الشرائط مجتهد جي تقليد ڪرڻ واجب آهي. تقليد کان سواءِ انهن جون عبادتون ۽ اهي سڀ عمل جن ۾ تقليد ضروري آهي باطل ٿيندا.

شريعت جي فروع حڪمن کي تفصيلي ثبوتن سان ڄاڻڻ جو نالو اجتهاد آهي. ۽ مجتهد جي ٻڌايل حڪمن کي بغير دليل جي ڄاڻڻ ۽ عمل جي خاطر معلوم ڪرڻ کي تقليد چئبو آهي. جيڪو انسان اجتهاد جي درجي تي پهچي چڪو هجي ان جي لاءِ تقليد جائز نه آهي. ۽ جيڪو خود مجتهد نه هجي ان تي تقليد واجب آهي. اجتهاد ۽ تقليد کان سواءِ هڪ ٻي صورت به ممڪن آهي. يعني احتياط تي عمل ڪيو وڃي ليڪن احتياط به هر ماڻهو نه ٿو ڪري سگهي. احتياط تي اهوئي شخص عمل ڪري ٿو سگهي جيڪو اختلافي مسئلن ۾ سڀني مجتهدن جي حڪمن کان پوري طرح باخبر هجي، ۽ اهڙي طريقي سان عمل اختيار ڪري سگهي جنهن ۾ ڪامل جامعيت هجي. ظاهر آهي ته هي ڪم به تقريباً اجتهاد وانگر ئي مشڪل آهي. يعني ٻه صورتون باقي رهجي وڃن ٿيون يعني هڪ ته ماڻهو مجتهد هجي يا مجتهد جي تقليد ڪري.

(ادارو)

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني مد ظله...

فهرست

1.....	تقليد جا حڪم
4.....	طهارت جا حڪم
4.....	مطلق پاڻي ۽ مضاف پاڻي
5.....	1- ڪر پاڻي
6.....	2- قليل پاڻي
7.....	3- جاري پاڻي
8.....	4- بارش جو پاڻي
9.....	5- ڪوه جو پاڻي
10.....	پاڻيءَ جا حڪم
11.....	بيت الخلاء جا حڪم
13.....	استبراء
15.....	رفع حاجت وقت مستحب يا مکروه عمل
15.....	نجاستون
15.....	1 ۽ 2- پيشاب ۽ پاڻخانو
16.....	3- مني
16.....	4- مردار
17.....	5- خون (رت)
18.....	6 ۽ 7- ڪتو ۽ سوئر
18.....	8- ڪافر
19.....	9- شراب
20.....	10- نجاست ڪائيندڙ جانور جو پگهر
20.....	نجاست ثابت ٿيڻ جا طريقا
21.....	پاک شيءِ ڪيئن نجس ٿئي ٿي
23.....	نجاستن جا حڪم
25.....	مطهرات (پاک ڪرڻ واريون شيون)
25.....	1- پاڻي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 2- زمین 31
- 3- سج 32
- 4- استحالة 33
- 5- انقلاب 33
- 6- انتقال 35
- 7- اسلام 35
- 8- تبعیت 35
- 9- عین نجاست جو ختم ٿي وڃڻ 37
- 10- نجاست کائیندڙ جانور جو استبراء (پاک ڪرڻ) 37
- 11- مسلمان جو غائب ٿي وڃڻ 38
- 12- ذبح ٿيل حیوان مان معمول مطابق رت جو وهي وڃڻ 38
- ٿانون جا حکم 39
- وضو 40
- ارتماسي وضو 43
- وضو جون مستحب دعائون 44
- وضو صحیح هجڻ جا شرط 44
- وضوء جا حکم 51
- اهي شيون جن لاءِ وضو ڪرڻ واجب آهي 53
- وضو ٽوڙيندڙ شيون 55
- جبیره وضو جا حکم 55
- واجب غسل 58
- جنابت جا حکم 59
- اهي شيون جيڪي تڙ واري ماڻهو تي حرام آهن 60
- اهي شيون جيڪي تڙواري لاءِ مکروه آهن 61
- غسل جنابت 61
- غسل ترتیبي 62
- غسل ارتماسي 63
- غسل ڪرڻ جا حکم 63

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

66.....	استحاضہ
66.....	استحاضہ جا حکم
72.....	حیض
75.....	حیض واري عورت جا حکم
78.....	حیض واري عورتن جا قسم
79.....	صاحب عادت وقتیه، عددیه
83.....	صاحب عادت وقتیه
85.....	صاحب عادت عددیه
87.....	ناسیه (جیکا عورت عادت وساري ويهي)
88.....	حیض جا مختلف مسئلا
90.....	نفاس
92.....	غسل مس میت
93.....	محتضر (ساه ڏيڻ واري) انسان جا حکم
94.....	مرڻ کان پوءِ جا حکم
94.....	غسل، کفن، نماز میت ۽ دفن جا حکم
96.....	میت جي غسل جو طریقو
98.....	کفن جا حکم
100.....	حنوط جا حکم
101.....	نماز میت جا حکم
103.....	نماز میت جو طریقو
104.....	نماز میت جا مستحبات
105.....	دفن جا احکام
106.....	دفن جا مستحب
109.....	نماز وحشت
110.....	قبر کوٽڻ
111.....	مستحب غسل
113.....	تیمم
113.....	پهرين صورت: پاڻي نه هجڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 116..... ٻي صورت: پاڻي تائين پهچي نه سگهڻ.
- 116..... ٽين صورت: پاڻي جي استعمال ۾ خطرو.
- 117..... چوٿين صورت: پاڻي کي حاصل ڪرڻ سخت ۽ مشڪل هجي.
- 117..... پنجين صورت: پاڻي اڃ پوري ڪرڻ لاءِ ضروري هجي.
- چھين صورت: وضو ۽ غسل سان ٻيو حڪم موجود هجي جيڪو ٻنهي کان وڌيڪ اهم يا برابر هجي.
- 118..... ستين حالت: وقت ٿورڙو هجي.
- 118..... اهي شيون جن تي تيمم ڪرڻ صحيح آهي.
- 119..... وضو يا غسل جي بدلي تيمم ڪرڻ جو طريقو.
- 121..... تيمم جا احڪام.
- 122..... نماز جا حڪم.
- 126..... واجب نمازون.
- 127..... جيڪي شيون نمازي جي لباس ۾ مستحب آهن.
- 150..... جيڪي شيون نمازي جي لباس ۾ مکروه آهن.
- 151..... نمازيءَ جي جاءِ.
- 151..... پهريون شرط.
- 151..... ٻيو شرط.
- 153..... ٽيون شرط.
- 153..... چوٿون شرط.
- 154..... پنجون شرط.
- 154..... ڇهون شرط.
- 154..... ستون شرط.
- 155..... اهي جايون جتي نماز پڙهڻ مستحب آهي.
- 155..... اهي جايون جتي نماز پڙهڻ مکروه آهي.
- 156..... مسجد جا حڪم.
- 157..... آذان ۽ اقامت.
- 159..... آذان ۽ اقامت جو ترجمو.
- 160..... نماز جا واجبات.
- 163.....

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

164.....	نیت.....
165.....	تکبیرۃ الاحرام.....
166.....	نماز ۾ بیہٺ.....
169.....	قِرَائت.....
175.....	رکوع.....
178.....	سجدا.....
182.....	جن شین تی سجدو ڪرڻ صحیح آهي.....
184.....	سجدي جا مستحب ۽ مکروه.....
185.....	قرآن جا واجب سجدا.....
186.....	تشهد.....
187.....	نماز جو سلام.....
187.....	ترتیب.....
188.....	موالات.....
188.....	قنوت.....
189.....	نماز جو سنڌي ترجمو.....
189.....	1- سورة الحمد جو ترجمو.....
190.....	2- سورة قل هو الله جو ترجمو.....
190.....	3- رکوع ۽ سجدي جي ذڪرن ۽ ٻين مستحب ذڪرن جو ترجمو.....
190.....	4- قنوت جو ترجمو.....
191.....	5- تسبیحات اربعہ جو ترجمو.....
191.....	6- تشهد ۽ سلام جو ترجمو.....
191.....	نماز کان پوءِ تعقیبات.....
192.....	پیغمبر (ص) تي صلوات.....
192.....	نماز کي باطل ڪرڻ واريون شيون.....
197.....	اهي شيون جيڪي نماز ۾ مکروه آهن.....
198.....	اهي جايون جتي واجب نماز کي توڙڻ جائز آهي.....
199.....	شکيات نماز.....
199.....	اهي شک جيڪي نماز کي باطل ڪندا آهن.....

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 199..... اهي شك جن جي پرواه نه ڪجي
- 200..... 1- اهڙو شك جنهن جو وقت گذري چڪو هجي
- 202..... 2- سلام کان پوءِ شك
- 202..... 3- وقت گذرڻ کان پوءِ شك
- 202..... 4- گهڻو شك ڪرڻ واري ماڻهو جو شك
- 204..... 5- پيش نماز ۽ جماعتي جو شك
- 204..... 6- مستحب نماز ۾ شك
- 205..... صحيح شك
- 208..... نماز احتياط پڙهڻ جو طريقو
- 212..... سهو جو سجدو
- 213..... سهو جي سجدي ڪرڻ جو طريقو
- 214..... وسري ويل سجدي ۽ شهد جي قضا
- 215..... نماز جي حصن يا شرطن کي گهٽائڻ يا وڌائڻ
- 217..... مسافر جي نماز
- 217..... پهريون شرط:
- 218..... ٻيو شرط:
- 219..... ٽيون شرط:
- 220..... چوٿون شرط:
- 221..... پنجون شرط:
- 222..... ڇهون شرط:
- 222..... ستون شرط:
- 224..... اٺون شرط:
- 230..... مختلف مسئلا
- 232..... قضا نمازون
- 234..... پيءُ جون قضا نمازون جيڪي وڏي پٽ تي واجب آهن
- 235..... جماعت نماز
- 242..... پيش نماز جا شرط
- 243..... جماعت نماز جا حڪم

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 246.....جماعت ۾ امام ۽ مقتديءَ جا فرض
- 247.....اُهي شيون جيڪي جماعت ۾ مڪروه آهن
- 248.....نماز آیات
- 250.....نماز آیات پڙهڻ جو طريقو
- 252.....عيد الفطر ۽ عيد الاضحیٰ جي نماز
- 254.....مزدوري تي نماز پڙهائڻ جا حڪم
- 256.....روزي جا حڪم
- 257.....نیت
- 260.....اھي شيون جن سان روزو ٽٽي پوي ٿو
- 261.....1- ڪاٺڻ ۽ پيئڻ
- 262.....2- جماع
- 263.....3- استمناء
- 263.....4- خدا ۽ پيغمبر تي ڪوڙ مڙهڻ
- 264.....5- دز (۽ دونھون نڙي) تائين پهچائڻ
- 265.....6- فجر جي اذان تائين جنابت، حيض يا نفاس جي حالت ۾ رهڻ
- 269.....7- ڊوش ڪرائڻ
- 269.....8- اُلتی ڪرڻ
- 270.....انھن شين جا حڪم جن سان روزو ڀڃي پوندو آھي
- 270.....اھي ڳالھيون جيڪي روزيدار لاءِ مڪروه آهن
- 271.....اھي ڳالھيون جن سان قضا ۽ ڪفارو واجب ٿئي ٿو
- 271.....روزي جو ڪفارو
- 275.....اھي ڪم جن سان صرف روزي جي قضا واجب آھي
- 277.....قضا روزن جا حڪم
- 280.....مسافر جي روزن جا حڪم
- 281.....اھي ماڻھو جن تي روزو رکڻ واجب نہ آھي
- 282.....پھرين تاريخ ثابت ٿيڻ جا طريقا
- 284.....حرام ۽ مڪروه روزا
- 285.....مستحب روزا

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني مدظلہ...

- اهي صورتون جن ۾ روزي کي باطل ڪندڙ شين کان پرهيز ڪرڻ مستحب آهي
286.....
- خمس جا حڪم.....
287.....
- 1- ڪاروبار مان نفعو.....
287.....
- 2- ڪاڻيون.....
294.....
- 3- گنج (پوريل مال).....
296.....
- 4- اهو حلال مال جيڪو حرام سان گڏجي وڃي.....
297.....
- 5- تبّي هڻي حاصل ڪيل هيرا موتي.....
298.....
- 6- مال غنيمت.....
299.....
- 7- اها زمين جيڪا ذمي ڪافر ڪنهن مسلمان کان خريد ڪري.....
300.....
- خمس جو استعمال.....
300.....
- زڪوات جا حڪم.....
302.....
- زڪوات واجب ٿيڻ جا شرط.....
303.....
- ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ ڪشمش جي زڪوات.....
304.....
- سون جو نصاب.....
309.....
- اُن، ڳئون ۽ ري پڪريءَ جي زڪوات.....
311.....
- اُن جو نصاب.....
312.....
- ڳئون جو نصاب.....
313.....
- ري جو نصاب.....
314.....
- واپار جي مال جي زڪوات.....
315.....
- زڪوات خرچ ڪرڻ.....
316.....
- زڪوات جي حقدارن جا شرط.....
319.....
- زڪوات جي نيت.....
321.....
- زڪوات جا مختلف مسئلا.....
322.....
- فطرو.....
326.....
- فطري جو استعمال.....
329.....
- فطري جا مختلف مسئلا.....
330.....
- حج جا حڪم.....
331.....

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 335.....امربا لمعروف و نہي المنکر
- 337.....خرید کرڻ ۽ وڪڻڻ جا احڪام (واپار جا حکم)
- 338.....واپار جا مستحب
- 338.....واپار جا مکروہ معاملہ
- 339.....حرام معاملہ
- 339.....ملاوت جا مختلف صورتون
- 344.....وڪڻڻ واري ۽ خریدار جا شرط
- 346.....جنس ۽ ان جي عيوض جا شرط
- 347.....خرید ۽ فروخت جو صیغو
- 348.....میون جي خرید ۽ فروخت
- 349.....روڪ ۽ اوڌر جا حکم
- 350.....سلف (قیمت روڪڙي ۽ جنس اڌار) جو سودو ۽ ان جا شرط
- 351.....سلفي معاملي جا حکم
- 352.....سون ۽ چانديءَ کي سون ۽ چانديءَ جي عيوض وڪڻڻ
- 353.....اهي صورتون جن ۾ انسان معاملو توڙي سگهي ٿو
- 357.....مختلف مسئلا
- 358.....پائيواري جا حکم
- 361.....صلح جا حکم
- 364.....ڪرائي يا مسواڙ جا حکم
- 366.....ڪرائي جي مال جا شرائط
- 367.....ڪرائي تي ڏنل مال مان فائدي حاصل ڪرڻ جا شرط
- 368.....ڪرائي ۽ مزدوريءَ جا مختلف مسئلا
- 373.....جعلہ جا حکم
- 375.....ھارپي جا حکم
- 378.....مساقات ۽ مغارسہ جا حکم
- 380.....اهي شخص جن کي پنهنجي مال استعمال ڪرڻ کان روکيو ويو آهي
- 381.....وکالت جا حکم
- 384.....قرض جا حکم

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

387.....	حوالو ڏيڻ جا حڪم
389.....	گروي ⁽¹⁾ جا حڪم
391.....	ضامن ٿيڻ جا حڪم
393.....	كفالت جا احڪام
394.....	امانت جا احڪام
397.....	اوڌر جا احڪام
400.....	نڪاح جا احڪام
400.....	نڪاح
401.....	نڪاح پڙهڻ جو طريقو
401.....	نڪاح جا شرط
404.....	اهي صورتون جن جي ڪري مرد يا عورت نڪاح توڙي سگهن ٿا
405.....	اهي عورتون جن سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي
409.....	دائمي نڪاح جا احڪام
411.....	متعو (وقتي نڪاح)
413.....	ڏسڻ جا احڪام
414.....	شاديءَ جا مختلف مسئلا
418.....	ٽچ پيارڻ جا احڪام
420.....	ٽچ پياري محرم ٿيڻ جا شرط
423.....	ٽچ پيارڻ جا آداب
424.....	ٽچ پيارڻ جا مختلف مسئلا
425.....	طلاق جا احڪام
428.....	طلاق جي عدت
429.....	وفات جي عدت
430.....	بائن طلاق ۽ رجعي طلاق
431.....	رجوع ڪرڻ جا احڪام
433.....	مبارات جي طلاق
434.....	طلاق جا مختلف مسئلا
435.....	غصب جا احڪام

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 439..... لذل شيء جا احكام
- 443..... جانورن جو شڪار ۽ ڪهڻ جا حڪم
- 444..... جانورن کي ڪهڻ جو طريقو
- 445..... جانورن کي ڪهڻ جا شرط
- 447..... اٺ کي ڪهڻ جو طريقو
- 447..... جانورن کي ذبح ڪرڻ جا مستحب
- 448..... جانورن کي ڪهڻ جا مکروه
- 448..... هٿيار سان شڪار ڪرڻ جا احڪام
- 450..... شڪاري ڪتي سان شڪار ڪرڻ
- 452..... مڇي ۽ ماڪڙ جو شڪار
- 453..... کاڌي پيئي جي شين جا حڪم
- 456..... کائڻ جا آداب
- 457..... اهي ڪم جيڪي کاڌي کائڻ وقت نا پسند آهن
- 458..... پاڻي پيئڻ جا آداب
- 458..... اهي ڪم جيڪي پيئڻ ۾ نا پسند آهن
- 458..... نذر ۽ عهد جا حڪم
- 463..... قسم کڻڻ جا حڪم
- 465..... وقف جا حڪم
- 468..... وصيت جا حڪم
- 476..... ميراث جا احڪام
- 476..... پهرئين گروه جي ميراث
- 478..... ٻئي گروه جي ميراث
- 482..... ٽئين گروه جي ميراث (ورثو)
- 484..... زال ۽ مڙس جي ميراث
- 486..... ميراث جا مختلف مسئلا
- 488..... جديد مسئلا
- 488..... بينڪن ۾ رقم رکڻ/ قرض کڻڻ
- 491..... بينڪ گارنٽي/ ايل سي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

493.....	بيڪ طرفان واپار جي مال جي حفاظت ڪرڻ
494.....	چڏيل مال کي وڪڻڻ
494.....	بينڪ جي كفالت/بينڪ گارنٽي
495.....	شيئرز (حصا) خريد فروخت
496.....	قرض جا بانڊ (Bond) وڪڻڻ
497.....	ملڪي ۽ غير ملڪي حوالو/ڊرافٽ
500.....	بينڪ جا انعام
500.....	پرو نوٽ وصول ڪرڻ
502.....	ٻاهرين ملڪ جي ڪرنسي ڏيڻ وٺڻ
502.....	اضافي رقم (اوور ڊرافٽ) (Over Draft)
502.....	تنزيل برات:
502.....	مقدمات:
506.....	بينڪ ۾ نوڪري
507.....	انشورنس
508.....	پڳڙي
510.....	اقرار ڪرڻ جو قاعدو ۽ ٻيا ان قسم جا مسئلا
515.....	پوسٽ مارٽم
515.....	پيوند ڪاري (ٽرانسپلانٽ) (Transplant)
516.....	هٿرادو طريقي سان ٻار ڄڻ (ٽيسٽ ٽيوب بي بي)
518.....	فيملِي پلاننگ
519.....	حڪومت طرفان ٺاهيل روڊن جا حڪم
521.....	نماز روزي جا جديد مسئلا
524.....	لاٽري جي ٽڪيٽ
524.....	مضاربہ جا حڪم
528.....	اعتڪاف
531.....	فصل
532.....	فصل
532.....	اعتڪاف جا حڪم

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 535.....فقہی اصطلاح
539.....قرآن جا واجب سجدا
542.....شرعی وزن

www.ziaraat.com
jabir.abbas@yahoo.com
Sabeel-e-Sakina

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمي سيستاني ...

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين،
والصلاة والسلام علي اشرف الانبياء والمرسلين محمداً
وآله الطيبين الطاهرين
واللعنة الدائمة علي اعدائهم اجمعين من الان الي قيام يوم الدين

تقليد جا حكم

مسئلو 1- هر مسلمان کي گهرجي ته اصول دين جي باري ۾ پنهنجو عقيدو سمجھ ۽ معرفت مطابق درست ڪري جيڪو دليل ذريعي هجي. اصول دين ۾ تقليد نه ٿو ڪري سگهي يعني ڪنهن عالم جي ڳالهه کي دليل پڇڻ کانسواءِ قبول ڪري جيڪڏهن ڪو شخص اسلام جي حقيقي عقيدن مٿان يقين رکندو هجي ۽ انهن جو اظهار ڪري ڀلي اهو اظهار گهري معرفت کانسواءِ ڇو نه هجي ته به اهو مسلمان ۽ مومن آهي ۽ اسلام ۽ ايمان جا سڀ حڪم ان مٿان جاري ٿيندا پر دين جي حڪمن ۾ (ضروري ۽ قطعي) مسئلن کانسواءِ يا خود مجتهد هجي يعني احڪام کي دليل سان سمجهي سگهندو هجي يا مجتهد جي تقليد ڪري يا احتياط جي طريقي سان پنهنجي فرض کي ائين ادا ڪري جو هن کي يقين ٿي وڃي ته هن پنهنجي ذميداري پوري ڪئي آهي. مثال ڪجهه مجتهد ڪنهن عمل کي حرام چون، ۽ ڪجهه مجتهدن جو چوڻ هجي ته حرام نه آهي ته اهو عمل نه ڪري اگر ڪنهن عمل کي ڪجهه مجتهد واجب قرار ڏين ۽ ڪجهه مستحب چون ته ان عمل کي انجام ڏي. ان ڪري جيڪي ماڻهو نه ته مجتهد هجن ۽ نه ئي احتياط تي عمل ڪرڻ جي قابل هجن ته انهن جي لاءِ واجب آهي ته مجتهد جي تقليد ڪن.

مسئلو 2- دين جي حڪمن ۾ تقليد جو مطلب هي آهي ته ڪنهن مجتهد جي فتوى تي عمل ڪيو وڃي. جنهن مجتهد جي تقليد ڪئي وڃي ان جا شرط هي آهن:

- 1- مرد هجي.
- 2- بالغ هجي.
- 3- عاقل هجي.
- 4- شيعه اثنا عشره هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ العالی...

5- حلال زادو هجي.

6- زنده هجي.

7- عادل هجي. عادل مان مراد هي آهي ته واجبات کي بجا آڻي ۽ حرام ڪمن کي ڇڏي ڏئي. عدالت جي نشاني هيءُ آهي ته ظاهري طرح سنو انسان هجي. ۽ جيڪڏهن هن جي پاڙي وارن يا هن سان رابطو رکندڙ ماڻهن کان هن جي باري ۾ پڇيو وڃي ته اهي هن جي نيڪ هجڻ جي تصديق ڪن اڳرڪنهن روزمره جي مسئلي ۾ اجمالاً معلوم هجي ته مجتهدن ۾ اختلاف آهي. ته ضروري آهي ته ان مجتهد جي تقليد ڪجي جيڪو اعلم هجي يعني پنهنجي وقت جي ٻين مجتهدن جي مقابلي ۾ خدائي حڪمن کي سمجهڻ جي بهتر صلاحيت رکندو هجي.

مسئلو 3- مجتهد ۽ اعلم جي سڃاڻپ هنن ٽن طريقن سان ٿي سگهي ٿي

- (1) ماڻهو پاڻ صاحب علم هجي ۽ مجتهد ۽ اعلم کي سڃاڻڻ جي اهليت رکندو هجي
- (2) ٻه شخص جيڪي عالم ۽ عادل هجن. ۽ اعلم ۽ مجتهد کي سڃاڻڻ جي صلاحيت رکندا هجن. ڪنهن جي مجتهد ۽ اعلم هجڻ جي تصديق ڪن ان شرط سان ته ٻه ٻيا عالم عادل انهن جي مخالفت نه ڪن ۽ جڏهن ته ڪنهن جو مجتهد ۽ اعلم هجڻ هڪ قابل اعتماد شخص جي قول سان به ثابت ٿي سگهي ٿو.
- (3) انسان کي عقلي طريقن جي ذريعي ڪنهن شخص جي مجتهد يا اعلم هجڻ جي باري ۾ اطمینان حاصل ٿئي مثال : ڪجهه اهل علم (جيڪي مجتهد يا اعلم کي سڃاڻڻ جي صلاحيت رکندا هجن ۽ انهن جي چوڻ سان اطمینان ٿي وڃي) ڪنهن جي مجتهد يا اعلم هجڻ جي تصديق ڪن.

مسئلو 4- مجتهد جي فتويٰ حاصل ڪرڻ جا چار طريقا آهن.

- 1- خود مجتهد کان ان جي فتويٰ ٻڌڻ.
- 2- ٻن عادل ماڻهن کان ٻڌڻ جيڪي مجتهد جي فتويٰ بيان ڪن.
- 3- مجتهد جي فتويٰ کي اهڙي ماڻهوءَ کان ٻڌي جنهن تي اطمینان هجي
- 4- مجتهد جي لکيل مسئلن جي ڪتاب ۾ فتويٰ جو پڙهڻ ان شرط سان ته ان ڪتاب جي صحيح هجڻ جي باري ۾ اطمینان هجي.

مسئلو 5- جيسيتائين انسان کي يقين نه ٿي وڃي ته مجتهد جي فتويٰ تبديل ٿي وئي آهي، تيسيتائين ڪتاب ۾ لکيل فتويٰ تي عمل ڪري سگهي ٿو ۽ اڳر فتويٰ جي تبديليءَ جو صرف احتمال هجي ته ان باري ۾ پڇا ڳاڇا ضروري ناهي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 6- جيڪڏهن مجتهد اعلم ڪا فتوىٰ ڏي ته ان جو مقلد ان مسئلي ۾ ڪنهن ٻئي مجتهد جي فتويٰ تي عمل نه ٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن اهو مجتهد فتويٰ نه ڏي ۽ هيئن چوي ته احتياط هن ۾ آهي ته هن طرح عمل ڪجي. مثال چوي ته احتياط ان ۾ آهي ته نماز جي پهرين ۽ ٻي رڪعت ۾ سورة حمد کان پوءِ هڪ ٻي پوري سورة پڙهي ته مقلد يا ته ان احتياط تي (جنهن کي احتياط واجب چوندا آهن) عمل ڪري يا ٻئي مجتهد جي فتوىٰ تي عمل ڪري البته ان ۾ به اعلميت جي رعايت ضروري آهي يعني ان مجتهد کان پوءِ جيڪو اعلم آهي ان ڏانهن رجوع ڪري پوءِ هو اگر سورة حمد کي ڪافي سمجهي ٿو ته ٻي سورة ترك ڪري سگهجي ٿي. جيڪڏهن مجتهد اعلم ڪنهن مسئلي جي باري ۾ هيئن فرمائي ته محل تامل يا محل اشڪال آهي ته ان جو به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 7- جيڪڏهن مجتهد اعلم فتويٰ ڏيڻ کان پوءِ يا ان کان اڳ احتياط چوي مثال فرمائي ته: نجس ٿانو اهڙي پاڻيءَ ۾ جنهن جو مقدار هڪ ”ڪر“ جي برابر هجي، هڪ دفعو ڌوئڻ سان پاڪ ٿئي ٿو، پر احتياط ان ۾ آهي ته ٿانو کي ٽي دفعا ڌوئجي ته مقلد ان ڳالهه جو اختيار ٿو رکي ته احتياط کي ترك ڪري. هن قسم جي احتياط کي احتياط مستحب چوندا آهن.

مسئلو 8- جيڪو شخص جنهن مجتهد جي تقليد ڪري ٿو، جيڪڏهن اهو مجتهد وفات ڪري وڃي ته اعلم هجڻ جي صورت ۾ ان جو حڪم زنده مجتهد وارو آهي ۽ روز مره جي اختلافي مسئلن ۾ انهيءَ جي تقليد تي باقي رهي، پر جي زنده مجتهد اعلم آهي ته ان ڏانهن رجوع ڪري اگر اعلميت معلوم نه ٿي سگهي يا ٻئي مساوي (برابر) هجڻ ته اختيار رکي ٿو. ڪنهن به مجتهد جي فتوا مطابق عمل ڪري، پر جي علم اجمالي يا دليل اجمالي ڪنهن حڪم تي هجي. جيئن اهڙا مقام جتي نماز پوري يا قصر پڙهڻ ۾ اختلاف هجي ته احتياط واجب جي مطابق ٻنهي جي فتوائن جو لحاظ رکي. هن مسئلي ۾ تقليد ڪرڻ جي معنيٰ هيءُ آهي ته مجتهد جي فتوىٰ کي قبول ڪري نه اهو ته ان جي دستور تي عمل ڪري.

مسئلو 9- جيڪو شخص مڪلف آهي ان لاءِ انهن مسئلن جو سڪڻ ڪرڻ ضروري آهي جنهن جي نه سڪڻ سان گناه (واجب ڪم ڇڻڻ يا حرام ڪم ڪرڻ) جو احتمال هجي.

مسئلو 10- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي اهڙو مسئلو پيش اچي، جنهن جو حڪم هن کي معلوم نه هجي ته هن تي لازم آهي ته احتياط ڪري يا انهن شرطن مطابق تقليد

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪري جن جو بيان مٿي گذري چڪو آهي، پر جيڪڏهن اعلم جي فتويٰ تائين پهچڻ ممڪن نه هجي ته غير اعلم جي تقليد ڪرڻ جائز آهي، پر وري به اعلميت کي نظر ۾ رکي، يعني ان کان پوءِ جيڪو اعلم هجي ان جي تقليد ڪري.

مسئلو 11- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن مجتهد جي فتويٰ ڪنهن ٻئي ماڻهو کي ٻڌائي، پر مجتهد پنهنجي پراڻي فتويٰ تبديل ڪئي هجي ته ان لاءِ ان ٻئي ماڻهو کي فتويٰ جي تبديليءَ جو اطلاع ڏيڻ ضروري ڪونهي، ليڪن اگر فتويٰ ٻڌائڻ کان پوءِ محسوس ٿئي ته فتويٰ ٻڌائڻ ۾ غلطي ٿي وئي آهي ۽ جنهن جي ڪري اهو شخص پنهنجي شرعي وظيفي جي خلاف عمل ڪري رهيو هجي ته احتياط واجب مطابق جيسيتائين ممڪن هجي ته ان غلطيءَ کي دور ڪري.

مسئلو 12- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪجهه عرصي تائين بغير ڪنهن مجتهد جي تقليد جي عمل ڪندو رهيو هجي ته جيڪڏهن ان جا عمل واقع يا مجتهد جي فتويٰ مطابق هجن جنهن جي هاڻي تقليد ڪري ٿو ته سندس عمل صحيح آهن ۽ ان صورت ڪانسواءِ جيڪڏهن جاهل قاصر (يعني سڪڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪرڻ وارو) هجي ۽ عمل ۾ ڪٽل شيءِ به رکن يا انهن جهڙي نه هجي ته سندس عمل صحيح آهي، اهڙي طرح جاهل مقصر (سڪڻ ۾ ڪوتاهي ڪندڙ) هجي ۽ عمل ۾ ڪٽل شيءِ اهڙي هجي جيڪا جهالت جي حالت ۾ صحيح آهي مثال آواز سان قرائت ڪرڻ جي بدران آهستي پڙهڻ يا ان جي ابتڙ ته ڪا ڳالهه نه آهي. جيڪڏهن عملن جي ڪيفيت معلوم نه هجي ته اهي صحيح جي حڪم ۾ آهن يا نه، تڏهن به انهن جا عمل ڪتاب منهاج ۾ ذڪر ٿيل ڪجهه ڳالهين کان علاوه صحيح سمجهيا ويندا.

طهارت جا حڪم

مطلق پاڻي ۽ مضاف پاڻي

مسئلو 13- پاڻي مطلق هوندو آهي يا مضاف، مضاف پاڻي ان کي چئبو آهي جيڪو ڪنهن شيءِ مان حاصل ڪيو وڃي. مثال هندائي جو پاڻي (ناريل جو پاڻي) يا گلاب جو عرق (وغيره) ان پاڻي کي به مضاف چوندا آهن جيڪو ڪنهن ٻي شيءِ سان مليل هجي ۽ ان کي پاڻي نه چئجي. مثال اهو پاڻي جنهن ۾ ايتري مٽي وغيره مليل هجي جو ان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

کي پاڻي نه چئجي. ان کان علاوه جيڪو به پاڻي هجي، ان کي مطلق پاڻي (خالص پاڻي) چوندا آهن خالص پاڻي جا پنج قسم آهن.

- 1- ڪر پاڻي
- 2- قليل پاڻي (تورو پاڻي يعني ڪر کان گهٽ هجي)
- 3- وهندڙ پاڻي
- 4- مينهن جو پاڻي
- 5- ڪوه جو پاڻي

1 - ڪر پاڻي

مسئلو 14- ڪر پاڻي اهو آهي جيڪو ڪنهن اهڙي ٿانو کي جنهن جو مقدار اندازو 36 ڪيو بڪ 1 گرائيون² هجي ان ٿانوَ کي پري ڇڏي ۽ ان پاڻي جو مقدار تقريبن 384 ليٽر ٿئي ٿو.

مسئلو 15- جيڪڏهن ڪا شيءِ عين نجس هجي، مثال پيشاب يا خون يا اها شيءِ جيڪا نجس ٿي وئي هجي جيئن نجس ڪپڙو اهڙي پاڻي ۾ ڪري پوي جنهن جو مقدار هڪ ڪرجي برابر هجي ۽ ان جي ڪري نجاست جي بوءِ، رنگ يا ذائقو پاڻيءَ ۾ اچي وڃي ته پاڻي نجس ٿي ويندو پر جيڪڏهن اهڙي ڪا تبديلي نه ٿئي ته پاڻي نجس نه ٿيندو.

مسئلو 16- اگر اهڙي پاڻيءَ جي بوءِ، رنگ يا ذائقو جنهن جو مقدار ڪر پاڻيءَ جي برابر هجي، نجاست کان سواءِ ڪنهن ٻي شيءِ سان تبديل ٿي وڃي ته اهو پاڻي نجس نه ٿيندو.

مسئلو 17- اگر ڪا شيءِ جيڪا عين نجس هجي مثال رت، اهڙي پاڻي ۾ ڪري پوي جنهن جو مقدار ڪر کان وڌيڪ هجي ۽ ان جو رنگ بوءِ يا ذائقو تبديل ڪري ڇڏي، هاڻي جيڪڏهن پاڻي جو اهو حصو جنهن ۾ تبديلي نه آئي آهي، هڪ ڪر کان گهٽ هجي ته سڄو پاڻي نجس آهي پر جيڪڏهن ان جو مقدار ڪر جي برابر يا ان کان زياده آهي ته صرف اهو حصو نجس سمجهبو جنهن جو رنگ، بوءِ يا ذائقو تبديل ٿيو آهي.

¹ هڪ گرانٽ جي ڊيگهه تقريبن 22 سينٽر ميٽر ٿيندي آهي.

² ڪيوب : ڊيگهه × ويڪر × اونهائي (مثال 3 گرانٽ ڊيگهه × 3 گرانٽ ويڪر × 4 گرانٽ اونهائي : $36 = 4 \times 3 \times 3$ ڪيوبڪ گرانٽ)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 18- جيڪڏهن قوهاري جو پاڻي (جيڪو زورسان قوهاري جي صورت ۾ نڪري) اهڙي ٻئي پاڻي سان مليل هجي، جنهن جو مقدار هڪ ڪر جي برابر هجي ته قوهاري جو پاڻي نجس پاڻي کي پاڪ ڪري ڇڏيندو، پر جيڪڏهن نجس پاڻيءَ تي قوهاري جي پاڻي جو قطروقطرو ڪري ٿو ته پوءِ ان کي پاڪ نه ڪندو، البتہ اگر قوهاري جي سامهون ڪا شيءِ رکجي جنهن جي نتيجي ۾ ان جو پاڻي قطرو قطرو ٿيڻ کان پهريائين نجس پاڻي سان ملي وڃي ته نجس پاڻيءَ کي پاڪ ڪري ڇڏيندو ۽ ضروري آهي ته قوهاري جو پاڻي نجس پاڻي سان ملي وڃي.

مسئلو 19- جيڪڏهن نجس شيءِ کي ڪر سان مليل نلڪيءَ هيٺان ڌوتو وڃي ته جيڪو پاڻي ان مان ڪري ٿو جيڪڏهن ڪر سان مليل هجي ۽ رنگ بوءِ ڌاتقو نه مٽيو هجي ۽ عين نجاست به ان ۾ نه هجي ته پاڪ آهي.

مسئلو 20- جيڪڏهن ڪر پاڻيءَ جو حصو ڄمي برف ٿي وڃي ۽ جيڪو حصو پاڻيءَ جي شڪل ۾ باقي هجي ۽ ان جو مقدار ڪر کان گهٽ هجي ته جيئن ئي ڪابه نجاست پاڻي سان ملندي ته اهو نجس ٿي ويندو ۽ برف ڳرڻ سان جيڪو حصو پاڻي ٿيندو اهو به نجس ٿي ويندو.

مسئلو 21- جيڪڏهن پاڻيءَ جو مقدار هڪ ڪر جي برابر هجي. ۽ بعد ۾ شڪ ٿئي ته اهو ڪر کان گهڻو آهي يا نه، ته ان کي ڪر پاڻي سمجهيو ويندو، يعني اهو نجاست کي به پاڪ ڪندو ۽ نجاست ملڻ سان نجس به نه ٿيندو. ان جي ابتڙ جيڪو پاڻي ڪر کان گهٽ هو، ان جي باري ۾ شڪ ٿئي ته هاڻي ان جو مقدار ڪر جي برابر ٿي ويو آهي يا نه ته ان کي ڪر کان گهٽ ئي سمجهيو ويندو.

مسئلو 22- پاڻي جو هڪ ڪر جي برابر هجڻ ٻن طريقن سان ثابت ٿئي ٿو.

(1) انسان کي ان جي باري ۾ يقين يا اطمينان هجي.

(2) به عادل مرد ان جي باري ۾ خبر ڏين، پر جيڪڏهن هڪ مرد عادل يا قابل اعتماد شخص هجي يا جنهن جي اختيار ۾ پاڻي آهي ڪر هجڻ جي خبر ڏئي ۽ ان جي خبر سان اطمينان حاصل نه ٿئي ته ان جي خبر تي اعتماد ڪرڻ محل اشڪال آهي.

2- قليل پاڻي

مسئلو 23- قليل پاڻي يعني اهو پاڻي جيڪو جرّ مان نه نڪري ۽ ان جو مقدار هڪ ڪر کان گهٽ هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 24- جيڪڏهن قليل پاڻي ڪنهن نجس شيءِ تي ڪري يا ڪاڻي نجس شيءِ ان سان ملي ته پاڻي نجس ٿي ويندو، پر جيڪڏهن پاڻي نجس شيءِ تي زور سان ڪري ته ان جو اهوئي حصو نجس ٿيندو، جيڪو نجاست سان ملندو ۽ باقي پاڻي پاڪ آهي.

مسئلو 25- جيڪڏهن قليل پاڻي نجاست دور ڪرڻ لاءِ نجس شيءِ مٿان جيڪا هڪ دفعي ڌوئڻ سان پاڪ نه ٿي ٿئي هاريو وڃي ته جدائيندڙ پاڻي نجس آهي اهڙي طرح اهو قليل پاڻي جيڪو عين نجاست دور ٿيڻ کان پوءِ نجس شيءِ کي پاڪ ڪرڻ لاءِ مٿان هاريو وڃي ان کان جدا ٿيڻ وارو پاڻي احتياط لازم مطابق نجس آهي.

مسئلو 26- جنهن قليل پاڻي سان پيشاب يا پاڻي جي خارج ٿيڻ جي جڳهه کي ڌوئو وڃي جيڪڏهن ان ۾ هيٺيان پنج شرط موجود هجن ته اهو پاڻي بيءُ شيءِ کي لڳڻ سان نجس نه ٿو ڪري:

- 1- پاڻيءَ ۾ نجاست جو رنگ، بوءِ يا ذائقو پيدا نه ٿيو هجي.
- 2- ڪا ٻاهرين نجاست ان ۾ نه اچي ملي هجي.
- 3- ڪا ٻي نجاست مثال رت، پيشاب سان يا پاڻي سان گڏ خارج نه ٿي هجي.
- 4- پاڻي جا ذرا پاڻي ۾ نظر نه اچن.
- 5- پيشاب يا پاڻي جي خارج ٿيڻ وارن جڳهن تي معمول کان وڌيڪ نجاست پکڙيل نه هجي.

3- جاري پاڻي

جاري پاڻي اهو آهي (1) جنهن جو قدرتي سرچشمو هجي (2) وهندڙ هجي توڙي جو ڪنهن شيءِ ذريعي ان ۾ وهڪرو پيدا ڪيو وڃي (3) سدائين وهندڙ هجي ۽ ضروري ناهي ته چشمي سان مليل هجي، ان ڪري اگر طبعي طور تي ان مان جدا ٿئي جيئن پاڻي مٿان کان هيٺ قطرن جي صورت ۾ ڪري، پر زمين تي جاري ٿيڻ به شمار ٿئي، ليڪن اگر ڪا شيءِ پاڻي جي چشمي سان ملڻ لاءِ رڪاوٽ هجي، مثال طور تي اگر پاڻي جي وهڪري ۽ اڀرڻ کان رڪاوٽ هجي يا چشمي سان رابطي کي ختم ڪري ڇڏجي ته باقي بچيل پاڻي جاري پاڻي جي حڪم ۾ ناهي پوءِ چاهي وهي به رهيو هجي.

مسئلو 27- جيڪڏهن جاري پاڻي ڪر کان گهٽ به هجي ته به نجاست ملڻ سان ايسٽائين نجس نٿو ٿئي جيستائين نجاست جي ڪري ان جو رنگ، بوءِ يا ذائقو بدلجي نه وڃي.

مسئلو 28- جيڪڏهن نجاست جاري پاڻيءَ ۾ ملي ته ان جي اها مقدار جنهن جو رنگ، بوءِ يا ذائقو نجاست جي ڪري بدلجي وڃي نجس آهي، البته ان پاڻي جو اهو حصو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

جيڪو چشمي سان مليل هجي، پاڪ آهي ڇاڪاڻ ته ان جو مقدار ڪر کان گهٽ ڇو نه هجي. ندي جي ٻئي طرف جو پاڻي جيڪڏهن هڪ ڪر جيترو هجي يا ان پاڻي جي ذريعي جنهن ۾ ڪاٺي تبديلي (بوءِ رنگ يا ڌاڻقي جي) نه ٿي آهي چشمي جي طرف جي پاڻيءَ سان مليل هجي ته پاڪ آهي، نه ته نجس آهي.

مسئلو 29- جيڪڏهن ڪنهن چشمي جو پاڻي جاري نه هجي، ليڪن پاڻيءَ کي ڪڍڻ کان پوءِ وري نڪرڻ شروع ڪري ته جاري پاڻيءَ جي حڪم ۾ نه آهي يعني اگر ڪر کان گهٽ آهي ته نجاست ملڻ سان نجس ٿي ويندو.

مسئلو 30- ندي يا واه جي ڪناري جو پاڻي جيڪو بينل هجي ۽ جاري پاڻيءَ سان مليل هجي ته به جاري پاڻي جو حڪم نٿو رکي.

مسئلو 31- جيڪڏهن هڪڙو چشمو اهڙو هجي جنهن مان مثال طور سياري ۾ پاڻي نڪري اچي، ليڪن گرمين ۾ ان جو نڪرڻ بند ٿي وڃي ته اهو ان وقت جاري پاڻي جي حڪم ۾ ايندو جڏهن زمين مان نڪرڻ شروع ڪندو.

مسئلو 32- جيڪڏهن ڪنهن (ترڪي ۽ ايران جيان) حمام جي حوض جو پاڻي هڪ ڪر کان گهٽ هجي، ليڪن پاڻي جي اهڙي ذخيري سان مليل هجي جنهن جو پاڻي حوض جي پاڻي سان ملي (يعني حوض ۽ ذخيري جو گڏيل پاڻي) ڪر جي برابر هجي ته جيستائين نجاست جي ڪري ان جو رنگ، بوءِ يا ڌاڻقو نه بدليجي نجس نٿو ٿئي.

مسئلو 33- حمام ۽ عمارتن جي نلڪن جو پاڻي جيڪو ٽوٽين ۽ ڦوهارن مان وهندو آهي، جيڪڏهن ان حوض جي پاڻي سان ملي جيڪو انهن نلڪن سان مليل آهي، ڪر جي برابر ٿي وڃي ته جيستائين نجاست جي ملڻ سان رنگ، بوءِ يا ڌاڻقو تبديل نه ٿئي، نجس نه ٿو ٿئي.

مسئلو 34- جيڪو پاڻي زمين تي وهي رهيو هجي، ليڪن زمين مان نه نڪرندو هجي، اگر اهو ڪر کان گهٽ هجي ۽ ان ۾ نجاست ملي وڃي ته نجس ٿي ويندو، پر جيڪڏهن اهو پاڻي تيزيءَ سان وهندو هجي ۽ جيڪڏهن نجاست ان جي هيٺئين حصي کي لڳي ته ان جو مٿيون حصو نجس نه ٿيندو.

4- بارش جو پاڻي

مسئلو 35- جيڪا شيءِ نجس هجي ۽ ان ۾ عين نجاست نه هجي، ان تي جتي جتي هڪ دفعو بارش پوي ته پاڪ ٿي وڃي ٿي، پر بدن ۽ لباس جيڪڏهن پيشاب سان نجس هجي ته هنن ٻن شين ۾ احتياط واجب مطابق ٻه ڀيرا بارش جو پاڻي پهچڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ضروري آهي، ليڪن لباس ۽ غاليجي وغيره کي نپوڻ ضروري نه آهي پر هلڪي ڦڙ ڦڙ ڪافي ناهي. پر برسات ايتري پوي جو ماڻهو چون مينهن وسي ٿو.

مسئلو 36- جيڪڏهن بارش جو پاڻي عين نجس شيءِ تي پوي ۽ بي جڳهه تي پهچي وڃي پر عين نجاست ان ۾ شامل نه هجي ۽ نجاست جي بوءِ، ذائقو يا رنگ به ان ۾ پيدا نه ٿيو هجي ته اهو پاڻي پاڪ آهي، پر اگر بارش جو پاڻي رت تي وسڻ کان پوءِ وهي ۽ ان ۾ خون جا ذرڙا شامل هجن يا خون جو رنگ، بوءِ يا ذائقو پيدا ٿي ويو هجي ته اهو پاڻي نجس ٿيندو.

مسئلو 37- جيڪڏهن ڪنهن جڳهه جي هيٺئين يا مٿئين ڇت تي عين نجاست موجود هجي ته بارش جي دوران جيڪو پاڻي نجاست سان ملي هيٺين ڇت کان وهي يا نيساري مان ڪري پاڪ آهي، پر جڏهن بارش ختم ٿي وڃي ۽ اها خبر پوي ته هاڻي جيڪو پاڻي ڪري رهيو آهي اهو ڪنهن نجس شيءِ سان ملڻ کان پوءِ اچي رهيو آهي ته اهو پاڻي نجس آهي.

مسئلو 38- جنهن نجس زمين تي مينهن وسي وڃي اها پاڪ ٿي وڃي ٿي جيڪڏهن بارش جو پاڻي وهي هلي ۽ ڇت جي هيٺين حصي تي اچي پهچي، جيڪا نجس هئي ته اها پاڪ ٿي ويندي، ان شرط سان ته اڃا بارش وسي رهي هجي.

مسئلو 39- جيڪا نجس مٽي مينهن جي ذريعي ڳپ ٿي وڃي ته اها پاڪ ٿي وڃي ٿي ان شرط سان ته پاڻيءَ جو مضاف ٿي وڃڻ معلوم نه هجي.

مسئلو 40- جڏهن بارش جو پاڻي هڪ جاءِ تي گڏ ٿي وڃي چاهي ان جو مقدار هڪ ڪر کان گهٽ ٿي چوند هجي ۽ مينهن وسندي ان ۾ ڪا نجس شيءِ ڌوئي وڃي ۽ پاڻي نجاست جي بوءِ رنگ يا ذائقو قبول نه ڪري ته اها نجس شيءِ پاڪ ٿي ويندي.

مسئلو 41- جيڪڏهن نجس زمين تي وڇايل پاڪ قالين تي بارش پوي ۽ بارش جي دوران قالين کان زمين تي پوي ته قالين به نجس نه ٿيندو ۽ زمين به پاڪ ٿي ويندي.

5- کوهه جو پاڻي

مسئلو 42- اهڙي کوهه جو پاڻي جيڪو زمين مان نڪرندو هجي، چاهي ان جو مقدار هڪ ڪر کان گهٽ هجي نجاست پوڻ سان ان پاڻيءَ جي بوءِ رنگ يا ذائقو تبديل نه ٿي وڃي ته پاڪ آهي.

مسئلو 43- جيڪڏهن ڪا نجاست کوهه ۾ ڪري پوي ۽ کوهه جي پاڻيءَ جو رنگ، بوءِ يا ذائقو تبديل ٿي وڃي ته جڏهن کوهه جي پاڻيءَ جي تبديلي ختم ٿي وڃي پاڻي پاڪ

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ٿي ويندو احتياط واجب جي بنياد تي هن پاڻيءَ جي پاڪ ٿيڻ لاءِ اها شرط آهي ته ڪوھ جي ان پاڻي سان ملي وڃي جيڪو ڪوھ جي جر مان پاڻ ٿي نڪري رهيو آهي.

پاڻيءَ جا حڪم

مسئلو 44- مضاف پاڻي جنهن جي معنيٰ مسئلي نمبر 13 ۾ بيان ٿي چڪي آهي، ڪنهن به نجس شيءِ کي پاڪ نٿو ڪري، اهڙي پاڻيءَ سان وضو ۽ غسل ڪرڻ به باطل آهي.

مسئلو 45- مضاف پاڻي جو مقدار چاهي ڪر جيترو به چونه هجي، اگر ان ۾ نجاست جو هڪڙو ذرو به پئجي وڃي ته نجس ٿي ويندو، پر اهڙو پاڻي جيڪڏهن ڪنهن نجس شيءِ تي زور سان ڪري ته ان جو جيترو حصو نجس شيءِ سان ملندو نجس ٿي ويندو ۽ جيڪو حصو متصل نه ٿيندو پاڪ آهي. مثال اگر گلاب جو عرق گلاب جي ٿانو مان نجس هٿ تي هاريو وڃي ته ان جو جيترو حصو هٿ کي لڳندو نجس ٿيندو ۽ جيڪو حصو هٿ کي نه لڳندو پاڪ هوندو.

مسئلو 46- جيڪڏهن مضاف پاڻي جيڪو نجس هجي هڪ ڪر پاڻيءَ يا جاري پاڻيءَ سان ائين ملي وڃي جو پوءِ ان کي مضاف پاڻي نه چئي سگهجي ته اهو پاڪ ٿي ويندو.

مسئلو 47- جيڪڏهن هڪڙو پاڻي مطلق (خالص) هجي ۽ بعد ۾ ان جي باري ۾ اهو معلوم نه ٿئي ته مضاف ٿيڻ جي حد تائين پهچي ويو آهي يا نه ته اهو مطلق پاڻي ئي سمجهيو ويندو يعني نجس شيءِ کي پاڪ ڪندو ۽ ان سان وضو ۽ غسل ڪرڻ به صحيح ٿيندو ۽ جيڪو پاڻي مضاف هو ۽ اهو معلوم نه ٿئي ته مطلق ٿيو آهي يا نه ته اهو مضاف پاڻيءَ جي حڪم ۾ ئي رهندو يعني نجس شيءِ کي پاڪ به نه ڪندو ۽ وضو ۽ غسل به ان پاڻي سان باطل آهي.

مسئلو 48- اهڙو پاڻي جنهن جي باري ۾ اها خبر نه هجي ته مطلق آهي يا مضاف ۽ اهو به معلوم نه هجي ته پهرين مطلق هو يا مضاف ته نجاست کي پاڪ نه ڪندو ۽ ان سان وضو ۽ غسل ڪرڻ به باطل آهي، جيئن ئي ڪابه نجاست اهڙي پاڻي ۾ ملي وڃي ۽ ڪر کان گهٽ هجي ته اهو پاڻي نجس ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن ڪر جيترو يا ان کان وڌيڪ پاڻي هجي ته احتياط واجب مطابق نجس ٿي ويندو.

مسئلو 49- اهڙو پاڻي جنهن ۾ خون يا پيشاب جهڙي عين نجاست پئجي وڃي ۽ ان جو رنگ، بو، يا ذائقو تبديل ڪري ڇڏي ته پاڻي نجس ٿي ويندو پوءِ چاهي اهو ڪرپاڻي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

هجي يا جاري پاڻي بلڪ جيڪڏهن پاڻيءَ جو رنگ، بوءِ يا ذائقو ڪنهن اهڙي نجاست سان تبديل ٿي وڃي، جيڪا ٻاهر هجي مثال ڀرسان پيل مثل جانور جي ڪري بوءِ بدلجي وڃي احتياط لازم جي بنياد تي اهو پاڻي نجس ٿي ويندو.

مسئلو 50- اهو پاڻي جنهن ۾ عين نجاست مثال خون يا پشاب ڪري پوي ۽ بوءِ، رنگ يا ذائقو تبديل ٿي وڃي پوءِ اهو پاڻي ڪر يا جاري پاڻي سان ملي وڃي يا هوا بارش جي پاڻي کي ان تائين پهچائي يا بارش جو پاڻي ان تي وسي يا بارش جو پاڻي مينهن وسڻ جي دوران نيساري مان ان پاڻي تي وهي هلي ۽ مٿين سڀني صورتن ۾ پاڻي ۾ ٿيل تبديلي (بوءِ، رنگ يا ذائقو) ختم ٿي وڃي ته اهڙو پاڻي پاڪ ٿي ويندو پر بارش جو پاڻي يا ڪر برابر پاڻي يا جاري پاڻي ۾ اهو نجس پاڻي بلڪل ملي وڃڻ گهرجي.

مسئلو 51- جيڪڏهن ڪنهن نجس شيءِ کي ڪرپاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ ڌوڻو وڃي ته پاڪ ٿي ويندي ۽ ان مان نڪرندڙ پاڻي به پاڪ آهي.

مسئلو 52- جيڪو پاڻي پهريائين پاڪ هجي ۽ اها خبر نه پوي ته اڃا پاڪ آهي يا نجس ٿي ويو آهي ته پاڪ سمجهيو ويندو ۽ جيڪو پاڻي پهريائين نجس هجي پوءِ خبر نه پوي ته پاڪ ٿي ويو آهي يا نه ته اهو نجس سمجهيو ويندو.

بيت الخلاء جا حڪم

مسئلو 53- انسان تي واجب آهي ته پائخاني يا پيشاب ڪرڻ وقت ۽ ٻين موقعن تي پنهنجي اوگهڙ کي انهن ماڻهن کان لڪائي جيڪي مڪلف هجن پوءِ چونه ماءُ يا پيٽ وانگر محرم هجن، اهڙي طرح پاڳل ۽ سمجهدار ٻارن کان جيڪي نيڪ ۽ بد ۾ تميز ڪري سگهن، پر زال ۽ مڙس لاءِ اوگهڙ کي هڪ ٻئي کان لڪائڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 54- پنهنجي اوگهڙ ڪنهن مخصوص شيءِ سان ڍڪڻ لازمي ڪونهي، مثال جيڪڏهن هٿ سان ڍڪجي ته به ڪافي آهي.

مسئلو 55- پيشاب يا پائخاني ڪرڻ وقت بدن جو اڳيون حصو يعني پيٽ ۽ سڀني احتياط لازم مطابق قبلي جي طرف نه هجي ۽ نه قبلي کي پٺي ڏيئي ويهي.

مسئلو 56- جيڪڏهن پيشاب ۽ پائخاني ڪرڻ وقت ڪنهن ماڻهوءَ جي بدن جو اڳيون حصو قبلي جي طرف هجي ۽ هو صرف پنهنجي شرم گاه کي قبلي جي طرف کان موڙي ته اهو ڪافي نه آهي، احتياط واجب جي بنياد تي شرم گاه کي قبلي جي طرف نه ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلو 57- احتیاط مستحب آهي ته استبراء جي وقت به جنهن جا حڪم بعد ۾ ايندا ۽ پيشاب ۽ پائخاني خارج ٿيڻ جي جڳهن کي پاڪ ڪرڻ وقت به بدن جو اڳيون يا پويون حصو قبلي جي طرف نه هجي.
- مسئلو 58- جيڪڏهن ان ڪري ته نامحرم کيس نه ڏسي، قبلي ڏي منهن يا پني ڪرڻ تي مجبور هجي ته احتیاط لازم مطابق پني ڪري.
- مسئلو 59- احتیاط مستحب آهي ته ٻار کي به پيشاب يا پائخاني ڪرڻ وقت قبلي جي طرف منهن ڪرائي يا پٺ ڪرائي نه ويهارجي.
- مسئلو 60- چئن جڳهن تي رفع حاجت ڪرڻ حرام آهي:
- 1- بند گهٽين ۾ جڏهن ته گهٽيءَ جي مالڪن ان جي اجازت نه ڏني هجي يا اهڙي نموني عمومي گهٽين ۽ رستن تي جڏهن گذرندڙن لاءِ نقصان هجي ۽ اذيت جو باعث ٿئي.
  - 2- ڪنهن ماڻهوءَ جي زمين ۾ جڏهن ته هن رفع حاجت جي اجازت نه ڏني هجي.
  - 3- انهن جڳهن ۾ جيڪي ڪن ماڻهن جي لاءِ مخصوص هجن مثال مدرسا وغيره.
  - 4- مومنين جي قبرن جي مٿان ان فعل سان انهن جي بيحرمتي ٿيندي هجي يا نه پر جيڪڏهن زمين ذاتي طور تي مباح هجي ته ڪو حرج نه آهي، اهائي صورت هر ان جڳهه جي آهي جتي رفع حاجت دين يا مذهب جي ڪنهن مقدس شيءِ جي توهين جو سبب ٿئي.
- مسئلو 61- ٽن حالتن ۾ پائخانو خارج ٿيڻ جي جڳهه فقط پاڻيءَ سان پاڪ ٿي سگهي ٿي.
- 1- پائخاني سان گڏ ڪاٻي نجاست مثال رت وغيره خارج ٿي هجي.
  - 2- ڪا ٻاهرين نجاست پائخانو جي نڪرڻ واري جڳهه تي لڳي هجي، پر عورتن ۾ پيشاب جو پائخانو جي جاءِ کي لڳڻ ۾ مشڪل نه آهي.
  - 3- پائخانو خارج ٿيڻ جي جڳهه کي جيڪا جيڪڏهن عام حالتن کان وڌيڪ خراب هجي انهن ٽن حالتن کان سواءِ پائخانو خارج ٿيڻ واري جڳهه کي پاڻيءَ سان به ڌوئي سگهجي ٿو يا ان طريقي سان پاڪ ڪجي جنهن جو بيان اڳيان ايندو. ڪپڙي يا پٿرو وغيره سان به صاف ڪري سگهجي ٿو، پر پاڻي سان ڌوئڻ ئي بهتر آهي.
- مسئلو 62- پيشاب خارج ٿيڻ جي جڳهه پاڻيءَ کان سواءِ ٻي ڪنهن به شيءِ سان پاڪ نٿي ٿي سگهي. (جيڪڏهن پاڻي ڪر برابر هجي يا جاري پاڻي هجي ته عين نجاست ختم ٿيڻ کان پوءِ) هڪ دفعو ڌوئڻ ڪافي آهي (پر جيڪڏهن آب قليل سان ڌوتو وڃي ته) احتیاط مستحب جي بنياد تي ٻه دفعا ڌوئڻ گهرجي، بهتر هي آهي ته ٽي دفعا ڌوئجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 63- جيڪڏهن پائخانو خارج ٿيڻ جي جڳهه کي پاڻيءَ سان ڌوئو وڃي ته ضروري آهي ته پائخاني جو ڪوبه ذرو رهجي نه وڃي پر جيڪڏهن رنگ يا ٻوڙ باقي رهجي وڃي ته ڪوبه حرج نه آهي. جيڪڏهن پهريون دفعو ئي پائخاني جو مقام ائين ڌوئجي وڃي جو پائخاني جو ڪوبه ذرو باقي رهجي نه وڃي ته ٻيهر ڌوئڻ لازمي نه آهي.

مسئلہ 64- پٿر، پٿر، ڪپڙو يا انهن جهڙي ٻي شيءِ جيڪڏهن خشڪ ۽ پاڪ هجي ته انهن سان پائخانو خارج ٿيڻ جي جڳهه کي پاڪ ڪري سگهجي ٿو. جيڪڏهن انهن پٿرن يا پٿرن وغيره ۾ تمام ٿوري آلاڻ هجي، جيڪا پائخانہ خارج ٿيڻ جي جڳهه کي آلو نه ڪري ته ڪوبه حرج ڪونهي. هڪ پيري سان پاڪ ڪري ڇڏي ته ڪافي آهي.

مسئلہ 65- پائخاني جي جڳهه کي هڪ دفعي صفا پاڪ ٿي وڃي ته ڪافي آهي. پر ٽي ڀيرا بهتر آهي. بلڪه ان جا ٽي ٽڪرا هجن پر جيڪڏهن ٽن ٽڪرن سان پاڪائي نه ٿئي ته ايتراوڌيڪ ٽڪڙا استعمال ڪري جنهن سان پائخانہ خارج ٿيڻ جي جڳهه بلڪل صاف ٿي وڃي، پر جيڪڏهن اهڙا نشان باقي رهجي وڃن جيڪي عمومي طور تي ڌوئڻ بغير دور نٿا ٿين ته ڪوبه حرج ڪونهي.

مسئلہ 66- پائخانہ خارج ٿيڻ جي جاءِ کي اهڙين شين سان پاڪ ڪرڻ حرام آهي جن جو احترام لازمي هجي مثال اهڙا ڪاغذ جنهن تي خدا جو يا پيغمبرن جا نالا لکيل هجن. هڏي يا چيٽن سان پائخاني جي جڳهه کي پاڪ ڪرڻ ۾ مشڪل ناهي.

مسئلہ 67- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي شڪ هجي ته پائخانو خارج ٿيڻ جي جڳهه کي پاڪ ڪيو آهي يا نه ته ان تي لازم آهي ته ان کي پاڪ ڪري پوءِ چون هن جي اها هميشه عادت هجي ته پائخاني ۽ پيشاب کان پوءِ جلدي انهن جڳهن کي پاڪ ڪندو هجي.

مسئلہ 68- جيڪڏهن نماز پڙهڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته پيشاب يا پائخانو ڪرڻ کان پوءِ انهن جڳهن کي پاڪ ڪيو هيو يا نه ته نماز جيڪا پڙهي ڇڏي آهي اها صحيح آهي ليڪن بعد ۾ ٻين نمازن لاءِ پيشاب ۽ پائخاني جي جڳهه کي پاڪ ڪرڻ لازمي آهي.

استبراء

مسئلہ 69- استبراء هڪ مستحب عمل آهي جنهن کي مرد پيشاب ڪرڻ کان پوءِ انجام ڏيندو آهي ته جيئن ان ڳالهه جو اطمینان ٿي وڃي ته هاڻي پيشاب جي ناليءَ ۾ پيشاب باقي نه رهيو آهي. هن عمل جا گهڻائي طريقا آهن، جنهن مان بهتر هي آهي ته جڏهن پيشاب اچڻ بند ٿئي ۽ جيڪڏهن پائخانہ جي جڳهه نجس ٿي هجي ته پهرين ان کي پاڪ ڪري ۽ پوءِ پائخانہ خارج ٿيڻ جي جڳهه کان وٺي عضو تناسل جي پاڙ تائين، ڪبي هٿ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جي آنگوئي سان تي دفعا سوئي، ان کان پوءِ وچين آگر کي عضو تناسل جي مٿان ۽ پرواري آگر کي هيٺان رکي طهر جي مقام تائين سوئي، پوءِ تي دفعا سپاريءَ کي جهٽڪو ڏئي.

مسئلو 70- اهو پاڻي جيڪو ڪڏهن ڪڏهن شهوت پڙڪڻ وقت انسان جي بدن مان خارج ٿيندو آهي، جنهن کي مذي چوندا آهن، اهو پاڪ آهي. هن کان پوءِ اها پاڻياٺ جيڪا ڪڏهن ڪڏهن مني نڪرڻ کان پوءِ خارج ٿيندي آهي جنهن کي وڏي چوندا آهن يا اها پاڻياٺ جيڪا ڪڏهن ڪڏهن پيشاب کان پوءِ نڪرندي آهي ۽ ان کي وڏي چئبو آهي اهي سڀئي پاڪ آهن. ان شرط سان ته انهن ۾ پيشاب جي ملاوت نه هجي ۽ جڏهن ڪنهن ماڻهو پيشاب کانپوءِ استبراء ڪيو هجي ۽ ان کانپوءِ پاڻياٺ خارج ٿئي جنهن جي باري ۾ شڪ هجي ته پيشاب آهي يا مٿي ڄاڻايل تنهي شين مان ڪا شيءِ آهي ته اها پاڪ آهي.

مسئلو 71- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ هجي ته استبراء ڪيو آهي يا نه ۽ انجي بدن مان رطوبت خارج ٿئي جنهن جي باري ۾ نه ڄاڻي ته پاڪ آهي يا نه ته اها نجس آهي ۽ جيڪڏهن وضو ٿيل آهي ته باطل ٿي ويندو، پر جيڪڏهن شڪ هجي ته جيڪو استبراء ڪيو آهي اهو صحيح آهي يا نه ۽ ان وچ ۾ هن جي بدن مان رطوبت خارج ٿئي ۽ هن کي خبر نه پوي ته پاڪ آهي يا نجس ته اها پاڪ آهي ۽ ان پاڻياٺ نڪرڻ سان وضو باطل نه ٿيندو.

مسئلو 72- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو استبراء نه ڪيو هجي ۽ پيشاب ڪرڻ کانپوءِ گهڻي وقت گذرڻ جي سبب هن کي يقين هجي ته پيشاب، ناليءَ ۾ باقي نه رهيو آهي ۽ ان وچ ۾ ڪا رطوبت ”پاڻياٺ“ ڏسي ۽ شڪ ڪري ته پاڪ آهي يا نه ته اها پاڪ آهي ۽ رطوبت نڪرڻ سان وضو به باطل نه ٿيندو.

مسئلو 73- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پيشاب کان پوءِ استبراء ڪري ۽ وضو ڪري ان کان پوءِ اهڙي رطوبت خارج ٿئي ته جنهن جي باري ۾ هن جو خيال هجي ته يا ته مني آهي يا وري پيشاب ته ان تي واجب آهي ته احتياط مطابق غسل ڪري ۽ وضو به ڪري، پر جيڪڏهن هن اڳ ۾ وضو نه ڪيو هيو ته وضو ڪرڻ ڪافي آهي.

مسئلو 74- عورتن جي لاءِ پيشاب کان پوءِ استبراء ناهي يعني اگر ڪائي رطوبت نڪري ۽ شڪ ٿئي ته اهو پيشاب آهي يا نه ته اها رطوبت پاڪ آهي ۽ ان ڪري وضو ۽ غسل به باطل نه ٿيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

رفع حاجت وقت مستحب یا مکروه عمل

مسئلو 75- مستحب آهي ته جڏهن رفع حاجت لاءِ وڃي ته اهڙي جڳه تي ويهي جتي هن کي ڪوبه نه ڏسي، بيت الخلاء ۾ داخل ٿيڻ وقت پهرين ڪاٻو پير رکي ۽ نڪرڻ وقت اڳ ۾ ساڄو پير ٻاهر رکي ۽ اهو به مستحب آهي ته رفع حاجت جي وقت مٿو ڍڪي ويهي ۽ بدن جو ٻار ڪاٻي پير تي رکي.

مسئلو 76- رفع حاجت جي وقت سج يا چنڊ جي طرف منهن ڪري ويهڻ مکروه آهي، پر جيڪڏهن پنهنجي شرمگاه کي ڪنهن طرح ڍڪي ويهي ته پوءِ مکروه ناهي ان کان علاوه رفع حاجت جي لاءِ هوا جي سامهون، گهٽين، رستن ۽ جڳهن جي دروازي جي سامهون ۽ ميوي واري وڻ جي هيٺان ويهڻ به مکروه آهي ۽ اهڙي طرح رفع حاجت ڪرڻ وقت ڪا شي ڪاٺڻ، زياده وقت لڳائڻ ۽ ساڄي هٿ سان طهارت ڪرڻ به مکروه آهي ۽ اهوئي حڪم ان وقت ڳالهائڻ جو به آهي، پر ضرورت جي حالت ۾ ۽ خدا جو ذڪر ڪرڻ لاءِ ڪوبه حرج ڪونهي.

مسئلو 77- بيهي پيشاب ڪرڻ ۽ سخت زمين تي يا جانورن جي ٻرڙن ۾ يا پاڻي ۾ خاص ڪري بينل پاڻي ۾ پيشاب ڪرڻ مکروه آهي.

مسئلو 78- پيشاب ۽ پاڻخانو روڪڻ مکروه آهي پر جيڪڏهن بدن جي لاءِ نقصان ڪار هجي ته پوءِ حرام آهي

مسئلو 79- نماز کان اڳ ۾، سمهڻ کان اڳ ۾، جماع ڪرڻ کان پهرين ۽ مني جي خارج ٿيڻ کان پوءِ پيشاب ڪرڻ مستحب آهي

نجاستون

مسئلو 80- ڏه شيون نجس آهن.

1- پيشاب 2- پاڻخانو 3- مني 4- مردار 5- رت 6- ڪتو 7- سوئر 8- ڪافر 9- شراب 10- نجاست ڪائيندڙ جانور جو پگهر.

1 ۽ 2- پيشاب ۽ پاڻخانو

مسئلو 81- انسان ۽ هر اهو حرام گوشت جانور جنهن جو خون اڇلجي نڪرندو هجي يعني جيڪڏهن ان جي شه رڳ ذبح ڪرڻ مهل ڪپجي ته رت زور سان اڇلجي نڪري انجو پيشاب ۽ پاڻخانو نجس آهي ليڪن انهن جانورن جو پيشاب ۽ پاڻخانو جن جو گوشت حرام آهي، پر انهن جو خون اڇلجي نه نڪري مثال مڇي جنهن جو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

گوشت حرام هجي ۽ اهڙي طرح گوشت نه رکندڙ جانور مثال مچر ۽ مک جو فضلو (پائخانو) پاڪ آهي پر حرام گوشت جانور جي پيشاب کان جيڪو اچلندڙ خون نه رکندو هجي احتياط لازم مطابق پرهيز ڪجي.

مسئلو 82- جن پکين جو گوشت حرام آهي انهن جو پيشاب ۽ فضلو (وٺ) پاڪ آهي، ليڪن انهن کان پرهيز ڪرڻ بهتر آهي.

مسئلو 83- نجاست کائيندڙ جانور ۽ ان رڍ جي ٻچي جو پيشاب ۽ پائخانو جنهن سوئر جو کير پيتو هجي نجس آهي. اهڙي طرح ان جانور جو پيشاب ۽ پائخانو به نجس آهي جنهن سان ڪنهن انسان بدفعلي ڪئي هجي.

3- مني

مسئلو 84- مرد ۽ هر ان حرام گوشت نه جانور جي مني نجس آهي جنهن جو خون (ذبح ڪرڻ وقت ان جي شه رڳ مان) اچلجي نڪري ۽ اها پاڻياٺ جيڪا عورت کان شهوت سان خارج ٿئي ٿي ۽ جنابت جو سبب آهي. ان تفصيل سان جيڪا 345 مسئلي ۾ ايندي مني جي حڪم ۾ آهي ۽ احتياط واجب مطابق حلال گوشت نه جانور جيڪو اچلندڙ خون رکندو هجي ان جي مني کان به پرهيز ڪجي.

4- مردار

مسئلو 85- انسان جو ۽ هر اچلجي خون نڪرڻ واري جانور جو مردار نجس آهي چاهي اهو (قدرتي طور) پاڻ مٿو هجي يا ان جانور کي شريعت جي مقرر ڪيل طريقي کان سواءِ ٻئي طريقي سان ذبح ڪيو ويو هجي مچي جيئن ته اچلجڻ وارو رت نٿي رکي ان ڪري پاڻي ۾ مري وڃي ته به پاڪ آهي.

مسئلو 86- لاش جا اهي حصا جن ۾ ساه نه ٿيندو آهي پاڪ آهن مثال نهن، وار، هڏا، ڏند، سنگ، اُن وغيره.

مسئلو 87- جيڪڏهن ڪنهن انسان مان يا اچلجي رت نڪرڻ واري جانور جي بدن مان ان جي زندگيءَ ۾ گوشت يا ڪو ٻيو اهڙو حصو جنهن ۾ ساه هجي، جدا ڪيو وڃي ته اهو نجس آهي.

مسئلو 88- جيڪڏهن ڇپ يا ڪنهن ٻي جڳهه تان سڪل سنهڙي سفيد ڪل لائي وڃي جنهن ۾ ساه (روح) نه هجي ۽ آساني سان لهي وڃي ته اها پاڪ آهي.

مسئلو 89- مٿل ڪڪڙ جي پيٽ مان جيڪو آڻو نڪري ڀلي ان جي ڪل سخت نه ٿي وئي هجي، پاڪ آهي، پر ان ڪل کي ڌوئڻ گهرجي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 90- جيڪڏهن رڍ يا ٻڪري جو ٻچو گاهه ڪاٺ جهڙو ٿيڻ کان پهريائين مري وڃي ته اهو پٺير جهڙي پاڻيٺ جيڪا ان جي اوه ۾ هوندي آهي، پاڪ آهي، ليڪن اگر اهو ثابت نه ٿئي ڇو ته اهو معمولاً پاڻيٺ هوندو آهي ته جيڪو حصو لاش سان لڳو هجي ان کي ٻاهران ڌوئڻ گهرجي.

مسئلہ 91- پاڻيٺ واريون دوائون، عطر، تيل، گيهه ٻوٽن جي پالش ۽ صابن جيڪي ٻاهرين ملڪن مان ٿيون اچن، جيڪڏهن انهن جي نجاست جي باري ۾ يقين نه هجي ته پاڪ آهن.

مسئلہ 92- گوشت، چرٻي ۽ چمڙو جنهن جي باري ۾ احتمال هجي ته ڪنهن اهڙي جانور جو آهي جنهن کي شريعت جي حڪمن جي مطابق ذبح ڪيو ويو آهي ته پاڪ آهي پر جيڪڏهن اهي شيون ڪنهن ڪافر کان ورتيون وڃن يا ڪنهن اهڙي مسلمان کان ورتيون ويون هجن جنهن وري ڪافر کان ورتيون هجن ۽ اها تحقيق نه ڪئي هجي ته ڇا اهي اهڙي جانور جا آهن جنهن کي شريعت جي حڪمن جي مطابق ذبح ڪيو ويو آهي يا نه ته اهڙي گوشت ۽ چرٻي ڪاٺ حرام آهي، پر اهڙي چمڙي سان نماز پڙهڻ جائز آهي، پر جيڪڏهن اهي شيون مسلمانن جي بازار مان يا ڪنهن مسلمان کان ورتيون ويون هجن. ۽ اهو معلوم نه ٿئي ته ان کان اڳ ۾ ڪنهن ڪافر کان ورتيون ويون آهن يا ان ڳالهه جو احتمال هجي ته ان مسلمان تحقيق ڪئي هوندي ته ان گوشت ۽ چرٻي ڪاٺ جائز آهي. ان شرط سان ته مسلمان اهڙو استعمال ڪري جيڪو حلال گوشت سان مخصوص آهي جئين ڪاٺ لاءِ وڪڻي.

5- خون (رت)

مسئلہ 93- انسان ۽ هر ان حيوان جو خون جيڪو اڇلجندڙ رت رکندو هجي (يعني اهو جانور جنهن جي ساهه واري رڳ ڪٽي وڃي ته ان مان خون اڇلجي نڪري) نجس آهي ۽ اهڙي جانور جو خون جيڪو اڇلجندڙ خون نٿو رکي پاڪ آهي، مثال مڇيءَ جو رت، مڇر جو رت وغيره.

مسئلہ 94- جن جانورن جو گوشت حلال آهي اگر انهن کي شريعت جي مقرر ڪيل اصولن مطابق ذبح ڪيو وڃي جيڪڏهن معمول مطابق ان جي بدن مان رت نڪري وڃي ته جيڪو خون بدن ۾ باقي رهجي وڃي اهو پاڪ آهي، پر جيڪڏهن نڪرندڙ رت جانور جي ساهه ڪٽڻ جي ڪري يا ذبح وقت جانور جي منڍي مٿاهين جڳهه تي هجڻ جي ڪري بدن ۾ واپس وڃي ته اهو نجس آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 95- ڪڪڙ جي آني ۾ رت پيلي رنگ جي ٽڪي ۾ هجي ته احتياط مستحب مطابق پرهيز ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 96- اهو خون جيڪو ڪڏهن ڪڏهن ڪير ڏهڻ وقت نظر ايندو آهي اهو نجس آهي ۽ ڪير کي به نجس ڪري ٿو ڇڏي.

مسئلو 97- جيڪڏهن ڏندن جي مهارن مان نڪرندڙ خون، وات جي ٿڪ سان ملي ختم ٿي وڃي ته وات جي ٿڪ کان پرهيز ڪرڻ لازمي ڪونه آهي.

مسئلو 98- جيڪو خون ننهن يا ڪل کي ڌڪ لڳڻ جي ڪري انهن جي هيٺان جمبي وڃي ۽ ان جي شڪل اهڙي ٿي وڃي جو ماڻهو ان کي رت نه چون ته پاڪ آهي پر جيڪڏهن ان کي رت چون ۽ ظاهر ٿي وڃي ته نجس آهي. جيڪڏهن ننهن يا ڪل ۾ سوراخ ٿي وڃي اهڙي طرح جو خون بدن جي ظاهري حصي جو جز شمار ٿيڻ لڳي ۽ جيڪڏهن خون جو ان مان ڪڍڻ ۽ وضو ۽ غسل خاطر ان جاءِ جو پاڪ ڪرڻ مشڪل هجي ته تيمم ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 99- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي اها خبر نه پئجي سگهجي ته ڪل جي هيٺان خون جمبي ويو آهي يا ڌڪ لڳڻ جي ڪري گوشت اهڙي شڪل اختيار ڪري ويو آهي ته اهو پاڪ آهي.

مسئلو 100- جيڪڏهن کاڌو پچائيندي رت جو هڪ ٻه ذرو ان ۾ ڪري پوي ته احتياط لازم مطابق سڄي جو سڄو کاڌو ۽ ٿانوَ نجس ٿي ويندو ابارڻ سان يا گرمي سان يا باه سان ان کي پاڪ نٿو ڪري سگهجي.

مسئلو 101- جيڪا پيلاڻ زخم جي حالت بهتر ٿيڻ کان پوءِ ان جي چوڌاري ٿي ويندي آهي، جيڪڏهن ان جي متعلق اها خبر نه هجي ته ان ۾ رت به مليل آهي ته اها پاڪ آهي.

6 ۽ 7- ڪٽو ۽ سوڙ

مسئلو 102- ڪٽو ۽ سوڙ نجس آهن، ايسيتائين جو انهن جا وار، هڏيون، ننهن ۽ انهن جي هر قسم جي آلاڻ به نجس آهن.

8- ڪافر

مسئلو 103- ڪافر اهو آهي جيڪو خدا جي وجود يا ان جي وحدانيت جو اقرار نه ڪري نجس آهي ۽ اهڙي طرح غالي (يعني جيڪي امامن مان ڪنهن کي خدا چون يا اهو چون ته خدا فلاڻي امام ۾ سمائجي ويو آهي) ۽ خارجي ۽ ناصبي (يعني اهي جيڪي امامن سان بغض رکن) اهي نجس آهن. اهو حڪم ان شخص جي لاءِ آهي جيڪو نبوت يا ضروريات دين يعني انهن شين (مثال نماز ۽ روزي) جو منڪر ٿي وڃي جن کي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسلمان دين اسلام جو جز سمجھندا آهن ۽ اهو انڪار اهڙي نموني هجي جو پيغمبر جي ڪوڙي ٿيڻ جو سبب ٿئي ڀلي ڪجهه جڳهن ۾ ئي ڇو نه هجي، پر اهل ڪتاب (يعني يهودي، نصراني، عيسائي ۽ مجوسي) پاڪ آهن.

مسئلو 104- ڪافر جو سڄو بدن ايسٽائين جو ان جا وار ننهن ۽ ان جي آلاڻ به نجس آهن. مسئلو 105- جيڪڏهن نابالغ ٻار جا ماءُ پيءُ، ڏاڏو ۽ ڏاڏي ڪافر هجن ته اهو ٻار به نجس آهي ان صورت کان سواءِ ته سمجهه رکندو هجي ۽ اسلام جو اظهار ڪندو هجي ته پاڪ آهي ۽ جيڪڏهن پنهنجي ماءُ پيءُ کان ڦري مسلمانن ڏانهن توجه پيدا ڪري يا وري تحقيق ۾ مصروف هجي ته ان جي نجاست جو حڪم لڳائڻ مشڪل آهي ۽ اگر پيءُ ماءُ ڏاڏي ۽ ڏاڏي منجهان ڪو هڪ مسلمان هجي ان تفصيل سان جيڪا مسئلي 210 ۾ ايندي ته اهو ٻار پاڪ آهي.

مسئلو 106- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي باري ۾ اها خبر نه هجي ته مسلمان آهي يا نه ۽ ان جي اسلام جي باري ۾ ڪابه نشاني نه هجي ته اهو پاڪ تصور ڪيو ويندو ليڪن ان تي اسلام جا ٻيا حڪم لاڳو نه ٿيندا مثال نه ئي مسلمان عورت سان شادي ڪري سگهي ٿو ۽ نه ئي ان کي مسلمانن جي قبرستان ۾ دفن ڪرڻ گهرجي. مسئلو 107- جيڪو شخص امامن مان ڪنهن هڪ کي به دشمني جي ڪري گار ڏي ته نجس آهي.

9- شراب

مسئلو 108- شراب نجس آهي ۽ ان کان سواءِ جيڪي انسان کي نشو ڏيارين سي نجس ناهن.

مسئلو 109- صنعتي ۽ طبي الڪحل (جيڪا دروازن، ميزن ڪرسيون وغيره جي پالش لاءِ استعمال ٿيندي آهي) ان جا سڀ قسم پاڪ آهن.

مسئلو 110- جيڪڏهن انگور ۽ انگورن جو رس خود بخود يا پڇاڻڻ سان اوبارو کائي ته پاڪ آهي ليڪن پيئڻ حرام آهي اهڙي نموني احتياط واجب جي بنياد تي ابريل انگور جو پيئڻ حرام آهي پر نجس ناهي.

مسئلو 111- ڪارڪون، ڊاڪ، ڪشمش ۽ انهن جو شيرو توڙي جو اڀري وڃي پاڪ آهي ۽ کائڻ به حلال آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 112- فقاع جيڪو اڪثر ڪري جَوَن مان حاصل ڪيو وڃي ٿو ۽ گهٽ در جي واري نشي جو سبب آهي، حرام آهي ۽ احتياط واجب مطابق نجس آهي، پر جَوَن جو پاڻي جيڪو ڪنهن به قسم جي نشي جو سبب ناهي، پاڪ ۽ حلال آهي.

10- نجاست ڪائيندڙ جانور جو پگهر

مسئلہ 113- ان اٺ جو پگهر، جيڪو انساني نجاست ڪاٺ جي عادت ڪري چڪو هجي نجس آهي ۽ احتياط واجب مطابق ٻين جانورن جو پگهر به جيڪي اها عادت رکندا هجن ساڳيو حڪم رکي ٿو.

مسئلہ 114- حرام طريقي سان جنابت واري حالت رکڻ واري شخص جو پگهر پاڪ آهي ۽ ان سان نماز صحيح آهي.

نجاست ثابت ٿيڻ جا طريقا

مسئلہ 115- هر شيءِ جي نجاست ٽن طريقن سان ثابت ٿيندي آهي.

1- خود انسان کي اهو يقين هجي يا عقلي طريقن سان اطمينان پيدا ڪري ته فلاڻي شي نجس آهي پر جيڪڏهن ڪنهن شي جي لاءِ صرف گمان هجي ته نجس آهي ته ان کان پرهيز ڪرڻ ضروري ڪونهي، ان ڪري هوڻن ۾ جتي لاپرواهه ماڻهو ۽ اهڙا ماڻهو ڪائيندا پيئندا آهن جيڪي نجاست ۽ طهارت جو خيال نه ڪندا آهن، کاڌي ڪاٺ جي صورت اها آهي ته جيستائين انسان کي اطمينان نه ٿي وڃي ته جيڪو کاڌو هن جي لاءِ آندو ويو آهي اهو نجس آهي ان کي استعمال ڪرڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

2- جنهن ماڻهوءَ جي هٿ ۾ ڪا شي هجي اهو ان باري ۾ چئي ته نجس آهي. جڏهن ته اهو شخص قابل اعتماد به هجي مثلاً ڪنهن ماڻهوءَ جي گهر واري، نوڪر يا ملازم چوي ته هي ٿانو يا ٻي ڪا شي (جيڪا هن جي اختيار ۾ هجي) نجس آهي.

3- جيڪڏهن به عادل مرد چون ته هي شيءِ نجس آهي ته اها نجس سمجهي ويندي. ان شرط سان ته نجاست جو سبب ٻڌائين مثال طور تي چون ته ان شيءِ کي خون يا پيشاب لڳي ويو آهي، پر جيڪڏهن هڪ عادل شخص يا هڪ قابل اعتماد ماڻهو ڪنهن شي جي باري ۾ چوي ته نجس آهي جڏهن ته ان جي ڳالهه تي اعتماد نه ڪري سگهجي ته احتياط واجب مطابق ان شي کان پرهيز ڪرڻ گهرجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 116- جيڪڏهن ڪو ماڻهو مسئلي جي ڄاڻ نه هجڻ جي ڪري اهو نه سمجهي سگهي ته هي شيءِ پاڪ آهي يا نجس، مثال ان کي خبر نه هجي ته ڪٿي جون ڦولهيون پاڪ آهن يا نجس ته ان کي گهرجي ته مسئلو پڇي وٺي، پر جيڪڏهن مسئلي جي خبر هجيس پر ڪنهن شيءِ جي باري ۾ شڪ هجي، مثال ان کي شڪ هجي ته اها شيءِ خون آهي يا نه يا اهو نه ڄاڻندو هجي ته مچر جو خون آهي يا انسان جو ته اها شيءِ پاڪ آهي ۽ ان باري ۾ پڇا ڳاڇا ڪرڻ ضروري ڪونهي.

مسئلہ 117- جيڪڏهن ڪنهن نجس شيءِ جي باري ۾ شڪ هجي ته بعد ۾ پاڪ ٿي آهي يا نه ته اها نجس آهي پر جيڪڏهن ڪنهن پاڪ شيءِ جي باري ۾ شڪ هجي ته بعد ۾ نجس ٿي ويئي آهي يا نه ته اها پاڪ آهي، جيڪڏهن ڪو شخص انهن شين جي نجس يا پاڪ هجڻ جي باري ۾ معلوم ڪري سگهندو هجي ته به تحقيق لازمي ڪونهي.

مسئلہ 118- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهو ڄاڻيندو هجي ته جيڪي ٻه ٿانو يا ٻه ڪپڙا هو استعمال ڪندو آهي انهن مان هڪڙو نجس ٿي ويو آهي پر هن کي اها خبر نه هجي ته انهن مان ڪهڙو نجس ٿيو آهي ته ٻنهي کان پرهيز ڪرڻ ضروري آهي پر مثال طور جيڪڏهن هن کي خبر نه هجي ته هن جو ڪپڙو نجس ٿي ويو آهي يا ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جو جيڪو هو استعمال نه ڪندو آهي ۽ ڪنهن ٻئي جي ملڪيت آهي ته ضروري ناهي ته پنهنجي ڪپڙي کان پرهيز ڪري.

پاڪ شيءِ کيئن نجس ٿئي ٿي

مسئلہ 119- جيڪڏهن ڪا پاڪ شيءِ ڪنهن نجس شيءِ کي لڳي ۽ ٻنهي مان هڪڙي ايتري آلي هجي جو هڪ جي آلاڻ ٻي تائين پهچي وڃي ته اها پاڪ شيءِ نجس ٿي ويندي، پر گهڻن واسطن جي صورت ۾ نجس نه ٿيندي. مثال طور ٽي سڄو هٿ پيشاب سان نجس ٿي وڃي ۽ اهو هٿ ٻي نئين آلاڻ سان کڻي هٿ کي چهي ته هي ڇهڻ کڻي هٿ جي نجاست جو سبب ٿيندو ۽ جيڪڏهن ڪو هٿ خشڪ ٿيڻ کانپوءِ آلي لباس سان ملي وڃي ته اهو لباس به نجس ٿي ويندو پر اگر اهو لباس ڪنهن ٻي آلي شيءِ سان ملي ته ان شيءِ لاءِ نجاست جو حڪم نه ٿيندو اگر آلاڻ ايتري گهٽ هجي جو ٻي شيءِ تائين نه پهچي ته پاڪ شيءِ نجس نه ٿيندي ڀلي عين نجاست کي چهي وڃي.

مسئلہ 120- جيڪڏهن ڪا پاڪ شيءِ نجس شيءِ کي لڳي وڃي ۽ انهن ٻنهي جي متعلق يا ڪنهن هڪ جي متعلق شڪ هجي ته آلي هئي يا نه ته پاڪ شيءِ نجس نه ٿيندي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 121- جيڪڏهن ٻن شين جي باري ۾ خبر نه هجي ته انهن مان ڪهڙي نجس آهي ۽ ڪهڙي پاڪ، پوءِ ڪا پاڪ آلي شيءِ ڪنهن هڪ سان چهي وڃي ته پاڪ شي کان پرهيڙڪرڻ ضروري ناهي، ليڪن ڪجهه جڳهن ۾ جئين پهرين اهي ٻئي نجس هيون يا ٻئي طرف کان پاڪ آلي شي ان کي چهي.

مسئلو 122- جيڪڏهن زمين يا ڪپڙو يا انهن جهڙيون ٻيون شيون آليون هجن ته انهن جي جنهن حصي کي نجاست لڳندي صرف اهو حصو نجس ٿيندو ۽ باقي حصو پاڪ رهندو، اهوئي حڪم ونگي ۽ گذري انهن جهڙين ٻين شين جو آهي.

مسئلو 123- جيڪڏهن تيل، گيهه رس يا اهڙي ئي ڪا ٻي شيءِ جنهن جي صورت اها هجي جو جڏهن ان مان ڪجهه مقدار ڪڍيو وڃي ته ان جي جڳهه خالي نه رهي ته جيئن ئي ان جي ذري برابر حصو نجس ٿي وڃي ته سڄي جو سڄو نجس ٿي ويندو پر جيڪڏهن انجي صورت اها هجي ته جيڪڏهن ان مان ڪجهه مقدار ڪڍجي ته ان جي جڳهه خالي رهي (پوءِ ڇو نه ڪجهه دير کان پوءِ پرڃي وڃي) ته صرف اهو حصو نجس ٿيندو جنهن کي نجاست لڳي آهي، ان ڪري جيڪڏهن ڪئي جي ڦولهيڙي ان ۾ ڪري پوي ته جتي اها ڦولهيڙي ڪري آهي اها جڳهه نجس، باقي پاڪ آهي.

مسئلو 124- جيڪڏهن مک يا اهڙوئي ڪو جانور هڪ اهڙي آلي شي تي ويهي، جيڪا نجس هجي ۽ ان کان پوءِ هڪ پاڪ آلي شي تي وڃي ويهي ته جيڪڏهن اها خبر پئجي وڃي ته ان جاندار سان گڏ نجاست به هئي ته پاڪ شي نجس ٿي ويندي پر جيڪڏهن اها خبر نه هجي ته اها شيءِ پاڪ آهي.

مسئلو 125- جيڪڏهن جسم جي ڪنهن حصي تي پگهر هجي ۽ اهو حصو نجس ٿي وڃي ۽ وري پگهر وهي بدن جي ٻين حصن تائين هليو وڃي ته جيستائين اهو پگهر پهچندو بدن جا اهي حصا به نجس ٿي ويندا پر جيڪڏهن پگهر اڳتي نه وهي ته باقي بدن پاڪ رهندو.

مسئلو 126- بلغم يا نڪ جي پاڻيءَ ۾ جيڪڏهن رت هجي ته ان جو اهو حصو نجس ٿيندو جتي خون هوندو ۽ باقي پاڪ هوندو ان ڪري جيڪڏهن اهو نڪ جي ٻاهران لڳي وڃي ته انهن جو اهو حصو نجس ٿيندو جن جي باري ۾ يقين هجي ته اهو رت هڻو بلغم يا نڪ جو پاڻي لڳو آهي ۽ جنهن حصي جي باري ۾ شڪ هجي ته اهڙو پاڻي ان کي لڳو آهي يا نه ته اهو حصو پاڪ آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 127- جيڪڏهن هڪ اهڙو ٿانو (جيئن لوٽو) جنهن جي تري ۾ سوراخ هجي نجس زمين تي رکيو وڃي ۽ ان مان پاڻي وهڻ بند ٿي وڃي ۽ جيڪو پاڻي ان جي هيٺان جمع ٿي ويو هجي اهو ٿانو جي اندرواري پاڻي سان ملي هڪ ٿي وڃي ته ٿانو جو پاڻي نجس ٿي ويندو پر جيڪڏهن ٿانو جو پاڻي تيزي سان وهندو رهي ته نجس نه ٿيندو.

مسئلو 128- جيڪڏهن ڪا شي جسم ۾ داخل ٿي نجاست سان ملي وڃي پر بدن مان ٻاهر اچڻ کان پوءِ ان تي نجاست لڳل نه هجي ته اها شي پاڪ آهي، مثال سئي، يا حُقني ڪرڻ وقت پاڻي يا نلڪي، پائخاني جي جڳهه ۾ داخل ڪئي وڃي يا سئي ۽ چاقو بدن ۾ چپي پوي ۽ ڪيڏن کان پوءِ انکي نجاست لڳل نه هجي ته نجس نه آهي، اهڙي طرح ٿڪ ۽ نڪ جو پاڻي جسم جي اندر رت سان وڃي ملي پر ٻاهر نڪرڻ تي رت ان کي لڳل نه هجي ته ان جو به حڪم ساڳيو آهي.

نجاستن جا حڪم

مسئلو 129- قرآن پاڪ جي تحرير ۽ پني کي نجس ڪرڻ بيحرمتيءَ جو سبب هجي ته حرام آهي ۽ جيڪڏهن نجس ٿي وڃي ته هڪدم پاڻيءَ سان ڌوئڻ گهرجي پر جيڪڏهن بيحرمتي نه به ٿئي ته به احتياط واجب هي آهي ته ڪلام پاڪ کي نجس ڪرڻ حرام آهي ۽ پاڻي سان ڌوئڻ واجب آهي.

مسئلو 130- جيڪڏهن قرآن پاڪ جو جلد نجس ٿي وڃي ۽ ان سان قرآن پاڪ جي بيحرمتي ٿيندي هجي ته جلد کي پاڻي سان ڌوئڻ گهرجي.

مسئلو 131- قرآن مجيد کي ڪنهن عين نجاست مثلاً رت يا مردي تي رکڻ چاهي اها عين نجاست خشڪ ئي ڇو نه هجي بي احترامي ٿيڻ جي صورت ۾ حرام آهي.

مسئلو 132- قرآن مجيد کي نجس مس سان لکڻ، پوءِ چاهي هڪڙو حرف ئي هجي ان کي نجس ڪرڻ جي حڪم ۾ آهي جيڪڏهن لکجي ويو هجي ته ان کي پاڻي سان ڏاهي ڇڏجي يا اکرن کي ڪوري مٽائي ڇڏجي.

مسئلو 133- جيڪڏهن ڪافر کي قرآن مجيد ڏيڻ بيحرمتيءَ جو سبب ٿئي ته ان کي قرآن مجيد ڏيڻ حرام آهي ۽ ان کان قرآن شريف وٺڻ واجب آهي.

مسئلو 134- جيڪڏهن قرآن شريف جو پنو يا ڪا اهڙي شي جنهن جو احترام ضروري هجي، (مثال اهو ڪاغذ جنهن تي خدا جو نالو يا پيغمبر يا امام جو نالو لکيل هجي)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جيڪڏهن ليٽرين ۾ ڪري پوي ته انهيءَ کي ٻاهر ڪڍڻ ۽ ان کي ڌوئڻ واجب آهي پوءِ چاهي ان تي ڪجهه پئسائي خرچ ڪرڻا پون، پر جيڪڏهن انهن کي ٻاهر ڪڍڻ ممڪن نه هجي ته ان وقت تائين ان ليٽرين کي استعمال نه ڪجي جيستائين اهو يقين نه ٿي وڃي ته اهو ڪاغذ يا شي بلڪل ختم ٿي وئي آهي اهڙي طرح جيڪڏهن خاڪ شفا ليٽرين ۾ ڪري پوي ۽ ان جو ڪڍڻ ممڪن نه هجي ته جيستائين اهو يقين نه ٿي وڃي ته اها بلڪل ختم ٿي وئي آهي ايستائين ان ليٽرين کي استعمال نه ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 135- نجس ٿيل شيءِ جو ڪاٺ يا پيئڻ يا ڪنهن ٻئي کي ڪارائڻ پيارڻ حرام آهي پر ٻار يا ڀاڳل ماڻهوءَ کي ڪارائڻ، پيارڻ جائز آهي ۽ جيڪڏهن ٻار يا ڀاڳل ماڻهو نجس شي ڪاٺي يا نجس هٿ سان ڪاٺي رهيو هجي ته ان کي روڪڻ ضروري ڪونهي. مسئلو 136- جيڪڏهن هڪ نجس شي، جنهنجو ڌوئڻ ممڪن هجي ته ان کي وڪڻڻ يا اڌاري ڏيڻ ۾ ڪوبه اشڪال ناهي انهن جي نجس هجڻ جي باري ۾ ٻن شرطن ۾ ٻڌائڻ ضروري آهي.

پهرين: اهڙي حالت ۾ هجي جو ان سان واجب حڪم جي مخالفت ٿي ويندس مثال اهو شخص ان کي ڪاٺ يا پيئڻ ۾ استعمال ڪندو، پر جي ائين نه هجي ته ٻڌائڻ لازم نه آهي مثال نجس لباس سان نماز پڙهندو ته ان کي ٻڌائڻ ضروري نه آهي. ڇو ته لباس جو پاڪ هجڻ حقيقي شرط نه آهي. ٻيو هي ته ان کي ٻڌائڻ سان ان تي اثر ٿيندو، پر جي خبر اٿس ته ان تي اثر نه ٿيندو ته ٻڌائڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 137- جيڪڏهن ماڻهو ڪنهن کي نجس شي ڪاٺيندي يا نجس لباس سان نماز پڙهندي ڏسي ته انجي باري ۾ ان کي ٻڌائڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 138- جيڪڏهن ڪنهن جي گهر جو ڪو حصو يا غاليچو نجس هجي ۽ هو ڏسي ته گهر ۾ اچڻ وارن جو بدن، لباس يا ڪا ٻي شيءِ نجس جاءِ سان وڃي لڳي آهي ۽ ان جو پاڻ سبب ٿيو هجي ته گذريل ٻن شرطن جي هجڻ سان انهن کي ٻڌائڻ ضروري آهي.

مسئلو 139- جيڪڏهن ميزبان کي کاڌي ڪاٺ جي وچ ۾ خبر پوي ته کاڌو نجس آهي ته ان لاءِ ضروري آهي ته مهمانن کي ٻڌائي، پر جيڪڏهن مهمانن مان ڪنهن هڪ کي ان ڳالهه جو علم ٿئي ته ان جي باري ۾ ٻين کي ٻڌائڻ ان تي لازمي ڪونهي، پر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جيڪڏهن هو انهن مهمانن ۾ ائين ملي جلي رهندو هجي جو ان ڳالهه جو امڪان هجي ته انهن ماڻهن جي نجس ٿيڻ جي ڪري هو خود به نجس ٿي ويندو ۽ واجب حڪم جي مخالفت ۾ مبتلا ٿي ويندو ته هن کي ٻڌائڻ ڪپي.

مسئلو 140- جيڪڏهن ڪا اڌار ورتل شي نجس ٿي وڃي ته ٻن شرطن سان جيڪي 136 مسئلي ۾ ٻڌايا ويا آهن، مالڪ کي ٻڌائي.

مسئلو 141- جيڪڏهن ڪو ٻار چئي فلاڻي شيءِ نجس آهي يا هن ان شيءِ کي ڌوتو آهي ته ان جي ڳالهه تي ويساهه نه ڪرڻ گهرجي پر جيڪڏهن ٻار سمجهه رکندو هجي ۽ اهو چئي ته هن هڪ شيءِ پاڻيءَ سان ڌوتي آهي جڏهن ته اهائي هن جي استعمال ۾ به هجي يا اهو ٻار اعتماد جي قابل هجي ته ان جو قول قبول ڪيو وڃي اهائي صورت آهي اکر ٻار چوي ته شي نجس آهي.

مطهرات (پاک ڪرڻ واريون شيون)

مسئلو 142- ٻارنهن شيون اهڙيون آهن جيڪي نجاست کي پاک ڪنديون آهن، جن کي مطهرات چيو ويندو آهي.

1- پاڻي 2- زمين 3- سج 4- استحالة 5- انقلاب 6- انتقال 7- اسلام 8- تبعیت 9- عين نجاست جو ختم ٿيڻ 10- نجاست کائيندڙ جانور جو استبراء 11- مسلمان جو غائب ٿيڻ 12- ذبح ڪيل جانور جي بدن مان معمول مطابق رت جو نڪرڻ.

انهن مطهرات جي باري ۾ تفصيل سان حڪم ايندڙ مسئلن ۾ بيان ڪيا ويندا.

1- پاڻي

مسئلو 143- پاڻي چئن شرطن سان نجس شيءِ کي پاک ڪري ٿو: پهريون: مطلق هجي مضاف پاڻي مثلاً گلاب جو پاڻي، شربت نجس شيءِ کي پاک نه ٿو ڪري.

ٻيو: پاک هجي.

ٽيون: جڏهن نجس شيءِ کي ڌوتو وڃي ته مضاف نه ٿي وڃي. آخري دفعو ڌوڻ کان پوءِ نجاست جي بوءِ، رنگ يا ذائقو نه هجي، ان کان سواءِ ڌوڻ واري پاڻيءَ ۾ تبديلي نقصان ڪار نه آهي مثال اهڙي شيءِ جنهن کي قليل پاڻي يا ڪر ۾ به دفعا ڌوڻ لازم هجي. توڙي جو پهرئين دفعي ۾ تبديلي اچي ليڪن ٽئين دفعي ڌوڻ سان پاڻيءَ ۾ تبديلي نه اچي ته پاک ٿي ويندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

چوٿون: نجس شيء کي ڏوٽڻ کان پوءِ نجاست جا ننڍڙا ذرڙا پاڻيءَ ۾ موجود نه هجن. نجس شيء جو قليل پاڻيءَ سان پاڪ ٿيڻ يعني ڪر پاڻيءَ کان گهٽ هجڻ ۾ انهن کان سواءِ ٻيا شرط آهن جيڪي بعد ۾ ايندا.

مسئلو 144- نجس ٿانو کي ٿوري پاڻي (آب قليل) ۾ ٽي دفعا ڏوٽڻ گهرجي اهڙي نموني ڪر يا جاري پاڻي ۽ برسات سان به احتياط واجب مطابق ٽي دفعا ڏوٽڻ گهرجي، پر جنهن ٿانو مان ڪتي پاڻي يا ٻي ڪا وهندڙ شيء پيتي هجي ان ۾ پهريائين پاڪ مٽي وجهي ٿانو کي مانجهڻ ۽ مٺڻ گهرجي مٽيءَ کي لاهڻ کان پوءِ ڪر پاڻي يا جاري پاڻي ۾ يا آب قليل سان به دفعا ڏوٽڻ گهرجي. اهڙي طرح جيڪڏهن ڪتي ڪنهن ٿانو کي چٽيو هجي ته ڏوٽڻ کان پهريائين مانجهڻ گهرجي پر جيڪڏهن ڪتي جي وات جو پاڻي ڪنهن ٿانو ۾ ڪري پوي يا جسم جو ڪو حصو چهي وڃي ته احتياط واجب مطابق مٽي سان مانجهڻ کان پوءِ ٽي ڀيرا پاڻي سان ڌوڻو وڃي.

مسئلو 145- جيڪڏهن ڪنهن ٿانو ۾ ڪتي منهن وڌو هجي، ان جو منهن سوڙهو هجي ته ان ۾ مٽي ۽ مناسب مقدار ۾ پاڻي وجهي زور سان هلائجي جيئن مٽي سڄي ٿانو ۾ اندر لڳي وڃي، ان کان پوءِ ان کي اهڙي طرح ڏوٽجي جيئن مٽي ٻڌايو ويو آهي.

مسئلو 146- جيڪڏهن ڪنهن ٿانو کي سوئر چٽي وڃي يا ان ۾ ڪا وهندڙ شيء پيتي هجيس يا ان ۾ جهنگلي ڪو مري ويو هجي ته ان کي آب قليل يا ڪر پاڻيءَ ۾ ست دفعه ڏوٽڻ گهرجي، پر مٽي سان مٺڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 147- جيڪو ٿانو شراب سان نجس ٿي ويو هجي ته ان کي ٽي دفعه ڏوٽڻ گهرجي، ان باري ۾ قليل پاڻي، ڪر پاڻي، يا جاري پاڻيءَ ۾ ڪو به فرق ڪو نه ٿي پر احتياط مستحب مطابق ست دفعه ڏوٽڻ گهرجي.

مسئلو 148- جيڪڏهن هڪ اهڙي ٿانو کي جيڪو نجس مٽيءَ مان ٺهيل هجي يا نجس پاڻي چُهي ويو هجي ته ان کي ڪر پاڻي يا جاري پاڻي ۾ وجهي چڏجي ته جتي جتي اهو پاڻي پهچندو، ٿانو پاڪ ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن ان ٿانو جي اندرين حصن کي به پاڪ ڪرڻو هجي ته ان کي ڪر پاڻيءَ يا جاري پاڻيءَ ۾ ايترو وقت رکڻ گهرجي جيستائين پاڻي ٿانو جي اندرين حصن تائين پهچي وڃي، پر جيڪڏهن ان ٿانو ۾ اهڙي ڪا آلي شيء لڳل هجي جيڪا پاڻيءَ کي ٿانو جي اندرين حصن تائين وڃڻ نه ڏئي ته پهريائين ان آلاڻ کي خشڪ ڪرڻ گهرجي پوءِ ان کي ڪر پاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ رکڻ گهرجي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 149- نجس ٿانو کي قليل پاڻيءَ سان بن طريقن سان پاڪ ڪري سگهجي ٿو. هڪ طريقو هي آهي ته ٿانو کي ٽي دفعا ڀريو وڃي ۽ هر دفعي خالي ڪيو وڃي ۽ ٻيو طريقو اهو آهي ته ٿانو ۾ ٽي دفعا مناسب مقدار ۾ پاڻي وڌو وڃي ۽ هر دفعي پاڻيءَ کي ائين گهمايو وڃي جيئن اهو تمام نجس جڳهن تائين پهچي وڃي ۽ پوءِ ان پاڻيءَ کي هاري ڇڏجي.

مسئلو 150- جيڪڏهن هڪ وڏو ٿانو مثال ديگ يا مٽ نجس ٿي وڃي ته ٽي دفعا ڀرڻ ۽ هر دفعي خالي ڪرڻ کان پوءِ پاڪ ٿي ويندو آهي. اهڙي طرح جيڪڏهن ان ۾ ٽي دفعا مٿان کان اهڙي طرح پاڻي وجهجي جو ان جي سڀني حصن تائين پهچي وڃي ۽ هر دفعي ان جي تري ۾ جيڪو پاڻي گڏ ٿي وڃي ان کي ڪڍي ڇڏجي ته ٿانو پاڪ ٿي ويندو ۽ احتياط مستحب مطابق ٻئي ۽ ٽئين دفعي جنهن ٿانو سان پاڻي ٻاهر ڪڍجي ان کي ڌوئجي.

مسئلو 151- جيڪڏهن نجس ٿامي وغيره کي پگهاري پاڻيءَ سان ڌوئجي ته ان جو صرف ظاهري حصو پاڪ ٿي ويندو.

مسئلو 152- جيڪڏهن تنور پيشاب سان نجس ٿي وڃي ۽ ان ۾ مٿان کان ائين پاڻي وجهجي جو ان جي چئني طرف تائين پاڻي پهچي وڃي احتياط مستحب مطابق هي عمل ٻه دفعا ڪيو وڃي ته تنور پاڪ ٿي ويندو پر جيڪڏهن تنور پيشاب کان سواءِ ڪنهن ٻي نجاست سان نجس ٿي وڃي ته نجاست هٽائڻ کان پوءِ مٿي ٻڌايل طريقي سان هڪ دفعو پاڻي وجهڻ ڪافي آهي.

۽ بهتر هي آهي ته تنور جي تري ۾ هڪ کڏ کوٽجي جنهن ۾ پاڻي گڏ ٿي وڃي، پوءِ ان کي ڪڍجي ۽ کڏ کي پاڪ مٽيءَ سان ڀري ڇڏجي.

مسئلو 153- جيڪڏهن ڪنهن نجس شيءَ کي ڪرپاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ هڪ دفعو ائين ٽٻي ڏيارجي جو پاڻي ان جي تمام نجس جڳهن تي پهچي وڃي ته اها شيءِ پاڪ ٿي ويندي ۽ غاليجو ۽ لباس وغيره کي پاڪ ڪرڻ جي لاءِ ان کي نپوڙڻ ۽ ان وانگر مهٽڻ يا رڳڙڻ به ضروري نه آهي ۽ جيڪڏهن لباس وغيره پيشاب سان نجس ٿي ويو هجي ته ان کي ڪرپاڻيءَ ۾ ٻه دفعا ڌوئڻ لازمي آهي، پر جاري پاڻيءَ ۾ هڪ دفعو ڌوئڻ سان پاڪ ٿي وڃي ٿو.

مسئلو 154- جيڪڏهن ڪنهن اهڙي شيءِ کي جيڪا پيشاب سان نجس ٿي وئي هجي قليل پاڻيءَ سان ڌوئڻو هجي ته ان تي هڪ دفعو پاڻي وجهو جيڪو وهي وڃي ۽

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ...

پیشاب بہ ان ۾ باقي نہ رهي اها شيءِ پاک ٿي ويندي، پر جسم ۽ لباس کي بہ دفعہ ڏوئڻ گهرجي. ڪپڙن ۽ غاليجي وغيره کي قليل پاڻي سان ڏوئڻ وقت ڀڄڻ ضروري آهي ته جيئن ان جو ڌوپ ٻاهر نڪري وڃي.

مسئلو 155- جيڪا شيءِ هڪ کير پياڪ ٻار جي پيشاب (جنهن کير کان سواءِ ٻي ڪا به شيءِ اڃان کائڻ شروع نہ ڪئي هجي) نجس ٿي وڃي ته ان تي هڪ دفعو پاڻي وڌو وڃي جيئن سڀني نجس جڳهن تائين پهچي وڃي. ائين پاڻي وجهڻ سان اها شيءِ پاک ٿي ويندي، پر احتياط مستحب آهي ته ان تي هڪ دفعو ٻيهر بہ پاڻي وڌو وڃي، البتہ لباس ۽ غاليجي کي ڀڄڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 156- جيڪڏهن ڪا شيءِ پيشاب کان سواءِ ٻي ڪنهن نجاست سان نجس ٿي وڃي ته اها عين نجاست دور ڪرڻ کان پوءِ هڪ دفعو اهڙي طرح قليل پاڻي ان تي وجهڻ، جو پاڻي ان شيءِ جي سڀني نجس جڳهن تائين پهچي وڃي ۽ پوءِ وهي وڃي ته اها شيءِ پاک ٿي ويندي آهي، البتہ لباس ۽ ان سان ملندڙ جلندڙ شيءِ کي ڀڄڻ گهرجي جيئن ان جي ڌوپ جو پاڻي نڪري وڃي.

مسئلو 157- جيڪڏهن ڪنهن اهڙي فراسي کي پاک ڪرڻو هجي، جيڪا ڏاڳن سان ٺهيل هجي ته ڪر پاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ اندر وجهڻ سان نجاست دور ٿي وڃڻ کان پوءِ پاک ٿي وڃي ٿي پر قليل پاڻي سان ڏوئڻ وقت جيئن بہ ٿي سگهي انهن جو ڀڄڻ ضروري آهي (پوءِ ڇو نہ ان کي پيرن سان لتاڙڻو پوي) جيئن ان جي ڌوپ جو پاڻي وهي وڃي.

مسئلو 158- جيڪڏهن ڪڻڪ، چانور يا انهن جهڙين بين شين جو مٿيون حصو نجس ٿي وڃي ته اهو ڪرپاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ وجهڻ سان پاک ٿي ويندو قليل پاڻيءَ سان بہ پاک ڪري سگهجي ٿو پر جيڪڏهن انهن جو اندريون حصو نجس ٿي وڃي ته انهن جي اندرين حصي تائين ڪرپاڻي يا جاري پاڻي پهچي وڃي ته پاک ٿي وينديون.

مسئلو 159- صابڻ جو مٿيون حصو پاک ٿي سگهي ٿو، پر اندريون حصو پاک نٿو ٿي سگهي، ۽ جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي ان باري ۾ شڪ هجي ته نجس پاڻي صابڻ جي اندرين حصي تائين پهچي ويو آهي يا نہ ته ان جو اندروني حصو پاک آهي.

مسئلو 160- جيڪڏهن چانور يا گوشت يا اهڙي ٻي ڪنهن شيءِ جو ظاهري حصو نجس ٿي وڃي ته ٽالھ يا ان جهڙي ڪنهن ٿانو ۾ وجهي هڪ دفعو ان ۾ پاڻي وجهي ۽ هارڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

کان پوءِ اها شيءِ پاڪ ٿي ويندي نجس ٿانو ۾ رکي ته تي دفعا ڌوئڻ گهرجي ۽ اهو ٿانو به پاڪ ٿي ويندو، پر جيڪڏهن لباس يا ڪنهن ٻي اهڙي شيءِ کي ٿانو ۾ وجهي پاڪ ڪرڻو هجي جنهن جو نپوڙڻ لازمي هجي ته جيترا دفعا ان تي پاڻي وڌو وڃي ان کي نپوڙيو وڃي ۽ ٿانو کي پاسيرو ڪجي جيئن جيڪو ڌوپ جو پاڻي ان ۾ رهجي ويو هجي اهو وهي وڃي.

مسئلو 161- جيڪڏهن ڪنهن نجس ڪپڙي کي جيڪو گلي يا ان جهڙي ڪنهن رنگ سان رنگيل هجي، ڪرپاڻي يا جاري پاڻي ۾ وڌو وڃي يا قليل پاڻيءَ سان ڌوتو وڃي ۽ نپوڙڻ تي ان مان مضاف پاڻي نه نڪري ته اهو ڪپڙو پاڪ ٿي وڃي ٿو.

مسئلو 162- جيڪڏهن ڪپڙي کي ڪرپاڻي يا جاري پاڻي ۾ ڌوتو وڃي ۽ مثال ڌوئڻ کانپوءِ ڪپڙي ۾ ميراڻ نظر اچي ۽ اهو يقين نه هجي ته ان جي ڪري پاڻي کي ڪپڙي تائين پهچڻ ۾ رڪاوٽ ٿي آهي، ته ڪپڙو پاڪ آهي.

مسئلو 163- جيڪڏهن ڪپڙو يا ان سان ملندڙ جلندڙ شيءِ کي ڌوئڻ کان پوءِ مٽيءَ جو ذرو يا صابن ان ۾ نظر اچي ته اهو پاڪ آهي، ان شرط سان ته احتمال نه ڏنو وڃي ته پاڻي پهچڻ ۾ رڪاوٽ ڪري ٿو، پر جيڪڏهن نجس پاڻي مٽي يا صابن ۾ اندر تائين پهچي ويو آهي ته مٽي ۽ صابن جو ٻاهريون حصو پاڪ ۽ ان جو اندريون حصو نجس آهي.

مسئلو 164- جيستائين عين نجاست ڪنهن نجس شيءِ کان جدا نه ٿئي اها پاڪ نه ٿيندي پر جيڪڏهن بوءِ، يا رنگ ان ۾ رهجي وڃي ته ڪو حرج ڪونهي، ان ڪري جيڪڏهن رت (خون) ڪپڙي تان هٽايو وڃي ۽ رت جو رنگ ڪپڙي تي رهجي وڃي ته به ڪپڙو پاڪ آهي.

مسئلو 165- جيڪڏهن ڪرپاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ بدن جي نجاست هٽائي وڃي ته بدن پاڪ ٿي ويندو پر جيڪڏهن جسم پشاب سان نجس ٿي وڃي ته هڪ دفعي سان پاڪ نٿو ٿئي پر پاڻي کان ٻاهر نڪرڻ ضروري ناهي پاڻي ۾ اندرئي به دفعا ڌوتو وڃي ۽ به دفعا پاڻي پهچي وڃي ته ڪافي آهي.

مسئلو 166- جيڪڏهن نجس کاڌو ڏندن جي وٿين ۾ رهجي وڃي ۽ پاڻيءَ سان وات پري ائين پاڻي کي ڦيرائجي جو نجس کاڌي تائين پهچي وڃي ته اها غذا پاڪ ٿي ويندي.

مسئلو 167- جيڪڏهن مٽي ۽ منهن جي وارن کي قليل پاڻيءَ سان ڌوتو وڃي ۽ وار تمام گهڻا نه هجن ته انهن جي ڌوپ جي پاڻي جدا ڪرڻ لاءِ انهن کي نپوڙڻ ضروري ڪونهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 168- جيڪڏهن جسم يا ڪپڙي جو ڪو حصو قليل پاڻيءَ سان ڌوئو وڃي ته نجس جڳهجي پاڪ ٿيڻ سان گڏوگڏ ان جڳهه سان گڏيل اهي جڳهون به پاڪ ٿي وينديون جن تائين ڌوئڻ وقت عام طرح پاڻي پهچي ويندو آهي، ان جو مطلب آهي ته پروارن جڳهن کي جدا ڌوئڻ ضروري نه آهي پر اها جڳهه جيڪا نجس آهي ۽ ان جي ڀرپاسي واريون جڳهون گڏ پاڪ ٿي وڃن ٿيون ۽ جيڪڏهن هڪ پاڪ شيءِ هڪ نجس شيءِ جي ڀرسان رکي ۽ ٻنهي تي پاڻي وجهو ته انهن جي به ساڳي ئي صورت آهي، ان ڪري جيڪڏهن هڪ نجس آگر کي پاڪ ڪرڻ لاءِ سڀني آگرين تي پاڻي وجهجي ۽ نجس پاڻي سڀني آگرين تائين پهچي وڃي ته نجس آگر جي پاڪ ٿيڻ سان گڏوگڏ سڀ آگريون پاڪ ٿي وينديون.

مسئلو 169- جيڪڏهن گوشت يا چرٻي نجس ٿي وڃي ته ٻين شين وانگر پاڻيءَ سان ڌوئي سگهجي ٿي، پر ان لاءِ ضروري آهي ته بدن، لباس يا ٿانو کي جيڪا چرٻي لڳل هجي اها جسم يا لباس تائين پاڻي جي پهچڻ کان نه روڪي.

مسئلو 170- جيڪڏهن ٿانو يا جسم نجس ٿي وڃي ۽ پوءِ ايترو سٺو ٿي وڃي جو پاڻي ان تائين نه پهچي سگهي ۽ جسم يا ٿانو کي پاڪ ڪرڻو هجي ته پهرين سٺپ هٽائجي، جيئن پاڻي بدن يا ٿانو تائين پهچي سگهي.

مسئلو 171- جيڪو نل ڪر برابر پاڻيءَ سان مليل هجي اهو ڪر برابر پاڻيءَ جي حڪم ۾ آهي.

مسئلو 172- جيڪڏهن ڪنهن شيءِ کي ڌوئو وڃي ۽ يقين ٿي وڃي ته پاڪ ٿي ويئي آهي پر پوءِ شڪ ٿئي ته عين نجاست ان مان دور ڪئي آهي يا نه ته ضروري آهي ته ان کي ٻيهر ڌوئجي ته جيئن يقين ٿي وڃي ته عين نجاست دور ٿي ويئي آهي.

مسئلو 173- اها زمين جنهن ۾ پاڻي جذب ٿي ويندو هجي مثال اهڙي زمين جنهن جو مٿاڇرو، واريءَ يا بحريءَ جو هجي، جيڪڏهن نجس ٿي وڃي ته قليل پاڻي سان به پاڪ ٿي وڃي ٿي.

مسئلو 174- جيڪڏهن اها زمين جنهن جو فرش پٿر يا سرن جو ٺهيل آهي يا ٻي سخت زمين جنهن ۾ پاڻي جذب نه ٿيندو هجي نجس ٿي وڃي ته قليل پاڻي سان پاڪ ٿي سگهي ٿي پر ضروري آهي ته ان تي ايترو پاڻي هاريو وڃي جو وهڻ لڳي، جيڪڏهن هاريل پاڻي سوراخ مان وهي هليو نه وڃي ۽ ڪنهن جڳهه ۾ گڏ ٿي وڃي ته ان جي پاڪ ڪرڻ لاءِ ان پاڻيءَ کي ڪنهن ڪپڙي يا ٿانو سان ٻاهر ڪڍجي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 175- جيڪڏهن جابلو لوڻ (سؤنچو لوڻ) يا ان جهڙي ڪا ٻي شيءِ مٿان نجس ٿي وڃي ته قليل پاڻي سان به پاڪ ٿي سگهي ٿي.

مسئلو 176- جيڪڏهن پگهريل نجس ڪنڊ کي مصري بڻايو وڃي ۽ ان کي ڪر برابر پاڻي يا جاري پاڻيءَ سان ۾ وجهجي ته پاڪ نه ٿيندي.

2- زمين

مسئلو 177- زمين، پير جي تريءَ بوت جي هيٺئين حصي کي، چئن شرطن سان پاڪ ڪري ٿي.

- 1- زمين پاڪ هجي.
- 2- زمين سڪل هجي.
- 3- احتياط واجب مطابق نجاست زمين واري حصي ڏانهن لڳل هجي.
- 4- جيڪڏهن عين نجاست مٿان خون ۽ پشاب، يا نجس ٿيل شيءِ مٿان نجس مٽي، پير جي تريءَ يا بوت جي هيٺئين حصي ۾ لڳي هجي ته رستي تي هلڻ سان يا پير زمين تي رڳڙ سان دور ٿي وڃي اگر نجاست پهريان دور ٿي وڃي ۽ بعد ۾ زمين تي هلڻ يا رڳڙ سان احتياط واجب مطابق پاڪ نه ٿيندي، ان کان سواءِ زمين به مٽي يا پٿر يا سرن جي فرش يا ان سان ملندڙ جلندڙ شيءِ جي ٺهيل هجي. غاليچي، فراسي، تڏي يا ساوڪ تي هلڻ سان پير جو نجس ترو يا بوت جو هيٺيون حصو پاڪ نٿو ٿئي.

مسئلو 178- جيڪڏهن پير جو ترو يا بوت جو هيٺيون حصو نجس هجي ته ڏامر تي يا ڪاٺي جي فرش تي هلڻ سان پاڪ ٿيڻ محل اشڪال آهي.

مسئلو 179- پير جي تريءَ يا بوت جي هيٺين حصي کي پاڪ ڪرڻ لاءِ بهتر آهي ته پندرهن هٿ يا ان کان وڌيڪ فاصلو زمين تي هلجي پوءِ ڇو نه پندرهن هٿن کان اڳ ۾ ئي يا زمين تي رڳڙ سان نجاست دور ٿي ويئي هجي.

مسئلو 180- پاڪ ٿيڻ لاءِ پير يا بوت جي نجس تري جو آلو هجڻ ضروري ڪونهي پر خشڪ هجڻ ته به زمين تي هلڻ سان پاڪ ٿي وڃن ٿا.

مسئلو 181- جڏهن پير يا بوت جو نجس ترو زمين تي هلڻ سان پاڪ ٿي وڃي ٿو ته ان جي ڀرسان ٻيا حصا به جن کي عام طرح گپ وغيره لڳي ويندي آهي، پاڪ ٿي ويندا آهن.

مسئلو 182- جيڪڏهن ڪنهن اهڙي ماڻهو جي هٿ جي تري يا گوڏو نجس ٿي وڃن جيڪو هٿن يا گوڏن تي هلندو هجي، ان جي رستي تي هلڻ ڪري ان جي هٿ جي تري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

یا گوڏو پاڪ ٿيڻ محل اشڪال آهي. اهائي صورت لڏ ۽ هٿرادو تنگ جي هنڌين حصي جي ٽائرن ۽ ڦيٽن جي آهي.

مسئلو 183- جيڪڏهن زمين تي هلڻ کان پوءِ نجاست جي پوءِ رنگ يا ننڍڙا ذرا جيڪي نظر اچن، پير يابوت جي تري کي لڳي رهجي وڃن ته ڪوبه حرج ڪونهي، تنهن هوندي به احتياط مستحب آهي ته زمين تي ايترو هلجي جو رنگ، پوءِ يا ننڍا ذرا به ختم ٿي وڃن.

مسئلو 184- بوت جو انديون حصو زمين تي هلڻ سان پاڪ نٿو ٿئي ۽ زمين تي هلڻ سان جورابن جي هيٺين حصي جو پاڪ ٿيڻ به محل اشڪال آهي، پر جيڪڏهن جورابن جو هيٺيون حصو ڪل يا چمڙي مان ٺهيل هجي ۽ انهن سان گهمڻ يا هلڻ به عام طور تي رائج هجي.

3- سج

مسئلو 185- زمين، عمارت ۽ ڀتين کي پنجن شرطن سان سج پاڪ ڪري ٿو:

- 1- نجس شيءِ ايتري آلي هجي جو ٻي ملڻ سان اها به آلي ٿي وڃي ۽ جيڪڏهن سڪل هجي ته ان کي آلو ڪرڻ گهرجي جيئن سج جي ذريعي خشڪ ٿئي.
- 2- ان شيءِ ۾ عين نجاست کي دور ڪرڻ گهرجي.
- 3- ڪابه شيءِ سج جي روشني ۾ رڪاوٽ نه وجهي جيڪڏهن اس، پردي، جهڙ، يا اهڙي ئي ڪنهن شيءِ جي پويان نجس شيءِ تي پوي ۽ ان کي خشڪ ڪري ته اها شيءِ پاڪ نه ٿيندي پر جيڪڏهن جهڙ ايترو هلڪو هجي جو اُس کي نه روڪي ته ڪوبه حرج ڪونهي.
- 4- فقط سج ئي نجس شيءِ کي خشڪ ڪري، مثال جيڪڏهن نجس شيءِ هوا ۽ اُس جي ڪري خشڪ ٿئي ته پاڪ نه ٿيندي پر جيڪڏهن هوا ايتري گهٽ هجي جو اهو نه چئي سگهجي ته نجس شيءِ کي خشڪ ڪرڻ ۾ ان به ڪا مدد ڪئي آهي ته پوءِ ڪو حرج ڪونهي.
- 5- ڀت ۽ عمارت جي جيتري حصي ۾ نجاست داخل ٿي هجي سج ان کي هڪ ئي دفعي سان خشڪ ڪري، هاڻي جيڪڏهن هڪ دفعو اُن نجس زمين ۽ عمارت تي اُس پوي ۽ ان جو مٿيون حصو خشڪ ڪري ۽ ٻيو دفعو ان جو هيٺيون حصو سڪائي ته صرف ان جو مٿيون حصو پاڪ آهي، اندروني حصو نجس آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 186- سج جي اُس سان نجس تڏو پاک ٿي وڃي ٿو، پر جيڪڏهن ڏاڳن سان سبيل هجي ته ڏاڳن کي پاک نه ٿو ڪري ۽ اهڙي طرح وڻ ڳاھ ۽ درين جوسج جي اُس سان پاک ٿي وڃڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 187- جيڪڏهن سج جي اُس نجس زمين تي پوي ۽ بعد ۾ شڪ پيدا ٿئي ته اُس پوڻ وقت زمين آلي هئي يا نه يا آلاڻ اُس جي ذريعي خشڪ ٿي آهي يا نه ته اها زمين نجس رهندي ۽ جيڪڏهن شڪ پيدا ٿئي ته اس پوڻ کان اڳ ۾ عين نجاست زمين تان هٽائي وٺي هئي يا نه يا ڪا شيءِ اُس جي وچ ۾ رکاوٽ هئي يا نه ته انجو پاک ٿيڻ به اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 188- جيڪڏهن سج جي اُس نجس پت جي هڪ طرف پوي ۽ ان جي ڪري پت جو اهو پاسو به خشڪ ٿي وڃي جنهن تي اُس نه پئي آهي ته بعيد ناهي ته پت جا ٻئي پاسا پاک ٿي وڃن، پر جيڪڏهن هڪ ڏينهن ٻاهريون حصو ۽ ٻئي ڏينهن اندريون حصو خشڪ ڪري ته فقط ٻاهريون حصو پاک ٿيندو.

4- استحاله

مسئلو 189- جيڪڏهن نجس شيءِ جي جنس ائين بدلجي وڃي جو هڪ پاک شيءِ جي شڪل اختيار ڪري ته اها پاک ٿي وڃي ٿي، مثال طور نجس ڪاٺي جيڪڏهن ٻري چار ٿي وڃي يا ڪٽو لوڻ جي کاڌ ۾ ڪري لوڻ بڻجي وڃي، پر جيڪڏهن ان شيءِ جي جنس نه بدلجي، مثال نجس ڪڻڪ کي پيهي اٽو ڪجي يا ماني پچائجي ته اها پاک نه ٿيندي.

مسئلو 190- مٽي جو ٿانو يا ٻي اهڙي شيءِ جيڪا نجس مٽيءَ مان ناهي وڃي ته نجس آهي پر ڪوئلو جيڪو نجس ڪاٺيءَ مان ناهيو وڃي جنهن ۾ ڪاٺيءَ جي ڪابه خاصيت نه هجي ته اهو پاک آهي جيڪڏهن نجس مٽي باهه سان نڪر ۾ تبديل ٿي وڃي ته احتياط واجب مطابق نجس آهي.

مسئلو 191- اهڙي نجس شيءِ جنهن جي باري ۾ خبر نه هجي ته ڇا ان جو استحاله ٿيو آهي يا نه (يعني جنس بدلي آهي يا نه) نجس آهي.

5- انقلاب

مسئلو 192- جيڪڏهن شراب خودبخود ڪنهن شيءِ مثال سرڪي ۽ لوڻ ملائڻ سان سرڪو بڻجي ته پاک آهي.

مسئلو 193- اهو شراب جيڪو نجس انگور مان ناهيو وڃي اهڙي طرح جيڪڏهن ڪا ٻي نجاست ان کي لڳي ۽ شراب سان ملي حل ٿي وڃي ته سرڪو ٿيڻ کان پوءِ پاک نه ٿيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلہ 194- جيڪڏهن نجس انگورن، ڪشمش يا ڪتل مان سرڪو ٺاهيو وڃي ته اهو سرڪو نجس آهي.
- مسئلہ 195- جيڪڏهن انگورن يا ڪجين جي پنن جا ذرا به انهن سان گڏ هجن ۽ ان ۾ سرڪو وڌو وڃي ته ڪوبه حرج ڪونهي بلڪه ان ۾ ونڱي يا واڱڻ وجهڻ ۾ به ڪا خرابي ڪونهي، پوءِ چاهي انگورن يا ڪتل جي سرڪي نهڻ کان اڳ ۾ ئي وڌا وڃن، ان شرط سان ته سرڪي نهڻ کان اڳ ۾ انهن ۾ نشو پيدا نه ٿيو هجي.
- مسئلہ 196- جيڪڏهن انگورن جو رس باهه تي رکڻ سان يا پاڻي اُڀري وڃي ته اهو حرام ٿي وڃي ٿو ۽ جيڪڏهن ان کي باقي ايترو پڇايو وڃي جو ٽيون حصو باقي رهي ۽ ٻه حصا ختم ٿي وڃن ته حلال ٿي وڃي ٿو. اگر ثابت ٿي وڃي ته نشو ڪندڙ آهي جيئن ته بعض چيو آهي ته جڏهن پاڻي اُڀري وڃي ته سرڪو ٿيڻ سان حلال ٿي وڃي ٿو ۽ مسئلي نمبر 110 ۾ ٻڌايو ويو آهي ته انگورن جو رس اُٻار ڏيڻ سان نجس نٿو ٿئي.
- مسئلہ 197- جيڪڏهن انگورن جي رس جا ٻه حصا بغير اُڀرڻ جي ختم ٿي وڃن ۽ باقي جيڪو بچي ان ۾ اُٻار اچي وڃي ۽ اگر ان کي عام طور انگورن جو پاڻي چيو وڃي ۽ شيرونه چئجي ته احتياط واجب مطابق اهو حرام آهي.
- مسئلہ 198- جيڪڏهن انگورن جي رس جي متعلق اهو معلوم نه هجي ته اُڀريو آهي يا نه ته اهو حلال آهي، پر جيڪڏهن اُڀريو هجي، پر اهو معلوم نه ٿئي ته اهو ٻه حصا گهٽ ٿيو آهي يا نه ته اهو حلال نه ٿو ٿئي.
- مسئلہ 199- جيڪڏهن ڪچن انگورن جي چڱي ۾ ڪجهه پڪل انگور به هجن ۽ جيڪو رس انهن انگورن مان ورتو وڃي، ماڻهو انهن کي انگورن جو رس نه چون ۽ ان ۾ جوش اچي وڃي ته ان جو پيئڻ حلال آهي.
- مسئلہ 200- جيڪڏهن انگورن جو هڪ ڍاڻو ڪنهن اهڙي شيءِ ۾ ڪري پوي جيڪا باهه تي رجهندي هجي ۽ اهو ڍاڻو به اُڀرڻ لڳي، پر ان شيءِ ۾ حل نه ٿئي ته فقط ان ڍاڻي جو کائڻ احتياط واجب مطابق حرام آهي.
- مسئلہ 201- جيڪڏهن ڪجهه ڍيڳن ۾ رس پڇايو وڃي ته جيڪو چمچو اُٻار ۾ آيل ڍيڳ ۾ وڌو ويو هجي ان جو اهڙي ڍيڳ ۾ وجهڻ به جائز آهي، جنهن ۾ اڃا اُٻار نه آيو هجي.
- مسئلہ 202- جنهن شيءِ جي باري ۾ اها خبر نه هجي ته اهو (غوره آهي يا انگور) يعني ڪچن انگورن جو رس آهي يا پڪن انگورن جو رس، ان ۾ جيڪڏهن اُٻار اچي وڃي ته حلال آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

6- انتقال

مسئلو 203- جيڪڏهن ماڻهو جو رت يا ان جانور جو خون جنهن جو رت اچلجي نڪري، ڪنهن اهڙي جانور جي بدن ۾ هليو وڃي جيڪو اچلندڙ رت نه ٿو رکي ۽ ان ئي جانور جو رت شمار ٿيڻ لڳي ته پاڪ ٿي وڃي ٿو ۽ ان کي انتقال چوندا آهن. ٻين نجاستن جي باري ۾ به اهوئي حڪم آهي، پر انسان جو جيڪو رت چور چوسيندي آهي، نجس آهي ان ڪري جو معلوم ناهي ته اهو چور جو خون آهي يا انسان جو خون آهي.

مسئلو 204- جيڪڏهن ڪوماڻهو پنهنجي بدن تي ويٺل مچر کي ماري ۽ مچر جي بدن مان خون نڪري جيڪو مچر ان جي بدن مان چوسيو هيو ته اهو پاڪ آهي. ڇاڪاڻ ته هيئنر اهو مچر جي خوراڪ شمار ٿيندو. ڀلي پوءِ خون چوسڻ ۽ مچر کي مارڻ ۾ فاصلو گهٽ هجي، پر احتياط مستحب مطابق ان کان پرهيز ڪري.

7- اسلام

مسئلو 205- جيڪڏهن ڪو ڪافر ((شهادتين)) پڙهي يعني ڪنهن به ٻوليءَ ۾ الله جي هيڪڙائي ۽ خاتم الانبياء جي نبوت جي شاهدي ڏي ته مسلمان ٿي وڃي ٿو ۽ مسلمان ٿيڻ کان پوءِ ان جو بدن، ٿڪ، نڪ جو پاڻي ۽ پگهر پاڪ ٿي وڃي ٿو، پر مسلمان ٿيڻ وقت جيڪڏهن ان جي بدن تي ڪابه عين نجاست هجي ته ان کي هٽائڻ گهرجي ۽ ان جڳهه کي پاڻيءَ سان ڌوئڻ گهرجي، پر جيڪڏهن مسلمان ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي عين نجاست هئي چڪي هجي ته به احتياط واجب ان ۾ آهي ته ان جڳهه کي پاڻيءَ سان ڌوئجي.

مسئلو 206- هڪ ڪافر جي مسلمان ٿيڻ کان اڳ ۾ جيڪڏهن هن جو لباس آلاڻ سان بدن کي ڇهي ويو هجي ۽ ان جي مسلمان هجڻ جي وقت ان جي بدن تي نه هجي ته اهو لباس نجس آهي پر جيڪڏهن مسلمان ٿيڻ وقت اهو لباس ان جي جسم تي هجي تڏهن به احتياط واجب جي بنياد تي ان کان پرهيز ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 207- جيڪڏهن ڪافر ”شهادتين“ پڙهي ۽ اهو معلوم نه ٿئي ته هو دل سان مسلمان ٿيو آهي يا نه ته اهو پاڪ سمجهيو ويندو ۽ جيڪڏهن اها خبر هجي ته دل سان مسلمان نه ٿيو آهي، پر اهڙي ڪا شيءِ ان مان ظاهر نه ٿي هجي جيڪا توحيد ۽ رسالت جي گواهي جي خلاف هجي ته به اهائي صورت آهي. (يعني پاڪ آهي)

8- تبعيت

مسئلو 208- تبعيت جي معنيٰ هيءُ آهي ته ڪابه نجس شيءِ ڪنهن ٻي شيءِ جي پاڪ ٿيڻ جي ڪري پاڪ ٿي وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 209- جيڪڏهن شراب سرڪو ٿي وڃي ته ان جو ٿانو به ان جاءِ تائين پاڪ ٿي وڃي ٿو، جيستائين شراب اُٻارو کائي پهتو هجي ۽ جيڪڏهن ڪو ڪپڙو يا ڪا ٻي شيءِ جيڪا عام طرح ان (يعني شراب) تي رکيل هوندي آهي ۽ ان سان نجس ٿي وئي هجي ته اها به پاڪ ٿي وڃي ٿي، پر جيڪڏهن ٿانو جو ٻاهريون حصو ان شراب سان نجس ٿي وڃي ته احتياط واجب ان ۾ آهي ته شراب جي سرڪي ٿيڻ کان پوءِ ان ٻاهرين پاسي کان پرهيز ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 210- ڪافر جو ٻار تبيعت جي ذريعي ٻن حالتن ۾ پاڪ ٿئي ٿو.

1- جيڪو ڪافر مسلمان ٿي وڃي، ان جو ٻار پاڪيزگي ۽ طهارت ۾ ان جو تابع آهي ۽ ٻار جو ڏاڏو، ڏاڏي يا ماءُ مسلمان ٿي وڃن ته به اهائي صورت آهي، پر طهارت جو حڪم مشروط آهي ته اهو ٻار ان مسلمان جي سرپرستي ۾ هجي ۽ اهڙي طرح ويجهن عزيزن منجهان ٻيو ڪو ڪافر ٻار سان گڏ نه هجي.

2- هڪ ڪافر ٻار کي ڪنهن مسلمان قيد ڪيو هجي ۽ ان ٻار جو پيءُ يا اجداد (ڏاڏو يا نانو وغيره) مان ڪو به هن سان گڏ نه هجي، هن حالت ۾ ٻار جي تابعيت جي بنياد تي پاڪ ٿيڻ جو شرط هي آهي ته جڏهن سمجهه ۽ شعور وارو ٿي وڃي ته ڪفر جو اظهار نه ڪري.

مسئلو 211- اهو تختو يا پٿر جنهن تي ميت کي غسل ڏنو وڃي ۽ اهو ڪپڙو جنهن سان ميت جي شرمگاه ڍڪي وڃي ۽ ان ماڻهوءَ جا هٿ جيڪو ميت کي غسل ڏئي، اهي سڀ شيون جيڪي ميت سان گڏ ڌوئيون وڃن ٿيون، غسل مڪمل ٿيڻ کان پوءِ پاڪ ٿي وڃن ٿيون.

مسئلو 212- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن شيءِ کي پاڻيءَ سان ڌوئي ته ان شيءِ جي پاڪ ٿيڻ سان گڏوگڏ اهو هٿ به پاڪ ٿي وڃي ٿو جنهن سان هو ان شيءِ کي ڌوئي ٿو.

مسئلو 213- جيڪڏهن لباس يا ان جهڙي ڪنهن شيءِ کي قليل پاڻيءَ سان ڌوتو وڃي ۽ ايترو ڀڙوڙيو وڃي جيترو عام طور سان ڀڙوڙيو ويندو آهي، جيئن جيڪو پاڻي ان تي وڌو آهي اهو نڪري وڃي ته جيڪو پاڻي ان ۾ رهجي وڃي اهو پاڪ آهي.

مسئلو 214- جڏهن نجس ٿاڻو کي قليل پاڻيءَ سان ڌوتو وڃي ته جيڪو پاڻي ان کي پاڪ ڪرڻ لاءِ ان تي وڌو وڃي، ان کي هارڻ کان پوءِ جيڪو ٿورو پاڻي ان ۾ رهجي وڃي اهو پاڪ آهي.

9- عین نجاست جو ختم ٿي وڃڻ

مسئلو 215- جيڪڏهن ڪنهن جانور جو بدن عین نجاست مثال رت یا نجس ٿيل شيءِ سان نجس ٿي وڃي ته جڏهن اها نجاست ختم ٿي وڃي ته جانور جو بدن پاڪ ٿي وڃي ٿو ۽ اهائي صورت انساني بدن جي اندرين حصن جي آهي، مثال طور وات یا نڪ جا اندريان حصا ٻاهرين نجاست جي ڪري نجس ٿي وڃن ته نجاست جي ختم ٿي وڃڻ سان پاڪ ٿي وڃن ٿا، پر اندرين نجاست جيئن خون جيڪو ڏندن جي وٿين مان ٻاهر اچي ٿو اندرين حصن جي نجاست جو سبب ناهي. اهڙي طرح ٻاهرين شيءِ جو بدن جي اندرين نجاست سان ملڻ ان شيءِ کي نجس نه ٿو ڪري. ان بنياد تي ڌاريا ڏند (نقلي ڏند) وات ۾ ڏندن جي وٿين مان نڪتل خون سان ملي وڃن ته انهن کي پاڻي سان ڌوئڻ ضروري نه آهي، پر جيڪڏهن نجس خوراڪ سان ملي وڃن ته ڌوئڻ ضروري آهي. مسئلو 216- جيڪڏهن ڏندن جي وٿين ۾ کاڌي جا ذرا رهجي وڃن ۽ پوءِ وات ۾ رت نڪري اچي ته اهي کاڌي جا ذرا نجس نٿا ٿين.

مسئلو 217- ڇپن ۽ اکين جي پنڀڻين جا اهي حصا جيڪي بند ٿيڻ وقت هڪ ٻئي سان گڏجي وڃن ٿا، انهن کي اندريون حصو سمجهڻ گهرجي ۽ ٻاهرين نجاست سان ملي وڃن ته انهن کي پاڻيءَ سان ڌوئڻ ضروري ڪونهي، پر جنهن جڳهه جي باري ۾ خبر ناهي ته جسم جو اندريون حصو آهي يا ٻاهريون ۽ جيڪڏهن ٻاهرين نجاست سان ملي وڃي ته ڌوئڻ ضروري آهي.

مسئلو 218- جيڪڏهن نجس ڏوڙ يا مٽي ڪپڙي ۽ غاليجي ۽ اهڙي ئي ڪنهن بي شيءِ تي جمی وڃي ۽ ڪپڙي وغيره کي ائين ڇنڊيو وڃي جو نجس ڏوڙ ۽ مٽي يقيني طور تي ان کان جدا ٿي وڃن ته اهو غاليجو ۽ لباس پاڪ آهي ۽ ڌوئڻ ضروري ناهي.

10- نجاست ڪاٺيندڙ جانور جو استبراء (پاڪ ڪرڻ)

مسئلو 219- جنهن جانور کي انساني نجاست کائڻ جي عادت ٿي وئي هجي ان جو پيشاب ۽ پاخانو نجس آهي ۽ جيڪڏهن ان کي پاڪ ڪرڻو هجي ته ان جو استبراء ڪرڻ گهرجي، يعني هڪ مخصوص وقت تائين ان کي نجاست نه کائڻ ڏجي ۽ پاڪ غذا ڏجيس، ايستائين جو ايترو عرصو گذري وڃي جو پوءِ ان کي نجاست کائڻ وارو جانور نه چيو وڃي. احتياط مستحب جي بنياد تي اُن کي چالهيڻ ڏينهن تائين، ڳئون کي ويهه (20) ڏينهن تائين، رڍ کي ڏهن ڏينهن تائين، بدڪ کي ستن ڏينهن تائين يا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پنج ڏينهن تائين ۽ پاليل ڪڪڙ کي تن ڏينهن تائين نجاست کان پري رکجي پلي ان مدت جي گذرڻ کان پهريان نجاست کائيندڙ نه چيو وڃي.

11- مسلمان جو غائب ٿي وڃڻ

مسئلو 220- جيڪڏهن ڪنهن مسلمان جو جسم يا ڪپڙو يا ٿانو ۽ فرش جهڙي ٻي ڪا شيءِ جيڪا بالغ يا پاڪائي پليدي سمجهڻ واري مسلمان جي قبضي ۾ هجي نجس ٿي وڃي ۽ پوءِ اهو مسلمان غائب ٿي وڃي. جڏهن انسان کي عقلي طور تي احتمال هجي ته مسلمان ان کي ڌوٽو هوندو ته اها شيءِ پاڪ آهي.

مسئلو 221- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو يقين يا اطمينان هجي ته جيڪا شيءِ پهرين نجس هئي ۽ هاڻي پاڪ ٿي وئي آهي يا به عادل ماڻهو ان جي پاڪ هجڻ جي خبر ڏين ۽ گواهي پاڪ بڻجڻ جو سبب هجي ته اها شيءِ پاڪ آهي، مثال طور تي گواهي ڏين ته پيشاب سان نجس ٿيل لباس به دفعا ڌوٽو ويو آهي ته اها شيءِ پاڪ آهي ۽ جيڪڏهن ڪو اهڙو ماڻهو جنهن جي قبضي ۾ ڪا اهڙي شيءِ هجي جيڪا نجس هئي، چوي ته اها شيءِ پاڪ ٿي وئي آهي. جڏهن ته ان مسلمان مٿان ڪوڙ ڳالهائڻ جي تهمت به نه هجي يا هڪ مسلمان ڪنهن نجس شيءِ کي پاڪ ڪرڻ لاءِ ڌوٽو هجي، پر معلوم نه هجي ته هن صحيح طرح سان ڌوٽو آهي يا نه ان جو به اهو ئي حڪم آهي (يعني پاڪ سمجهي ويندي).

مسئلو 222- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو هڪ ماڻهو جي ڪپڙن ڌوڻ جي ذميداري ورتي هجي ۽ چوي ته مون ان شيءِ کي ڌوٽو آهي ۽ ان ماڻهو کي ان جي چوڻ تي تسلي ٿي وڃي ته اهو لباس پاڪ آهي.

مسئلو 223- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي اها حالت ٿي وڃي جو ان کي ڪنهن نجس شيءِ ڌوڻ جو يقين ئي نه اچي ته ان کي گهرجي ته عام ماڻهن وانگر ڌوئي ته ڪافي آهي.

12- ذبح ٿيل حيوان مان معمول مطابق رت جو وهڻ وڃڻ

مسئلو 224- ڪنهن جانور جي شريعت جي مطابق ذبح ٿيڻ کان پوءِ ان جي بدن مان معمول جي مطابق رت نڪري وڃي ته جيڪو رت ان جي بدن ۾ اندر رهجي وڃي اهو پاڪ آهي جيئن 94 مسئلي ۾ ٻڌايو ويو آهي.

مسئلو 225- مٿيون حڪم احتياط واجب مطابق ان جانور سان مخصوص آهي جنهن جو گوشت حلال هجي ۽ جنهن جانور جو گوشت حرام هجي ان تي اهو حڪم جاري نه ٿو ٿي سگهي.

ٲانون ٲا حڪم

مسئلو 226- جيڪو ٿانو ڪٽي، سوئر يا مردار جي ڪل مان ٺاهيو وڃي ته ان ۾ ڪاٺ يا پيئڻ حرام آهي، جڏهن ته اها شيءِ آلاڻ جي ڪري نجس ٿي وڃي ۽ اهڙي ٿانو کي وضو، غسل ۽ اهڙن ٻين ڪمن ۾ جن ۾ طهارت شرط هجي استعمال نه ڪجي ۽ احتياط مستحب ان ۾ آهي ته ڪٽي، سوئر ۽ مردار جي چمڙي کي استعمال نه ڪجي، پوءِ چاهي اهو ٿانو ڪان سواءِ ڪا ٻي شيءِ ٿي هجي.

مسئلو 227- سون ۾ چانديءَ جي ٿانون ۾ ڪاٺ ۽ پيئڻ بلڪه احتياط واجب جي بنياد تي انهن جو ڪهڙو به استعمال ڪرڻ حرام آهي، پر انهن سان ڪمري وغيره کي سينگارڻ يا انهن کي پنهنجي قبضي ۾ رکڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، تڏهن به انهن جو ترڪ ڪرڻ احوط آهي ۽ سون ۽ چانديءَ جا ٿانو ٺاهڻ ۽ سينگار يا قبضي ۾ رکڻ لاءِ انهن جي خريد ۽ وڪڻڻ لاءِ به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 228- اگر چانهه ۾ استعمال ٿيڻ واري ڪلاس جو اهو ڪڙو (جهل) جيڪو سون يا چاندي مان ٺاهيو وڃي ٿو، ڪلاس کان الڳ ڪرڻ بعد به ٿانو چورائي ته انهيءَ جو استعمال ڪرڻ چاهي اڪيلو هجي يا چانهه جي ڪلاس سان گڏ هجي اهو حرام آهي ۽ اگر انهيءَ ڪڙي کي ٿانو نه چيو وڃي ته ان جي استعمال ۾ ڪوبه حرج نه آهي.

مسئلو 229- اهڙن ٿانون جي استعمال ۾ ڪو حرج ڪونهي جن تي سون يا چانديءَ جو پاڻي چاڙهيو ويو هجي.

مسئلو 230- جيڪڏهن جست کي چانديءَ يا سون سان ملائي ٿانو ٺاهيا وڃن ۽ جست ايتري گهڻي مقدار ۾ هجي جو ماڻهو ان کي سون يا چانديءَ جو ٿانو نه چون ته ان جي استعمال ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 231- جيڪڏهن ڪو کاڌو سون يا چانديءَ جي ٿانو ۾ رکيل هجي ۽ ڪو ماڻهو ان ارادي سان ته جيئن ته سون ۽ چانديءَ جي ٿانون ۾ ڪاٺ پيئڻ حرام آهي، ان کاڌي کي ٻئي ٿانو ۾ وجهي ۽ ان تي سون ۽ چانديءَ جي ٿانو استعمال ڪرڻ نه چئجي ته ان ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 232- حقي جو نڙ، تلوار جو مياڻ، چري ۽ قرآن جو غلاف سون مان ٺهيل کي استعمال ڪرڻ ۾ ڪو حرج نه آهي، ليڪن احتياط مستحب هي آهي ته سون ۽ چانديءَ جي عطرڊاني، سرميداڻي کي استعمال نه ڪجي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 233- مجبوريء جي صورت ۾ سون ۽ چانديء جي ٿانون کي استعمال ڪرڻ جائز آهي، پر ان کان وڌيڪ استعمال جائز نه آهي.

مسئلو 234- جنهن ٿانو جي باري ۾ اها ڄاڻ نه آهي ته اهو ٿانو سون يا چانديء مان ٺهيل آهي ته ان کي استعمال ڪرڻ جائز آهي.

وضو

مسئلو 235- وضو ۾ واجب آهي ته منهن ۽ ٻنهي هٿن کي ڌوئجي ۽ مٿي جي اڳئين حصي ۽ ٻنهي پيرن جي مٿئين حصي جو مسح ڪجي.

مسئلو 236- منهن کي ڊيگهه ۾ پيشانيء جي مٿان (جتان مٿي جا وار ڄمڻ شروع ٿيندا آهن) کان کاڌيء جي آخري ڪناري تائين ڌوئڻ گهرجي ۽ ويڪر ۾ وچين اڱر ۽ آڱوٺي جي کليل حصي ۾ جيترو منهن جو حصو اچي ان کي ڌوئڻ گهرجي. جيڪڏهن ان مقدار جو ذري جيترو حصو به رهجي وڃي ته وضو باطل آهي، ان ڪري اهو يقين ڪرڻ لاء ته حصو سڄو ڌوئجي ويو آهي ٻنهي پاسن کان ٿورو ڌوئڻ گهرجي.

مسئلو 237- جيڪڏهن ماڻهو ڄا هٿ يا منهن عام ماڻهن جي پيٽ ۾ وڌا يا ننڍا هجن ته ڏسڻ گهرجي ته عام ماڻهو ڪيستائين پنهنجو منهن ڌوئن ٿا، بس اوترو حصو ئي ڌوئڻ گهرجي. ان کان سواء جيڪڏهن، هن جي نرڙ تي وار هجن يا مٿي جي اڳئين حصي تي وار نه هجن ته ان کي گهرجي ته عام اندازي جي مطابق پيشاني ڌوئي.

مسئلو 238- جيڪڏهن ان ڳالهه جو احتمال هجي ته ڪنهن شخص جا پرون، اک جي جڳهن يا چپن تي مٽي يا ڪا ٻي شيء ڄميل آهي، جيڪا پاڻيء کي جسم تائين پهچڻ نٿي ڏي ۽ هن جو اهو احتمال ماڻهن جي نزديڪ به صحيح هجي ته ان کي وضوء کان اڳ ۾ تحقيق ڪرڻ گهرجي ۽ ڪا اهڙي شيء هجي ته ان کي هٽائڻ گهرجي.

مسئلو 239- جيڪڏهن منهن جي چمڙي ڏاڙهي جي وارن جي هيٺان نظر اچي ته پاڻيء کي چمڙيء تائين پهچائڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن چمڙي نظر نٿي اچي ته صرف وارن جو ڌوئڻ ئي ڪافي آهي، انهن جي هيٺان تائين پاڻي پهچائڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 240- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي شڪ هجي ته هن جي چمڙي (چاهي جي) وارن جي هيٺان نظر اچي ٿي يا نه ته احتياط واجب ان ۾ آهي ته وار به ڌوئي ۽ پاڻي چمڙيء تائين به پهچائي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 241- نڪ جي اندروني حصي، چپن ۽ اکين جي انهن حصن کي جيڪي بند ڪرڻ وقت نظر نٿا اچن ڏوڻ واجب ڪونهي، پر اهو يقين ڪرڻ لاءِ ته جن جڳهن جو ڏوڻ لازمي آهي انهن مان ڪابه باقي رهجي ڪانه وئي آهي، واجب آهي ته انهن عضون جو ڪجهه مقدار ڏوتو وڃي ۽ جنهن ماڻهوءَ کي اهو علم نه هجي ته ايتري مقدار جو ڏوڻ لازمي آهي، جيڪڏهن هن کي اها خبر نه هجي ته جيڪو وضو ڪري چڪو آهي انهن ۾ هي حصا ڏوتا آهن يا نه ته ان وضو سان جيڪا نماز پڙهي اٿس صحيح آهي ۽ پوءِ واري نماز لاءِ وضوءَ ڪرڻ بيهر ضروري نه آهي.

مسئلو 242- احتياط لازم مطابق منهن ۽ هٿن کي مٿان کان هيٺ جي طرف ڏوڻ گهرجي. جيڪڏهن هيٺان کان مٿي جي طرف ڏوتا وڃن ته وضو باطل ٿيندو.

مسئلو 243- جيڪڏهن هٿ پاڻي سان آلو ڪري منهن ۽ هٿن تي ڦيرجي ۽ هٿ ۾ ايتري آلاڻ هجي جو ان کي ڦيرڻ سان منهن ۽ هٿن کي پاڻي لڳي وڃي ته ڪافي آهي ۽ پاڻيءَ جو انهن عضون تي وهڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 244- منهن ڏوڻ کان پوءِ پهرين ساڄي ٻانهن ۽ پوءِ کاٻي ٻانهن نونٺ کان آڱرين جي چوٽين تائين ڏوڻ گهرجي.

مسئلو 245- اگر انسان کي يقين نه هجي ته نونٺ مڪمل ڏوپجي وئي آهي ته ان جو يقين ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته ان کان ڪجهه مٿيون حصو به ڏوڻ گهرجي.

مسئلو 246- جنهن شخص منهن ڏوڻ کان اڳ ۾ پنهنجي ٻانهن کي ڪارائيءَ جي جوڙ تائين ڏوتو هجي، هن کي گهرجي ته وضو ڪرڻ وقت ٻانهن کي آڱرين جي چوٽين تائين ڏوئي. جيڪڏهن هو صرف ڪارائيءَ جي جوڙ تائين ڏوئندو ته ان جو وضو باطل ٿيندو.

مسئلو 247- وضو ۾ چهري ۽ ٻانهن پهريون دفعو ڏوڻ واجب آهي، ٻيو دفعو ڏوڻ مستحب آهي ۽ ٽيون دفعو ۽ ان کان وڌيڪ دفعا ڏوڻ حرام آهي ۽ پهريون دفعو ڏوڻ ان وقت تمام ٿيندو جڏهن وضو جي نيت سان ايترو پاڻي منهن ۽ هٿن تي هاريو وڃي جو پاڻي پوري منهن ۽ هٿن جي حصن تائين پهچي وڃي ۽ احتياط لاءِ ڪا جاءِ باقي نه رهي، ان ڪري جيڪڏهن مثال طور تي پهريون دفعو ڏوڻ جي نيت سان ڏهه دفعا پاڻي منهن تي هاري، ايستائين جو پاڻي منهن جي سڀني حصن تي پهچي وڃي ته ڪوبه حرج ناهي ۽ جيستائين وضو ۽ منهن ڏوڻ جي نيت نه ڪندو پهريون دفعو ڏوڻ ثابت نه ٿيندو، ان ڪري اهو ڪري سگهي ٿو ته پوري منهن کي چند دفعا ڏوئي ۽ آخري دفعو پاڻي هارڻ وقت وضو جي نيت ڪري، پر ٻئي دفعي ڏوڻ ۾ نيت جو معتبر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هڃڻ اشڪال کان خالي ناهي ۽ احتياط لازم اهو آهي ته پهرئين دفعي منهن ۽ هٿ ڌوئڻ کانپوءِ هڪ دفعي کان وڌيڪ نه ڌوئي پوءِ چاهي (اهو بعد وارو ڌوئڻ) وضو جي نيت سان نه به هجي.

مسئلو 248- ٻئي ٻانهون ڌوئڻ کان پوءِ مٿي جي اڳئين حصي جو مسح وضو جي ان پاڻيءَ جي آلاڻ سان ڪيو وڃي، جيڪا هٿن کي لڳل رهجي وئي هجي. احتياط مستحب ان ۾ آهي ته مسح سڄي هٿ سان ڪجي ۽ مسح مٿان کان هيٺ جي طرف ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 249- مٿي جي چئن حصن مان نرڙ (پيشانيءَ) سان مليل حصو اها جڳهه آهي جتي مسح ڪرڻ گهرجي، ان حصي ۾ جتي به ۽ جيتري به اندازي سان مسح ڪجي ڪافي آهي، پر احتياط مستحب ان ۾ آهي ته ڏيکڻ ۾ هڪ آڱر جي ڏيکڻ برابر ۽ ويڪر ۾ ٽن مليل آڱرين جي برابر جڳهه تي مسح ڪجي.

مسئلو 250- اهو ضروري ڪونهي ته مٿي جو مسح چمڙيءَ تي ڪيو وڃي، پر مٿي جي اڳئين حصي جي وارن تي به صحيح آهي، پر جيڪڏهن ڪنهن شخص جي اڳئين حصي جا وار ايترا ڊگها هجن جو مثال جيڪڏهن ڦٽي ڏي ته ان جي چهري تي اچي ڪرڻ يا مٿي جي ڪنهن ٻئي حصي تائين وڃي پهچن ته ان کي گهرجي ته وارن جي پاڙن تي مسح ڪري يا (سينڌ ڪڍي مٿي جي چمڙيءَ تي مسح ڪري) ۽ جيڪڏهن چهري تي ڪرڻ وارا يا مٿي جي ٻئي حصي تائين پهچڻ وارن کي اڳئين طرف جمع ڪري انهن تي مسح ڪري يا مٿي جي ٻين حصن جي وارن تي جيڪي اڳتي وڌي آيا هجن، انهن تي مسح ڪري ته اهو مسح باطل ٿيندو.

مسئلو 251- مٿي جي مسح کان پوءِ وضوءَ جي پاڻيءَ جي ان آلاڻ سان جيڪا هٿن ۾ رهجي وئي هجي، پيرن جي ڪنهن به هڪ آڱر جي آخري چوٽي کان پيرن جي جوڙ تائين مسح ڪجي ۽ احتياط مستحب ان ۾ آهي ته ساڄي پير جو ساڄي هٿ سان ۽ کاٻي پير جو کاٻي هٿ سان مسح ڪجي.

مسئلو 252- پيرن تي مسح جي ويڪر جيتري به هجي ڪافي آهي، پر بهتر آهي ته ٽن مليل آڱرين جي ويڪر جي برابر هجي ۽ ان کان به بهتر آهي ته پير جي پوري مٿئين حصي جو مسح پوري هٿ سان ڪجي.

مسئلو 253- اهو ضروري نه آهي ته پير جي مسح ڪرڻ وقت هٿ آڱرين جي چوٽين تي رکي ۽ پوءِ پير جي اُڀريل جاءِ جي طرف ڇڪي بلڪه اهو به صحيح آهي ته سڄو هٿ پير تي رکي ۽ ٿورو ڇڪجي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 254- ماڻهو کي گهرجي ته مٿي ۽ پيرن جو مسح ڪرڻ وقت هٿ انهن تي چڪي، يعني هٿ کي چوري ۽ جيڪڏهن هٿ کي هڪ جاءِ تي رکي ۽ مٿي يا پير کي هلائي ته وضو باطل ٿي ويندو، پر هٿ ڦيرائڻ وقت مٿي ۽ پيرن کي تمام ٿوري حرڪت اچي ته ڪوبه حرج ڪونهي.

مسئلو 255- جنهن جڳهه جو مسح ڪرڻو آهي اها خشڪ هجڻ گهرجي، جيڪڏهن اهو حصو ايترو آلو هجي جو هٿ جي آلاڻ جو ان تي اثر نه ٿئي ته مسح باطل آهي، پر جيڪڏهن ان تي آلاڻ ايتري گهٽ هجي جو هٿ جي آلاڻ ۾ ختم ٿي وڃي ته پوءِ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 256- جيڪڏهن هٿ تي مسح ڪرڻ لاءِ آلاڻ باقي نه رهي هجي ته هٿ کي ٻئي پاڻي سان آلو نٿو ڪري سگهجي، ان صورت ۾ پنهنجي ڏاڙهيءَ جي آلاڻ سان مس ڪري ان سان مسح ڪجي ۽ ڏاڙهيءَ کان سواءِ ٻي ڪنهن جڳهه تان آلاڻ ڪڍي مسح ڪرڻ، محل اشڪال آهي.

مسئلو 257- جيڪڏهن هٿ جي آلاڻ صرف مٿي جي مسح لاءِ ڪافي هجي ته احتياط واجب هي آهي ته مٿي جو مسح ان آلاڻ سان ڪرڻ گهرجي ۽ پيرن جي مسح لاءِ آلاڻ پنهنجي ڏاڙهيءَ جي آلاڻ مان حاصل ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 258- جورابن ۽ بوت تي مسح ڪرڻ باطل آهي، پر جيڪڏهن سخت سرديءَ جي ڪري يا چور يا جانور وغيره جي ڊپ کان بوت يا جوراب نه لاهي سگهجن ته احتياط واجب مطابق جورابن يا بوت مٿان مسح ڪري ۽ تيمر به ڪري ۽ تقيه جي صورت ۾ جورابن ۽ بوت تي مسح ڪرڻ ڪافي آهي.

مسئلو 259- جيڪڏهن پيرن جو مٿيون حصو نجس هجي ۽ مسح ڪرڻ لاءِ ان کي ڏوئي به نه سگهجي ته تيمر ڪرڻ گهرجي.

ارتماسي وضو

مسئلو 260- ارتماسي وضو اهو آهي ته انسان چهري ۽ ٻانهن کي وضو جي نيت سان پاڻيءَ ۾ ٻوڙي، هٿن جي آلاڻ سان مسح ڪرڻ ۾ اشڪال نه آهي، توڻي جو احتياط جي خلاف آهي.

مسئلو 261- ارتماسي وضوءَ ۾ به چهري ۽ ٻانهن کي مٿان کان هيٺ ڏوئڻ گهرجي، ان ڪري ڪو ماڻهو وضو جي نيت سان منهن ۽ ٻانهون پاڻي ۾ وجهي ته ان کي گهرجي ته منهن پيشانيءَ جي طرف کان ۽ ٻانهون نونٺ جي طرف کان پاڻيءَ ۾ وجهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمي سيستاني ...

مسئلو 262- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪجهه عضون جو وضو ارتماسي ۽ ڪجهه عضون جو ترتيب يي طريقي سان ڪري ته ان ۾ حرج ڪونهي.

وضو جون مستحب دعائون

مسئلو 263- جيڪو شخص وضو ڪرڻ چاهي ٿو ان لاءِ مستحب آهي ته جڏهن ان جي نظر پاڻي تي پوي ته هي دعا پڙهي:

(بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْمَاءَ طَهُراً وَلَمْ يَجْعَلْ نَجْساً)

جڏهن وضوءَ کان پهريان هٿن کي ڌوئي ته چوي:

(بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَ اجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ)

جڏهن گرڙي ڪري ته چوي:

(اللَّهُمَّ لَقْنِي حُبَّتِي يَوْمَ الْفَاكِ وَ أَطْلِقْ لِسَانِي بِذِكْرِكَ)

جڏهن نڪ کي پاڻي هڻي ته چوي:

(اللَّهُمَّ لَا تُخَرِّمْ عَلَيَّ رِيحَ الْجَنَّةِ وَ اجْعَلْنِي مِمَّنْ يَشْمُرُ رِيحَهَا وَ رَوْحَهَا وَ طِيبَهَا)

جڏهن منهن کي ڌوئي ته چوي:

(اللَّهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي يَوْمَ تَسْوَدُ فِيهِ الْوُجُوهُ وَ لَا تَسْوَدْ وَجْهِي يَوْمَ تَبْيِضُ فِيهِ الْوُجُوهُ)

جڏهن ساڄي هٿ کي ڌوئي ته چوي:

(اللَّهُمَّ اعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَ الْخُلْدَ فِي الْجَنَّةِ بِسَارِي وَ حِسَاباً يَسِيراً)

جڏهن کاٻي هٿ کي ڌوئي ته چوي:

(اللَّهُمَّ لَا تُعْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي وَ لَا مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي وَ لَا تَجْعَلَهَا مَعْلُومَةً إِلَى عُنُقِي،

وَاعْوِذُ بِكَ مِنْ مُقْطَعَاتِ الشِّرَارِ)

جڏهن مٿي جو مسح ڪري ته چوي:

(اللَّهُمَّ عَشِّنِي بِرَحْمَتِكَ وَ بَرَكَاتِكَ وَ عَفْوِكَ)

جڏهن پيرن جو مسح ڪري ته چوي:

(اللَّهُمَّ تَبَثَّنِي عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزُلُّ فِيهِ الْأَقْدَامُ وَ اجْعَلْ سَعْيِي فِي مَائِزُضِكَ عَنِّي يَا

ذَاجِلَالٍ وَ الْاَكْرَامِ)

وضو صحيح هجڻ جا شرط

وضو صحيح هجڻ جا هيٺيان شرط آهن:

شرط 1- وضوءَ جو پاڻي پاڪ هجي. ۽ هڪ فتوا مطابق پاڻي اهڙي شيءِ سان گندو نه ٿئي جو انسان کي ان مان نفرت ٿئي. مثال حلال گوشت حيوان جو پيشاب يا زخم جي پونءِ يا پاڪ مردو توڙي جو شرعا پاڪ هجن ۽ هي قول احتياط مطابق آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

شرط 2- وضوء جو پاڻي خالص هجي.

مسئلو 264- نجس يا مضاف پاڻيءَ سان وضوء ڪرڻ باطل آهي، پوءِ چاهي وضوء ڪرڻ واري کي پاڻيءَ جي نجس هجڻ يا مضاف هجڻ جي خبر نه هجي يا وسري ويو هجي ته هي پاڻي نجس يا مضاف هو. ان ڪري جيڪڏهن اهڙي پاڻيءَ سان وضوء ڪري نماز پڙهي هجي، ته ان کي گهرجي ته صحيح وضوء ڪري وري نماز پڙهي.

مسئلو 265- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ وٽ مٽي مليل مضاف پاڻيءَ کان سواءِ ٻيو ڪوبه پاڻي وضوءَ جي لاءِ نه هجي ته جيڪڏهن نماز جو وقت ٿورو هجي ته تيمم ڪري (۽ نماز پڙهي) پر جيڪڏهن وقت گهڻو هجي ته پاڻيءَ جي صاف ٿيڻ جو انتظار ڪري يا ڪنهن شيءِ سان صاف ڪري ۽ جڏهن صاف ٿي وڃي ته ان سان وضوء ڪري، ليڪن مٽي وارو پاڻي تڏهن مضاف ٿيندو جو ماڻهو ان کي پاڻي نه چون.

شرط 3- وضوءَ جو پاڻي مباح هجي.

مسئلو 266- اهڙي پاڻيءَ سان وضوء ڪرڻ حرام ۽ باطل آهي جيڪو غصب ڪيو (ناحق ڪسيو) ويو هجي يا جنهن جي باري ۾ خبر نه هجي ته هن جو مالڪ پاڻي استعمال ڪرڻ تي راضي آهي يا نه. ان کان سواءِ جيڪڏهن منهن ۽ هٿن مان وضوءَ جو پاڻي غصب ٿيل جڳهه تي ڪرندو هجي يا جيڪڏهن اها فضا جتي وضوء ڪري رهيو هجي. غصبي هجي ۽ وضوء ڪرڻ لاءِ ڪا بهي جڳهه نه هجي ته ان ماڻهوءَ کي تيمم ڪرڻ گهرجي پر جيڪڏهن ڪنهن بي جاءِ تي وضوء ڪري سگهندو هجي ته ضروري آهي ته اهو بهي جڳهه تي وضوء ڪري، پر جيڪڏهن ٻنهي صورتن ۾ وضوء ڪري ته گنهگار ٿيندو ليڪن ان جو وضوء صحيح آهي.

مسئلو 267- ڪنهن مدرسي جي اهڙي حوض مان وضوء ڪرڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي جنهن جي باري ۾ اها خبر نه هجي ته ڇا اهو سڀني ماڻهن لاءِ وقف ڪيو ويو آهي يا صرف مدرسي جي شاگردن لاءِ وقف آهي جڏهن ته عام طرح بيا ماڻهو به ان حوض مان وضوء ڪندا هجن ۽ ڪوبه نه روڪيندو هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلو 268- جيڪڏهن هڪ ماڻهو ڪنهن مسجد ۾ نماز نه پڙهڻ چاهي ۽ اها به خبر نه هجي ته اهو حوض سڀني ماڻهن لاءِ وقف آهي يا صرف انهن ماڻهن لاءِ، جيڪي هن مسجد ۾ نماز پڙهن ٿا ته ان حوض مان وضوء ڪرڻ صحيح ڪونهي، پر جيڪڏهن عام طرح اهي ماڻهو به ان حوض مان وضوء ڪندا هجن جيڪي ان مسجد ۾ نماز نه پڙهڻ چاهيندا هجن ۽ ڪير روڪيندو به نه هجي ته اهو شخص به ان مان وضوء ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 269- انهن ماڻهن لاءِ جيڪي ڪنهن هٽل يا مسافرخاني ۾ رهيل نه هجن، ان هٽل يا مسافرخاني جي حوض مان وضوء ڪرڻ ان صورت ۾ صحيح آهي جڏهن عام

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

طرح اھي ماڻھو بہ جيڪي اتي رھيل نہ ھجن ان حوض مان وضو ڪندا ھجن ۽ ڪو رڪاوٽ نہ وجھي.

مسئلو 270- اھڙن نہرن واھن يا واٽرن يا نالن مان وضو ڪرڻ ۾ ڪوبہ حرج ڪونھي عقلمند اھو چون تہ انھن جو استعمال بغير مالڪ جي اجازت جي جائز آھي، پوءِ چاھي ھو نہ ڄاڻندو ھجي تہ ان جو مالڪ راضي آھي يا نہ، بلڪہ ان نہر جو مالڪ وضو ڪرڻ کان منع ڪري يا معلوم ٿئي تہ مالڪ ان مان وضو ڪرڻ تي راضي نہ آھي يا مالڪ نا بالغ يا پاڳل ھجي تہ انھن تمام حالتن ۾ انھن مان وضو ڪرڻ صحيح آھي.

مسئلو 271- جيڪڏھن ڪنھن کان وسري وڃي تہ پاڻي غصب ڪيل آھي ۽ ان سان وضو ڪري تہ ان جو وضو صحيح آھي، پر جيڪڏھن ڪنھن ماڻھوءَ خود پاڻي غصب ڪيو ھجي ۽ پوءِ وسري وڃيس تہ مون ھي پاڻي غصب ڪيو ھو ۽ ان سان وضو ڪري تہ ان جو وضو محل اشڪال آھي.

مسئلو 272- جيڪڏھن ڪنھن ماڻھوءَ وٽ پنھنجو پاڻي ھجي، ليڪن غصب ڪيل ٿانو ۾ ھجي ۽ ھن وٽ ان کان سواءِ ٻيو ڪوبہ پاڻي نہ ھجي تہ جيڪڏھن ھو ان پاڻيءَ کي شرعي طريقي سان ٻئي ٿانو ۾ وجھي سگھي تہ ان جي لاءِ ضروري آھي تہ ان کي ڪنھن ٻئي ٿانو ۾ وجھي ۽ پوءِ ان سان وضو ڪري ۽ جيڪڏھن ائين ڪرڻ سولو نہ ھجي تہ تيمم ڪري ۽ جيڪڏھن ھن وٽ ان کان سواءِ ٻيو پاڻي موجود ھجي تہ ضروري آھي تہ ان پاڻيءَ سان وضو ڪري، پر جيڪڏھن ٻنھي صورتن ۾ مخالفت ڪري ۽ غصبي ٿانو ۾ پيل پاڻي سان وضو ڪري تہ ان جو وضو صحيح آھي.

مسئلو 273- جيڪڏھن ڪنھن حوض ۾ مثال طور غصب ڪيل ھڪ سر يا ھڪ پٿر لڳل ھجي ۽ عام طرح ان حوض مان پاڻي ڪڍڻ ڪري ان سر يا پٿر ۾ تصرف استعمال نہ سمجھيو وڃي تہ ان مان پاڻي ڪڍڻ ۾ ڪوبہ حرج ڪونھي، پر جيڪڏھن پاڻي ڪڍڻ ڪري ان سر يا پٿر ۾ تصرف استعمال سمجھيو وڃي تہ پاڻي ڪڍڻ حرام آھي، پر وضو ڪرڻ صحيح آھي.

مسئلو 274- جيڪڏھن ڪنھن امام يا سندن فرزندن جي حرم ۾ جتي پھريان قبرستان ھيو حوض يا نالي ناھن ۽ ماڻھو کي معلوم نہ ھجي تہ حرم جي زمين قبرستان لاءِ وقف ٿيل ھئي تہ ان حوض يا نالي مان وضوءَ ڪرڻ ۾ ڪا ڳالھ نہ آھي.

شرط 4- وضو ڪرڻ وارا عضوا ڌوئڻ ۽ مسح ڪرڻ وقت پاڪ ھجڻ گھرجن. توڻي جو انھن کي وضو واري وقت ۾ ئي ڌوئڻ يا مسح ڪرڻ کان پھرين پاڪ ڪري ۽ جيڪڏھن ڪُڙ ۽ ان جھڙي ٻئي پاڻيءَ ۾ ڌوئڻو ھجي تہ انھن کي پھرين ڌوئڻ ضروري نہ آھي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلہ 275- جيڪڏهن وضو مڪمل ٿيڻ کان اڳ ۾ اها جڳهه نجس ٿي وڃي جنهن کي ڌوئي ويو هجي يا جنهن جو مسح ڪري چڪو هجي ته وضو صحيح ٿيندو.
- مسئلہ 276- جيڪڏهن وضو جي عضون کان سواءِ جسم جو ڪو ٻيو حصو نجس هجي ته وضو صحيح آهي، پر جيڪڏهن پائخاني يا پيشاب جي جڳهن کي پاڪ نه ڪيو ويو هجي ته پوءِ احتياط مستحب آهي ته پهرين انهن کي پاڪ ڪري ۽ پوءِ وضو ڪري.
- مسئلہ 277- جيڪڏهن وضو جي عضون مان ڪو عضوو نجس هجي ۽ وضو مڪمل ٿيڻ کان پوءِ شڪ ٿئي ته وضو ڪرڻ کان اڳ ۾ ان عضوي کي ڌوئي هيائين يا نه ته ان جو وضو صحيح آهي، پر ان صورت ۾ نجس جڳهه کي ڌوئڻ گهرجي.
- مسئلہ 278- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ جي چهري يا وضوءَ جي ڪنهن عضوي تي اهڙو زخم هجي جو هن جو خون نه بيهندو هجي، پر ان تي پاڻي وجهڻ نقصانڪار نه هجي ته ان کي گهرجي ته ان عضوي جي باقي صحيح حصن کي ترتيب سان ڌوئي زخم واري حصي کي ڪرپاڻي يا جاري پاڻيءَ ۾ وجهي ۽ ان کي ايترو زور ڏئي جو خون رڪجي وڃي، پوءِ پاڻيءَ جي اندر ئي آگر ان زخم تي مٿان کان هيٺ ڦيري جيئن ان زخم تي پاڻي جاري ٿي وڃي ۽ پوءِ ان جي هيٺين حصن کي ڌوئي ته ان جو وضو صحيح آهي.
- شرط 5- نماز جو ايترو وقت باقي هجي جو وضو ڪري نماز پڙهي سگهجي.
- مسئلہ 279- جيڪڏهن وقت ايترو گهٽ هجي جو ماڻهو وضو ڪري ته سڄي نماز يا ان جو ڪجهه حصو وقت کان پوءِ پڙهڻو پوي ته ان کي گهرجي ته تيمم ڪري، پر جيڪڏهن تيمم ۽ وضو لاءِ هڪ جيترو وقت گهربل هجي ته پوءِ وضو ڪري.
- مسئلہ 280- جنهن ماڻهوءَ کي نماز لاءِ وقت گهٽ هجڻ جي ڪري تيمم ڪرڻ ضروري هجي، مثال: قرآن مجيد پڙهڻ لاءِ وضو ڪري ۽ ان ئي وضوءَ سان نماز به پڙهي ته به ان لاءِ اهو ئي حڪم آهي ته ان جو وضو صحيح آهي. پر جيڪڏهن قربت جي نيت ڪرڻ ممڪن ناهي ته پوءِ ان جو وضو باطل آهي.
- شرط 6- وضو قربت جي نيت سان يعني الله تعاليٰ جو حڪم ادا ڪرڻ جي لاءِ ڪيو وڃي ۽ جيڪڏهن پنهنجو پاڻ کي ٿڌ کان پهچائڻ لاءِ يا ڪنهن ٻي نيت سان ڪيو وڃي ته باطل ٿيندو.
- مسئلہ 281- وضو جي نيت زبان يا دل ۾ ڪرڻ ضروري ڪونهي، پر جيڪڏهن ڪو ماڻهو وضوءَ جا تمام ڪم خدا جي حڪم تي عمل ڪرڻ جي نيت سان ڪري ته ڪافي آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

شرط 7- وضو ان ترتیب سان ڪجي جنهن جو ذڪر اڳ ۾ ڪيل آهي، يعني پهرين چهر، پوءِ ساڄو هٿ، پوءِ کاٻو هٿ ۽ ان کان پوءِ مٿي جو مسح ۽ ان کان پوءِ پيرن جو مسح ڪرڻ گهرجي ۽ احتياط مستحب جي بنياد تي ٻنهي پيرن جو گڏ مسح نه ڪري، بلڪ ڪٻي پير جو سڄي پير کان پوءِ مسح ڪري.

شرط 8- وضو جا ڪم سرانجام ڏيڻ ۾ فاصلو نه هجي.

مسئلو 282- جيڪڏهن هڪڙي عضوي کان پوءِ ٻئي عضوي ڌوئڻ يا مسح ڪرڻ ۾ ايترو وقت لڳي وڃي جو ماڻهو چون ته هڪ ٻئي پويان انجام نه ٿو ڏئي ته وضو باطل آهي، پر جيڪڏهن ڪنهن شخص لاءِ ڪا مشڪل پيش اچي جيئن ويسر يا پاڻي جو ختم ٿي وڃڻ ته ان صورت ۾ موالات ضروري نه آهي، بلڪ اگر چاهي ته ڪنهن عضوي کي ڌوئي يا مسح ڪري ته پوءِ جيڪي عضوا ڌوڻا آهن خشڪ ٿي ويا هجن ته وضو باطل ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن اهو عضوو جنهن کي ڌوئڻو يا مسح ڪرڻو آهي صرف ان کان پهرئين عضوي جي آلاڻ خشڪ ٿي وئي هجي، مثال جڏهن ڪٻو هٿ ڌوئيندو هجي ته سڄي هٿ جي آلاڻ سڪي وئي هجي، پر چهر تي آلاڻ باقي هجي ته وضو صحيح آهي.

مسئلو 283- جيڪڏهن وضو جا عضوا لاڳيتو ڌوئي رهيو هجي، پر هوا جي گرمي يا جسم جي گرمي گهڻي هجي يا اهڙوئي ڪو ٻيو سبب هجي جو پهرين عضون جي آلاڻ (يعني انهن عضون جي آلاڻ جن کي هو اڳ ۾ ڌوئي چڪو هجي يا جنهن جو مسح ڪري چڪو هجي) خشڪ ٿي وڃي ته ان جو وضو صحيح آهي.

مسئلو 284- وضو جي وچ ۾ هلڻ، ڦرڻ ۾ ڪوبه جرح ڪونهي، ان ڪري جيڪڏهن ڪو ماڻهو منهن ۽ هٿن کي ڌوئڻ کان پوءِ ڪجهه وڪون هلي ۽ پوءِ مٿي ۽ پيرن جو مسح ڪري ته ان جو وضو صحيح آهي.

شرط 9- انسان پاڻ پنهنجو منهن ۽ هٿ ڌوئي ۽ پاڻ ئي مٿي ۽ پيرن جو مسح ڪري ۽ جيڪڏهن ٻيو ڪو هن کي وضو ڪرائي يا هن جي چهر تي پاڻي پهچائڻ ۽ پيرن جي مسح ڪرڻ ۾ هن جي مدد ڪري ته ان جو وضو باطل ٿيندو.

مسئلو 285- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پاڻ وضو نه ڪري سگهندو هجي ته هن کي گهرجي ته ڪنهن ٻئي کان مدد وٺي توڻي جو ڌوئڻ ۽ مسح ڪرڻ ۾ ٻئي گڏ هجن، (۽ جيڪڏهن وضو ڪرائڻ وارو ان ڪم جي اجرت گهري ته ان کي ڏجي، ان شرط سان ته اجرت ڏئي سگهي ۽ ائين ڪرڻ هن لاءِ نقصان ڪار نه هجي) پر پوءِ به هن کي گهرجي ته وضو جي نيت پاڻ ئي ڪري ۽ مسح به پنهنجن هٿن سان ڪري ۽ جيڪڏهن هن سان گڏجي مسح نه ڪري سگهندو هجي ته ٻئي کي چوي ته هن کي وضو ڪرائي ۽ ان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

صورت ۾ احتیاط واجب اهو آهي ته ٻئي وضو جي نیت کن ۽ جيڪڏهن اهو به ممڪن نه هجي ته نائب هن جي هٿ کي جهلي مٿي ۽ پيرن جو مسح ڪرائي ۽ جيڪڏهن اهو به ممڪن نه هجي ته نائب ان هٿ تان آلاڻ کڻي ان جي مٿي ۽ پيرن جو مسح ڪرائي.

مسئلو 286- وضو ۾ جيڪي ڪم انسان پاڻ ڪري سگهندو هجي انهن ۾ هن کي ٻين کان مدد نه وٺڻ گهرجي.

شرط 10- وضو ڪرڻ واري لاءِ پاڻي جي استعمال ۾ ڪا رڪاوٽ نه هجي.

مسئلو 287- جنهن ماڻهوءَ کي خوف هجي ته وضو ڪرڻ سان بيمار ٿي پوندو يا جيڪڏهن پاڻي وضوءَ لاءِ استعمال ڪندو ته پاڻ اڃايل رهجي ويندو ته ان کي گهرجي ته وضو نه ڪري پر جيڪڏهن هن کي خبر نه هجي ته پاڻي هن جي لاءِ نقصان ڪار آهي يانه ۽ وضو ڪري بعد ۾ خبر پئجي وڃي ته پاڻي هن لاءِ حقيقت ۾ نقصان ڪار هو ته هن جو وضو باطل آهي.

مسئلو 288- منهن ۽ ٻانهن کي گهٽ ۾ گهٽ ايتري پاڻي سان ڌوئڻ گهرجي جنهن سان وضو صحيح ٿي ويندو هجي ۽ ان کان گهڻو نقصان ڪار هجي ته ايتري مقدار سان ئي وضو ڪرڻ گهرجي.

شرط 11- وضو جي عضون تائين پاڻي پهچڻ ۾ ڪا رڪاوٽ نه هجي.

مسئلو 289- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو معلوم ٿئي ته هن جي وضوءَ جي عضون کي ڪا اهڙي شيءِ لڳل آهي پر ان باري ۾ هن کي شڪ هجي ته اها شيءِ عضون تائين پاڻي جي پهچڻ ۾ رڪاوٽ آهي يا نه ته هن کي گهرجي ته ان شيءِ کي هٽائي ڇڏي يا پاڻي ان شيءِ جي هيٺان تائين پهچائي.

مسئلو 290- جيڪڏهن ڪنهن ۾ ميراڻ هجي ته وضوءَ ۾ اشڪال نه آهي، پر جيڪڏهن ڪنهن لاثا وڃن ۽ ميراڻ پاڻي کي ڪل تائين پهچڻ کان رڪاوٽ هجي ته وضو لاءِ ميراڻ جو هٽائڻ به ضروري آهي. ان کان سواءِ جيڪڏهن ڪنهن معمولي مقدار کان وڌا ٿي وڃن ته جيترو حصو معمولي مقدار کان وڌيڪ آهي ان جي هيٺان مير ڪڍي ڇڏجي.

مسئلو 291- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي چهري، ٻانهن، مٿي جي سامهون واري حصي يا پيرن جي مٿئين حصي تي سڙڻ جي ڪري يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري سوڄ (ورم) ٿي وڃي ته انهن کي ڌوئڻ يا مسح ڪرڻ ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن انهن ۾ سوراخ ٿي وڃن ته پاڻي ڪل جي هيٺ تائين پهچائڻ لازمي ڪونهي، پر جيڪڏهن ڪل جو ڪو حصو اڪڙي وڃي تڏهن به اهو ضروري ڪونهي ته جيڪو حصو نه اڪڙيو آهي ان جي هيٺان تائين پاڻي پهچايو وڃي، پر جيڪڏهن اڪڙيل ڪل ڪڏهن بدن سان لڳي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

وڃي ۽ ڪڏهن جدا ٿي وڃي ته يا ان کي ڪپي ڇڏجي يا ان جي هيٺ تائين پاڻي پهچائجي.

مسئلو 292- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي شڪ هجي ته ڇا هن جي وضوءَ جي عضون تي ڪا شيءِ لڳل آهي يا نه ۽ هن جو اهو شڪ ماڻهن جي نظر ۾ به صحيح هجي، مثال گپ سان ڪو ڪم ڪرڻ کان پوءِ شڪ ٿئي ته گپ هن جي هٿ کي لڳل رهجي وئي آهي يا نه ته هن کي گهرجي ته تحقيق ڪري يا هٿ کي ايترو ملي جو اطمينان ٿي وڃي ته جيڪڏهن ان تي گپ لڳل به هئي ته به ختم ٿي وئي آهي يا پاڻي ان جي هيٺ تائين پهچي ويو آهي.

مسئلو 293- جنهن جڳهه کي ڏوٽو هجي يا ان جو مسح ڪرڻو هجي، ان تي مير هجي پر اها مير چمڙي تائين پاڻي پهچڻ ۾ رڪاوٽ نه ڪري ته ان مير ۾ ڪو حرج ڪونهي، اهڙي طرح جيڪڏهن جڳهه کي چُن وغيره جو ڪم ڪرڻ کان پوءِ ڪا سفيد شيءِ هٿ تي لڳل رهجي وڃي جيڪا پاڻيءَ کي ڪل تائين پهچڻ ۾ رڪاوٽ نه هجي ته ان ۾ به ڪو حرج ڪونهي، پر جيڪڏهن شڪ هجي ته انهن شين جي موجودگي ۾ پاڻيءَ جي جسر تائين پهچڻ ۾ رڪاوٽ آهي يا نه ته ان کي هٽائڻ گهرجي.

مسئلو 294- جيڪڏهن ڪو ماڻهو وضو ڪرڻ کان اڳ ۾ ڄاڻندو هجي ته وضو جي ڪجهه جڳهن تي ڪا اهڙي شيءِ موجود آهي جيڪا انهن تائين پاڻي پهچڻ ۾ رڪاوٽ آهي ۽ وضو کان پوءِ شڪ ڪري ته ڇا وضو ڪرڻ وقت پاڻي انهن جڳهن تائين پهتو آهي يا نه ته هن جو وضو صحيح آهي.

مسئلو 295- جيڪڏهن وضوءَ جي ڪجهه جڳهن تي ڪا رڪاوٽ هجي جن جي هيٺان ڪڏهن ته پاڻي پاڻهي ويندو هجي ۽ ڪڏهن نه پهچندو هجي ۽ ماڻهو وضوءَ کان پوءِ شڪ ڪري ته ڇا پاڻي انهن جي هيٺان پهتو آهي يا نه، جڏهن ته هو ڄاڻندو هجي ته وضو ڪرڻ وقت هوان رڪاوٽ جي هيٺ تائين پاڻي پهچڻ جي طرف متوجع نه هو ته احتياط مستحب هي آهي ته ٻيهر وضو ڪري.

مسئلو 296- جيڪڏهن ڪو ماڻهو وضو ڪرڻ کان پوءِ وضوءَ جي جڳهن تي ڪا اهڙي شيءِ ڏسي جيڪا پاڻيءَ کي بدن تائين پهچڻ ۾ رڪاوٽ ڪري ۽ هن کي اها خبر نه هجي ته وضو جي وقت اها شيءِ موجود هئي يا بعد ۾ پيدا ٿي آهي ته هن جو وضو صحيح آهي پر جيڪڏهن هن کي خبر هجي ته وضو ڪرڻ وقت هو ان رڪاوٽ جي طرف متوجع نه هو ته احتياط مستحب جي بنياد تي وضو ٻيهر ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 297- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي وضوءَ کان پوءِ شڪ ٿئي ته جيڪا شيءِ پاڻي پهچڻ ۾ رڪاوٽ ٿي سگهي ٿي، وضو جي جڳهن تي هئي يا نه ته هن جو وضو صحيح آهي.

وضوءَ جا حڪم

مسئلو 298- جيڪڏهن ڪو ماڻهو وضوءَ جي ڪمن ۽ شرطن ۾ مثلاً پاڻيءَ جي پاڪ هجڻ ۽ غصبي نه هجڻ جي باري ۾ تمام گهڻو شڪ ڪري ۽ هن جو شڪ وسوسي جي حد تائين پهچي وڃي هن کي گهرجي ته پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 299- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي شڪ هجي ته هن جو وضو ٽٽي ويو آهي يا نه ته هن کي سمجهڻ گهرجي ته هن جو وضو باقي آهي پر جيڪڏهن هن پيشاب ڪرڻ کان پوءِ استبراء نه ڪيو هجي ۽ وضوءَ ڪيو هجي ۽ ان کان پوءِ هن جي جسم مان ڪا رطوبت خارج ٿئي جنهن جي لاءِ نه ڄاڻندو هجي ته پيشاب آهي يا ٻي ڪا شيءِ ته هن جو وضو باطل ٿيندو.

مسئلو 300- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي شڪ هجي ته وضو ڪيو آهي يا نه ته هن کي گهرجي ته وضو ڪري.

مسئلو 301- جنهن ماڻهوءَ کي خبر هجي ته هن وضو ڪيو آهي ۽ هن کان حادث به واقع ٿيو هجي، مثال هن پيشاب ڪيو هجي، پر هن کي خبر نه هجي ته ڪهڙي شيءِ پهرين ٿي آهي ۽ اها صورت نماز کان اڳ ۾ پيش اچي ته هن کي گهرجي ته وضو ڪري ۽ جيڪڏهن نماز جي وچ ۾ پيش اچي ته نماز ڇڏي ڏئي ۽ وضو ڪري ۽ جيڪڏهن نماز کان پوءِ پيش اچي ته جيڪا نماز پڙهي اٿس اها صحيح آهي ۽ ٻين نمازن لاءِ هن کي وري وضو ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 302- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي وضوءَ کان پوءِ يا وچ ۾ يقين ٿي وڃي ته هن ڪجهه جڳهن نه ڌوئيون آهن يا انهن جو مسح نه ڪيو آهي ۽ جيڪڏهن عضون کي پهرين ڌوئو هئائين يا مسح ڪيو هئائين، انهن جي آلاڻ ڪافي وقت گذرڻ ڪري خشڪ ٿي وئي هجي ته هن کي گهرجي ته وري وضو ڪري، پر جيڪڏهن اها آلاڻ خشڪ نه ٿي هجي يا هوا گرمي يا ڪنهن ٻي اهڙي ئي سبب جي ڪري خشڪ ٿي وئي هجي ته هن کي گهرجي ته جيڪي جڳهن وسري ويون هجنس. انهن کي ۽ انهن کان پوءِ وارن جڳهن کي ڌوئي يا انهن جو مسح ڪري ۽ جيڪڏهن وضوءَ جي وچ ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ڪنهن عضوي جي ڌوئڻ يا مسح ڪرڻ جي باري ۾ شڪ ڪري ته هن کي گهرجي ته مٿئين حڪم تي عمل ڪري.

مسئلو 303- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز پڙهڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته هن وضو ڪيو هو يا نه ته هن جي نماز صحيح آهي، پر ٻين نمازن لاءِ وضو ڪري.

مسئلو 304- جيڪڏهن نماز جي وچ ۾ شڪ پوي ته وضو ڪيو هو يا نه ته احتياط واجب مطابق، ٻيهر وضو ڪري نماز پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 305- جيڪڏهن نماز کان پوءِ ڄاڻي ته وضو باطل ٿي ويو هيس، پر شڪ ٿئي ته وضو نماز کان اڳ ۾ باطل ٿيو هو يا بعد ۾ ته جيڪي نمازون پڙهي چڪو آهي اهي صحيح آهن.

مسئلو 306- جيڪڏهن ڪو اهڙو مريض هجي جنهن جو پيشاب قطرو قطرو ٿي نڪرندو هجي يا پاڻخاني جي روڪڻ وس نه هجي ته جيڪڏهن هن کي يقين هجي ته نماز جي اول وقت کان وٺي آخر وقت تائين اهڙو وقت ٿئي ٿو جو پيشاب يا پاڻخانو ايتري وقت لاءِ بند ٿي سگهي ٿو جو وضو ڪري نماز پڙهي وٺي کيس گهرجي ته هو خاص انهيءَ وقت ئي نماز پڙهي ۽ جيڪڏهن اهو وقت صرف واجبات جي ادا ڪرڻ جيترو هجي صرف واجبات بجا آڻي ۽ مستحبات جيئن اذان اقامت، قنوت وغيره ڇڏي ڏئي.

مسئلو 307- جيڪڏهن ڪو ماڻهو وضو ۽ نماز جو ڪجهه حصو پڙهڻ لاءِ مهلت پيدا ڪري سگهندو هجي، پر نماز جي حالت ۾ به ڪيترائي دفعا پيشاب ۽ پاڻخانو اچيس ٿو ته احتياط لازم مطابق جيتري مهلت مليس وضو ڪري نماز پڙهي ته ڪافي آهي ۽ نماز جي وچ ۾ پيشاب يا پاڻخانو هر هر اچي ته ٻيهر وضو ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 308- جيڪڏهن ڪنهن کي جلدي جلدي پيشاب يا پاڻخانو ايندو هجي ۽ وضو نماز جي ڪجهه حصي پڙهڻ جو به وقت نه مليس ته هڪ وضو چند نمازن لاءِ ڪافي آهي سواءِ ان جي جو وضو ڪي باطل ڪرڻ وارو ڪم نه ٿئي، مثال نند ڪري يا پيشاب يا پاڻخانو طبعي طور خارج ٿيس ۽ بهتر اهو آهي ته هر نماز لاءِ جدا جدا وضو ڪري پر قضا ٿيل سجدي ۽ نماز احتياط تشهد لاءِ ٻئي وضوءَ جي ضرورت ڪونهي.

مسئلو 309- جنهن جو مسلسل پيشاب ۽ پاڻخانو نڪرندو هجي، ان لاءِ ضروري ڪونهي ته وضو ڪرڻ کان پوءِ فوراً نماز پڙهڻ شروع ڪري، پر جلدي ڪرڻ بهتر آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 310- جنهن ماڻهو کي پيشاب يا پاڻخانو جلدي ايندو هجي اهو وضو ڪرڻ کان پوءِ نماز جي حالت کان سواءِ به قرآن جي لفظن کي ڇهي سگهي ٿو توڙي جو نماز ۾ نه هجي.

مسئلہ 311- جنهن ماڻهو کي ڦڙو ڦڙو پيشاب ايندو رهندو هجي اهو نماز ۾ ڪپھ ٿيلهي ۾ پري رکي يا اهڙي بي ڪا شيءَ رکي جيئن پيشاب ٻين جڳهن تائين نه پهچي ۽ احتياط واجب هيئن آهي ته هر نماز کان اڳ ۾ پيشاب جي جڳھ کي پاڪ ڪري وٺي ۽ جيڪو ماڻهو پاڻخاني کي نه روڪي سگهي، ڪوشش ڪري ته نماز جي حالت ۾ پاڻخاني کي ٻين جڳهن تائين پهچڻ نه ڏي ۽ احتياط واجب ان ۾ آهي ته جيڪڏهن تڪليف نه هجي ته هر نماز کان اڳ ۾ پاڻخاني جي جاءِ کي پاڪ ڪري.

مسئلہ 312- جيڪو ماڻهو پيشاب ۽ پاڻخانو روڪي نٿو سگهي ته جيتري تائين ممڪن هجي نماز ۾ پيشاب ۽ پاڻخاني کي روڪي پوءِ چاهي ان لاءِ پئسا به خرچ ڪرڻا پون، پر جيڪڏهن هن جو مرض آسانيءَ سان ڇڏي وڃي ته پنهنجو علاج ڪرائي.

مسئلہ 313- جيڪو ماڻهو پيشاب ۽ پاڻخانو روڪي نٿو سگهي صحت ياب ٿيڻ کان پوءِ اهو ضروري ڪونهي ته جيڪي نمازون بيماريءَ جي حالت ۾ پڙهي چڪو آهي انهن کي وري پڙهي، پر احتياط لازم مطابق جيڪڏهن بيماري نماز پڙهندي ختم ٿي وڃي ته جيڪا نماز پڙهيائين پئي، اها وري پڙهي.

مسئلہ 314- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ريح (قوس) کي روڪي نه ٿو سگهي ته انهن حڪمن تي عمل ڪري جيڪي پيشاب يا پاڻخاني کي نه روڪي سگهن جي باري ۾ مٿي بيان ڪيا ويا آهن.

اهي شيون جن لاءِ وضو ڪرڻ واجب آهي

مسئلہ 315- ڇهن شين لاءِ وضو ڪرڻ واجب آهي.

- 1- سڀني واجب نمازن لاءِ نماز ميت ڪانسواءِ ۽ مستحب نمازن ۾ وضو انهن جي صحيح هجڻ لاءِ هڪ شرط آهي.
- 2- ان سجدي ۽ تشهد لاءِ جيڪو وسري ويو هجي ۽ جڏهن نماز ختم ٿيڻ ۽ ٻيهر سجدو ۽ تشهد ادا ڪرڻ جي درميان ڪو حادث سر زد ٿيو هجي (مثال ان پيشاب ڪيو هجي) پر سجده سهو جي لاءِ وضو ڪرڻ واجب ڪونهي.
- 3- خانه ڪعبه جي واجب ان طواف لاءِ جيڪو حج يا عمري جو جز شمار ٿئي.
- 4- وضو ڪرڻ جو نذر يا عهد ڪيو هجي يا قسم ڪيو هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- 5- جيڪڏهن ڪنهن نذر ڪئي هجي. (ته پنهنجي جسم جو ڪو حصو قرآن جي لفظن سان مس ڪندو مثال قرآن کي چمي ڏيندو)
- 6- ان قرآن کي پاڪ ڪرڻ لاءِ جيڪو نجس ٿي ويو هجي يا قرآن کي ڪنهن نجس جاءِ (مثلاً ليٽرين) مان ڪڍڻ لاءِ جڏهن ته پنهنجي جسم جو حصو قرآن جي لفظن کي ڇهڻ کان سواءِ پنهنجو فرض پورو نه ڪري سگهي، پر جيڪڏهن قرآن کي پاڪ ڪرڻ يا ان کي گندي جڳهه مان ڪڍڻ ۾ دير ڪرڻ سان قرآن جي بي حرمتي ٿيندي هجي ته فوراً بنا وضو جي قرآن پاڪ کي نجس جڳهه مان ڪڍي، ان کي پاڪ ڪري.
- مسئلو 316- قرآن جي لفظن کي بغير وضوءِ جي جسم جو ڪوبه حصو لڳائڻ حرام آهي، پر قرآن جي ترجمي کي، پوءِ چاهي ڪهڙي به زبان ۾ هجي، بغير وضوءِ جي ڇهڻ حرام ڪونهي.
- مسئلو 317- ٻار ۽ چريي کي قرآن جي لفظن جي ڇهڻ کان منع ڪرڻ واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن هنن جي ڇهڻ سان بي حرمتي ٿيندي هجي ته پوءِ ضرور روڪجي.
- مسئلو 318- احتياط واجب مطابق بغير وضوءِ جي الله تعاليٰ جي نالي ان جي مخصوص صفتن کي ڇهڻ، چاهي اهي ڪهڙي زبان ۾ هجن، حرام آهي ۽ بهتر آهي پيغمبر (ص) ۽ امامن ۽ فاطمه الزهرا س جي نالي کي به بغير وضوءِ جي نه ڇهي.
- مسئلو 319- ڪنهن به وقت قربت جي نيت سان وضو ڪرڻ صحيح آهي چاهي نماز کان گهڻو يا ٿورو پهرين ۽ چاهي نماز جي وقت داخل ٿيڻ کان پوءِ ۽ واجب يا مستحب جي نيت ڪرڻ لازمي ناهي بلڪه اگر غلطي ۾ واجب جي نيت سان وضو ڪري ۽ پوءِ معلوم ٿي وڃي ته واجب نه هو ته به وضو صحيح آهي.
- مسئلو 320- جڏهن ڪنهن کي يقين ٿي وڃي ته نماز جو وقت ٿي ويو آهي ۽ هو واجب وضو جي نيت ڪري ۽ بعد ۾ معلوم ٿئي ته اڃا وقت نه ٿيو آهي ته به هن جو وضو صحيح آهي.
- مسئلو 321- وضوءِ جي هوندي به هر نماز لاءِ وري وضو ڪرڻ مستحب آهي بعض فقهاء (مجتهدن) هنن جاين تي وضو مستحب سمجهن ٿا.
- 1- نماز ميت لاءِ. 2- قبرن جي زيارت لاءِ. 3- مسجد ۾ داخل ٿيڻ لاءِ. 4- امامن عليهم السلام جي حرم ۾ داخل ٿيڻ لاءِ. 5- قرآن پڙهڻ يا لکڻ يا گڏ رکڻ يا قرآن جي حاشي کي ڇهڻ لاءِ. 6- سمهڻ وقت پر انهن مقامن تي وضو جو مستحب هجڻ ثابت نه آهي البتہ جيڪڏهن مستحب هجڻ جو احتمال رکندي وضو ڪري ته صحيح اٿس ۽ جيڪڏهن انهن

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمى سيستاني ...

ڪمن مان ڪنهن به هڪ لاءِ وضو ڪري ته پوءِ ان وضوءَ سان ٻيا ڪم جن لاءِ وضو ڪرڻ واجب آهي (مثلاً نماز، طواف وغيره) اهي سڀ انجام ڏئي سگهي ٿو.

وضو ٽوڙيندڙ شيون

- مسئلو 322- اهي شيون جن سان وضو ٽٽي پوي ٿو ست آهن:
- 1- پيشاب ۽ بظاهر شڪ ۾ وجهندڙ اها پاڻياٺ جيڪا پيشاب کان پوءِ ۽ استبراء ڪرڻ کان پهرين نڪرندي آهي، پيشاب جي حڪم ۾ آهي.
  - 2- پاڻخانو.
  - 3- معدي يا آندڻ جي هوا جيڪا پاڻخاني جي جڳهه تان خارج ٿئي.
  - 4- اهڙي ننڊ جنهن ۾ نه اڪيون ڏسي سگهن ۽ نه ڪن ٻڌي سگهن ۽ جيڪڏهن اڪيون نه ڏسڻ ۾ ڪن ٻڌي سگهن ته وضو ٽٽي ٿو.
  - 5- اهي شيون جيڪي انسان جي عقل کي ختم ڪري ٿيون ڇڏين، مثال چريائپ مستي ۽ بيهوشي وغيره.
  - 6- عورت جو اهو خون جنهن کي استحاضه چئبو آهي جنهن جو تفصيل پوءِ ايندو.
  - 7- جنابت بلڪ احتياط مستحب جي بنا تي هر اهو ڪم جنهن ڪري غسل ڪرڻ گهرجي.

جبیره وضو جا حڪم

- اهي شيون جن سان زخم ۽ ڀڳل هڏيون ٻڏيون وينديون آهن ۽ اهي دوائون جيڪي زخم يا اهڙي ئي ڪنهن شيء تي لڳايون وينديون آهن، انهن کي (جبیره) چيو ويندو آهي.
- مسئلو 323- وضوءَ جي عضون مان جيڪڏهن ڪنهن عضوي تي ڪو زخم يا ڦرڙي هجي يا هڏي ڀڄي پئي هجي ۽ ان جو منهن کليل هجي ۽ پاڻي ان کي نقصان نه پهچائي ته پوءِ عام طريقي سان وضو ڪجي.
- مسئلو 324- جيڪڏهن چاهي يا هٿ ۾ زخم هجي يا ڦرڙي هجي يا هڏي ٽٽي پئي هجي ۽ ان جو منهن کليل هجي جيڪڏهن پاڻي ان کي نقصان پهچائي ته زخم ۽ ڦرڙي جي ڀر پاسي وارا حصا مٿي کان هيٺ اهڙي طرح سان ڌوئي جهڙي طرح وضو ٻڌايو ويو آهي ۽ بهتر اهو آهي ته جيڪڏهن آلو هٿ ڦيرڻ سان زخم کي نقصان نه پهچي ته ان تي آلو هٿ ڦيرائي ۽ ان کان پوءِ ان تي پاڪ ڪپڙو وجهي ۽ آلو هٿ ان ڪپڙي تي ڦيري، البته اگر هڏي ٽٽل هجي ته تيمر ڪرڻ ضروري آهي.
- مسئلو 325- جيڪڏهن زخم، ڦرڙي يا ٽٽل هڏي وغيره مٿي جي اڳئين حصي تي يا پير جي مٿان هجي ۽ ان جو منهن کليل هجي جيڪڏهن ان تي مسح نه ڪري سگهي ان

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ڪري ته زخم مسح جي سڃي جاءِ تي پڪڙيل هجي يا رهيل جڳهه تي به مسح نه ڪري سگهي ته ان صورت ۾ لازم آهي ته تيمم ڪري ۽ احتياط مستحب جي بنياد تي وضوءَ ڪري ۽ پاڪ ڪپڙو زخم جي مٿان وجهي وضو جي پاڻي سان آلي تيل هٿ جي آلاڻ سان ان تي مسح ڪري.

مسئلو 326- جيڪڏهن ڦرڙي يا زخم يا تتل هڏي جومنه ڪنهن شيءِ سان ٻڌل هجي ۽ ان جي ڪولڻ ۾ مشڪل نه هجي ۽ پاڻي به ان لاءِ نقصان ڪار نه هجي ته ان کي ڪولي وضو ڪرڻ گهرجي، چاهي زخم وغيره منهن يا ٻانهن تي هجي، چاهي مٿي جي اڳئين حصي ۽ پيرن جي مٿين حصي تي هجي.

مسئلو 327- جيڪڏهن زخم يا ڦرڙي يا پڳل حصي جي مٿان ڪا شيءِ ٻڌل هجي ۽ منهن ۽ هٿن تي هجن ۽ ان کي ڪولي پاڻي وجهڻ نقصان ڪار هجي، ته انهن جي آس پاس جيتري حصي کي ڏوڻ ممڪن هجي ايتري حصي کي ڏوئي ۽ احتياط واجب مطابق پٽيءَ جي مٿان آلي هٿ سان مسح ڪري.

مسئلو 328- جيڪڏهن زخم وغيره جو ڪولڻ ممڪن نه هجي، ليڪن زخم ۽ اها شيءِ جيڪا ان جي مٿان آهي پاڪ هجي ۽ زخم تائين پاڻي پهچائڻ ممڪن هجي ۽ نقصان ڪار به نه هجي ته ان صورت ۾ پاڻي کي زخم تي مٿان کان هيٺ تائين پهچائي، پر جيڪڏهن زخم يا ان تي پيل شيءِ نجس هجي ۽ جيڪڏهن ان کي پاڪ ڪرڻ ۽ زخم تائين پاڻي پهچائڻ ممڪن هجي ۽ نقصان نه پهچائي ته پهريائين ان کي پاڪ ڪري ۽ پوءِ وضوءَ جي وقت پاڻي کي زخم تائين پهچائي ۽ جيڪڏهن پاڻي زخم لاءِ نقصان ڪار نه هجي ليڪن پاڻي هڻڻ ممڪن نه هجي يا ڪولڻ تڪليف يا نقصان جو سبب ٿئي ته تيمم ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 329- جيڪڏهن پٽي يا دوا وضو جي فقط ڪجهه عضون تي پوري طرح پڪڙيل هجي ته جبيره وضو ڪافي آهي، پر احتياط جي بنياد تي جيڪڏهن پٽي وغيره سڀني عضون تي يا وڌيڪ حصي تي پڪڙيل هجي ته تيمم سان جبيره وضو به ڪرڻ ضروري آهي.

مسئلو 330- اهو ضروري ڪونهي ته پٽي يا دوا وغيره اهڙين شين مان هجي جن ۾ نماز پڙهڻ صحيح آهي، پر جيڪڏهن ريشمي ڪپڙي يا حرام گوشت جانور جا حصا وغيره ٻڌل هجن تڏهن به وضو ڪرڻ وقت ان تي آلو هٿ ڦيرڻ جائز آهي.

مسئلو 331- جنهن جي هٿن جي ترين ۽ آڱرين تي پٽي ٻڌل آهي ۽ وضو ڪرڻ وقت آلو هٿ مٿان ڦيريو هجي ته انهيءَ آلاڻ سان ئي مٿي ۽ پيرن جو مسح ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 332- جيڪڏهن پوري پير جي مٿان پٽي ٻڌل هجي، پر ٿورو حصو آڱرين واري پاسي کان ۽ ٿورو حصو پير جي مٿي واري پاسي کان کليل هجي ته کليل جڳهه ۾ کل تي ۽ باقي حصي ۾ پٽي وغيره تي مسح ڪري.

مسئلو 333- جيڪڏهن چهري ۽ ٻانهن تي گهڻيون جبیره (پٽيون ٻڌل) هجن ته انهن جي وچين (کليل) حصي کي ڏوئي ۽ جيڪڏهن مٿي يا پيرن جي مٿان هجن ته انهن جي وچان مسح ڪري ۽ جتي پٽي ٻڌل هجي اتي جبیره جي حڪمن تي عمل ڪري.

مسئلو 334- جيڪڏهن زخم جي پٽي چوڌاري گهڻي ويڙهيل هجي ۽ ان کي هٽائي نه سگهجي ته تيمم ڪجي، پر جيڪڏهن پٽي تيمم وارن عضون تي هجي ته ضروري آهي ته جبیره وضو جي حڪم تي عمل ڪري ۽ تيمم به ڪري ۽ ٻنهي صورتن ۾ جيڪڏهن پٽيءَ جو هٽائڻ بغير تڪليف جي ممڪن هجي ته جبیره هٽائي لهن ۽ جيڪڏهن زخم چهري، ٻانهن يا هٿ تي هجي ته ان جي چوڌاري حصو ڏوئي ۽ اگر مٿي يا پيرن جي مٿئين حصي تي هجي ته ان جي ڪنارن تي مسح ڪري ۽ جتي زخم هجي اتي جبیره جي حڪم تي عمل ڪري.

مسئلو 335- جيڪڏهن وضوءَ جي عضون تي زخم يا قرڙي وغيره نه هجي يا هڏي ٽٽل نه هجي پر ڪنهن ٻئي سبب ڪري پاڻي ان لاءِ نقصان ڪار هجي ته تيمم ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 336- جيڪڏهن وضوءَ جي ڪنهن عضوي جي رڳ مان خون وهي ۽ پاڻي هڻڻ ممڪن نه هجي ته تيمم ڪرڻ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن پاڻي وجهڻ نقصان ڪار هجي ته جبیره جي دستور تي عمل ڪري.

مسئلو 337- جيڪڏهن وضوءَ يا غسل جي عضون تي ڪا اهڙي شيءِ چنبڙيل هجي جنهن کي جدا ڪرڻ ممڪن نه هجي يا برداشت نه ٿيندڙ سختي سان هٽائي سگهجي ته تيمم ڪري پر جيڪڏهن اهي شيون تيمم واري عضون تي هجن ته ان صورت ۾ ضروري آهي ته وضوءَ ۽ تيمم ٻئي انجام ڏئي ۽ جيڪڏهن چنبڙيل شيءِ دوا هجي ته جبیره وارو حڪم رکي ٿي.

مسئلو 338- غسل ميت کان علاوه سڀني قسمن جي غسلن ۾ جسم تي جبیره هجڻ جي صورت ۾ غسل جو حڪم به وضوءَ وارو آهي پراحتياط واجب مطابق ان حالت ۾ ترتيبی غسل ڪري ۽ اگر بدن ۾ زخم يا قرڙي هجي ته اهڙي ماڻهو کي اختيار آهي ته غسل ڪري يا تيمم ۽ جيڪڏهن غسل ڪرڻ چاهي ته احتياط مستحب هي آهي ته جيڪڏهن زخم يا قرڙي جو منهن کليل هجي ته ان کي پاڪ ڪپڙي سان ڍڪي ۽ ڪپڙي تي آلو هٿ ڦيري، پر جيڪڏهن ڪا هڏي ٽٽل هجي ته غسل ڪري احتياطاً

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

جبيره تي آلو هت گهمائي، جيڪڏهن جبيره تي هت ڦيرڻ ممڪن نه هجي يا پڳل هڏي
کليل هجي ته تيمم ڪري.

مسئلو 339- جنهن لاءِ تيمم ڪرڻ فرض هجي ته جيڪڏهن تيمم جي ڪجهه جڳهن تي
زخم يا ڦرڙي آهي يا هڏي ٽٽل هجي ته پوءِ تيمم کي جبيره واري وضوءَ جي طريقي
سان انجام ڏئي.

مسئلو 340- جنهن ماڻهو کي جبيره وضو يا غسل سان نماز پڙهڻي آهي، جيڪڏهن هن
کي يقين آهي ته آخري وقت تائين ان جو عذر ختم نه ٿيندو ته هو جبيره واري غسل ۽
وضوءَ سان اول وقت ۾ نماز ادا ڪري سگهي ٿو پر جيڪڏهن هن کي اميد هجي ته
اهو عذر آخري وقت تي ختم ٿي ويندو بهتر اهو آهي ته آخري وقت تائين صبر ڪري،
پر جيڪڏهن عذر ختم نه ٿئي ته پوءِ آخري وقت تي جبيره وضو يا غسل سان نماز
پڙهي، پر جيڪڏهن هو اول وقت نماز پڙهي ۽ آخري وقت ۾ عذر ختم ٿي وڃي ته
احتياط مستحب مطابق وضو يا غسل ڪري وري نماز پڙهي.

مسئلو 341- جيڪڏهن ڪنهن بيماري جي ڪري اکين جون پنبڙيون بند ڪرڻ ضروري
هجن ته پوءِ تيمم ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 342- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي معلوم نه هجي ته هن کي جبيره وضو ڪرڻ
گهرجي يا تيمم ته احتياط واجب جي بنياد تي ٻئي بجا آڻي.

مسئلو 343- جيڪي نمازون جبيره وضوءَ سان پڙهيون ويون آهن، ته اهي صحيح آهن
۽ انهيءَ ئي وضوءَ سان پوءِ واريون نمازون به پڙهي سگهي ٿو.

واجب غسل

واجب غسل ست آهن:

(1) غسل جنابت.

(2) غسل حيض

(3) غسل نفاس.

(4) غسل استحاضه.

(5) غسل مس ميت.

(6) غسل ميت.

(7) جيڪو غسل نذر يا قسم يا ٻئي ڪمن جي ڪري واجب ٿيو هجي.

جيڪڏهن پورو چند گرھڻ يا سج گرھڻ ٿئي ۽ ڪو ماڻهو ڄاڻي واڻي نماز آيات نه
پڙهي ۽ قضا ٿي وڃي ته احتياط واجب مطابق ان جي قضاء لاءِ غسل ڪرڻ گهرجي.

جنابت جا حکم

مسئلو 344- ٻن شين جي ڪري انسان جنب ٿئي ٿو:

1- جماع (همبستري)

2- نند ۾ يا جاگندي مٺيءَ جو نڪرڻ، پوءِ اها ٿوري هجي يا گهڻي شهوت سان نڪري يا بنا شهوت جي، پنهنجي اختيار سان نڪري يا بنا اختيار جي.

مسئلو 345- جيڪڏهن ڪا آلاڻ نڪري جنهن جي باري ۾ خبر نه پوي ته مٺي آهي يا پيشاب يا ڪا ٻي شيءِ ته اها آلاڻ شهوت کان پوءِ اچلجي نڪتي آهي ۽ ان جي نڪرڻ کان پوءِ جسم سست ٿي پيو آهي ته مٺيءَ جي حڪم ۾ آهي ۽ جيڪڏهن اهي سڀ علامتون يا انهن مان ڪا هڪ علامت نه هجي ته ان کي مٺي نه سمجهجي، ليڪن بيماري جي حالت ۾ اچلجي نڪرڻ ۽ بدن جو سست ٿيڻ ضروري نه آهي بلڪه شهوت سان ٻاهر اچي ته مٺي جي حڪم ۾ آهي ۽ اها آلاڻ جيڪا عورتن چيٽر چاڙ مهل يا شهوت وارن خيالن جي ڪري نڪري ٿي، پاڪ آهي ۽ غسل جي واجب ٿيڻ جو سبب نه آهي. عورت جي جيڪا پاڻياڻ شهوت سان نڪري ٿي ۽ ايتري هجي جو چئي سگهجي ته مٺي نڪتي آهي ۽ ڪپڙن کي به پُسائي ڇڏي ۽ معمول مطابق اها پاڻياڻ ان وقت نڪرندي آهي جڏهن عورت تمام گهڻي شهوت ۾ هجي ته پوءِ اها پاڻياڻ نجس به آهي ۽ غسل جو به سبب ٿئي ٿي.

مسئلو 346- جيڪڏهن ڪنهن بيمار مرد جي پيشاب جي جاءِ تان ڪا آلاڻ نڪري ۽ مٿين ٽن نشانين مان ڪا هڪ نشاني هجي، باقي اهو معلوم نه هجي ته ٻيون نشانين به موجود آهن يا نه ته جيڪڏهن ان آلاڻ نڪرڻ کان اڳ ۾ با وضو هو ته ان وضو کي ڪافي سمجهي، پر جيڪڏهن با وضو نه هو ته صرف وضو ڪري ۽ غسل جي ضرورت ڪونهي.

مسئلو 347- مٺي نڪرڻ کان پوءِ پيشاب ڪرڻ مستحب آهي، پر جيڪڏهن پيشاب نه ڪري ۽ غسل ڪرڻ کان پوءِ آلاڻ خارج ٿئي جنهن جي باري ۾ خبر نه پوي ته مٺي آهي يا ڪا ٻي شيءِ ته ان تي به مٺي جو حڪم جاري ٿيندو.

مسئلو 348- جيڪڏهن ڪو ماڻهو عورت سان مباشرت ڪري ۽ سپاري يا ان کان وڌيڪ مقدار اندر داخل ٿي وڃي، چاهي اڳيان کان يا پويان کان هجي، ٻئي بالغ هجن يا نابالغ، چاهي مٺي نڪري يا نه نڪري، ٻنهي تي غسل جنابت واجب ٿي وڃي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 349- جيڪڏهن شك ڪري ته سپاري اندر داخل ٿي آهي يا نه ته پوءِ غسل واجب ڪونهي.

مسئلہ 350- نعوذ باللہ جيڪڏهن انسان ڪنهن حيوان سان مباشرت ڪري ۽ مني نڪري اچي ته صرف غسل واجب آهي، جيڪڏهن مني نه نڪتي هجي ته پوءِ جيڪڏهن مباشرت کان اڳ ۾ وضو سان هو ته صرف غسل ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن وضو سان نه هو ته احتياط واجب ان ۾ آهي ته غسل به ڪري ۽ وضو به ڪري ۽ اهوئي حڪم مرد يا ٻار سان مباشرت ڪرڻ جو آهي.

مسئلہ 351- جيڪڏهن مني ناليءَ ۾ حرڪت ڪري پر ٻاهر نه نڪري يا شك هجي ته ٻاهر نڪتي آهي يا نه ته غسل واجب ڪونهي.

مسئلہ 352- جيڪو ماڻهو غسل نه ٿو ڪري سگهي پر تيمم ڪري سگهي ٿو اهو نماز جي وقت شروع ٿيڻ کان پوءِ به پنهنجي گهرواريءَ سان همبستري ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 353- جيڪو ماڻهو پنهنجن ڪپڙن تي مني ڏسي ۽ هن کي يقين هجي ته هيءَ مني پنهنجي ئي آهي، جنهن لاءِ هن غسل نه ڪيو آهي ته هو غسل ڪري ۽ اهي نمازون به قضا ڪري پڙهي جيڪي يقيني طور تي مني خارج ٿيڻ کان پوءِ پڙهيون آهن، البته جن نمازن جي باري ۾ احتمال آهي ته مني نڪرڻ کان پهرين پڙهيون آهن ته انهن جي قضا ضروري ڪونهي.

اهي شيون جيڪي تڙ واري ماڻهو تي حرام آهن

مسئلہ 354- پنج شيون جنب ماڻهوءَ تي حرام آهن:

1- جسم جي ڪنهن به حصي کي قرآن جي لفظن يا الله جي نالي سان مس ڪرڻ چاهي اهو ڪنهن به زبان ۾ لکيل هجي ۽ بهتر آهي ته پيغمبرن ۽ امامن يا حضرت زهرا سلام الله عليها جي نالن کي به مس نه ڪري.

2- مسجد الحرام يا مسجد نبوي ۾ داخل ٿيڻ، چاهي ايترو هجي جو هڪ دروازي مان داخل ٿي ٻئي مان نڪري.

3- عام مسجدن ۾ ترسڻ، اهڙي طرح احتياط واجب جي بنياد تي امامن جي حرمن ۾ ترسڻ، پر مسجد جي هڪ دروازي مان داخل ٿي ٻئي مان نڪري اچڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

- 4- احتياط لازم مطابق مسجد ۾ ڪا شي رکڻ يا کڻڻ لاءِ وڃڻ توڻي جو مسجد ۾ پاڻ داخل نه ٿئي.
- 5- اهي آيتون پڙهڻ جن جي پڙهڻ سان سجدو واجب آهي ۽ اهي هي چار سورتون آهن:
1. الم تنزيل. 2. حر سجده. 3. والنجم. 4. اقراء.

اهي شيون جيڪي تڙواري لاءِ مڪروه آهن

- مسئلو 355- نون شيون جن لاءِ مڪروه آهن:
- 1 ۽ 2- ڪاٺ ۽ پيٽڻ، پر جيڪڏهن منهن ۽ هٿن کي ڏوئي ۽ گرڙي ڪري ته پوءِ مڪروه ڪونهي، پر رڳو هٿن کي ڏوئي ته ڪراحت گهٽ ٿئي ٿي.
- 3- ستن کان وڌيڪ اهڙيون آيتون پڙهڻ جن ۾ سجدو واجب ڪونهي.
- 4- جسم جو ڪوبه حصو قرآن جي جلد، حاشي يا ستن جي وچ ۾ خالي جڳهه سان مس ڪرڻ.
- 5- قرآن کي پاڻ سان گڏ کڻڻ.
- 6- ننڊ ڪرڻ، جيڪڏهن وضو ڪري يا پاڻي نه هجڻ جي صورت ۾ غسل جي بدلي تيمم ڪري ته پوءِ ننڊ ڪرڻ مڪروه ڪونهي.
- 7- ميندي وغيره سان خضاب ڪرڻ.
- 8- جسم کي تيل هڻڻ.
- 9- جيڪڏهن ننڊ ۾ مٺي نڪرڻ سان جناب ٿيو هجي ته ان کان پوءِ همبستري ڪرڻ.

غسل جنابت

- مسئلو 356- غسل جنابت واجب نماز پڙهڻ ۽ اهڙين ٻين عبادتن لاءِ واجب آهي البتہ نماز ميت، سجدہ سهو، سجدہ شڪر يا قرآن جي واجب سجدن لاءِ غسل جنابت واجب ڪونهي.
- مسئلو 357- غسل جنابت ۾ واجب جي نيت ضروري ڪونهي پر جيڪڏهن قربه الي الله (خدا جي حڪم پوري ڪرڻ) جي نيت ڪري ته به ڪافي آهي.
- مسئلو 358- جيڪڏهن يقين هجي ته نماز جو وقت ٿي ويو آهي ۽ پوءِ واجب جي نيت سان غسل ڪري بعد ۾ معلوم ٿئي ته اڃا نماز جو وقت نه ٿيو هيو ته غسل صحيح آهي.
- مسئلو 359- غسل جنابت ٻن طريق سان ڪري سگهجي ٿو (1) ترتيببي (2) ارتماسي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

غسل ترتیبي

مسئلو 360- غسل ترتیبي ۾ نیت کان پوءِ احتیاط لازم مطابق پهرين سڄي مٿي ۽ گردن کي ڏوئي ۽ پوءِ جسم کي ڏوئي، بهتر آهي ته پهرين بدن جو ساڄو حصو ڏوئي پوءِ کاٻو حصو ڏوئي ۽ غسل ترتیبي جي نیت سان پاڻي جي اندر هر عضوي کي ڏوئڻ جي نیت سان صرف حرکت ڏئي ته ان ۾ اشڪال آهي ۽ احتیاط ان ۾ آهي ته ان کي ڪافي نه سمجهي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي جسم کي مٿي ۽ گردن کان اڳ ۾ ڏوئي ته احتیاط مطابق ان جو غسل باطل آهي.

مسئلو 361- جيڪڏهن ٻيو جسم، مٿي ۽ ڳچي ڏوئڻ کان اڳ ۾ ڏوئي ته ضروري ڪونهي ته وري غسل ڪري پر جيڪڏهن جسم کي ٻيهر ڏوئندو ته غسل صحيح ٿي ويندو.

مسئلو 362- جيڪڏهن ٻنهي حصن يعني مٿي ۽ ڳچيءَ کي مڪمل طور ڏوتو هجي، ان ڳالهه جو يقين ڪرڻ لاءِ ته مٿو ۽ ڳچي جو حصو مڪمل طور ڏوئي ورتو آهي، جسم جي هر حصي کي ڏوئڻ وقت ٻئي حصي جو ٿورو حصو به ڏوئي ڇڏي.

مسئلو 363- جيڪڏهن غسل ڪرڻ کان پوءِ خبر پويس ته جسم جو ڪو حصو رهجي ويو آهي پر اهو معلوم نه ٿئي ته اهو ڪهڙو حصو آهي ته جسم جي جنهن حصي جي لاءِ گمان ٿيو هجي ان کي ٻيهر ڏوئي، مٿي کي وري ڏوئڻ جي ضرورت ڪونهي.

مسئلو 364- جيڪڏهن غسل ڪرڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته بدن جو ڪجهه حصو نه ڏوتو آهي ته جيڪڏهن اهو جسم جو کاٻو پاسو هجي ته صرف کاٻو پاسو ڏوئڻ ڪافي آهي، جيڪڏهن اهو ساڄو پاسو آهي ته احتیاط مستحب ان ۾ آهي ته پهرين ساڄي پاسي جو اهو حصو ڏوئي ۽ پوءِ کاٻو پاسو ڏوئي، پر جيڪڏهن اڻ ڌوئل حصو سر يا ڳچيءَ جو هجي ته احتیاط واجب مطابق ان حصي کي ڏوئڻ کان پوءِ ساڄو ۽ کاٻو حصو به ڏوئي.

مسئلو 365- جيڪڏهن غسل ختم ڪرڻ کان اڳ ۾ ساڄي پاسي يا کاٻي پاسي جي ڪنهن حصي جي نه ڏوئڻ جو شڪ ٿئي ضروري آهي ته ان حصي کي ڏوئي ۽ اگر مٿي ۽ گردن جي ڪجهه حصي کي ڏوئڻ جي باري ۾ شڪ ڪري ته احتیاط واجب مطابق ان حصي کي ڏوئڻ کان پوءِ ٻيهر سڄو بدن ڏوئڻ گهرجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

غسل ارتماسي

- غسل ارتماسي ٻن طريقن سان ڪري سگهجي ٿو (دفعي) ۽ (تدريجي)
- مسئلو 366- غسل ارتماسي دفعي ۾ ضروري آهي ته سڄي جسم کي هڪ ئي وقت پاڻي پهچي پر اهو شرط ناهي ته غسل جي نيت ڪرڻ کان پهرين سڄو بدن ٻاهر هجي بلڪه بدن جو ٿورو حصو ٻاهر هجي ۽ غسل جي نيت سان پاڻي ۾ وڃي ته غسل صحيح آهي.
- مسئلو 367- غسل ارتماسي ۽ تدريجي ۾ ضروري آهي ته بدن کي غسل جي نيت سان اهڙي طرح آهسته آهسته هڪ ئي دفعو پاڻي ۾ وڌو وڃي جو اهو چيو وڃي ته هن هڪ دفعو ئي بدن کي پاڻي ۾ وڌو آهي ۽ غسل ارتماسي ۾ ضروري آهي ته غسل ڪرڻ کان پهرين هر عضو پاڻي کان ٻاهر هجڻ گهرجي.
- مسئلو 368- جيڪڏهن غسل ارتماسيءَ کان پوءِ معلوم ٿئي ته جسم جي ڪنهن حصي تي پاڻي ناهي پهتو ته ٻيهر غسل ڪري، چاهي اها جڳهه جتي پاڻي ناهي پهتو معلوم هجي چاهي معلوم نه هجي.
- مسئلو 369- جيڪڏهن وقت ايترو گهٽ هجي جو غسل ترتيب ڏيڻ نه ڪري سگهجي ۽ غسل ارتماسي ڪري سگهجي ته غسل ارتماسي ڪرڻ گهرجي.
- مسئلو 370- جنهن شخص حج ۽ عمري لاءِ احرام ٻڌو هجي ته اهو غسل ارتماسي نه ڪري پر جيڪڏهن يلجي غسل ارتماسي ڪري ته غسل صحيح آهي.

غسل ڪرڻ جا حڪم

- مسئلو 371- غسل ارتماسي يا ترتيب ڏيڻ ۾ غسل کان اڳ ۾ سڄي جسم جو پاڪ هجڻ لازمي ڪونهي، پر غسل ارتماسي جي نيت سان پاڻي ۾ ٽٻي هڻڻ يا جسم تي پاڻي وجهڻ سان جسم پاڪ ٿي وڃي ته غسل ٿي ويندو ان شرط سان ته جنهن پاڻي ۾ غسل ڪيو اٿس نجس نه ٿي وڃي مثال ڪر پاڻي سان غسل ڪيو هجي.
- مسئلو 372- جيڪو ماڻهو حرام فعل سان جنب ٿيو هجي ۽ گرم پاڻيءَ سان غسل ڪري ته پوءِ چاهي پگهر به ايندو هجي ته غسل صحيح آهي.
- مسئلو 373- غسل ۾ وار جي چوٽيءَ جي برابر به جسم ڏوڏ کان رهجي وڃي ته غسل باطل آهي، پر ڪن جي اندرئين ۽ نڪ جي اندرين حصن کي (جن کي باطن سمجهيو ويندو آهي ۽ ظاهر جسم کان جدا آهن) ڏوڏ واجب ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 374- جيڪڏهن جسم جي ڪنهن حصي جي باري ۾ شڪ هجي ته ان جو شمار ظاهر ۾ آهي يا باطن ۾ ته ان کي ڌوئڻ گهرجي.

مسئلو 375- ڪن ۾ زيورن وغيره جي لاءِ جيڪو سوراخ ڪيو ويندو آهي جيڪڏهن ايترو ڪليل هجي جو ان کي ظاهر ۾ شمار ڪيو وڃي ته ان کي ڌوئڻ لازمي آهي، نه ته ڌوئڻ لازمي ڪونهي.

مسئلو 376- جيڪا شيءِ جسم تائين پاڻي پهچائڻ ۾ رڪاوٽ وجهندي هجي ان کي غسل کان پهرين هٽائڻ لازمي آهي ۽ جيڪڏهن ان شيءِ جي هٽڻ جي اطمینان ٿيڻ کان اڳ ۾ غسل شروع ڪري ته اهو غسل باطل آهي.

مسئلو 377- غسل جي وقت گمان هجي ته پاڻي کي جسم تائين پهچائڻ ۾ ڪا شيءِ رڪاوٽ آهي ته ايتري تحقيق ڪري جو اطمینان ٿي وڃي ته رڪاوٽ نه آهي.

مسئلو 378- جسم جي انهن ننڍن وارن کي ڌوئڻ ضروري آهي جيڪي جسم جو حصو شمار ٿين ٿا، پر ڊگها وار ڌوئڻ واجب ڪونهن ۽ جيڪڏهن پاڻي ڪل تائين پهچي وڃي ۽ وار آلا نه ٿين ته غسل صحيح آهي، پر جيڪڏهن وارن کي ڌوئڻ کان سواءِ جسم تائين پاڻي نه پهچي ته پوءِ وارن کي ڌوئڻ گهرجي جيئن ڪل تائين پاڻي پهچي.

مسئلو 379- جيترا شرط وضوءَ جي صحيح هجڻ جا بيان ڪيا ويا آهن، مثال پاڻي جو پاڪ هجڻ، غصبي نه هجڻ وغيره اهي شرطون سڀ غسل جي صحيح هجڻ لاءِ به ضروري آهن، پر غسل ۾ بدن جو مٿان کان هيٺ ڌوئڻ شرط ڪونهي، اهڙي طرح غسل ترتيب ۾ اهو به ضروري ناهي ته سر ۽ ڳچي جي ڌوئڻ کان پوءِ فوراً جسم کي ڌوئجي، پر جيڪڏهن سر ۽ ڳچي کي ڌوئڻ کان پوءِ ڪجهه وقت صبر ڪري ۽ پوءِ ساڄو ۽ کاٻو حصو ڌوئي ته به ڪو حرج ڪونهي، اهو به ضروري ڪونهي ته سڄي سر ۽ ڳچي کي هڪ ئي دفعي ڌوئي، لهن ڌوئڻ جيڪڏهن مثال پهرين مٿي کي ڌوئي ۽ ٿوري مدت کان پوءِ ڳچي کي ڌوئي ته به جائز آهي، پر جيڪو ماڻهو پيشاب يا پاڻخانو روڪي نه سگهندو هجي ۽، ايتري دير جنهن ۾ غسل ڪري نماز پڙهي وٺي ۽ پيشاب ۽ پاڻخانو ان کي نه اچي ته جلدي غسل ڪري فوراً نماز پڙهي.

مسئلو 380- جنهن ماڻهو جو اهو ارادو هجي ته حمام جي مالڪ جا پئسا اوڌر رکندو، پر ان کي خبر نه هجي ته حمام جو مالڪ ان تي راضي ٿيندو يا نه جيتوڻيڪ مالڪ کي پوءِ راضي به ڪري وڃي ته به غسل باطل آهي.

مسئلو 381- جيڪڏهن حمام جو مالڪ اوڌر تي غسل ڪرڻ تي راضي هجي، پر وهنجڻ واري جي نيت اها هجي ته رقم نه ڏيندو يا حرام جي مال مان ڏيندو ته غسل باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلہ 382- جيڪڏهن حمام ۾ غسل ڪرڻ جي اجرت انهن پئسن مان ادا ڪري جن جو خمس نه ڏنو هجي ته هن گناهه ته ڪيو آهي پر بظاهر هن جو غسل صحيح آهي ۽ خمس جي حقدارن جو قرضي رهندو.
- مسئلہ 383- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو شڪ هجي ته غسل ڪيو آهي يا نه ته غسل ڪري، جيڪڏهن غسل کان پوءِ اهو شڪ ٿئي ته صحيح ڪيو آهي يا نه ته ٻيهر غسل ڪرڻ جي ضرورت ڪونهي.
- مسئلہ 384- جيڪڏهن غسل ڪرڻ جي وچ ۾ حدث اصغر واقع ٿئي، مثال پيشاب (يا پاڻخانو) ڪري ته ان تي لازم نه آهي ته ان غسل کي ڇڏي نئين سر ٻيو غسل ڪري ليڪن ان غسل کي پورو ڪري ۽ احتياط لازم مطابق وضو ڪري پر جيڪڏهن غسل ترتيب ڪندو هجي ۽ ان کي غسل ارتماسي ۽ ۾ تبديل ڪري يا ارتماسي کي ترتيب ۾ تبديل ڪري ته وضو ڪرڻ لازم ناهي.
- مسئلہ 385- جيڪڏهن وقت جي تنگيءَ جي ڪري تيمر ڪري پر ان خيال سان ته غسل ۽ نماز جيترو وقت آهي غسل ڪري ته جيڪڏهن غسل ۾ قربه الي الله (الله جي حڪم کي پورو ڪرڻ جي لاءِ) نيت ڪئي هئائين ته غسل صحيح آهي پوءِ چاهي جو نماز ادا ڪرڻ جي نيت سان غسل ڪيو هجيس.
- مسئلہ 386- جيڪو ماڻهو جنابت وارو هجي جيڪڏهن ان کي نماز کان پوءِ شڪ پوي ته غسل ڪيو اٿس يا نه ته هن جون اهي نمازون جيڪي پڙهيون اٿس صحيح آهن، ليڪن ٻين نمازن لاءِ غسل ڪري، جيڪڏهن نماز کان پوءِ حدث اصغر واقع ٿئي ته وضو به لازمي آهي، پر جيڪڏهن وقت باقي هجي احتياط واجب مطابق پڙهيل نماز وري پڙهي.
- مسئلہ 387- جنهن ماڻهوتي گهڻا غسل واجب هجن ته سڀني جي نيت ڪري هڪ غسل ڪري سگهي ٿو ۽ ظاهر هي آهي ته جيڪڏهن ڪنهن هڪ خاص غسل جي نيت ڪري ته به اهو باقي غسلن لاءِ ڪافي آهي.
- مسئلہ 388- جنهن ماڻهو جي بدن تي خدا جو نالو يا قرآن جي آيت لکيل هجي ۽ غسل ترتيب ڪري ته ضروري آهي ته اهڙي طرح سان جسم تي پاڻي وجهي جو هن جو هٿ لفظن کي نه لڳي ۽ اهڙي طرح وضوءَ ۾ عضوي تائين پاڻي پهچائي جئين آيت کي هٿ نه لڳي ۽ الله جي نالي جو به احتياط واجب مطابق ساڳيو حڪم آهي.
- مسئلہ 389- جيڪو ماڻهو غسل جنابت ڪري چڪو هجي نماز لاءِ وضو نه ڪرڻ گهرجي پر ٻين واجب غسلن کان پوءِ (سواءِ استحاضه متوسط جي غسل کان پوءِ) ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مستحب غسلن کان پوءِ (جنهن جا حڪم مسئلو نمبر 634 ۾ بيان ٿيل آهن) بغير وضو جي نماز پڙهي سگهي ٿو، پر احتياط مستحب آهي ته وضو به ڪري.

استحاضه

عورتن کي جيڪي خون ايندا آهن، انهن مان هڪ قسم جو نالو استحاضه آهي، جنهن عورت کي اهو خون اچي ان کي (مستحاضه) چوندا آهن.

مسئلو 390- استحاضه خون اڪثر رنگ جو پيلو ٿڌو ۽ بغير تيزي ۽ ساڙي جي ايندو آهي ۽ گهاٽو به ڪونه ٿيندو آهي، پر ممڪن آهي ته ڪڏهن ڪارو يا ڳاڙهي رنگ جو هجي، گرم ۽ گهاٽو ۽ ساڙي ۽ تيزي سان اچي.

مسئلو 391- استحاضه خون جا ٽي قسم آهن: قليل، متوسط، ڪثير.

استحاضه قليل: خواتين جيڪا ڪپهه رڪن ٿيون ان جي ٻاهرئين حصي کي خون لڳي ۽ ان ۾ اندر نه وڃي.

استحاضه متوسط: خون ڪپهه جي اندر وڃي توڻي جو ڪنهن به حصي ۾ هجي، ليڪن ان سان گڏ جيڪو رومال يا ڪپڙو ٻڌن ٿيون ان تائين نه پهچي.

استحاضه ڪثيره: اهڙو خون جيڪو ڪپهه مان نڪري ڪپڙي کي لڳي وڃي.

استحاضه جا حڪم

مسئلو 392- استحاضه قليل ۾ عورت کي هر نماز لاءِ هڪ وضو ڪرڻ گهرجي. احتياط مستحب مطابق ڪپهه (ڪپڙي) کي ڏوئي يا تبديل ڪري ۽ اڳهاڙپ جي ٻاهرئين حصي کي جيڪڏهن خون لڳل هجي ته ان کي ڏوئي.

مسئلو 393- استحاضه متوسط ۾ احتياط لازم مطابق، عورت روزانه نماز لاءِ هڪ غسل ڪري ۽ اهي ڪم جيڪي استحاضه قليل ۾ لازم آهن پورا ڪري. ان مطابق جيڪڏهن صبح جي نماز کان پهريان يا ان وقت استحاضه حاصل ٿئي ته صبح جي نماز لاءِ ضرور غسل ڪري ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي يا پلجي صبح جي نماز لاءِ غسل نه ڪري ته ظهر ۽ عصر جي نماز لاءِ غسل ڪري، ۽ جي ظهر ۽ عصر جي نماز لاءِ غسل نه ڪري ته مغرب ۽ سومهڻي جي نماز کان پهريان غسل ڪري چاهي خون ايندو هجي يا بند ٿي ويو هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 394- استحاضہ کثیرہ ۾ احتیاط واجب مطابق عورت هر نماز لاء ڪپهه ۽ ڪپرو تبديل ڪري يا ڏوئي ۽ صبح جي نماز لاء هڪ غسل ڏهر ۽ عصر لاء هڪ غسل مغرب ۽ عشاء جي نماز لاء هڪ غسل ڪرڻ ضروري آهي ڏهر ۽ عصر جي نماز، مغرب ۽ عشاء جي نماز جي وچ ۾ فاصلو نه ڪري جيڪڏهن فاصلو ڪري ته عصر ۽ عشاء لاء وري غسل ڪري، هيءُ حڪم ان حالت ۾ آهي جڏهن خون لڳاتار ڪپهه مان نڪري ڪپڙي تائين پهچي رهيو هجي. پر جيڪڏهن خون جو ڪپهه مان نڪري ڪپڙي تائين پهچڻ ۾ ايترو فاصلو ٿيندو هجي جو عورت ان فاصلي ۾ هڪ نماز يا وڌيڪ نمازون پڙهي سگهي ٿي ته احتیاط لازم مطابق جڏهن به خون ڪپهه مان نڪري ڪپڙي تائين پهچي ته ڪپهه ۽ ڪپڙي کي تبديل ڪري ۽ غسل ڪري، ان مطابق جيڪڏهن عورت غسل ڪيو ۽ مثال ڏهر جي نماز پڙهي ليڪن عصر جي نماز کان پهريان يا ان جي وچ ۾ خون ڪپهه مان نڪري ڪپڙي کي لڳو ته عصر جي نماز لاء وري غسل ڪري. پر جي ان جي وچ ۾ ايترو فاصلو ٿئي جو ان ۾ به نمازون يا وڌيڪ پڙهي سگهي، مثال مغرب ۽ عشاء جي نماز کي ان کان پهريان جو خون ڪپڙي کي لڳي پڙهي سگهي ته انهن نمازن لاء ٻئي غسل ڪرڻ جي ضرورت نه آهي، استحاضہ کثیرہ جي سڀني صورتن ۾ غسل وضوء جي بدران به ڪافي آهي.

مسئلہ 395- جيڪڏهن استحاضہ جو خون نماز جي وقت کان پهريان اچي. ۽ عورت ان خون لاء وضو يا غسل نه ڪري ته نماز لاء وضو يا غسل ڪرڻ ضروري آهي توڻي جو ان وقت عورت (مستحاضہ) کي خون نه ايندو هجي.

مسئلہ 396- مستحاضہ متوسط جنهن کي وضو ڪرڻ گهرجي، ۽ احتیاط واجب مطابق غسل به ڪرڻو هجي ته ان لاء ضروري آهي ته پهريان غسل ڪري بعد ۾ وضو ڪري، پر استحاضہ کثیرہ ۾ پهريان وضو ڪري پوء غسل ڪري.

مسئلہ 397- جيڪڏهن عورت استحاضہ قليله ۾ صبح جي نماز کان پوء متوسط (وچولي خون واري) ٿي وڃي ته ڏهر، عصر جي نماز لاء غسل ڪرڻ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن ڏهر، عصر جي نماز کان پوء متوسط ٿي وڃي ته مغرب، عشاء جي نماز لاء غسل ڪرڻو پوندس.

مسئلہ 398- جيڪڏهن عورت جو استحاضہ قليله يا متوسط خون صبح جي نماز کان پوء کثیرہ ۾ تبديل ٿي وڃي ۽ اها حالت (کثیرہ) باقي هجي ته اهي احڪام جيڪي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلي نمبر 394 ۾ ڏنل ۽ عصر، مغرب ۽ عشاء جي نمازن لاءِ بيان ٿيل آهن انهن تي عمل ڪري.

مسئلو 399- جنهن عورت کي خون ڪثيره اچي ۽ ان جو فريضو غسل ۽ نماز جي وچ ۾ فاصلو نه ڪرڻ هجي جيئن 394 مسئلي ۾ آهي جيڪڏهن نماز جي وقت اچڻ کان اڳ ۾ غسل ڪري جيڪو نماز ۽ غسل جي وچ ۾ فاصلي جو سبب ٿئي ته ان غسل جو فائدو نه آهي، مستحاضه کي نماز لاءِ ٻيهر غسل ڪرڻ گهرجي ۽ هي حڪم مستحاضه متوسط ۾ به جاري آهي.

مسئلو 400- مستحاضه قليله ۽ متوسط هر نماز جي لاءِ وضو ڪري (سواءِ روزانه جي واجب نمازن جي جن جو ذڪر مٿي ٿي چڪو آهي) چاهي اهي واجب هجن يا مستحب، پر جيڪڏهن روزانه جون نمازون احتياط طور وري پڙهڻ چاهي يا جيڪا نماز اڪيلي پڙهي اٿس اها هاڻي جماعت سان ادا ڪرڻ چاهي ته ضروري آهي ته استحاضه جا سڀئي حڪم جيڪي مٿي ٻڌايل آهن انهن تي عمل ڪري، پر نماز احتياط ۽ وسري ويل سجدي ۽ تشهد جي لاءِ ضرورت ناهي، ان شرط سان ته اهي اعمال نماز پوري ڪرڻ کان پوءِ جلدي پڙهي ۽ اهڙي طرح سجده سهو لاءِ هر صورت ۾ استحاضه جي عملن کي انجام ڏيڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 401- جڏهن استحاضه جو خون بند ٿي وڃي ته عورت کي صرف پهرين نماز لاءِ استحاضه جا سڀ حڪم انجام ڏيڻا پوندا، ۽ بعد وارين نمازن لاءِ ضرورت ناهي.

مسئلو 402- جيڪڏهن ڪا عورت اهو نه ڄاڻي ته ان کي ڪهڙي قسم جو استحاضه آهي ته جڏهن هوءَ نماز پڙهڻ جو ارادو ڪري احتياط مطابق پهريائين ٿوري ڪپهه شرمگاه (يعني خون) جي جاءِ ۾ رکي، ٿوري دير کان پوءِ ڪڍي ڏسي جيڪڏهن اهو يقين هجي ته جنهن وقت نماز پڙهڻ چاهي ٿي، ان وقت تائين هن جو استحاضه تبديل نه ٿيندو ته نماز جي وقت اچڻ کان اڳ ۾ به ڪپهه جي ذريعي جانچ ڪري سگهي ٿي ته هن کي ڪهڙو استحاضه آهي.

مسئلو 403- جيڪڏهن مستحاضه عورت استحاضه جي قسم جي تحقيق ڪرڻ کان اڳ ۾ قربت جي نيت سان نماز پڙهي ۽ انهن حڪمن تي عمل ڪري، جيڪي هن لاءِ مقرر آهن مثال هن کي استحاضه قليله آهي ۽ هن قليله جي حڪمن تي عمل به ڪيو آهي ته هن جي نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن قربت جي نيت سان نماز نه پڙهي اٿس يا پنهنجي وظيفي تي عمل نه ڪيو اٿس، مثال هن جو استحاضه متوسط آهي ۽ هن قليله جي وظيفي تي عمل ڪيو آهي ته هن جي نماز باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 404- جيڪڏهن مستحاضه تحقيق نه ڪري سگهي ته هن کي ڪهڙو استحاضه آهي ته پنهنجي يقيني فرض تي عمل ڪري، مثال هن کي شك هجي ته قليل آهي يا متوسط ته هو قليله جا عمل بجا آڻي ۽ جيڪڏهن هن کي شك هجي ته متوسط آهي يا ڪثيره ته متوسطه جا عمل انجام ڏي، پر جيڪڏهن هن کي معلوم هجي ته پهرين ڪهڙي قسم جو استحاضه هو ته پوءِ هن کي انهيءَ قسم جي حڪمن جي تعميل ڪرڻي پوندي.

مسئلو 405- استحاضه جو خون ابتدا ۾ جيڪڏهن اندر موجود هجي ٻاهر نه اچي ته وضو ۽ غسل باطل نه ٿيندو پر جيڪڏهن ٻاهر اچي، چاهي ڪيترو ئي ٿورو ڇو نه هجي ته وضو ۽ غسل باطل ٿي ويندو.

مسئلو 406- مستحاضه عورت جيڪڏهن نماز کان پوءِ جانچ ڪري ۽ خون نه ڏسي ۽ پوءِ چاهي خبر هجي ته ٻيهر خون ايندو ته جيڪو وضو اٿس ان سان نماز پڙهي سگهي ٿي.

مسئلو 407- جيڪڏهن مستحاضه عورت کي اهو يقين هجي ته جڏهن کان هوءَ غسل يا وضوءَ سان آهي ڪوبه خون نه نڪتو آهي ۽ اندر به نه آهي ته هوءَ نماز پڙهڻ ۾ ايستائين دير ڪري سگهي ٿي، جيستائين پاڪ رهڻ جو يقين هجي.

مسئلو 408- جيڪڏهن مستحاضه کي يقين هجي ته نماز جي وقت گذرڻ کان اڳ ۾ بلڪل پاڪ ٿي ويندي يا نماز جي پڙهڻ جيترو وقت خون بند ٿي ويندو ته احتياط لازم مطابق صبر ڪري ۽ پاڪ ٿيڻ کان پوءِ نماز پڙهي.

مسئلو 409- جيڪڏهن وضو ۽ غسل کان پوءِ ظاهري طور تي خون رکجي وڃي ۽ مستحاضه کي يقين هجي ته جيڪڏهن نماز ۾ دير ڪندي ته جيتري دير ۾ وضو ۽ غسل ۽ نماز پڙهندي ته بلڪل پاڪ ٿي ويندي ته احتياط واجب مطابق نماز ۾ دير ڪري ۽ جڏهن بلڪل پاڪ ٿي وڃي ٻيهر وضو ۽ غسل ڪري نماز ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ظاهري طور تي خون رکجي وڃڻ وقت نماز جو وقت تمام ٿورو رهجي ويو هجي ته ٻيهر وضو ۽ غسل جي ضرورت ڪونهي پر انهيءَ پهرين غسل ۽ وضو سان نماز پڙهي سگهي ٿي.

مسئلو 410- مستحاضه ڪثيره جڏهن خون کان بلڪل پاڪ ٿي وڃي ته جيڪڏهن هن کي يقين هجي ته جيڪو غسل هن نماز پڙهڻ لاءِ ڪيو هيو ان کان پوءِ خون نه آيو آهي ته ٻيهر غسل جي ضرورت ڪونهي، نه ته غسل ڪري، هيءَ حڪم احتياط مطابق آهي ليڪن استحاضه متوسط ۾ لازم نه آهي خون کان پاڪ ٿيڻ کان پوءِ غسل ڪري.

مسئلو 411- مستحاضه قليله وضوءَ کان پوءِ، مستحاضه متوسطه وضو ۽ غسل کان پوءِ ۽ مستحاضه ڪثيره غسل کان پوءِ فوراً نماز پڙهي، ليڪن ٻن جاين تي جيڪي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 393 ۽ 406 ۾ بيان ٿيا آهن جلدي ڪرڻ لازم نه آهي پر نماز کان اڳ ۾ اذان ۽ اقامت چوڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي ۽ نماز ۾ به مستحب اعمال، مثال قنوت وغيره پڙهي سگهي ٿي.

مسئلو 412- جيڪڏهن مستحاضه عورت جو فريضو وضو يا غسل ۽ نماز جي درميان فاصلو نه ڪرڻ هجي، پر پنهنجي وظيفي تي عمل نه ڪري ته پيهر وضو يا غسل ڪري ۽ پوءِ فوراً نماز پڙهي.

مسئلو 413- جيڪڏهن مستحاضه جو خون جاري رهي ۽ بند نه ٿئي ۽ نقصان ڪاربه نه هجي ته احتياط واجب مطابق غسل کان اڳ پنهنجي خون کي روڪي ۽ جيڪڏهن ان ۾ سُستي ۽ لاپرواهي ڪرڻ سان خون نڪري اچي ته پيهر نماز پڙهي ۽ احتياط مستحب مطابق پيهر غسل به ڪري.

مسئلو 414- جيڪڏهن غسل جي درميان خون نه رڪجي ته به غسل صحيح آهي پر جيڪڏهن غسل جي دوران استحاضه متوسطه ڪثيره ٿي وڃي ته پيهر غسل ڪري.

مسئلو 415- احتياط مستحب آهي ته مستحاضه عورت روزي جي حالت ۾ سڄو ڏينهن هن کان جيترو ٿي سگهي خون کي ٻاهر اچڻ کان روڪي.

مسئلو 416- قول جي مطابق مستحاضه ڪثيره جو روزو تڏهن صحيح ٿيندو جڏهن ته ان رات جي مغرب ۽ عشا جي نماز لاءِ غسل ڪري جنهن رات کان پوءِ اچڻ واري ڏينهن جو روزو ٿي رکي ۽ ان ڏينهن به واجب نمازن لاءِ غسل ڪري پر بعيد نه آهي ته روزي جي صحيح هجڻ ۾ غسل شرط نه هجي ۽ اهڙي طرح اقويٰ هي آهي ته مستحاضه متوسطه هجي ته هن جي روزي جي صحيح هجڻ ۾ غسل جي شرط نه هجي.

مسئلو 417- جيڪڏهن ڪنهن عورت کي عصر جي نماز کان پوءِ استحاضه جو خون اچي ۽ سج لهڻ تائين غسل نه ڪري ته هن جو روزو صحيح آهي.

مسئلو 418- جيڪڏهن نماز پڙهڻ کان اڳ ۾ مستحاضه قليله، مستحاضه متوسطه يا ڪثيره ۾ تبديل ٿي وڃي ته متوسطه يا ڪثيره جي حڪمن تي عمل ڪري ۽ جيڪڏهن استحاضه متوسطه ڪثيره ٿي وڃي ته استحاضه ڪثيره جي حڪمن تي عمل ڪري ۽ جيڪڏهن استحاضه متوسطه جي لاءِ غسل ڪيو به هجيست ته به استحاضه ڪثيره جي لاءِ پيهر غسل ڪري.

مسئلو 419- نماز پڙهندي جيڪڏهن استحاضه متوسطه ڪثيره ٿي وڃي ته فوراً نماز کي ٽوڙي، استحاضه ڪثيره جو غسل ڪري ۽ استحاضه ڪثيره جا ٻيا حڪم بجا آڻي ۽ پوءِ ساڳي نماز وري پيهر پڙهي ۽ احتياط مستحب جي بنياد تي غسل کان اڳ ۾ وضو به ڪري ۽ جيڪڏهن غسل جي لاءِ وقت نه هجي (توضو ڪري ۽) غسل جي بدران تيمم ڪري ۽ جيڪڏهن تيمم جو وقت به نه هجي ته احتياط مستحب جي بنياد

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

تي نماز نه توڙي ۽ نماز پوري ڪري ۽ وقت گذرڻ کان پوءِ نماز کي قضا ڪري ڏهڻ مستحاضه قليله نماز پڙهندي متوسط يا ڪثيره بڻجي وڃي، ته نماز کي توڙي ۽ استحاضه متوسط يا ڪثيره لاءِ انهن جي حڪمن تي عمل ڪري.

مسئلو 420- جيڪڏهن نماز پڙهندي خون بلڪل رڪجي وڃي پر عورت کي اهو معلوم نه ٿي سگهي ته اندر به خون بند ٿي ويو آهي يا نه معلوم نه ٿئي ته پاڪائي (طهارت) ڪري ۽ پوري يا ڪجهه حصو نماز پڙهڻ جيترو وقت باقي رهندو يا نه ته احتياط واجب مطابق ضروري آهي ته پنهنجي وظيفي مطابق وضو يا غسل ڪري ٻيهر نماز پڙهي.

مسئلو 421- جيڪڏهن استحاضه ڪثيره متوسط ۾ بدلجي وڃي ته پهرين نماز ۾ ڪثيره جي احڪامن تي عمل ڪري ۽ پوءِ متوسط جي احڪامن تي مثال نماز ظهر کان اڳ ۾ استحاضه ڪثيره متوسط ٿي وڃي ته نماز ظهر جي لاءِ غسل ڪري ۽ نماز عصر، مغرب ۽ عشاء جي لاءِ صرف وضو ڪري، پر جيڪڏهن ظهر جي نماز لاءِ غسل نه ڪري ۽ صرف نماز عصر لاءِ وقت باقي هجي ته عصر جي نماز لاءِ غسل ڪري ۽ جيڪڏهن عصر جي لاءِ به غسل نه ڪري ته مغرب جي لاءِ غسل ڪري ۽ ان لاءِ به غسل نه ڪري ۽ ايترو وقت هجي جو فقط نماز عشا پڙهي سگهي ته ان جي لاءِ غسل ڪري.

مسئلو 422- جيڪڏهن هر نماز کان اڳ ۾ مستحاضه ڪثيره جو خون بند ٿي وڃي ۽ ان کان پوءِ وري اچڻ شروع ٿئي ته هر نماز لاءِ هڪ غسل ڪري.

مسئلو 423- جيڪڏهن استحاضه ڪثيره قليله ٿي وڃي، ته پهرين نماز لاءِ ڪثيره جي حڪمن تي ۽ ٻين نمازن لاءِ قليله جي حڪمن تي عمل ڪري، اهڙي طرح جيڪڏهن استحاضه متوسطه قليله ٿي وڃي ته پهرين نماز لاءِ متوسطه جي حڪمن تي عمل ڪري ۽ پوءِ وارين نمازن لاءِ قليله جي حڪمن تي عمل ڪري.

مسئلو 424- جيڪڏهن مستحاضه پنهنجي واجب عملن مان ڪنهن به هڪ کي ڇڏي ڏئي ته ان جي نماز باطل آهي.

مسئلو 425- جيڪڏهن مستحاضه قليله يا متوسطه چاهي، ته نماز کان علاوه اهڙو ڪم انجام ڏي جنهن لاءِ وضو سان هجڻ شرط آهي. مثال طور تي جيڪڏهن پنهنجي بدن جو ڪو حصو قرآن جي اکرن سان مس ڪرڻ چاهي ته پوءِ جيڪڏهن نماز پوري ٿيڻ کان پوءِ اهو ڪم ڪرڻ چاهي ته احتياط واجب مطابق ٻيو دفعو وضو ڪري ۽ جيڪو وضو نماز لاءِ ڪيو هيائين ڪافي ناهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 426- جيڪا مستحاضه پنهنجا واجب غسل ڪندي رهي، ان جو مسجد ۾ وڃڻ، ترسڻ، واجب سجدي واريون آيتون پڙهڻ ۽ مڙس لاءِ ان سان همبستري ڪرڻ حلال آهي، چاهي ٻيا فرض جيڪي نماز لاءِ ضروري آهن بجا نه آندا هجن. مثال ڪپهه يا پتي تبديل نه ڪئي هجي بلڪه سڀ ڪم بغير غسل جي به جائز آهن، پر احتياط واجب ان ۾ آهي ته مباشرت نه ڪري.

مسئلو 427- جيڪڏهن استحاضه ڪثيره يا متوسطه ۾ ڪا عورت نماز جي وقت کان اڳ ۾ چاهي ته اها آيت پڙهي جنهن ۾ سجدو واجب آهي يا مسجد ۾ وڃي ته احتياط مستحب جي بنياد تي غسل ڪري ۽ اهوئي حڪم مڙس لاءِ ان سان همبستري ڪرڻ جو آهي.

مسئلو 428- مستحاضه تي نماز آيات واجب آهي ۽ نماز آيات لاءِ سڀ اهي ڪم واجب آهن، جيڪي نماز يومية لاءِ واجب هئا.

مسئلو 429- جيڪڏهن روزانه جي نمازن جي وقت ۾ مستحاضه تي نماز آيات واجب ٿي وڃي، ته چاهي هو ان ٻنهي نمازن کي هڪ ٻئي جي پويان پڙهي تڏهن به احتياط واجب مطابق ٻنهي نمازن کي هڪ غسل ۽ وضو ۾ نه ٿي پڙهي سگهي.

مسئلو 430- جيڪڏهن مستحاضه عورت پنهنجي قضا نماز پڙهڻ چاهي ته هن کي هر نماز لاءِ اهي سڀ حڪم انجام ڏيڻا پوندا جيڪي ادا نماز لاءِ انجام ڏي ٿي ۽ احتياط جي مطابق قضا نماز لاءِ ادا نماز لاءِ ڪيل عملن کي ڪافي نه سمجهي.

مسئلو 431- جيڪڏهن ڪنهن عورت کي يقين هجي ته هن کي جيڪو خون اچي ٿو اهو زخم جو خون ڪونهي ۽ اهو به نه ٿي ڄاڻي ته استحاضه، حيض يا نفاس آهي ۽ شرعاً حيض يا نفاس جي حڪم ۾ نه هجي ته پوءِ استحاضه جي حڪمن تي عمل ڪري، پر جيڪڏهن اهو شڪ هجي ته اهو استحاضه جو خون آهي يا ڪوئي ٻيو ۽ ڪنهن به خون جون علامتون ان ۾ موجود نه هجن ته ان صورت ۾ احتياط واجب جي بنياد تي استحاضه جي حڪمن تي عمل ڪري.

حيض

حيض اهڙو خون آهي جيڪو عورت کي اڪثر هر مهيني ڪجهه ڏينهن سندس ٻچيدانيءَ (رحم) مان ٻاهر ايندو آهي ۽ جنهن عورت کي حيض جو خون اچي ان کي (حائض) چئبو آهي.

مسئلو 432- حيض جو خون عام طرح گهاٽو ۽ گرم هوندو آهي ۽ ڪاري يا ڳاڙهي رنگ جو تيزيءَ سان ۽ ڪجهه ساڙي سان ايندو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 433- جيڪي عورتون سٺ سال پوري ٿيڻ کان پوءِ خون ڏسڻ ته اهو حيض جو حڪم نه ٿو رکي ۽ احتياط مستحب هي آهي ته جيڪڏهن قريشي عورتن کان سواءِ پنجاه کان سٺ سال پوري ٿيڻ جي وچ ۾ خون اهڙي طرح اچين جو اگر اهو خون پنجاه سال کان پهرين ڏسنديون هيون ته يقيني طور تي اهو حيض جي حڪم ۾ هوندو هو ته ان کي گهرجي ته مستحاضه وارن ڪمن کي انجام ڏي ۽ حيض ۾ ترڪ ڪرڻ وارن ڪمن کي انجام نه ڏي.

مسئلہ 434- جنهن چوڪريءَ کي نون سال عمر پوري ٿيڻ کان اڳ ۾ خون اچي ته اهو حيض ڪونهي.

مسئلہ 435- حمل واري عورت يا ٻار کي ڪير پيارڻ واري عورت کي ممڪن آهي، ته حيض جو خون اچي ۾ حامله ۽ غير حامله جو هڪڙوئي حڪم آهي. رڳو فرق هي آهي ته حامله عورت اگر عادت وارن ڏينهن شروع ٿيڻ کان ويهه ڏينهن پوءِ به حيض جي علامتن سان خون ڏسي ته احتياط لازم جي بنا تي انهن ڪمن کي ڇڏي ڏئي جن کي حائض ڇڏي ڏيندي آهي ۽ مستحاضه وارا ڪم به انجام ڏي.

مسئلہ 436- جنهن چوڪريءَ کي خبر نه هجي ته هن جي عمر جا ٽو سال پورا ٿي ويا آهن يا نه جيڪڏهن هن کي خون اچي جنهن ۾ حيض واريون نشانيون نه هجن ته حيض ناهي، پر اگر ان ۾ حيض جون نشانيون هجن ته ان تي حيض جو حڪم لڳائڻ محل اشڪال آهي، پر جي اطمینان هجي ته حيض آهي ته ان صورت ۾ معلوم ٿيندو ته چوڪري ٽون سالن جي ٿي وئي آهي.

مسئلہ 437- جنهن عورت کي شڪ هجي ته يائسه (سٺ سال) ٿي چڪي آهي يا نه ۽ ان کي خون اچي جنهن جي متعلق هن کي خبر نه هجي ته حيض آهي يا نه ته هوءَ پنهنجو پاڻ کي سٺ سال جي نه سمجهي.

مسئلہ 438- حيض جو خون ٽن ڏينهن کان گهٽ ۽ ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه ايندو آهي ۽ جيڪڏهن ٽن ڏينهن کان ٿورو به گهٽ هجي ته اهو حيض ڪونهي.

مسئلہ 439- حيض جو خون لڳاتار ٽي ڏينهن ضرور ايندو آهي، پر جيڪڏهن ٻه ڏينهن لڳاتار اچي ۽ هڪ ڏينهن بند ٿي وڃي ۽ پوءِ وري هڪ ڏينهن اچي ته انهن ٻنهي مان ڪوبه حيض جو خون ناهي.

مسئلہ 440- حيض جي شروعات ۾ خون جو ٻاهر اچڻ ضروري آهي پر اهو ضروري ڪونهي ته ٽي ڏينهن مسلسل خون ٻاهر نڪرندو رهي ۽ جيڪڏهن خون شرمگاه (خون جي جاءِ جي) اندر هجي ته به ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن انهن ٽن ڏينهن ۾ مختصر طور

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

تي (ٿوري ٿوري وقت لاءِ) پاڪ رهي، جيئن گهڻو ڪري سڀني عورتن يا ڪجهه عورتن ۾ ائين ٿيندو آهي، اهڙي صورت ۾ به اهو حيض ئي آهي.

مسئلو 441- اهو ضروري ڪونهي ته حيض شروع ٿيڻ کان پوءِ پهرين رات ۽ چوٿين رات ۾ به خون ايندو رهي، پر اهو ضروري آهي ته ٻي ۽ ٽين رات ۾ بند نه ٿئي، ان ڪري جيڪڏهن پهرئين ڏينهن جي صبح کان ٽئين ڏينهن سج لهڻ تائين خون مسلسل اچي ۽ ڪنهن به وقت بند نه ٿئي ته اهو حيض آهي، اهوئي حڪم آهي جيڪڏهن پهرئين ڏينهن جي وچ کان شروع ٿئي ۽ چوٿين ڏينهن ساڳئي وقت بند ٿئي.

مسئلو 442- جيڪڏهن عورت کي ٽي ڏينهن (حيض جي علامتن سان) مسلسل خون ايندو رهي ۽ ان کان پوءِ رڪجي وڃي ۽ وري ٻيهر خون اچي (جنهن ۾ حيض جون نشانيون هجن) ۽ اهي سڀ ڏينهن جن ۾ خون آيو (رڪيو ۽ وري آيو) هجي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجي ته جن ڏينهن ۾ خون آيو اٿس اهو حيض ۾ شمار ٿيندو ۽ احتياط لازم مطابق جيڪي ڏينهن پاڪ هئي انهن ۾ حيض کان پاڪ عورت تي جيڪي اعمال واجب آهن انجام ڏي ۽ جيڪي اعمال حائض تي حرام آهن، انهن کي ڇڏي ڏئي.

مسئلو 443- جيڪڏهن ڪنهن عورت کي ٽن ڏينهن کان وڌيڪ ۽ ڏهن ڏينهن کان گهٽ خون اچي، پر هن کي معلوم نه هجي ته زخم وغيره جو خون آهي يا حيض جو ته ان کي حيض جو خون نه سمجهي.

مسئلو 444- جيڪڏهن عورت کي اهو معلوم نه ٿي سگهي ته هي حيض جو خون آهي يا زخم وغيره جو ته عام ڏينهن وانگر عبادت ڪري، پر جيڪڏهن اڳ ۾ ئي حيض جي حالت ۾ هجي ته پوءِ ان کي حيض قرار ڏئي.

مسئلو 445- عورت کي جيڪو خون آيو آهي جيڪڏهن ان جي باري ۾ شڪ هجيست ته حيض جو خون آهي يا استحاضه جو ته جيڪڏهن ان ۾ حيض جون علامتون هجن ته ان کي حيض قرار ڏي.

مسئلو 446- عورت کي جيڪو خون اچي جيڪڏهن ان جي متعلق اهو معلوم نه ٿئي ته حيض جو خون آهي يا بڪارت (ڪنوارپ جي پردي ٽٽڻ) جو ته ان جي تحقيق ان طرح ڪرڻ گهرجي ته ٿوري ڪپهه شرمگاه ۾ رکي ٿوري دير ترسڻ کان پوءِ ان کي ٻاهر ڪڍي، جيڪڏهن سڄي ڪپهه خون ۾ آلي ٿي وڃي ته اهو حيض آهي، پر جيڪڏهن ڪپهه جي صرف پاسن کي خون لڳو آهي ته اهو بڪارت ٽٽڻ جو خون آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 447- جيڪڏهن تن ڏينهن کان گهٽ خون اچڻ کان پوءِ عورت پاڪ ٿي وڃي ۽ وري ٽي ڏينهن (حيض جي نشانين سان) خون اچي ته ٻيو حيض جو خون آهي ۽ پهريون خون توڻي جو عادت جي ڏينهن ۾ هجي ته به حيض ڪونهي.

حيض واري عورت جا حڪم

مسئلہ 448- ڪجهه شيون حائض ”حيض واري عورت“ تي حرام آهن:

- 1- اهي عبادتون جن ۾ نماز وانگر وضو يا غسل يا تيمم ڪرڻ ضروري هجي، جيڪڏهن حائض عورت اهڙن ڪمن کي صحيح ڪرڻ جي نسبت سان انجام ڏئي ته جائز نه آهي، پر اهي عبادتون جن ۾ وضو، غسل يا تيمم ضروري ڪونهي، انهن کي ادا ڪرڻ حرام ڪونهي مثال نماز جنازه وغيره.
- 2- سڀ اهي ڪم جيڪي جنب تي حرام آهن ۽ جنابت جي احڪامن ۾ بيان ٿي چڪا آهن.
- 3- عورت سان اڳئين طرف جماع ڪرڻ، مرد ۽ عورت ٻنهي تي حرام آهي، چاهي صرف سڀاري داخل ٿئي ۽ مني به نه نڪري، پر احتياط واجب آهي ته سڀاري کان گهٽ مقدار به داخل نه ڪري ۽ هي حڪم پوئين طرف مجامعت ڪرڻ کي شامل نه آهي ليڪن احتياط مطابق عورت حيض جي حالت ۾ هجي يا نه هجي انهيءَ جي راضيي کان سواءِ پوئين طرف جماع ڪرڻ جائز نه آهي.

مسئلہ 449- انهن ڏينهن ۾ جماع ڪرڻ جڏهن عورت جو حائض هجڻ يقيني نه هجي پر شرعاً هن کي حيض جي حڪمن تي عمل ڪرڻ ضروري هجي ته حرام آهي، ان ڪري اها عورت جنهن کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي ۽ ان لاءِ ضروري هجي ته ان اصولن جي مطابق جيڪي بعد ۾ بيان ڪيا ويندا، ايترو ڏينهن جي خون کي حيض قرار ڏئي، جيترا ڏينهن سندس خاندان جي ٻين عورتن کي عادت هجي ته سندس مڙس انهن ڏينهن ۾ هن سان همبستري نه ٿو ڪري سگهي.

مسئلہ 450- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي حائض عورت سان جماع ڪري ته ضروري آهي ته توبه ڪري پر ڪفارو واجب نه آهي ليڪن ڪفارو ڏيڻ بهتر آهي ته ڪفارو حيض جي شروع واري ڏينهن ۾ هڪ مثقال سڪي دار سون ۽ وچين ڏينهن ۾ اڌ مثقال سڪي دار سون ۽ آخري ڏينهن ۾ چوٿون حصو مثقال سڪي دار سون مقرر آهي ۽ مثقال جي شرعي حد 18 چٽا آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- مسئلو 451- حائض سان جماع کان سواءِ هر قسم جي چيڙ چاڙ ڪرڻ جهڙوڪ چمي ڏيڻ وغيره جائز آهي.
- مسئلو 452- جيڪڏهن حيض جي حالت ۾ (ان طريقي سان جنهن کي طلاق جي حڪمن ۾ بيان ڪيو ويندو) طلاق ڏيڻ باطل آهي.
- مسئلو 453- جيڪڏهن عورت چوي ته حيض ۾ آهيان يا حيض کان پاڪ ٿي چڪي آهيان ته جيڪڏهن متهم (ڪوڙ ڳالهائڻ واري) نه هجي ته ان جي ڳالهه مڃڻ گهرجي پر جي متهم هجي ته ان جي ڳالهه کي قبول ڪرڻ مشڪل آهي. (متهم يعني جنهن کي ڪوڙ ڳالهائڻ جي عادت هجي).
- مسئلو 454- جيڪڏهن ڪا عورت نماز پڙهندي حائض ٿئي ته ان جي نماز باطل آهي ۽ احتياط واجب مطابق توڻي جو حيض آخري سجدي کان پوءِ ۽ سلام جي آخري اکر کان پهريان هجي ته به نماز باطل آهي.
- مسئلو 455- جيڪڏهن عورت کي نماز جي حالت ۾ رشڪ پوي ته حائض ٿي ويئي آهي يا نه ته نماز صحيح آهي پر جيڪڏهن نماز کان پوءِ معلوم ٿئيس ته نماز جي دوران هن کي حيض اچي ويو هو ته پوءِ هن جي نماز باطل آهي، جئين مٿئين مسئلي ۾ بيان ٿي چڪو.
- مسئلو 456- جڏهن عورت حيض کان پاڪ ٿي وڃي ته ان تي واجب آهي ته نماز ۽ ٻين عبادتن جي لاءِ جن ۾ غسل يا وضو يا تيمم شرط آهي، غسل ڪري ۽ ان جو طريقو غسل جنابت وانگر آهي ۽ وضوءَ جي ضرورت نه آهي پر بهتر آهي ته غسل کان اڳ ۾ وضو به ڪري.
- مسئلو 457- جڏهن عورت حيض کان پاڪ ٿي وڃي، چاهي اڃا غسل نه ڪيو هجي، ان کي طلاق ڏيڻ صحيح آهي ۽ ان جو مڙس ان سان همبستري به ڪري سگهي ٿو ۽ احتياط لازم هي آهي ته همبستري کان اڳ ۾ شرمگاهه کي ڏوئي ڇڏي، تڏهن به احتياط مستحب آهي ته غسل ڪرڻ کان اڳ ۾ همبستري نه ڪري، پر ٻيا ڪم جيڪي حالت حيض ۾ حرام هئا، مثال قرآن جي اڪرن کي ڇهڻ ايسٽائين حرام آهي جيستائين غسل نه ڪري، ۽ اهڙي طرح احتياط واجب مطابق اهي ڪم جن جو حرام هجڻ طهارت نه هجڻ ڪري ثابت نه آهي مثال طور مسجد ۾ بيٺڻ ته اهي به انجام نه ڏي.
- مسئلو 458- جيڪڏهن پاڻي غسل ۽ وضو ٻنهي لاءِ پورو نه هجي، پر ايترو هجي جو غسل ڪري سگهجي ته غسل ڪري ۽ بهتر آهي ته وضوءَ جي بدلي تيمم ڪري ۽ جيڪڏهن پاڻي صرف وضوءَ جيترو هجي ته وضو ڪري ۽ غسل جي بدران تيمم ڪري ۽ جيڪڏهن پاڻي وضو يا غسل مان ڪنهن جي لاءِ به پورو نه هجي ته پوءِ غسل جي بدران تيمم ڪرڻ ضروري آهي ۽ وضوءَ جي بدران به تيمم ڪرڻ بهتر آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 459- حائض جيڪي نمازون حيض جي حالت ۾ نه پڙهيون آهن انهن جي قضا ڪونهي پر ماه رمضان جي روزن جي قضا واجب آهي اهڙي طرح احتياط واجب مطابق جيڪي روزا قسم يا نذر جي ذريعي معين ڏينهن ۾ واجب ٿيا ۽ حيض جي ڪري نه رکيا هجن ته انهن جي قضا ڪري.

مسئلہ 460- جڏهن نماز جو وقت شروع ٿي وڃي ۽ عورت کي يقين ٿئي ته نماز ۾ دير ڪندي ته حيض شروع ٿي ويندو ته فوراً نماز پڙهي ۽ احتياط واجب مطابق احتمال جي صورت ۾ به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلہ 461- جيڪڏهن عورت اول وقت ٿيڻ کان پوءِ نماز ۾ ايتري دير ڪري جو هڪ نماز کي پنهنجن مقدمن جهڙوڪ پاڪ لباس کي آماده ڪرڻ، وضو ڪرڻ وغيره سان گڏ پڙهي سگهي ۽ ان کي حيض اچي وڃي ته ان نماز جي قضا واجب آهي، بلڪ وقت داخل ٿيڻ سان عورت هڪ نماز وضوءَ يا غسل بلڪه تيمم سان پڙهي سگهي پئي ۽ نه پڙهي ته احتياط واجب مطابق ان نماز جي قضا ڪري، توڻي جو سڀني شرطن کي حاصل ڪرڻ لاءِ وقت ڪافي نه هجيس پر تڪڙي پڙهڻ ۽ ڏلي پڙهڻ ۾ ۽ ٻين ڳالهين ۾ پنهنجي صورتحال جو لحاظ ڪري، مثال جيڪا عورت سفر ۾ ناهي ۽ اول وقت ۾ بيهري جي نماز نه پڙهي ته قضا ان وقت واجب آهي جڏهن اول وقت کان حائض ٿيڻ تائين ايترو وقت هجي جنهن ۾ با وضو ٽي چار رڪعت نماز پڙهي سگهي، پر سفر جي حالت ۾ وضو وغيره کان پوءِ ايترو وقت ملي جو ٻه رڪعت نماز پڙهي سگهي.

مسئلہ 462- جيڪڏهن عورت نماز جي آخري وقت ۾ حيض کان پاڪ ٿي وڃي ۽ ان کي ايترو وقت ملي سگهي جو غسل ڪري هڪ رڪعت نماز يا وڌيڪ پڙهي سگهي ته جلدي ڪري نماز پڙهي ۽ جيڪڏهن نه پڙهندي ته ان جي قضا واجب آهي.

مسئلہ 463- جيڪڏهن (نماز جي پڇاڙي ۾ خون رڪجي وڃي) ۽ غسل جو وقت نه هجي، پر تيمم ڪري نماز کي پڙهي سگهندي هجي ته احتياط واجب آهي ته صرف تيمم ڪري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن نه پڙهي ته قضا واجب آهي، پر جيڪڏهن وقت گهٽ هجڻ کان سواءِ ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري تيمم ڪرڻو هجيس، مثال پاڻيءَ جو استعمال نقصان ڪار هجي ته پوءِ تيمم ڪري نماز پڙهي ۽ نه پڙهڻ جي صورت ۾ قضا لازمي آهي.

مسئلہ 464- جيڪڏهن عورت کي حيض کان پاڪ ٿيڻ کان پوءِ شڪ ٿئي ته نماز لاءِ وقت باقي آهي يا نه ته نماز پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 465- جيڪڏهن حيض کان پاڪ ٿيڻ کان پوءِ عورت نماز کي ان خيال سان نه پڙهي ته طهارت کان پوءِ هڪ رکعت جو وقت به باقي نه رهندو پر بعد ۾ معلوم ٿئي ته وقت هيو ته ان نماز جي قضا ڪري.

مسئلہ 466- حيض واري عورت لاءِ مستحب آهي ته هو نماز جي وقت ۾ پاڻ کي پاڪ ڪري ۽ ڪپهه ۽ پتي تبديل ڪري وضو ڪري، پر جيڪڏهن وضو نه ڪري سگهندي هجي ته تيمم ڪري ۽ گهر ۾ نماز پڙهڻ واري جڳهه تي قبلي ڏانهن منهن ڪري ويهي ۽ دعا ۽ صلوات وغيره پڙهي.

مسئلہ 467- حائض جي لاءِ قرآن پڙهڻ يا ان کي پاڻ سان گڏ رکڻ يا قرآن جي حاشي ۽ ستن جي وچ ۾ خالي جڳهه کي هٿ لڳائڻ ۽ مينديءَ جو خضاب ڪرڻ ڪجهه علماء جي فتوا مطابق مکروه آهي.

حيض واري عورتن جا قسم

مسئلہ 468- حيض واري عورت جا ڇهه قسم آهن:

1- صاحب عادت وقتيه ۽ عدديه: هي اها عورت آهي جنهن کي ٻه مهينا لڳاتار هڪ مقرر وقت تي حيض اچي ۽ ٻنهي مهينن ۾ حيض اچڻ جا ڏينهن به برابر هجن، مثال پهرين مهيني ۾ پهرئين کان ستين تاريخ تائين خون اچي ته ٻئي مهيني ۾ به پهرين کان ستين تاريخ تائين خون اچي.

2- صاحب عادت وقتيه: اها عورت آهي جنهن کي ٻه مهينا لاڳيتو مقرر وقت تي حيض جو اچي پر هر مهيني جا ڏينهن برابر نه هجن، مثال پهرئين مهيني ۾ پهرين کان ستين تاريخ تائين ۽ ٻئي مهيني ۾ اٺين تاريخ تي بند ٿئي.

3- صاحب عادت عدديه: اها عورت آهي جنهن جي حيض اچڻ جي ڏينهن جو انگ ٻنهي مهينن ۾ هڪ جيترو هجي پر وقت الڳ هجي، مثال پهرئين مهيني ۾ پنجين کان ڏهين تاريخ تائين ۽ ٻئي مهيني ۾ ٻارهين کان سترهين تاريخ تائين حيض اچي.

4- مضطرب: اها عورت آهي جنهن کي ڪجهه مهينن کان ته حيض اچي رهيو آهي، ليڪن ان جي ڪا مدت مقرر نه ٿي آهي يا گذريل عادت اڳتي پوئتي ٿي وئي هجي ۽ نئين عادت معين نه ٿي هجي.

5- مبتدئ: اها عورت آهي جنهن کي پهريون دفعو حيض آيو هجي.

6- ناسيه: (پلجڻ وري) اها عورت آهي، جيڪا پنهنجي عادت وساري ويني هجي. انهن مان هر هڪ قسم جي عورت لاءِ جدا جدا احڪام آهن جيڪي هيٺين مسئلن ۾ بيان ڪجن ٿا.

صاحب عادت وقتیه، عددیه

مسئلو 469- جن عورتن جي عادت وقت ۽ عدد جي لحاظ سان مقرر ٿي ويندي آهي، اهي ٻن قسمن جون آهن:

1- اها عورت جنهن کي ٻه مهينا مسلسل هڪ مقرر وقت تي خون اچي ۽ هڪ ئي وقت تي پاڪ ٿي وڃي، مثال ٻنهي مهينن ۾ مهيني جي پهرين کان ستين تائين خون اچي ته ان عورت جي عادت پهرئين کان ستين تائين ٿيندي.

2- اها عورت جنهن کي ٻه مهينا مسلسل مقرر وقت تي خون اچي، پر ٽي ڏينهن يا وڌيڪ حيض اچڻ کان پوءِ هڪ ڏينهن يا وڌيڪ پاڪ ٿي وڃي ۽ وري ٻيهر حيض اچڻ شروع ٿي وڃي ته ان جي حيض اچڻ وارا سڀ ڏينهن ۽ بند رهڻ وارا ڏينهن ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجن ۽ ٻنهي مهينن ۾ حيض اچڻ ۽ وڃ ۾ بند ٿيڻ وارا ڏينهن جوڙ ڪري هڪ اندازي جي مطابق هجن، ته پوءِ هن جي عادت انهن سڀني ڏينهن جي اندازي سان ٿيندي جن ۾ حيض آيو هجي ۽ انهن ۾ پاڪائي واري ڏينهن کي نه ملايو ويندو ان ڪري ضروري آهي ته حيض اچڻ وارن ڏينهن ۽ وڃ ۾ بند رهڻ وارن ڏينهن جو تعداد ٻنهي مهينن ۾ هڪ جيترو هجي، مثال جيڪڏهن پهرئين ۽ ٻئي مهيني ۾ پهرين کان ٽئين تائين خون آيو ۽ وري ٽي ڏينهن بند رهيو ۽ وري ٽي ڏينهن آيو ته هن عورت جي عادت ڇهه ڏينهن ڌار ڌار ٿيندي ۽ جيڪي ڏينهن پاڪ هئي احتياط واجب مطابق اهي شيون جيڪي حائض تي حرام آهن ڇڏي ڏئي ۽ مستحاضه جا اعمال انجام ڏي ۽ جيڪڏهن ٻئي مهيني ۾ حيض گهٽ يا وڌيڪ ڏينهن اچيس ته اها عورت عادت وقتيه رکي ٿي عادت عدديه نه ٿي رکي.

مسئلو 470- جيڪا حيض واري عورت وقت جي عادت رکندي هجي (پوءِ عدد جي عادت به رکندي هجي يا نه) جيڪڏهن هن کي پنهنجي عادت جي ڏينهن ۾ هڪ يا ٻه ڏينهن اڳ ۾ خون اچي جو چيو وڃي ته ان جي عادت اڳتي ٿي آهي ته چاهي ان ۾ حيض جون نشانيون نه هجن ته به ضروري آهي ته حيض واري عورت جي حڪمن تي عمل ڪري ۽ جيڪڏهن بعد ۾ معلوم ٿئي ته اهو حيض نه هو. مثال ٽن ڏينهن کان اڳ ۾ رڪجي ويو ته پوءِ جيڪي عبادتون هن انجام نه ڏنيون آهن انهن جي ٻيهر قضا ڪري.

مسئلو 471- جيڪا عورت وقت ۽ عدد ٻنهي جي عادت رکندي هجي، جيڪڏهن ان کي پنهنجي عادت جي سڀني ڏينهن ۾ ۽ ڪجهه ڏينهن عادت کان اڳ ۾ ۽ پوءِ حيض اچي ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪل ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه ٿئي ته اهو سڄو حيض جو هوندو ۽ جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجي ته اهو خون جيڪو عادت جي ڏينهن ۾ آيو هجي حيض آهي ۽ جيڪو خون پهرين يا بعد ۾ آيو اهو استحاضه آهي، ان صورت ۾ ضروري آهي ته جيڪي عباتون عادت جي ڏينهن کان اڳ ۾ يا بعد ۾ ڇڏيون آهن انهن جي قضا ڪري، اهڙي طرح جيڪڏهن عادت جي سڀني ڏينهن ۾ ۽ عادت کان ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ خون اچي ۽ سڀ ڏينهن ملائي ڏهن کان وڌيڪ نه ٿين ته سڀ ڏينهن حيض جا شمار ٿيندا ۽ جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجن ته صرف عادت وارا ڏينهن حيض جا شمار ٿيندا توڻي جو پهرئين خون ۾ حيض جون نشانيون هجن ۽ خود حيض جي عادت وارن ڏينهن ۾ اهي نشانيون نه هجن ۽ باقي پهرين وارا سڀ ڏينهن استحاضه جا ٿيندا ۽ استحاضه جي ڏينهن ۾ جيڪي عبادتون ڇڏيون آهن انهن جي قضا ڪري، اهڙي طرح جيڪڏهن عادت جي ڏينهن ۾ ۽ ان کان پوءِ ڪجهه ڏينهن خون اچي ۽ ان ۾ حيض جون نشانيون موجود هجن ۽ ڪل ڏينهن ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه ٿين ته اهي سڀ ڏينهن حيض ۾ شمار ٿيندا جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجن ته فقط عادت جي ڏينهن جو خون حيض آهي باقي استحاضه آهي.

مسئلو 472- جيڪا حائض عورت وقت ۽ عدد ٻنهي جي عادت رکندي هجي، جيڪڏهن عادت جي ڪجهه ڏينهن ۾ ۽ ان کان ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ هن کي خون اچي ۽ اهي سڀ ڏينهن ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه ٿين ته اهي سڀ ڏينهن حيض ۾ شمار ٿيندا جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجن ته عادت جي ڏينهن ۾ آيل خون ۽ انهن ڏينهن ۾ پهرين جا ڪجهه ڏينهن عادت جي تعداد پوري ٿيڻ تائين ملائي ڪري حيض ٿيندو ۽ باقي ان کان جيترا ڏينهن اڳ ۾ هجي اهي استحاضه ۾ شمار ٿيندا ۽ جيڪڏهن عادت جا ڪجهه ڏينهن خون ڏسي ۽ ڪجهه ڏينهن جي فاصلي کان پوءِ (حيض جي علامتن سان) خون ڏسي ۽ ڪل ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجن ته سڀ حيض آهي ۽ جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ آهن ته عادت جي ڏينهن ۾ آيل خون سان پويان ڪجهه ڏينهن ملائي عادت جي تعداد جيترو حيض ۽ باقي کي استحاضه قرار ڏي.

مسئلو 473- جنهن حائض جي عادت مقرر هجي اها جيڪڏهن ٽي ڏينهن يا ان کان وڌيڪ خون اچڻ کان پوءِ پاڪ ٿي وڃي ۽ وري ٻيهر هن کي خون اچي وڃي ۽ ٻنهي خونن جي وچ ۾ ڏهن ڏينهن کان گهٽ فاصلو هجي ۽ خون اچڻ جا سڀ ڏينهن ۽ وچ ۾ بند ٿيڻ وارا سڀ ڏينهن ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجن، مثال پنج ڏينهن خون اچي وري پنج ڏينهن بند ٿي وڃي ۽ وري پنج ڏينهن اچي ته ان جون چند صورتون ٿي سگهن ٿيون.

1- پهرين جيڪو خون آيو هو اهو سڀ يا ڪجهه ڏينهن عادت واري ڏينهن ۾ هجي ۽ ٻيو خون بند ٿيڻ کان پوءِ جيڪو خون آيو هجي اهو عادت جي ڏينهن ۾ نه هجي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

تہ ان صورت ۾ پهرين ڏينهن وارو خون حيض جو شمار ٿيندو ۽ پويون استحاضہ ٿيندو البتہ جيڪڏهن ٻئي خون ۾ حيض واريون نشانين هجن تہ ان صورت ۾ ڪجهه ڏينهن ان جا ۽ پهرئين دفعي واري خون ۽ بعد واري پاڪائي واري ڏينهن کي ملائي ڏهن ڏينهن کان نہ وڌن تہ اهي ڏينهن حيض ۽ باقي استحاضہ ۾ شمار ٿيندا. مثال اگر ٽي ڏينهن خون ڏسي ۽ ٽي ڏينهن پاڪ ٿي وڃي ۽ وري پنج ڏينهن خون ڏسي ۽ ان ۾ حيض جون نشانين بہ هجن تہ پهرين وارا ٽي ڏينهن ۽ پوءِ واري خون جا چار ڏينهن حيض شمار ٿيندا ۽ وچين پاڪائي واري ڏينهن ۾ احتياط واجب مطابق حيض کان پاڪ عورتن تي جيڪي شيون واجب آهن انهن کي انجام ڏي ۽ حيض واري عورت تي جيڪي شيون حرام آهن انهن کي چڏي ڏئي.

2- پهرين جيڪو خون آيو آهي اهو عادت جي ڏينهن ۾ ڪونهي آيو ۽ ٻئي دفعي واري جا سڀئي ڏينهن يا ڪجهه ڏينهن خون عادت جي ڏينهن ۾ هجي تہ ان صورت ۾ ٻئي دفعي وارو سڀ خون حيض ۽ پهريون استحاضہ آهي.

3- پهرين ۽ ٻئي خون جا ڪجهه ڏينهن عادت جي ڏينهن ۾ هجن ۽ پهريون خون جيڪو عادت جي ڏينهن ۾ آيو تن ڏينهن کان گهٽ نہ هجي ۽ وري اهي ٽي ڏينهن ۽ وچ ۾ پاڪ رهڻ وارا ڏينهن ۽ ٻئي خون جا ڪجهه ڏينهن جيڪي پڻ عادت جي ڏينهن ۾ هئا ملائي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نہ هجن، تہ ان صورت ۾ ٻئي خون حيض جا شمار ٿيندا (۽ احتياط واجب اهو آهي تہ وچ ۾ پاڪائي واري ڏينهن ۾ جيڪي عمل حيض کان پاڪ رهندڙ عورت تي واجب آهن انهن کي انجام ڏي ۽ جيڪي عمل حيض واري عورت تي حرام آهن انهن کان پاسو ڪري) ۽ ٻئي خون جا اهي ڪجهه ڏينهن جيڪي عادت جي ڏينهن کان پوءِ جا آهن اهي استحاضہ جا ڏينهن شمار ٿيندا، پر پهرئين دفعي جا ڪجهه ڏينهن جيڪي عادت واري ڏينهن کان پهرين هجن تہ اگر عرف عام ۾ چيو وڃي تہ ان جي عادت پهرين ٿي وئي آهي تہ حيض جي حڪم ۾ آهن البتہ جيڪڏهن انهن ڏينهن کي حيض ۾ شمار ڪرڻ ان ڳالهه جو باعث ٿئي تہ ٻئي خون جو ڪجهه حصو جيڪو پڻ عادت جي ڏينهن ۾ هو يا ان جا سڀ ڏينهن حيض جي ڏهن ڏينهن مان خارج ٿي وڃن تہ ان صورت ۾ انهن تي استحاضہ جو حڪم لڳايو ويندو. مثال جيڪڏهن ڪنهن عورت کي ٽين تاريخ کان ڏهين تاريخ تائين عادت هجي پر هن دفعي هن کي پهرين کان ڇهين تاريخن خون اچي ان کان پوءِ بہ ڏينهن خون نہ اچي ۽ وري ان کان پوءِ پندرهنين تاريخن خون اچي تہ ان صورت ۾ پهرين کان ڏهين تاريخن حيض جو خون آهي ۽ يارهين کان پندرهنين تاريخن استحاضہ جو خون آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- 4- پهرئين ۽ ٻئي خون جا ڪجهه ڏينهن عادت جي ڏينهن ۾ هجن پر پهرئين خون جا جيڪي ڏينهن عادت جي ڏينهن ۾ آهن اهي تن ڏينهن کان گهٽ هجن ته ان صورت ۾ عورت پهرئين خون جي آخري تن ڏينهن کي حيض قرار ڏي، اهڙي طرح ٻيو خون تي ڏينهن پهرين سان ملائي ڏهه ڏينهن ٿئي ته ان کان وڌيڪ استحاضه ٿيندو پر جي پاڪائي ست ڏينهن هجي ته ٻيو خون ڪل استحاضه ٿيندو ڪڏهن ڪڏهن پهريون ڪل خون حيض قرار ڏبو آهي ۽ ان لاءِ به شرط آهن:
- 1- ڪجهه اهي ڏينهن جيڪي عادت کان پهرين شروع ٿي ويا آهن جنهن جي ڪري چيو وڃي ته عادت اڳتي ٿي آهي.
- 2- جيڪڏهن ان خون کي عادت مان قرار ڏئي ته ٻيو خون جيڪو عادت ۾ آيو آهي، حيض وارن ڏهن ڏينهن کان ٻاهر نه ٿئي مثال طور تي اگر عورت جي عادت ٽين تاريخ کان ڏهين تاريخ تائين هئي ۽ هاڻي پهرئين کان چوٿين ڏينهن جي آخر تائين خون اچيس ۽ ٻه ڏينهن پاڪ ٿئي. ان کان پوءِ وري پندرهنين تائين خون اچيس پهريون سڀ خون ۽ ڏهين ڏينهن جي آخر تائين ٻيو خون حيض آهي.
- مسئلو 474- جنهن حائض جي وقت ۽ عدد جي لحاظ کان عادت مقرر هجي جيڪڏهن ان کي عادت جي ڏينهن ۾ خون نه اچي ۽ انهن کان سواءِ ٻين ڏينهن ۾ عادت جي ڏينهن جي برابر حيض جي نشانين سان خون اچي ته ان کي حيض سمجهي، چاهي عادت جي وقت کان اڳ ۾ اچي يا پوءِ.
- مسئلو 475- جنهن حائض جي وقت ۽ عدد جي لحاظ کان عادت مقرر هجي جيڪڏهن ان کي عادت جي ڏينهن ۾ ٿي ڏينهن يا وڌيڪ خون اچي ۽ ڏينهن جو تعداد عادت جي ڏينهن کان گهٽ يا وڌيڪ هجي ۽ پاڪ ٿيڻ کان پوءِ وري ٻيهر پنهنجي عادت جي ڏينهن جي تعداد جي مطابق حيض جي نشانين سان خون اچي ته ان جون ڪجهه صورتون آهن
- (1) جيڪڏهن انهن ٻنهي خونن جي گڏيل تعداد انهن ڏينهن سان گڏ جيڪي وڃ ۾ پاڪائيءَ جي حالت ۾ گذاريا اٿس اهي ڏهن کان وڌيڪ نه هجن ته اهي ٻئي خون حيض جا شمار ڪري.
- (2) ٻنهي خونن جي درميان واري پاڪائي ڏهه ڏينهن يا ان کان وڌيڪ هجي ته ان صورت ۾ هر هڪ کي جدا حيض قرار ڏنو ويندو.
- (3) جيڪڏهن ٻن خونن جي وچ ۾ پاڪائي ڏهن ڏينهن کان گهٽ هجي ۽ ٻنهي خونن ۽ پاڪائي وارن ڏينهن کي ملائي تعداد ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ ٿئي ته پهريون خون حيض جو حساب ٿيندو ۽ ٻيو استحاضه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 476- جنهن حائض جي وقت ۽ عدد جي لحاظ کان عادت مقرر هجي جيڪڏهن ان کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي ته اهو خون جيڪو عادت جي ڏينهن ۾ آيو، چاهي انهيءَ ۾ حيض جون علامتون نه هجن اهو حيض آهي ۽ جيڪو خون عادت جي ڏينهن کان پوءِ اچي چاهي ان ۾ حيض جون علامتون هجن ته به استحاضه آهي. مثال هڪ عورت کي عادت مطابق پهرين کان ستين تاريخ تائين حيض ايندو آهي، جيڪڏهن ان کي پهرين کان ٻارهين تائين خون اچي ته ان جا پهريان ست ڏينهن حيض جا باقي پنج ڏينهن استحاضه جا ڳڻيا ويندا.

صاحب عادت وقتيه

مسئلہ 477- اهي عورتون جن جي عادت وقت جي لحاظ سان مقرر آهي، ٻن قسمن جون آهن.

1- اها عورت جنهن کي ٻه مهينا هڪ ئي مقرر وقت تي خون اچي ۽ ڪجهه ڏينهن کان پوءِ پاڪ ٿي وڃي، پر هر مهيني حيض جاري رهڻ وارن ڏينهن جي تعداد جدا هجي مثال ٻه مهينا برابر پهرين تاريخ کان حيض شروع ٿئي، پر پهرين مهيني ۾ ستين تائين ۽ ٻئي مهيني ۾ اٺين تاريخ تائين پاڪ ٿي وڃي، اهڙي قسم جي عورت پهرين تاريخ کي پنهنجي عادت قرار ڏيندي.

2- جنهن حائض کي ٻه مهينا برابر مقرر تاريخ تي (مثال پهرين تي) ٽي ڏينهن يا زياده خون اچي ان کان پوءِ پاڪ ٿي وڃي ۽ وري ٻيهر خون اچي ۽ پهرئين خون ۽ ٻئي خون ۽ پاڪ رهڻ جي سڀني ڏينهن کي ملائي ته ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه ٿين (ٻئي مهيني وري اهڙي طرح خون اچي) پر ٻئي مهيني جا سڀ ڏينهن پهرين مهيني کان گهٽ يا وڌيڪ هجن، مثال پهرئين مهيني ۾ اٺ ڏينهن ۽ ٻئي مهيني نون ڏينهن هجن پر ٻنهي مهينن ۾ مهيني جي شروعات کان خون ڏنو هجيس ته اهڙي عورت هر مهيني جي پهرين تاريخ کي حيض شروع ٿيڻ جي عادت قرار ڏئي.

مسئلہ 478- جنهن حائض جي وقت جي عادت مقرر هجي جيڪڏهن عادت جي ڏينهن ۾ يا ڪجهه ڏينهن عادت کان پهرين خون ڏسي ان کي حيض جي احڪامن جو خيال ڪرڻ گهرجي جنهن جو تفصيل مسئلي نمبر 470 ۾ گذري ويو، انهن ٻن صورتن کانسواءِ مثال خون ايترو پهريان اچي جو نه چون ته عادت اڳ ٿي اٿس بلڪه چون سندس عادت واري وقت ۾ خون نه آيو اٿس يا عادت جي گذرڻ کان پوءِ ڏسي. جيڪڏهن ان خون ۾ حيض جون نشانيون هجن ته اهي احڪام جيڪي حائض لاءِ آهن انهن تي عمل ڪري ۽ اهڙي طرح جي ان ۾ حيض جون علامتون نه هجن ليڪن ڄاڻ هجيس ته خون تن ڏينهن تائين هلندو، پر جي اها ڄاڻ نه هجيس ته ٽي ڏينهن ايندو ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

احتیاط واجب مطابق اهي سڀ ڪم جيڪي مستحاضه تي واجب آهن انجام ڏئي ۽ اهي ڪم جيڪي حائض تي حرام آهن اهي نه ڪري.

مسئلو 479- اهڙي عورت جنهن کي وقت جي عادت آهي، جيڪڏهن عادت جي وقت ۾ خون ڏسي ۽ ان خون جو مقدار ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجي ته جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن جي خون ۾ حيض جون صفتون هجن ۽ ڪجهه ڏينهن جي خون ۾ حيض جون صفتون نه هجن ته اهي ڏينهن جن جي خون ۾ حيض جون صفتون هيون تن ڏينهن کان گهٽ ۽ ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجن ته انهن ڏينهن کي حيض سمجهي ۽ باقي ڏينهن کي استحاضه قرار ڏي ۽ جيڪڏهن اهڙو خون انهيءَ شرط سان به دفعا اچي، مثال چار ڏينهن خون حيض جهڙو هيو ۽ چار ڏينهن استحاضه جي صفتن سان هيو ان کان پوءِ وري چار ڏينهن حيض جهڙو هجي ته فقط پهريون خون حيض جو قرار ڏي ۽ باقي خون کي استحاضه سمجهي. جيڪڏهن خون حيض جهڙو تن ڏينهن کان گهٽ هجي ته ان کي حيض قرار ڏي ۽ انهن جو تعداد ايندڙ طريقن سان (قريبائي جي عدد سان انتخاب ڪري) طئي ڪري.

جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجي ته ان جو ڪجهه حصو انهن طريقن سان حيض قرار ڏئي ۽ جيڪڏهن حيض جو مقدار ان جي صفتن سان نه سڃاڻي سگهجي يعني سڀ خون هڪ ئي صفت سان هجي ته ان عورت کي گهرجي ته پنهنجي قريبائين جي عادت جيتري ڏينهن کي حيض قرار ڏئي. چاهي اهي قريبائين پيءُ جي طرفان هجن چاهي ماءُ جي طرفان چاهي زنده هجن چاهي مرده. ليڪن ان لاءِ به شرط آهن: پهريون شرط: کيس اها ڄاڻ نه هجي ته ان عورت جي عادت جو مقدار سندس عادت جي مقدار جي مخالف آهي مثال پاڻ جوان هجي ۽ اها عورت (سني يا قنڊي) ٿيڻ جي لڳ ڀڳ هجي جنهن ۾ معمولاً عادت گهٽ ٿي وڃي ٿي يا ان صورت جي ابتڙ يا مثال اهڙي عورت جنهن جي عادت ناقص (اڻپوري) آهي جنهن جي معنيٰ مسئلي نمبر 490 ۾ ايندي.

ٻيو شرط: کيس اها ڄاڻ نه هجي ته ان عورت جي عادت جو مقدار سندس ٻي قريبائيءَ جي عادت جي مقدار جنهن ۾ پهريون شرط موجود هيو ان سان تفاوت رکندي هجي. پر جي مقدار ۾ ٿورو فرق هجي جيڪو عام طور معمولي سمجهيو ويندو هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي ساڳيو حڪم ان عورت لاءِ آهي جنهن کي عادت وقتيه آهي، ليڪن ان سڄي وقت ۾ خون نه اچيس ۽ ٻئي وقت ۾ خون ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ اچيس ۽ حيض جي صفتن سان ان جو مقدار معين نه ڪري سگهجي.

مسئلو 480- اها عورت جنهن کي وقت جي عادت آهي ان وقت کان سواءِ ٻي وقت کي عادت قرار نه ٿي ڏئي سگهجي ان مطابق جيڪڏهن عادت جي وقت جي ابتدا معلوم

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هجي مثال هر مهيني ۾ پهرين تاريخ خون ڏنو اٿس ۽ ڪڏهن پنجين ڪڏهن ڇهين تاريخ تي پاڪ ٿي هجي جيڪڏهن هڪ مهيني ۾ ٻارنهن ڏينهن خون اچيس ۽ حيض جي علامتن سان ان کي نه سڃاڻي سگهي ته پهرين تاريخ جي خون کي حيض قرار ڏي ۽ ڳڻڻ ۾ پهرئين مسئلي مطابق عمل ڪري. جيڪڏهن عادت جو وچ ۽ آخر معلوم هجي ته جيڪو خون ڏهن ڏينهن کان وڌي وڃي ته انهن ڏينهن کي اهڙي طرح حيض قرار ڏي جنهن جو وچ يا آخر عادت جي برابر هجي.

مسئلو 481- اهڙي عورت جيڪا وقت جي عادت رکي ٿي. سندس خون ڏهن ڏينهن کان وڌي وڃي ته جيڪو طريقو مسئلي نمبر 480 ۾ بيان ٿيل آهي ان سان معلوم نه ڪري سگهي ته ٽن ڏينهن کان وٺي ڏهن ڏينهن تائين ڪهڙن به ڏينهن کي حيض قرار ڏيڻ جو اختيار رکي ٿي پر انهن جو مقدار عادت جي برابر هجي ۽ بهتر هي آهي ته ست ڏينهن حيض قرار ڏي جيڪي سندس حيض سان مشابهت رکندا هجن، ليڪن جيڪو تعداد حيض قرار ڏئي ٿي وقتي عادت جي برابر هجي. جيئن اڳئين مسئلي ۾ ذڪر ٿيو.

صاحب عادت عدديه

مسئلو 482- جن حائض عورتن جي عادت عدد جي لحاظ سان مقرر آهي انهن جا ٻه قسم آهن:
1- اها عورت جنهن کي ٻه مهينا مسلسل خون اچڻ جا ڏينهن ته هڪ جيترا هجن پر هر مهيني جو وقت مختلف هجي ته اهڙي عورت کي جيترا ڏينهن خون اچي ٿو اها ئي هن جي عادت مقرر ٿيندي، مثال پهرين مهيني ۾ پهرئين کان پنجين تائين ۽ ٻئي مهيني ۾ يارهين کان پندرهن تائين خون اچي ته اهڙي عورت جي عادت پنج ڏينهن ٿيندي.

2- اها عورت جنهن کي ٻه مهينا مسلسل ٿي ڏينهن يا وڌيڪ خون اچي وري هڪ ڏينهن يا وڌيڪ رڪجي وڃي ۽ وري اچڻ لڳي ۽ ٻنهي مهينن ۾ تاريخ مختلف هجي ته جيڪڏهن هن جي خون اچڻ ۽ وچ ۾ پاڪ رهڻ جا ڪل ڏينهن ڏهن کان وڌيڪ نه هجن ۽ ٻنهي مهينن جا ڏينهن هڪ جيترا هجن ته خون اچڻ وارن ڏينهن کي حيض جي عادت قرار ڏي ۽ ان لاءِ ضروري آهي جن ڏينهن ۾ پاڪ هئي احتياطاً اهي ڪم انجام ڏي جيڪي غير حائض تي واجب آهن ۽ جيڪي ڪم حائض تي حرام آهن انهن کان پرهيز ڪري، پهرئين مهيني ۾ پهرين کان ٽين تائين خون اچي ۽ ٻه ڏينهن پاڪ رهي ۽ ان کان پوءِ وري ٽي ڏينهن خون اچي ۽ ٻئي مهيني ۾ يارهين کان تيرهين تائين خون اچي وري ٻه ڏينهن بند ٿي وڃي ۽ وري ٻيهر ٽي ڏينهن خون اچي ان جي عادت ڇهه ڏينهن آهي جيڪڏهن هڪ مهيني ۾ اٺ ڏينهن خون اچي ۽ ٻئي مهيني ۾ چئن ڏينهن کان پوءِ پاڪ ٿي وڃي ۽ وري

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ٻيهر خون اچي ۽ ڪل ڏينهن وچ ۾ پاڪ رهڻ وارن سان ملائي اٺ ڏينهن ٿين ته هيءَ عورت عادت نه ٿي رکي بلڪه مضطرب حساب ٿيندي جنهن جو حڪم بعد ۾ ايندو.

مسئلو 483- جنهن عورت جي عادت ڏينهن جو تعداد مقرر هجي جيڪڏهن ان کان وڌيڪ يا گهٽ خون اچي ۽ اهو ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجي ته ان کي حيض قرار ڏي، جيڪڏهن خون ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ ٿئي ته جيڪڏهن خون جون صفتون هڪ جهڙيون هجن ته خون ڏسڻ کان وٺي عادت جي ڏينهن تائين حيض ۽ باقي کي استحاضه قرار ڏي ۽ جيڪڏهن صفتون هڪ جهڙيون نه هجن بلڪه ڪجهه ڏينهن ۾ حيض جي نشانين ۽ ڪجهه ڏينهن ۾ استحاضه جي علامتن سان هجي ته جن ڏينهن جي خون ۾ حيض جون نشانين هجن ۽ عادت جي برابر هجن ته انهن کي حيض قرار ڏئي ۽ باقي کي استحاضه قرار ڏئي جن ڏينهن جي خون ۾ حيض جون صفتون هجن ۽ عادت جي ڏينهن کان وڌيڪ هجن ته فقط عادت جيترا ڏينهن حيض ۽ باقي استحاضه آهي ۽ جن ڏينهن جي خون ۾ حيض جون علامتون آهن عادت کان گهٽ هجن ته انهن کي ۽ انهن کانپوءِ وارن ڪجهه ڏينهن کي جيڪي عادت جي برابر ٿين حيض ۽ باقي کي استحاضه قرار ڏئي.

مسئلو 484- اها عورت جنهن کي ٻه مهينا لڳاتار خون ايندو هجي پر وقت يا عدد مختلف هجي جيڪڏهن ان کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي ۽ سڀني خونن جون هڪ جهڙيون صفتون هجن يعني ان ۾ حيض جون نشانين هجن يا استحاضه جون ته ان جو حڪم احتياط مطابق اهڙي عورت وارو آهي، جيڪا وقتيه عادت رکندي هجي ۽ پنهنجي عادت کان سواءِ ٻئي وقت ۾ خون ڏسي ۽ نشانين جي ڪري حيض کي استحاضه کان جدا نه ڪري سگهي ته پنهنجي رشتيدار عورتن جي عادت وانگر پنهنجي عادت قرار ڏئي ۽ جيڪڏهن اهو ممڪن نه هجي ته تن ۽ ڏهن ڏينهن جي وچ ۾ ڪنهن عدد کي حيض قرار ڏئي جنهن جو تفصيل 480 ۽ 482 ۾ بيان ٿيل آهي.

مسئلو 485- جيڪڏهن مضطرب کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي جنهن ۾ ڪجهه ڏينهن ۾ حيض جون نشانين هجن ۽ ڪجهه ڏينهن ۾ استحاضه جون ته ان کي مسئلي نمبر 480 مطابق عمل ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 486- مبتدئه يعني اها عورت جنهن کي پهريون دفعو خون آيو هجي، جيڪڏهن ان کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي ۽ خون ۾ حيض جون علامتون موجود هجن ته پنهنجي خاندان جي عورتن جي عادت جي برابر خون کي حيض قرار ڏئي باقي کي ٻن شرطن سان استحاضه قرار ڏي جيڪي مسئلي نمبر 480 ۾ گذري چڪيون ۽ اگر اهو

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ممڪن نه هجي ته تن ۽ ڏهن جي وچ ۾ ڪنهن عدد کي حيض قرار ڏي جنهن جو حڪم مسئلي نمبر 482 ۾ ٿيل آهي.

مسئلو 487- جيڪڏهن مبتدئه کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي جن مان ڪجهه ڏينهن حيض ۽ ڪجهه ڏينهن استحاضه جي علامتن سان هجي، جيڪڏهن حيض جون نشانيون رکندڙ خون تن ڏينهن کان گهٽ ۽ ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجي ته سڀني ڏينهن جي خون کي حيض قرار ڏي، پر جنهن خون ۾ حيض جون نشانيون هيون، ان کان پوءِ ڏهن ڏينهن جي اندر اهڙو خون اچي جنهن ۾ حيض جون علامتون هجن، مثال پنج ڏينهن ڪارو خون اچي ۽ نو ڏينهن پيلو (زرد) ۽ وري پنج ڏينهن ڪارو خون اچي ته پهرئين خون کي حيض قرار ڏي ان کان پوءِ ۽ آخري خون کي استحاضه قرار ڏي جيئن مضطرب جي حڪمن ۾ گذري چڪو آهي.

مسئلو 488- جيڪڏهن مبتدئه کي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون اچي جنهن ۾ ڪجهه ڏينهن ۾ حيض جون علامتون هجن ۽ ڪجهه ڏينهن ۾ استحاضه جون، پر جنهن خون ۾ حيض جون نشانيون آهن اهو تن ڏينهن کان گهٽ يا ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ اچي ته ان کي مسئلي نمبر 480 مطابق عمل ڪرڻ گهرجي.

ناسيه (جيڪا عورت عادت وساري ويهي)

مسئلو 489- ناسيه: يعني اها عورت جنهن کان پنهنجي عادت جو مقدار يا وقت يا ٻئي وسري ويا هجن، جيڪڏهن ان کي خون اچي جيڪو تن ڏينهن کان گهٽ ۽ ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه هجي ته ان کي حيض قرار ڏي ۽ جيڪڏهن اهو خون ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجي ته ان جون ڪجهه صورتون آهن:

1- اهڙي عورت جنهن وقت يا عدد واري عادت وساري ڇڏي هجي يا ٻنهي عادتن کي صفا وساري ڇڏيو هجي ايسٽائين جو نه وقت جي ڪا خبر هجيس ۽ نه ئي عدد جي ته ان جو حڪم مبتدئه وارو آهي جيڪو گذري چڪو آهي.

2- عادت وقتيه اٿس چاهي عدديه هجيس يا نه ليڪن عادت جي وقت جي ڪجهه خبر اٿس مثال اها خبر هجيس ته فلاڻو ڏينهن عادت مان هيس يا عادت مهيني جي پهرين پندرهن ڏينهن ۾ هيس ته ان عورت جو حڪم به مبتدئه وارو آهي. ليڪن عادت کي اهڙن ڏينهن ۾ قرار نه ڏئي. جيڪي يقيناً ان جي عادت جي خلاف هجن. مثال اگر خبر هجيس ته سترهن تاريخ ان جي عادت مان هئي يا سندس عادت مهيني جي ٻئي اڌ ۾ هئي ۽ هاڻي مهيني جي پهرين تاريخ کان ويهين تاريخ تائين خون ڏنو اٿس ته مهيني جي پهرئين ڏهاڪي ۾ عادت کي قرار نٿي ڏئي سگهجي. توڻي جو پهرئين ڏهاڪي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

واري خون ۾ حيض جون نشانيون هجن ۽ ٻئي ڏهاڪي واري خون ۾ استحاضه جون علامتون هجن.

3- اهڙي عورت جيڪا عادت عدديه رکندي هئي ۽ هاڻي پنهنجي عادت جي ڏينهن جو تعداد وساري ويني هجي نه ان جو حڪم به مبتدئه وارو آهي. ليڪن جيتري مقدار جي خبر اٿس ان مقدار کان گهٽ ڏينهن قرار نه ٿي ڏئي سگهي ۽ جيتري ڏينهن جي خبر اٿس ته انکان وڌيڪ به حيض قرار نه ٿي ڏئي سگهي. ان وانگر اها عورت به رعايت ڪري جيڪا عدديه ناقصه رکي ٿي، يعني جنهن جي ڏينهن جو تعداد گهٽ وڌ آهي. تن ڏينهن کان مٿي ۽ ڏهن ڏينهن کان گهٽ هجي. مثال هر مهيني ۾ ڇهه ڏينهن يا ست ڏينهن خون ڏسي، حيض جي نشانين سان يا پنهنجي قريبيائين جي عادت کي نظر ۾ رکي يا پنهنجي اختيار سان حيض کي ڇهن ڏينهن کان گهٽ ۽ ستن ڏينهن کان وڌيڪ قرار نٿي ڏئي سگهي.

حيض جا مختلف مسئلا

مسئلو 490- مبتدئه، مضطرب، ناسيه ۽ اها عورت جنهن جي عادت عدد جي لحاظ کان مقرر هجي، جڏهن به ان کي اهڙو خون اچي جنهن ۾ حيض جون علامتون هجن يا يقين اٿس ته خون ٿي ڏينهن هلندو ته فوراً عبادت ڇڏي ڏي ۽ جيڪڏهن بعد ۾ معلوم ٿئي ته اهو خون حيض جو نه هو ته ڇڏيل عبادت جي قضا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 491- جنهن عورت کي حيض جي جهڙي به قسم جي عادت هجي، چاهي وقت جي لحاظ کان يا عدد جي لحاظ کان يا ٻنهي جي لحاظ کان عادت مقرر هجي جيڪڏهن ان کي ٻن مهينن تائين لڳاتار عادت جي خلاف خون اچي جيڪو وقت، عدد يا ٻنهي ۾ برابر هجي ته ان جي عادت ٻن مهينن واري عادت ۾ تبديل ٿيندي، مثال پهريائين اهو خون پهرين تاريخ کان ستين تائين ايندو هو پر هاڻي به مهينا لڳاتار ڏهين کان سترهين تاريخ تائين آيو ته سندس عادت ڏهين کان سترهين تائين مقرر ٿي ويندي.

مسئلو 492- هڪ مهيني مان مراد عادت وقتيه معين کان علاوه ٻي عورت لاءِ خون شروع ٿيڻ واري ڏينهن کان وٺي تيه ڏينهن ختم ٿيڻ تائين جو وقت آهي نه مهيني جو پهريون ۽ آخري ڏينهن ليڪن وقت تيه ڏينهن واري عادت کي معين ڪرڻ لاءِ قمري مهينو هجڻ گهرجي نه شمسي مهينو.

مسئلو 493- جنهن عورت کي معمول مطابق مهيني ۾ هڪ دفعو خون ايندو هجي جيڪڏهن ان کي مهيني ۾ ٻه دفعا خون اچي ۽ ٻئي دفعا خون اچڻ جي وچ ۾ پاڪائي جو فاصلو ڏهن ڏينهن کان گهٽ وقت نه هجي ته پوءِ اهي ٻئي خون حيض سمجهيا ويندا، توڻي جو انهن مان ڪنهن هڪ ۾ حيض جون علامتون نه هجن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 494- جيڪا عورت خون جي صفتن، مختلف هجڻ ڪري حيض کي سڃاڻيندي هجي ته جيڪڏهن ڪنهن عورت کي ٽي ڏينهن يا وڌيڪ خون اچي جنهن ۾ حيض جون نشانيون هجن، وري ڏهن ڏينهن يا وڌيڪ خون اچي جنهن ۾ استحاضه جون نشانيون هجن، ان کان پوءِ وري ٽي ڏينهن خون اچي جنهن ۾ حيض جون علامتون هجن ته پهريون ۽ آخري خون حيض هوندو ۽ وچون استحاضه ۽ جيڪڏهن ٻن خونن مان هڪ عادت جي ڏينهن ۾ اچي ۽ معلوم نه هجي ته ڏهن ڏينهن وچ وارا استحاضه آهن يا ڪجهه حيض آهي ته ان صورت ۾ اهو خون جيڪو عادت جي ڏينهن ۾ آيو آهي حيض ۽ باقي استحاضه آهي.

مسئلہ 495- جيڪا عورت ڏهن ڏينهن کان اڳ ۾ پاڪ ٿي وڃي ۽ ان کي معلوم هجي ته هاڻي اندر خون ڪونهي ته هو غسل ڪري ۽ عبادتون بجا آڻي پوءِ چاهي هن کي گمان هجي ته شايد ڏهن ڏينهن گذرڻ کان اڳ ۾ وري خون اچي ويندو، پر جيڪڏهن يقين هجي ته ڏهن ڏينهن کان اڳ ۾ ٻيهر خون اچي ويندو ته پوءِ به احتياطاً غسل ڪري ۽ پنهنجون عبادتون انجام ڏئي ۽ اهي شيون جيڪي حائض تي حرام آهن ڇڏي ڏي.

مسئلہ 496- جيڪڏهن عورت ڏهن ڏينهن کان پهريان پاڪ ٿي وڃي ۽ احتمال ڏئي ته خون اندر آهي ته ان کي گهرجي ته پنهنجون عبادتون ادا ڪري يا استبراء ڪري، استبراء کان سواءِ عبادتن کي ڇڏڻ جائز نه آهي.

استبراء جو طريقو: ڪجهه ڪپهه شرمگاه ۾ رکي، صبر ڪري (جي ان جي عادت اهڙي طرح آهي جو ان جو خون ٿورڙو وقت حيض جي وچ ۾ بند ٿيندو هجي جيئن ڪجهه عورتن ۾ ائين آهي ته ڪجهه وڌيڪ صبر ڪري، ان کان پوءِ ان ڪپهه کي ڏسي جي ڪپهه پاڪ هجي ته غسل ڪري، عبادتون ادا ڪري. جيڪڏهن ڪپهه پاڪ نه هجي توهي جو ڪجهه پيلي رنگ جو پاڻي لڳل هجيس جي حيض جي عادت نه اٿس يا ان جي عادت ڏهن ڏينهن آهي ۽ اهي پورا ناهن ٿيا ته ان کي صبر ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن ڏهن ڏينهن کان پهريان پاڪ ٿئي ته غسل ڪري. جيڪڏهن ڏهن ڏينهن جي پوري ٿيڻ تي پاڪ ٿئي يا انهن جو خون ڏهن ڏينهن کان وڌي ته ڏهن ڏينهن جي پوري ٿيڻ سان غسل ڪري جيڪڏهن ان جي عادت ڏهن ڏينهن کان گهٽ هجي ۽ ڄاڻ هجيس ته ڏهن ڏينهن کان پهريان يا ڏهن ڏينهن جي پوري ٿيڻ سان پاڪ ٿيندي ته غسل نه ڪري.

مسئلہ 497- جيڪڏهن عورت پنهنجي خون کي حيض قرار ڏيڻ جي ڪري عبادتون ڇڏي ڏئي پر پوءِ معلوم ٿئي ته اهو حيض نه هو، ته ضروري آهي ته انهن ڏينهن جي نمازن ۽ روزن جي قضا بجا آڻي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن ان خيال سان عبادت انجام ڏئي ته هي خون حيض نه آهي، پر پوءِ خبر پوي ته اهو حيض هو ته جيڪڏهن انهن ڏينهن ۾ روزا رکيا هجن ته اهي به قضا ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

نفاس

مسئلو 498- جنهن وقت ٻار جو پهريون حصو ماءُ جي پيٽ مان نڪرڻ شروع ٿئي ان وقت کان عورت کي جيڪو خون اچي، ڏهن ڏينهن تائين ان کي ((نفاس)) چئبو آهي ان شرط سان ته ان کي ويم جو خون چيو وڃي ۽ جنهن عورت کي نفاس جو خون اچي ٿو ان کي ((نفساء)) چوندا آهن.

مسئلو 499- جيڪو خون ٻار جي ڪنهن ٻئي حصي ٻاهر اچڻ کان اڳ ۾ اچي، اهو نفاس ڪونهي.

مسئلو 500- اهو ضروري ڪونهي ته ٻار جا سڀ عضوا پيٽ ۾ مڪمل ٿيل هجن، پر جيڪڏهن ٻار اڻپورو به پيدا ٿئي ۽ علقه يعني خون جي گڏجڻ جي صورت ۽ مضغ يعني لوٽڙي يا گوشت جي ٽڪري جي حالت مان گذري چڪو هجي ۽ عورت جي رحم مان ڪري پوي ته پوءِ جيڪو خون عورت کي ڏهن ڏينهن تائين ايندو رهي اهو نفاس آهي.

مسئلو 501- اهو ٿي سگهي ٿو ته نفاس جو خون هڪ لحظو اچي، ۽ ڏهه ڏينهن کان وڌيڪ نفاس حساب نه ٿو ٿئي.

مسئلو 502- جيڪڏهن اهو شڪ پوي ته اسقاط ٿيو آهي يا نه (يعني ڪا شيءِ ڪري آهي يا نه) يا جيڪو گوشت جو ٽڪرو نڪتو آهي، اهو ٻار آهي يا نه ته تحقيق ڪرڻ ضروري ڪونهي ۽ ان حالت ۾ جيڪو خون اچي شرعاً اهو نفاس ڪونهي.

مسئلو 503- اهي شيون جيڪي حائض تي واجب آهن سڀ نفاس واري عورت تي به واجب آهن احتياط واجب جي بنياد تي مسجد ۾ ترسڻ ۽ هڪ در کان ٻئي در مان نڪرڻ کان علاوه مسجد الحرام ۽ مسجد نبوي مان گذرڻ ۽ اهي آيتون پڙهڻ جن ۾ واجب سجدو آهي، قرآن جي اڪرن ۽ خدا جي نالن کي مس ڪرڻ حرام آهي.

مسئلو 504- نفاس جي حالت ۾ عورت کي طلاق ڏيڻ ۽ ان سان همبستري ڪرڻ حرام آهي، پر جيڪڏهن همبستري ڪئي وڃي ته ان جو ڪفارو واجب ڪونهي.

مسئلو 505- جنهن عورت کي عادت عدديه نه آهي جيڪڏهن ان جو خون ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ نه ٿئي ته سڄي خون کي نفاس قرار ڏي، پر جي ڏهن ڏينهن کان پهريان پاڪ ٿئي ته غسل ڪري ۽ پنهنجون عبادتون انجام ڏي. جيڪڏهن ان کان پوءِ هڪ دفعو يا وڌيڪ خون ڏسي ته جن ڏينهن ۾ خون آيو اٿس اهي ۽ جيڪي ڏينهن پاڪ هئي ملائي ڏهه ڏينهن يا ڏهن ڏينهن کان گهٽ ٿين ته ڪل ڏينهن نفاس جا حساب ٿيندا ۽ جيڪي ڏينهن پاڪ هئي احتياط طور واجب عبادتون ادا ڪري ۽ اهي ڪم جيڪي نفساء تي حرام آهن انهن کان پرهيز ڪري ان ڪري جيڪي روزا نه رکيا اٿس انهن

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

جي قضا ڪري. جيڪڏهن ٻيو ۽ پهريون خون ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ هجي ته ڏهه ڏينهن نفاس قرار ڏي باقي وڌيڪ خون کي استحاضه قرار ڏي.

مسئلو 506- جنهن عورت کي عادت عدديه آهي جيڪڏهن ان عادت کان وڌيڪ خون اچيس توڻي جو اهو ڏهن ڏينهن کان گهٽ هجي ته به عادت کان وڌيڪ خون دوران جيڪي شيون نفساءِ تي حرام آهن انهن کان پرهيز ڪري ۽ مستحاضه جي واجب ڪمن کي انجام ڏئي، جيڪڏهن خون جي وچ ۾ پاڪ ٿئي ته عادت جيترا ڏينهن نفاس ۽ ٻين ڏينهن کي استحاضه قرار ڏئي. احتياطاً اهي ڪم جيڪي نفساءِ تي حرام آهن انهن کان پرهيز ڪري ۽ جيڪي ڪم مستحاضه تي واجب آهن انجام ڏئي.

مسئلو 507- جيڪڏهن نفاس جو خون رڪجي وڃي پر عورت کي اهو احتمال هجي ته شايد اندر اڃا موجود آهي ته يا احتياطاً غسل ڪري ۽ عبادتون انجام ڏئي يا استبراء ڪري ۽ عبادتن کي استبراء کان سواءِ ڇڏڻ جائز نه آهي استبراء جو طريقو مسئلي نمبر 496 ۾ گذري چڪو آهي.

مسئلو 508- جيڪڏهن نفاس جو خون ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ اچي ته پوءِ عورت ايترا ڏينهن نفاس جا قرار ڏئي جيڪا حيض جي خون ۾ ان جي عادت هئي ۽ باقيءَ کي استحاضه قرار ڏئي ۽ جيڪڏهن حيض جي ڪا عادت مقرر نه هجي ته ڏهن ڏينهن تائين نفاس ۽ باقي استحاضه قرار ڏئي ۽ جيڪڏهن عادت وسري وئي هجيس ته عادت کي سڀ کان مٿيون عدد جنهن جي باري ۾ احتمال اٿس فرض ڪري ۽ احتياط مستحب هي آهي ته جيڪڏهن عادت مقرر هجي ته عادت کان پوءِ هڪ ڏينهن ۽ عادت نه هجي ته ٻار پيدا ٿيڻ جي ڏهين ڏينهن کان پوءِ ارڙهين ڏينهن تائين استحاضه جي حڪمن تي عمل ڪري ۽ جيڪي ڪم نفاس واري عورت تي حرام آهن انهن کي ڇڏي ڏئي.

مسئلو 509- حيض ۾ جنهن عورت جي عادت عدديه هجي جيڪڏهن ان کي ٻار ڄڻ کان پوءِ هڪ مهيني يا ان کان وڌيڪ لڳاتار خون ايندو رهي ته هو پنهنجي عادت جي ڏينهن جي تعداد جي برابر خون کي نفاس سمجهي ۽ جيڪو خون نفاس کان پوءِ ڏهن ڏينهن تائين اچي، توڙي جو عادت وقتيه هجيس ۽ خون عادت جي ڏينهن ۾ هجي ته ان کي استحاضه سمجهي، مثال هڪ عورت جي عادت هر مهيني ۾ ويهين تاريخ کان ستاويهه تائين آهي جيڪڏهن مهيني جي ڏهين تاريخ تي وڃي ٿي ۽ هڪ مهيني يا ان کان وڌيڪ مسلسل خون اچي ته سترهين تاريخ تائين نفاس ۽ باقي ڏينهن کي استحاضه قرار ڏي. عادت وقتيه واري عورت ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ خون ڏسي جي عادت واري وقت ۾ نه هجي ته عادت جو هڪ مهيني تائين انتظار ڪري توڻي جو ان ۾ حيض جون صفتون موجود هجن. جيڪڏهن عادت وقتيه نه هجيس ته پنهنجي خون کي حيض جي نشانين سان سڃاڻي، ان جو طريقو 480 مسئلي ۾ بيان ٿيل آهي، پر جي ان

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

طريقي سان معين نه ڪري سگهي، مثال ڏه ڏينهن نفاس کان پوءِ واري خون ۾ حيض جون علامتون موجود هجن ۽ ڪجهه مهينن تائين انهن ئي نشانين سان ايندو رهي ته هر مهيني پنهنجي رشتيدار عورت جي عادت مطابق حيض قرار ڏئي، جنهن جي وضاحت 480 مسئلي ۾ آهي. جي ائين به نه ڪري سگهي ته پاڻ ڪو عدد مقرر ڪري جيڪو سندس حال مطابق هجي جنهن جي وضاحت 482 مسئلي ۾ ذڪر ٿيل آهي.

مسئلو 510- حيض ۾ عورت کي عادت عدد ۾ مقرر نه هجي، جيڪڏهن ان کي ٻار ڄڻ کان پوءِ هڪ مهينو يا وڌيڪ خون ايندو رهي ته ان لاءِ شروع جي ڏهن ڏينهن جو خون حيض آهي ۽ ان کان پوءِ ڏهن ڏينهن وارو استحاضه جو هوندو ۽ ان کان پوءِ واري خون ۾ شڪ هجي ته حيض آهي يا استحاضه ته ان کي حيض معين ڪرڻ لاءِ هن کان اڳ واري مسئلي تي عمل ڪري.

غسل مس ميت

مسئلو 511- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي جسم جو ڪو حصو ان مرد جي جسم کي لڳي وڃي، جيڪو ٿڌو ٿي ويو هجي ۽ ان کي اجا تائين غسل نه ڏنو ويو هجي ته ان ماڻهو تي ميت کي ڇهڻ جي ڪري غسل مس ميت ڪرڻ ضروري ٿي وڃي ٿو، چاهي ڇهڻ وارو جاڳندو هجي يا نند ۾ مرد جي جسم کي پنهنجي اختيار سان ڇهيو هجي يا بي اختيار جي حالت ۾، ايسيتائين جو زنده جو ننهن ۽ هڏو مرد جي ننهن يا هڏي کي لڳي وڃي ته به غسل ڪري البتہ مرده حيوان کي ڇهڻ سان غسل واجب ڪونهي.

مسئلو 512- جنهن مرد جي سڄو جسم ٿڌو نه ٿيو هجي ان کي ڇهڻ سان غسل واجب ڪونه ٿو ٿئي، چاهي ان عضوي کي ڇهيو هجي جيڪو ٿڌو ٿي چڪو هجي.

مسئلو 513- جيڪڏهن پنهنجا وار مرد جي جسم سان يا جسم مرد جي وارن سان يا پنهنجا وار مرد جي وارن سان لڳن ته غسل واجب نه ٿو ٿئي.

مسئلو 514- جيڪڏهن ماءُ جي پيٽ مان مئل ٻار ڄمي ته احتياط واجب مطابق ان جي ماءُ کي غسل ڪرڻ گهرجي ۽ اگر ماءُ مري وڃي ته احتياط واجب مطابق ٻار بالغ ٿيڻ کان پهرين غسل ڪري.

مسئلو 515- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي ميت کي ڇهي جنهن جا ٽٽي غسل پورا ٿي چڪا هجن ته غسل واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن ان وقت ڇهي جڏهن ٽٽين غسل پوري ٿيڻ ۾ ٿورو حصو رهجي ويو هجي ته غسل واجب آهي، چاهي ان حصي کي ڇهيو هجي جنهن جو ٽيون غسل مڪمل ٿي ويو هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 516- جيڪڏهن ڪو نابالغ ٻار يا چريو ڪنهن ميت کي ڇهي ته ٻار جي بالغ ۽ چريي جي سياڻو ٿيڻ کان پوءِ غسل واجب آهي، پر جي سمجھه وارو هجي ته ان جو غسل صحيح آهي.

مسئلہ 517- جيڪڏهن ڪنهن زنده يا مرده شخص جي جسم مان ڪوبه عضو جدا ٿي وڃي، جيڪڏهن ان کي غسل ڏيڻ کان اڳ ۾ ڪوئي ڇهي ته ان تي غسل واجب نه آهي، توڻي جو ان عضوي ۾ هڏو هجي پر جيڪڏهن ميت ٽڪرا ٽڪرا ٿي وڃي جيڪڏهن سڀني کي يا گهڻن حصن کي مس ڪري ته غسل واجب آهي.

مسئلہ 518- ميت جو اهو هڏو جيڪو مردي جي جسم کان جدا ٿيل هجي يا زنده جي جسم کان ان کي مس ڪرڻ سان مس ميت واجب ڪونه ٿو ٿئي ۽ ساڳيو حڪم ڏندن لاءِ آهي پوءِ چاهي زنده جا هجن يا مثل جا.

مسئلہ 519- مس ميت جو غسل جنابت وانگر آهي، وضوءِ بدران به ڪافي آهي.
مسئلہ 520- جيڪڏهن گهڻن مردن کي ڇهي يا هڪ مردي کي گهڻا دفعا ڇهي ته هڪ غسل ڪافي آهي.

مسئلہ 521- جنهن ماڻهوءَ مس ميت جو غسل اڃا نه ڪيو هجي، ان جو مسجد ۾ ترسڻ، گهرواريءَ سان همبستري ڪرڻ ۽ اهڙين آيتن جو پڙهڻ جن ۾ سجدو واجب آهي ڪو حرج نه آهي، پر نماز وغيره لاءِ غسل ڪرڻ لازمي آهي.

محتضر (ساه ڏيڻ واري) انسان جا حڪم

مسئلہ 522- جيڪو مسلمان مرد هجي يا عورت هجي، وڏو هجي يا ٻار ساهه ڏيئي رهيو هجي، احتياط جي بنياد تي جيڪڏهن ممڪن هجي ته ان کي سڌو پني پر اهڙي طرح سمهارجي جو ان جي پيرن جون تريون قبلي جي طرف هجن.

مسئلہ 523- بهتر اهو آهي ته ميت کي غسل پوري ٿيڻ تائين گذريل مسئلي ۾ ٻڌايل طريقي مطابق قبلي جي طرف منهن ڪري سمهارجي ليڪن غسل کان بعد اهڙي طرح سمهارين جهڙي طرح جنازي نماز جي وقت سمهاريو آهي.

مسئلہ 524- احتياط جي بناء تي ساهه ڏيڻ واري ماڻهوءَ کي قبلي جي طرف منهن ڪري لپٽائڻ هر مسلمان تي واجب آهي، جيڪڏهن مرڻ وارو راضي هجي يا سڪڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪئي هجي ته ان جي سرپرست کان اجازت وٺڻ لازم نه آهي ان صورت کان سواءِ اجازت وٺڻ احتياط مطابق لازم آهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 525- مستحب آهي ته جيڪو ماڻهو ساهه ڏيئي رهيو هجي انکي ڪلمه شهادتين ۽ ٻارنهن امانن جو اقرار ۽ ٻيا ديني عقائد اهڙي طرح ياد ڏيارجن جو هو انهن کي سمجهي ۽ مستحب آهي ته مرڻ جي آخري گهڙي تائين ورجائيندا رهن.

مسئلو 526- هيءَ دعا ساهه ڏيڻ واري کي اهڙي طرح ياد ڏيارڻ مستحب آهي جو هو ان کي سمجهي.

(اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الْكَثِيرَ مِنْ مَعْصِيَتِكَ وَأَقْبِلْ مِنِّي الْيُسْرَ مِنْ طَاعَتِكَ يَا مَنْ يَقْبَلُ الْيُسْرَ وَيَعْفُو عَنِ الْكَثِيرِ اقْبَلْ مِنِّي الْيُسْرَ وَأَعْفُ عَنِّي الْكَثِيرَ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُوُّ الْعَفُورُ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي فَإِنَّكَ رَحِيمٌ)

مسئلو 527- جنهن جي ساهه نڪرڻ ۾ سخت تڪليف هجي، مستحب آهي ته جيڪڏهن ان کي تڪليف نه پهچي ته ان جاء تي ڪٿي ويجهيس جتي هو نماز پڙهڻ جو عادي هو.

مسئلو 528- مستحب آهي ته ساهه نڪرڻ ۾ آسانيءَ جي لاءِ مرڻ واري جي سيرانديءَ سورة ياسين، صفات، احزاب، آية الكرسي ۽ سورة اعراف جي آيت نمبر 54 ۽ سورة بقره جون آخري ٽي آيتون پڙهيون وڃن، پر جيترو قرآن پڙهي سگهجي پڙهيو وڃي.

مسئلو 529- مرڻ واري کي اڪيلو ڇڏي ڏيڻ، ان جي پيٽ تي ڪا وزني شيءِ رکڻ جنابت ۽ حائض جو ان وٽ ترسڻ، گهڻيون ڳالهيون ڪرڻ، گهڻو روئڻ ۽ عورتن کي اڪيلو ان وٽ ڇڏڻ مکروه آهي.

مرڻ کان پوءِ جا حڪم

مسئلو 530- مستحب آهي ته مرڻ کان پوءِ ميت جون اکيون، چپ ۽ جاڙيون بند ڪري ڇڏجن ۽ ان جا هٿ ۽ پير سڌا ڪري (ناهي) مٿان ڪپڙو وجهي ڇڏجي. ۽ اگر رات ۾ موت واقع ٿئي ته ميت جي ڀرسان ڏيئو ٻارجي (روشني ڪجي) ۽ مؤمنن کي جنازي ۾ شرڪت لاءِ خبر ڏجي ۽ دفن ۾ جلدي ڪجي پر جيڪڏهن مرڻ جو يقين نه ٿيو هجي ته ترسجي ۽ جيڪڏهن حامله عورت مري وئي هجي ۽ ٻار پيٽ ۾ زندهه هجي ته ايترو انتظار ڪجي جو پاسو چيري ٻار کي ٻاهر ڪڍي وري سبي ڇڏجي.

غسل، ڪفن، نماز ميت ۽ دفن جا حڪم

مسئلو 531- هر مسلمان کي چاهي اهو شيعه اثنا عشره نه به هجي ان کي غسل ڏيڻ، حنوط ڪرائڻ، ڪفن ڏيڻ ۽ نماز کان پوءِ دفن ڪرڻ ان جي وليءَ تي واجب آهي ۽ ولي

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ...

کي گهرجي ته اهي ڪم يا پاڻ انجام ڏي يا ڪنهن ٻئي کان ڪرائي ۽ جيڪڏهن ڪو شخص انهن ڪمن کي ميت جي ولي (سرپرست) جي اجازت سان انجام ڏئي ته ولي جي ذمي تان ختم ٿي ويندا بلڪه جيڪڏهن انهن ڪمن کي ولي جي اجازت کان بغير انجام ڏئي ته به ولي جي ذمي تان ساقط ٿي ويندا ۽ ٻيو دفعو انجام ڏيڻ جي ضرورت ناهي پر جيڪڏهن ميت جو ڪو ولي نه هجي يا ولي ان جي ڪمن کان روڪي ته ٻين ماڻهن تي انهن ڪمن جو انجام ڏيڻ واجب ڪفائي آهي يعني جيڪڏهن ڪجهه ماڻهو انجام ڏين ته ٻين جي ذمي تان ساقط ٿي ويندو پر جيڪڏهن ڪوئي به انجام نه ڏئي ته سڀئي گناهگار آهن ۽ ولي جي روڪڻ جي صورت ۾ ان جي اجازت وٺڻ ضروري ناهي.

مسئلو 532- جڏهن ڪو ماڻهو ميت جو غسل، ڪفن ۽ دفن شروع ڪري ته پوءِ ٻين تي واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن اهو ماڻهو اڏورو ڇڏي وڃي ته پوءِ ٻين تي ان جو پورو ڪرڻ واجب آهي.

مسئلو 533- جيڪڏهن يقين هجي ته غسل ۽ ڪفن دفن ۾ ٻيا ماڻهو مشغول ٿي ويا آهن ته پوءِ ان تي واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن شڪ يا گمان هجي ته انجام ڏيڻ واجب آهي.

مسئلو 534- جيڪڏهن ڪنهن کي يقين هجي ته غسل يا ڪفن يا دفن يا نماز کي غلط طريقي سان انجام ڏنو ويو آهي ته ان کي ٻيهر انجام ڏيڻ ضروري آهي، پر جيڪڏهن غلط هجڻ جو گمان هجي يا شڪ هجي ته صحيح انجام ڏنو ويو آهي يا نه ته بجا آڻڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 535- عورت جو ولي ان جو مڙس آهي. ان صورت کان علاوه ميت جو ولي ان جو وارث آهي. ان ترتيب مطابق جيڪا وراثت جي درجن جا احڪام بعد ۾ ذڪر ٿيندا ۽ انهن درجن مان هر درجي ۾ مرد، عورتن کان پهرين حيثيت رکن ٿا. البته ميت جي پيءُ کي ميت جي پٽ تي، ڏاڏي کي ان جي پيءُ تي ۽ سڳي پيءُ تي نڳي پيءُ کي يا پي طرفان پيءُ تي، ماءُ طرفان پيءُ کي ۽ چاچي تي مامي کي اڳيان ڪرڻ ۾ اشڪال آهي، لهنذا انهن مقامن تي احتياط جي تقاضا جي رعايت ڪرڻ گهرجي، پر جيڪڏهن ولي گهڻا هجن ته ڪنهن به هڪ جي اجازت ڪافي آهي.

مسئلو 536- نابالغ ٻار ۽ چريو ميت جي ڪمن (غسل، ڪفن، دفن ۽ نماز) جي سرپرستي جو حق نه ٿا رکن ۽ اهڙي طرح اهڙو غائب ماڻهو جيڪو پنهنجو پاڻ يا ڪنهن ٻئي شخص جي واسطي سان، انهن ڪمن کي انجام ڏيڻ جي طاقت نه ٿو رکي، پڻ سرپرستي جو حق نه ٿو رکي.

مسئلو 537- جيڪڏهن ڪو ماڻهو دعوا ڪري ته منهنجي لاءِ مرڻ واري وصيت ڪئي آهي يا مان ان جو ولي آهيان يا ان جي وليءَ مون کي غسل ۽ ڪفن وغيره جي اجازت

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ڏني آهي، جيڪڏهن ان جي ڳالهه تي اطمینان هجي يا ميت ان جي اختيار ۾ هجي يا به عادل ان جي قول جي تصديق ڪن ته ان جي ڳالهه قبول ڪئي ويندي.

مسئلو 538- جيڪڏهن مرڻ وارو پنهنجي ولي کان سواءِ ڪنهن ٻئي کي پنهنجي غسل، ڪفن، دفن ۽ نماز لاءِ مقرر ڪري ويو هجي ته ان ڪم جي سرپرستي ان جي ذمي آهي، پر اهو ضروري ڪونهي ته جنهن ماڻهوءَ جي حق ۾ اها وصيت ڪئي آهي اهو پاڻ انجام ڏيڻ کي قبول ڪري، پر جيڪڏهن قبول ڪري ته ان جي وصيت تي عمل ڪري.

ميت جي غسل جو طريقو

مسئلو 539- ميت کي ٽي غسل ڏيڻ واجب آهن، پهريون غسل اهڙي پاڻي سان جنهن ۾ پير جا ٻن ملايل هجن ٻيو غسل اهڙي پاڻي سان جنهن ۾ ڪافور ملايل هجي، ٽيون غسل خالص پاڻي سان.

مسئلو 540- پير ۽ ڪافور ايترا وڌيڪ نه هجن جنهن سان پاڻي مضاف ٿي وڃي ۽ ايترا گهٽ به نه هجن، جو چيو وڃي ته هن پاڻي ۾ پير ۽ ڪافور ڪونهي.

مسئلو 541- جيڪڏهن پير يا ڪافور جيترا ضروري آهن نه ملن ته پوءِ احتياط مستحب جي بنياد تي جيترا به ملي وڃن ته وجهجن.

مسئلو 542- جيڪڏهن ڪو ماڻهو احرام ٻڌي مري وڃي ته ان کي ڪافور جي پاڻي سان غسل نه ڏجي، بلڪه ان جي جاءِ تي خالص پاڻي سان غسل ڏجي، پر جيڪڏهن حج تمتع جي لاءِ احرام ٻڌي ۽ طواف ۽ طواف جي نماز ۽ صفا ۽ مروه جي ڊوڙ کي ختم ڪري چڪو هجي يا احرام حج قرآن يا افراد هجي ۽ حلق (مٿو ڪوڙڻ کي) انجام ڏئي چڪو هجي ته پوءِ ڪافور جي پاڻي سان غسل ڏجي.

مسئلو 543- جيڪڏهن ڪافور يا پير جا ٻن يا انهن مان ڪو هڪ نه ملي سگهي يا ملي، پر ان جو استعمال شرعاً جائز نه هجي، مثال اهو غصبي هجي ته احتياط مطابق ان کي تيمم ڪرائڻ ۽ پوءِ جيڪو ممڪن نه هجي ته ان جي بدران خالص پاڻي سان غسل ڏياري.

مسئلو 544- ضروري آهي ته غسل ڏيڻ وارو عاقل، مسلمان ۽ احتياط واجب مطابق شيعه اثنا عشري هجي ۽ غسل جي مسئلن کان واقف هجي، جي سمجهه وارو ٻار صحيح غسل ڏئي سگهي ته ڪافي آهي پر غير اثنا عشري مسلمان کي ان جي مذهب جو ڪو ٻيو مسلمان پنهنجي طريقي سان غسل ڏئي ته اثنا عشري شخص تان شرعي جوابداري ختم ٿي وڃي ٿي، البته جيڪڏهن ان ميت جو پاڻ ولي هجي ته ان صورت ۾ ان تان اها ذميداري ختم نه ٿي ٿئي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- مسئلو 545- جيڪو ميت کي غسل ڏئي رهيو هجي، اهو قربت جي نيت ڪري پر جيڪڏهن فقط الله جو حڪم پورو ڪرڻ جي لاءِ غسل ڏئي ته به ڪافي آهي.
- مسئلو 546- مسلمان جي ٻار جو غسل، چاهي اهو زنا سان پيدا ٿيو هجي، واجب آهي. ڪافر ۽ ان جي اولاد کي غسل ۽ ڪفن ڏيڻ ۽ دفن ڪرڻ واجب ڪونهي ڪافر جو ٻار سمجهدار هجي ۽ اسلام کي قبول ڪري ته مسلمان آهي ۽ جيڪو ننڍي هوندي کان چريو هجي ۽ انهيءَ ئي حالت ۾ بالغ به ٿيو هجي، جيڪڏهن ان جو پيءُ يا ماءُ مسلمان هجي ته ان کي غسل ڏيڻو پوندو.
- مسئلو 547- اگر ساقط ٿيل ٻار چئن مهينن يا وڌيڪ جو هجي ان کي به غسل ڏيڻ گهرجي، بلڪ چئن مهينن کان گهٽ جو هجي ۽ بدن پورو نهي ويو هجي ته پوءِ احتياط واجب جي بنياد تي ان کي به غسل ڏيڻ گهرجي انهن ٻن صورتن کانسواءِ احتياط مطابق ڪپڙي ۽ ويڙهي بغير غسل جي دفن ڪجي.
- مسئلو 548- مرد نامحرم عورت کي ۽ عورت نامحرم مرد کي غسل نه ٿي ڏئي سگهي، پر زال ۽ مڙس هڪ ٻئي کي غسل ڏئي سگهن ٿا.
- مسئلو 549- مرد بي سمجهه (ننڍڙي) چوڪريءَ کي ۽ عورت بي سمجهه (ننڍڙي) چوڪري کي غسل ڏئي سگهي ٿي.
- مسئلو 550- سڀني محارم (محرم جو جمع) مثال ماءُ، پيءُ، يا اهي جيڪي ڪير (ٿڃ) جي ڪري محرم هجن، مرد جي ميت کي غسل ڏئي سگهن ٿا (عورت کي پيءُ، چاچو، مامو يا اهو مرد جيڪو ٿڃ جي ڪري محرم هجي ان کي غسل ڏئي سگهن ٿا ضروري نه آهي ته اوگهڙ کانسواءِ ٻيو بدن ڪپڙي سان ڍڪيل هجي پر بهتر آهي ليڪن احتياط واجب مطابق محرم مرد ۽ عورت هڪ ٻئي کي ان وقت غسل ڏئي سگهن ٿا جڏهن ٻي ڪا عورت يا مرد نه هجي.
- مسئلو 551- جيڪڏهن مرد، مرد کي يا عورت، عورت کي غسل ڏئي رهيا هجن ته سواءِ اوگهڙ جي ميت جو باقي سڄو بدن کليل رکڻ جائز آهي ليڪن بهتر آهي ته ڪپڙي جي هيٺيان کان غسل ڏنو وڃي.
- مسئلو 552- ميت جي اوگهڙ جي جاين کي ڏسڻ زال ۽ مڙس کانسواءِ ٻين لاءِ حرام آهي، جيڪڏهن غسل ڏيڻ وارو ڏسي ته گنهگار ٿيندو، پر غسل صحيح آهي.
- مسئلو 553- جيڪڏهن ميت جو ڪنهن عضوي تي عين نجاست هجي ته ان کي غسل کان اڳ لاهي پاڪ ڪجي ۽ بهتر آهي ته سڄو بدن غسل کان اڳ پاڪ ڪرڻ گهرجي.
- مسئلو 554- ميت جي غسل جو جنابت واروئي طريقو آهي پر احتياط واجب ان ۾ آهي ته جيسيتائين غسل ترتيب ڏيڻ ممڪن هجي غسل ارتماسي نه ڏنو وڃي ۽ غسل ترتيب ۾ به ضروري آهي ته ساڄي پاسي کي کاٻي پاسي کان اڳ ۾ ڏنو وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 555- جنابت ۽ حیض جي حالت ۾ مري ويل کي صرف غسل ميت ڏيڻ ڪافي آهي، غسل جنابت ۽ غسل حیض جي ضرورت ڪونهي.

مسئلو 556- غسل جي مزدوري وٺڻ احتياط واجب مطابق حرام آهي ۽ جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ميت کي مزدوري وٺڻ خاطر غسل ڏئي ته اهڙي طرح جو قربت جي نيت سان ٽڪرائجي ته اهو غسل باطل آهي، البتہ غسل جي ابتدائي ڪمن (مثال پاڻي پري اچڻ وغيره) جي مزدوري وٺڻ حرام نه آهي.

مسئلو 557- ميت کي جبیره غسل ڏيڻ شرعاً جائز نه آهي جيڪڏهن پاڻي نه ملي يا ان جي استعمال ۾ ڪا بهي رڪاوٽ هجي ته پوءِ غسل جي بدلي هڪ تيمم ڪرايو وڃي ۽ احتياط مستحب آهي ته ٽي تيمم ڪرايا وڃن.

مسئلو 558- جيڪو ماڻهو ميت کي تيمم ڪرائي ان کي گهرجي ته پنهنجن هٿن کي مٿي تي هڻي ميت جي چاهي تي ۽ هٿن جي پٺي تي ڦيري، جيڪڏهن ممڪن هجي ته احتياط مستحب آهي ته ميت جي هٿن سان به ان کي تيمم ڪرايو وڃي.

کفن جا حکم

مسئلو 559- هر مسلمان ميت کي کفن ۾ ٿي ڪپڙا لنگ (گوڏ)، قميص ۽ چادر ڏيڻ ضروري آهي.

مسئلو 560- لنگ: احتياط واجب مطابق ايترو ڊگهو هجي جنهن ۾ ڏن کان وٺي گوڏن تائين جسم لڪي وڃي، بهتر آهي ته سيني کان پيرن تائين پهچي سگهي.

قميص: احتياط واجب مطابق ايتري هجي جو ڪلهن کان وٺي اڌ پٺي تائين پهچي سگهي ۽ بهتر اهو آهي ته پيرن تائين پهچي.

چادر: ايتري ڊگهي هجي جنهن ۾ مٿي کان پيرن تائين سڄو جسم ويڙهجي وڃي ۽ ويڪر ۾ ايتري هجي جو چادر جو هڪ پاسو ٻئي پاسي تي چاڙهي سگهجي ۽ احتياط واجب مطابق مٿي ۽ پيرن جي طرف گڏ ڪري ٻڌي سگهجي.

مسئلو 561- واجب کفن جو مقدار جيڪو ٻڌايو ويو آهي ميت جي اصل مال مان وٺڻ گهرجي بلڪه مستحب کفن به عام رواجي طور ۽ ميت جي شان مطابق اصل مال مان وٺي سگهجي ٿو ۽ احتياط مستحب هي آهي ته مستحب کفن نابالغ وارث جي حصي مان نه کنيو وڃي.

مسئلو 562- جنهن ماڻهوءَ وصيت ڪئي هجي ته ان جو مستحب کفن ان جي ٽئين حصي مان خريد ڪيو وڃي يا هن جي ميراث جي ٽئين حصي کي ان ڪم لاءِ خرچ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

کیو وڃي، پر خرچ جي جڳهه مقرر نه هجي يا ڪجهه خرچ جي مقدار مقرر ڪيل هجي ته مستحب ڪفن توڙي جو عام رواج کان وڌيڪ هجي هن جي ميراث جي ٽئين حصي مان خريد ڪري سگهجي ٿو.

مسئلو 563- جيڪڏهن مرڻ واري پنهنجي ڪفن جي ميراث جي ٽئين حصي مان خريد ڪرڻ جي وصيت نه ڪئي هجي جڏهن ته ان جي اصلي مال مان خريد ڪرڻ چاهين ته پوءِ واجب ڪفن ۽ مستحب جيڪو عام رواج ۽ ميت جي شان مطابق هجي جيئن مسئلي 562 ۾ گذريو ان جي اصل مال مان خريد ڪيو ويندو جيڪڏهن ڪفن جي قيمت عام رواج کان وڌيڪ هجي، وڌيل قيمت اصل مال مان نه کڻن البتہ بالغ وارثن جي حصي مان انهن جي اجازت سان خريد ڪري سگهجي ٿو.

مسئلو 564- عورت جو ڪفن ان جي مڙس تي واجب آهي چاهي عورت جو ذاتي مال موجود به هجي، اهڙي طرح جنهن عورت کي شرائط مطابق طلاق رجعي ڏني وئي هجي (جن جو بيان طلاق جي حڪمن ۾ بيان ٿيل آهي) ۽ اها عدت ختم ٿيڻ کان اڳ ۾ مري وڃي ته ان جو به ڪفن ان جي مڙس تي آهي ۽ جيڪڏهن مڙس بالغ نه هجي يا چريو هجي ته انهن ٻنهي جي وليءَ کي مڙس جي مال مان ڪفن ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 565- مرڻ واري جو ڪفن ان جي رشتيدارن تي واجب ڪونهي، چاهي زندگيءَ ۾ ان جي خرچ جا ذميدار هجن.

مسئلو 566- جيڪڏهن ميت کي پنهنجي ڪفن جيترو مال نه هجي ته ان کي ڪفن کان سواءِ دفن ڪرڻ جائز نه آهي احتياط واجب مطابق مسلمانن تي واجب آهي ته ان کي ڪفن ڏين. زڪات مان ڪفن جو خرچ ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو 567- احتياط واجب جي بنياد تي ضروري آهي ته ڪفن جا ٽيئي ڪپڙا ايترا سنهنا نه هجن جو ميت جو جسم نظر اچي پر جيڪڏهن تنهي ڪپڙن سان جسم ڍڪجي وڃي ته ڪافي آهي.

مسئلو 568- غصبي ڪپڙي جو ڪفن جائز ڪونهي چاهي ان کان سواءِ ٻي ڪا شيءِ نه ملي سگهي، جيڪڏهن ڪنهن کي غصبي ڪفن پارايو وڃي ۽ ان جو مالڪ راضي نه هجي ته ميت جي جسم تان لاهڻ گهرجي، چاهي ميت کي دفن به ڪيو ويو هجي البتہ ڪجهه مقامن تي ڪفن لاهڻ لازم نه آهي جنهن جو تفصيل هتي بيان نه ٿو ڪري سگهجي.

مسئلو 569- نجس يا خالص ريشم ۽ احتياط واجب جي بنياد تي اهو ڪپڙو جنهن ۾ سون جون تارون هجن، اهڙي ڪپڙي جو ڪفن ڏيڻ جائز ڪونهي پر مجبوريءَ ۾ حرج ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 570- اختیاري حالت ۾ احتیاط جي بنياد تي اهڙو کفن جيڪو نجس ۽ مثل حيوان جي کل مان ٺهيل هجي ته جائز نه آهي بلڪه پاڪ مثل حيوان جي کل مان ٺهيل هجي ته به جائز ڪونهي. اهڙي طرح اختيار جي حالت ۾ خالص ريشم ۽ حرام گوشت حيوان جي پشم (وارن) مان به احتیاط واجب مطابق جائز نه آهي، ليڪن حلال گوشت حيوان جي پشم (وارن) مان هجڻ ۾ اشڪال نه آهي. احتیاط مستحب مطابق هنن ٻنهي مان به کفن نه ڏنو وڃي.

مسئلو 571- جيڪڏهن ڪنهن ميت جو کفن ان جي پنهنجي يا ڪنهن ٻي نجاست سان نجس ٿي وڃي ۽ ڌوئڻ يا ڪٽڻ سان کفن ضايع نه ٿئي ته ايتري ٽڪري کي پاڪ ڪجي يا ڪٽجي چاهي ان کي قبر ۾ به لاڻو ويو هجي، جيڪڏهن ڌوئڻ يا ڪٽڻ ممڪن نه هجي ۽ تبديل ڪرڻ ممڪن هجي ته تبديل ڪجي.

مسئلو 572- جيڪو ماڻهو حج يا عمري جي احرام ۾ مري وڃي ان کي به ٻين وانگر کفن ڏجي ۽ ان جي چهري ۽ مٿي کي ڍڪڻ ۾ به ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 573- هر انسان لاءِ مستحب آهي ته هو پنهنجي زندگيءَ ۾ کفن، پير جا پن ۽ ڪافور پنهنجي لاءِ تيار رکي.

حنوط جا حڪم

مسئلو 574- ميت کي غسل ڏيڻ کان پوءِ حنوط ڪرڻ واجب آهي يعني ان جي پيشانيءَ، هٿ جي ترين، گوڏن ۽ ٻنهي پيرن جي اڱوٺن جي چوٽين تي ڪافور هڻجي اهڙي طرح جو ڪجهه ڪافور انهن عضون تي بيهي رهي پوءِ چاهي ڪافور انهن عضون تي مليو به نه وڃي ۽ ان کان سواءِ نڪ جي چوٽي تي ڪافور هڻڻ مستحب آهي، ڪافور تازو، پينل، پاڪ ۽ مباح هجي ۽ جيڪڏهن پراڻي هجڻ جي ڪري خوشبوءِ نه هجيس ته ڪافي نه آهي.

مسئلو 575- احتیاط مستحب ان ۾ آهي ته پهرين ميت جي پيشانيءَ تي ڪافور هڻجي ان کان پوءِ ٻين جاين تي ڪنهن خاص ترتيب جي ضرورت نه آهي.

مسئلو 576- بهتر آهي ته ڪافور کفن پراڻو کان اڳ ۾ هڻجي، پر کفن پراڻو وقت ۽ ان کان پوءِ به حرج نه آهي.

مسئلو 577- جنهن ماڻهوءَ کي حج يا عمري جو احرام ٻڌل هجي ۽ اهو مري وڃي ته ان جي عضون تي ڪافور هڻڻ جائز نه آهي سواءِ انهن ٻن صورتن جي جيڪي مسئلي 543 ۾ بيان ٿيل آهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 578- اعتكاف وارو ۽ جيڪا عورت مڙس جي مري وڃڻ کان پوءِ ”عدت“ ۾ هجي ان لاءِ خوشبوءِ استعمال ڪرڻ حرام آهي، پر جيڪڏهن هوءَ ”عدت“ ۾ مري وڃي ته ان جي ميت تي كافور هڻڻ واجب آهي.

مسئلو 579- احتياط مستحب آهي ته ميت کي ٻيون خوشبوءِ، مشڪ، عنبر وغيره نه لڳايون وڃن ۽ انهن کي كافور ۾ به نه ملائجي.

مسئلو 580- مستحب آهي ته ڪجهه خاڪ شفا كافور ۾ ملائجي، پر اهو كافور انهن جاين تائين نه پهچي جتي لڳڻ سان خاڪ شفا جي بي حرمتي ٿئي ۽ خاڪ شفا ايتري به نه هجي جو ان جي ملڻ کان پوءِ ماڻهو ان کي كافور نه چون.

مسئلو 581- جيڪڏهن كافور نه ملي سگهي يا صرف غسل جي پاڻي ۾ ملائڻ جيترو هجي ته حنوط ضروري نه آهي ۽ جيڪڏهن غسل کان ڪجهه بچي پر ستن عضون جي لاءِ ڪافي نه هجي ته احتياط مستحب هي آهي ته پهريائين پيشانيءَ تي هڻجي، اگر بچي پوي ته پوءِ ٻين عضون تي هڻجي.

مسئلو 582- مستحب آهي ته ميت سان گڏ قبر ۾ ٻه تازيون آليون ڪانيون رکيون وڃن.

نماز ميت جا حڪم

مسئلو 583- هر مسلمان جي ميت تي ۽ اُن ٻار جي ميت تي جيڪو مسلمان جي حڪم ۾ هجي ۽ پورن ڇهن سالن جو ٿي ويو هجي نماز ميت پڙهڻ واجب آهي.

مسئلو 584- احتياط واجب مطابق اهڙي ٻار جي ميت تي جيڪو ڇهه سالن جو نه هجي پر نماز کي سمجهندو هجي اُن ٻار جي جنازي نماز پڙهڻ لازم آهي پر جيڪڏهن نماز کي نه ٿو سمجهي ته ان جي ميت تي رجاء جي نيت سان نماز پڙهڻ ۾ ڪوبه اشڪال ناهي، ليڪن اهڙي ٻار جي ميت تي نماز پڙهڻ جيڪو مئل ڄائو هجي، مستحب نه آهي.

مسئلو 585- جنازي نماز غسل ڏيڻ، حنوط ڪرڻ ۽ ڪفن پرائڻ کان بعد پڙهڻ گهرجي، اگر اُن کان پهريائين يا وچ ۾ پڙهي وڃي ته ائين ڪرڻ چاهي پل چڪ يا مسئلي کان اڻڄاڻائيءَ ڪري ٿي ڇو نه هجي ڪافي نه آهي.

مسئلو 586- جيڪو ماڻهو ميت جي نماز پڙهڻ چاهي ان لاءِ ضروري نه آهي ته هو وضو، غسل يا تيمم ڪري يا هن جو بدن ۽ ڪپڙا پاڪ هجن، جيڪڏهن هن جا ڪپڙا غصبي به آهن ته به ڪوئي حرج نه آهي، بهتر آهي ته انهن سڀني شين جو لحاظ رکي جيڪي ٻين نماز لاءِ ضروري آهن.

مسئلو 587- جيڪو ماڻهو جنازي نماز پڙهي رهيو هجي ان کي گهرجي ته هن جو رُخ (مُنه) خانہ ڪعبه طرف هجي ۽ هي به واجب آهي ته ميت کي نماز پڙهڻ واري جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

اڳيان پني پر ائين سمهاريو وڃي جو ميت جو مٿو نماز پڙهڻ واري جي سڄي پاسي هجي ۽ پير ڪبي پاسي هجن.

مسئلو 588- ضروري آهي ته نماز پڙهڻ واري جي جاءِ ميت جي جاءِ کان گهڻي مٿي يا هيٺ نه هجي ليڪن ٿورو هيٺ يا مٿي هجي ته ان ۾ ڪوئي حرج نه آهي ۽ احتياط مستحب مطابق نمازيءَ جي جاءِ غصبي نه هجي.

مسئلو 589- نماز پڙهڻ واري کي گهرجي ته ميت کان پري نه هجي ليڪن جيڪو ماڻهو نماز ميت جماعت سان پڙهي رهيو هجي، اگر اهو پري هجي جڏهن ته صفون پاڻ ۾ گڏيل آهن ته ڪوبه حرج نه آهي.

مسئلو 590- نماز پڙهڻ واري کي گهرجي ته ميت جي سامهون بيهي ليڪن اگر نماز باجماعت پڙهي وڃي ته انهن ماڻهن جي نماز ۾ جيڪي ميت جي سامهون نه آهن ڪوئي حرج نه آهي.

مسئلو 591- نماز پڙهڻ واري جي وچ ۾ پردو يا پٽ يا بي ڪا اهڙي شيءِ نه هئڻ گهرجي ليڪن اگر ميت تابوت يا بي ڪنهن اهڙي شيءِ ۾ رکيل هجي ته ڪوبه حرج نه آهي.

مسئلو 592- نماز پڙهڻ وقت ميت جي شرمگاه ڍڪيل هجي، اگر هن کي ڪفن پاران ممڪن نه هجي ته ضروري آهي ته هن جي شرمگاه کي تختي، سر يا اهڙي بي ڪنهن شيءِ سان ڍڪيو وڃي.

مسئلو 593- جنازي نماز بيهي ۽ قربت جي نيت سان پڙهڻ گهرجي ۽ نيت ڪرڻ وقت ميت کي معين ڪرڻ گهرجي، مثال نيت ڪرڻ گهرجي ته نماز پڙهان ٿو هن ميت تي قربه الي الله ۽ احتياط واجب مطابق روزانه جي نمازن وانگر اها جڳهه لڌندي نه هجي.

مسئلو 594- جيڪڏهن ڪوبه ماڻهو بيهي نماز پڙهي نه ٿو سگهي ته ويهي پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 595- جيڪڏهن مرڻ واري وصيت ڪئي هجي ته فلاڻو خاص ماڻهو منهنجي نماز پڙهائي ته ضروري نه آهي اهو ماڻهو ميت جي وارث کان اجازت وٺي پر وري به اجازت وٺڻ بهتر آهي.

مسئلو 596- ڪجهه علماء جي نظر ۾ ميت تي گهڻا پيرا نماز پڙهڻ مڪروه آهي پر اهو مطلب ثابت نه آهي ۽ جيڪڏهن ميت ڪنهن ۽ متقي پرهيزگار جي آهي ته پوءِ يقيناً مڪروه نه آهي.

مسئلو 597- جيڪڏهن ڪنهن ميت کي ڄاڻي وائي يا ڀل چڪ يا ڪنهن سبب ڪري بغير نماز پڙهڻ جي دفن ڪيو ويو هجي يا دفن ڪرڻ کان پوءِ خبر پوي ته جيڪا نماز ان تي پڙهي وئي هئي اها غلط (باطل) هئي ته قبر کي ڪولڻ جائز نه آهي پر جيتري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

تائين هن جو بدن ڳري نه ويو هجي، رجاء انهن شرطن سان جن جو نماز ميت جي سلسلي ۾ بيان گذري چڪو آهي هن جي قبر جي مٿان نماز پڙهي وڃي.

نماز ميت جو طريقو

مسئلو 598- ميت جي نماز ۾ پنج تڪبيرون آهن، جيڪڏهن نماز پڙهڻ وارو شخص هيٺئين طريقي ۽ ترتيب سان پنج تڪبيرون چئي ته ڪافي آهي. نيت ڪرڻ ۽ پهرئين تڪبير پڙهڻ کان بعد چوي: (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ)

بئي تڪبير کان پوءِ چوي: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ) ۽ ٽين تڪبير کان پوءِ چوي: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ) ۽ چوٿين تڪبير کان پوءِ اگر ميت مرد هجي ته چوي: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِهَذَا الْمَيِّتِ) ۽ جيڪڏهن ميت عورت جو آهي ته چوي: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِهَذِهِ الْمَيِّتَةِ) ۽ هن کان پوءِ پنجين تڪبير چئي، نماز ختم ڪري ۽ سٺو هي آهي ته پهرين تڪبير کان پوءِ هي پڙهي:

(أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ)

۽ ٻي تڪبير کان پوءِ چئي: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَ بَارِكْ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْحَمْ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَي إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ وَصَلِّ عَلَي جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّادِقِينَ وَجَمِيعِ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ)

۽ ٽين تڪبير کان پوءِ چئي: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ تَابِعْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ بِالْخَيْرَاتِ إِنَّكَ مُجِيبُ الدَّعَوَاتِ إِنَّكَ عَلَي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

۽ اگر ميت مرد جي هجي ته چوٿين تڪبير کان پوءِ چئي: (اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ نَزَلَ بِكَ وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ اللَّهُمَّ إِنَّا لَا نَعْلَمُ مِنْهُ إِلَّا خَيْرًا وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنَّا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِي إِحْسَانِهِ وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَاغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِنْدَكَ فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ وَاخْلُفْ عَلَي أَهْلِ فِي الْغَابِرِينَ وَارْحَمْ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ)

۽ ان کان پوءِ پنجين تڪبير چئي نماز ختم ڪري، ليڪن اگر ميت عورت جي هجي ته چوٿين تڪبير کان پوءِ چئي: (اللَّهُمَّ إِنْ هَذِهِ أَمَتُكَ وَابْنَةُ عَبْدِكَ وَابْنَةُ أَمَتِكَ نَزَلَتْ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

يَا أَيُّهَا اللَّهُمَّ إِنَّا لَا نَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا خَيْرًا وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهَا مِنَّا اللَّهُمَّ إِن كَانَتْ مُحْسِنَةً فُزِدْ فِي إِحْسَانِهَا وَإِنْ كَانَتْ مُسِيئَةً فَتَجَاوَزْ عَنْهَا وَاعْفُ رُفْعًا اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا عِنْدَكَ فِي أَعْلَى عِلِّيَّينَ وَاخْلُفْ عَلَيَّ أَهْلَهَا فِي الْعَابِرِينَ وَارْحَمْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

۽ ان کان پوءِ پنجين تکبير چئي.

مسئلو 599- تکبيرون ۽ دعائون لڳاتار اهڙي طريقي سان پڙهجن جو نماز جي شڪل ختم نه ٿئي.

مسئلو 600- جيڪو ماڻهو ميت جي نماز باجماعت پڙهي رهيو هجي، چاهي اهو پويان پڙهڻ وارو هجي ته به تکبيرون ۽ دعائون خود پڙهي. (صرف ٻڌي نه)

نماز ميت جا مستحبات

مسئلو 601- ڪجهه شيون نماز ميت ۾ مستحب آهن:

- 1- جيڪو شخص نماز ميت پڙهي انهيءَ کي وضو يا غسل يا تيمم ڪرڻ گهرجي ۽ احتياط هن ۾ آهي ته تيمم ان صورت ۾ ڪري جڏهن وضو يا غسل ڪرڻ ممڪن نه هجي يا هن کي ڊپ هجي ته وضو يا غسل ڪرڻ کان پوءِ نماز ۾ نه پهچندس.
- 2- جيڪڏهن ميت مرد هجي ته پيش نماز يا جيڪو ماڻهو اڪيلو ميت تي نماز پڙهي رهيو هجي ميت جي جسم جي وچ سامهون بيهي ۽ جيڪڏهن ميت عورت جي هجي ته پوءِ ان جي سيني جي سامهون بيهي.
- 3- نماز اگهاڙي پيرن پڙهي وڃي.
- 4- هر تکبير ۾ هٿن کي مٿي ڪيو وڃي.
- 5- نماز پڙهڻ واري ۽ ميت جي وچ ۾ ايترو تورو فاصلو هجي جو جيڪڏهن هوا نماز پڙهڻ واري جي ڪپڙن کي لوڏي ته اهي جنازي کي وڃي لڳن.
- 6- جنازي نماز جماعت سان پڙهڻ.
- 7- پيش نماز کي گهرجي ته تکبيرون ۽ دعائون وڏي آواز سان پڙهي ۽ جيڪي ماڻهو پويان نماز پڙهي رهيا هجن اهي آهسته پڙهن.
- 8- نماز باجماعت ۾ پويان پڙهڻ وارو چاهي هڪ ماڻهو هجي امام جي پويان بيهي.
- 9- نماز پڙهڻ وارو ميت ۽ مومن جي لاءِ وڌيڪ دعا گهري.
- 10- باجماعت نماز کان پهرين ٽي دفعا «الصلوة» چئجي.
- 11- نماز اهڙي جاءِ تي پڙهي وڃي جتي ماڻهو گهڻا جمع ٿيندا هجن.
- 12- جيڪڏهن حيض واري عورت نماز ميت جماعت سان پڙهي ته ڌار بيهي، نماز پڙهڻ وارن جي صف ۾ گڏ نه بيهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 602- جنازي نماز مسجدن ۾ پڙهڻ مڪروه آهي، ليڪن مسجدالحرام ۾ پڙهڻ مڪروه نه آهي.

دفن جا احڪام

مسئلو 603- ميت کي اهڙي طريقي سان زمين ۾ دفن ڪرڻ واجب آهي جيئن هن جي ڏپ ٻاهر نه اچي ۽ جانور به هن جو بدن ٻاهر نه ڪڍي سگهن ۽ جيڪڏهن ان ڳالهه جو ڊپ هجي ته جانور ان جي بدن کي ڪڍي ويندا ته قبر کي سرن وغيره سان پڪو ڪيو وڃي.

مسئلو 604- جيڪڏهن ميت کي زمين ۾ دفن ڪرڻ ممڪن نه هجي ته دفن ڪرڻ بدران ان کي ڪنهن ڪمري يا تابوت ۾ رکي سگهجي ٿو.

مسئلو 605- ميت کي قبر ۾ سڄي پاسي اهڙي طريقي سان سمهاريو وڃي جو هن جي بدن جو اڳيون پاسو قبله طرف هجي.

مسئلو 606- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ٻيڙيءَ ۾ مري وڃي ۽ ميت جي خراب ٿيڻ جو امڪان نه هجي ۽ هن کي ٻيڙي ۾ رکڻ ۾ به ڪا مشڪل نه هجي ته ماڻهن کي گهرجي ته انتظار ڪن، ايسيتائين جو خشڪي تائين پهچن ۽ هن کي زمين ۾ دفن ڪن، نه ته هن کي ٻيڙي ۾ ئي غسل ڏين، حنوط ڪن، ڪفن پرائين، نماز ميت پڙهڻ کانپوءِ صندوق ۾ رکي ان جو منهن بند ڪري ڇڏين ۽ سمنڊ ۾ وجهن، يا وري ڪا ڳري شيءِ هن جي پيرن ۾ ٻڌي سمنڊ ۾ ڇڏين ۽ جيترو ٿي سگهي ان کي اهڙي جاءِ تي نه ڇڏين جتي جانور جلدي کائي وڃن.

مسئلو 607- جيڪڏهن هن ڳالهه جو ڊپ هجي ته دشمن قبر کوٽي ميت جو بدن ٻاهر ڪڍندو ۽ هن جا ڪن يا نڪ وغيره ڪٽيندو ته جيئن پهرئين مسئلي ۾ ٻڌايو ويو آهي ٿي سگهي ته هن کي سمنڊ ۾ اڇلايو وڃي.

مسئلو 608- جيڪڏهن ميت کي سمنڊ ۾ اڇلڻ يا ان جي قبر پڪي ڪرڻ ضروري هجي ته ان جو خرچ ميت جي اصلي مال مان ڪيو وڃي.

مسئلو 609- جيڪڏهن ڪا ڪافره عورت مري وڃي ۽ ان جي پيٽ ۾ مئل ٻار هجي ۽ ان ٻار جو پيءُ مسلمان هجي ته ان عورت کي قبر ۾ ڪاٻي پاسي قبلي کي پٺ ڏئي سمهاري گهرجي ته جيئن ٻار جو منهن قبله طرف ٿي وڃي ۽ احتياط مستحب مطابق جنهن ٻار ۾ روح نه پيو آهي ان جو به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 610- مسلمان کي ڪافرن جي قبرستان ۾ دفن ڪرڻ ۽ ڪافر کي مسلمانن جي قبرستان ۾ دفن ڪرڻ جائز نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- مسئلو 611- مسلمان کي اهڙي جڳه دفن ڪرڻ جائز ناهي جتي هن جي بي احترامی ٿيندي هجي، مثال جتي گند ڪچرو اڇلايو ويندو هجي.
- مسئلو 612- ميت کي غصبي جڳه ۾ ریا اهڙي زمين ۾ جيڪا دفن ڪرڻ کان سواءِ ڪنهن ٻئي ڪنهن مقصد لاءِ وقف هجي ۽ دفن ڪرڻ جي ڪري مقصد جي مخالفت ٿيندي هجي (مثال مسجد ۾) دفن ڪرڻ جائز نه آهي بلڪ احتياط واجب مطابق وقف جي مقصد جي خلاف نه به هجي ته به جائز نه آهي.
- مسئلو 613- ڪنهن ميت جي قبر کي کوٽي ان ۾ ڪنهن ٻئي مردي کي دفن ڪرڻ جائز نه آهي، سواءِ ان جي ته قبر ايتري پراڻي ٿي وئي هجي، جو پهرئين ميت جو نشان به باقي نه رهيو هجي.
- مسئلو 614- جيڪا شيءِ ميت کان جدا ٿي وڃي، چاهي هن جا وار، نهنن ۽ ڏند ٿي ڇو نه هجن، انهن کي ميت سان گڏ دفن ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن اهي شيون دفن ڪرڻ کان پوءِ لپن ته احتياط لازم مطابق ڪنهن جاءِ تي دفن ڪرڻ گهرجن ۽ جيڪي نهنن ۽ ڏند انسان جي زندگي ۾ هن کان ڌار ٿين ٿا، انهن کي دفن ڪرڻ مستحب آهي.
- مسئلو 615- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪوھ ۾ مري وڃي ۽ ان کي ٻاهر ڪڍڻ ممڪن نه هجي ته گهرجي ته انهيءَ ڪوھ جو منهن بند ڪري ڇڏجي ۽ انهيءَ ڪوھ کي ان جي قبر قرار ڏجي.
- مسئلو 616- جيڪڏهن ڪو ٻار ماءُ جي پيٽ ۾ مري وڃي ۽ ان جي ماءُ جي مرڻ جو خطرو هجي ته ان کي آسان طريقي سان ٻاهر ڪڍجي، اگر هن کي ٽڪرا ٽڪرا ڪرڻ مجبوري هجي ته ائين ڪرڻ ۾ به ڪو حرج نه آهي ليڪن ٿي سگهي ته اگر انهيءَ عورت جو مڙس ان ڪم ۾ ماهر هجي ته ٻار کي اهو پاڻ ڪڍي ۽ جيڪڏهن اهو به ممڪن نه هجي ته ڪنهن ماهر عورت جي ذريعي سان ڪڍجي ۽ عورت ڪنهن ٻئي ڄاڻو کان به ٻار ڪڍرائي سگهي ٿي جيڪو ان ڪم کي بهتر طريقي سان انجام ڏئي سگهي توڙي جو نامحرم هجي.
- مسئلو 617- جيڪڏهن ماءُ مري وڃي ۽ ٻار هن جي پيٽ ۾ جيئرو هجي ۽ انهيءَ ٻار جي زنده رهڻ جي اميد توڙي جو ٿوري وقت لاءِ ئي هجي ته جسم جو اهو حصو چيريو وڃي جيڪو ٻار جي سلامتي لاءِ بهتر هجي ۽ پوءِ ٻار کي ٻاهر ڪڍجي، پر اگر اهو ڪم ڪندي خبر پوي يا اطمینان ٿي وڃي ته پوءِ ٻار کي ڪڍڻ جائز ناهي.

دفن جا مستحب

- مسئلو 618- مستحب آهي ته قبر کي هڪ وچولي ماڻهوءَ جي قد برابر کوٽين ۽ ميت کي ويجهي مان ويجهي قبرستان ۾ دفن ڪن، سواءِ ان جي ته جيڪو قبرستان پري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

آهي ڪنهن سبب ڪري پلو هجي مثال اتي اڳي نيڪ ماڻهو دفن ڪيل هجن يا وڌيڪ ماڻهو اتي قبرن تي فاتح پڙهڻ ويندا هجن ته پري جي قبرستان ۾ دفن ڪرڻ گهرجي ۽ اهو به مستحب آهي ته جنازو قبر کان چند وال پري زمين تي رکن ۽ تي دفعا ٿورو ٿورو ڪري قبر جي ويجهو ڪن ۽ هر پيري زمين تي رکجي ۽ پوءِ ڪڏن ۽ چوٿين دفعي قبر ۾ لاهين ۽ اگر ميت مرد جو هجي ته ٽئين دفعي زمين تي اهڙي طرح رکن جو هن جو مٿو قبر جي پيرانديءَ طرف هجي ۽ چوٿين دفعي سيرانديءَ کان قبر ۾ داخل ڪن ۽ اگر ميت عورت جي هجي ته ٽئين دفعي ان کي قبر جي قبله طرف رکن ۽ انهيءَ طرف کان قبر ۾ لاهين ۽ قبر ۾ لاهڻ وقت هڪ ڪپڙو قبر مٿان ڍڪي بيهن ۽ اهو به مستحب آهي ته جنازي کي تمام آرام سان تابوت مان ڪڍجي ۽ قبر ۾ رکجي ۽ اهي دعائون جن جي پڙهڻ لاءِ چيو ويو آهي، دفن ڪرڻ کان پهريائين ۽ دفن ڪرڻ وقت پڙهجن ۽ ميت کي سامي ۾ رکڻ کان پوءِ ان جي ڪفن جون ڳنڍيون کولي ڇڏجن ۽ هن جو ڳڻو زمين تي رکجي ۽ مٿي جي هيٺان مٿي جو وهائو ٺاهجي ۽ هن جي پٺي کان ڪچيون سرون يا پٿر رکجن ته جيئن ميت پٺي پر نه ٿئي، ۽ سامي کي بند ڪرڻ کان اڳ ساڄي هٿ سان ميت جي ساڄي ڪلهي کي جهلي ۽ کاٻي هٿ سان ميت جي کاٻي ڪلهي کي جهلي سندس ڪن جي ويجهو ٿي، کيس زور سان لوڏي، تي دفعا چئجي: (اسْمَعُ أَفْهَمُ يَا فُلَانُ ابْنَ فُلَانٍ) (۽ هر دفعي فلان بن فلان جي جاءِ تي ميت جو نالو ۽ ان جي پيءُ جو نالو چيو وڃي مثلاً اگر ميت جو نالو (اصغر) ۽ ان جي پيءُ جو نالو (اکبر) هجي ته تي دفعا چئي (اسْمَعُ أَفْهَمُ يَا أَصْغَرُ ابْنَ أَكْبَرٍ)

۽ ان کان بعد ۾ چئجي (هَلْ أَنْتَ عَلَيَّ الْعَهْدِ الَّذِي فَارَقْتَنَا عَلَيْهِ مِنْ شَهَادَتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ سَيِّدُ النَّبِيِّينَ وَخَاتَمُ الْمُرْسَلِينَ وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَيِّدَ الْوَصِيِّينَ وَ إِمَامَ افْتَرَضَ اللَّهُ طَاعَتَهُ عَلَيَّ الْعَالَمِينَ وَأَنَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَعَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ وَمُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ وَجَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَمُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ وَعَلِيَّ بْنَ مُوسَى وَمُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ وَجَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَالْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَالْقَائِمَ الْحُجَّةَ الْمَهْدِيَّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَئِمَّةُ الْمُؤْمِنِينَ وَحُجَجُ اللَّهِ عَلَيِ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ وَأَيْمَنُكَ أَئِمَّةُ هُدًى بِكَ أَبْرَارٌ).

(يا فُلَانُ ابْنَ فُلَانٍ) (۽ فلان بن فلان جي جڳهه تي ميت جو ۽ ان جي پيءُ جو نالو وٺي ۽ چئي) إِذَا أَتَاكَ الْمَلَكَانِ الْمُقَرَّبَانِ رَسُولَيْنِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَسَلَاكَ عَنْ رَبِّكَ وَعَنْ نَبِيِّكَ وَعَنْ دِينِكَ وَعَنْ كِتَابِكَ وَعَنْ قِبْلَتِكَ وَعَنْ أَيْمَتِكَ فَلَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ وَقُلْ فِي جَوَابِهِمَا اللَّهُ رَبِّي وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ نَبِيٌّ وَالْإِسْلَامُ دِينِي وَالْقُرْآنُ كِتَابِي وَالْكَعْبَةُ قِبْلَتِي وَأَمْرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيَّ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ إِمَامِي وَالْحَسَنُ ابْنُ عَلِيٍّ

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمي سيستاني ...

المُجْتَبِي إِمَامِي وَالْحُسَيْنُ ابْنُ عَلِيٍّ الشَّهِيدُ بِكَرْبَلَا إِمَامِي وَعَلِيُّ زَيْنُ الْعَابِدِينَ إِمَامِي وَمُحَمَّدُ الْبَاقِرُ إِمَامِي وَجَعْفَرُ الصَّادِقُ إِمَامِي وَعَلِيُّ الْهَادِي إِمَامِي وَالْحَسَنُ الْعَسْكَرِيُّ إِمَامِي وَالْحُجَّةُ الْمُتَنَزِّلُ إِمَامِي هَؤُلَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ أَتَمَّتِي وَسَادَّتِي وَقَادَتِي وَشَفَعَائِي بِهِمْ أَتَوَلِي وَمِنْ أَعْدَائِهِمْ أَتَبَرَّأُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ثُمَّ اعْلَمُوا.

(يا فلان ابن فلان) ۽ فلان ابن فلان جي جاء تي ميت ۽ ان جي پيءُ جو نالو وني ۽ چئجي تہ: اَنْ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی نَعْمَ الرَّبُّ وَاَنْ مُحَمَّدًا صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم الرُّسُولُ وَاَنْ عَلِيَّ بْنَ اَبِي طَالِبٍ وَاَوْلَادُہُ الْمَعْصُومِیْنَ الْاِثْمَةَ الْاِثْنِیْ عَشَرَ نَعْمَ الْاِثْمَةُ وَاَنْ مَا جَاءَ بِہِ مُحَمَّدٌ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم حَقٌّ وَاَنْ الْمَوْتَ حَقٌّ وَسُؤَالَ مُنْكَرٍ وَنَکِیْرٍ فِی الْقَبْرِ حَقٌّ وَالْبَعْثُ حَقٌّ وَالتَّشْوِیْرُ حَقٌّ وَالصِّرَاطُ حَقٌّ وَالْمِیْزَانُ حَقٌّ وَتَطَايُرُ الْکُتُبِ حَقٌّ وَاَنْ الْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَاَنْ السَّاعَةَ آتِیَةٌ لَا رَیْبَ فِیْہَا وَاَنْ اللّٰهُ یَبْعَثُ مَنْ فِی الْقُبُورِ اَفْہَمْتُ یَا فُلَانٌ) ۽ فلان جي جاء تي ميت جو نالو ونجي.

۽ ان کان پوءِ چئجي: (تُبَّتْکَ اللّٰهُ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ وَهَذَاکَ اللّٰهُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ عَرَفَ اللّٰهُ بَیْنَکَ وَبَیْنَ اَوْلِیَائِکَ فِی مُسْتَقَرٍّ مِّنْ رَّحْمَتٍ) ان کان پوءِ چئي: (اَللّٰهُمَّ جَافِ الْاَرْضِ عَنْ جَنْبِیْہِ وَاصْعِدْ بِرُوحِہِ اِلَیْکَ وَلَقَّہِ مِنْکَ بُرْهَانًا اَللّٰهُمَّ غَفُوکَ غَفُوکَ)

مسئلہ 619- مستحب آهي تہ جيڪو شخص ميت کي قبر ۾ لاهي، اهو باطهارت، مٿي ۽ پيرن اکهاڙو هجي ۽ ميت جي پيرانديءَ کان قبر مان ٻاهر نڪري ۽ ميت جي عزيزن کان سواءِ ٻيا جيڪي ماڻهو اتي موجود هجن اهي هٿن جي پٺيءَ سان مٿي وجهن ۽ (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُونَ) پڙهن، اگر ميت عورت جي هجي تہ کيس محرم قبر ۾ لاهين پر جيڪڏهن محرم نہ هجن تہ پوءِ سندس رشتيدار (مات) قبر ۾ لاهين.

مسئلہ 620- مستحب آهي تہ قبر مستطيل هجي ۽ زمين کان تقريباً چار اڱر مٿي هجي ۽ ان تي ڪو نشان لڳائجي تہ جيئن سڃاڻڻ ۾ غلطي نہ ٿئي ۽ قبر تي پاڻي چٽڪاريو وڃي ۽ پاڻي چٽڪارڻ کان پوءِ جيڪي ماڻهو موجود هجن اهي پنهنجا هٿ قبر تي رکن ۽ آڱريون کولي ان کي مٿيءَ ۾ داخل ڪن ۽ ست دفعا سورت اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ پڙهن ۽ ميت لاءِ مغفرت جي دعا گهرن.

۽ هي پڙهن: (اَللّٰهُمَّ جَافِ الْاَرْضِ عَنْ جَنْبِیْہِ وَاصْعِدْ اِلَیْکَ رُوحَہٗ وَلَقَّہِ مِنْکَ رِضْوَانًا وَاسْكِنْ قَبْرَہُ مِنْ رَّحْمَتِکَ مَا تُغْنِیْہِ بِہِ عَنْ رَّحْمَةِ مَنْ سِوَاکَ)

مسئلہ 621- مستحب آهي تہ جيڪي ماڻهو جنازي جي دفنائڻ لاءِ آيا هجن، انهن جي وچڻ کان پوءِ ميت جو ولي يا اهو شخص جنهن کي ولي اجازت ڏئي، ميت تي انهن دعائن سان تلقين پڙهي جيڪي ٻڌايون ويون آهن.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

- مسئلو 622- مستحب آهي ته ميت کي دفن ڪرڻ کان پوءِ سوڳوارن کي پرسو ڏنو وڃي ليڪن ايتري دير ٿي چڪي هجي جو کين پرسو ڏيڻ سان انهن جو ڏک تازو ٿي ويندو هجي ته پرسو نه ڏيڻ بهتر آهي، ۽ اهو به مستحب آهي ته ميت جي گهر وارن لاءِ تن ڏينهن تائين کاڌو موڪليو وڃي ۽ انهن وٽ ۽ انهن جي گهر ۾ کاڌو کائڻ مڪروه آهي.
- مسئلو 623- مستحب آهي ته انسان مائتن جي موت تي خاص ڪري پنهنجي اولاد جي موت تي صبر ڪري ۽ جڏهن به ميت ياد اچيس ته (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاٰجِعُونَ) پڙهي ۽ ميت لاءِ قرآن مجيد پڙهي ۽ ماءُ پيءُ جي قبرن تي وڃي، الله تعاليٰ کان پنهنجون حاجتون گهري ۽ قبر کي پڪو ڪري ته جيئن جلدي پڄي ٿئي نه وڃي.
- مسئلو 624- احتياط واجب مطابق انسان لاءِ جائز ناهي ته ڪنهن جي موت تي به پنهنجو منهن ۽ بدن زخمي ڪري يا پاڻ کي تڪليف پهچائي يا پنهنجا وار پٽي، پر منهن مٿو پٽڻ جائز آهي.
- مسئلو 625- پيءُ ۽ ڀاءُ کان سواءِ ڪنهن جي موت تي گلو (گريبان) ڦاڙڻ احتياط مطابق جائز ناهي ۽ احتياط مستحب اهو آهي ته انهن جي موت تي به گريبان نه ڦاڙجي.
- مسئلو 626- جيڪڏهن عورت ميت جي ڏک ۾ پنهنجو منهن ڦٽي ۽ رتورت ڪري يا وار پٽي ته احتياط مستحب جي بنياد تي هوءَ هڪ غلام آزاد ڪري يا ڏهن فقيرن کي کاڌو ڪارائي يا کين ڪپڙا پارائي ۽ جيڪڏهن مرد پنهنجي زال يا اولاد جي ڏک ۾ پنهنجو گريبان يا لباس ڦاڙي ته ان لاءِ به ساڳيو حڪم آهي.
- مسئلو 627- احتياط مستحب آهي ته ميت تي روئڻ مهل آواز گهڻو بلند نه ڪيو وڃي.

نماز وحشت

- مسئلو 628- مناسب آهي ته ميت جي دفن کان پوءِ واري پهرين رات ان لاءِ ٻه رڪعتون نماز وحشت پڙهي وڃي ۽ ان جي پڙهڻ جو هي طريقو آهي، پهرين رڪعت ۾ سوره حمد کان پوءِ هڪ دفعو آيت الڪرسي ۽ ٻي رڪعت ۾ سوره حمد کان پوءِ ڏهه دفعا سوره اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ پڙهجي.
- ۽ نماز جي سلام کان پوءِ هيئن چئجي: (اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّآلِ مُحَمَّدٍ وَ اَبْعَثْ ثَوَابَهَا اِلٰى قَبْرِ فُلَانٍ)
- ۽ لفظ (فلان) جي بدران ميت جو نالو ورتو وڃي.
- مسئلو 629- نماز وحشت ميت کي دفنائڻ کان پوءِ پهرين رات ڪنهن به مهل پڙهي سگهجي ٿي پر بهتر آهي ته رات جي شروع ٿيڻ مهل نماز عشاءَ کان پوءِ پڙهجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 630- جيڪڏهن ميت کي ڪنهن ڏوارنهن شهر ڏانهن ڪڍي ويڃڻو هجي يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري ان کي دفنائڻ ۾ دير ٿي وڃي ته نماز وحشت ان جي دفن جي پهرين رات تائين نه پڙهڻ گهرجي.

قبر کوٽڻ

مسئلہ 631- ڪنهن مسلمان جي قبر کي کوٽڻ پوءِ چاهي اهو ٻار يا چريو ڇو نه هجي حرام آهي، ها جيڪڏهن ان جو بدن مٽي سان ملي مٽي ٿي چڪو هجي ته پوءِ ڪو حرج ناهي.

مسئلہ 632- امام زادن، شهيدن، عالمن ۽ صالحن جي قبر کي ڏاهڻ، پوءِ چاهي انهن کي وفات ڪئي سالن جا سال گذري چڪا هجن تڏهن به حرام آهي.

مسئلہ 633- ڪجهه صورتون اهڙيون آهن جن ۾ قبر کوٽڻ حرام ناهي.

1- جڏهن ميت کي غصبي زمين ۾ دفن ڪيو ويو هجي ۽ زمين جو مالڪ ان قبر جي اتي هجڻ ۾ راضي نه هجي ۽ قبر کي کوٽڻ ۾ به ڪا مشڪل نه هجي، پر جيڪڏهن مشڪل هجي ته فقط زمين غصب ڪرڻ واري تي ئي اهو ڪم واجب آهي ۽ اگر قبر کي کوٽڻ ۾ ڪا تمام مهم مشڪل هجي ته اتي اصل قبر کوٽڻ جايز ئي ناهي جهڙوڪ ميت جي ٽڪڙا ٽڪڙا ٿيڻ جو سبب ٿئي، پر جيڪڏهن ميت جي بي حرمتي جو سبب ٿئي ته به احتياط واجب مطابق جايز ناهي البته ان صورت ۾ جايز آهي جڏهن ميت پاڻ اها زمين غصب ڪئي هجي.

2- جڏهن ڪفن يا ڪا ٻي شيءِ جيڪا ميت سان گڏ دفن ڪئي وئي هجي، غصبي هجي ۽ ان جو مالڪ ان تي راضي نه هجي ته اهي قبر ۾ رهن ۽ جيڪڏهن خود ميت جي مال مان ڪا شيءِ ان جي وارثن کي ملي هجي اها ان سان گڏ دفن ٿي وئي هجي ۽ ان جا وارث ان ڳالهه تي راضي نه هجن ته اها شيءِ قبر ۾ رهي ته ان جو به اهوئي حڪم آهي، پر جيڪڏهن مرڻ واري وصيت ڪئي هجي ته دعا، قرآن مجيد يا منڊي ساڻس گڏ دفن ڪئي وڃي جڏهن ته ان جي وصيت نافذ به هجي ته انهن شين کي ڪڍڻ لاءِ قبر کي نٿو کوٽي سگهجي، پر وري به ڪجهه شين ۾ ڪڍي سگهجي ٿو جيڪي پهرين بيان ٿيون آهن.

3- جڏهن قبر کوٽڻ سان ميت جي بي حرمتي نه ٿئي ۽ ميت کي بغير غسل ڏيڻ جي يا بغير ڪفن جي دفن ڪيو ويو هجي يا خبر پوي ته ميت جو غسل باطل هو يا ان کي شرعي حڪمن مطابق ڪفن نه ڏنو ويو هو يا قبر ۾ قبلي ڏانهن منهن ڪري نه سمهاريو ويو هو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- 4- جڏهن ڪا حقيقت ثابت ڪرڻ لاءِ ميت جو بدن ڏسڻ ضروري هجي ۽ اهو حق مهر هجي.
- 5- جيڪڏهن ميت کي اهڙي هنڌ دفن ڪيو ويو هجي جتي ان جي بي حرمتي ٿيندي هجي، مثال ان کي ڪافرن جي قبرستان ۾ يا اهڙي هنڌ دفن ڪيو ويو هجي جتي گندگي ۽ ڪچرو اڇلايو ويندو هجي.
- 6- جڏهن ڪنهن اهڙي شرعي مقصد لاءِ قبر کوٽي وڃي جنهن جي اهميت قبر کوٽڻ کان وڌيڪ هجي، مثال ڪنهن زنده ٻار کي اهڙي حامله عورت جي پيٽ مان ڪڍڻو هجي، جنهن کي دفن ڪيو ويو هجي.
- 7- جڏهن اهو خوف هجي ته درندا جانور ميت جو بدن چيري ڦاڙي ڇڏيندا يا ٻوڏ ۾ لاش لڙهي ويندو يا دشمن ان کي ڪڍي ڇڏيندا.
- 8- جڏهن ميت جي وصيت مطابق ان کي مشاهد مشرف (يعني مقدس هنڌن مثال نجف اشرف، ڪربلا معليٰ يا مشهد مقدس وغيره) ڏانهن منتقل ڪرڻو هجي جڏهن ته ان کي منتقل ڪرڻ ۾ ڪابه مشڪل پيش نه اچي پر جيڪڏهن ڄاڻي وائي يا مسئلي جي نه ڄاڻڻ ڪري يا وري پل چڪ جي ڪري ڪنهن بي جاءِ تي دفن ٿي ويو هجي ته اگر ان جي بي حرمتي جو باعث نه ٿئي ۽ ڪا ٻي مشڪل به پيش نه اچي ته ان جي قبر کي کوٽي مشاهد مشرف ڏانهن منتقل ڪري سگهجي ٿو بلڪه ان صورت ۾ قبر کي کوٽڻ ۽ ميت کي منتقل ڪرڻ واجب آهي.

مستحب غسل

مسئلو 4-63 اسلام جي مقدس شريعت ۾ ڪيترائي غسل مستحب آهن، جن مان ڪجهه هي آهن:

- 1- جمعي جو غسل: ان جو وقت صبح جي اذان کان پوءِ سج لهڻ تائين آهي ۽ بهتر اهو آهي ته ٻيپهري جي ويجهو غسل ڪجي ۽ جيڪڏهن ڪو شخص ان کي ٻيپهريءَ تائين انجام نه ڏي ته بهتر آهي ته ادا ۽ قضا جي نيت ڪرڻ کان سواءِ سج لهڻ تائين بجا آڻي ۽ جيڪڏهن جمعي جي ڏينهن غسل نه ڪري ته مستحب آهي ته چنڇر جي ڏينهن صبح کان سج لڏي تائين ان جي قضا ڪري ۽ جنهن شخص کي خبر هجي ته جمعي جي ڏينهن کيس پاڻي ڪونه ملندو ته خميس جي ڏينهن يا جمعي جي رات رجاءِ جي نيت سان غسل ڪري ۽ مستحب آهي ته انسان جمعي جي غسل ۾ هي دعا پڙهي: (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- وَحَدُّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَاجْعَلْنِي مِنَ الثَّوَابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ
- 2- رمضان مہیني جي پهرين، سترنھين، اوڻيھين، اڪيھين، ٽيويھين ۽ چوويھين رات جو غسل
  - 3- عيد فطر ۽ قرباني جي عيد جي ڏينھن جو غسل: ان جو وقت صبح جو اذان کان سج لهڻ تائين آھي ۽ بهتر آھي تہ عيد جي نماز کان اڳ ۾ غسل ڪجي.
  - 4- ذوالحج مہيني جي انين ۽ نائين جي ڏينھن جو غسل: نائين ڏينھن بهتر آھي تہ ظھر جي ويجهو ڪيو وڃي.
  - 5- ان شخص جو غسل، جنھن پنھنجي بدن جو ڪجھہ حصو اھڙي ميت سان لڳايو هجي جنھن کي غسل اچي چڪو هجي.
  - 6- احرام جو غسل.
  - 7- مڪي جي حرم ۾ داخل ٿيڻ جو غسل.
  - 8- مڪي ۾ داخل ٿيڻ جو غسل.
  - 9- ڪعبه الله جي زيارت جو غسل.
  - 10- ڪعبي ۾ داخل ٿيڻ جو غسل.
  - 11- نحر ۽ ذبح جو غسل.
  - 12- حلق (مٿي ڪوڙائڻ) جو غسل.
  - 13- نبي اڪرم جي حرم ۾ داخل ٿيڻ جو غسل
  - 14- مديني ۾ داخل ٿيڻ جو غسل.
  - 15- مسجد نبوي ۾ داخل ٿيڻ جو غسل.
  - 16- نبي اڪرم جي قبر مبارڪ کي الوداع چوڻ جو غسل.
  - 17- دشمن سان مباھلي ڪرڻ جو غسل.
  - 18- نئين جاول پار کي غسل ڏيڻ.
  - 19- استخاره ڪرڻ جو غسل.
  - 20- برسات جي دعا گھرڻ لاءِ غسل.
- مسئلو 635- مجتهدن مستحب غسلن جي بيان ۾ گھڻن غسلن کي ذڪر ڪيو آھي، جن مان ڪجھہ هي آھي:
- 1- رمضان مبارڪ جي سڀني اڪي راتين جو غسل ۽ ان جي آخري ڏھي جي سڀني راتين جو غسل ۽ ان جي ٽيويھين رات جي آخري حصي ۾ ٻيو غسل.
  - 2- چوويھين ذوالحج جي ڏينھن جو غسل.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

- 3- عيد نوروز جي ڏينهن ۽ پندرهن شعبان ۽ نائين ۽ سترنهن ربيع الاول ۽ پنجويهين ذوالقعدة جي ڏينهن جو غسل.
- 4- ان عورت جو غسل، جنهن پنهنجي مڙس کان سواءِ ڪنهن ٻئي لاءِ خوشبو استعمال ڪئي هجي.
- 5- ان شخص جو غسل، جيڪو نشي جي حالت ۾ سمهي پيو هجي.
- 6- ان شخص جو غسل، جيڪو ڪنهن ڏنل شخص کي ڏسڻ ويو هجي ۽ ان کي ڏٺو به هجي، پر جيڪڏهن اتفاق سان يا مجبوري ۾ نظر پئجي وئي هجي يا مثال جيڪڏهن گواهي ڏيڻ ويو هجي ته غسل مستحب ناهي.
- 7- پري يا ويجهي کان معصومين جي زيارت لاءِ غسل ڪرڻ ۽ انهن غسلن جو مستحب هجڻ ثابت ڪونهي، پر جيڪڏهن اهي غسل انجام ڏيڻ چاهي ته رجاء جي نيت سان انجام ڏي.
- مسئلو 636- انهن مستحب غسلن سان جن جو ذڪر مسئلي نمبر 635 ۾ ڪيو ويو آهي، اهڙا ڪم (مثال نماز) جن لاءِ وضو لازم آهي، پڙهي سگهي ٿو پر جيڪي غسل بطور رجاء ڪيا وڃن اهي وضوءَ جو عيوض نٿا ٿي سگهن. (يعني گڏوگڏ وضو به ڪرڻ ضروري آهي)
- مسئلو 637- جيڪڏهن گهڻا مستحب غسل ڪنهن شخص جي ذمي هجن ۽ هوسپني جي نيت ڪري هڪ غسل ڪري ڇڏي ته ڪافي آهي، ليڪن اهڙا مستحب غسل جيڪي ماڻهوءَ جي ڪنهن ڪم سبب مستحب ٿيا هجن مثال ميت جي بدن کي غسل کان پوءِ هٿ لاهڻ وغيره اهڙن غسلن لاءِ هڪ غسل جو ڪافي هجڻ محل اشڪال آهي.

تيمم

ستن حالتن ۾ وضو ۽ غسل جي بجاءِ تيمم ڪرڻ گهرجي:

پهرين صورت: پاڻي نه هجڻ

مسئلو 638- جيڪڏهن انسان آباديءَ ۾ هجي ته ان کي گهرجي ته وضو ۽ غسل جي لاءِ پاڻي مهيا ڪرڻ لاءِ ايتري ڪوشش ڪري جو آخرڪار ان جي هجڻ کان نااميد ٿي وڃي ۽ جيڪڏهن بيابان ۾ هجي جيئن خانه بدوش يعني جيڪڏهن انسان بياباني سفر ۾ هجي، ته رستي ۾ يا پنهنجي منزل جي قريبي جاين تائين پاڻيءَ جي ڳولها ڪري ۽ احتياط لازم مطابق جيڪڏهن زمين ناهموار هجي يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري مثال وڻن جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

گهڻائي ڪري رستو مشڪل هجي ته پنهنجي اردگرد (چؤ طرف) ته هڪ تير جي فاصلي تائين جيڪو پراڻي زماني ۾ ڪمان ۾ وجهي اڇلائيندا هئا. پاڻي جي ڳولا ڪري ۽ جيڪڏهن زمين هموار آهي ته ٻن تيرن جي فاصلي تائين پاڻي جي ڳولا ڪري.

مسئلو 639- جيڪڏهن چوڌاري زمين سڌي يا هيٺ مٿي هجي ته جيڪو طرف سڌو هجي ان ۾ ٻن تيرن جي اندازي سان ۽ جيڪو طرف سڌو نه هجي ان ڏانهن هڪ تير جي اندازي سان ڳولا ڪري.

مسئلو 640- جنهن طرف پاڻي نه هجڻ جو يقين هجي، ان طرف تلاش ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 641- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي نماز جو وقت تنگ نه هجي ۽ پاڻي حاصل ڪرڻ جي لاءِ ان وٽ وقت هجي ۽ ان کي يقين هجي ته جنهن فاصلي تائين ان جي لاءِ پاڻي تلاش ڪرڻ گهرجي ان کان پري ٻي جڳهه تي پاڻي موجود آهي ته ان کي گهرجي ته پاڻي حاصل ڪرڻ جي لاءِ اتي وڃي جيڪڏهن ايترو گهڻو پري هجي جو ماڻهو چون ته پاڻيءَ نه آهي ته وڃڻ ضروري نه آهي ۽ جيڪڏهن صرف شڪ هجي ته اتي پاڻي آهي ته اوڏانهن وڃڻ ضروري ناهي.

مسئلو 642- اهو ضروري ناهي ته ماڻهو پاڻ پاڻي جي ڳولا ۾ نڪري، پر ڪنهن ٻئي اهڙي شخص کي موڪلي سگهي ٿو جنهن جي چوڻ تي ان کي يقين هجي.

مسئلو 643- جيڪڏهن هن ڳالهه جو شڪ هجي ته ڪنهن ماڻهو جي پنهنجي سفر جي سامان ۾ يا جتي قافلو لٿو آهي اتي يا قافلي ۾ پاڻي موجود آهي ته ان کي گهرجي ته اوتري ڪوشش ڪري جو ان کي پاڻيءَ جي نه هجڻ جو يقين ٿي وڃي يا ان جي ملڻ کان نااميد ٿي وڃي، جيڪڏهن پهريان معلوم هجي ته ان جاءِ تي پاڻي نه هو ۽ احتمال آهي ته ان کان پوءِ ٿيو هجي ته ڳولڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 644- جيڪڏهن هڪ ماڻهو نماز جي وقت کان پهريائين پاڻي جي ڳولا ڪري ۽ حاصل نه ڪري سگهي ۽ نماز جي وقت تائين اتي رهي ته جيڪڏهن پاڻي ملڻ جو شڪ هجي ته احتياط مستحب هي آهي ته ٻيهر پاڻي جي تلاش ۾ وڃي.

مسئلو 645- جيڪڏهن نماز جو وقت داخل ٿيڻ کان پوءِ ڳولا ڪري ۽ پاڻي حاصل نه ڪري سگهي ۽ ٻي نماز جي وقت تائين ان جاءِ تي رهي ۽ جيڪڏهن پاڻي ملڻ جو انديشو هجي ته احتياط مستحب هي آهي ته ٻيهر پاڻي جي تلاش ۾ وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 646- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي نماز جو وقت تنگ هجي يا ان کي چور يا جنگلي جانور جو خوف هجي يا پاڻي جي ڳولا ايتري مشڪل هجي جو هو ان تڪليف کي برداشت نه ڪري سگهي ته پوءِ ڳولا ضروري ناهي.

مسئلہ 647- جيڪڏهن ڪوئي ماڻهو پاڻي جي ڳولا نه ڪري ايسٽائين جو نماز جو وقت تنگ ٿي وڃي ته جيتوڻيڪ هو گناه جو مرتڪب ٿيو آهي، پر تيمم سان هن جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 648- جيڪڏهن ڪو شخص ان يقين جي بنياد تي ته ان کي پاڻي نٿو ملي سگهي ته پاڻيءَ جي ڳولا ۾ نه وڃي ۽ تيمم ڪري نماز پڙهي ڇڏي ۽ بعد ۾ ان کي خبر پوي ته اگر تلاش ڪريان ها ته پاڻي ملي وڃي ها ته جيڪڏهن وقت کان پهريان هجي ته احتياط لازم مطابق ان جي لاءِ ضروري آهي ته وضو ڪري، ٻيهر نماز پڙهي.

مسئلہ 649- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڳولا ڪرڻ تي پاڻي نه ملي پاڻيءَ ملڻ کان نااميد ٿي وڃي ۽ هو تيمم ڪري نماز پڙهي ڇڏي ۽ پوءِ ان کي خبر پوي ته جتي ان تلاش ڪيو هيو اتي پاڻي موجود هيو تڏهن به هن جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 650- جنهن شخص کي يقين هجي ته نماز جو وقت تنگ آهي ۽ جيڪڏهن هو پاڻي تلاش ڪرڻ کان بغير تيمم ڪري نماز پڙهي ڇڏي، پر اڃا نماز جو وقت هجي ۽ ان کي خبر پوي ته پاڻي تلاش ڪرڻ لاءِ وقت تائيم هيو ته احتياط واجب هي آهي ته نماز ٻيهر پڙهي.

مسئلہ 651- جيڪڏهن نماز جو وقت داخل ٿيڻ کان پوءِ ڪنهن ماڻهو جو وضو باقي هجي ۽ جيڪڏهن ان کي يقين هجي ته اگر هن وضو باطل ڪيو ته ٻيهر وضوءَ لاءِ پاڻي نه ملندو يا هو وضو نه ڪري سگهندو ته ان صورت ۾ اگر هو پنهنجو وضو برقرار رکي سگهي ٿو ته احتياط واجب مطابق ان کي گهرجي ته وضوءَ کي باطل نه ڪري، چاهي وقت کان پهريان هجي يا پوءِ پر اهڙو ماڻهو جنهن کي اها خبر نه هجي ته هو غسل نه ڪري سگهندو ته به پنهنجي زال سان مباشرت ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 652- جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ وٽ غسل لاءِ پاڻي هجي ۽ خبر هجي ته هاري ڇڏڻ جي صورت ۾ ان کي ٻيو پاڻي نه ملي سگهندو ته جيڪڏهن نماز جو وقت داخل ٿي ويو آهي ته ان پاڻيءَ جو هارڻ حرام آهي ۽ احتياط واجب آهي ته نماز جي وقت کان پهريان به نه هاري.

مسئلہ 653- جيڪڏهن ڪوئي اهڙو ماڻهو جنهن کي خبر هجي ته پاڻي نه ملي سگهندو، پنهنجو وضو باطل ڪري ڇڏي يا جيڪو پاڻي ان وٽ هجي اهو هاري ڇڏي ته اهو

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

گناه جو مرتڪب ٿيندو، ليڪن تيمم سان ان جي نماز صحيح ٿيندي، جڏهن ته احتياط مستحب هي آهي ته ان نماز جي قضا به ڪري.

بي صورت: پاڻي تائين پهچي نه سگهڻ

مسئلو 654- جيڪڏهن ڪو شخص ڪراڙپ جي ڪري يا چور يا جانور وغيره جي ڊپ کان يا ڪوه مان پاڻي ڪڍڻ جا وسيلو موجود نه هجڻ جي ڪري پاڻي حاصل نه ڪري سگهي ته ان کي گهرجي ته تيمم ڪري.

مسئلو 655- جيڪڏهن ڪوھ مان پاڻي ڪڍڻ لاءِ ڪنهن کي ڏول ته انهن کي خريد ڪري يا ڪرائي تي حاصل ڪري ته ڀلي ان جي قيمت عام اگھ کان وڌيڪ مهانگي ڇو نه هجي، ان کي گهرجي ته اهي شيون حاصل ڪري ۽ جيڪڏهن پاڻي پنهنجي اصل قيمت کان مهانگو وڪامندو هجي ته ان جي لاءِ به ساڳيو حڪم آهي، پر جيڪڏهن انهن شين جي حاصل ڪرڻ لاءِ ايتري گهڻي رقم خرچ ٿيندي هجي جو ان جي حالات کي سامهون رکندي ڏسجي ته ان جي لاءِ نقصانڪار آهي ته پوءِ اهي شيون حاصل ڪرڻ واجب نه آهن.

مسئلو 656- جيڪڏهن ڪوئي شخص مجبور هجي ته پاڻي حاصل ڪرڻ لاءِ قرض کڻي، پر جنهن شخص کي خبر هجي يا شڪ هجي ته هو پنهنجو قرض ادا نه ڪري سگهندو ته ان جي لاءِ قرض کڻڻ واجب نه آهي.

مسئلو 657- جيڪڏهن ڪوھ کوٽڻ ۾ ڪا تڪليف نه هجي ته ان شخص کي گهرجي ته پاڻيءَ لاءِ ڪوھ کوٽي.

مسئلو 658- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن احسان جتائڻ ۽ منت ڪرڻ کان سواءِ ڪجهه پاڻي ڏي ته اهو قبول ڪرڻ گهرجي.

ٽين صورت: پاڻي جي استعمال ۾ خطرو

مسئلو 659- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي پاڻي استعمال ڪرڻ سان پنهنجي جان وڃائڻ جو خطرو هجي يا بدن ۾ ڪوئي عيب يا مرض پيدا ٿيڻ يا اڳئين مرض جي وڌڻ يا تيز ٿيڻ يا علاج ۾ ڏکيائي پيدا ٿيڻ جو ڊپ هجي ته ان کي گهرجي ته تيمم ڪري، پر جيڪڏهن گرم پاڻي ان جي لاءِ نقصان ڪار نه هجي ته پوءِ ان کي گهرجي ته گرم پاڻيءَ سان وضو يا غسل ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 660- کنهن ماڻهو لاءِ اهو ضروري نه آهي جو ان کي يقين هجي ته پاڻي ان لاءِ نقصانڪار آهي، پر جيڪڏهن نقصان جو گمان هجي ۽ اهو گمان عام ماڻهن جي نظرن ۾ صحيح هجي ته ان کي گهرجي ته تيمم ڪري.

مسئلہ 661- جيڪڏهن ماڻهو يقين يا خوف ڪري ته پاڻي هن لاءِ نقصان ڪار آهي، تيمم ڪري ۽ نماز کان اڳ هن کي خبر پوي ته پاڻي ان لاءِ نقصان ڪار نه آهي ته هن جو تيمم باطل آهي ۽ جيڪڏهن هن کي هن ڳالهه جي خبر نماز کان پوءِ پوي ته وقت هجي ته وضو يا غسل ڪري ٻيهر نماز پڙهي، پر جيڪڏهن وضوءَ يا غسل جي نقصان جو يقين يا احتمال انسان ۾ اندروني خوف پيدا ڪري جنهن کي برداشت ڪرڻ مشڪل هجي ته تيمم ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 662- جيڪڏهن کنهن ماڻهو کي خبر هجي ته پاڻي نقصان ڪار نه آهي ۽ غسل يا وضو ڪري بعد ۾ ان کي خبر پوي ته ان جي لاءِ نقصان ڪار هيو ته ان جو غسل ۽ وضو باطل آهي.

چوٿين صورت: پاڻي کي حاصل ڪرڻ سخت ۽ مشڪل هجي.

مسئلہ 663- جيڪڏهن پاڻي کي حاصل ڪرڻ يا ان کي استعمال ڪرڻ نمازيءَ لاءِ مشڪل ۽ سختي رکندو هجي جو عام طور ماڻهو ان کي برداشت نه ٿا ڪري سگهن ته تيمم ڪري سگهي ٿو، پر جي برداشت ڪري وضو يا غسل ڪري ته ان جو وضو ۽ غسل صحيح آهي.

پنجين صورت: پاڻي اڃ پوري ڪرڻ لاءِ ضروري هجي.

مسئلہ 664- جيڪڏهن پاڻيءَ جي اڃ لاهڻ لاءِ پاڻيءَ جي ضرورت هجي، ته تيمم ڪرڻ جائز آهي ۽ ان جون ٻه صورتون آهن:

- 1- جيڪڏهن پاڻي وضو يا غسل ۾ استعمال ڪندو ته پاڻ هاڻي يا بعد ۾ اڃ مرنڊو يا بيمار ٿي پوندو يا ايتري اڃ لڳندس جو ان کي برداشت نه ڪري سگهندو.
- 2- پاڻ کان سواءِ کنهن ٻئي جي ڪري جيڪي هن سان واسطو رکن ٿا توڻي جو محترم نه هجن، پر هن جي زندگيءَ لاءِ لازمي هجن (مثلاً ڪٿو) پوءِ انهن سان گهڻي محبت رکندو هجي يا انهن جي تلف ٿيڻ سان ان جو مالي نقصان ٿئي ويا عام طور انهن جي حال جو خيال رکڻ گهرجي مثل دوست پاڙيسري.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

هنن ٻن صورتن ۾ اڃ ڪري تيمم جائز آهي، پر هنن صورتن ۾ اڃ ڪري نه آهي بلڪ جان جي حفاظت يا مال جي تلف ٿيڻ يا مرڻ يا بي قرار ٿيڻ سندس لاءِ نقصان ڪار آهي ان ڪري تيمم جائز آهي.

مسئلو 665- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان پاڪ پاڻي کان علاوه جيڪو ان وضو يا غسل لاءِ رکيو آهي موجود هجي ته ان کي گهرجي ته پاڪ پاڻي پيئڻ لاءِ رکي ۽ تيمم ڪري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن پاڻي جي ڪنهن واسطيدار کي ضرورت هجي ته پاڻ وضو يا غسل ۾ پاڪ پاڻي استعمال ڪري سگهي ٿو توڻي جو اهي نجس پاڻي پيئڻ تي مجبور ٿي وڃن، بلڪ جي انهن کي نجاست جي خبر ئي نه هجي يا نجس پاڻي پيئڻ کان پرهيز نه ڪندا هجن ته پاڪ پاڻيءَ کي وضو يا غسل ۾ استعمال ڪري اهڙي طرح جانور يا نابالغ ٻار لاءِ گهرن ته پوءِ اهو نجس پاڻي انهن کي ڏئي ۽ پاڪ پاڻي سان وضو يا غسل ڪري.

چيهين صورت: وضو ۽ غسل سان ٻيو حڪم موجود هجي جيڪو ٻنهي کان وڌيڪ اهم يا برابر هجي.

مسئلو 666- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جو بدن يا لباس نجس هجي ۽ هن وٽ ايترو پاڻي هجي جو اگر وضو يا غسل ڪندو ته ان وٽ بدن يا ڪپڙا ڌوئڻ لاءِ پاڻي نه بچندو ته بدن يا لباس ڌوئي ۽ تيمم ڪري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن ان وٽ اهڙي ڪا شيءِ نه هجي جنهن تي هو تيمم ڪري ته پوءِ ان کي گهرجي ته پاڻي وضو يا غسل لاءِ استعمال ڪري ۽ نجس بدن يا لباس سان ئي نماز پڙهي.

مسئلو 667- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ اهڙي پاڻي يا ٿانو (برتن) کان سواءِ جنهن جو استعمال ڪرڻ حرام هجي، ڪوئي ٻيو پاڻي يا ٿانو نه هجي، مثال طور جيڪو پاڻي يا ٿانو ان وٽ آهي اهو غصب ٿيل هجي ۽ ان کان سواءِ ان وٽ ڪوئي پاڻي يا ٿانو نه هجي ته ان کي گهرجي ته وضو يا غسل جي پاران تيمم ڪري.

ستين حالت: وقت ٿورڙو هجي.

مسئلو 668- جڏهن وقت ايترو تنگ هجي جو جيڪڏهن هڪ ماڻهو وضو يا غسل ڪري ته سڄي نماز يا ان جو ڪجهه حصو وقت کان پوءِ پڙهندو ته ان کي گهرجي ته تيمم ڪري.

مسئلو 669- جيڪڏهن ڪوئي ماڻهو ڄاڻي وائي ايتري دير ڪري جو وضو يا غسل جو وقت نه بچي ته جيتوڻيڪ هن کي گناهه ٿيندو، پر تيمم سان ان جي نماز صحيح ٿيندي، جڏهن ته احتياط مستحب آهي ته ان نماز جي قضا به ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 670- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي شڪ هجي ته اگر هو وضو يا غسل ڪندو ته نماز جو وقت بچندو يا نه ته ان کي گهرجي ته تيمم ڪري.

مسئلو 671- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وقت جي تنگيءَ جي ڪري تيمم ڪيو هجي ۽ نماز کان پوءِ وضو ڪري سگهڻ جي باوجود وضو نه ڪيو هجي، ايستائين جو جيڪو پاڻي ان وٽ هيو ان جي هٿ مان نڪري وڃي ته ان صورت ۾ ان جو فريضو تيمم هجي ته ان کي گهرجي ته بعد وارين نمازن لاءِ تيمم ڪري، ڀلي پهريون تيمم نه ٿيو هجي.

مسئلو 672- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ پاڻي هجي، پر وقت جي تنگيءَ جي ڪري تيمم ڪري نماز پڙهي ۽ نماز جي دوران جيڪو پاڻي ان وٽ هيو ان جي هٿ مان نڪري وڃي ته جيڪڏهن ان جو فريضو تيمم هجي ته ٻين نمازن لاءِ ٻيهر تيمم ڪرڻ ضروري نه آهي پر بهتر آهي ته تيمم ڪري.

مسئلو 673- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ ايترو وقت هجي جو وضو يا غسل ڪري ۽ نماز کي ان جي مستحب عملن مثال اقامت ۽ قنوت کان سواءِ پڙهي سگهي ته ان کي گهرجي ته وضو يا غسل ڪري ۽ مستحب افعال کان سواءِ نماز پڙهي، پر جيڪڏهن سورت جي اندازي جي برابر به وقت نه بچندو هجي ته ان کي گهرجي ته غسل يا وضو ڪري ۽ بغير سورت جي نماز پڙهي.

اهي شيون جن تي تيمم ڪرڻ صحيح آهي

مسئلو 674- مٽي، واري، پتر ۽ پتر تي تيمم ڪرڻ صحيح آهي احتياط مستحب هي آهي مٽيءَ جي هوندي ٻين شين تي نه ڪري. مٽي نه ملي واريءَ تي جي واري نه هجي ته پتر تي ۽ جي پتر به نه هجن ته پتر تي تيمم ڪجي. (اهڙي سنهي بجري تي به تيمم ڪري سگهجي ٿو جنهن کي مٽي چئي سگهجي)

مسئلو 675- سنگ گچ (چپسم) ۽ سنگ آهڪ (چوني جي پتر) تي تيمم ڪرڻ صحيح آهي ۽ قالين ۽ ڪپڙن وغيره تي مٽيءَ ۽ دز ايتري لڳل هجي جو ان کي دزي چون ته ان سان تيمم صحيح آهي ۽ احتياط مستحب مطابق اختياري حالت ۾ ان تي تيمم نه ڪري ۽ احتياط مستحب هي آهي ته جيڪڏهن ممڪن هجي ته جن شين جو ذڪر مٿي ڪيو ويو آهي (چپسم، چونو، پڪي سر، معدني پتر جهڙوڪ عقيق وغيره) انهن تي به اختياري حالت ۾ تيمم نه ڪري

مسئلو 676- جيڪڏهن مٽي، پٿريلي واري پتر پتر نه ملي ته آلي مٽيءَ سان تيمم ڪري. آلي مٽي به نه ملي ته دزي جيڪا ڪپڙن يا فرش تي هجي، پر جي اها به ايتري ٿوري هجي جو ماڻهو ان کي خاڪ نه چون ته به تيمم ڪري جيڪڏهن ڪابه شي نه

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

ملي ته احتياط مستحب مطابق تيمم کان سواء نماز پڙهي ۽ بعد ۾ ان جي قضا ڪرڻ واجب آهي.

مسئلو 677- جيڪڏهن ڪو ماڻهو فرش وغيره کي بهاري مٽي گڏ ڪري سگهي ٿو ته پوءِ ان لاءِ دز تي تيمم ڪرڻ باطل آهي، اهڙي طرح جيڪڏهن آلي مٽيءَ کي سڪائي سڪي مٽي حاصل ڪري سگهي ٿو ته پوءِ آلي مٽيءَ تي تيمم ڪرڻ باطل آهي.

مسئلو 678- جنهن ماڻهو وٽ پاڻي نه هجي جيڪڏهن ان وٽ برف موجود هجي ته جيڪڏهن ممڪن هجي ته ان کي گهرجي ته ان کي پگهرائي پاڻي ڪري ۽ ان سان وضو ڪري يا غسل ڪري ۽ جيڪڏهن ائين ڪرڻ ممڪن نه هجي ۽ ان وٽ ڪا اهڙي شيءِ به نه هجي جنهن تي تيمم ڪرڻ صحيح هجي ته بهتر هي آهي ته برف يا پارِي سان وضو يا غسل جي عضون کي آلو ڪري ۽ هٿن جي آلاڻ سان مسح ڪري ۽ جيڪڏهن ائين ڪرڻ به ممڪن نه هجي ته پارِي يا برف تي تيمم ڪري ۽ وقت ۾ نماز پڙهي ۽ ٻنهي صورتن ۾ قضا به ضروري آهي.

مسئلو 679- جيڪڏهن مٽي يا واري سان سڪل گاه يا ٻي ڪا اهڙي شيءِ مليل هجي جنهن تي تيمم باطل آهي ته اهو ماڻهو ان تي تيمم نه ٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن اها شيءِ ايتري گهٽ هجي جو ان ۾ مٽي يا واري کي نه هجڻ جي برابر سمجهيو وڃي ته ان مٽي وغيره تي تيمم جائز آهي.

مسئلو 680- جيڪڏهن هڪ ماڻهو وٽ ڪا به اهڙي شيءِ نه هجي جنهن تي تيمم ڪري سگهجي ۽ ان جو خريد ڪرڻ وغيره ممڪن هجي ته ان کي گهرجي ته اهو خريد ڪري.

مسئلو 681- مٽيءَ جي ڀت تي تيمم ڪرڻ صحيح آهي ۽ احتياط مستحب هي آهي ته خشڪ زمين يا مٽيءَ هوندي آلي زمين يا مٽيءَ تي تيمم نه ڪجي.

مسئلو 682- جنهن شيءِ تي انسان تيمم ڪري اها شرعاً پاڪ هجڻ گهرجي احتياط مطابق عرفاً به پاڪ هجي يعني اهڙي شيءِ نه هجي جو ماڻهوان کان نفرت رکندا هجن ۽ جيڪڏهن ان وٽ ڪا اهڙي پاڪ شيءِ نه هجي جنهن تي تيمم ڪرڻ صحيح هجي ته ان تي ان وقت نماز واجب نه آهي، پر ان کي گهرجي ته ان جي قضا ڪري ۽ بهتر هي آهي ته وقت ۾ به نماز پڙهي، پر جي اهڙي حالت هجي جو نجس فرش جي دز سان تيمم ڪرڻ پوي ته احتياط واجب مطابق تيمم ڪري نماز پڙهي ۽ ان جي قضا به ڪري.

مسئلو 683- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي يقين هجي ته هن شيءِ تي تيمم صحيح آهي ۽ ان تي تيمم ڪري ڇڏي ۽ بعد ۾ ان کي خبر پوي ته ان شيءِ تي تيمم باطل آهي ته ان کي گهرجي ته جيڪي نمازون ان تيمم سان پڙهيون هجن اهي ٻيهر پڙهي.

مسئلو 684- جنهن شيءِ تي تيمم ڪري ٿو غصبي نه هجي جيڪڏهن غصبي مٽيءَ تي تيمم ڪندو ته تيمم باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 685- غصب ٿيل فضا ۾ تيمر ڪرڻ باطل نه آهي جيڪڏهن ڪوئي ماڻهو پنهنجي ملڪيت ۾ پنهنجا هٿ زمين تي هڻي ۽ پوءِ بغير اجازت جي ٻئي جي ملڪيت ۾ داخل ٿئي ۽ هٿن کي پيشاني تي گهمائي ته ان جو تيمر باطل نه آهي توڻي جو گناه ڪيو اٿس.

مسئلہ 686- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ويسر ۾ يا غفلت جي ڪري ڪنهن غصب ٿيل شيءِ تي تيمر ڪري ته تيمر صحيح آهي، پر جيڪڏهن هو پاڻ ڪاٺي شيءِ غصب ڪري ۽ پوءِ وسري وڃي ته اها شيءِ غصب ٿيل آهي ته ان تي تيمر جو صحيح هجڻ مشڪل آهي.

مسئلہ 687- جيڪڏهن ڪو ماڻهو غصب ٿيل جڳهه ۾ ”محبوس“ (قيد ٿيل) هجي ۽ ان جڳهه تي پاڻي ۽ مٽي ٻئي غصبِي هجن ته ان کي گهرجي ته وضو جي بدلي تيمر ڪري نماز پڙهي.

مسئلہ 688- جنهن شيءِ تي ڪو ماڻهو تيمر ڪري رهيو هجي، احتياط لازم جي بنياد تي ان کي گهرجي ته جيستائين ٿي سگهي اها شيءِ دز هجي جيڪا هٿ تي لڳي وڃي ۽ ان تي هٿ هڻڻ کان پوءِ هٿن کي ايترو نه ڇنڊجي جو ان جي دز ڪري پوي.

مسئلہ 689- ڪڏن واري زمين تي ۽ رستي جي مٽيءَ ۽ اهڙي لوڻاني زمين تي جنهن تي لوڻ جو تهر نه چميو هجي، تيمر ڪرڻ مکروه آهي ۽ جيڪڏهن ان تي لوڻ جو تهر چمي ويو هجي ته تيمر باطل آهي.

وضو يا غسل جي بدلي تيمر ڪرڻ جو طريقو

مسئلہ 690- وضو يا غسل جي بدران تيمر ڪرڻ لاءِ ٽي شيون واجب آهن:

1- هٿ جي ٻنهي ترين کي ملائي اهڙي شيءِ تي هڻڻ، جنهن تي تيمر ڪرڻ صحيح آهي ۽ احتياط لازم جي بناء تي ٻنهي هٿن کي گڏ مٽيءَ تي هڻي.

2- ان جڳهه کان جتان مٽي جا وار ڦٽن ٿا، پروڻ تائين ۽ نڪ جي مٿئين حصي تائين سڄي پيشاني ۽ احتياط واجب مطابق ان جي ٻنهي طرفن ٻنهي ترين کي ڦيرڻ ۽ احتياط مستحب هي آهي ته هٿ پڙن تي به گهمائجن.

3- ڪٻي تري کي سڄي هٿ جي سموري پٺيءَ تي ۽ ان کان پوءِ سڄي تريءَ کي ڪٻي هٿ جي سموري پٺي تي گهمائجي، احتياط واجب مطابق ان ترتيب جو خيال ڪرڻ گهرجي. ضروري آهي تيمر کي نيت ۽ قربت جي قصد سان انجام ڏي، جيئن وضو ۾ گذري چڪو.

مسئلہ 691- احتياط مستحب هي آهي ته تيمر خواه وضو جي بدران هجي يا غسل جي بدران هجي، هن ترتيب سان ڪرڻ گهرجي: هڪ دفعو هٿ زمين تي هنيا وڃن ۽

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

پيشاني ۽ هٿن جي پٺيءَ تي گهمائجن ۽ پوءِ هڪ دفعو وري زمين تي هٿ هڻي ۽ هٿن جي پٺيءَ جو مسح ڪجي.

تيمم جا احڪام

مسئلو 692- جيڪڏهن هڪ ماڻهو پيشاني يا هٿن جي پٺيءَ جي ٿورڙي به حصي جو مسح نه ڪري ته ان جو تيمم باطل آهي، پوءِ ان ڄاڻي وائي مسح نه ڪيو هجي يا مسئلن ۾ ڄاڻندو هجي يا مسئلو وسري ويو هجي، پر گهڻو اونهائيءَ ۾ وڃڻ به ضروري نه آهي، جيڪڏهن هي چئي سگهجي ته سڄي پيشاني ۽ هٿن جو مسح ٿي ويو آهي ته ايترو ڪافي آهي.

مسئلو 693- تيمم ڪندڙ ماڻهو کي گهرجي ته ان ڳالهه جو اطمينان ڪرڻ لاءِ ته هٿن جي سموري پٺيءَ جو مسح ٿي ويو آهي، ڪلائي (مسري) کان ٿورو مٿي واري جاءِ جو به مسح ڪري، پر اگرين جي وچ ۾ مسح ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 694- تيمم ڪندڙ ماڻهو کي احتياط جي بنياد تي گهرجي ته پيشاني ۽ هٿن جي پٺيءَ جو مسح مٿان کان هيٺين طرف ڪري ۽ انهن ڪمن جي بجا آڻڻ جي وچ ۾ گهڻو ٽائيم نه رکي ۽ اگر ايترو ٽائيم وقفو ڪري جو ماڻهو چون ته هي تيمم نه ٿو ڪري ته ان جو تيمم باطل آهي.

مسئلو 695- تيمم ڪندڙ ماڻهو کي نيت ڪرڻ وقت ان ڳالهه کي معين ڪرڻ ضروري نه آهي ته تيمم غسل جي بد ران ڪري رهيو آهي يا وضوءَ جي بد ران پر جي به تيمم واجب هجن ته ان لاءِ لازم آهي ته انهن کي معين ڪري، ۽ جيڪڏهن غسل جي بد ران هجي ته ان کي گهرجي ته غسل جو تعين ڪري ۽ جيڪڏهن ان تي هڪ تيمم واجب هجي ۽ نيت ڪري ته آئون هن وقت پنهنجو فريضو انجام ڏئي رهيو آهيان پوءِ چاهي تشخيص ۾ ((اشتباه)) ڪري، پر ان جو تيمم صحيح آهي.

مسئلو 696- تيمم ۾ ضروري نه آهي ته پيشاني، هٿن جون تريون ۽ هٿن جي پٺي پاڪ هجي، پر بهتر آهي ته پاڪ هجن.

مسئلو 697- انسان کي گهرجي ته تيمم ڪرڻ وقت منڊي اگر مان لاهي ڇڏي ۽ جيڪڏهن پيشاني يا هٿن جي پٺي يا تري تي ڪا رڪاوٽ هجي، مثال جيڪڏهن انهن تي ڪا شيءِ چنبڙيل هجي ته ان کي لاهي ڇڏجي.

مسئلو 698- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي پيشاني يا هٿن جي پٺي تي زخم هجي ۽ ان تي ڪپڙو يا ڪا ٻي شيءِ ٻڌل هجي جنهن کي کولي نه سگهجي ته ان کي گهرجي ته ان جي مٿان هٿ گهمائي ڇڏي ۽ جيڪڏهن هٿ جي تري زخمي هجي ۽ ان تي ڪپڙو يا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪا بي شيءِ ٻڌل هجي جنهن کي ڪولي نه سگهجي ته ان کي گهرجي ته ڪپڙي وغيره سميت هٿ ان شيءِ تي گهمائي جنهن تي تيمر ڪرڻ صحيح هجي جيڪڏهن هٿ جو ڪجهه حصو کليل هجي ته ان سان مسح ڪرڻ ڪافي آهي.

مسئلو 699- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي پيشاني يا هٿن جي پٺيءَ تي معمولي وار هجن ته ڪو حرج نه آهي، پر اگر مٿي جا وار پيشاني تي پون ته انهن کي هٿاڻڻ گهرجي.

مسئلو 700- جيڪڏهن ان ڳالهه جو احتمال (گمان) هجي ته تيمر ڪندڙ ماڻهو جي پيشاني ۽ ترين يا هٿن جي پٺيءَ تي ڪا رڪاوٽ آهي ۽ اهو گمان ماڻهن جي نظرن ۾ صحيح هجي ته ان کي گهرجي ته ان جي جاچ ڪري، ايستائين جو ان کي يقين يا اطمینان ٿي وڃي ته رڪاوٽ ڪانهي.

مسئلو 701- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جو فريضو تيمر هجي ۽ هو پاڻ تيمر نه ڪري سگهندو هجي ته ان کي گهرجي ته ڪنهن ٻئي کان مدد وٺي ته جيئن ان جا هٿ اهڙي شيءِ تي هڻي جنهن سان تيمر صحيح آهي پوءِ مسح ڪري، جيڪو نائب ٿئي ان کي گهرجي ته ان ماڻهو کي ان جي هٿ سان تيمر ڪرائي ۽ جيڪڏهن ائين ڪرڻ ممڪن نه هجي ته نائب کي گهرجي ته پنهنجو هٿ ان شيءِ تي هڻي، جنهن تي تيمر ڪرڻ صحيح هجي ۽ ان شخص جي پيشاني ۽ هٿن جي پٺيءَ تي گهمائي، ۽ ان صورت ۾ احتياط لازم مطابق ٻئي تيمر جي نيت ڪن ليڪن پهرين صورت ۾ خود شخص جي نيت ڪافي آهي.

مسئلو 702- جيڪڏهن ڪو ماڻهو تيمر جي وچ ۾ شڪ ڪري ته ان ڪو حصو وساري ڇڏيو آهي يا نه ۽ ان حصي جو موقعو گذري ويو هجي ته هو پنهنجي شڪ جو لحاظ نه ڪري ۽ جيڪڏهن موقعو نه گذريو هجي ته پوءِ ان کي گهرجي ته ان حصي جو تيمر وري ڪري.

مسئلو 703- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي ڪا بي هٿ جو مسح ڪرڻ کان پوءِ شڪ هجي ته ڇا ان تيمر صحيح ڪيو آهي يا نه ته ان جو تيمر صحيح آهي ۽ جيڪڏهن ان جو شڪ ڪا بي هٿ جي مسح جي باري ۾ هجي ته ان جي لاءِ ضروري آهي ان جو مسح ڪري پر جي ماڻهن جي نظر ۾ تيمر پورو ٿيل هجي مثال هو اهڙي ڪم ۾ داخل ٿي ويو هجي جنهن جي لاءِ طهارت شرط آهي يا جڏهن تسلسل ختم ٿي ويو هجي.

مسئلو 704- جنهن ماڻهو جو فريضو تيمر هجي جيڪڏهن نماز جي پوري وقت ۾ عذر جي برطرف ٿيڻ کان مايوس هجي يا گمان هجي ته جيڪڏهن تيمر ۾ دير ڪيائين ته وقت ۾ تيمر نه ڪري سگهندو ته اهو نماز جي وقت کان پهريان نماز جي لاءِ تيمر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن ان ڪنهن ٻئي واجب يا مستحب عمل لاءِ تيمم ڪيو هجي ۽ نماز جي وقت تائين ان جو عذر باقي هجي (جنهن جي ڪري ان جو فريضو تيمم هجي) ته هو انهي تيمم سان نماز پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 705- جنهن شخص جو فريضو تيمم هجي جيڪڏهن ان کي خبر هجي ته آخري وقت تائين ان جو عذر باقي رهندو يا عذر ختم ٿيڻ کان مايوس هجي ته وقت هوندي به تيمم سان نماز پڙهي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن هو ڄاڻيندو هجي ته آخري وقت تائين ان جو عذر ختم ٿي ويندو ته ان کي گهرجي ته انتظار ڪري ۽ وضو يا غسل ڪري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن آخري وقت تائين عذر جي ختم ٿيڻ کان مايوس نه هجي ته جيستائين مايوس نه ٿئي تيمم نه ٿو ڪري سگهي جو نماز پڙهي سواءِ ان جي جو احتمال ڏي ته جيڪڏهن تيمم سان جلدي نماز نه پڙهندو ته آخري وقت تائين تيمم سان به نماز نه پڙهي سگهندو.

مسئلو 706- جيڪڏهن ڪو ماڻهو وضو يا غسل نه ڪري سگهندو هجي ۽ ان کي يقين هجي ته ان جو عذر ختم نه ٿيندو ته هو پنهنجون قضا نمازون تيمم سان پڙهي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن بعد ۾ عذر ختم ٿي وڃي ته احتياط واجب مطابق ان کي گهرجي ته اهي نمازون وضو يا غسل ڪري ٻيهر پڙهي، پر جي عذر دور ٿيڻ کان نااميد نه هجي ته احتياط لازم مطابق قضا نمازون تيمم سان نه ٿو پڙهي سگهي.

مسئلو 707- جيڪو ماڻهو وضو يا غسل نه ڪري سگهندو هجي ان جي لاءِ جائز آهي ته مستحب نمازون جيئن ڏينهن رات جي ان نوافل وانگر جن جو وقت مقرر آهي تيمم ڪري پڙهي، پر جيڪڏهن نااميد نه هجي ته آخر وقت تائين ان جو عذر ختم ٿي ويندو ته احتياط واجب هي آهي ته اهي نمازون شروع واري وقت ۾ نه پڙهي، ليڪن اهي مستحب نمازون جن جو وقت معين نه هجي ته تيمم سان پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 708- جنهن ماڻهو احتياطاً غسل جبیره ۽ تيمم ڪيو هجي (مثلاً جيڪڏهن ان جي پنيءَ تي زخم هجي) جيڪڏهن هو غسل ۽ تيمم کان پوءِ نماز پڙهي ۽ نماز کان پوءِ هن کي ”حدث اصغر“ اچي، مثال طور جيڪڏهن هو پيشاب ڪري ته هو ٻين نمازن لاءِ وضو ڪري، ۽ جي حدث اصغر نماز کان پهريان واقع ٿئي ته ان نماز لاءِ به وضو ڪري.

مسئلو 709- جيڪڏهن ڪوئي ماڻهو پاڻي نه ملڻ ڪري يا ڪنهن ٻئي عذر جي بنياد تي تيمم ڪري ته عذر ختم ٿيڻ کان پوءِ ان جو تيمم باطل ٿي ويندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلہ 710- جيڪي شيون وضوءَ کي باطل ڪن ٿيون اهي شيون وضوءَ جي بدران ڪيل تيمم کي به باطل ڪن ٿيون ۽ جيڪي شيون غسل کي باطل ڪن ٿيون اهي شيون غسل جي بدران ڪيل تيمم کي به باطل ڪن ٿيون.
- مسئلہ 711- جيڪڏهن ڪو ماڻهو غسل نه ڪري سگهندو هجي ۽ ڪجهه غسل ان تي واجب هجن ته ان جي لاءِ جائز آهي ته انهن غسلن جي بدران هڪ تيمم ڪري ۽ احتياط مستحب هي آهي ته انهن غسلن مان هر هڪ جي بدران هڪ تيمم ڪري.
- مسئلہ 712- جيڪو ماڻهو غسل نه ڪري سگهندو هجي جيڪڏهن هو ڪو اهڙو ڪم ڪرڻ چاهي، جنهن جي لاءِ غسل واجب هجي ته ان کي گهرجي ته غسل جي بدران تيمم ڪري ۽ جيڪو ماڻهو وضوءَ نه ڪري سگهندو هجي جيڪڏهن هو ڪو اهڙو ڪم ڪرڻ چاهي جنهن جي لاءِ وضوءَ واجب هجي ته ان کي گهرجي ته وضوءَ جي بدران تيمم ڪري.
- مسئلہ 713- جيڪڏهن ڪو غسل جنابت جي بدران تيمم ڪري ته ان جي لاءِ نماز جي لاءِ وضوءَ ڪرڻ ضروري نه آهي، پر جيڪڏهن ٻين غسلن جي بدران تيمم ڪري ته ان تيمم کان پوءِ وضوءَ ڪرڻ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن وضوءَ نه ڪري سگهي ته ان کي گهرجي ته وضوءَ جي بدران هڪ ٻيو تيمم ڪري.
- مسئلہ 714- جيڪڏهن ڪو ماڻهو غسل جنابت جي بدران تيمم ڪري، پر بعد ۾ هو ڪنهن اهڙي حالت ۾ اچي وڃي جيڪا وضوءَ کي باطل ڪري ڇڏي ۽ بعد جي نمازن جي لاءِ غسل به نه ڪري سگهندو هجي ته ان کي گهرجي ته غسل جي بدران تيمم ڪري ۽ احتياط مستحب هي آهي ته وضوءَ به ڪري ۽ جيڪڏهن وضوءَ نه ڪري سگهندو هجي ته ان بدران تيمم ڪري.
- مسئلہ 715- جنهن شخص جو فريضو تيمم هجي جيڪڏهن هو ڪنهن ڪم جي لاءِ تيمم ڪري ته جيستائين ان جو عذر ۽ تيمم قائم آهن، هو انهن ڪمن کي ڪري سگهي ٿو جيڪي وضوءَ يا غسل سان ڪرڻ گهرجن، پر جيڪڏهن ان جو عذر وقت جي تنگي هجي يا پاڻي هوندي به نماز ميت يا سمهڻ جي لاءِ تيمم ڪري ته هو صرف اهي ڪم ڪري سگهي ٿو جنهن جي لاءِ هن تيمم ڪيو هجي.
- مسئلہ 716- ڪجهه حالتن ۾ بهتر آهي ته جيڪي نمازون انسان تيمم سان پڙهيون آهن انهن جي قضا ڪري.
- 1- پاڻيءَ جي استعمال کان ڊڄندو هجي ۽ هن ڄاڻي وائي پنهنجو پاڻ کي جنب ڪيو هجي ۽ تيمم ڪري نماز پڙهي هجي.
- 2- هي ڄاڻندي به يا گمان هوندي ته هن کي پاڻي نه ملي سگهندو، پاڻ کي جنب ڪري ۽ پوءِ تيمم ڪري نماز پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- 3- آخري وقت تائين پاڻيءَ جي ڳولا لاءِ نه وڃي ۽ تيمم ڪري نماز پڙهي ۽ بعد ۾ ان کي خبر پوي ته جيڪڏهن ڳولا ڪري ها ته پاڻي ملي وڃي ها.
- 4- ڄاڻي وائي نماز پڙهڻ ۾ دير ڪئي هجي ۽ تيمم ڪري نماز پڙهي هجي.
- 5- اهو ڄاڻندي يا ڳولا هوندي ته مون کي پاڻي نه ملندو جيڪو پاڻي ان وٽ هيو اهو هاري ڇڏي، ۽ تيمم سان نماز پڙهي.

نماز جا حڪم

نماز ديني عملن مان هڪ سٺو عمل آهي، جيڪڏهن نماز خدا جي بارگاه ۾ قبول ٿي وئي ته ٻيا عمل به قبول ٿيندا ۽ جيڪڏهن نماز قبول نه ٿي ته ڪوبه عمل قبول نه ٿيندو، جهڙي طرح سان انسان روزانه پنج دفعا واه ۾ وهنجي ته بدن تي مير ۽ مٽي نه رهندي. اهڙي طرح سان جيڪو روزانو پنج وقت نماز پڙهي ته اهو گناهن کان پاڪ ٿي وڃي ٿو. بهتر آهي ته ماڻهو اول وقت ۾ نماز ادا ڪري، جيڪو ماڻهو نماز کي معمولي سمجهي اهو بي نمازيءَ وانگر آهي. رسول اڪرم (ص) جن فرمايو: جيڪو ماڻهو نماز کي معمولي سمجهي ۽ ان کي اهميت نه ڏي، اهو قيامت ۾ عذاب جو حقدار ٿيندو.

هڪ ڏينهن رسول خدا (ص) مسجد ۾ تشریف فرما هئا ته هڪ ماڻهو آيو ۽ نماز پڙهڻ لڳو، رکوع ۽ سجدن کي پوري طرح ادا نه ڪيائين، حضور (ص) فرمايو ته ”جيڪڏهن هي ماڻهو جنهن جي نماز اهڙي آهي، مري وڃي ته منهنجي دين تي نه مرندي“ هر شخص ان جو خيال رکي ته نماز جلدي جلدي نه پڙهي ۽ نماز ۾ خشوع، خضوع ۽ سنجيدگيءَ سان مشغول هجي ۽ اهو سوچي ته هو ڪنهن سان ڳالهائي رهيو آهي ۽ پنهنجو پاڻ کي عالمن جي خداجي عظمت ۽ بزرگيءَ جي سامهون حقير ۽ ذليل سمجهي. جيڪڏهن ماڻهو نماز ۾ پوري طرح ان ڳالهه جي طرف توجه رکي ته اهو پنهنجي هستيءَ کان بي خبر ٿي ويندو، جيئن امير المؤمنين علي (ع) ابن ابي طالب جي پيرمان تيرڪڍيو ويو ته پاڻ متوجہ نه ٿيا. نمازيءَ کي گهرجي ته توبه ۽ استغفار ڪري ۽ اهڙن ڪمن کان پرهيز ڪري جيڪي نماز جي قبول ٿيڻ کان روڪن ٿا جيئن حسد، تڪبر، غيبت، حرام ڪائڻ، نشي واريون شيون پيئڻ، خمس زڪات نه ڏيڻ بلڪه سڀني گناهن کان پرهيز ڪري ۽ جيڪي ڪم نماز جي ثواب کي گهٽ ڪن ٿا جيئن نند جي جهوٽن جي حالت ۾ يا پيشاب کي روڪي، نماز پڙهڻ، وقت آسمان ڏانهن ڏسڻ، اهي ڪم جيڪي ثواب کي وڌائڻ ٿا انجام ڏيڻ گهرجن. مثال: عقيق جي منڊي پائڻ، سٺو لباس پائڻ، ڏنڊ ڪرڻ، ڦٽي ڏيڻ، پاڻ کي خوشبو هڻڻ.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

واجب نمازون

چھ نمازون واجب آهن:

(1) پنج وقتي نماز. (2) واجب طواف لاء نماز. (3) نماز آیات. (4) جنازي جي نماز. (5) پيءُ ۽ ماءُ جون قضا نمازون جن جا مسئلا بعد ۾ ايندا. (6) اهي نمازون جيڪي مزوري تي، قسماً، نذر، عهد جي ڪري واجب ٿيون آهن. ۽ جمعہ نماز روزاني جي پنج وقتي نمازن مان آهي.

پنج وقتي نماز: اهي پنج نمازون آهن. ظہر (اڳين) ۽ عصر (وچين) هر هڪ جون چار رکعتون آهن ۽ مغرب جي نماز ٽي رکعتون عشاء جي نماز چار رکعتون صبح جي نماز ٻہ رکعتون.

مسئلو 717- سفر ۾ چئن رکعتن واري نماز کي ٻہ رکعتون (قصر نماز) پڙهڻ گهرجي ۽ ان جا شرط بعد ۾ بيان ٿيندا.

ظہر ۽ عصر جي نماز جو وقت

مسئلو 718- ظہر ۽ عصر جي نماز جو وقت زوال (ظہر شرعي^(۱)) کان پوءِ سج لھڻ تائين آهي. جيڪڏهن ڄاڻي وائي عصر جي نماز کي ظہر جي نماز کان پھريان پڙهي ته نماز باطل آهي پر جي آخري وقت ۾ صرف هڪ نماز جي پڙهڻ جيترو وقت هجي ۽ ظہر نہ پڙهي هجي ته ظہر قضا ڪري ۽ عصر پڙهي. جيڪڏهن پل ۾ ان جي وقت کان پھريان عصر جي نماز پڙهي ته سندس نماز صحيح آهي ۽ ظہر پڙهي. احتياط مستحب هي آهي ته چار رکعت نماز مافي الذم ادا ڪري.

مسئلو 719- جيڪڏهن پل ۾ عصر جي نماز ظہر کان پھريان شروع ڪري ته ان نماز جي نيت کي ظہر ۾ تبديل ڪري ۽ ارادو ڪري ته جيڪو اڳ ۾ پڙهيو آهي اها ظہر جي نماز آهي ۽ ان نماز کي پورو ڪري پوءِ عصر جي نماز پڙهي.

جمعي جي نماز ۽ ان جا احڪام

^(۱) ظہر شرعي جو مطلب آهي ته اڏينهن گذري وڃي. مثال: اگر ڏينهن 12 ڪلاڪن جو هجي ته سج اپرڻ کان 6 ڪلاڪن کانپوءِ ظہر شرعي جو وقت ٿيندو ۽ جيڪڏهن ڏينهن 13 ڪلاڪن جو هج ته سج اپرڻ کان ساڍا 6 ڪلاڪ پوءِ ظہر شرعي جو وقت ٿيندو. مثال: ڪراچي افق مطابق ڪڏهن ظہر شرعي ساڍي 12 بجي کان ٿورڙو اڳ ۽ ڪڏهن وري ان کان ٿورڙو پوءِ ٿيندو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 720- جمعیٰ جي نماز، صبح جي نماز وانگر بہ رکعتون آهي هن فرق سان ته هن ۾ نماز کان پھريان بہ خطبا آھن. جمعیٰ نماز واجب تخییری آهي، یعنی مکلف (ماڻھو) ۾ جيڪڏهن شرط موجود هجن ته نماز جمعہ يا ظھر جي نماز پڙھي جيڪڏهن نماز جمعہ ظھر جي بدران ادا ڪري ته ڪافي آهي.

جمعیٰ نماز واجب هجڻ جا شرط

(الف) نماز جمعہ جو وقت: نماز جو وقت ظھر (سج لڙڻ) سان شروع ٿئي ٿو (آذان، خطبن ۽ نماز کي) اول زوال عرفي^(۱) اندر پورو ڪجي جيڪڏهن دير ٿي وڃي ته ظھر جي نماز پڙھڻ گھرجي.

(ب) پيش نماز سميت پنج ماڻھو هجن (ڪل پنج) جيڪڏهن مسلمانن مان پنج ماڻھو گڏ نه ٿين ته جمعیٰ نماز واجب نه آهي.

(ج) پيش نماز ۾ سڀ شرط موجود هجن، عدالت ۽ ان کان سواءِ ٻيا شرط جيڪي پيش نماز لاءِ ضروري آھن جيئن نماز جماعت ۾ ايندا، ان کان سواءِ جمعیٰ نماز واجب نه آهي.

جمعیٰ نماز جي صحيح هجڻ جا شرط

(1) جماعت سان هجڻ، اڪيلي پڙھڻ صحيح نه آهي. جيڪڏهن جماعتي بي رکعت جي رکوع کان پھريان شریک ٿئي ته بي رکعت جدا پڙھي ته نماز صحيح آهي. جيڪڏهن پيش نماز جي بي رکعت جي رکوع ۾ شریک ٿئي ته احتیاط واجب مطابق اها جمعیٰ نماز ڪافي نه آھن بلڪہ ظھر جي نماز ادا ڪري.

(2) پيش نماز لاءِ نماز کان پھريان بہ خطبا پڙھڻ ضروري آھن. هر خطبي ۾ اللہ تعالیٰ جو حمد ۽ ساراه ڪرڻ، تقوا ۽ پرهيزگاريءَ جي وصیت ڪرڻ، قرآن مجید جي ننڍڙي سورت پڙھڻ، ٻئي خطبي ۾ بہ اللہ تعالیٰ جي ساراه ڪرڻ ۽ محمد و آل محمد تي درود ۽ صلوات پڙھڻ. احتیاط مستحب مطابق مومنین ۽ مومنات لاءِ مغفرت جي دعا ڪرڻ. ضروري آهي ته ٻئي خطبا نماز کان پھريان هجن، ان ڪري جيڪڏهن نماز خطبن کان پھريان پڙھي ته صحيح نه آهي ۽ خطبا ظھر کان پھريان پڙھڻ ۾ اشڪال آهي لازم آهي ته خطبا بيھي ڏيڻ گھرجن ان ڪري ويھي ڏيڻ صحيح نه آهي ٻن خطبن جي وچ ۾ ٿورو ويھي. خطبن کي پاڻ امام پڙھي، احتیاط مطابق حمد ۽ درود عربيءَ ۾ هجڻ گھرجي باقي خطبي ۾ عربي شرط نه

^(۱) زوال عرفي = جڏهن عام ماڻھو چون ته سج لڙي چڪو آهي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

آهي. بلڪ اهڙي ٻوليءَ ۾ هجي جنهن کي گهڻا ماڻهو سمجهي سگهن. احتياط مطابق پرهيزگاريءَ جي وصيت جماعتن جي ٻوليءَ ۾ هجي.

(3) ٻن نمازن جي وچ ۾ هڪ فرسخ کان گهٽ فاصلو نه هجي، جيڪڏهن گهٽ فاصلي ۾ به نمازون گذر شروع ٿين ته ٻئي باطل آهن، پر جي هڪڙي توڻي جو رڳو تڪبيره الاحرام ۾ پهريان هجي ته اها صحيح ۽ بي باطل آهي. جيڪڏهن نماز جي پوري ٿيڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته ٻه نمازون هڪ وقت ۾ يا ٿورو ان کان پهريان هئي ته ظاهر جي نماز پڙهڻ واجب نه آهي. هڪڙي نماز بي نماز کي ان وقت باطل ڪري ٿي جڏهن خود صحيح هجي ان ۾ سڀ شرط موجود هجن نه ته مشڪل نه ٿي رهي.

مسئلو 721- جيڪڏهن جمعي جي نماز سڀني شرطن سميت قائم ٿئي ته جيڪڏهن امام زمانه عليه السلام يا ان جو نائب خاص آهي ته نماز ۾ شريڪ ٿيڻ واجب آهي، نه ته واجب نه آهي ۽ پهرين صورت ۾ به ڪجهه ماڻهن تي نماز جمعہ ۾ شريڪ ٿيڻ واجب نه آهي:

- 1- عورتون.
- 2- غلام.
- 3- مسافر نه هجي، مسافر تي جمعي نماز ۾ شريڪ ٿيڻ واجب نه آهي ۽ ان سان ڪو فرق نه ٿو پوي ته سفر ۾ مسافر جي نماز قصر هجي يا ان مسافر وانگر جنهن ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪيو هجي ۽ پوري پڙهندو.
- 4- مريض، پوڙهي ماڻهو ۽ انڌي تي واجب ناهي.
- 5- اهڙا ماڻهو جيڪي نماز جمعي جي مڪان کان ٻه فرسخ شرعي پري هجن.
- 6- اهڙا ماڻهو جن لاءِ جمعي ۾ حاضر ٿيڻ ڪنهن سبب ڪري مشڪل هجي، مثال برسات يا سخت سيءُ هجي.

مسئلو 722- جنهن شخص تي جمعي جي نماز ۾ حاضر ٿيڻ واجب آهي جيڪڏهن ظاهر جي نماز کي جمعي نماز بدران پڙهي ته سندس نماز صحيح آهي

جمعي نماز جي متعلق ڪجهه حڪم

- 1- جمعي نماز غيبت جي زماني ۾ واجب تعيني نه آهي ان ڪري اول وقت ۾ نماز ظاهر ۾ جلدي ڪرڻ جائز آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ

- 2- جڏهن امام خطبا پڙهي رهيو هجي ته ان دوران ڳالهائڻ مڪروه آهي، پر جيڪڏهن ڳالهائڻ خطبن جي ٻڌڻ کان رڪاوٽ هجي ته احتياط مطابق ڳالهائڻ جائز نه آهي.
- 3- احتياط واجب مطابق ٻن خطبن کي ٻڌڻ واجب آهي پر جيڪو خطبن جي معنيٰ نه ٿو سمجهي ته ان تي ٻڌڻ واجب نه آهي.
- 4- خطبن ۾ حاضر ٿيڻ واجب نه آهي.

مغرب ۽ عشاء جي نماز جو وقت

- مسئلو 723- جيڪڏهن سج لهڻ ۾ شڪ ڪري ته سج لٿو آهي ۽ جبلن جي پويان يا جڳهن ۽ وڻن جي پويان لڪي ويڃڻ جو احتمال هجي ته ان جي لاءِ ضروري آهي ته اوڀر واري ڳاڙهاڻ کان پهريان جيڪا سج لهڻ کان پوءِ ظاهر ٿئي ٿي سندس مٿان کان نه گذري تيسيتائين مغرب جي نماز کي ادا نه ڪري ۽ جيڪڏهن شڪ نه هجي ته به احتياط واجب مطابق ان وقت تائين صبر ڪري.
- مسئلو 724- مغرب ۽ عشاء جي نماز جو وقت اڌ رات تائين آهي ليڪن ڪا مجبوري هجي يا ويسر يا ننڊ جي ڪري يا حيض يا اهڙي ڪنهن ٻي مشڪل جي ڪري نماز اڌ رات کان پهريان نه پڙهي هجي ته ان جي لاءِ مغرب ۽ عشاء جي نماز جو وقت طلوع فجر (پره قتي) تائين آهي، ليڪن هر صورت ۾ متوجه هجڻ جي صورت ۾ ٻنهي نمازن ۾ ترتيب جو خيال رکڻ ضروري آهي يعني ڄاڻي وائي عشاء جي نماز کي مغرب جي نماز کان پهريان پڙهندو ته باطل اٿس پر جيڪڏهن رڳو عشاء جي نماز ادا ڪرڻ جيترو وقت هجي ته ان صورت ۾ عشاء جي نماز کي مغرب جي نماز کان پهريان پڙهڻ ضروري آهي.
- مسئلو 725- جيڪڏهن ڪو ماڻهو يلجي عشا جي نماز مغرب جي نماز کان پهريان پڙهي ۽ پوءِ ياد اچيس ته ان جي نماز صحيح آهي ۽ ان کان پوءِ مغرب جي نماز پڙهي.
- مسئلو 726- جيڪڏهن مغرب جي نماز کان اڳ ۾ يلجي عشاء جي نماز پڙهڻ شروع ڪري، نماز پڙهندي ياد اچي ته اڃا تائين مغرب نه پڙهي آهي ته جيڪڏهن عشاء جي چوٿين رکعت جو رکوع نه ڪيو هجي ته فوراً عشاء کي مغرب جي نيت سان بدلائي ۽ نماز پوري ڪري ۽ ان کان پوءِ عشاء پڙهي ۽ جيڪڏهن چوٿين رکعت جي رکوع ۾ هليو ويو آهي ته نماز عشاء کي پورو ڪري پوءِ مغرب جي نماز پڙهي.
- مسئلو 727- نماز عشاء جو آخري وقت آزاد ۽ خود مختيار ماڻهو لاءِ اڌ رات تائين آهي ۽ رات جو حساب سج لهڻ کان صبح ٿيڻ (طلوع فجر) تائين ڪيو ويندو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 728- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ اختيار سان مغرب يا عشاءَ جي نماز کي اڌ رات تائين نه پڙهيو هجي ته احتياط واجب اهو آهي ته صبح جي اذان تائين ادا يا قضا جي نيت کان سواءِ پڙهي.

صبح جي نماز جو وقت

مسئلہ 729- مشرق کان هڪ اڇاڻ صبح جي اذان جي قريب بلند ٿيندي آهي، ان کي ”پرھ ڦٽي“ چوندا آهن، جڏهن اها سفيدي پکڙجي وڃي ته ان کي ”ٻيو صبح (فجر)“ چوندا آهن ۽ اهو تائيم صبح جي نماز جو پهريون وقت آهي ۽ آخري وقت سج نڪرڻ تائين آهي.

نماز جي وقت جا حڪم

مسئلہ 730- نماز پڙهڻ ان وقت شروع ڪري جڏهن يقين ٿي وڃي ته وقت ٿي ويو آهي يا به عادل ماڻهو وقت ٿيڻ جي خبر ڏين، بلڪ اذان تي يا اهڙي شخص جي چوڻ تي اعتماد ڪرڻ جنهن جي لاءِ خبر هجي ته وقت جو تمام گهڻو خيال رکي ٿو جو ان جي چوڻ تي اطمینان ٿي وڃي ته ڪافي آهي.

مسئلہ 731- جيڪڏهن ڪنهن نابينا يا جيل ۾ بند ماڻهو کي نماز جي وقت داخل ٿيڻ جو يقين نه هجي ته ان لاءِ ضروري آهي نماز ۾ دير ڪري ته جيئن يقين يا اطمینان ٿيس ته وقت داخل ٿي ويو آهي، اهڙي طرح عمومي رڪاوٽ جهڙوڪ جُهڙ ڌڙ وغيره جي حالت ۾ به احتياط واجب آهي ته دير ڪري.

مسئلہ 732- نماز جي وقت ٿيڻ جون نشانيون جيڪي اڳ ۾ ٻڌايون ويون آهن، جيڪڏهن انهن مان ڪنهن هڪ سان اهو يقين ٿي وڃي ته وقت ٿي ويو آهي ۽ نماز پڙهڻ ۾ مشغول ٿي وڃي پر نماز جي دوران معلوم ٿئي ته وقت نه ٿيو آهي ته ان جي نماز باطل آهي ۽ اهو ئي حڪم ان وقت آهي جڏهن نماز کان پوءِ خبر پوي ته پوري نماز وقت کان اڳ ۾ پڙهي آهي ۽ جيڪڏهن نماز جي وچ ۾ يا نماز کان پوءِ معلوم ٿئي ته نماز پڙهندي وقت ٿي ويو هو ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 733- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان ڳالهه جي طرف متوجّه نه هجي ته نماز پڙهڻ کان اڳ ۾ ان جي وقت ٿيڻ جو يقين هجڻ ضروري آهي ته جيڪڏهن نماز کان پوءِ معلوم ٿئي ته پوري نماز وقت ۾ پڙهي آهي ته اها نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن اهو معلوم ٿئي ته نماز وقت کان اڳي پڙهي آهي يا معلوم نه ٿئي ته وقت کان اڳ ۾ پڙهي آهي يا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

وقت ۾ ته نماز باطل آهي بلڪه جيڪڏهن نماز کان پوءِ معلوم ٿئي ته نماز پڙهندي وقت ٿيو ته به ان نماز کي ٻيهر پڙهي.

مسئلو 734- جيڪڏهن ان يقين سان نماز شروع ڪري ته وقت ٿي ويو آهي پر نماز پڙهندي شڪ ٿئي ته وقت ٿيو آهي يا نه ته نماز باطل آهي، پر جنهن کي اهو ته يقين هجي ته نماز جي حالت ۾ وقت ٿي ويو آهي، پر اهو شڪ هجي ته جيتري نماز پڙهي آهي اها وقت ۾ ادا ٿي آهي يا نه ته نماز صحيح آهي .

مسئلو 735- جيڪڏهن وقت ايترو گهٽ هجي جو نماز ۾ ڪجهه مستحبات بجا آڻڻ سان ڪجهه وقت کان پوءِ ادا ٿيندي ته مستحبات کي ڇڏي ڏي، مثلاً قنوت پڙهڻ جي ڪري نماز جو ڪجهه حصو وقت کان پوءِ پڙهڻو پوي ته قنوت ڇڏي ڏجي، پر اگر نماز پڙهي ۽ گهٽ ۾ گهٽ هڪ رکعت وقت ۾ هجي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 736- جيڪڏهن صرف هڪ رکعت پڙهڻ جو وقت باقي هجي ته نماز ادا جي نيت سان پڙهي، پر ڄاڻي وائي نماز ۾ ايتري دير نه ڪجي.

مسئلو 737- جيڪڏهن ڪو ماڻهو مسافر نه هجي ۽ سج لهڻ ۾ صرف پنجن رکعتن جيترو وقت هجي ته ظهر ۽ عصر ٻئي نمازون ترتيب سان پڙهي پر جيڪڏهن ان کان گهٽ وقت هجي ته صرف عصر جي نماز پڙهي ۽ ظهر جي قضا ڪري ۽ اهو ئي حڪم ان وقت آهي جڏهن اڌ رات ٿيڻ ۾ صرف پنجن رکعتن جو وقت هجي ته مغرب ۽ عشاء ٻئي ترتيب سان پڙهي ۽ جيڪڏهن ان کان گهٽ وقت هجي ته عشاء پڙهي ۽ مغرب جي نماز ۾ ادا يا قضا جي نيت نه ڪري.

مسئلو 738- جيڪڏهن ڪو ماڻهو مسافر هجي ۽ سج لهڻ ۾ صرف ٽن رکعتن جو وقت باقي هجي ته پوءِ ظهر ۽ عصر ٻئي ترتيب سان پڙهي ۽ جيڪڏهن ان کان گهٽ وقت هجي ته عصر جي نماز پهرين پڙهي ۽ پوءِ ظهر جي نماز کي قضا پڙهي، اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن اڌ رات ٿيڻ ۾ صرف چئن رکعتن جو وقت هجي ته مغرب ۽ عشاء ٻئي ترتيب سان پڙهي ۽ جيڪڏهن ٽن رکعتن جيترو وقت هجي ته پهرين عشاء نماز پڙهي ۽ ان کان پوءِ مغرب پڙهي ته جيئن مغرب جي هڪڙي رکعت وقت ۾ واقع ٿئي ۽ جيڪڏهن ٽن رکعتن کان به گهٽ وقت هجي ته پهرين عشاء پڙهي ۽ پوءِ مغرب جي نماز ادا ۽ قضا جي نيت کان بغير پڙهي ۽ جيڪڏهن عشاء پڙهڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته اڃا هڪ رکعت يا وڌيڪ اڌ رات ٿيڻ ۾ آهي ته فوراً نماز مغرب ادا جي نيت سان پڙهي.

مسئلو 739- مستحب آهي ته هر نماز کي اول وقت ۾ پڙهيو وڃي ۽ ان جي متعلق ڪافي تاڪيد ڪيو ويو آهي ۽ جيترو اول وقت جي قريب هجي اوترو بهتر آهي، پر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جڏهن دير ڪرڻ ۾ ڪا بهتري هجي، مثال ان لاءِ ترسي ته جماعت ۾ شريڪ ٿي سگهندو، ان شرط سان ته فضيلت وارو وقت گذري نه وڃي.

مسئلو 740- جيڪڏهن ڪو اهڙو عذر هجي جو اگر نماز اول وقت ۾ پڙهي ته تيمم سان پڙهڻي پوندس، جيڪڏهن ان عذر جي ختم ٿي وڃڻ کان مابوس هجي يا دير ڪرڻ سان احتمال هجي ته تيمم به نه ڪري سگهندو ته اول وقت ۾ تيمم ڪري نماز پڙهي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن اها اميد هجي ته اهو عذر آخر وقت تي ختم ٿي ويندو ته صبر ڪري ۽ جيڪڏهن عذر ختم نه ٿئي ته آخري وقت ۾ نماز پڙهي ۽ اهو لازمي ڪونهي ته عذر جي ختم ٿيڻ لاءِ ايترو صبر ڪري جو صرف واجبات ادا ڪرڻ جيترو وقت رهجي وڃي، بلڪ جيڪڏهن نماز جا مستحبات به (مثال آذان، اقامت، قنوت وغيره) پڙهڻ جو وقت هجي ته به تيمم ڪري نماز کي مستحبات سان بجا آڻي سگهي ٿو، پر ٻئي ڪنهن عذر جي صورت ۾ تيمم جي جڳهن کان سواءِ چاهي مابوس نه به هجي ته عذر ختم ٿيندو ته به اول وقت ۾ نماز پڙهڻ جائز آهي، پر جيڪڏهن وقت باقي هجڻ جي صورت ۾ عذر ختم ٿي وڃي ته پوءِ ڪجهه جڳهن تي ضروري آهي ته نماز ٻيهر پڙهي.

مسئلو 741- جيڪو ماڻهو نماز جي مسئلن کي نه ٿو ڄاڻي ۽ سڪڻ کان سواءِ صحيح انجام نه ٿو ڏئي سگهي يا رڪعتن جي تعداد ۾ شڪ ۽ ڀل چڪ جي حڪمن کان ناواقف هجي ۽ احتمال هجي ته اهي شيون نماز ۾ پيش اينديون ۽ انهن کي نه سڪڻ سان ڪو واجب چئي ويندو يا حرام ۾ مبتلا ٿيندو ته انهن مسئلن کي ياد ڪرڻ لاءِ نماز ۾ دير ڪري ۽ جيڪڏهن اميد هجي ته نماز صحيح طريقي سان ادا ڪري وٺندو ته اول وقت ۾ نماز پڙهي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن اهڙي ماڻهو کي نماز ۾ ڪو اهڙو مسئلو پيش نه اچي جنهن جو حڪم نٿو ڄاڻي ته ان جي نماز صحيح آهي، پر جيڪڏهن ڪا اهڙي ڳالهه نماز ۾ پيش اچي ته ٻن احتمالن مان ڪنهن هڪ تي عمل ڪرڻ جائز آهي ان اميد سان ته اهو ان جو فريضو آهي ۽ پوءِ نماز کي پورو ڪري پر نماز پوري ڪري مسئلو پڇي ۽ جيڪڏهن نماز باطل ثابت ٿئي ته ٻيهر پڙهي، جيڪڏهن صحيح ثابت ٿئي ته ٻيهر پڙهڻ جي ضرورت ڪونهي.

مسئلو 742- جيڪڏهن نماز جي وقت ۾ گنجائش هجي ۽ قرضي قرض جو مطالبو ڪري ته جيسيتائين ٿي سگهي قرض ادا ڪري پوءِ نماز پڙهي ۽ اهڙي طرح جيڪو واجب ڪم فوراً ڪرڻ جو هجي پهرين اهو ڪري، مثال مسجد نجس ٿي وئي هجي ته پهرين ان کي پاڪ ڪري پوءِ نماز پڙهي، پر جيڪڏهن مٿين ٻنهي صورتن ۾ نماز اڳ ۾ پڙهي ته گناهگار ٿيندو، پر نماز صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

اهي نمازون جيڪي ترتيب سان پڙهڻ گهرجن

مسئلو 743- عصر جي نماز ظهر کان پوءِ ۽ عشا جي نماز مغرب کان پوءِ پڙهجي، جيڪڏهن ڪو ڄاڻي وائي عصر کي ظهر کان اڳ ۾ ۽ عشا کي مغرب کان پهرين پڙهي ته ان جي نماز باطل آهي.

مسئلو 744- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ظهر جي نيت سان نماز شروع ڪري ۽ وچ ۾ ياد اچيس ته ظهر پڙهي چڪو آهي ته عصر جي نيت ۾ تبديل نٿو ڪري سگهي بلڪ نماز توڙي نئين سر عصر جي نيت سان پڙهي، اهوئي حڪم مغرب ۽ عشا ۾ آهي.

مسئلو 745- جيڪڏهن ڪنهن کي عصر جي نماز ۾ يقين ٿي وڃي ته ظهر اڃا نه پڙهي آهي ۽ نيت کي ظهر ۾ تبديل ڪري، وري ياد اچي ته ظهر پڙهي چڪو آهي ته نيت کي وري عصر ۾ تبديل ڪري ۽ نماز پوري ڪري، ان صورت ۾ ته نماز جا ڪجهه جزء ظهر جي نيت سان انجام نه ڏنا هجن، يا ظهر جي نيت سان پڙهيا اٿس ته انهن کي وري پڙهي، پر جي سڄي رکعت هجي ته نماز باطل آهي اهڙي طرح رکوع يا ٻه سجدا هڪ رکعت جا هجن ته احتياط لازم مطابق نماز باطل آهي.

مسئلو 746- جيڪڏهن عصر جي نماز ۾ شڪ پوي ته ظهر جي نماز پڙهي آهي يا نه ته نماز کي عصر جي نيت سان پورو ڪري ۽ پوءِ نماز ظهر پڙهي پر وقت ايترو ٿورو رهجي ويو هجي جو نماز ختم ٿيندي ئي سج لهي ويندو ۽ هڪ رکعت جو به وقت نه رهندو ته نماز ظهر جي قضا ڪرڻ ضروري ناهي.

مسئلو 747- جيڪڏهن عشاء جي نماز ۾ شڪ ٿئي ته مغرب پڙهي آهي يا نه ته نماز عشاء کي پورو ڪري بعد ۾ نماز مغرب انجام ڏئي ۽ جيڪڏهن وقت ايترو گهٽ هجي جو نماز ختم ٿيڻ کان پوءِ اڌ رات ٿي ويندي ۽ هڪ رکعت جي برابر به وقت نه ملندو ته عشاء جي نيت سان نماز پوري ڪري، ۽ مغرب جي قضا به لازم نه آهي.

مسئلو 748- جيڪڏهن عشاء جي نماز ۾ جڏهن چوٿين رکعت جي رکوع ۾ پهچي ويو هجي، شڪ ٿئي ته مغرب جي نماز پڙهي آهي يا نه ته نماز کي پورو ڪري، ۽ پوءِ جيڪڏهن مغرب لاءِ وقت هجي ته ان کي به پڙهي.

مسئلو 749- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پڙهيل نماز کي احتياط طور وري پڙهي ۽ نماز پڙهندي ياد اچيس ته نماز پڙهڻي هئي اها ناهي پڙهي ته ان نماز جي نيت کي نه پڙهيل نماز جي نيت ۾ تبديل نٿو ڪري سگهي، مثال جڏهن نماز عصر احتياط طور پڙهندو هجي ۽ ياد اچي وڃي ته اڃا ظهر نه پڙهي آهي ته نيت کي ظهر جي طرف نٿو ڦيري سگهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 750- قضا نماز کان ادا جي طرف ۽ مستحب نماز کان واجب جي طرف نيت کي تبديل ڪرڻ جائز ڪونهي.

مسئلو 751- جيڪڏهن نماز جي وقت ۾ گنجائش هجي ته ادا نماز پڙهندي نيت کي قضا نماز جي طرف ڦيرائي سگهجي ٿو ان شرط سان ته نيت جو ڦيرڻ ممڪن هجي، مثال ظهر جي نماز ۾ مشغول آهي ته ان صورت ۾ صبح جي قضا نماز جي طرف نيت ڦيرائي سگهجي ٿو جڏهن اڃا ٽين رکعت جي رکوع ۾ نه پهتو هجي.

مستحب نمازون

مسئلو 752- مستحب نمازون تمام گهڻيون آهن، انهن کي نافله به چئبو آهي، انهن مستحب نمازن مان رات ڏينهن جي واجب نمازن جون نافله نمازون پڙهڻ جو گهڻو تاڪيد ڪيو ويو آهي، اهي جمعي کان سواءِ ٻين ڏينهن ۾ 34 رکعتون آهن، ظهر ۽ عصر جون اٺ، اٺ رکعتون، مغرب جون چار رکعتون، عشاء جون ٻه رکعتون، رات جون نافله (تهجد) 11 رکعتون ۽ صبح جون نافله ٻه رکعتون ۽ احتياط واجب آهي ته عشاء جون نافله ويهي پڙهجن ڇو ته ان جون ٻه رکعتون هڪ رکعت حساب ٿيندي آهي، پر جمعي ۾ ظهر ۽ عصر جي سورنهن رکعت نافله ۾ چئن رکعتن جو اضافو ٿي ويندو آهي، بهتر آهي ته 18 رکعتون زوال کان پهرين ۽ ٻه رکعتون زوال جي وقت پڙهجن.

مسئلو 753- نافله شب يعني تهجد جي يارنهن رکعتن مان جي نيت سان، ٻه رکعتون شفيع جي نيت سان ۽ هڪ رکعت وتر جي نيت سان پڙهي وڃي، نماز تهجد جو مفصل طريقو ڪتابن ۾ موجود آهي.

مسئلو 754- نافله جي نمازن کي ويهي پڙهڻ به درست آهي پوءِ چاهي ڪا مجبوري به نه هجي ۽ ضروري نه آهي ته ٻه رکعت نافله کي ويهي پڙهڻ جي حالت ۾ هڪ رکعت شمار ڪري پر بهتر آهي ته بيهي پڙهي، ۽ احتياط واجب مطابق عشاء نماز جي نافله ويهي پڙهي.

مسئلو 755- ظهر ۽ عصر جون نافله نمازون سفر ۾ نه پڙهڻ گهرجن ۽ جيڪڏهن عشاء جي نافله کي رجا جي نيت سان پڙهي ته حرج ڪونهي.

روزانو نفل نمازن جا وقت

مسئلو 756- ظهر جون نافله نمازون ظهر کان اڳ ۾ پڙهيون وينديون آهن، انهن جو وقت اول ظهر کان آهي ۽ ممڪن هجي ته ان کي نماز ظهر کان پهرين پڙهجي پر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جڏهن شاخص (کوڙيل ڪاٺي) جو پاڇو جيڪو سج لڙڻ کان پوءِ پيدا ٿئي ٿو ان جي پاڇي جو مقدار ان جي حصي جي برابر ٿي وڃي، مثال جيڪڏهن کوڙيل ڪاٺيءَ جي ڊيگهه ست گرائيون آهي ته ان جو پاڇو سج لڙڻ کان پوءِ جڏهن به گرائيون ٿي وڃي ۽ تيستائين ظهر جون نفل نمازون نه پڙهي ته ان صورت ۾ بهتر آهي ته نماز ظهر کي نفل نمازن کان پهرين پڙهي، پر جي هڪ رکعت ان وقت ٿيڻ کان پهرين پڙهي هجيست ته اٺ ئي رکعتون ظهر جي واجب نماز کان پهرين پڙهجن.

مسئلو 757- عصر جون نفل نمازون عصر کان اڳ ۾ پڙهيون وينديون آهن ۽ انهن کي جيستائين ٿي سگهي عصر کان پهرين پڙهي پر جڏهن شاخص (کوڙيل ڪاٺي) جو اهو پاڇو جيڪو ظهر کان پوءِ پيدا ٿيو آهي، اهو تائين پهچي ۽ تيستائين نفل نمازون نه پڙهيون هجن ته بهتر آهي ته عصر جي واجب نماز کي اول پڙهجي، پر جي هڪ رکعت ان وقت کان پهرين پڙهي چڪو آهي ته ان جو حڪم به ظهر جي نافله وارو آهي.

مسئلو 758- مغرب جي نفل جو وقت نماز مغرب ختم ڪرڻ کان بعد آهي ۽ جيستائين ممڪن هجي ان کي نماز مغرب کان پوءِ وقت ۾ انجام ڏي، پر اگر ڪو ماڻهو مغرب جي نافله کي سج لهڻ کان پوءِ اوڀر طرف کان آسمان تان پيدا ٿيندڙ ڳاڙهاڻ جي ختم ٿيڻ تائين به نه پڙهي ته پوءِ بهتر آهي ته ان وقت فقط نماز عشاءَ کي پڙهي.

مسئلو 759- عشاءَ جي نفل جو وقت عشاءَ نماز پڙهڻ کان پوءِ اڌ رات تائين آهي، پر بهتر اهوئي آهي ته نافله کي عشاءَ کان فوراً پوءِ پڙهيو وڃي.

مسئلو 760- صبح جي نفل نماز جو وقت صبح جي نماز کان پهرين آهي، انهي جو وقت تهجد جي وقت تهجد پڙهڻ جيتري وقت کان پوءِ شروع ٿي وڃي ٿو، ۽ جيترو ٿي سگهي صبح جي نماز کان پهرين پڙهي پر جيڪڏهن نفل پڙهڻ ۾ ايتري تائين دير ڪري جو مشرق واري طرف ڳاڙهاڻ ظاهر ٿئي ته فقط صبح جي نماز پڙهي.

مسئلو 761- مشهور قول مطابق تهجد نماز جو وقت آڏي رات کان وٺي صبح جي آذان تائين آهي ۽ اهو بهتر آهي ليڪن نافله جو وقت رات جي شروعات کان ئي شروع ٿي وڃي ٿو ۽ آذان صبح تائين باقي آهي ۽ بهتر آهي ته صبح جي آذان جي قريب پڙهجي.

مسئلو 762- جيڪڏهن ڪو شخص فجر ٿيڻ مهل اٿي ته نماز شب کي ادا ۽ قضا جي نيت کان سواءِ پڙهي ته اهو پڙهي سگهي ٿو.

نماز غفيله

مسئلو 763- مستحب نمازن مان هڪڙي نماز غفيله آهي جيڪا مغرب ۽ عشا جي وچ ۾ پڙهي ويندي آهي، پهرين رکعت ۾ الحمد کان پوءِ سورت جي جاءِ تي هي آيت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پڙهڻ گهرجي: وَذَا النُّونِ إِذْ ذُهِبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنجِي الْمُؤْمِنِينَ

۽ ٻي رڪعت ۾ الحمد کان پوءِ سورت جي جاءِ تي هي آيت پڙهي: وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ
۽ قنوت ۾ هي دعا پڙهي: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمِفْتَاحِ الْغَيْبِ الَّتِي لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا

هن ڪذا ۽ ڪذا جي جاءِ تي پنهنجي حاجت جو ذڪر ڪري ۽ پوءِ هيئن چوي: اللَّهُمَّ أَنْتَ وَلِيُّ نِعْمَتِي وَالْقَادِرُ عَلَى طَلِبَتِي تَعْلَمُ حَاجَتِي، فَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ السَّلَامَ لَمَّا قَضَيْتَهَا لِي

قبلي جا حڪم

مسئلو 764- خانہ کعبہ جيڪو مڪي شريف ۾ آهي، اهو اسان جو قبلو آهي، ان ڏانهن منهن ڪري نماز پڙهجي، پر جيڪي ماڻهو پري آهن اهي نماز ۾ اهڙي طرح بيهن جو ماڻهو ان کي قبلي جي طرف منهن ڪيل چون ته ڪافي آهي ۽ ٻيا ڪم به اهڙي طرح ڪيا وڃن جن ۾ قبلي جي طرف منهن هجڻ شرط آهي، مثال جانور کي ذبح ڪرڻ وقت قبلي جي طرف منهن ڪري ذبح ڪيو وڃي.

مسئلو 765- جيڪو ماڻهو واجب نماز بيهي پڙهي ان جو سينو ۽ پيٽ قبلي جي طرف هجن، بلڪه ان جو منهن به قبلي کان گهڻو ڦريل نه هجي، احتياط مستحب هي آهي ته پيرن جون آڱريون به قبلي جي طرف هجن.

مسئلو 766- جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهي، ان لاءِ ضروري آهي ته نماز ۾ ان جو سينو ۽ پيٽ قبلي جي طرف هجن بلڪه ان جو منهن به قبلي کان گهڻو ڦريل نه هجي.

مسئلو 767- جيڪو ماڻهو ويهي نماز نه پڙهي سگهي ان کي گهرجي ته نماز لاءِ ائين لپتي جو جسم جو اڳيون حصو قبلي جي طرف هجي ۽ جيستائين ساڄي پاسي سمهي سگهي ٿو ته احتياط لازم اهو آهي ته کاٻي پاسي تي نه سمهي، ۽ جيڪڏهن اهو ممڪن نه هجي ته پوءِ کاٻي پاسي ائين لپتي جو جسم جو اڳيون حصو قبلي جي طرف هجي ۽ جيڪڏهن ائين به ممڪن نه هجي ته اهڙي طرح پٺي ۽ پير سمهي جو پيرن جون تريون قبلي جي طرف هجن.

مسئلو 768- نماز احتياط، يلجي ويل سجدو ۽ تشهد قبلي طرف منهن ڪري انجام ڏي ۽ احتياط مستحب مطابق سجده سهو به قبلي جي طرف منهن ڪري بجا آڻي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 769- مستحب نمازون هلڻ ۽ سواريءَ جي حالت ۾ به پڙهي سگهجن ٿيون ۽ انهن ٻنهي حالتن ۾ مستحب نمازون پڙهڻ جي لاءِ قبلي جي طرف منهن هجڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 770- نماز پڙهڻ کان اڳ ۾ قبلي ڳولڻ جي ڪوشش ڪرڻ ضروري آهي ته جيئن يقين يا اهڙي شيءِ جيڪا يقين جي حڪم ۾ آهي (مثال طور تي ٻن عادلن جي گواهي، جيڪا محسوس طريقي تي مشتمل هجي) حاصل ٿي وڃي ته قبلو ڪهڙي طرف آهي ۽ جيڪڏهن قبلي جو صحيح طرف معلوم نه ٿي سگهي ته مسجدن جي محراب، مسلمانن جي قبرن يا ٻين طريقن سان جيڪو گمان حاصل ٿئي ان تي عمل ڪجي، ايسٽائين جو ڪنهن فاسق يا ڪافر جي چوڻ سان جيڪو علمي قائدن سان قبلي جو طرف ٻڌائي، گمان ٿي وڃي ته ان تي عمل ڪرڻ به ڪافي آهي.

مسئلو 771- جنهن ماڻهو کي ڪنهن طرف قبلي هجڻ جو گمان هجي ۽ هن لاءِ پنهنجي گمان کي مضبوط ڪرڻ به ممڪن هجي ته پنهنجي گمان تي عمل نٿو ڪري سگهي، جيئن مهمان ميزبان جي چوڻ سان ته قبلو هن طرف آهي گمان پيدا ڪري، پر ٻين طريقن سان ان کان وڌيڪ قوي گمان حاصل ڪري سگهي ته هو ميزبان جي چوڻ تي عمل نه ڪري.

مسئلو 772- جيڪڏهن قبلي معلوم ڪرڻ جو ڪو وسيلو نه هجي يا ڪوشش کان پوءِ به ڪنهن طرف ڪوئي گمان قائم ٿي نه سگهي ته ڪنهن به هڪ طرف نماز پڙهڻ ڪافي آهي ۽ مستحب آهي ته جيڪڏهن چئني طرفن هڪ نماز پڙهڻ جو وقت هجي ته پڙهي.

مسئلو 773- جيڪڏهن يقين يا گمان هجي ته قبلو ٻن طرفن مان هڪ طرف آهي ته پوءِ هڪ نماز ٻنهي طرف پڙهي.

مسئلو 774- جيڪو ماڻهو ڪجهه طرفن ڏانهن نماز پڙهڻ چاهي جيڪڏهن ان کي ٻه نمازون پڙهڻيون آهن، مثال ظهر ۽ عصر ته ترتيب لازمي آهي ۽ احتياط مستحب آهي ته پهريائين هڪ نماز ڪجهه طرفن ڏانهن پڙهي پوءِ ٻي نماز ڪجهه طرفن ڏانهن پڙهي.

مسئلو 775- جڏهن ڪو ماڻهو قبلي جو ڪو يقيني طرف مقرر نه ڪري سگهي، جيڪڏهن ان کي نماز کان سواءِ ٻيو ڪو اهڙو ڪم ڪرڻو آهي جنهن ۾ منهن قبلي جي طرف هجڻ شرط آهي، مثال ڪنهن ”حيوان کي ذبح ڪرڻ“ ته هو پنهنجي گمان تي عمل ڪري، ۽ جيڪڏهن ڪنهن به طرف گمان ممڪن نه هجي ته جهڙي طرف چاهي منهن ڪري ۽ اهو ڪم انجام ڏي ته صحيح آهي.

نماز ۾ جسم کي ڍڪڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلہ 776- هر مرد تي نماز ۾ اڳ ۽ پٺ (اڳهاڙپ) ڍڪڻ لازمي آهي، چاهي ڏسڻ وارو ڪوبه نه هجي ۽ بهتر هي آهي ته دن کان وٺي گوڏن تائين جسم کي لڪائي.
- مسئلہ 777- عورت تي نماز جي حالت ۾ سڄي جسم کي ايسيتائين جو مٿي ۽ مٿي جي وارن کي به ڍڪڻ واجب آهي ۽ احتياط واجب مطابق عورت کي پنهنجي جسم کي پاڻ کان به لڪائڻ گهرجي لهنذا جيڪڏهن چادر اهڙي طرح ويڙهي جو پاڻ بدن کي ڏسي سگهندي هجي ۽ ان ۾ اشڪال البتہ منهن جو ايترو حصو جنهن کي وضوءَ ۾ ڏوئڻ واجب آهي ۽ هٿ ڪارائي جي ڳنڍ (سَنَدَن) تائين ۽ پيرن جو ظاهر (مٿيون حصو) پيڏين تائين ڍڪڻ ضروري ڪونهي، پر ان ڳالهه جو يقين ڪرڻ لاءِ ته جنهن حصي کي ڍڪڻ واجب آهي اهو لڪي وڃي، هر حصي کي ڪجهه وڌيڪ ڍڪي.
- مسئلہ 778- وسريل سجدي ۽ تشهد جي قضا جي وقت به جسم جو ايتروئي حصو ڍڪڻ واجب آهي جيترو نماز جي حالت ۾ واجب آهي، ۽ احتياط مستحب مطابق سجدي سهو ۾ به پاڻ کي ڍڪي.
- مسئلہ 779- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڄاڻي واڻي پنهنجو اڳ ۽ پٺ نه ڍڪي (شرمگاه) ته نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن مسئلي جي خبر نه هجڻ ڪري هجي ۽ سڪڻ ۾ ڪوتاهي ڪئي هجيس ته احتياط واجب مطابق نماز کي بيهڙ پڙهي.
- مسئلہ 780- جيڪڏهن نماز جي حالت ۾ خبر پوي ته اڳ ۽ پٺ ڏيکارجي پيو ته ان لاءِ ضروري آهي ان کي لڪائي ۽ نماز کي بيهڙ پڙهي ضروري نه آهي، ليڪن جهڙي محل سمجهيو اٿس ته اڳهاڙپ ڍڪيل نه آهي ته احتياط واجب مطابق نماز جي ڪنهن به جزء کي انجام نه ڏئي، ۽ جيڪڏهن نماز جي پوري ٿيڻ کان پوءِ خبر پويس ته اڳ ۽ پٺ ظاهر هيس ته نماز صحيح آهي.
- مسئلہ 781- جڏهن اهڙو لباس پاتل هجيس جو بيهي ته ان جو اڳ ۽ پٺ لڪي وڃي پر ٻي حالت ۾ مثال رکوع يا سجدي ۾ لڪي نه سگهي ته جنهن موقعي تي سندس اڳ ۽ پٺ ظاهر ٿيندو هجي ۽ ان کي ڪنهن ٻئي وسيلي سان لڪائي ته نماز صحيح آهي، پر احتياط مستحب آهي ته ان لباس ۾ نماز نه پڙهي.
- مسئلہ 782- ماڻهو نماز ۾ اڳ ۽ پٺ پٺن ۽ گاه سان لڪائي سگهي ٿو ليڪن احتياط مستحب آهي ته جيڪڏهن نماز لاءِ ڪپڙا ان وٽ موجود نه هجن ته ان صورت ۾ انهن سان ڍڪي.
- مسئلہ 783- مجبوري جي حالت ۾ اڳ ۽ پٺ مٿي جي گاري ۽ ٻي ڪنهن اهڙي شيءِ سان لڪائي سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 784- جيڪڏهن ڪا اهڙي شيءِ نه هجي جنهن سان جسم کي ڍڪي نماز پڙهي سگهجي، پر احتمال هجي ته شايد آخري وقت ۾ اهڙي شيءِ ملي وڃي ته نماز کي آخري وقت تائين نه پڙهي ۽ پوءِ به ڍڪڻ لاءِ ڪا شيءِ نه ملي ته آخري وقت ۾ نماز پڙهي، جيڪڏهن نا اميد هجي ۽ اول وقت ۾ نماز پڙهي ان کان پوءِ عذر دور ٿي وڃي ته ٻيهر نماز پڙهڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 785- جيڪو ماڻهو نماز پڙهڻ چاهي ۽ نماز لاءِ ضروري ڪپڙو نه هجيس، ايستائين جو گپ، گاه پنن جا وڻ وغيره به نه هجن ۽ ان جو به احتمال نه هجي ته آخر تائين ڍڪڻ لاءِ ڪا شيءِ ملي ويندي ته ان صورت ۾ جيڪڏهن کيس اطمینان هجي ته جنهن کان اوگهڙ لڪائڻ واجب آهي نه ڏسندو ته بيهي ۽ اختياري حالت واري انداز ۾ رکوع ۽ سجدن سان ئي نماز پڙهي، پر جيڪڏهن احتمال هجيس ته بري ڀلي جي تمیز ڪرڻ وارو ڪو شخص ڏسي وندو ته اهڙي طرح نماز پڙهڻ گهرجيس جو اوگهڙ ظاهر نه ٿئي، مثال طور تي ويهي نماز پڙهي ۽ اگر پاڻ کي اهڙي ڏسڻ واري کان محفوظ ڪرڻ لاءِ بيهي نماز پڙهڻ، رکوع ۽ سجدي کي ڇڏي ڏيڻ تي مجبور ٿئي، يعني تنهي حالتن ۾ ان جي اوگهڙ ظاهر هجي ته ويهي رهي ۽ رکوع ۽ سجدن کي اشاري سان انجام ڏئي ۽ اگر تنهي شين مان فقط هڪ کي ڇڏڻ تي مجبور هجي ته فقط ان کي ئي ڇڏي اگر بيهي سگهي ٿو ته بيهي ۽ رکوع ۽ سجدن کي اشارن سان انجام ڏي ۽ وري اگر بيهي جي ڪري اوگهڙ ظاهر ٿي ٿئي ته ويهي رهي پر رکوع ۽ سجدن کي اختياري حالت واري انداز ۾ انجام ڏي، پر پوءِ به ان صورت ۾ احتياط مستحب اهو آهي ته ويهي، بيهي ۽ رکوع ۽ سجدن کي اشارن سان پڙهڻ کي پاڻ ۾ گڏ ڪري نماز پڙهي ۽ احتياط لازم اهو آهي ته اگهاڙو ماڻهو نماز جي حالت ۾ پنهنجي اوگهڙ کي پنهنجي ڪجهه عضون سان لڪائي مثال طور تي وٺو هجي ته ٻنهي رانن سان ۽ ٻين هجي ته ٻنهي هٿن سان لڪائي.

نمازي جي لباس جا شرط

مسئلو 786- احتياط واجب مطابق نمازي جي لباس لاءِ ڇهه شرط آهن:

- 1- پاڪ هجي.
- 2- احتياط واجب مطابق مباح هجي.
- 3- مردار جي جزن مان نه ٺهيو هجي.
- 4- وحشي حيوان مان نه هجي ۽ احتياط واجب مطابق حرام گوشت حيوان مان به نه ٺهيل هجي.
- 5 ۽ 6- نمازي مرد آهي ته لباس خالص ريشم جو ۽ سون جي تارن سان ٺهيل نه هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

انهن جو تفصیل ھینین مسئلن ۾ بیان ڪجي ٿو.

پھريون شرط:

مسئلو 787- نمازيءَ جو لباس پاڪ ھجي جيڪڏھن ڪو ماڻھو اختياري حالت ۾ نجس جسم يا لباس سان نماز پڙھي تہ اھا نماز باطل آھي.

مسئلو 788- جيڪڏھن ان مسئلي کي ڪوتاهيءَ جي ڪري نہ ڄاڻيندو ھجي تہ نجس بدن ۽ لباس سان نماز باطل آھي يا خبر نہ ھيس تہ مثال مني نجس آھي ۽ ان سان نماز پڙھي ھجيس تہ احتياط واجب اھو آھي تہ نماز کي ٻيھر پڙھي ۽ اگر وقت گذري ويو آھي تہ ان جي قضا ڪري.

مسئلو 789- جيڪڏھن مسئلي نہ ڄاڻڻ جو سبب سندس ڪوتاهي نہ ھجي ۽ نجس جسم يا لباس سان نماز پڙھي ھجيس تہ نماز ٻيھر پڙھڻ يا قضا ڪرڻ ضروري نہ آھي.

مسئلو 790- جيڪڏھن ڪنھن کي يقين ھجي تہ سندس جسم يا لباس نجس نہ آھي ۽ نماز پڙھي ۽ نماز کان پوءِ خبر پوي تہ جسم يا لباس نجس ھو تہ ان جي نماز صحيح آھي.

مسئلو 791- جيڪڏھن بدن يا لباس جو نجس ھجڻ يلجي وڃي ۽ پوءِ نماز جي حالت ۾ يا بعد ۾ ياد اچي تہ ويسر، ڪوتاهي يا بي توجهي جي ڪري ھجي تہ احتياط لازم مطابق نماز کي ٻيھر پڙھي اگر وقت گذري ويو آھي تہ ان جي قضا ڪري ۽ ان کان سواءِ نماز ٻيھر پڙھڻ ضروري نہ آھي، پر اگر وچ نماز ۾ خبر پويس تہ ايندڙ مسئلي تي عمل ڪري جيڪو بعد ۾ بيان ڪيو ويندو.

مسئلو 792- جيڪو ماڻھو وقت ۾ گنجائش ھجڻ جي حالت ۾ نماز پڙھي ۽ نماز ۾ بدن يا لباس ڏانھن متوجھ ٿئي تہ نماز جي شروع ٿيڻ کان پوءِ نجس ٿيو آھي ان صورت ۾ جيڪڏھن لباس يا جسم کي پاڪ ڪرڻ يا لباس تبديل ڪرڻ يا لاهي ڇڏڻ سان نماز ۾ خلل نہ پوي تہ نماز جي ئي حالت ۾ جسم يا لباس کي پاڻي سان پاڪ ڪري يا ڪپڙو بدلي يا ڪا ٻي شيءِ سندس اڳ ۽ پٺ لڪائيندي ھجي تہ لباس لاهي ڇڏي، پر جيڪڏھن اھڙي صورت ھجي تہ جسم يا لباس ڌوئڻ يا ڪپڙا تبديل ڪرڻ يا لاهڻ ۾ نماز جي حالت ٽٽي ويندي يا لباس لاهڻ سان اگھاڙو ٿي پوندو تہ احتياط واجب مطابق پاڪ لباس سان نماز کي ٻيھر پڙھي.

مسئلو 793- جيڪو ماڻھو تنگ وقت ۾ نماز پڙھي رھيو ھجي جيڪڏھن نماز پڙھندي ڏسي تہ سندس لباس نجس ٿي ويو آھي يا احتمال ڏئي تہ نماز شروع ڪرڻ کان پوءِ نجس ٿيو آھي تہ جيڪڏھن پاڪ ڪرڻ يا ڪپڙن بدلي يا لاهڻ سان نماز نہ ٽٽي ۽ لباس کي لاهي سگھي تہ لباس کي لاهي يا پاڪ ڪري يا تبديل ڪري يا ٻي ڪا شيءِ اڳ ۽

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

پٺ لڪائڻ واري هجي ته لباس کي لاهي نماز پڙهي، پر جيڪڏهن ڪنهن ٻي شيءِ سان اڳ ۽ پٺ لڪل نه هجي ۽ لباس کي به تبديل نه ڪري سگهي ته ان نجس لباس سان نماز پڙهي.

مسئلو 794- جيڪو ماڻهو تنگ وقت ۾ نماز پڙهي، جيڪڏهن نماز پڙهندي سندس بدن جي نجس ٿيڻ ڏانهن متوجہ ٿئي ۽ احتمال اهو هجي ته نماز شروع ڪرڻ کان پوءِ نجس ٿيو آهي، جيڪڏهن جسم کي پاڪ ڪرڻ سان نماز نه ٿئي ته بدن کي پاڪ ڪري ۽ جيڪڏهن نماز ٿئي وڃي ته ان ئي حالت ۾ نماز پڙهي ۽ سندس نماز صحيح آهي.

مسئلو 795- جنهن ماڻهو کي لباس يا بدن جي پاڪ هجڻ ۾ شڪ هجي ۽ تحقيق ڪري ۽ ڪا شيءِ ان کي ڏسڻ ۾ نه اچي انهيءَ ئي حالت ۾ نماز پڙهي ۽ بعد ۾ سمجهي ته نجس هو ته ان جي نماز صحيح آهي. پر اگر تحقيق نه ڪري ته احتياط لازم مطابق نماز ٻيو دفعو پڙهي ۽ اگر وقت گذري چڪو آهي ته قضا ڪري.

مسئلو 796- جيڪڏهن ڪو ماڻهو لباس کي ڏوئي ۽ يقين ٿي وڃي ته پاڪ ٿي ويو آهي ۽ ان سان ئي نماز پڙهي، پر پوءِ معلوم ٿئي ته اهو پاڪ نه ٿيو هو ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلو 797- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي لباس يا بدن تي خون نظر اچي ۽ يقين هجي ته اهو خون نجس ناهي، مثال مچر وغيره جو خون آهي ۽ نماز پڙهي، پر پوءِ معلوم ٿئي ته نجس خون آهي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 798- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي يقين هجي ته لباس يا بدن ۾ جيڪو خون نظر اچي پيو نجس آهي، پر ان جي هجڻ جي حالت ۾ نماز پڙهي سگهجي ٿي (مثال ڦرڙي يا زخم وغيره جو خون) ۽ ان سان نماز پڙهي، پر نماز کان پوءِ معلوم ٿئي ته اهو اهڙو خون هو جنهن جي هجڻ سان نماز باطل ٿي وڃي ٿي ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلو 799- جيڪڏهن ڪنهن شيءِ جي نجس هجڻ وسري وڃي پوءِ اهائي نجس شيءِ ڪنهن آلي لباس يا بدن کي لڳي وڃي ۽ پل ۾ نماز پڙهي ۽ نماز کان پوءِ ياد اچيس ته ان جي نماز صحيح آهي، پر جيڪڏهن سندس آلو بدن ان شيءِ کي لڳي وڃي جنهن جي نجس هجڻ وسري وڃي ويو هجي، ۽ بدن جي ان حصي کي پاڪ ڪرڻ کان سواءِ غسل ڪري ۽ پوءِ نماز پڙهي ته ان جو غسل ۽ نماز ٻئي باطل آهن، پر جيڪڏهن اهڙي صورت هجي جو غسل ڪرڻ ۾ جسم به پاڪ ٿي ويو هجي ۽ پاڻي به نجس نه ٿيو هجي جاري پاڻي ۾ غسل ڪيو هجي (ته غسل ۽ نماز ٻئي صحيح آهن) ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن اها نجس شيءِ وضوءَ جي ڪنهن آلي عضوي کي لڳي وڃي جنهن جو نجس هجڻ وسري ويو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هُجيس ۽ ان کي پاڪ ڪرڻ کان سواءِ وضو ڪري نماز پڙهي ته وضو ۽ نماز ٻئي باطل آهن، پر جيڪڏهن وضو ڪرڻ ۾ اهو عضوو به پاڪ ٿي ويو هجي ۽ پاڻي به نجس نه ٿئي ته وضو ۽ نماز صحيح آهن، مثال ڪرڻ يا جاري پاڻيءَ سان وضو ڪري.

مسئلو 800- جنهن ماڻهو وٽ صرف هڪ لباس هجي ۽ پوءِ بدن ۽ لباس ٻئي نجس ٿي وڃن ۽ پاڻي هڪ جي پاڪ ڪرڻ لاءِ ڪافي هجي ته احتياط لازم آهي ته جسم کي پاڪ ڪري ۽ نجس لباس سان نماز پڙهي، اهو جائز نه آهي ته ڪپڙا پاڪ ڪري ۽ نجس جسم سان نماز پڙهي، پر جڏهن لباس جي نجاست بدن جي نجاست کان وڌيڪ يا شديد هجي ته اختيار رکي ٿو ڪنهن به هڪ کي دور ڪري.

مسئلو 801- جنهن ماڻهو وٽ نجس لباس کان سواءِ ٻيو ڪو لباس نه هجي کيس گهرجي ته نجس لباس ۾ نماز پڙهي ۽ ان جي نماز به صحيح ٿيندي.

مسئلو 802- جنهن وٽ ٻه لباس هجن ۽ ان کي خبر پوي ته ان مان هڪڙو نجس آهي، پر اهو معلوم نه ٿئي ته ڪهڙو لباس آهي، جيڪڏهن وقت ۾ گنجائش هجي ته ٻئي ڪپڙا واري واري سان پاڻي به دفعا نماز پڙهي، مثال ظهر ۽ عصر جي نماز پڙهڻي آهي ته ٻنهي ڪپڙن ۾ به ظهر جون ٻه عصر جون نمازون پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت تنگ هجي ۽ ڪنهن جي لاءِ به پاڪ هجڻ جو وڌيڪ احتمال نه ڏئي ته جنهن لباس ۾ چاهي نماز پڙهي ۽ اها نماز ڪافي آهي.

ٻيو شرط

مسئلو 803- احتياط واجب آهي ته نماز پڙهڻ واري جو لباس جنهن سان اڳ پٺ ڍڪي سگهجي مباح هجي، ۽ جيڪو ماڻهو ڄاڻي ٿو ته غصبي لباس پائڻ حرام آهي يا پنهنجي ڪوتاهي جي ڪري مسئلي کان واقف نه هجي ۽ ڄاڻي وائي غصبي لباس ۾ نماز پڙهي ته اها نماز احتياط مطابق باطل آهي، پر اها شيءِ جيڪا اڪيلي اڳ يا پٺ نه ٿي ڍڪي ۽ اهڙي طرح اهي شيون جيڪي نمازي کي ان وقت پاتل نه آهن، مثال وڏو رومال وغيره جيڪو کيسي ۾ رکيو آهي ان سان اڳ يا پٺ لڪائي سگهجي ٿي ۽ اهڙي طرح اهي شيون جيڪي نمازي کي پاتل آهن پر اڳ ۽ پٺ واري جڳهه تي بي شيءِ جيڪا مباح آهي ته انهن سڀني صورتن ۾ ان جي غصبي هجڻ سان نماز کي ڪوبه نقصان نٿو پهچي، تڏهن به احتياط ترڪ ڪرڻ ۾ آهي.

مسئلو 804- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي اهو معلوم هجي ته غصبي لباس پائڻ حرام آهي ۽ اهو معلوم نه هجيس ته غصبي لباس سان نماز باطل آهي ته اهو جيڪڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جاڻي واڻي غصبي لباس ۾ نماز پڙهي ته مسئلي 803 جي تفصيلات جي مطابق ان جي نماز احتياط مطابق باطل آهي.

مسئلو 805- جيڪڏهن خبر نه هجي يا وسري وڃي ته سندس لباس غصبي آهي ۽ نماز پڙهي ته ان جي نماز صحيح آهي پر اگر پاڻ غصب ڪيو هجي ۽ وسري ويو هجي ته احتياط مطابق ان جي نماز باطل آهي.

مسئلو 806- جيڪڏهن معلوم نه هجي يا وسري وڃي ته سندس لباس غصبي آهي ۽ نماز ۾ ياد اچي ته جيڪڏهن سندس اڳ، پٺ ڪنهن ٻي شيءِ سان ڍڪيل هجي ۽ اهو ممڪن هجي ته غصبي لباس کي لاهي ڇڏي جيئن نماز جو سلسلو به نه ٿئي ته غصبي لباس فوراً لاهي ڇڏي ۽ نماز کي جاري رکي ۽ نماز پوري ڪري. جيڪڏهن اڳ پٺ ڍڪڻ لاءِ ڪابه شيءِ پاتل نه اٿس جنهن سان سمجهدار کان پنهنجي اڳ پٺ لڪائي سگهي يا غصبي لباس کي فوراً لاهي نه سگهي ته ان ئي حالت ۾ نماز کي پورو ڪري ۽ سندس نماز به صحيح آهي.

مسئلو 807- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي جان جي حفاظت لاءِ غصبي لباس ۾ نماز پڙهي ۽ آخري وقت تائين ٻيو لباس مهيا نه ڪري سگهي يا اهڙي مجبوري هجي جنهن جو پاڻ سبب نه ٿيو هجي، مثال پاڻ غصب نه ڪيو اٿس ۽ نماز پڙهي ته صحيح آهي يا ان کي پڻ هجي ته غصبي لباس کي چور نه ڪئي وڃي ان سان نماز پڙهي ۽ آخري وقت تائين ٻيو لباس مهيا نه ڪري سگهي يا ان کي پاڻ وٽ رکيو اٿس ته جيئن پهرين فرصت ۾ مالڪ تائين پهچائي ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلو 808- جيڪڏهن اهڙن پئسن سان لباس خريد ڪري جنهن جو خمس نه ڏنو اٿس ليڪن معاملو عام هجي جيئن عام طور آهي ته ان لاءِ لباس حلال آهي ليڪن خمس وارن جو مقروض ٿيندو، پر خود اهي پئسا جنهن جو خمس نه ڪڍيو ويو آهي، انهن سان لباس خريد ڪري ته ان جو حڪم حاکم شرع جي اجازت کان سواءِ نماز ۾ اهوئي آهي جيڪو غصبي لباس جو آهي.

ٽيون شرط

مسئلو 809- نمازيءَ جو اهڙو لباس جنهن سان اڪيلي سر اوگهڙ ڍڪجي ويندي هجي اهڙي مردار حيوان جي جرن مان ٺهيل نه هجي، جنهن جو خون ذبح ڪرڻ وقت زور سان اڇلجي نڪري ٿو پر احتياط واجب مطابق اها شرط اهڙي لباس سان جنهن سان اڪيلي سر اوگهڙ نه ڍڪي سگهجي ثابت آهي ۽ احتياط مستحب مطابق جيڪو لباس حيوان ته ان سان نماز نه پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 810- جيڪڏهن مردار حيوان جي انهن جزن مان نمازيءَ جو لباس ٺهيل هجي، جن ۾ روح ٿيندو آهي مثال گوشت ۽ کل ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 811- جيڪڏهن مثل حلال گوشت واري حيوان جا اهي عضوا جن ۾ روح نه هوندو آهي جيئن وار وغيره نمازي وٽ نماز جي حالت ۾ هجن يا هو انهن ڪپڙن ۾ نماز پڙهي جيڪي انهن شين مان ٺهيل آهن ته نماز صحيح آهي.

چوٿون شرط

مسئلہ 812- نماز پڙهڻ واري جو اڪيلي سر اوگهڙ کي نه ڍڪيندڙ لباس جهڙوڪ جوراب ضروري آهي ته چيري ڦاڙي کائيندڙ حيوان بلڪه احتياط لازم جي بناء تي مطلقاً حرام گوشت حيوان جي ڪنهن حصي مان به ٺهيل نه هجي ۽ اهڙي طرح ان جو بدن ۽ لباس ان حيوان جي پيشاب، پاڻخاني، پگهر، کير يا ان جي وارن سان به آلوده ٿيل نه هجي پر ان جو هڪ وار نماز جي حالت ۾ نمازيءَ جي لباس تي هجي ته نماز باطل نه آهي ۽ اهڙي طرح اگر ڪنهن ڊي ۾ بند هجي ۽ پاڻ سان گڏ هجيس ته نماز باطل نه ٿيندي.

مسئلہ 813- جيڪڏهن حرام گوشت جانور مثال بلي وغيره جي وات يا نڪ جو پاڻي يا ان جي ڪا ٻي رطوبت نمازي جي لباس يا بدن ۾ لڳل هجي ۽ اها آلي هجي ته نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن خشڪ ٿي چڪي هجي ۽ عين شيءِ جدا ٿي وئي هجي ته صحيح آهي.

مسئلہ 814- جيڪڏهن ڪنهن انسان جي ٿڪ يا پگهر يا وار نمازيءَ جي جسم يا لباس تي لڳن ته نماز ۾ حرج ڪونهي، اهڙي طرح جيڪڏهن نمازيءَ وٽ مرواريد (موتي) يا ميڻ يا ماکي هجي ته به ڪو حرج ڪونهي.

مسئلہ 815- جيڪڏهن ڪنهن لباس ۾ شڪ هجي ته اهو حلال گوشت حيوان مان ناهيو ويو آهي يا حرام گوشت حيوان مان، چاهي اسلامي ملڪن ۾ ٺهيو هجي چاهي غير اسلامي ملڪن ۾ ٺهيو هجي ته ان ۾ نماز پڙهڻ صحيح آهي.

مسئلہ 816- اهو معلوم نه آهي ته سڀي حرام گوشت حيوان جو جز آهي، ان ڪري ان جي گڏ هجڻ سان به نماز پڙهڻ جائز آهي.

مسئلہ 817- نماز ۾ خز هڪ دريائي جانور جي کل پائڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، پر احتياط مستحب آهي ته ان سان نماز نه پڙهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 818- جيڪڏهن اهو معلوم نه هجي يا وسري ويو هجي ته اهو لباس جنهن ۾ نماز پڙهي رهيو آهي، حرام گوشت جانور جي ڪنهن جزء مان تيار ٿيل آهي ته ان جي نماز صحيح آهي.

پنجون شرط

مسئلو 819- مرد جي لاءِ سون جي تارن وارو لباس نماز ۾ پائڻ حرام آهي ۽ جيڪڏهن ان کي پائي نماز پڙهي ته نماز باطل آهي، پر عورتن کي نماز ۾ يا نماز کان علاوه ان جي پائڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 820- مرد جي لاءِ سون جي ڪا شيءِ مثال سيني تي سون جي زنجير پائڻ، منڊي ۽ سون جي واچ ٻڌڻ (سون جي عينڪ پائڻ حرام آهي) ۽ انهن شين سان نماز به باطل آهي، پر عورت جي لاءِ نماز ۾ يا ان کان سواءِ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 821- جيڪڏهن ڪنهن مرد کي خبر نه هجي يا وسري ويو هجي ته هن جو لباس يا منڊي سون جي آهي يا شڪ هجي ۽ ان کي پائي نماز پڙهي ته نماز صحيح آهي.

ڇهون شرط

مسئلو 822- ايترو لباس جنهن سان مرد پنهنجي اگهاڙپ کي ڍڪي سگهي ٿو خالص ريشم مان نه هجي ۽ نماز کان علاوه به مردن لاءِ انهيءَ جو پائڻ حرام آهي.

مسئلو 823- جيڪڏهن لباس جو سڄو اسٽر يا ان جو ڪجهه حصو خالص ريشمي هجي ته ان لباس جو پائڻ به مرد لاءِ حرام آهي ۽ ان لباس ۾ نماز به باطل آهي.

مسئلو 824- جنهن لباس جي باري ۾ خبر نه هجي ته خالص ريشم جو آهي يا ٻي ڪنهن شيءِ جو ته مرد لاءِ پائڻ جائز آهي ۽ ان سان نماز پڙهڻ ۾ به حرج ڪونهي.

مسئلو 825- ريشمي رومال وغيره جيڪڏهن مرد جي کيسي ۾ هجي ته ڪو حرج ڪونهي ۽ ان سان نماز به باطل ڪونه ٿي ٿئي.

مسئلو 826- عورت لاءِ خالص ريشم لباس نماز جي حالت ۾ يا ان کان سواءِ پائڻ جائز آهي.

مسئلو 827- غصبي يا ريشمي يا سون جي تارن سان اوڻيل لباس مجبوري جي حالت ۾ پائڻ جائز آهي، ۽ جنهن ماڻهو وٽ اهڙن ڪپڙن کان سواءِ ٻيو ڪو لباس نه هجي ۽ هو (نماز ۾) اهڙن ڪپڙن پائڻ تي مجبور به هجي ته انهن ڪپڙن سان نماز پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 828- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ غصبي يا خالص ريشم يا سون جي تارن سان اڻيل لباس کان سواءِ ڪو ٻيو لباس نه هجي ۽ نماز ۾ لباس پائڻ تي مجبور نه هجي ته اگهاڙي ماڻهو جي مسئلن تي عمل ڪري نماز پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 829- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ چيري ڦاڙي ڪائيندڙ جانور مان ٺهيل لباس کان سواءِ ٻيو لباس نه هجي، پر نماز ۾ لباس پائڻ تي مجبور هجي ته ان لباس ۾ نماز پڙهي سگهي ٿو، پر مجبوري آخري وقت تائين باقي هجي ۽ جيڪڏهن نماز ۾ لباس پائڻ لاءِ مجبور نه هجي ته اگهاڙي ماڻهو جي مسئلن مطابق نماز پڙهي ۽ جيڪڏهن وحشي جانور کان علاوه ڪنهن ٻئي حيوان مان ٺهيل لباس هجي ته اگر ان جي پائڻ ۾ مجبور نه هجي ته احتياط لازم اهو آهي ته ٻه دفعا نماز پڙهي، هڪ دفعو ان لباس سان ۽ ٻيو دفعو انهن مسئلن مطابق جيڪي اگهاڙي ماڻهو لاءِ بيان ڪيا ويا آهن.

مسئلہ 830- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ ايترو ڪپڙو به نه هجي جو پنهنجي اوگهڙ ڍڪي سگهي ان تي واجب آهي ته ڪرائي تي ڪپڙو وٺي يا خريد ڪري، پر جيڪڏهن خريد ڪرڻ يا ڪرائي تي وٺڻ ۾ ايترو پئسن جي ضرورت هجي جيڪا سندس وس کان ٻاهر هجي يا جيڪڏهن پئسا لباس تي خرچ ڪندو ته نقصان پوندس ته اگهاڙي ماڻهو جي اصولن تي عمل ڪري نماز پڙهي.

مسئلہ 831- جنهن ماڻهو وٽ نماز لاءِ لباس نه هجي، جيڪڏهن ٻيو ڪو ماڻهو کيس اڏارو لباس ڏئي يا بخشش ڪري جيڪڏهن ان جي وٽ ۾ ڪا تڪليف نه هجي ته ان کي قبول ڪري، پر جيڪڏهن اڏاري يا بخشش وٺڻ ۾ ڪا تڪليف نه هجي ته جنهن وٽ لباس آهي ان کان خود گهري وٺي.

مسئلہ 832- اهڙو لباس پائڻ جنهن جو ڪپڙو يا رنگ يا ڍنگ، شان يا رسم ۽ رواج جي خلاف هجي (مثال ڪو عالم پوليس يا فوج جو لباس پائي) جڏهن ته اهو توهين جو سبب ٿئي ته ان کي پائڻ حرام آهي، جيڪڏهن ان لباس ۾ نماز پڙهي ۽ اڳ، پٺ (شرمگاه) کي لڪائڻ وارو صرف اهوئي لباس نه هجي ته به سندس نماز صحيح آهي.

مسئلہ 833- مردن کي عورتن جو لباس ۽ عورتن کي مردن جو لباس پائڻ حرام نه آهي ۽ ان لباس ۾ نماز پڙهڻ باطل نه آهي پر احتياط واجب مطابق مرد لاءِ عورت جي شڪل ۽ ٺاهڻ جائز نه آهي اهڙي طرح عورت لاءِ به مرد جي شڪل ٺاهڻ جائز نه آهي.

مسئلہ 834- جيڪو ماڻهو سمهي نماز پڙهي ٿو ان جي اوڀڻ واري چادر وغيره لاءِ نمازيءَ واري لباس جا شرط هجڻ ضروري نه آهن پر جي پائڻ واري صورت اختيار ڪري مثال پاڻ کي ان سان ويڙهي ته انهن شرطن جو به خيال ڪرڻو پوندو.

اهي صورتون جتي نمازي جي ڪپڙن ۽ جسم جو پاڪ هجڻ ضروري ناهي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 835- تن صورتن ۾ (جن جي تفصيل بعد ۾ ايندي) جيڪڏهن نمازيءَ جو جسم يا لباس نجس هجي ته به نماز صحيح آهي.

- 1- پنهنجي جسم جي ڌڪ، زخم يا ڦرڙي جو خون بدن يا لباس کي لڳل هجي.
- 2- بدن يا لباس تي هڪ درهم کان گهٽ خون لڳل هجي احتياط واجب مطابق درهم تقريباً شهادت واري آڱر جي پهرئين سنڌ جي برابر ٿيندو آهي.
- 3- نجس لباس يا بدن سان نماز پڙهڻ لاءِ مجبور هجي ۽ اهڙي صورت هڪ ٻي به آهي جنهن ۾ نمازيءَ جو لباس نجس هجي ته به نماز صحيح آهي، اها صورت هي آهي ته سندس ننڍو لباس نجس هجي مثال جوراب يا ٽوپي وغيره، انهن چئن صورتن جا حڪم بعد ۾ بيان ڪيا ويندا.

مسئلہ 836- جيڪڏهن نمازيءَ جي بدن يا لباس ۾ زخم يا ڦرڙي وغيره جو خون لڳل هجي ته جيسيتائين اهو (زخم وغيره) نڪ نه ٿي وڃي ايسيتائين نجس بدن يا لباس ۾ نماز پڙهي سگهي ٿو، اهوئي حڪم ان خون پيريل پيپ جو آهي جيڪا ٻاهر نڪري اچي ۽ اهڙي طرح ان نجس دوا جو جيڪا زخم تي هجي ۽ نجس ٿي ان جي بدن يا لباس تائين پهچي وڃي.

مسئلہ 837- جيڪڏهن اهڙي رهڙ يا زخم جو رت جيڪو جلدي نڪ ٿي ويندو آهي ۽ ان کي ڌوئڻ سولو آهي، جيڪڏهن نمازي جي جسم يا لباس ۾ هڪ درهم جيترو يا ان کان وڌيڪ هجي ته ان جي نماز باطل آهي.

مسئلہ 838- جيڪڏهن جسم يا لباس جي ڪا اهڙي جاءِ جيڪا زخم وغيره کان پري هجي ان جي آلاڻ سان نجس ٿي وڃي ته ان حالت ۾ نماز پڙهڻ جائز ڪونهي، پر اگر بدن يا لباس جو ڪجهه مقدار جيڪو زخم جي اردگرد آهي زخم جي آلاڻ سان نجس ٿي وڃي، ان جي هوندي نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلہ 839- جيڪڏهن بواسير مان جنهن جا داڻا ٻاهر يا اندر هجن يا ان زخم مان جيڪو نڪ يا وات وغيره جي اندر هجي، خون نڪري جسم يا لباس تي لڳي وڃي ته ان سان نماز پڙهي سگهجي ٿي.

مسئلہ 840- جنهن انسان جي جسم تي زخم هجي ۽ کيس جسم يا لباس ۾ خون نظر اچي جيڪو درهم کان وڌيڪ هجي ۽ اها خبر نه پوي ته زخم جو خون آهي يا ٻيو ڪو خون آهي ته احتياط واجب مطابق ان سان نماز نه پڙهي.

مسئلہ 841- جيڪڏهن جسم تي چند زخم اهڙي طرح پريان هجن جو سڀني کي ملائي هڪڙوئي زخم چئجي ته پوءِ جيسيتائين سڀ زخم نڪ ٿي نه وڃن انهن جي رت سان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ

نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، پر جيڪڏهن ايتري فاصلي تي هجن جو هر هڪ کي جدا جدا زخم چيو وڃي ته پوءِ جڏهن به ڪو هڪ زخم نيڪ ٿي وڃي ته نماز لاءِ جسم ۽ ڪپڙي کي ان خون کان پاڪ ڪجي.

مسئلو 842- جيڪڏهن سئيءَ جي نوڪ جي برابر به حيض جو خون نمازيءَ جي بدن يا لباس کي لڳل هوندو ته نماز باطل آهي ۽ احتياط مطابق نجس العين مثال طور ڪتي، سور، ڪافر يا مردي يا حرام گوشت جانور جو خون يا نفاس يا استحاضه جي خون جو به ساڳيو حڪم آهي، پر ان کان علاوه ٻيا خون مثال انسان يا حلال گوشت جانور جو خون، چاهي لباس يا جسم جي گهڻن حصن تي لڳل هجي، جيستائين ملائي درهم (يعني شهادت واري اگر جي مٿئين سنڌ) کان گهٽ هجي ته ان ۾ نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 843- جيڪو خون بغير استر واري ڪپڙي تي ڪري ۽ ٻئي طرف نڪري اچي ته ٻنهي طرفن جو خون هڪ خون ڄاڻبو، ۽ هر طرف کان خون جي مقدار جيترو وڌيڪ هوندو ان جو حساب ڪيو ويندو، پر جيڪڏهن ٻئي طرف ٻيو خون هجي (اهڙي طرح جو (اهي ٻئي خون) هڪٻئي ۾ ملي نه ويا هجن) ته هر هڪ کي جدا خون حساب ڪجي، ۽ جيڪڏهن اهي ٻئي خون ملي درهم کان گهٽ هجن ته نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن وڌيڪ هجن ته نماز باطل آهي.

مسئلو 844- جيڪڏهن خون استر واري ڪپڙي تي ڪري ۽ ان جي استر تائين پهچي يا استر تي ڪري ۽ ان مٿان واري ڪپڙي تائين پهچي يا هڪ لباس کان ٻئي لباس تائين پهچي وڃي ته هر هڪ (ڪپڙي ۽ استر جي) خون کي جدا جدا ڳڻبو، بس جيڪڏهن اهي ٻئي خون ملي درهم کان گهٽ ٿين ته انهن سان نماز صحيح آهي، ۽ جيڪڏهن وڌيڪ هجن ته نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن پاڻ ۾ ائين مليل هجن جو ماڻهو انهن کي هڪ خون چون ته نماز صحيح آهي بس جيڪڏهن خون جي ٻن پاسن مان وڌيل پاسو هڪ درهم کان گهٽ آهي ته نماز صحيح آهي جيڪڏهن درهم جيترو يا وڌيڪ آهي ته نماز باطل آهي.

مسئلو 845- جيڪڏهن جسم يا لباس جو خون درهم کان گهٽ هجي پر آلاڻ (پگهر وغيره) ٻين پاسن کي به آلوده ڪري ڇڏيو هجي ته ان سان نماز باطل آهي، چاهي خون ۽ آلاڻ ملي درهم کان گهٽ هجن، پر جيڪڏهن آلاڻ خون تائين پهتي هجي پر ان جي آسپاس کي آلوده نه ڪيو هجييس ته ان سان نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 846- جيڪڏهن بدن يا لباس تي خون نه هجي پر اهو ڪنهن خون آلود آلاڻ سان مس ٿي وڃڻ جي ڪري نجس ٿي وڃي ته ان ۾ نماز نه پڙهي، چاهي جيڪا جڳهه نجس ٿي وئي آهي اها درهم کان گهٽ چونه هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

مسئلہ 847- جيڪو خون بدن يا لباس تي لڳل آهي جيڪڏهن اهو درهم کان گهٽ هجي ۽ ان کي ڪا به نجاست لڳي وڃي، مثال پيشاب جو قطرو وڃي لڳي، جيڪڏهن جسم جي پاڪ حصي تائين پهچي ويو هجي ته ان سان نماز جائز ڪونهي، ۽ احتياط واجب مطابق جيڪڏهن جسم جي پاڪ حصي کي نه لڳي ته به نماز پڙهڻ صحيح نه آهي.

مسئلہ 848- جيڪڏهن ايترو ننڍو ڪپڙو جنهن سان اڳ پٺ لڪائي نٿي سگهجي نجس ٿي وڃي، مثال جوراب ۽ ٽوپي ۽ اهو نجس مردار ۽ نجس العين جانور مثال طور ڪٿي (جي ڪل) مان ٺهيل نه هجي ته ان سان نماز پڙهڻ صحيح آهي احتياط واجب مطابق نجس مردار يا نجس العين حيوان مان ٺهيل هجي ته نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن نجس منڊي پائي نماز پڙهي ته ان ۾ ڪو حرج ناهي.

مسئلہ 849- نمازي وٽ نجس رومال، نجس چاٻي، نجس چاقو جهڙي ڪا شيء هجي ته جائز آهي ۽ بلڪه نجس ڪپڙو (جيڪو پاتل نه هجي) نمازي وٽ هجي ته ان سان به نماز تي ڪو فرق نٿو پوي.

مسئلہ 850- جيڪڏهن نمازي کي اهو معلوم ٿئي ته جيڪو خون سندس جسم يا لباس تي لڳل آهي اهو درهم کان گهٽ آهي، پر اهو احتمال هجي ته هي خون اهو خون آهي، جيڪو نماز ۾ معاف ڪونهي ته جائز آهي ته ان خون جي هوندي نماز پڙهي.

مسئلہ 851- درهم کان گهٽ جيڪو خون لباس يا بدن کي لڳل آهي ۽ اهو معلوم نه ٿئي ته هي خون انهن خونن مان آهي جيڪو نماز ۾ معاف آهي ۽ نماز پڙهي پوءِ معلوم ٿئي ته هي اهڙو خون هو جيڪو معاف ناهي ته ٻيهر نماز پڙهڻ ضروري ڪونهي ۽ ساڳيوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن يقين هجي ته درهم کان گهٽ آهي ۽ نماز پڙهي بعد ۾ معلوم ٿئي ته درهم جي برابر يا ان کان وڌيڪ هو ته ان صورت ۾ به ٻيهر نماز پڙهڻ جي ضرورت ڪونهي.

جيڪي شيون نمازي جي لباس ۾ مستحب آهن

مسئلہ 852- عالم سڳورا ڪجهه شيون نمازي لاءِ مستحب سمجهن ٿا:

- 1- پڳ (تحت الحنڪ سان گڏ)
- 2- عبا پائڻ
- 3- اڇي رنگ جو لباس پائڻ
- 4- اهڙا ڪپڙا جيڪي سڀني ڪپڙن کان وڌيڪ پاڪ هجن
- 5- خوشبو لڳائڻ
- 6- عقيق جي منڊي پائڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

جيڪي شينون نمازي جي لباس ۾ مڪروه آهن

مسئلو 853- عالم سڳورا ڪجهه شينون نمازي جي لباس ۾ مڪروه سمجهن ٿا:

- 1- ڪارو لباس پائڻ
- 2- ميرو ۽ سوڙهو لباس پائڻ
- 3- شرابي جو لباس پائڻ
- 4- اهڙي شخص جو لباس پائڻ جيڪو نجاست کان پرهيز نٿو ڪري
- 5- اهڙو لباس جنهن تي چهري جي تصوير هجي
- 6- گريبان کولي ڇڏڻ
- 7- اهڙي منڊي پائڻ جنهن تي چهري جي تصوير هجي

نمازيءَ جي جاءِ

نمازي جي جاءِ لاءِ ست شرط آهن:

پهريون شرط

احتياط واجب مطابق جڳهه مباح هجي

مسئلو 854- جيڪو ماڻهو غصبي جڳهه ۾ نماز پڙهي چاهي قالين يا تخت وغيره جي مٿان هجي احتياط لازم مطابق ان جي نماز باطل آهي، البته غصبي ڇت يا غصبي خيمي جي هيٺان نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 855- جنهن جڳهه جو نفعو ڪنهن ٻئي جي ملڪيت هجي ان جي اجازت کان سواءِ اتي نماز پڙهڻ باطل آهي، مثال جيڪا جاءِ ڪرائي تي ڪنيل هجي ان ۾ مالڪ يا ڪوئي ٻيو ماڻهو ڪرائي ڏيندڙ جي اجازت کان سواءِ نماز پڙهي ته ان جي نماز احتياط جي بنا تي باطل آهي.

مسئلو 856- جيڪو ماڻهو مسجد ۾ ويٺو آهي، جيڪڏهن ڪو ٻيو ماڻهو ان کي زبردستي هٽائي نماز پڙهڻ لڳي ته ان جي نماز صحيح آهي، ليڪن گناهه ٿيندس.

مسئلو 857- جيڪڏهن اهڙي جاءِ تي نماز پڙهي جنهن جي غصبي هجڻ جي خبر نه اٿس يا وسري ويو هجي ۽ نماز کان پوءِ ياد اچي ته ان جي نماز صحيح آهي، پر جنهن پاڻ جڳهه غصب ڪئي آهي جيڪڏهن پلجي نماز پڙهي ته احتياط مطابق ان جي نماز باطل آهي.

مسئلو 858- جيڪڏهن ڪنهن کي اهو معلوم ٿئي ته هي جڳهه غصبي آهي ۽ ڄاڻندو هجي ته غصبي جاءِ کي استعمال ڪرڻ حرام آهي، ليڪن اها خبر نه اٿس ته غصبي جاءِ ۾ نماز پڙهڻ ۾ اشڪال آهي ته اتي نماز پڙهي ته احتياط مطابق ان جي نماز باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 859- جيڪو ماڻهو سواري تي مجبوري جي حالت ۾ واجب نماز پڙهي ته جيڪڏهن سواريءَ جو جانور يا ان جي زين يا ان جو نعل غصبي هجي ته احتياط واجب مطابق ان جي نماز باطل آهي ۽ اهوئي حڪم ان وقت به آهي جڏهن مستحبي نماز هجي.

مسئلہ 860- جنهن ماڻهو جي جڳهه ۾ ڪو ٻيو به شريڪ هجي، ان جو حصو جدا نه هجي ته ان لاءِ اهو جائز ڪونهي ته حصيدار جي اجازت کان سواءِ ان جاءِ کي استعمال ڪري ۽ نماز پڙهي، احتياط واجب مطابق، ان ۾ نماز باطل آهي.

مسئلہ 861- جيڪڏهن اهڙن پئسن سان ملڪيت خريد ڪري جنهن جو خمس ادا نه ڪيو اٿس ليڪن معاملو عام ذمي ۾ هجي جيئن عام طور ائين آهي ته ان کي استعمال ڪرڻ جائز آهي پر خمس وارن جو مقروض ٿيندو ۽ جيڪڏهن اهڙي عين دولت سان ڪا جڳهه خريد ڪري جنهن جو خمس ادا نه ڪيو هجي ته ان جڳهه کي شرعي حاڪم جي اجازت کان سواءِ استعمال ڪرڻ حرام ۽ احتياط واجب مطابق ان ۾ نماز پڙهڻ باطل آهي.

مسئلہ 862- جيڪڏهن ڪنهن جڳهه جو مالڪ زبان سان نماز پڙهڻ جي اجازت ڏئي پر نمازي کي يقين هجي ته هو دل سان راضي ڪونهي ته ان جڳهه ۾ نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن اجازت نه ڏئي پر نمازي کي معلوم هجي ته هو دل سان راضي آهي ته نماز صحيح آهي.

مسئلہ 863- ان ميت جي جائداد کي استعمال ڪرڻ، جنهن تي ماڻهن جو قرض يا زڪوات واجب هجي جيڪڏهن قرض ادا ڪرڻ سان منافات نه رکي جيئن ان جي گهر ۾ نماز پڙهڻ ته وارثن جي اجازت سان اشڪال نه آهي، پر جيڪڏهن ان جو قرض ۽ زڪوات ادا ڪئي وڃي يا ڪو ان جي ادا ڪرڻ جو ضامن ٿئي ته پوءِ استعمال ڪرڻ (۽ نماز پڙهڻ) ۾ حرج ناهي. توڻي جو استعمال ڪرڻ سان اها شي ضايع ٿي وڃي.

مسئلہ 864- جيڪڏهن ميت جا ڪجهه وارث نابالغ يا چريا يا غير حاضر هجن ته انهن جي جائداد جو وٺي جي اجازت کان سواءِ استعمال حرام ۽ نماز باطل آهي، ليڪن ميت جي غسل و ڪفن جي ابتدائي ڪمن لاءِ معمولي استعمال ۾ ڪوبه حرج ناهي.

مسئلہ 865- ٻئي ماڻهو جي ملڪيت ۾ نماز پڙهڻ ان صورت ۾ جائز آهي جيڪڏهن مالڪ واضح اجازت ڏئي يا اهڙي ڳالهه ڪري جنهن سان معلوم ٿئي ته اجازت ڏني اٿس، مثال ڪنهن کي سمهڻ يا ويهڻ جي اجازت ڏئي ته ان مان اهو سمجهيو ويندو آهي ته هن نماز جي به اجازت ڏني آهي يا ڪنهن ٻئي طريقي سان اطمينان حاصل ٿئي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 866- وسیع ۽ گهڻي زمين ۾ نماز پڙهڻ جائز آهي توڻي جو ان جو مالڪ ٻار يا چريو هجي يا نماز پڙهڻ ۾ راضي نه هجن اهڙي طرح باغ ۽ زمينون جن کي در ۽ ديوار نه هجن ته انهن ۾ مالڪ جي اجازت کان سواءِ نماز پڙهي سگهجي ٿي، پر اگر خبر هجي ته مالڪ راضي نه آهي ته ان کي استعمال نه ڪري، جيڪڏهن مالڪ ٻار يا چريو هجي يا گمان هجي ته مالڪ راضي نه آهي ته احتياط لازم مطابق ان کي استعمال نه ڪري ۽ نماز نه پڙهي وڃي.

ٻيو شرط

مسئلہ 867- نمازيءَ جي جاءِ واجب نمازن ۾ اهڙي نه هجي جو گهڻي لوڏي جي ڪري نمازي جي بيهڻ، رکوع ۽ سجدي جي اختياري حالت ۾ رکاوٽ ٿئي بلڪ احتياط لازم جي بنا تي نمازي اهڙي جاءِ تي بيهي جيڪا نه لڏي ۽ ان جو جسم سڪون ۾ هجي، جيڪڏهن وقت جي تنگي يا ڪنهن ٻي مجبوري جي ڪري ڪو ماڻهو اهڙي جاءِ تي جيڪا لڏندڙ هجي نماز پڙهي، مثال موٽر يا بيٽي يا ريل ۾ ته جيستائين ممڪن هجي حرڪت جي حالت ۾ ڪجهه نه پڙهي ۽ جيڪڏهن سواري قبلي کان مڙي ته پاڻ کي قبلي جي طرف موڙي. جي قبلي ڏانهن منهن هڪ گهڙي لاءِ به ڪرڻ ممڪن نه هجي ته ڪوشش ڪري ته نوي درجن کان اختلاف گهٽ هجي جي ائين به ممڪن نه هجي ته رڳو تڪبيره الاحرام ۾ قبلي ڏانهن منهن هجڻ لازمي آهي جي ائين به ممڪن نه هجي ته قبلي ڏانهن منهن ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلہ 868- بس، بيٽي ۽ ترين وغيره جڏهن بينيون هجن ته ان وقت انهن ۾ نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي ۽ اهڙي طرح هلندڙ ۾ به نماز پڙهي سگهجي ٿي جيڪڏهن نمازي جي بدن ۾ ايتري چرپر نه ٿئي جنهن سان نماز باطل ٿي وڃي ٿي.

مسئلہ 869- ڪڻڪ، جو ۽ ان جهڙي ڪوڙي تي جنهن تي چرپر کان سواءِ نه ٿو بيهي سگهجي، نماز باطل آهي.

ٽيون شرط

نماز اهڙي جاءِ تي پڙهي جتي احتمال هجي ته نماز پوري ڪري وٺندو. اهڙي جاءِ تي نماز پڙهڻ جتي هوا ۽ بارش ۽ شور ۽ هجور جي ڪري يقين هجي ته نماز پوري نه ڪري سگهندو ۽ پوري ٿيڻ جي اميد سان پڙهي ۽ اتفاق سان نماز پوري پڙهي ڇڏي ته نماز صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 870- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي جاءِ تي جتي رهڻ حرام هجي، مثال اهڙي ڇت جي هيٺيان جيڪا ڪرڻ واري هجي نماز پڙهي ته گناهه ته آهي پر نماز صحيح آهي.

مسئلہ 871- ان شيءِ تي نماز پڙهڻ جنهن تي بيٺو ۽ ويهڻ حرام هجي، مثال ان ڪپڙي تي جنهن جي مٿان خدا جو نالو لکيل هجي جيتوڻيڪ قربت جي نيت ۾ رڪاوٽ هجي ته صحيح ناهي.

چوٿون شرط

اهڙي ڇت جي هيٺيان نماز نه پڙهي جتي پوري طرح سڌو بيٺي نماز پڙهي نه سگهي يا جاءِ ايتري گهٽ هجي جو رڪوع يا سجدي جي جاءِ به نه ٿئي.

مسئلہ 872- جيڪڏهن اهڙي جاءِ تي نماز پڙهڻ لاءِ مجبور هجي، جتي پوري طرح سڌو بيٺي نه سگهي ته ويهي نماز پڙهي ۽ جيڪڏهن رڪوع ۽ سجدي جي جاءِ نه هجي ته ڪنڌ سان اشارو ڪري.

مسئلہ 873- پيغمبر ۽ ائمه عليهم السلام جي قبرن کي پني ڏئي نماز پڙهڻ، جڏهن ان سان سندن بي حرمتي توهين ٿيندي هجي ته نماز نه پڙهي، پر جيڪڏهن توهين نه ٿئي ته ڪوئي حرج ڪونهي، پر ٻنهي صورتن ۾ نماز صحيح آهي.

پنجون شرط

جيڪڏهن نماز پڙهڻ جي جاءِ نجس هجي پر ايتري آلي نه هجي جو ان جي آلاڻ بدن يا لباس کي لڳي ان صورت ۾ جڏهن نجاست نماز کي باطل ڪرڻ واري هجي پر اها جڳهه جنهن تي پيشاني رکجي ٿي نجس هجي پوءِ خشڪ به هجي ته به نماز ان سان باطل ٿي وڃي ٿي ۽ احتياط مستحب آهي ته نماز جي پوري جڳهه پاڪ هجي.

ڇهون شرط

احتياط واجب مطابق عورت مرد کان ايتري پوئتي بيٺي جو گهٽ ۾ گهٽ عورت جي سجدي جي جاءِ مرد جي سجدي جي حالت ۾ گوڏن جي برابر هجي.

مسئلہ 874- جيڪڏهن عورت مرد جي برابر يا اڳيان بيٺي ۽ گڏجي نماز شروع ڪن ته احتياط واجب مطابق ضروري آهي ته پيهر نماز پڙهن ۽ جيڪڏهن انهن مان هڪ اڳ ۾ شروع ڪري ته به انهن لاءِ پيهر نماز پڙهڻ ضروري آهي.

مسئلہ 875- جيڪڏهن نماز ۾ مرد ۽ عورت جي وچ ۾ جيڪي گڏ بيٺا آهن يا عورت ڪجهه اڳيان بيٺي آهي، ڀت يا پردو يا ڪا ٻي شيءِ وچ ۾ آهي جنهن جي ڪري ٻئي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

هڪ ٻئي کي نٿا ڏسي سگهن ته ٻنهي جي نماز صحيح آهي يا انهن جي وچ ۾ ڏھ ذراع^(۱) کان وڌيڪ جو فاصلو هجي ته به نماز صحيح آهي.

ستون شرط

سجدي ۾ پيشاني واري جاءِ پيرن جي آڱرين جي چوٽين ۽ گوڏن رکڻ جي جاءِ کان چئن بند آڱرين کان وڌيڪ هيٺ يا مٿي نه هجي، ان جي تفصيل سجدي جي مسئلن ۾ ايندي. مسئلو 876- نا محرم عورت جو نامحرم مرد سان اڪيلائي ۾ هجڻ جيڪڏهن گناه ۾ پوڻ جو احتمال هجي ته حرام آهي ۽ احتياط مستحب ان ۾ آهي ته اهڙي جاءِ تي نماز نه پڙهن.

مسئلو 877- جتي حرام ساز وڃيا وڃن ٿا يا ڳاڻڻ ڪيو وڃي ٿو اتي نماز باطل ڪونهي، جڏهن ته ٻڌڻ ۽ وڃائڻ گناه آهي.

مسئلو 878- احتياط واجب آهي ته خانہ ڪعبه جي ڇت ۽ ان جي اندر اختيار جي حالت ۾ واجب نماز نه پڙهي پر مجبوري ۾ حرج ڪونهي.

مسئلو 879- مستحب نمازون خانہ ڪعبه جي اندر يا ان جي ڇت تي پڙهڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي، پر مستحب آهي ته خانہ ڪعبه جي اندر هر هڪ رڪن (ڪنڊ) جي سامهون ٻه رڪعت نماز پڙهي.

اهي جايون جتي نماز پڙهڻ مستحب آهي

مسئلو 880- شريعت ۾ تمام تاڪيد ڪيل آهي ته نماز مسجد ۾ پڙهجي، سڀني مسجدن کان بهتر مسجد الحرام آهي، ان کان پوءِ مسجد نبوي، ان کان پوءِ مسجد ڪوفه، ان کان پوءِ مسجد بيت المقدس، ان کان پوءِ هر شهر جي جامع مسجد، ان کان پوءِ پاڙي جي مسجد ۽ ان کان پوءِ بازار جي مسجد.

مسئلو 881- عورت جي لاءِ بهتر آهي ته اهڙي جاءِ تي نماز پڙهن جيڪا جاءِ ٻين جاين کان نامحرم جي لحاظ کان وڌيڪ محفوظ هجي چاهي مسجد هجي يا گهر هجي يا ڪا ٻي جڳهه.

^(۱) ذراع: ٺونڌ آڱرين جي چوٽين تائين واري حصي کي ذرا چئبو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 882- ائمہ علیہم السلام جي حرمن ۾ نماز پڙهڻ مستحب آهي، بلڪہ مسجد کان بہ بهتر آهي، روايت ۾ آهي تہ اميرالمومنين علي ابن ابي طالب عليهما السلام جي حرم ۾ هڪ نماز بہ لک نمازن جي برابر آهي .

مسئلہ 883- مسجد ۾ گھڻو وڃڻ ۽ ان مسجد ۾ جتي ڪوبہ نمازي نہ هجي، مستحب آهي مسجد جي پاڙي ۾ رهندڙ کي جيڪڏهن ڪو خاص عذر نہ هجي تہ ان لاءِ مسجد کان سواءِ ٻي جاءِ تي نماز پڙهڻ مکروه آهي.

مسئلہ 884- مستحب آهي تہ جيڪو ماڻهو مسجد ۾ وڃي نماز نٿو پڙهي ان سان گڏ ماني نہ کائجي، ان سان معاملات ۾ صلاح مشورو نہ ڪجي، ان جي پاڙي ۾ نہ رهجي، ان کي رشتو نہ ڏجي ۽ نہ ان کان رشتو وٺجي.

اهي جايون جتي نماز پڙهڻ مکروه آهي

مسئلہ 885- ڪجهہ جاين تي نماز پڙهڻ مکروه آهي انهن مان ڪجهہ هي آهن:

- 1- حمام ۾ .
- 2- لوڻياني زمين تي .
- 3- ماڻهوءَ جي سامهون .
- 4- کليل دروازي جي سامهون .
- 5- رستي ۽ گهٽيءَ ۾ جڏهن رستي تي هلڻ وارن کي تڪليف نہ ٿئي، جيڪڏهن انهن کي تڪليف ٿئي تہ تڪليف ڏيڻ حرام آهي .
- 6- باهه ۽ ڏيئي جي سامهون .
- 7- بورچي خاني ۾ ۽ چلهه هجي .
- 8- کڏي يا نالي جي سامهون جتي پيشاب ڪيو وڃي .
- 9- جاندار جي تصوير ۽ مجسمي جي سامهون، پر جيڪڏهن ان تي پردو وجهي ڇڏجي تہ ڪو حرج ناهي .
- 10- اهڙي ڪمري ۾ جتي ڪو جنب (جنابت وارو ماڻهو) موجود هجي .
- 11- اهڙي جاءِ ۾ جتي فوتو وغيره هجن چاهي نمازي جي سامهون نہ هجن .
- 12- قبر جي سامهون .
- 13- قبر جي مٿان .
- 14- ٻن قبرن جي وچ ۾ .
- 15- قبرستان ۾ .

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 886- جيڪو ماڻهو ماڻهن جي اچ وڃ جي جاءِ تي نماز پڙهي يا ڪو ان جي سامهون هجي ته مستحب آهي ته پوءِ هو پنهنجي سامهون ڪا شيءِ رکي چاهي پوءِ اها ڪاٺي يا رسي هجي ته به ڪافي آهي.

مسجد جا حڪم

مسئلہ 887- مسجد جي زمين، ڇت، ڀتين جي اندرئين طرف کي نجس ڪرڻ حرام آهي ۽ جڏهن ڪنهن کي خبر پوي ته انهن مان ڪا جاءِ نجس ٿي وئي آهي ته ان کي فوراً پاڪ ڪري، احتياط مستحب آهي ته مسجد جي ديوار جي ٻاهرئين طرف کي به نجس نه ڪجي، پر جيڪڏهن اهو نجس ٿي وڃي ته ان کي پاڪ ڪرڻ ضروري ڪونهي، پر جيڪڏهن ٻاهريون حصو نجس ڪرڻ سان مسجد جي بيحرمتي ٿئي ته بيحرمتي دور ڪرڻ جيترو پاڪ ڪرڻ ضروري آهي.

مسئلہ 888- جيڪڏهن ڪو ماڻهو مسجد کي پاڪ نه ڪري سگهي ۽ ان ۾ ڪنهن ٻئي جي ضرورت هجي ۽ مددگار نه ملي ته پوءِ ان تي مسجد جو پاڪ ڪرڻ واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن خبر هجيس ته اگر ڪنهن اهڙي ماڻهو کي اطلاع ڏئي جيڪو مسجد کي پاڪ ڪري سگهندو ۽ مسجد جي بيحرمتي ٿئي ته ان کي اطلاع ڏيڻ گهرجي.

مسئلہ 889- جيڪڏهن مسجد جي ڪا اهڙي شيءِ نجس ٿي وڃي جنهن کي پاڪ ڪرڻ ڪوتائي يا ڀڃ ڊاهه کان بغير ممڪن نه هجي ته ان جي ٿوري ڪوتائي ۽ ڀڃ ڊاهه ڪري سگهجي ٿي پر جيڪڏهن مڪمل ڪوٽڻ يا ڊاهڻ کان سواءِ بيحرمتي دور نه ٿئي ته گهڻي ڊاهڻ به جائز آهي ۽ ان صورت کان علاوه ڊاهڻ ۾ اشڪال آهي اهڙي طرح مسجد کي پاڪ ڪرڻ کان پوءِ ڪوٽيل جاءِ کي پري ڇڏڻ ۽ ڀڃ ڊاهه ٿيل جاءِ کي ٺهرائڻ واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن ڪا اهڙي شيءِ مثال سِرَ نجس ٿي وڃي ته ان کي پاڪ ڪرڻ کان پوءِ ٻيهر اگر ممڪن هجي ته ان کي سندس جڳهه تي رکڻ گهرجي.

مسئلہ 890- جيڪڏهن ڪنهن مسجد کي ڪسي گهر وغيره ٺاهيو وڃي يا مسجد اهڙي نموني سان ڀڄي ٿئي پئي هجي جو ان کي مسجد نه چون ته ان کي نجس ڪرڻ حرام نه آهي ۽ پاڪ ڪرڻ واجب ڪونهي.

مسئلہ 891- امانن جي حرمن کي به نجس ڪرڻ حرام آهي ۽ انهن مان جيڪڏهن ڪو نجس ٿي وڃي ۽ نجس هجڻ جي صورت ۾ حرم جي توهين ٿيندي هجي ته ان کي پاڪ ڪرڻ واجب آهي، پر احتياط مستحب آهي ته جيڪڏهن حرم جي توهين نه ٿئي ته به ان کي پاڪ ڪيو وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 892- جيڪڏهن مسجد جون نڪون يا فراسيون نجس ٿي وڃن ته انهن کي پاڪ ڪيو وڃي ۽ اگر نجس حصي جو ڪٽڻ بهتر هجي ته ان کي ڪٽڻ گهرجي پر تمام گهڻو حصو ڪٽڻ يا پاڪ ڪرڻ سان ان ۾ عيب ٿي وڃي ته ڪٽڻ ۾ اشڪال آهي، پر جي نه ڪٽڻ سان بيحرمي ٿئي ته ڪٽڻ ۾ ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلہ 893- عين نجس يا نجس ٿيل شيء کي مسجد ۾ آڻڻ سان مسجد جي بيحرمي جو سبب بڻجي ته حرام آهي، پر احتياط مستحب آهي ته جيڪڏهن بيحرمي نه ٿئي تڏهن به عين نجس کي مسجد ۾ نه آڻجي، پر جيڪڏهن نجس انسان جي تابع هجي مثال خون جيڪو بدن يا لباس کي لڳل هجي ته ڪو حرج نه آهي.

مسئلہ 894- جيڪڏهن مسجد ۾ مجلس عزا جي لاءِ فرش وڇائجي، ڪارا پردا لڳائجن ۽ ڇانين وغيره جو به انتظام ڪجي (جيئن ڪجهه جاين تي رواج آهي) ته جيڪڏهن انهن سڀني ڳالهين سان مسجد کي نقصان نه پهچي ۽ نماز پڙهڻ ۾ رڪاوٽ نه ٿئي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلہ 895- احتياط واجب آهي ته سون سان مسجد نه سينگارجي ۽ احتياط مستحب هي آهي ته ساهوارن حيوانن جي تصويرن سان مسجد نه سجاڻجي.

مسئلہ 896- جيڪڏهن مسجد خراب به ٿي وڃي ته ان کي نه وڪڻي سگهجي ٿو نه ڪنهن رستي، روڊ يا جائداد ۾ شامل ڪري سگهجي ٿو.

مسئلہ 897- مسجد جا دروازا، دريون ۽ ٻيون شيون وڪڻڻ حرام آهن، جيڪڏهن مسجد ٻيچي ٿئي پوي ته پوءِ اهي شيون ٻيهر ساڳي مسجد ۾ استعمال ڪيون وڃن ۽ جيڪڏهن ان مسجد جي ڪم جون نه هجن ته ٻي مسجد ۾ استعمال ڪرڻ گهرجن پر اگر ٻين مسجدن جي ڪم جا به نه هجن ته پوءِ انهن کي وڪڻي سگهجي ٿو، پر انهن پئسن کي جيترو ٿي سگهي ساڳي مسجد جي تعمير ۾ لڳائجي ۽ جيڪڏهن اهو ممڪن نه هجي ته ڪنهن ٻي مسجد جي تعمير ۾ لڳائجي.

مسئلہ 898- مسجد ٺاهڻ يا ڪنهن مسجد جي مرمت ڪرڻ جيڪا ٿيڻ واري هجي مستحب آهي ۽ جيڪڏهن ڪا مسجد ايترو ٿئي وڃي جو ان جي مرمت ممڪن نه هجي ته پوءِ ان کي ڏاهي ٻيهر ٺاهي سگهجي ٿو ۽ ان مسجد کي به جيڪا ڀڳل ٿئي ته نه هجي پر نمازين جي گهٽائي جي ڪري ان کي ٿوري وسيع ڪرڻ جائز آهي.

مسئلہ 899- مسجد کي صاف رکڻ ۽ ان ۾ روشني ڪرڻ مستحب آهي، جيڪو ماڻهو مسجد ۾ وڃڻ گهري ان لاءِ خوشبو لڳائڻ، پاڪ ۽ قيمتي لباس پائڻ، پنهنجي جتيءَ جي تري کي ڏسڻ ته ان ۾ نجاست نه ناهي ۽ داخل ٿيڻ وقت ساڄو پير اندر رکڻ ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

نڪرڻ وقت ڪاٻو پير ٻاهر رکڻ مستحب آهي، اهڙي طرح اهو به مستحب آهي ته مسجد ۾ سڀ کان اڳ ۾ اچي ۽ آخر ۾ نڪري.

مسئلو 900- جڏهن ڪو ماڻهو مسجد ۾ داخل ٿئي ته ٻه رڪعت نماز مسجد جي تحت ۽ احترام جي نيت سان پڙهي ۽ جيڪڏهن ڪا ٻي واجب يا مستحب نماز پڙهي ته به ڪافي آهي.

مسئلو 901- جيڪڏهن ڪا مجبوري نه هجي ته مسجد ۾ ننڊ ڪرڻ، دنياوي ڪمن جي متعلق ڳالهيون ڪرڻ، ڪنهن هنر جي ڪم ۾ مشغول ٿيڻ، اهڙا شعر پڙهڻ جنهن ۾ نصيحت وغيره نه هجي مڪروه آهي، اهڙي طرح مسجد ۾ ٿڪ اڇلائڻ يا نڪ جو پاڻي ڪڍڻ يا سيني جو بلغم ڪڍڻ به مڪروه آهي پر ڪڏهن ته حرام آهي ۽ وڃايل شيءِ جو اعلان ڪرڻ ۽ آذان کان سواءِ آواز بلند ڪرڻ به مڪروه آهي.

مسئلو 902- ديوانن (چرين) کي مسجد ۾ آڻڻ مڪروه آهي اهڙي طرح ٻارن کي آڻڻ اگر نمازين لاءِ تڪليف جو سبب ٿين، يا مسجد کي نجس ڪرڻ جو گمان هجي انهن ٻن صورتن کان سواءِ ٻار لاءِ مشڪل نه آهي، پر ڪڏهن ته ٻار کي مسجد ۾ آڻڻ بهتر به آهي ۽ جنهن ماڻهو بصر، ٿور وغيره کاڌي هجي جنهن جي بوءِ ماڻهن کي تڪليف ڏي ان لاءِ مسجد ۾ وڃڻ مڪروه آهي.

آذان ۽ اقامت

مسئلو 903- هر مرد ۽ عورت لاءِ مستحب آهي ته روزانه جي واجب نمازن کان اڳ آذان ۽ پوءِ اقامت چوي، پر ٻين واجب نمازن لاءِ يا مستحب نمازن لاءِ جائز ناهي پر عيد فطر ۽ عيد قربان جي نماز کان پهرين جڏهن اهي جماعت سان پڙهيون وڃن ته صرف ٽي دفعه الصلوة چوڻ مستحب آهي.

مسئلو 904- مستحب آهي ته جڏهن ٻار پڻا ٿئي ته پهرين ئي ڏينهن يا دن جي چلي ڪرڻ کان اڳ ۾ سندس ساڄي ڪن ۾ آذان ۽ کاٻي ڪن ۾ اقامت چئجي.

مسئلو 905- آذان جا ارڙهن جملا آهن:

(اللَّهُ أَكْبَرُ)، چار دفعا.

(أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، ٻه دفعا.

(أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ)، ٻه دفعا

(حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ)، ٻه دفعا.

(حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ)، ٻه دفعا.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ العالی

(حَيَّ عَلَي خَيْرِ الْعَمَلِ)، بہ دفعا.
 اللَّهُ أَكْبَرُ، بہ دفعا.
 (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، بہ دفعا.
 اقامت جا سترهن جملا آهن:
 شروعات ۾ بہ دفعا (اللَّهُ أَكْبَرُ).
 آخر ۾ هڪ دفعو، (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)
 ۽ حَيَّ عَلَي خَيْرِ الْعَمَلِ، کان پوءِ بہ دفعا قَد قَامَتِ الصَّلَاةُ چئبو آهي.
 مسئلو 906- أَشْهَدُ أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيًّا وَلِيُّ اللَّهِ اِقَامَتِ ۽ اَذَانَ جو جز ڪونهي، پر
 بهتر آهي ته قربت جي نيت سان أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ کان پوءِ چيو وڃي.

اذان ۽ اقامت جو ترجمو

(اللَّهُ أَكْبَرُ)، يعني خدا تعاليٰ وصف ڪرڻ کان مٿانهون آهي.
 (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، يعني آئون شاهدي ٿو ڏيان ته الله کان سواءِ ٻيو ڪوبه عبادت
 جي لائق ڪونهي.
 (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ)، يعني آئون شاهدي ٿو ڏيان ته حضرت محمد (ص) خدا جو
 پيغمبر ۽ رسول آهي.
 (أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَلِيُّ اللَّهِ)، يعني آئون شاهدي ٿو ڏيان ته حضرت علي عليه
 السلام مومن جو امير ۽ سڄي مخلوق تي خدا طرفان ولي ۽ حاڪم آهي.
 (حَيَّ عَلَي الصَّلَاةِ)، يعني نماز جي طرف جلدي اچو.
 (حَيَّ عَلَي الْفَلَاحِ)، يعني نجات ۽ چوٽڪاري جي طرف جلدي اچو.
 (حَيَّ عَلَي خَيْرِ الْعَمَلِ)، يعني جلدي اچو ان ڪم جي طرف جيڪو سڀ کان بهتر آهي.
 (قَد قَامَتِ الصَّلَاةُ)، يعني بيشڪ نماز قائم ٿي ويئي.
 (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، يعني خدا کان سواءِ ٻيو ڪوبه عبادت جي لائق ڪونهي.
 مسئلو 907- اذان ۽ اقامت جي جملن جي وچ ۾ گهڻو وقفو نه هجي ۽ جيڪڏهن
 معمول کان وڌيڪ وقفو ٿي وڃي ته ٻيهر شروع کان چئجي.
 مسئلو 908- جيڪڏهن اذان ۽ اقامت سُر سان چئي وڃي ۽ اها غنا (موسيقي) ٿي وڃي،
 يعني اهڙو سر پنڌا ٿئي جيڪو فسق ۽ فجور ۽ ڳاڻڻ وڃائڻ جي محفلن جو معمول
 هجي ته حرام آهي ۽ جيڪڏهن غنا نه هجي ته مکروھ آهي.
 مسئلو 909- اهي سڀئي مقامات جتي نمازي بن نمازن کي هڪ گڏيل وقت ۾ هڪ ٻئي
 جي پٺيان پڙهي ٿو. جيڪڏهن پهرين نماز لاءِ اذان چئي هجي ته ٻي واري نماز لاءِ اذان
 ساقط آهي. چاهي بن نمازن کي گڏيل وقت ۾ پڙهڻ فضيلت نه رکندو هجي يا فضيلت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

رکندو هجي، جيئن عرفہ جي ڏينهن ظهر ۽ عصر جي نماز کي گڏ پڙهڻ. عرفہ جو ڏينهن 9 ذوالحج آهي ۽ جيڪڏهن ان کي ظهر نماز جي فضيلت واري وقت ۾ انجام ڏي جيتوڻيڪ عرفات جي ميدان ۾ نه هجي ۽ جيڪو ماڻهو مشعرالحرام ۾ هجي انهن کي عشاء نماز جي فضيلت واري وقت ۾ گڏ پڙهي ته انهن جاين تي آذان ساقط ٿيڻ لاءِ شرط آهي ته ٻن نمازن جي وچ ۾ گهڻو فاصلو نه هجي، ليڪن نفل نمازن يا تعقيبات جو فاصلو نقصان ڪار نه آهي ۽ احتياط واجب هي آهي ته آذان کي مشروعيت جي نيت سان نه چوي، بلڪه آذان مذڪوره ٻن مقامات ۾ عرفہ ۽ مشعر ۾ ذڪر ٿيل شرطن سان جيتوڻيڪ بغير مشروعيت جي قصد جي هجي ته به احتياط جي خلاف آهي.

مسئلو 910- جڏهن نماز جماعت لاءِ آذان ۽ اقامت چئي ويئي هجي ته جيڪو ماڻهو ان جماعت سان نماز پڙهي ٿو اهو آذان ۽ اقامت نه چئي.

مسئلو 911- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز جماعت جي خيال سان مسجد ۾ وڃي ۽ اهو ڏسي ته نماز جماعت ختم ٿي چڪي آهي ته جيسيتائين جماعت جون صفون چڙوچڙ نه ٿين ته آذان ۽ اقامت کان سواءِ نماز پڙهي سگهي ٿو، يعني آذان ۽ اقامت مستحب هجڻ لاءِ تاڪيد نه آهي، پر جي آذان ۽ اقامت چئي ته بهتر آهي تمام آهسته چوي، ۽ اگر بي جماعت قائم ڪري ته آذان ۽ اقامت نه چوي.

مسئلو 912- مٿين صورتن کان سواءِ هيٺين ڇهن شرطن سان آذان ۽ اقامت ساقط آهي:

- 1- جماعت مسجد ۾ هجي پر جيڪڏهن مسجد ۾ نه هجي ته پوءِ آذان ۽ اقامت ساقط ناهي.
- 2- نماز جماعت لاءِ آذان ۽ اقامت چئي وئي هجي.
- 3- نماز جماعت باطل نه هجي.
- 4- ان ماڻهو جي نماز ۽ جماعت هڪ ئي جاءِ ۾ هجن، جيڪڏهن نماز جماعت مسجد جي اندر هجي ۽ هي ماڻهو مسجد جي ڇت تي نماز پڙهي ته پوءِ هن لاءِ مستحب آهي ته آذان ۽ اقامت چوي.
- 5- جماعت جي نماز ادا هجي ضروري نه آهي ته هن جي به نماز اگر فرادي هجي ته ادا هجي.

6- هن جي ۽ جماعت جي نماز جو وقت ساڳيو هجي، مثال ٻئي ظهر يا ٻئي عصر جون هجن يا مثال جماعت جي نماز ظهر جي هجي ۽ هن جي عصر جي يا هن جي ظهر جي هجي ۽ جماعت عصر جي هجي، پر اگر جماعت جي نماز عصر آخري وقت ۾ هجي ۽ هن جي مغرب ادا جي نيت سان پڙهڻ چاهي ته ان تان ساقط نه ٿيندي.

مسئلو 913- جيڪڏهن مسئلي نمبر 913 جي ٽين شرط ۾ شڪ هجي يعني شڪ ڪري ته نماز جماعت صحيح ٿي آهي يا باطل ته آذان ۽ اقامت ساقط آهي، پر جيڪڏهن باقي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

پنجن شرطن ۾ شك هجي ته پوءِ مستحب آهي ته پنهنجي نماز لاءِ اذان ۽ اقامت چوي پر جيڪڏهن جماعت ۾ هجي ته رجاء جي نيت سان چوي.

مسئلو 914- جيڪو ماڻهو ٻئي ماڻهو جي اذان جيڪا اعلان يا نماز جماعت لاءِ چئي وڃي ٻڌي رهيو هجي ان جي لاءِ مستحب آهي ته پاڻ به آهستي آهستي دهرائي.

مسئلو 915- جنهن ماڻهو ڪنهن ٻئي جي اذان ۽ اقامت ٻڌي هجي، چاهي ان کي دهرايو هجي يا نه، جيڪڏهن ان جي اذان ۽ اقامت ۾ ۽ هن جي نماز ۾ وڌيڪ فاصلو نه ٿي ويو هجي ۽ اذان جي ٻڌڻ سان نماز پڙهڻ جي نيت هيس ته ان تي اڪتفا ڪري نماز شروع ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن فقط امام جماعت اذان ٻڌي يا فقط جماعتي ٻڌڻ ته ساقط ٿيڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 916- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن عورت جي اذان کي لطف حاصل ڪرڻ جي خيال سان ٻڌي ته پوءِ خود ان مرد تان اذان ساقط نه ٿيندي ۽ جيڪڏهن لطف حاصل ڪرڻ جي نيت نه به هجي ته به ان جي ساقط ٿيڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 917- جماعت جي لاءِ اذان ۽ اقامت مرد چوي، پر عورتن جي نماز جماعت ۾ جيڪڏهن عورت اذان ۽ اقامت چوي ته ڪافي آهي ۽ مردن جي اهڙي جماعت ۾ جتي سڀ مرد عورت جا محرم هجن عورت جي اذان ۽ اقامت کي ڪافي سمجهڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 918- اقامت اذان کان پوءِ چئجي ۽ اهو به شرط آهي ته اقامت باطهارت (وضو غسل يا تيمم) ۽ بيهي چئجي.

مسئلو 919- جيڪڏهن اذان ۽ اقامت جي جملن کي مقرر ڪيل ترتيب سان نه چيو وڃي، مثال ڪو ماڻهو *حَيَّ عَلَي الفَلاح* کي *حَيَّ عَلَي الصَّلوات* کان اڳ ۾ چوي ته جتان کان ترتيب تبديل ٿي آهي اتان کان وري چوي.

مسئلو 920- اذان ۽ اقامت جي وچ ۾ ايترو گهڻو فاصلو نه هجي، جيڪڏهن اذان کي ايتري دير ٿي ويئي هجي جو جيڪا اذان چئي پئي وڃي، اها هن اقامت جي نه چئي سگهجي ته اها اذان باطل آهي اهڙي طرح جيڪڏهن اذان ۽ اقامت ان نماز ۾ جيڪا ان اذان ۽ اقامت سان پڙهڻ چاهي ٿو، ايترو فاصلو ٿي وڃي جو اهو چئي سگهجي ته ان نماز لاءِ اذان ۽ اقامت نه ڏني ويئي آهي ته اذان ۽ اقامت باطل آهي.

مسئلو 921- اذان ۽ اقامت صحيح عربي زبان ۾ چوڻ گهرجي، جيڪڏهن غلط عربي ۾ چوي يا هڪ حرف جي بدران ٻيو حرف چوي يا انهن جو ترجمو، مثال سنڌي زبان ۾ ادا ڪري ته صحيح نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- مسئلو 922- اذان ۽ اقامت نماز جو وقت ٿيڻ کان پوءِ چيون وڃن، جيڪڏهن ڄاڻي وائي يا پلجي وقت کان اڳ ۾ چوي ته باطل آهي، پر جيڪڏهن نماز جي دوران وقت ٿي وڃي ته مسئلي نمبر 733 ۾ ذڪر ٿيل صورت ۾ نماز صحيح ٿيندي.
- مسئلو 923- جيڪڏهن اقامت شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ شڪ پوي ته اذان چئي آهي يا نه ته پهرين اذان چوي، پر جيڪڏهن اقامت شروع ڪرڻ کان پوءِ شڪ پوي ته اذان چئي آهي يا نه ته اذان چوڻ ضروري ڪونهي.
- مسئلو 924- جيڪڏهن اذان ۽ اقامت جو ڪو جملو شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ شڪ ٿئي ته ان کان پهريون جملو چيو اٿس يا نه ته مشڪوڪ جملي کي چوڻ لازمي آهي پر جيڪڏهن اذان يا اقامت جو ڪجهه حصو چوڻ وقت شڪ ڪري ته ان کان پهرين وارا جملا چيا اٿس يا نه ته انهن کي دهرائڻ لازمي ڪونهي.
- مسئلو 925- اذان چوڻ جي وقت قبلي طرف منهن هجڻ، وضو سان هجڻ يا غسل سان هجڻ، هٿن کي ڪنن تي رکڻ، آواز کي بلند ڪرڻ ۽ ڇهڻ ۽ جملن ۾ ٿورو وقفو ڪرڻ ۽ وچ ۾ نه ڳالهائڻ مستحب آهي.
- مسئلو 926- اقامت چوڻ وقت مستحب آهي ته جسم ۾ سڪون هجي ۽ ان کي آذان کان ڪجهه آهسته چوي، ان جي هڪ جملي کي ٻئي سان بلڪل نه ملائي پر انهن جي وچ ۾ ايترو فاصلو به نه هجي جيرو اذان ۾ ٿيندو آهي.
- مسئلو 927- مستحب آهي ته آذان ۽ اقامت جي وچ ۾ هڪ قدم اڳتي وڌائي يا ڪجهه دير ويهي يا سجدو ڪري يا الله جو ڪجهه ذڪر ڪري يا دعا پڙهي يا ڪجهه دير چپ رهي يا ڪجهه ڳالهائي يا ٻه رڪعت نماز پڙهي، پر صبح جي آذان کان پوءِ ۽ اقامت کان اڳ ۾ (يعني ٻنهي جي وچ ۾) ڳالهائڻ مستحب ڪونهي.
- مسئلو 928- مستحب آهي ته جنهن کي آذان چوڻ لاءِ مقرر ڪيو وڃي، اهو عادل وقت جي سڃاڻ رکڻ وارو، وڏي آواز وارو ۽ بلند جڳهه تي بيهي آذان ڏئي.

نماز جا واجبات

نماز ۾ يارنهن شيون واجب آهن:

- 1- نيت.
- 2- قيام، يعني بيٺڻ.
- 3- تڪبير الاحرام، يعني نماز ۾ پهرين تڪبير ”الله اڪبر“ چوڻ.
- 4- رکوع.
- 5- سجدا.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ العالی...

6- قرائت.

7- ذکر.

8- تشهد.

9- سلام.

10- ترتیب.

11- موالات، یعنی نماز جا حصا هڪ ٻئي جي پويان بجا آڻڻ.

مسئلو 929- نماز جي مٿين واجبات مان ڪجهه رڪن آهن يعني ڪو ماڻهو انهن کي بجا نه آڻي چاهي ڄاڻي وائي هجي يا ڀلجي ته ان سان نماز باطل ٿي وڃي ٿي ۽ ڪجهه وري رڪن ڪونهن يعني ڀلجي ڇڏڻ سان نماز باطل نٿي ٿئي، اهي رڪن پنج آهن:

1- نيت

2- تكبيرۃ الاحرام

3- رکوع کان پهريان مليل قيام يعني رکوع کان پهرين بيٺ

4- رکوع

5- هر رکعت جا ٻه سجدا، پر رڪن جي زيادتي جيڪڏهن ڄاڻي وائي هجي ته بغير ڪنهن شرط جي نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن غلطي جي بنياد تي رکوع يا هڪ ئي رکعت ۾ ٻه سجدا وڌائي ته احتياط لازم مطابق نماز باطل آهي نه ته باطل ڪونهي.

نيت

مسئلو 930- انسان کي گهرجي ته نماز قربت جي نيت سان بجا آڻي يعني خداوند عالم سامهون تواضع ۽ نوڙت خاطر بجا آڻي ۽ اهو ضروري ڪونهي ته نيت دل ۾ دهرائي يا زبان تي لفظ جاري ڪري، مثال چوي ته چار رکعت نماز ظهر پڙهان ٿو قربه الي الله. مسئلو 931- جيڪڏهن ظهر ۽ عصر جي نماز ۾ چار رکعت پڙهڻ جي نيت ڪري ۽ معين نه ڪري ته ظهر آهي يا عصر ته نماز باطل آهي پر اگر ظهر کي پهرين نماز ۽ عصر کي ٻي نماز جي نيت سان ادا ڪري ته ظهر ۽ عصر بدران ڪافي آهي، اهڙي طرح جيڪو ماڻهو ظهر جي وقت ظهر جي قضا نماز به پڙهڻ چاهي ته ضروري آهي ته ادا يا قضا جيڪا پڙهي ان کي نيت ۾ معين ڪري.

مسئلو 932- ضروري آهي ته نماز جي شروعات کان وٺي آخر تائين نماز جي نيت تي قائم رهي، جيڪڏهن نماز جي وچ ۾ ڪجهه اهڙو غافل ٿي وڃي جو جيڪڏهن ان کان پڇيو وڃي ته ڇا ٿو ڪرين ۽ هن کي معلوم نه هجي ته ڪهڙو جواب ڏيان ته اهڙي نماز باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 933- ضروري آهي ته نماز صرف الله جي فرمان جي اطاعت لاءِ پڙهي وڃي ۽ جيڪو ماڻهو، ماڻهن کي ڏيکارڻ جي لاءِ نماز پڙهي ته ان جي نماز باطل آهي، چاهي اهو ڏيکاءُ صرف ماڻهن جي لاءِ هجي يا خدا ۽ ماڻهن ٻنهي لاءِ هجي .

مسئلو 934- جيڪڏهن نماز جو ٿورو حصو به الله کان سواءِ ڪنهن ٻئي لاءِ ادا ڪيو وڃي ته چاهي اهو حصو واجب هجي جيئن سورة حمد يا مستحب جيئن دعاءِ قنوت جيڪڏهن غير خدا واري نيت جي نسبت سڄي نماز ڏانهن ٿي وڃي مثال ڏيکاءُ وارو عمل اهڙو جز هجي جو ان کي ٻيهر پڙهڻ سان نماز باطل ٿي وڃي ته نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن نماز صرف خدا لاءِ ادا ڪري، پر ماڻهن کي ڏيکارڻ لاءِ ڪنهن خاص جڳهه مثال مسجد ۾ يا خاص وقت ۾ مثال اول وقت ۾ يا خاص طريقي سان مثال جماعت سان پڙهي، تڏهن به نماز باطل آهي.

تکبيرة الاحرام

مسئلو 935- هر نماز جي شروعات ۾ (الله اکبر) چوڻ واجب ۽ رڪن آهي ۽ ضروري آهي ته انهن ٻنهي جا حرف ۽ خود اهي ٻئي لفظ اهڙي طرح چيا وڃن جو هڪ ٻئي جي پويان هجن ۽ اهي ٻئي لفظ صحيح عربي (تلفظ) ۾ ادا ڪيا وڃن جيڪڏهن ڪو غلط عربي ۾ يا ان جو ترجمو چوي ته نماز صحيح نه ٿيندي.

مسئلو 936- احتياط مستحب آهي ته نماز جي تکبيرة الاحرام کي انهن شين سان نه ملائي جيڪي ان کان اڳ ۾ پڙهيون وينديون آهن، جيئن اقامت يا اها دعا جيڪا تکبيرة الاحرام کان اڳ ۾ پڙهي ويندي آهي.

مسئلو 937- جيڪڏهن ڪو ماڻهو الله اکبر کي ان شيءِ سان جيڪا ان کان پوءِ پڙهي آهي، جيئن بسم الله الرحمن الرحيم سان ملائي پڙهي ته بهتر آهي ته الله اکبر جي ”تي پيش پڙهي، پر احتياط مستحب آهي ته واجب نماز ۾ ملائي نه پڙهي.

مسئلو 938- واجب نماز ۾ تکبيرة الاحرام چوڻ وقت جسم ۾ سڪون هجي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي ان وقت تکبيرة الاحرام چوي جڏهن جسم سڪون ۾ نه هجي ته تکبيرة الاحرام باطل آهي.

مسئلو 939- تکبيرة الاحرام، حمد، سورة قل هو الله، ذکر ۽ دعا کي اهڙي طرح پڙهي جو گهٽ ۾ گهٽ پاڻ ٻڌندو هجي، جيڪڏهن ڪن کان ٻوڙو هجڻ يا گهڻي گوڙ جي ڪري پاڻ نه ٻڌي سگهي ته اهڙي طرح پڙهي جو جيڪڏهن اهي رڪاوٽون نه هجن ته ٻڌي سگهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 940- جيڪو ماڻهو گونگو آهي يا ان جي زبان ۾ ڪا اهڙي بيماري آهي جو الله اڪبر صحيح نموني ادا نٿو ڪري سگهي ته جيئن به چئي سگهي چوي ۽ جيڪڏهن بلڪل نٿو چئي سگهي ته پنهنجي دل ۾ چوي ۽ تڪبير جو اشارو ڪري ۽ زبان ۽ چپن کي به جيڪڏهن چوري سگهي ٿو ته چوري، ۽ جيڪڏهن شروع کان گونگو هجي ته پنهنجي زبان ۽ چپن کي اهڙي طرح چوري جيئن ڪوئي الله اڪبر چوندو هجي ۽ اگر سان اشارو به ڪري.

مسئلہ 941- تڪبير الاحرام کان پهريان هي دعا رجاء جي نيت سان پڙهڻ بهتر آهي: (يَا مُحْسِنُ قَدْ أَتَاكَ الْمُسِيءُ وَ قَدْ أَمَرْتُ الْمُحْسَنَ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنِ الْمُسِيءِ أَنْتَ الْمُحْسِنُ وَ أَنَا الْمُسِيءُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٌ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَجَاوَزْ عَن قَبِيحٍ مَا تَعْلَمُ مِنِّي)

ترجمو: اي ٻانهن تي احسان ڪرڻ وارا (خدا) تنهنجو گنهگار ٻانهون تنهنجي بارگاهه ۾ آيو آهي ۽ تو جو ڪم ڏٺو آهي نيڪ ماڻهو کي ته گنهگار کي معاف ڪري، تون احسان ڪندڙ آهين ۽ آءُ گنهگار آهيان، محمد و آل محمد جي صدقي پنهنجي رحمت کي محمد و آل محمد تي نازل فرما ۽ منهنجن براين کي، جن کي تون ڄاڻين ٿو معاف فرما.

مسئلہ 942- مستحب آهي ته تڪبير الاحرام ۽ نماز جي ٻين تڪبيرن ۾ هٿن کي ڪنن تائين مٿي ڪري.

مسئلہ 943- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ بوي ته تڪبير الاحرام چئي آهي يا نه ته جيڪڏهن قرائت شروع ڪئي آهي ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري ۽ جيڪڏهن قرائت شروع نه ڪئي آهي ته تڪبير الاحرام چوي.

مسئلہ 944- جيڪڏهن تڪبير الاحرام چوڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته تڪبير صحيح چئي آهي يا نه ته چاهي قرائت شروع ڪئي هجيس يا نه ته پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري.

نماز ۾ بيھڻ

مسئلہ 945- تڪبير الاحرام چوڻ وقت ۽ رکوع کان اڳ ۾ قيام (جنهن کي قيام متصل برڪوع يعني رکوع سان مليل قيام چوندا آهن) رڪن آهي پر الحمد ۽ سوره کي قيام ۾ پڙهڻ ۽ اهڙي طرح رکوع ڪرڻ کان پوءِ قيام ڪرڻ رڪن ڪونهي يعني جيڪڏهن ڪوئي ڀلجي انهن کي ڇڏي ڏي ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 946- واجب آهي ته تڪبير الاحرام چوڻ کان اڳ ۾ ۽ بعد ۾ ايتري دير بيهي جو يقين ٿي وڃي ته تڪبير قيام جي حالت ۾ چئي آهي.

مسئلہ 947- جيڪڏهن ڪو ماڻهو رکوع ڪرڻ ڀلجي وڃي ۽ الحمد ۽ سوره پڙهڻ کان پوءِ سجدي جي لاءِ ويهي ۽ ياد اچي ته رکوع نه ڪيو آهي ته واجب آهي ته جلدي اٿي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

بيهي ۽ پوءِ ركوع ۾ وڃي، پر جيڪڏهن سڌو ٿي نه بيهي ۽ صرف ايتري قدر زمين کان بلند ٿئي جيترو ركوع جي لاءِ انسان جهڪندو آهي ته ان جي نماز باطل آهي، ڇو ته هن قيام متصل به ركوع ادا نه ڪيو آهي.

مسئلو 948- جنهن وقت نمازي تكبيره الاحرام يا قرائت جي لاءِ بيهي ته گهمي نه ۽ ڪنهن طرف جهڪيل به نه رهي ۽ احتياط واجب جي بنياد تي بدن کي به نه چوري ۽ طاقت هوندي ڪنهن شيءِ جو سهارو به نه وٺي پر جيڪڏهن اهو ڪنهن مجبوريءَ جي ڪري هجي ته حرج ڪونهي.

مسئلو 949- قيام جي حالت ۾ جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڀلجي ڪجهه هلي يا ڪنهن طرف جهڪي وڃي يا ڪنهن شيءِ تي سهارو ڏئي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 950- احتياط واجب هي آهي ته قيام جي حالت ۾ ٻئي پير زمين سان لڳل رهن، پر اهو ضروري ڪونهي ته بدن جو ٻار به ٻنهي تي هجي، پر جيڪڏهن هڪ پير تي هجي ته به حرج ڪونهي.

مسئلو 951- جيڪو ماڻهو صحيح طرح سان بيهي سگهي ٿو جيڪڏهن اهو پنهنجن پيرن کي ايترو پڪيڙي جنهن کي ماڻهو ”بيھڻ“ نه چون ته نماز باطل آهي، بلڪ احتياط لازم مطابق پنهنجي پيرن کي گهڻو کولي نه بيهي ٿو ڇو ماڻهو بيھڻ چون. مسئلو 952- جڏهن نمازي ڪنهن واجب ذڪر پڙهڻ ۾ مشغول هجي ته جسم کي نه لوڏي ۽ احتياط لازم مطابق مستحب ذڪر جو به ساڳيو حڪم آهي ۽ جيڪڏهن هو جسم کي ڪجهه اڳتي يا پوئتي لوڏي يا ساڄي کاٻي هلائي ته ان وقت ڪا شيءِ نه پڙهي.

مسئلو 953- جيڪڏهن ڪو ماڻهو جسم جي لڏڻ جي حالت ۾ ڪو مستحب ذڪر پڙهي مثال ركوع يا سجدي ۾ ويندي تكبير چوي جيڪڏهن ان کي ذڪر جي نيت سان پڙهي جنهن جو نماز ۾ حڪم ڏنو ويو آهي ته ذڪر صحيح ناهي ليڪن ان جي نماز صحيح آهي ۽ بحول الله وقوته اقوم واقعد ان وقت چوي جڏهن اتي رهيو هجي.

مسئلو 954- الحمد پڙهڻ جي حالت ۾ هٿن ۽ آڱرين کي چورڻ ۾ حرج ڪونهي، پر احتياط مستحب آهي ته انهن کي به نه چوري.

مسئلو 955- جيڪڏهن ڪو ماڻهو الحمد ۽ سوره يا تسبيحات اربعه پڙهڻ جي حالت ۾ بي اختيار ايترو لڏي وڃي جو جسم سڪون جي حالت کان نڪري وڃي ته احتياط مستحب آهي ته سڪون پيدا ٿيڻ کان پوءِ جيڪو ڪجهه لڏڻ جي حالت ۾ پڙهيو هئائين اهو وري پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 956- جيڪڏهن نماز پڙهندي بيهڻ جي طاقت نه رهي ته ويهي رهي ۽ اگر ويهي به نه سگهي ته سمهي رهي، پر جيستائين جسم سڪون ۾ نه اچي ڪوبه واجب ذڪر نه پڙهي.

مسئلو 957- جيستائين ڪو ماڻهو بيهي نماز پڙهي سگهي ٿو بيهي پڙهي، مثال بيهڻ جي ڪري بدن لڏندو هجي يا ڪنهن شيءِ تي سهارو وٺڻ تي مجبور هجي يا ڪجهه ٿيڻو ٿيڻو پوي ته جيئن به ٿي سگهي بيهي نماز پڙهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن صورت ۾ به بيهي نه سگهي ته سڌو ويهي نماز پڙهي.

مسئلو 958- جيستائين انسان ويهي نماز پڙهي سگهي ٿو لپتي نماز نه پڙهي ۽ جيڪڏهن سڌو ويهي نه سگهي، جيئن ويهي سگهي ويهي ۽ ڪهڙي به طريقي سان ويهي نه سگهي ته جهڙي طرح قبلي جي حڪمن ۾ چيل آهي اهڙي طرح ساڄي پاسي لپتي نماز پڙهي جو ان جي بدن جو اڳيون طرف قبلي جي طرف هجي ۽ جيستائين ممڪن هجي ته ساڄي پاسي ئي سمهي ۽ احتياط لازم جي بنياد تي کاڀي پاسي نه سمهي ۽ جيڪڏهن ائين به نه ٿي سگهي ته پوءِ سڌو پني پر سمهي جيئن پيرن جون تريون قبلي جي طرف هجن.

مسئلو 959- جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهي رهيو هجي جيڪڏهن الحمد ۽ سوره پڙهڻ کان پوءِ بيهي سگهي ته بيهي رکوع ادا ڪري ۽ قيام جي حالت کان رکوع ۾ وڃي ۽ جيڪڏهن ائين نه ڪري سگهي ته رکوع به ويهي ادا ڪري.

مسئلو 960- جيڪو ماڻهو سمهي نماز پڙهي رهيو هجي جيڪڏهن ان ۾ نماز پڙهندي ويهڻ جي طاقت اچي وڃي ته جيترو حصو ويهي پڙهي سگهي ته اوترو حصو ويهي پڙهي ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن بيهڻ جي قوت پيدا ٿي وڃي ته جيترو حصو بيهي پڙهي سگهي ٿو ايترو حصو بيهي پڙهي، پر جيستائين سڪون سان بيهي نه رهي ايسيتائين ڪوبه واجب ذڪر نه پڙهي جيڪڏهن بيهڻ جي ٿورڙي طاقت اٿس ته اوترو فقط رکوع کان پهرين متصل ٿيڻ واري قيام سان مخصوص ڪري.

مسئلو 961- جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهي رهيو هجي جيڪڏهن نماز جي وچ ۾ بيهڻ تي قادر ٿي وڃي ته جيترو ٿي سگهي بيهي نماز پڙهي، پر جيستائين سڪون سان بيهي نه رهي ڪوبه واجب ذڪر نه پڙهي، جيڪڏهن گهڻو نه ٿو بيهي سگهي ته جيترو بيهي سگهي پنهنجي قيام کي قيام متصل به رکوع سان مخصوص ڪري.

مسئلو 962- جيڪو ماڻهو بيهي نماز پڙهي سگهي ٿو، پر کيس خوف آهي ته بيهڻ سان بيمار ٿي پوندو يا ٻيو ڪو نقصان ٿيندو ته ويهي نماز پڙهڻ گهرجي، جيڪڏهن ويهي نماز پڙهڻ ۾ خوف هجي ته لپتي نماز پڙهي سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 963- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي اميد هجي ته شايد آخر وقت تائين بيهي نماز پڙهي سگهندو اول وقت ۾ نماز پڙهي آخر وقت ۾ بيهڻ جي طاقت ٿئيس ته نماز کي بيهڻ پڙهي، جيڪڏهن اول وقت ۾ ئي نا اميد هجي ۽ نماز اول وقت ۾ پڙهي، پوءِ آخر وقت ۾ بيهڻ جي قدرت ٿي وڃيس ته نماز کي بيهڻ پڙهڻ لازم نه آهي.

مسئلو 964- مستحب آهي ته قيام جي حالت ۾ بدن ستورڪي، ڪلها هيٺ ڍلا رکي، آڱريون ملائي هٿن کي رانن تي رکي، نگاهه سجدي جي جاءِ تي رکي، جسم جوباربنهي پيرن تي برابر رکي، عجز ۽ انڪساريءَ سان بيهي، هڪ پير ٻئي پير کان اڳتي يا پوئتي بي ترتيب نه رکي، مرد جي ٻنهي پيرن جي وچ ۾ ٽن کليل آڱرين کان وٺي گراٺ تائين فاصلو رکي، عورت پنهنجا ٻئي پير ملائي بيهي.

قراڻت

مسئلو 965- روزانو جي واجب نمازن جي پهرين ۽ ٻي رکعت ۾ الحمد ۽ ان کان پوءِ احتياط جي بنياد تي هڪ پوري سورت پڙهي پوءِ احتياط مطابق سوره والضحيٰ ۽ الم نشرح هڪ سورت شمار ڪيون وينديون آهن، سوره فيل ۽ لايلاف به هڪ ئي سوره سڏيون وينديون آهن.

مسئلو 966- جيڪڏهن نماز جو وقت تنگ هجي يا سورت نه پڙهڻ تي ڪو ماڻهو مجبور هجي مثال انديشو هجيس ته جيڪڏهن سورت پڙهي (۽ دير لڳائي) ته چور يا جانور يا ڪا ٻي شيءِ کيس نقصان پهچائيندي يا ڪو ضروري ڪم هجيس ته سورت نه پڙهي، بلڪه وقت جي تنگ هجڻ ۽ خوف واري صورتن ۾ به سورة نه پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 967- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڄاڻي وائي سورت کي الحمد کان اڳ ۾ پڙهي ته نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن يلجي اڳ ۾ پڙهڻ شروع ڪري ڏي ته پوءِ جيڪڏهن رکوع کان اڳ ۾ ياد اچيس ته سورت ڇڏي الحمد پڙهي ۽ وري سورت پڙهي.

مسئلو 968- جيڪڏهن الحمد يا سورت يا انهن مان ڪابه هڪ يلجي وڃي ۽ رکوع ۾ پهچڻ کان پوءِ ياد اچي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 969- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي رکوع ۾ جهڪڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته هن الحمد ۽ سورت ناهي پڙهي، ته پڙهي ۽ جيڪڏهن ياد اچي ته صرف سورت ناهي پڙهي ته صرف سورت پڙهي ۽ جيڪڏهن ياد اچي ته الحمد ڪونهي پڙهي ته پهرين الحمد پڙهي ۽ پوءِ سورت به پڙهي ۽ جيڪڏهن جهڪيو هجي پر رکوع ۾ نه پهتو هجي ۽ ياد اچي ته حمد ۽ سورت يا صرف الحمد ناهي پڙهيو ته سڌو ئي بيهي ۽ مٿئين طريقي تي عمل ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 970- جيڪڏهن نماز ۾ واجب سجدي وارين سورتن مان ڪا هڪ ڄاڻي وائي پڙهي ۽ سجدي واري آيت جي تلاوت کان پوءِ سجدو ڪري ته احتياط جي بنياد تي نماز باطل آهي. ضروري آهي ته ان کي ٻيهر پڙهي، پر جيڪڏهن ڀل ۾ سجدو ڪري ته ڪا ڳالهه نه آهي يا سجدو نه ڪري ته نماز صحيح آهي پر سجدي نه ڪرڻ ڪري گناهه ٿيندس.

مسئلہ 971- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڀلجي يا ڄاڻي وائي نماز ۾ واجب سجدي واري سورت شروع ڪري ته جيڪڏهن سجدي واري آيت تائين پهچڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته ان سورت کي ڇڏي ٻي سورت پڙهي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن سجدي واري آيت پڙهڻ کان پوءِ ياد اچي ته گذريل مسئلي تي عمل ڪري.

مسئلہ 972- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز جي حالت ۾ ڪنهن ٻئي کان سجدي جي آيت ٻڌي ته ان جي نماز صحيح آهي، پر احتياط جي بنياد تي ان وقت سجدي جو اشارو ڪري ۽ نماز پڙهڻ کان پوءِ سجدو ادا ڪري.

مسئلہ 973- مستحب نماز ۾ سورة پڙهڻ ضروري ڪونهي، پوءِ چاهي اها نماز نذر ڪرڻ جي ڪري واجب ٿي هجي پر ڪجهه مستحب نمازون جيئن نماز وحشت جن ۾ خاص سورتن پڙهڻ جو حڪم آهي، انهن ۾ اهي سورتنون پڙهڻ گهرجن.

مسئلہ 974- جمعي جي نماز ۽ جمعي جي ڏينهن ظهر جي نماز ۽ جمعي جي رات عشاء جي نماز ۾ مستحب آهي ته الحمد کان پوءِ پهرين رکعت ۾ سورة جمع ۽ ٻي رکعت ۾ سورة منافقون پڙهي وڃي ۽ احتياط واجب آهي ته جيڪڏهن جمع جي ڏينهن وارين نمازن ۾ انهن کي شروع ڪري ته پوءِ انهن کي ڇڏي ڪا ٻي سورة نه پڙهي وڃي.

مسئلہ 975- جيڪڏهن ڪو ماڻهو الحمد کان پوءِ سورة (قل هو الله احد) يا (قل يا ايها الكافرون) شروع ڪري ته انهن کي اڏورو ڇڏي ڪا ٻي سورت نه پڙهي پر جيڪڏهن نماز جمع يا جمعي جي ڏينهن ظهر جي نماز ۾ ڀلجي سورة جمع يا منافقون جي جاءِ تي انهن ٻنهي سورتن مان ڪا شروع ڪري ته جڏهن ياد اچي انهن کي ڇڏي سورة جمع يا منافقون شروع ڪري، پر احتياط ان ۾ آهي ته اڌ سورت پڙهڻ کان پوءِ انهن کي نه ڇڏي.

مسئلہ 976- جيڪڏهن جمعي جي نماز يا جمعي جي ڏينهن ظهر جي نماز ۾ ڄاڻي وائي سورة (قل هو الله) يا (قل يا ايها الكافرون) پڙهي ته چاهي اڌ تائين نه پهتو هجي، احتياط واجب جي بنياد تي انهن کي ڇڏي سورة جمع يا منافقون نٿو پڙهي سگهي.

مسئلہ 977- جيڪڏهن نماز ۾ الحمد کان پوءِ (قل هو الله) يا (قل يا ايها الكافرون) کان سواءِ ڪا ٻي سورت پڙهي ته پوءِ اڌ سورت پڙهڻ کان اڳ ۾ ان کي ڇڏي ڪا به سورت پڙهي سگهي ٿو ۽ احتياط جي بنياد تي اڌ تائين پهچڻ کان پوءِ ان کي ڇڏي ٻي سورت پڙهڻ جائز ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 978- جيڪڏهن سورت جو ڪجهه حصو ڀلجي وڃي يا ڪنهن مجبوري مثال طور وقت جي تنگيءَ جي سبب ان کي پورو نه ڪري سگهي ته ان کي ڇڏي ڪا ٻي سوره شروع ڪري سگهي ٿو، چاهي ان سورت جي اڌ تائين پهچي ويو هجي يا اها سورة (قل هو الله) يا (قل يا ايها الكافرون) هجي ۽ ويسر جي حالت ۾ اها ئي ڪافي آهي.

مسئلہ 979- احتياط واجب مطابق مرد صبح، مغرب ۽ عشا ۾ الحمد ۽ سورة بلند آواز ۾ پڙهي ۽ هر مرد توڙي عورت تي احتياط واجب آهي ته ظهر ۽ عصر ۾ الحمد ۽ سورت آهسته پڙهن.

مسئلہ 980- احتياط مطابق مرد صبح، مغرب ۽ عشا جي نماز ۾ حمد ۽ سورت جا سڀ جملا ايستائين جو هر جملي جو آخري حرف به بلند آواز سان پڙهي.

مسئلہ 981- عورت صبح، مغرب ۽ عشا جي نماز ۾ الحمد ۽ سورت آواز سان به ۽ آهسته به پڙهي سگهي ٿي، پر جيڪڏهن ڪو نامحرم موجود هجي ۽ ان کي آواز ٻڌائڻ حرام ته پوءِ ان لاءِ ضروري آهي ته آهسته پڙهي. جيڪڏهن ڄاڻي وائي وڏي آواز سان پڙهندي ته احتياط مطابق ان جي نماز باطل آهي.

مسئلہ 982- جن نمازن ۾ الحمد ۽ سورت آواز سان پڙهڻ واجب آهي، جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڄاڻي وائي انهن کي آهسته پڙهي يا جتي آهسته پڙهڻ واجب آهي اتي آواز سان پڙهي ته نماز باطل آهي، پر ڀلجي يا مسئلي نه ڄاڻڻ جي ڪري ائين ڪري ته نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن الحمد يا سورت جي وچ ۾ ياد اچي ته جيترو پڙهي چڪو آهي ان کي دهرائڻ ضروري ڪونهي.

مسئلہ 983- جيڪڏهن ڪو ماڻهو الحمد ۽ سورت کي ايترو وڏي آواز سان پڙهي جو چيو وڃي ته دانهن ٿو ڪري ته نماز باطل آهي.

مسئلہ 984- هر ماڻهو نماز اهڙي طرح ياد ڪري جو ان کي صحيح پڙهي سگهي ۽ جيڪو ماڻهو ڪنهن به طريقي سان ياد نه ڪري سگهي ته جهڙي طرح به پڙهي سگهي ٿو پڙهي، جيڪو حصو صحيح پڙهي سگهي ٿو گهڻو ٿورو هجي ته ضروري آهي قرآن جو ٻيو حصو جيڪو صحيح پڙهي سگهي ٿو ان سان ملائي ۽ جيڪڏهن ائين نه ٿو ڪري سگهي ته تسبيح اربعه کي ان سان ملائي، پر جيڪو بلڪل سورت کي صحيح نه ٿو پڙهي سگهي ضروري نه آهي ته ان جي بدران ڪجهه پڙهي بهرحال احتياط مستحب آهي ته نماز جماعت سان ادا ڪري.

مسئلہ 985- جيڪڏهن ڪو ماڻهو الحمد ۽ سورت ۽ نماز جا ٻيا واجبات چڱي نموني نٿو ڄاڻي، پر ياد ڪري سگهي ٿو ته پنهنجو فرض پورو ڪرڻ جي ڪوشش ڪري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

چاهي ياد ڪرڻو هجي يا بي کان ٻڌڻ سان يا جماعت نماز پڙهڻ سان يا بار بار دهرائڻ شڪ جي مورد ۾ هجي ته جيڪڏهن وقت جي گنجائش آهي ته انهن کي ياد ڪري، پر جيڪڏهن وقت ٿورو هجي ته پوءِ نماز گذريل مسئلي جي حڪم مطابق پڙهي ته صحيح آهي پر جيڪڏهن ياد ڪرڻ ۾ ڪوتاهي ڪري ته عذاب کان بچڻ لاءِ جيترو ٿي سگهي نماز جماعت سان پڙهي.

مسئلو 986- نماز جي واجبات سيڪارڻ جي اجرت ونڻ حرام آهي، پر نماز جي مستحبات سيڪارڻ جي اجرت ونڻ جائز آهي.

مسئلو 987- جنهن ماڻهو کي حمد يا سورت مان ڪو جملو ياد نه هجي يا ڄاڻي وائي ان کي ادا نه ڪري يا ڪنهن اکر جي بدران ٻيو اکر ادا ڪري، مثال ضاد جي جاءِ تي ظ چوي يا جتي اکر زير يا زبر کان سواءِ پڙهڻو هجي اتي زير يا زبر سان پڙهي يا شد پڙهڻ ڇڏي ڏي ته نماز باطل آهي.

مسئلو 988- جيڪو ماڻهو ڪنهن لفظ کي صحيح سمجهي نماز ۾ پڙهندو رهي بعد ۾ معلوم ٿئي ته غلط پڙهندو هو ته ان نماز کي ٻيهر پڙهڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 989- جيڪڏهن ڪنهن لفظ يا حرف جي زير يا زبر جي خبر نه هجييس يا نه ڄاڻندو هجي ته مثال طور اهو يا ”ح“ آهي يا ”ه“ ته واجب آهي ته ياد ڪري، يا جماعت سان نماز پڙهي پر جيڪڏهن ياد نه ڪري ۽ ان حرف کي به دفعا پڙهي، مثال ”اهدنا الصراط المستقيم“ ۾ مستقيم کي هڪ دفعو س سان ۽ ٻيو دفعو صاد سان پڙهي ۽ يقين ٿيس ته صحيح پڙهيو آهي پر اهو جملو جيڪو به دفعا پڙهيو اٿس اهو ذڪر هجي ۽ ان کي غلط پڙهڻ ذڪر کان خارج نه ڪري ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 990- جيڪڏهن ڪنهن لفظ ۾ واو (و) هجي ۽ واو کان اڳ ۾ پيش هجي ۽ واو کان پوءِ همزو (ء) هجي جيئن لفظ (سوء) ته پوءِ لازمي آهي ان واو کي مد ڪري پڙهي يعني واو کي چڪي پڙهي ۽ اهڙي طرح ڪنهن لفظ ۾ الف هجي ۽ الف کان اڳ ۾ زبر ۽ الف کان پوءِ همزو هجي جيئن (جاء) ته هتي به الف کي چڪ ڏيئي پڙهي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪنهن لفظ ۾ ي هجي ۽ ي کان اڳ ۾ زير هجي ۽ ان کان پوءِ همزو هجي جيئن (جيء) ته ان ي کي به چڪي پڙهڻ گهرجي، جيڪڏهن سڀني صورتن ۾ يعني واو کان پوءِ ڪو به ساکن حرف هجي يا الف کان پوءِ ساکن حرف هجي يا ي کان پوءِ ساکن حرف هجي ته پوءِ به واو، الف ۽ ي کي مد يعني چڪي پڙهڻ گهرجي جيئن (والضالين) ۾ الف کان پوءِ لام آهي جيڪو ساکن آهي، ۽ جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان قاعدي جي پابندي نه ڪري ته به قرائت صحيح آهي ۽ نماز به صحيح آهي پر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جيڪڏهن چڪڻ کان سواءِ شد ۽ الف محفوظ نه رهي ته مد ڏيڻ گهرجي مثال جي طور
ولا الضالين آهي.

مسئلو 991- احتياط مستحب آهي ته نماز ۾ وقف بحرکت ۽ وصل بسكون نه ڪري.
وقف بحرکت مان مراد هي آهي ته لفظ جي آخري حرف جي زير، زبر يا پيش زبان
سان ادا ڪري، پر ان کان پوءِ واري جملي کي ترسي پڙهڻ شروع ڪري مثلاً ”الرحمان
الرحيم“ ۾ ”الرحيم“ جي ميم تي زير پڙهي پوءِ ترسي ”مالک يوم الدين“ پڙهي،
وصل بسكون مان مراد آهي ته حرف جي آخر ۾ پيش، زبر يا زير نه چوي ۽ ان حرف
کي پوءِ واري حرف سان ترسڻ کان سواءِ ملائي پڙهي، مثال طور ”الرحيم“ جي ميم
تي زير نه پڙهي بلڪه سڪون پڙهي ۽ فوراً ”مالک يوم الدين“ پڙهي.

مسئلو 992- ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ الحمد يا هڪ دفعو تسبيحات اربعه (سُبْحَانَ اللَّهِ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ) پڙهي ۽ بهتر آهي ته ٽي دفعا پڙهي، هڪ رکعت
۾ حمد ۽ ٻيءَ ۾ تسبيحات به پڙهي سگهي ٿو، پر بهتر آهي ته ٻنهن رکعتن ۾
تسبيحات اربعه پڙهي.

مسئلو 993- جڏهن وقت تنگ هجي ته تسبيحات اربعه هڪ دفعو پڙهڻ گهرجي،
جيڪڏهن ان کان به ٿورو وقت هجي ته هڪ دفعو سبحان الله چوڻ به ڪافي آهي.

مسئلو 994- مرد ۽ عورت تي واجب آهي ته ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ الحمد يا
تسبيحات کي آهسته پڙهن.

مسئلو 995- جيڪڏهن ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ الحمد پڙهي ته ان جي بسم الله آهسته
پڙهڻ واجب نه آهي پر جيڪڏهن جماعت سان پڙهي ٿو ته جماعتي لاءِ احتياط هي آهي
ته ان جي بسم الله کي آهسته پڙهي.

مسئلو 996- جيڪو ماڻهو تسبيحات اربعه ياد نٿو ڪري سگهي يا صحيح نٿو پڙهي
سگهي ته اهو ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ الحمد پڙهي.

مسئلو 997- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پهرين ٻن رکعتن کي پلجي آخري ٻه رکعتون
سمجهي تسبيحات اربعه پڙهي ته جيڪڏهن کيس ركوع کان اڳ ۾ ياد اچي ته حمد ۽
سوره پڙهي پر جيڪڏهن ركوع ۾ يا بعد ۾ ياد اچي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 998- جيڪڏهن آخري ٻن رکعتن ۾ ان خيال سان ته هي پهريون ٻه رکعتون
آهن يا شروع جي ٻن رکعتن ۾ ان خيال سان ته هي آخري ٻه رکعتون آهن الحمد
پڙهي ته چاهي ركوع کان اڳ ۾ ياد اچي يا بعد ۾ نماز صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 999- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ٽين يا چوٿين رکعت ۾ الحمد پڙهڻ چاهي ٿو پر سندس زبان تي تسبيحات اربعه جاري ٿي ويون يا تسبيحات پڙهڻ چاهي ٿو پر ان جي زبان تي الحمد اچي ويو ۽ ڪوئي ارادو به نه هيس ته پوءِ ان کي ڇڏي ڏي ۽ جيڪو پڙهڻ چاهي ٿو انهيءَ کي پڙهي پر جڏهن ارادو هجي ۽ ڪو شخص انهن مان ڪنهن هڪ کي پڙهڻ جي عادت رکندو هجي ۽ اهوئي زبان تي اچي وڃي ته ان کي آخر تائين پڙهي ۽ نماز صحيح آهي.

مسئلو 1000- جنهن ماڻهو کي ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ تسبيحات پڙهڻ جي عادت آهي پر پلجي پنهنجي وظيفي جي نيت سان حمد پڙهڻ شروع ڪري ته ڪافي آهي ۽ ٻيهر حمد يا تسبيحات پڙهڻ جي ضرورت ڪونهي.

مسئلو 1001- ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ تسبيحات اربعه کان پوءِ استغفار پڙهڻ مستحب آهي، مثال ”اَسْتَغْفِرُ اللهَ رَبِّيْ وَ اُتُوْبُ اِلَيْهِ“ يا ”اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي“ جيڪو ماڻهو استغفار پڙهڻ کان پهريان ۽ رڪوع ۾ وڃڻ کان پهرين شڪ ڪري ته حمد يا تسبيحات پڙهيائين يا نه ته ان کي حمد يا تسبيحات پڙهڻ گهرجي يا استغفار ۾ مشغول هجي يا پڙهي چڪو هجي ۽ اڃا رڪوع جي لاءِ جهڪيو نه هجي ۽ کيس شڪ پوي ته تسبيحات اربعه يا الحمد پڙهيو آهي يا نه ته احتياط واجب مطابق تسبيحات يا حمد پڙهي.

مسئلو 1002- جيڪڏهن ٽين يا چوٿين رکعت جي رڪوع ۾ جهڪڻ وقت شڪ پوي ته تسبيحات اربعه پڙهيا آهن يا نه ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1003- جيڪڏهن ڪنهن آيت يا جملي جي متعلق شڪ پوي ته ان کي صحيح پڙهيو آهي يا نه، مثال شڪ ڪري ته (قل هو الله احد) کي صحيح پڙهيو آهي يا نه ته اهو به جائز آهي ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري پر ان آيت يا جملي کي ٻيهر احتياط طور پڙهي ته به ڪو حرج ڪونهي ۽ اهڙي طرح جيترا دفعا شڪ پوي ته اوترا دفعا به پڙهي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن اهو شڪ وهر جي حد تائين پهچي وڃي ته بهتر آهي ان کي بار بار نه پڙهي.

مسئلو 1004- مستحب آهي ته پهرين رکعت ۾ سوره حمد پڙهڻ کان اڳ ۾ ”اعوذ بالله من الشيطان الرجيم“ پڙهي ۽ نماز ظهر ۽ عصر ۾ ”بسم الله“ آواز سان پڙهي ۽ الحمد ۽ سوره ۾ هر آيت تي وقف ڪري ۽ الحمد ۽ سورت پڙهڻ جي دوران ان جي ترجمي تي غور ڪندو رهي، جيڪڏهن نماز جماعت سان پڙهي رهيو آهي ته امام جي الحمد ختم ڪرڻ تي يا جيڪڏهن اڪيلو نماز پڙهي رهيو هجي ته پنهنجي الحمد ختم ڪرڻ تي ”الحمد لله رب العالمين“ ۽ سورة ”قل هو الله“ ختم ڪرڻ کان پوءِ هڪ دفعو يا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ؒ...

۾ دفعہ ڀاتي دفعا ”ڪڏالڪ الله ربي“ يا ”ڪڏالڪ الله ربنا“ چوي ۽ سورت جي ختم ڪرڻ کان پوءِ ٿورو صبر ڪري ۽ ان کان پوءِ رڪوع کان اڳ ۾ تڪبير چوي يا قنوت پڙهي.

مسئلو 1005- سڀني نمازن ۾ مستحب آهي ته پهرين رڪعت ۾ الحمد کان پوءِ سورة ”اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ“ ۽ ٻي رڪعت ۾ الحمد کان پوءِ سورة ”قل هو الله“ پڙهي.

مسئلو 1006- هڪ ڏينهن ۽ رات جي سڀني نمازن ۾ سورہ قل هو الله نه پڙهڻ مڪروه آهي.

مسئلو 1007- هڪ ئي ساهه ۾ سورة ”قل هو الله“ پڙهڻ مڪروه آهي.

مسئلو 1008- جيڪا سورت پهرين رڪعت ۾ پڙهي چڪو هجي ان کي ٻي رڪعت ۾ پڙهڻ مڪروه آهي، پر سورة ”قل هو الله“ کي ٻنهي رڪعتن ۾ پڙهڻ مڪروه ڪونهي.

رڪوع

مسئلو 1009- هر رڪعت ۾ قرائت ختم ڪرڻ کان پوءِ ايترو جهڪي جو ٻنهي هٿن جون سڀ آڱريون (اڱوڻي سميت) گوڏن تي رکي سگهي ته ان کي ئي رڪوع چوندا آهن.

مسئلو 1010- جيڪڏهن رڪوع جي مقدار مطابق جهڪي، پر پنهنجا هٿ گوڏن تي نه رکي ته به ڪو حرج ناهي.

مسئلو 1011- جيڪڏهن رڪوع کي عام طريقي مطابق ادا نه ڪري، مثال جي طور تي ساڄي يا کاٻي طرف جهڪي وڃي يا گوڏن کي اڳتي ڪري ڇاهي سندس هٿ گوڏن واري مقدار تائين پهچن ته به صحيح ناهي.

مسئلو 1012- جهڪڻ رڪوع جي نيت سان هجي، جيڪڏهن ڪنهن ٻئي ڪم لاءِ جهڪي، مثال طور ڪنهن جانور کي مارڻ لاءِ جهڪي ته اهو جهڪڻ رڪوع ۾ شمار نه ٿيندو ان ڪري وري اٿي بيهي ۽ ٻيهر رڪوع جي لاءِ جهڪي، ان عمل جي ڪري رڪن جو اضافو نه ٿيندو ۽ نماز به باطل نه ٿيندي.

مسئلو 1013- جنهن ماڻهوءَ جا هٿ يا گوڏا عام ماڻهن جي هٿن ۽ گوڏن کان مختلف هجن، مثال طور ايترا ڊگها هجن جو گهٽ جهڪڻ سان هٿ گوڏن تائين پهچي وڃن ته ان کي عام ۽ وچولي مقدار ۾ جهڪڻو پوندو يا ان جا گوڏا ٻين کان گهڻو هيٺ هجن هٿ پهچائڻ لاءِ گهڻو جهڪڻو پوي ته معمول مطابق ڪافي آهي.

مسئلو 1014- ويهي نماز پڙهڻ واري کي رڪوع جي لاءِ ايترو جهڪڻ گهرجي جو منهن گوڏن جي سامهون پهچي وڃي، پر بهتر هي آهي ته ايترو جهڪي جو ان جو منهن سجدي ڪرڻ جي جاءِ جي ويجهو پهچي وڃي.

مسئلو 1015- بهتر هي آهي ته رڪوع ۾ ٽي دفعا ”سبحان الله“ يا هڪ دفعو ”سبحان ربي العظيم وبحمده“ چوي ۽ ظاهري طور تي ايتري مقدار ۾ ڪو ٻيو ذڪر پڙهي ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

به کافي آهي، پر جيڪڏهن وقت ايترو گهٽ هجي يا ڪا ٻي مجبوري هجي ته پوءِ هڪ دفعو ”سبحان الله“ چوڻ به کافي آهي يا ”سبحان ربي العظيم وبحمده“ نه ٿو چئي سگهي ته ٽي دفعا سبحان الله چوي.

مسئلو 1016- رڪوع جي ذڪر کي هڪ ٻئي جي پويان ۽ صحيح عربي ۾ ادا ڪري ۽ مستحب آهي ته ٽي يا پنج يا ست بلڪ ان کان به وڌيڪ پڙهي.

مسئلو 1017- رڪوع جي حالت ۾ بدن جو سڪون ۾ هجڻ ضروري آهي ۽ پنهنجي ارادي سان سڪون واري حالت کي چرپر ۾ تبديل نه ڪري ۽ احتياط مطابق جيڪڏهن غير واجب ذڪر ۾ مشغول هجي ته به عمدتاً يعني ڄاڻي وائي چرپر نه ڪري جيڪڏهن چرپر ڪندو ته نماز باطل اٿس توڙي جو وري سڪون واري حالت ۾ ذڪر بيهر پڙهي.

مسئلو 1018- جڏهن رڪوع جو واجب ذڪر ادا ڪري رهيو هجي ۽ جسم ڀل ۾ يا بي اختيار ايترو لڏي جو سڪون واري حالت کان خارج ٿي وڃي بهتر آهي ته جڏهن جسم پر سڪون ٿي وڃي ته بيهر ذڪر جا جملا پڙهي، پر معمولي چرپر جسم کي ٿئي جو ان کي سڪون واري حالت کان خارج نه ڇڻجي يا اگر ٻيون لوڏي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1019- جيڪڏهن رڪوع ۾ پهچڻ ۽ جسم جي سڪون ۾ اچڻ کان اڳ ۾ رڪوع جو ذڪر ڄاڻي وائي پڙهي ته ان جي نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن سڪون جي حالت ۾ ذڪر بيهر پڙهي ته نماز صحيح آهي، اهڙي طرح جيڪڏهن ويسر سان هجي ته ذڪر بيهر پڙهڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 1020- جيڪڏهن واجب ذڪر ختم ڪرڻ کان اڳ ۾ ڄاڻي وائي رڪوع مان سر ڪڍي ته ان جي نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن پلجي سر ڪڍي ذڪر بيهر پڙهڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 1021- جيڪڏهن رڪوع ۾ ذڪر پورو ٿيڻ تائين نه رهي سگهي چاهي هڪ دفعو ”سبحان الله“ چوڻ جيترو به نه رهي سگهي، جيتوڻيڪ سڪون کان سواءِ ذڪر چوڻ واجب نه آهي، پر احتياط مستحب آهي ته ذڪر چوي ۽ باقي ذڪر رڪوع مان اٿڻ وقت مطلقاً قربت جي نيت سان چوي يا ان کان پهرين ذڪر شروع ڪري.

مسئلو 1022- جيڪڏهن مرض وغيره جي ڪري رڪوع ۾ سڪون سان رهي نه سگهي ته نماز صحيح آهي، پر رڪوع جي حالت کان ٻاهر نڪرڻ کان اڳ ۾ رڪوع جي واجب ذڪر کي اهڙي طرح ختم ڪري، جيئن گذريل مسئلي ۾ ٻڌايو ويو آهي.

مسئلو 1023- جيڪڏهن ڪو ماڻهو رڪوع جي حد تائين نه جهڪي سگهي ته ڪنهن شيءِ جو سهارو وٺي رڪوع ڪري ۽ جيڪڏهن ڪنهن شيءِ جو سهارو وٺي به رڪوع جي حد تائين نه جهڪي سگهي ته جيترو جهڪي سگهي جهڪي ۽ رڪوع جو اشارو به ڪري ۽ جيڪڏهن بلڪل نه جهڪي سگهي ته سر سان رڪوع جو اشارو ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1024- جنهن ماڻهوءَ کي سر سان رکوع جو اشارو ڪرڻو هجي، جيڪڏهن اشارو به نٿو ڪري سگهي ته هو رکوع جي نيت سان اڪيون بند ڪري ۽ ذڪر جا جملا پڙهي ۽ رکوع مان اٿڻ جي نيت سان اکين کي کولي ۽ جيڪڏهن ان کان به لاچار هجي ته دل ۾ رکوع جي نيت ڪري ۽ احتياط واجب مطابق هٿ سان اشارو ڪري ۽ رکوع جو ذڪر چوي. هن صورت ۾ جيڪڏهن ممڪن آهي ته احتياط واجب مطابق گڏ ڪري هن عمل کي ۽ ويهڻ واري حالت ۾ اشاري سان رکوع ڪرڻ کي.

مسئلہ 1025- جيڪو ماڻهو بيهي رکوع نٿو ڪري سگهي ۽ ويني رکوع لاءِ جهڪي سگهي ٿو ته نماز بيهي پڙهي ۽ رکوع جي لاءِ سر سان اشارو ڪري ۽ احتياط مستحب آهي ته بي نماز به پڙهي جنهن ۾ رکوع جو وقت اچڻ تي ويهي رهي ۽ جهڪي رکوع ڪري.

مسئلہ 1026- جيڪڏهن ڄاڻي وائي رکوع جي حد تائين جهڪي وڃي ۽ پوءِ سر کي مٿي کڻي وري رکوع جي حد تائين جهڪي ته نماز باطل آهي.

مسئلہ 1027- رکوع جو ذڪر پورو ٿيڻ کان پوءِ سڌو ٿي بيهي ۽ احتياط واجب مطابق جڏهن جسم ۾ سکون ٿي وڃي ته پوءِ سجدي ۾ وڃڻ گهرجي، جيڪڏهن ڪو شخص ڄاڻي وائي سڌو بيهڻ کان اڳ ۾ سجدي ۾ وڃي ته نماز باطل آهي ۽ احتياط واجب مطابق جسم جي ۾ سکون ٿيڻ کان اڳ ۾ سجدي ۾ وڃي ته به نماز باطل آهي.

مسئلہ 1028- جيڪڏهن ڪو ماڻهو رکوع ڪرڻ پلجي وڃي ۽ سجدي ۾ وڃڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته اهو سڌو ٿي بيهي ۽ پوءِ رکوع ادا ڪري ۽ جيڪڏهن سڌو بيهڻ جي بجاءِ اٿندي رکوع جي حد تائين اچي بيهي ته ڪافي نه آهي.

مسئلہ 1029- جيڪڏهن سجدي جي لاءِ پيشاني زمين تي رکي ۽ پوءِ ياد اچي ته رکوع نه ڪيو آهي ته اٿي رکوع بجا آڻي ۽ جيڪڏهن ٻئي سجدي ۾ پهچي ويو آهي ته احتياط لازم مطابق ان جي نماز باطل آهي.

مسئلہ 1030- مستحب آهي ته رکوع ۾ وڃڻ کان اڳ ۾ جڏهن اجا قيام ۾ آهي ته ”الله اڪبر“ چوي ۽ پوءِ رکوع ۾ وڃي، رکوع ۾ گوڏن کي پوئتي زور ڏي ۽ پٺي سڌي رکي ۽ گردن کي اڳتي ڇڪي، پٺي جي سطح برابر رکي ۽ نظر ٻنهي پيرن جي وچ ۾ رکي ذڪر کان اڳ ۾ يا ذڪر کان پوءِ صلوات پڙهي ۽ جڏهن رکوع ڪري سڌو ٿي بيهي ته جسم جي ۾ سکون ٿيڻ کان پوءِ ”سمع الله لمن حمده“ چوي.

مسئلہ 1031- عورتن جي لاءِ مستحب آهي ته رکوع ۾ هٿن کي گوڏن کان مٿي رکن ۽ عورتون گوڏن کي پوئتي زور به نه ڏين.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

سجدا

مسئلو 1032- نمازي کي گهرجي ته هر واجب ۽ سنت نماز ۾ رکوع کان پوءِ به سجدا ڪري ۽ سجدي مان مراد هي آهي ته تواضع ۽ نوڙت جي نيت سان پيشاني زمين تي رکي، سجدي ۾ هٿن جون تريون، ٻئي گوڏا، ٻنهي پيرن جا آڱوٺا زمين تي رکڻ واجب آهن ۽ احتياط واجب مطابق پيشانيءَ جي معنيٰ پرن جي وچ وارو حصو مٿي جي وارن نڪرڻ واري جاءِ تائين آهي.

مسئلو 1033- ٻئي سجدا ملي نماز جو هڪ رڪن ٿيندا آهن، جيڪڏهن ڪوماڻهو واجب نماز جي ڪنهن رکعت ۾ ٻئي سجدا پلجي وڃي يا جهالت جي ڪري ادا نه ڪري ته نماز باطل آهي. اهڙي طرح احتياط لازم مطابق جيڪڏهن به سجدا هڪ رکعت ۾ پلجي يا جهل قصوري جي ڪري وڌيڪ ڪري ته به ساڳيو ئي حڪم آهي. (جهل قصوري يعني اڻ ڄاڻائيءَ لاءِ عذر رکندو هجي)

مسئلو 1034- جيڪڏهن ڄاڻي واڻي هڪ سجدا ڇڏي ڏي يا وڌيڪ ڪري وڃي ته نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن پلجي هڪ سجدا وڌائي يا گهٽائي ته نماز باطل نه ٿيندي ۽ جيڪڏهن هڪ سجدا پلجي ادا نه ڪري ته ان جو حڪم بعد ۾ ايندو.

مسئلو 1035- جيڪڏهن پيشاني کي زمين تي رکي سگهي ٿو پر ڄاڻي واڻي يا پلجي زمين تي نه رکي ته سجدا ادا نه ٿيندو ڇاڪاڻ ته زمين تي رکيا هجن، پر جيڪڏهن پيشاني زمين تي رکي ۽ پلجي ٻيا عضوا زمين تي نه رکي يا ذڪر نه ڪري ته سجدا صحيح آهي.

مسئلو 1036- بهتر آهي ته سجدي ۾ ٽي دفعا ”سبحان الله“ يا هڪ دفعو ”سبحان ربي الاعليٰ وبحمده“ چوي ۽ ضروري آهي ته اهي جملا هڪ ٻئي جي پويان لڳاتار ۽ صحيح عربي زبان ۾ ادا ڪري جيتوڻيڪ ڪوبه ذڪر پڙهڻ ڪافي آهي، پر احتياط لازم مطابق ايتري وقت جيترو ذڪر هجي ۽ مستحب آهي ته ”سبحان ربي الاعليٰ وبحمده“ ٽي دفعا، پنج دفعا يا ست دفعا يا ان کان وڌيڪ چوي.

مسئلو 1037- سجدي ڪرڻ وقت جسم ۾ سڪون هجي ۽ ڄاڻي واڻي ڇر پر نه ڪري جو آرام واري حالت مان خارج ٿي وڃي ۽ احتياط مطابق مستحب ذڪر جو به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 1038- جيڪڏهن پيشاني جي زمين تي پهچڻ ۽ جسم جي ڇر سڪون ٿيڻ کان اڳ ۾ سجدي جو ذڪر ڄاڻي واڻي ادا ڪرڻ شروع ڪري ڏي ته نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن سڪون جي حالت ۾ ٻيهر ذڪر چوي ته ڪافي آهي يا واجب ذڪر پوري ٿيڻ کان اڳ ۾ ڄاڻي واڻي سجدي مان سر ڪڍي ته نماز باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1039- جيڪڏهن پيشاني جي زمين تي پهچڻ ۽ بدن جي پرسڪون ٿيڻ کان اڳ ۾ سجدي جو ذڪر پل ۾ شروع ڪري يا سجدي مان سر ڪڍڻ کان اڳ ۾ اها ڳالهه ياد اچي ته ٻيهر جسم کي پرسڪون بنائڻ کان پوءِ وري ذڪر پڙهي، پر جي پيشاني زمين تي پهچڻ کان پوءِ پل ۾ بدن جي سڪون ۾ اچڻ کان پهرين ذڪر چوي ته ٻيهر ذڪر پڙهڻ ضروري نه آهي.

مسئلہ 1040- جيڪڏهن سجدي مان سر ڪڍڻ کان پوءِ ياد اچي ته سجدي جي ذڪرپوري ٿيڻ کان اڳ ۾ سر کنيو آهي ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 1041- جڏهن سجدي جي ذڪر پڙهڻ ۾ مشغول هجي ۽ ڄاڻي وائي سجدي جي ستن عضون مان ڪنهن کي زمين تان ڪڍي ۽ بدن سڪون ۾ نه رهي ته نماز باطل آهي، اهڙيءَ طرح احتياط واجب آهي جيڪڏهن ذڪر ۾ مشغول نه هجي ته به نماز باطل آهي.

مسئلہ 1042- جيڪڏهن سجدي جي ذڪر پوري ٿيڻ کان اڳ ۾ پلجي پيشانيءَ کي زمين تان ڪڍي ته ٻيو دفعو زمين تي نه ٿو رکي سگهي. ضروري آهي ته ان کي ئي هڪ سجود شمار ڪري البته جيڪڏهن سجدي جي عضون مان ڪنهن ٻئي عضوي کي زمين تان پلجي ڪڍي ته پوءِ ان کي ٻيهر زمين تي رکي ۽ سجدي جو ذڪر پورو ڪري.

مسئلہ 1043- پهرين سجدي جو ذڪر پورو ٿيڻ کان پوءِ ضروري آهي ته اٿي سڪون سان ويهي ۽ پوءِ ٻئي سجدي ۾ وڃي.

مسئلہ 1044- نمازي جي پيشاني رکڻ جي جاءِ ڳوڏن ۽ پيرن جي آڱرين رکڻ جي جاءِ کان چار مليل آڱرين جي مقدار کان گهڻي مٿي يا هيٺ نه هجي، پر احتياط واجب آهي ته پيشانيءَ جي جاءِ نمازي جي بيٺڻ واري جاءِ کان چار مليل آڱرين کان گهڻي هيٺ يا مٿي نه هجي.

مسئلہ 1045- لاهيءَ واري جاءِ تي جيتوڻيڪ ان جو صحيح اندازو نه ٿئي جيڪڏهن پيشانيءَ جي جاءِ چار ملايل آڱرين کان گهڻي مٿي يا هيٺ هجي ته ان جي نماز ۾ اشڪال آهي.

مسئلہ 1046- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پيشاني کي سجدي جي حالت ۾ غلطيءَ سان اهڙي جاءِ تي رکي جو پيرن جي آڱرين رکڻ جي جاءِ کان چار ملايل آڱرين کان وڌيڪ بلند هجي. جي مٿي هجڻ ايترو هجي جو ماڻهو چوڻ ته سجدي ۾ نه آهي مٿو ڪڍي ان جاءِ تي رکي جنهن جي مٿانهين چار ملايل آڱرين کان گهٽ هجي. جيڪڏهن ان جي مٿانهين ايتري آهي جو ماڻهو چوڻ سجدي جي حالت ۾ آهي جي واجب ذڪر کان پوءِ متوجه ٿئي ته مٿو سجدي مان ڪڍي نماز کي پورو ڪري سگهي ٿو، جي واجب ذڪر کان پهرين متوجه ٿئي ته مٿو ريتو آهي اهڙي شيءِ تي رکي جيڪا چئن آڱرين کان مٿي

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ...

نه هجي ۽ واجب ذکر چوي، جيڪڏهن پيشاني چڪڙ ممڪن نه هجي ته واجب ذکر کي ان ئي حالت ۾ پڙهي نماز کي پورو ڪري ۽ نماز کي ٻيهر پڙهڻ ضروري نه آهي. مسئلو 1047- جنهن شيء تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي ان شيء ۽ پيشانيءَ جي وچ ۾ ڪا شيء فاصلو نه هجي، جيڪڏهن سجده گاه ايتري ميري هجي جو پيشاني سجده گاه تائين نه پهچي سگهي ته سجدو باطل آهي، پر جيڪڏهن سجده گاه جو صرف رنگ تبديل ٿي ويو هجي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1048- سجدي ۾ هٿن جون تريون زمين تي رکي ۽ احتياط واجب مطابق جيڪڏهن ممڪن هجي ته هٿ جو سڄو چنبو زمين تي رکي ۽ مجبوريءَ جي حالت ۾ هٿن جي پٺي رکڻ ۾ به ڪو حرج ڪونهي ۽ جيڪڏهن هٿن جي پٺي به زمين تي نه رکي سگهي ته احتياط واجب مطابق ڪارائين جا جوڙ زمين تي رکڻ ڪافي آهن ۽ جيڪڏهن اهو به ممڪن نه هجي ته پوءِ نونٽ تائين جيڪو به حصو زمين تي رکي ته ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن اهو به ممڪن نه هجي ته پوءِ ٻانهن رکڻ به ڪافي آهي.

مسئلو 1049- سجدي ۾ ٻنهي پيرن جا آڱوٺا زمين تي رکڻ گهرجن ۽ انهن جون چوٽيون زمين تي رکڻ ضروري نه آهن بلڪه انهن جو اڳيون يا پويون حصو رکڻ ئي ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن آڱوٺا نه رکي ۽ ٻيون آڱريون يا پير جو مٿيون پاسو زمين تي رکي يا نهنن وڏا هڻڻ جي ڪري آڱوٺا زمين تي نه پهچن ته نماز باطل آهي. جيڪڏهن مسئلي کي سڪڻ ۾ ڪوتاهي ڪئي هجي ۽ اهڙيءَ طرح نماز پڙهي اٿس ته نماز کي ٻيهر پڙهي.

مسئلو 1050- جنهن شخص جي پيرن جي آڱوٺن جون چوٽيون ڪٽيل هجن ته پوءِ جيترو حصو باقي هجي ان کي زمين تي رکي، جيڪڏهن ان جو ڪجهه به حصو بچيل نه هجي يا بچيل هجي پر ڪافي هيٺ هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي باقي آڱرين جون چوٽيون زمين تي رکي ۽ جيڪڏهن پير جي ڪابه آڱر بچيل نه هجي ته جتان کان پير باقي هجي ان کي زمين تي رکي.

مسئلو 1051- جيڪڏهن ڪو ماڻهو معمول جي خلاف سجدو ڪري، مثال جي طور تي پيٽ ۽ سيني کي زمين تي رکي يا پير پوئتي ڊگها ڪري ته جيڪڏهن ماڻهو چوَن ته سجدو ڪيو اٿس ته نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن چوَن ته ڊگهو ٿيو لڏيو پيو آهي ته ان جي نماز باطل آهي.

مسئلو 1052- سجده گاه يا اها شيء جنهن تي سجدو ڪيو وڃي پاڪ هجي، پر جيڪڏهن مهر نماز نجس فرش تي رکي يا سجده گاه جو هڪ طرف نجس هجي ۽ نمازي پاڪ طرف تي سجدو ڪري ته ڪو حرج ڪونهي يا ڪجهه حصو نجس ۽ ڪجهه پاڪ هجي ليڪن پيشانيءَ کي نجس نه ڪري ته پاڪ حصي تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 1053- جيڪڏهن پيشانيءَ تي ڪا ڦرڙي وغيره هجي ۽ ان کي زور ڏيڻ کان سواءِ به زمين تي نه رکي سگهي مثال جيڪڏهن ڦرڙي پوري پيشانيءَ تي پڪڙيل نه هجي ته پيشانيءَ جي صحيح حصي کي سجدي ۾ زمين تي رکي ۽ جيڪڏهن ائين ممڪن نه هجي ته پوءِ ٿوري زمين کوٽي ڦرڙيءَ کي ان ۾ رکي ۽ پيشانيءَ جي صحيح حصي کي جيڪو سجدي جي مقدار جيترو هجي، زمين تي رکي سجدو ڪري.

مسئلہ 1054- جيڪڏهن ڦرڙي يا زخم سڄي پيشاني کي گهيري ڇڏيو هجي ته پوءِ احتياط واجب جي بنياد تي پيشانيءَ جي ڪنهن هڪ پاسي سان سجدو ڪري، جيڪڏهن ائين به ممڪن نه هجي ته پوءِ چھري جي ڪجهه حصي سان سجدو ڪري ۽ احتياط لازم هي آهي ته پنهنجي کاڌي سان سجدو ڪري ۽ جيڪڏهن ائين به نه ڪري سگهي ته پيشانيءَ جي ڪنهن ڪناري سان سجدو ڪري، پر جيڪڏهن چھري سان سجدو ڪرڻ ممڪن نه هجي ته اشاري سان سجدو ڪري.

مسئلہ 1055- جيڪو ماڻهو ويهي سگهي ٿو پر پيشانيءَ کي زمين تائين نٿو جهڪائي سگهي ته جيترو جهڪائي سگهي ٿو اوترو جهڪائي ۽ سجده گاه يا ڪا ٻي شيءِ جنهن تي سجدو صحيح هجي، ڪنهن بلند جاءِ تي رکي ان تي پيشاني اهڙي طرح رکي جو ماڻهو چوَن ته سجدو ڪري رهيو آهي، ۽ جيڪڏهن ٿي سگهي ته هٿن جون تريون، گوڏا ۽ پيرن جا آڱوٺا معمول جي مطابق زمين تي رکي.

مسئلہ 1056- جيڪڏهن ڪا بلند شيءِ نه هجي جنهن تي سجده گاه وغيره رکي سگهي يا ڪو ٻيو ماڻهو به نه هجي مهر کي مٿي جهلي بيهي جو هو سجدو ڪري ته لازمي آهي ته سجده گاه وغيره کي هٿ تي مٿي ڪري ان تي سجدو ڪري.

مسئلہ 1057- جيڪو ماڻهو ڪنهن به طريقي سان سجدو نٿو ڪري سگهي ته سجدي جي لاءِ سر سان اشارو ڪري، جيڪڏهن ائين به نه ڪري سگهي ته اکين سان اشارو ڪري، اهو به ممڪن نه هجي ته دل ۾ سجدي جي نيت ڪري ۽ احتياط لازم جي بنياد تي هٿ سان اشارو ڪري واجب ذڪر چوي.

مسئلہ 1058- جيڪڏهن ماڻهوءَ جي پيشاني سجده گاه تان بي اختيار مٿي ٿي وڃي ته جيڪڏهن ممڪن هجي ته ٻيهر ان کي سجدي ۾ نه جهڪڻ ڏئي ۽ ان کي هڪ سجدو شمار ڪري، چاهي سجدي جو ذڪر پڙهيو هجي يا نه ۽ جيڪڏهن سر قابو ۾ نه رهي يعني بي اختيار وري ٻيهر سجده گاه تي وڃي لڳي ته اهي ٻئي هڪ سجدو ٿيندا ۽ جيڪڏهن سجدي جو ذڪر نه پڙهيو هجي ته احتياط مستحب جي بنياد تي ذڪر چوي ليڪن جزء جي نيت نه ڪري بلڪه قربت مطلق جي ارادي سان انجام ڏئي.

مسئلہ 1059- جتي تقيو ڪرڻ لازمي هجي اتي غلڻ وغيره تي سجدو ٿي سگهي ٿو ۽ نماز جي لاءِ ڪنهن ٻي جاءِ تي وڃڻ ضروري ڪونهي يا نماز ۾ ايتري دير ڪري جو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

تقیہ جو سبب رفع ٿئي (تہ اہوبہ لازمی کونہي) پر جيڪڏهن ٿي سگهي تہ نڪ وغيرہ يا اهڙي شيءِ تي جنهن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي اهڙي طرح سجدو ڪري جو تقیہ جي مخالفت نہ ٿئي تہ غلہ وغيرہ تي سجدو نہ ڪري.

مسئلو 1060- جيڪڏهن ڪپھ جي گديءَ تي سجدو ڪري يا اهڙي ڪاٻي شيءِ (مثال فوم وغيرہ) جنهن تي جسم پر سکون حالت ۾ نہ رهي سگهي تہ نماز باطل آهي.

مسئلو 1061- جيڪو ماڻهو گپ ۾ نماز پڙهڻ تي مجبور هجي تہ جيڪڏهن ان جي لباس يا جسم جو گپ ۾ ڀرجڻ تڪليف جو سبب نہ ٿئي تہ پوءِ معمول جي مطابق سجدو ڪري ۽ تشہد پڙهي، پر جيڪڏهن اها ڳالھ تڪليف جو سبب بڻجي تہ پوءِ بيھي سجدي جي لاءِ سر (مٿي) سان اشارو ڪري ۽ تشہد بہ بيھي پڙهي تہ نماز صحيح آهي.

مسئلو 1062- پھرين ۽ ٽين رکعت جن ۾ تشہد کونہي (جيئن ظہر عصر ۽ عشا جي ٽين رکعت) ان ۾ احتياط واجب آهي تہ ٻئي سجدي کان پوءِ ٿوري دير سکون سان ويھي پوءِ ان جي بعد واري رکعت لاءِ اٿي بيھي.

جن شين تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي

مسئلو 1063- زمين تي ۽ انهن شين تي جيڪي زمين مان ڦٽن پر کاڌيون يا پاتيون نٿيون وڃن سجدو ڪرڻ گھرجي جيئن: ڪاٺي، وڻ جا پن وغيرہ، پاڻڻ ۽ ڪاڻڻ جون شيون مثال جي طور تي ڪڻڪ، جو، ڪپھ ۽ اهي شيون جيڪي زمين جا جز نہ آهن جيئن سون، چاندي ۽ ٻيا معدنيات انهن تي سجدو ڪرڻ صحيح ناھي، پر مجبوريءَ جي حالت ۾ بين شين جھڙوڪ دانبر (ڏامر) تي سجدو ڪرڻ بہتر آهي.

مسئلو 1064- انگورن جي پنن تي جڏهن ڪچڙا ۽ ڪاڻڻ جھڙا هجن سجدو ڪرڻ جائز نہ آهي. ان کان سواءِ ٻيءَ حالت ۾ جائز آهي.

مسئلو 1065- جيڪي شيون زمين مان ڦٽن ٿيون ۽ حيوانات جي خوراڪ آهن، (جيئن گاه وغيرہ) انهن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي.

مسئلو 1066- انهن گلن تي جيڪي کاڌا نہ ٿا وڃن سجدو ڪرڻ صحيح آهي، ڪاڻڻ وارين دوائن تي بہ سجدو ڪرڻ صحيح آهي جيئن گلاب جا پن وغيرہ.

مسئلو 1067- اهڙي گاه جا پن جيڪي ڪن علائقن ۾ کاڌا وڃن ۽ ڪن علائقن ۾ کاڌا نہ وڃن ۽ ڪاڻڻ وارين شين مان حساب نہ ٿين تہ انهن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي پر اهي ميوا جيڪي اڃا ڪچا هجن احتياط مطابق انهن تي سجدو ڪرڻ صحيح کونہي.

مسئلو 1068- چُن جي پٿر تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي ۽ پڪل چُن، سر ۽ مٽيءَ جي پڪل ٿانو تي سجدو ڪرڻ ۾ ڪو حرج کونہي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 1069- کاغذ تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي، چاهي اهو ڪپھ، سُت، ڪاٺ، گاه يا ان جهڙي ڪنھن شيءِ مان ٺھيل هجي، جيڪڏھن کاغذ ريشم يا حرير جهڙين شين مان ٺھيل هجي ته ان تي سجدو ڪرڻ صحيح نه آهي کاغذي رومال (تيشو پيپر) تي سجدو ڪرڻ ان صورت ۾ صحيح آهي جڏھن خبر هجي ته اهڙي شيءِ مان ٺھيل آهي جنھن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي.

مسئلو 1070- سجدي جي لاءِ سڀ کان سٺي شيءِ خاڪ شفا آهي (يعني ڪربلا معليٰ جي مٽي) ان کان پوءِ ڪابه مٽي، ان کان پوءِ پٿر ۽ ان کان پوءِ گاه تي سجدو ڪرڻ بهتر آهي.

مسئلو 1071- جن شين تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي جيڪڏھن اهي نه ملي سگھن يا سخت سردي يا گرمي جي ڪري انھن تي پيشانيءَ کي نه رکي سگھي ته پوءِ ڊانبر (ڏامر) ٻين شين کان بهتر آهي ۽ جيڪڏھن ان تي به سجدو ڪرڻ ممڪن نه هجي ته پنھنجي لباس تي سجدو ڪري، جيڪڏھن اهو به نه هجي ته پوءِ هٿ جي پٺيءَ تي يا ڪنھن اهڙي شيءِ تي سجدو ڪري، جنھن تي اختيار واري حالت ۾ سجدو ڪرڻ جائز ڪونهي پر احتياط مستحب آهي ته جيستائين لباس تي سجدو ڪري سگھي ايسٽائين ڪنھن اهڙي شيءِ تي سجدو نه ڪري جنھن تي اختيار جي حالت ۾ سجدو ڪرڻ جائز ناهي.

مسئلو 1072- گپ يا ڪنھن اهڙي مٽيءَ تي جنھن تي پيشاني آرام سان نٿي بيھي سگھي سجدو ڪرڻ باطل آهي.

مسئلو 1073- جيڪڏھن پھرين سجدي ۾ سجده گاه (خاڪ شفا) پيشانيءَ سان چنبڙي وڃي ته ٻئي سجدي لاءِ ان کي پيشاني تان هٽائڻ ضروري آهي.

مسئلو 1074- جيڪڏھن نماز جي وچ ۾ اها شيءِ جنھن تي سجدو ڪرڻو آهي گم ٿي وڃي ۽ ڪا اهڙي شيءِ هن وٽ نه هجي جنھن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي ته مسئلي نمبر 1071 جي ترتيب مطابق عمل ڪري چاهي وقت تنگ هجي يا وقت وسيع هجي ته نماز ٽوڙي وري ٻيهر پڙهي.

مسئلو 1075- جيڪڏھن سجدي جي حالت ۾ اهو محسوس ٿئي ته اهڙي شيءِ تي سجدو ڪيو آهي جنھن تي سجدو ڪرڻ صحيح ڪونهي ته پوءِ هو پيشانيءَ کي کڻي اهڙي شيءِ تي سجدو ڪري جنھن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي ۽ جيڪڏھن واجب ذڪر چوڻ کان پوءِ خبردار ٿئي ته سر سجدي مان کڻي نماز کي اڳتي وڌائي پر جيڪڏھن واجب ذڪر کان پھريان خبردار ٿئي ته پيشانيءَ کي اهڙي شيءِ تي رکڻ گھرجي جنھن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي ۽ واجب ذڪر چوي، پر جيڪڏھن ان شيءِ تي پيشاني گھلي رکڻ ممڪن نه هجي ته ان حالت ۾ واجب ذڪر چوي ۽ ٻنهي صورتن ۾ نماز صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1076- جيڪڏهن سجدو پورو ڪرڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته اهڙي شيءِ تي سجدو ڪيو هو جنهن تي سجدو صحيح ناهي ته ڪو عيب نه آهي.

مسئلہ 1077- الله تعاليٰ کان سواءِ ڪنهن به ٻئي کي سجدو ڪرڻ حرام آهي ۽ ڪجهه عام ماڻهو امامن جي مزارن جي سامهون پيشاني زمين تي رکندا آهن، جيڪڏهن اهو سجدو خدا جي شڪر جي لاءِ هجي ته ڪو حرج ناهي بي صورت ۾ ان ۾ اشڪال آهي.

سجدي جا مستحب ۽ مکروهه

مسئلہ 1078- سجدي ۾ ڪجهه شيون مستحب آهن:

1- بيهي نماز پڙهڻ وارو رکوع مان اٿڻ مهل بلڪل سڌو ٿي بيهي ۽ ويهي نماز پڙهڻ وارو سڌو ٿي ويهڻ کانپوءِ تڪبير چئي ۽ پوءِ سجدي ۾ وڃي.
2- سجدي ۾ وڃڻ وقت مرد اڳ ۾ پنهنجن هٿن جي ترين کي ۽ عورت پنهنجي گوڏن کي زمين تي رکي.

3- نڪ سجده گاه تي يا اهڙي شيءِ تي رکي جنهن تي سجدو ڪرڻ صحيح آهي.

4- سجدي جي حالت ۾ هٿ جي آڱرين کي ملائي ڪنن جي ڀرسان اهڙي طرح رکي جو انهن جون چوٽيون قبلي جي طرف هجن.

5- سجدي ۾ دعا ڪري ۽ خداوند عالم کان حاجت طلب ڪري ۽ هيءَ دعا پڙهي: ”يَا خَيْرَ الْمَسْئُولِينَ وَ يَا خَيْرَ الْمُعْطِينَ أَرْزُقْنِي وَارْزُقْ عِيَالِي مِنْ فَضْلِكَ فَإِنَّكَ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ“ يعني اي انهن سڀني مان بهتر ذات جن کان سوال ڪيو ويندو آهي ۽ انهن سڀني کان اعليٰ هستي جيڪي عطا ڪندڙ آهن، مون کي ۽ منهنجي اهل و عيال کي پنهنجي فضل سان روزي عطا ڪر، بيشڪ تون ئي وڏي فضل جو مالڪ آهين.

6- سجدي کان اٿي ڪبي ران تي ويهي ۽ سڄي پير جي پٺ ڪبي پير جي تري تي رکي.

7- سجدي مان اٿي پهريائين سڪون سان ويهي پوءِ تڪبير چوي.

8- پهرين سجدي کان اٿي سڪون سان ويهي پوءِ چوي: ”استغفر الله ربي واتوب اليه“ ۽ ويهڻ وقت هٿ رانن تي رکي.

9- سجدي کي ڊگهو ڪري (طول ڏئي)

10- ٻئي سجدي ۾ وڃڻ کان اڳ ۾ سڪون سان ويهي الله اڪبر چوي.

11- سجدن ۾ صلوات پڙهڻ.

12- سجدي مان (قيام جي طرف) اٿڻ وقت پهريائين گوڏن کي ۽ پوءِ هٿن کي زمين تان کڻي.

13- مردن کي گهرجي ته سجدي ۾ پنهنجي پيٽ ۽ نونن کي زمين سان نه ملائن ۽ پنهنجن ٻانهن کي جسم کان پري رکن، پر عورتون پنهنجي پيٽ ۽ نونن کي زمين

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

تي رکن ۽ جسم جي عضون کي هڪ ٻئي سان ملائن. سجدي جون ٻيون مستحب ڳالهون تفصيلي ڪتابن ۾ بيان ٿيل آهن.

مسئلو 1079- سجدي ۾ قرآن پڙهڻ مکروه آهي، اهڙي طرح سجدي واري جاءِ جي مٿي يا دز وغيره هٿاڻ لاءِ ڦوڪ ڏيڻ به مکروه آهي، پر جيڪڏهن ڦوڪ ڏيڻ ۾ ڄاڻي وائي ڪو حرف زبان مان نڪري ته احتياط واجب مطابق نماز به باطل آهي ۽ باقي مکروهات تفصيلي ڪتابن ۾ موجود آهن.

قرآن جا واجب سجدا

مسئلو 1080- قرآن جي هنن چئن سورتن ۾ هڪ سجدي واري آيت آهي. پهرين (والنجم)، ٻي (اقرء)، ٽين (المر تنزيل)، چوٿين (حمر سجده) جيڪڏهن آيت پڙهي يا ٻڌي ته آيت جي پوري ٿيڻ سان ئي سجودو ڪرڻ واجب آهي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهو سجودو ڪرڻ پلجي وڃي ته جڏهن به ياد اچيس فوري طور تي سجودو ڪري ۽ ظاهر هي آهي ته اختياري حالت کان سواءِ سجدي جي آيت جو آواز ڪن ۾ اچي ته سجودو واجب ڪونهي، تڏهن به بهتر آهي ته سجودو ڪري.

مسئلو 1081- جيڪڏهن ڪو ماڻهو سجدي واري آيت ٻڌڻ سان گڏ پاڻ به پڙهي ته به سجدا ادا ڪري.

مسئلو 1082- نماز جي سجدي کان سواءِ ڪنهن ٻئي سجدي ۾ سجدي واري آيت پڙهي يا ٻڌي ته سجدي مان سرڪڻي ٻيو سجودو ڪري.

مسئلو 1083- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن چري يا ننڊ پيل يا اهڙي ٻار کان جيڪو قرآن جي تمیز نٿو رکي، سجدي واري آيت ٻڌي يا ڪن تائين ان جو آواز پهچي ته سجودو واجب آهي پر جيڪڏهن سجدي واري آيت ٽيپ رڪارڊ تان، ٽيليويزن تان، موبائيل تان، سي ڊي تان يا ڪمپيوٽر تان اڻ سڌي طرح (پهرين کان ريكارڊ ٿيل) پڙهي وڃي ۽ ٻڌي ته سجودو واجب نه آهي، پر جيڪڏهن ريڊيو اسٽيشن يا ٽي وي تان سڌي طرح (لايو Live) جي صورت ۾ قرآن جي تلاوت ۾ آيت پڙهي وڃي ۽ ان جو آواز ڪن ۾ پهچي ته سجودو واجب آهي.

مسئلو 1084- قرآن جي واجب سجدي ۾ ضروري آهي ته ان جاءِ تي سجودو ڪجي جيڪا غصبي نه هجي، احتياط مستحب جي بناء تي سجدي ڪرڻ جي جاءِ پيرن رکڻ جي جاءِ کان چار ملايل آڱرين کان وڌيڪ مٿي يا هيٺ نه هجي، پر وضو يا غسل يا قبلي طرف منهن هجڻ ضروري ڪونهي، اهو به لازمي ڪونهي ته اڳ (شرمگاه) ۽ پٺ لڪائجي يا پيشاني رکڻ جي جاءِ پاڪ هجي، اهڙي طرح سان جيڪي شرط نمازيءَ جي لباس لاءِ ضروري آهن انهن جو هجڻ به لازمي ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1085- احتیاط واجب آهي ته قرآن جي واجب سجدن جي حالت ۾ پيشاني سجدي گاه يا اهڙي شيءِ تي رکي جنهن تي نماز ۾ سجدوڪرڻ صحيح آهي ۽ احتیاط مستحب مطابق بيا عضوا به جهڙي طرح سجدي ۾ زمين تي رکيا ويندا آهن زمين تي رکي.

مسئلو 1086- جڏهن قرآن جو واجب سجدو ادا ڪرڻ جي نيت سان پيشاني زمين تي رکي ته اهو ڪافي آهي چاهي ان ۾ ڪو ذڪر نه پڙهي، پر مستحب آهي ته ڪو ذڪر پڙهي ۽ بهتر آهي ته هي پڙهي:

((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقًّا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِيْمَانًا وَتَصَدِيقًا، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَرَقًا سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبِّ تَعْبُدَاو رَقًا لَمْ تُسْتَنْكِفَا وَلَا مُسْتَكْبِرًا بَلْ أَنَا عَبْدٌ ذَلِيلٌ ضَعِيفٌ خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ))

تشهد

مسئلو 1087- سڀني واجب ۽ مستحب نمازن ۾ ٻي رکعت ۾، مغرب جي ٻي ۽ ٽين رکعت ۾، ظهر، عصر، عشا جي ٻي ۽ چوٿين رکعت ۾ ٻئي سجدي کان پوءِ سڪون سان ويهي هن ريت تشهد پڙهي.

“أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ” ۽ نماز وتر ۾ به تشهد پڙهڻ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن “أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ” پڙهي ته به ڪافي آهي.

مسئلو 1088- تشهد جي لفظن کي صحيح عربي ۾ معمول جي مطابق هڪٻئي جي پويان مسلسل ادا ڪري.

مسئلو 1089- جيڪڏهن ڪو تشهد پڙهڻ ڀلجي وڃي ۽ بيٺو کان پوءِ رکوع کان اڳ ۾ ياد اچي ته جلدي ويهي رهي ۽ تشهد پڙهي ۽ پوءِ اٿي ٻي رکعت ادا ڪري ۽ جيڪو ڪجهه هن رکعت ۾ پڙهي چڪو هو ان کي به ٻيهر پڙهي ۽ نماز پوري ڪري ۽ احتیاط مستحب جي بنياد تي بيجا بيهڻ جي ڪري به سجده سهو بجا آئي ۽ جيڪڏهن رکوع ۾ يا رکوع کان پوءِ ياد اچي ته پوءِ اها نماز پوري ڪري ۽ سلام کان پوءِ احتیاط مستحب جي بنياد تي تشهد جي قضا بجا آئي ۽ تشهد ڀلجي وڃڻ جي ڪري به سجدا سهو جا ڪري.

مسئلو 1090- مستحب آهي ته تشهد جي حالت ۾ کابي ران تي ويهي ۽ ساڄي پيرجي پٺ کابي پير جي تري تي رکي ۽ تشهد کان اڳ ۾ چوي: ((اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ يَا بَسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَخَيْرِ الْأَسْمَاءِ لِلّٰهِ)) ۽ هٿن جي آڱرين کي ملائي ٻنهي رانن تي رکي پنهنجي جهوليءَ جي طرف نظر رکي ۽ تشهد جي ختم ٿيڻ کان پوءِ ((وَتَقَبَّلْ شَفَاعَتَهُ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ)) پڙهي.

مسئلو 1091- عورتن لاءِ تشهد جي وقت ٻنهي رانن کي ملائي رکڻ مستحب آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

نماز جو سلام

مسئلو 1092- آخري رکعت ۾ تشهد کان پوءِ جڏهن سڪون سان ويهي ته ان وقت “السلام عليك ايها النبي ورحم الله وبركاته” چوڻ مستحب آهي، ان کان پوءِ “السلام علينا وعلي عباد الله الصالحين” چوي يا “السلام عليكم” چوي ۽ مستحب آهي ته “السلام عليكم ورحم الله وبركاته” جو اضافو ڪري ۽ ٻئي جملا چوي ۽ جيڪڏهن ٻئي سلام سان نماز کي ختم ڪرڻ چاهي ٿو ته احتياط واجب مطابق ان کان پوءِ السلام عليكم ضرور چوي.

مسئلو 1093- جيڪڏهن سلام وسري وڃي ۽ نماز جي صورت اڃا برقرار هجي جو ياد اچي وڃي ۽ ڪو اهڙو ڪم جنهن سان ڄاڻي وائي يا يلجي نماز باطل ٿي ويندي آهي نه ڪيو هجي، جيئن قبلي جي طرف پني ڪرڻ ته ان وقت سلام پڙهي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 1094- جيڪڏهن سلام يلجي وڃي ۽ نماز جي صورت برقرار نه رهي هجي يا اهڙو ڪم ڪيو هجي جنهن سان يلجي يا ڄاڻي وائي نماز باطل ٿي وڃي ٿي، مثال جي طور تي قبلي جي طرف پٺ ڪرڻ ته نماز صحيح آهي.

ترتيب

مسئلو 1095- جيڪڏهن ڄاڻي وائي نماز جي ترتيب بدلائي ڇڏي، مثال جي طور تي حمد کان اڳ ۾ سورة پڙهي يا رکوع کان اڳ ۾ سجدا ادا ڪري ته نماز باطل آهي.

مسئلو 1096- جيڪڏهن نماز جو ڪو رڪن وسري وڃي ۽ ان کان پوءِ وارو رڪن ادا ڪري چڪو هجي، مثال جي طور تي رکوع يلجي وڃي ۽ ٻئي سجدا ادا ڪري چڪو هجي ته احتياط جي بناء تي نماز باطل آهي.

مسئلو 1097- جيڪڏهن نماز جو ڪو رڪن وسري وڃي ۽ ان کان پوءِ اهڙي شيءِ ادا ڪري جيڪا رڪن ناهي، مثال جي طور تي ٻئي سجدا وسري وڃن ۽ ان کان پوءِ تشهد پڙهي ته ياد اچڻ شرط ان رڪن کي ادا ڪري ۽ يلجي وڃڻ کان پوءِ جيڪو ڪجهه شروع ڪيو هيائين اهو وري ادا ڪري.

مسئلو 1098- جيڪڏهن نماز جو اهڙو حصو يلجي وڃي جيڪو رڪن ناهي ۽ ان کان پوءِ وارو رڪن ادا ڪري چڪو هجي، مثال جي طور تي حمد يلجي وڃي ۽ رکوع ۾ پهچي وڃي ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلو 1099- جيڪڏهن ڪو شخص نماز جو اهڙو حصو يلجي وڃي جيڪو رڪن ڪونهي ۽ ان کان بعد وارو حصو بجا آڻي جيڪو رڪن ناهي ته ياد اچڻ سان وساريل

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

حصو ادا ڪري ۽ ان کان پوءِ اهو حصو بجا آڻي جنهن کي اڌ ۾ ڇڏيو هيس، مثال جي طور تي الحمد وسري وڃي ان کان پوءِ سورت پڙهندي ياد اچي ته سورت ڇڏي پهرين الحمد پڙهي ۽ پوءِ سورت ٻيهر پڙهي.

مسئلو 1100- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پهريان سجود ان خيال سان ته ٻيو سجود آهي يا ٻيو سجود ان خيال سان ته پهريون سجود آهي ادا ڪري ته نماز صحيح آهي ۽ ان جو پهريون سجود پهريون ۽ ٻيو سجود ٻيو حساب ٿيندو.

موالات

(نماز جي جزن کي هڪٻئي جي پويان لڳاتار انجام ڏيڻ)
مسئلو 1101- نمازيءَ کي گهرجي ته نماز جي جزن کي هڪٻئي جي پويان لڳاتار ادا ڪري يعني نماز جا افعال جيئن رکوع، سجدا ۽ تشهد کي هڪٻئي کان پوءِ ۽ انهن شين کي جيڪي نماز ۾ پڙهيون وينديون آهن، معمول جي مطابق هڪٻئي جي پويان ادا ڪرڻ ضروري آهي، جيڪڏهن انهن جي وچ ۾ ايترو فاصلو ٿي وڃي جو ماڻهو اهو نه سمجهن ته هي به ڪو نماز پڙهي رهيو آهي ته نماز باطل آهي.

مسئلو 1102- جيڪڏهن نماز ۾ يلجي اڪرن يا لفظن جي وچ ۾ فاصلو ٿي وڃي، پر ايترو نه هجي جو نماز جي صورت برقرار نه رهي ته جيڪڏهن اڃا پوءِ وارو رڪن شروع نه ڪيو هجي ته انهن اڪرن يا جملن کي معمول جي مطابق پڙهي جيڪڏهن ان کان پوءِ ڪا شيءِ پڙهي اٿس ته ضروري آهي ته ان کي ٻيهر پڙهي ۽ جيڪڏهن بعد وارو رڪن شروع ڪري چڪو هجي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 1103- رکوع ۽ سجدي کي ڪافي ڊگهو ڪرڻ يا وڏيون وڏيون سورتون نماز ۾ پڙهڻ سان موالات ۾ فرق نٿو پوي.

قنوت

مسئلو 1104- هر واجب ۽ مستحب نماز جي ٻي رکعت ۾ رکوع کان اڳ ۾ قنوت پڙهڻ مستحب آهي نماز شفع ۾ رجاء جي نيت سان دعا قنوت پڙهي. نماز وتر جيڪا هڪ رکعت آهي ان ۾ به رکوع کان اڳ ۾ قنوت پڙهڻ مستحب آهي، جمعي جي نماز ۾ هر رکعت ۾ هڪ قنوت آهي، نماز آيات ۾ پنج قنوت آهن، عيدالطفر ۽ قربان جي نماز ۾ پهرين رکعت ۾ پنج ۽ ٻي رکعت ۾ چار قنوت آهن.

مسئلو 1105- قنوت ۾ مستحب آهي ته ٻنهي هٿن جي ترين کي ملائي ۽ آڱوٺن کان سواءِ سڀني آڱرين کي ملائي هٿن کي پنهنجي چاهي جي سامهون ۽ ترين کي آسمان

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

جي سامهون جهلي ۽ هٿ جي ترين تي نظر رکي ۽ احتياط واجب مطابق ڪنهن مجبوري کان علاوه هٿن کي مٿي ڪرڻ کانسواءِ دعاءِ قنوت صحيح نه آهي.

مسئلو 1106- قنوت ۾ جيڪو به ذڪر پڙهي، ايستائين جو صرف هڪ دفعو سبحان الله چوي ته به ڪافي آهي، پر بهتر آهي ته هي دعا پڙهي: (لا اله الا الله الحليم الكريم، لا اله الا العلي العظيم، سبحان الله، رب السموات السبع و رب الارضين السبع وما فيهن وما بينهن و رب العرش العظيم والحمد لله رب العالمين)

مسئلو 1107- قنوت آواز سان پڙهڻ مستحب آهي، پر جيڪڏهن جماعت نماز ۾ امام تائين آواز پهچي ته پوءِ قنوت بلند آواز سان پڙهڻ مستحب ناهي.

مسئلو 1108- جيڪڏهن ڄاڻي وائي قنوت نه پڙهي ته قضا ضروري ناهي ۽ جيڪڏهن يلجي وڃي ۽ رکوع جي مقدار جي برابر جهڪڻ کان اڳ ۾ ياد اچي وڃي ته مستحب آهي ته سڌو ٽي بيهي ۽ قنوت پڙهي ۽ جيڪڏهن رکوع ۾ پهچي ياد اچي ته پوءِ مستحب آهي ته رکوع کان پوءِ ان جي قضا ڪري ۽ جيڪڏهن سجدي ۾ ياد اچي ته پوءِ مستحب آهي ته ان کي نماز جي سلام کان پوءِ قضا ڪري.

نماز جو سنڌي ترجمو

1- سورة الحمد جو ترجمو

(بسم الله الرحمن الرحيم) الله سائين جي نالي سان (شروع) جيڪو سڀني ڪمالات جو مالڪ ۽ هر عيب کان پاڪ آهي. ان جي رحمت وسيع آهي ۽ هن جي رحمت ذاتي، ازلي ۽ ابد آهي.

(الحمد لله رب العالمين) تعريف ۽ ثنا الله جي لاءِ مخصوص آهي جيڪو سڀني جهانن جو پالڻهار آهي.

(الرحمن الرحيم) انتهائي باجهارو آهي.

(مالڪ يوم الدين) قيامت جي ڏينهن جي حاڪميت رکي ٿو.

(اياك نعبد و اياك نستعين) اسان تنهنجي ئي عبادت ڪريون ٿا ۽ رڳو توکان ئي مدد گهرون ٿا.

(اهدنا الصراط المستقيم) اسان کي سڌي رستي يعني دين اسلام تي قائم رک.

(صراط الذين انعمت عليهم) انهن ماڻهن جو رستو جن کي تو نعمت عطا ڪئي (جنهن مان مراد نبي ۽ انهن جا جانشين آهن)

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمي سيستاني ...

(غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين) نه انهن ماڻهن جو رستو جن تي تو غضب نازل ڪيو ۽ نه انهن جو جيڪي گمراه آهن.

2- سورة قل هو الله جو ترجمو

(بسم الله الرحمن الرحيم) ترجمو ٿي ٿيل آهي.
(قل هو الله احد) چو ۽ (اي محمد (ص) ته خدا اڪيلو آهي.
(الله الصمد) الله جيڪو سڀني کان بي نياز آهي.
(لم يلد ولم يولد) نه هن ڪنهن کي ڄڻيو آهي ۽ نه هو ڪنهن مان ڄائو آهي.
(ولم يكن له كفواً احد) مخلوق ۾ ڪوبه هن جو مت ناهي.

3- ركوع ۽ سجدي جي ذڪرن ۽ ٻين مستحب ذڪرن جو ترجمو

(سبحان ربي العظيم وبحمده) منهنجو پاڻڻهار هر عيب ۽ گهٽتائيءَ کان پاڪ ۽ پاڪيزه آهي ۽ مان ان جي تعريف ۾ مشغول آهيان.
(سبحان ربي الاعليٰ وبحمده) منهنجو پروردگار جيڪو سڀني کان اعليٰ آهي، هر عيب ۽ گهٽتائيءَ کان پاڪ آهي ۽ مان ان جي تعريف ۾ مشغول آهيان.
(سمع الله لمن حمده) جيڪو به خدا جي حمد ۽ ثنا ڪري الله ٻڌي ٿو ۽ قبول ٿو ڪري.
(استغفر الله ربي واتوب اليه) پنهنجي پاڻڻهار کان مغفرت طلب ٿو ڪريان ۽ سندس ئي طرف رجوع ڪريان ٿو.
(حول الله وقوته اقوم واقعد) آئون خدا جي ئي مدد ۽ قوت سان اٿان ۽ ويهان ٿو.

4- قنوت جو ترجمو

(لااله الاالله الحليم الكريم) ڪوئي الله کان سواءِ عبادت جي لائق ناهي جيڪو بردبار ۽ ڪرم وارو آهي.
(لااله الاالله العلي العظيم) الله کان سواءِ ڪوئي به عبادت جي لائق ناهي جيڪو وڏي مرتبي وارو ۽ بزرگ آهي.
(سبحان الله رب السموات السبع ورب الارضين السبع وما فيهن وما بينهن ورب العرش العظيم) الله پاڪ ۽ پاڪيزه آهي جيڪو ستن آسمانن ۽ ستن زمينن جو پاڻڻهار آهي ۽ جيڪو ڪجهه زمين ۽ آسمان ۾ ۽ انهن جي وچ ۾ آهي ۽ عظيم عرش جو مالڪ آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

(والحمد لله رب العالمين) ۽ تعريف ۽ ثنا ان خدا جي لاءِ مخصوص آهي جيڪو سڀني جهانن جو پالڻهار آهي.

5- تسبيحات اربعه جو ترجمو

(سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اڪبر) الله تعاليٰ پاڪ ۽ پاڪيزه آهي، حمد ۽ ثنا ان لاءِ مخصوص آهي، ڪوئي به عبادت جي لائق ناهي سواءِ خدا جي ۽ هو ان کان بزرگ ۽ مٿانهون آهي، جو سندس تعريف ڪري سگهجي.

6- تشهد ۽ سلام جو ترجمو

(الحمد لله اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له) حمد ۽ ثنا مخصوص آهي خدا جي لاءِ، آئون شاهدي ٿو ڏيان ته ڪوئي به عبادت جي لائق ڪونهي، سواءِ ان اڪيلي خدا جي جنهن جو ڪوبه شريك ڪونهي.

(واشهد ان محمداً عبده ورسوله) ۽ مان شاهدي ٿو ڏيان ته محمد (ص) خدا جو بندو ۽ ان جو رسول آهي.

(اللهم صل علي محمد وآل محمد) اي پرودگار محمد وآل محمد تي رحمت نازل فرما.

”و تقبل شفاعته و ارفع درجته“ پيغمبر جي شفاعت قبول فرما ۽ سندس درجا بلند فرما.

(السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته) اي نبي توتي سلام ۽ خدا جون رحمتون ۽ برڪتون هجن.

(السلام علينا وعلي عباد الله الصالحين) خدا جي طرفان اسان نماز پڙهڻ وارن تي ۽ سڀني نيڪ بندن تي سلام هجي.

(السلام عليكم ورحمة الله وبركاته) توهان مومنن تي خدا جي سلامتي ۽ رحمتون ۽ برڪتون نازل ٿين ۽ بهتر آهي ته هنن ٻن سلامن ۾ اجمالي طرح مخصوص ڪري انهن کي جيڪي شارح جو مقصود آهن.

نماز کان پوءِ تعقيات

مسئلو 1109- نماز کان پوءِ ڪجهه تعقيات يعني ذڪر، دعا پڙهڻ مستحب آهي ۽ بهتر آهي ته مصلي تان اٿڻ کان اڳ ۾ غسل، وضو يا تيمم باطل ٿيڻ کان پهرين قبلي جي طرف منهن ڪري تعقيات ۾ مشغول ٿي وڃي، تعقيات عربي زبان ۾ پڙهڻ ضروري ڪونهن، پر بهتر آهي ته اهي تعقيات پڙهڻ گهرجن جيڪي نماز جي ڪتابن ۾ لکيل

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

آهن، سڀني تعقيبات مان جنهن شيءِ جي وڌيڪ تاڪيد ڪئي وئي آهي اها حضرت فاطمه الزهرا سلام الله عليها جي تسبيح آهي ۽ ان جي ترتيب هن ريت آهي ته پهريائين 34 دفعا (الله اڪبر) پڙهي پوءِ 33 دفعا (الحمد لله) ۽ آخر ۾ 33 دفعا (سبحان الله) پڙهي. سبحان الله کي الحمد لله کان اڳ ۾ پڙهي سگهي ٿو، پر بهتر آهي ته بعد ۾ پڙهي. مسئلو 1110- مستحب آهي ته نماز کان پوءِ شڪر جو سجدو ادا ڪري ۽ ايتروئي ڪافي آهي ته پيشانيءَ کي شڪر جي نيت سان زمين تي رکي ۽ بهتر آهي ته سو دفعا يا ٽي دفعا يا هڪ دفعو (شڪراً لله) يا (عفواً) چوي، هي به مستحب آهي ته جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪا نعمت ملي يا ڪا مصيبت ختم ٿئي ته شڪر جو سجدو ادا ڪري.

پيغمبر (ص) تي صلوات

مسئلو 1111- جڏهن به ڪو ماڻهو حضرت رسالت مآب (ص) جو اسم گرامي مثال جي طور تي محمد ۽ احمد يا سندن لقب مبارڪ جيئن مصطفيٰ يا ڪنيت جيئن ابو القاسم، خود چوي يا ڪنهن کان ٻڌي، چاهي اهو نماز ۾ هجي، مستحب آهي ته صلوات پڙهي.

مسئلو 1112- جڏهن حضرت رسول الله (ص) جو اسم گرامي ڪاغذ يا ڪتاب تي لکجي ته مستحب آهي ته ان سان گڏ صلوات به لکجي، پر جڏهن به پاڻ سڳورن (ص) کي ياد ڪيو وڃي ته مستحب آهي ته صلوات پڙهجي.

نماز کي باطل ڪرڻ واريون شيون

مسئلو 1113- نماز کي ٻارهن شيون باطل ڪنديون آهن، انهن کي مبطلات چوندا آهن: پهريون: نماز دوران ان جي شرطن مان ڪا هڪ به ختم ٿي وڃي مثال جي طور تي نماز ۾ ياد اچي ته هن جو لباس نجس آهي.

ٻيو: نماز ۾ ڄاڻي وائي يا ڀلجي يا مجبوريءَ سان ڪو اهڙو عذر پيش اچي جيڪو غسل يا وضوءَ کي باطل ڪندو آهي مثال جي طور تي نماز ۾ پيشاب اچي وڃي، احتياط جي بنياد تي آخري سجدي کان پوءِ اچي توڙي ڀلجي اچي يا مجبوري جي ڪري ۽ جيڪو ماڻهو پيشاب يا پاڻخاني کي روڪي نه سگهي ۽ نماز پڙهندي ان کي پيشاب يا پاڻخانو اچي ته جيڪڏهن ان طريقي تي عمل ڪري جيڪو وضو جي مسئلن ۾ بيان ڪيو ويو آهي ته ان جي نماز باطل نه ٿيندي، اهڙي طرح جيڪڏهن نماز دوران مستحاضه عورت کي خون اچي ۽ هو مستحاضه جي حڪمن تي عمل ڪري ته سندس نماز صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 1114- جنهن ماڻهوءَ کي بي اختيارِي ۾ ننب اچي وڃي پر ان کي خبر نه هجي ته ننب نماز ۾ آئي آهي يا نماز کان پوءِ ته نماز کي ٻيهر پڙهڻ لازمي نه آهي، پر ان شرط سان ته هن جيڪا نماز پڙهي هجي سا ايتري هجي جو ماڻهو ان کي نماز چون. مسئلہ 1115- جيڪو ماڻهو پنهنجي اختيار سان ستو هجي پر اهو شڪ هجي ته هو نماز کان پوءِ ستو هو يا نماز جي وچ ۾ اهو ڀلجي سمهي رهيو هو ته ان جي نماز گذريل مسئلي ۾ ٻڌايل شرط سان صحيح آهي.

مسئلہ 1116- جيڪڏهن سجدي جي حالت ۾ ننب مان اٿي شڪ ڪري ته هي نماز جو آخري سجدو آهي يا شڪر جو ته چاهي ڄاڻندو به هجي ته هو بي اختيار ستو هو يا پنهنجي اختيار سان ستو هو ان جي نماز صحيح آهي ۽ ٻيهر پڙهڻ لازم نه آهي. ٽيون: جيڪڏهن ٻنهي هٿن کي ادب ۽ نوڙت جي نيت سان هڪٻئي جي مٿان رکي (هٿ ٻڌي) نماز پڙهي ته احتياط مطابق اها نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن ان ارادي سان پڙهي ته هي عمل نماز جو حصو آهي ته يقيناً حرام آهي.

مسئلہ 1117- ڀلجي يا مجبوريءَ ۾ يا تقيه ۾ يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري مثلاً ڪنهن وغيره جي ڪري هٿن کي هڪ ٻئي مٿان رکي ته حرج ڪونهي. چوٿون: سوره حمد کان پوءِ آمين چوڻ سان نماز باطل ٿي وڃي ٿي ۽ احتياط مطابق غير ماموم جي آمين چوڻ سان نماز باطل ٿئي ٿي ۽ جيڪڏهن ان کي نماز جو حصو سمجهيو وڃي ته قطعاً حرام آهي، پر جيڪڏهن آمين ڀل يا تقيه جي ڪري چوي ته نماز ۾ ڪا مشڪل نه آهي.

پنجون: ڪنهن عذر کان سواءِ قبلي کان منهن ڦيرڻ نماز کي باطل ڪري ٿو، پر جيڪڏهن عذر هجي مثال جي طور تي ويسر يا ڪنهن مجبوري جي ڪري جيئن سخت هوا جي ڪري قبلي کان ڦري وڃي ۽ جيڪڏهن ساڄي يا کاٻي پاسي تائين نه پهچي ته ان جي نماز صحيح آهي. پر عذر جي دور ٿيڻ سان فوري طور سڌو ٿئي. جيڪڏهن ساڄي يا کاٻي پاسي يا قبلي کي پني اچي وڃي ۽ پني ويسر يا غفلت يا قبلي کي نه سڃاڻڻ جي ڪري هجي ته جنهن محل متوجه ٿئي نماز کي توڙي ٻيهر قبلي طرف منهن ڪري نماز پڙهي توڙي جو هڪ رکعت جيترو وقت باقي هجي پر جيڪڏهن وقت نه هجي ته اها نماز ڪافي آهي ۽ ان جي قضا ڪرڻ ضروري نه آهي. ساڳيو حڪم ان صورت جو آهي جڏهن ڪنهن زور جي ڪري ائين ٿيو هجي.

مسئلہ 1118- جيڪڏهن منهن کي قبلي کان ڦيري ۽ بدن قبلي طرف هجي جيڪڏهن ايترو منهن ڦيري جو پوئتي ڏسي سگهي ته ان جو حڪم قبلي کان منهن ڦيرڻ وارو آهي، جيڪڏهن ان مقدار جيترو نه هجي ليڪن عام طور گهڻو سمجهيو وڃي ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

احتیاط واجب مطابق نماز ٻيهر پڙهي. جيڪڏهن گردن کي ٿورو ڦيرائي ته نماز باطل نه آهي توڻي جو اهو ڪم مڪروه آهي.

ڇهون: ڄاڻي وائي ڳالهائڻ مبطلات نماز مان آهي توڻي جو هڪ لفظ هڪ اکر يا وڌيڪ اکرن جو هجي چاهي ان جي ڪا معنيٰ مطلب هجي. مثال ق جيڪو عربي زبان ۾ حفاظت ڪر جي معنيٰ ۾ آهي يا ڪنهن ٻي معنيٰ ۾ هجي جيئن سوال جي جواب ۾ (ب) چوي يا ڪابه معنيٰ نه هجيس ۽ ٻن اکرن يا ان کان وڌيڪ اکرن مان ٺهيل هجي ته احتیاط مطابق نماز کي باطل ڪري ٿو.

مسئلو 1119- جيڪڏهن ڀلجي ڪو اهڙو جملو چوي جنهن ۾ هڪ اکر يا وڌيڪ هجن، چاهي اهو اکر مطلب ۽ معنيٰ رکندو هجي ته نماز باطل نٿي ٿئي، پر احتیاط مطابق اهو ضروري آهي ته نماز کان پوءِ سجده سهو ادا ڪري جنهن جو ذڪر اڳتي ايندو.

مسئلو 1120- نماز جي حالت ۾ ڪنگهڻ يا ڏڪار ڏيڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، احتیاط لازم هي آهي ته نماز ۾ پنهنجي اختيار سان آهي ۽ دانهن نه ڪري، پر جيڪڏهن آخ يا آه يا جهڙا ٻيا لفظ ڄاڻي وائي چوي ته نماز ٽٽي پوندي. (باطل ٿي ويندي)

مسئلو 1121- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ذڪر جي نيت سان مثال ”الله اڪبر“ چوي ۽ چوڻ وقت آواز بلند ڪري، جيئن ٻئي ماڻهوءَ کي ڪا ڳالهه سمجهائي ته ڪو حرج ڪونهي، ٻئي کي ڪا ڳالهه سمجهائڻ لاءِ ذڪر وارو ڪو ٻيو جملو چوي ته نماز نه ٽنڊي، پر جيڪڏهن ذڪر جي نيت نه ڪري يا ٻنهي جي نيت ڪري اهڙي طرح جو هڪ لفظ مان ٻئي هدف ارادو ڪري ته نماز باطل ٿي ويندي جيڪڏهن نيت رڳو ذڪر جي اٿس ۽ چاهت ٻئي کي خبر دار ڪرڻ جي اٿس ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 1122- نماز ۾ قرآن جي تلاوت (سواءِ چئن آيتن جي جن ۾ سجود واجب آهي. (ڏسو مسئلو 970) دعا ڪرڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، پر احتیاط مستحب آهي ته عربيءَ کان سواءِ ڪنهن ٻيءَ زبان ۾ دعا نه ڪري.

مسئلو 1123- جيڪڏهن حمد يا سوره يا ذڪر مان ڪو ذڪر ڄاڻي وائي يا احتیاطاً هڪ کان وڌيڪ دفعا چوي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1124- نماز جي حالت ۾ ڪنهن ٻئي کي سلام نه ڪري، جيڪڏهن ڪو ٻيو ماڻهو نمازي کي سلام ڪري ته ان جو جواب ساڳين ئي لفظن ۾ ڏجي، جيڪي هن سلام ۾ چيا آهن، مثال جيڪڏهن هن (سلام عليڪم) چيو آهي ته جواب ۾ به (سلام عليڪم) ئي چوڻ گهرجي ۽ احتیاط لازم مطابق عليڪم يا عليڪ کي اڳ ۾ نه ٿو چئي سگهي جي سلام ڪندڙ ائين نه ڪيو هجي بلڪه احتیاط مستحب مطابق سلام جو جواب ائين هجي جيئن سلام ٿيو آهي مثال سلام عليڪم يا السلام عليڪم، سلام عليڪ ته انهن ئي لفظن سان جواب ڏئي ليڪن عليڪم سلام جي جواب ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- ڪوبه صيغو استعمال ڪري سگهي ٿو، جيئن ”عليڪم السلام“ يا ”السلام عليڪم“ يا ”سلام عليڪم“ چوي.
- مسئلو 1125- هر ماڻهو سلام جو جواب فوراً ڏي، چاهي نماز ۾ هجي يا بي حالت ۾ ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي يا پلجي سلام جي جواب ڏيڻ ۾ ايتري دير ڪري جو جيڪڏهن جواب ڏي ته ان کي ان سلام جو جواب نه چيو ويندو، جيڪڏهن نماز ۾ ائين ٿئي ته پوءِ جواب ڏي ۽ جيڪڏهن نماز ۾ نه هجي ته جواب ڏيڻ واجب ڪونهي.
- مسئلو 1126- سلام جو جواب ايتري وڏي آواز سان ڏي جو سلام ڪرڻ وارو ان کي ٻڌي سگهي، پر جيڪڏهن سلام ڪرڻ وارو ٻوڙو هجي يا سلام چوندو تيزيءَ سان گذري وڃي ته جيڪڏهن معمول مطابق جواب ڏنو ته ڪافي آهي يا اشاري سان سمجهايو وڃي ته جواب لازم آهي، ان صورت ڪانسواءِ نماز ۾ جواب ڏيڻ جائز نه آهي ۽ نماز ۾ نه هجڻ جي صورت ۾ به لازم نه آهي.
- مسئلو 1127- واجب آهي ته جڏهن نمازي سلام جو جواب ڏي ته ان ۾ (تحية جي نيت ڪري ۽) دعا جي نيت ڪرڻ ۾ به مانع نه آهي، يعني خداوند عالم کان سلام ڪرڻ واري لاءِ سلامتي گهري.
- مسئلو 1128- جيڪڏهن نامحرم عورت يا مرد يا اهو ٻار جيڪو برائيءَ ۽ چڱائي ۾ فرق ڪري سگهي ٿو، نماز جي حالت ۾ ڪنهن تي سلام ڪري ته پوءِ نماز پڙهڻ وارو ان جو جواب ڏي، جيڪڏهن عورت سلام عليڪ چوي ته ان جي جواب ۾ سلام عليڪ اهڙي نموني سان چوي جو ڪاف (ڪ) تي زير ڏئي.
- مسئلو 1129- جيڪڏهن نماز پڙهڻ وارو ڪنهن جي سلام جو جواب نه ڏي ته هو گنهگار آهي، پر ان جي نماز صحيح آهي.
- مسئلو 1130- جيڪڏهن ماڻهو نماز پڙهڻ واري کي غلط سلام چوي احتياط واجب مطابق ان جو صحيح جواب ڏئي.
- مسئلو 1131- ان ماڻهوءَ جي سلام جو جواب ڏيڻ واجب ڪونهي جيڪو مذاق ۾ سلام ڪري، اهڙي طرح غير ذمي ڪافر مرد ۽ عورت جي سلام جو جواب ڏيڻ به واجب ناهي ۽ جيڪڏهن ڪافر ذمي هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي جملو ”عليڪ“ چوي.
- مسئلو 1132- جيڪڏهن ڪو ماڻهو هڪ کان وڌيڪ ماڻهن تي سلام ڪري ته ان جو جواب انهن سڀني تي واجب آهي، پر جيڪڏهن انهن مان ڪوبه هڪ جواب ڏي ته ڪافي آهي.
- مسئلو 1133- جيڪڏهن ڪو ماڻهو هڪ گروه تي سلام ڪري ۽ ان جو جواب اهو ماڻهو ڏي جنهن تي سلام ڪندڙ سلام جي نيت نه ڪئي هئي پوءِ به ان گروه تي سلام جو جواب واجب آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1134- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو ڪجهه ماڻهن تي سلام ڪيو هجي، انهن مان هڪ ماڻهو جيڪو نماز پڙهي رهيو آهي شڪ ڪري ته سلام ڪندڙ، سلام ڪرڻ ۾ منهنجي به نيت ڪئي آهي يا نه ته پوءِ جواب نه ڏي، اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن اهو معلوم ٿئي ته منهنجي نيت به ڪئي آهي پر جواب ڪنهن ٻئي ڏيئي ڇڏيو هجي البته جڏهن اهو معلوم ٿئي ته هن، هن کي سلام ڪرڻ جي نيت به ڪئي آهي ۽ ڪنهن به جواب نه ڏنو يا شڪ ڪري ته هن جواب ڏنو آهي يا نه ته پوءِ سلام جو جواب ڏي.

مسئلو 1135- سلام ڪرڻ مستحب آهي ۽ تمام گهڻي تاڪيد ڪئي ويئي آهي ته سوار پيادي کي، جيڪو بيٺو آهي اهو ويٺل کي ۽ ننڍو وڏي کي سلام ڪري.

مسئلو 1136- جيڪڏهن ٻه ماڻهو هڪ ئي وقت هڪ ٻئي کي سلام ڪن ته احتياط واجب جي بنياد تي ٻئي سلام جو جواب ڏين.

مسئلو 1137- جيڪڏهن انسان نماز نه پڙهي رهيو هجي ته مستحب آهي ته سلام جو جواب سلام کان بهتر لفظن ۾ ڏجي، مثال ڪنهن چيو (سلام عليڪم) ته ان جو جواب (سلام عليڪم ورحمة الله) چئجي.

ستون: ڄاڻي وائي آواز سان ڪلڻ توڻي جو اختيار ۾ نه هجي، پر ان جا مقدمات اختياري هجن نماز جي مبطلات ما آهي بلڪ احتياط واجب هي آهي ته مقدمات اختياري نه هجن ۽ نماز کي ٻيهر پڙهڻ جو وقت هجي ته ٻيهر پڙهي، پر جي ڄاڻي وائي آواز کانسواءِ يا پل ۾ آواز سان ڪلي ته نماز ۾ ڪا مشڪل نه اٿس.

مسئلو 1138- جيڪڏهن ڪل روڪڻ سان شڪل بدلجي وڃي، مثال منهن ڳاڙهو ٿي وڃي احتياط واجب هي آهي ته نماز ٻيهر پڙهي.

انئون: دنياوي ڪمن لاءِ آواز سان روئڻ يا آواز کان سواءِ روئڻ نماز کي باطل ڪري ٿو ها جيڪڏهن خدا جي خوف سان يا آخرت جي لاءِ روئي، چاهي آواز سان يا بغير آواز جي ته پوءِ ان ۾ حرج ڪونهي ۽ اهو عمل سڀني عملن مان بهترين آهي ۽ دنياوي حاجت گهرڻ لاءِ انڪساري ۽ تواضع ڪري درگاه خدا ۾ روئڻ ۾ ڪا ڳالهه نه آهي.

نائون: نماز ۾ اهڙو ڪم ڪرڻ جنهن سان نماز جي شڪل ۽ صورت باقي نه رهي، مثال ٽپ ڏيڻ چاهي ڄاڻي وائي هجي يا پلجي، البته اهو ڪم جيڪو نماز جي شڪل صورت کي تبديل نه ڪري ڪو حرج ڪونهي جيئن هٿ سان اشارو ڪرڻ.

مسئلو 1139- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز ۾ ايترو وقت ڇپ رهي جو ان کي ماڻهو اهو نه سمجهن ته ڪو نماز پڙهي رهيو آهي ته نماز باطل آهي.

مسئلو 1140- جيڪڏهن نماز جي حالت ۾ ڪو اهڙو ڪم ڪري يا خاموش ٿي وڃي جنهن کان پوءِ پاڻ به شڪ ڪرڻ لڳي ته هاڻي نماز باقي آهي يا نه ته نماز ٽوڙي ٻيهر پڙهي، پر بهتر آهي ته اها نماز پوري ڪري پوءِ ٻيهر پڙهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ڏهون: نماز جي حالت ۾ اهڙي طرح کائڻ پيئڻ جو ماڻهو اهو خيال نه ڪري سگهن ته نماز پڙهي رهيو آهي، چاهي ڄاڻي وائي يا پل ۾ ته نماز باطل آهي البتہ اهو ماڻهو جيڪو روزو رکڻ چاهي ٿو ۽ اذان کان اڳ ۾ مستحب نماز ۾ مشغول آهي ۽ اجايل به آهي ۽ انديشو اٿس ته نماز ختم ٿيندي صبح صادق ٿي ويندو ۽ پاڻي ان کان به يا ٿي قدم پري هجي ته هو پاڻي پي سگهي ٿو ۽ پيو ڪو اهڙو ڪم نه ڪري جنهن سان نماز باطل ٿئي ٿي، مثال قبلي جي طرف کان منهن ڦري نه وڃي وغيره وغيره.

مسئلو 1141- جيڪڏهن ڄاڻي وائي کائڻ پيئڻ جي ڪري نماز جي حالت بگڙي نه وڃي. احتياط واجب آهي ته نماز بيهرا ادا ڪري چاهي ماڻهو اهو نه چون ته نماز هڪ ٻئي جي پويان نماز جا فعل ادا ڪري رهيو آهي يعني موالات قائم آهي يا نه.

مسئلو 1142- اها غذا جيڪا وات ۾ ڏندن يا هوڙن ۾ هجي نماز دوران ان کي گهڻ سان نماز باطل نٿي ٿئي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪنڊ يا مصري وغيره جا ذرا وات ۾ هجن ۽ نماز جي حالت ۾ ڳري نٿي تائين پهچن ته ڪو حرج ڪونهي.

يارهون: ٻه رڪعتي نماز، ٽي رڪعتي يا چار رڪعتي نماز جي پهرين ٻن رڪعتن جي باري ۾ شڪ ڪرڻ مبطلات نماز مان آهي ان صورت ۾ ته شڪ تي باقي رهي.

ٻارهون: نماز جي ڪنهن به رڪن کي ڄاڻي وائي يا پلجي يا نماز جي ڪنهن واجب عمل کي ڄاڻي وائي ڇڏڻ سان يا وڌائڻ سان نماز ٽٽي وڃي ٿي، اهڙي طرح رڪن کي مثال رکوع يا ٻه سجدا هڪ رڪعت جا پل ۾ وڌائي ته به احتياط واجب مطابق نماز باطل آهي، ليڪن تڪبيره الاحرام جي پل ۾ زيادتيءَ سان نماز باطل نه ٿيندي.

مسئلو 1143- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز پوري ڪرڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته هن نماز ۾ ڪو اهڙو ڪم جيڪو نماز کي باطل ڪري ٿو انجام ڏنو آهي يا نه ته ان جي نماز صحيح آهي.

اهي شيون جيڪي نماز ۾ مڪروه آهن

مسئلو 1144- چهري کي تمام ٿورو (نالي ماتر) ڪاٻي يا ساڄي طرف ايترو ڦيرڻ جو ان کي ماڻهو قبلي کان منحرف نه چون (چو ته منحرف ٿيندو ته نماز باطل ٿي ويندي) مڪروه آهي، ان کان سواءِ اڪيون بند رکڻ اڪين کي ساڄي ڪاٻي طرف ڦيرڻ، ڏاڙهي ۽ هٿن سان ڪيڏن، آڱرين کي آڱرين ۾ منڊا وجهڻ، ٿڪ اڇلائڻ، قرآن جي تحرير، ڪتاب يا منڊيءَ جي لکيل اڪرن کي ڏسڻ، الحمد يا سوره يا ڪنهن ذڪر جي وچ ۾ ڪنهن جي ڳالهه ٻڌڻ لاءِ خاموش ٿي وڃڻ ۽ هر اهو ڪم ڪرڻ جنهن سان خضوع ۽ خشوع تي اثر پوي نماز ۾ مڪروه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1145- نند یا پائخاني ۽ پيشاب کي روکي نماز پڙهڻ مکروه آهي، اهڙي طرح نماز ۾ اهڙا سوڙها جورابا پائڻ مکروه آهن، جيڪي پيرن کي سوڙهو رکن، ان کان سواءِ ٻيون ڳالهين به مکروه آهن جيڪي تفصيلي ڪتابن ۾ موجود آهن.

اهي جايون جتي واجب نماز کي ٽوڙڻ جائز آهي

مسئلو 1146- احتياط واجب جي بنياد تي اختياري صورت ۾ واجب نماز کي ٽوڙڻ جائز نه آهي، پر مال جي حفاظت يا جاني ۽ مالي نقصان کان بچڻ لاءِ نماز ٽوڙڻ ۾ حرج ڪونهي، بلڪ هر ديني ۽ دنياوي اهميت جوڳي مقصد لاءِ نماز ٽوڙڻ جائز آهي.

مسئلو 1147- جيڪڏهن پنهنجي جان جي حفاظت يا ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ جي جان جي حفاظت جيڪا سندس ذمي واجب هجي يا مال جي حفاظت جنهن جو محفوظ ڪرڻ واجب آهي ۽ اها حفاظت نماز ٽوڙڻ کان سواءِ ممڪن نه هجي ته نماز ٽوڙڻ ضروري آهي.

مسئلو 1148- جيڪڏهن نماز جي وقت ۾ گنجائش هجي ۽ نماز پڙهندي قرض گهري ته جيڪڏهن نماز جي دوران (مثال جي طور هٿ وڌائي) ان جو قرض ڏئي سگهي ٿو ته ڏي ۽ جيڪڏهن نماز جي ٽوڙڻ کان سواءِ قرض جي ادائگي ممڪن نه هجي ته نماز ٽوڙي قرض ادا ڪيو وڃي ۽ پوءِ نماز پڙهجي.

مسئلو 1149- جيڪڏهن نماز ۾ خبر پوي ته مسجد نجس آهي ۽ وقت تنگ هجي ته نماز کي پورو ڪرڻ کان پوءِ مسجد پاڪ ڪري، پر جيڪڏهن وقت ۾ گنجائش هجي ۽ نماز ٽوڙڻ کان سواءِ مسجد کي پاڪ ڪرڻ ممڪن هجي ته ضروري آهي ته نماز ۾ ئي مسجد کي پاڪ ڪري ۽ باقي نماز پوءِ پڙهي ۽ جيڪڏهن مسجد پاڪ ڪرڻ سان نماز ٽٽي وڃي ۽ نماز کان پوءِ مسجد پاڪ ڪرڻ ممڪن هجي تڏهن به جائز آهي ته نماز ٽوڙي مسجد کي پاڪ ڪري ۽ جيڪڏهن نماز کان پوءِ مسجد جو پاڪ ڪرڻ ممڪن نه هجي ته پوءِ ضروري آهي ته نماز کي ٽوڙي ۽ مسجد کي پاڪ ڪري ۽ ان کان پوءِ نماز پڙهي.

مسئلو 1150- جنهن جاءِ تي نماز ٽوڙڻ ضروري هجي جيڪڏهن ڪو ماڻهو اتي نماز نه ٽوڙي ته اهو گنهگار آهي پر نماز صحيح آهي تڏهن به احتياط مستحب آهي ته نماز ٻيهر پڙهي.

مسئلو 1151- جيڪڏهن قرائت کان پهريان يا رکوع جي جهڪڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته اذان ۽ اقامت چوڻ وسري وئي اٿس ته جيڪڏهن وقت ۾ گنجائش آهي ته مستحب آهي ته ان کي چوڻ لاءِ نماز کي ٽوڙي ۽ اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن قرائت کان اڳ ۾ ياد اچي ته اقامت وسري وئي اٿس بلڪ نماز جي پوري ٿيڻ کان پهريان جتي به ياد اچي ته اذان يا اقامت وسري وئي آهي ته مستحب آهي نماز کي اذان ۽ اقامت لاءِ ٽوڙي.

شکيات نماز

نماز ۾ شك جا 22 قسم آهن:

ست صورتون اهڙيون آهن جن سان نماز باطل ٿيو پوي.

ڇهه صورتون اهڙيون آهن جن جي پرواه نه ڪجي.

ٽو شك اهڙا آهن جيڪي صحيح آهن.

اهي شك جيڪي نماز کي باطل ڪندا آهن

مسئلو 1152- هيٺ ڄاڻايل شك نماز کي باطل ڪن ٿا:

1- ٻه رڪعتي نماز جي رڪعتن جي تعداد ۾ شك پوي، مثال جي طور تي صبح جي نماز يا مسافر جي نماز، پر ٻه رڪعتي مستحب نماز يا احتياط نماز ۾ شك سان نماز باطل نٿي ٿئي.

2- ٽي رڪعتي نماز جي رڪعتن جي تعداد ۾ شك پوي.

3- چار رڪعتي نماز ۾ شك پوي ته هڪ رڪعت پڙهي آهي يا وڌيڪ.

4- چار رڪعتي نماز ۾ ٻئي سجدي پوري ٿيڻ کان پهرين شك پوي ته ٻه رڪعتون پڙهيون آهن يا وڌيڪ.

5- ٻن ۽ پنجن يا ٻن ۽ پنجن کان وڌيڪ رڪعتن ۾ شك پوي.

6- ٽن ۽ ڇهن يا ٽن ۽ ڇهن کان وڌيڪ رڪعتن ۾ شك پوي.

7- چئن ۽ ڇهن يا چئن ۽ ڇهن کان وڌيڪ ۾ شك پوي جن جو تفصيل بعد ۾ ايندو.

مسئلو 1153- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي انهن صورتن مان ڪنهن ۾ به شك پيش اچي جيڪي نماز کي باطل ڪري ٿا ڇڏين ته پوءِ به هو فوري طور نماز نه ٽوڙي پر ٿوري دير غور ۽ فڪر ڪري، ايسٽائين جو نماز جي اصل صورت ان فڪر ڪرڻ سان ختم ٿي وڃي يا هو يقين يا گمان جي پيدا ٿيڻ کان نا اميد ٿي وڃي.

اهي شك جن جي پرواهه نه ڪجي

مسئلو 1154- اهي شك جن جي پرواه نه ڪجي هيٺان آهن:

پهريون: اهڙي شيءِ ۾ شك ڪرڻ جنهن جي ادا ڪرڻ جو وقت ختم ٿي چڪو هجي،

مثال جي طور تي رڪوع جي حالت ۾ شك پوي ته سوره حمد پڙهي آهي يا نه.

ٻيون: سلام چوڻ کان پوءِ نماز (جي ڪنهن به حصي) ۾ شك ڪري.

ٽيون: نماز جي وقت گذرڻ کان پوءِ نماز جي ڪنهن به شيءِ ۾ شك ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

چوٿون: گهڻي شڪ ڪرڻ واري (شڪي مزاج) جو نماز جي ڪنهن عمل جي باري ۾ شڪ ڪرڻ.

پنجون: امام جماعت جو رڪعتن جي عدد جي باري ۾ شڪ ڪرڻ جڏهن ته مقتدي (جماعتي) رڪعتن جو تعداد ڄاڻندا هجن، اهڙي طرح مقتدي جو شڪ ڪرڻ جڏهن ته پيش نماز کي رڪعتن جي تعداد جو علم هجي.

ڇهون: مستحب نماز يا نماز احتياط ۾ شڪ ڪرڻ.

1- اهڙو شڪ جنهن جو وقت گذري چڪو هجي

مسئلو 1155- جيڪڏهن نماز ۾ اهو شڪ پوي ته انهن عملن مان جيڪي نماز ۾ واجب آهن، اهو عمل ادا ڪيو آهي يا نه، مثال جي طور شڪ پوي ته سورة حمد پڙهي آهي يا نه ته جيڪڏهن اهڙي عمل ۾ (جيئن رڪوع ۾) مشغول ٿي چڪو آهي جنهن ۾ شريعت مطابق ان کان پهرئين عمل کي ڄاڻي وائي ڇڏڻ سان مشغول نه ٿو ٿي سگهي ته ان کي شڪ جي پرواهه نه ڪرڻ گهرجي ۽ ان صورت کانسواءِ جنهن شيء کي انجام ڏيڻ ۾ شڪ آهي ته ان کي انجام ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1156- جيڪڏهن ڪا آيت پڙهڻ جي حالت ۾ شڪ پوي ته ان کان اڳ واري آيت پڙهي آهي يا نه يا آيت جو آخري حصو پڙهندي شڪ پوي ته ان جو پهريون حصو پڙهيو آهي يا نه ته پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1157- جيڪڏهن رڪوع يا سجود ڪرڻ کان پوءِ شڪ پوي ته جيڪي شيون رڪوع يا سجدي ۾ واجب آهن مثال جي طور جسم جو سڪون جي حالت ۾ رکڻ انجام ڏيڻون آهن يا نه ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1158- جيڪڏهن سجدي ۾ ويڃڻ وقت شڪ پوي ته رڪوع ڪيو آهي يا نه يا شڪ پوي ته رڪوع کان پوءِ قيام ڪيو هو يا نه ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1159- جيڪڏهن سجدي مان (قيام طرف) اٿڻ وقت شڪ پوي ته سجود يا تشهد ادا ڪيو آهي يا نه ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1160- جيڪو ماڻهو ويهي يا لٽي نماز پڙهندو هجي، جيڪڏهن ان کي الحمد يا تسبيحات اربعه پڙهندي شڪ پوي ته سجود يا تشهد ادا ڪيو آهي يا نه ته هو ان شڪ جي پرواهه نه ڪري ۽ جيڪڏهن الحمد يا تسبيحات اربعه ۾ مشغول ٿيڻ کان اڳ ۾ ساڳئي قسم جو شڪ پوي ته سجود يا تشهد ادا ڪري.

مسئلو 1161- جيڪڏهن نماز جي ڪنهن رڪن جي باري ۾ شڪ پوي ته ادا ڪيو آهي يا نه ته اگر بعد واري عمل ۾ مشغول نه ٿيو آهي ته ان رڪن کي ادا ڪري، مثال تشهد

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ شڪ پوي ته ٻئي سجدا ادا ڪيا آهن يا نه ته انهن کي ادا ڪري، پر جيڪڏهن بعد ۾ ياد اچي ته اهو رڪن ادا ڪيو هئائين ته جيئن ته رڪن وڌيڪ ٿي ويو ان ڪري احتياط لازم مطابق نماز باطل آهي.

مسئلو 1162- جيڪڏهن غير رڪن جي باري ۾ شڪ پوي ته ادا ڪيو آهي يا نه ته جيڪڏهن پوءِ واري عمل ۾ مشغول نه ٿيو هجي ته ان کي ادا ڪري، مثال سورة شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ شڪ پوي ته حمد پڙهي آهي يا نه ته حمد پڙهڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن بعد ۾ ياد اچي ته پڙهي چڪو آهي ته جيئن ته رڪن نه وڌيو آهي ان ڪري نماز صحيح آهي.

مسئلو 1163- جيڪڏهن ڪنهن رڪن جي باري ۾ شڪ پوي ته ادا ڪيو آهي يا نه، مثال تشهد پڙهندي شڪ پوي ته ٻئي سجدا ڪيا آهن يا نه ۽ ان شڪ جي پرواهه نه ڪري ۽ پوءِ ياد اچي ته سجدا ادا نه ڪيا هئائين ۽ اڃا پوءِ واري رڪن ۾ مشغول نه ٿيو هجي ته ضروري آهي ته ٻئي سجدا ادا ڪري ۽ جيڪڏهن پوءِ واري رڪن ۾ مشغول ٿي چڪو هجي ته احتياط لازم مطابق سندس نماز باطل آهي، مثال بعد واري رکعت جي رکوع کان اڳ ۾ ياد اچي ته به سجدا ادا نه ڪيا آهن ته ادا ڪري ۽ جيڪڏهن رکوع ۾ يا ان کان پوءِ ياد اچن ته نماز باطل آهي.

مسئلو 1164- جيڪڏهن ڪنهن اهڙي عمل جي باري ۾ جيڪو رڪن ناهي شڪ پوي ته ادا ڪيو آهي يا نه ته جيڪڏهن بعد واري عمل ۾ مشغول ٿي چڪو هجي ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري، مثال سورة پڙهندي شڪ پوي ته حمد پڙهي آهي يا نه ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري ۽ جيڪڏهن بعد ۾ ياد اچي ته واقعي الحمد ناهي پڙهيو ته جيڪڏهن ان وقت کان پوءِ واري رڪن ۾ مشغول نه ٿيو آهي ته ان کي ادا ڪري، پر جيڪڏهن پوءِ واري رڪن ۾ مشغول ٿي ويو آهي ته نماز صحيح آهي، ان بنياد تي جيڪڏهن مثال قنوت ۾ ياد اچي ته الحمد ناهي پڙهيو ته الحمد پڙهي، پر جيڪڏهن رکوع ۾ ياد اچي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 1165- جيڪڏهن شڪ ڪري ته نماز جو سلام پڙهيو آهي يا نه ته جيڪڏهن نماز جي تعقيبات ۾ مشغول ٿي چڪو هجي يا بي نماز شروع ڪري چڪو هجي يا ڪنهن اهڙي عمل جي ڪري جيڪو نماز کي ٽوڙي ڇڏي ٿو نماز جي حد مان نڪري چڪو هجي ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري، پر جيڪڏهن انهن ڳالهين کان اڳ ۾ شڪ پوي ته پوءِ سلام چوي ۽ جيڪڏهن اهو شڪ هجي ته سلام صحيح پڙهيو آهي يا نه ته جهڙي به حالت ۾ هجي پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

2- سلام کان پوءِ شک

مسئلو 1166- جيڪڏهن سلام پڙهڻ کان پوءِ شك ڪري ته نماز صحيح پڙهي آهي يا نه، مثال شك ڪري ته رکوع ڪيو هو يا نه يا شك پوي ته چار رڪعتون پڙهيون آهن يا پنج ته ان قسم جي شك جي پرواهه نه ڪري، البتہ جيڪڏهن سندس شك جا ٻئي طرف باطل هجن، مثال چار رڪعتي نماز ۾ سلام کان پوءِ شك پوي ته ٽي رڪعتون پڙهيون آهن يا پنج ته پوءِ اها نماز باطل آهي.

3- وقت گذرڻ کان پوءِ شك

مسئلو 1167- جيڪڏهن وقت گذرڻ کان پوءِ شك پوي ته نماز پڙهي آهي يا نه ۽ گمان اهو هجي ته نماز ناهي پڙهي ته ٻيهر نماز پڙهڻ ضروري ڪونهي، البتہ جيڪڏهن وقت گذرڻ کان اڳ ۾ شك پوي ته نماز پڙهي آهي يا نه ته چاهي گمان اهو هجي ته پڙهي آهي ته به ٻيهر نماز پڙهي.

مسئلو 1168- جيڪڏهن نماز جو وقت گذرڻ کان پوءِ شك ڪري ته نماز صحيح پڙهي هئي يا نه ته ان شك جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1169- جيڪڏهن ظهر ۽ عصر جي وقت گذرڻ کان پوءِ خبر پوي ته جيڪا چار رڪعت نماز پڙهي هئي خبر ناهي ظهر جي نيت سان پڙهي هئي يا عصر جي نيت سان ته احتياط جي بنياد تي هڪ چار رڪعتي نماز جي قضا ان نيت سان پڙهي ته جيڪو ڪجهه واجب آهي ان کي بجا آڻي ٿو.

مسئلو 1170- جيڪڏهن مغرب ۽ عشا جي وقت گذرڻ کان پوءِ شك پوي ته هڪ نماز ته پڙهي هئي پر خبر ناهي ٽي رڪعتي هئي يا چار رڪعتي ته پوءِ ٻنهي نمازن جي قضا ڪري.

4- گهڻو شك ڪرڻ واري ماڻهو جو شك

مسئلو 1171- ڪثير الشك ماڻهو اهو آهي جنهن کي معمول کان وڌيڪ شك ٿئي انهن ماڻهن جي پيٽ ۾ جيڪي ان جهڙا آهن حالات جي لحاظ کان ۽ ڪثير الشك هوندو آهي جنهن جي عادت گهڻو شك ڪرڻ هجي بلڪ عادت جي حد تائين نه پهتو هجي ته به ڪثير الشك آهي.

مسئلو 1172- جيڪڏهن تمام گهڻو شك ڪندڙ ماڻهو کي نماز جي ڪنهن عمل بجا آڻڻ ۾ شك پوي ته ان شك جو بنياد ”ادا ڪرڻ“ تي رکي (يعني سمجهي ته ادا ڪيو آهي) مثال شك ڪري ته رکوع ڪيو آهي يا نه ته سمجهي ته رکوع ڪيو آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن اهڙي عمل ادا ڪرڻ ۾ شك ڪري جنهن سان نماز ٽٽي وڃي ٿي،

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مثال اهو شك پوي ته صبح جي نماز ۾ ٻه رڪعتون پڙهيون آهن يا تي ته ان شك جو بنياد صحيح هجڻ تي رڪي. (يعني سمجهي ته ٻه رڪعتون پڙهيون آهن)

مسئلو 1173- جيڪڏهن ڪنهن کي نماز جي ڪنهن هڪ عمل جي باري ۾ گهڻو شك ٿيندو هجي اهڙي طرح جو شك جي زيادتي ان سان مخصوص ٿي وڃي ته اهو ڪثير الشڪ جي حڪم مطابق عمل ڪري ۽ جيڪڏهن اهو ٻئي عمل ۾ شك ڪري ته پوءِ ان کي شك جي حڪمن تي عمل ڪرڻ گهرجي مثال جنهن ماڻهوءَ کي گهڻو شك ٿيندو هجي ته سجدو ڪيو آهي يا نه ۽ جيڪڏهن کيس اهو شك پوي ته رکوع ڪيو آهي يا نه ته شك جي حڪمن تي عمل ڪري يعني جيڪڏهن سجدي ۾ نه ويو هجي ته رکوع ادا ڪري، پر جيڪڏهن سجدي ۾ هليو ويو هجي ته پوءِ ان شك جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1174- جنهن ماڻهوءَ کي هڪ خاص نماز ۾ مثال طور ظهر ۾ وڌيڪ شك ٿيندو هجي اهڙي طرح جو اهو شك ان سان مخصوص هجي ۽ جيڪڏهن ان کي ڪنهن ٻي نماز ۾ مثال عصر ۾ شك پوي ته ان کي شك جي حڪمن تي عمل ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1175- جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪنهن خاص جڳهه تي نماز پڙهڻ ۾ وڌيڪ شك ٿئي ٿو. ان کي ڪنهن ٻي جاءِ تي نماز پڙهندي شك پوي ته شك جي حڪمن تي عمل ڪري.

مسئلو 1176- جيڪڏهن ڪنهن کي پنهنجي گهڻو شڪي هجڻ ۾ شك هجي ته پوءِ هو پنهنجو پاڻ کي زياده شڪي نه سمجهي ۽ شڪ جي حڪمن تي عمل ڪري ۽ گهڻو شڪي جيسيتائين يقين نه ڪري ته هو شڪ ڪرڻ جي عادت ۾ عام ماڻهن جي برابر ٿي ويو آهي ۽ ڪثير الشڪ جي معنيٰ ۾ شڪ نه ڪري بلڪه پنهنجي حالت جي تبديليءَ ۾ شڪ ڪري، تيسيتائين پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1177- جيڪو ماڻهو گهڻو شڪي هجي جيڪڏهن ان کي شڪ ٿئي ته فلاڻو رڪن ادا ڪيو آهي يا نه ته هو ان شڪ جي پرواهه نه ڪري، پر جيڪڏهن بعد ۾ ياد اچي ته هن ان رڪن کي ادا نه ڪيو هو ته جيڪڏهن هو بعد واري رڪن ۾ مشغول نه ٿيو هجي ته ان رڪن کي ۽ اها شيءِ جيڪا ان کان پوءِ آهي ادا ڪري، پر جيڪڏهن بعد واري رڪن ۾ مشغول ٿي ويو هجي ته احتياط مطابق ان جي نماز باطل آهي، مثال شڪ پوي ته رکوع ڪيو آهي يا نه ۽ (گهڻي شڪي هجڻ جي ڪري) ان شڪ جي پرواهه نه ڪيائين، بعد ۾ ياد آيس ته رکوع ناهي ڪيو، ان وقت جيڪڏهن سجدي ۾ ناهي ويو ته رکوع ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ٻئي سجدي ۾ مشغول ٿي ويو هجي ته احتياط مطابق ان جي نماز باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1178- جيڪو ماڻهو گهڻو شڪي هجي جيڪڏهن اهڙي عمل جي ادائگي ۾ شڪ ڪري، جيڪو نماز جو رڪن ڪونهي ۽ (گهڻو شڪي هجڻ جي ڪري) ان شڪ جي پرواهه نه ڪري پر بعد ۾ ان کي ياد اچي ته ان عمل کي ادا ناهي ڪيو ۽ اڃا ادا ڪرڻ جي جڳهه کان اڳتي ناهي وڌيو ته ان عمل کي ادا ڪري، پر جيڪڏهن ان جاءِ کان اڳتي وڌي چڪو آهي ته ان جي نماز صحيح آهي، مثال شڪ پوي ته الحمد پڙهيو آهي يا نه ۽ ان جي پرواهه نه ڪري پر کيس قنوت ۾ ياد اچي ته الحمد ناهي پڙهيو ته الحمد پڙهي، پر جيڪڏهن رکوع ۾ ياد اچي ته نماز صحيح آهي.

5- پيش نماز ۽ جماعتي جو شڪ

مسئلہ 1179- جيڪڏهن پيش نماز کي رکعتن جي تعداد ۾ شڪ پوي، مثال ان کي شڪ پوي ته ٽي رکعتون پڙهيون آهن يا چار ۽ جماعتي (پويان نماز پڙهڻ واري) کي يقين يا گمان هجي ته چار رکعتون پڙهيون آهن ۽ پيش نماز کي (ڪنهن اشاري سان) سمجهائي ته هو نماز کي پورو ڪري ۽ نماز احتياط پڙهڻ جي ضرورت ڪونهي، اهڙي طرح جيڪڏهن امام کي يقين يا گمان هجي ته ڪيتريون رکعتون پڙهيون آهن ۽ مقتديءَ کي رکعتن جي تعداد ۾ شڪ هجي ته پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري ۽ اهڙي طرح نماز جي ٻين عملن ۾ به ائين ئي ڪرڻ گهرجي، مثال سجدن جي تعداد ۾ شڪ پوڻ.

6- مستحب نماز ۾ شڪ

مسئلہ 1180- جيڪڏهن ڪنهن مستحبي نماز جي رکعتن جي تعداد ۾ شڪ پوي ۽ گهڻن رکعتن وارو اهڙو شڪ هجيست جيڪو نماز کي باطل ڪري ڇڏي ته رکعتن جي گهٽ تعداد تي بنا رکي، مثال صبح جي مستحب نماز ۾ شڪ ڪري ته ٻه رکعتون پڙهيائين يا ٽي ته ٻن رکعتن تي بنا رکي.

مسئلہ 1181- رڪن جو گهٽ ٿيڻ مستحب نماز کي باطل ڪري ٿو. ليڪن رڪن جو وڌيڪ ٿيڻ ان کي باطل نه ٿو ڪري ان مطابق جيڪڏهن مستحب نماز وسري وڃي ۽ ان وقت ياد اچي جڏهن ته رڪن ۾ داخل ٿي چڪو هجي ته رهيل شيءِ پڙهي وري رڪن کي ادا ڪري مثال رکوع ۾ ياد پويس ته سورة يا حمد جي تلاوت نه ڪئي آهي ته پوئتي موٽي قرائت ڪري وري رکوع ادا ڪري.

مسئلہ 1182- جيڪڏهن مستحب نماز جي ڪنهن شيءِ ۾ شڪ ڪري پوءِ اها شيءِ رڪن هجي يا رڪن کان سواءِ ٻي ڪا شيءِ، جيڪڏهن ان جي جاءِ کان گذري نه ويو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

هجي ته ان کي ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ان جي مڪان کان گذري چڪو هجي ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1183- جيڪڏهن مستحب نماز ۾ گمان هجيس ته ٽي رڪعتون يا وڌيڪ ٿي ويون آهن ته ان جي پرواهه نه ڪري ته سندس نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن گمان ٻن رڪعتن يا ان کان گهٽ رڪعتن جو هجي ته احتياط واجب مطابق ان گمان تي عمل ڪري، مثال جيڪڏهن گمان اٺس ته هڪ رڪعت پڙهي آهي ته احتياط جي طور تي ٻي رڪعت به ضرور پڙهي.

مسئلو 1184- جيڪڏهن نافله نماز ۾ اهڙو ڪم ڪري جنهن لاءِ واجب نماز ۾ سهو جو سجدو واجب آهي يا هڪ سجدو وسري وڃيس ته ان لاءِ ضروري نه آهي ته نماز کان پوءِ سهو جو سجدو ڏي يا رهيل سجدي جي قضا ڪري.

مسئلو 1185- جيڪڏهن مستحب نماز ۾ شڪ ڪري ته پڙهي آهي يا نه، ته جيڪڏهن نماز اهڙي هجي جنهن جو وقت معين نه آهي جيئن نماز جعفر طيار ته اهو فرض ڪري ته نه پڙهي آهي. اهڙي طرح روزانو جون نافله نمازون جن جو وقت معين آهي پر وقت گذرڻ کان پهريان شڪ ڪري ته پڙهيون آهن يا نه ته ان جو به ساڳيو حڪم آهي پر وقت جي گذري وڃڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته پڙهيون آهن يا نه ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

صحيح شڪ

مسئلو 1186- ڪجهه صورتون ۾ جيڪڏهن چئن رڪعتن واري نماز جي رڪعتن ۾ شڪ ٿئي ته سوچي ۽ جيڪڏهن يقين يا گمان ڪنهن طرف ٿي وڃيس ته ان تي عمل ڪري ۽ نه ته ٻي صورت ۾ هيٺين حڪمن تي عمل ڪري ۽ ان جون نو صورتون آهن: پهريون: ٻئي سجدي ۾ داخل ٿيڻ کانپوءِ ٻن ۽ ٽن رڪعتن ۾ شڪ ڪرڻ، هن شڪ ۾ فرض ڪري ته ٽين رڪعت آهي. ان کان پوءِ هڪ رڪعت پڙهي نماز کي پورو ڪري. ان کان پوءِ هڪ رڪعت احتياط مطابق ٻيهي پڙهي ۽ احتياط واجب مطابق ٻه رڪعتون ويهي پڙهڻ ڪافي نه آهن.

ٻيون: ٻئي سجدي ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته ٻه رڪعتون پڙهيون آهن يا چار ته چار رڪعتون فرض ڪري نماز کي پورو ڪري ۽ نماز کان پوءِ ٻه رڪعتون نماز احتياط ٻيهي پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ٽيون: ٻئي سجدي ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ ٻن، ٽن ۽ چئن رڪعتن جي وچ ۾ شڪ ڪري، ته چار رڪعتون سمجھي نماز کي پورو ڪري ان کان پوءِ ٻه رڪعتون احتياط نماز بيھي پڙھي ۽ بعد ۾ ٻه رڪعتون ويھي پڙھي.

چوٿون: ٻئي سجدي ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ چئن ۽ پنج رڪعتن ۾ شڪ ڪري ته چار رڪعتون سمجھي نماز کي پورو ڪري ۽ ٻه سجدا سھو جا ادا ڪري ۽ اھڙي طرح جتي به شڪ گھٽ وارو پاسو چار رڪعتون ھجي ۽ وڏو وارو پاسو چئن کان وڌيڪ ھجي مثال جي طور تي چئن ۽ ٻن رڪعتن جي وچ ۾ شڪ ڪري ۽ اھو ٻئي سجدي ۾ داخل ٿيڻ کان پوءِ ھجي ته چار رڪعتون فرض ڪري ۽ ٻنھي شڪن جي وظيفي تي عمل ڪري يعني نماز احتياط پڙھي احتمال آھي ته ھن چئن کان گھٽ نماز پڙھي ھجي ۽ ٻه سجدا سھو جا انجام ڏئي ڇو ته احتمال آھي چئن رڪعتن کان وڌيڪ پڙھي ھجي انھن چئن حالتن ۾ پھرئين سجدي کان پوءِ ۽ ٻئي سجدي ۾ داخل ٿيڻ کان پھريان شڪ ڪري ته ان جي نماز باطل آھي.

پنجون: ٽن ۽ چئن رڪعتن ۾ شڪ ڪري ۽ اھو شڪ نماز جي ڪنھن به حالت ۾ ھجي ته چار رڪعتون سمجھي نماز کي پورو ڪري ۽ ھڪ رڪعت بيھي يا ٻه رڪعتون ويھي نماز احتياط پڙھي.

ڇھون: چئن ۽ پنج رڪعتن جي وچ ۾ اٿي بيھڻ کان پوءِ قيام جي حالت ۾ شڪ ڪري ته ان کي گھرجي ته ويھي رھي ۽ تشھد ۽ سلام پڙھي (نماز کي پورو ڪري) ۽ ان کان پوءِ ھڪ رڪعت بيھي يا ٻه رڪعتون ويھي نماز احتياط پڙھي.

ستون: بيھڻ جي حالت ۾ ٽن ۽ پنج رڪعتن جي وچ ۾ شڪ ڪري ته ويھي ۽ تشھد ۽ سلام چئي، ان کان پوءِ ٻه رڪعتون نماز احتياط بيھي پڙھي.

اٺون: قيام ۾ ٽن، چئن ۽ پنج رڪعتن ۾ شڪ ڪري ته ويھي تشھد پڙھي ۽ نماز جي سلام کان پوءِ ٻه رڪعتون بيھي ۽ ٻه رڪعتون ويھي نماز احتياط پڙھي.

نائون: بيھڻ جي حالت ۾ پنج ۽ ٻن رڪعتن جي وچ ۾ شڪ ٿئي ته ويھي رھي ۽ تشھد ۽ سلام چئي ۽ ٻه سجدا سھو جا ادا ڪري.

مسئلو 1187- جيڪڏھن ڪنھن شخص کي صحيح شڪ پيش اچي ۽ نماز جو وقت ايترو ٿورو ھجي جو نماز کي بيھر نه پڙھي سگھي ته نماز کي نه توڙي جيڪو حڪم بيان ڪيو ويو آھي ان تي عمل ڪري ۽ جيڪڏھن وقت گھڻو ھجي ته نماز کي توڙي بيھر پڙھي سگھي ٿو.

مسئلو 1188- جيڪڏھن نماز ۾ ڪو به اھڙو شڪ پيش اچي جنھن جي ڪري نماز احتياط واجب ٿي وڃي ته جيڪڏھن احتياط جي نماز کي پورو ڪري ته احتياط مستحب ھي آھي ته نماز احتياط کي پڙھي ۽ احتياط نماز پڙھڻ کان سواءِ ٻي نماز

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

شروع نہ ڪري، پر جيڪڏهن نماز کي ٽوڙڻ کان پهريان وري ٻي نماز کي شروع ڪندو ته احتياط واجب مطابق سندس ٻي نماز به باطل آهي. پر جيڪڏهن نماز کي باطل ڪرڻ واري فعل کان پوءِ ٻي نماز ۾ مشغول ٿيندو ته سندس ٻي نماز صحيح آهي.

مسئلو 1189- جيڪڏهن نماز کي باطل ڪرڻ وارو شڪ ٿئي ۽ اهو معلوم هجي ته جيڪڏهن نماز کي اڳتي پڙهندو ته يقين يا گمان حاصل ٿي ويندس ته جي نماز جي پهرين ٻن رڪعتن ۾ نماز کي باطل ڪندڙ شڪ ٿيو هجي ته ان صورت ۾ نماز کي اڳتي پڙهڻ جائز نه آهي. مثال قيام ۾ شڪ ڪري ته هڪ رڪعت پڙهي آهي يا وڌيڪ ۽ معلوم هجي ته جيڪڏهن ركوع ۾ ويندو ته يقين يا گمان ٿي ويندس ان حالت ۾ ركوع ۾ وڃڻ جائز نه آهي، پر ٻين نماز کي باطل ڪندڙ شڪن ۾ نماز کي اڳتي پڙهي سگهي ٿو ته جيئن يقين يا گمان حاصل ٿي وڃي.

مسئلو 1190- جيڪڏهن پهريان هڪ طرف گمان هجي پر بعد ۾ ٻئي طرف برابر ٿي وڃن ته شڪ جي حڪم تي عمل ڪري، پر جيڪڏهن پهرين ٻئي طرف برابر هجن ۽ جيڪو سندس وظيفو آهي ان تي بنا رڪي ان کان پوءِ سندس گمان ٻئي طرف ٿي وڃي ته ان پاسي کي وٺي نماز کي پورو ڪري.

مسئلو 1191- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر نه آهي ته ان جو گمان هڪ طرف لاءِ وڌيڪ آهي يا ٻئي پاسا برابر آهن ته شڪ جي حڪم تي عمل ڪري.

مسئلو 1192- جيڪڏهن نماز کان پوءِ سمجهي ته نماز ۾ ٻن ۽ ٽن رڪعتن ۾ شڪ ٿيو هيس ۽ ٽي رڪعتون فرض ڪيون هئائين، پر اهو نه ڄاڻي ته سندس گمان ٽن رڪعتن لاءِ هيو يا ٻئي طرف ان جي نظر ۾ برابر هئا ته نماز احتياط پڙهڻ لازمي نه آهي.

مسئلو 1193- جيڪڏهن انسان قيام ۾ شڪ ڪري ته ٻه سجدا ڏنا آهن يا نه ۽ ان وقت ئي ٻيو اهڙو شڪ ٿي وڃي ته جيڪڏهن اهو ٻن سجدن کان پوءِ هجي ها ته صحيح هو. مثال شڪ ڪري ته ٻه رڪعتون پڙهيون آهن يا ٽي، جيڪڏهن ان شڪ جي حڪم تي عمل ڪري ته سندس نماز صحيح آهي، پر جيڪڏهن اهڙو شڪ تشهد جي حالت ۾ ٿئي ته جيڪڏهن ٻن ۽ ٽن جي وچ ۾ هجي ته نماز باطل آهي. ۽ جيڪڏهن ٻن، چئن يا ٻن، ٽن ۽ چئن جي وچ ۾ هجي ته سندس نماز صحيح آهي ۽ شڪ جي حڪم تي عمل ڪري.

مسئلو 1194- جيڪڏهن تشهد ۾ مشغول ٿيڻ کان پهريان يا بيهڻ کان پهريان، اهڙين رڪعتن ۾ جن ۾ تشهد نه آهي شڪ ڪري ته هڪ سجدا يا ٻئي سجدا ڪيائين يا نه ۽ ان ئي حالت ۾ ٻيو شڪ ٿي وڃي جيڪو ٻن سجدن کان پوءِ هجي ها ته صحيح هو ته سندس نماز باطل آهي.

مسئلو 1195- جيڪڏهن بيهڻ جي حالت ۾ ٽن ۽ چئن يا ٽن، چئن ۽ پنجن ۾ شڪ ڪري ۽ ياد اچيس ته هڪ يا ٻه سجدا اڳئين رڪعت جا نه ڪيا اٿس ته انجي نماز باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1196- جيڪڏهن هڪڙو شڪ ختم ٿي وڃي ۽ ٻيو شڪ اچيس مثال پهريان شڪ ڪري ته ٻه رڪعتون پڙهيون آهن يا تي، بعد ۾ شڪ ڪري ته ٽي رڪعتون پڙهيون آهن يا چار ته ٻئي شڪ جي حڪم تي عمل ڪري.

مسئلو 1197- جيڪڏهن نماز کان پوءِ شڪ ڪري ته نماز جي حالت ۾ ٻن ۽ چئن رڪعتن جي وچ ۾ شڪ ڪيو اٿس يا ٽن ۽ چئن جي وچ ۾ ته ٻنهي شڪن جي حڪم تي عمل ڪري سگهي ٿو يا وري نماز کي باطل ڪري ۽ ان کي ٻيهر پڙهي سگهي ٿو. مسئلو 1198- جيڪڏهن نماز کان پوءِ سمجهي ته نماز ۾ شڪ ڪيو اٿس پر اهو نه ٿو ڄاڻي ته باطل شڪ هو يا صحيح شڪ هو ته نماز کي ٻيهر پڙهي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي ٿو ته صحيح شڪ هو پر اها خبر نه پوي ته شڪ جي ڪهڙي قسم مان هو ته نماز کي ٻيهر پڙهڻ جائز آهي.

مسئلو 1199- جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهندو هجي، جيڪڏهن ان کي اهڙو شڪ پيش اچي جنهن جي لاءِ هڪ رڪعت بيهي يا ٻه رڪعتون ويهي نماز پڙهڻي پوندي آهي ته هڪ رڪعت ويهي پڙهي جيڪڏهن ان کي اهڙو شڪ پيش اچي جنهن جي لاءِ ٻه رڪعتون نماز احتياط بيهي پڙهڻي پوندي آهي ته هو ٻه رڪعتون ويهي پڙهي.

مسئلو 1200- جيڪو ماڻهو بيهي نماز پڙهي ٿو، جيڪڏهن نماز احتياط پڙهڻ وقت بيٺ کان مجبور ٿي وڃي ته نماز احتياط ان ماڻهوءَ وانگر ادا ڪري جيڪو ويهي نماز پڙهي ٿو ۽ ان جا حڪم مٿين مسئلي ۾ ٻڌايا ويا آهن.

مسئلو 1201- جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهي ٿو، جيڪڏهن نماز احتياط پڙهڻ وقت بيهي نماز پڙهي سگهي ٿو ته ان کي ان شخص جي فرض جي مطابق عمل ڪرڻ گهرجي جيڪو نماز بيهي پڙهي ٿو.

نماز احتياط پڙهڻ جو طريقو

مسئلو 1202- جنهن ماڻهوءَ تي نماز احتياط واجب هجي ان کي گهرجي ته نماز ختم ڪندي ئي فوراً نماز احتياط جي نيت ڪري ۽ تڪبير چوي ۽ ان کان پوءِ سورة الحمد پڙهي ۽ رکوع ۾ وڃي ان کان پوءِ ٻه سجدا ڪري، جيڪڏهن هڪ رڪعت نماز احتياط مٿس واجب آهي ته ٻنهي سجدن کان پوءِ تشهد ۽ سلام پڙهي ۽ جيڪڏهن نماز احتياط ٻه رڪعتون واجب اٿس پوءِ ٻي رڪعت پهرين رڪعت وانگر ادا ڪري ۽ تشهد کان پوءِ سلام پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1203- نماز احتیاط ۾ سورة ۽ قنوت ناهي ۽ نیت زبان سان نہ ڪري ۽ احتیاط لازم مطابق الحمد کي آهسته پڙهي ۽ احتیاط مستحب آهي ته بسم الله به آهسته پڙهي.

مسئلہ 1204- جيڪڏهن نماز احتیاط شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ یاد اچي ته جيڪا نماز پڙهي آهي اها صحيح هئي ته پوءِ نماز احتیاط پڙهڻ ضروري ڪونهي ۽ جيڪڏهن نماز احتیاط پڙهندي یاد اچي ته نماز احتیاط کي پورو ڪرڻ لازمي ڪونهي.

مسئلہ 1205- جيڪڏهن نماز احتیاط پڙهڻ کان اڳ ۾ یاد اچي ته نماز جون رکعتون گهٽ پڙهيون هيون ته جيڪڏهن اڃا تائين ڪو اهڙو ڪم نہ ڪيو اٿس جنهن سان نماز باطل ٿي وڃي ٿي ته نماز جو جيڪو حصو نہ پڙهيو هئائين ان کي پڙهي ۽ پُل چُڪ ۾ سلام پڙهڻ جي ڪري به سهو جا سجدا ادا ڪري، پر جيڪڏهن ڪو اهڙو ڪم ڪيو آهي جنهن سان نماز باطل ٿي وڃي ٿي، مثال قبلي جي طرف پني ڪئي هجيس ته نماز ٻيهر پڙهي.

مسئلہ 1206- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز احتیاط ادا ڪرڻ کان پوءِ اهو سمجهي ته سندس نماز جي رکعتن ۾ نماز احتیاط جي برابر گهٽتائي هئي، مثال ٽين ۽ چوٿين رکعت جي شڪ جي صورت ۾ هڪ رکعت نماز احتیاط پڙهي وري یاد اچي ته نماز تي رکعت پڙهي هئي ته ان جي نماز صحيح آهي.

مسئلہ 1207- جيڪڏهن نماز احتیاط ادا ڪرڻ کان پوءِ یاد اچي ته سندس نماز ۾ رکعتن جي گهٽتائي نماز احتیاط جي رکعتن کان گهٽ هئي، مثال ٻن ۽ چئن رکعتن جي شڪ ۾ به رکعت نماز احتیاط پڙهي ۽ پوءِ سمجهي ته نماز تي رکعت پڙهي آهي (يعني هڪ رکعت گهٽ پڙهي هئائين) ته نماز ٻيهر پڙهي.

مسئلہ 1208- جيڪڏهن نماز احتیاط ادا ڪرڻ کان پوءِ یاد اچي ته سندس نماز ۾ رکعتن جي گهٽتائي نماز احتیاط جي رکعتن جي مقدار کان وڌيڪ هئي، مثال تن ۽ چئن رکعتن جي شڪ جي صورت ۾ هڪ رکعت نماز احتیاط پڙهي ۽ پوءِ سمجهي ته نماز به رکعتون پڙهيون هيون ته جيڪڏهن نماز احتیاط پڙهڻ کان پوءِ ڪو اهڙو ڪم ڪيو اٿس جنهن سان نماز تتي پوي ٿي، مثال قبلي رخ نہ رهيو هجي ته نماز ٻيهر ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ڪو اهڙو ڪم نہ ڪيو اٿس جنهن سان نماز تتي پوي ٿي ته ان صورت ۾ به احتیاط لازم مطابق نماز کي ٻيهر پڙهي ۽ احتیاط واري هڪ بي رکعت ملائڻ ڪافي نہ آهي.

مسئلہ 1209- جيڪڏهن ٻي، ٽين ۽ چوٿين رکعت ۾ شڪ پوي ۽ به رکعتون نماز احتیاط ٻيهر پڙهڻ کان پوءِ یاد اچي ته اصل ۾ نماز به رکعتون پڙهي هئائين ته پوءِ به رکعتون نماز احتیاط ويهي پڙهڻ ضروري ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1210- جيڪڏهن ٽين ۽ چوٿين رڪعت ۾ شڪ پوي ته ان کي گهرجي ته احتياط نماز کي ڇڏي ڏي. هڪ رڪعت نماز احتياط بيهي پڙهڻ ۾ مشغول هوندي ياد اچيس ته اصل نماز تي رڪعت پڙهي هٽائين ۽ جيڪڏهن پهرين ركوع کان اڳ ۾ ياد اچي ته هڪ رڪعت ملائي پڙهي ته سندس نماز صحيح آهي ۽ سلام جي وڌيڪ هجڻ جي ڪري سهو جا به سجدا احتياط لازم مطابق ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ركوع کان پوءِ ياد اچي ته ضروري آهي ته نماز کي بيهي پڙهي ۽ احتياط مطابق هڪ رڪعت ملائڻ ڪافي نه آهي.

مسئلو 1211- جيڪڏهن ٻي، ٽين ۽ چوٿين رڪعت ۾ شڪ پوي ۽ ٻه رڪعتون نماز احتياط بيهي پڙهڻ شروع ڪري ڇڏي ۽ وچ ۾ ياد اچيس ته ٽي رڪعتون نماز پڙهي هٽائين ته مٿئين مسئلي مطابق عمل ڪري.

مسئلو 1212- جيڪڏهن نماز احتياط پڙهندي ياد اچي ته اصل نماز ۾ رڪعتن جو گهٽ ٿيل تعداد نماز احتياط کان گهٽ يا وڌ هئو ته مسئلي نمبر 1211 مطابق عمل ڪري.

مسئلو 1213- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ هجي ته اها نماز احتياط جيڪا مٿس واجب هئي پڙهي آهي يا نه ته جيڪڏهن نماز جو وقت گذري چڪو هجي ان شڪ جي پرواه نه ڪري، پر جيڪڏهن اڃا نماز جو وقت باقي هجي ۽ شڪ ۽ نماز جي وچ ۾ اڃا گهڻو وقفو نه گذريو هجي ۽ ڪو اهڙو ڪم به نه ڪيو هجي جنهن سان نماز ٽٽي پوي ٿي، مثال جي طور قبلي کان منهن موڙڻ يا ان جهڙو نماز کي باطل ڪرڻ وارو ڪم نه ڪيو هجي ته نماز احتياط پڙهڻ گهرجي، پر جيڪڏهن اهڙو ڪم ڪيو هجي جنهن سان نماز ٽٽي پوي ٿي يا ٻي ڪنهن ڪم ۾ مشغول ٿي چڪو هجي يا شڪ ۽ نماز جي درميان گهڻو وقفو ٿي ويو هجي ته احتياط لازم مطابق نماز کي بيهي پڙهي.

مسئلو 1214- جيڪڏهن هڪ رڪعت جي بدران ٻه رڪعتون پڙهي ويهي ته نماز احتياط باطل آهي ۽ اصل نماز کي بيهي پڙهي ۽ اهڙي طرح احتياط لازم جي مطابق جيڪڏهن نماز احتياط ۾ رڪن کي وڌائي. (ته به نماز باطل آهي)

مسئلو 1215- جيڪڏهن نماز احتياط پڙهندي، ان جي ڪنهن فعل ۾ شڪ ٿئي ته ادا ڪيو آهي يا نه ته جيڪڏهن ان فعل جي جاءِ کان اڳتي ناهي وڌيو ته ان کي ادا ڪري، پر جيڪڏهن اڳتي وڌي چڪو آهي ته ان شڪ جي پرواه نه ڪري مثال جيڪڏهن هن کي شڪ پوي ته سورة حمد پڙهي آهي يا نه ۽ اڃا ركوع ۾ نه ويو آهي ته حمد پڙهي پر جيڪڏهن ركوع ۾ هليو ويو هجي ته پنهنجي شڪ جي پرواه نه ڪري.

مسئلو 1216- جيڪڏهن ڪو شخص نماز احتياط جي رڪعتن ۾ شڪ ڪري ته جيڪڏهن ان شڪ ۾ رڪعتن جي وڌيڪ هجڻ واري طرف نماز باطل ٿيندي هجي ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

گهت رکعتن وارو طرف اختيار ڪري ۽ جيڪڏهن وڌيڪ رکعتن وارو شڪ باطل نه ڪندو هجي ته ان کي اختيار ڪري مثال جڏهن به رکعتون نماز احتياط پڙهڻي هجي ۽ شڪ پوي ته به رکعتون پڙهيون آهن يا تي ته سمجهي ته به رکعتون پڙهيون آهن، ڇو ته وڌيڪ هجڻ وارو طرف اختيار ڪرڻ ۾ نماز باطل ٿي ويندي ۽ جيڪڏهن شڪ پوي ته هڪ رکعت پڙهي آهي يا به ته سمجهي به رکعتون پڙهيون آهن ڇو ته ان موقعي تي گهڻائي وارو طرف اختيار ڪرڻ ۾ نماز باطل نٿي ٿئي.

مسئلو 1217- جيڪڏهن نماز احتياط ۾ پلجي ڪوئي اهڙو فعل گهت ٿئي يا وڌي وڃي جيڪو رڪن ناهي ته ان جي لاءِ سهو جي سجدي جي ضرورت ناهي.

مسئلو 1218- جيڪڏهن نماز احتياط پڙهڻ کان پوءِ شڪ پوي ته ان جو فلاڻو حصو يا شرط ادا ڪيو آهي يا نه ته ان شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 1219- جيڪڏهن نماز احتياط جو تشهد يا هڪ سجود ادا ڪرڻ پلجي وڃي ۽ ان وقت ياد اچي جڏهن ان کي ادا نه ڪري سگهي ته پوءِ احتياط واجب هي آهي ته سلام کان پوءِ سجدي جي قضا ڪري، پر تشهد جي قضا لازم نه آهي.

مسئلو 1220- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو تي نماز احتياط يا سهو جا به سجدا واجب هجن ته ضروري آهي ته پهرين نماز احتياط ادا ڪري ۽ احتياط واجب مطابق جيڪڏهن نماز احتياط ۽ قضا سجود هجي ته به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 1221- نماز ۾ رکعتن جي تعداد جي باري ۾ نمازي جو گمان يقين جي برابر آهي، مثال شڪ هجيس ته هڪ رکعت پڙهي آهي يا به ۽ گمان هجيس ته به پڙهيون آهن اهو سمجهي ته به ئي پڙهيون آهن ۽ جيڪڏهن چار رکعتي نماز ۾ اهو گمان هجي ته چار رکعتون پڙهيون آهن ته نماز احتياط جي ضرورت ناهي نماز جي ٻين عملن ۾ گمان جي حيثيت شڪ واري آهي، جيڪڏهن گمان هجي ته رکوع ڪيو آهي ۽ اڃا سجدي تائين نه پهتو هجي ته ضروري آهي رکوع ادا ڪري ۽ جيڪڏهن گمان ٿئي ته سورة حمد ناهي پڙهي ۽ سورة پڙهڻ شروع ڪري ڇڏي ته ان گمان جي پرواهه نه ڪري ۽ سندس نماز صحيح آهي.

مسئلو 1222- شڪ، پل ۽ گمان جا جيڪي حڪم روزانو جي واجب نمازن لاءِ آهن اهي ئي ٻين واجب نمازن لاءِ به آهن مثال نماز آيات ۾ شڪ پوي ته هڪ رکعت پڙهي آهي يا به ته جيئن ته هي شڪ به رکعتي نماز ۾ آهي ان ڪري نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن گمان هجي ته ٻي رکعت آهي يا پهرين ته پنهنجي گمان جي مطابق نماز ختم ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

سهو جو سجود

مسئلہ 1223- نماز ۾ سلام پڙهڻ کان پوءِ ٻن شين لاءِ سهو جا ٻه سجدا اهڙي طرح ادا ڪري جيئن بعد ۾ بيان ڪيو ويندو:

1- تشهد پڙهڻ ڀلجي وڃي.

2- چار رڪعتي نماز ۾ ٻئي سجدي جي ذڪر ختم ڪرڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته چار رڪعتون پڙهيون آهن يا پنج يا شڪ ڪري ته چار رڪعتون پڙهيون اٿس يا ڇهه رڪعتون جهڙي طرح چوٿون مورد صحيح شڪن ۾ گذري چڪو.

تن جاين تي احتياط واجب مطابق سجده سهو لازمي آهي:

(1) اهو ڄاڻي ته نماز مان ڪا شيءِ پل ۾ گهٽ وڌ ٿي اٿس پر ان هوندي به نماز صحيح هجي.

(2) پل ۾ نماز جي وچ ۾ ڳالهائي.

(3) اهڙي جاءِ جتي سلام نه ڏيڻ گهرجي پل ۾ سلام چئي وڃي مثال پهرين رڪعت ۾ ڀلجي سلام چوي ۽ احتياط مستحب آهي ته جيڪڏهن رڪعت جو هڪ سجود وسري وڃي يا پل ۾ بيٺو واري جاءِ تي ويهي رهي مثال حمد پڙهڻ محل بيٺل هجي پر پل ۾ ويهي رهي يا ان صورت جي ابتڙ مثال تشهد لاءِ ويهڻ گهرجيس پر پل ۾ اٿي وڃي ته به سجدا سهو جا انجام ڏي بلڪه نماز ۾ جيڪا به شيءِ پل ۾ گهٽائي يا وڌائي ته به سهو جا سجدا ڪري. هنن صورتن جا مسئلا بعد ۾ ايندا.

مسئلہ 1224- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڀلجي يا ان خيال سان ته نماز پڙهي ختم ڪري چڪو آهي ڪجهه ڳالهائي ته احتياط مطابق به سهو جا سجدا ادا ڪري.

مسئلہ 1225- اهو آواز جيڪو ڪنگهڻ سان پيدا ٿئي ٿو ان جي لاءِ سهو جو سجود واجب ڪونهي، پر جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڀلجي دانهن ڪري يا آه ڪري يا آه چوي ته پوءِ احتياط واجب مطابق سهو جو سجود ادا ڪري.

مسئلہ 1226- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ذڪر غلط پڙهي ۽ ٻيهر صحيح پڙهي ته پوءِ ان جي ٻيهر پڙهڻ لاءِ سهو جو سجود واجب ڪونهي.

مسئلہ 1227- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز ۾ دير تائين ڀلجي ڳالهائيندو رهي ۽ اهو سڄو ڳالهائڻ پل جي ڪري هجي ته ان جي لاءِ صرف ٻه سهو جا سجدا سلام کان پوءِ ڪافي آهن.

مسئلہ 1228- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڀلجي تسبيحات اربعه نه پڙهي ته احتياط مستحب آهي ته نماز کان پوءِ به سهو جا سجدا ادا ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 1229- جنهن جاء تي سلام پڙهڻو نه هجي جيڪڏهن ڪو ماڻهو پلجي اتي چوي (السلام علينا وعلي عبادالله الصالحين) يا (السلام عليكم) چاهي، (ورحمة الله وبركاته) نه چيو هجيس تڏهن به احتياط لازم مطابق سهو جا به سجدا ادا ڪري ۽ جيڪڏهن پلجي (السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته) چوي ته پوءِ احتياط مستحب آهي ته به سهو جا سجدا ادا ڪري ۽ جيڪڏهن سلام جا به اڪر يا وڌيڪ چوي ته احتياط واجب مطابق به سجدا سهو جا ادا ڪري.

مسئلو 1230- جتي سلام پڙهڻو نه هو جيڪڏهن ڪو ماڻهو پلجي اتي ٿئي سلام پڙهي ته پوءِ انهن سڀني لاءِ سهو جا به سجدا ڪافي آهن.

مسئلو 1231- جيڪڏهن ڪو ماڻهو هڪ سجدا يا تشهد پلجي وڃي ۽ کيس پوءِ واري رڪعت ۾ رکوع کان اڳ ۾ ياد اچي ته ضروري آهي ته ويهي رهي ۽ سجدا يا تشهد ادا ڪري ۽ نماز کان پوءِ احتياط مستحب مطابق بي جا قيام جي سبب به سهو جا سجدا ادا ڪري.

مسئلو 1232- جيڪڏهن رکوع ۾ يا ان کان پوءِ ياد اچي ته گذريل رڪعت ۾ هڪ سجدا يا تشهد پلجي نه پڙهيو آهي ته نماز کان پوءِ ان جي قضا ڪري ۽ پوءِ به سهو جا سجدا به ادا ڪري.

مسئلو 1233- جيڪو ماڻهو سلام پڙهڻ کان پوءِ ڄاڻي وائي سهو جو سجدا ادا نه ڪري ته اهو گنهگار آهي ۽ احتياط واجب آهي ته جيترو جلد ٿي سگهي ادا ڪري ۽ جيڪڏهن پلجي سهو جو سجدا ادا نه ڪري ته جنهن وقت به ياد اچي فوراً ادا ڪري، پر نماز ٻيهر ورائي پڙهڻ لازمي ڪونهي.

مسئلو 1234- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ هجي ته مٿس به سهو جا سجدا واجب ٿيا آهن يا نه ته کيس ادا ڪرڻ ضروري ناهن.

مسئلو 1235- جڏهن ڪنهن کي شڪ هجي ته مٿس سهو جا به سجدا واجب آهن يا چار ته صرف به سجدا ادا ڪرڻ ڪافي آهن.

مسئلو 1236- جيڪڏهن يقين هجي ته ٻن سهو جي سجدن مان هڪ سجدا ادا ناهي ڪيو ۽ ان کي گهڻي فاصلي جي ڪري ادا ڪرڻ به ممڪن نه هجي يا جيڪڏهن اهو يقين هجي ته پلجي ٿي سهو جا سجدا ڪيا آهن. ضروري آهي ته سهو جا به سجدا ڪري.

سهو جي سجدي ڪرڻ جو طريقو

مسئلو 1237- سجده سهو جو طريقو هي آهي ته نماز جي سلام پڙهڻ کان فوراً پوءِ سهو جي سجدي جي نيت ڪري ۽ پوءِ پنهنجي پيشاني اهڙي شي تي رکي جنهن تي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

سجدو ڪرڻ صحيح آهي ۽ احتياط مستحب هي آهي ته سجدي ۾ هي ذڪر پڙهي ((بسم الله وبالله السلام عليڪ ايها النبي ورحمة الله وبركاته)) ان کان پوءِ سڌو ٿي ويهي ۽ ٻيهر سجدي ۾ وڃي ۽ وري ساڳيوئي ذڪر پڙهي ۽ ان کان پوءِ وري سڌو ٿي ويهي ۽ تشهد پڙهي ۽ سلام پڙهڻ محل فقط ((السلام عليڪم)) چوي. بهتر آهي ته ((ورحمة الله وبركاته)) کي به وڌائي.

وسري ويل سجدي ۽ شهد جي قضا

مسئلو 1238- جيڪو ماڻهو سجدو ڀلجي وڃي ۽ ان جي قضا پوري ڪرڻ چاهي ته ضروري آهي ته اهي سڀ شرط جيڪي نماز ۾ هوندا آهن موجود هجن، مثال بدن ۽ لباس پاڪ هجي قبلي جي طرف منهن هجي وغيره.

مسئلو 1239- جيڪڏهن هڪ نماز ۾ ڪجهه دفعا سجدو ڀلجي وڃي، مثال پهرين رڪعت ۾ هڪ سجدو ۽ ٻي رڪعت ۾ به هڪ سجدو ڀلجي وڃي ته ضروري آهي ته نماز کان پوءِ انهن ٻنهي جي قضا ڪري ۽ احتياط مستحب مطابق ويسر جي ڪري سهو جا ٻه سجدا به ادا ڪري.

مسئلو 1240- جيڪڏهن هڪ سجدو ۽ تشهد ڀلجي وڃي ته انهن مان تشهد لاءِ ٻه سهو جا سجدا ادا ڪري ۽ سجدي لاءِ سهو جو سجدو ضروري نه آهي پر بهتر آهي ته سهو جو سجدو ڪري.

مسئلو 1241- جيڪڏهن ٻن رڪعتن جا ٻه سجدا ڀلجي وڃي ته قضا جي وقت ترتيب جو لحاظ ضروري ڪونهي.

مسئلو 1242- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز جو سلام پڙهڻ کان پوءِ ۽ سجدي جي قضا پوري ڪرڻ کان اڳ ۾ ڪو اهڙو ڪم ڪري جنهن جي ڪري ڄاڻي وائي يا ڀلجي نماز باطل ٿي وڃي ٿي، مثال منهن قبلي کان ڦيري ڇڏي ته احتياط مستحب آهي ته سجدي جي قضا کان پوءِ ٻيهر اها نماز ادا ڪري.

مسئلو 1243- جيڪڏهن ڪنهن کي سلام پڙهڻ کان پوءِ ياد اچي ته آخري رڪعت جو هڪ سجدو ڀل ۾ رهجي ويو آهي ۽ ان جو وضو نه ٿيو هجي ته جيڪو سجدو رهجي ويو آهي. ان کي ادا ڪري وري تشهد ۽ سلام پڙهي ۽ احتياط واجب مطابق بي جا سلام پڙهڻ سبب ٻه سهو جا سجدا ڪري.

مسئلو 1244- جيڪڏهن ڪو ماڻهو سلام پڙهڻ کان پوءِ ۽ سجدي جي قضا ڪرڻ کان اڳ ۾ اهڙو ڪم ڪري جنهن جي ڪري سهو جو سجدو واجب ٿي وڃي ٿو

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مثال پل ۾ ڳالهائي ته احتياط واجب مطابق پهريان سجدي جي قضا ڪري بعد ۾ به سهو جا سجدا ڪري.

مسئلو 1245- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر نه هجي ته ڪانئس سجودو پلجي ويو آهي يا تشهد ته سجدي جي قضا ڪري ۽ به سهو جا سجدا ڪري ۽ احتياط مستحب طور تشهد جي به قضا ڪري.

مسئلو 1246- جيڪڏهن ماڻهوءَ کي شڪ هجي ته سجودو يا تشهد پلجي ويو آهي يا نه ته پوءِ انهن جي قضا يا سهو جو سجودو واجب ڪونهي.

مسئلو 1247- جيڪڏهن اها خبر پوي ته سجودو پلجي ويو آهي، پر اهو شڪ هجي ته بعد واري رکعت جي رکوع کان اڳ ۾ ادا ڪيو آهي يا نه ته احتياط مستحب آهي ته ان جي قضا ڪري.

مسئلو 1248- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي سجدي جي قضا پوري ڪرڻي هجي ۽ ڪنهن سبب جي ڪري سهو جا سجدا به مٿس واجب هجن ته احتياط واجب مطابق نماز کان پوءِ پهرين سجدي جي قضا پوري ڪري ۽ پوءِ سهو جو سجودو ادا ڪري.

مسئلو 1249- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ پوي ته نماز کان پوءِ وسري ويل سجدي جي قضا پوري ڪئي آهي يا نه ته جيڪڏهن نماز جو وقت به باقي هجي ته کيس ان جي قضا ڪرڻ گهرجي، پر جيڪڏهن وقت گذري چڪو هجي ته احتياط واجب مطابق ان جي قضا ڪري.

نماز جي حصن يا شرطن کي گهٽائڻ يا وڌائڻ

مسئلو 1250- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نماز جي واجبات مان ڪنهن کي ڄاڻي وائي گهٽ يا وڌيڪ ڪري، چاهي اهو هڪڙو حرف (اڪر) هجي ته سندس نماز باطل آهي.

مسئلو 1251- جيڪڏهن مسئلو نه ڄاڻڻ جي ڪري واجب رڪنن مان ڪنهن کي گهٽ ڪرڻ يا وڌيڪ ڪري ته به نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن ڇڏي ڏنل واجب عمل رڪن نه هجي ته جاهل قاصر جي نماز باطل نه ٿيندي (جاهل قاصر يعني توضيح المسائل ۾ مسئلو غلط لکيل هو يا ٻڌائڻ واري غلط ٻڌايو) پر جيڪڏهن مسئلو معلوم نه هجڻ جي ڪري صبح يا مغرب يا عشا جي نماز ۾ الحمد ۽ سورة کي آهسته پڙهي يا ظهر ۽ عصر ۾ حمد ۽ سورة وڏي آواز سان پڙهي يا سفر ۾ ظهر، عصر يا عشا جون چار رڪعتون پڙهيون هجن ۽ سڪڻ ۾ ڪوتاهي به ڪئي هجي ته به نماز صحيح آهي.

مسئلو 1252- جيڪڏهن نماز پڙهندي معلوم ٿئي ته وضو يا غسل باطل هو يا بغير وضو يا غسل جي نماز شروع ڪري ڏني آهي ته نماز کي توڙي ۽ ٻيهر وضو يا غسل ڪري پوءِ پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت گذري ويو هجي ته پوءِ قضا ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1253- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي رکوع ۾ پهچڻ کان پوءِ ياد اچي ته پهرين رکعت جا ٻه سجدا پلجي ويو آهي ته احتياط مطابق نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن رکوع ۾ پهچڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته پوءِ ويهي رهي ۽ ٻه سجدا ادا ڪري پوءِ اٿي بيهي ۽ حمد، سورة يا تسبيحات اربعه پڙهي نماز ختم ڪري ۽ احتياط مستحب جي طور تي جا قيام جي سبب ٻه سهو جا سجدا ڪري.

مسئلو 1254- جيڪڏهن ڪنهن کي ”السلام علينا“ يا ”السلام عليكم“ چوڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته هن آخري رکعت جا ٻه سجدا ادا ناهن ڪيا ته فوراً ٻه سجدا ادا ڪري ۽ پوءِ وري تشهد ۽ سلام پڙهي.

مسئلو 1255- جيڪڏهن سلام پڙهڻ کان اڳ ۾ ڪنهن کي ياد اچي ته نماز جي آخري حصي جي هڪ رکعت يا وڌيڪ رکعتون رهجي ويون اٿس ته جيتريون رهجي ويون اٿس اوتريون ادا ڪري.

مسئلو 1256- جيڪڏهن سلام پڙهڻ کان پوءِ ياد اچي ته آخري هڪ رکعت يا وڌيڪ نه پڙهيو آهي ۽ اهڙو ڪم ڪري چڪو هجي جيڪو نماز ۾ ڄاڻي وائي يا پلجي ڪيو وڃي ته نماز ٽٽي پوي ٿي، مثال قبلي کان منهن ڦيري چڪو هجي ته ان جي نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن اهو ڪم جنهن سان ڄاڻي وائي يا پلجي نماز باطل ٿئي ٿي نه ڪيو هجيس ته جيترو حصو پلجي ويو آهي ان کي فوراً ادا ڪري ۽ احتياط لازم مطابق وڌيڪ پڙهيل سلام جي ڪري ٻه سجدا سهو جا ادا ڪري.

مسئلو 1257- جڏهن ڪنهن سلام پڙهڻ کان پوءِ اهڙو ڪم ڪيو هجي جنهن کي ڄاڻي وائي يا پلجي ڪرڻ سان نماز ٽٽي پوي ٿي، مثال قبلي جي طرف پني ڪئي هجي ۽ ان وقت ياد اچي ته آخري رکعت جا ٻه سجدا ادا ناهن ڪيا ته سندس نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن اهڙو ڪم ڪرڻ کان اڳ ۾ ياد اچي ته فوراً ٻئي وسريل سجدا ادا ڪري ۽ ٻيهر تشهد ۽ سلام پڙهي ۽ پهرين پڙهيل سلام جي ڪري احتياط واجب مطابق ٻه سهو جا سجدا ادا ڪري.

مسئلو 1258- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي خبر پوي ته نماز وقت کان پهريان پڙهي آهي ته نماز ٻيهر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت گذري ويو هجي ته ان جي قضا ڪري ۽ جيڪڏهن ڄاڻي ته قبلي کي پني ڏئي نماز پڙهي آهي يا 90 درجا يا ان کان وڌيڪ ڦري چڪو آهي، جيڪڏهن وقت به نه گذريو هجي ته نماز کي ٻيهر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت گذري ويو هجي ۽ شڪ ۾ هجي يا جاهل هجي ته قضا ڪرڻ ضروري آهي نه ته قضا لازمي نه آهي ۽ جيڪڏهن سمجهي ته 90 درجن کان گهٽ منهن ڦري چڪو آهي ته جيڪڏهن ڦري وڃڻ لاءِ دليل نه هجيس مثال قبلي پيچڻ ۽ مسئلي سکڻ ۾ ڪوتاهي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪئي اٿس ته احتياط مطابق نماز کي ٻيهر پڙهي چاهي وقت هجي يا نه هجي جيڪڏهن انهيءَ لاءِ دليل رکي ٿو (عذر هجيس) ته ٻيهر نماز پڙهڻ ضروري نه آهي.

مسافر جي نماز

مسافر کي ظهر، عصر ۽ عشا جي نماز قصر يعني ٻه ٻه رڪعتون پڙهڻ گهرجن، پر ان جي لاءِ اٺن شرطن جو هجڻ ضروري آهي.

ٻيرون شرط:

سفر 8 فرسخ شرعي (تقريباً 44 ڪلو ميٽر) کان گهٽ نه هجي.

مسئلو 1259- جيڪڏهن ڪنهن جي اوت موت جو گڏيل سفر اٺ فرسخ هجي چاهي وڃڻ ۽ واپس ورتڻ چئن فرسخن کان گهٽ هجي يا نه هجي ته کيس نماز قصر پڙهڻ گهرجي، چاهي ٽي فرسخ وڃڻ جا ۽ پنج فرسخ اچڻ جا هجن يا ان جي ابتڙ هجن ته به نماز قصر پڙهي يعني چئن رڪعتن واري نماز ٻه رڪعتون پڙهي.

مسئلو 1260- جيڪڏهن اوت موت جو سفر اٺ فرسخ ٿيندو هجي، چاهي جنهن ڏينهن سفر ڪري ان ئي ڏينهن يا ان رات ۾ واپس نه اچي ته قصر پڙهي، پر بهتر آهي احتياط ڪندي قصر ۽ پوري ٻئي نمازون پڙهي.

مسئلو 1261- جيڪڏهن ڪنهن جو سفر اٺ فرسخ کان گهٽ هجي يا معلوم نه هجي ته اٺ فرسخ آهي يا نه ته نماز قصر نه پڙهي ۽ جيڪڏهن شڪ هجي ته سفر اٺ فرسخ آهي يا نه ته تحقيق ڪرڻ ضروري ڪونهي ۽ نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1262- جيڪڏهن هڪ عادل يا ڪو اطمينان جوڳو ماڻهو چوي ته هي سفر اٺ فرسخ آهي ان جي چوڻ تي اطمينان ٿي وڃي ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1263- جنهن ماڻهوءَ کي يقين هجي ته سندس سفر اٺ فرسخ آهي جيڪڏهن اهو نماز قصر پڙهي ۽ بعد ۾ اهو سفر اٺ فرسخ ثابت نه ٿئي ته نماز ٻيهر چار رڪعتون پڙهي ۽ جيڪڏهن نماز جو وقت گذري چڪو هجي ته ان جي قضا پڙهي.

مسئلو 1264- جنهن ماڻهوءَ کي يقين هجي ته سفر اٺ فرسخ ڪونهي يا شڪ هجي ته اٺ فرسخ آهي يا نه ۽ رستي ۾ معلوم ٿئي ته سندس سفر اٺ فرسخ آهي، چاهي ٿورو فاصلو باقي هجي ته ان کي نماز قصر پڙهڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن پوري نماز پڙهي چڪو آهي ته ٻيهر قصر ادا ڪري، ۽ جيڪڏهن وقت گذري ويو آهي ته ان جي قضا ڪرڻ ضروري نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1265- جيڪڏهن ٻن جڳهن جي وچ ۾ جن جو فاصلو چار فرسخ کان گهٽ هجي گهڻا دفعا اچي ۽ وڃي، چاهي اهو سڄو فاصلو ملائي سفر اٺ فرسخ ٿي وڃي وري به نماز پوري پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1266- جيڪڏهن ڪنهن جڳهه تائين وڃڻ جا ٻه رستا هجن، هڪ رستو اٺ فرسخ کان گهٽ ۽ ٻيو رستو اٺ فرسخ يا ان کان وڌيڪ هجي. جيڪڏهن ان رستي سان وڃي جيڪو اٺ فرسخ يا ان کان وڌيڪ آهي ته قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن ان رستي سان وڃي جيڪو اٺ فرسخ کان گهٽ آهي ته نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1267- اٺن فرسخ جو حساب ان جاءِ کان ڪري جتان کان گذرڻ کان پوءِ مسافر شمار ٿئي ۽ اهو گهڻو ڪري شهر جو ڇيڙو آهي ليڪن ڪجهه وڏن شهرن ۾ ٽي سگهي ٿو ته محلي جي آخر کان سفر جي شروعات شمار ٿئي ۽ ان جي انتها پهچڻ جي آخري جڳهه آهي.

ٻيو شرط:

سفر شروع ڪرڻ وقت اٺ فرسخ مفاصلي تائين وڃڻ جي نيت هجي جيڪو ماڻهو پهريائين ان جڳهه تائين وڃي، جيڪا اٺ فرسخ کان گهٽ هجي ۽ اتي پهچڻ کان پوءِ اڳتي وڃڻ جو ارادو ٿي وڃي ۽ اهو سڄو فاصلو ملائي اٺ فرسخ ٿيندو هجي ته جيئن ته شروع کان سندس ارادو اٺ فرسخ وڃڻ جو نه هو ان ڪري نماز پوري پڙهي، پر جيڪڏهن اتان کان اڳتي اٺ فرسخ وڃڻ جو ارادو ٿي وڃي مثال ايترو فاصلو وڃي جو اوت موت جو فاصلو اٺ فرسخ ٿي وڃي ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1268- جنهن ماڻهوءَ کي خبر نه هجي ته کيس ڪيترا فرسخ سفر ڪرڻو آهي، مثال ڪنهن گم ٿيل شيءِ کي ڳولڻ لاءِ نڪتو هجي ۽ خبر نه هجيس ته ڪيترو پري اها شيءِ ملندي ته نماز پوري پڙهي، پر واپسيءَ ۾ جيڪڏهن سندس وطن تائين يا ان جڳهه تائين جتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو هجي اٺ فرسخ يا وڌيڪ فاصلو ٿئي ته نماز قصر پڙهي، اهڙي طرح جيڪڏهن سفر ڪندي اها نيت ڪري ته ايترو سفر ڪندو جيڪو واپسي واري مسافت سان گڏائي اٺ فرسخ ٿيندو ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1269- مسافرن وقت قصر پڙهي جڏهن اٺ فرسخ جي سفر جو پڪو ارادو هجيس، جيڪڏهن ڪو ماڻهو شهر کان ٻاهر ان ارادي سان نڪري ته جيڪڏهن ڪو ٻيو ماڻهو گڏجي ويو ته اٺ فرسخ ويندس نه ته نه ويندس ته اهڙي صورت ۾ جيڪڏهن ساڻي جي ملڻ جو اطمينان هجيس ته قصر پڙهي نه ته پوري نماز پڙهي.

مسئلو 1270- جنهن ماڻهو جو ارادو اٺ فرسخ سفر ڪرڻ جو هجي ۽ روزانو تمام ٿورو فاصلو طئي ڪري، پر جنهن وقت هو حد ترخص کان گذري وڃي (يعني اهڙي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جڳه تي پهچي جتي سندس شهر جون ديوارون نظر نه اچن ۽ شهر جي اذان ٻڌڻ ۾ نه اچي يا شهر جا ماڻهو کيس نه ڏسن، ان جي نشاني هي آهي ته مسافر شهر وارن کي ڏسي نه سگهي) ته نماز قصر پڙهڻ شروع ڪري، پر جيڪڏهن روزانو تمام گهٽ فاصلو طئي ڪري ته احتياط لازم مطابق قصر ۽ پوري ٻئي نمازون پڙهي.

مسئلو 1271- جيڪو ماڻهو سفر ۾ ڪنهن ٻئي جو پابند هجي، جيئن عورت پنهنجي مڙس اولاد پنهنجي پيءُ ۽ نوڪر پنهنجي مالڪ جو پابند هجي، جيڪڏهن ان کي معلوم ٿئي ته سندس مالڪ جو سفر ان فرسخ آهي ته قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن معلوم نه ٿيس ته پوري نماز پڙهي ۽ پڇڻ ضروري ڪونهي، وري به پڇڻ بهتر آهي.

مسئلو 1272- جيڪو ماڻهو سفر ۾ ڪنهن ٻئي جو پابند هجي، جيڪڏهن ان کي معلوم ٿئي يا گمان هجي ته هو چار فرسخ پهچڻ کان اڳ ۾ ان کان جدا ٿي ويندو ته نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1273- جيڪو ماڻهو سفر ۾ ڪنهن ٻئي جو پابند هجي، جيڪڏهن ان کي اطمینان نه هجي ته هو چار فرسخ کان اڳ ۾ ان کان جدا ٿي ويندو يا نه ته نماز پوري پڙهي، پر جيڪڏهن جدا ٿيڻ جو اطمینان اٿس ته نماز پوري پڙهي.

ٽيون شرط:

مسافر رستي ۾ پنهنجي ارادي کي بدلائي نه ڇڏي ۽ جيڪڏهن چار فرسخ فاصلو طئي ڪرڻ کان اڳ ۾ پنهنجي ارادي کي تبديل ڪري ڇڏي يا ٻڌڻ جو شڪار ٿي وڃي ته جيڪڏهن واپسي وارو فاصلو يا اوت موت وارو فاصلو ان فرسخ نه ٿئي ته نماز کي پورو پڙهي.

مسئلو 1274- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪجهه فاصلو طئي ڪري جيڪو واپسي سان ان فرسخ ٿي ويندو هجي ته سفر کي ختم ڪري ۽ پڪو ارادو هجي ته اتي ئي رهندو يا ڏهه ڏينهن گذاري واپس هليو ويندو يا اتي رهڻ ۽ واپس موٽڻ ۾ ٻڌڻ جو شڪار هجي ته پوءِ نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1275- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪجهه فاصلو طئي ڪري جيڪو واپسي سان ان فرسخ ٿي ويندو هجي ته پنهنجو سفر ختم ڪري ۽ پڪو ارادو اهو ڪري ته واپس هليو ويندو، ته نماز کي قصر پڙهي چاهي ڏهن ڏينهن کان گهٽ رهڻ جو ارادو هجي.

مسئلو 1276- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن اهڙي جڳهه تائين وڃڻ جي ارادي سان سفر شروع ڪري جنهن جو فاصلو ان فرسخ هجي پر ٿورو پري وڃي بي جاءِ تي وڃڻ جو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ارادو ٿي وڃي ته جيڪڏهن اها ٻي جڳهه سندس سفر شروع ڪرڻ جي جاءِ کان اٺ فرسخ پري هجي ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1277- جيڪڏهن اٺ فرسخ هلڻ کان پهريان ڪو ماڻهو ٻڌتر جو شڪار ٿي وڃي ته اٺن فرسخن مان جيترو فاصلو باقي آهي ان کي طئي ڪجي يا نه ۽ ان حالت ۾ سفر نه ڪري ۽ پوءِ اهو فيصلو ڪري ته باقي سفر پورو ڪندو ته سفر جي آخر تائين نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1278- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اٺ فرسخ طئي ڪرڻ کان پهريان مونجهاري ۾ اچي وڃي ته باقي سفر ڪري يا نه باقي رستو تردد جي حالت ۾ هلي رهيو هجي پوءِ پڪو ارادو اهو ڪري ته وڌيڪ اٺ فرسخ هلندو يا چار فرسخ ويندو ۽ چار فرسخ واپسي ۾ سفر ڪندو ته جنهن وقت سفر شروع ڪندو ته نماز قصر ٿيندي.

مسئلو 1279- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اٺ فرسخ هلڻ کان اڳ ۾ مونجهاري ۾ اچي وڃي ته باقي سفر جاري رکي يا نه جڏهن ته سفر جاري رکي ۽ بعد ۾ اهو فيصلو ڪري ته باقي سفر ڪندو ته جيڪڏهن سندس باقي سفر جو فاصلو شڪ واري طئي ٿيل فاصلي کان علاوه اٺ فرسخ کان گهٽ هجي ته نماز پوري پڙهي ۽ جيڪڏهن گهٽ نه هجي ته نماز قصر پڙهي.

چوٿون شرط:

مسافر کي اٺ فرسخ هلڻ کان اڳ ۾ پنهنجي وطن جي وچان گذرڻ جو ارادو نه هجي ۽ ڏهه ڏينهن يا ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ (رستي ۾) ڪنهن جاءِ تي نه ترسي ۽ جيڪڏهن ڪو مسافر اٺ فرسخ سفر ڪرڻ کان اڳ ۾ پنهنجي وطن مان گذرڻ يا ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن ترسڻ جي نيت ڪري ته پوري نماز پڙهي، جيڪڏهن وطن ۾ ترسڻ کانسواءِ گذري وڃي ته احتياط جي طور تي قصر ۽ پوري ٻئي نمازون پڙهي.

مسئلو 1280- جنهن ماڻهوءَ کي اهو معلوم نه هجي ته اٺن فرسخن کان اڳ ۾ پنهنجي وطن مان گذرندو يا نه يا ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن ٽڪندو يا نه ته پوري نماز پڙهي.

مسئلو 1281- جنهن ماڻهوءَ جو ارادو هجي ته اٺ فرسخ هلڻ کان اڳ ۾ پنهنجي وطن مان گذرندو يا ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن ترسندو ۽ اهڙي طرح اهو ماڻهو جيڪو انهن ٻنهي ڳالهين (وطن مان گذرڻ يا نه گذرڻ ۽ وچ ۾ ڏهه ڏينهن ترسڻ يا نه ترسڻ) جي باري ۾ مونجهاري ۾ پئجي وڃي ۽ جيڪڏهن اهو وطن مان گذرڻ ۽ نه وچ ۾ ڏهه ڏينهن ترسڻ جي ارادي تان ڦري وڃي ته پوءِ به ان کي پوري نماز پڙهڻ گهرجي، پر جيڪڏهن اوت موت جو باقي رستو اٺ فرسخ هجي ته قصر پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

پنجون شرط:

سفر ڪنهن حرام ڪم جي لاءِ نه هجي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو حرام ڪم جي لاءِ مثال چوري جي لاءِ سفر ڪري ان کي نماز پوري پڙهڻ گهرجي ۽ اهوئي حڪم ان وقت به آهي جڏهن خود سفر حرام هجي، مثال سفر مان سندس جان يا عضوي کي نقصان پهچي يا زال مڙس جي اجازت کان سواءِ اهڙو سفر ڪري، جيڪو ان تي واجب نه هجي، پر جيڪڏهن سندس سفر واجب هجي جيئن حج جو سفر ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1282- اهڙو سفر جيڪو واجب نه هجي ۽ جنهن سان ماءُ پيءُ کي تڪليف پهچي حرام آهي ۽ ان سفر ۾ نماز پوري پڙهي ۽ اگر ماه مبارڪ رمضان هجي ته روزو به رکي. مسئلو 1283- جنهن ماڻهوءَ جو سفر حرام ناهي ۽ هو ڪنهن حرام ڪم لاءِ سفر نٿو ڪري (ته اهو قصر پڙهي) چاهي هو رستي ۾ ڪو گناهه به ڪري ويهي، مثال جي طور ڪنهن جي غيبت ڪري يا شراب پئي ته به نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1284- جيڪڏهن ڪنهن واجب ڪم کي ڇڏڻ لاءِ سفر ڪري، چاهي ان سفر جو پيو مقصد به هجي يا نه هجي ته پوري نماز پڙهي مثال ڪوئي مقروض ان ڪري سفر ڪري ته قرض گهرندڙ جي قرض گهرڻ کان جان بچي وڃي جڏهن ته ادا به ڪري سگهندو هجي ۽ قرض ڏيندڙ به مطالبو ڪري رهيو هجي ۽ سفر ۾ قرض ادا نه ڪري سگهي ته نماز پوري پڙهي پر جيڪڏهن سفر ڪنهن ٻئي ڪم جي لاءِ هجي ته چاهي ان سفر ۾ ڪو واجب ڇڏجي به وڃي تڏهن به نماز قصر پڙهجي.

مسئلو 1285- جيڪڏهن سفر واري سواري يا زمين غصبي هجي ۽ مالڪ کان ڀڄڻ ڪري سفر ڪري ته نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1286- جيڪو ماڻهو ڪنهن ظالم سان سفر ڪري جيڪڏهن ان سفر تي مجبور به نه هجي ۽ سندس سفر جو مقصد ظالم کي مدد پهچائڻ هجي ته نماز پوري پڙهي، پر جيڪڏهن هو ان سفر تي مجبور هجي يا ان سفر جو مقصد مظلوم کي ڇڏائڻ هجي ته پوءِ قصر پڙهي.

مسئلو 1287- جيڪڏهن سير ۽ تفريح لاءِ سفر ڪري ته اهو سفر حرام ناهي ۽ نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1288- جيڪڏهن راند روند جي سبب شڪار تي وڃي ته وڃڻ وقت نماز پوري پڙهي ۽ واپسيءَ وقت جيڪڏهن پوري مسافت (اٺ فرسخ) هجي، وڃڻ وانگر سفر شڪار لاءِ نه هجي ته نماز قصر پڙهي، پر جيڪڏهن پنهنجي ڏنڌي لاءِ شڪار تي وڃي ته نماز قصر پڙهي ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن مال يا ڪمائيءَ کي وڌائڻ جي لاءِ شڪار تي وڃي ته پوءِ احتياط مستحب ان ۾ آهي ته نماز پوري به پڙهي ۽ قصر به پڙهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 1289- جيڪو ماڻهو گناهه جي ارادي سان سفر ڪري، جيڪڏهن واپسيءَ ۾ اٺ فرسخ فاصلو پورو ٿيندو هجي ته نماز قصر پڙهي ۽ احتياط مستحب آهي ته جيڪڏهن توبه نه ڪري ته پوري نماز به پڙهي ۽ قصر به پڙهي.

مسئلو 1290- جنهن شخص جو سفر گناهه جي ارادي سان هجي، جيڪڏهن هو رستي ۾ ان گناهه جو ارادو ڇڏي ڏي ته جيڪڏهن ان کان پوءِ رهيل سفر جو فاصلو اٺ فرسخ يا اوت موٽ جو سفر اٺ فرسخ هجي يا نه هجي ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1291- جڏهن ڪو ماڻهو گناهه جي ارادي سان سفر نه ڪري پر رستي ۾ اهڙو ارادو ڪري جنهن سان باقي سفر گناهه جي ارادي سان ٿي وڃي ته اتان کان کيس پوري نماز پڙهڻ گهرجي. رستي ۾ نمازون جيڪي پڙهي چڪو آهي صحيح آهن.

ڇهون شرط:

مسافر انهن ماڻهن مان نه هجي جيڪي خانہ بدوش آهن ۽ هميشه بيابانن ۾ هڪ جڳهه تان ٻي جڳهه ڏانهن ڦرندا رهندا آهن ۽ جتي کين داڻو پاڻي ملي پوندو آهي ته اتي ترسي پوندا آهن ۽ وري ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ٻي جاءِ تي هليا ويندا آهن، اهڙن ماڻهن کي انهن سفرن ۾ نماز پوري پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1292- جيڪڏهن ڪو خانہ بدوش ان سبب جي سفر ڪري ته هو اهڙي جڳهه ڳولهي جتي جانورن کي چارڻ جي جاءِ ملي سگهي ته جيڪڏهن گهر جو سامان (خيما وغيره) کڻي نڪري ته نماز پوري پڙهي نه ته قصر پري ان شرط سان ته سفر اٺ فرسخ هجي.

مسئلو 1293- جيڪڏهن خانہ بدوش زيارت يا حج يا تجارت وغيره لاءِ سفر ڪري جيڪڏهن خانہ بدوش هجڻ جو عنوان لاڳو ٿئي ته نماز پوري پڙهي نه ته نماز قصر پڙهي.

ستون شرط:

هن جو ڌنڌو سفر نه هجي. ان ڪري اوني (اُنن تي بار ڏيڻندڙ)، ڊرائيور، ڌنار، ملاح ٽپالي يا جيڪو گهڻو سفر ڪري ٿو جيتوڻيڪ ان جو ڪم سفر تي موقوف نه هجي. ان وانگر جيڪو هفتي ۾ ٽي ڏينهن سفر ڪري چاهي اهو سفر سير ۽ تفريح لاءِ هجي ته نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1294- جنهن ماڻهو جو ڌنڌوئي سفر هجي جيڪڏهن اهو ڪنهن ٻئي ڪم جي لاءِ مثال زيارت يا حج جي لاءِ سفر ڪري ته اهڙي سفر ۾ هو نماز قصر پڙهندو، پر ماڻهو ان کي ڪثير السفر نه چون مثال هر هفتي ٽي ڏينهن سفر ڪري ٿو ۽ جيڪڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪو ڊائيوڙ پنهنجي گاڏي زيارت يا حج جي لاءِ ڪرائي تي هلائي ۽ ان سلسلي ۾ پاڻ به حج يا زيارت ڪري ته پوءِ به نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1295- اهو ماڻهو جيڪو مزدوري يا ڪرايو وٺي حاجين کي مڪي شريف وٺي ويو آهي، جيڪڏهن سندس ڪاروبار اهائي مسافري آهي ته کيس نماز پوري پڙهڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن اهو سندس ڪاروبار نه هجي ۽ سال ۾ هڪ دفعو ان سبب جي ڪري سفر ڪندو هجي ۽ سفر جو وقت گهٽ هجي مثال به ٽي هفتا هجي ته قصر پڙهي جيڪڏهن سفر گهڻو هجي مثال تي مهينا ته نماز پوري پڙهي جيڪڏهن شڪ هجي ته ڪثير السفر آهي يا نه ته بهتر آهي قصر ۽ پوري ٻئي نمازون پڙهي.

مسئلو 1296- ڊائيوڙ يا ان جهڙو ٻيو ڪو عنوان جن جي استعمال ٿيڻ لاءِ ضروري آهي ته انهن ڪمن کي جاري رکڻ جو ارادو رکندا هجن ۽ سندن آرام ڪرڻ جو وقت به عام رواج کان وڌيڪ نه هجي، ان ڪري اهو شخص جيڪو هفتي ۾ هڪ دفعو سفر تي وڃي ته ان کي ڊرائيوڙ نه ٿو چئي سگهجي، پر ڪثير السفر ان کي چئي سگهجي ٿو، جيڪو شخص هفتي ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڏينهن يا مهيني ۾ ڏهه ڏينهن مسافرت تي وڃي ۽ ارادو اهڙي طرح رکندو هجي گهٽ ۾ گهٽ ڇهه مهينا سال ۾ يا ٽي مهينا ٻن سالن يا ان کان وڌيڪ جو ارادو هجي البته پهرئين مهيني ۾ احتياطاً گڏ پڙهي (قصر ۽ پوري پڙهي) پر ڪثير السفر ان کي نه ٿو چئي سگهجي، جيڪو شخص هفتي ۾ هڪ ڏينهن سفر تي وڃي ٿو. جيڪو شخص هفتي ۾ ٻه ڏينهن سفر تي وڃي ته ان کي احتياط واجب مطابق قصر ۽ پوري نماز پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1297- جيڪو ماڻهو سال جي ڪجهه حصي ۾ مسافريءَ وارو ڪاروبار ڪندو هجي، جيئن ڊرائيوڙ جيڪو سردين ۾ يا صرف گرمين ۾ پنهنجي گاڏي ڪرائي تي هلائيندو هجي ته کيس گهرجي ته ان سفر ۾ نماز پوري پڙهي، پر احتياط مستحب آهي ته هو ان سفر ۾ ٻئي نمازون (پوري ۽ قصر) پڙهي.

مسئلو 1298- اهو ڊرائيوڙ يا گهوڙ ڪرڻ وارو ماڻهو جيڪو شهر جي ٻه ٽي فرسخ واري حد ۾ بار بار ايندو ويندو هجي جيڪڏهن ان فرسخ هلي ته کيس نماز قصر پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1299- اهو ماڻهو جنهن جو ڏندو مسافري ۾ جانورن تي بار ڍوڻ هجي چاهي ڏهه ڏينهن يا انهن کان وڌيڪ وطن ۾ رهي ۽ شروع کان رهڻ جو ارادو هجي يا نه ڏهه ڏينهن رهڻ کان پوءِ پهرئين سفر ۾ ان لاءِ ضروري آهي ته نماز پوري پڙهي ۽ اهڙي طرح وطن کان سواءِ جتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪيو اٿس يا نه ته (اتي نماز پوري پڙهي) پر خاص طور تي ڌنار يا گاڏي جو ڊرائيوڙ گاڏي ڪرائي تي هلائي ٿو جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

انھن وانگر آھي ته ڏھ ڏينھن رھڻ کانپوءِ واري پھرين سفر ۾ احتياط مستحب مطابق نماز پوري ۽ قصر ٻئي پڙھي.

مسئلو 1300- جنھن ماڻھوءَ جو ڏنڌو سفر ڪرڻ هجي ان ماڻھوءَ جي نماز قصر ٿيڻ لاءِ ٽي دفعا مسافرت ڪرڻ شرط نه آھي، بس جيڪڏھن کيس ڊرائيور يا ان جھڙي ٻئي نالي سان سڏيو وڃي توڙي جو ان جو پھريون سفر هجي ته نماز پوري پڙھي.

مسئلو 1301- جنھن ماڻھو جو ڪاروبار سفر هجي جيئن ڊرائيور جيڪڏھن معمولي حد کان وڌيڪ سفر سندن ٿڪاوت جو سبب ٿئي ته نماز کي قصر پڙھڻ گھرجي.

مسئلو 1302- جيڪو ماڻھو شھرن جو سير ۽ سياحت ڪندو هجي ۽ ڪنھن جاءِ کي هن وطن قرار نه ڏنو هجي ته کيس پوري نماز پڙھڻ گھرجي.

مسئلو 1303- جنھن ماڻھوءَ جو ڏنڌو مسافري ناھي، جيڪڏھن ڪنھن شھر يا ڳوٺ ۾ سندس ڪا اهڙي جنس (شي) آھي جنھن جي بار ڍوڻ لاءِ کيس لاڳيتو سفر ڪرڻا پون ٿا ته ان ماڻھو کي نماز قصر پڙھڻ گھرجي ۽ ان شرط سان ته ڪثير السفر نه هجي جنھن جي معنيٰ 1296 مسئلي ۾ بيان ٿي چڪي.

مسئلو 1304- جنھن ماڻھوءَ پنھنجي وطن کي ڇڏي ڏنو هجي ۽ پنھنجي لاءِ ڪو وطن اختيار ڪرڻ چاهيندو هجي، جيڪڏھن سندس ڏنڌو مسافرت ناھي يا خانہ بدوش به نه آھي ته ان کي پنھنجي سفر ۾ نماز قصر پڙھڻ گھرجي.

انئون شرط:

مسافر پنھنجي وطن مان نڪري حد ترخص تائين پھچي وڃي پر وطن کان سواءِ ٻين جاين تي ترخص جي حد شرط ڪانهي ۽ جيئن ئي رھڻ جي جاءِ کان نڪري ته نماز قصر پڙھي.

مسئلو 1305- حد ترخص اهڙي جاءِ آھي جتي شھر وارا ايستائين جو اھي شھر وارا جيڪي شھر کان ٻاھر يا شھر جي تابع آھن مسافر کي نه ڏسي سگھن ۽ ان جي علامت ھي آھي ته مسافر به انھن کي نه ڏسي سگھي.

مسئلو 1306- جيڪو مسافر پنھنجي وطن ۾ واپس اچي رھيو آھي جيستائين وطن ۾ داخل نه ٿيو آھي نماز قصر پڙھي پر اھو مسافر جيڪو ڏھ ڏينھن ڪٿي رھڻ چاھي، جيستائين ان رھڻ واري جاءِ تائين نه پھچي ته سندس نماز قصر ٿيندي.

مسئلو 1307- جيڪڏھن ڪو شھر ايتري مٿائين تي هجي جو ان جا ماڻھو پري کان نظر اچن يا ايتري ھيٺائين تي هجي جو ٿورو پري کان به ان جا ماڻھو نظر نه اچن، جيڪڏھن اهڙن شھرن کان ڪوئي ماڻھو سفر ڪري ته جڏھن ايترو پري ھليو وڃي جو جيڪڏھن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

اهو شهر هموار زمین تي هجي ها ته ان جا ماڻهو نظر نه اچن ها ته اتان کان پنهنجي نماز قصر پڙهي، اهڙي طرح جيڪڏهن رستي جي مٿائين ۽ هيٺائين معمول کان وڌيڪ هجي ته معمول جو لحاظ رکجي.

مسئلو 1308- جيڪو مسافر ٻيڙيءَ ۾ يا ريل ۾ ويٺو هجي ۽ حد ترخص پهچڻ کان پهريان پوري نماز پڙهڻ ۾ مشغول ٿئي، ليڪن ٽين رڪعت جي ركوع کان پهريان حد ترخص تائين پهچي وڃي ته نماز کي قصر پڙهي.

مسئلو 1309- مٿئين مسئلي مطابق جيڪڏهن ٽين رڪعت جي ركوع کان پوءِ حد ترخص تي پهچي ته ان لاءِ ضروري آهي ته ٻي نماز قصر پڙهي ۽ ان نماز کي پورو ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 1310- جيڪڏهن ڪنهن کي يقين ٿي وڃي ته حد ترخص تائين پهچي ويو آهي ۽ نماز کي قصر پڙهي ان کانپوءِ معلوم ٿئي ته حد ترخص تائين نه پهتو هو ته ان کي ٻيهر نماز پڙهڻ گهرجي. بس جيڪڏهن ان حالت ۾ حد ترخص تائين نه پهتو هجي ته نماز پوري پڙهي ۽ جيڪڏهن حد ترخص کان گذري ويو هجي ته نماز قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت ختم ٿي ويو هجي ته پنهنجي قضا ٿيڻ واري فريضي مطابق عمل ڪري.

مسئلو 1311- جيڪڏهن مسافر جي نظر عام ماڻهن کان وڌيڪ يا گهٽ هجي ته اهڙي حالت ۾ اهڙي جاءِ تي پهچي نماز قصر پڙهي جتي معمولي نظر شهر جي ماڻهن کي ڏسي نه سگهي.

مسئلو 1312- جڏهن ڪو ماڻهو سفر تي نڪري ۽ شڪ هجي ته حد ترخص جي حد تائين پهچي ويو آهي يا نه ته پوري نماز پڙهي.

مسئلو 1313- جيڪو مسافر سفر ۾ پنهنجي وطن مان گذري جيڪڏهن اتي ترسي ته نماز پوري پڙهي جيڪڏهن نه ترسي ته احتياط لازم مطابق پوري ۽ قصر ٻئي نمازون پڙهي.

مسئلو 1314- جيڪو مسافر سفر جي دوران پنهنجي وطن پهچي وڃي ۽ توقف ڪري ته جيسيتائين اتي آهي پوري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن اتان کان اٺ فرسخ وڃڻ چاهي يا چار فرسخ وڃي ۽ چار فرسخ اچڻ چاهي ته ترخص تي پهچڻ کان پوءِ نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1315- ماڻهو هميشه پنهنجي رهڻ لاءِ جيڪا جڳهه اختيار ڪري اهوئي سندس وطن آهي، چاهي اتي پيدا ٿيو هجي يا، سندس ماءُ پيءُ جو وطن هجي يا خود پاڻ ان کي زندگيءَ لاءِ وطن بڻايو هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1316- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي جاءِ تي جيڪو سندس اصلي وطن ناهي، هڪ مدت رهي ۽ پوءِ ڪنهن ٻي جاءِ تي ويڃي جوارادو ڪري ته اها جاءِ سندس وطن نه ٿيندي. مسئلہ 1317- جنهن جاءِ کي ڪنهن ماڻهو زندگي گذارڻ جي جڳهه قرار ڏنو آهي جيتوڻيڪ ان جو اهو ارادو نه هجي ته هميشه اتي رهندو. اگر اهڙي طرح هجي جو عام ماڻهو ان کي اتي مسافر نه چون. اهڙي طرح جو جيڪڏهن عارضي طور ڏه ڏينهن يا ان کان وڌيڪ ٻي جاءِ تي رهڻ شروع ڪري پوءِ به ماڻهو ان جي رهائش کي پهرين جاءِ سمجهن ته اهو هن جي وطن جي حڪم ۾ آهي.

مسئلہ 1318- جيڪو ماڻهو ٻن جاين تي زندگي گذاري ٿو، مثال ۾ مهينا هڪ شهر ۾ ۽ ٻيو مهينا ٻي شهر ۾ آهي ته ٻئي سندس وطن سمجهيا ويندا ۽ جيڪڏهن ٻن کان وڌيڪ جاين کي پنهنجي زندگي گذارڻ جي لاءِ اختيار ڪري ته اهي سڀ سندس وطن آهن.

مسئلہ 1319- ڪجهه علماءَ جو چوڻ آهي ته جيڪو ماڻهو ڪنهن شهر ۾ رهائش واري جڳهه جو مالڪ هجي، جيڪڏهن ٻيو مهينا لڳاتار رهائش جي ارادي سان اتي رهي ته جيستائين اهو گهر سندس ملڪيت ۾ رهندو اتي هن جو وطن آهي ۽ جڏهن به سندس اتي ويڃي ٿيندو ته پوري نماز پڙهندو، ليڪن هي حڪم ثابت نه آهي.

مسئلہ 1320- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي جاءِ تي پهچي جيڪو ڪڏهن سندس وطن هو، پر هاڻي هو اتان کان لڏي ويو آهي، ته اتي پوري نماز نه پڙهي چاهي اڃا تائين ڪنهن ٻي جڳهه کي وطن نه بڻايو هجي.

مسئلہ 1321- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏه ڏينهن مسلسل رهڻ جو ارادو رکندو هجي يا ان کي خبر هجي ته ان جاءِ تي مجبوراً ڏه ڏينهن رهڻو پوندو ته هو اتي پوري نماز پڙهي.

مسئلہ 1322- جيڪو ماڻهو ڪنهن جاءِ تي ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي، ان جي لاءِ ضروري ڪونهي ته پهرين رات ۽ يارهين رات رهڻ جو به ارادو ڪري، پر پهرئين ڏينهن سج اڀرڻ کان وٺي ڏهين ڏينهن سج لهڻ تائين رهڻ جو ارادو هجي ته اتي پوري نماز پڙهڻ گهرجي، اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن پهرئين ڏينهن ظهر کان وٺي يارهين ڏينهن ظهر تائين رهڻ جو ارادو هجي.

مسئلہ 1323- جنهن مسافر کي ڏه ڏينهن هڪ جاءِ تي رهڻ جي ڪري پوري نماز پڙهڻ جو حڪم آهي ان لاءِ ضروري آهي ته هڪ ئي شهر ۾ ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي، ۽ جيڪڏهن سندس ارادو هن طرح هجي، مثال نجف ۽ ڪوفي يا تهران ۽ ڪرج کي ملائي ڏه ڏينهن رهندو ته نماز قصر پڙهي.

مسئلہ 1324- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي پر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پهريان کان ئي اهو ارادو هجيس ته هو انهن ڏهن ڏينهن جي اندر ان شهر جي پرپاسي به ويندو جيڪي چار فرسخ کان گهٽ فاصلي تي آهن ته جيڪڏهن سندس اوت موت جو وقت (مثال هڪ ٻه ڪلاڪ هجي) جيڪو عام ماڻهن جي نظر ۾ ڏهه ڏينهن رهڻ جي خلاف نه هجي ته پوءِ پوري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن اوت موت جو وقت ان کان وڌيڪ هجي ته نماز قصر ڪري ۽ جيڪڏهن اهو وقت سڄو ڏينهن يا سڄي رات ٻاهر رهندو جيڪو ڏهه ڏينهن رهڻ جي خلاف هجي ته قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن ارادو هجيس ته ڏينهن جو ظاهر کان پوءِ شهر کان خارج ٿيندو ۽ واپس ايندو توڙي جو موٽڻ رات ۾ ٿيس ته به نماز پوري پڙهي پر جيڪڏهن ايترا دفعا ٻاهر نڪري جو عام ماڻهو چون ته ٻن يا وڌيڪ جاين تي رهي ٿو ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1325- جنهن ماڻهوءَ جو ڪنهن جڳهه تي ڏهه ڏينهن رهڻ جو پڪو ارادو نه هجي، مثال اهو ارادو هجي ته جيڪڏهن رهڻ جي جڳهه سني ملي ويئي يا دوست گڏجي ويو ته اتي ڏهه ڏينهن رهندو ته ان ماڻهوءَ کي نماز قصر پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1326- جنهن ماڻهوءَ جو پڪو ارادو ڪٿي ڏهه ڏينهن رهڻ جو هجي، جيڪڏهن اهو احتمال هجي ته ڪا رڪاوٽ پيش ايندي ۽ سندس اهو احتمال عقلمندن جي نگاه ۾ توجه جوڳو هجي ته نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1327- جيڪڏهن مسافر کي اها خبر هجي ته مهيني ختم ٿيڻ ۾ ڏهه ڏينهن يا وڌيڪ باقي آهن ۽ اهو ارادو ڪري ته مهينو ختم ٿيڻ تائين ڪنهن جڳهه تي ترسندو ته اهو پوري نماز پڙهي، پر جيڪڏهن خبر نه هجي ته مهيني جي آخر تائين ڪيترا ڏينهن باقي آهن ۽ مهيني جي آخر تائين رهڻ جو ارادو ڪري ان صورت ۾ نماز قصر پڙهي توڻي جو رهڻ وارا ڏينهن آخري مهيني تائين ڏهه ڏينهن يا وڌيڪ به ٿي وڃن.

مسئلو 1328- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڏهه ڏينهن رهڻ جي ارادي سان ڪٿي رهي، پر هڪ چار رڪعتي نماز پڙهڻ کان اڳ ۾ ئي ارادو بدلجي وڃيس يا مونجهاري ۾ پئجي وڃي ته اتي رهي يا ڪنهن ٻي جاءِ تي وڃي ته قصر پڙهي، پر جيڪڏهن چار رڪعتي نماز اتي پڙهي ۽ پوءِ واپس ٿيڻ لڳي يا مونجهاري ۾ پئجي وڃي يا رهي ته جيستائين اتي رهندو ته پوري نماز پڙهي.

مسئلو 1329- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي، جيڪڏهن روزو رکي ۽ ظاهر کان پوءِ اتي رهڻ جو ارادو ڦيرائي ته جيڪڏهن هو هڪ چار رڪعتي نماز اتي پڙهي چڪو هجي ته جيستائين ان جڳهه تي رهي ٿو سندس روزا صحيح ٿيندا ۽ نمازون به پوريون پڙهندو ۽ جيڪڏهن هن اتي هڪ چار

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

رڪعتي نماز نه پڙهي آهي ته احتياط مطابق ان ڏينهن جو روزو پورو ڪري ۽ بعد ۾ ان جي قضا به ڪري ۽ نماز قصر پڙهي ۽ ان کان پوءِ روزا نه ٿو رکي سگهي.

مسئلو 1330- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن رهڻ جي ارادي سان رهي ۽ پوءِ اهو ارادو بدلجي وڃي ۽ شڪ هجي ته ارادو بدلجڻ کان اڳ ۾ هڪ چار رڪعتي نماز پڙهي چڪو آهي يا نه ته پوءِ کيس نماز قصر پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1331- جيڪڏهن ڪو مسافر قصر جي نيت سان نماز شروع ڪري پر نماز پڙهندي اتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪري ته اها نماز چار رڪعتي ڪري پوري ڪري.

مسئلو 1332- جنهن مسافر جو ارادو ڏهه ڏينهن قيام ڪرڻ جو هجي، جڏهن هو چار رڪعتي نماز شروع ڪري چڪو هجي ان وقت ارادو بدلجي وڃي ته جيڪڏهن ٽين رڪعت شروع نه ڪئي هجيس ته اها نماز به رڪعتي (قصر) ڪري ختم ڪري ۽ باقي نمازون به قصر پڙهي ۽ اهوئي حڪم ان وقت به آهي جڏهن ٽين رڪعت شروع ته ڪئي هجي پر رکوع ۾ نه ويو هجي، اهڙي صورت ۾ فوراً ويهي رهي ۽ قصر نماز پڙهي، پر جيڪڏهن رکوع ۾ پهچي ويو هجي ته نماز کي باطل ڪري يا پورو ڪري ٻيهر قصر نماز پڙهي. (۽ جيستائين اتي رهي قصر ئي پڙهندو رهي)

مسئلو 1333- جيڪڏهن مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪيو هجي، جيڪڏهن هو اتي ڏهن ڏينهن کان وڌيڪ رهي ته پوءِ جيستائين اتي موجود آهي پوري نماز پڙهندو رهي ٻيهر ڏهه ڏينهن رهڻ جي نيت ضروري ڪونهي.

مسئلو 1334- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪري ته اتي واجب روزا رکي ۽ مستحبي روزا به رکي سگهي ٿو ۽ نماز جمع ۽ ظهر ۽ عصر ۽ عشا جا نفل به پڙهڻ گهرجن.

مسئلو 1335- جنهن مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏهن ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪيو هجي، جيڪڏهن هو هڪ چار رڪعتي نماز پڙهڻ کان پوءِ يا ڏهه ڏينهن رهڻ کان پوءِ چاهي هن هڪ چار رڪعتي نماز نه پڙهي هجي ۽ ارادو ڪري ته چار فرسخ کان گهٽ فاصلي تي وڃي ۽ واپس اچي ۽ ٻيهر اتي (جتي ڏهه ڏينهن رهي چڪو هجي) اتي ڏهه ڏينهن يا گهٽ رهي ته وڃڻ کان واپس اچڻ تائين ۽ واپسيءَ کان پوءِ پوري نماز پڙهي. پر جيڪڏهن رهڻ واري جڳهه تي واپس صرف ان ڪري ٿئي ته اها جڳهه رستي ۾ پوندي هجي ۽ هن جو سفر شرعي فاصلي تي (اٺ فرسخ) جي برابر رهڻ واري جاءِ تي هجي ته ضروري آهي ته وڃڻ وقت موٽڻ وقت ۽ جتي رهيو آهي اتي نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1336- جنهن مسافر ڪٿي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪيو هجي، جيڪڏهن هن چار رڪعتي ادا نماز اتي پڙهڻ کان پوءِ ڪنهن ٻي جاءِ تي جيڪا اٺ فرسخ کان گهٽ مفاصلي تي آهي وڃي ۽ ڏهه ڏينهن اتي رهي ته رستي ۾ ۽ اتي پهچي نماز پوري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پڙهي پر جيڪڏهن بي جاءِ تي جتي ويڃڻ چاهي ٿو اڻ فرسخ يا ان کان وڌيڪ هجي ته ويڃڻ وقت نماز قصر پڙهي ۽ اتي ڏه ڏينهن رهڻ جي نيت نه هجي ته اتي رهڻ جي مدت تائين نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1337- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪري چڪو هجي ۽ هڪ چار رڪعتي ادا نماز اتي پڙهي چڪو هجي، پوءِ ارادو ڪري ته اتان کان هڪ بي جاءِ تي جيڪا چار فرسخ کان گهٽ فاصلي تي آهي هليو وڃي پر ان ۾ ٻڌتر جو شڪار هجي ته پهرين جاءِ تي واپس ٿئي يا نه يا پهرين جڳهه تي واپس ٿيڻ کان بلڪل غافل هجي يا واپسيءَ جو ارادو هجي پر ٻڌتر جو شڪار هجي ته اتي ڏه ڏينهن رهي يا نه رهي يا اتي ڏه ڏينهن رهڻ ۽ اتان کان سفر ڪرڻ جي معاملي کان بلڪل بي خبر هجي ته انهن سڀني صورتن ۾ ويڃڻ جي وقت کان وٺي موٽڻ تائين ۽ اچڻ کان پوءِ پوري نماز پڙهندو رهي.

مسئلو 1338- جيڪڏهن ڪو مسافر ان خيال سان ڪٿي ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪري ته سندس ساٿي به اتي ڏه ڏينهن رهندا، جڏهن هو هڪ چار رڪعتي نماز پڙهي ڇڏي پوءِ کيس خبر پئي ته سندس ساٿي هتي ڏه ڏينهن نه رهندا ۽ پاڻ به اتي ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڇڏي ڏي، اهڙو مسافر جيستائين اتي رهندو ته پوري نماز پڙهندو.

مسئلو 1339- جيڪڏهن ڪو مسافر ڪنهن جڳهه تي اتفاقي طور تي ڏينهن ڪنهن جاءِ تي رهي پر پورا ٽيه ڏينهن رهڻ ۽ ويڃڻ ۾ ٻڌتر جو شڪار هجي ته ٽيه ڏينهن ترديد ۾ رهڻ کان پوءِ چاهي تمام ٿورڙو وقت اتي رهي تڏهن به نماز پوري پڙهي.

مسئلو 1340- جيڪو مسافر ڪنهن جاءِ تي نو ڏينهن يا ان کان گهٽ رهڻ چاهي جيڪڏهن اتي نو ڏينهن يا گهٽ رهڻ کان پوءِ سندس ارادو وڌيڪ نو ڏينهن يا گهٽ ڏينهن رهڻ جو ٿي وڃي، اهڙي طرح ٽيه ڏينهن پوري ٿيڻ تائين رهي ته ايڪٽيهون ڏينهن شروع ٿيندي ئي پوري نماز پڙهي.

مسئلو 1341- جنهن مسافر جو ذڪر مٿئين مسئلي ۾ ڪيو ويو آهي (اهو مسافر ٽيه ڏينهن گذرڻ کان پوءِ ان وقت پوري نماز پڙهندو، جڏهن ته گذريل ٽيه ڏينهن هڪ ئي جاءِ تي (ٻڌتر واري حالت ۾) رهيو هجي ۽ جيڪڏهن هو هڪ کان وڌيڪ جڳهن تي ڪجهه ڏينهن هتي ۽ ڪجهه ڏينهن هتي رهي ته ٽيه ڏينهن کان پوءِ به کيس نماز قصر پڙهڻ گهرجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مختلف مسئلا

مسئلو 1342- هر مسافر سڄي مڪي شريف، مديني شريف، ڪوفه ۽ امام حسين (ع) جي حرم ۾ سندن ضريح کان ساڍا يارنهن ميٽرن جي فاصلي تائين پوري نماز پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 1343- جيڪو ماڻهو مسافر هجي ۽ ان کي اها به خبر هجي ته مسافر کي نماز قصر پڙهڻ گهرجي، جيڪڏهن هو انهن چئن جڳهن کان سواءِ جيڪي مٿي بيان ڪيل آهن، ٻي جڳهه تي پوري نماز پڙهي ته سندس نماز باطل آهي، اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن يلجي وڃي ته مسافر کي قصر پڙهڻ گهرجي ۽ پوري نماز پڙهي پر يلجڻ جي صورت ۾ جيڪڏهن نماز جي وقت گذرڻ کان پوءِ ياد اچي ته قضا ضروري ڪونهي.

مسئلو 1344- جيڪو ماڻهو ڄاڻندو هجي ته پاڻ مسافر آهي ۽ اهو به ڄاڻندو هجي ته مسافر کي قصر پڙهڻ گهرجي، جيڪڏهن يلجي پوري نماز پڙهي ته جيڪڏهن وقت اندر خبردار ٿئي ته نماز کي ٻيهر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت کان بعد ۾ خبردار ٿئي ته احتياط مطابق قضا ڪري.

مسئلو 1345- جنهن مسافر کي اها خبر نه هجي ته مسافر کي نماز قصر پڙهڻ گهرجي ۽ اهو پوري نماز پڙهي ته سندس نماز صحيح آهي.

مسئلو 1346- جنهن مسافر کي خبر هجي ته مسافر جي نماز قصر آهي، جيڪڏهن هو ان مسئلي جون ڪجهه خاص ڳالهيون نه ڄاڻندو هجي، مثال اهو نه ڄاڻندو هجي ته قصر جي لاءِ مفاصلي جو اٺ فرسخ هجڻ لازمي آهي ته جيڪڏهن نماز پوري پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت ۾ خبر پويس ته نماز کي ٻيهر پڙهي ۽ جيڪڏهن ٻيهر نه ٿو پڙهي ته وقت کان پوءِ قضا ڪري ۽ جيڪڏهن وقت گذرڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته ان جي قضا ضروري ڪونهي.

مسئلو 1347- جيڪو مسافر ڄاڻندو هجي ته مسافر جي نماز قصر آهي، جيڪڏهن اهو گمان ڪري ته سفر اٺ فرسخ کان گهٽ آهي ته نماز پوري پڙهي، جڏهن کيس خبر پوي ته سندس سفر اٺ فرسخ آهي ته جيڪا نماز پوري پڙهي چڪو آهي اها ٻيهر قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت گذري چڪو هجي ته قضا لازمي ڪونهي.

مسئلو 1348- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي مسافر هجڻ بابت يلجي وڃي ۽ نماز پوري پڙهي ته جيڪڏهن کيس وقت جي اندر ياد اچي ته ٻيهر قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت کان پوءِ ياد اچي ته احتياط واجب مطابق نماز جي قضا واجب ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 1349- جنهن ماڻهوءَ کي پوري نماز پڙهڻي هجي جيڪڏهن قصر پڙهي ته هر صورت ۾ نماز باطل آهي ۽ احتياط واجب مطابق ان مسافر جي نماز جو به ساڳيو حڪم آهي جيڪو ڪٿي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي پر مسئلو نه ڄاڻڻ جي ڪري قصر پڙهي.

مسئلو 1350- جيڪو مسافر چار رڪعتي نماز شروع ڪري ۽ کيس نماز جي حالت ۾ ياد اچي ته پاڻ مسافر آهي يا ان ڳالهه جي طرف متوجھ ٿئي ته سفر اٺ فرسخ آهي ته جيڪڏهن ٽين رڪعت جي رڪوع ۾ نه پهتو هجي ته ان نماز کي قصر جي طور پورو ڪري، پر جيڪڏهن ٽين رڪعت پوري ڪري چڪو هجي ته ان جي نماز باطل آهي ۽ جيڪڏهن ٽين رڪعت جي رڪوع ۾ پهچي چڪو هجي ته احتياط مطابق اها نماز باطل آهي ۽ ان کان پوءِ جيڪڏهن هڪ رڪعت جو به وقت هجي ته ٻيهر نماز قصر پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت نه هجي ته قصر نماز سان ان جي قضا ڪري.

مسئلو 1351- جيڪڏهن ڪنهن مسافر کي سفر جون ڪجهه خصوصيتون معلوم نه هجن، مثال نه ڄاڻندو هجي ته جيڪڏهن ڪو مسافر ويندي چار فرسخ ۽ واپسيءَ ۾ چار فرسخ سفر ڪري اهو قصر پڙهي ته جيڪڏهن چار رڪعت جي نيت سان نماز شروع ڪري ۽ اڃا ٽين رڪعت جو رڪوع نه ڪيو هجي ۽ کيس مسئلو معلوم ٿي وڃي ته نماز کي قصر جي طور ختم ڪري ۽ جيڪڏهن ٽين رڪعت جي رڪوع ۾ پهچي چڪو هجي ۽ پوءِ کيس مسئلي جي خبر پوي ته بنا پر احتياط نماز باطل آهي. ان صورت ۾ جو هڪ رڪعت جيترو به وقت باقي بچيو هجي ته نماز کي شروع کان قصر پڙهي.

مسئلو 1352- جنهن مسافر تي چار رڪعتي نماز پڙهڻ واجب هجي ۽ هو مسئلي نه ڄاڻڻ سبب ٻن رڪعتن جي نيت ڪري نماز شروع ڪري ۽ نماز جي حالت ۾ مسئلو سمجھ ۾ اچي وڃي ته ان ئي نماز کي چار رڪعتي نماز بڻائي ختم ڪري ۽ احتياط مستحب آهي ته نماز ختم ڪرڻ کان پوءِ ٻيهر هڪ چار رڪعتي نماز پڙهي.

مسئلو 1353- جنهن مسافر نماز نه پڙهي هجي ۽ وقت ختم ٿيڻ کان اڳ ۾ پنهنجي وطن يا ان جاءِ تي پهچي جتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو هجي ته پوري نماز پڙهي ۽ جيڪو ماڻهو مسافر نه هجي ۽ وقت جي شروع ۾ نماز نه پڙهي ۽ سفر تي هليو وڃي ته اهو سفر ۾ نماز قصر پڙهي.

مسئلو 1354- جنهن مسافر کي قصر نماز پڙهڻي هجي، جيڪڏهن سندس ظهر، عصر يا عشا قضا ٿي وڃي ته پوءِ انهن جي قضا به قصر پڙهي، چاهي قضا نماز پڙهڻ وقت سفر جي حالت ۾ نه هجي ۽ جيڪو شخص مسافر نه هجي ته ان جي ظهر، عصر يا عشا قضا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ٿي وڃي ته ان جي قضا کي ادا ڪرڻ وقت پوريون چار رڪعتون پڙهي، چاهي سفر ۾ هجي.

مسئلو 1355- مسافر جي لاءِ مستحب آهي ته هر قصر نماز کان پوءِ ٽيهن دفعا: “سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ” پڙهي ۽ هر واجب نماز کان پوءِ پڙهڻ مستحب پر قصر نماز کان پوءِ پڙهڻ جي وڌيڪ سفارش ڪئي وئي آهي ۽ سٺ دفعا پڙهڻ بهتر آهي.

قضا نمازون

مسئلو 1356- جنهن ماڻهوءَ واجب نماز وقت ۾ نه پڙهي هجي ان جي قضا ڪري، چاهي نماز جو پورو وقت ننڊ ۾ هجي يا نشي ۾ رهڻ جي ڪري نماز ناهي پڙهي سگهيو ۽ اهڙي طرح ٻيون واجب نمازون جيڪي وقت ۾ نه پڙهيون اٿس ايستائين جو (احتياط لازم مطابق) اها نماز جيڪا نذر جي ڪري مخصوص وقت ۾ واجب ٿي هجي (۽ ان کي ادا نه ڪيو هجيست) ته ان جي قضا ڪري پر عيد نماز جي قضا نه آهي ۽ جيڪي نمازون عورت حيض ۽ نفاس جي ڪري نه پڙهيون آهن، چاهي روزانو جون نمازون هجن يا ٻيون واجب نمازون انهن جي قضا واجب ناهي ۽ قضا جو حڪم نماز آيات ۾ ايندو.

مسئلو 1357- جيڪڏهن نماز جو وقت گذرڻ کان پوءِ سمجهه ۾ اچي ته جيڪا نماز پڙهي چڪو آهي اها باطل هئي ته پوءِ ان جي قضا پڙهي.

مسئلو 1358- جنهن ماڻهوءَ تي قضا نمازون واجب آهن انهن جي ادا ڪرڻ ۾ سستي نه ڪري، پر قضا کي فوراً ادا ڪرڻ واجب به ڪونهي.

مسئلو 1359- جنهن ماڻهوءَ تي قضا نمازون هجن اهو مستحبي نمازون به پڙهي سگهي ٿو. مسئلو 1360- جنهن ماڻهوءَ کي احتمال هجي ته مٿس قضا نماز آهي يا جيڪي نمازون پڙهيون آهن اهي صحيح ناهن ته مستحب آهي ته احتياط جي طور تي انهن جي قضا پڙهي.

مسئلو 1361- پنج وقتي نمازن جي قضا ادا ڪرڻ ۾ ترتيب لازمي ڪونهي، سواءِ انهن نمازن جي جن کي بجا آڻڻ ۾ ترتيب لازمي آهي، مثال هڪ ڏينهن جون ظهر ۽ عصر يا هڪ ڏينهن جون مغرب ۽ عشا هجن.

مسئلو 1362- جيڪڏهن پنج وقتي نمازن کان سواءِ ڪجهه ٻيون واجب نمازون به قضا پڙهيون آهن، مثال هڪ روزانو جي نماز ۽ ڪجهه ٻين واجب نمازن جي قضا ادا ڪرڻي آهي ته انهن کي ترتيب سان ادا ڪرڻ لازمي ڪونهي.

مسئلو 1363- جيڪو شخص ڄاڻي ٿو ته ان جي هڪ چئن رڪعتن واري نماز قضا ٿي آهي پر اهو نه ٿو ڄاڻي ظهر، عصر يا عشا مان ڪهڙي هئي ته ان جي نيت سان ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

جيڪا نماز ناهي پڙهي، هڪ نماز پڙهي ته ڪافي آهي ۽ آواز سان ۽ آهسته پڙهڻ ۾ اختيار رکي ٿو.

مسئلو 1364- جنهن ماڻهوءَ جون صبح جون ڪجهه نمازون يا ظهر جون ڪجهه نمازون قضا ٿيون هجن، پر ڪيس تعداد معلوم نه هجي يا يلجي ويو هجي، مثال ياد نه هجي ته ٽي يا چار يا پنج نمازون هيون ته جيڪڏهن گهٽ ۾ گهٽ وارو تعداد پڙهي ته به ڪافي آهي، پر بهتر آهي ته ايترا دفعا پڙهي جو يقين ٿي وڃي ته سڀ نمازون ادا ٿي ويون، مثال يلجي ويو هجي ته صبح جون ڪيتريون نمازون قضا ٿيون آهن ۽ ان ڳالهه جو يقين هجي ته ڏهن کان وڌيڪ ناهن ته احتياط جي طور تي صبح جون ڏهه نمازون پڙهي.

مسئلو 1365- جنهن ماڻهوءَ جي گذريل ڏينهن جي هڪ نماز قضا ٿي هجي ته بهتر آهي جيڪڏهن ان ڏينهن جي نماز جي فضيلت جو وقت فوت نه ٿئي ته پهريائين ان قضا نماز کي پڙهي پوءِ ان ڏينهن جي نماز پڙهي، اهڙي طرح جيڪڏهن گذريل ڏينهن جي قضا نه هجي، پر هڪ نماز يا وڌيڪ ان ڏينهن جي ڪا نماز قضا ٿي آهي ته بهتر آهي ته اڳ ۾ ان ڏينهن جي قضا پڙهي پوءِ ادا پڙهي پر ادا نماز جي فضيلت وارو وقت ضايع نه ٿيڻ گهرجي.

مسئلو 1366- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي نماز جي حالت ۾ ياد اچي ته اڃ جي هڪ يا وڌيڪ نمازون قضا ٿي ويون آهن يا اڃ کان اڳ واري ڏينهن (ڪالهه) جي هڪ قضا نماز سندس ذمي آهي، جيڪڏهن وقت ۾ گنجائش هجي ۽ ممڪن به هجي ته ادا نماز جي نيت کي قضا جي نيت سان بدلائي، بهتر آهي ته قضا نماز جي نيت ڪري. جيڪڏهن ان ڏينهن جي نماز جي فضيلت جو وقت فوت نه ٿئي. مثال جيڪڏهن ظهر جي نماز ۾ ٽين رکعت جي رکوع کان اڳ ۾ ياد اچي ته اڃ جي صبح جي نماز قضا ٿي وئي آهي، جيڪڏهن ظهر جو فضيلت وارو وقت تنگ نه هجي ته نيت کي صبح جي نماز جي طرف منتقل ڪري ۽ هيءُ ٻه رکعتي نماز ختم ڪري ان کان پوءِ ظهر پڙهي ۽ جيڪڏهن فضيلت وارو وقت تنگ هجي يا نيت کي صبح جي نماز جي طرف منتقل نه ڪري سگهي، مثال ظهر جي نماز جي ٽين رکعت جي رکوع ۾ ياد اچي ته صبح جي نماز ناهي پڙهي ته هاڻي جيڪڏهن صبح جي نماز جي نيت ڪندو ته هڪ رکوع جيڪو رڪن آهي وڌيڪ ٿي ويندو، اهڙي صورت ۾ نيت کي صبح جي قضا نماز جي طرف منتقل نه ڪري.

مسئلو 1367- جنهن ماڻهوءَ جي ذمي گذريل ڪجهه ڏينهن جون ڪجهه نمازون آهن ۽ هڪ يا وڌيڪ نماز ان ڏينهن تي به قضا ٿي هجي ۽ انهن سڀني قضا نمازن کي پڙهڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جو وقت نہ هجي يا پاڻ سڀني نمازن کي ان ڏينهن پڙهڻ نه چاهيندو هجي ته مستحب آهي ان ڏينهن جي ادا نماز پڙهڻ کان اڳ ۾ ان ڏينهن جون قضا نمازون پڙهي.

مسئلو 1368- جيستائين ڪو ماڻهو زندهه آهي ڪو ٻيو ماڻهو سندس قضا نمازون نٿو پڙهي سگهي، چاهي اهو ماڻهو پنهنجي قضا نمازن پڙهڻ کان مجبور به هجي.

مسئلو 1369- قضا نمازن کي جماعت سان به پڙهي سگهي ٿو، چاهي امام جي نماز ادا هجي يا قضا ۽ اهو به ضروري ناهي ته ٻنهي جي نماز هڪ ئي هجي، مثال امام ظهر جي نماز پڙهي رهيو آهي ته مقتدي ان سان گڏ صبح جي قضا پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 1370- مستحب آهي ته جيڪو ٻار بري ۽ ڀلي جي تميز (ساجهه) رکندو هجي ان کي نماز پڙهڻ ۽ ٻين عبادتن کي ادا ڪرڻ جي عادت وجهڻ گهرجي، پر اهو به مستحب آهي ته کيس قضا نمازن جي پڙهڻ لاءِ به تاڪيد ڪجي.

پڻ جون قضا نمازون جيڪي وڏي پٽ تي واجب آهن

مسئلو 1371- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جي پڻ پنهنجون نمازون ادا نه ڪيون هجن ۽ قضا پڙهڻ جي طاقت به هجيس هن (خدا جي) نافرماني جي طور ترڪ نه ڪيون هجن، احتياط واجب جي بنياد تي سندس وڏي پٽ تي واجب آهي ته سندس پڻ جي مرڻ کان پوءِ پاڻ پڙهي يا ڪنهن کي اجرت ڏئي پڙهائي، ماءُ جي قضا نمازن جو ادا ڪرڻ وڏي پٽ تي واجب ڪونهي تڏهن به بهتر آهي ته سندس نمازون پڙهي يا اجرت تي پڙهائي.

مسئلو 1372- جيڪڏهن وڏي پٽ کي شڪ هجي ته سندس پڻ جي ذمي ڪا قضا نماز آهي يا نه ته مٿس ڪجهه به واجب ناهي.

مسئلو 1373- جيڪڏهن وڏي پٽ کي خبر هجي ته سندس پڻ جي ذمي قضا نماز هئي، پر اهو شڪ هجي ته زندگي ۾ ادا ڪيون هئائين يا نه ته احتياط مطابق واجب آهي ته انهن جي قضا ڪري.

مسئلو 1374- جيڪڏهن اهو معلوم نه هجي ته وڏو پٽ ڪهڙو آهي ته پوءِ پڻ جون نمازون ڪنهن به پٽ تي واجب ڪونهن، پر احتياط مستحب آهي ته پٽ انهن نمازن کي پاڻ ۾ تقسيم ڪن يا انهن جي ادا ڪرڻ ۾ قرع اندازي ڪن.

مسئلو 1375- جيڪڏهن مرڻ واري وصيت ڪئي هجي ۽ وصيت قابل عمل به هجي ته سندس نمازون مزدوري ڏئي پڙهايون وڃن ته پوءِ وڏي پٽ تي قضا نمازن مان ڪجهه به واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 1376- جيڪڏهن وڏو پٽ چاهي ته ماءُ جون ٻه قضا نمازون ادا ڪري ته بلند ۽ آهسته آواز سان پڙهڻ ۾ پنهنجي فريضي تي عمل ڪري ۽ پنهنجي ماءُ جون صبح، مغرب ۽ عشا جون نمازون بلند آواز سان پڙهي.

مسئلو 1377- جنهن ماڻهوءَ جي ذمي خود پنهنجون قضا نمازون هجن، جيڪڏهن هو پيءُ ماءُ جون قضا نمازون به ادا ڪرڻ چاهي ته (پنهنجي يا ماءُ ۽ پيءُ جي نمازن مان) جيڪي نمازون چاهي اڳ ۾ ادا ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1378- جيڪڏهن پيءُ جي مرڻ وقت وڏو پٽ نابالغ يا پاڳل هجي ته پوءِ جڏهن هو بالغ يا ڏاهو ٿئي ان وقت ان تي پيءُ جون قضا نمازون ادا ڪرڻ واجب نه آهن.

مسئلو 1379- جيڪڏهن وڏو پٽ پنهنجي پيءُ جون قضا نمازون ادا ڪرڻ کان اڳ ۾ مري وڃي ته ٻئي پٽ تي ڪجهه واجب ناهي.

جماعت نماز

مسئلو 1380- مستحب آهي ته واجب نمازون خاص طور تي پنج وقتي نمازون جماعت سان پڙهيون وڃن، خاص طور تي مسجد جي ويجهو رهندڙ شخص ۽ ان ماڻهوءَ کي جيڪو مسجد جي اذان ٻڌي ٿو صبح، مغرب ۽ عشا جي جماعت جي لاءِ تاڪيد ڪئي وئي آهي پر نماز طواف ۽ چنڊ ۽ سج گرھڻ کان سواءِ ٻئي ڪنهن سبب لاءِ جماعت سان نماز پڙهڻ شرعي طور تي ثابت ناهي.

مسئلو 1381- معتبر روايتن ۾ بيان ٿيل آهي ته جماعت سان نماز پڙهڻ ۾ 25 دفعا اڪيلي نماز پڙهڻ کان وڌيڪ ثواب آهي.

مسئلو 1382- جماعت ۾ لاپرواهي جي ڪري حاضر نه ٿيڻ جائز ناهي ۽ جيستائين ڪو شرعي عذر نه هجي جماعت کي ڇڏڻ نه گهرجي.

مسئلو 1383- مستحب آهي ته نماز کي جماعت سان ادا ڪرڻ لاءِ انتظار ڪجي (پوءِ چاهي فضيلت جي وقت ۾ نه به هجي) ۽ اها جماعت واري نماز جيڪا مختصر هجي ان ڊگهي نماز کان بهتر آهي جيڪا اڪيلي پڙهجي ۽ جماعت نماز ان نماز کان بهتر آهي جيڪا اول وقت ۾ جماعت کان بغير پڙهي وڃي، اڪيلي سر (جماعت کان بغير) نماز پڙهڻ کان فضيلت جي وقت کان سواءِ جماعت سان نماز پڙهڻ جو بهتر هجڻ معلوم نه آهي.

مسئلو 1384- جيڪڏهن جماعت سان نماز شروع ٿي وڃي ته ان ماڻهوءَ لاءِ جيڪو اڪيلي سر نماز پڙهي چڪو آهي ٻيهر جماعت سان نماز پڙهڻ مستحب آهي ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جيڪڏهن بعد ۾ معلوم ٿئي ته (ڪنهن سبب جي ڪري) سندس پهرين نماز غلط ٿي وئي آهي ته ٻي نماز (با جماعت) ڪافي آهي.

مسئلو 1385- جيڪڏهن پيش نماز يا مقتدي ان ساڳي نماز کي جيڪا جماعت سان پڙهي چڪو آهي، بيهر جماعت سان پڙهڻ چاهي ته ان جو مستحب هجڻ ثابت نه آهي پر رجاء جي نيت سان پڙهڻ ۾ مشڪل نه آهي.

مسئلو 1386- جنهن ماڻهوءَ کي نماز ۾ ايترو وهم ٿيندو هجي جو سندس نماز باطل ٿيڻ جو سبب ٿيندو هجي ۽ صرف ان صورت ۾ وهم کان نجات ملندي هجي جو نماز جماعت سان پڙهي ته ان لاءِ جماعت سان نماز پڙهڻ ضروري آهي.

مسئلو 1387- جيڪڏهن پيءُ يا ماءُ پٽ کي حڪم ڏين ته نماز جماعت سان پڙهي ته احتياط مستحب مطابق نماز کي جماعت سان پڙهي، پر جيڪڏهن سندن حڪم ڪرڻ ۽ روڪڻ محبت جي ڪري هجي ۽ ماءُ پيءُ جي مخالفت ڪرڻ سندن لاءِ تڪليف جو سبب ٿئي ته پٽ لاءِ مخالفت ڪرڻ حرام آهي.

مسئلو 1388- احتياط مطابق مستحبي نماز جماعت سان نٿي پڙهي سگهجي، پر ”استسقاء“ جي نماز جماعت سان پڙهي سگهجي ٿي (جيڪا مينهن وسڻ لاءِ پڙهي ويندي آهي) اهڙي طرح اها مستحبي نماز پڙهي سگهجي ٿي جيڪا اصل ۾ واجب هوندي آهي، پر ڪنهن سبب جي ڪري مستحب ٿي ويندي آهي جيئن عيد فطر ۽ عيد قربان جي نماز جيڪي امام عليه السلام جي موجودگيءَ ۾ واجب آهن ۽ غيبت جي زماني ۾ مستحب ٿي چڪيون آهي.

مسئلو 1389- جيڪڏهن امام پنج وقتي نمازن مان ڪابه نماز جماعت سان پڙهائي رهيو هجي ته ان جي پويان پنج وقتي نمازن مان ڪابه ٻي نماز پڙهي سگهجي ٿي.

مسئلو 1390- جيڪڏهن پيش نماز پنهنجي يا ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جي اهڙي قضا نماز پڙهي رهيو هجي، جيڪا يقيناً قضا ٿي هجي ته ان جي پويان (ادا) نماز پڙهي سگهجي ٿي، پر جيڪڏهن اها قضا نماز هو احتياط طور تي پڙهي رهيو هجي ته ان جي پويان (ادا) نماز نٿي پڙهي سگهجي پر جيڪڏهن ٻنهي جي نماز احتياط هجي ۽ امام جي احتياط جو سبب ماموم جي احتياط جو سبب هجي ته جماعت سان پڙهي سگهن ٿا ۽ ماموم جي احتياط لاءِ ٻيو سبب نه هجڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 1391- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر نه هجي ته پيش نماز جيڪا نماز پڙهي رهيو آهي اها پنج وقتي نمازن مان ڪا واجب نماز آهي يا ڪا مستحبي نماز ته پوءِ ان وقت ان جي پويان جماعت نماز نٿي پڙهي سگهجي.

مسئلو 1392- جماعت جي صحيح هجڻ ۾ هي شرط آهي ته امام ۽ مقتدي جي وچ ۾ ۽ اهڙي طرح هر صف ۽ ان جي اڳئين صف جي وچ ۾ ڪابه اهڙي شيءِ نه هجي جيڪا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

پیش امام ۽ مقتدیٰ کی جدا کری ٿي پوءِ اها ڏسڻ ۾ رکاوٽ نه بڻجي (درست آهي) جيئن شيشو يا رکاوٽ بڻجي جيئن پٽ، پردو وغيره ۽ جيڪڏهن نماز جي سڀني حالتن ۾ پيش نماز ۽ مقتدي يا ان مقتدي جي وچ ۾ جيڪو امام سان متصل هجڻ لاءِ واسطو آهي، ڪا شيءِ رکاوٽ هجي ته جماعت باطل ٿي ويندي. هي حڪم صرف مردن جي لاءِ مخصوص آهي (پر جيڪڏهن مقتدي عورت آهي ته وچ ۾ حائل جي هجڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي) جيئن بعد ۾ ٻڌايو ويندو.

مسئلو 1393- جيڪڏهن نماز جي پهرين صف ايتري ڊگهي هجي جو جيڪي ماڻهو صف جي ڪنارن تي بيٺا آهن اهي پيش نماز کي ڏسي نه سگهن ته اهي اقتدا ڪري سگهن ٿا ۽ بي يا ٽين يا ڪائي به پوئين صف ايتري ڊگهي ٿي وڃي جو ڪنارن تي بيٺل ماڻهو پنهنجي اڳين صف کي نه ڏسي سگهن تڏهن به اقتدا صحيح آهي.

مسئلو 1394- جيڪڏهن مسجد ۾ صفون دروازي تائين پهچي وڃن ته جيڪو ماڻهو مسجد جي دروازي جي سامهون صف جي پويان بيٺو آهي ان جي نماز صحيح آهي ۽ اهڙي طرح انهن ماڻهن جي به نماز صحيح آهي جيڪي ان ماڻهو جي پويان پيش نماز جي اقتدا ڪري رهيا آهن ۽ جيڪي ماڻهو هيڏانهن، هوڏانهن بيٺا آهن ۽ ڪنهن ٻئي در سان جماعت سان متصل هجن ته انهن جي نماز به صحيح آهي.

مسئلو 1395- جيڪو ماڻهو مسجد جي ٽنڀ جي پويان بيٺو هجي، جيڪڏهن هو ساڄي يا کاٻي ڪنهن به طرف کان ٻين مقتدين جي ذريعي پيش نماز سان متصل نه هجي ته اهو اقتدا نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 1396- پيش نماز جي بيهڻ جي جاءِ مقتدي جي بيهڻ جي جاءِ کان بلند نه هجي، پر جيڪڏهن ٿورو مقدار مٿي هجي ته ڪو حرج ڪونهي، اهڙي طرح جيڪڏهن زمين جهڪيل (لاهي ٿي) هجي ۽ پيش نماز بلنديءَ تي هجي جيڪڏهن اها زمين سڌي ٿي چئي وڃي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1397- جيڪڏهن مقتديءَ جي بيهڻ جي جاءِ امام جي جاءِ کان مٿي هجي ته ڪو حرج ڪونهي، پر جيڪڏهن ايتري بلند هجي جنهن کي (هڪ جاءِ تي) هجڻ نه چئي سگهجي ته جماعت صحيح ڪونهي.

مسئلو 1398- جيڪي ماڻهو هڪ صف ۾ بيٺا آهن جيڪڏهن انهن جي وچ ۾ هڪ ٻار جيڪو ڀلي بري کي سمجهي ٿو فاصلو ٿي وڃي جنهن جي نماز باطل هجڻ ۾ شڪ آهي ته اقتدا ڪري سگهجي ٿي اهڙي طرح اگر فاصلو اهڙو ماڻهو آهي جيڪو شيعه اثنا عشري نه آهي ليڪن ان جي نماز پنهنجي مذهب مطابق صحيح آهي ته اقتدا ڪري سگهجي ٿي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1399- امام جي ٽڪبير چوڻ کان پوءِ جڏهن پهرين صف نماز جي لاءِ تيار هجي ۽ ٽڪبير چوڻ تي هجي ته ان وقت اهو ماڻهو جيڪو ٻي صف ۾ آهي ٽڪبير چئي سگهي ٿو، پر مستحب آهي ته پوئين صف وارا ايترو صبر ڪن، ايستائين جو پهرين صف وارا ٽڪبير چئي وڃن.

مسئلو 1400- جيڪڏهن اهو معلوم هجي ته اڳين صنفن مان ڪنهن صف جي نماز باطل آهي ته پوءِ پوئين صف وارا اقتدا نٿا ڪري سگهن، پر جيڪڏهن اها خبر نه هجي ته اڳين صف جي نماز صحيح آهي يا نه ته اقتدا ڪري سگهجي ٿي.

مسئلو 1401- جيڪڏهن ڪنهن کي معلوم هجي ته پيش نماز جي نماز باطل آهي ته هو ان جي اقتدا نٿو ڪري سگهي، مثال پيش نماز وضو سان نه هجي ۽ پيش نماز پاڻ ان ڳالهه جي طرف متوجّه نه هجي ته ان جي اقتدا نٿي ڪري سگهجي.

مسئلو 1402- جيڪڏهن مقتديءَ کي نماز ختم ڪرڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته امام عادل نه هو يا ڪافر هو يا ان جي نماز ڪنهن سبب جي ڪري باطل هئي، مثال بي وضو هو ته ان مقتدي جي نماز صحيح آهي.

مسئلو 1403- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي نماز ۾ شڪ پوي ته جماعت جي نيت ڪئي هئائين يا نه جيڪڏهن نشانين جي ذريعي اطمینان ٿئي ته اقتدا ڪئي هئائين ته نماز کي جماعت سان پورو ڪري نه ته نماز کي فرادا جي نيت ڪري پورو ڪري.

مسئلو 1404- جيڪڏهن مقتدي نماز پڙهندي فرادي (اڪيلي سر نماز) جو ارادو ڪري ته سندس جماعت جو صحيح هجڻ مشڪل آهي، پر سندس نماز صحيح آهي، پر جيڪڏهن اڪيلي سر (فرادي) نماز پڙهڻ جي فريضي مطابق عمل نه ڪندو ته نماز باطل ٿي ويندس ۽ احتياط واجب مطابق نماز کي ٻيهر پڙهي پر جيڪڏهن ڪا شيءِ گهٽ يا وڌيڪ ڪري ويو هجي ۽ اها نماز کي باطل نه ڪندي هجي ته ٻيهر پڙهڻ ضروري نه آهي، مثال پهريان جدا نماز پڙهڻ جو ارادو نه هيس ۽ قرائت ڪو نه پڙهي هئائين، پر رکوع ۾ ارادو ڪيائين ته نماز کي جدا پڙهي ته ان صورت ۾ جدا نماز پڙهي پوري ڪري ۽ ان کي ٻيهر پڙهڻ لازم نه آهي اهڙي طرح پيش امام جي پويان پڙهڻ ڪري هڪ سجود وڌي وڃي. (ته به نماز صحيح آهي)

مسئلو 1405- جيڪڏهن مقتدي الحمد ۽ سورت کان پوءِ ڪنهن عذر جي ڪري فرادي (اڪيلي سر نماز) جي نيت ڪري ته حمد ۽ سورت پڙهڻ لازم نه آهي ۽ جيڪڏهن حمد ۽ سورت ختم ٿيڻ کان اڳ بغير ڪنهن سبب جي فرادي (اڪيلي سر) نماز جي نيت ڪري ته احتياط واجب مطابق ضروري آهي ته پوري حمد ۽ سورت پڙهي.

مسئلو 1406- جيڪڏهن ڪو ماڻهو جماعت جي نماز دوران فرادي جي نيت ڪري ڇڏي ته پوءِ ٻيهر جماعت جي نيت نٿو ڪري سگهي ۽ احتياط واجب مطابق نماز پڙهندي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

تردد ۾ اچي وڃي ته جماعت سان پڙهي يا نه ته پوءِ جماعت سان پڙهڻ جو فيصلو ڪري ته ان جو به ساڳيو حڪم آهي. (جماعت جي نيت نه ٿو ڪري سگهي)

مسئلو 1407- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ هجي ته هن نماز ۾ فرادي جي نيت ڪئي آهي يا نه ته اهو فيصلو ڪري ته فرادي جي نيت ناهي ڪئي.

مسئلو 1408- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان وقت اقتدا ڪري جڏهن پيش نماز رکوع ۾ هجي ۽ پيش نماز سان رکوع ۾ شامل ٿي وڃي، چاهي هو رکوع جو ذڪر پورو ڪري چڪو هجي ته به نماز صحيح آهي ۽ اها هڪ رکعت ڳڻبي پر رکوع جيترو جهڪي ۽ پيش نماز جي رکوع تائين نه پهچي ته فرادي نماز جي نيت ڪري نماز پوري ڪري ٻي رکعت ۾ جماعت سان شريڪ ٿيڻ لاءِ نماز ٽوڙي سگهي ٿو.

مسئلو 1409- جڏهن پيش نماز رکوع ۾ هجي ۽ ڪو ماڻهو اقتدا جي نيت سان رکوع ۾ وڃي، پر اهو شڪ هجي ته هو پيش نماز سان رکوع ۾ شامل ٿي ويو آهي يا نه ته جيڪڏهن رکوع جي پوري ٿيڻ کان پوءِ شڪ ڪري ته ان جي جماعت صحيح آهي نه ته نماز فرادي پڙهي يا نماز کي ٽوڙي ٻي رکعت ۾ اقتدا ڪري.

مسئلو 1410- جڏهن امام رکوع ۾ هجي ۽ ڪو ماڻهو اقتدا جي نيت سان نماز ۾ شريڪ ٿئي. ان کان اڳ ۾ جو رکوع جي حد تائين جهڪي ۽ ان وقت پيش نماز رکوع مان سر ڪڍي چڪو هجي ته يا فرادي جي نيت ڪري نماز ختم ڪري يا پيش امام سان گڏ قربت مطلقه جي نيت سان سجدي ۾ وڃي ۽ پوءِ بيهي تڪبيره الاحرام ۽ مطلق ذڪر جي نيت سان تڪبير چئي نماز جماعت سان پوري ڪري يا نماز کي ٽوڙي ٻي رکعت ۾ اقتدا ڪري.

مسئلو 1411- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ نماز شروع ٿيڻ واري وقت کان يا حمد ۽ سورت پڙهڻ جي وچ ۾ اقتدا ڪئي هجي ۽ ان کان اڳ ۾ جو هو رکوع ۾ وڃي پيش نماز رکوع مان سر ڪڍي وٺي ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 1412- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان وقت جماعت ۾ پهچي جڏهن پيش نماز آخري تشهد پڙهڻ ۾ مشغول هجي ۽ جماعت جو ثواب حاصل ڪرڻ چاهي ته فوراً نيت ڪري، تڪبيره الاحرام چوڻ کان پوءِ ويهي رهي ۽ پيش نماز سان گڏ تشهد قربت مطلقه جي نيت سان پڙهي پر احتياط واجب جي مطابق سلام نه پڙهي ۽ جڏهن امام سلام پڙهي ختم ڪري ته اتي بيهي ۽ ٻي نيت ۽ تڪبير کان سواءِ الحمد ۽ سورت پڙهي ۽ هن رکعت کي پنهنجي پهرين رکعت سمجهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1413- مقتدي امام کان اڳتي نه هجن ۽ جيڪڏهن مقتدي گهڻا هجن ته احتياط واجب جي بنياد تي مقتدي امام جي برابر نه بيهن ۽ جيڪڏهن مقتدي هڪ هجي ته امام جي برابر (پر ۾) بيهي سگهي ٿو.

مسئلو 1414- جيڪڏهن پيش نماز مرد هجي ۽ مقتدي عورت هجي ته انهن جي وچ ۾ يا ان عورت ۽ ٻئي مقتديءَ جي وچ ۾ جنهن جي ذريعي اها عورت پيش نماز سان متصل ٿيندي هجي، جيڪڏهن پردو پيل هجي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1415- جيڪڏهن نماز شروع ٿيڻ کان پوءِ امام ۽ مقتديءَ جي وچ ۾ يا ان مقتدي جي وچ ۾ جنهن جي ذريعي ٻيو مقتدي امام سان متصل ٿيندو آهي، پردو يا ڪا ٻي شيءِ وچ ۾ رکاوٽ بڻجي وڃي ته جماعت باطل ٿي ويندي ۽ لازم آهي ته مقتدي فوراً فرادي نماز جي نيت ڪري.

مسئلو 1416- احتياط واجب ان ۾ آهي ته پيش نماز جي بيٺڻ ۽ مقتديءَ جي سجدي ڪرڻ جي جڳهه جي وچ ۾ وڌ ۾ وڌ هڪ قدم کان وڌيڪ فاصلو نه هجي ۽ اهڙي طرح جيڪو ماڻهو اڳئين ماڻهو جي ذريعي پيش نماز سان متصل هجي (انهن ٻنهي جي وچ ۾ به هڪ قدم کان وڌيڪ فاصلو نه هجي) ۽ احتياط مستحب آهي ته پوئين مقتدي جي سجدي ڪرڻ ۽ اڳئين مقتدي جي بيٺڻ جي جاءِ جي وچ ۾ انسان جي سجدي واري حالت کان وڌيڪ فاصلو نه هجڻ گهرجي.

مسئلو 1417- جڏهن ڪو مقتدي ان ماڻهو جي ذريعي جيڪو ان جي ساڄي يا کاٻي پاسي بيٺو آهي، پيش نماز سان متصل ٿيندو هجي ۽ اڳيان کان متصل نه هجي ته احتياط واجب ان ۾ آهي ته ساڄي ۽ کاٻي پاسي وارا به هڪ قدم کان وڌيڪ فاصلي تي نه هجن.

مسئلو 1418- جيڪڏهن نماز پڙهندي پيش نماز ۽ مقتدي جي وچ ۾ يا هڪ مقتديءَ ۽ ٻئي مقتديءَ جي وچ ۾ جنهن جي ذريعي سان هي مقتدي پيش نماز سان متصل ٿيندو هجي، هڪ قدم کان وڌيڪ فاصلو ٿي وڃي ته فرادي جي نيت ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1419- جيڪڏهن اڳين صف جا سڀ ماڻهو نماز ختم ڪري فوراً ٻي نماز جي لاءِ پيش نماز جي پويان بيٺي اقتدا نه ڪن ته پوين صفن وارن جي جماعت باطل ٿي ويندي بلڪ فوراً اقتدا ڪن ته به جماعت جو صحيح هجڻ مشڪل آهي.

مسئلو 1420- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ٻي رکعت ۾ جماعت ۾ شامل ٿئي ته ان تي الحمد سورت پڙهڻ واجب ڪونهي پر قنوت ۽ تشهد پيش نماز سان گڏ پڙهي ۽ احتياط آهي ته تشهد پڙهڻ وقت پنهنجي هٿن جون آڱريون ۽ پيرن جون تريون زمين تي رکي ۽ رانن کي مٿي کڻي ۽ تشهد کان پوءِ امام سان گڏ اٿي بيٺي ۽ حمد ۽ سورت پڙهي ۽ جيڪڏهن سورت پڙهڻ جو وقت نه ملي ته پوءِ صرف الحمد پڙهي پيش نماز سان گڏ رکوع ڪري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

۽ جيڪڏهن حمد پوري ڪرڻ جو به وقت نه ملي ته حمد کي ڇڏي پيش امام سان رکوع ڪري ۽ احتياط مستحب هي آهي هن صورت ۾ نماز کي فرادي پڙهي.

مسئلو 1421- جيڪو ماڻهو پيش نماز جي چار رڪعتي نماز جي ٻي رڪعت ۾ شريڪ ٿئي اهو پنهنجي ٻي ۽ پيش نماز جي ٽين رڪعت ۾ بن سجدن کان فارغ ٿي ويهي تشهد پڙهي ۽ پوءِ فوراً اٿي ۽ ٽي دفعا تسبيحات پڙهڻ جو وقت نه هجي ته هڪ دفعو پڙهي امام سان رکوع ۾ ملي وڃي.

مسئلو 1422- جيڪڏهن پيش نماز ٽين يا چوٿين رڪعت ۾ هجي ۽ مقتديءَ کي معلوم هجي ته جيڪڏهن هو ان وقت الحمد پڙهندو ته پيش نماز کي رکوع ۾ پهچي نه سگهندو ته احتياط واجب جي بنياد تي ترسي ۽ جڏهن پيش نماز رکوع ۾ وڃي ان وقت جماعت ۾ شريڪ ٿي وڃي.

مسئلو 1423- جڏهن امام ٽين چوٿين رڪعت جي قيام ۾ هجي جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان وقت جماعت ۾ شريڪ ٿي وڃي ته حمد ۽ سورت پڙهي ۽ جيڪڏهن سورت جو وقت نه هجي ته صرف الحمد پڙهي ۽ رکوع ۾ امام سان ملي وڃي ۽ جيڪڏهن حمد پوري ڪرڻ جو وقت به نه ملي ته حمد کي ڇڏي پيش امام سان رکوع ۾ گڏ ٿي ۽ احتياط مستحب هي آهي ته ان صورت ۾ نماز کي فرادي پڙهي پورو ڪري.

مسئلو 1424- جنهن ماڻهوءَ کي معلوم هجي ته جيڪڏهن سورت يا قنوت پڙهندو ته هو پيش نماز کي رکوع ۾ نه پهچي سگهندو، جيڪڏهن هو ڄاڻي وائي سورت يا قنوت پڙهي ۽ پيش نماز کي رکوع ۾ نه پهچي سگهي ته ان جي جماعت باطل ٿي ويندي ۽ ان حالت ۾ فرادي جي نيت ڪري.

مسئلو 1425- جنهن ماڻهوءَ کي يقين هجي ته جيڪڏهن هو سورت شروع ڪندو يا آخر تائين پڙهندو ته رکوع ۾ پيش نماز سان گڏجي ويندو ته جيڪڏهن وڌيڪ وقت نه لڳي ته بهتر آهي سورت شروع ڪري يا جيڪڏهن سورت شروع ڪري چڪو هجي ته آخر تائين پڙهي ۽ جيڪڏهن وڌيڪ ايتري ڊيگهه ٿي وڃي جو ماڻهو چون اقتدا نه ٿو ڪري ته شروع نه ڪري ۽ جيڪڏهن شروع ڪري چڪو هجي ته پوري نه پڙهي نه ته سندس جماعت باطل ٿي ويندس جيڪڏهن 1405 مسئلي مطابق عمل ڪري ته ان جي نماز صحيح آهي. (يعني فرادي جي نيت سان پڙهي)

مسئلو 1426- جنهن ماڻهو کي يقين هجي ته جيڪڏهن سورة شروع ڪري ڏيندو ته امام سان رکوع ۾ گڏجي ويندو ۽ جيڪڏهن هن سورة شروع ڪري ڏني ۽ امام سان رکوع ۾ نه ملي سگهيو ته سندس جماعت صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1427- جڏهن امام قيام جي حالت ۾ هجي ۽ مقتديءَ کي خبر نه هجي ته جماعت ڪهڙي رکعت ۾ آهي ته جماعت ۾ شامل ٿي سگهي ٿو پر احتياط واجب مطابق الحمد ۽ سورت قربت جي نيت سان پڙهي.

مسئلو 1428- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان خيال سان ته امام پهرين يا ٻي رکعت ۾ آهي حمد ۽ سورت نه پڙهي ۽ رکوع ۾ پهچڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته پيش نماز جي ٽين يا چوٿين رکعت هئي ته نماز صحيح آهي، پر جيڪڏهن رکوع کان اڳ ۾ اهو معلوم ٿي وڃي ته حمد ۽ سورت پڙهي ۽ جيڪڏهن وقت نه هجي ته مسئلي 1423 تي عمل ڪري.

مسئلو 1429- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان خيال سان ته امام ٽين يا چوٿين رکعت ۾ آهي الحمد ۽ سورت پڙهي ۽ رکوع کان اڳ ۾ يا پوءِ معلوم ٿئي ته امام پهرين رکعت يا ٻي رکعت پڙهي رهيو هو ته نماز صحيح آهي، البته جيڪڏهن الحمد ۽ سورت پڙهندي اها ڳالهه معلوم ٿئي ته سورت يا الحمد پورو ڪرڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 1430- جڏهن مستحبي نماز پڙهندي جماعت شروع ٿي وڃي، ته جيڪڏهن ان شخص کي اهو اطمینان نه هجي ته هو نماز پوري ڪري جماعت ۾ شامل ٿي ويندو ته مستحب آهي، مستحبي نماز کي ڇڏي ڏي ۽ جماعت ۾ شريڪ ٿي وڃي پوءِ چاهي پهرين رکعت ۾ شامل ٿيڻ لاءِ ئي ائين ڪري.

مسئلو 1431- جيڪڏهن ماڻهو ٽي رکعتي يا چار رکعتي نماز پڙهي رهيو هجي ۽ جماعت شروع ٿي وڃي ۽ هو ٽين رکعت جي رکوع ۾ نه ويو هجي ۽ اهو اطمینان نه هجي ته پنهنجي نماز پوري ڪري جماعت ۾ شامل ٿي ويندو ته مستحب آهي ته ٻه رکعتي مستحب نماز جي نيت سان ان نماز کي ختم ڪري ۽ خود جماعت ۾ شامل ٿي وڃي.

مسئلو 1432- جيڪڏهن امام جي نماز پوري ٿي وڃي ۽ اڃا مقتدي تشهد يا پهرين سلام ۾ مشغول هجي ته اهو ضروري ڪونهي ته فرادي جي نيت ڪري.

مسئلو 1433- جيڪو ماڻهو امام کان هڪ رکعت پوئتي هجي ان جي لاءِ اهو بهتر آهي ته جڏهن پيش نماز آخري تشهد پڙهي ته هو هٿن جي آڱرين ۽ پيرن کي زمين تي رکي ۽ گوڏا مٿي ڪري ڇڏي ۽ انتظار ڪري ۽ جڏهن امام سلام پڙهي ڇڏي ته اٿي بيهي ۽ ان وقت فرادي جي نيت ڪرڻ ۾ به ڪو حرج ڪونهي.

پيش نماز جا شرط

مسئلو 1434- پيش نماز لاءِ ضروري آهي ته بالغ، عاقل، شيعه اثنا عشري، عادل ۽ حلال زادو هجي، نماز کي صحيح طرح سان پڙهي سگهي، جيڪڏهن مقتدي مرد آهن ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

انهن جو امام به مرد هجي ۽ ڏهن سالن جي ٻار جي پٺيان نماز جماعت جي صحيح هجڻ ۾ به جيتوڻيڪ ڪا مصلحت ٿي ته سگهي ٿي پر اشڪال کان به خالي ناهي ۽ عدالت جي نشاني اها آهي ته واجبات کي انجام ڏئي ۽ حرام شين کان پرهيز ڪري علامت هي آهي ته ظاهري طور تي ماڻهو ان کي سنو چون ۽ ان جي سني هجڻ جي مخالفت جو علم به نه هجي.

مسئلو 1435- جنهن پيش نماز جي باري ۾ ڪنهن ماڻهو کي پهرين علم هو ته اهو عادل آهي ۽ هاڻي جيڪڏهن شڪ پوي ته هو پنهنجي عدالت تي باقي آهي يا نه ته ان جي پويان نماز پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 1436- جيڪو ماڻهو بيهي نماز پڙهي ٿو اهو ان ماڻهو جي اقتدا نٿو ڪري سگهي، جيڪو ويهي يا لپتي نماز پڙهي ٿو ۽ جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهي ٿو اهو لپتي نماز پڙهڻ واري جي اقتدا نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 1437- جيڪو ماڻهو ويهي نماز پڙهندو هجي اهو ويهي نماز پڙهڻ واري پيش نماز جي پويان نماز پڙهي سگهي ٿو، پر جيڪو ماڻهو لپتي نماز پڙهي ٿو اهو لپتي يا ويهي يا بيهي نماز پڙهڻ واري امام جي اقتدا ڪري ته ان جي صحيح هجڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 1438- پيش نماز ڪنهن شرعي سبب جي ڪري نجس لباس ۾ يا تيمم سان يا جبیره واري وضو سان نماز پڙهي رهيو هجي ته به ان جي پويان جماعت سان نماز پڙهي سگهجي ٿي.

مسئلو 1439- جيڪڏهن امام کي ڪا بيماري هجي جنهن جي ڪري هو پيشاب يا پاڻخانو روڪي نه سگهي ته ان جي اقتدا ڪري سگهجي ٿي، اهڙي طرح اها عورت جيڪا مستحاضه ناهي ڪنهن مستحاضه عورت جي پويان نماز پڙهي سگهي ٿي.

مسئلو 1440- جنهن ماڻهو کي جذام يا برص يعني ڪوڙھ جي بيماري هجي ان کي گهرجي ته نماز جماعت سان نه پڙهائي ۽ احتياط واجب جي بنياد تي ان ماڻهو جي پويان نماز نه پڙهجي جنهن تي شرعي حد جاري ڪئي وئي هجي ۽ هن توبه ڪئي هجي.

جماعت نماز جا حڪم

مسئلو 1441- جڏهن مقتدي نيت ڪري ته پيش نماز کي به معين ڪري، پر ان جو نالو ڄاڻڻ ضروري ڪونهي ۽ جيڪڏهن هن طرح نيت ڪري ته مان موجوده جماعت جي امام جي پويان نماز پڙهان ٿو ته نماز صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ

مسئلو 1442- مقتدي حمد ۽ سورت کان سواءِ نماز جا ٻيا سڀئي ذکر پاڻ پڙهي، پر جيڪڏهن مقتدي جي پهرين يا ٻي رڪعت هجي ۽ پيش نماز جي ٽين يا چوٿين رڪعت ته حمد ۽ سورت پڙهي.

مسئلو 1443- جيڪڏهن مقتدي صبح ۽ مغرب ۽ عشا جي پهرين ٻن رڪعتن ۾ پيش نماز جي حمد ۽ سورت جو آواز ٻڌي رهيو هجي، چاهي لفظ سمجھ ۾ نه اچن ته به حمد ۽ سورت نه پڙهي ۽ جيڪڏهن امام جو آواز ٻڌڻ ۾ نه اچي ته مستحب آهي ته آهستي آهستي حمد ۽ سورت پڙهي ۽ جيڪڏهن يلجي آواز بلند ٿي وڃي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1444- جيڪڏهن مقتدي پيش نماز جي حمد ۽ سورت جي ڪجهه جملن کي ٻڌي سگهي ته جيڪي جملا نه ٿو ٻڌي اهي پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 1445- جيڪڏهن مقتدي يلجي الحمد ۽ سورت پڙهي يا ان خيال سان ته جيڪو آواز اچي رهيو آهي اهو پيش نماز جو ناهي ۽ حمد ۽ سورت پڙهندو رهي ۽ پوءِ معلوم ٿئي ته اهو آواز پيش نماز جوئي هو ته نماز صحيح آهي.

مسئلو 1446- جيڪڏهن ڪنهن کي شڪ هجي ته پيش نماز جو آواز ٻڌجي ٿو يا نه يا جيڪو آواز ٻڌجي پيو اهو پيش نماز جو آهي يا ڪنهن ٻئي جو ته پوءِ الحمد ۽ سورت پڙهي سگهي ٿو.

مسئلو 1447- احتياط مطابق مقتدي ظهر ۽ عصر جي پهرين ٻن رڪعتن ۾ حمد ۽ سورت نه پڙهي ۽ مستحب آهي ته ڪو ذکر (سبحان الله وغيره) پڙهندو رهي.

مسئلو 1448- مقتدي امام کان اڳ ۾ تڪبير الاحرام نه چوي، پر احتياط مستحب آهي ته جيستائين پيش نماز تڪبير پوري نه ڪري (مقتدي) تڪبير نه چوي.

مسئلو 1449- جيڪڏهن مقتدي پيش نماز کان اڳ ۾ يلجي سلام پڙهي ويهي ته سندس نماز صحيح آهي ۽ ضروري ڪونهي ته ٻيهر پيش نماز سان گڏ سلام پڙهي، پر ظاهر هي آهي ته جيڪڏهن ڄاڻي وائي به امام کان اڳ ۾ سلام پڙهي ته به ڪو حرج نه آهي.

مسئلو 1450- جيڪڏهن مقتدي تڪبير الاحرام ۽ سلام کان سواءِ ڪو ٻيو ذکر امام کان اڳ ۾ ادا ڪري ته ڪو حرج ڪونهي، پر جيڪڏهن ذکر جو آواز ٻڌي رهيو هجي يا خبر هجي ته امام اهو ذکر ڪهڙي ٿاڻي چوي ٿو ته احتياط مستحب آهي ته امام کان اڳ نه پڙهي.

مسئلو 1451- مقتدي انهن شين کان سواءِ جيڪي پڙهيون وڃن ٿيون، نماز جا ٻيا فعل مثال جي طور رکوع يا سجدي ۾ امام سان گڏ يا ٿورو پوءِ وڃي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

واڻي امام کان اڳ ۾ يا ان کان پوءِ دير تائين ادا ڪندو ته سندس جماعت باطل ٿي ويندي پر (اهڙي موقعي تي) فرادي جي نيت ڪري ته نماز صحيح آهي جنهن جي تفصيل مسئلي 1405 ۾ گذري چڪي آهي.

مسئلو 1452- جيڪڏهن ڪو ماڻهو يلجي پيش نماز کان اڳ ۾ رکوع مان سر کڻي ۽ پيش نماز اڃا رکوع ۾ هجي ته احتياط اهو آهي. ٻيهر رکوع ۾ جهڪي وڃي ۽ پوءِ پيش نماز سان گڏ رکوع مان سر کڻي ۽ ان صورت ۾ رکوع جو وڌيڪ هجڻ جيڪو رڪن آهي، نماز کي باطل نٿو ڪري ۽ جيڪڏهن ڄاڻي واڻي رکوع ٻيهر نه ڪري ته احتياط اهو آهي ته سندس جماعت باطل آهي ۽ نماز صحيح آهي ۽ کيس گهرجي ته مسئلي 1405 مطابق عمل ڪري، پر جيڪڏهن هو ٻيهر ان وقت رکوع ۾ وڃي جڏهن پيش نماز رکوع مان سر کڻي چڪو هجي ته ان مقتدي جي نماز احتياط مطابق باطل آهي.

مسئلو 1453- جيڪڏهن ڪو مقتدي غلطي ۾ سجدي مان سر کڻي ۽ پيش نماز اڃا سجدي ۾ هجي ته احتياط مطابق ٻيهر سجدي ۾ وڃي جيڪڏهن اهڙو اتفاق ٻنهي سجدن ۾ ٿئي ته ٻن سجدن (جيڪو رڪن آهي) جي وڌيڪ هجڻ ڪري نماز باطل نه ٿيندي.

مسئلو 1454- جيڪڏهن ڪو ماڻهو غلط ۾ پيش نماز کان پهرين سجدي مان سر کڻي ۽ وري ٻيهر سجدو ڪري ۽ اهو معلوم ٿئي ته پيش نماز سندس سجدي ۾ وڃڻ کان اڳ ۾ سجدي مان سر کنيو آهي ته نماز صحيح آهي، پر جيڪڏهن اهو اتفاق ٻنهي سجدن ۾ ٿئي ته احتياط مطابق نماز باطل آهي.

مسئلو 1455- جيڪڏهن ڪو ماڻهو غلطي سان رکوع يا سجدي مان سر کڻي ۽ وري يلجي يا ان خيال سبب ٻيهر رکوع يا سجدي ۾ نه وڃي ته امام کي پهچي نه سگهندو ته سندس جماعت ۽ نماز ٻئي صحيح آهن.

مسئلو 1456- جيڪڏهن ڪو ماڻهو سجدي مان سر کڻي ۽ ڏسي ته اڃا پيش نماز سجدي ۾ آهي ۽ هو سمجهي ته پيش نماز جو اڃا پهريون سجدو آهي ۽ سجدي ۾ امام جي پيرويءَ جي نيت سان جهڪي وڃي ۽ سجدي ۾ اهو معلوم ٿئي ته پيش نماز جو اهو ٻيو سجدو هو ته ان صورت ۾ اهو مقتديءَ جو ٻيو سجدو شمار ٿيندو ۽ جيڪڏهن اهو سمجهي ٻيهر سجدي ۾ وڃي ته پيش نماز جو ٻيو سجدو آهي، پر بعد ۾ اهو معلوم ٿئي ته پيش نماز جو پهريون سجدو هو ته ان جي سجدي کي ان نيت سان پورو ڪري ته پيش نماز جي پيروي ڪري رهيو آهي ۽ وري جڏهن پيش نماز ٻئي سجدي ۾ وڃي ته مقتدي به ان سان گڏ ٻيو سجدو ڪري، پر ٻنهي صورتن ۾ بهتر آهي ته نماز کي جماعت سان گڏ ختم ڪرڻ کان پوءِ ٻيهر به پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1457- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پلجي پيش نماز کان اڳ ۾ رکوع ۾ هليو وڃي ۽ صورتحال هيءَ هجي ته جيڪڏهن سر ڪٽندو ته پيش نماز جي قرائت جو ڪجهه حصو ٻڌي سگهندو ته سر رکوع مان ڪٿي ۽ پيش نماز سان گڏ رکوع ۾ وڃي ته نماز صحيح آهي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي سر بلند نه ڪري ته سندس جماعت ۾ اشڪال آهي پر نماز صحيح اٿس ۽ کيس گهرجي ته 1405 مسئلي مطابق عمل ڪري.

مسئلو 1458- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پلجي پيش نماز کان اڳ ۾ رکوع ۾ هليو وڃي ۽ صورتحال هيءَ هجي ته جيڪڏهن سر رکوع مان ڪٽندو ته امام جي قرات جو ڪوبه حصو حاصل نه ٿيندس ان لاءِ ضروري آهي ته رکوع جو ذڪر چوي پر جيڪڏهن ذڪر چوڻ اقتدا مان خارج ڪري ڇڏي ته رکوع مان سر مٿي ڪري ۽ ٻيهر امام سان رکوع ڪري ته سندس جماعت به صحيح آهي ۽ نماز به ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي رکوع مان سر نه ڪٽي ته سندس نماز صحيح آهي ۽ جماعت ۾ اشڪال آهي ۽ اها فرادي نماز شمار ٿيندي ۽ کيس گهرجي ته 1405 مسئلي مطابق عمل ڪري.

مسئلو 1459- جيڪڏهن مقتدي پلجي پيش نماز کان اڳ ۾ سجدي ۾ هليو وڃي ان لاءِ لازم آهي ته سجدي جو ذڪر پڙهي جيڪڏهن ذڪر پڙهڻ امام جي اقتداء کان خارج ٿيڻ جو سبب ٿئي ته ذڪر ڇڏي ڏي ۽ سر مٿي ڪري وري پيش امام سان سجدي ۾ وڃي ۽ سندس جماعت ۾ نماز ٻئي صحيح آهن ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي سر نه ڪٽي ته سندس نماز صحيح آهي پر 1405 مسئلي مطابق عمل ڪري ۽ سندس جماعت ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 1460- جيڪڏهن پيش نماز اهڙي رڪعت ۾ جنهن ۾ قنوت نه ٿيندو آهي، پلجي قنوت پڙهڻ شروع ڪري يا اهڙي رڪعت ۾ تشهد پڙهڻ شروع ڪري جنهن ۾ تشهد نه پڙهيو آهي ته مقتدي قنوت ۽ تشهد نه پڙهي پر پوءِ به مقتدي پيش نماز کان اڳ ۾ رکوع ۾ نٿو وڃي سگهي، اهڙي طرح پيش نماز جي اتي ٻيهر کان اڳ ۾ قيام نٿو ڪري سگهي، پر کيس ترسڻ گهرجي ته جيئن پيش نماز پنهنجو قنوت ۽ تشهد ختم ڪري پوءِ باقي نماز امام سان ادا ڪري.

جماعت ۾ امام ۽ مقتديءَ جا فرض

مسئلو 1461- جيڪڏهن جماعتي هڪڙو مرد هجي ته مستحب آهي ته اهو پيش امام جي ساڄي طرف کان بيهي، پر جيڪڏهن جماعتي عورت هجي ته به مستحب آهي ته پيش امام جي ساڄي طرف کان بيهي پر ٿورو پوئتي بيهي ۽ گهٽ ۾ گهٽ ايترو پوئتي هجي جو ان جي سجدي جي جاءِ پيش امام جي گوڏن جي برابر ٿئي ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جيڪڏهن هڪ مرد ۽ هڪ عورت يا ڪجهه عورتون هجن ته مستحب آهي مرد پيش امام جي ساڄي پاسي ۽ هڪ عورت يا ڪجهه عورتون پيش امام جي پويان بيهن ۽ جيڪڏهن ڪجهه مرد ۽ هڪ عورت يا ڪجهه عورتون هجن ته مرد پيش امام جي پويان ۽ عورتون مردن جي پويان بيهن.

مسئلو 1462- جيڪڏهن پيش نماز به عورت ۽ مقتدي به عورت هجي ته احتياط واجب مطابق انهن کي هڪٻئي جي برابر ٿي بيهن گهرجي ۽ پيش نماز کي مقتديءَ کان اڳيان بيهن نه گهرجي.

مسئلو 1463- مستحب آهي ته امام صف جي وچ ۾ هجي ۽ اهل علم وتقويٰ ۽ پرهيزگار ماڻهو پهرين صف ۾ بيهن.

مسئلو 1464- جماعت جي صنفن ۾ ترتيب جو هجڻ مستحب آهي ۽ اهو به مستحب آهي ته جيڪي ماڻهو هڪ ئي صف ۾ بيٺا هجن انهن جي وچ ۾ فاصلو نه هجي ۽ هر هڪ جو ڪلهو ٻئي جي ڪلهي سان مليل هجي.

مسئلو 1465- مستحب آهي ته جڏهن (قد قامت الصلوة) چيو وڃي ته سڀ ماڻهو اٿي بيهن.

مسئلو 1466- پيش نماز جي لاءِ مستحب آهي ته نمازين مان سڀني کان ڪمزور شخص جي حالت جو لحاظ ڪري ۽ قنوت ۽ رکوع ۽ سجدي کي طول نه ڏي، پر جڏهن اهو معلوم ٿئي ته سڀ نمازي نماز ۾ ڏيک ڪرڻ جا خواهشمند آهن (ته پوءِ ڏيک ڪري سگهي ٿو).

مسئلو 1467- مستحب آهي ته جماعت ۾ الحمد ۽ سورت ۽ انهن سڀني جملن کي جيڪي وڏي آواز سان پڙهبا آهن اهڙي وڏي آواز سان پڙهي جو نمازي ٻڌي سگهن پر عام معمول کان وڌيڪ آواز وڌو نه ڪري.

مسئلو 1468- جيڪڏهن امام کي رکوع ۾ خبر پوي ته ڪو نئون ماڻهو آيو آهي ۽ جماعت ۾ شامل ٿيڻ چاهي ٿو ته مستحب آهي ته رکوع کي معمول کان ٻيڻو ڪري انجام ڏي ۽ ان کان پوءِ سر ڪڍي چاهي اهو محسوس ٿئي ته ڪو ٻيو به اقتدا جي لاءِ آيو آهي.

اهي شيون جيڪي جماعت ۾ مڪروه آهن

مسئلو 1469- جيڪڏهن صنفن ۾ بيهن جي جڳهه هجي ته پوءِ جدا بيهن مڪروه آهي.

مسئلو 1470- مقتديءَ لاءِ نماز جو ذڪر ايڏي آواز سان پڙهڻ مڪروه آهي جو اهو آواز امام تائين پهچي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1471- ظهر، عصر ۽ عشا جي نمازن کي قصر پڙهڻ واري مسافر لاءِ غير مسافر جي پويان ۽ غير مسافر لاءِ مسافر جي پويان نماز پڙهڻ مڪروه آهي.

نماز آیات

مسئلو 1472- نماز آیات جنهن جو طريقو بعد ۾ بيان ڪيو ويندو تن شين جي ڪري واجب ٿئي ٿي:

1- سج گرھڻ

2- چنڊ گرھڻ، چاهي ايتري ٿوري دير جي لاءِ ٿي هجي جو ڪنهن کي به ان جو خوف ۽ حراس نه ٿيو هجي.

3- زلزلي جي موقعي تي احتياط واجب مطابق چاهي ان سان به خوف پيدا نه ٿيو هجي، پر ڪنوڻ (آسماني بجليءَ) جو آواز، گاڙهي ۽ ڪاري آنڌي (طوفان) ۽ اهڙي قسم جي آسماني مصيبت جنهن سان عام ماڻهو ڊڄي وڃن ۽ اهڙي طرح زميني حادثات ۾ مثال جي طور طوفان يا جبلن جي ڌري پوڻ ڪري جنهن سان عام طور تي خوف ۽ حراس پڪڙجي وڃي، احتياط مستحب جي بنياد تي نماز آیات ڇڏڻ نه گهرجي.

مسئلو 1473- جن شين لاءِ نماز آیات واجب ٿيندي آهي، جيڪڏهن هڪ ئي ڏينهن ۾ هڪ کان وڌيڪ شيون ظاهر ٿين ته انهن مان هر هڪ جي لاءِ نماز آیات پڙهڻ گهرجي مثال جي طور هڪ ئي ڏينهن ۾ سج گرھڻ به ٿي هجي ۽ انهيءَ ئي ڏينهن زلزلو به اچي ته به نمازون واجب ٿينديون.

مسئلو 1474- جنهن ماڻهوءَ تي ڪجهه نماز آیات جي قضاء واجب هجي، چاهي اهي سڀ هڪ ئي سبب جي ڪري هجن، مثال جي طور تي دفعا سج گرھڻ ٿئي ۽ نماز نه پڙهي هجي يا هڪ کان وڌيڪ سببن جي ڪري واجب ٿيون هجن، مثال جي طور سج گرھڻ، چنڊ گرھڻ ۽ زلزلي جون ٽي نمازون واجب ٿيون هجن، جنهن وقت انهن جي قضا پڙهي ته اهو ضروري ڪونهي ته نيت ۾ اهو ڄاڻائي ته انهن نمازن مان ڪهڙي نماز ڪهڙي شيءِ لاءِ پڙهي رهيو آهي.

مسئلو 1475- جن ڳالهين جي ڪري نماز آیات واجب ٿيندي آهي، اهي جنهن شهر يا ڳوٺ ۾ ٿين صرف ان ڳوٺ يا شهر جي ئي ماڻهن تي نماز واجب ٿيندي، ٻين ڳوٺن يا شهرن تي واجب نه ٿيندي.

مسئلو 1476- جڏهن چنڊ يا سج کي گرھڻ لڳڻ شروع ٿئي ان وقت کان ئي نماز جو تاثر شروع ٿي وڃي ٿو ۽ پنهنجي اصلي حالت ڏانهن موٽي اچڻ تائين ان جو تاثر هلندو رهي ٿو ۽ بهتر آهي ته ايتري دير نه ڪجي جو سج يا چنڊ گرھڻ مان نڪرڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

شروع ڪري پر نماز کي سج يا چنڊ گرهڻ جي پورو ٿيڻ کان پوءِ تائين پورو ڪري سگهجي ٿو.

مسئلو 1477- جيڪڏهن نماز شروع ڪرڻ ۾ ايتري دير ٿي وڃي جو سج يا چنڊ گرهڻ مان نڪرڻ شروع ٿئي ته ”ادا“ جي نيت ڪرڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، پر جيڪڏهن سج يا چنڊ گرهڻ مان مڪمل طور تي نڪري چڪو هجي ته پوءِ قضا جي نيت سان پڙهي.

مسئلو 1478- جيڪڏهن سج يا چنڊ جي گرهڻ جو وقت فقط ايترو هجي جنهن ۾ صرف هڪ رکعت يا ان کان به گهٽ پڙهي سگهجي ته اهڙي صورت ۾ نماز آيات ادا جي نيت سان پڙهي ۽ جيڪڏهن گرهڻ لڳڻ جو وقت وڌيڪ هجي ۽ ماڻهو نماز نه پڙهي ۽ ان وقت پڙهي جڏهن هڪ رکعت يا ان کان گهٽ پڙهي سگهجي ته ان صورت ۾ به نماز آيات ادا جي نيت سان پڙهڻ گهرجي.

مسئلو 1479- اهڙي وقت جنهن ۾ زلزلو، ڪنوڻ ۽ گوڙ وغيره ٿين ۽ چاهي احتياط تي هلي ته جيڪڏهن وقت وسيع آهي ته لازم نه آهي فوراً نماز آيات کي پڙهي ۽ زلزلي جي صورت ۾ فوراً نماز پڙهي ۽ ايتري دير نه ڪري جو ماڻهو دير سمجهن ۽ جيڪڏهن دير ڪري ٿو ته احتياط مستحب اهو آهي ته نماز آيات کي ادا ۽ قضا جي نيت کان سواءِ انجام ڏئي.

مسئلو 1480- جيڪڏهن سج يا چنڊ گرهڻ جي ختم ٿي وڃڻ کان پوءِ معلوم ٿئي ته پوري گولي کي گرهڻ لڳو هو ته نماز آيات جي قضا پڙهي ۽ جيڪڏهن اهو معلوم ٿئي ته ڪجهه حصي کي گرهڻ لڳي هئي ته واجب ناهي.

مسئلو 1481- جيڪڏهن ڪنهن کي ڪجهه يا اطمينان وارا ماڻهو چون ته چنڊ يا سج کي گرهڻ ٿيو آهي، جيڪڏهن انهن جي چوڻ تي يقين نه ٿئي ۽ نماز آيات نه پڙهي ۽ بعد ۾ معلوم ٿئي ته هو سج چئي رهيا هيا ته جيڪڏهن پوري گولي کي گرهڻ لڳو هجي ته نماز آيات پڙهڻ واجب آهي ۽ جيڪڏهن ٿورو گرهڻ لڳو هجي ته واجب ناهي، اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن به ماڻهو گرهڻ لڳڻ جي خبر ڏين جن جي عادل هجڻ جي خبر نه هجي ۽ بعد ۾ معلوم ٿئي ته اهي ٻئي عادل هئا.

مسئلو 1482- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي انهن ماڻهن جي چوڻ سان جيڪي سائنس جي قاعدن سان چنڊ گرهڻ يا سج گرهڻ معلوم ڪندا آهن، اطمينان ٿي وڃي ته سج يا چنڊ کي گرهڻ لڳو آهي ته نماز آيات ادا ڪري، اهڙي طرح جيڪڏهن اهي ماڻهو اهو چون ته چنڊ يا سج کي فلاڻي وقت تي گرهڻ لڳندو ۽ هيتري دير رهندو ۽ انهن ماڻهن جي چوڻ سان اطمينان حاصل ٿي وڃي ته انهن جي چوڻ تي عمل ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1483- جيڪڏهن ڪنهن کي معلوم ٿئي ته جيڪا نماز آیات هو پڙهي چڪو آهي اها باطل هئي ته ان کي ٻيهر نئين سر ادا ڪري ۽ جيڪڏهن وقت گذري چڪو هجي ته ان جي قضا پڙهي.

مسئلہ 1484- جيڪڏهن ڪنهن پنج وقتي نماز جي وقت ۾ نماز آیات به واجب ٿي وڃي، جيڪڏهن ٻنهي جو وقت هجي ته پوءِ ڪا به نماز پهرين ادا ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن انهن مان ڪنهن هڪ جو وقت تنگ هجي ته پهرين ان کي ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ٻنهي جو وقت تنگ هجي ته اڳ ۾ روزانو واري نماز ادا ڪري پوءِ نماز آیات پڙهي.

مسئلہ 1485- جيڪڏهن روزانو واري نماز پڙهندي معلوم ٿئي ته نماز آیات جو وقت تنگ ٿي چڪو آهي، ۽ روزانو واري نماز جو وقت به تنگ هجي ته ان نماز کي پورو ڪري ۽ ان کان پوءِ نماز آیات ادا ڪري ۽ جيڪڏهن روزانو واري نماز جو وقت تنگ نه هجي ته ان کي ٿوڙي پهرين نماز آیات ادا ڪري پوءِ روزانو واري نماز پڙهي.

مسئلہ 1486- جيڪڏهن نماز آیات پڙهندي معلوم ٿئي ته روزانو واري نماز جو وقت تنگ آهي ته پوءِ نماز آیات کي ڇڏي ڏي ۽ روزانو جي نماز ۾ مشغول ٿي وڃي ۽ ان جو سلام پڙهڻ کان فوراً پوءِ ان کان اڳ ۾ جو ڪو اهڙو ڪم ڪري جيڪو نماز کي باطل ڪري ٿو، باقي نماز آیات کي اتان کان پڙهڻ شروع ڪري جتي ڇڏي هئي.

مسئلہ 1487- جيڪڏهن عورت حيض يا نفاس جي حالت ۾ هجي ۽ چنڊ يا سج گرھڻ ٿئي ته ان تي نماز آیات واجب ناهي ۽ نه وري ان جي قضا واجب آهي.

نماز آیات پڙهڻ جو طريقو

مسئلہ 1488- نماز آیات ٻه رڪعتون آهن. هر رڪعت ۾ پنج رڪوع آهن ۽ ان جو طريقو هي آهي ته نيت کان پوءِ تڪبير چئجي ۽ پوءِ الحمد ۽ پوري سورت پڙهجي، ان کان پوءِ رڪوع ڪري ۽ رڪوع کان اٿڻ کان پوءِ ٻيهر حمد ۽ هڪ سورت پڙهي ۽ وري رڪوع ڪري. اهڙي طرح پنج دفعا رڪوع ۾ وڃجي ۽ پنجين رڪوع کان بعد ٻه سجدا ادا ڪجن ۽ ٻي رڪعت لاءِ اٿجي ۽ پوءِ ٻي رڪعت ٻه پهرين رڪعت وانگر ادا ڪجي، ٻي رڪعت جي پنجين رڪوع مان اٿڻ کان پوءِ سجدي ۾ وڃجي ۽ ٻه سجدا ڪري تشهد ۽ سلام پڙهي نماز ختم ڪجي.

مسئلہ 1489- نماز آیات هن طرح به پڙهي سگهجي ٿي، نيت ڪرڻ کان پوءِ تڪبير چئجي ۽ (الحمد) پڙهجي، ان کان پوءِ ڪنهن هڪ سورت کي پنجن حصن ۾ تقسيم ڪري هڪ هڪ آيت يا وڌيڪ هر رڪوع کان اڳ ۾ پڙهجي البته لازم نه آهي ته هڪ پوري آيت هجي بلڪه هڪ جملو پورو هجي ۽ ان کان گهٽ نه هجي ۽ سورت کي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

شروع کان پڙهي ۽ رڳو بسم الله پڙهڻ ڪافي نه آهي ۽ پوءِ رکوع ۾ وڃي ۽ پوءِ رکوع مان اٿي حمد کي ڇڏيندي سورت جي ٻئي حصي کي پڙهي ۽ اهڙي طرح پنجين رکوع ۾ وڃڻ کان پهرين سورت کي پورو ڪري مثال طور سورت فلق پڙهڻي هجي ته نيت، تكبير ۽ الحمد پڙهي. الحمد کان پوءِ (بسم الله الرحمن الرحيم قل اعوذ برب الفلق) پڙهي پوءِ رکوع ڪري ۽ وري اٿي بيهي ۽ (من شر ما خلَق) پڙهي وري رکوع ڪري ۽ وري بيهي (و من شر غاسق اذا وَقَب) پڙهي وري رکوع ڪري ۽ وري بيهي (و من شر النفاثات في العقد) پڙهي ۽ وري رکوع ڪري ۽ وري بيهي (و من شر حاسد اذا حسد) پڙهي وري رکوع ڪجي ۽ وري قيام کان پوءِ ٻه سجدا ڪجن ان کان پوءِ اٿي وري ٻي رکعت بلڪل پهرين رکعت وانگر پڙهي وڃي، ٻي رکعت جي آخري رکوع کان پوءِ ٻه سجدا، وري تشهد ۽ سلام پڙهجن ۽ هي به جائز آهي ته سورت کي پنجن حصن کان گهٽ ۾ تقسيم ڪجي ته اهڙي صورت ۾ اهو ضروري آهي ته جڏهن سورت ختم ٿي وڃي ته رکوع کان پهرين (الحمد) پڙهي.

مسئلو 1490- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پهرين رکعت ۾ الحمد کان پوءِ هڪ سورت کي پنج دفعه پڙهي، پر ٻي رکعت ۾ الحمد کان پوءِ هڪ سورت کي پنجن حصن ۾ تقسيم ڪري پڙهي تڏهن به ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1491- جيڪي شيون پنج وقتي نماز ۾ واجب ۽ مستحب آهن، اهي سڀ نماز آيات ۾ به مستحب ۽ واجب آهن، پر نماز آيات جڏهن جماعت سان پڙهي وڃي ته رجاء جي نيت سان اذان ۽ اقامت جي بدران صرف ٽي دفعا ”الصلوة“ چئجي، پر جيڪڏهن جماعت نه ٿئي ته ڪجهه به چوڻ جي ضرورت ناهي البته نماز آيات کي سج ۽ چند گرهڻ کان سواءِ جماعت سان پڙهڻ شرعاً جائز هجڻ ثابت نه آهي.

مسئلو 1492- مستحب آهي ته هر رکوع کان اڳ ۾ ۽ بعد ۾ تكبير ۽ ٻنهي رکعتن جي آخري رکوع مان اٿڻ کانپوءِ تكبير مستحب ناهي پر (سمع الله لمن حمده) چوڻ مستحب آهي.

مسئلو 1493- مستحب آهي ته ٻين، چوٿين، ڇهين، اٺين ۽ ڏهين رکوع کان اڳ ۾ قنوت پڙهجي ۽ جيڪڏهن قنوت صرف ڏهين رکوع کان اڳ ۾ پڙهي ته به ڪافي آهي. مسئلو 1494- جيڪڏهن نماز آيات ۾ شڪ پوي ته ڪيتريون رکعتون پڙهيون آهن ۽ گمان ڪنهن هڪ پاسي تي نه بيهي ته نماز باطل آهي.

مسئلو 1495- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي اهو شڪ پوي ته هو پهرين رکعت جو آخري رکوع ادا ڪري رهيو آهي يا ٻي رکعت جو پهريون رکوع ۽ سمجهي نه سگهي ته نماز باطل آهي، پر جيڪڏهن اهو شڪ پوي ته چار رکوع ڪيا آهن يا پنج ۽ اڃا سجدي جي لاءِ نه جهڪيو هجي ته جنهن رکوع جي باري ۾ شڪ آهي ته ادا ڪيو

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

اٿس يا نه ته ان کي ادا ڪري ۽ جيڪڏهن سجدي ۾ جهڪي ويو هجي ته ان شڪ جي پرواه نه ڪري.

مسئلو 1496- نماز آيات جو هر رکوع هڪ رڪن آهي، جيڪڏهن ڄاڻي وائي گهٽ يا وڌ ٿي وڃي ته نماز باطل آهي ۽ اهڙي طرح پل ۾ گهٽ ٿئي يا احتياط مطابق پل ۾ وڌيڪ ٿي وڃي ته به ساڳيو حڪم آهي.

عيد الفطر ۽ عيد الاضحىٰ جي نماز

مسئلو 1497- امام عليه السلام جي موجودگي واري زماني ۾ عيد فطر ۽ قربان جون نمازون واجب آهن ۽ انهن جو جماعت سان گڏ پڙهڻ ضروري آهي، پر جيئن ته اسان جي زماني ۾ امام عليه السلام غائب آهن، هي نمازون مستحب آهن ۽ جماعت سان يا فرادي (اڪيلي سر) پنهي طريقن سان پڙهي سگهجن ٿيون.

مسئلو 1498- نماز عيد فطر ۽ قربان جو وقت عيد جي ڏينهن سج اڀرڻ کان ظاهر تائين آهي.

مسئلو 1499- عيد قربان جي نماز سج چڙهي اچڻ کان پوءِ پڙهڻ مستحب آهي ۽ عيد فطر ۾ مستحب آهي ته سج چڙهي اچڻ کان پوءِ افطار ڪيو وڃي ۽ زڪوة فطره به ڏني وڃي ۽ پوءِ عيد نماز پڙهي وڃي.

مسئلو 1500- عيد الفطر ۽ عيد الاضحىٰ جي نماز ۾ رڪعتون آهي ۽ هر رڪعت ۾ الحمد ۽ سورت پڙهڻ کان پوءِ ٽي دفعا تڪبير چوي ۽ بهتر آهي ته پنج دفعا تڪبير چوي ۽ هر هڪ تڪبير کان پوءِ هڪ قنوت پڙهي پنجين تڪبير کان پوءِ وري تڪبير چئي رکوع ۾ هليو وڃي ۽ ٻئي سجدا ادا ڪرڻ کان پوءِ اٿي بيهي ۽ ٻي رڪعت پڙهي، ٻي رڪعت ۾ چار تڪبيرون آهن ۽ چار قنوت آخري تڪبير کان پوءِ وري تڪبير چئي رکوع ۾ وڃي ان کان پوءِ به سجدا پوءِ تشهد ۽ آخر ۾ سلام پڙهجي.

مسئلو 1501- عيد جي نماز جي هر قنوت ۾ جيڪا به دعا پڙهي ڪافي آهي ۽ بهتر آهي ته هي دعا پڙهي:

”اللهم اهل الكبرياء والعظمة واهل الجود والجبروت واهل العفو والرحمة واهل التقوى والمغفرة اسئلك بحق هذا اليوم الذي جعلته للمسلمين عيداً ولمحمد صلى الله عليه وآله ذخراً وشرفاً وكرامة ومزيداً ان تصلي علي محمد وآل محمد وان تدخلني في كل خير ادخلت فيه محمدا وآل محمد وان تخرجني من كل سوء اخرجت منه محمدا وآل محمد صلواتك عليه وعليهم اللهم اني اسئلك خير ما اسئلك به عبادك الصالحون واعوذ بك مما استعاذ منه عبادك المخلصون“

مسئلو 1502- جيڪڏهن امام عليه السلام جي غيبت واري زماني ۾ فطر يا قربانيءَ جي عيد نماز جماعت سان پڙهي وڃي ته ان کان پوءِ احتياط لازم مطابق ٻه خطبا پڙهڻ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

گهرجن ۽ بهتر آهي ته عيدالفطر جي نماز جي خطبي ۾ فطري جا حڪم ۽ عيدالاضحيٰ جي خطبي ۾ قربانيءَ جا احڪام ٻڌايا وڃن.

مسئلو 1503- عيد جي نماز ۾ ڪا خاص سورت پڙهڻ لازمي ڪونهي، جيڪا به سورت پڙهجي ڪافي آهي ۽ بهتر آهي ته پهرين رکعت ۾ سورت الحمد کان پوءِ سورت شمس (سورت 91) ۽ ٻي رکعت ۾ سورت غاشيه (سورت 88) پڙهجي يا پهرين رکعت ۾ سورت سبح اسم (سورت 87) ۽ ٻي رکعت ۾ سورت شمس پڙهجي.

مسئلو 1504- مستحب آهي ته عيد جي نماز صحرا ۾ پڙهي وڃي، پر مڪي شريف ۾ مسجد الحرام ۾ پڙهڻ مستحب آهي.

مسئلو 1505- عيد جي نماز لاءِ پيادل، پيرين اگهاڙي ۽ وڏي سڪون سان وڃڻ مستحب آهي، ان کان اڳ ۾ غسل ڪجي ۽ سفيد عمامو ٻڌجي.

مسئلو 1506- مستحب آهي ته عيد جي نماز ۾ زمين تي سجدو ڪجي ۽ جڏهن تڪبير چئجي ته هٿن کي بلند ڪجي ۽ حمد ۽ سورت کي آواز سان پڙهڻ گهرجي ڇاڪاڻ ته نماز پڙهڻ وارو پيش نماز هجي، ڇاڪاڻ ته فرادي پڙهڻ وارو هجي.

مسئلو 1507- عيدالفطر جي رات مغرب ۽ عشا کان پوءِ ۽ ڏينهن جو صبح واري نماز کان پوءِ ۽ عيد نماز کان پوءِ هي تڪبيرون چوڻ مستحب آهن:

”الله اڪبر الله اڪبر لا اله الا الله والله اڪبر الله اڪبر والله الحمد الله اڪبر عليٰ ما هدا“

مسئلو 1508- انهن ئي تڪبيرن کي جيڪي مٿئين مسئلي ۾ بيان ڪيون ويون آهن، عيدالاضحيٰ جي ڏينهن کان وٺي ٻارهين ذوالحج تائين ڏهن نمازن کان پوءِ پڙهڻ مستحب آهي ۽ اهي ڏهن نمازون هي آهن: عيدالاضحيٰ جي ڏينهن: ظهر، عصر، مغرب، عشا. ٻارهين ذوالحج جي ڏينهن: صبح، ظهر، عصر، مغرب ۽ عشا. ٻارهين ذوالحج جي ڏينهن صبح جي نماز انهن ڏهن ئي نمازن کان پوءِ مٿيون تڪبيرون چوڻ کان پوءِ هيءَ دعا به پڙهڻ گهرجي:

”الله اڪبر عليٰ ما رزقنا من بهيمة الانعام والحمد لله عليٰ ما ابلا“ پر جيڪڏهن ڪنهن کي عيدالاضحيٰ منيٰ ۾ نصيب ٿئي ته هو انهن تڪبيرن کي پندرهن نمازن کان پوءِ يعني تيرهين ذوالحج جي نماز صبح کان پوءِ تائين پڙهي.

مسئلو 1509- عورتن جي لاءِ احتياط مستحب آهي ته هو عيد جي نماز لاءِ نه وڃن، ليڪن اهو احتياط پوڙهين عورتن لاءِ ڪونهي.

مسئلو 1510- جڏهن ڪو ماڻهو عيد جي نماز جماعت سان پڙهي رهيو هجي ته هو ٻين نمازن وانگر صرف الحمد ۽ سورت نه پڙهي باقي سڀ ذڪر کيس پڙهڻ گهرجن.

مسئلو 1511- جيڪڏهن ڪو ماڻهو عيد جي جماعت ۾ ان وقت شامل ٿئي جڏهن امام ڪجهه تڪبيرون چئي چڪو هجي ته جڏهن امام رکوع ۾ وڃي ته جيتريون

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

تکبیرون ۽ قنوت امام سان ناهن پڙهيا اهي پڙهي امام سان رکوع ۾ شامل ٿي وڃي ۽ جيڪڏهن هر قنوت ۾ صرف هڪ دفعو ”سبحان الله والحمد لله“ چوي ته به ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن ايترو به وقت نه هجي ته رڳو تکبیرون چوي ۽ جيڪڏهن وقت تنگ هجي ته رکوع ۾ پيش نماز جي اقتدا ڪري.

مسئلو 1512- جيڪڏهن ڪو ماڻهو عيد جي نماز ۾ ان وقت پهچي جڏهن امام رکوع ۾ وڃي چڪو هجي ته نيت ڪري تکبير چئي رکوع ۾ وڃي سگهي ٿو.

مسئلو 1513- جيڪڏهن عيد نماز ۾ هڪ سجود وسري وڃي ته ان کي نماز کان پوءِ ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ڪو اهڙو ڪم نماز ۾ ٿي وڃي جنهن جي لاءِ روزانو جي نماز ۾ سهو جو سجود واجب ٿيندو آهي، ان جي لاءِ سهو جو سجود ادا ڪرڻ ضروري آهي.

مزدوري تي نماز پڙهائڻ جا حڪم

مسئلو 1514- انسان جون اهي نمازون ۽ عبادتون جن کي زندگي ۾ بجا نه آندو اٿس، مرڻ کان پوءِ ڪنهن ٻئي ماڻهو کي مزدوري ڏئي انجام ڏياري سگهجن ٿيون ۽ جيڪڏهن ڪوئي ماڻهو بغير اجرت (مزدوري) جي بجا آڻي تڏهن به صحيح آهي.

مسئلو 1515- انسان ڪجهه مستحبي ڪم مثال جي طور حج، عمرو ۽ رسول الله ﷺ ۽ ائمه عليهم السلام جي قبرن جي زيارت، زنده ماڻهو جي طرفان اجرت (مزدوري) تي بجا آڻي سگهي ٿو ۽ اهو به ڪري سگهي ٿو ته مستحب عملن کي انجام ڏئي انهن جو ثواب مرده يا زنده کي بخشي.

مسئلو 1516- جيڪو شخص اجرت تي ميت جي طرفان نماز قضا کي بجا آڻي ان لاءِ ضروري آهي ته يا خود مجتهد هجي يا ڪنهن اهڙي مجتهد جي فتويٰ مطابق انجام ڏي جنهن جي تقليد ڪرڻ صحيح هجي يا احتياط تي عمل ڪري، انهيءَ شرط سان ته احتياط ڪرڻ جي جڳهن کي ڄاڻندو هجي.

مسئلو 1517- مزدور لاءِ نيت ڪرڻ وقت ميت کي معين ڪرڻ ضروري آهي پر اهو ضروري ناهي جو ميت جو نالو ڄاڻندو هجي پر جيڪڏهن نماز پڙهڻ وقت اهو معين ڪري ته هي نماز انهي جي طرفان پڙهي رهيو آهي، جنهن لاءِ آءٌ اجير (مزدور) ڪيو ويو آهيان ته به ڪافي آهي.

مسئلو 1518- اجير (مزدور) کي گهرجي ته عمل کي انجام ڏيڻ وقت اها نيت ڪري ته جيڪا شيءِ ميت جي ذمي واجب آهي ان کي انجام ڏيان ۽ جيڪڏهن اجير ڪوئي عمل انجام ڏئي ان جو ثواب ميت کي بخشي ته اهو ڪافي نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1519- اجیر اهڙي ماڻهو کي کجي جنهن جي باري ۾ اطمینان هجي ته هو هن عمل کي بجا آڻيندو ۽ احتمال هجي ته صحيح انجام ڏيندو.

مسئلہ 1520- جنهن شخص کي ميت جي نمازن لاءِ اجیر ڪيو ويو آهي جيڪڏهن ان جي باري ۾ اهو معلوم ٿئي ته هن شخص نمازون نه پڙهيون آهن يا غلط پڙهيون آهن ته ٻئي شخص کي مزدوري تي مقرر ڪرڻ گهرجي.

مسئلہ 1521- جيڪڏهن ڪو ماڻهو شڪ ڪري ته اجیر عمل کي انجام ڏنو آهي يا نه ۽ پوءِ چاهي اجیر (مزدور) چوي به صحيح ته مون انجام ڏنو آهي پر ان جي ڳالهه تي اطمینان نه هجي ته احتياط واجب اهو آهي ته ٻيو دفعو اجیر مقرر کجي پر جيڪڏهن شڪ ڪري ته اجیر عمل صحيح طرح انجام ڏنو آهي يا نه ته ان عمل کي صحيح سمجهي سگهجي ٿو.

مسئلہ 1522- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي عذر هجي، مثال طور تيمم سان يا ويهي نماز پڙهندو هجي ته احتياط جي بنياد تي اهڙي شخص کي ميت جي نمازن لاءِ اجیر (مزدور) نٿو ڪري سگهجي، چاهي ميت جون نمازون به اهڙي نموني ئي قضا ٿيون هجن، پر جيڪو ماڻهو جبیره وضو يا غسل سان نماز پڙهندو هجي ته ان لاءِ اجیر ٿيڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي ۽ اهڙي طرح جنهن شخص جو هٿ يا پير ڪٽيل هجي ته ان لاءِ به اجیر ٿيڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلہ 1523- مرد عورت جي نمازن لاءِ ۽ عورت مرد جي (نمازن) لاءِ اجیر (مزدور) بڻجي سگهجي ٿي، پر نماز پڙهڻ وقت نماز کي آهسته يا وڏي آواز ۾ پڙهڻ ۾ اجیر (مزدور) پنهنجي فريض تي عمل ڪندو.

مسئلہ 1524- ميت جي قضا نمازن پڙهڻ ۾ ترتيب واجب نه آهي سواءِ ان نمازن جي، جن جي ادا نمازن ۾ ترتيب واجب آهي، مثال طور هڪ ڏينهن جي نماز ظهر، عصر، مغرب، عشا ۾ جيئن ته پهريان ذڪر ٿي چڪو آهي پر جيڪڏهن ڪنهن کي ان شرط سان اجیر ڪيو ويو هجي ته مرحوم يا سندس ولي جي مجتهد جي فتويٰ عمل ڪري ته جيڪڏهن انهن جو مجتهد ترتيب کي لازم سمجهي ته ان جو خيال ڪري.

مسئلہ 1525- جيڪڏهن اجیر (مزدور) سان اهو طئي ڪجي ته فلاڻي مخصوص طريقي تي عمل کي انجام ڏي ته اجیر کي گهرجي ته انهي مخصوص طريقي سان عمل کي انجام ڏي پر جيڪڏهن يقين هجي ته ان طريقي سان عمل باطل ٿيندو ته ترک ڪري جيڪڏهن طئي نه ٿئي ته پوءِ اجیر کي گهرجي ته پنهنجي وظيفي جي مطابق عمل کي انجام ڏي ۽ احتياط مستحب آهي ته پنهنجي ۽ ميت جي وظيفي مان جيڪو احتياط جي وڌيڪ قريب هجي ان تي عمل ڪري، مثال جيڪڏهن ميت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جو وظیفو تسبیحات اربع تي دفعا پڙهڻ هيو ۽ ان جي پنهنجي تڪليف هڪ دفعو پڙهڻ آهي ته تي دفعا پڙهي.

مسئلو 1526- جيڪڏهن اجير (مزدور) سان اها ڳالهه طئي نه ڪجي ته مستحبات ڪيتري مقدار ۾ بجا آئي ته پوءِ اجير کي گهرجي ته عام طور تي جيترا مستحبات پڙهبا آهن پڙهي.

مسئلو 1527- جيڪڏهن هڪ ميت جي قضا نمازن لاءِ ڪيترن ماڻهن کي اجير ڪيو وڃي ته جيڪو مسئلي نمبر 1525 ۾ بيان ڪيو ويو آهي ان جي بنياد تي ضروري نه آهي هر هڪ اجير لاءِ وقت مقرر ڪيو وڃي.

مسئلو 1528- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي هڪ سال لاءِ ميت جي نمازن لاءِ اجير ڪيو وڃي، جيڪڏهن سال کان اڳ ۾ فوت ٿي وڃي ته جن نمازن جي باري ۾ علم هجي ته هن اجير نه پڙهيون آهن انهن لاءِ ٻئي ڪنهن ماڻهوءَ کي اجير ڪيو وڃي ۽ جن نمازن جي باري ۾ اهو احتمال هجي ته ان نه پڙهيون آهن، انهن نمازن لاءِ احتياط واجب جي بنا تي اجير ڪيو وڃي.

مسئلو 1529- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ميت جون قضا نمازون پڙهڻ کان اڳ ۾ مري وڃي ۽ سڀني نمازن جي اجرت (مزدوري) به وٺي چڪو هجي ته جيڪڏهن ان سان اهو شرط ڪيو ويو هجي ته سڀ نمازون پاڻ پڙهندو ته اجرت تي نمازن پڙهائڻ وارو باقي رهيل نمازن جي رقم واپس وٺي سگهي ٿو، جنهن ۾ باقي نمازون پڙهائي سگهجن يا اجرت تي نمازن پڙهائڻ وارو معاملو ٽوڙي پڙهيل نمازن جي اجرت ڪل رقم مان ڪٽ ڪري باقي رقم واپس وٺي سگهي ٿو پر جيڪڏهن مزدور سان پاڻ پڙهڻ جي شرط نه ڪئي وئي هجي ته ان جي وارثن کي گهرجي ته ان جي مال مان رقم ادا ڪري ڪنهن کان نمازون پڙهائين ۽ جيڪڏهن سندس اصلي مال ناهي ته وارثن تي ڪجهه به واجب ناهي.

مسئلو 1530- جيڪڏهن اجير ميت جون نمازون پوريون ڪرڻ کان اڳ ۾ مري وڃي ۽ پاڻ تي به قضا نمازون هجن ته گذريل مسئلي ۾ بيان ٿيل طريقي مطابق جيڪڏهن ان جي مال مان ڏنل اجرت واريون نمازون پڙهائڻ کان پوءِ ڪجهه مال بچي ۽ هن پنهنجي نمازن پڙهائڻ جي وصيت ڪئي هجي ۽ وارث ان ڳالهه جي اجازت به ڏين ته سندس سڀني نمازن جي لاءِ هڪ اجير مقرر ڪجي ۽ جيڪڏهن وارث اجازت نه ڏين ته سندس مال جو ٽيون حصو ان جي ذاتي نمازن ادا ڪرڻ ۾ استعمال ڪيو وڃي.

روزي جا حڪم

روزو هي آهي ته انسان الله جي سامهون تواضع ڪندي صبح جي آذان کان مغرب تائين انهن نون شين کان پرهيز ڪري، جن جو تفصيل اڳتي ايندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

نیت

مسئلو 1531- روزي جي نیت دل ۾ ڪرڻ يا نیت وارا لفظ مثال طور “مان سڀاڻي روزو رکندس” چوڻ ضروري ڪونهي پر اهو ارادو هجي ته الله جي حڪم جي فرمانبرداري ڪندي صبح جي آذان کان مغرب تائين اهي ڪم نه ڪندو جن سان روزو ٽٽي پوي ٿو ته به ڪافي آهي ۽ ان ڳالهه جو يقين پيدا ڪرڻ لاءِ ته هو صبح جي آذان کان مغرب تائين روزي کي ٽوڙڻ وارين شين کان پري رهيو آهي، ڪجهه وقت صبح جي آذان کان اڳ ۽ ڪجهه وقت مغرب کان پوءِ به اهي خاص شيون ڇڏي ڏي جيڪي روزي کي ٽوڙي ڇڏينديون آهن.

مسئلو 1532- رمضان جي مهيني ۾ هر رات ٻئي ڏينهن واري روزي جي نیت ڪري سگهجي ٿو.

مسئلو 1533- روزي ڏانهن توجه رکندڙ شخص لاءِ رمضان مبارڪ جي روزي جي نیت جو آخري وقت صبح جي آذان آهي يعني احتياط واجب مطابق صبح جي آذان وقت پاڻ کي روڪڻ روزي جي نیت سان هجي، پوءِ چاهي سندس اندر ۾ ان ڏانهن متوجه نه به هجي.

مسئلو 1534- جيڪڏهن مغرب کان اڳ ڪو به اهڙو ڪم ڪيل نه هجي جنهن سان روزو ٽٽي پوندو آهي ۽ ڪنهن به ٿاڻم مستحبي روزي جي نیت ڪئي وڃي ٽوڙي جو سج لهڻ کي وقت ٿورو هجي ته به مستحبي روزو صحيح آهي.

مسئلو 1535- جيڪو ماڻهو رمضان جي روزن يا ٻين واجب روزن ۾ جن جو وقت معين آهي صبح جي آذان کان اڳ روزي جي نیت کان سواءِ سمهي پوي ۽ ظهر کان اڳ اٿي ۽ روزي جي نیت ڪري ته اهو روزو صحيح آهي ۽ جيڪڏهن ظهر کان پوءِ جاڳي ته احتياط مطابق باقي روزو قربت جي نیت سان پورو ڪري ۽ ان کان پوءِ قضا به ڪري.

مسئلو 1536- جيڪڏهن قضاء يا ڪفاري جو روزو رکڻو هجي ته ان کي معين ڪري، مثال طور نیت ڪري ته آئون قضا يا ڪفاري جو روزو رکان ٿو، پر رمضان جي مهيني ۾ اها نیت ڪرڻ ضروري نه آهي ته آئون رمضان المبارڪ جو روزو رکان ٿو، پر جيڪڏهن ڪنهن کي خبر نه هجي يا وسري ويو هجي ته رمضان جو مهينو آهي ۽ ان ڏينهن ڪنهن ٻئي روزي جي نیت ڪري ته پوءِ به اهو روزو رمضان مهيني جو ئي ليکيو ويندو. ۽ نذر وغيره واري روزي ۾ به انهي جو قصد ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 1537- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر هجي ته رمضان جو مهينو آهي ۽ پوءِ به هو ڄاڻي وائي ڪنهن ٻئي روزي جي نیت ڪري ته اهو روزو نه ٿيندو جنهن جي نیت ڪئي هئائين ۽ جيڪڏهن اها نیت قصد قربت جي مخالف هجي ته اهو رمضان جو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

روزو شمار نه ٿيندو پر جيڪڏهن اها نيت قصد قربت جي مخالف نه به هجي ته به احتياط مطابق رمضان جو روزو حساب نه ٿيندو.

مسئلو 1538- جيڪڏهن ڪو ماڻهو رمضان المبارڪ جي پهرين تاريخ سمجهي روزو رکي، پر کيس پوءِ خبر پئي ته بي يا ٽين تاريخ هئي ته ان جو روزو صحيح آهي.

مسئلو 1539- جيڪڏهن ڪو ماڻهو صبح جي آذان کان اڳ روزي جي نيت ڪرڻ کان پوءِ بيهوش ٿي وڃي ۽ ڏينهن جو ڪنهن به وقت هوش اچيس ته احتياط واجب آهي ته اهو روزو پورو ڪري ۽ جيڪڏهن پورو نه ڪري ته ان جي قضا ڪري.

مسئلو 1540- جيڪڏهن صبح جي آذان کان اڳ نيت ڪري ۽ پوءِ چريو ٿي وڃي ۽ ڏينهن ۾ سياڻو ٿي وڃي ته احتياط واجب اهو آهي ته ان ڏينهن جو روزو به پورو ڪري ۽ ان جي قضا به ڪري.

مسئلو 1541- جيڪڏهن ڪو ماڻهو صبح جي آذان کان اڳ روزي جي نيت ڪري، سمهي پوي ۽ مغرب کان پوءِ جاڳي ته ان جو روزو صحيح آهي.

مسئلو 1542- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي خبر نه هجي يا وسري ويو هجيس ته رمضان جو مهينو آهي ۽ ظهر کان اڳ ياد اچيس، جڏهن ته هو اهڙو ڪم به ڪري چڪو هجي جيڪو روزي کي ٽوڙي ڇڏيندو هجي ته سندس روزو باطل آهي، پر مغرب تائين اهڙو ڪم نه ڪري جيڪو روزي کي باطل ڪري ٿو ۽ رمضان کان پوءِ ان روزي جي قضا ڪري ۽ جيڪڏهن ظهر کان پوءِ ياد اچيس ته رمضان شريف آهي ته احتياط واجب مطابق رجا جي نيت ڪري ۽ رمضان شريف کان پوءِ ان جي قضا به ڪري ۽ جيڪڏهن ظهر کان پهريان ياد اچيس ۽ اهڙو ڪم به نه ڪيو هجيس جيڪو روزي کي باطل ڪري ٿو ته نيت ڪري ۽ سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1543- جيڪڏهن ڪو ٻار صبح جي آذان کان اڳ بالغ ٿي وڃي ته اهو ان ڏينهن جو روزو رکي ۽ جيڪڏهن آذان کان پوءِ بالغ ٿيو هجي ته پوءِ ان ڏينهن جو روزو ان تي واجب نه آهي ۽ جيڪڏهن مستحب روزي جي نيت ڪئي هئائين ته احتياط مستحب مطابق ان روزي کي پورو ڪري.

مسئلو 1544- جيڪڏهن ڪنهن شخص ميت جا روزا رکڻ لاءِ ڪنهن کان اجرت ورتي هجي يا ان تي ڪفاري جي ڪري روزو واجب ٿيو هجي ته ان لاءِ مستحب روزا رکڻ ۾ ڪو اشڪال نه آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن تي رمضان شريف جي روزن جي قضا آهي ته اهو شخص مستحب روزا نه ٿو رکي سگهي ۽ جيڪڏهن ڀل ۾ مستحبي روزو رکي ۽ ظهر کان پهريان ياد پويس ته سندس روزو نه ٿيندو پر جيڪڏهن چاهي ته قضا روزي جي نيت ڪري ته ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن ظهر کان پوءِ خبردار ٿئي ته سندس

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

روزو احتیاط مطابق باطل اٿس ۽ جيڪڏهن مغرب کان پوءِ خبردار ٿئي ته سندس روزو صحيح اٿس.

مسئلو 1545- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ تي رمضان کان علاوه ڪنهن خاص ڏينهن جو روزو واجب هجي، مثال طور ڪنهن نذر ڪئي هجي ته فلاڻي ڏينهن روزو رکندس، جيڪڏهن هو ان ڏينهن صبح جي آذان تائين ان روزي جي نيت ڄاڻي وائي نه ڪري ته ان جو اهو روزو باطل ٿي ويندو، پر جيڪڏهن خبر نه هجيس ته انهيءَ ڏينهن جو روزو واجب هو يا روزي جي ڳالهه وسري وڃيس ۽ ظهر کان اڳ ياد اچيس ۽ ان وقت تائين اهڙا ڪم نه ڪيا هجن جن سان روزو ٽٽي پوندو آهي ته هو ان وقت نيت ڪري ته روزو صحيح ٿيندس ۽ جيڪڏهن ظهر کان پوءِ ياد اچيس ته جيڪو احتیاط رمضان شريف لاءِ آهي ان تي عمل ڪري.

مسئلو 1546- جيڪڏهن ڪنهن غير معين واجب روزي، مثال طور ڪفاري وغيره جي روزي جي نيت ڄاڻي وائي ظهر جي وقت تائين نه ڪري ته ڪو حرج ڪونهي، پر جيڪڏهن نيت ڪرڻ کان پهرين ان جو پڪو ارادو ان ڏينهن روزي نه رکڻ جو هجي يا تردد ۾ هجي ته هو ان ڏينهن روزو رکي يا نه ۽ اهڙا ڪم به نه ڪيا هجن جن سان روزو ٽٽندو آهي ۽ اهو ظهر کان اڳ ان روزي جي نيت ڪري ته سندس اهو روزو صحيح آهي.

مسئلو 1547- جيڪڏهن ڪو ڪافر رمضان المبارڪ ۾ مسلمان ٿئي ۽ صبح جي آذان کان وٺي ان وقت تائين هن اهڙا ڪم نه ڪيا هجن جيڪي روزي کي ٽوڙيندا آهن ته ان لاءِ احتیاط واجب اهو آهي ته ان ڏينهن لاءِ ما في الذمہ جي نيت ڪري ان کي پورو ڪري ۽ جيڪڏهن ائين نه ڪري ته ان روزي جي قضا ڪري.

مسئلو 1548- جيڪڏهن ڪو بيمار، ظهر کان اڳ رمضان جي مهيني ۾ چڱو پلو ٿي وڃي ۽ اهڙو ڪم نه ڪيو هجيس جيڪو روزي کي باطل ڪري ٿو ته احتیاط واجب مطابق ان ڏينهن روزي جي نيت ڪري، ان ڏينهن جو روزو رکي، ۽ جيڪڏهن ظهر کان پوءِ چڱو پلو ٿئي ته ان ڏينهن جو روزو رکڻ واجب نه آهي پر ان جي قضا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1549- جنهن ڏينهن ۾ شڪ هجي ته هي شعبان جي آخري تاريخ آهي يا رمضان جي پهرين ته ان ڏينهن جو روزو رکڻ واجب ڪونهي ۽ جيڪڏهن چاهي ته ان ڏينهن روزو رکي ته ان ۾ رمضان جي مهيني جي نيت نه ٿو ڪري سگهي پر جيڪڏهن نيت ڪري ته جيڪڏهن رمضان آهي ته رمضان المبارڪ جي روزي جي نيت ڪئي اٿم ۽ جيڪڏهن ناهي ته پوءِ رمضان المبارڪ جي قضا يا ڪنهن ٻئي روزي جي نيت ٿو ڪيان ته ان جي روزي جو صحيح ٿيڻ بعيد ناهي بلڪه بهتر آهي ته قضا يا ٻئي ڪنهن روزي جي نيت ڪري، ۽ جيڪڏهن پوءِ خبر پئي ته رمضان جي پهرين تاريخ هئي ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

اهو روزو رمضان ۾ شمار ٿيندو ۽ جيڪڏهن نيت کي معين نه ڪري ۽ بعد ۾ خبر پويس ته رمضان شريف هو ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1550- جنهن ڏينهن جي باري ۾ شك هجي ته شعبان جي آخري تاريخ آهي يا رمضان جي پهرين تاريخ ته جيڪڏهن ڪنهن شخص ان ڏينهن قضا يا مستحب يا ڪنهن ٻئي روزي جي نيت سان روزو رکي ڇڏيو هجي ۽ ان ڏينهن خبر پئجي وڃي ته رمضان شروع ٿي ويو آهي ته رمضان جي روزي جي نيت ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1551- جيڪڏهن ڪنهن مقرر ٿيل واجب روزي جي باري ۾ مثال جي طور رمضان لاءِ ڪو ماڻهو دل پيو هڻي ته توڙيان يا توڙڻ جو ارادو ڪري روزي جي ٻيهر نيت نه ڪندو ته روزو باطل ٿي ويندس پر جيڪڏهن ٻيهر نيت ڪري ته به احتياط واجب مطابق ان ڏينهن جو روزو پورو ڪري ۽ ان جي قضا به ڪري.

مسئلو 1552- مستحبي روزي ۾ يا اهڙي واجب روزي ۾ جنهن جو ڪو خاص ڏينهن مقرر ڪونهي جيئن ڪفاري جو روزو، جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي ڪم جو ارادو ڪري جنهن سان روزو ٽٽي پوندو آهي يا دل هڻي ته اهڙو ڪم ڪري يا نه ڪري، جيڪڏهن هو اهو ڪم نه ڪري ۽ واجب روزي ۾ ظاهر کان اڳ ۽ مستحب روزي ۾ سج لهڻ کان اڳ روزي جي ٻيهر نيت ڪري ته روزو صحيح ٿيندو.

اهي شيون جن سان روزو ٽٽي پوي ٿو

مسئلو 1553- اهي اٺ شيون آهن جن سان روزو ٽٽي پوي ٿو:

- 1- ڪاڻڻ ۽ پيئڻ.
  - 2- جماع.
  - 3- استمناء، يعني ڪو شخص پنهنجو پاڻ يا ڪنهن ٻئي طريقي سان مني ڪڍي، ۽ عورت لاءِ استمناء جو تفصيل مسئل نمبر 346 ۾ ذڪر ڪيو ويو آهي.
  - 4- احتياط واجب مطابق خدا، پيغمبر ۽ انهن جي جانشينن تي ڪوڙ مڙهڻ.
  - 5- احتياط واجب مطابق دز (۽ دونهن) نڙيءَ تائين پهچائڻ.
  - 6- صبح جي آذان تائين جنابت يا حيض يا نفاس جي حالت ۾ رهڻ.
  - 7- ڪنهن وهندڙ شيءِ سان حقنو ڪرڻ.
  - 8- ڄاڻي وائي اُٿي ڪرڻ.
- انهن سمورن جا تفصيلي احڪام هيٺين مسئلن ۾ لکيل آهن:

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ

1- کائڻ ۽ پيئڻ

مسئلو 1554- جيڪڏهن ڪو روزيدار اهو ڄاڻندي ته هو روزي سان آهي ڄاڻي وائي ڪا شيءِ کائي يا پيئي ته ان جو روزو باطل ٿي ويندو، چاهي اها شيءِ معمول مطابق کائڻ پيئڻ واري هجي جيئن ماني، پاڻي يا معمول مطابق کائڻ پيئڻ واري نه به هجي جيئن مٽي ۽ وڻ جو رس اهو گهٽ هجي يا وڌيڪ ايتري قدر جو جيڪڏهن ڏندن ڏيئي ڪڍي وات ۾ وري وجهي ۽ آلاڻ ڳهي وڃي ته به روزو ٽٽي پوندو، پر جيڪڏهن آلاڻ وات ۾ ايتري ته گڏجي وڃي جو ٻاهر کان آيل نه سمجهي وڃي ته روزو ڪو نه ٽٽندو.

مسئلو 1555- جيڪڏهن ڪنهن کي کاڌو کائيندي خبر پئجي وڃي ته صبح ٿي ويو آهي ته اهو گرهه به وات مان ٻاهر ڪڍي جيڪو ان وقت وات ۾ هيس، پر جيڪڏهن ان گرهه کي ڄاڻي وائي ڳهي ڇڏي ته پوءِ ان جو روزو باطل ٿي ويندو ۽ ان تي ڪفارو ڏيڻ به واجب ٿي ويندو، جنهن جو تفصيل اڳتي ايندو.

مسئلو 1556- جيڪڏهن ڪو روزيدار ويسر ۾ کائي يا پيئي ته سندس روزو باطل نه ٿيندو. مسئلو 1557- انجڪشن يا ڊرپ (ٽيلهي) لڳرائڻ سان روزو نه ٽوڙي ٿو ٿئي جو طاقت واري انجڪشن يا شگر واري ڊرپ ئي هجي ۽ ساهه جي تنگي لاءِ جيڪڏهن اسپري جي ذريعي رڳو دوا کي ڦڦڙن تائين پهچايو وڃي ته ان سان روزو باطل نه ٿو ٿئي ۽ اهڙي طرح اک ۽ ڪن ۾ دوا وجهڻ سان به روزو باطل نه ٿو ٿئي پوءِ چاهي ان جو ذائقو نڙي تائين پهچندو هجي ۽ جيڪڏهن دوا نڪ ۾ وڌي وڃي ۽ ان جو اثر نڙي تائين نه پهچي ته روزو باطل نه ٿيندو.

مسئلو 1558- جيڪا خوراڪ ڏندن جي وٿين ۾ رهجي وئي هجي انهي کي آذان کان اڳ ڪڍڻ واجب نه آهي پر جيڪڏهن انهن کي ڪو روزيدار ڄاڻي وائي ڳهي وڃي ته روزو باطل ٿي ويندو.

مسئلو 1559- جيڪو شخص روزو رکڻ چاهي ٿو ان لاءِ صبح جي آذان کان اڳ ڏندن کي کوٽڻ ضروري ڪونهي، البتہ جيڪڏهن ان کي خبر هجي ته ڏندن ۾ رهيل خوراڪ ڏينهن جو پيٽ ۾ هلي ويندي ته ڏندن کي کوٽڻ ضروري آهي.

مسئلو 1560- جيڪا ٿڪ وات ۾ گڏ ٿي وڃي، چاهي اها ڪنهن مناڻ يا کٽاڻ جي تصور سان ئي گڏ ٿي هجي ان کي ڳهڻ سان روزو نه ٽٽندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 1561- جيڪو بلغم دماغ يا سيني کان اڃا وات ۾ نه پهتو هجي ته ان کي اندران ئي اندران ڳهي وڃڻ سان روزو ڪونه ٿيندو، پر جيڪو بلغم دماغ کان يا سيني کان وات ۾ اچي وڃي ته احتياط مستحب آهي ته ان کي نه ڳهجي.

مسئلہ 1562- جيڪڏهن ڪنهن روزيدار کي ايتري اڃ لڳي جو مرڻ جو ڊپ هجي يا ڪنهن نقصان جو خوف هجي يا برداشت ڪرڻ مشڪل هجي ته هو ايترو پاڻي پي ٿو سگهي جو مرڻ کان بچي سگهي بلڪ جيڪڏهن مرڻ جو خوف هجي ته پاڻي پيڻ واجب اٿس، پر ان جو اهو روزو باطل ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن رمضان ۾ اهڙي صورتحال پيش اچي ته احتياط مطابق ان کان وڌيڪ نه پئي ۽ بچيل وقت ۾ انهن شين کان پرهيز ڪري جن سان روزو ٽٽي پوي ٿو.

مسئلہ 1563- روزي جي حالت ۾ ٻار يا پڪيءَ جي لاءِ خوراڪ چٻاڙڻ يا چڪڻ سان جيڪا عام طور نڙيءَ تائين ناهي ويندي، چاهي اتفاق سان نڙيءَ ۾ هلي به وڃي ته به روزو ڪونه ٿيندو ۽ جيڪڏهن اڳ ۾ ئي خبر هجي ته هيءُ خوراڪ چٻاڙڻ سان نڙيءَ ۾ هلي ويندي ته پوءِ ان سان روزو باطل ٿي ويندو يا اهڙي شخص تي ڪفارو ۽ قضا پئي واجب آهن.

مسئلہ 1564- ڪنهن به شخص کي عام ڪمزوريءَ جي ڪري روزو نه ڇڏڻ گهرجي، پر جيڪڏهن ايتري ڪمزوري هجي جو برداشت نه ڪري سگهي ته پوءِ روزي ڇڏڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي.

2- جماع

مسئلہ 1565- جماع (هم بستري) سان روزو ٽٽي پوندو آهي، پوءِ چاهي رڳو سپاري (آله تناسل جي چوٽي) اندر داخل ٿي وڃي ۽ مني به نڪري.

مسئلہ 1566- جيڪڏهن سپاريءَ کان گهٽ اندر داخل ٿئي ۽ مني به نه نڪري ته ان سان روزو باطل نه ٿيندو، ليڪن جنهن جو طهر وارو حصو نه هجي ته اگر ٿورو به اندر ويندو ته روزو باطل ٿي ويندو.

مسئلہ 1567- جيڪڏهن ڄاڻي واڻي جماع جي ارادي سان هم بستري ڪري ۽ شڪ هجي ته سپاري اندر داخل ٿي آهي يا نه ته ان جو حڪم مسئلي نمبر 1551 ۾ ذڪر ٿيل آهي هر صورت ۾ جيڪڏهن اهڙو ڪم جنهن سان روزو ٽٽي پوي ٿو ان کي انجام نه ڏئي ته ان تي ڪفارو واجب نه آهي.

مسئلہ 1568- جيڪڏهن ماڻهو کي وسري وڃي ته هو روزي سان آهي ۽ جماع ڪري يا کيس جماع ڪرڻ لاءِ ايترو مجبور ڪيو وڃي جو سندس وس کان ٻاهر هجي ته سندس روزو باطل نه ٿيندو، پر جڏهن کيس ياد اچي يا مجبوري ختم ٿي وڃي ته جلدي ۾ جماع کي ڇڏي ۽ جيڪڏهن ائين نه ڪيائين ته سندس روزو باطل ٿي ويندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ العالی

3- استمناء

مسئلو 1569- جيڪڏهن روزيدار استمناء ڪري، جنهن جي معني مسئلي (1553) ۾ گذري چڪي آهي ته ان جو روزو ٿئي ٿو يا نه.

مسئلو 1570- جيڪڏهن ڪنهن جي بي اختيار مٺي نڪري وڃي ته ان جو روزو باطل نه ٿيندو.

مسئلو 1571- جيڪڏهن ڪنهن روزيدار کي خبر هجي ته جيڪڏهن سمهندس ته مٺي نڪري پوندي ته ان لاءِ جائز آهي ته سمهي پوي، چاهي اهڙي به صورتحال هجي جو جيڪڏهن نه سمهي ها ته ڪا تڪليف ڪانه ٿئيس ها پوءِ به جيڪڏهن مٺي نڪري ته به روزو باطل ڪونه ٿيندو.

مسئلو 1572- جيڪڏهن روزيدار جي اک ان مهل کلي جڏهن هن جي مٺي نڪري رهي هجي ته جاڳڻ مهل مٺي کي روڪڻ واجب ڪونهي.

مسئلو 1573- جڏهن روزيدار جي مٺي نڪري ته ان کان پوءِ پيشاب ڪري سگهي ٿو، چاهي هن کي يقين هجي ته پيشاب ڪرڻ سان جيڪا نليءَ ۾ رهجي ويئي آهي، اڃا به ٻاهر نڪرندي.

مسئلو 1574- جڏهن روزيدار جي مٺي نڪري ۽ خبر هجي ته غسل ڪرڻ کان اڳ جيڪڏهن پيشاب نه ڪيائين ته اها مٺي جيڪا نليءَ ۾ رهجي ويئي آهي سا غسل کان پوءِ ٻاهر نڪرندي ته احتياط مستحب آهي ته غسل کان اڳ پيشاب ڪري.

مسئلو 1575- جيڪو شخص ڄاڻي وائي مٺي کيڙ جي ارادي سان (سندس گهر واري سان) پيار ڪري يا پاڪر پائي، پوءِ چاهي مٺي به نه نڪري ته جيڪڏهن ٻيهر روزي جي نيت نه ڪري ته سندس روزو باطل آهي ۽ جيڪڏهن نيت ڪري ته به احتياط لازم مطابق اهو روزو به پورو ڪري ۽ ان جي قضا به ڪري.

مسئلو 1576- جيڪو شخص مٺي کيڙ جي ارادي کان سواءِ گهر واريءَ (زال) سان پيار ڪري يا پاڪر پائي ۽ کيس يقين به هجي ته مٺي ڪونه نڪرندي، جيتوڻيڪ اتفاقي طور تي مٺي نڪري به وڃي ته سندس روزو صحيح آهي ۽ جيڪڏهن کيس پروسو نه هجي ۽ مٺي نڪري اچي ته سندس روزو باطل ٿي ويندو.

4- خدا ۽ پيغمبر تي ڪوڙ مڙهڻ

مسئلو 1577- جيڪڏهن ڪو روزيدار زبان، لکت يا اشاري سان خدا يا پيغمبر اسلام يا انهيءَ جي جانشين تي ڄاڻي وائي ڪوڙ مڙهي، چاهي ان کان فورا پوءِ چوي ته مان ڪوڙو آهيان يا توبه ڪري ته به احتياط لازم مطابق سندس روزو باطل ٿي ويندو ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

احتیاط مستحب آهي ته جناب فاطمه زهرا سلام الله عليها ۽ ائين بين پيغمبرن ۽ جانشينن ڏانهن به ڪوڙ جي نسبت نه ڏجي.

مسئلو 1578- جيڪڏهن ڪنهن اهڙي روايت کي روزي جي حالت ۾ بيان ڪرڻ چاهي جنهن لاءِ خبر نه هجي ته سچي آهي يا نه ته احتیاط واجب آهي ته اها روايت جنهن ماڻهوءَ کان ٻڌي هئائين يا جنهن ڪتاب ۾ ڏني هجي ته ان شخص يا ڪتاب جو نالو ٻڌائي ۽ سنئون سڌو نبي يا امام ڏانهن نسبت ڏئي بيان نه ڪري.

مسئلو 1579- جنهن ڳالهه کي انهيءَ يقين سان ته هي ڳالهه سچي آهي، خدا ۽ پيغمبر (يا امام) جو قول سمجهي انهن ڏانهن نسبت ڏني وڃي، چاهي پوءِ خبر پوي ته اهو ڪوڙ آهي ته ان سان روزو باطل ڪونه ٿيندو.

مسئلو 1580- جيڪڏهن ڪنهن ڳالهه جي باري ۾ پڪ هجي ته اها ڪوڙي آهي پر پوءِ به الله، پيغمبر (يا امام) ڏانهن ان جي نسبت ڏني، پر پوءِ معلوم ٿئي ته اها سچي ڳالهه هئي ۽ خبر هيس ته ائين ڪرڻ سان روزو باطل ٿي ويندو ته احتیاط لازم مطابق ان روزي کي به پورو ڪري ۽ پوءِ ان جي قضا به ڪري.

مسئلو 1581- جيڪڏهن ڪو روزيدار ڪا ڪوڙي ڳالهه، جنهن کي ڪنهن ماڻهوءَ خدا يا پيغمبر يا امام ڏانهن منسوب ڪيو هجي، ڄاڻي وائي انهن بزرگن ڏانهن منسوب ڪري ته احتیاط لازم مطابق روزو باطل آهي، پر جيڪڏهن ان شخص جو حوالو ڏئي منسوب ڪري جنهن اها ڪوڙي ڳالهه منسوب ڪئي آهي، ته ڪوئي حرج ڪونهي.

مسئلو 1582- جيڪڏهن ڪنهن روزيدار کان پڇيو وڃي ته فلاڻي ڳالهه پيغمبر ﷺ جن هن ريت فرمائي آهي يا نه؟ ۽ روزيدار ڄاڻي وائي ((ها)) جي جاءِ تي ((نه)) ۽ ((نه)) جي جاءِ تي ((ها)) چوي ته احتیاط لازم مطابق سندس روزو باطل ٿي ويندو.

مسئلو 1583- جيڪو روزيدار خدا يا پيغمبر (ص) جو ڪو قول صحيح ٻڌائي، پر ان کان پوءِ چوي ته مان ڪوڙ ڳالهايو آهي يا ڪا ڪوڙي ڳالهه رات جو انهن ڏانهن منسوب ڪري، پر ڏينهن جو چوي ته اها سچي هئي ته انهن ٻنهي صورتن ۾ روزو باطل ٿي ويندو، پر جيڪڏهن ان کي خبر جي عنوان سان بيان ڪري ته سندس روزو صحيح آهي.

5- دز (۽ دونهون نڙيءَ) تائين پهچائڻ

مسئلو 1584- احتیاط واجب جي بنا تي گهاٽي دز نڙيءَ تائين پهچي ته روزو باطل ٿي ويندو آهي، چاهي اها دز ڪنهن اهڙي شيءِ جي هجي جيڪا کائڻ حلال آهي جيئن اتو يا اهڙي شيءِ جي هجي جنهن جو کائڻ حرام آهي جيئن مٽي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1585- اهڙي دز جيڪا گهاٽي نه هجي نڙيءَ تائين پهچائڻ سان روزو باطل نه ٿئي.

مسئلو 1586- جيڪڏهن هوا جي ڪري گهاٽي دز ٿئي شخص توجه به رکندو هجي ۽ پاڻ کي ان کان بچائي به سگهندو هجي پوءِ به حفاظت نه ڪري ۽ مٽي هن جي نڙيءَ تائين پهچي وڃي ته احتياط واجب مطابق سندس روزو باطل آهي.

مسئلو 1587- احتياط واجب اهو آهي ته روزيدار سگريٽ يا حقي وغيره جو گهاٽو دونهون نڙيءَ تائين نه پهچائي.

مسئلو 1588- جيڪڏهن ڪو روزيدار دونهين، دز وغيره کان بچڻ جي ڪوشش نه ڪري جڏهن ته کيس پڪ يا اطمینان هجي ته نڙيءَ تائين ڪونه پهچندو ۽ نڙي تائين پهچي وڃي ته ان جو روزو صحيح آهي ۽ جيڪڏهن کيس ان ڳالهه ۾ شڪ هجي ته پهچندو يا نه؟ ۽ پوءِ نڙيءَ تائين پهچي وڃي ته پوءِ سنو ائين آهي ته ان روزي جي قضا ڪري.

مسئلو 1589- جيڪڏهن ڪنهن کان اها ڳالهه وسري وڃي ته هو روزي سان آهي ۽ ان ڪري دز وغيره کان بچڻ جي ڪوشش نه ڪري يا بي اختيار دز وغيره ان جي نڙيءَ تائين پهچي وڃي ته سندس روزو باطل نه ٿيندو.

مسئلو 1590- سڄو مٿو پاڻيءَ ۾ وجهڻ سان روزو باطل نه ٿو ٿئي پر شديد ڪراحت رکي ٿو.

6- فجر جي اذان تائين جنابت، حيض يا نفاس جي حالت ۾ رهڻ

مسئلو 1591- جيڪڏهن ڪو جنابت وارو شخص ڄاڻي واڻي صبح جي اذان تائين غسل نه ڪري يا کيس تيمم ڪرڻ واجب هجي ۽ تيمم به نه ڪري ته ان کي گهرجي ان ڏينهن جو روزو پورو ڪري ۽ بعد واري ڏينهن جو روزو به رکي ۽ ڇاڪاڻ ته اهو معلوم ناهي ته ان ڏينهن جو روزو قضا آهي يا کيس گهرجي ته ماه رمضان جي ان ڏينهن جو روزو مافي الذمه (جيڪو منهنجي ذمي آهي) جي نيت سان رکي ۽ ان ڏينهن جي پاران به روزو رکي، جنهن جي بدلي ۾ هي روزو رکيو هيائين پر ان ۾ قضا جي نيت نه ڪري.

مسئلو 1592- جيڪو شخص رمضان شريف جي روزي جي قضا رکڻ چاهي ته جيڪڏهن صبح جي اذان تائين ڄاڻي واڻي جنابت واري حالت ۾ رهي ته ان ڏينهن جو روزو نه ٿو رکي سگهي، ۽ جيڪڏهن جنابت واري حالت ۾ رهڻ ڄاڻي واڻي نه هجي ته روزو رکي سگهي ٿو، پر احتياط هي آهي ته ان ڏينهن جو روزو نه رکي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1593- رمضان شریف کان سواءِ ڪنهن ٻئي واجب يا مستحبي معين روزي يا انهيءَ جي قضا ۾ ڪو ماڻهو جنابت واري حالت ۾ هجي ۽ ڄاڻي وائي صبح جي اذان تائين غسل نه ڪري ته ظاهر هي آهي ته ان ڏينهن روزو رکي سگهي ٿو.

مسئلہ 1594- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان شريف جي ڪنهن رات ۾ جنابت واري حالت ۾ هجي ۽ ڄاڻي وائي غسل نه ڪري ۽ وقت ٿورڙو هجڻ ڪري تيمم ڪري روزو رکي ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلہ 1595- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو کي رمضان ۾ جنابت واري حالت پيش اچي ۽ غسل ڪرڻ وسري وڃي ۽ کيس هڪ ڏينهن کان پوءِ ياد اچي ته ان ڏينهن واري روزي جي قضا ڪري ۽ جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ياد اچيس ته اوترا روزا قضا ڪري جيترو جي باري ۾ يقين هجيست غسل ڪرڻ کان سواءِ رکيا اٿس، مثال جي طور شڪ هجيس ته تن ڏينهن جا روزا بنا غسل جي رکيا هئائين يا چئن جا؟ ته پوءِ ان کي تن ڏينهن جي قضا ڪرڻ گهرجي.

مسئلہ 1596- جنهن شخص وٽ رمضان ۾ نه غسل جو وقت هجي ۽ نه تيمم جو ۽ پاڻ کي ڄاڻي وائي جنابت واري حالت ۾ ڪري ته ان جو اهو روزو باطل آهي ۽ ان جي قضا ۽ كفارو به واجب اٿس.

مسئلہ 1597- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر هجي ته غسل جي لاءِ وقت ناهي ۽ پوءِ به پاڻ کي جنابت واري حالت ۾ ڪري ۽ تيمم ڪري يا وقت جي هوندي ڄاڻي وائي غسل ڪرڻ ۾ ايتري دير ڪري جو وقت تنگ ٿي وڃي ۽ تيمم ڪري ته جيتوڻيڪ هو گناهگار آهي، پر سندس روزو صحيح آهي.

مسئلہ 1598- جيڪو شخص رمضان ۾ رات جو جنابت واري حالت ۾ ٿي وڃي ۽ کيس خبر هجي ته جيڪڏهن سمهندو ته صبح تائين اٿي ڪونه سگهندو ته احتياط واجب مطابق اهو غسل کان سواءِ نه سمهي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي سمهي پوي ۽ صبح تائين نه جاڳي ته ان ڏينهن جو روزو رکي ۽ ان جي قضا ۽ كفارو به واجب اٿس.

مسئلہ 1599- جيڪڏهن جنابت وارو شخص رمضان جي رات ۾ سمهي پوءِ اٿي ته جيڪڏهن صبح جي اذان کان پهريان اٿڻ جو انديشو هجيس ته سمهي سگهي ٿو.

مسئلہ 1600- جنهن شخص کي رمضان ۾ رات جو جنابت واري حالت پيش اچي ۽ کيس يقين يا اطمينان به هجي ته جيڪڏهن هو سمهندو ته صبح جي اذان کان اڳ جاڳي سگهندو ۽ پڪو ارادو هجيس ته جاڳي غسل ڪندو جيڪڏهن ان پڪي ارادي سان سمهي پوي ۽ صبح جي اذان تائين سجاڳ نه ٿي سگهي ته ان جو روزو صحيح آهي.

مسئلہ 1601- جنهن شخص کي رمضان جي مهيني ۾ رات جو جنابت واري حالت پيش اچي ۽ کيس اطمينان نه هجي ته جيڪڏهن ستو ته صبح جي اذان کان اڳ سجاڳ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ٿيندو، پر ان ڳالهه ڏانهن ڌيان نه هجيس ته اٿڻ کان پوءِ غسل به ڪرڻو پوندو ۽ صبح جي اذان تائين سجاڳ نه ٿئي ته احتياط مطابق ان ڏينهن جي قضا ڪري.

مسئلو 1602- جنهن شخص کي رمضان شريف جي رات ۾ جنابت واري حالت پيش اچي ۽ کيس يقين يا گمان هجيس ته جيڪڏهن سمهندو ته صبح جي اذان کان پهريان اٿندو ۽ جيڪڏهن اٿڻ کان پوءِ غسل ڪرڻ جو ارادو نه هجيس ۽ سمهي پوي، اذان تائين نه اٿي ته ان ڏينهن جو روزو پورو ڪري ۽ قضا ۽ كفارو به ان تي لازم آهي ۽ احتياط لازم مطابق جيڪڏهن اٿڻ کان پوءِ غسل ڪرڻ ۾ ٻڌتر جو شڪار هجي ته غسل ڪري يا نه، ان جو به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 1603- جنهن ماڻهو کي رمضان جي رات ۾ جنابت واري حالت پيش اچي ۽ سمهي پوي ۽ پوءِ جاڳي ۽ پڪ يا گمان هجيس ته جيڪڏهن ٻيهر سمهندو ته صبح جي اذان کان اڳ اٿي سگهندو ۽ اهو به ارادو هجيس ته اٿڻ کان پوءِ غسل به ڪندو، هاڻي جيڪڏهن اهو وري سمهي پوي ۽ اذان تائين سجاڳ نه ٿئي ته هو ان روزي جي قضا ڪري ۽ جيڪڏهن ٻي ننڊ مان اٿي وري ٽيون دفعو سمهي رهي ۽ صبح جي اذان تائين سجاڳ نه ٿئي ته انهيءَ تي ان روزي جي قضا واجب آهي ۽ احتياط مستحب جي بنياد تي كفارو به ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1604- جڏهن ننڊ ۾ ڪنهن کي جنابت واري حالت پيش اچي ته اها ان جي پهرين ننڊ شمار ٿيندي ان ڪري جيڪڏهن جاڳڻ کان پوءِ سمهي ۽ صبح جي اذان تائين نه اٿي جيئن اڳئين مسئلي ۾ ذڪر ٿيو ته ان ڏينهن جي قضا ڪري.

مسئلو 1605- جيڪڏهن ڪنهن روزيدار کي ڏينهن جو تڙ پئجي وڃي ته ان تي اهو واجب ڪونهي ته هو فوراً غسل ڪري.

مسئلو 1606- جيڪڏهن ڪو ماڻهو رمضان ۾ صبح جي اذان کان پوءِ جاڳي ۽ اهو ڏسي ته کيس احتلام ٿي ويو آهي ۽ اها به خبر هجي ته احتلام اذان کان اڳ ٿيو آهي تڏهن به ان جو روزو صحيح آهي.

مسئلو 1607- جيڪو شخص رمضان المبارڪ جا قضا روزا رکڻ چاهي، جيڪڏهن اهو صبح جي اذان کان پوءِ جاڳي ۽ ڏسي ته کيس احتلام ٿي ويو آهي ۽ کيس اها به خبر هجي ته ان کي صبح جي اذان کان اڳ تڙ پيو هو ته ان ڏينهن رمضان شريف جي قضا روزي جي نيت ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1608- جيڪڏهن ڪا عورت حيض يا نفاس جي خون مان صبح جي اذان کان اڳ پاڪ ٿي وڃي، پر ڄاڻي وائي غسل نه ڪري يا جنهن عورت کي حيض يا نفاس کان پوءِ تيمم ڪرڻو هجي، ڄاڻي وائي صبح جي اذان کان اڳ تيمم نه ڪري ته ان ڏينهن جو پورو روزو رکي ۽ ان جي قضا به ڪري ۽ رمضان المبارڪ جي قضا روزي ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جيڪڏهن غسل يا تيمم کي ڄاڻي وائي ڇڏي ڏي ته احتياط واجب مطابق ان ڏينهن روزو نه ٿي رکي سگهي.

مسئلو 1609- جيڪڏهن ڪا عورت رمضان جي مهيني ۾ صبح جي اذان کان اڳ حيض يا نفاس مان پاڪ ٿي وڃي ۽ غسل ڪرڻ ۾ سستي ڪري ۽ صبح جي اذان تائين غسل نه ڪري ۽ وقت تنگ ٿي وڃڻ ڪري تيمم ڪري روزو رکي ته ان جو روزو صحيح آهي.

مسئلو 1610- جيڪڏهن ڪا عورت صبح جي اذان کان اڳ رمضان جي مهيني ۾ حيض يا نفاس کان پاڪ ٿي وڃي ۽ غسل لاءِ وقت نه هجي ته تيمم ڪري ۽ کيس صبح جي اذان تائين ڄاڳڻ لازم نه آهي ۽ اهو جنابت وارو ماڻهو جنهن جو فريضو تيمم آهي انهيءَ جو به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 1611- جيڪڏهن ڪا عورت رمضان المبارڪ جي مهيني ۾ صبح جي اذان جي ويجهو حيض يا نفاس مان ان وقت پاڪ ٿئي جو غسل ۽ تيمم لاءِ وقت نه مليس ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1612- جيڪڏهن ڪا عورت صبح جي اذان کان پوءِ حيض يا نفاس مان پاڪ ٿئي يا ڏينهن جو حيض يا نفاس جو رت اچي وڃي پوءِ چاهي مغرب (سج لٿي) جي ويجهوئي ڇو نه اچي ته به سندس روزو ٻنهي صورتن ۾ باطل آهي.

مسئلو 1613- جيڪڏهن ڪا عورت حيض يا نفاس جو غسل ڪرڻ وساري ڇڏي ۽ کيس هڪ يا گهڻن ڏينهن کان پوءِ ياد اچي ته اهي روزا جيڪي ان حالت ۾ رکي چڪي آهي صحيح آهن.

مسئلو 1614- جيڪڏهن ڪا عورت رمضان المبارڪ جي مهيني ۾ صبح جي اذان کان حيض يا نفاس کان پاڪ ٿي وڃي ۽ غسل ڪرڻ ۾ سستي ڪري ۽ اذان تائين غسل نه ڪري ۽ وقت تنگ هجڻ جي صورت ۾ تيمم به نه ڪري ته ان ڏينهن جي روزي کي به پورو ڪري ۽ ان جي قضا به ڪري، پر جيڪڏهن سستي نه ڪري مثال جي طور ان (زناني) حمام جي انتظار ۾ هجي پوءِ چاهي ٿي دفعه سمهي ۽ اذان تائين غسل نه ڪري ۽ تيمم ڪرڻ ۾ به کوتاهي نه ڪري ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1615- اها عورت جنهن کي استحاضه ڪثيره جو رت ايندو هجي ۽ ان تفصيل مطابق جيڪا احڪام استحاضه جي مسئلي نمبر 394 ۾ ذڪر ٿيل آهي غسل نه ڪري ته ان جو روزو صحيح آهي ۽ اهڙي طرح استحاضه متوسطه ۾ چاهي غسل نه به ڪري ته به روزو صحيح آهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 1616- جنهن شخص ڪنهن ميت کي ڇهيو هجي اهو بنا غسل جي روزو رکي سگهي ٿو بلڪ جيڪڏهن روزي جي حالت ۾ به ميت کي ڇهي ته به روزو باطل نه ٿيندو.

7- دوش ڪرائڻ

مسئلو 1617- وهندڙ شيءِ سان حقنو (دوش ڪرائڻ) چاهي مجبوري يا علاج جي ڪري ڪجي روزي کي باطل ڪري ڇڏي ٿو.

8- اُٺي ڪرڻ

مسئلو 1618- جيڪڏهن روزيدار ڄاڻي وائي اٺي ڪري، چاهي ان کي مرض جي ڪري اٺي ڪرڻي هجي ته به ان جو روزو باطل ٿي ويندو پر جيڪڏهن ڀل ۾ اٺي ڪري يا بغير اختيار جي اٺي اچيس ته پوءِ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 1619- جيڪڏهن رات جو ڪا اهڙي شيءِ کائي جنهن لاءِ خبر هجيس ته اها شيءِ کائڻ سان ڏينهن جو بي اختيار اٺي ويني ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1620- جيڪڏهن روزيدار شخص بنا ڪنهن تڪليف جي اٺي ڪري روڪي سگهي ٿو ته ان کي روڪڻ لازم نه آهي.

مسئلو 1621- جيڪڏهن روزي جي حالت ۾ وات ۾ مک هلي وڃي ۽ ايتري هيٺ هلي وئي هجي جو ان کي هيٺ موڪلڻ کائڻ نه چيو وڃي ته لازم ناهي، جو ان کي ٻاهر ڪڍيو وڃي ۽ ان جو روزو به باطل نه ٿيندو، پر جيڪڏهن ايتري هيٺ نه وئي هجي ته ان کي ٻيهر ڪڍڻ ضروري آهي. پوءِ چاهي اٺي سان ئي ان کي ڪڍڻ پوي، سواءِ ان جي جو اٺي ڪرڻ سان ڪيس نقصان يا تمام گهڻي تڪليف پهچي ته پوءِ ان کي ڪڍڻ ضروري ناهي ۽ جيڪڏهن (تڪليف نه ٿيڻ جي صورت ۾) اٺي نه ڪري ۽ اها مک پيٽ ۾ هلي وڃي ته سندس روزو باطل ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن اٺي جي ذريعي ٻاهر ڪڍي ته به سندس روزو باطل ٿي ويندو.

مسئلو 1622- جيڪڏهن ڪو شخص ڪا شيءِ ويسر ۾ گهي وڃي ۽ سندس پيٽ ۾ پهچڻ کان اڳ ياد اچي ته ڪيس روزو آهي ۽ ايترو اندر هلي وئي هجي جو ان کي اڳتي ڪرڻ کي کائڻ چيو نه وڃي ته ان کي ٻاهر ڪڍڻ ضروري ناهي ۽ سندس روزو به صحيح آهي.

مسئلو 1623- جيڪڏهن ڪنهن روزيدار کي خبر هجي ته اوگرائي ڏيڻ سان ڪا شيءِ اهڙي طرح ٻاهر هلي ايندي جو ان کي اٺي چيو ويندو ته ان شخص کي ڄاڻي وائي اوگرائي نه ڏيڻ گهرجي، پر ڪيس پڪ نه هجي ته اوگرائي ڏيڻ ۾ ڪو حرج نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1624- جيڪڏهن ڪو شخص اوگرائي ڏي ۽ ڪا شيءِ نڙي يا وات تائين اچي وڃي ته ان شيءِ کي ٻاهر ڪڍي ڇڏي، پر جيڪڏهن اها شيءِ بي اختيار ٻيهر اندر هلي وڃي ته سندس روزو صحيح آهي.

انهن شين جا حڪم جن سان روزو پڇي پوندو آهي

مسئلہ 1625- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڄاڻي وائي ۽ پنهنجي ارادي ۽ اختيار سان اهڙو ڪم ڪري جنهن سان روزو پڇي پوندو آهي ته ان جو روزو باطل ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن ڄاڻي وائي نه ڪيو هجي ته پوءِ سندس روزو صحيح آهي، پر جيڪڏهن جنابت وارو شخص مسئلي نمبر 1603 ۾ ٻڌايل تفصيل مطابق، صبح جي اذان تائين غسل نه ڪري ته سندس روزو باطل آهي. ۽ جيڪڏهن کيس اهو علم نه هجي ته انهن شين سان روزو باطل ٿئي ٿو ۽ سڪڻ ۾ به ڪوتاهي نه ڪئي هجي يا شڪ به نه هجي يا ڪنهن شرعي دليل جي بنياد تي ڪاڻ، پيٽ، مباشرت ڪرڻ کان سواءِ اهي ڪم انجام ڏي جن سان روزو پڇي پوي ٿو ته به سندس روزو باطل نه ٿيندو.

مسئلہ 1626- جيڪڏهن ڪو شخص ويسر ۾ اهڙو ڪم ڪري جنهن سان روزو پڇي پوي ٿو ۽ پوءِ ان خيال سان ته سندس روزو پڇي پيو آهي، ٻيهر اهڙو ڪم ڪري ته ان جو روزو پڇي پوندو ۽ ان جو حڪم ساڳيو گذريل مسئلي وارو آهي.

مسئلہ 1627- جيڪڏهن ڪا شيءِ زبردستي روزيدار جي نڙي ۾ وڌي وڃي ته سندس روزو باطل نه ٿيندو، پر جيڪڏهن کيس ان ڳالهه تي ايترو مجبور ڪيو وڃي جو هو پنهنجو روزو پاڻ پڇي ڇڏي، مثال جي طور کيس چيو وڃي ته جيڪڏهن ڪا شيءِ نه کائيندين يا نه پيئئيندين يا جماع نه ڪندين ته توکي جاني يا مالي نقصان پهچايو ويندو ۽ اهو شخص پاڻ کي نقصان کان بچائڻ لاءِ روزو پڇي ڇڏي ته سندس روزو باطل ٿي ويندو، ۽ احتياط واجب مطابق انهن ٽن شين کان سواءِ به روزو باطل ٿي ويندو.

مسئلہ 1628- جيڪڏهن روزيدار کي خبر هجي ته ڪنهن جڳهه تي سندس وات ۾ زبردستي ڪا شيءِ وڌي ويندي يا کيس روزي پڇڻ تي مجبور ڪيو ويندو ته اهڙي جڳهه تي وڃڻ کان پرهيز ڪري پر جيڪڏهن ڪو شخص ڄاڻي وائي اهڙي هنڌ هليو وڃي ۽ کيس اهڙي ڪم تي مجبور ڪيو وڃي جنهن سان روزو پڇي پوي ٿو ته سندس روزو باطل ٿي ويندو ۽ احتياط واجب مطابق جيڪڏهن سندس وات ۾ ڪا شيءِ وڌي وڃي ته به ساڳيو حڪم آهي.

اهي ڳالهون جيڪي روزيدار لاءِ مڪروه آهن

مسئلہ 1629- هيٺيون شيون روزيدار لاءِ مڪروه آهن:

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

- 1- اکین ۾ سرمو یا دوا وجهڻ جنهن جو ڏاڻقو یا خوشبوءِ نڙيءَ تائين پهچندو هجي.
- 2- اهڙو ڪم ڪرڻ جنهن سان ڪمزوري پيدا ٿئي، جيئن رت ڪڍڻ يا حمام ۾ ويڃڻ.
- 3- نڪ ۾ ناس يا ڪا دوا استعمال ڪرڻ جڏهن ته کيس اها خبر نه هجي ته اها شيءِ نڙيءَ تائين پهچي ويندي پر جيڪڏهن خبر هجي ته نڙيءَ تائين پهچندي ته ان جو استعمال جائز ڪونهي.
- 4- خوشبودار جڙي ٻوٽيون (Herbs) کي سنگهڻ.
- 5- عورت جو پاڻيءَ ۾ ويهڻ.
- 6- خشڪ شيءِ سان حقنو ڪرڻ.
- 7- جسم جي ڪپڙن کي آلو ڪرڻ.
- 8- ڏند ڪڍائڻ يا ٻيو ڪم ڪرڻ جنهن سان وات ۾ رت اچي وڃي.
- 9- آلي ڪاڻي سان ڏندڻ ڪرڻ.
- 10- پاڻيءَ يا ٻي ڪا پاڻيائي شيءِ بغير سبب جي وات ۾ وجهڻ ۽ پنهنجي زال سان پيار ڪرڻ، پوءِ چاهي مني ڪڍڻ جو ارادو به نه هجي يا ڪو اهڙو ڪم ڪرڻ جنهن سان شهوت ٿئي، پڻ مکروھ آهي.

اهي ڳالهيون جن سان قضا ۽ ڪفارو واجب ٿئي ٿو

مسئلو 1630- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان ۾ ڪاٺڻ، پيئڻ، جماع ڪرڻ، استمناءُ، يا صبح جي آذان تائين جنابت واري حالت رهڻ سان روزو باطل ڪري، ته جيڪڏهن اهو ڪم ڄاڻي وائي ۽ بغير ڪنهن مجبوري جي انجام ڏي ته قضا سان گڏ ڪفارو به واجب آهي ۽ احتياط مستحب مطابق جيڪڏهن انهن ڪمن کان علاوه ٻيو ڪو اهڙو ڪم انجام ڏي جنهن سان روزو پيچي پوندو آهي ته کيس گهرجي قضا ۽ ڪفارو ٻئي ڏي.

مسئلو 1631- جيڪڏهن ذڪر ٿيل شين مان ڪنهن هڪ کي ان يقين سان انجام ڏي ته اها روزي کي باطل نه ٿي ڪري ته ان شخص تي ڪفارو واجب ناهي ۽ اهڙي طرح ان شخص تي به ڪفارو واجب ناهي جيڪو نه ٿو ڄاڻي ته ان تي روزو واجب آهي جيئن ڪنهن نوجوان کي اها خبر نه پئجي سگهي ته هو بالغ ٿي چڪو آهي.

روزي جو ڪفارو

مسئلو 1632- رمضان جي روزي کي پيچڻ جو ڪفارو اهو آهي ته هڪ غلام آزاد ڪري يا بعد واري مسئلي ۾ ٻڌايل طريقي مطابق ٻه مهينا روزا رکي يا سٺ مسڪينن کي پيٽ ڀري کاڌو ڪارائي يا کاڌي ڪارائڻ جي جاءِ تي هر مسڪين کي هڪ مد (تقريباً 750

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

گرام) ڪڻڪ، جو يا ٻيو ڪو اناج ڏئي ۽ جيڪڏهن ڪنهن لاءِ انهن تنهي مان ڪجهه به ڏيڻ ممڪن نه هجي ته سندس گنجائش جي مطابق صدقو ڏئي ۽ جيڪڏهن صدقو ڏيڻ به ممڪن نه هجي ته استغفار پڙهي ۽ احتياط واجب اهو آهي ته جڏهن گنجائش ٿئي ته ڪفارو ادا ڪري.

مسئلو 1633- جيڪو شخص رمضان جي روزي جي ڪفاري جا روزا به مهينا رکڻ چاهي، کيس گهرجي ته 31 روزا لڳاتار رکي ۽ جيڪڏهن باقي لڳاتار نه هجن ته ڪو حرج نه آهي.

مسئلو 1634- جيڪو شخص رمضان جي روزن جو ڪفارو ادا ڪرڻ لاءِ به مهينا روزا رکڻ شروع ڪري ته کيس خيال رکڻ گهرجي ته وچ ۾ ڪو اهڙو ڏينهن نه اچي وڃي جنهن ۾ روزو رکڻ حرام يا واجب هجي، مثال جي طور عيدالاضحي جو ڏينهن جنهن ۾ روزو رکڻ حرام آهي.

مسئلو 1635- جيڪڏهن ڪو شخص لڳاتار 31 ڏينهن روزا رکي رهيو هجي، جيڪڏهن هو وچ ۾ بغير ڪنهن عذر جي هڪ ڏينهن روزو نه رکي ته ان کي وري روزا شروع کان رکڻ گهرجن.

مسئلو 1636- جيڪڏهن لڳاتار روزا رکندي وچ ۾ ڪو عذر پيش اچي، مثال طور حيض يا نفاس اچي وڃي يا اهڙو سفر پيش اچي جنهن ۾ وڃڻ لاءِ مجبور هجي ته عذر دور ٿيڻ کان پوءِ نئين سر روزا رکڻ واجب نه آهن، بلڪه باقي بچيل روزا رکڻ گهرجن.

مسئلو 1637- جيڪڏهن ڪو شخص روزي کي حرام شيءِ سان ٽوڙي، چاهي اها شيءِ اصل ۾ حرام هجي جيئن شراب يا زنا يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري حرام ٿي هجي، مثال طور اهڙي خوراڪ کائڻ جيڪا کيس نقصان پهچائي يا پنهنجي زال سان حيض جي حالت ۾ همبستري ڪري ته هڪ ڪفارو واجب آهي، پر احتياط مستحب جي بنياد تي ٽئي ڪفارو ادا ڪري يعني هڪ غلام آزاد ڪري، ٻه مهينا روزا رکي ۽ سٺ مسڪينن کي کاڌو به ڪارائي يا هر هڪ کي هڪ مد کاڌو ڏئي ۽ ٽئي ڪفارو ڏيڻ ممڪن نه هجن ته پوءِ انهن مان جيڪي ڏئي سگهندو هجي ڏئي.

مسئلو 1638- جيڪڏهن ڪو روزيدار ڄاڻي وائي الله تعاليٰ يا رسول الله ﷺ تي ڪا ڪوڙي ڳالهه مڙهي ته ان تي ڪفارو نه آهي پر احتياط مستحب هي آهي ته ڪفارو ڏئي.

مسئلو 1639- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان جي مهيني ۾ هڪ ئي ڏينهن ۾ گهڻا دفعا جماع ڪري يا کائي يا پيئي يا استمناءُ ڪري ته ان لاءِ هڪ ئي ڪفارو ڪافي آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1640- جيڪڏهن ڪو روزيدار رمضان جي مهيني ۾ جماع ۽ استمناءُ کان علاوه روزي کي باطل ڪندڙ ڪنهن ٻي شيءِ کي استعمال ڪري ان کان بعد ۾ گهرواري سان جماع ڪري ته به هڪ ئي ڪفارو ڪافي آهي.

مسئلہ 1641- جيڪڏهن روزيدار اهڙو ڪم جيڪو حلال آهي، پر روزي کي توڙي ٿو جيئن پاڻي پيئڻ انجام ڏئي، ۽ ان کان پوءِ ڪو ٻيو ڪم ڪري جيڪو حرام آهي جيئن حرام خوراڪ کائي ته هڪ ئي ڪفارو ڪافي آهي.

مسئلہ 1642- جيڪڏهن روزيدار اوگرائي ڏي ۽ ڪا شيءِ وات تائين اچي وڃي ۽ ان کي ڄاڻي واڻي گهي وڃي ته احتياط واجب مطابق روزو ڀڄي پوندو ۽ ان روزي جي قضا ضروري آهي ۽ ڪفارو به واجب آهي ۽ جيڪڏهن اها شيءِ جيڪا وات تائين اوگرائي سان گڏ اچي وڃي ان جو کائڻ حرام هجي جيئن رت يا اهڙي ٻي شيءِ جيڪا خوراڪ جي صورت ۾ خارج ٿي هجي ۽ ان کي ڄاڻي واڻي گهي ڇڏي ته بهتر آهي ٽي ڪفارا ڏي.

مسئلہ 1643- جيڪڏهن ڪنهن شخص ڪنهن ڏينهن لاءِ روزي رکڻ جي باس ڪئي هجي ۽ پوءِ ان ڏينهن ڄاڻي واڻي روزو توڙي ڇڏي ته کيس اهو ڪفارو ادا ڪرڻ گهرجي جيڪو نذر جي مسئلن ۾ بيان ٿيندو.

مسئلہ 1644- جيڪڏهن روزيدار ڪنهن ماڻهو جي ان چوڻ تي ته مغرب ٿي چڪي آهي، روزو کولي ڇڏي، پر ان جي ڳالهه تي کيس اطمينان نه هجي ۽ پوءِ خبر پويس ته مغرب نه ٿي هئي يا شڪ پويس ته مغرب ٿي هئي يا نه ته ان تي قضا ۽ ڪفارو ٻئي واجب آهن ۽ جيڪڏهن اهو عقيدو رکندو هجي ته هو اطمينان جوڳو شخص آهي ته فقط قضا واجب اٿس.

مسئلہ 1645- جيڪو شخص ڄاڻي واڻي روزو توڙي ۽ ظهر کان پوءِ سفر ڪري يا ظهر کان اڳ ڪفاري کان بچڻ لاءِ سفر ڪري ته ڪفارو ساقط (ختم) ڪونه ٿيندو، بلڪه جيڪڏهن کيس اتفاق سان ظهر کان اڳ سفر ڪرڻ جي ضرورت پئجي وڃي ته به ان تي ڪفارو واجب آهي.

مسئلہ 1646- جيڪڏهن ڪو شخص ڄاڻي واڻي روزو توڙي پر کيس بعد ۾ ڪو عذر مثال جي طور حيض يا نفاس يا مرض وغيره پيش اچي وڃي ته احتياط مستحب جي بنياد تي ڪفارو ڏي، خاص طور تي جيڪڏهن دوا وغيره جي ذريعي حيض آندو هجي يا پاڻ کي مريض ڪيو هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلہ 1647- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي يقين هجي ته رمضان جي پهرين تاريخ آهي ۽ ڄاڻي وائي روزو توڙي پوءِ معلوم ٿيس ته شعبان جي آخري تاريخ هئي ته مٿس روزي جو ڪفارو واجب نه آهي.
- مسئلہ 1648- جيڪڏهن ڪنهن روزيدار کي رمضان جي آخري تاريخ يا شوال جي پهرين تاريخ هجڻ جي باري ۾ شڪ هجي ۽ ڄاڻي وائي روزو توڙي ۽ پوءِ خبر پئيس ته شوال جي پهرين تاريخ هئي ته ان تي ڪفارو واجب نه آهي.
- مسئلہ 1649- جيڪڏهن ڪو روزيدار رمضان ۾ به پنهنجي روزيدار گهرواري (زال) کي مجبور ڪندي جماع ڪري ته ان تي پنهنجو ۽ احتياط جي مطابق زال جو ڪفارو واجب آهي پر جيڪڏهن سندس زال پاڻ ئي جماع لاءِ راضي هجي ته پوءِ هر هڪ تي جدا جدا هڪڙو ڪفارو واجب آهي.
- مسئلہ 1650- جيڪڏهن ڪا عورت پنهنجي روزيدار مٿس کي همبستري لاءِ مجبور ڪري ته عورت تي پنهنجي مٿس جو ڪفارو واجب نه ٿيندو.
- مسئلہ 1651- جيڪڏهن ڪو روزيدار پنهنجي گهرواريءَ کي همبستري لاءِ مجبور ڪري ۽ هوءَ به همبستري جي دوران ئي راضي ٿي وڃي ته پوءِ مرد ۽ عورت مان هر هڪ تي سندس ڪفارو ڏيڻ واجب آهي، پر احتياط مستحب هي آهي ته مرد به ڪفارا ڏي.
- مسئلہ 1652- جيڪڏهن ڪو روزيدار رمضان ۾ پنهنجي ننڍ پيل روزيدار زال سان جماع ڪري ته پوءِ مرد تي هڪ ڪفارو ڏيڻ واجب آهي ۽ ان جي زال جو روزو صحيح آهي ۽ ان تي ڪفارو به واجب نه آهي.
- مسئلہ 1653- جيڪڏهن مٿس پنهنجي زال کي يا زال پنهنجي مٿس کي همبستري کان سواءِ ٻئي ڪنهن اهڙي ڪم ڪرڻ تي مجبور ڪري جنهن سان روزو ڀڃي پوندو هجي ته ٻنهي مان ڪنهن تي به ڪفارو واجب نه آهي.
- مسئلہ 1654- جيڪو مرد سفر يا بيماري جي ڪري روزو نه رکي ته اهو پنهنجي روزيدار زال کي جماع تي مجبور نٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن مجبور ڪري ته مرد تي ڪفارو واجب نه آهي.
- مسئلہ 1655- فورا ڪفارو ڏيڻ واجب ڪونهي پر ڪفاري ڏيڻ ۾ سستي به نه ڪرڻ گهرجي.
- مسئلہ 1656- جيڪڏهن ڪو ڪفارو انسان تي واجب ٿي وڃي ۽ هو ان کي ڪيترائي سال ادا نه ڪري ته ان ۾ ڪو واڌارو ڪونه ايندو.
- مسئلہ 1657- جيڪو شخص هڪ روزي جي ڪفاري ۾ سٺ مسڪينن کي کاڌو کارائڻ چاهي جيڪڏهن اهو سٺ مسڪينن تائين نه پهچي سگهي ته عدد کي گهٽ نه ٿو ڪري سگهي، پر کيس گهرجي ته ان ئي مقدار ۾ ڪفارو ڏي مثال جيڪڏهن ٽيهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

جڻن کي ڏيڻ چاهي ته هر هڪ کي ٻه ٻه مد ڏي ۽ احتياط واجب اهو آهي ته جڏهن به کيس قدرت حاصل ٿئي ته ٻين تي به هڪ هڪ مد ڏي ۽ اهو به ڪري سگهي ٿو ته هڪ مسڪين کي سندس ڪٽنب لاءِ پوءِ چاهي ان ۾ ٻار به ڇو نه هجن، هر هڪ لاءِ هڪ مد ڏئي سگهي ٿو.

مسئلو 1658- جنهن شخص رمضان جو قضا روزو رکيو هجي ۽ اهو سج لڙڻ (زوال) کان پوءِ پنهنجو روزو ڄاڻي وائي پيچي ڇڏي ته ان کي گهرجي ته ڏهن مسڪينن کي هڪ هڪ مد طعام ڏئي ۽ جيڪڏهن ائين نه ڪري سگهندو هجي ته ٽي ڏينهن روزا رکي.

اهي ڪم جن سان صرف روزي جي قضا واجب آهي

مسئلو 1659- ڪجهه جايون اهڙيون آهن جتي صرف روزي جي قضا ڪرڻي پوندي آهي ۽ ڪفارو واجب نه آهي:

- 1- جيڪڏهن روزيدار کي رمضان جي رات جنابت واري حالت پيش اچي ۽ مسئلي نمبر 1603 ۾ ٻڌايل تفصيل مطابق ٻي ننڊ مان صبح جي آذان تائين نه جاڳي سگهي.
- 2- اهڙو ڪم، جنهن سان روزو ٽٽي پوندو هجي، نه ڪيو هجيس پر روزي جي نيت به نه ڪئي هجيس يا ڏيڪاءَ جي غرض سان روزو رکيو هجيس يا سوچيو هجيس ته روزو ڪونه رکندو يا اهڙي ڪم جو ارادو ڪري جنهن سان روزو پيچي پوندو آهي جنهن جي تفصيل مسئلي نمبر 1552 ۾ بيان ٿيل آهي. (واجب روزي ۾ ظاهر کان پهرين ۽ مستحب روزي ۾ ظاهر کان پوءِ نيت ڪري ته روزو صحيح آهي)
- 3- رمضان ۾ جنابت جو غسل ڪرڻ وساري ڇڏي ۽ هڪ يا گهڻا ڏينهن بغير غسل جي روزا رکي.
- 4- رمضان ۾ اها تحقيق ڪرڻ کان سواءِ ته صبح ٿيو آهي يا نه؟ ڪو اهڙو ڪم ڪري جنهن سان روزو ٽٽي پوي ٿو ۽ پوءِ خبر پوي ته صبح ٿي ويو هو.
- 5- جڏهن ڪو شخص چوي ته هيئنر صبح نه ٿيو آهي ۽ روزيدار ان جي چوڻ تي اهڙو ڪم ڪندو رهي جنهن سان روزو ٽٽي پوي ٿو ۽ بعد ۾ خبر پئي هجيس ته صبح ٿي ويو هو.
- 6- جڏهن ڪو شخص چوي ته صبح ٿي ويو آهي پر روزيدار کي ان جي چوڻ تي پڪ نه ٿئي يا هو سمجهي ته مذاق ٿو ڪري ۽ پاڻ به تحقيق نه ڪري ۽ اهڙو ڪم ڪندو رهي جنهن سان روزو ٽٽي پوي ٿو ۽ پوءِ خبر پئيس ته ان وقت صبح ٿي ويو هو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- 7- اهڙو شخص جنهن جو چوڻ شرعي طور تي ان لاءِ اطمینان جوڳو هجي يا غلطي ۾ ان تي عقيدو رکندو هجي ان جي چوڻ تي روزو کولي ڇڏي ۽ پوءِ اها خبر پئي ته مغرب جو وقت ڪونه ٿيو هو.
- 8- جڏهن روزيدار کي پڪ ۽ اطمینان هجي ته مغرب جو وقت ٿي ويو آهي ۽ روزي کي افطار ڪري پر بعد ۾ خبر پويس ته اڃا مغرب نه ٿي هئي ته مٿس روزي جي قضا لازم آهي، پر جيڪڏهن موسم جهڙالي هجي ۽ اهو گمان ڪندي ته مغرب ٿي وئي آهي افطار ڪري بعد ۾ معلوم ٿئي ته مغرب نه ٿي هئي ته احتياط مطابق قضا ڪري.
- 9- جيڪڏهن پياس (اڃ) جي ڪري گرڙي ڪري ۽ پاڻي بي اختيار پيٽ ۾ هليو وڃي ته مٿس روزي جي قضا واجب آهي پر جيڪڏهن وسري ويو هجي ته کيس روزو آهي ۽ پوءِ پاڻي پئي يا واجب نماز جي وضوءَ دوران گرڙي ڪندي پاڻي بي اختيار نڙي ۾ هليو وڃي ته مٿس ان روزي جي قضا واجب نه آهي.
- 10- جڏهن زبردستي يا مجبوري يا تقبي جي ڪري ڪاٺ پيئڻ يا جماع سان روزو کولي ڇڏي ۽ انهن ٽن کان علاوه ٻئي طريقي سان روزو پيچي ته احتياط واجب مطابق مٿس ان روزي جي قضا واجب آهي.
- مسئلو 1660- جيڪڏهن پاڻيءَ کان علاوه ٻي ڪا شيءِ وات ۾ رکي ۽ بي اختيار نڙيءَ ۾ هلي وڃي يا نڪ ۾ پاڻي وجهي ۽ بي اختيار ڳلي ۾ هليو وڃي ته مٿس ان روزي جي قضا واجب نه آهي.
- مسئلو 1661- روزيدار لاءِ گهڻيون گرڙيون ڪرڻ مڪروه آهن ۽ جيڪڏهن گرڙي ڪرڻ کان پوءِ ٿڪ کي گهڻ چاهي ته بهتر اهو آهي ته پهريان ئي دفعا ٿڪ اڇلائي.
- مسئلو 1662- جيڪڏهن روزيدار کي خبر هجي ته گرڙي ڪرڻ وقت بي اختيار يا وساري جي ڪري پاڻي نڙيءَ ۾ هليو ويندو ته کيس گرڙي نه ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن پوءِ به گرڙي ڪري پر پاڻي اندر نه وڃي احتياط واجب مطابق ان روزي جي قضا ڪري.
- مسئلو 1663- جيڪڏهن روزيدار کي تحقيق ڪرڻ کان پوءِ خبر نه پئجي سگهي ته اڃا صبح ٿي آهي يا نه؟ ۽ هو اهڙو ڪم ڪندو رهي جنهن سان روزو پيچي پوندو آهي ۽ پوءِ خبر پئيس ته صبح ٿي چڪو آهي ته کيس ان روزي کي قضا ڪرڻ واجب نه آهي.
- مسئلو 1664- جيڪڏهن روزيدار کي اهو شڪ هجي ته مغرب جو وقت ٿيو آهي يا نه ته افطار نه ڪري، پر جيڪڏهن اهو شڪ هجي ته صبح ٿيو آهي يا نه ته ان وقت تحقيق کان اڳ اهڙو ڪم ڪري سگهي ٿو جنهن سان روزو ٽٽي پوندو آهي.

قضا روزن جا حکم

مسئلو 1665- جيڪڏهن ڪو اهڙو ماڻهو جيڪو چريو ٿي ويو هو، سياڻو ٿي وڃي ته هن تي چريائپ وارن ڏينهن جي روزن جي قضا رکڻ واجب ناهي.

مسئلو 1666- جيڪڏهن ڪو ڪافر، مسلمان ٿي وڃي ته ان تي اسلام آڻڻ کان اڳ وارن روزن جي قضا واجب ڪانهي، پر جيڪڏهن ڪو مسلمان، ڪافر ٿي وڃي ۽ وري مسلمان ٿئي ته ان تي انهن ڏينهن جي روزن جي قضا واجب آهي جن ۾ هو ڪافر رهيو هو.

مسئلو 1667- جن ڏينهن جا روزا نشي جي ڪري قضا ٿيا هجن انهن کي رکڻ واجب آهي، چاهي اها شيءِ جنهن جي ڪري هو مست ٿي ويو هو علاج لاءِ استعمال ڪئي هجي.

مسئلو 1668- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو ڪنهن عذر جي ڪري ڪجهه ڏينهن روزا نه رکيا هجن ۽ پوءِ شڪ پوي ته سندس اهو عذر ڪڏهن ختم ٿيو هو ته ان تي واجب نه آهي ته هو انهن مان گهڻن ڏينهن جا روزا رکي جن متعلق شڪ هجي، مثال طور رمضان کان اڳ سفر تي ويو هو پر ان کي ياد نه رهي ته پنجين رمضان تي واپس آيو هو يا ڇهين تي يا مثال طور رمضان جي آخري تاريخن ۾ سفر ڪري رمضان کان پوءِ واپس آيو هجي پر اهو وسري وڃي ته پنجويهين رمضان تي سفر شروع ڪيو هئائين يا چويهين تي ته هو ٿوري تعداد مطابق يعني پنجن ڏينهن جا روزا قضا ڪري پر احتياط مستحب هي آهي ته گهڻي تعداد مطابق يعني ڇهن ڏينهن جي قضا ڪري.

مسئلو 1669- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو تي ڪيترن سالن جي رمضان جي روزن جي قضا واجب هجي ته هو ڪنهن به رمضان جي روزن جي قضا اڳ ۾ بجا آڻي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن رمضان اچڻ تائين گذريل سال جي رمضان جي قضا روزن جيترا ڏينهن باقي هجن مثال طور رمضان ۾ پنج ڏينهن باقي آهن ۽ گذريل سال رمضان جا به پنج ئي روزا قضا هن جي ذمي آهن پوءِ بهتر ائين آهي ته پهريان گذريل رمضان جي روزن جي قضا بجا آڻي.

مسئلو 1670- جيڪڏهن ڪنهن شخص تي ڪيترن سالن جي رمضان جي روزن جي قضا واجب هجي، جيڪڏهن اهو روزا رکي ۽ معين نه ڪري ته ڪهڙي سال جي رمضان جي قضا ٿو ڪري ته پوءِ اهي روزا آخري رمضان جي قضا ۾ ڪونه ڳڻبا جو ڪفاري کان بچي سگهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- مسئلو 1671- جيڪڏهن ڪنهن رمضان جو قضا روزو رکيو هجي، ته جيڪڏهن قضا جي انجام ڏيڻ جو وقت تنگ نه هجي ته ظهر کان اڳ روزو پيچي سگهي ٿو، پر وقت تنگ هجي، بهتر آهي ته نه پيچي.
- مسئلو 1672- جيڪڏهن ڪنهن مرحوم جو قضا روزو رکيو هجي ان لاءِ بهتر آهي ته ظهر کان پوءِ اهو روزو نه پيچي.
- مسئلو 1673- جيڪڏهن ڪو مرد يا ڪا عورت رمضان جو روزو بيماريءَ يا حيض يا نفاس جي ڪري نه رکي ۽ ايترو وقت گذرڻ کان اڳ مري وڃي جنهن ۾ انهن جي قضاء ڪري پئي سگهيو ته مٿس انهن روزن جي قضا واجب نه آهي.
- مسئلو 1674- جيڪڏهن ڪنهن شخص رمضان جا روزا ڪنهن بيماري جي ڪري نه رکيا هجن ۽ ان جو مرض لڳاتار ايندڙ رمضان تائين باقي رهيو هجي ته مٿس انهن روزن جي قضا واجب نه آهي، پر کيس گهرجي هر روزي جي بدلي هڪ مد (تقريباً 750 گرام) اناج يعني ڪڻڪ جو وغيره فقير کي ڏي پر جيڪڏهن هو اهي روزا ڪنهن ٻئي عذر مثال طور مسافرت جي ڪري نه رکي سگهيو هجي ۽ ان جو اهو عذر ٻئي رمضان تائين باقي رهي ته مٿس انهن روزن جي قضا واجب آهي ۽ ان لاءِ احتياط واجب اهو آهي ته هر روزي جي بدلي هڪ مد طعام به ڪنهن مسڪين کي ڏي.
- مسئلو 1675- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن بيماري جي ڪري رمضان جا روزا نه رکي سگهي ۽ هو رمضان کان پوءِ چڱو ڀلو ٿي وڃي، پر ان لاءِ ان کان پوءِ ڪو اهڙو عذر پيش اچي جنهن ڪري ٻئي رمضان تائين قضا روزا نه رکي سگهي ته ان تي انهن روزن جي قضا واجب آهي ۽ احتياط واجب مطابق هر ڏينهن جي بدلي هڪ مد اناج به ڏي، اهڙي طرح جيڪڏهن رمضان ۾ بيماري کان سواءِ ڪنهن ٻئي عذر جي ڪري روزا نه رکي سگهي ۽ رمضان کان پوءِ اهو عذر ختم ٿي ويو هجي پر هو ٻئي رمضان تائين لاڳيتو بيمار رهي ته مٿس گذريل سال جي رمضان جي روزن جي قضا واجب آهي ۽ احتياط واجب جي طور تي روزي جي بدلي هڪ مد اناج به ڪنهن مسڪين کي ڏئي.
- مسئلو 1676- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان ۾ ڪنهن عذر جي ڪري روزا نه رکي ۽ اهو عذر رمضان کان پوءِ ختم ٿي وڃي، پر هو انهن روزن جي قضا ڄاڻي وائي ٻئي رمضان تائين نه رکي ته پنهنجي قضا روزن کي به ادا ڪري ۽ هر روزي جي بدلي هڪ مد ڪڻڪ يا جو ڪنهن مستحق کي ڏي.
- مسئلو 1677- جيڪڏهن ڪو شخص قضا روزن رکڻ ۾ ايتري قدر ڪوتاهي ڪري، جو وقت ٿورو وڃي بچي ۽ ان ٿوري وقت ۾ ان کي ڪو عذر پيش اچي وڃي ته کيس انهن روزن جي قضا به بجا آڻڻي پوندي ۽ احتياط واجب اهو آهي ته هر هڪ روزي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جي بدلي هڪ مد طعام به ڪنهن فقير کي ڏيڻ گهرجي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪو شخص قضا روزا رکڻ جو پڪو پهه ڪري، پر قضا روزا رکڻ کان اڳ ڪو عذر پيش اچي ته روزن جي قضا رکي ۽ احتياط واجب جي بنياد تي هر روزي جي بدلي هڪ مد کاڌو به ڪنهن مسڪين کي ڏي.

مسئلو 1678- جيڪڏهن ڪنهن جو مرض ڪجهه سال هلي ته نيڪ ٿيڻ کان پوءِ آخري رمضان جي روزن جي قضا رکي ۽ ان کان پهرين وارن سڀني روزن لاءِ هر روزي جي بدلي هڪ مد کاڌو ڪنهن محتاج کي ڏي.

مسئلو 1679- جنهن شخص تي هر روزي جي بدلي هڪ مد کاڌو ڏيڻ واجب هجي، اهو گهڻن ڏينهن جو ڪفارو به هڪ ئي فقير کي ڏئي سگهي ٿو.

مسئلو 1680- جيڪڏهن ڪو شخص ڪيترن ئي سالن تائين رمضان جي روزن جي قضا نه رکي ته قضا روزا به رکي ۽ پهرين سال واري دير جي ڪري هر روزي جي بدلي هڪ مد طعام فقيرن کي به ڏي ۽ باقي ٻيا سال دير ٿيڻ ڪري مٿس ڪو ڪفارو نه آهي.

مسئلو 1681- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان جا روزا ڄاڻي وائي نه رکي ان کي گهرجي ته انهن جي قضا رکڻ کان علاوه هر روزي جي بدلي ٻن مهينن جا روزا رکي يا سٺ مسڪينن کي کاڌو ڪارائي يا هڪ غلام آزاد ڪري ۽ جيڪڏهن ايندڙ رمضان تائين اهي قضا روزا نه رکي ته احتياط لازم مطابق ان کي گذريل ڪفاري کان سواءِ هر روزي جي بدلي هڪ مد طعام ڏيڻ به ضروري آهي.

مسئلو 1682- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان جو روزو ڄاڻي وائي نه رکي ۽ ڏينهن ۾ بار بار جماع ڪري يا ڪنهن ٻئي طريقي سان مني ڪڍي ته ان تي بار بار ڪفارو نه ٿيندو ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن روزي باطل ڪندڙ ڪن مان ڪو ڪم بار بار ڪندو رهي جيئن چند ڀيرا کاڌو کائي ته هڪ ڪفارو ڪافي آهي.

مسئلو 1683- پيءُ جي مرڻ کان پوءِ احتياط لازم جي بنياد تي ان روزن جي قضا، مسئلي نمبر 1372 ۾ ٻڌايل تفصيل مطابق وڏي پٽ تي واجب آهي، ۽ هر روزي جي بدلي هڪ مد طعام به فقير کي ڏي، پوءِ چاهي ميت جي ملڪيت مان ئي ڏي، پر ان صورت ۾ وارثن جو راضي هجڻ ضروري آهي.

مسئلو 1684- جيڪڏهن پيءُ، رمضان کان علاوه ڪو ٻيو واجب روزو جهڙوڪ باس (نذر) وغيره جو روزو ادا نه ڪيو هجي يا ڪنهن ٻئي جا اجرت (مزدوري) تي ورتل روزا نه رکي سگهيو هجي ته انهن جي قضا وڏي پٽ تي واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ

مسافر جي روزن جا حڪم

مسئلو 1685- جنهن مسافر تي چئن رکعتن واري نماز جون ٻه رکعتون واجب هجن ته اهو روزو نه رکي، پر جيڪو سفر ۾ پوري نماز پڙهي ٿو، مثال طور جنهن جو ڪم ئي سفر ڪرڻ آهي يا سندس سفر ناجائز هجي ته ان کي سفر ۾ روزو رکڻ گهرجي.

مسئلو 1686- رمضان ۾ سفر ڪرڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي پر جيڪڏهن سفر جو مقصد رڳو روزن کان بچڻ هجي ته پوءِ سفر ڪرڻ مکروه آهي ۽ اهڙي طرح رمضان ۾ سفر ڪرڻ مکروه آهي پر حج يا عمري يا ڪنهن ضرورت جي لاءِ سفر ڪرڻ مکروه نه آهي.

مسئلو 1687- جيڪڏهن رمضان کان علاوه ڪو ٻيو روزو جنهن جو ڏينهن مقرر هجي، ڪنهن تي واجب هجي، مثال طور اجرت يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري مٿس روزو واجب هجي يا اعتڪاف جو ٽيون ڏينهن ٿيڻ ڪري مٿس روزو واجب ٿيو هجي ته ان ڏينهن مسافرت نه ٿو ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن سفر ۾ آهي ۽ ڪٿي ڏه ڏينهن رهي سگهي ٿو ته کيس گهرجي ته ائين ڪري ۽ ان ڏينهن جو روزو رکي پر جيڪڏهن ان ڏينهن جو روزو نذر جي ڪري واجب ٿيو هجي ته ظاهر اهو آهي ته کيس مسافرت ڪرڻ جائز آهي ۽ ڏهن ڏينهن جو قصد ڪرڻ به واجب نه آهي، جيتوڻيڪ بهتر اهو آهي ته جيستائين مجبور نه هجي سفر نه ڪري ۽ جيڪڏهن سفر ۾ آهي ته ڏه ڏينهن رهڻ جي نيت ڪري.

جيڪڏهن اهو روزو قسم يا عهد جي ڪري واجب ٿيو هجي ته احتياط واجب مطابق مسافرت تي نه وڃي ۽ جيڪڏهن سفر ۾ آهي ته ڏه ڏينهن رهڻ جو ارادو ڪري.

مسئلو 1688- جيڪڏهن ڪو شخص باس ڪري ته مستحب روزو رکندس پر ڏينهن مقرر نه ڪري ته اهو روزو سفر ۾ نٿو رکي سگهي، پر جيڪڏهن اها باس ڪري ته فلاڻي ڏينهن سفر ۾ روزو رکندس پوءِ ضروري آهي ته ان ڏينهن سفر ۾ روزو رکي يا ڪنهن باس ڪئي هجي ته فلاڻي ڏينهن روزو رکندس چاهي سفر ۾ هجان يا گهر ۾ ته جيڪڏهن ان ڏينهن سفر ۾ هجي ته به روزو رکي.

مسئلو 1689- مسافر پنهنجي مقصد پوري ٿيڻ تائين ٽي ڏينهن مديني ۾ روزو رکي سگهي ٿو ۽ احتياط اهو آهي ته اهي ڏينهن اربع، خميس ۽ جمعي جا هجن.

مسئلو 1690- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي اها خبر ٿئي نه هجي ته سفر ۾ روزو رکڻ صحيح نه آهي ۽ سفر ۾ روزو رکي، پر ڏينهن ختم ٿيڻ کان اڳ کيس خبر پئجي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

وڃي ته سندس روزو باطل ٿي ويندو پر جيڪڏهن مغرب تائين خبر نه پويس ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1691- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي وسري وڃي ته هو مسافر آهي يا وسري وڃيس ته سفر ۾ روزو رکڻ باطل آهي ۽ هو سفر ۾ روزو رکي ته احتياط مطابق هن جو روزو باطل آهي.

مسئلو 1692- جيڪڏهن روزيدار ظهر کان پوءِ سفر ڪري ته احتياط جي بنياد تي روزو پورو ڪري ۽ ان صورت ۾ قضا به نه آهي، جيڪڏهن ظهر کان اڳ مسافرت ڪري ته احتياط واجب جي مطابق روزو نٿو رکي سگهي، خاص طور تي ان صورت ۾ جو جيڪڏهن رات کان وٺي سفر جي نيت هيس، البته هر حالت ۾ حد ترخص کان پهريان اهڙو ڪم نه ڪري جيڪو روزي کي باطل ڪري ٿو، نه ته ڪفارو مٿس واجب ٿي ويندو.

مسئلو 1693- جيڪڏهن ڪو مسافر رمضان جي مهيني ۾ فجر کان وٺي سفر ڪرڻ چاهي يا روزي سان سفر ڪرڻ چاهيندو هجي ۽ ظهر کان اڳ پنهنجي وطن يا اهڙي جاءِ تي پهچي جتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي ۽ ان وقت تائين اهڙو ڪم نه ڪيو هجي جنهن سان روزو ڀڃي پوندو آهي ته احتياط واجب اهو آهي ته ان ڏينهن جو روزو پورو ڪري ۽ ان جي قضا واجب نه اٿس ۽ جيڪڏهن اهڙو ڪم ڪري چڪو هجي جنهن سان روزو ڀڃي پوندو آهي ته پوءِ کيس ان ڏينهن جو روزو رکڻ واجب نه آهي ۽ ان جي قضا ڪري.

مسئلو 1694- جيڪڏهن ڪو مسافر ظهر کان پوءِ پنهنجي وطن يا ڪنهن ٻئي اهڙي هنڌ جتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي پهچي وڃي ته احتياط واجب مطابق سندس ان ڏينهن جو روزو باطل آهي ۽ کيس گهرجي ته ان جي قضا به ڪري.

مسئلو 1695- مسافر ۽ هر انهيءَ شخص لاءِ جيڪو رمضان ۾ ڪنهن شرعي عذر جي ڪري روزو نه رکندو هجي، ڏينهن جو پنهنجي گهرواري سان همبستري ڪرڻ يا ڍؤ ڪري کاڌو کائڻ ۽ پاڻي پيئڻ مڪروه آهي.

اهي ماڻهو جن تي روزو رکڻ واجب نه آهي

مسئلو 1696- جيڪو شخص پيري جي ڪري روزو نه رکي سگهي يا ان لاءِ روزو رکڻ ڏکيو هجي ته ان تي روزو واجب نه آهي ٻي صورت ۾ کيس گهرجي ته هڪ روزي لاءِ ڪڻڪ، جو يا ان جهڙي ڪا ٻي شيءِ مان هڪ مد فقير کي ڏي.

مسئلو 1697- جنهن شخص گهڻي پيري جي ڪري روزا نه رکيا هجن جيڪڏهن رمضان کان پوءِ روزا رکي ٿو سگهي ته احتياط مستحب آهي ته انهن جي قضا ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 1698- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪنهن بيماريءَ جي ڪري اڃا گهڻي لڳندي هجي ۽ هو اڃا برداشت نه ڪري سگهي يا برداشت ڪرڻ ڏکيو هجي ته ان تي روزو واجب نه آهي، ۽ ٻي صورت ۾ هڪ مد ڪاڌو فقير کي ڏئي ۽ جيڪڏهن بعد ۾ روزو رکي سگهي ٿو ان جي قضا ڪرڻ واجب نه آهي.

مسئلہ 1699- جنهن عورت کي ٻار ڄمڻ وارو هجي ۽ پيٽ سان هجڻ ڪري روزو کيس يا سندس ٻار کي نقصان پهچائيندو هجي ته ان تي به روزو رکڻ واجب نه آهي، پر کيس گهرجي ته هر روزي جي بدلي هڪ مد طعام فقير کي ڏي ۽ ٻنهي صورتن ۾ مٿس قضا ضروري آهي.

مسئلہ 1700- جيڪا عورت ڪنهن ٻار کي کير پياريندي هجي ۽ ان جو کير گهٽ هجي پوءِ چاهي اها ٻار جي ماءُ هجي يا دائي مفت ۾ کير پياريندي هجي يا اجرت تي، جيڪڏهن روزو رکڻ پاڻ لاءِ يا سندس ٻار لاءِ نقصان ڪار آهي ته ان تي روزو واجب نه آهي ۽ ان کي گهرجي ته هر روزي جي بدلي هڪ مد ڪاڌو ڪنهن فقير کي ڏي ۽ ٻنهي صورتن ۾ مٿس قضا به ضروري آهي ۽ احتياط واجب اهو آهي ته جيڪڏهن اهڙي عورت ملي وڃي جيڪا مفت يا اجرت تي (چاهي اها اجرت پيءُ ادا ڪري يا ماءُ يا ڪو ٻيو) کير پياري ته ٻار ان جي حوالي ڪجي ۽ خود روزو رکي. اهو حڪم ان صورت ۾ آهي جو هن عورت کان سواءِ ڪا ٻي عورت کير ڏيڻ واري نه هجي يا ٻار کي کير ڏيڻ جو ڪو ٻيو طريقو به نه هجي ۽ جيڪڏهن ڪو ٻيو طريقو هجي مثال طور ڪجهه عورتون گڏجي ان ٻار کي کير پيارين يا فيڊر وغيره جي ذريعي ٻار کي کير پياري سگهجي ته ان حڪم جي ثابت ٿيڻ ۾ اشڪال آهي.

پهرين تاريخ ثابت ٿيڻ جا طريقا

مسئلہ 1701- پهرين تاريخ جو چند چئن طريقن سان ثابت ٿي سگهي ٿو:

- 1- انسان پاڻ چند ڏسي.
- 2- اهڙا ماڻهو جن جي چوڻ تي يقين يا اطمينان ٿي وڃي گواهي ڏين ته اسان چند ڏٺو آهي يا ڪنهن ٻئي سبب يقين يا وري ڪنهن عقلي طريقي سان اطمينان حاصل ٿي وڃي.
- 3- ٻه عادل شخص چون ته اسان چند ڏٺو آهي پر جيڪڏهن انهن مان هر هڪ چند جون صفتون الڳ الڳ ٻڌائي ته چند ثابت نه ٿيندو، ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن انسان کي انهن جي غلط هجڻ جو علم يا اطمينان ٿي وڃي ته به چند ثابت نه ٿيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- 4- شعبان جي پهرين تاريخ کان 30 ڏينهن گذري ويا هجن، جن جي گذرڻ سان رمضان مهيني جي پهرين تاريخ ثابت ٿي وڃي ٿي، اهڙي ريت رمضان شريف جا ٽيهه (30) ڏينهن گذري وڃڻ سان شوال جي پهرين تاريخ ثابت ٿي وڃي ٿي.
- مسئلو 1702- شرعي حاڪم جي حڪم ڏيڻ سان چند ثابت نه ٿيندو پر جيڪڏهن کيس اطمینان حاصل ٿي وڃي ته چند ثابت ٿي ويندو.
- مسئلو 1703- ستارن جو علم جائز ٿي (نجومی) جي اڳڪٿي سان چند جي پهرين تاريخ ثابت نه ٿيندي، پر جيڪڏهن ڪنهن کي ان جي چوڻ تي پڪ ٿي وڃي ته هو ان تي عمل ڪري سگهي ٿو.
- مسئلو 1704- چند جو ڪافي مٿي هجڻ يا دير تائين موجود هجڻ ان ڳالهه جو ثبوت ڪونهي ته چند ڪالهه رات جو آهي، ۽ جيڪڏهن چند سان گڏ دائرن جي شڪل ۾ گول دائرو ڏسڻ ۾ اچي ته به پهرين تاريخ نه ليکبي.
- مسئلو 1705- جنهن شخص کي پهرين رمضان ٿيڻ جو ثبوت نه ملي ۽ ان جي ڪري روزو نه رکي، پر پوءِ خبر پوي ته اڄ پهرين آهي ته پوءِ مٿس ان روزي جي قضا واجب آهي.
- مسئلو 1706- جيڪڏهن هڪ شهر ۾ چند ڏسڻ ۾ اچي ته جيڪڏهن ٻين شهرن جو افق هن جهڙو هجي ته انهن ۾ به چند ثابت ٿي ويندو، هتي افق جي هڪ هجڻ جي معنيٰ هي آهي ته جيڪڏهن چند ڏسڻ لاءِ ڪا رڪاوٽ نه هجي ها ته اتي به ڏسڻ ۾ اچي ها ۽ هي اتي آهي جتي ٻيو شهر اولهه ۾ هجي، يا پهرئين شهر جي برابر ۾ هجي، جيڪڏهن ٻيو شهر اوڀر ۾ آهي ته ان صورت ۾ چند ثابت ٿيندو جڏهن افق ۾ برابر هجن اگرچہ پهرين شهر ۾ ٻئي شهر کان چند وڌيڪ مقدار ۾ آسمان ۾ بيهندو هجي ۽ سج لهڻ ۾ به اختلاف اٿن.
- مسئلو 1707- جنهن ڏينهن لاءِ اها خبر نه هجي ته رمضان جي آخري تاريخ آهي يا شوال جي پهرين تاريخ ته ان ڏينهن روزو رکڻ گهرجي، پر جيئن ئي ڏينهن جو خبر پوي ته اڄ شوال جي پهرين تاريخ آهي ته ان وقت افطار ڪرڻ گهرجي.
- مسئلو 1708- جيڪڏهن قيدي کي رمضان شريف جي چند جو يقين حاصل نه ٿئي ته ان کي گمان تي عمل ڪرڻ گهرجي پر جيڪڏهن قوي گمان (اطمینان) حاصل ڪري سگهي ٿو ته ضعیف گمان تي عمل نه ڪري ۽ کيس قوي گمان حاصل ڪرڻ لاءِ

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ڪوشش ڪرڻ ضروري آهي ۽ جيڪڏهن ڪابه راه نه هجي ته ان کي گهرجي ته ڪٿو ڪيڏي کيس ان سان قوي گمان به حاصل ٿئي ۽ جيڪڏهن گمان تي عمل ڪرڻ به ممڪن نه هجي ته جنهن مهيني جي لاءِ رمضان هجڻ جو گمان هجيس ان ۾ روزا رکي ۽ جيڪڏهن پوءِ معلوم ٿئي ته سندس روزا رمضان شريف ۾ هئا يا ان کان بعد ۾ ته ان تي ڪجهه به واجب نه آهي، پر جيڪڏهن خبر پويس رمضان کان پهريان هئا ته انهن روزن جي قضا ڪرڻ ضروري آهي.

حرام ۽ مڪروه روزا

مسئلو 1709- عيد الفطر يا قرباني واري عيد (عيد الاضحى) جي ڏينهن روزو رکڻ حرام آهي، اهڙي طرح جنهن ڏينهن لاءِ اهو طي نه ڪري سگهي ته اها شعبان جي آخري تاريخ آهي يا رمضان جي پهرين تاريخ ته ان ڏينهن رمضان جي نيت سان روزو رکڻ حرام آهي.

مسئلو 1710- جيڪڏهن عورت جي مستحب روزن رکڻ تي سندس مڙس جو حق ضايع ٿيندو هجي ته ان لاءِ روزو رکڻ حرام آهي، بلڪ احتياط واجب اهو آهي ته جيڪڏهن مڙس جو حق ضايع نه به ٿيندو هجي تڏهن به مڙس جي اجازت کان سواءِ مستحبي روزو نه رکي.

مسئلو 1711- جيڪڏهن اولاد جي مستحب روزن جي ڪري ماءُ، پيءُ کي تڪليف ٿئي ته ان لاءِ اهو روزو رکڻ حرام آهي.

مسئلو 1712- جيڪڏهن اولاد پيءُ جي اجازت کان سواءِ مستحبي روزو رکي ۽ پيءُ يا ماءُ ڏينهن جو ڪنهن به وقت روزي رکڻ کان روڪين ۽ سندن مخالفت ڪرڻ سان جيڪڏهن کين تڪليف پهچي ته پٽ کي گهرجي اهو روزو ٽوڙي ڇڏي.

مسئلو 1713- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر هجي ته روزو ان لاءِ نقصان ڪار ڪونهي پوءِ چاهي ڊاڪٽر يا طبيب چوي ته روزو ان لاءِ نقصانڪار آهي ته به ان کي روزو رکڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن ڪنهن کي پڪ يا شڪ هجي ته ان لاءِ روزو رکڻ گهڻو نقصان ڪار آهي پوءِ چاهي ڊاڪٽر به چوي ته ان لاءِ روزو نقصانڪار ڪونهي ته به ان کي روزو نه رکڻ گهرجي.

مسئلو 1714- جيڪڏهن ڪنهن کي پڪ يا اطمینان هجي ته روزو سندس لاءِ گهڻو نقصان ڪار آهي يا شڪ هجيس ۽ هو ان شڪ جي ڪري ڊڄي وڃي ۽ اهو شڪ ماڻهن جي نظر ۾ به صحيح هجي ته ان لاءِ روزو رکڻ واجب نه آهي پر جيڪڏهن روزو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

تکلیف مرث یا کنهن عضوي کي نقصان پهچڻ جو سبب ٿئي ته روزو رکڻ حرام آهي، ۽ ٻي صورت ۾ کيس گهرجي ته رجاء جي نيت سان روزو رکي ۽ جيڪڏهن بعد ۾ معلوم ٿئي ته ان ۾ گهڻو نقصان نه هو ته سندس روزو صحيح آهي.

مسئلو 1715- جيڪڏهن کنهن جو اهو عقيدو هجي ته روزو کيس نقصان نه پهچائيندو جيڪڏهن روزو رکي ۽ مغرب کان پوءِ سمجهي ته روزو ان لاءِ گهڻو نقصانڪار هو ته احتياط واجب اهو آهي ان روزي جي قضا بجا آئي.

مسئلو 1716- جن روزن جو ذکر ڪيو ويو آهي انهن کان علاوه ڪجهه روزا حرام آهن جن جو ذکر تفصيلي ڪتابن ۾ موجود آهي.

مسئلو 1717- عاشور (ڏهين محرم) جي ڏينهن ۽ ان ڏينهن ۾ جنهن لاءِ شڪ هجي ته عرفه جو ڏينهن آهي يا قربانيءَ واري عيد جو ڏينهن ته روزو رکڻ مکروه آهي.

مستحب روزا

- مسئلو 1718- سال جي جن ڏينهن ۾ روزو رکڻ مکروه يا حرام آهي، انهن کان علاوه هر ڏينهن روزو رکڻ مستحب آهي پر انهن مان ڪن ڏينهن جي خاص طور تي تاڪيد ڪئي وئي آهي، جن مان ڪجهه هي آهن:
- 1- هر مهيني جي پهرين ۽ آخري خميس جو روزو، چنڊ جي ڏهينءَ کان پوءِ واري اربع جو روزو، ۽ جيڪو ماڻهو اهي روزا نه رکي سگهي مستحب آهي ته انهن جي قضا ڪري ۽ جيڪڏهن بلڪل نه رکي سگهي ته مستحب آهي ته هڪ مد کاڌو يا 6 / 12 چڻن جي برابر سڪن واري چاندي کنهن مسڪين کي ڏئي.
  - 2- چنڊ جي هر مهيني جي تيرهين، چوڏهين ۽ پندرهنين جو روزو.
  - 3- رجب ۽ شعبان جا سمورا روزا يا انهن ٻن مهينن مان جيترا روزا رکي سگهي چاهي هڪ ڏينهن به ڇو نه هجي.
  - 4- عيد نوروز جو روزو.
  - 5- چوٿين کان نائين شوال جا روزا.
  - 6- پنجويهين ۽ اوڻٽيهين ذي القعد جا روزا.
  - 7- پهرين کان نائين ذي الحج (عرفه) جي ڏينهن تائين جا روزا پر جيڪڏهن روزي ۾ ڪمزوري جي ڪري، عرفه جي مخصوص دعائن کي نه پڙهي سگهي ته پوءِ روزو رکڻ مکروه آهي.
  - 8- عيد غدیر 18 ذي الحج جو روزو.
  - 9- عيد مباہله 24 ذي الحج جو روزو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ العالی...

- 10- پهرين، تين ۽ ستين محرم جا روزا.
- 11- جناب رسول خدا ﷺ جي ولادت جي ڏينهن (17 ربيع الاول) جو روزو.
- 12- پندرھين جمادي الاول جو روزو.
- 13- اهو به مستحب آهي ته رسول خدا ﷺ جي بعثت جي ڏينهن (27 رجب) مستحبي روزو رکيو وڃي، پر ان کي پورو ڪرڻ واجب نه آهي بلڪ جيڪڏهن ڪو مومن ڀاءُ ان کي ڪاٺڻ جي دعوت ڏئي ته پوءِ مستحب آهي ته ان مومن جي دعوت کي قبول ڪرڻ گهرجي ڇاڪاڻ ته ظاهر کان پوءِ ئي ڇو نه هجي.

اهي صورتون جن ۾ روزي کي باطل ڪندڙ شين کان پرھيز ڪرڻ مستحب آهي

- مسئلو 1719- ھينين پنجن ماڻھن لاءِ چاهي اھي روزيدار نه به هجن، انهن ڪمن کان بچڻ مستحب آهي، جن سان روزو پڇي پوي ٿو:
- 1- اهو مسافر شخص جنهن سفر ۾ ڪو اهڙو ڪم ڪيو هجي جنهن سان روزو پڇي پوي ٿو، پر هو وطن يا جتي ڏهه ڏينهن رهڻ جو ارادو رکندو هجي زوال کان اڳ پهچي وڃي ته ان لاءِ مستحب آهي ته ڏينهن جي باقي حصي ۾ انهن ڪمن کان بچي جن سان روزو پڇي پوي ٿو.
- 2- مسافر، جيڪو ظاهر کان پوءِ پنهنجي وطن يا اهڙي جاءِ تي جتي هن کي ڏهه ڏينهن ترسڻو آهي پهچي وڃي.
- 3- اهو بيمار جيڪو ظاهر کان اڳ تندرست ٿي وڃي ۽ اهڙو ڪم ڪري چڪو هجي جنهن سان روزو ٽٽي پوندو آهي، پر جيڪڏهن اهڙو ڪم نه ڪيو هجي ته احتياط واجب مطابق ان ڏينهن جو روزو رکڻ واجب آهي.
- 4- اهو مريض جيڪو ظاهر کان پوءِ نيك ٿي وڃي.
- 5- اها عورت جنهن جي حيض يا نفاس جو خون ڏينهن ۾ ڪنهن به وقت بند ٿي وڃي.
- مسئلو 1720- روزيدار لاءِ مستحب آهي ته افطار ڪرڻ کان اڳ مغرب ۽ عشاء جي نماز پڙهي پوءِ روزو افطار ڪري، پر جيڪڏهن ڪو شخص افطار لاءِ ان جو انتظار ڪري رهيو هجي يا ان کي بڪ سخت لڳي هجي ۽ هو توجه سان نماز نه پڙهي سگهي ته ان لاءِ بهتر اهو آهي ته اڳ ۾ افطار ڪري ۽ پوءِ نماز پڙهي، پر جيترو ٿي سگهي نماز فضيلت واري وقت ۾ پڙهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

خمس جا حکم

مسئلو 1721- خمس ستن شين تي واجب آهي:

- 1- کاروبار ۾ نفعو.
- 2- کاڻين مان.
- 3- گنج (پوريل مال وغيره)
- 4- حلال مال، جيڪو حرام سان گڏجي ويو هجي.
- 5- هيرا جواهر، جيڪي سمنڊ ۾ ٽپي هڻڻ سان هٿ اچن.
- 6- جنگ جو مال (غنيمت جو مال)
- 7- مشهور قول مطابق اها زمين جيڪا ذمي ڪافر، ڪنهن مسلمان کان خريد ڪري. هيٺ انهن جي باري ۾ تفصيلي احڪام بيان ڪيا ويندا.

1- کاروبار مان نفعو

مسئلو 1722- جيڪڏهن انسان کي واپار، صنعت يا ٻين ڌنڌن مان ڪجهه مال ملي مثال طور: جيڪڏهن هو مري ويل ماڻهوءَ جون نمازون ۽ روزا بجا آڻي ان مان ڪجهه اجرت وٺي دولت ڪمائي ۽ جيڪڏهن اها ڪمائي سندس ۽ سندس ڪٽنب جي سڄي سال جي خرچ کان وڌيڪ هجي ته پوءِ ان کي گهرجي ته وڌيڪ مال جو خمس يعني پنجون حصو ٻڌايل تفصيل مطابق ادا ڪري، جنهن جو تفصيل اڳتي بيان ٿيندو.

مسئلو 1723- جيڪڏهن ڪنهن کي ڪمائي کان سواءِ آمدني ٿيندي هجي سواءِ انهن جاين جي جيڪي بعد ۾ جدا ڪيا ويندا مثال جيڪڏهن ڪو شخص ان کي ڪا شيءِ عطئي طور ڏئي ۽ اها سندس سال جي خرچ کان پوءِ به گهڻي آهي ته کيس ڪپي ته جيڪو بچي ان مان خمس ادا ڪري.

مسئلو 1724- جيڪا عورت کي مهر ۾ ملڪيت ملندي آهي يا مرد جيڪا ملڪيت طلاق خلع ڏيڻ جي بدران عورت کان وٺندو آهي ۽ ديه ۾ ورتل مال انهن تي خمس واجب نه آهي ۽ اهڙي طرح اهو ورثو جيڪو ميراث جي معتبر قانونن مطابق انسان کي ملي (ته ان تي خمس نه آهي) پر اگر شيعه کي تعصيب (پري جي مائٽي) جي ذريعي مال ملي ته اهو فائدو حساب ٿيندو ۽ ان تي خمس آهي. ڪنهن شخص سان مائٽي هجي ۽ ان کان ميراث ملڻ جي توقع ٿي نه هجي ۽ پيءُ پٽ جو رشتو به نه هجي ان شخص کان جيڪا ميراث ملي، جيڪڏهن اها سال جي خرچ کان گهڻي هجي ته احتياط واجب مطابق ان جو خمس ادا ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1725- جيڪڏهن ڪنهن کي ميراث ۾ ڪجهه ملڪيت ملي ۽ کيس خبر هجي ته جنهن شخص کان کيس ميراث ملي آهي ان هن جو خمس ادا نه ڪيو هو ته هو (وارث) ان جو خمس ادا ڪري، پر جيڪڏهن خود ان ملڪيت تي خمس واجب نه هجي پر وارث کي خبر پوي ته جنهن شخص کان اها ملڪيت ملي آهي ان تي ڪجهه خمس واجب هو ته ان کي گهرجي ته ان جي ملڪيت مان خمس ادا ڪري، اهڙي طرح جنهن کان مال ارث ۾ مليو آهي خمس ڏيڻ جو عقيدو نه رکندو هو يا خمس نه ڏيندو هو ته ان جي وارث تي لازم نه آهي ته واجب ٿيل خمس ادا ڪري.

مسئلو 1726- جيڪڏهن ڪنهن وٽ ڪفايت شعاري (بچت) جي ڪري ڪجهه ملڪيت سال جي خرچن کان پوءِ به بچي وڃي ته کيس گهرجي ته ان مان خمس ادا ڪري.

مسئلو 1727- جنهن شخص جو خرچ ڪو ٻيو پريندو هجي، ان کي گهرجي ته جيتري ملڪيت کيس ملي ان مان خمس ادا ڪري.

مسئلو 1728- جيڪڏهن ڪو شخص ڪا جائداد ڪجهه خاص ماڻهن مثال پنهنجي اولاد لاءِ وقف ڪري ۽ هو ان جائداد ۾ پوکي راهي ۽ وڻ پوکين ۽ ان مان نفعو حاصل ڪن ۽ اها ڪمائي سندن سال جي خرچن کان گهڻي هجي ته انهن کي گهرجي ته وڌيڪ ڪمائي تي خمس ادا ڪن ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن هو ڪنهن ٻئي طريقي سان ان جائداد مان نفعو حاصل ڪن، مثال اها ٺيڪي تي ڏئي ڇڏين ته انهن کي گهرجي ته ان نفعي جي مقدار مان جيڪو سندن سال جي خرچن کان وڌيڪ آهي خمس ادا ڪن.

مسئلو 1729- جيڪا ملڪيت ڪنهن فقير واجب صدقي يا مستحبي صدقي طور ورتي آهي، اگر اها سندس سال جي خرچن کان وڌيڪ هجي يا جيڪا ملڪيت کيس ڏني وئي آهي ان مان هن نفعو ڪمايو هجي، مثال هن ڪنهن اهڙي وڻ مان جيڪو کيس خمس ۾ ڏنو ويو هيو، ان مان ميوو حاصل ڪيائين ۽ اهو سندس سال جي خرچن کان وڌيڪ هجي ته ان کي گهرجي ته ان مان خمس ادا ڪري، جيڪڏهن خمس يا زڪوات جو مال ڪنهن کي ملي ان ڪري جو مستحق آهي لازم نه آهي ته خود ان مال مان خمس ڏئي ليڪن ان مان جيڪو فائدو ٿئي ٿو سال جي خرچ کان وڌيڪ هجي ته ان وڌيڪ مال تي خمس آهي.

مسئلو 1730- جيڪڏهن اثنا عشري شيعه شخص اهڙي رقم مان ڪا شيءِ خريد ڪري، جنهن مان خمس نه ڏنو ويو هجي يعني وڪڻندڙ کي چوي ته هيءُ شيءِ آئون هن رقم مان خريد ڪريان ٿو ته جيڪڏهن وڪڻڻ وارو شيعه اثنا عشري هجي ته ظاهر آهي ته سڄي ملڪيت جي باري ۾ سودو صحيح آهي ۽ خمس جو تعلق ان جنس سان آهي جيڪا هن رقم مان خريد ڪئي آهي ۽ شرعي حاڪم جي اجازت ۽ دستخط جي ضرورت ناهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1731- جيڪڏهن ڪو شخص ڪا جنس خريد ڪري ۽ سودو ڏئي ڪرڻ کان پوءِ ان جي قيمت ان رقم مان ادا ڪري، جنهن مان خمس نه ڏنو ويو هجي ته هن جيڪو سودو ڪيو سو صحيح آهي ۽ جيڪا رقم هن جنس وڪڻندڙ کي ڏني ان جي خمس لاءِ هو خمس جي مستحق جو مقروض آهي.

مسئلو 1732- جيڪڏهن ڪو شيعه اثنا عشري شخص ڪا اهڙي ملڪيت خريد ڪري جنهن جو خمس نه ڏنو ويو هجي ته ان جو خمس وڪڻندڙ جي ذميداري آهي ۽ خريدار جي ذمي ڪجهه ناهي.

مسئلو 1733- جيڪڏهن شخص ڪنهن شيعه اثنا عشري کي ڪا اهڙي شيءِ عطئي طور ڏني، جنهن جو خمس ادا نه ڪيو ويو هجي ته ان جي پنجين حصي (خمس) جي ادائينگي جي ذميداري عطئي ڏيندڙ تي آهي ۽ جنهن شخص کي عطيو ملي ٿو ان تي ڪجهه ناهي.

مسئلو 1734- جيڪڏهن ڪنهن کي ڪا ملڪيت اهڙي ماڻهوءَ کان ملي، جيڪو ڪافر هجي يا خمس نه ڏيندو هجي يا خمس جو اعتقاد نه رکندو هجي ته ان تي (جنهن کي ملڪيت ملي) ان ملڪيت مان خمس ڏيڻ واجب ناهي.

مسئلو 1735- واپاري، ڌنڌي واري، ڪاريگر ملازم ۽ اهڙي قسم جي ماڻهن کي گهرجي ته هو جڏهن نفعو ڪمائڻ ٿا، ان کي جڏهن سال گذري وڃي ۽ جيڪو ڪجهه به سندن سال جي خرچ کان بچي ان تي خمس ادا ڪري ۽ جنهن شخص جي مصروفيت خطابت يا ٻئي ڪنهن ڌنڌي مان توڙي جو ان جي آمدني سال جي خاص موقعن تي ٿيندي هجي ۽ جيڪڏهن سال جي وڏن خرچن جو پورا ٿي وڃي ۽ جنهن جو ڪم ڌنڌي مان ڏوڪڙ (نفعو) ڪمائڻ نه هجي، اگر ان کي اتفاقاً ڪو نفعو ملي وڃي ته جڏهن کيس اهو نفعو مليو ته ان وقت کان هڪ سال گذرڻ کان پوءِ جيتري رقم سندس سال جي خرچن کان وڌيڪ هجي ان مان کيس خمس ڏيڻ گهرجي، ان ڪري هر فائدي لاءِ جدا جدا سال قرار ڏئي سگهجي ٿو.

مسئلو 1736- سال جي دوران جنهن مهل به ڪنهن کي ڪو نفعو حاصل ٿئي ته هو ان مان خمس ڪڍي سگهي ٿو ۽ ان لاءِ اهو به جائز آهي ته سال ختم ٿيڻ تائين خمس ڪڍڻ ۾ دير ڪري پر جيڪڏهن خبر اٿس ته سال جي آخر تائين ان جي ضرورت نه رهندي ته احتياط واجب مطابق جلدي ۾ ان جو خمس ادا ڪري اگر هو خمس ادا ڪرڻ ۾ شمسي سال اختيار ڪري ته ان ۾ به ڪو حرج ناهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1737- جيڪڏهن ڪو واپاري يا ڌنڌي وارو خمس ڏيڻ لاءِ سال جو مدو مقرر ڪري ۽ کيس نفعو به حاصل ٿئي، پر سال دوران ئي مري وڃي ته هن جي وفات تائين خرچ ان نفعي مان ڪڍي باقي بچيل رقم مان خمس ڏنو وڃي.

مسئلو 1738- جيڪڏهن ڪنهن واپار جي خيال سان ڪا شيءِ خريد ڪئي هجي ۽ ان جي قيمت وڌي وڃي ۽ هو اها نه وڪڻي ۽ سال جي دوران اها وري سستي ٿي وڃي ته قيمت ۾ جيترو اضافو ٿيو هو ان تي خمس واجب نه آهي.

مسئلو 1739- جيڪڏهن ڪنهن شخص واپار لاءِ ڪا شيءِ ورتي هجي ۽ ان جو اگهه چڙهي وڃي، ۽ اهو انهي اميد تي ته قيمت اڃان به چڙهندي انهي جنس کي سال جي آخر تائين نه وڪڻي، پوءِ ان جي قيمت ڪري پوي ته وڌيل رقم تي احتياط مطابق ان جو خمس ادا ڪرڻ واجب آهي.

مسئلو 1740- جيڪڏهن ڪنهن وٽ واپار واري ملڪيت کان علاوه به ڪا ملڪيت هجي، جنهن جو خمس هن ادا ڪيو هجي (يا جنهن تي خمس واجب هجي ئي نه) مثال ڪا اهڙي شيءِ جيڪا هن خرچ ڪرڻ لاءِ خريد ڪئي هجي ته جيڪڏهن ان جي قيمت چڙهي وڃي ۽ اها وڪڻي ڇڏي ته ان کي گهرجي ته جيتري قيمت اضافي ٿي ۽ سال جي خرچ کان وڌيڪ هجي ته ان جو خمس ادا ڪري، اهڙي طرح مثال جيڪڏهن ڪو وٺ خريد ڪري ۽ اهو ميوو ڏئي يا رد خريدي ۽ اها ٿلهي ٿي وڃي ته انهن شين ۾ جيڪو واڌارو ٿيو ان جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1741- جيڪڏهن ڪو شخص ان پيسن سان باغ لڳائي جن مان خمس ڪڍيو اٿس يا انهن تي خمس واجب نه هجي. ان لاءِ ته جڏهن ان جي قيمت وڌندي ته پوءِ وڪڻندس ته کيس گهرجي ته باغ جي ميون ۽ وٽن جي واڌ وٽن جون سڪل ٽاريون جيڪي وڌ وڪڻڻ جي قابل هجن ۽ باغ جي وڌيل قيمت تي خمس ادا ڪري، بلڪه جيڪڏهن هن جو ارادو اهو هجي ته ان جا ميوا وڪڻندو، انهن جي قيمت مان نفعو وٺندو ته پوءِ ان جي وڌيل قيمت تي خمس نه آهي پر جي ڪڏهن سال جي خرچ کان وڌيڪ ٿئي ته ان جو خمس ڏئي.

مسئلو 1742- اگر ڪو شخص بيد ۽ چنار وغيره جا وٺ پوکي ته کيس گهرجي ته هر سال انهن جي وڌڻ جو خمس ادا ڪري ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن انهن وٽن جي ٽارين مان فائدو وٺي جيڪي عام طور تي هر سال ڪٽيون وينديون آهن ته انجو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1743- جيڪڏهن ڪنهن شخص جي آمدنيءَ جا گهڻا ذريعا هجن، مثال سرمائي مان ڪجهه کنڊ ۽ ڪجهه چانور وٺي ڏيتي لپتي ڪندو هجي ۽ انهن جو حساب ڪتاب ۽ نفعو نقصان هڪ هجي ته کيس ڪپي ته سال جي پڄاڻي تي جيڪو سندس خرچ کان مٿي هجي ان جو خمس ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ڪمائي جي هڪڙي ذريعي مان نفعو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

تئیس ۽ ٻين مان نقصان تئیس ته هڪ ذریعی جي نقصان کي ٻي جي نفعي سان پورو ڪري سگهي ٿو پر جيڪڏهن هن جا ٻه مختلف ڌنڌا هجن، مثال واپار ۽ زراعت ڪندو هجي ته ان صورت ۾ احتیاط واجب جي بنیاد تي هو هڪ ڌنڌي جو نقصان ٻئي نفعي مان نٿو پري سگهي.

مسئلو 1744- انسان فائدي حاصل ڪرڻ لاءِ جيڪو خرچ ڪري، جهڙوڪ دلالي ۽ بار ڪٽائڻ جي سلسلي ۾ جيڪو خرچ ڪري يا جيڪو ڪنهن ڪٽڻ واري وسيلي کي نقصان پهچي، اهو هو نفعي مان ڪٿي سگهي ٿو ۽ ايتري مقدار جي خرچ مان خمس ڪيڏن لازمي ناهي.

مسئلو 1745- ڪمائيءَ جي نفعي مان ڪو شخص سال ۾ جيڪو ڪجهه خوراڪ، لباس گهرو سامان، گهر خريد ڪرڻ، پٽ جي شادي، ڌيءَ جي ڏاج ۽ زيارت وغيره تي خرچ ڪري ان تي خمس ناهي، ان شرط سان ته اهڙا خرچ ان جي حیثیت کان وڌيڪ نه هجن. مسئلو 1746- جيڪا ملڪیت انسان باس (نذر) ۽ ڪفاري تي خرچ ڪري اها سال جي خرچن ۾ شامل آهي، اهڙي طرح اها ملڪیت به سندس سال جي خرچ جو حصو آهي، جيڪا هو بطور هديه، انعام ڪنهن کي ڏي ان شرط سان ته اها سندس حیثیت کان وڌيڪ نه هجي.

مسئلو 1747- جيڪڏهن انسان ڪنهن اهڙي شهر ۾ رهندو هجي، جتي جا ماڻهو عموماً هر سال دوران، ان سال جي نفعي مان ڏاج خريد ڪن ٿا ۽ ڏاج لاءِ خرچ ڪرڻ سندس حیثیت جي خلاف هجي، چاهي ان ڪري هجي جو شادي جي وقت ڏاج نه وٺي سگهي جيڪڏهن سال دوران ڪجهه ڏاج خريد ڪري جيڪو سندس حیثیت کان وڌيڪ نه هجي ۽ اتي جي رواج مطابق ايترو ڏاج هڪ سال ۾ خريد ڪرڻ سال جي عام خرچ ۾ حساب ٿئي ته ان تي خمس ڏيڻ لازم نه آهي ۽ جيڪڏهن اهو ڏاج سندس حیثیت کان مٿي هجي يا ان سال جي نفعي مان ٻئي سال لاءِ تيار ڪيو ويو هجي ته کيس ان مان خمس ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1748- جيڪا ملڪیت ڪنهن حج يا زیارتن لاءِ خرچ ڪئي هجي، اهو خرچ ان سال جي خرچ جي ۾ شامل آهي، جنهن ۾ حج يا زواري ڪئي وئي ۽ جيڪڏهن انهي جو سفر سال کان وڌيڪ ٿي وڃي ته جيڪو هو ٻي سال ۾ خرچ ڪري انهي کي گهرجي ته ان جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1749- جيڪو شخص ڪنهن ڌنڌي يا واپار مان نفعو حاصل ڪري ۽ جيڪڏهن ان وٽ ڪا ٻي ملڪیت به هجي جنهن تي خمس واجب نه هجي ته هو پنهنجي سالياني خرچن جو حساب فقط پنهنجي ڌنڌي مان حاصل ڪيل نفعي کي مدنظر رکي ڪري سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1750- جيڪو سامان پنهنجي سال جي استعمال لاءِ واپار جي نفعي مان خريد ڪيو هجي، جيڪڏهن سال جي پڄاڻيءَ تي اگر ان سامان مان ڪجهه بچي ته ان کي گهرجي ته ان مان خمس ادا ڪري ۽ جيڪڏهن خمس ان جي قيمت مان ڏئي ۽ جڏهن اهو سامان خريد ڪيو هئائين ان کان هاڻ قيمت وڌي وئي هجي ته ان کي گهرجي ته سال جي پڄاڻيءَ تي جيڪا ان جي قيمت هجي اها حساب ڪري.

مسئلو 1751- جيڪڏهن ڪو شخص خمس ادا ڪرڻ کان اڳ ۾ پنهنجي واپار جي نفعي مان گهر لاءِ سامان خريد ڪري ۽ نفعي واري سال کان پوءِ ان سامان جي ضرورت ختم ٿي وڃي ته ان تي خمس نه آهي، اهڙي طرح جيڪڏهن سال جي دوران ان جي ضرورت پوري ٿي وڃي، پر اها شيءِ اهڙين شين مان هجي، جيڪا عام طور تي ايندڙ سالن لاءِ رکي ويندي آهي جيئن سياري ۽ گرمي جا ڪپڙا ته انهن تي خمس نه آهي ۽ ان کان سواءِ ٻين شين جي جيڪڏهن سال جي دوران ضرورت ختم ٿي وڃي ته احتياط واجب مطابق ان جو خمس ادا ڪري پر جڏهن ته عورت جو بطور زينت زيورن کي استعمال ڪرڻ جو وقت گذري وڃي ته ان تي به خمس نه آهي.

مسئلو 1752- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪنهن سال ۾ نفعو نه ٿئي ته ان سال جي خرچن کي ايندڙ سال جي نفعي مان ڪٿي نٿو سگهي.

مسئلو 1753- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي سال جي ابتدا ۾ نفعو نه ٿئي ۽ سرمائي مان خرچ ڪري ۽ سال ختم ٿيڻ کان اڳ کيس نفعو ٿي وڃي ته هن سرمائي مان جيڪو ڪجهه خرچ ڪيو آهي، اهو نفعي مان ڪٿي.

مسئلو 1754- جيڪڏهن سرمائي جو ڪجهه حصو واپار وغيره ۾ ضايع ٿي وڃي ته سرمائي مان جيڪا شيءِ ڪٿي آهي ته اوتري ان سال جي حاصل ٿيل نفعي مان ڪٿي سگهي ٿو.

مسئلو 1755- جيڪڏهن ڪنهن شخص جي ملڪيت مان سرمائي کان علاوه ڪا به شيءِ ضايع ٿي وڃي ته جيڪڏهن کيس ان سال دوران ان شيءِ جي ضرورت پئجي وڃي ته هو اها پنهنجي ڌنڌي جي نفعي مان مهيا ڪري سگهي ٿو ۽ ان تي خمس نه آهي.

مسئلو 1756- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي سڄو سال نفعو نه ٿئي ۽ پنهنجي خرچن کي قرض کڻي پورو ڪري ته هو ايندڙ سالن جي نفعي مان قرض جو مقدار ڪٿي نٿو سگهي جو خمس نه ڏي ۽ جيڪڏهن سال جي وچ ۾ پنهنجا خرچ پورا ڪرڻ لاءِ قرض وٺي ۽ سال جي ختم ٿيڻ کان اڳ نفعو حاصل ڪري ته هو قرض جي رقم ان نفعي مان ڪٿي سگهي ٿو، پهرين صورت ۾ به وچ سال جي فائدي مان گهٽ ڪري سگهي ٿو ۽ قرض جي مقدار تي خمس نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1757- جيڪڏهن ڪو شخص ملڪيت وڌائڻ جي خيال سان يا اهڙي ملڪيت خريد ڪرڻ لاءِ جنهن جي کيس ضرورت نه هجي ۽ هو ان لاءِ قرض کڻي جيڪڏهن هو پنهنجي ڌنڌي جي نفعي مان خمس ڏيڻ کان سواءِ اهو قرض ادا ڪري ته سال پهچڻ کان پوءِ خود ان شيءِ جو خمس ادا ڪري ها جيڪو مال هن قرض طور ورتو آهي يا جيڪا شيءِ هن قرض مان خريد ڪئي هجي، اگر اها سال دوران ضايع ٿي وڃي ته ان صورت ۾ ان تي خمس نه آهي.

مسئلو 1758- انسان هر شيءِ جو خمس ان شيءِ مان ڏئي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن چاهي ته جيترو خمس سندس ذمي آهي ان جي قيمت جي برابر رقم (پيسه) جنهن جو خمس ڏنل آهي ڏئي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن ڪنهن ٻي جنس جي شڪل ۾ ڏيڻ چاهي جنهن تي خمس واجب نه ٿيو هجي ته اشڪال آهي، سواءِ ان جي جو شرعي حاڪم ان جي اجازت ڏي.

مسئلو 1759- جنهن شخص جي مال تي خمس واجب هجي، پر هن سال ختم ٿيڻ کان پوءِ به اهو ادا نه ڪيو آهي ته هو اهو مال استعمال نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 1760- جنهن شخص کي خمس ادا ڪرڻو هجي ته هو ائين نٿو ڪري سگهي ته اهو خمس پنهنجي ذمي مستحقن جو قرض سمجهي رکي ڇڏي ۽ سڄو مال استعمال ڪندو رهي ۽ جيڪڏهن استعمال ڪندي، اهو مال ضايع ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته ان جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1761- جنهن شخص تي خمس جو قرض هجي ته اهو شرعي حاڪم سان مال جي ڏي وٺ ڪري خمس جي مال کي پنهنجي ذمي کڻي ته سمورو مال استعمال ڪري سگهي ٿو ۽ سمجهوتي (مصالحه) کان پوءِ ان مال جو نفعو جيڪو ان مان حاصل ٿئي اهو هن جو آهي، ليڪن قرض ادا ڪرڻ ۾ لاپرواهي نه ڪري ۽ آهستي آهستي ادا ڪري.

مسئلو 1762- جيڪو شخص ڪاروبار ۾ ڪنهن سان پائيواري هجي، اگر اهو پنهنجي نفعي مان خمس ڏي ۽ سندس پائيواري خمس نه ڏي ۽ آئينده سال اهو وري خمس نه ڏنل مال سان ساڻس پائيواري ڪري ته جنهن شخص خمس ڏنو آهي اهو ساڻس پائيواري ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1763- اگر نابالغ ٻار کي فائدو حاصل ٿئي چاهي تحفي مان نفعو حاصل ٿئي جيڪڏهن سال جي وچ ۾ ان تي خرچ نه ٿئي ته ان تي خمس آهي ۽ سندس ولي تي واجب آهي ته ان جو خمس ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ولي خمس ادا نه ڪري ته ٻار تي واجب آهي ته بالغ ٿيڻ کان پوءِ خمس ادا ڪري.

مسئلو 1764- جنهن شخص کي ڪنهن ٻئي جي پاران ملڪيت ملي ۽ کيس شڪ هجي ته الائجي هن خمس ادا ڪيو آهي يا نه؟ ته هو ان ملڪيت کي استعمال ڪري سگهي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ٿو، بلڪ جيڪڏهن پڪ به هجي ته هن خمس ادا نه ڪيو آهي جيڪڏهن خمس ڏيندڙ نه هجي ۽ وٺندڙ شيعه اثنا عشري هجي ته ان مال کي استعمال ڪري سگهي ٿو. مسئلو 1765- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي واپار جي نفعي مان سال جي دوران اهڙي ڪا جائداد خريد ڪري، جيڪا سندس سالياني خرچ يا ضرورت ۾ شامل نه هجي ته ان تي واجب آهي ته سال جي پڄاڻي تي ان مان خمس ادا ڪري ۽ جيڪڏهن خمس ادا نه ڪري ۽ جائداد جي قيمت وڌي وڃي ته لازم آهي ته ان جي موجوده قيمت تي خمس ادا ڪري.

مسئلو 1766- جنهن شخص ڪنهن مال مان خمس ادا نه ڪيو هجي ۽ ان مال تي سال گذري وڃي جيڪڏهن هو ان مان ڪا جائداد خريد ڪري ۽ ان جي قيمت وڌي وڃي ۽ جيڪڏهن هن ان ارادي سان خريد نه ڪئي هجي ته هنجي قيمت وڌي ويندي ته وڪڻندو، مثال پوکي راهي لاءِ زمين خريد ڪئي هجي ۽ ان جي قيمت ان رقم مان ادا ڪئي هجي، جنهن جو خمس ڏنل نه هئو ته کيس گهرجي ته خريد واري قيمت مطابق خمس ڏئي ۽ مثال جيڪڏهن وڪڻندڙ کي اها رقم ڏني هجي جنهن جو خمس ڏنل نه هئو ۽ ان کي چيو هجي ته آئون هي جائداد هن رقم مان خريد ڪريان ٿو ته ان کي ڪپي ته ان جائداد جي موجوده قيمت مان خمس ڏئي.

مسئلو 1767- جنهن شخص بالغ ٿيڻ کان يا چند سال پوءِ به خمس نه ڏنو هجي ۽ جيڪڏهن هن پنهنجي ڌنڌي جي نفعي مان ڪا اهڙي شيءِ خريد ڪئي هجي، جنهن جي کيس ضرورت نه هجي ۽ ان جي ڌنڌي جي يا نفعي ڪمائڻ جي هڪ سال گذرڻ کان پوءِ ان کي گهرجي ته ان مان خمس ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ان گهرو سامان ۽ ضرورت جون ٻيون شيون پنهنجي حيثيت آهر خريد ڪيون هجن ۽ کيس خبر هجي ته اهي شيون ان سال ۾ خريد ڪيون آهن جنهن سال ۾ کيس نفعو ٿيو آهي ۽ ان سال ۾ استعمال ڪيون اٿس ته انهن تي خمس ڏيڻ لازمي نه آهي، پر جيڪڏهن کيس اها خبر نه هجي ته ان سال ۾ خريد ڪيون هئائين يا ان سال جي ختم ٿيڻ کان پوءِ خريديون آهن ته احتياط واجب جي بنياد تي ان کي گهرجي ته شرعي حاڪم سان مصالحت ڪري ۽ يعني جيڪڏهن 50 % فيصد احتمال ٿو ڏئي ته ان جو خمس نه ڏنو اٿس ته 50 % فيصد خمس ادا ڪري.

2- ڪاڻيون

مسئلو 1768- سون، چاندي، شيهي، تامي، لوهه، تيل، ڪوئلي، فيروزي، عقيق، ڦٽڪي ۽ لوڻ جي ڪاڻ يا ٻيون ڪاڻيون انفال مان آهن يعني امام جي ملڪيت آهن پر جيڪڏهن ڪو شخص انهن مان ڪا شيءِ حاصل ڪري ته جيڪڏهن ان ۾ ڪا شرعي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

رڪاوت نه هجي ته ان کي پنهنجي ملڪيت بنائي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن اها شيءِ نصاب جيتري هجي ته ان کي خمس ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1769- ڪاڻ مان نڪتل شيءِ جو نصاب پندرهن مثقال معمولي سڪي دار سون آهي، يعني جيڪڏهن ڪاڻ مان نڪتل ڪنهن شيءِ جي قيمت ڪيل خرچ ڪٽڻ کان پوءِ پندرهن مثقال سون تائين پهچي وڃي ته ڪيڏن کان پوءِ وارو خرچ مثال صفائي جو خرچ ڪٿي باقي بچيل جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1770- جيڪا شيءِ ڪنهن شخص ڪاڻ مان ڪڍي هجي، جيڪڏهن ان جي قيمت 15 مثقال سڪي دار سون تائين نه پهچي ته ان تي خمس تڏهن واجب ٿيندو جڏهن صرف ان جو نفعو يا ٻئي ڪاروبار جو منافعو ان نفعي سان ملائي سندس سال جي خرچن کان وڌيڪ هجي.

مسئلو 1771- احتياط لازم مطابق چن ۽ ڳاڙهي مٽي معدني شين جي حڪم ۾ آهن جيڪڏهن اهي نصاب جي مقدار تائين پهچن ته سال جي خرچ ڪيڏن کان پهريان انهن جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1772- جيڪو شخص ڪاڻ مان ڪا شيءِ حاصل ڪري ان کي گهرجي ته ان جو خمس ادا ڪري، ڀلي اها ڪاڻ زمين جي مٿان هجي يا هيٺان ۽ ڀلي اهڙي زمين ۾ هجي جيڪا ان جي ملڪيت هجي يا اهڙي زمين ۾ هجي جنهن جو مالڪ نه هجي.

مسئلو 1773- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي اها خبر نه هجي ته جيڪا شيءِ ان ڪاڻ مان ڪڍي آهي انهي جي قيمت 15 مثقال سڪي دار سون جي برابر آهي يا نه احتياط لازم جي مطابق اگر ممڪن هجي ته تورڻ يا ڪنهن ٻئي طريقي سان ان جي قيمت معلوم ڪري، خمس ادا ڪري، پر جيڪڏهن ممڪن نه هجي ته ان تي خمس نه آهي.

مسئلو 1774- جيڪڏهن گهڻا ماڻهو گڏجي ڪاڻ مان ڪا شيءِ ڪڍن ۽ ان جي قيمت 15 مثقال سڪي دار سون جي برابر هجي پر انهن مان هر هڪ جي حصي ۾ ان مقدار کان گهٽ اچي ته ان تي خمس نه آهي.

مسئلو 1775- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن ملڪيت مان اجازت کان سواءِ ڪا معدني شيءِ ڪڍي ته مشهور هي آهي ته جيڪو ڪجهه هٿ اچي اهو جائداد جي مالڪ جو مال آهي، ليڪن اهو قول اشڪال کان خالي نه آهي احتياط هيءُ آهي ته ٻئي پاڻ ۾ صلح ڪن اگر صلح نٿا ڪري سگهن ته شرعي حاڪم ڏي فيصلو لاءِ وڃن ته جيئن اختلاف ختم ٿئي.

3- گنج (پوریل مال)

مسئلو 1776- گنج اهو مال آهي جنهن جي جاءِ تبديل ڪري سگهجي ۽ اهڙي طرح لکيل هجي جو ماڻهن جي ان تائين رسائي نه هجي جيڪو زمين، وڻ، جبل يا پت ۾ لکيل هجي ۽ هن جو اهڙي جاءِ تي هجڻ عام نه هجي.

مسئلو 1777- جيڪڏهن ڪنهن انسان کي ڪنهن اهڙي زمين مان دفينو ملي جيڪا ڪنهن جي ملڪيت نه هجي يا غير آباد آهي يا پاڻ ان کي آباد ڪري مالڪ ٿيو هجي ته اهو خود انهيءَ کي پنهنجي لاءِ کڻي سگهي ٿو پر هن کي گهرجي ته ان مان خمس ادا ڪري.

مسئلو 1778- گنج ان جو نصاب 105 مثقال سڪيدار چاندي يا 15 مثقال سڪيدار سون آهي يعني جيڪڏهن سون يا چاندي کان علاوه ٻي ڪا شيءِ هجي ته سون يا چاندي مان ڪنهن هڪ جي نصاب جي قيمت جي برابر هجي ته ان تي خمس واجب آهي.

مسئلو 1779- خريد ڪيل يا ڪرائي وغيره تي ورتل زمين مان گنج ملي جيڪو شرعي لحاظ کان مسلمان يا ڪنهن ذمي ڪافر جو نه هجي پر جيڪڏهن هجي ته ايترو پراڻي زماني جو هجي جو ان جو قديم هجڻ وارث جي نه هجڻ کي ظاهر ڪري ته اهو پنهنجي لاءِ کڻي، پر ان جو خمس ادا ڪري. جيڪڏهن ان ڳالهه جو انديشو هجي ته هي انهن مان ڪنهن اڳئين مالڪ جي ملڪيت هجي ته جنهن شخص کي دفينو مليو آهي ان کي گهرجي ته اڳئين مالڪ کي اطلاع ڏئي ۽ جيڪڏهن خبر پوي ته ان جي ملڪيت ناهي ته ان شخص کي اطلاع ڏي جيڪو ان کان به اڳ ۾ ان زمين جو مالڪ هو ۽ اهڙي ترتيب سان انهن سڀني ماڻهن کي خبر ڏي جيڪي ان کان اڳ ۾ ان زمين جا مالڪ رهيا هجن ۽ جيڪڏهن خبر پوي ته اها انهن مان ڪنهن جي به ملڪيت نه آهي ۽ خبر نه پوي ته ڪنهن ذمي ڪافر يا مسلمان جي آهي ته پوءِ ته ان جي ملڪيت ٿي ويندي ۽ کيس گهرجي ته ان مان خمس ادا ڪري.

مسئلو 1780- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي هڪ وقت ۾ مختلف جاين مان گنج لپي جنهن جي گڏيل قيمت 105 مثقال چاندي يا 15 مثقال سون هجي ته ان مان خمس ادا ڪري پر جيڪڏهن مختلف وقتن ۾ گنج لپي پر جيڪڏهن گهڻو فاصلو نه هجي ته سڀني کي گڏ حساب ڪري خمس ادا ڪري، جيڪڏهن گهڻو فاصلو هجي ته ان کي جدا جدا حساب ڪري. (خمس ادا ڪري)

مسئلو 1781- جڏهن ٻن ماڻهن کي اهڙو دفينو ملي جنهن جي قيمت 105 مثقال چاندي يا 15 مثقال سون تائين پهچندي هجي، پر هر هڪ جي حصي ۾ اوترو مقدار نه اچي، انهن تي خمس نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1782- جيڪڏهن ڪو شخص حيوان خريد ڪري ۽ ان جي پيٽ مان شيءِ لهي جي ڪڏهن احتمال آهي ڪپائيندڙ جي آهي يا اصلي مالڪ جنهن جو حيوان هو ۽ انهن جو حيوان ۽ ان شيءِ ۾ هٿ هو ته ان کي خبر ڏئي جيڪڏهن ان جو مالڪ نه ڄاڻي ته (اها شيءِ ان جي ملڪيت ٿيندي) اها نصاب تائين پهچي ته ان جو خمس ادا ڪري، بلڪ احتياط واجب مطابق ان کان گهٽ هجي ته به ان جو خمس ڏئي، باقي سندس ملڪيت آهي. ان مڃي جو به اهوئي حڪم آهي جنهن کي پاليو وڃي ٿو ۽ ڪنهن شخص ذريعي هٿ راڌو کاڌو ڏنو وڃي ٿو، پر جي مڃي سمنڊ يا دريا مان ورتل هجي ته ان جو اطلاع ڏيڻ لازم نه آهي.

4- اهو حلال مال جيڪو حرام سان گڏجي وڃي

مسئلو 1783- جيڪڏهن حلال مال حرام سان اهڙي طرح گڏجي ويو هجي جو انسان لاءِ ان کي جدا ڪرڻ ناممڪن هجي ۽ حرام مال جي مالڪ ۽ ان مال جي مقدار جي خبر نه هجي ۽ انسان کي اها به خبر نه هجي ته حرام مال جو مقدار خمس کان گهٽ آهي يا وڌيڪ ته کيس گهرجي ته سڄي مال جو خمس ڪڍي ۽ خمس ادا ڪرڻ کان پوءِ باقي مال ان شخص لاءِ حلال آهي احتياط واجب مطابق خمس جي حقدار کي خمس ڏئي.

مسئلو 1784- جيڪڏهن حرام مال حلال سان گڏجي وڃي ۽ انسان حرام جو مقدار (پلي اهو خمس کان گهٽ هجي يا وڌيڪ) ڄاڻيندو هجي، پر ان جي مالڪ کي نه ڄاڻيندو هجي ته ان کي گهرجي ته ايتري مقدار کي مالڪ جي بدران صدقو ڏئي ۽ احتياط واجب آهي ته شرعي حاڪم کان به اجازت وٺي.

مسئلو 1785- جيڪڏهن حرام مال حلال سان گڏجي وڃي ۽ انسان کي حرام مال جي مقدار جي خبر نه هجي، پر ان مال جي مالڪ کي سڃاڻيندو هجي ته انهن ٻنهي کي گهرجي ته هڪ ٻئي جي رضامندي سان فيصلو ڪن، پر جيڪڏهن مال جو مالڪ راضي نه ٿئي ته انسان کي گهرجي ته جيتري مقدار جي باري ۾ يقين هجي ته اهو مال ان جو آهي، ان کي ڏئي ۽ جيڪڏهن ملائڻ ۾ سندس قصور هجي ته احتياط مطابق جيتري وڌيڪ مال جو گمان اٿس ته ان جو مال آهي مالڪ کي ڏئي.

مسئلو 1786- جيڪڏهن ڪو شخص حرام سان گڏيل مال جو خمس ڏئي ۽ پوءِ خبر پويس ته حرام جو مقدار خمس کان گهڻو هو ته ان کي گهرجي ته جيترو مقدار ڄاڻي ٿو ته خمس کان وڌيڪ هو اهو ان جي مالڪ جي پاران صدقو ڪري ڏئي.

مسئلو 1787- جيڪڏهن ڪو شخص حرام سان گڏيل مال جو خمس ادا ڪري ڇڏي يا اهڙو مال جنهن جي مالڪ کي نه سڃاڻيندو هجي ان جي نيت سان (يعني مالڪ جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

نیت سان) صدقو ڏئي ڇڏي ۽ پوءِ مالڪ لپي پوي ۽ راضي نه ٿئي ته احتياط لازم مطابق جيترو مال ان جو آهي ان کي ڏئي.

مسئلو 1788- جيڪڏهن حلال مال حرام سان ملي وڃي ۽ حرام جي مقدار جي خبر هجي ۽ انسان کي خبر هجي ته ان جو مالڪ ڪجهه مخصوص ماڻهن مان ڪنهن هڪ کان سواءِ ٻيو ڪونهي، پر اها خبر نه هجي ته انهن مان ڪهڙو مالڪ آهي ته ان کي گهرجي ته انهن ماڻهن کي اطلاع ڪري، جي هڪڙو چوي ته مال منهنجو آهي ۽ ٻيا چون ته اسان جو ناهي يا چون ته انهيءَ جو آهي ته مال انهيءَ کي ڏئي ڇڏي، جيڪڏهن به يا ٻن کان وڌيڪ چون ٿا ته اسان جو آهي، صلح، مشوري سان اگر مسئلو حل نه ٿئي ته فيصلو لاءِ حاکم شرعي ڏي وڃن، جيڪڏهن سڀئي چون ته خبر نه آهي ۽ صلح به نه ٿا ڪن ته ظاهر هي آهي ته انجو حل ڪڍو آهي ته جيئن مال جو حقيقي مالڪ انهن مان لپي پوي ۽ احتياط مطابق شرعي حاکم يا سندس وکیل ڪڍو ڪري.

5- ٽي هٿي حاصل ڪيل هيرا موتي

مسئلو 1789- جيڪڏهن ٽي جي ذريعي يعني سمنڊ ۾ ٽي هٿي لوڻو، مرجان يا ٻيا جواهر (موتي) ڪڍيا وڃن ته ڀلي اهي اهڙن شين مان هجن جيڪي ڦٽنديون هجن يا معدنيات مان هجن جيڪڏهن انهن جي قيمت 18 چٽا سون جيتري ٿئي ته خمس ادا ڪن، چاهي هڪ دفعي سان ڪڍي يا ڪجهه دفعن سان، البتہ دفعن جي وچ ۾ گهڻو فاصلو نه هجي، جي فاصلو گهڻو آهي مثال ٻن موسمن ۾ ڪڍي ٿو ته جيڪڏهن انهن مان هر هڪ 18 چٽا سون جيتري قيمت جيترو نه هجي ته خمس ڏيڻ واجب نه آهي، اهڙي طرح اگر ٻه گڏجي ڪين ۽ هر هڪ جو حصو 18 چٽا سون جيترو نه آهي ته ان تي به خمس نه آهي.

مسئلو 1790- جيڪڏهن سمنڊ ۾ ٽي کان سواءِ ٻين ذريعن سان جواهر ڪڍيا وڃن ته احتياط جي مطابق انهن تي خمس واجب آهي، پر جيڪڏهن ڪو شخص سمنڊ جي پاڻي جي مٿاڇري تان يا سمنڊ جي ڪناري وٽان جواهر حاصل ڪري ته ان جو خمس ان صورت ۾ ڏيڻ گهرجي جڏهن جيڪو ڪجهه کيس هٿ آيو هجي اهو اڪيلو يا ان جي ڪاروبار جي ٻين نفعن سان گڏائي سندس سال جي خرچ کان وڌيڪ هجي.

مسئلو 1791- مڇين ۽ اهڙن ٻين جانورن جو خمس جن کي انسان سمنڊ مان ٽي هٿڻ کان سواءِ حاصل ڪري ٿو، ان صورت ۾ واجب آهي جڏهن انهن شين مان حاصل ڪيل نفعو اڪيلو يا سندس ٻين ڪاروباري نفعن سان گڏائي سندس سالياني خرچن کان وڌيڪ هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1792- جيڪڏهن انسان ڪا شيءِ ڪڍڻ جي ارادي کان سواءِ سمنڊ ۾ ٽپي هڻي ۽ اتفاق سان ان کي ڪو موتي هٿ اچي وڃي ۽ ملڪيت جو ارادو ڪيو اٿس ته ان جو خمس ادا ڪري بلڪ احتياط واجب هي آهي هر صورت ۾ ان جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1793- جيڪڏهن انسان سمنڊ ۾ ٽپي هڻي ۽ ان مان ڪو جانور ڪڍي اچي ۽ ان جي پيٽ مان ڪو هيرو (موتي) ملي ته جيڪڏهن اهو جانور سڀي جهڙو هجي جنهن جي پيٽ ۾ عام طور جواهر (موتي) هوندا آهن، جيڪڏهن نصاب جي حد تائين پهچن ته انسان کي گهرجي ته ان مان خمس ڏئي ۽ جيڪڏهن اهو ڪو اهڙو جانور هجي جنهن اتفاق سان موتي گهي چڙيو هجي ته احتياط واجب جي بناء تي ان تي خمس واجب ٿيندو اگرچہ خمس جي نصاب تائين به نه پهچي.

مسئلو 1794- جيڪڏهن ڪو شخص وڏن دريائن مثال دجله ۽ فرات (يا سنڌو وغيره) ۾ ٽپي هڻي ۽ موتي ڪڍي اچي ته ان شخص کي گهرجي ته انهن مان خمس ڏئي.

مسئلو 1795- جيڪڏهن ڪو شخص پاڻي يعني دريا يا سمنڊ ۾ ٽپي هڻي ۽ ڪجهه عنبر ڪڍي اچي ۽ ان جي قيمت 18 چٽا سون جيتري يا وڌيڪ هجي ته ان کي گهرجي ته ان جو خمس ڏئي، بلڪ جيڪڏهن پاڻي جي مٿاڇري يا سمنڊ جي ڪناري وٽان به حاصل ڪري ته ان جو به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 1796- جنهن شخص جو ڏندو غوطا خوري (ٽپي هڻڻ) يا معدنيات ڪڍڻ هجي، جيڪڏهن اهو انهن جو خمس ادا ڪري ۽ پوءِ سندس سال جي خرچن کان ڪجهه بچي پوي ته ان لاءِ ضروري ناهي ته ٻيهر ان جو خمس ادا ڪري.

مسئلو 1797- جيڪڏهن ڪو ٻار ڪا معدني شيءِ ڪڍي يا کيس ڪو گنج ملي وڃي يا سمنڊ ۾ ٽپي هڻي هيرا ڪڍي اچي ته ان جي ولي تي واجب آهي ته ان جو خمس ڏئي، جيڪڏهن ان جو ولي خمس نه ڏئي ته بالغ ٿيڻ کان پوءِ پاڻ خمس ادا ڪري، پر جيڪڏهن ان وٽ حرام مال ۾ گڏايل حلال مال هجي ته ان جي سنڀاليندڙ کي گهرجي ته اهي احڪام جيڪي حلال مال جي حرام سان مليل لاءِ آهن انهن تي عمل ڪري.

6- مال غنيمت

مسئلو 1798- جيڪڏهن مسلمان امام جي حڪم سان ڪافرن سان جنگ ڪن ۽ ڪجهه شيون جنگ ۾ انهن جي هٿ اچن ته انهن کي غنيمت چئبو آهي جيڪو مال خاص امام جو حق آهي انهيءَ کي جدا ڪرڻ کان پوءِ بچيل رقم تي خمس ادا ڪرڻ واجب آهي، منقول مال (يعني ان جي جاءِ تبديل ڪري سگهجي ٿي) يا غير منقول ۾ ڪو به

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

فرق نه آهي، ليڪن اهي زمينون جيڪي اطفال مان نه آهن، سڀني مسلمانن لاءِ آهن توڻي جو امام جي اجازت کان سواءِ جنگ ٿي هجي.

مسئلو 1799- جيڪڏهن مسلمان امام جي اجازت کان سواءِ ڪافرن سان جنگ ڪن ۽ غنيمت جو مال حاصل ڪن ته سڀ ورتل مال امام جو آهي مجاهدن جو ان ۾ ڪوبه حق نه آهي.

مسئلو 1800- جيڪا شيءِ ڪافر جي هٿ ۾ آهي جي ان جو مالڪ ”محترم المال“ هجي يعني مسلمان، ڪافر ذمي يا معاهدو ٿيلن مان هجي ته ان جي مال تي غنيمت جا حڪم جاري نه ٿيندا.

مسئلو 1801- ڪافر حربي کان چوري ڪرڻ يا اهڙا ڪم جيڪي خيانت يا امان کي ٽوڙڻ شمار ٿين ته حرام آهن، جيڪا شيءِ ان طريقي سان ورتي وڃي ته احتياط مطابق واپس ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1802- مشهور هي آهي ته مومن ناصبيءَ جو مال پنهنجي لاءِ کڻي سگهي ٿو ۽ ان جو خمس ادا ڪري ليڪن اهو حڪم اشڪال کان خالي نه آهي.

7- اها زمين جيڪا ذمي ڪافر ڪنهن مسلمان کان خريد ڪري

مسئلو 1803- جيڪڏهن ڪافر ذمي ڪنهن مسلمان کان زمين خريد ڪري ته مشهور قول مطابق ان کي گهرجي ته ان جو خمس خود ان زمين مان يا پنهنجي ٻئي ملڪيت مان ڏئي ليڪن خمس جو واجب ٿيڻ (خمس واري مشهور معنا ۾) هن جاءِ تي مشڪل آهي.

خمس جو استعمال

مسئلو 1804- خمس ٻن حصن ۾ ورهائڻ گهرجي ان جو هڪ حصو سيد جو حق آهي ۽ ڪنهن محتاج يا يتيم سيد کي يا اهڙي سيد کي ڏيڻ گهرجي جيڪو سفر ۾ تنگ دست ٿي ويو هجي، ٻيو حصو امام عليه السلام جو حق آهي، جيڪو موجوده زماني ۾ مجتهد جامع الشرائط کي ڏيڻ گهرجي ۽ اهڙي ڪم لاءِ خرچ ڪرڻ گهرجي جنهن جي اهو مجتهد اجازت ڏئي، احتياط لازم جي بناء تي مرجع ۽ مجتهد عام ضرورتن کان خبردار هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1805- جنهن یتیم سید کي خمس ڏنو وڃي ته اهو محتاج هئڻ گهرجي، پر جيڪو سید سفر ۾ تنگ دست ٿي وڃي ته اهو ڀلي پنهنجي وطن ۾ محتاج نه به هجي ان کي خمس ڏئي سگهجي ٿو.

مسئلو 1806- جيڪو سید سفر ۾ تنگ دست ٿي ويو هجي، جيڪڏهن ان جو سفر گناه جو سفر هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي ان کي خمس نه ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1807- جيڪو سید عادل نه هجي ته ان کي خمس ڏئي سگهجي ٿو، پر جيڪو سید اثنا عشري نه هجي ان کي خمس نه ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1808- جيڪو سید گنهگار هجي، جيڪڏهن ان کي خمس ڏيڻ سان ان جي گناه ۾ مدد ملندي هجي ته احتياط واجب مطابق ان سید کي به خمس نه ڏنو وڃي چاهي ان کي گناه ۾ خرچ نه ڪري ۽ اهڙي طرح جيڪو سید شراب پيئندو هجي يا نماز نه پڙهندو هجي يا ظاهر ظهور (اعلانیه) گناه ڪندو هجي.

مسئلو 1809- جيڪو چوي ته آئون سید آهيان ان کي تيستائين خمس نه ڏنو وڃي جيستائين به عادل شخص ان جي سید هجڻ جي تصديق نه ڪن يا انسان کي ڪنهن طريقي سان يقين يا اطمینان ٿي وڃي ته هو سید آهي.

مسئلو 1810- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي شهر ۾ سید جي حيثيت سان مشهور هجي ته انسان کي ان جي سید هجڻ جي باري ۾ يقين يا اطمینان نه هجي تڏهن به ان کي خمس ڏئي سگهجي ٿو.

مسئلو 1811- جيڪڏهن ڪنهن شخص جي گهرواري سيدياڻي هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي مڙس پنهنجو خمس پنهنجي زال کي نه ڏي جو اها پنهنجي ذاتي استعمال ۾ آڻي، پر جيڪڏهن ٻين ماڻهن جو خرچ ان عورت تي واجب هجي ۽ ان خرچ کي ادا نه ڪري سگهي ته انسان لاءِ جائز آهي ته خمس ان عورت کي ڏئي ته جيئن هو ٻين ماڻهن تي خرچ ڪري ۽ کيس ان مقصد جي لاءِ خمس ڏيڻ جي باري ۾ به اهوئي حڪم آهي جڏهن هو پنهنجي غير واجب خرچ ۾ خمس استعمال ڪري.

مسئلو 1812- جيڪڏهن ڪنهن شخص تي ڪنهن سید يا اهڙي سيدياڻي جا خرچ واجب هجن جيڪا سندس گهرواري نه هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي ان سید يا سيدياڻي جي خوراڪ ۽ پوشاڪ جا خرچ ۽ ٻيا واجب خرچ پنهنجي خمس مان ادا نٿو ڪري سگهي باقي جيڪڏهن اهو ان سید يا سيدياڻي کي خمس جو ڪجهه مقدار ان مقصد سان ڏئي ته هو واجب خرچن کان علاوه ٻين ضرورتن تي خرچ ڪري ته ڪو خرچ نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1813- جيڪڏهن ڪنهن محتاج سيد جا خرچ ڪنهن ٻئي شخص تي واجب هجن ۽ اهو شخص ان سيد جا خرچ نه ڏئي سگهندو هجي يا خرچ ڏئي سگهي ٿو پر نه ٿو ڏي ته ان سيد کي خمس ڏئي سگهجي ٿو.

مسئلو 1814- احتياط واجب آهي ته هڪ محتاج سيد کي سندس هڪ سال جي خرچ کان وڌيڪ خمس نه ڏنو وڃي.

مسئلو 1815- جيڪڏهن ڪنهن جي شهر ۾ ڪو مستحق سيد نه هجي ته خمس ٻئي شهر ڪٿي وڃي سگهي ٿو بلڪه مستحق جي هجڻ جي صورت ۾ به خمس ٻئي شهر ڪٿي وڃي سگهي ٿو جيڪڏهن هن شخص ان جي ادا ڪرڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪئي هجي ۽ اهو مال ضايع ٿي وڃي چاهي ان جي حفاظت ۾ ڪوتاهي نه ڪئي هجي ته ان جو ضامن آهي ۽ هو خمس کي ٻئي جڳهه تي ڪٿي وڃڻ جو خرچ خمس مان ڪٿي نٿو سگهي.

مسئلو 1816- جيڪڏهن ڪو شخص شرعي حاڪم يا ان جي وڪيل جي حڪم سان خمس قبضي ۾ وٺي ته ان جو ذمو ختم ٿي ويندو. اهڙي طرح جيڪڏهن ڪو شخص حاڪم شرع ۽ ان جي وڪيل جي حڪم سان خمس ٻئي شهر ڪٿي وڃي رهيو هجي ۽ ڪوتاهي کان سواءِ ضايع ٿي وڃي ته اهو شخص ان جو ضامن نه آهي.

مسئلو 1817- اهو جائز ناهي ته ڪنهن شيءِ جي قيمت ان جي اصلي قيمت کان وڌيڪ لڳائي اها شيءِ خمس جي حيثيت سان ڏني وڃي ۽ جيئن مسئلي 1758 ۾ ٻڌايو ويو آهي ته ڪنهن بي جنس جي شڪل ۾ خمس ادا ڪرڻ (سواءِ سون چاندي جي سڪن ۽ اهڙن بين شين جي) ۾ اشڪال آهي، پر جيڪڏهن حاڪم اجازت ڏئي ته ڪو حرج نه آهي.

مسئلو 1818- جنهن شخص کي خمس جي مستحق شخص کان ڪجهه وٺڻو هجي ۽ چاهيندو هجي ته پنهنجو قرض خمس جي رقم مان ڪٽي، ان کي احتياط واجب جي بنياد تي گهرجي ته خمس ان مستحق کي ڏئي ۽ پوءِ مستحق شخص اها ملڪيت قرض جي ادائگي طور موٽائي ڏئي ۽ ائين به ڪري سگهي ٿو ته خمس جي مستحق شخص جي اجازت سان ان جو وڪيل بڻجي پاڻ ان جي طرف کان خمس وٺي ۽ هن کان قرض چڪائي ڇڏي.

مسئلو 1819- مالڪ لاءِ جائز نه آهي ته مستحق کي خمس ڏئي شرط ڪري ته خمس جو مال کيس موٽائي ڏئي.

زڪوات جا حڪم

مسئلو 1820- زڪوات ڪجهه شين تي واجب آهي:

1- ڪڻڪ.

2- جو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

3- کجور. (کارک)

4- کشمش.

5- سون.

6- چاندي.

7- اُٺ.

8- ڳئون.

9- ٻڪري، ري.

10- احتياط واجب مطابق تجارت وارو مال.

جيڪڏهن مٿين ڏهن شين ما ڪا به هڪ شيءِ ڪنهن شخص جي ملڪيت ۾ هجي ۽ اهي شرط به هجن جيڪي بعد ۾ بيان ٿيندا ته ان شخص تي لازم آهي ته مقرر ڪيل مقدار ان دستور مطابق انهن جاين ۾ خرچ ڪري جن جو حڪم مليل آهي.

زڪوات واجب ٿيڻ جا شرط

مسئلو 1821- زڪوات تڏهن واجب ٿيندي آهي، جڏهن مال جو مقدار نصاب تائين پهچي، جنهن جو تفصيل بعد ۾ بيان ٿيندو، مال ان شخص جو پنهنجي هجي ۽ مالڪ آزاد هجي. (غلام نه هجي)

مسئلو 1822- جڏهن ڪو شخص يارنهن مهينا ڳئن، ٻڪرين، ريڻ، اٺن، سون يا چانديءَ جو مالڪ رهي ته ٻارنهن مهيني جي پهرين تاريخ تي انهن جي زڪوات واجب ٿئي ٿي، پر بعد واري سال جي لاءِ پهرين تاريخ سال جو ٻارنهن مهينو پورو ٿيڻ کان پوءِ حساب ڪري.

مسئلو 1823- سون، چاندي ۽ تجارت جي مال ۾ زڪوات جي واجب ٿيڻ لاءِ مالڪ جو سڄو سال عاقل، بالغ هجڻ شرط آهي. پر ڪڻڪ، جو، ڪتل، کشمش، اهڙي طرح ڳئون، اٺ، ٻڪري، ري وغيره جي زڪوات لاءِ مالڪ جو بالغ، عاقل هجڻ شرط نه آهي.

مسئلو 1824- ڪڻڪ ۽ جو جي زڪوات تڏهن واجب آهي جڏهن انهن کي ڪڻڪ يا جو چيو وڃي ۽ کشمش جي زڪوات ان وقت واجب ٿيندي آهي، جڏهن انگور ٿين ۽ خرما (ڪتل) جي زڪوات تڏهن واجب ٿيندي جڏهن عرب ان کي ”تمر“ (کارک) چون، پر نصاب جو مقدار معين ڪرڻ جو معيار سڪڻ وارو وقت آهي، پر ڪڻڪ ۽ جو جي زڪوات ڏيڻ جو وقت اهو آهي، جڏهن ڊاڻو ۽ به الڳ ٿين ڪتل ۽ کشمش جي زڪوات انهن جي پٽڻ وقت آهي، جيڪڏهن زڪوات ڏيڻ ۾ ڪنهن دليل ۽ عذر کان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

سواء ۽ زکوات جي مستحق هوندي دير ڪري ۽ مال ضايع ٿي وڃي ته مالڪ ان جو ضامن آهي.

مسئلو 1825- مٿئين مسئلي ۾ ڪڻڪ، جو، ڪشمش، ڪتل ۾ زکوات واجب هجڻ لاءِ ضروري نه آهي انهن جو مالڪ انهن کي استعمال ڪري سگهندو هجي، جيڪڏهن مال مالڪ يا سندس وڪيل جي هٿ ۾ نه هجي مثال طور ڪنهن غصب ڪيو هجي ته جڏهن به مالڪ جي هٿ ۾ ايندو ان تي زکوات ڏيڻ واجب آهي.

مسئلو 1826- جيڪڏهن گئون، ري، اٺ، سون يا چاندي جو مالڪ سال جي ڪن ڏينهن ۾ نشي ۾ هجي يا بيهوش ٿي وڃي ته ان کان زکوات معاف نه ٿيندي، اهو حڪم ان وقت به آهي جڏهن ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ ڪشمش جي زکوات واجب هجڻ جي وقت نشي جي حالت ۾ يا بيهوش هجي.

مسئلو 1827- ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ ڪشمش کان سواءِ ٻين شين ۾ زکوات واجب ٿيڻ لاءِ شرط آهي ته مالڪ مال کي استعمال ڪرڻ جي شرعي ۽ طبعي طور تي قدرت رکندو هجي، پر جيڪڏهن سال جو ڪجهه چڱو وقت مال غصب ٿي وڃي يا شرعي طور ان کي استعمال ڪرڻ جي اجازت نه هجي ته ان تي زکوات نه آهي.

مسئلو 1828- جيڪڏهن چاندي، سون يا ڪنهن ٻي شيءِ جو ايترو مقدار قرض ورتل هجي جنهن تي زکوات واجب آهي ۽ هڪ سال هن وٽ هجي ته ان جي زکوات ڏئي ۽ قرض ڏيڻ واري تي ڪا زکوات واجب نه آهي، پر جيڪڏهن مالڪ (ڏيڻ وارو) ان جي زکوات ڏيندو ته قرض وٺندڙ تان معاف ٿي ويندي.

ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ ڪشمش جي زکوات

مسئلو 1829- ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ ڪشمش تي زکوات تڏهن واجب ٿيندي، جڏهن انهن جو مقدار خاص نصاب تائين پهچي وڃي ۽ اهو نصاب ٽي سو صاع آهي جيڪو ڪجهه ماڻهن جي چوڻ مطابق تقريباً 847 ڪلو گرام ٿئي ٿو.

مسئلو 1830- ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ ڪشمش جن تي زکوات واجب هجي ۽ زکوات ڪيڻ کان اڳ، جيڪڏهن انهن مان ڪجهه پاڻ يا پنهنجي اهل عيال تي خرچ ڪري ڇڏيو هجي يا ڪنهن فقير کي ڏئي ڇڏيو هجي، جيڪو زکوات جي عنوان سان نه هجي ته جيترو خرچ ٿيو هجي ان جي به زکوات ڏئي.

مسئلو 1831- ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ انگورن جي زکوات واجب ٿيڻ کان پوءِ، جيڪڏهن مالڪ مري وڃي ته اڳ ۾ ان مال مان زکوات ڏني وڃي ۽ جيڪڏهن انهن شين تي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

زکوات واجب ٿيڻ کان اڳ مري وڃي ته پوءِ جنهن وارث جو حصو نصاب جيترو هجي اهو پنهنجي حصي جي زکوات ڏئي.

مسئلو 1832- جيڪو شخص شرعي حاڪم جي طرفان زکوات گڏ ڪرڻ لاءِ مقرر هجي، ان کي اهو حق حاصل آهي ته جَوَن ۽ ڪڻڪ کي جڏهن به کان الڳ ڪيو وڃي ۽ ڪجين ۽ انگورن جي خشڪ ٿيڻ تي زکوات گهري ۽ جيڪڏهن مالڪ نه ڏئي ۽ جنهن شيء تي زکوات واجب آهي اها ضايع ٿي وڃي ته مالڪ تي فرض آهي ته ان جو عيوض پري ڏئي.

مسئلو 1833- جيڪڏهن ڪتل ۽ انگورن جا وڻ ۽ ڪڻڪ ۽ جَوَن جا فصل ملڪيت ۾ اچڻ کان پوءِ جيڪڏهن انهن شين تي زکوات واجب ٿئي ته پوءِ انهن جي زکوات ادا ڪري.

مسئلو 1834- جيڪو شخص ڪڻڪ، جَوَ، انگور ۽ ڪجين جي باغن يا فصلن کي زکوات واجب ٿيڻ کان پوءِ وڪڻي ڇڏي ته ان جي زکوات وڪڻندڙ تي ٿيندي، جيڪڏهن ان ڏني ته پوءِ وٺڻ واري تي واجب ڪانهي.

مسئلو 1835- جڏهن ڪو شخص ڪڻڪ، جَوَ يا ڪتل يا انگور خريد ڪري ۽ کيس خبر به هجي ته انهن جي زکوات ادا ٿي چڪي آهي يا کيس شڪ هجي ته زکوات ڏنل آهي يا نه ته خريدار تي انهن جي زکوات واجب نه آهي، پر جيڪڏهن کيس معلوم هجي ته هنن جي واجب زکوات نه ڏني وئي آهي ته ان کي گهرجي ان مال جي زکوات ڏئي، جيڪڏهن ڪپائيندڙ هن کي ڏوڪو ڏنو هجي ته زکوات ڏيڻ کان پوءِ مالڪ ڏي وڃي ۽ زکوات جيترو مال انهيءَ کان وٺي.

مسئلو 1836- جيڪڏهن ڪڻڪ، جَوَ، ڪتل يا انگورن جو وزن سڪڻ کان پهرين نصاب جيترو هجي ۽ خشڪ ٿيڻ کان پوءِ گهٽ ٿي وڃي ته ان تي زکوات واجب نه آهي.

مسئلو 1837- جڏهن ڪڻڪ، جَوَ ۽ ڪتل کي انهن جي آلي هجڻ جي حالت ۾ سڪائڻ کان اڳ خرچ ڪيو هجي ته اهي جيڪڏهن سڪل نصاب جي مقدار جيترو ٿيندا هجن ته ان جي زکوات ڏي.

مسئلو 1838- ڪتل جا ٽي قسم آهن:

- 1- سڪل ڪتل جنهن جو حڪم بيان ٿي ويو.
  - 2- آلي ڪتل، جيڪا استعمال ڪري سگهجي ٿي.
  - 3- پچڻ کان پهرين، استعمال ڪرڻ واري.
- جيڪڏهن ٻيو قسم، ايتري مقدار ۾ آهي جيڪڏهن خشڪ ڪيو وڃي ته معين نصاب تائين پهچندو ته احتياط مستحب هي آهي ته ان جي زکوات ڏي ۽ ٽين قسم ۾ ظاهر هي آهي ته زکوات واجب نه آهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 1839- ڪڻڪ، جو يا ڪشمش جي زڪوات ڏني وڃي ۽ اها ڪجهه سالن تائين پئي رهي ته ٻيهر ان تي زڪوات واجب نه آهي.

مسئلو 1840- جيڪڏهن ڪڻڪ، جو، ڪتل، انگور، واه (نهر) يا بارش (مينهن) جي پاڻيءَ سان آباد ڪيا وڃن يا صرف زمين جي آلاڻ (رطوبت) سان ئي آباد ڪجن، جيئن مصر وغيره ۾ آهي ته انهن جو ڏهون حصو زڪوات ڏيڻ واجب آهي ۽ جيڪڏهن انهن تي ڏول يا نار وغيره واري پاڻيءَ سان آباد ڪيو وڃي ته پوءِ ان تي ويهون (20) حصو زڪوات واجب آهي.

مسئلو 1841- جيڪڏهن ڪڻڪ، جو، ڪتل، انگور، مينهن ۽ ڪوھ ٻنهي جي پاڻيءَ سان آباد ڪجن ته جيڪڏهن ماڻهو چون ته انهن جي (سيرابي) ڪوھ جي پاڻي سان ٿي آهي ته ان جي زڪوات ويهون حصو هوندي ۽ جيڪڏهن ائين چون ته مينهن جي پاڻي سان ٿي آهي ته ڏهون حصو زڪوات ڏي ۽ جيڪڏهن ماڻهو چون ته ٻنهي پاڻين سان ٿي آهي ته پوءِ چاليهن حصن مان ٽي حصا زڪوات ڏئي.

مسئلو 1842- جيڪڏهن ان ڳالهه ۾ شڪ هجي ته ماڻهو ان فصل جي آبپاشي کي بارش وغيره ۽ ڪوھ ٻنهي جي سيرابي ٿا چون يا ائين ٿا چون ته مثال طور رڳو مينهن سان آبپاشي ٿي آهي ته چاليهن حصن مان ٽي حصا زڪوات ڏيڻ ڪافي آهي.

مسئلو 1843- جيڪڏهن شڪ ڪري ۽ طئي ڪري نه سگهجي ته ماڻهو ائين ٿا چون ته مينهن سان يا ڪوھ ٻنهي سان پاڻي پياريو ويو آهي يا نه يا ائين چون ته ڪوھ وغيره سان آبپاشي ٿي آهي ته انهي حالت ۾ ويهن حصن مان هڪ حصو ڏيڻ ڪافي آهي، اهڙي حڪم ان حالت ۾ به آهي جڏهن گمان هجي ته ماڻهو ائين ٿا چون ته مينهن وغيره جي پاڻيءَ سان آبپاشي ڪئي ويئي آهي.

مسئلو 1844- جيڪڏهن ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ انگور مينهن ۽ واه جي پاڻي سان آباد ٿيا آهن ۽ ڪوھ وغيره جي پاڻي جي ضرورت نه پوي پر پڇڻ مهل اهو پاڻي به ڏنو ويو هجي ۽ ڪوھ وغيره جي پاڻي سان ڪو اڀت ۾ اضافو نه ٿيو هجي ته ان جي زڪوات ڏهون حصو ٿيندي ۽ جيڪڏهن ڪوھ وغيره سان آبپاشي ٿي هجي ۽ نهر ۽ مينهن جي پاڻي جي ضرورت نه ٿي هجي، پر نهر وغيره جو پاڻي به ڏنو هجي ۽ ان سان آمدني ۾ ڪو به اضافو نه ٿيو هجي ته ان جي زڪوات ويهون حصو ٿيندي.

مسئلو 1845- جيڪڏهن ڪنهن ٻنيءَ کي ڪوھ وغيره جو پاڻي ڏجي ۽ جيڪا ان جي پاسي ۾ ٻني هجي اها ان جي آلاڻ سان آباد ٿي وڃي ۽ وڌيڪ پاڻيءَ جي ان کي ضرورت نه پوي ته جنهن کي ڪوھ جي پاڻي سان سيراب ڪيو ويو آهي ان فصل مان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پیداوار تي ويهون حصو زڪوات ٿيندي ۽ پر واري فصل تي جيڪا آلاڻ سان سائي ٿئي ان تي احتياط مطابق ڏهون حصو زڪوات ٿيندي.

مسئلو 1846- جيڪي خرچ ڪڻڪ، جو، انگور ۽ ڪتل جي سلسلي ۾ ڪيا ويا آهن انهن کي پنداوار مان ڪڍي پوءِ نصاب جو حساب نه ڪري بلڪه خرچ جو حساب ڪڍڻ کان اڳ فصل نصاب جي حد تائين پهچي ته زڪوات ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1847- جيڪو بچ زراعت ۾ استعمال ٿيو آهي چاهي ان جو ذاتي هجي يا خريد ڪيل ان جي قيمت زڪوات ڪڍڻ مهل پنداوار مان ڪاٽي پوءِ نصاب جو لحاظ نه ٿو ڪري سگهجي بلڪه سڄي پنداوار جو حساب لڳايو ويندو.

مسئلو 1848- پنداوار مان حڪومت جيڪڏهن ٽيڪس طور اهائي جنس وٺي، ته ان مقدار جي زڪوات واجب ناهي مثال طور جيڪڏهن زراعت جي اپت 2000 ڪلوگرام ٿئي ۽ حڪومت 100 ڪلوگرام ٽيڪس طور وصول ڪري ته زڪوات صرف 1900 ڪلوگرامن تي واجب آهي.

مسئلو 1849- جيڪي خرچ ڪنهن شخص زڪوات واجب ٿيڻ کان اڳ يا پوءِ ڪيا هجن ته احتياط واجب جي بنياد تي انهن کي پنداوار مان ڪاٽي زڪوات نه ٿو ڪڍي سگهجي.

مسئلو 1850- زڪوات واجب ٿيڻ کان پوءِ جيڪو خرچ ٿيو هجي احتياط مطابق چاهي شرعي حاڪم يا ان جي وڪيل کان انهن جي اجازت وٺي خرچ ڪيو هجي اهو خرچ زڪوات جي مقدار جي نسبت پنداوار مان ڪٽي نه ٿو سگهجي.

مسئلو 1851- اهو واجب نه آهي ته ڪڻڪ ۽ جون جو بهه کان الڳ ٿيڻ، ڪتل ۽ انگورن جي سڪڻ تائين زڪوات ڏيڻ ۾ دير ڪري بلڪه جيئن ئي زڪوات واجب ٿئي زڪوات جي مقدار جي قيمت لڳائي زڪوات جي عنوان سان ان جي قيمت ڏئي سگهجي ٿي.

مسئلو 1852- جيئن ئي زڪوات واجب ٿئي ته اهو جائز آهي ته ڪڻڪ، جو، ڪتل ۽ انگورن کي پٽڻ کان اڳ ڪنهن مستحق يا شرعي حاڪم يا ان جي وڪيل کي بينل فصل مان زڪوات جو مقدار مقرر ڪرڻ کان سواءِ ڏئي ته ان کان پوءِ ان جي خرچ ۾ ٻئي شامل رهندا.

مسئلو 1853- جڏهن مالڪ بينل فصل يا وڻ ۾ لڳل ميوا مستحق يا شرعي حاڪم يا ان جي وڪيل کي زڪوات ۾ ڏئي ته اوتري حصي جي مفت ۾ سار سنڀال جو ذميدار ڪونه آهي بلڪه اهو جائز آهي ته پٽڻ ۽ تيار ٿيڻ جي وقت تائين وارو زمين تي بيهڻ جو ڪرايو وٺي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 1854- جيڪڏهن ڪنهن شخص جي زراعت ڪنهن اهڙي هنڌ آهي جو انهن جي فصلن جي تياريءَ جو وقت مختلف آهي ۽ انهن جي پنڌاوار هڪ ئي وقت نه ملندي هجي، پر اهي (ڪڻڪ يا جوءَ، ڪتل ۽ انگور هجن ۽) سڀ هڪ ئي سال جي آمدني ۾ شمار ٿيندا هجن ته پوءِ جڏهن به ڪنهن هنڌ تي پنڌاوار تيار ٿي وڃي، جيڪڏهن اهو فصل اڪيلوئي زڪوات جي مقدار برابر ٿي وڃي ته ان جي زڪوات ان ئي وقت ڏني ۽ بچيلن جي زڪوات جيئن فصل ايندو رهي، ڏيندو رهي ۽ جيڪو فصل ملي، اهو زڪوات جي نصاب جيترو نه هجي ته ترسي ۽ ان کان پوءِ جيڪا جنس اچي ان کي ملائي نصاب جو مقدار پورو ٿئي ته ان وقت زڪوات واجب ٿي ويندي ۽ جيڪڏهن نصاب کان گهٽ هجي ته زڪوات واجب نه آهي.

مسئلہ 1855- جيڪڏهن ڪجور يا انگورن جو ڪو وڻ سال ۾ ٻه دفعا ميوو ڏئي ته جيڪڏهن ٻنهي کي ملائي نصاب جو مقدار پورو ٿئي ته احتياط جي بنياد تي انهن تي زڪوات واجب آهي.

مسئلہ 1856- جيڪڏهن ايتري آلي ڪتل يا انگور ڪنهن وڻ هجن جو سڪڻ کان پوءِ مقرر ڪيل مقدار تي پڄن ته جيڪڏهن زڪوات جي نيت سان ان مان ايتري مقدار ڏيڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، جيتري خشڪ ٿيڻ کان پوءِ واجب ٿيندي.

مسئلہ 1857- جيڪڏهن ڪنهن تي سڪل ڪتل يا ڪشمش جي زڪوات واجب هجي ته هو ان جي جاءِ تي تازي ڪتل يا انگور نٿو ڏئي سگهي ۽ جيڪڏهن قيمت مقرر ڪري ان جي بدلي تازي ڪتل يا انگور، سڪل ڪتل يا ڪشمش ڏئي ته ان ۾ به اشڪال آهي، اهڙي طرح جيڪڏهن تازي ڪتل يا انگور جي زڪوات واجب هجي ته ان جي زڪوات مان سڪل ڪتل يا ڪشمش نٿو ڏئي سگهي بلڪه جيڪڏهن قيمت ڪري ٻيا انگور يا ڪتل ڏئي، چاهي تازا ئي ڇو نه هجن ته ان ۾ به اشڪال آهي.

مسئلہ 1858- جنهن شخص تي قرض هجي ۽ ان وٽ اهڙو مال به هجي جنهن تي زڪوات واجب ٿي چڪي هجي، جيڪڏهن اهو شخص مري وڃي ته ان مال مان پوري زڪوات ڏني وڃي جنهن تي زڪوات واجب ٿي چڪي آهي ۽ پوءِ ان جي مال مان اهو رهيل قرض ادا ڪيو وڃي، پر جيڪڏهن ان تي زڪوات پهريان واجب هئي ته ٻين قرضن وارو حڪم آهي.

مسئلہ 1859- جنهن شخص تي قرض هجي ۽ ان جي ملڪيت ڪڻڪ، جوءَ، انگور ۽ ڪتل وغيره به موجود هجن، جيڪڏهن اهو مري وڃي ۽ وارث انهن تي زڪوات واجب ٿيڻ کان اڳ ٻئي مال مان ان جو قرض ادا ڪري ڇڏين ته وارثن مان جنهن جو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

حصو نصاب جيترو هجي اهو ان جي زڪوات ڏئي ۽ جيڪڏهن انهن شين تي زڪوات واجب ٿيڻ کان اڳ ان جو قرض ادا نه ڪيو وڃي ۽ ان جو ڇڏيل مال ايتروئي هجي جيترو قرض آهي ته ان مال تي زڪوات واجب نه آهي ۽ جيڪڏهن ڇڏيل مال قرض کان وڌيڪ هجي جڏهن ته ان تي قرض ايترو آهي جو جيڪڏهن ڏيڻ چاهين ته مال سان گڏ ڪجهه ڪڍي، جو، ڪٽل ۽ انگور مان به ڏيڻو پوي ته ان تي زڪوات نه آهي پر ان کان پوءِ جنهن وارث جو حصو زڪوات جي نصاب جيترو ٿيندو ته ان جي زڪوات ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1860- جيڪڏهن ڪڍي، جو، انگور ۽ ڪٽل جنهن تي زڪوات واجب آهي سٺا به هجن ۽ خراب به هجن ته احتياط واجب ان ۾ آهي ته سٺي قسم جي زڪوات خراب قسم مان ادا نه ڪجي.

سون جو نصاب

مسئلو 1861- سون جا ٻه نصاب مقرر ڪيل آهن:

پهريون نصاب: عام طور تي 20 (ويهه) مثقال شرعي آهي، هر مثقال 18 چئن جي برابر ٿيندو آهي، جيڪڏهن ڪنهن وٽ 20 مثقال شرعي سون آهي جيڪو 15 مثقال معمولي جي برابر ٿيندو آهي ۽ ٻيا شرط به پورا ٿيل هجن، جيڪي بيان ڪيا ويندا ته ان شخص کي انهن جي زڪوات چاليهون حصو ڏيڻي پوندي جيڪا نون چئن جي برابر آهي ۽ انهن کان گهٽ تي زڪوات واجب ڪانهي.

ٻيو نصاب: چار مثقال شرعي جيڪي ٽن معمولي مثقالن جي برابر آهي يعني جڏهن پندرهن مثقالن ۾ ٽي مثقال ٻيا به وڌي وڃن ته پوءِ ڪل ارڙهن مثقالن جي زڪوات چاليهون حصو ڏيڻي پوندي ۽ جيڪڏهن ٽن مثقالن کان ڪجهه گهٽ ٿي پوي ته پوءِ صرف پندرهن مثقالن جي زڪوات ڏئي، وڌيل مقدار تي ڪا زڪوات واجب ڪانه آهي اهڙي طرح ٽي ٽي مثقال وڌيڪ ٿيڻ سان زڪوات واجب ٿيندي رهندي ۽ جيڪڏهن ٽن مثقالن کان گهٽ اضافي ٿئي ته ان اضافي تي زڪوات واجب نه آهي.

چانديءَ جو نصاب

مسئلو 1862- چانديءَ جا ٻه نصاب آهن:

پهريون نصاب: هڪ سئو پنج معمولي (عام) مثقال يعني جيڪڏهن ڪنهن شخص وٽ 105 مثقال چاندي هجي ۽ ٻيا شرط به جيڪي مٿي بيان ٿي چڪا آهن پورا هجن ته ان کي چاليهون حصو زڪوات يعني 2 مثقال ۽ 15 چئن جي برابر زڪوات ڏيڻي پوندي ۽ جيڪڏهن چاندي ايتري نه هجي ته پوءِ زڪوات ڏيڻ واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ٻيو نصاب: ايڪويهه مثقال آهي، يعني جڏهن هڪ سئو پنج مثقالن کان 21 مثقال وڌي وڃن پوءِ سڄي 126 مثقال چانديءَ جو چاليهون حصو زڪوات ڏيڻي پوندي ۽ جيڪڏهن 21 مثقالن کان گهٽ واڌارو ٿيو هجي ته پوءِ 105 مثقالن تي ئي زڪوات ڏيڻي پوي ٿي، وڌيل مقدار تي ڪا زڪوات ڪانه آهي، اهڙي طرح هر 21 مثقال جي اضافي تي سڄي چاندي جي زڪوات واجب ٿيندي ويندي ۽ ان کان گهٽ اضافي چانديءَ تي زڪوات واجب نه ٿيندي ۽ جيڪڏهن شڪ هجي ته نصاب تائين پهتي آهي يا نه ته احتياط واجب جي بنياد تي تحقيق ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 1863- جيڪڏهن ڪنهن وٽ سون يا چاندي نصاب جيتري موجود هجي ۽ هو ان جي زڪوات ڏئي ڇڏي پوءِ به جيستائين ان نصاب مان ڪجهه گهٽ نه ٿئي ته هر سال ان کي ان جي زڪوات ڏيڻي پوندي.

مسئلو 1864- سون ۽ چاندي تي زڪوات تڏهن فرض ٿيندي آهي جڏهن هو سڪي وارا هجن ۽ بازار ۾ انهن سان ڏي وٺ وارو معاملو عام هجي پر جيڪڏهن انهن جو مهر وارو نشان مٽجي وڃي ليڪن معاملو ڪيو وڃي ته احتياط واجب مطابق زڪوات واجب آهي، پر جيڪڏهن معاملو نه ڪيو وڃي توڻي جو مهر هجي ته زڪوات واجب نه آهي.

مسئلو 1865- سڪي وارو سون ۽ چاندي، جنهن کي عورتون زيورن جي طور پائينديون آهن جيستائين اهو بازار ۾ هلندو رهي يعني وري به سون ۽ چاندي جي پئسن واري حيثيت هجي ته ان جي زڪوات احتياط جي بنياد تي واجب آهي پر جيڪڏهن اهو سڪو هلڻ بند ٿي وڃي ته ان تي زڪوات واجب ناهي.

مسئلو 1866- جنهن شخص وٽ چاندي ۽ سون هجي، پر اهو پهريئن نصاب جي مقدار جيترو نه هجي يعني چاندي 104 مثقال ۽ سون 14 مثقال هجي ته پوءِ انهن جي زڪوات واجب نه آهي.

مسئلو 1867- جيئن پهريائين ذڪر ٿي چڪو آهي ته سون ۽ چاندي تي زڪوات تڏهن واجب ٿيندي آهي جڏهن اهو نصاب جي مقدار جيترو هجي ۽ انسان 11 مهينا ان جو مالڪ هجي، پر جيڪڏهن 11 مهينا ختم ٿيڻ کان اڳ اهو نصاب کان گهٽ ٿي وڃي ته پوءِ زڪوات واجب نه ٿيندي.

مسئلو 1868- جيڪڏهن يارهن مهينا ختم ٿيڻ کان اڳ سون ۽ چانديءَ کي ڪنهن ٻئي سون ۽ چانديءَ سان بدلايو وڃي يا انهن کي پگهاريو وڃي ته پوءِ انهن تي زڪوات واجب نه ٿيندي، پر جيڪڏهن ڪو شخص زڪوات کان بچڻ لاءِ سون کي چانديءَ ۾ يا چانديءَ کي سون ۾ يا سون کي سون ۾ ۽ چانديءَ کي چانديءَ ۾ بدلائي ته ان لاءِ احتياط واجب اهو آهي ته زڪوات ادا ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1869- جيڪڏهن ڪو شخص ٻارهن مهيني ۾ سون يا چاندي جي سڪن کي پگهرائي ڇڏي ته پوءِ هن کي ان جي زڪوات ڏيڻي پوندي ۽ جيڪڏهن پگهرائڻ سان انهن جو وزن يا قيمت گهٽجي وڃي ته پوءِ اها زڪوات جيڪا پگهرائڻ کان اڳ واجب هئي، ڏيڻي پوندي.

مسئلو 1870- اهو سون ۽ چاندي جنهن ۾ عام رواج کان وڌيڪ پتل يا ٻي ڪنهن شيءِ جي ملاوٽ هجي، جيڪڏهن ان کي سون يا چاندي جو سڪو چوندا هجن ۽ اهو نصاب جي مقدار جيترو هجي ته ان مان زڪوات ڏيڻ واجب آهي، چاهي ان جو خالص حصو نصاب جيترو نه هجي پر جيڪڏهن ان کي ماڻهو سون يا چاندي نه چون ته پوءِ ان جي زڪوات واجب نه آهي، چاهي ان جو خالص حصو نصاب جي مقدار جيترو هجي.

مسئلو 1871- جنهن به سون يا چاندي جي سڪي ۾ عام رواج مطابق ڪو به ڌاتو ملايل هجي ته ان جي زڪوات اهڙي سون ۽ چاندي جي سڪي مان جنهن ۾ رواج کان وڌيڪ ڪو به ڌاتو مليل هجي، ڏئي سگهجي ٿي ۽ اهو سڪو به زڪوات ۾ ڏئي ٿو سگهجي جيڪو نه سون جو هجي نه چاندي جو، پر جيتري زڪوات واجب آهي اوتري قيمت جو ٻيو سڪو هجڻ ضروري آهي.

اٺ، ڳئون ۽ ري پڪريءَ جي زڪوات

مسئلو 1872- ري، پڪريءَ، ڳئون ۽ اٺ جي زڪوات ۾ انهن شرطن کان علاوه جيڪي بيان ٿي چڪا آهن ٻيو شرط هي آهي ته سڄو سال بيابان مان گاه چرندا رهن، پر جيڪڏهن سڄو سال يا سال جي ڪجهه ڏينهن ۾ ٻيو ڪو اهڙو گاه کاڌو هجين جيڪو ڪٿي آندو ويو هجي يا ان بنيءَ جو هجي جيڪا مالڪ يا ٻئي ڪنهن جي ملڪيت هجي ته انهن جانورن تي زڪوات واجب نه آهي، پر جيڪڏهن اهي جانور سڄي سال ۾ ڪجهه ڏينهن اهڙو گاه (يا چارو) کائين جيڪو ان مالڪ جي ٻني جو هجي ليڪن ماڻهو چون ته هي گهر جو گاه نه ٿا کائڻ ته اهڙي صورت ۾ انهن تي زڪوات واجب آهي، اٺ، ڳئون ري تي زڪوات واجب ٿيڻ لاءِ سڄو سال واندو هجڻ شرط نه آهي جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن سال ۾ ڪم ڪن ٿا ليڪن ماڻهو چون ته وندا آهن ته زڪوات ڏيڻ گهرجي پر جيڪڏهن انهن کي واندو نه چيو وڃي ته به احتياط واجب مطابق زڪوات ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1873- جيڪڏهن ڪو شخص اٺ، ڳئون ۽ ري لاءِ ڪا اهڙي چرڻ جي جاءِ جنهن ۾ ڪنهن ڪجهه نه پوکيو هجي خريد ڪري يا اجرت تي وٺي ته انهن تي زڪوات واجب

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ٽيڻ مشڪل آهي، جيتوڻيڪ احتياط زڪوات ڏيڻ ۾ آهي، پر جيڪڏهن جانور چارڻ سبب ان جڳهه جي ڍل وغيره ڏيندو هجي ته زڪوات واجب ٿئي ٿي.

اٺ جو نصاب

مسئلو 1874- اٺ جا ٻارنهن (12) نصاب آهن:

پهريون نصاب: پنج اٺ ۽ انهن جي زڪوات هڪ رڍ آهي جيڪڏهن انهن جو تعداد ان کان گهٽ آهي ته زڪوات واجب نه آهي.

ٻيو نصاب: ڏھ اٺ ۽ انهن جي زڪوات ٻه رڍون آهي.

ٽيون نصاب: پندرهن اٺ ۽ انهن جي زڪوات ٽي رڍون آهي.

چوٿون نصاب: ويهه اٺ ۽ انهن جي زڪوات چار رڍون آهي.

پنجون نصاب: پنجويهه اٺ ۽ انهن جي زڪوات پنج رڍون آهي.

ڇهون نصاب: ڇويهه اٺ ۽ انهن جي زڪوات هڪ اٺ آهي، جيڪو ٻئي سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي.

ستون نصاب: چٽيهه (36) اٺ ۽ انهن جي زڪوات اهڙو هڪ اٺ آهي جيڪو ٽئين سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي.

اٺون نصاب: چائيتاليهه اٺ ۽ انهن جي زڪوات هڪ اٺ آهي جيڪو چوٿين سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي.

نائون نصاب: اڪهڻ اٺ ۽ انهن جي زڪوات هڪ اٺ آهي جيڪو پنجين سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي.

ڏهون نصاب: چاهتر (76) اٺ آهن ۽ انهن جي زڪوات ٻه اٺ آهن جيڪي ٽئين سال ۾ داخل ٿي چڪا هجن.

يارهون نصاب: اڪانوي (91) اٺ ۽ انهن جي زڪوات ٻه اهڙا اٺ آهن جيڪي چوٿين سال ۾ داخل ٿي چڪا هجن.

ٻارهون نصاب: هڪ سئو اڪويهه (121) اٺ ۽ انهن کان وڌيڪ جيڪي ٽيندا وڃن انهن جي زڪوات هر چاليهه اٺن جي زڪوات هڪ اٺ ٿيندو جيڪو ٽئين سال ۾ داخل ٿي

چڪو هجي يا هر پنجاه اٺن تي هڪ اٺ ڏي جيڪو چوٿين سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي يا چاليهه ۽ پنجاه حساب ڪري ۽ هن کي ته اختيار آهي ٻنهي (چاليهه ۽ پنجاه)

مان هڪ ئي وقت زڪوات جو حساب لڳايو وڃي، پر اهڙي طرح ورهايو وڃي جيئن آخر ۾ ڪجهه نه بچي يا جيڪڏهن بچي ته نون (9) اٺن کان وڌيڪ نه بچن، مثال ڪنهن

وٽ 140 اٺ هجن ته اهو هڪ سئو اٺن تي پنجاه جي حساب سان ٻه اٺ جيڪي چوٿين

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

سال ۾ داخل ٿي چڪا هجن ڏي ۽ چاليهه اٺن تي هڪ اٺ جيڪو ٽئين سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي، ڏي ۽ اهو به ضروري آهي ته زڪوات ۾ ڏاڍي ڏجي، ليڪن ڇهين نصاب ۾ ٻن سالن جي مادي ڏاڍي نه هجي ته ان بدران نر اٺ جيڪو ٽن سالن جو هجي ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن اهو به نه هجي ته هر هڪ کي خريد ڪرڻ لاءِ اختيار رکي ٿو.

مسئلو 1875- ٻن نصابن جي وچ تي زڪوات واجب ڪانهي جيڪڏهن پهرئين نصاب يعني پنجن اٺن کان تعداد وڌي، پر ٻئي نصاب (يعني ڏهن تائين) نه پهچي ته صرف پنجن اٺن جي زڪوات ٿيندي ۽ اهو حڪم ٻين نصابن سان پڻ لاڳو ٿيندو.

گئون جو نصاب

مسئلو 1876- گئون جا ٻه نصاب مقرر آهن:

پهريون نصاب: تيهه آهي. جيڪڏهن ڪنهن وٽ تيهه گئون هجن ۽ ٻيا زڪوات جا شرط جيڪي بيان ٿيل آهن پورا هجن ته زڪوات واجب آهي ۽ تيهن جي زڪوات گئون جو هڪ ڦر (گابو) آهي جيڪو ٻئي سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي، احتياط واجب آهي ته جيڪو ڦر زڪوات ۾ ڏجي اهو نر (گابو) هجي.

ٻيو نصاب: چاليهه آهي، ۽ ان جي زڪوات گئون جو اهو مادي ٻڄو (گابي) آهي جيڪا ٽئين سال ۾ داخل ٿي چڪي هجي، تيهن ۽ چاليهن گئن جي وچ واري تعداد تي زڪوات واجب نه آهي مثال جيڪڏهن ڪنهن وٽ اوڻيتاليهه ڊگيون هجن ته فقط تيهن ڊگين تي زڪوات ڏي جيڪڏهن چاليهن کان وڌيڪ گئون هجن ته جيستائين سٺ گئون نه ٿينديون تيستائين صرف چاليهن جي زڪوات ڏي ۽ جڏهن ڪنهن وٽ سٺ گئون ٿي وڃن ته ٻه ڦر جيڪي ٻئي سال ۾ داخل ٿي چڪا هجن اهي ڏيڻا آهن، ڇا ڪاڻ جو سٺ تيهن جو ٻيڻ آهي جيڪو پهريون نصاب آهي، اهڙي طرح جڏهن گئون وڌنديون رهن يا ته انهن کي تيهن تيهن ۾ ورهائي هر تيهن جي زڪوات ڏجي يا چاليهن چاليهن ۾ ورهائي هر چاليهن جي زڪوات ڏني وڃي جيڪا مٿي ٻڌائي ويئي آهي يا تيهن ۽ چاليهن جي تعداد سان هڪ ئي وقت حساب لڳائي زڪوات ڏني وڃي، انهن ٻنهي عددن کي ملائي اهڙي طرح ورهائيو وڃي جو ڪا ڪسر نه بچي ۽ جيڪڏهن بچي به ته 9 عدد کان وڌيڪ نه بچي، مثال ڪنهن وٽ ستر گئون هجن ته ان کي ڪپي ته تيهه ۽ چاليهه ٻنهي سان حساب ڪري ۽ تيهن لاءِ هڪ ڦر جيڪو ٻئي سال ۾ داخل ٿي چڪو هجي ۽ چاليهن لاءِ هڪ مادي گئون جيڪا ٽئين سال ۾ داخل ٿي چڪي هجي ۽ جيڪڏهن اهڙي طرح 30 سان ورهائيندو ته ڏهن جي زڪوات رهجي ويندي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

رڍ جو نصاب

مسئلو 1877- رڍ جا پنج نصاب آهن:

پهريون نصاب: چاليهه آهي ۽ ان جي زڪوات هڪ رڍ آهي ۽ چاليهن کان گهٽ تي ڪا زڪوات نه آهي.

ٻيو نصاب: هڪ سئو اڪويهه ۽ انهن جي زڪوات ٻه رڍون آهن.

ٽيون نصاب: ٻه سئو آهي ۽ انهن جي زڪوات ٽي رڍون آهن.

چوٿون نصاب: ٽي سئو هڪ آهي ۽ انهن جي زڪوات چار رڍون آهن.

پنجون نصاب: چار سئو يا ان کان وڌيڪ يا اهڙي صورت ۾ هر سئو رڍن جي لاءِ هڪ رڍ زڪوات ۾ ڏجي، رڍ جي زڪوات انهن ئي رڍن مان ڪڍڻ ضروري نه آهي، بلڪ ٻي ڪا رڍ ڏجي يا ان جي قيمت ادا ڪجي ته به ڪافي آهي.

مسئلو 1878- ٻن نصابن جي وچ واري عدد تي زڪوات واجب ڪانهي جيڪڏهن پهرئين نصاب ۾ چاليهن کان وڌيڪ هجن، پر ٻئي نصاب ۾ جيڪو 120 آهي ان کان گهٽ هجن ته صرف پهرئين نصاب يعني چاليهن جي زڪوات واجب ٿيندي ۽ وڌيڪ تي زڪوات نه آهي ۽ اهوئي حڪم ان کان پوءِ وارن نصابن لاءِ به آهي.

مسئلو 1879- جڏهن ڳئون، اٺ يا رڍون نصاب جي تعداد تائين پهچي وڃن چاهي سڀئي نر هجن يا ماديون يا ڪجهه نر هجن ڪجهه ماديون انهن جي زڪوات واجب آهي.

مسئلو 1880- زڪوات ۾ ڳئون ۽ مينهن هڪ ئي شيءِ آهن. اهڙي طرح عربي ۽ غير عربي اٺ به هڪ جهڙا آهن، اهڙي طرح گوسفند ۾ رڍ، ٻڪري، دنبو ۽ انهن جا سڀ قسم شامل آهن.

مسئلو 1881- زڪوات ۾ جيڪڏهن رڍ ڏي ته احتياط واجب آهي ته هو گهٽ ۾ گهٽ ٻئي سال ۾ داخل هجي ۽ جيڪڏهن ٻڪري يا ٻڪر زڪوات ۾ ڏجي ته ان ۾ احتياط اهو آهي ته اهي ٽئين سال ۾ داخل ٿي چڪا هجن.

مسئلو 1882- جڏهن ڪا اهڙي رڍ يا ٻڪري زڪوات ۾ ڏيڻ چاهي جنهن جي قيمت ٻين رڍن ٻڪرين کان ٿورڙي گهٽ هجي ته ڪو حرج نه آهي، پر سنو ائين آهي ته ڏڻ جي سڀني ٻڪرين ۾ جنهن جي قيمت سڀني کان وڌيڪ هجي اها زڪوات ۾ ڏني وڃي اهوئي حڪم ڳئن، مينهن ۽ اٺن لاءِ به آهي.

مسئلو 1883- جيڪڏهن رڍن، ٻڪرين ۾ ڪيترائي ماڻهو پائيوار (حصيدار) هجن ته جنهن جو حصو پهرئين نصاب تائين پهچندو هجي ان تي زڪوات واجب آهي ۽ جنهن جو حصو پهرئين نصاب کان گهٽ هجي ان تي زڪوات واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1884- جيڪڏهن ڪنهن شخص جون ڳئون يا اٺ مختلف هنڌن تي هجن ۽ اهي سڀ ملائجن ته نصاب جي برابر ٿين ته ان شخص کي ڪيپي ته انهن جي زڪوات ڏي.

مسئلہ 1885- جيڪڏهن ڪنهن شخص جا اٺ، ڳئون ۽ ريون بيمار ۽ عيبدار هجن تڏهن به ان کي ڪيپي ته انهن جي زڪوات ڏي.

مسئلہ 1886- جيڪڏهن ڪنهن شخص جا سڀ اٺ، ڳئون ۽ ريون بيمار هجن يا عيبدار هجن يا پوڙها هجن ته هو خود انهن مان ئي زڪوات ڏئي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن اهي سڀ تندرست ۽ بي عيب ۽ جوان هجن ته هو انهن جي زڪوات ۾ بيمار يا عيبدار يا پوڙها جانور نٿو ڏئي سگهي، بلڪ جيڪڏهن انهن ۾ ڪجهه تندرست ۽ ڪجهه بيمار، ڪجهه عيبدار ۽ ڪجهه جوان ۽ ڪجهه پوڙها هجن ته احتياط واجب هي آهي ته انهن جي زڪوات ۾ بي عيب، جوان ۽ تندرست جانور ڏجن.

مسئلہ 1887- جيڪڏهن ڪو شخص يارنهن مهينا ختم ٿيڻ کان اڳ پنهنجون ڳئون، ريون ۽ اٺ ڪنهن ٻي شيء سان مٽائي ڇڏي يا جيڪو نصاب هو رکندو هجي ان کي ان جنس جي اوتري ئي نصاب سان مٽائي، مثال چاليهه ريون ڏئي چاليهه ٻيون ريون وٺي ته ان تي زڪوات واجب نه آهي ۽ اهو ضروري آهي ته اهو ڪم زڪوات کان بچڻ جي ارادي سان نه هجي پر جيڪڏهن انهيءَ نيت سان هجي ته جيڪڏهن ٻنهي ۾ هڪ جهڙو فائدو هجي مثال ٻئي کير ڏيندڙ هجن ته احتياط لازم مطابق انهن جي زڪوات ادا ڪري.

مسئلہ 1888- جنهن شخص تي ڳئن، ريون ۽ اٺن جي زڪوات واجب هجي جيڪڏهن هو انهن جي زڪوات پنهنجي ڪنهن ٻئي مال مان ڏي ته جيستائين انهن جانورن جو تعداد نصاب کان گهٽ نه ٿئي ته هر سال زڪوات ڏي ۽ جيڪڏهن زڪوات انهن ئي جانورن مان ڏي ۽ اهي پهرئين نصاب کان گهٽجي وڃن ته ان تي زڪوات واجب نه آهي، مثال ڪنهن شخص وٽ چاليهه ريون آهن جيڪڏهن هو انهن جي زڪوات ڪنهن ٻئي مال مان ڏي ته جيستائين سندس ريون چاليهن کان نه گهٽجن ته ان کي گهرجي ته هر سال هڪ ريون ڏيندو رهي ۽ جيڪڏهن پاڻ انهن ريون مان زڪوات ڏي ته جيستائين انهن ريون جو تعداد چاليهن تائين نه پهچي تيستائين انهن تي زڪوات واجب نه آهي.

واپار جي مال جي زڪوات

اهڙو مال جنهن جو ڏي وٺ سان مالڪ ٿيو هجي ۽ تجارت ۽ فائدي لاءِ رکيو هجي ته احتياط واجب مطابق ڪجهه شرطن سان انهي جي زڪوات ڏي ۽ اها چاليهون حصو آهي.

1- انهيءَ جو مالڪ عاقل ۽ بالغ هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- 2- گھٽ ۾ گھٽ مال 15 مٿقال سڪيدار سون يا 105 مٿقال سڪيدار چاندي جي قيمت جيترو هجي.
- 3- جنهن وقت فائدي حاصل ٿيڻ جي نيت سان رڪيواٽس ان کان وٺي هڪ سال تي ويو هجي.
- 4- فائدي جي نيت سان باقي هجي، پر جيڪڏهن وچ سال ۾ انهي نيت کان ڦري وڃي مثال گهر ۾ خرچ ڪرڻ جي نيت ڪري ته ان تي زڪوات نه آهي.
- 5- مالڪ سڄي سال ۾ استعمال ڪري سگهندو هجي.
- 6- پوري سال ۾ سرمائي جيترو يا انهي کان وڌيڪ مال لاءِ خريدار موجود هجي، پر جيڪڏهن سڄي سال جي ڪجهه وقت ۾ خريدار موجود نه هجي ته انهي تي ان مان زڪوات ڏيڻ واجب نه آهي.

زڪوات خرچ ڪرڻ

مسئلو 1889- زڪوات اٺن ڪمن ۾ خرچ ٿئي ٿي:

- 1- فقير: فقير اهو شخص آهي جنهن وٽ پنهنجي ۽ پنهنجي اهل و عيال جي لاءِ سڄي سال جو خرچ نه هجي، پر جيڪڏهن ڪنهن وٽ ڪو هنر يا ڪا جائداد يا سرمايو هجي جنهن سان هو پنهنجا سڄي سال جا خرچ پورا ڪري سگهي ٿو اهو فقير نه آهي.
- 2- مسڪين: مسڪين اهو آهي جيڪو فقير کان به وڌيڪ ضرورت مند هجي.
- 3- اهو شخص جيڪو امام^۲ يا نائب امام جي طرفان ان ڪم تي مقرر ڪيل هجي ته زڪوات گڏ ڪري، ان جي سار سنڀال ڪري، حساب جي جاچ پڙتال ڪري ۽ گڏ ڪيل مال، امام يا امام جي نائب يا فقيرن کي پهچائي.
- 4- اهي ڪافر جن کي زڪوات ڏني وڃي ته هو اسلام ڏانهن مائل ٿين يا جنگ ۾ مسلمانن جي مدد ڪن. اهڙي طرح اهي مسلمان جن جو ايمان پيغمبر طرفان آندل شيء تي ڪمزور هجي ۽ زڪوات ڏيڻ سان انهن جو ايمان مضبوط ٿيندو، يا اهي مسلمان جن جو ايمان اميرالمومنين علي عليه السلام جي ولايت تي نه هجي ۽ زڪوات ڏيڻ سان ولايت طرف ڌيان وڌين ۽ نتيجي ۾ مٿن ايمان آڻين.
- 5- غلامن کي خريد ڪري انهن کي آزاد ڪرڻ، جنهن جو تفصيل پنهنجي جاءِ تي بيان ٿيل آهي.
- 6- اهو مقروض شخص جيڪو پنهنجو قرض نه لاهي سگهندو هجي.
- 7- في سبيل الله (الله جي راه ۾) يعني اهڙن ڪمن ۾ جن مان عام مسلمانن کي فائدو ٿئي، مثال مسجد ۽ مدرسو تعمير ڪرڻ جتي ديني تعليم ڏني وڃي ۽ شهر جي صفائي ڪرڻ، رستن کي پڪو ڪرڻ ۽ انهن کي وڌيڪ ڪرڻ وغيره.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

8- ابن السبیل یعنی اهو مسافر جيڪو سفر ۾ لاچار (مجبور) ٿي ويو هجي. هي اهي جايون آهن جتي زڪوات کي استعمال ڪري سگهجي ٿو، ليڪن پاڻ مالڪ، امام يا نائب امام جي اجازت کان سواءِ ٽئين ۽ چوٿين قسم ۾ خرچ نٿو ڪري سگهي، ۽ ستين قسم ۾ پڻ احتياط لازم هي آهي شرعي حاڪم کان اجازت وٺي ۽ انهن جي باري ۾ مسائل اڳتي بيان ڪيا ويندا.

مسئلو 1890- احتياط واجب آهي ته فقير ۽ مسڪين پنهنجي اهل و عيال جي سال جي خرچ کان وڌيڪ زڪوات نه وٺن ۽ جيڪڏهن ڪجهه رقم ۽ جنس هجين ته فقط ايتري زڪوات وٺن جيتري رقم سندن سال جي خرچ مان ڪٽندي هجي.

مسئلو 1891- جنهن شخص وٽ پنهنجي سال جو خرچ هجي جيڪڏهن هو ان جو ڪجهه حصو خرچ ڪري ڇڏي ۽ پوءِ شڪ ڪري ته جيڪو باقي بچيل آهي، اهو سندس سال جي خرچ جو پورا ٿو آهي يا نه ته اهو زڪوات نه وٺي سگهي.

مسئلو 1892- جنهن هنر مند يا جائداد جي مالڪ يا واپاري جي آمدني سندس سال جي خرچ کان گهٽ هجي ته اهو پنهنجي خرچ جو پورا ٿو ڪرڻ لاءِ زڪوات وٺي سگهي ٿو ۽ ان لاءِ ضروري نه آهي ته سندس ڪم جا اوزار يا جائداد يا سرمايو پنهنجي خرچن جي پورائي لاءِ خرچ ڪري.

مسئلو 1893- جنهن فقير وٽ پنهنجي اهل و عيال جي سال جو خرچ نه هجي، پر هڪ گهر جو مالڪ هجي جنهن ۾ هو رهندو هجي يا سواري لاءِ ڪو وسيلو هجي جنهن کان سواءِ گذر سفر نه ڪري سگهندو هجي، چاهي اها صورت عزت ۽ آبرو جي حفاظت لاءِ ئي هجي ته به هو زڪوات وٺي سگهي ٿو ۽ گهر جي سامان ۽ تانن ۽ گرمي ۽ سردي جي ڪپڙن ۽ جن شين جي کيس ضرورت هجي ته انهن لاءِ به اهوئي حڪم آهي (يعني انهن جي هوندي زڪوات وٺي سگهي ٿو) ۽ جنهن فقير وٽ اهي شيون نه هجن ۽ کيس انهن جي ضرورت به هجي ته زڪوات جي مليل رقم مان خريد ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1894- اهڙو فقير جيڪو پنهنجي ۽ گهروارن لاءِ ڪم يا مزدوري يا ڌنڌو ڪري سگهي ٿو پر سستي جي ڪري نه ٿو ڪري ان لاءِ زڪوات وٺڻ جائز نه آهي. طالب علم جنهن لاءِ ڪم ڪرڻ علم حاصل ڪرڻ کان روڪي ٿو، فقيرن جي حصي مان نه وٺي سگهي پر جيڪڏهن ان تي علم حاصل ڪرڻ عيني واجب هجي ته وٺي سگهي ٿو. جيڪڏهن علم حاصل ڪرڻ عام ماڻهن جي فائدي ۾ هجي ته احتياط لازم مطابق شرعي حاڪم جي اجازت سان وٺڻ جائز آهي. اهڙو فقير جنهن لاءِ هنر سکڻ ڏکيو نه هجي احتياط واجب مطابق ان لاءِ زڪوات وٺي زندگي ڪرڻ جائز نه آهي ليڪن جيستائين هنر سکڻ ۾ مشغول آهي زڪوات وٺي سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 1895- جيڪو شخص اڳ ۾ فقير رهيو هجي ۽ اهو چوي ته آئون فقير آهيان ته ڀلي ان جي چوڻ تي فقير هجڻ جو اطمینان نه ٿئي ته به ان کي زڪوات ڏئي سگهجي ٿي، ليڪن خبر نه هجي ته پهريان فقير هو يا نه ته احتياط مطابق جيستائين ان جي فقير هجڻ جو اطمینان نه ٿئي ته ان کي زڪوات ڏيڻ صحيح نه آهي.

مسئلو 1896- جيڪو شخص چوي ته آئون فقير آهيان ۽ اڳ ۾ فقير نه رهيو هجي، جيڪڏهن سندس چوڻ تي اطمینان نه ٿئي ته ان کي زڪوات نه ڏئي سگهجي.

مسئلو 1897- جنهن شخص تي زڪوات واجب هجي جيڪڏهن ڪو فقير ان جو مقروض هجي ته هو شخص ان فقير کي زڪوات ڏيندي پنهنجي قرض جو مقدار ان مان گهٽ ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1898- جيڪڏهن فقير مري وڃي ۽ سندس مال ايترو نه هجي جو قرض لهي سگهي ته قرض وٺندڙ قرض کي زڪوات ۾ حساب ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن ميت جو مال ان تي واجب الادا قرض جيترو هجي ۽ سندس وارث ان جو قرض ادا نه ڪن يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري قرض وٺندڙ پنهنجو قرض واپس نه وٺي سگهندو هجي ته به هو پنهنجو قرض زڪوات ۾ شمار ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1899- اهو ضروري نه آهي ته ڪو شخص ڪا شيءِ فقير کي زڪوات جي طور ڏئي، کيس چوي ته هي زڪوات آهي بلڪ جيڪڏهن فقير زڪوات وٺڻ ۾ شرمندگي محسوس ڪندو هجي ته مستحب اهو آهي ته کيس مال ته زڪوات جي نيت سان ڏئي، باقي ان جو زڪوات هجڻ ان اڳيان ظاهر نه ڪيو وڃي.

مسئلو 1900- جيڪڏهن ڪو شخص اهو خيال ڪندي ڪنهن کي زڪوات ڏي ته هو فقير آهي ۽ پوءِ کيس خبر پوي ته فقير نه هو يا مسئلي جي خبر نه هجڻ جي بنياد تي ڪنهن اهڙي شخص کي زڪوات ڏئي، جنهن جي باري ۾ کيس خبر هجي ته هو فقير نه آهي ته اهو ڪافي نه آهي (يعني زڪوات جي صحيح اداڻگي نه ٿي) لهن ان جيڪا شيءِ ان کي بطور زڪوات ڏني هئي، اگر اها باقي هجي ته اها ان شخص کان واپس وٺي، ڪنهن مستحق کي ڏئي ۽ جيڪڏهن ختم ٿي وئي هجي ته جيڪڏهن وٺڻ واري کي خبر هجي ته اهو زڪوات جو مال آهي ته انسان ان جي بدلي ۾ ڪا شيءِ ان کان وٺي سگهي ٿو ۽ پوءِ مستحق کي ڏئي ۽ جيڪڏهن وٺڻ واري کي خبر نه هجي ته اهو زڪوات جو مال آهي ته ان کان ڪجهه نٿو وٺي سگهي ۽ انسان کي گهرجي ته پنهنجي مال مان مستحق کي زڪوات جو عيوض پري ڏي، جيڪڏهن فقير هجڻ جي باري ۾ پڇا ڳاڇا ڪئي اٿس يا شرعي دليل ذريعي فقير کي زڪوات ڏني اٿس بعد ۾ خبر پويس ته فقير نه هو ته احتياط واجب مطابق ان جي بدلي زڪوات ڏي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 1901- جيڪو شخص مقروض هجي ۽ قرض ادا نه ڪري سگهندو هجي ۽ سڄي سال جو خرچ به هجيس ته به پنهنجو قرض ادا ڪرڻ لاءِ زڪوات وٺي سگهي ٿو، پر ضروري آهي ته جيڪو مال هن قرض طور ورتو هجي ان کي ڪنهن گناه جي ڪم ۾ استعمال نه ڪيو هجيس.

مسئلو 1902- جيڪڏهن انسان ڪنهن اهڙي شخص کي زڪوات ڏي جيڪو مقروض هجي ۽ پنهنجو قرض ادا نه ڪري سگهندو هجي ۽ پوءِ کيس خبر پوي ته ان شخص جيڪو قرض ورتو هو سو گناه جي ڪم ۾ خرچ ڪيو هو ته جيڪڏهن اهو فقير هجي ته انسان جيڪو ڪجهه ان کي ڏي ان کي زڪوات جي فقيرن واري حصي ۾ شمار ڪري.

مسئلو 1903- جيڪو شخص مقروض هجي ۽ پنهنجو قرض نه لاهي سگهندو هجي ڀلي اهو فقير نه به هجي، تڏهن به قرض وٺندڙ ان قرض کي جيڪو ڪائنس وصول ڪرڻو هجي زڪوات ۾ شمار ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1904- جنهن مسافر جي سفر جو خرچ ختم ٿي ويو هجي يا سندس سواري استعمال جي قابل نه رهي هجي، جيڪڏهن سندس سفر گناه لاءِ نه هجي ۽ هو قرض وٺي يا پنهنجي ڪا شيءِ وڪڻي منزل تائين نه پهچي سگهندو هجي ته ڀلي هو پنهنجي وطن ۾ فقير نه به هجي، تڏهن به زڪوات وٺي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن هو ٻئي هنڌان قرض وٺي يا پنهنجي ڪا شيءِ وڪڻي سفر جو خرچ حاصل ڪري سگهندو هجي ته فقط ايتري مقدار ۾ زڪوات وٺي سگهي ٿو جيتري سان هو ان جڳهه تائين پهچي سگهي ۽ احتياط واجب مطابق اگر ڪا شيءِ ڪپائي يا اهڙي شيءِ جيڪا سندس وطن ۾ آهي ڪرائي تي ڏئي رستي جو خرچ پورو ڪري سگهي ٿو، ته ان کي زڪوات نه وٺڻ گهرجي.

مسئلو 1905- جيڪو مسافر سفر ۾ لاچار (بيوس) ٿي وڃي ۽ زڪوات وٺي جيڪڏهن وطن پهچڻ کان پوءِ زڪوات مان ڪجهه بچي پوي ته جيڪڏهن جنهن کان زڪوات جو مال ورتو اٿس واپس نه ٿو ڏئي سگهي ته ان کي ڪپي ته هو وڌيڪ مال شرعي حاڪم کي واپس ڪري ۽ ان کي ٻڌائي ته هي زڪوات جو مال آهي.

زڪوات جي حقدارن جا شرط

مسئلو 1906- جنهن شخص کي مال جو مالڪ زڪوات ڏي ان لاءِ شيعه اثنا عشري هجڻ ضروري آهي ۽ اگر انسان ڪنهن کي شيعه سمجهي زڪوات ڏئي ۽ پوءِ خبر پوي ته هو شيعه ڪونهي ته ٻيهر زڪوات ڏيڻ گهرجي، ايسيتائين جو جيڪڏهن تحقيق ڪري يا شرعي دليل تي عمل ڪيو هجي ته به احتياط واجب مطابق ٻيهر زڪوات ڏيڻ گهرجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1907- جيڪڏهن ڪو شيعه ٻار يا چريو ماڻهو فقير هجي ته انسان سندس وارث کي زڪوات ان نيت سان ڏي ته هو جيڪا زڪوات ڏئي ٿو اها ان ٻار يا چريي جي ملڪيت آهي، ۽ هو پاڻ يا ڪنهن امانتدار شخص جي ذريعي زڪوات جو مال انهن تي خرچ ڪري سگهي ٿو ۽ جڏهن انهن تي زڪوات خرچ ڪري ته زڪوات ڏيندڙ کي ڪپي ته زڪوات جي نيت ڪري.

مسئلہ 1908- جيڪو فقير پئندو هجي ۽ ثابت ٿئي ته هو محتاج آهي ته ان کي زڪوات ڏئي سگهجي ٿي، پر جيڪو شخص زڪوات جو مال گناهه جي ڪم ۾ خرچ ڪندو هجي ان کي زڪوات نه ڏيڻ گهرجي بلڪه احتياط واجب مطابق جنهن شخص ۾ زڪوات جي مال وٺڻ سان گناهه جو شوق پيدا ٿئي ٿو ٿي جو گناهه ۾ خرچ نه ڪري زڪوات نه ڏيڻ گهرجي.

مسئلہ 1909- جيڪو شخص شراب پيئندو هجي يا نماز نه پڙهندو هجي ان کي زڪوات نه ڏئي سگهجي، بلڪه جيڪڏهن ڪو شخص ڪلم ڪلا ڪبيره گناهه ڪندو هجي ته احتياط واجب اهو آهي ته ان کي زڪوات نه ڏجي.

مسئلہ 1910- جيڪو شخص مقروض هجي ۽ پنهنجو قرض ادا نه ڪري سگهندو هجي ان جو قرض زڪوات مان ڏئي سگهجي ٿو، چاهي سندس خرچ زڪوات ڏيندڙ تي ئي ڇو نه هجي.

مسئلہ 1911- انسان انهن ماڻهن جو خرچ جن جو خرچ ان تي واجب هجي، (مثال اولاد جو خرچ) زڪوات مان ادا نٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن هو خود خرچ نه ڏئي ته ٻيا ماڻهو کين زڪوات ڏئي سگهن ٿا، ۽ جيڪڏهن جن ماڻهن جو خرچ ان تي واجب آهي ۽ انهن کي خرچ ڏيڻ جي طاقت نٿو رکي ۽ زڪوات به واجب اٿس ته انهن کي زڪوات مان خرچ ڏئي سگهي ٿو.

مسئلہ 1912- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي پٽ کي ان لاءِ زڪوات ڏي ته هو ان مان پنهنجي زال، نوڪر ۽ نوڪريائي جو خرچ پورو ڪري يا قرض ادا ڪرڻ لاءِ ڏيس ۽ ان ۾ سڀ شرط هجن ته ڪو خرچ ڪونهي.

مسئلہ 1913- جيڪڏهن پٽ کي علمي ۽ ديني ڪتابن جي ضرورت هجي ته پيءُ اهي ڪتاب زڪوات جي في سبيل الله واري حصي مان خريد نه ٿو ڪري سگهي ته جيئن انهن کي پٽ استعمال ڪري پر جيڪڏهن عام ماڻهن جو فائدو هجي ته احتياط مطابق شرعي حاڪم کان اجازت وٺي.

مسئلہ 1914- جيڪو پٽ شادي جي طاقت نه رکي ته پيءُ پٽ جي شادي ڪرڻ لاءِ زڪوات مان خرچ ڪري سگهي ٿو ۽ پٽ به پيءُ لاءِ ائين ڪري سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1915- ڪنهن اهڙي عورت کي زڪوات نه ٿي ڏئي سگهجي، جنهن جو مڙس کيس خرچ ڏيندو هجي يا جنهن کي مڙس خرچ نه ڏيندو هجي، پر ڪورت ۾ شڪايت ڪري وٺي سگهي ٿي.

مسئلو 1916- جنهن عورت ڪنهن شخص سان متعو ڪيو هجي، اگر اها عورت محتاج هجي ته ان جو مڙس ۽ ٻيا ماڻهو ان کي زڪوات ڏئي سگهن ٿا، پر جيڪڏهن عقد جي سلسلي ۾ متعي ڪرڻ واري مڙس عهد ڪيو هجي ته سندس خرچ ڏيندو يا ڪنهن ٻئي سبب ڪري ان جو خرچ ڏيڻ ان تي واجب هجي ۽ ان جو خرچ ڏيندو به هجي ته ان عورت کي زڪوات نه ٿي ڏئي سگهجي.

مسئلو 1917- عورت پنهنجي محتاج مڙس کي زڪوات ڏئي سگهي ٿي، چاهي اها زڪوات سندس مڙس ان (سندس زال) تي ئي ڇو نه خرچ ڪري.

مسئلو 1918- سيد غير سيد کان زڪوات نٿو وٺي سگهي، پر جيڪڏهن سخت ضرورت هجيس ته وٺي سگهي ٿو، احتياط واجب مطابق جيڪڏهن مجبوري ايتري هجيس جو خمس يا ٻيا ذريعا سندس خرچ لاءِ پورا نه هجن ته احتياط واجب مطابق هر ڏينهن جي ضروري خرچ جيترو وٺڻ تي ڪفايت ڪري.

مسئلو 1919- جنهن شخص جي باري ۾ خبر نه هجي ته سيد آهي يا غير سيد ته ان کي زڪوات ڏئي سگهجي ٿي، پر جيڪڏهن پاڻ چوي آئون سيد آهيان ۽ کيس زڪوات ڏئي ته اها زڪوات ٻيهر ڏيڻ گهرجي.

زڪوات جي نيت

مسئلو 1920- انسان کي گهرجي ته قربت جي ارادي يعني الله تعاليٰ جي فرمان جي بجا آوري جي نيت سان زڪوات ڏئي جيڪڏهن نيت کان سواءِ ادا ڪندو ته به ڪافي آهي ليڪن گناه ٿيندس ۽ پنهنجي نيت ۾ اهو معين ڪري ته جيڪو ڪجهه ڏي ٿو سو مال جي زڪوات آهي يا فطري جي زڪوات آهي ۽ جيڪڏهن ڪڻڪ يا جُون جي زڪوات ان تي واجب هجي ۽ ان جي بدران ان جي قيمت ڏي ٿو ته ان لاءِ به ضروري آهي ته هو اهو معين ڪري ته ڪڻڪ جي زڪوات ٿو ڏي يا جُون جي.

مسئلو 1921- جيڪڏهن ڪنهن شخص تي گهڻين شين جي زڪوات واجب هجي ۽ هو ڪجهه زڪوات ڏئي ۽ انهن شين مان ڪنهن جي به نيت نه ڪري ۽ جيڪا شيءِ هن ڏني هجي ان جي جنس اها هجي جيڪا انهن شين منجهان ڪنهن هڪ جي هجي جن تي زڪوات واجب هجي ته اها ان ئي جنس جي زڪوات ڳڻي ويندي، مثال سون ۽ رڍ تي زڪوات واجب هجي ۽ هڪ رڍ ڏي ۽ ڪنهن جي به نيت نه ڪري ته اها رڍ جي زڪوات ۾ حساب ٿيندي پر جيڪڏهن روڪ پئسا ڏنا هوندا ٿين جيڪي انهن مان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ڪنهن جي به هر جنس نه هجن ته ڪجهه علماء جي چوڻ مطابق اها زڪوات انهن سڀني شين تي ورهائجي ويندي ۽ هنن جي فتويٰ اشڪال کان خالي نه آهي ۽ احتمال آهي ته ڪنهن جي به زڪوات حساب نه ٿئي ۽ مالڪ جي ملڪيت ۾ باقي هجي. مسئلو 1922- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي مال جي زڪوات ڏيڻ لاءِ ڪنهن کي وڪيل مقرر ڪري ته جڏهن هو زڪوات جو مال وڪيل جي حوالي ڪري رهيو هجي ته ان کي ڪپي ته نيت ڪري ۽ احتياط مستحب اهو آهي ته زڪوات فقير تائين پهچڻ جي وقت تائين ان ئي نيت تي قائم هجي.

زڪوات جا مختلف مسئلا

مسئلو 1923- انسان کي گهرجي ته ڪٿڪ ۽ جَوَن کي بهه کان جدا ڪرڻ جي موقعي تي ۽ کارڪون ۽ انگورن جي خشڪ ٿيڻ وقت زڪوات فقير کي ڏجي يا پنهنجي مال کان الڳ ڪري ڇڏجي ۽ سون، چاندي، گئون، رڍن ۽ اٺ جي زڪوات يارنهن مهينا ختم ٿيڻ کان پوءِ فقير کي ڏني وڃي يا پنهنجي مال کان الڳ ڪئي وڃي. مسئلو 1924- زڪوات کي الڳ ڪرڻ کان پوءِ ماڻهو لاءِ ضروري نه آهي ته اها (زڪوات) جلد ئي ڪنهن مستحق کي ڏئي ڇڏي، پر جيڪڏهن عاقلانه هدف لاءِ دير ڪري ته ڪو حرج نه آهي. مسئلو 1925- جيڪو شخص زڪوات ڪنهن مستحق شخص کي پهچائي سگهندو هجي، اگر هو ان کي زڪوات نه پهچائي ۽ سندس ڪوتاهي جي ڪري زڪوات جو مال ضايع ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته انجي بدلي ۾ ٻيهر زڪوات ڏي. مسئلو 1926- جيڪو شخص زڪوات مستحق تائين پهچائي سگهندو هجي، اگر هو ان کي زڪوات نه پهچائي ۽ زڪوات واري مال جي سنڀال ۾ ڪوتاهي نه ڪري ان جي باوجود به مال ضايع ٿي وڃي ته اگر هن زڪوات دير سان ڏيڻ ۾ ڪا عاقلانه غرض به نه رکي هجي ته ان کي ڪپي ته ان جو عيوض پري ڏي، توڻي جو صحيح هدف هجي مثال ڪو فقير دل ۾ هيس ته ان کي ڏي يا فقيرن کي ٿورو ٿورو ڪري ڏي ۽ ضايع ٿي وڃي ته احتياط واجب مطابق ان زڪوات جو ضامن آهي. مسئلو 1927- جيڪڏهن ڪو ماڻهو زڪوات ان مال جي ئي جنس مان پاسي ڪري ڇڏي جنهن تي زڪوات واجب آهي ته باقي بچيل مال استعمال ۾ آڻي سگهي ٿو، جيڪڏهن پنهنجو ٻيو مال زڪوات طور پاسي ڪري رکي تڏهن به سڄي مال کي پنهنجي استعمال ۾ آڻي سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1928- انسان جيڪو زڪوات جو مال الڳ ڪيو هجي ان کي پنهنجي لاءِ ڪٿي ان جي جاءِ تي ٻي ڪا شيءِ نه ٿو رکي سگهي.

مسئلہ 1929- جيڪڏهن ان زڪوات جي مال مان جيڪو ڪنهن شخص الڳ ڪيو هجي ڪو نفعو حاصل ٿيو هجي، مثال جيڪا ريڙ زڪوات جي حيثيت سان الڳ ڪئي ويئي هجي ان کي ڪو ڦر جملي ته اهو نفعو به زڪوات جي مال جي حڪم ۾ آهي.

مسئلہ 1930- جڏهن ڪو شخص زڪوات جو مال الڳ ڪري رهيو هجي، اگر ان وقت ڪو مستحق موجود هجي ته بهتر آهي ته زڪوات ان کي ڏئي ڇڏي، سواءِ ان صورت جي ته ڪو شخص ان جي نظر ۾ هجي جنهن کي زڪوات ڏيڻ ڪنهن سبب جي ڪري بهتر هجي.

مسئلہ 1931- جيڪڏهن ڪو شخص شرعي حاکم جي اجازت کان سواءِ ان مال مان واپار ڪري، جيڪو هن زڪوات لاءِ الڳ ڪيو هجي ۽ ان ۾ نقصان پئجي وڃي ته هن کي زڪوات ۾ ڪابه ڪمي نه ڪرڻ گهرجي، پر جيڪڏهن نفعو ٿيو هجي ته احتياط لازم مطابق ان کي کڻي ته مستحق کي ڏي.

مسئلہ 1932- جيڪڏهن ڪو شخص زڪوات واجب ٿيڻ کان اڳ ڪا شيءِ زڪوات جي طور فقير کي ڏئي ته اها زڪوات حساب نه ٿيندي ۽ جيڪڏهن ان تي زڪوات واجب ٿيڻ کان پوءِ اها شيءِ جيڪا هن فقير کي ڏني ڇڏي هجي ضايع نه ٿي هجي ۽ فقير به اڃا ضرورت مند هجي (يعني شاهوڪار نه ٿيو هجي) ته زڪوات ڏيڻ وارو ان شيءِ کي جيڪا هن فقير کي ڏني هجي زڪوات ۾ شمار ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 1933- جيڪڏهن فقير اهو جائندي ته ڪنهن شخص تي زڪوات واجب نه ٿي آهي ان کان ڪا شيءِ زڪوات جي طور وٺي ۽ اها شيءِ فقير وٽان ئي ضايع ٿي وڃي ته فقير ان جو ذميدار آهي ۽ جڏهن زڪوات ان شخص تي واجب ٿي وڃي ۽ فقير ان وقت تائين تنگدست هجي ته جيڪا شيءِ هن فقير کي ڏني هئي ان جو بدلو زڪوات ۾ حساب ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 1934- جيڪڏهن ڪنهن فقير کي اها خبر نه آهي ته ڪنهن شخص تي زڪوات واجب ڪانه ٿي آهي ان کان ڪا شيءِ زڪوات طور وٺي ۽ اها شيءِ فقير وٽان ئي ضايع ٿي وڃي ته فقير ذميدار نه آهي ۽ ڏيندڙ شخص ان شيءِ جو بدلو زڪوات ۾ حساب نه ٿو ڪري سگهي.

مسئلہ 1935- انسان لاءِ مستحب آهي ته ڳئون، ريڙ ۽ اڻ جي زڪوات عزت وارن محتاجن کي ڏئي ۽ زڪوات ڏيڻ ۾ پنهنجي مائٽن کي ٻين تي، علم ۽ تقويٰ وارن کي انهن مائٽن تي جيڪي علم ۽ تقويٰ وارا نه هجن ۽ جيڪي سوال ڪرڻ جا عادي

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

نه هجن انهن کي سوال کندنڌڻ کان مٿانهون سمجھي پر جيڪڏهن ڪنهن فقير کي ڪنهن سبب جي ڪري زڪوات ڏيڻ بهتر هجي ته زڪوات ان کي ڏني وڃي.

مسئلو 1936- بهتر آهي ته زڪوات کلمر ڪلا ڏني وڃي ۽ مستحبي صدقو لڪائي ڏنو وڃي.

مسئلو 1937- جيڪو شخص زڪوات ڏيڻ چاهي اگر ان جي شهر ۾ ڪو مستحق نه هجي ۽ زڪوات مقرر ڪيل ڪمن کان علاوه ڪنهن ٻئي ڪم ۾ به استعمال نه ڪري سگهي ته زڪوات کي بي شهر ۾ منتقل ڪري سگهي ٿو ۽ اهڙي حالت ۾ جيڪڏهن حفاظت ۾ ڪوتاهي نه ڪئي هجيس ۽ ضايع ٿي وڃي ته زڪوات جو ضامن نه آهي ۽ شرعي حاڪم کان وڪالت وٺي ۽ انهي جي به وڪالت وٺي ته زڪوات کي پنهنجي اختيار ۾ وٺندو ۽ ان جي اجازت سان منتقل ڪندو، جيڪڏهن ان صورت ۾ ضايع ٿي وڃي ته ضامن نه آهي ۽ زڪوات جي منتقل ڪرڻ جي مزدوري به زڪوات جي مال مان گهٽ ڪري.

مسئلو 1938- جيڪڏهن زڪوات ڏيندڙ کي پنهنجي شهر ۾ ڪو مستحق ملي وڃي تڏهن به هو زڪوات جو مال ٻئي شهر ڏانهن کڻي وڃي سگهي ٿو، پر کيس گهرجي ته ٻئي شهر کڻي وڃڻ جو خرچ پاڻ برداشت ڪري ۽ جيڪڏهن زڪوات جو مال ضايع ٿي وڃي ته هو پاڻ ذميدار آهي، سواءِ ان صورت جي جو زڪوات جو مال شرعي حاڪم جي حڪم سان کڻي ويو هجي ته پوءِ ذميوار ناهي.

مسئلو 1939- جيڪو شخص ڪٽڪ، جو، ڪشمش ۽ کارڪون زڪوات طور ڏئي رهيو هجي، انهن جنسن جي تورڻ ۽ ماپڻ جي مزدوري ڏيڻ هن جي پنهنجي ذميداري آهي.

مسئلو 1940- انسان لاءِ مڪروه آهي ته مستحق کي درخواست ڪري ته جيڪا زڪوات هن کائڻس ورتي آهي اها کيس وڪڻي ڏئي، پر اگر مستحق جيڪا شيءِ بطور زڪوات ورتي هجي ان کي وڪڻڻ چاهي ۽ ان جي قيمت طئي ٿي وڃي ته جنهن مستحق کي زڪوات ڏني هجي ان شيءِ کي خريد ڪرڻ لاءِ ان جو حق ٻين کان وڌيڪ آهي.

مسئلو 1941- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي شڪ هجي ته جيڪا زڪوات ان تي واجب ٿي هئي اها هن ڏني آهي يا نه ۽ جنهن مال تي زڪوات واجب ٿي هئي اهو به موجود هجي ته کيس ڪيپي ته زڪوات ڏئي، ڀلي سندس شڪ گذريل سالن جي لاءِ ڇو نه هجي ۽ جنهن مال تي زڪوات واجب ٿي هئي اگر اهو ضايع ٿي چڪو هجي ته توڻي جو هن سال جو ئي هجي زڪوات ڏيڻ واجب نه آهي.

مسئلو 1942- فقير لاءِ اهو جائز نه آهي ته زڪوات جي مقدار کان گهٽ مقدار تي ٺاه ڪري يا ڪنهن شيءِ کي ان جي قيمت کان وڌيڪ قيمت تي زڪوات جي حيثيت سان قبول ڪري يا مالڪ مستحق لاءِ شرط ڪري ته زڪوات واپس ڪر پر جيڪڏهن مستحق وٺڻ کان پوءِ واپس ڏيڻ تي راضي ٿئي ته واپس ڪري سگهي ٿو مثال

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جيڪڏهن ڪنهن تي تمام گهڻي زڪوات واجب هجي ۽ فقير ٿي وڃڻ جي ڪري زڪوات ادا نه ڪري سگهي ته اگر اهو توبه ڪري ته فقير کائينس زڪوات وٺي وري کيس بخش ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1943- انسان قرآن مجيد يا ديني ڪتاب يا دعائن جا ڪتاب زڪوات جي مال مان خريد ڪري وقف نٿو ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن ماڻهن جي ضرورت ان ۾ آهي ته احتياط لازم مطابق شرعي حاکم کان اجازت وٺي.

مسئلو 1944- انسان زڪوات جي مال مان جائداد خريد ڪري پنهنجي اولاد يا انهن ماڻهن لاءِ وقف نٿو ڪري سگهي جن جو خرچ ان تي واجب آهي ته جيئن هو ان جائداد جو منافعو پنهنجي ڪم آڻي سگهي.

مسئلو 1945- حج ۽ زيارتن تي وڃڻ لاءِ انسان في سبيل الله جي حصي مان زڪوات وٺي سگهي ٿو، پوءِ چاهي هو محتاج نه هجي يا پنهنجي سال جي خرچ لاءِ زڪوات وٺي چڪو هجي، پر اهو ان صورت ۾ آهي جو هن جو حج يا زيارت وغيره لاءِ وڃڻ عام ماڻهن جي فائدي ۾ هجي ۽ احتياط مطابق شرعي حاکم کان ان ۾ زڪوات کي خرچ ڪرڻ لاءِ اجازت وٺي.

مسئلو 1946- جيڪڏهن مالڪ پنهنجي مال جي زڪوات ڏيڻ لاءِ ڪنهن فقير کي پنهنجو وڪيل بڻائي، جيڪڏهن فقير کي اهو گمان هجي ته مالڪ جو ارادو اهو هو ته فقير پاڻ ان مال مان ڪجهه نه کڻي ته ان صورت ۾ هو زڪوات مان نٿو کڻي سگهي پر جيڪڏهن يقين هجي ته مالڪ جو اهو ارادو نه هو ته وڪيل زڪوات کڻي سگهي ٿو.

مسئلو 1947- جيڪڏهن ڪو فقير اٺ، ڳئون، ري، سون ۽ چاندي بطور زڪوات حاصل ڪري ۽ جيڪي شرط زڪوات واجب ٿيڻ لاءِ بيان ڪيا ويا آهن ان ۾ اهي سڀ شرط هجن ته ان کي (يعني فقير کي) گهرجي ته انهن مان زڪوات ڏي.

مسئلو 1948- جيڪڏهن ٻه شخص اهڙي مال ۾ پائيوار هجن جنهن جي زڪوات واجب ٿي چڪي هجي ۽ انهن مان هڪڙو پنهنجي حصي جي زڪوات ڏئي ڇڏي ۽ بعد ۾ اهو مال ورهائي کڻن ۽ جيڪو شخص زڪوات ڏئي چڪو آهي ان کي خبر هجي ته سندس پائيوار زڪوات ڪونه ڏني آهي ۽ نه ئي بعد ۾ ڏيندو ته ان شخص جو پنهنجي حصي مان خرچ ڪرڻ ۾ اشڪال نه آهي.

مسئلو 1949- جيڪڏهن خمس ۽ زڪوات ڪنهن تي واجب هجي ۽ كفارو ۽ نذر (باس) وغيره به هن تي واجب هجي ۽ هو مقروض به هجي ۽ انهن سڀني جي ادائگي نه ڪري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

سگهندو هجي ته جيڪڏهن اهو مال جنهن تي خمس يا زڪوات واجب ٿي چڪي هجي ضايع نه ٿي ويو هجي ته ان شخص کي ڪي به خمس ۽ زڪوات ڏئي ۽ جيڪڏهن اهو مال ضايع ٿي ويو هجي ته زڪوات ۽ خمس کي نذر ۽ كفاري تي مقدم ڪري.

مسئلو 1950- جنهن شخص تي خمس، زڪوات ۽ حج به واجب هجي ۽ هو مقروض به هجي جيڪڏهن هو مري وڃي ۽ سندس مال انهن سڀني لاءِ ڪافي نه هجي، اگر اهو مال جنهن تي خمس واجب هجي ۽ زڪوات به واجب هجي اهو مال ضايع نه ٿيو هجي ته خمس يا زڪوات ادا ڪرڻ گهرجي ۽ سندس باقي بچيل مال قرض ۾ ورهائڻ گهرجي. جيڪڏهن اهو مال جنهن ۾ زڪوات واجب هئي ضايع ٿي ويو هجي ته ان جي مال کي قرض ۾ خرچ ڪن، جيڪڏهن ڪجهه مال بچي ته حج ۾ خرچ ڪن ۽ اگر حج جي خرچ کان وڌيڪ اچي ته خمس ۽ زڪوات ۾ تقسيم ڪن.

مسئلو 1951- جيڪو شخص علم حاصل ڪرڻ ۾ مشغول هجي ۽ جيڪڏهن علم حاصل نه ڪري ته پنهنجي روزي پاڻ ڪمائي، اگر ان علم جو حاصل ڪرڻ ان لاءِ واجب عيني هجي ته فقيرن جي حصي مان ان کي زڪوات ڏئي سگهجي ٿي ۽ جيڪڏهن اهو علم حاصل ڪرڻ عام ماڻهن جي فائدي ۾ آهي ته احتياط واجب جي بنياد تي شرعي حاکم جي اجازت سان سبيل الله جي حصي مان ان کي زڪوات ڏئي سگهجي ٿي، هنن ٻن صورتن کان سواءِ زڪوات ڏيڻ جائز نه آهي.

فطرو

مسئلو 1952- عيد الفطر جي رات سج لهڻ مهل جيڪو شخص بالغ ۽ عاقل هجي ۽ فقير ۽ بيهوش نه هجي ۽ نه ئي ڪنهن جو غلام هجي ان کي ڪي به پنهنجي طرفان ۽ انهن ماڻهن طرفان جيڪي هن وٽ کاڌو کائيندا هجن، هڪ ماڻهو جو هڪ صاع (جيڪو تقريباً ٽي ڪلو گرام ٿئي ٿو) جي حساب سان ڪڻڪ يا جو يا کارڪون يا ڪشمش يا چانور يا جوئر وغيره ڪنهن مستحق کي ڏئي ۽ جيڪڏهن ان مان ڪنهن شيءِ جي جاءِ تي روڪڙي قيمت ڏئي ته به ڪافي آهي ۽ احتياط واجب آهي ته اهڙي شيءِ خوراڪ جي حساب سان نه ڏئي جيڪا سندس شهر ۾ عام طور استعمال نٿي ٿئي توڙي ڪڻڪ، جو يا ڪشمش يا ڪجور ئي هجي.

مسئلو 1953- جنهن شخص وٽ پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي اهل عيال لاءِ سال جو خرچ نه هجي ۽ سندس ڪو روزگار نه هجي، جنهن جي ذريعي پنهنجو ۽ پنهنجي اهل عيال جو سڄي سال جو خرچ پورو ڪري سگهي اهو فقير آهي ان تي فطرو ڏيڻ واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1954- جن ماڻهن کي عيد الفطر جي رات مغرب جي وقت ڪنهن وٽ کاڌو کائڻ وارو سمجهيو وڃي ان کي گهرجي ته انهن جو فطرو ڏئي ننڍي يا وڏي ۾ ڪو فرق ڪونهي، مسلمان هجن يا ڪافر انهن جو خرچ ان شخص تي واجب هجي يا نه هجي ۽ اهي ان جي شهر ۾ هجن يا ٻئي شهر ۾ هجن.

مسئلو 1955- اگر ڪو شخص ڪنهن اهڙي شخص کي جيڪو ان وٽ کاڌو کائيندڙ هجي ٻئي شهر ۾ کيس وڪيل ڪري ته سندس (يعني گهر جي مالڪ جي) مال مان پنهنجو فطرو ڏئي ۽ جيڪڏهن ان کي اطمینان هجي ته اهو شخص فطرو ڏيندو ته خود گهر جي مالڪ لاءِ ان جو فطرو ڏيڻ ضروري ڪونهي.

مسئلو 1956- جيڪو مهمان عيد الفطر جي رات مغرب مهل کان اڳ اچي ۽ رات ان وٽ رهي پوي ۽ ان وقت کاڌو کائيندڙن ۾ شامل ٿي وڃي چاهي وقتي طور پاتي ٿيو هجي ان جو فطرو گهر ڏئي تي واجب آهي.

مسئلو 1957- جيڪو مهمان عيد الفطر جي رات سج لهڻ کان پوءِ آيو هجي ۽ ان جي کاڌو کائيندڙن ۾ شمار ٿئي ته احتياط واجب جي بنياد تي ان جو فطرو ميزبان تي واجب آهي، پر جيڪڏهن کائيندڙن ۾ شمار نه ٿئي ته واجب نه آهي ۽ اهڙو شخص جنهن کي ماڻهو عيد الفطر واري رات افطار لاءِ دعوت ڪري ٿو ته اهو کاڌو کائيندڙ حساب نه ٿيندو ۽ ان جو فطرو ميزبان تي نه آهي.

مسئلو 1958- جيڪڏهن ڪو شخص عيد الفطر جي رات مغرب مهل چريو هجي ۽ ان جي جي چريائپ عيد الفطر واري ڏينهن ظاهر تائين باقي رهي ته فطري جي زڪوات ان تي واجب نه آهي، نه ته احتياط واجب جي بنياد تي لازمي آهي ته فطرو ڏئي.

مسئلو 1959- جيڪڏهن مغرب کان اڳ يا مغرب مهل ڪو ٻار بالغ ٿي وڃي يا ڪو فقير شاهوڪار ٿي وڃي چريو عقلمند ٿي وڃي ته اگر ان ۾ فطري جي واجب ٿيڻ وارا شرط پورا هجن ته ان کي گهرجي ته فطرو ڏئي.

مسئلو 1960- جنهن شخص تي عيد الفطر جي مغرب مهل فطرو واجب نه هجي، اگر عيد جي ڏينهن ظاهر کان اڳ تائين فطرو واجب ٿيڻ جا شرط ان ۾ ٿي وڃن ته احتياط واجب اهو آهي ته فطري جي زڪوات ڏئي.

مسئلو 1961- جيڪڏهن ڪو ڪافر عيد الفطر جي رات مغرب کان پوءِ مسلمان ٿي وڃي ته ان تي فطرو واجب نه ٿيندو، پر جيڪڏهن اهڙو مسلمان جيڪو شيعو نه هجي، عيد جو چنڊ ڏسجڻ کان پوءِ شيعو ٿي وڃي ته ان کي فطرو ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 1962- جنهن شخص وٽ تقريباً هڪ صاع (ٽي ڪلو گرام) ڪڻڪ وغيره هجي ان لاءِ مستحب آهي ته فطرو ڏئي ۽ جيڪڏهن هن کي ٻار ٻچا به هجن ۽ انهن جو فطرو به ڏيڻ چاهي ته ان لاءِ جائز آهي ته فطري جي نيت سان هڪ صاع ڪڻڪ وغيره

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پنهنجي اهل عيال مان ڪنهن هڪ کي ڏي ۽ هو به ان ئي نيت سان ٻين کي ڏي ۽ هو اهڙي طرح ڏيندا رهن، ايستائين جو اها جنس خاندان جي آخري فرد تائين پهچي وڃي ۽ بهتر آهي ته جيڪا شيءِ آخري فرد کي ملي اهو ڪنهن اهڙي شخص کي ڏي جيڪو انهن مان نه هجي ۽ اگر انهن ماڻهن مان ڪو چريو يا نا بالغ هجي ته ان جو والي (وارث) ان جي پاران فطرو وٺي سگهي ٿو ۽ احتياط مستحب هي آهي ته ٻار جي نيت سان نه وٺي بلڪ پنهنجي لاءِ وٺي.

مسئلو 1963- جيڪڏهن ڪنهن کي مغرب کان پوءِ ٻار ٿئي ته ان جو فطرو واجب نه آهي، پر جيڪڏهن مغرب کان پهريان ٻار ٿئي يا شادي ڪري ۽ کاڌو کائيندڙ حساب ٿين ته انهن جو فطرو ڏي ۽ جيڪڏهن ٻئي ڪنهن وٽ کاڌو کائيندڙ آهن ته انهن جو فطرو هن تي واجب نه آهي، جيڪڏهن ڪنهن وٽ کاڌو کائيندڙ شمار نه ٿا ٿين ته پاڻ عورت تي فطرو واجب آهي ۽ ٻار تي فطرو واجب نه آهي.

مسئلو 1964- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن شخص وٽ کاڌي کائيندڙن ۾ شمار ٿئي ۽ مغرب کان پهريان وري ٻئي جو کاڌو کائيندڙ حساب ٿئي ته جنهن وٽ کاڌو کائيندڙ ٿيو آهي ان تي فطرو واجب آهي، مثال طور جيڪڏهن ڪنهن جي ڏيءَ مغرب کان پهريان مڙس جي گهر وڃي ته ان تي فطرو واجب آهي.

مسئلو 1965- جنهن شخص جو ٻئي ماڻهو تي فطرو آهي ته خود ان شخص تي فطرو واجب نه آهي، پر جيڪڏهن اهو شخص فطرو ادا نه ڪري يا ڏيڻ جي قدرت نه رکي ته احتياط مطابق پاڻ فطرو ڏي پر جيڪڏهن هن ۾ گذريل مسئلي 1952 مطابق شرائط پاتا وڃن ته پنهنجو فطرو ادا ڪري.

مسئلو 1966- جيڪڏهن ڪنهن شخص جو فطرو واجب ٿي ويو هجي ۽ پاڻ فطرو ادا ڪري ته جنهن شخص تي ان جو فطرو واجب هو ان شخص تان فطرو ختم نه ٿيندو.

مسئلو 1967- جيڪو پاڻ سيد نه آهي ته سيد کي فطرو نه ٿو ڏئي سگهي، توڙي جو اهو سيد ان جي کاڌو کائيندڙن ۾ شمار ٿئي ته ان جو فطرو به ٻئي سيد کي نٿو ڏئي سگهي.

مسئلو 1968- اهو ٻار جنهن کي ماءُ کير ڏئي ٿي يا دائي پالي ٿي ته ان جو فطرو ان شخص تي آهي جيڪو ٻار جي ماءُ يا دائي جو خرچ برداشت ڪري ٿو، پر جيڪڏهن ماءُ يا دائي ٻار جي مال مان خرچ ڪن ٿيون ته ٻار جو فطرو ڪنهن تي واجب نه آهي.

مسئلو 1969- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي گهروارن لاءِ حرام جي مال مان خرچ ڪري ته ان کي گهرجي ته فطري ۾ حلال مال ڏي.

مسئلو 1970- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن کي مزدور ڪري مثال رازو، ڊڪڻ، نوڪر ته جيڪڏهن هن وٽ کاڌو کائيندڙ حساب ٿين ٿا ته انهن جو فطرو ادا ڪري، پر جيڪڏهن فقط انهن کي ڪم جي اجرت ڏئي ته ان تي فطرو واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 1971- جيڪڏهن مغرب کان پهريان ڪو شخص مري وڃي ته ان جو ۽ گهروارن جو فطرو ان جي مال مان ڪيڏو واجب نه آهي پر جيڪڏهن مغرب کان پوءِ مري ته مشهور (علماء) چون ٿا ته ان جو ۽ سندس گهروارن جو فطرو ان جي مال مان ڏنو وڃي، پر هي حڪم اشڪال کان خالي نه آهي ۽ احتياط ترڪ نه ڪرڻ گهرجي.

فطري جو استعمال

مسئلہ 1972- فطري جي زڪوات احتياط واجب مطابق فقيرن ۽ محتاجن کي ڏيڻ گهرجي ۽ محتاجن مان مراد اهي شيعه فقير آهن جيڪي زڪوات وٺڻ جا حقدار آهن جيڪڏهن سندس شهر ۾ شيعه غريب نه هجي ته ٻين غريب مسلمانن کي ڏي پر ڪنهن به حالت ۾ ناصبي کي نه ڏيڻ گهرجي.

مسئلہ 1973- جيڪڏهن ڪو شيعو ٻار غريب هجي ته انسان لاءِ جائز آهي ته فطرو ان تي خرچ ڪري يا ان جي واراڻ جي ذريعي اها ٻار جي ملڪيت قرار ڏي.

مسئلہ 1974- جنهن غريب کي فطرو ڏنو وڃي ضروري ناهي ته اهو عادل هجي، پر احتياط واجب مطابق شرابي، بي نمازي ۽ ان شخص کي جيڪو ڪلم ڪلا گناه ڪندو هجي فطرو نه ڏجي.

مسئلہ 1975- جيڪو ماڻهو فطرو نا جائز ڪمن ۾ خرچ ڪندو هجي ان کي فطرو نه ڏيڻ گهرجي.

مسئلہ 1976- احتياط مستحب اهو آهي ته هڪ محتاج کي هڪ صاع (جيڪو تقريباً ٽي ڪلو گرام ٿئي ٿو) کان گهٽ فطرو نه ڏنو وڃي، سواءِ ان جي جو غريب گهڻا هجن، ۽ فطرو پورو نه پوي پر جيڪڏهن ان کان وڌيڪ ڏنو وڃي ته به ڪو حرج ڪونهي.

مسئلہ 1977- جڏهن ڪنهن جنس جي قيمت ان جنس جي معمولي قسم کان ٻيڻي هجي، مثال ڪنهن ڪڻڪ جي قيمت معمولي ڪڻڪ جي قيمت کان ٻيڻي هجي ته اگر ڪو شخص اهڙي جنس جو اڌ صاع (ڏيڍ ڪلو) فطري طور ڏي ته ڪافي نه آهي بلڪه اگر هو اڌ صاع فطري جي قيمت جي نيت سان به ڏي ته به ڪافي نه آهي.

مسئلہ 1978- انسان اڌ صاع هڪ جنس جو مثال ڪڻڪ جو ۽ اڌ صاع ٻي جنس جو مثال جَوَن جو فطري جي نيت سان نه ٿو ڏئي سگهي، بلڪه هي (اڌ صاع) فطري جي قيمت جي نيت سان ڏجي ته به ڪافي نه آهي.

مسئلہ 1979- انسان لاءِ مستحب آهي ته زڪوات ڏيڻ ۾ پنهنجي محتاج مائٽن کي ٻين تي ترجيح ڏي ۽ ان کان پوءِ پاڙي جي غريبن کي ۽ بهتر آهي ته علم وارن ضرورتمندن کي ٻين تي ترجيح ڏجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 1980- اگر انسان اهو خيال ڪندي ته هو غريب آهي ان کي فطرو ڏي ۽ ان کي پوءِ خبر پوي ته هو محتاج ڪونه هو ته اگر جيڪو مال هن کيس ڏنو هو اهو ختم نه ٿي ويو هجي ته کيس گهرجي ته ان کان واپس وٺي ۽ مستحق کي ڏي ۽ اگر واپس نه وٺي سگهندو هجي ته ان کي ڪپي ته پنهنجي مال مان فطرو پري ڏي ۽ اگر اهو مال ختم ٿي ويو هجي پر وٺڻ واري کي خبر هجي ته جيڪو ڪجهه هن ورتو آهي سو فطرو آهي ته ان کي گهرجي ته ان جو عيوض ڏي ۽ اگر ان کي علم نه هجي ته عيوض ڏيڻ ان تي واجب نه آهي ته انسان کي گهرجي ته فطري جو عيوض ڏي.

مسئلہ 1981- جيڪڏهن ڪو شخص چوي ته آئون غريب آهيان ته ان کي فطرو نٿو ڏئي سگهجي پر جيڪڏهن ان جي چوڻ سان اطمینان حاصل ٿئي يا پهريان غريب هو ته ڏئي سگهجي ٿو.

فطري جا مختلف مسئلا

مسئلہ 1982- انسان کي گهرجي ته فطرو قربت الي الله جي نيت سان، يعني الله تعاليٰ جي فرمان ۽ اطاعت جي بجا آوري جي نيت سان ڏي ۽ ڏيڻ وقت فطري جي نيت ڪري.

مسئلہ 1983- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان المبارڪ جي مهيني کان اڳ فطرو ڏي ته صحيح ڪونهي ۽ بهتر اهو آهي ته رمضان المبارڪ مهيني ۾ به فطرو نه ڏجي، البتہ اگر ڪنهن فقير کي رمضان المبارڪ کان اڳ قرض ڏجي ۽ جڏهن فطرو واجب ٿئي ته قرض کي فطري ۾ حساب ڪجي ته ڪو حرج ڪونهي.

مسئلہ 1984- ڪڻڪ يا ٻي ڪا شيءِ جيڪا فطري طور ڏني وڃي ان ۾ ٻي ڪا جنس يا مٽي گڏيل نه هجي، جيڪڏهن ان ۾ اهڙي ڪا شيءِ گڏيل هجي ۽ ان جو (خالص) مال هڪ صاع تائين پهچي وڃي ۽ جدا ڪرڻ کان سواءِ استعمال جهڙي هجي يا جدا ڪرڻ مشڪل نه هجي يا جيڪا شيءِ مليل هجي اها ايتري گهٽ هجي جو توجهه جي قابل نه هجي ته ڪو حرج نه آهي.

مسئلہ 1985- جيڪڏهن ڪو شخص ڪا عيبدار شيءِ فطري ۾ ڏي ته احتياط واجب جي بنياد تي ڪافي نه آهي.

مسئلہ 1986- جنهن شخص کي گهڻن ماڻهن جو فطرو ڏيڻو هجي ان لاءِ ضروري نه آهي ته سڀ فطرو هڪ ئي جنس مان ڏي، مثال اگر ڪجهه ماڻهن جو فطرو ڪڻڪ مان ۽ ٻين جو جَوَن مان ڏي ته به ڪافي آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 1987- عید نماز پڙهندڙ شخص کي احتیاط واجب جي بنياد تي گهرجي ته فطرو عید نماز کان اڳ ڏي، پر اگر کو شخص عید نماز نه پڙهي ته فطري جي ادائگي ۾ ظهر جي وقت تائين دير ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 1988- جيڪڏهن کو شخص فطري جي نيت سان پنهنجي مال جو ڪجهه مقدار الڳ ڪري ڇڏي ۽ عید جي ڏينهن ظهر جي وقت تائين مستحق کي نه ڏي ته جڏهن به هو اهو مال مستحق کي ڏي ته فطري جي نيت ڪري ۽ جيڪڏهن دير ڪنهن معقول سبب جي ڪري هجي ته اشڪال نه آهي.

مسئلو 1989- جيڪڏهن کو شخص فطرو واجب ٿيڻ وقت فطرو نه ڏي ۽ الڳ به نه ڪري ته ان کان پوءِ ادا ۽ قضا جي نيت ڪرڻ کان سواءِ فطرو ڏي.

مسئلو 1990- جيڪڏهن کو شخص فطرو الڳ ڪري ڇڏي ته هو ان کي پنهنجي استعمال ۾ آڻي، ان جي جاءِ تي ٻيو مال فطري جي طور تي ڏي سگهي.

مسئلو 1991- جيڪڏهن ڪنهن شخص وٽ اهڙو مال هجي، جنهن جي قيمت فطري کان گهڻي هجي ته اگر اهو شخص فطرو نه ڏي ۽ نيت ڪري ته ان مال جو ڪجهه مقدار فطري لاءِ هوندو ته احتیاط واجب مطابق ڪافي نه آهي.

مسئلو 1992- جيڪڏهن ڪنهن شخص کو مال فطري لاءِ الڳ ڪيو هجي جيڪڏهن اهو ضايع ٿي وڃي ته جيڪڏهن اهو شخص فقير تائين پهچائي سگهيو پئي پر ادا ڪرڻ ۾ دير ڪيائين يا حفاظت ۾ ڪوتاهي ڪيائين ته ان جو عيوض پري ڏي، پر جيڪڏهن فقير تائين پهچي نه پئي سگهيو ۽ حفاظت ۾ ڪوتاهي نه ڪئي هجيس ته ان جو ضامن نه آهي.

مسئلو 1993- جيڪڏهن فطري ڏيڻ واري کي پنهنجي علائقي ۾ مستحق ملي وڃي ته احتیاط واجب اهو آهي ته فطرو ٻئي هنڌ نه کڻي وڃي ۽ جيڪڏهن کڻي وڃي ۽ مستحق تائين پهچائي ته ڪافي آهي ۽ اگر ٻئي هنڌ کڻي وڃي ۽ تلف ٿي وڃي (گم ٿي يا خراب ٿي) ته ان کي گهرجي ته ان جو عيوض ادا ڪري.

حج جا حکم

مسئلو 1994- حج خدا جي گهر جي زيارت ڪرڻ ۽ انهن عملن کي انجام ڏيڻ جن کي اتي بجا آڻڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي ۽ ان جي ادائگي هر ان شخص لاءِ جيڪو هيٺيان شرط پورا ڪندو هجي سڄي عمر ۾ هڪ دفعو واجب آهي.

- (1) انسان بالغ هجي
- (2) انسان عاقل (عقل وارو) ۽ آزاد هجي (يعني چريو به نه هجي ۽ غلام به نه هجي)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

- (3) حج تي وڃڻ لاءِ ڪنهن اهڙي ناجائز ڪم ڪرڻ تي مجبور نه هجي جنهن جو ڇڏڻ (نه ڪرڻ) حج ڪرڻ کان وڌيڪ اهم هجي يا ڪنهن اهڙي واجب ڪم کي ترڪ نه ڪري جيڪو حج کان وڌيڪ اهم هجي پر جيڪڏهن اهڙي صورتحال ۾ حج تي وڃي ته جيتوڻيڪ گناهگار آهي پر سندس حج صحيح آهي.
- (4) طاقت رکندڙ هجي ۽ طاقت وارو هجڻ گھڻن ئي شين تي منحصر آهي:
- 1- انسان رستي جو خرچ ۽ سواري رکندو هجي يا ايترو مال رکندو هجي جو ان مان انهن شين کي مهيا ڪري سگهي.
  - 2- ايتري صحت ۽ طاقت رکندو هجي جو مڪي معظمه وڃي حج بجا آڻي سگهي ها پر هي شرط ان حاجي لاءِ آهي جيڪو پاڻ حج ڪندو هجي پر جيڪڏهن ڪنهن وٽ مال آهي پر بدني طاقت نه اٿس يا (مثال جي طور مريض هجي) حج ڪرڻ ان لاءِ نقصان جو سبب ٿئي ۽ چاڪ ٿيڻ جي اميد نه هجي ته پوءِ حج لاءِ نائب (يعني ٻيو ڪو ان بدران حج) ڪري.
  - 3- مڪي معظمه وڃڻ لاءِ رستي ۾ ڪا رڪاوٽ نه هجي ۽ جيڪڏهن رستو بند هجي يا انسان کي ڊپ هجي ته رستي ۾ ان جي جان يا آبرو ضايع ٿي ويندي يا سندس مال ڪسجي ويندو ته ان تي حج واجب ڪونهي، پر اگر هو ٻئي رستي سان وڃي سگهي ته پوءِ ڀلي اهو رستو ڪيترو به ڊگهو ڇو نه هجي ان کي گهرجي ته ان ئي رستي سان هليو وڃي، پر رستو ايترو ڊگهو ۽ معمول مطابق نه هجي جو ماڻهو چون ته حج جو رستو بند آهي ته پوءِ وڃڻ واجب ناهي.
  - 4- ان وٽ ايترو وقت هجي جو مڪي پهچي حج جا اعمال بجا آڻي سگهي.
  - 5- جن ماڻهن جو خرچ ان تي واجب هجي (مثال جي طور زال ۽ ٻار) ۽ جن ماڻهن جو خرچ برداشت ڪرڻ ماڻهو ان لاءِ ضروري سمجهندا هجن انهن جو خرچ ان وٽ موجود هجي.
  - 6- حج کان واپسيءَ کان پوءِ هو اهڙو هنر يا جائداد يا زراعت جي آمدني يا آمدنيءَ جو ڪو ٻيو ذريعو رکندو هجي جو مجبور نه ٿي وڃي ۽ سختي سان زندگي نه گذاري.
- مسئلو 1995- جنهن شخص جي حاجت پنهنجي ذاتي گهر کان سواءِ پوري نه ٿي سگهي ان تي حج ان وقت واجب آهي جڏهن گهر لاءِ به رقم هجي.
- مسئلو 1996- جيڪا عورت مڪي وڃي سگهندي هجي اگر واپسيءَ کان پوءِ ان وٽ پنهنجو ڪو مال نه هجي ۽ مثال طور ان جو مڙس به غريب هجي ۽ ان کي خرچ نه

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ڏيندو هجي ۽ اها عورت مجبور ٿي وڃي ۽ سختيءَ ۾ زندگي گذاري ته ان تي حج واجب نه آهي.

مسئلو 1997- اگر ڪنهن شخص وٽ حج لاءِ واٽ جو ڪاڌو پيتو ۽ سواري نه هجي ۽ ٻيو کيس چوي ته تون حج تي وڃ آئون تنهنجو خرچ ڏيندس ۽ تنهنجي سفر دوران تنهنجي اهل و عيال کي به خرچ ڏيندو رهندس ته جيڪڏهن ان کي اطمینان ٿي وڃي ته اهو شخص کيس خرچ ڏيندو ته حج ان تي واجب ٿي ويندو.

مسئلو 1998- اگر ڪنهن شخص کي مڪي وڃڻ ۽ اچڻ جو خرچ ۽ جيتري دير هن کي اتي وڃڻ ۽ ڀر لڳي ان لاءِ سندس اهل و عيال جي لاءِ خرچ ڏنو وڃي ۽ ان سان گڏ اهو شرط طئي ڪيو وڃي ته هو حج ڪندو ۽ هو اهو حج قبول ڪري ته ڀلي اهو مقروض هجي ۽ واپسي تي گذاري لاءِ مال به نه هجيست ته به ان تي حج واجب ٿي ويندو پر جيڪڏهن حج وارا ڏينهن هن جي ڪمائن جا آهن ۽ حج تي ويندو ته قرض ڏئي نه سگهندو ۽ زندگيءَ جو خرچ به پورو نه ٿيندس ته ان تي حج واجب نه آهي.

مسئلو 1999- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي مڪي وڃڻ ۽ واپس اچڻ جو خرچ ۽ جيترو وقت کيس اچڻ ۽ وڃڻ ۾ لڳي ان کي سندس اهل و عيال جو خرچ نه ڏنو وڃي ۽ کيس چيو وڃي ته حج تي وڃ، پر اهو سندس ملڪيت نه بنائين ته جيڪڏهن کيس اطمینان هجي ته ڪائنس واپس نه ورتو ويندو ته ان تي حج واجب ٿي ويندو.

مسئلو 2000- اگر ڪنهن کي ايترو مال ڏنو وڃي جيڪو حج لاءِ ڪافي هجي ۽ اهو شرط لڳايو وڃي ته جنهن شخص مال ڏنو آهي ان جي رستي ۾ خدمت ڪندو ان تي حج واجب نه آهي.

مسئلو 2001- اگر ڪنهن کي ايترو مقدار مال جو ڏنو وڃي جو حج ان تي واجب ٿي وڃي ۽ هو حج ڪري ته ڀلي پوءِ هو پاڻ به مال حاصل ڪري وٺي ٻيو حج ان تي واجب نه ٿيندو.

مسئلو 2002- جيڪڏهن ڪو شخص واپار جي سانگي سان، مثال جي ٿاڻين وڃي ۽ ايترو مال ان وٽ اچي وڃي ته جيڪڏهن اتان مڪي وڃڻ چاهي ته طاقت رکندو هجي ته ان کي ڪپي ته حج ڪري ۽ جيڪڏهن هو حج ڪري ته پوءِ ڀلي اوتري دولت حاصل ٿئي جو پاڻ وطن کان مڪي اچي سگهي ته به ان تي ٻيو حج واجب نه آهي.

مسئلو 2003- جيڪڏهن ڪو شخص ان شرط تي اجير (اجرت وٺڻ وارو) ٿئي ته پاڻ ٻئي شخص جي پاران حج ڪندو ته جيڪڏهن هو پاڻ حج تي نه وڃي سگهي ۽ چاهي ٿو ته ڪنهن ٻئي کي پنهنجي جاءِ تي موڪلي ته کيس گهرجي ته جنهن شخص کيس اجير

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

کیو هو ان کان اجازت وني اگر ڪو شخص طاقت رکندو هجي ۽ حج تي نه وڃي ۽ پوءِ غريب ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته ڀلي کيس تڪليف سهڻي پوي ته به حج تي ضرور وڃي ۽ اگر اهو ڪنهن طرح به حج تي نه وڃي سگهندو هجي ۽ ڪو ان کي حج ڪرڻ لاءِ اجير بنائي ته ان کي گهرجي ته مڪي وڃي ۽ جنهن لاءِ کيس اجير بنايو هجي ان جي پاران حج ڪري ۽ پوءِ ٻئي سال تائين مڪي ۾ رهي ۽ پنهنجو حج ڪري پر جيڪڏهن ممڪن هجي ته اجير اجرت جا پئسو نقد وٺي ۽ جنهن شخص کيس اجير بڻايو آهي اهو ان ڳالهه تي راضي هجي ته ٻئي سال ان شخص لاءِ حج ڪري جنهن کيس اجير بڻايو آهي.

مسئلو 2004- انسان جنهن سال قدرت رکندو هجي ان سال ئي مڪي هليو وڃي ۽ پوءِ جيڪڏهن مقرر وقت تي عرفات ۽ مشعرالحرام ۾ نه پهچي سگهي ۽ پوءِ ايندڙ سالن ۾ قدرت نه رکندو هجي ته ان تي حج واجب نه آهي، پر جيڪڏهن ڪيترائي سال حج تي نه ويو هجي پوءِ ڀلي کيس تڪليف ٿي چونه سهڻي پوي ان کي حج ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 2005- جيڪو شخص جنهن سال ۾ پهريون دفعو قدرت وارو ٿيو هجي، جيڪڏهن ان سال حج نه ڪري ۽ پوءِ ڪراڙپ جي ڪري يا بيماريءَ جي ڪري يا ڪمزوريءَ جي ڪري حج نه ڪري سگهي ۽ ان ڳالهه کان نااميد ٿي وڃي ته بعد ۾ پاڻ حج ڪري سگهندو ته کيس گهرجي ته ڪنهن ٻئي کي حج لاءِ موڪلي، ۽ اگر بعد ۾ ان قابل ٿيو ته پاڻ به حج ڪري ۽ اگر ان وٽ پهريون دفعو ڪنهن سال ۾ ايترو مال ٿي وڃي جو حج لاءِ ڪافي هجي ۽ پوڙهائپ يا بيماري يا ڪمزوريءَ جي ڪري حج نه ڪري سگهي ۽ سگهه حاصل ڪرڻ کان نااميد هجي تڏهن به اهوئي حڪم آهي ۽ انهن سڀني صورتن ۾ احتياط مستحب جي بنياد تي گهرجي ته جيڪڏهن نيابتي حج ڪرائڻ وارو مرد هجي، اهڙي ماڻهو کي نائب مقرر ڪري جنهن جو حج تي وڃڻ جو اهو پهريون موقعو هجي. (يعني ان کان اڳ حج نه ڪيو هجيس)

مسئلو 2006- جيڪو شخص ڪنهن ٻئي جي پاران اجير مقرر هجي ان کي ڪپي ته ان جي پاران طواف نساء به بجا آڻي ۽ اگر بجا نه آڻيندو ته ان اجير تي سندس زال حرام ٿيندي.

مسئلو 2007- اگر ڪو شخص طواف نساء صحيح طور تي بجا نه آڻي يا ان کان وسري وڃي ۽ ٿورن ڏينهن کان پوءِ کيس ياد اچي ۽ رستي کان واپس موٽي بجا آڻي ته اهو صحيح آهي. اگر واپس ٿيڻ ان لاءِ تڪليف جو سبب بڻجي ته طواف نساء لاءِ ڪنهن کي نائب بڻائي سگهي ٿو.

امربا لمعروف و نہي المنکر

امربا لمعروف و نہي المنکر عظیم دینی فرض آهي ۽ اللہ سائين قرآن ۾ ارشاد فرمایو آهي: توهان ۾ ”هڪ گروهه اهڙو هجي جيڪو چڱائي ڏانهن دعوت ڏينهن هجي ۽ برائين کان منع ڪندو هجي، اهي ماڻهو ئي فائدي حاصل ڪرڻ وارا“ رسول اڪرم صلي الله عليه واله وسلم جن کان روايت آهي ته پاڻ سڳورن فرمایو: ”جيستائين منهنجي امت چڱائين ۽ نيڪين جي لاءِ حڪم ڏيندي رهي. بچڙائين کان روڪيندي رهندي ۽ چڱائي ۾ هڪٻئي جي مدد ڪندي ان وقت تائين منهنجي امت مان خير ختم نه ٿيندو ۽ جڏهن هو اهو ڪم ڇڏي ڏيندي ته منجهانئس برڪتون ڪنڀون وينديون ۽ ان ۾ هڪڙن کي ٻين جي مٿان ٽونپيو ويندو ۽ انهن جو زمين ۽ آسمان ۾ ڪو مددگار نه هوندو.“ حضرت امير المؤمنين عليه السلام جن کان پڻ اهڙي ئي روايت وارد ٿي آهي. جنهن ۾ فرمائين ٿا، امربا لمعروف و نہي المنکر کي نه ڇڏجڻو. نه ته بدترين ماڻهو توهان جي مٿان حاڪم ٿيندا ۽ توهان پوءِ دعائون گهرندو ته به توهان جون دعائون قبول ڪونه ٿينديون.“

مسئلو (2008) امربا لمعروف و نہي المنکر ان صورت ۾ واجب ٿئي ٿو ته جڏهن معروف جو انجام ڏيڻ واجب هجي ۽ منکر جو انجام ڏيڻ حرام هجي. ان صورت ۾ امربا لمعروف و نہي المنکر واجب ڪفائي آهي ۽ اگر ڪجهه ماڻهو اهو شرعي فرض انجام ڏين ٿا. ته ٻين تان اهو فرض ٽري وڃي ٿو. پر سڀني تي لازم آهي ته اگر حرام ڪم ڪرڻ ۽ واجب ڇڏڻ سر تي اچي وڃي ته پوءِ ان کان اختلاف نه ڪجي ۽ پنهنجي زبان ۽ عمل سان ان کان نفرت بيزاري جو اظهار ڪجي ۽ اينرو واجب عيني آهي. حضرت امير المؤمنين کان هڪ اهڙي ئي روايت آئي آهي جن ۾ فرمائين ٿا ته ”رسول الله صلي الله عليه جن اسان کي حڪم ڏنو آهي ته اسان گناهه ڳارڻ سان گرم جوشي سان نه ملون.“ امربا لمعروف ڪرڻ مستحب آهي. ان صورت ۾ جڏهن معروف انجام ڏيڻ مستحب نه هجي ته واجب ۽ و نہي المنکر ڪرڻ ان صورت ۾ جڏهن منکر يا بچڙائي کي انجام ڏيڻ مکروه هجي ۽ حرام نه هجي.

امربا لمعروف و نہي المنکر ۾ لازمي آهي ته خطاڪار جي حيثيت ۽ شخصيت کي نظر ۾ رکجي ۽ اهو ڏسجي ته ان کي اذيت نه رسي ۽ کيس بيعزتي به محسوس نه ٿئي. اهڙي طرح لازمي آهي ته ايتري سختي ۽ ڏکيائي نه ڪجي جو ماڻهو جي دين ۽ ديني پروگرامن کان ئي نفرت ٿي وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- مسئلو (2009): امربا لمعروف و نہي المنکر جي واجب هجڻ جا پنج شرط آهن:
- (1). نيڪي ۽ بدِي جي شناس هجي. ان بنياد تي ڪو نيڪي ۽ بدِي کان واقف ٿي نه هجي ۽ ڀلائي برائي ۾ تميز نه ڪري سگهندو هجي ان تي امربا لمعروف و نہي المنکر واجب نه آهي. پر ڪن هنڌن تي امربا لمعروف و نہي المنکر جي ڪري نيڪي ۽ برائي کي ڄاڻڻ ۽ سڃاڻڻ واجب ٿي وڃي ٿو.
  - (2). خطاڪار تي اثر جو احتمال. ان بنياد تي ته اگر ڪو ڄاڻندو هجي ته ان جو چوڻ ڪو اثر ڪو نه ڪندو ته عالم سڳورن وٽ مشهور آهي ته ان صورت ۾ سندس شرعي فرض ناهي. امربا لمعروف و نہي المنکر ان تي واجب ناهي. پر احتياط واجب اهو آهي ته نفرت ۽ ناراضگي جو اظهار خطاڪار جي ان خراب ڪم تي اثر نه ڪندو. تڏهن به چوڻ گهرجي.
  - (3). خطاڪار بچڻو ڪم وري وري ڪرڻ جو ارادو رکي. ان بنياد تي ته خطاڪار وري گناهه نه ڪندو ۽ گناهه ته ڪونه ڪندو پر پوءِ به امربا لمعروف و نہي المنکر ان جي مٿان واجب ناهي.
  - (4). خطاڪار پنهنجي عقيددي جي بنياد تي عذر رکندو هجي. مثال جيڪو ڪم ڪري رهيو آهي. ان لاءِ سندس عقيددي جي بنياد تي ان کي حرام نٿو سمجهي. بلڪ مباحت ٿو ڄاڻي. يا جنهن چڱي ڪم کي ڇڏي ٿو ڏي اهو به سندس عقيددي مطابق واجب هجي پر اگر انهن جو منکر انهن ڪمن مان الله رسول جي ناراضگي نه سمجهندو هجي. مثال: ڪنهن محترم ماڻهو کي قتل ڪرڻ، اصل ۾ اهو الله رسول وٽ حرام آهي ان ڪري ان ڪم کان روڪڻ واجب آهي. چاهي ان کي انجام ڏيڻ وارو ڪو عذر رکندو هجي. پوءِ چاهي پاڻ مکلف به نه هجي.
  - (5). امربا لمعروف و نہي المنکر ڪرڻ واري جي جان مال ۽ عزت کي ڪو ڌيان ڇڪائڻ جيترو خطرو نه هجي ۽ برداشت کان وڌيڪ ڏکيائي نه هجي ۽ اهو به ته نيڪي ۽ برائي الله رسول جي نزديڪ ايتري اهم هجي جو ان راهه ۾ نقصان ۽ ڏکيائي کي برداشت ڪرڻ ضروري هجي.
- اگر امربا لمعروف و نہي المنکر ڪرڻ واري کي نقصان نه پهچي پر ٻين مسلمانن جي جان مال يا عزت کي ڌيان ڇڪڻ جيترو نقصان پهچي ته ان صورت ۾ امربا لمعروف و نہي المنکر واجب ناهي. پر ڪڏهن ڪڏهن ڀلائي ۽ برائي الله رسول وٽ وڌيڪ اهم هوندي آهي. ان صورت ۾ نقصان جي اهميت ۽ انهن ڪمن جو پاڻ ۾ ڀيٽ ڪجي. ڇو جو ڪڏهن نقصان سنڌي به امربا لمعروف و نہي المنکر انسان جي مٿان ٿري نه ٿو وڃي.
- مسئلو (2010): امربا لمعروف و نہي المنکر جا درجا:

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

- (1). گناهه گار کان دلي طرح بيزاري اختيار ڪجي. مثال: منهن موڙي ڇڏجي يا ان سان ڳالهائڻ ٻولهاڻ ڇڏي ڏجي.
  - (2). زبان سان هدايت نصيحت ڪجي.
  - (3). عملي قدم کڻجي يعني مارڪٽ ڪجي يا بند ڪري ڇڏجي.
- لازم آهي ته شروعات پهرين ٻن درجن کان ڪجي ۽ پهرين اها شيءِ ڪجي جنهن ۾ تڪليف گهٽ ۽ اثر وڌيڪ هجي. پوءِ اگر ڪو نتيجو نه نڪري ته آهستي آهستي سختي ۽ ڏکيائي ڪندو وڃي. اگر دلي ۽ زباني نفرت جو اظهار موثر نه هجي. ته عملي درجي تائين پهچجي ۽ احتياط واجب آهي ته ٽئين درجي تائين پهچڻ لاءِ شرعي حاڪم کان اجازت وٺجي ۽ لازم آهي ته عمل کي ان هنڌان شروع ڪجي جو ناراضگي ۽ اذيت گهٽ هجي. ۽ پوءِ اگر نتيجو حاصل نه ٿئي ۽ سخت کان سخت ۽ شديد کان شديد قدم کنيا وڃن. پر ايتري حد تائين نه هجي جو ڪنهن جو عضوو پڇي پوي يا جسم زخمي ٿي پوي.
- مسئلو (2011): امربا لمعروف و نهي المنكر جو مڪلف تي پنهنجي گهر وارن ۽ مائٽن جي لاءِ وڌيڪ واجب آهي. ان بنياد تي اگر ڪو پنهنجي گهر وارن، مائٽن ۽ ديني دوستن کي ڏسي ته هو نماز، روزي ۽ خمس جي سلسلي ۾ بي توجهه ڪن ٿا. ۽ حرام ۾ مبتلا آهن، مثال: گلا غيبت ڪن ٿا ۽ ڪوڙ ڳالهائڻ ۾ ڪو احتياط ڪونه ٿا ڪن ۽ ان ۾ وڌندا وڃن ٿا. ته امربا لمعروف و نهي المنكر جي ٽنهي درجن جو خيال ڪندي اڳتي وڌجي ۽ براين کان انهن کي روڪجي. ۽ کين چڱن ڪمن جي دعوت ڏجي. ماءُ پيءُ کي نيڪي جي لاءِ چوڻ برائي کان روڪڻ ۾ احتياط واجب آهي ته نرمي جو مظاهرو ڪجي. هنن سان ڪنهن به قسم جي سختي نه ڪجي.

خريد ڪرڻ ۽ وڪڻڻ جا احڪام (واپار جا حڪم)

مسئلو 1212- ڪاروباري ماڻهوءَ لاءِ مناسب آهي ته خريد يا وڪري جي سلسلي ۾ جيڪي مسئلا سامهون اچن ٿا انهن جا احڪام سکي بلڪه جيڪڏهن مسئلا نه سگهڻ ڪري حرام ۾ ڦاسي يا واجب ڪم ڇڏجي وڃي ته ان کي سگهڻ لازم آهي حضرت امام جعفر صادق عليه السلام جن کان روايت آهي ته جيڪو شخص خريد ۽ وڪرو ڪرڻ چاهي ان کي گهرجي ته انهيءَ جا احڪام سکي ۽ اگر انهن حڪمن کي سگهڻ کان اڳ ۾ خريد و فروخت ڪندو ته باطل يا شڪي قسم جو معاملو ڪرڻ جي ڪري تڪليف ۾ پوندو.

مسئلو 2012- اگر انسان کي مسئلي جي ناواقفيت جي بنياد تي اها خبر نه هجي ته هن جيڪو معاملو طئي ڪيو آهي اهو صحيح آهي يا باطل ته جيڪو مال هن حاصل ڪيو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ العالی...

هجي يا جيڪو مال هن ڏنو هجي انهن کي استعمال نٿو ڪري سگهي، بلڪه کيس مسئلو سڪڻ گهرجي يا احتياط ڪري چاهي مصالحت سان ئي هجي پر جيڪڏهن اها خبر هجيس ته ساڻس معاملو ڪرڻ وارو ان جي استعمال ۾ راضي آهي، پوءِ چاهي معاملو باطل هجي ته به ان جو استعمال جائز آهي.

مسئلو 2014- جنهن شخص وٽ مال نه هجي ۽ ڪجهه خرچ (مثلاً زال ۽ ٻارن جو خرچ) ان تي واجب هجي ته ان کي گهرجي ته ڪاروبار ڪري ۽ مستحب ڪمن لاءِ، مثال اهل وعيال جي رزق ۾ ڪشادگي پيدا ڪرڻ لاءِ ۽ فقيرن جي مدد ڪرڻ لاءِ ڪاروبار ڪرڻ مستحب آهي.

واپار جا مستحب

خريد ۽ فروخت ۾ چار شيون مستحب آهن:

- 1- جنس جي قيمت ۾ خريدارن جي وچ ۾ فرق نه ڪري پر فقيرن لاءِ فرق ڪرڻ سٺو آهي.
- 2- واپار لاءِ ويهڻ وقت شهادتين چوي ۽ معاملي ڪرڻ محل تڪبير چوي.
- 3- جيڪا شيءِ وڪڻي رهيو هجي اها ڪجهه وڌيڪ ڏئي ۽ جيڪا شيءِ وٺي رهيو هجي اها ڪجهه گهٽ وٺي.
- 4- اگر ڪو شخص ڪجهه معاملو ڪرڻ کان پوءِ پشيمان ٿئي ۽ معاملي کي ختم ڪرڻ چاهي ته معاملو ختم ڪري.

واپار جا مڪروه معاملا

مسئلو 2015- ڪجهه شيون معاملي ڪرڻ وقت مڪروه آهن جن مان ڪجهه هي آهن:

1. جيڪڏهن معاملو ڪوئي نه ليکجي ۽ جنس جا عيب نه ٻڌايا وڃن ته معاملو مڪروه آهي ۽ جيڪڏهن عيب نه ٻڌائڻ سان معاملو ڪوئي ٿيندو هجي ته پوءِ انهن کي نه ٻڌائڻ حرام آهي يعني واجب آهي ته اهي عيب ٻڌايا وڃن.
2. سڄو قسم کڻڻ ۽ جيڪڏهن ڪوڙو قسم ٿو کڻي ته حرام آهي.
3. ڪفن ڪپائڻ.
4. ڪنهن مومن کان يا جنهن سان هن سٺي سلوڪ سان معاملو ڪرڻ جو واعدو ڪيو هجي. پنهنجي گهرج کان وڌيڪ قيمت وٺي.
5. صبح جي آذان کان سج اڀرڻ جي وچ ۾ واپار ڪرڻ.
6. ڪنهن شهر جو رهاڪو ڌارين واپارين پاران خريد ڪرڻ يا وڪڻڻ ۾ وڪيل ٿئي، بلڪه احتياط مستحب اهو آهي ته ائين نه ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

7. اهڙي شيءِ جيڪا هڪ مومن خريد ڪرڻ چاهي ته ان جي معاملي ۾ دخل اندازي ڪري بلڪ احتياط مستحب ان کي ڇڏڻ ۾ آهي.

حرام معاملا

مسئلو 2016- حرام معاملا گهڻا آهن پر ڪجهه بيان ڪجن ٿا:

- 1- نشي واريون شيون، غير شڪاري ڪتا، سور ۽ احتياط واجب مطابق مردار جي خريد ۽ وڪرو ان کان سواءِ ٻين نجاستن جي خريد ۽ وڪرو ان صورت ۾ جائز آهي جڏهن انهن مان حلال فائدو حاصل ڪرڻو هجي. (مثال جي طور پائخاني مان پاڻ ٺاهڻو هجي)
- 2- غصبي مال جي خريد ۽ وڪرو جيڪڏهن استعمال جو سبب ٿئي مثال ڏي وٺ ڪري.
- 3- اهڙن پئسن سان معاملو ڪري جن جو وقت گذري چڪو هجي يا ڪوڙن پئسن سان جڏهن معاملي ڪرڻ واري کي ڪوڙي هجڻ جي خبر نه هجي پر جيڪڏهن خبر اٿس ته ڪا ڳالهه نه آهي.
- 4- ان شيءِ جي خريد و فروخت جنهن کي عام طور حرام فعل ۾ استعمال ڪيو وڃي مثال بت يا صليب ٺاهڻ، جوا جا اوزار (سامان وغيره)
- 5- اهڙي شيءِ وٺڻ يا وڪڻڻ جنهن ۾ بي شيءِ جي ملاوت ڪئي وئي هجي ان عمل کي "غش" چوندا آهن. رسول اڪرم ﷺ جن جو ارشاد آهي: اهو شخص اسان مان ناهي جيڪو پنهنجي مسلمان ڀاءُ سان "غش" ڪري ٿو، خدا تعاليٰ ان جي روزي مان برڪت ختم ڪري ڇڏي ٿو ۽ ان جي روزگار جا رستا بند ڪري ڇڏي ٿو ۽ کيس سندس حال تي ڇڏي ڏئي ٿو.

ملاوٽ جا مختلف صورتون

- (1) هڪ سني جنس کي ٻي خراب جنس يا ڪنهن ٻي شيءِ سان ملاوٽ ڪرڻ مثال جي طور کير ۾ پاڻي وجهڻ.
- (2) هڪ جنس جي ٻاهرين صورت سني ٺاهڻ ۽ حقيقت ۾ سنو نه هجي. مثال جي طور پاروٽي ڀاڄي کي پاڻي هڻڻ ته جيئن تازي ڏسڻ ۾ اچي.
- (3) هڪ جنس کي ٻي جنس ڪري ڏيکارڻ، مثال سون کي چمڪائڻ جڏهن ته خريدار کي خبر نه هجي.
- (4) هڪ جنس جو عيب لڪائڻ جڏهن ته وڻندڙ کي اطمینان آهي ته ڪپائڻ وارو، مون سان ائين نه ڪندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2017- جيڪڏهن ڪا پاڪ شي نجس ٿي وئي آهي ۽ ان جو پاڪ ڪرڻ ممڪن به هجي جيئن غاليجو، ٿانون، ته انهن شين جو وڪرو ڪرڻ جائز آهي، اها شيءِ جنهنجو پاڪ ڪرڻ ممڪن نه هجي پر ان جو پاڪ هجڻ حلال فائدي لاءِ شرط نه هجي مثلاً گاسليٽ پر جيڪڏهن حلال فائدو وٺڻ لاءِ ان جو پاڪ هجڻ ضروري هجي ته جيڪڏهن اهو فائدو چڱو ڇوڪو هجي ته به وڪڻڻ جائز آهي.

مسئلو 2018- جيڪڏهن ڪا شيءِ نجس ٿي وڃي وڪڻندڙ خريدار کي ان جي نجاست جي باري ۾ خبردار ڪري اهو ان صورت ۾ آهي جيڪڏهن خريدار کي نه ٻڌائيندو ته خريدار کان حرام فعل ٿي ويندو يا واجب فعل کي ڇڏي ڏيندو مثال جي طور نجس پاڻيءَ سان وضوءَ يا غسل ڪندو ۽ ان سان واجب نمازون پڙهندو يا کائڻ پيئڻ ۾ استعمال ڪندو پر جيڪڏهن خريدار کي نجاست جو ڪو خيال نه آهي ۽ ٻڌائڻ سان به ان تي فرق نه ٿيندو هجي ته ضروري نه آهي ته ان کي ٻڌائي.

مسئلو 2019- اهي دوائون جيڪي نجس آهن ۽ چاهي کاڌيون وڃن يا نه ته انهن جي خريد ۽ وڪرو جائز آهي، پر مٿين مسئلي مطابق عمل ڪري.

مسئلو 2020- جيڪو تيل غير اسلامي ملڪن مان درآمد ڪيو وڃي، جيڪڏهن ان جي نجس هجڻ جي باري ۾ علم نه هجي ته ان جي خريد ۽ فروخت ۾ حرج ڪونهي، جيڪا چرٻي حيوان جي مري وڃڻ کان پوءِ حاصل ڪئي ويندي آهي، جيڪڏهن ان جي باري ۾ احتمال هجي ته هيءُ چرٻي اهڙي حيوان جي آهي جنهن کي شرعي طريقي سان ذبح ڪيو ويو آهي، چاهي اها ڪنهن ڪافر کان وٺجي يا غير اسلامي ملڪن مان حاصل ڪجي ته اها پاڪ آهي ۽ ان جي خريد ۽ فروخت به جائز آهي، پر ان کي کائڻ حرام آهي ۽ وڪڻڻ واري لاءِ اهو ضروري آهي ته خريد ڪرڻ واري کي ان چرٻي جي ڪيفيت کان آگاهه ڪري ۽ مسئلو نمبر 2012 تي عمل ڪري.

مسئلو 2021- جيڪڏهن لومڙي يا ان جهڙا جانور شرعي طريقي سان ذبح نه ڪيا وڃن يا اهي پاڻهي ئي مري وڃن ته اهڙن جانورن جي ڪل (چمڙي) جي خريد ۽ وڪڻڻ احتياط مطابق جائز نه آهي پر جي شڪ هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلو 2022- جيڪو چمڙو غير اسلامي ملڪن مان درآمد ڪيو وڃي يا ڪافر کان ورتو وڃي، اگر ان جي باري ۾ احتمال هجي ته ڪنهن اهڙي جانور جو آهي جنهن کي شرعي طريقي سان ذبح ڪيو ويو آهي ته ان جي خريد ۽ فروخت جائز آهي ۽ ان ۾ نماز پڙهڻ جائز آهي.

مسئلو 2023- چرٻي يا ڪا ٻي شيءِ حيوان جي مرڻ کان پوءِ حاصل ڪئي وڃي يا اهو چمڙو جيڪو مسلمان کان ورتو وڃي ۽ خبر هجي ته ان مسلمان اها شيءِ ڪافر کان ورتي آهي، پر اها تحقيق نه ڪئي اٿس ته اهو چمرو اهڙي جانور جو آهي جنهن کي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

شرعی طریقہ سان ذبح ڪیو ویو آهي یا نه ته اها پاڪ آهي ۽ ان جي خرید ۽ وڪرو جائز آهي، پر ان کي ڪاٺڻ جائز نه آهي.

مسئلو 2024- نشي وارین شین جي خرید و فروخت حرام ۽ باطل آهي.

مسئلو 2025- غصبي مال جو وڪڻڻ حرام آهي پر جيڪڏهن مالڪ اجازت ڏئي ته صحيح آهي ۽ وڪڻڻ واري کي گهرجي ته جيڪا رقم هن خریدار کان ورتي آهي اها کيس واپس ڪري.

مسئلو 2026- جيڪڏهن خریدار سنجیدگي سان سودي ڪرڻ جو ارادو رکندو هجي، پر سندس ارادو اهو هجي ته جيڪا شيءِ خرید ڪري رهيو آهي ان جي قيمت نه ڏيندو ته سندس اهو ارادو سودي جي صحت (صحيح هجڻ) جي لاءِ نقصان ڪار نه آهي، پر اهو ضروري آهي ته خریدار وڪڻڻ واري کي قيمت ادا ڪري.

مسئلو 2027- جيڪڏهن خریدار اهو ارادو ڪري ته جيڪا جنس هن اڌاري خرید ڪئي آهي ان جي قيمت بعد ۾ حرام مال مان ادا ڪندو تڏهن به معاملو صحيح آهي، البتہ کيس گهرجي ته جيتري قيمت مٿس آهي اها حلال مال مان ادا ڪري ته جيئن سندس ذمي ڪجهه به باقي نه رهي.

مسئلو 2028- ڳاڻڻ وڃائڻ جي سازن جي خرید ۽ فروخت حرام آهي، پر گڏيل اوزار مثال ريڊيو موي ۽ ٽيپ رڪارڊ جي خرید ۽ وڪري ڪرڻ ۾ ۽ گهر رکڻ ۾ ڪوبه حرج نه آهي، ان شرط سان ته ان جو اطمینان رکندو هجي ته پاڻ ۽ سندس گهر وارا ان شيءِ کي حرام ڪمن ۾ استعمال نه ڪندا.

مسئلو 2029- جيڪڏهن ڪا اهڙي شيءِ جنهن مان جائز فائدو حاصل ڪري سگهجي، ان ارادي سان وڪڻي وڃي ته ان کي حرام ڪمن ۾ استعمال ڪيو وڃي، مثال طور انگورن کي ان مقصد سان وڪيو وڃي ته ان مان شراب تيار ڪيو وڃي ته اهڙو سودو حرام آهي ڇاڪاڻ ته سودي ۾ پيا سودي کان پهريان اهو طئي ڪيو وڃي پر جيڪڏهن ڪو ماڻهو انگور ان ارادي سان نه وڪڻي ۽ صرف اهو ڄاڻندو هجي ته خریدار ان مان شراب تيار ڪندو ته ظاهر آهي ته معاملي ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي.

مسئلو 2030- احتیاط جي بنياد تي جاندار شين جو مجسمو ٺاهڻ حرام آهي، پر ان جي خرید ۽ وڪرو منع نه آهي پر جاندار جي تصوير ٺاهڻ جائز آهي.

مسئلو 2031- ڪنهن به اهڙي شيءِ کي خرید ڪرڻ، جيڪا جوا، چوري يا باطل سودي سان حاصل ڪئي وئي هجي جيڪڏهن ان کي استعمال ڪرڻ جو سبب ٿئي ته حرام آهي ۽ جيڪڏهن اهڙي شيءِ خرید ڪري چڪو آهي ته کيس گهرجي ته اها شيءِ اصل مالڪ کي موٽائي ڏي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 2032- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙو گيهه وڪڻي جنهن ۾ چرٻي جي ملاوت هجي ۽ ان کي معين به ڪري ته آئون مثال هي هڪ مڻ گيهه وڪڻي رهيو آهيان ته جيڪڏهن چرٻي ايتري مقدار ۾ آهي جو ماڻهو گيهه نه چون ته معاملو باطل آهي، پر جيڪڏهن ايتري مقدار ۾ چرٻي آهي جو ان کي ملاوتي گيهه چون ته سودو صحيح آهي، پر خريدار عيب جي ڪري معاملي کي توڙي پنهنجا پئسا واپس وٺي سگهي ٿو. ۽ جيڪڏهن چرٻي گيهه کان جدا هجي ته معاملو چرٻي جي مقدار جيترو باطل آهي وڪڻندڙ چرٻي جي مقابلي ۾ جيڪي پئسا ورتا آهن واپس ڪري ۽ خريدار به اها چرٻي واپس ڪري ۽ خريدار کي ان گيهه جي معاملي کي ختم ڪرڻ جو به حق آهي ۽ جيڪڏهن ان گيهه کي معين ڪري نه ڪيائو ويو هجي ۽ هڪ مڻ ملاوتي گيهه ڏنو ويو هجي ته خريدار ان گيهه کي واپس ڪري خالص گيهه وٺي سگهي ٿو.

مسئلہ 2033- جن شين کي ماڻهي يا توري وڪيو ويندو آهي، جيڪڏهن ڪو ماڻهو مقابلي ۾ ساڳي جنس وڌائي وصول ڪري مثال هڪ مڻ ڪڻڪ ڏئي ڏيڍ مڻ ڪڻڪ وٺي ته اهو وياج ۽ حرام آهي، جيڪڏهن ٻن جنسن مان هڪ پلي ۽ ٻي ڍلي هجي يا هڪ جنس قيمتي ۽ ٻي گهٽ قيمت واري هجي ته جيڪڏهن وڪڻڻ وارو جيترو مقدار ڏئي رهيو آهي ان کان وڌيڪ مقدار ۾ ساڳي جنس وصول ڪري تڏهن به وياج ۽ حرام آهي، ان ڪري جيڪڏهن ثابت تامين ڏئي ان کان وڌيڪ مقدار ۾ پيگل تتل تامين ورتو وڃي يا چانورن جو اهو قسم ڏئي جنهن کي صدي چوندا آهن ان کان وڌيڪ مقدار ۾ يا اهي چانور وٺي جن کي گرده چوندا آهن يا گهڙيل سون ڏئي ۽ ان کان وڌيڪ مقدار ۾ اڻ گهڙيل سون وٺي تڏهن به وياج ۽ حرام آهي.

مسئلہ 2034- جيڪا شيءِ وڌاري وٺي رهيو آهي اها ان جنس کان مختلف هجي جيڪا وڪڻي رهيو آهي، مثال طور هڪ مڻ ڪڻڪ کي هڪ مڻ ڪڻڪ ۽ ڏهن (10) روپين جي عيوض وڪڻي تڏهن به وياج ۽ حرام آهي، پر جيڪڏهن ڪا شيءِ وڌيڪ نه وٺي پر اها شرط لڳائي ته خريدار سندس ڪم انجام ڏيندو تڏهن به وياج ۽ حرام آهي.

مسئلہ 2035- جيڪو ماڻهو ڪا شيءِ گهٽ مقدار ۾ ڏئي رهيو آهي جيڪڏهن هو ان سان ٻي ڪا شيءِ شامل ڪري، مثال هڪ مڻ ڪڻڪ ۽ هڪ رومال کي ڏيڍ مڻ ڪڻڪ جي عيوض وڪڻي جيڪڏهن رومال وڌيڪ حصي جي عيوض ۾ ڏيڻ جو ارادو هجي ۽ معاملو به نقدي هجي ته ان ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي ۽ جيڪڏهن ٻنهي طرفن کان ڪا شيءِ وڌائي وڃي، مثال طور ڪو ماڻهو هڪ مڻ ڪڻڪ ۽ هڪ رومال کي ڏيڍ مڻ ڪڻڪ ۽ هڪ رومال جي عيوض وڪڻي ته جيڪڏهن ٻنهي طرفن مان هڪ طرف ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

وڌيل ڪڻڪ ۽ رومال ۽ ٻئي طرف ۾ رومال هڪٻئي جي بدلي جي نيت سان ڏنا وڃن ته ان جي لاءِ به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 2036- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي شيءِ وڪڻي جيڪا ميٽر يا هٿ سان ماپي وڪڻي ويندي آهي، مثال جي طور ڪپڙو يا اهڙي شيءِ وڪڻي جيڪا ڳڻي وڪڻبي آهي جيئن آنا ۽ اڪروت ۽ وڌيڪ وٺي، مثال طور ڏهه آنا ڏئي يارنهن آنا وٺي ته ان ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي، پر جيڪڏهن ٻئي هڪ جنس آهن ۽ رڪت تي ڪپائي مثال طور ڏهه آنا، يارنهن آنا جي بدلي اوڌر تي وڪڻي ته اهو سودو صحيح هجڻ مشڪل آهي. ساڳيو حڪم نوٽن جو آهي مثلاً ڪو ماڻهو ڪنهن کي سو روپيا روڪڙا ڏئي ته مهيني کان پوءِ سو ڏهه روپيا وٺندو، پر جيڪڏهن انهن جي وچ ۾ فرق هجي ته ڪو حرج ڪونهي، مثال سو روپين کي ڪنهن ٻئي قسم جي نوٽ مثال تومنان، ڊينار يا ڊالر جي عيوض روڪڙ يا اوڌر تي وڪڻي ته قيمت ۾ تفاوت جي باوجود به ڪو اشڪال نه آهي.

مسئلو 2037- جيڪڏهن ڪنهن جنس کي ڪجهه شهرن ۾ توري (وزن ڪري) يا ماپي وڪيو ويندو هجي ۽ ڪجهه شهرن ۾ انهن جي خريد و فروخت ڳڻپ جي لحاظ کان ٿيندي هجي ته فقط انهن شهرن ۾ ئي ان کي وڪڻڻ جائز آهي.

مسئلو 2038- جيڪڏهن وڪامندڙ شيءِ ۽ ان جي بدلي ۾ ورتل شيءِ هڪ ئي جنس مان نه هجن ۽ معاملو به روڪڙ هجي ته وڌيڪ وٺڻ ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي، پر جيڪڏهن اوڌر تي هجي ته ان ۾ اشڪال آهي مثال طور جيڪڏهن ڪو ماڻهو هڪ مڻ چانور وڪڻي ۽ ٻه مڻ ڪڻڪ هڪ مهيني کان پوءِ وٺي ته سودي جي صحيح هجڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 2039- جيڪڏهن پڪل ميون جو سودو ڪچن ميون جي بدلي ڪري ته وڌيڪ نٿو وٺي سگهي ۽ جيڪڏهن برابر هجي ته مڪروه آهي جيڪڏهن رڪت تي هجي ته اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 2040- وياج جي لحاظ کان ڪڻڪ ۽ جو هڪ ئي جنس ڳڻبا آهن ان ڪري مثال طور جيڪڏهن ڪو ماڻهو هڪ مڻ ڪڻڪ ڏئي هڪ مڻ ڏهه سير جو وٺي ته اهو وياج ۽ حرام آهي ۽ جيڪڏهن مثال طور ڏهه مڻ جو ان شرط تي خريد ڪري ته ڪڻڪ جي بٽائي تي ڏهه مڻ ڪڻڪ ڏيندو ته جيئن ته جو نقد ورتا اٿس ۽ ڪڻڪ ڪجهه وقت کان پوءِ ڏئي رهيو آهي ان ڪري اهو ساڳيو وڌائي وٺڻ جي برابر آهي ان ڪري حرام آهي.

مسئلو 2041- پيءُ پٽ ۽ زال مڙس هڪ ٻئي کان وياج وٺي سگهن ٿا. جيڪڏهن هڪ مسلمان ڪنهن اهڙي ڪافر کان وياج وٺي جيڪو اسلام جي پناهه ۾ نه هجي ته حرام نه آهي پر جيڪو ڪافر اسلام جي پناهه ۾ آهي ان سان وياج وارو معاملو ڪرڻ حرام

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

آهي پر جيڪڏهن معاملي کانپوءِ ان ڪافر جي شريعت ۾ وياج ڏيڻ جائز هجي ته ان ڪافر کان وڌيڪ وٺي سگهجي ٿو.

مسئلو 2042- ڏاڙهي ڪوڙائڻ ۽ ان جي اجرت وٺڻ احتياط واجب مطابق جائز نه آهي البتہ مجبوريءَ جي صورت ۾ يا ڏاڙهي رکڻ سان انسان کي اهڙو ضرر يا نقصان پهچي جو عام طور ماڻهو برداشت نه ڪري سگهي، توڻي جو ٺٺول يا مذاق جي ڪري هجي ته مشڪل نه آهي.

مسئلو 2043- ڳائڻ وڃائڻ حرام آهي. ان جو مقصد هي آهي ته اهڙو آواز ڪڍيو وڃي جيڪو بُرن پروگرامن سان مناسب هجي ۽ قرآن ۽ دعا اهڙي سُرُن ۾ پڙهڻ جائز نه آهن. احتياط واجب مطابق انهن کان سواءِ ٻي شيءِ به ان سُر ۾ نه چئي وڃي ۽ ڳائڻ ٻڌڻ به حرام آهي، ان تي پئسا وٺڻ به حرام آهن ۽ وٺڻ واري جي ملڪيت نه ٿيندا ۽ اهڙي طرح انهيءَ کي ياد ڪرڻ ۽ سيکارڻ به حرام آهي. موسيقي يعني ساز واري اوزارن کي اهڙي طرح وڃائڻ جو ٻري محفلن سان مناسبت رکي حرام آهي، نه ته حرام نه آهي حرام موسيقيءَ تي اجرت وٺڻ حرام آهي ۽ اها ان جي ملڪيت نه ٿيندي، اهڙي طرح موسيقي سکڻ ۽ سيکارڻ به حرام آهي.

وڪڻڻ واري ۽ خريدار جا شرط

مسئلو 2044- وڪڻڻ واري ۽ خريدار لاءِ ڇهه شرط آهن:

- 1- بالغ هجن.
- 2- عاقل هجن.
- 3- سفيه نه هجن يعني پنهنجي مال کي فضول ڪمن ۾ خرچ نه ڪندا هجن.
- 4- خريد و فروخت جو ارادو رکندا هجن، ان ڪري جيڪڏهن ڪو مذاق ۾ چوي ته مون پنهنجو مال وڪيو ته سودو باطل آهي.
- 5- ڪنهن انهن کي خريد و فروخت لاءِ مجبور نه ڪيو هجي.
- 6- جنس ۽ ان جي بدلي ۾ جيڪا شيءِ هڪ ٻئي کي ڏئي رهيا آهن انهن جا مالڪ به هجن. انهن بابت احڪام ايندڙ مسئلن ۾ بيان ڪيا ويندا.

مسئلو 2045- ڪنهن نابالغ ٻار سان سودو (معاملو) ڪرڻ جيڪو اڪيلي سر معاملو ڪري رهيو هجي باطل آهي، سواءِ انهن شين جي جن ۾ اهڙي نابالغ ٻار سان معاملو ڪرڻ عام رواج هجي، جيڪو ٻار ٻري پلي جي تميز رکندو هجي پر جيڪڏهن معاملو ان جي سرپرست سان هجي ۽ نابالغ ٻار جيڪو پلي ٻري ۾ تميز رکندو هجي فقط خريد و فروخت جو صيغو جاري ڪري ته معاملو صحيح آهي، پر جيڪڏهن جنس يا رقم ڪنهن ٻئي ماڻهوجو مال هجي ۽ ٻار وڪيل جي حيثيت سان ان مال کي مالڪ جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

طرفان وڪڻي يا ان رقم سان ڪا شيءِ خريد ڪري ته ظاهر آهي ته سودو صحيح آهي چاهي اهو بري پلي ۾ ٽيميز رکندڙ ٻار اڪيلي سر ان مال يا رقم کي استعمال ڪري سگهندو هجي ۽ اهڙي طرح جيڪو ٻار ان ڳالهه جو وسيلو هجي ته وڪڻڻ واري کي رقم ڏئي ته جيڪڏهن ٻار بري پلي ۾ ٽيميز نه به رکندو هجي ته به سودو (معاملو) صحيح آهي ڇو ته اصل ۾ ٻن بالغ ماڻهن پاڻ ۾ معاملو ڪيو آهي.

مسئلو 2046- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان صورت ۾ جڏهن هڪ نابالغ ٻار سان سودو ڪرڻ صحيح نه هجي ان کان ڪا شيءِ خريد ڪري يا ان کي ڪا شيءِ وڪڻي ڏئي ته کيس گهرجي ته جيڪا رقم يا جنس ان ٻار کان ورتي اٿس، جيڪڏهن اها خود ٻار جي ملڪيت هجي ته ان جي سرپرست کي يا جيڪڏهن ڪنهن ٻئي جي ملڪيت هجي ته ان جي مالڪ کي ڏئي يا ان جي مالڪ جي رضامندي حاصل ڪري ۽ جيڪڏهن معاملي ڪرڻ وارو ماڻهو ان جنس يا رقم جي مالڪ کي نه سڃاڻندو هجي ۽ ان کي ڳولھڻ جو ڪو ذريعو به نه هجي ته ان ماڻهوءَ کي گهرجي ته جيڪا شيءِ هن ٻار کان ورتي آهي اها ان شيءِ جي مالڪ جي طرفان ڪنهن فقير کي ڏئي ۽ احتياط لازم مطابق حاڪم شرع کان اجازت وٺي.

مسئلو 2047- ماڻهو هڪ ٽيميز رکندڙ ٻار سان ان صورت ۾ معاملو ڪري جڏهن ان سان معاملو ڪرڻ صحيح نه هجي ۽ هن جيڪا جنس يا رقم ٻار کي ڏني آهي اها تلف (برباد) ٿي وڃي ته ظاهر هي آهي ته اهو ماڻهو ٻار کان سندس بالغ ٿيڻ کان پوءِ يا ان جي سرپرست کان مطالبو ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن ٻار ٽيميز رکندڙ نه هجي يا پاڻ ان کي تلف نه ڪيو اٿس بلڪه ان وٽ پاڻهي ئي تلف ٿي وئي آهي تڏهن جو بي توجهي جي ڪري تلف ٿي هجي ته به ضامن نه آهي.

مسئلو 2048- جيڪڏهن خريدار يا وڪڻڻ واري کي سودو ڪرڻ تي مجبور ڪيو وڃي، پر سودي ٿيڻ کان پوءِ راضي ٿي وڃي ۽ مثال چوي ته آئون راضي آهيان ته سودو صحيح آهي، پر احتياط مستحب آهي ته معاملي جو صيغو ٻيهر پڙهجي.

مسئلو 2049- جيڪڏهن انسان ڪنهن جو مال سندس اجازت کان سواءِ وڪڻي ۽ مال جو مالڪ ان جي وڪڻڻ تي راضي نه هجي ۽ اجازت نه ڏئي ته معاملو باطل آهي.

مسئلو 2050- ٻار جو پيءُ، ڏاڏو يا پيءُ، ڏاڏي جنهن ماڻهو کي ٻار جي معاملي ۾ وصيت ڪئي هجي ٻار جو مال وڪڻي سگهن ٿا ۽ جيڪڏهن اهي نه هجن ۽ صورتحال جي تقاضا هجي ته مجتهد عادل به ڀاڳل ماڻهوءَ جو مال يا يتيم ٻار جو مال يا اهڙي ماڻهوءَ جو مال جيڪو غائب هجي وڪڻي سگهي ٿو.

مسئلو 2051- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن جو مال غصب ڪري (ان جي مال تي زوري قبضو ڪري) ۽ وڪڻي ڇڏي ۽ مال جي وڪڻجڻ کان پوءِ ان جو مالڪ سودي جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

اجازت ڏئي ته معاملو صحيح آهي ۽ جيڪا شيءِ غصب ڪرڻ واري خريدار کي ڏني آهي ۽ جيڪو فائدو سودي مان هن وقت تائين حاصل ٿيو آهي اهو خريدار جو آهي ۽ جيڪا شيءِ خريدار ڏني آهي ان شيءِ مان جيڪو فائدو سودي جي وقت کان وٺي حاصل ٿيو اهو ان شخص جي ملڪيت آهي جنهن جو مال غصب ڪيو ويو آهي.

مسئلو 2052- جيڪڏهن ماڻهو ڪنهن جو مال غصب ڪري وڪڻي ڇڏي ۽ ان جو ارادو اهو هجي ته ان مال جي قيمت خود سندس ملڪيت هوندي، پوءِ جيڪڏهن مال جو مالڪ اجازت ڏئي ته معاملو صحيح آهي پر مال جي قيمت غاصب جي نه بلڪ مالڪ جي ملڪيت ٿيندي.

جنس ۽ ان جي عيوض جا شرط

مسئلو 2053- جيڪا شيءِ وڪڻي وڃي ۽ جيڪا شيءِ ان جي بدلي ۾ ورتي وڃي انهن ۾ پنجن شرطن جو هجڻ ضروري آهي:

- 1- ماپ يا تور يا ڪٽڻ وغيره جي صورت ۾ مقدار معلوم هجي.
  - 2- ٻئي طرف (خريدار ۽ وڪڻڻ وارو) انهن شين کي هڪ ٻئي جي حوالي ڪري سگهن جيڪڏهن حوالي نه ڪري سگهن ته معاملو باطل آهي پر جيڪڏهن ڪنهن ٻي شيءِ سان گڏ معاملو ڪن جيڪا ڏني سگهن ٿا ته معاملو صحيح آهي اهڙي طرح ڪپائيندڙ حوالي نه ٿو ڪري سگهي پر خريدار ان کي حاصل ڪري سگهي ته به معاملو صحيح آهي مثال فرار ٿيل گهوڙو ڪپائيندڙ حوالي ڪرڻ جي قدرت نه ٿو رکي پر خريدار ان گهوڙي کي وٺي سگهي ٿو ته معاملو صحيح آهي ۽ ٻي شيءِ ملائڻ جي ضرورت نه آهي.
  - 3- اهي خاصيتون جيڪي جنس يا عيوض ۾ موجود آهن ۽ جن جي ڪري سودي جي طرف ماڻهن جي رغبت ۾ فرق پوندو هجي ٻڌايون وڃن.
  - 4- ملڪيت سان ڪنهن ٻئي جي حق جو تعلق نه هجي، جيڪو ملڪيت مان نڪرڻ سان ضايع ٿي ويندو.
  - 5- وڪڻڻ وارو ان جنس کي ئي وڪڻي نه ان جي فائدي کي، مثال طور جيڪڏهن جڳهه جي هڪ سال جو فائدو وڪيو وڃي ته صحيح ناهي، پر جيڪڏهن خريدار نقد پئسن جي بجاءِ پنهنجي ملڪيت جو فائدو ڏئي، مثال طور ڪنهن کان فرش خريد ڪري ۽ ان جي بدلي ۾ پنهنجي جڳهه جي هڪ سال جو فائدو ڏئي ته ان ۾ اشڪال ناهي.
- ۽ انهن جا حڪم ايندڙ مسئلن ۾ بيان ڪيا ويندا.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 2054- جنهن جنس جو سودو ڪنهن شهر ۾ توري يا ماڻي ڪيو ويندو هجي ان شهر ۾ انسان کي گهرجي ته ان جنس کي تور يا ماڻ جي لحاظ کان ئي خريد ڪري. پر جنهن شهر ۾ ان جنس جو سودو ان کي صرف ڏسي ڪيو ويندو هجي ته ان شهر ۾ صرف ڏسي خريد ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 2055- جن شين جي خريد و فروخت توري ڪئي ويندي هجي ان جو سودو ماڻي به ڪري سگهجي ٿو، مثال طور ته هڪ ماڻهو ڏهه من ڪڻڪ وڪڻڻ چاهي ٿو ته هو هڪ اهڙو پيمانو جنهن ۾ هڪ من ڪڻڪ پوندي هجي ڏهه دفعا پري ڏئي سگهي ٿو.

مسئلہ 2056- جيڪي شرط ٻڌايا ويا آهن، جيڪڏهن ڪنهن سودي ۾ انهن مان ڪوبه هڪ شرط نه هجي چوٿين شرط کانسواءِ ته سودو باطل آهي، پر جيڪڏهن وڪڻڻ وارو ۽ خريدار هڪ ٻئي جي مال کي استعمال ڪرڻ لاءِ راضي هجن ته انهن جي استعمال ڪرڻ ۾ ڪوبه حرج نه آهي.

مسئلہ 2057- جيڪا شيءِ وقف ڪئي وئي هجي ان جو سودو باطل آهي، پر جيڪڏهن اها شيءِ اهڙي طرح خراب ٿي وڃي يا خراب ٿيڻ واري هجي جو جنهن فائدي جي لاءِ وقف ڪئي وئي هئي اهو فائدو حاصل نه ڪري سگهجي، مثال مسجد جي نڪ ايتري تتي وڃي جو ان تي نماز نه پڙهي سگهجي ته ان کي وڪڻڻ ۾ ڪوبه اشڪال ناهي ۽ جيستائين ممڪن هجي ته احتياط مستحب جي بنياد تي ان جي قيمت ان مسجد ۾ اهڙي ڪم لاءِ خرچ ڪجي جيڪو وقف ڪرڻ واري جي مقصد جي ويجهو هجي.

مسئلہ 2058- جڏهن انهن ماڻهن جي وچ ۾ جن جي لاءِ مال وقف ڪيو ويو آهي، اهڙو اختلاف پيدا ٿي پوي جو انديشو پيدا ٿئي ته جيڪڏهن وقف ٿيل مال وڪرو نه ڪيو ويو ته اهو مال يا ڪنهن انسان جي جان هلي ويندي ته وقف ٿيل مال وڪرو ڪرڻ ۾ اشڪال آهي پر جيڪڏهن وقف ڪرڻ واري اهو شرط لڳايو هجي ته وقف جي وڪڻڻ ۾ مصلحت هجي ته وڪرو ڪيو وڃي ته وڪري ڪرڻ ۾ ڪو حرج نه آهي.

مسئلہ 2059- جيڪا جائداد ڪنهن ٻئي کي اجاري (ڪرائي) تي ڏني وئي هجي ان جي خريد ۽ فروخت ۾ ڪو اشڪال ناهي، پر جيتري وقت لاءِ ڪرائي تي ڏني وئي آهي ايتري وقت اندر ان جو استعمال رڳو ڪرائيدار جو حق آهي ۽ جيڪڏهن خريدار کي اهو علم نه هجي ته اها جائداد ڪرائي تي ڏني وئي آهي يا ان گمان جي سبب ته ڪرائي جو وقت ٿورو آهي ان جائداد کي خريد ڪري ورتو هجي ته جڏهن کيس حقيقت حال جي خبر پوي ته هو معاملو ختم ڪري (توڙي) سگهي ٿو.

خريد ۽ فروخت جو صيغو

مسئلہ 2060- خريد ۽ فروخت ۾ اهو ضروري ناهي ته صيغو عربي ۾ پڙهجي، مثال جيڪڏهن وڪڻڻ وارو سنڌي ۾ چوي ته مون هي مال هيتري رقم ۾ وڪرو ڪيو ۽

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

خريدار چوي ته مون قبول ڪيو ته معاملو صحيح آهي، پر اهو ضروري آهي ته خريدار ۽ وڪڻڻ وارو قصد انشاء رکندا هجن، يعني اهي به جملا چوڻ سان انهن جو مطلب حقيقت ۾ خريد ۽ فروخت هجي.

مسئلو 2061- جيڪڏهن سودوڪرڻ وقت صيغون پڙهيو وڃي، پر وڪڻڻ وارو ان مال جي بدلي ۾ جيڪو هو خريدار کان وٺي رهيو آهي پنهنجو مال سندس ملڪيت ۾ ڏئي ته معاملو صحيح آهي ۽ ٻئي ماڻهو (ذڪر ٿيل شين جا) مالڪ ٿي ويندا.

ميون جي خريد ۽ فروخت

مسئلو 2062- اهڙو ميون جنهن ۾ ميوي جا داڻا نه ٿي ويا آهن ۽ گل ڇڻي چڪا هجن ۽ معلوم هجي ته آفت کان بچي ويندا يا نه بچندا ۽ ميوي جي مقدار جو اندازو هڻي سگهجي ٿو ته انهن کي پٽڻ کان پهريان ڪپائي سگهجي ٿو بلڪه اگر معلوم نه هجي ته اڃان آفت کان خارج ٿيا آهن يا نه ان شرط سان ته ٻن سالن تائين يا وڌيڪ مدت باغ جي ميوي کي ڪپايو وڃي يا جيڪي موجود داڻا آهن پر قابل توجه قيمت رکندا هجن ته معاملو صحيح آهي اهڙي طرح زمين جي فصل کي يا ٻي شيءِ ڪپائي وڃي ته معاملو صحيح آهي پر ان صورت ۾ احتياط لازم هي آهي ته ڪا به شيءِ به ملائي وڪرو ڪرڻ گهرجي ته جيئن ميوي جا داڻا ميون نه ٿين ته خريدار جو سرمايو محفوظ هجي.

مسئلو 2063- جيڪو ميون اڃا وڻ ۾ پيدا مس ٿيو هجي ته داڻا پيدا ٿيڻ کان اڳ ۾ يا گل ڇڻڻ کان اڳ ۾ به وڪڻڻ جائز آهي پر ان سان ڪا شيءِ ضرور ملائي ڪپائي جيئن اڳئين مسئلي ۾ بيان ٿيل آهي يا هڪ سال کان وڌيڪ ميون ڪپائي.

مسئلو 2064- وڻ تي بينل ڪجيون چاهي ڪجيون هجن يا پڪيون انهن جي وڪڻڻ ۾ ڪو حرج ناهي چاهي اڃا وڻ ۾ ٻئي بينل هجن، پر ان جو عيوض ڪجيون نه هجن چاهي ان وڻ جون يا ٻين وڻن جون ٺي ڇو نه هجن ۽ جيڪڏهن عيوض ڪتل يا ڪجيون جيڪي پڪيون نه آهن قرار ڏئي ته ڪا ڳالهه نه آهي البت جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو جو هڪ وڻ ٻئي ماڻهو جي گهر ۾ هجي ۽ مالڪ جي لاءِ ان تائين پهچڻ مشڪل هجي ته جيڪڏهن ان وڻ جي ڪجين جو اندازو لڳايو وڃي ۽ وڻ جو مالڪ ان وڻ کي ان گهر يا باغ جي مالڪ کي وڪڻي ڏئي ۽ ان جو عيوض انهيءَ وڻ جي ڪجين کي قرار ڏي ته ڪوبه اشڪال ناهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2065- ونگا، واڱڻ ۽ پاڇيون ۽ انهن جهڙيون ٻيون شيون جيڪي سال ۾ ڪيترائي دفعا فصل ڏينديون آهن، جيڪڏهن اهي ظاهر ۽ نمايان ٿي چڪيون هجن ۽ اهو طئي ڪيو وڃي ته خريدار انهن مان سال ۾ ڪيترادفا فصل حاصل ڪندو ته انهن کي وڪڻڻ ۾ ڪوبه حرج ناهي پر جيڪڏهن ظاهر نه ٿيون آهن انهن کي ڪپائڻ اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 2066- جيڪڏهن داڻا پيدا ٿيڻ کان پوءِ ڪڻڪ جي سنگن کي ڪڍڻ يا ٻين سنگن سان سودو ڪيو وڃي ته سودو صحيح نه آهي

روڪ ۽ اوڌر جا حڪم

مسئلو 2067- جيڪڏهن ڪنهن جنس کي نقد پئسن جي عيوض وڪيو وڃي ته سودو ٿي وڃڻ کان پوءِ خريدار ۽ وڪڻندڙ هڪ ٻئي کان جنس ۽ رقم جو مطالبو ڪري سگهن ٿا ۽ ان کي پنهنجي قبضي ۾ وٺي سگهن ٿا. جاءِ ۽ زمين ۽ اهڙين ٻين شين جي قبضي ڏيڻ جو طريقو هي آهي ته ان کي خريدار جي اختيار ۾ ڏنو وڃي جيئن هو ان کي استعمال ڪري سگهي. فرش ۽ لباس وغيره ۾ قبضو ختم ڪري اهڙي طرح خريدار جي اختيار ۾ ڏنو وڃي جو جيڪڏهن اهو ان کي استعمال ڪرڻ چاهي ته استعمال ڪري سگهي ۽ مختلف شين جو استعمال به مختلف آهي.

مسئلو 2068- اوڌر جي معاملي ۾ ادا ٿيڻ جو وقت مقرر ڪرڻ گهرجي، جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪا جنس ان واعدن تي وڪڻي ته هو ان جي قيمت فصل لهڻ تي وٺندو ته جيئن ته ان جو وقت مقرر ۽ معين ناهي ان ڪري اهو سودو باطل آهي.

مسئلو 2069- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪا جنس اوڌر تي وڪڻي ته جيڪا مدت طئي ٿي آهي ان جي گذرڻ کان اڳ هو خريدار کان ان جي قيمت جو مطالبو نٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن خريدار مري وڃي ۽ ان جو ڪو مال هجي ته جنس وڪڻڻ وارو طئي ٿيل وقت کان اڳ ۾ به پنهنجي رقم جو مطالبو مرڻ واري جي وارثن کان ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2070- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪا جنس اوڌر تي وڪڻي ته جيڪا مدت پاڻ ۾ طئي ڪئي آهي ان جي گذرڻ کان پوءِ هو خريدار کان قيمت جو مطالبو ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن خريدار ادا نٿو ڪري سگهي ته وڪڻڻ واري کي گهرجي ته ان کي مهلت ڏئي يا سودو توڙي ڇڏي ۽ جيڪڏهن وڪيل جنس موجود هجي ته ان کي واپس وٺي.

مسئلو 2071- جيڪڏهن ڪو ماڻهو هڪ اهڙي ماڻهو کي ڪجهه جنس اوڌر تي ڏي، جنهن کي جنس جي قيمت جي خبر نه هجي ۽ وڪڻڻ وارو ان جي قيمت نه ٻڌائي ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

معاملو باطل آهي، پر جيڪڏهن اهڙي ماڻهو کي اوڌر ڏي جنهن کي جنس جي قيمت جي خبر هجي ۽ وڪڻڻ وارو وڌيڪ قيمت لڳائي، مثال طور چوي ته جيڪا جنس آئون توکي اوڌر تي ڏئي رهيو آهيان ان جي قيمت، ان قيمت کان جنهن تي روڪڙ وڪڻندو آهيان هڪ روپيو وڌيڪ وٺندس ۽ خريدار ان شرط کي قبول ڪري ته اهڙي سودي ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي.

مسئلو 2072- جيڪڏهن هڪ ماڻهو هڪ جنس اوڌر تي وڪرو ڪئي هجي ۽ ان جي قيمت جي ادائگي لاءِ وقت مقرر ڪيو هجي ته پوءِ جيڪڏهن مثال طور اڌ وقت گذرڻ کان پوءِ ڪجهه رقم گهٽ ڪري ۽ باقي رقم روڪڙي وٺي ته ان ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي.

سلف (قيمت روڪڙي ۽ جنس اڌار) جو سودو ۽ ان جا شرط

مسئلو 2073- سلف جو معاملو ائين آهي ته خريدار رقم ڏئي ڇڏي ۽ ڪجهه وقت کان پوءِ جنس پنهنجي قبضي ۾ وٺي ۽ جيڪڏهن خريدار اهو چوي ته آئون هيءَ رقم ڏئي رهيو آهيان مثال ۾ جنهن مهينن کان پوءِ فلاڻي جنس وٺندس ۽ وڪڻڻ وارو چوي ته مون قبول ڪيو يا وڪڻڻ وارو رقم وٺي ۽ چوي ته فلاڻي جنس هن طرح سان وڪرو ڪيم جو ان جو قبضو جنهن مهينن کان پوءِ ڏيندس ته معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2074- جيڪڏهن ڪو ماڻهو اهڙي سڪي کي جيڪو سون يا چانديءَ جو هجي، سلف جي طريقي سان وڪڻي ۽ ان جي عيوض چاندي يا سون جا سڪا وٺي ته سودو باطل آهي، پر جيڪڏهن اهڙي جنس يا سڪا جيڪي چاندي يا سون جا نه هجن وڪڻي ۽ ان جي عيوض ڪا ٻي جنس يا سون ۽ چانديءَ جا سڪا وٺي ته سودو ان تفصيل مطابق صحيح آهي جيڪو ستين شرط ۾ ايندو ۽ احتياط مستحب ان ۾ آهي ته جيڪا جنس وڪڻي ان جي عيوض رقم وٺي ۽ ٻي ڪا جنس نه وٺي.

مسئلو 2075- سلف جي معاملي ۾ ست شرط آهن.

- 1- اهي خصوصيتون جن جي ڪري ڪنهن جنس جي قيمت ۾ فرق پوندو هجي اهي ٻڌايون وڃن، پر گهڻي تحقيق ڪرڻ به لازمي ڪونهي پر ايترو ڪافي آهي ته ماڻهو چون ته ان جنس جون خصوصيتون معلوم ٿي ويون آهن.
- 2- ان کان اڳ ۾ جو خريدار ۽ وڪڻڻ وارو هڪ ٻئي کان جدا ٿين، خريدار پوري قيمت وڪڻڻ واري کي ڏي يا جيڪڏهن خريدار وڪڻڻ واري جي ايتري ئي رقم جو مقروض هجي ۽ خريدار کي هن کان جيڪو ڪجهه وٺڻو آهي اهو جنس جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

قیمت ۾ڙي حساب ڪري لاهي وٺي ۽ وڪڻڻ وارو ان ڳالهه کي قبول ڪري ۽ جيڪڏهن خريدار ان جنس جي قيمت مان ڪجهه قيمت وڪڻڻ واري کي ڏي ته ان ڏنل قيمت جي مطابق ته سودو صحيح آهي پر وڪڻڻ وارو سودي کي ٽوڙي سگهي ٿو.

3- وقت مقرر ڪجي ۽ جيڪڏهن وڪڻڻ وارو چوي ته جنس جو قبضو فصل ڪٽجڻ وقت ڏيندس ته جيئن ته ان سان وقت جو صحيح اندازو مقرر ناهي ان ڪري سودو باطل آهي.

4- جنس جي قبضي ڏيڻ لاءِ اهڙو وقت مقرر ڪجي جو وڪڻڻ وارو ان کي حوالي ڪري سگهي چاهي جنس ٿوري مقدار ۾ هجي يا گهڻي مقدار ۾ هجي.

5- احتياط واجب مطابق جنس جي قبضي ڏيڻ جي جڳهه مقرر ڪئي وڃي، جيڪڏهن ٻنهي (خريدار ۽ وڪڻڻ واري) جي ڳالهين مان جڳهه معلوم ٿي وڃي ته ان جو نالو وٺڻ ضروري نه آهي.

6- ان جنس جي ٿوري ماپ يا تعداد مقرر ڪجي ۽ جنهن شيء کي عام طرح ڏسي ان جو سودو ڪيو ويندو آهي جيڪڏهن ان کي سلف طور وڪيو وڃي ته ان ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي، پر مثال اُنن يا اکر وٽ جهڙين شين ۾ فرق ايترو گهٽ هجي جو ماڻهو ان کي اهميت نه ڏين.

7- جنهن شيء کي سودي سلف جي طور وڪرو ڪجي جيڪڏهن اها اهڙي جنس هجي جيڪا ماپي يا ٿوري وڪرو ٿيندي آهي ته ان جو عيوض ان ئي جنس مان نه هجي بلڪ احتياط لازم مطابق ان جنس کانسواءِ ٻي جنس به نه هجي جيڪا وزن يا ماپي سان ڪپائي وڃي ٿي ۽ جيڪڏهن اهڙي جنس جيڪا ڳڻپ سان ڪپائي وڃي ٿي احتياط واجب مطابق ان جو بدلو ان جنس مان ڪجهه وڌيڪ مقدار ۾ قرار نه ڏنو وڃي.

سلفي معاملي جا حڪم

مسئلو 2076- جيڪا شيء ڪنهن ماڻهو سلف جي سودي سان خريد ڪئي آهي، ان کي هو (سودي جي) مدت ختم ٿيڻ کان اڳ ۾ وڪڻڻ واري کان علاوه ٻئي ڪنهن جي به هٿ وڪڻي نٿو سگهي ۽ مدت ختم ٿيڻ کان پوءِ جيڪڏهن خريدار اڃا جنس کي قبضي ۾ نه ورتو آهي ته وڪڻڻ ۾ ڪو حرج نه آهي، البتہ ميون کان سواءِ جيڪي شيون ٿوري ماپي وڪيون وينديون آهن، انهن کي پنهنجي قبضي ۾ آڻڻ کان اڳ ۾ ۽ ڪپائيندڙ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

کان سواءِ بئي کي وڪڻڻ جائز نه آهي سواءِ ان جي ته جنهن قيمت تي خريد ڪئي اٿس ان تي ئي وڪڻي ڇڏي يا ان کان گهٽ قيمت ۾ وڪڻي.

مسئلو 2077- سلف واري معاملي ۾ جيڪڏهن وڪڻڻ وارو معين ٿيل مدت جي اندر اها جنس ڏئي جنهن جو سودو ٿيو آهي ته خريدار کي گهرجي ته جيڪڏهن شرطن مطابق هجي ته اها قبول ڪري ۽ جيڪڏهن وڪڻڻ واري جنهن شيءِ جو سودو ڪيو آهي ان کان بهتر شيءِ ڏي ته خريدار کي قبول ڪرڻ گهرجي پر جيڪڏهن بهتر نه هجڻ جو شرط ڪيو وڃي ته قبول ڪرڻ لازم نه آهي.

مسئلو 2078- وڪڻڻ وارو جيڪا جنس ڏي جيڪڏهن ان جنس کان گهٽ هجي جنهن تي سودو ٿيو آهي ته خريدار ان جي قبول ڪرڻ کان انڪار ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2079- جيڪڏهن وڪڻڻ وارو ان جنس جي بجاءِ جنهن جو سودو ٿيو آهي ڪا ٻي جنس ڏي ۽ خريدار ان کي وٺڻ تي راضي ٿي وڃي ته معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2080- جيڪا شيءِ سلف جي طور وڪڻي وئي هجي جيڪڏهن اها خريدار جي حوالي ڪرڻ جي لاءِ طئي ٿيل وقت تي ناياب ٿي وڃي ۽ وڪڻڻ وارو اها جنس مهيا نه ڪري سگهي ته خريدار کي اختيار آهي ته انتظار ڪري جيئن وڪڻڻ وارو اها مهيا ڪري يا سودو ٽوڙي ڇڏي ۽ جيڪا قيمت وڪڻڻ واري کي ڏني آهي اها يا ان جو بدلو واپس وٺي پر احتياط واجب مطابق جنس وڪڻڻ واري کي خريدار وڌيڪ قيمت ۾ نه ٿو وڪڻي سگهي.

مسئلو 2081- جيڪڏهن هڪ ماڻهو ڪا جنس وڪڻي ۽ معاهدو ڪري ته ڪجهه وقت کان پوءِ اها جنس خريدار جي حوالي ڪندس ۽ ان جي قيمت به ڪجهه وقت کان پوءِ وڌندس ته اهڙو سودو باطل آهي.

سون ۽ چانديءَ کي سون ۽ چانديءَ جي عيوض وڪڻڻ

مسئلو 2082- جيڪڏهن سون کي سون جي عيوض ۽ چانديءَ کي چانديءَ جي بدلي وڪرو ڪيو وڃي، چاهي اهي سڪي دار هجن يا نه هجن، جيڪڏهن انهن مان هڪ جو وزن بئي کان وڌيڪ هجي ته معاملو حرام آهي.

مسئلو 2083- جيڪڏهن سون کي چانديءَ جي عيوض يا چانديءَ کي سون جي عيوض وڪيو وڃي ته معاملو صحيح آهي ۽ اهو ضروري ناهي ته ٻنهي جو وزن برابر هجي. جيڪڏهن معاملو رڪت تي هجي ته باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2084- جيڪڏهن سون يا چانديءَ کي سون يا چانديءَ جي بدلي ۾ وڪرو ڪجي ته وڪڻڻ واري ۽ خريدار کي گهرجي ته هڪ ٻئي کان جدا ٿيڻ کان اڳ ۾ جنس ۽ عيوض کي هڪ ٻئي جي حوالي ڪن ۽ جنهن شيءِ جي باري ۾ معاملو طئي ٿيو آهي، جيڪڏهن ان جو ڪجهه به مقدار گراهڪ جي حوالي نه ڪجي ته معاملو باطل آهي ۽ جيڪڏهن ڪجهه مقدار حوالي ڪري ته ان اندازي مطابق معاملو صحيح آهي.

مسئلہ 2085- جيڪڏهن خريدار يا وڪڻڻ واري مان ڪو به هڪ پورو طئي ٿيل مال (قيمت يا جنس) ٻئي جي حوالي ڪري ڇڏي، پر ٻيو ڪجهه مقدار مال جو ان جي حوالي ڪري ۽ هڪ ٻئي کان جدا ٿي وڃن ته ايتري (ڏنل) مقدار جي مطابق معاملو صحيح آهي، پر جنهن کي پورو مال (قيمت يا جنس) نه مليو آهي اهو سودي کي ٽوڙي سگهي ٿو.

مسئلہ 2086- جيڪڏهن چانديءَ جي کاڌ جي مٽي کي خالص چانديءَ جي عيوض ۽ سون جي کاڌ جي مٽي کي خالص سون جي عيوض وڪيو وڃي ته سودو باطل آهي البته جيڪڏهن ٻنهي جو مقدار برابر هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي پر چانديءَ جي مٽيءَ کي سون جي عيوض ۽ سون جي مٽيءَ کي چانديءَ جي عيوض وڪڻڻ ۾ ڪوبه اشڪال نه آهي.

اهي صورتون جن ۾ انسان معاملو ٽوڙي سگهي ٿو

مسئلہ 2087- معاملي ٽوڙڻ جي حق کي ”خيار“ چوندا آهن. خريدار ۽ وڪڻڻ وارو ڪجهه صورتن ۾ معاملو ٽوڙي سگهن ٿا:

- 1- جنهن جاءِ تي معاملو ٿيو آهي ٻئي جڳا ان جاءِ تان هليا نه ويا هجن، هن خيار کي ”خيار مجلس“ چوندا آهن.
- 2- سودي ۾ يا ان جي متعلق ٻين معاملن ۾ وڪڻڻ وارو يا گراهڪ ڪوبه هڪ ٻئي جي طرفان مغبون ٿيو هجي، (ڌوڪو کاڌو هجيس) ته ان کي ”خيار غبن“ چوندا آهن.
- 3- سودو ڪرڻ وقت اهو طئي ڪيو وڃي ته هڪ خاص وقت تائين ٻنهي کي يا ڪنهن هڪ کي معاملو ٽوڙڻ جا اختيار حاصل هجن، ان کي ”خيار شرط“ چوندا آهن.
- 4- سودي جي ٻنهي فريقن (خريدار ۽ وڪڻڻ واري) مان ڪو هڪ پنهنجي مال (قيمت يا جنس) کي ان جي اصليت کان بهتر ٻڌائي پيش ڪري، جنهن جي ڪري ان مال جو شوق ماڻهن جي نظرن ۾ وڌي وڃي، ته ان کي ”خيار تدليس“ چوندا آهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- 5- معاملي جي ٻنهي ڌرين مان هڪ ڌر شرط رکي ته هو فلاڻو ڪم ڪندو ۽ ان شرط تي عمل نه ٿئي يا اهو شرط ڪيو وڃي ته هڪ ڌر ٻئي کي هڪ مخصوص قسم جو مال ڏيندو ۽ جيڪو مال ڏنو وڃي ان پراڻي خصوصيتون نه هجن ان صورت ۾ شرط رکڻ وارو معاملي کي توڙي سگهي ٿو، ان کي ”خيار تخلف شرط“ چوندا آهن.
- 6- جنس يا عيوض ۾ ڪو عيب هجي، ته ان کي ”خيار عيب“ چوندا آهن.
- 7- اها خبر پوي ته ٻنهي ڌرين جنهن جنس جو سودو ڪيو آهي ان جو ڪجهه مقدار ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جو مال آهي ان صورت ۾ جيڪڏهن ان مقدار جو مالڪ معاملي تي راضي نه ٿئي ته خريدار معاملو توڙي سگهي ٿو يا جيڪڏهن ان مقدار جو عيوض ڏئي چڪو آهي ته اهو واپس وٺي سگهي ٿو، ان کي ”خيار شرڪت“ چوندا آهن.
- 8- جنهن جنس کي ٻي ڌر نه ڏنو هجي جيڪڏهن ان جنس جو مالڪ ان جون صفتون ٻڌائي ۽ بعد ۾ معلوم ٿئي ته جيڪي خصوصيتون ٻڌايون ويون هيون، اهي هن جنس ۾ ناهن يا پهريان اهي صفتون ڏنل هيون پر هاڻي مال ۾ موجود نه آهن ته ٻي ڌر وارو معاملو توڙي سگهي ٿو، هن کي ”خيار رؤيت“ چوندا آهن.
- 9- جيڪڏهن خريدار جنس جي قيمت ڏيڻ ۾ دير جي شرط نه رکي ۽ تن ڏينهن تائين قيمت نه ڏئي ته جيڪڏهن وڪڻڻ واري اها جنس خريدار جي حوالي نه ڪئي هجي ته هو سودو توڙي سگهي ٿو يا اصل دير جو شرط نه ٿيل هجي ته ٿوري دير کان پوءِ معاملو توڙي سگهي ٿو، پر جيڪا جنس خريدار خريد ڪئي آهي جيڪڏهن اها ڪجهه اهڙن ميون وانگر آهي جيڪي هڪ ڏينهن رکڻ سان خراب ٿي ويندا آهن ۽ رات تائين ان جي قيمت نه ڏئي ۽ اهو شرط به نه ڪيو هو ته قيمت بعد ۾ ڏيندو ته وڪڻڻ وارو معاملو توڙي سگهي ٿو، هن کي ”خيار تاخير“ چوندا آهن.
- 10- جنهن ماڻهو ڪو جانور خريد ڪيو هجي اهو تن ڏينهن تائين معاملو توڙي سگهي ٿو ۽ جيڪا شيءِ هن وڪڻي آهي، جيڪڏهن ان جي عيوضي ۾ خريدار به جانور ڏنو هجي ته جانور ڏيڻ وارو به تن ڏينهن تائين معاملو توڙي سگهي ٿو، ان کي ”خيار حيوان“ چوندا آهن.
- 11- ڪپائيندڙ جيڪا جنس ڪپائي آهي انکي حوالي نه ڪري سگهي، مثال ڪپايل گهوڙو ڀڄي وڃي، ان صورت ۾ خريدار معاملي کي توڙي سگهي ٿو. ان کي ”خيار تعذر تسليم“ چون ٿا.
- مسئلو 2088- جيڪڏهن خريدار کي جنس جي قيمت جو علم نه هجي يا سودو ڪرڻ وقت غفلت کان ڪم وٺي ۽ ان شيءِ کي عام قيمت کان مهانگو خريد ڪري ۽ ايترو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مہانگو خرید ڪري جو عام ماڻهو ان کي اہمیت ڏین تہ هو معاملو توڙي سگهي ٿو البتہ ضرر ۽ خسارو معاملي ڀڃڻ وقت بہ موجود هجي نہ تہ خیار جو هجڻ مشڪل آهي ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن وڪڻڻ واري کي جنس جي قیمت جي خبر نہ هجي یا سودو ڪرڻ وقت غفلت کان ڪم وٺي ۽ ان جنس کي ان جي قیمت کان سستو وڪڻي ۽ ايترو سستو وڪيو اٿس جو ماڻهو ان کي اہمیت ڏین تہ گذريل شرط سان هو معاملو توڙي سگهي ٿو.

مسئلو 2089- شرط واري وڪري جي معاملي ۾ جڏهن مثال طور هڪ لک روپين جو گهر پنجاه هزار روپين ۾ وڪڻي ۽ طئي ڪيو وڃي تہ جيڪڏهن وڪڻڻ وارو مقرر وقت تائين رقم واپس ڪندو تہ معاملو ختم ڪري سگهندو، جيڪڏهن خريدار ۽ وڪڻڻ وارو خريد ۽ فروخت جي نيت رکن تہ معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2090- شرط واري معاملي ۾ جيڪڏهن وڪڻڻ واري کي اطمینان هجي تہ چاهي مقرر وقت ۾ قیمت واپس نہ بہ ڪري، خريدار کيس اها ملکیت واپس ڏيندو تہ سودو صحيح آهي، پر جيڪڏهن هو وقت ختم ٿيڻ تائين رقم واپس نہ ڪري تہ خريدار کان ملکیت جي واپسيءَ جو مطالبو ڪرڻ جو حق نٿو رکي ۽ جيڪڏهن خريدار مري وڃي تہ انهن جي وارثن کان ملکیت جي واپسيءَ جو مطالبو نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2091- جيڪڏهن ڪوماڻهو سٺي قسم جي چانهه ۾ گهٽ قسم جي چانهه ملائي سٺي چانهه جي نالي سان وڪرو ڪري تہ خريدار معاملو توڙي سگهي ٿو.

مسئلو 2092- جيڪڏهن خريدار کي خبر پوي تہ جيڪو مال هن خريد ڪيو آهي اهو عيب دار آهي، مثال هڪ جانور خريد ڪري ۽ خبر پوي تہ ان جي هڪ اک ناهي ۽ اهڙو عيب مال ۾ سودي کان اڳ ۾ موجود هيو، پر کيس خبر نہ هئي تہ هو معاملو توڙي سگهي ٿو ۽ اهو مال وڪڻڻ واري کي واپس ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن واپس ڪرڻ ممڪن نہ هجي، مثال ان مال ۾ ڪا تبديلي ٿي وئي هجي جيئن ڪپڙو خريد ڪري انکي ڪٽيو یا سببو اٿس یا اهڙي طرح استعمال ڪيو هجي جو واپسي ۾ رڪاوٽ هجي تہ ان صورت ۾ هو بي عيب ۽ عيب دار مال جي قیمت جي فرق کي مقرر ڪري، بي عيب ۽ عيب دار جي قیمت جي نسبت سان رقم وڪڻڻ واري کان واپس وٺي، مثال اهو مال جيڪو چئن روپين ۾ خريد ڪيو هو ۽ ان کي خبر پوي تہ عيب وارو آهي تہ جيڪڏهن بي عيب هجڻ جي صورت ۾ ان جي قیمت اٺ روپيا ٿئي ۽ عيب دار جي صورت ۾ ڇهه روپيا هجي تہ جيئن تہ بي عيب ۽ عيب واري جي قیمت جو فرق چوٿون حصو آهي ان ڪري هن جيتري رقم ڏني آهي ان جو چوٿون حصو يعني هڪ روپيو وڪڻڻ واري کان واپس وٺي سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2093- جيڪڏهن وڪڻڻ واري کي خبر پوي ته هن جنهن شيءِ جي عيوض پنهنجو مال وڪيو آهي ان ۾ عيب آهي ۽ اهو عيب مال ۾ سودي کان اڳ ۾ موجود هو ۽ کيس خبر نه هئي ته هو معاملو ٽوڙي سگهي ٿو ۽ جيڪو ڪجهه کيس سندس مال جي بدلي ۾ مليو آهي اهو ان جي مالڪ کي واپس ڪري سگهي ٿو يا جيڪڏهن تبديليءَ يا استعمال جي ڪري واپس نه ڪري سگهي ته بي عيب ۽ عيب دار جي قيمت جو فرق ساڳي اصول جي مطابق حاصل ڪري سگهي ٿو جنهن جو ذڪر گذريل مسئلي ۾ ڪيو ويو آهي.

مسئلو 2094- جيڪڏهن سودو ڪرڻ ۽ قبضو ڏيڻ کان اڳ ۾ مال ۾ ڪو عيب پيدا ٿي وڃي ته خريدار سودو ٽوڙي سگهي ٿو ۽ جيڪا شيءِ مال جي عيوض ڏني وڃي ته جيڪڏهن ان ۾ سودو ڪرڻ کان پوءِ ۽ قبضو ڏيڻ کان اڳ ۾ ڪو عيب پيدا ٿي وڃي ته وڪڻڻ وارو سودي کي ٽوڙي سگهي ٿو، جيڪڏهن ٻئي ڌرين قيمت جو فرق وٺڻ چاهن ۽ واپس ڪرڻ ممڪن نه هجي ته به جائز آهي.

مسئلو 2095- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي مال جي عيب جو علم سودي ڪرڻ کان پوءِ ٿئي ته ضروري آهي ته فوراً سودي کي ٽوڙي ڇڏي ۽ معمول کان وڌيڪ دير ڪري ته معاملي کي ٽوڙڻ جو حق نه ٿو رکي.

مسئلو 2096- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي جنس خريد ڪرڻ کان پوءِ ان جي عيب جي خبر پوي ته چاهي وڪڻڻ وارو راضي نه هجي ته به خريدار معاملي کي ٽوڙي سگهي ٿو ۽ ”خيار“ جي ٻين صورتن ۾ به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 2097- ٻن صورتن ۾ خريدار مال ۾ عيب هجڻ جي صورت ۾ نه ئي سودو ٽوڙي سگهي ٿو ۽ نه ئي قيمت جو فرق وٺي سگهي ٿو.

1- خريد ڪرڻ وقت مال جي عيب جي خبر هجي.

2- سودي وقت وڪڻڻ وارو چوي ته ”آئون هن مال کي، جيڪي به عيب ان ۾ آهن، انهن سان گڏ وڪڻان ٿو“ پر جيڪڏهن هو عيب جي نشان دهي ڪري ۽ چوي ته آئون ان مال کي هن عيب سميت وڪڻان ٿو ۽ بعد ۾ معلوم ٿئي ته ڪو ٻيو عيب به آهي ته جيڪو عيب وڪڻڻ واري نه ٻڌايو هجي ان جي بنياد تي خريدار اهو مال واپس ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن واپس نه ڪري سگهي ته قيمت جو فرق وٺي سگهي ٿو.

مسئلو 2098- جيڪڏهن خريدار کي معلوم هجي ته مال ۾ عيب آهي ۽ ان جو قبضو ملڻ کان پوءِ ان ۾ ڪو ٻيو عيب ظاهر ٿي پوي ته هو معاملو ٽوڙي نٿو سگهي، پر بي عيب ۽ عيب دار جي وچ ۾ قيمت جو جيڪو فرق هجي اهو وٺي سگهي ٿو، پر

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

جیکڏهن هو عیب دار جانور خرید ڪري ۽ ”خيار“ جو وقت جیکوتي ڏينهن آهي گذرڻ کان اڳ ۾ ان حيوان ۾ ڪو ٻيو عیب ظاهر ٿئي ته چاهي خریدار انکي پنهنجي قبضي ۾ به ورتو هجي پوءِ به هو ان کي واپس ڪري سگهي ٿو ۽ جیکڏهن فقط خریدار کي ڪجهه وقت تائين معاملو ٿوڙڻ جو حق حاصل هجي ۽ ان وقت جي وچ ۾ مال ۾ ڪو ٻيو عیب ظاهر ٿي پوي ته چاهي خریدار اهو مال پنهنجي قبضي ۾ ورتو هجي، هو معاملي کي ٽوڙي سگهي ٿو.

مسئلو 2099- جیکڏهن ڪنهن ماڻهو وٽ اهڙو مال آهي جنهن کي هن پاڻ به نه ڏٺو آهي ۽ ڪنهن ٻئي ماڻهو ان مال جون خصوصیتون کيس ٻڌايون هجن ۽ هو اهي ئي صفتون خریدار کي ٻڌائي ۽ اهو مال ان کي وڪرو ڪري ڏئي ۽ بعد ۾ ان (مالڪ کي) خبر پوي ته ان مال ۾ وڌيڪ صفتون آهن ته هو معاملو ٽوڙي سگهي ٿو.

مختلف مسئلا

مسئلو 2100- جیکڏهن وڪڻڻ وارو خریدار کي ڪنهن جنس جي خرید ڪرڻ جي قيمت ٻڌائي ته کيس گهرجي ته اهي سڀ صفتون به ٻڌائي جنهن جي ڪري مال جي قيمت گهٽ يا وڌيڪ ٿيندي آهي، چاهي ان قيمت (خرید ڪرڻ واري قيمت) يا ان کان به گهٽ قيمت تي وڪڻي، مثال کيس ٻڌائڻ گهرجي ته مال روڪڻ تي خرید ڪيو آهي يا رکت تي ۽ جیکڏهن مال جون ڪجهه صفتون نه ٻڌائي ۽ خریدار کي بعد ۾ خبر پوي ته هو معاملو ٽوڙي سگهي ٿو.

مسئلو 2101- جیکڏهن ماڻهو ڪا جنس ڪنهن دلال کي ڏئي ۽ ان جي قيمت به مقرر ڪري ۽ چوي ته ”هي جنس هن قيمت تي وڪڻ ۽ ان کان وڌيڪ جيتري به قيمت وصول ڪندين اها تنهنجي وڪڻڻ جي مزدوري ٿيندي“ ته ان صورت ۾ اهو ماڻهو ان قيمت کان زياده جيتري به قيمت وصول ڪري اها جنس جي مالڪ جو مال ٿيندي ۽ وڪڻڻ وارو مالڪ کان صرف پنهنجي محنت جي مزدوري وٺي سگهي ٿو، پر جیکڏهن معاهدو ”جعاله“ هجي (جنهن جا مسئلا اڳتي ايندا) ۽ مال جو مالڪ چوي ته جیکڏهن تو هي جنس هن قيمت کان وڌيڪ قيمت تي وڪڻي ته وڌيڪ قيمت تنهنجو حق آهي ته ان ۾ ڪوبه اشڪال ناهي.

مسئلو 2102- جیکڏهن ڪاسائي مادي جانور جو گوشت نر جانور جو گوشت چئي وڪڻندو ته گنهگار ٿيندو، ان ڪري جیکڏهن ان گوشت لاءِ ٻڌائي ۽ چوي ته هي نر جانور جو گوشت وڪڻي رهيو آهيان ته خریدار سودو ٽوڙي سگهي ٿو، پر جیکڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

کاسائي معین نہ کري ۽ خریدار جيڪو گوشت ورتو آهي ان تي راضي ناهي ته کاسائي کي گهرجي ته کيس نہ جانور جو گوشت ڏي.

مسئلو 2103- جيڪڏهن خریدار ڪپڙي واري کي چوي ته مون کي اهڙو ڪپڙو گهرجي جنهن جو رنگ نہ لهي ۽ ڪپڙي وارو اهڙو ڪپڙو ان جي هٿ وڪڻي جنهن جو رنگ لهي وڃي ته خریدار معاملو ٽوڙي سگهي ٿو.

مسئلو 2104- جيڪڏهن وڪڻڻ وارو جيڪا شيءِ ڪپائي ٿو. خريد ڪرڻ واري جي حوالي نہ کري سگهي مثال گهوڙو ڪپايو اٿس جيڪو پڇي ويو آهي ته ان صورت ۾ سودو باطل آهي ۽ خریدار پئسا واپس وٺي سگهي ٿو.

پائيواري جا حڪم

مسئلو 2105- جيڪڏهن ٻہ ماڻهو پاڻ ۾ گڏيل مال سان تجارت ڪن ۽ ان جو فائدو پاڻ ۾ تقسيم ڪن ۽ عربي يا ڪنهن ٻي زبان ۾ شرڪت جا صيغا پڙهن يا ڪو اهڙو ڪم ڪن جنهن مان اها خبر پوي ته هو هڪ ٻئي جا شريڪ بڻجن چاهن ٿا ته سندن شرڪت صحيح آهي.

مسئلو 2106- جيڪڏهن ڪجهه ماڻهو ان مزدوري ۾ جيڪا هو پنهنجي محنت سان حاصل ڪن ٿا هڪ ٻئي سان شرڪت ڪن، مثال ڪجهه ڪم پاڻ ۾ طئي ڪن ته جيڪا اجرت حاصل ڪندا ان کي پاڻ ۾ تقسيم ڪندا ته انهن جي شرڪت صحيح ناهي جيڪڏهن پاڻ ۾ اڌڪمائي تي صلح ڪن ته ڪجهه ڏينهن منهنجي ڪمائي جو اڌ تنهنجو ۽ ان جي مقابلي تنهنجي مزدوري جو اڌ منهنجو ته شرڪت صحيح آهي. هر هڪ ٻئي جي مزدوري ۾ شريڪ ٿي ويندو.

مسئلو 2107- جيڪڏهن ٻہ ماڻهو پاڻ ۾ اهڙي طرح شرڪت ڪن جو انهن مان هر هڪ پنهنجي لحاظ کان هڪ جنس خريد ڪري ۽ ان جي قيمت جي ادائگي جو ٻہ پاڻ ذميدار هجي، پر جيڪا جنس انهن خريد ڪئي آهي ان جي نفعي ۾ هڪ ٻئي جا شريڪ ٿيندا ته اهڙي شرڪت درست ناهي، پر جيڪڏهن هڪ ٻئي کي پنهنجو وڪيل بڻائي جيئن هو اوڌر تي هن لاءِ جنس خريد ڪري ۽ بعد ۾ ٻئي جنس کي پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي شريڪ لاءِ خريد ڪن ته جيئن ٻئي ذميدار هجن ته اهڙي شرڪت صحيح آهي.

مسئلو 2108- جيڪي ماڻهو شرڪت جي ذريعي هڪ ٻئي جا شريڪ بڻجي وڃن انهن جي لاءِ ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجن ۽ ارادي ۽ اختيار سان شرڪت ڪن ۽ اهو به ضروري آهي ته اهي مال کي استعمال ڪري سگهندا هجن، ان کي سفيه (جيڪو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پنهنجو مال فضول ڪمن ۾ خرچ ڪندو آهي) جيئن ته پنهنجي مال کي استعمال ڪرڻ جو حق نٿو رکي، جيڪڏهن اهو ڪنهن سان شرڪت ڪري ته شرڪت صحيح ناهي. مسئلو 2109- جيڪڏهن شرڪت جي معاهدي ۾ اهو شرط لڳايو وڃي ته جيڪو ماڻهو ڪم ڪندو يا پنهنجي پائيواري کان وڌيڪ ڪم ڪندو يا ان جو ڪم ٻئي جي ڪم کان وڌيڪ اهميت وارو هجي ان کي فائدي مان وڌيڪ حصو ملندو ته ضروري آهي ته جيئن طئي ڪيو ويو آهي ان ماڻهوءَ کي ايترو ئي ڏجي ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن اهو شرط لڳايو وڃي ته جيڪو ماڻهو ڪم نه ڪندو يا وڌيڪ ڪم نه ڪندو يا ان جو ڪم ٻئي کان وڌيڪ اهميت وارو نه هجي ان کي فائدي جو وڌيڪ حصو ملندو ته تڏهن به انهن جو شرط صحيح آهي ۽ جيڪو شرط ڪيو اٿن اهو انهيءَ کي ڏين. مسئلو 2110- جيڪڏهن پائيواري طئي ڪن ته سڄو فائدو ڪنهن هڪ ماڻهوءَ جو ٿيندو يا سڄو نقصان انهن مان ڪنهن هڪ کي پرڻو پوندو ته شرڪت جو صحيح هجڻ اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 2111- جيڪڏهن اهو طئي نه ڪجي ته ڪنهن هڪ پائيواري کي وڌيڪ فائدو ملندو ۽ سڀني جو مال هڪ جيترو هجي ته نفعو ۽ نقصان به انهن جي وچ ۾ هڪ جيترو تقسيم ٿيندو ۽ جيڪڏهن انهن جو سرمايو برابر نه هجي ته انهن کي گهرجي ته فائدو ۽ نقصان مال جي نسبت سان تقسيم ڪن، مثال به ماڻهو پائيواري ڪن ۽ هڪ جو سرمايو ٻئي کان ٻيڻو هجي چاهي ڪم ٻئي هڪ جيترو ڪن يا هڪ ٿورو ڪم ڪري يا نه ڪري ته جنهن جو حصو وڌيڪ آهي ته ان جو نفعو ۽ نقصان به وڌيڪ ٿيندو.

مسئلو 2112- جيڪڏهن پائيواريءَ جي معاهدي ۾ اهو طئي ڪيو وڃي ته ٻئي گڏجي خريد ۽ فروخت ڪندا يا هر هڪ جدا خريد ۽ فروخت ڪندو يا انهن مان صرف هڪ ماڻهو خريد ۽ فروخت ڪندو يا ڪو ٽيون شخص معاملي ڪرڻ لاءِ مزدوريءَ تي رکيو وڃي ته انهن کي گهرجي ته ان معاهدي تي عمل ڪن. مسئلو 2113- پائيواريءَ جا ٻه طريقا آهن:

پهريون طريقو: اذني (اجازت واري) پائيواري ۽ اها هيءَ آهي ته گڏيل مال جي معاملي ڪرڻ کان پهريان تجارت وارو مال پائيواري جي گڏيل ملڪيت هو. ٻيو طريقو: معاوضي پائيواري؛ اها ائين آهي ته هر هڪ پائيواري پنهنجو مال پائيواري لاءِ آڻي. نتيجي ۾ هر هڪ پائيواري پنهنجي حصي ۾ ٻئي کي پائيواري ڪري ٿو ان کان پوءِ جيڪڏهن اهو معين نه ڪن ته انهن مان ڪهڙو شخص خريد ۽ فروخت ڪري ته اذني پائيواريءَ ۾ هڪڙو ٻئي جي اجازت کان سواءِ معاملو نه ٿو ڪري سگهي، پر

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

معاوضي پائيواريءَ ۾ هر هڪ اهڙو معاملو ڪري سگهي ٿو جنهن سان پائيواريءَ جي مال کي نقصان نه پهچي.

مسئلو 2114- جيڪو پائيواريءَ واري مال (شرڪت جي سرمائي) تي (استعمال جو) اختيار رکندو هجي ان کي گهرجي ته پائيواريءَ جي معاهدي تي عمل ڪري، مثال جيڪڏهن هن سان طئي ڪيو ويو هو ته اوڌر تي خريد ڪندو يا نقد وڪڻندو يا ڪنهن خاص جاءِ تان خريد ڪندو ته کيس گهرجي ته جيڪو طئي ٿيو آهي ان جي مطابق عمل ڪري ۽ جيڪڏهن ان سان ڪجهه به طئي نه ٿيو هجي ته معمول جي مطابق ڏيئي لڀي (خريد و فروخت) ڪري جيئن شرڪت کي نقصان نه پهچي.

مسئلو 2115- جيڪو پائيواريءَ گڏيل سرمائي سان سودو ڪندو هجي، جيڪو ڪجهه ان سان طئي ڪيو ويو هجي ان جي برخلاف ڪري يا جيڪڏهن ڪجهه به طئي نه ڪيو ويو هجي، پر عام معمول جي خلاف سودا ڪري ته انهن ٻنهي صورتن ۾ قوي قول جي مطابق معاملو صحيح آهي پر جيڪڏهن سودو نقصان جو سبب ٿئي يا سرمائي جو ڪجهه حصو تلف ٿي وڃي ته اهو شريڪ جنهن معاهدي جي خلاف ورزي ڪئي آهي يا معمول جي خلاف ڪم ڪيو اٿس ته ضامن آهي.

مسئلو 2116- جيڪو پائيواريءَ واري سرمائي مان ڪاروبار ڪندو هجي، جيڪڏهن هو فضول خرچي نه ڪري ۽ مال جي سارسنڀال ۾ به گهٽتائي نه ڪري، پر اتفاق سان سرمائي جو ڪجهه مقدار يا سڄو برباد ٿي وڃي ته هو ان جو ذميوار ناهي.

مسئلو 2117- جيڪو پائيواريءَ جي سرمائي سان ڪاروبار ڪندو هجي جيڪڏهن اهو چوي ته سڀ مال برباد ٿي ويو ته جيڪڏهن اعتماد وارو شخص هجي ته شريڪ ان جي ڳالهه کي قبول ڪن جيڪڏهن ائين نه هجي ته شرعي حاکم وٽ شڪايت ڪن ته جيئن قضاوت جي قانونن مطابق جهيڙي جو فيصلو ڪري.

مسئلو 2118- اذني پائيواريءَ ۾ جيڪڏهن سڀ پائيواري ان اجازت کان جيڪا انهن مال کي استعمال ڪرڻ لاءِ هڪ ٻئي کي ڏني آهي ڦري وڃن ته پوءِ انهن مان ڪوبه پائيواريءَ واري مال کي استعمال نٿو ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن انهن مان هڪ پنهنجي ڏنل اجازت کان ڦري وڃي ته ٻين پائيواري کي (مال کي) استعمال جو ڪوبه حق ناهي، پر جيڪو ماڻهو پنهنجي ڏنل اجازت کان ڦري ويو هجي اهو پائيواريءَ واري مال کي استعمال ڪري سگهي ٿو ۽ انهن صورتن ۾ مال وري به گڏيل باقي رهندو.

مسئلو 2119- اذني پائيواريءَ ۾ جيڪڏهن پائيواري مان ڪوبه هڪ گهر ڪري ته پائيواري وارو سرمايو تقسيم ڪيو وڃي، چاهي اڃا پائيواريءَ جي وقت مان ڪجهه باقي هجي، ٻين

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

کي هن جو چوڻ مڃڻ گهرجي، پر جيڪڏهن تقسيم ڪرڻ لاءِ ضروري هجي ته پائيوار
ڪجهه پئسا ڏين يا ان سان پائيوارن کي چڱو ڀلو نقصان ٿئي ته مڃڻ لازم نه آهي.

مسئلو 2120- جيڪڏهن پائيوارن مان ڪو مري وڃي يا چريو ٿي وڃي يا هوش ۾ نه
رهي ته بيا پائيوار مال کي استعمال نٿا ڪري سگهن ۽ جيڪڏهن انهن مان ڪو سفيه
ٿي وڃي (يعني مال فضول ڪمن تي خرچ ڪري) ته به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 2121- جيڪڏهن هڪ پائيوار پنهنجي لاءِ ڪا شيءِ اوڌر تي خريد ڪري ته فائدو
۽ نقصان سندس ذمي آهي، پر جيڪڏهن اها شيءِ پائيواريءَ لاءِ خريد ڪري ۽ شرڪت
جي معاهدي مطابق هجي ته فائدي ۽ نقصان ۾ سڀ شريڪ ٿيندا.

مسئلو 2122- جيڪڏهن پائيواريءَ جي مال سان ڪو سودو ڪيو وڃي ۽ بعد ۾ خبر
پوي ته شرڪت باطل هئي ته جيڪڏهن سودي ڪرڻ جي اجازت ۾ شرڪت جي صحيح
هجڻ جو شرط نه هو، يعني پائيوار اهو ڄاڻيندي ته شرڪت صحيح ناهي، مال کي
استعمال ڪرڻ تي هڪ ٻئي سان راضي هئا ته سودو صحيح آهي ۽ جيڪو ڪجهه ان
سودي مان حاصل ٿيندو اهو انهن سڀني جو آهي، پر جيڪڏهن اها صورت نه هجي ته
جيڪي پائيوار ٻئي جي استعمال تي راضي نه ٿيا هجن، جيڪڏهن اهي چون ته اسان
ان معاملي تي راضي آهيون ته سودو صحيح آهي نه ته باطل آهي ۽ هر صورت ۾ انهن
مان جنهن به شرڪت لاءِ ڪم ڪيو هجي، ۽ ان مفت ۾ ڪم ڪرڻ جو ارادو نه ڪيو
هجي ته هو پنهنجي محنت جو معاوضو معمول ۽ سرمائي جي نسبت مطابق ٻين
پائيوارن کان حصو وٺي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن ان جي عام رواجي اجرت شرڪت جي
صحيح هجڻ واري فائدي کان وڌيڪ هجي ته ان مقدار جيتري وٺي سگهي ٿو.

صلح جا حڪم

مسئلو 2123- صلح مان مراد هي آهي ته انسان ڪنهن سان ان ڳالهه تي اتفاق ڪري ته
پنهنجي مال مان يا پنهنجي مال جي فائدي مان ڪجهه کيس ڏيندو يا پنهنجو قرض يا
حق ڇڏي ڏيندو ۽ ٻيو به ان جي عيوض پنهنجي مال يا فائدي جو ڪجهه حصو هن کي
ڏيندو يا قرض يا حق ڇڏي ڏيندو بلڪه جيڪڏهن ڪو ماڻهو بدلو وٺڻ کان سواءِ پنهنجو
مال يا فائدو ٻئي کي ڏيندو يا قرض يا پنهنجو حق ڇڏي ڏيندو ته به صلح صحيح آهي.

مسئلو 2124- جيڪو ماڻهو پنهنجو مال صلح طور ٻئي کي ڏي ان جي لاءِ ضروري آهي
ته بالغ ۽ عاقل هجي ۽ صلح جو ارادو رکندو هجي ۽ ڪنهن کيس صلح تي مجبور نه
ڪيو هجي اهو به ضروري آهي ته هو سفيه نه هجي ۽ مال ۾ استعمال جو حق رکندو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

هجي مثال خساري جي ڪري حاڪم شرع ان کي پنهنجي مال کي استعمال ڪرڻ کان نه روڪيو هجي.

مسئلو 2125- صلح جو صيغو عربيءَ ۾ پڙهڻ لازمي ناهي پر جن لفظن ۽ ڪم مان به خبر پوي ته ٻنهي ڌرين پاڻ ۾ صلح ڪيو آهي ته صلح صحيح آهي.

مسئلو 2126- جيڪو ماڻهو پنهنجون رڍون ريڍار کي ڏي ته جيئن مثال هو هڪ سال تائين انهن جي سنڀال ڪري ۽ انهن جي کير مان فائدو وٺي ۽ گيهه جو ڪجهه حصو (مالڪ کي) ڏي ته جيڪڏهن ريڍار جي محنت ۽ ان گيهه جي مقابلي ۾ اهو ماڻهو رڍن جي کير تي صلح ڪري ته معاملو صحيح آهي، بلڪه جيڪڏهن رڍون ريڍار کي هڪ سال لاءِ اهو شرط ڪري، ڪرائي تي ڏي ته هو انهن جي کير مان فائدو حاصل ڪري ۽ عيوض ۾ ڪجهه گيهه يا کير ڏي ۽ ان جو مقدار معين نه ڪن تڏهن به صحيح آهي.

مسئلو 2127- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ان قرض جي بدلي ۾ جيڪو سندس ٻئي ماڻهوءَ ڏانهن آهي يا پنهنجي حق جي عيوض ۾ ڪنهن سان صلح ڪرڻ چاهي ته اهو صلح ان صورت ۾ صحيح آهي جڏهن ٻيو ان کي قبول ڪري، پر جيڪڏهن ماڻهو پنهنجي قرض يا حق تان هٿ ڪڍڻ چاهي ته ٻئي جو قبول ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 2128- جيڪڏهن انسان کي خبر هجي ته مٿس ڪيترو قرض آهي، پر قرض ڏيندڙ کي خبر نه هجي ۽ قرض ڏيندڙ کي جيڪو ڪجهه وٺڻو آهي ان کان گهٽ تي صلح ڪري، مثال پنجاه روپيا وٺڻا هجن ۽ ڏهن روپين تي صلح ڪري ته باقي (رقم) مقروض لاءِ حلال ناهي، سواءِ ان صورت ۾ ته جيڪو ڪجهه کيس ڏيڻو آهي اهو قرض ڏيندڙ کي ٻڌائي ۽ ان کي راضي ڪري يا صورت هيءَ هجي ته جيڪڏهن قرض ڏيندڙ کي خبر به هجي ها ته به ڏهن روپين تي صلح ڪري ها.

مسئلو 2129- جيڪڏهن ٻن ماڻهن جو هڪ ٻئي وٽ مال آهي يا هڪ ٻئي جي ذمي تي هجي ۽ کين خبر هجي ته هڪ جو مال ٻئي جي مال کان وڌيڪ آهي جيڪڏهن انهيءَ مال کي هڪ ٻئي کي فروخت ڪرڻ سان وياج ۽ حرام ٿي ويندو ته اهڙي صورت ۾ صلح ڪرڻ به حرام آهي بلڪه جيڪڏهن هڪڙي جو مال ٻئي جي مال کان وڌيڪ هجڻ معلوم نه هجي پر احتمال آهي ته وڌيڪ هجي. احتياط لازم مطابق ان صورت ۾ به اهي ٻئي صلح نه ڪن.

مسئلو 2130- جيڪڏهن ٻه ماڻهو هڪ ماڻهوءَ کان قرض لهڻدا هجن يا ٻه ماڻهو ٻين ٻن ماڻهن کان قرض لهڻدا هجن ۽ پنهنجي پنهنجي گهر تي هڪ ٻئي سان صلح ڪرڻ چاهن ۽ مٿئين مسئلي مطابق وياج نه هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي مثال ٻنهي کي هڪ ٻئي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ماڻهوءَ کان ڏهه من ڪڻڪ وٺي هجي هڪ ڀلي قسم جي ڪڻڪ هجي ۽ ٻي سادي قسم جي ڪڻڪ هجي ۽ وقت به ٿي ويو هجي ته سندن صلح صحيح آهي.

مسئلو 2131- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪنهن ٻئي کان قرض ڪجهه وقت کان پوءِ وٺو هجي ۽ هو قرض جي گهٽ مقدار تي صلح ڪري ۽ سندس مقصد اهو هجي ته پنهنجي قرض جو ڪجهه حصو ڇڏي ڏيندو ۽ باقي نقد وٺندو ته ان ۾ ڪوبه اشڪال ناهي ۽ هي حڪم ان صورت ۾ آهي جڏهن قرض سون يا چاندي يا ڪنهن اهڙي جنس جي شڪل ۾ نه هجي جيڪا ماڻهي يا توري وڪڻي ويندي هجي، پر جيڪڏهن اهڙي جنس نه هجي ته قرض ڏيندڙ لاءِ جائز آهي ته مقروض سان يا ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ سان پنهنجي قرض جي گهٽ مقدار تي صلح ڪري يا ان قرض کي وڪڻي ڇڏي جيئن مسئلي (2248) ۾ بيان ٿيندو.

مسئلو 2132- جيڪڏهن ٻه ماڻهو ڪنهن شيءِ تي پاڻ ۾ صلح ڪن ته هڪ ٻئي جي رضامنديءَ سان ان صلح کي توڙي سگهن ٿا، جيڪڏهن سودي جي سلسلي ۾ ٻنهي کي يا ڪنهن هڪ کي سودي توڙڻ جو حق ڏنو ويو هجي ته جيڪو ماڻهو اهو حق رکي ٿو اهو صلح کي ختم ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2133- جيستائين خريدار ۽ وڪڻڻ وارو ان جڳهه تان هڪٻئي کان جدا نه ٿيا هجن جتي سودو طئي ٿيو هجي اهي ان سودي کي توڙي سگهن ٿا ۽ جيڪڏهن خريدار هڪ جانور خريد ڪري ته هو تن ڏينهن تائين معاملو توڙڻ جو حق رکي ٿو. اهڙي طرح جيڪڏهن هڪ خريدار خريد ڪيل جنس جي قيمت تن ڏينهن تائين نه ڏئي ۽ جنس کي پنهنجي قبضي ۾ نه وٺي جيئن مسئلي نمبر (2083) ۾ گذري ويو آهي ته وڪڻڻ وارو سودي کي توڙي سگهي ٿو، پر جيڪو ماڻهو ڪنهن شيءِ تي صلح ڪري اهو انهن تنهنجي صورتن ۾ صلح کي توڙڻ جو حق نٿو رکي، پر جيڪڏهن صلح جو ٻيو فريق صلح جو مال ڏيڻ ۾ تمام گهڻي دير ڪري يا اها شرط رکي وئي هجي ته صلح جو مال نقد ڏنو وڃي ۽ ٻيو فريق ان شرط تي عمل نه ڪري ته ان صورت ۾ صلح توڙي سگهجي ٿو ۽ اهڙي طرح باقي صورتن ۾ جن جو ذڪر خريد ۽ فروخت جي حڪمن ۾ آهي، صلح توڙي سگهجي ٿو اهڙي طرح جيڪڏهن صلح ۾ هڪ شخص سان دوکو ٿيو هجي ۽ صلح جهيڙي کي ختم ڪرڻ لاءِ ٿيو هجي ته صلح کي توڙي نه ٿو سگهي، ان صورت کان سواءِ به احتياط واجب مطابق دوکو ٿيل صلح کي توڙڻ جو حق نه ٿو رکي.

مسئلو 2134- صلح جي ذريعي حاصل ڪيل شيءِ ۾ جيڪڏهن عيب هجي ته صلح توڙي سگهجي ٿو، پر جيڪڏهن (اهو ماڻهو) عيب دار ۽ ٻي عيب شيءِ جي قيمت جو فرق وٺڻ چاهي ته ان ۾ اشڪال آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2135- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي مال جي باري ۾ ڪنهن ٻئي سان صلح ڪري ۽ ان سان اهو شرط ڪري ته جنهن شيءِ تي مون صلح ڪيو آهي منهنجي مرڻ کان پوءِ مثال تون ان کي وقف ڪري ڇڏيندين ۽ ٻيو ماڻهو به ان جي ڳالهه قبول ڪري ته ان کي گهرجي ته ان شرط تي عمل ڪري.

ڪرائي يا مسواڙ جا حڪم

مسئلو 2136- ڪنهن شيءِ کي ڪرائي تي ڏيڻ يا وٺڻ واري لاءِ ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجي ۽ ڪرائي وٺڻ يا ڏيڻ جو ڪم اختيار سان ڪن ۽ اهو به ضروري آهي ته پنهنجي مال کي استعمال ڪرڻ جو حق رکندا هجن، جيئن ته سفيه پنهنجي مال کي خرچ ڪرڻ جو حق نٿو رکي ان ڪري اهو ڪا شيءِ ڪرائي تي ڏئي يا وٺي نه ٿو سگهي يا مفلس جيڪو پنهنجي جنهن مال کي استعمال ڪرڻ جو حق نه ٿو رکي ڪرائي تي ڏي يا وٺي، پر پاڻ مزدوري ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2137- انسان ٻئي جي طرفان وڪيل بڻجي ان جو مال ڪرائي تي ڏئي سگهي ٿو يا ڪو مال ان جي لاءِ ڪرائي تي وٺي سگهي ٿو.

مسئلو 2138- جيڪڏهن ٻار جو ولي يا سرپرست ان جو مال ڪرائي تي ڏي يا ان کي ڪنهن ٻئي وٽ مزدوري تي مقرر ڪري ته ڪو اشڪال ناهي، جيڪڏهن ٻار جي بالغ هجڻ جو ڪجهه وقت به مزدوريءَ جي وقت ۾ شامل هجي ته ٻار بالغ ٿيڻ تي باقي رهيل مدت جي مزدوريءَ کي ٽوڙي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن صورتحال اها هجي ته ٻار جي بالغ هجڻ جي ڪجهه مدت کي ڪرائي ۾ شامل نه ڪجي ها ته اهو ٻار جي حق ۾ بهتر نه هجي ها ته به ٻار (بالغ ٿيڻ تي) پنهنجي مال جي ڪرائي کي ٽوڙي سگهي ٿو، البته جيڪڏهن ان مدت جو هجڻ ٻار جي مصلحت لاءِ ضروري هو ۽ جيڪڏهن ان کي ڇڏي ته شارع مقدس به راضي نه ٿيندو ته ان صورت ۾ شرعي حاڪم جي اجازت سان مزدوريءَ تي رکيل هجي ته ٻار بالغ ٿيڻ کان پوءِ به ٽوڙي نه ٿو سگهي.

مسئلو 2139- جنهن نابالغ ٻار جو سرپرست نه هجي ان کي مجتهد جي اجازت کان سواءِ مزدوري تي نٿو مقرر ڪري سگهجي ۽ جيڪو ماڻهو مجتهد تائين نه پهچي سگهي ته ڪنهن عادل مومن کان اجازت وٺي، ته ان ٻار کي مزدور بڻائي سگهي ٿو.

مسئلو 2140- ڪرائي ڏيڻ واري ۽ وٺڻ واري لاءِ ضروري ناهي ته صيغو عربي زبان ۾ پڙهن، پر جيڪڏهن ڪنهن شيءِ جو مالڪ ٻئي کي چوي ته مون پنهنجو مال ڪرائي

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

تي ڏٺو ۽ ٻيو چوي ته مون قبول ڪيو ته ڪرايي تي ڏيڻ صحيح آهي، پر جيڪڏهن هو زبان سان ڪجهه به نه چون ۽ مالڪ پنهنجو مال ڪرائي جي قصد سان ڪرائي وٺڻ واري جي حوالي ڪري ۽ هو به ڪرائي جي نيت سان وٺي ته ڪرايو صحيح ٿيندو.

مسئلو 2141- جيڪڏهن ڪو ماڻهو چاهي ته ڪرائي جو صيغو پڙهڻ کان سواءِ ڪم ڪرڻ لاءِ مزدور ٿي وڃي ته جڏهن هو ڪم ۾ مشغول ٿي ويندو ته معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2142- جيڪو ماڻهو ڳالهائي نٿو سگهي، جيڪڏهن هو اشاري سان سمجهائي ته هن ڪا ملڪيت ڪرائي تي ڏني آهي يا ڪرائي تي ورتي آهي ته صحيح آهي.

مسئلو 2143- جيڪو ماڻهو جڳهه، دڪان يا ڪمرو ڪرائي تي وٺي ۽ ان جائداد جو مالڪ اهو شرط لڳائي ته صرف خود ڪرائي دار پاڻ استعمال ڪري سگهي ٿو ته مستاجر (مسواڙ تي وٺڻ وارو) ان کي ڪنهن ٻئي کي ڪرائي تي نٿو ڏئي سگهي، سواءِ ان صورت جي ته اهو اجارو (مسواڙ تي ڏيڻ جو معاهدو) اهڙي طرح طئي ٿئي جو ان جي فائدين مان خود مستاجر کي فائدو ٿئي، مثال هڪ عورت هڪ گهر يا ڪمرو ڪرائي تي وٺي ۽ پوءِ شادي ڪري ۽ ڪمرو يا گهر پنهنجي رهائش لاءِ (مڙس کي) ڪرائي تي ڏئي (چو جو زال جي رهائش جو انتظام مڙس کي ڪرڻو آهي) پر جيڪڏهن مالڪ ڪو اهڙو شرط نه لڳائي ته ان کي ڪنهن ٻئي کي ڪرائي تي ڏئي سگهي ٿو، پر احتياط مطابق ان جي حوالي ڪرڻ وقت مالڪ کان اجازت وٺي پر جيڪڏهن هو اهو چاهي جيتري ڪرائي تي ورتو آهي ان کان وڌيڪ ڪرائي تي ڏي پوءِ چاهي ٻي جنس مان ئي هجي ته ضروري آهي ته جيڪڏهن گهر، دڪان يا ٻيڙي هجي ته مرمت يا رنگ وغيره ڪرايو هجي يا ان جي حفاظت ۾ ڪو نقصان کاڌو هجي.

مسئلو 2144- جيڪڏهن مزدور نيڪيدار سان شرط معين ڪري ته هو فقط انهي نيڪيدار جو ڪم ڪندو ته انهي صورت کان سواءِ جيڪا مٿئين مسئلي ۾ بيان ڪئي آهي ان مزدور کي اهو نيڪيدار ٻئي ڪنهن نيڪيدار کي بطور مزدور نٿو ڏئي سگهي، اگر مزدور اهڙي ڪا به شرط نه ڪئي آهي ۽ نيڪيدار انهي کي ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ کي ساڳي جنس تي جيڪا پهرين نيڪيدار سان طئي ٿي هئي، ڪرائي تي ڏئي ته ضرورت کان وڌيڪ مزدوري نه وٺي پر جيڪڏهن ٻي جنس طئي ڪري ته وڌيڪ وٺي سگهي ٿو، اهوئي حڪم ان وقت آهي جڏهن پاڻ ڪنهن جو ڪم مزدوريءَ تي ڪري ۽ ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ کي انهي ڪم ڪرڻ لاءِ گهٽ مزدوريءَ تي رکي ته ان لاءِ به ساڳيو حڪم آهي (يعني اهو ان کي گهٽ اجرت تي نٿو رکي سگهي) پر جيڪڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ان ماڻهو ڪم جو ڪجهه حصو پاڻ ڪيو آهي ته پوءِ ٻئي مزدور کي گهٽ اجرت تي ڏئي سگهي ٿو.

مسئلو 2145- جيڪڏهن ڪو ماڻهو گهر، دڪان ۽ ٻيڙي کان سواءِ ڪا به شيءِ مثال زمين وغيره ڪرائي تي وٺي ۽ زمين جو مالڪ اها شرط نه ڪري ته صرف هو پاڻ ان مان فائدو وٺندو ته جنهن قيمت تي هن اها شيءِ ڪرائي تي ورتي آهي، جيڪڏهن ان کان وڌيڪ ڪرائي تي ڏي ته ان ڪرائي جو صحيح هجڻ اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 2146- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪو دڪان يا گهر هڪ سال لاءِ مثال سؤ روپيا ڪرائي تي ڏي ۽ ان جي اڌ حصي کي پاڻ استعمال ڪري ته باقي ان اڌ حصي کي سؤ روپيا ڪرائي تي ڏئي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن هو چاهي ته گهر يا دڪان جو اڌ حصو ان کان وڌيڪ ڪرائي تي ڏي جنهن تي هن پاڻ دڪان يا گهر ڪرائي تي ڏنو آهي، مثال 120 روپيا ڪرائي تي ڏي ته ضروري آهي ته ان ۾ مرمت وغيره ڪرائي هجي.

ڪرائي جي مال جا شرائط

مسئلو 2147- جيڪو مال ڪرائي تي ڏنو وڃي ان ۾ هيٺيان شرط هجڻ گهرجن:

- 1- اهو مال معين يا مقرر هجي اگر ڪو ماڻهو چئي ته مون توکي پنهنجي گهرن مان هڪ ڪرائي تي ڏنو ته صحيح ناهي.
- 2- ڪرائي تي وٺڻ وارو ان مال کي ڏسي يا ڪرائي تي ڏيڻ وارو ماڻهو پنهنجي مال جون صفتون اهڙي نموني سان بيان ڪري جو ان مال جي باري ۾ سڄي خبر پئجي وڃي.
- 3- ڪرائي واري مال کي ٻئي جي حوالي ڪرڻ ممڪن هجي، اهڙي گهوڙي کي ڪرائي تي ڏيڻ جيڪو پڇي ويو هجي باطل آهي پر جيڪڏهن ڪرائيدار وٺي سگهي ٿو ته صحيح آهي.
- 4- ان مال مان فائدو حاصل ڪرڻ سان مال ضايع يا ختم نه ٿي وڃي ان ڪري ماني، فروٽ ۽ ٻيون ڪاٺ جون شيون ڪرائي تي ڏيڻ صحيح ناهن.
- 5- شيءِ مان اهو فائدو حاصل ڪرڻ ممڪن هجي جنهن جي ڪري ڪرائي تي ڏني وئي آهي، ان ڪري اهڙي زمين کي زراعت لاءِ ڪرائي تي ڏيڻ جنهن لاءِ بارش جو پاڻي ڪافي نه هجي ۽ اها زمين درياءَ جي پاڻيءَ سان به آباد نه ٿيندي هجي ته معاملو صحيح ناهي.
- 6- جيڪا شيءِ ڪرائي تي ڏني وڃي اها ڪرائي تي ڏيڻ واري جي پنهنجي ملڪيت هجي، جيڪڏهن ڪو شخص نه مالڪ آهي نه وڪيل نه سرپرست ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ڪنهن ٻئي جو مال ڪرائي تي ڏئي ته معاملو ان صورت ۾ صحيح آهي جڏهن ان مال جو مالڪ راضي هجي.

مسئلو 2148- جيڪڏهن وڻ جو ميوو اڃا ان ۾ تيار نه هجي ته ان ارادي سان ته ان ميوو مان فائدو حاصل ڪيو وڃي ان کي اجرت تي ڏيڻ صحيح آهي ۽ هڪ جانور کي ان جي کير لاءِ ڪرائي تي ڏيڻ جو به ساڳيو حڪم آهي، چاهي ان وقت ان ۾ کير نه به هجي.

مسئلو 2149- عورت ان مقصد لاءِ مزدور بڻجي سگهي ٿي ته ان جي کير مان فائدو حاصل ڪجي (يعني ڪنهن ٻئي جي ٻار کي مزدوريءَ تي کير پياري سگهي ٿي) ۽ ضروري ناهي ته ان مقصد لاءِ مڙس کان اجازت وٺي، پر جيڪڏهن ان جي کير پيارڻ سان مڙس جو حق ضايع ٿئي ته پوءِ مڙس جي اجازت کان سواءِ عورت مزدوري تي کير نه ٿي پياري سگهي.

ڪرائي تي ڏنل مال مان فائدي حاصل ڪرڻ جا شرط

- مسئلو 2150- جنهن فائدي لاءِ مال مزدوري تي ڏنو وڃي ان جا چار شرط آهن:
- 1- فائدو حاصل ڪرڻ حلال هجي. جيڪڏهن اهڙو مال آهي جنهن جو فائدو فقط حرام آهي يا شرط ڪري ته حرام فائدو حاصل ڪندو يا معاملي کان پهريان حرام فائدي کي معين ڪن ۽ معاملو ان جي ڪري ٿئي ته معاملو باطل آهي ان مطابق دڪان شراب وڪڻڻ يا شراب جي حفاظت لاءِ ڪرائي تي ڏيڻ ۽ حيوان کي شراب کڻڻ لاءِ ڪرائي تي ڏيڻ باطل آهي.
  - 2- اهو عمل شريعت جي نظر ۾ مفت ۾ ڪرڻ واجب نه هجي، ان ڪري احتياط واجب مطابق روزانو پيش ايندڙ حلال ۽ حرام ڪمن جا مسئلا يا ميت جي واجب مقدار جيتري ڪفن دفن جي لاءِ مزدوري ڪرڻ (يعني اجرت وٺي اهي ڪم ڪرڻ) جائز نه آهن، احتياط واجب مطابق معتبر آهي ته اهڙي فائدي جي لاءِ رقم ڏيڻ ماڻهن جي نظرن ۾ فضول نه هجي.
  - 3- جيڪا شيءِ ڪرائي تي ڏني وڃي، جيڪڏهن ان مان گهڻن ئي قسمن جا فائدا حاصل ڪري سگهجن ته پوءِ ان فائدي کي معين ڪرڻ ضروري آهي جنهن لاءِ ڪرائي تي ڏنو وڃي، مثال طور ڪنهن جانور تي سواري به ڪري سگهجي ٿي ۽ ان تي ٻار به لڏي سگهجي ٿو ته پوءِ ڪرائي ۾ اها ڳالهه طئي ٿيڻ گهرجي ته اهو ڪرائيدار جانور کي سواري لاءِ يا ٻار کڻڻ لاءِ استعمال ڪري سگهي ٿو يا هر قسم جو فائدو حاصل ڪري سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

4- فائدي حاصل ڪرڻ جو مقدار مقرر ڪجي ۽ ان جا ٻه طريقا آهن وقت مقرر ڪجي يا ڪم مقرر ڪجي، مثال طور هڪ مخصوص طريقي سان لباس سبڻ جو ڪنهن درزيءَ سان معاهدو ڪجي تڏهن به صحيح آهي.

مسئلو 2151- جيڪڏهن ڪرائي شروع ٿيڻ جو وقت مقرر نه ڪيو وڃي ته ان جي شروع ٿيڻ جو وقت ڪرائي جي صيغي پڙهڻ کان بعد شروع ٿي ويندو.

مسئلو 2152- جيڪڏهن ڪنهن گهر کي هڪ سال لاءِ ڪرائي تي ڏنو وڃي، پر معاهدي شروع ٿيڻ جو وقت هڪ مهيني بعد مقرر هجي ته صحيح آهي، چاهي جنهن ڏينهن صيغو پڙهيو پيو وڃي اهو گهر ڪنهن ٻئي وٽ ڪرائي تي هجي.

مسئلو 2153- جيڪڏهن ڪرائي جو وقت مقرر نه ڪجي، پر اهو چئجي ته جڏهن ان گهر ۾ رهندو ان جو ڪرايو هر مهيني ڏهه روپيا آهي ته اهو اجارو صحيح ناهي.

مسئلو 2154- جڏهن گهر جو مالڪ ڪرائيدار کي چوي ته مون توکي هي گهر ٻه هزار روپيا ماهانه مسواڙ تي ڏنو يا چوي ته هي گهر مون توکي هڪ مهيني لاءِ ٻه هزار روپيا ڪرائي تي ڏنو ۽ ان کان پوءِ به جيترو وقت ان گهر ۾ رهندين ان جو ڪرايو ٻه هزار روپيا مهينو هوندو ته پهرين مهيني بابت معاملو ان صورت ۾ صحيح ٿيندو، جڏهن ڪرائي جو معاملو شروع ٿيڻ جو وقت واضح طور مقرر ڪجي.

مسئلو 2155- اهڙا مسافر خانن جنهن ۾ مسافر ۽ زوار رهندا هجن ۽ اهو علم نه هجي ته هو ڪيترو وقت اتي رهندا، اگر هو مالڪ سان طئي ڪن ته هڪ رات جو هڪ روپيو ڏيندا ۽ مالڪ ان تي راضي ٿي وڃي ته ان مڪان مان فائدي حاصل ڪرڻ ۾ ڪوبه حرج ناهي، پر جيئن ته ڪرائي جو وقت طئي نه ڪيو ويو آهي ان ڪري پهرين رات کان سواءِ ڪرائي جو معاملو صحيح ناهي ۽ مالڪ پهرين رات کان پوءِ جڏهن به گهري ته انهن کي مسافر خاني مان ٻاهر ڪڍي سگهي ٿو.

ڪرائي ۽ مزدوريءَ جا مختلف مسئلا

مسئلو 2156- جيڪو مال مالڪ ڪرائي تي ڏي ان مال جو معلوم هجڻ ضروري آهي جيڪڏهن اها شيءِ هجي جنهن جو ڏيڻ وٺڻ تور تي ڪيو وڃي جيئن ڪڻڪ ته ان جو وزن به معلوم هجي، پر جيڪڏهن ڳڻي وڪڻبي هجي جيئن معاشري ۾ هلندڙ پئسا ته انهن جو تعداد به مقرر ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن گهوڙو يا رڍ وغيره جي قسمن مان هجي ته ضروري آهي ته ڪرائيدار ان کي ڏسي يا مالڪ ان جون صفتون بيان ڪري.

مسئلو 2157- جيڪڏهن ڪنهن زمين کي زراعت لاءِ ڪرائي تي ڏي ۽ ان جو معاوضو خود ان زمين جي يا ڪنهن ٻي زمين جي پيداوار مقرر ڪري جيڪا اڃا موجود نه

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هجي يا معاملو ڪلي طور ڪرايو ڪندڙ جي ذمي هجي ان شرط سان ته انهيءَ زمين جي فائدي مان ڏيندو ته اهو معاملو صحيح ناهي، پر جيڪڏهن زمين جي پيداوار موجود هجي ته معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2158- جنهن ماڻهوءَ ڪا شيءِ ڪرائي تي ڏني هجي ته هو ڪرائي دار جي قبضي ۾ ڏيڻ کان اڳ ۾ ڪرايو گهرڻ جو حق نٿو رکي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪم مزدوريءَ تي طئي ڪجي ته ڪم پوري ٿيڻ کان اڳ ۾ مزدوري وٺڻ جو حق ناهي البتہ اهڙو ڪم جنهن ۾ اجرت پهرين ورتي وڃي ٿي مثال جي طور حج، ته جائز آهي.

مسئلو 2159- جيڪڏهن ڪو شخص ڪرائي تي ڏنل شيءِ ڪرائي دار جي حوالي ڪري ڇڏي، توڙي ڪرائيدار ان شيءِ کي نه وٺي يا وٺي، پر ڪرايو ختم ٿيڻ تائين ان مان فائدو حاصل نه ڪري پوءِ به ان کي ڪپي ته مالڪ کي اجرت ادا ڪري.

مسئلو 2160- جيڪڏهن شخص ڪم هڪ مقرر ڏينهن تي سرانجام ڏيڻ لاءِ اجير (مزدور) ٿي وڃي (يعني اهو اجرت تي ڪم ڪرڻ منظور ڪري وٺي) ۽ ان ڏينهن اهو ڪم ڪرڻ لاءِ حاضر ٿي وڃي ته جنهن شخص ان کي مزدور مقرر ڪيو آهي توڙي اهو ان ڏينهن ان کان ڪم نه وٺي ته ان لاءِ ضروري آهي ته ان جي اجرت ان کي ڏئي ڇڏي، مثال طور جيڪڏهن هڪ درزيءَ کي هڪ مقرر ڪيل ڏينهن لاءِ ڪپڙا سبڻ لاءِ اجير مقرر ڪيو وڃي ۽ درزي ان ڏينهن ڪم ڪرڻ لاءِ حاضر ٿئي ته ڀلي مالڪ ان کي ڪپڙا سبڻ لاءِ نه ڏئي تڏهن به ان کي گهرجي ته درزيءَ کي ان جي مزدوري ڏئي. چاهي ان ڏينهن درزي واندو رهيو هجي يا هن پنهنجو يا ڪنهن ٻئي جو ڪم ڪيو هجي.

مسئلو 2161- جيڪڏهن اجاري (ڪرائي) جي مدت ختم ٿي وڃڻ کان پوءِ خبر پوي ته اجارو باطل هو ته ڪرائي دار کي گهرجي ته عام طور تي ان شيءِ جو جيترو ڪرايو ٿيندو هجي مال جي مالڪ کي ڏئي ڇڏي، مثال طور جيڪڏهن هو هڪ جڳهه ڪنهن کان هڪ سؤ روپيا ڪرائي تي هڪ سال لاءِ وٺي ۽ پوءِ ان کي خبر پوي ته اجارو باطل هو ته جيڪڏهن ان جڳهه جو ڪرايو عام طور تي 50 پنجاه روپيا هجي ته ان کي ڪپي ته پنجاه روپيا ڏئي ۽ جيڪڏهن ان جو ڪرايو عام طور تي ٻه سؤ روپيا هجي ته جيڪڏهن جڳهه ڪرائي تي ڏيڻ وارو جاءِ جو مالڪ يا ان جو وڪيل هجي ته ضروري ڪونهي ته ڪرائي دار هڪ سؤ رپين کان وڌيڪ ڏئي ۽ جيڪڏهن انهن کان سواءِ ڪو ٻيو شخص هجي ته ڪرائي دار ٻه سؤ رپيا ڏئي ۽ جيڪڏهن اجاري جو ڪجهه عرصو گذرڻ کان پوءِ خبر پوي ته اجارو باطل هو ته جيڪو عرصو گذري چڪو هجي ان تي به اهوئي حڪم جاري ٿيندو.

مسئلو 2162- جيڪا شيءِ ڪرائي تي ورتي وئي هجي اها ضايع ٿي وڃي ته جيڪڏهن ڪرائي دار ان جي حفاظت ۾ سستي نه ڪئي آهي ۽ ان مان حد کان وڌيڪ فائدو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

حاصل ڪرڻ جي به ڪوشش نه ڪئي آهي ته پوءِ ڪرائي دار ان شيءِ جو ضامن ناهي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪو ڪپڙو درزيءَ کي ڏنو هجي ۽ اهو ضايع ٿي وڃي ته جيڪڏهن درزيءَ ڪم ۾ سستي ناهي ڪئي ۽ معمول مطابقت ڪم ڪيو آهي ته ان جو بدلو ڏيڻ لازمي ناهي.

مسئلو 2163- جيڪا شيءِ ڪنهن ڪاريگر ورتي آهي جيڪڏهن اها ضايع ٿي وڃي ته هو ان جو ذميوار آهي

مسئلو 2164- جيڪڏهن ڪاسائي ڪنهن جانور جو سر ڪٽي ڇڏي ۽ ان کي حرام ڪري ڇڏي ته چاهي هن مزدوري ورتي هجي يا بنا مزدوريءَ جي ذبح ڪيو هجي کيس گهرجي ته جانور جي قيمت مالڪ کي ادا ڪري.

مسئلو 2165- جڏهن ڪو ماڻهو جانور يا ڪا گاڏي ڪرائي تي وٺي ۽ ان لاءِ مقرر ڪري ته ڪيترو وزن ان تي لڏيندو، جيڪڏهن ان وزن کان وڌيڪ بار لڏڻ جي ڪري جانور مري وڃي يا گاڏي ضايع ٿي وڃي يا عيب دار ٿي پوي ته ڪرائي دار ان جو ذميدار آهي، پر جيڪڏهن وزن جو مقدار مقرر نه به ڪيو هجي پر عام معمول کان وڌيڪ بار لڏي ۽ جانور مري پوي يا گاڏي ضايع ٿي وڃي يا عيب دار ٿي پوي تڏهن به ان جو ضامن هوندو ۽ ٻنهي صورتن ۾ زياده وزن جو معمول مطابق ڪرايو به مالڪ کي ادا ڪندو.

مسئلو 2166- جيڪڏهن جانور کي تنندڙ (شيشو وغيره) سامان ڍوڻ لاءِ ڪرائي تي ڏنو وڃي ۽ جانور رستي ۾ ترڪي پوي يا ٽپ ڏئي جنهن جي ڪري سامان ٽٽي پوي ته جانور جو مالڪ سامان جي نقصان جو ذميوار ناهي، جيڪڏهن مالڪ جي گهڻي مارڻ وغيره جي ڪري جانور ڪري پوي ۽ سامان ٽٽي پوي ته جانور جو مالڪ ذميدار هوندو.

مسئلو 2167- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ٻار جو طهر ڪري ۽ پنهنجي ڪم ۾ ڪوتاهي ڪري يا غلط ڪري ۽ اهو ٻار مري وڃي ته هو ذميدار آهي، جيئن معمول کان وڌيڪ ڪٽي وڃي ۽ ٻار مري وڃي يا ڪو نقصان پهچيس ۽ جيڪڏهن ڪوتاهي يا غلطي نه ڪئي هجي ۽ ٻار خود طهر جي ڪري مري وڃي يا ان کي گهڻو نقصان پهچي ته جيڪڏهن ٻار کي نقصان پهچڻ يا نه پهچڻ جي سلسلي ۾ ان ڏانهن رجوع نه ڪيو هجي ۽ طهر ڪندڙ کي خبر نه هجي ته ٻار کي نقصان پهچندو ته ضامن ڪونهي.

مسئلو 2168- جيڪڏهن ڊاڪٽر ڪنهن مريض کي پنهنجي هٿ سان دوا ڏي يا ڪا دوا ان لاءِ لکي ۽ مريض کي ڪو نقصان پهچي يا مري وڃي ته ڊاڪٽر ذميوار آهي توڙي جو ڊاڪٽر علاج ڪرڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪئي هجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2169- جيڪڏهن ڊاڪٽر مريض کي چوي ته جيڪڏهن نقصان پهتو ته مان ذميوار ناهيان ان کان پوءِ جيڪڏهن ڊاڪٽر غور ۽ فڪر ۽ احتياط سان علاج ڪري ۽ مريض کي نقصان پهچي يا مري وڃي ته ڊاڪٽر ذميدار ناهي.

مسئلو 2170- ڪرائي تي ڏيندڙ ۽ ڪرائي دار ٻئي هڪ ٻئي جي رضامنديءَ سان معاملي کي ختم ڪري سگهن ٿا. اهڙي طرح جيڪڏهن معاملو ڪرڻ وقت اهو شرط ڪن ته ٻئي يا ٻنهي مان ڪو به هڪ معاملي کي ختم ڪري سگهي ٿو ته معاهدي مطابق معاملي کي ختم ڪري سگهن ٿا.

مسئلو 2171- جيڪڏهن ڪرائي تي ڏيندڙ يا وٺندڙ اهو سمجهي ته هن (اهو معاملو ڪري) نقصان جو ڪم ڪيو آهي ته جيڪڏهن معاملو ڪرڻ وقت پنهنجي نقصان جي طرف متوجھ نه هو ته معاملي کي مسئلي 2083 مطابق ختم ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن معاملي جا صيغہ پڙهڻ وقت اهو شرط رکيو هجي ته جيڪڏهن ڪنهن کي به نقصان پهتو تڏهن به ان کي معاملي ختم ڪرڻ جو حق نه هوندو ته ان صورت ۾ معاملي کي ختم نٿو ڪري سگهجي.

مسئلو 2172- جيڪڏهن ڪنهن کي ڪا شيءِ ڪرائي تي ڏني وڃي ۽ قبضو ڏيڻ کان اڳ ۾ ئي ڪو ڪسي وڃي ته ڪرائي دار کي حق آهي ته هو معاملي کي ختم ڪري ڇڏي ۽ جيڪو ڪجهه مالڪ کي ڏنو آهي اهو واپس وٺي يا ان معاملي کي ختم نه ڪري ۽ جيترا ڏينهن اها شيءِ ڪسيندڙ وٽ رهي ايترو ڏينهن جي رقم بازار جي اگهه جي مطابق ان ڪسيندڙ کان وصول ڪري، مثال هڪ جانور کي ڏهه روپيا ماهوار ڪرائي تي ورتو هجي ۽ ڪسيندڙ ڏهه ڏينهن ان کي پاڻ وٽ رکيو هجي ۽ ان جانور جو عام رواجي ڪرايو ڏهن ڏينهن لاءِ پندرهن روپيا ٿيندو هجي ته پندرهن روپيا ان (ڪسيندڙ) کان وٺي سگهي ٿو.

مسئلو 2173- جڏهن ڪا شيءِ ڪرائي تي ڏني وڃي ۽ ڪو شخص وٺڻ کان روڪي ڇڏي يا قبضو وٺڻ کان پوءِ ڪو ماڻهو ڪسي وڃي ته پوءِ هو (ڪرائي دار) ان معاملي کي ختم نٿو ڪري سگهي، پر کيس اهو حق حاصل آهي ته ان شيءِ جو عام طور جيترو ڪرايو ٿيندو هجي اهو ڪسيندڙ کان وٺي.

مسئلو 2174- جيڪڏهن ڪرائي جو وقت ختم ٿيڻ کان اڳ ۾ مالڪ اها شيءِ ڪرائي دار کي وڪڻي ڏني ته ان سان نيڪي وارو معاملو ختم نه ٿيندو، پر ڪرائي جي رقم مالڪ کي ڏيڻي پوندي ساڳيو ئي حڪم ان وقت آهي جڏهن اها شيءِ ڪرائي دار کان سواءِ ڪنهن ٻئي کي وڪڻجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2175- جيڪڏهن ڪرائي جو وقت شروع ٿيڻ کان اڳ ۾ ڪرائي واري شيءِ اهڙي طرح خراب ٿي وڃي جو ان مان ڪوبه فائدو حاصل نه ڪري سگهجي يا ان ڪم لاءِ فائدي واري نه رهي جنهن جي ڪري اهو معاملو ڪيو ويو هو ته اهو معاملو باطل ٿي ويندو ۽ جيڪا رقم مالڪ کي ملي چڪي آهي اها واپس ٿيندي، پر جيڪڏهن ٿورڙو فائدو حاصل ڪرڻ جي قابل رهجي وئي هجي تڏهن به ڪرائي دار معاملي کي ختم ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 2176- جيڪاشي ڪرائي تي ورتي وئي آهي جيڪڏهن اها ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اهڙي طرح خراب ٿي وڃي جو بلڪل فائدي حاصل ڪرڻ جي قابل نه هجي جنهن فائدي لاءِ معاملو طئي ٿيو هو ته باقي مدت جو معاملو باطل ٿي ويندو ۽ ڪرائي دار کي اهو حق حاصل آهي ته گذريل وقت جو معاملو به ختم ڪري ڇڏي البتہ ان گذريل وقت جو ڪرايو بازار جي اگهه جي مطابق ادا ڪري.

مسئلہ 2177- جيڪڏهن ڪو اهڙو گهر جنهن جا ٻه ڪمرا هجن ڪرائي تي وٺي ۽ انهن مان هڪ خراب ٿي وڃي ۽ مالڪ معمول مطابق ٺهرائي ۽ گهر جي بناوت ۾ گهڻو فرق ٿي وڃي ته ان جو حڪم به مٿين مسئلي وارو آهي يا مالڪ ان ڪمري کي فوراً ٺهرائي ڏئي جيئن ان مان فائدو حاصل ڪرڻ ۾ رڪاوٽ نه پوي ته معاملو باطل نه ٿيندو ۽ نه وري ڪرائي دار کي اهو حق پهچندو ته هو معاملي کي ختم ڪري، پر جيڪڏهن ڪمري جي مرمت يا تعمير ۾ ايترو وقت لڳي وڃي جو ڪرائي دار جو ڪجهه نقصان ٿئي ته ايتري وقت جو معاملو باطل ٿي ويندو ۽ ڪرائيدار کي اهو حق حاصل ٿيندو ته معاملي کي بلڪل ختم ڪري ڇڏي البتہ جيترا ڏينهن فائدو حاصل ڪيو آهي ان جو ڪرايو بازار جي اگهه جي مطابق ڏئي.

مسئلہ 2178- جيڪڏهن ڪرائي تي ڏيندڙ يا وٺندڙ مري وڃي ته معاملو باطل نه ٿيندو، پر جيڪڏهن جڳهه ڪرائي تي ڏيندڙ جي ملڪيت نه هجي، هن لاءِ ڪنهن وصيت ڪئي هجي ته جيستائين زندهه رهي ان جڳهه مان فائدو حاصل ڪري، ان لاءِ هن اها جڳهه ڪرائي تي ڏني هجي ته جنهن وقت هن انتقال ڪيو ان وقت کان معاملو باطل ٿي ويندو، البتہ جيڪڏهن جڳهه جو هاڻوڪو مالڪ معاملي کي باقي رکي ته معاملو صحيح آهي ۽ معاملي جي باقي رقم موجوده مالڪ کي ڏني ويندي.

مسئلہ 2179- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن رازي (مستري) کي وڪيل بڻائي ته هو سندس عمارت لاءِ ڪاريگر مهيا ڪري ته جيڪڏهن اهو رازو انهن ڪاريگرن کي ان مزدوريءَ کان گهٽ ڏئي جيڪا هن مالڪ کان وصول ڪئي آهي ته زياده رقم وٺڻ ان لاءِ حرام آهي ۽ رازو اها وڌيڪ رقم مالڪ کي واپس ڪري، پر جيڪڏهن مزدوريءَ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

جي اها صورت هجي جو ان کي اهو اختيار ڏنو ويو هجي. هو ان جڳهه کي پاڻ ٺاهي يا ٻئي کان تيار ڪرائي ته جيڪڏهن اهو رازو ڪجهه ڪم پاڻ ڪري ۽ باقي ڪم مالڪ سان طئي ٿيل رقم کان گهٽ پئسن تي ٻين کان ڪرائي ته معاملو صحيح آهي ۽ رقم به ان لاءِ حلال آهي.

مسئلو 2180- جيڪڏهن ڪنهن رنگ ڪرڻ واري سان طئي ٿئي ته مثال طور هو ڪپڙي کي نيل (هڪ ٻوٽو جنهن مان نيرو نڪري) سان رنگيندو، جيڪڏهن هن ان جي بدران ڪنهن ٻي شيءِ سان رنگ ڪيو ته کيس مزدوري وٺڻ جو حق ناهي.

جعاله جا حڪم

مسئلو 2181- جعاله مان مراد هي آهي ته انسان واعدو ڪري ته جيڪڏهن هڪ ڪم ان لاءِ ڪيو ويندو ته هو ان جي بدران هڪ مقرر قيمت ادا ڪندو، مثال طور هي چوي ته جيڪو هن جي گم ٿيل شيءِ ڳولي آڻي ڏيندو ته ان کي ڏهه روپيا ڏيندو ۽ جيڪو شخص اهڙو واعدو ڪري ان کي ”جاعل“ ۽ جيڪو ڪم سرانجام ڏئي ان کي ”عامل“ چوندا آهن، اجاري (ڪرائي) ۽ جعاله ۾ ڪجهه فرق آهي اجاري ۾ صيغو پڙهڻ کان پوءِ مزدور کي ڪم سرانجام ڏيڻ گهرجي ۽ جنهن شخص ان کي مزدوريءَ لاءِ مقرر ڪيو آهي اهو اجرت ڏيڻ لاءِ هن جو مقروض ٿي وڃي ٿو، پر جعاله ۾ جيتوڻيڪ جيڪڏهن هڪ مقرر شخص ڪم ڪندڙ هجي ته اهو ڪم ۾ مشغول ٿيڻ ۾ اختيار رکي ٿو ۽ جيستائين اهو ڪم پورو نه ڪري تيستائين جاعل ان جو مقروض نٿو ٿئي.

مسئلو 2182- جاعل لاءِ اهو ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجي ۽ جعاله جو اعلان پنهنجي ارادي ۽ اختيار سان ڪري ۽ شرعاً پنهنجي مال جي استعمال جو حق رکندو هجي، ان لحاظ سان سفيه شخص (اهو شخص جيڪو پنهنجو مال بيهوده ڪمن ۾ استعمال ڪندو هجي) جو جعاله صحيح نه آهي ۽ اهڙي طرح مفلس يعني اهو شخص جنهن کي حڪم شرع قرض خواهن جي مطالبي جي ڪري سندس مال ۾ استعمال ڪرڻ کان روڪي ڇڏي.

مسئلو 2183- جاعل جيڪو ڪم ڪرائڻ گهري ٿو اهو حرام ۽ بي فائده نه هجي ۽ نه ئي انهن واجبات مان هجي جنهن جو ڪرڻ بغير معاوضي جي شرعاً لازمي هجي، ان ڪري جيڪڏهن ڪو شخص چوي ته جيڪو ماڻهو شراب پيئندو يا رات جو ڪنهن اونڊاهي واري جڳهه تي ويندو يا واجب نماز پڙهندو ته آءُ کيس ڏهه روپيا ڏيندس ته جعاله صحيح نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2184- جيڪڏهن ڪنهن ڪم جي اجرت نا معلوم هجي مثلاً (جاعل) شخص چوي ته جيڪو به ماڻهو منهنجو ڪم ٿيل ٻار ڳولهي لهندو ان کي پئسا ڏيندس ۽ مقدار معين نه ڪري ۽ ڪو ماڻهو اهو ڪم پورو ڪري ان جي اجرت اها ٿيندي جيڪا عام طور ان کي قبول ڪن ٿا.

مسئلہ 2185- جيڪڏهن جاعل ڪنهن ڪم جي مزدوري مقرر نه ڪري، مثال طور چوي ته جيڪو منهنجو پٽ ڳولهي آڻي ڏيندو ته آءٌ کيس رقم ڏيندس پر رقم مقرر نه ڪري ته جيڪڏهن ڪو شخص اهو ڪم ڪري ته جاعل کي گهرجي ته کيس ايتري رقم ڏئي جيتري عام ماڻهن وٽ ان ڪم جي اجرت هجڻ گهرجي.

مسئلہ 2186- جيڪڏهن جاعل جي اعلان کان پهريائين ئي عامل اهو ڪم ڪري ڇڏيو هجي يا اعلان کان پوءِ اهو ڪم ان نيت سان ڪري ته هو ان ڪم جي بدلي رقم ڪونه وٺندو ته پوءِ اهو اجرت (مزدوري) جو حقدار نه آهي.

مسئلہ 2187- عامل جي ڪم شروع ڪرڻ کان پهريائين جاعل جعاله کي ختم ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 2188- جڏهن عامل ڪم شروع ڪري ڇڏيو هجي جيڪڏهن ان کان پوءِ جاعل جعاله کي ختم ڪرڻ چاهي ٿو ته ان ۾ اشڪال آهي پر جيڪڏهن ٻئي صلح ڪن ته ڪو حرج نه آهي.

مسئلہ 2189- عامل ڪم کي اڏورو ڇڏي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن ڪم اڏوري ڇڏڻ ۾ جاعل کي يا جنهن لاءِ اهو عمل انجام ڏئي ٿو ان کي ڪو نقصان پهچي ته عامل کي ڪم پورو ڪرڻ گهرجي، مثال طور جيڪڏهن ڪو شخص چوي ته جيڪو منهنجي اک جو علاج ڪندو ته آءٌ کيس هيتري مقدار ۾ معاوضو ادا ڪندس ۽ ڊاڪٽر ان جي اک جي آپريشن ڪري ڇڏي ۽ صورتحال هيءُ هجي ته جيڪڏهن ڊاڪٽر علاج پورو نه ڪندو ته اک ۾ عيب پيدا ٿي سگهي ٿو ته ان کي ڪپي ته پنهنجو ڪم پورو ڪري.

مسئلہ 2190- جيڪڏهن عامل ڪم کي اڏورو ڇڏي ڏئي ته عامل جاعل کان ڪنهن به شيءِ گهرڻ جو حق نٿو رکي مثال طور جڏهن ڪو چوي ته جيڪو منهنجا ڪپڙا سبي ڏيندو ته کيس ڏهه رپيا ڏيندس پر سندس مراد اها هجي ته جيترو ڪم ڪيو ويندو ايتري اجرت ڏيندس ته پوءِ جاعل کي گهرجي ته جيترو ڪم ڪيو ويو هجي ايتري اجرت عامل کي ادا ڪري.

هاري جا حکم

مسئلو 2191- مزارع مان مراد هي آهي ته زمين جو مالڪ هاريءَ سان معاهدو ڪري زمين ان جي اختيار ۾ ڏني ڇڏي ته جيئن هو زمين ۾ فصل پوکي ۽ پيداوار جو ڪجهه حصو مالڪ کي ڏي.

مسئلو 2192- مزارع جا ڪجهه شرط آهن:

- 1- زمين جو مالڪ هاريءَ کي چوي ته مان زمين توکي پوکڻ لاءِ ڏني آهي ۽ هاري چوي ته مون کي قبول آهي يا زباني چوڻ کان سواءِ به مالڪ هاريءَ کي زمين پوکڻ جي ارادي سان ڏني ڇڏي ۽ هاري قبول ڪري وٺي.
- 2- زمين جو مالڪ ۽ هاري ٻئي بالغ ۽ عاقل هجن ۽ مزارع جو معاهدو پنهنجي مرضيءَ ۽ اختيار سان انجام ڏين ۽ سفيده نه هجن يعني پنهنجو مال بيهوده ڪمن ۾ استعمال نه ڪن ۽ مالڪ مفلس نه هجي مفلس يعني جيڪو شخص سندس قرض خواهن جي سندن قرض گهرڻ جي ڪري حاكم شرع طرفان پنهنجي مال کي استعمال ڪرڻ جو حق نه رکندو هجي ۽ هاري جيڪڏهن مفلس هجي ۽ هاريو اهڙن ڪمن ۾ استعمال جو سبب ٿيندو جنهن کان کيس شرعاً روڪيو ويو آهي ته ڪا ڳالهه نه آهي.
- 3- زمين جو مالڪ ۽ هاري زمين جي سڄي پيداوار ۾ شريڪ هجن. ٻنهي ڌرين ۾ پيداوار جو اڌ يا ٽيون حصو وغيره هجڻ گهرجي، جيڪڏهن اصلاً حصو معين نه ڪن يا مالڪ چوي ته زمين وڃي پوک ۽ جيترو وڻي پنهنجي مرضي مطابق مون کي ڏني ڇڏجان ته اهو صحيح ڪونهي ۽ ساڳيءَ ريت جيڪڏهن پيداوار جي هڪ مقرر حد مثال طور ڏهه مڻ هاريءَ يا زمين جي مالڪ لاءِ مقرر ڪيا وڃن ته به صحيح ناهي.
- 4- جيتري عرصي لاءِ زمين هاري وٽ هجڻ گهرجي ان کي مقرر ڪري ڇڏجي ۽ اهو لازمي آهي ته اهو عرصو ايترو هجڻ گهرجي جنهن ۾ پيداوار حاصل ڪري سگهجي ۽ جيڪڏهن ان عرصي جي شروعات هڪ خاص ڏينهن کان ۽ ان جو خاتمو فصل جي حاصل ٿيڻ تائين مقرر ڪري ڇڏجي ته ڪافي آهي.
- 5- زمين پوک جي لائق هجي ۽ جيڪڏهن ان ۾ پوک ممڪن نه هجي پر اهڙو ڪم ڪري سگهيو هجي جنهن کان پوءِ پوک جي لائق بڻجي وڃي ته هاريو صحيح آهي.
- 6- جيڪڏهن ٻنهي ڌرين جو مقصد ڪنهن خاص فصل پوکڻ جو هجي ته جيڪا شيءِ هاريءَ کي پوکڻي هجي ان کي مقرر ڪن، مثال طور چانور يا ڪڻڪ، يا ڪو ٻيو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

- فصل پر جيڪڏهن ڪنهن خاص پوک جو ارادو نه هجي يا جيڪا پوک ٻنهي جي نظر ۾ هجي ۽ ان جي ڄاڻ هجي ته ان کي مقرر ڪرڻ ضروري ڪونهي.
- 7- ان صورت ۾ جو جيڪڏهن مالڪ زمين جا ڪجهه ٽڪرا پاڻ وٽ رکي ٿو، جيڪي هڪ ٻئي کان مختلف آهن ته معين ڪري ۽ جيڪڏهن مختلف نه هجن ۽ هو هاريءَ کي چوي ته زمين جي انهن ٽڪرن مان ڪنهن هڪ ۾ فصل پوکي ۽ ان ٽڪري کي مقرر نه ڪري ته هاريو صحيح آهي پر معاملي کانپوءِ معين ڪرڻ مالڪ جي هٿ ۾ آهي.
- 8- جيڪو خرچ جيئن بچ، پاڻ ۽ ٻين شين جو خرچ ٻنهي ڌرين مان هر هڪ کي ڪرڻو آهي ان کي مقرر ڪري ڇڏين پر جيڪڏهن جيڪو خرچ هر هڪ کي ڪرڻو آهي ان جي ڄاڻ هجي ته پوءِ ان جو مقرر ڪرڻ ضروري ڪونهي.
- مسئلو 2193- جيڪڏهن مالڪ هاريءَ سان طئي ڪري ته پيداوار جو ڪجهه حصو ٻنهي مان ڪنهن هڪ جو هوندو ۽ جيڪو باقي بچندو ان کي هو پاڻ ۾ ورهائي ڪٽندا ته هاريو باطل آهي توڙي جو کين اها ڄاڻ هجي ته ان حصي جي ڌار ٿيڻ کان پوءِ به ڪجهه باقي بچندو پر جيڪڏهن پاڻ ۾ قرارداد ڪن ته جيترو بچ پوک ۾ استعمال ٿيو آهي يا ڍل پوک مان ڪڍي ويندي ۽ باقي پاڻ ۾ ورهائينداسين ته هاريو صحيح آهي.
- مسئلو 2194- جيڪڏهن هاري جي مقرر عرصي تائين معمولاً پيداوار حاصل ٿيندي هجي، پر اتفاقاً مدت ختم ٿي وڃي ۽ پيداوار حاصل نه ٿئي ۽ قرارداد ان صورت کي به شامل هجي يعني ٻنهي جو هدف اهو هو ته جيڪڏهن مدت ختم ٿي وئي ته مزارع ختم ٿي ويندو توڙي جو پيداوار حاصل نه ٿئي ته هن صورت ۾ جيڪڏهن زمين جو مالڪ ان ڳالهه تي راضي هجي ته اجرت يا بغير اجرت جي فصل زمين تي بيٺو رهي ۽ هاري به راضي هجي ته پيداوار جي حاصل ٿيڻ تائين هاريو جاري رهڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي ۽ جيڪڏهن زمين جو مالڪ راضي نه آهي ته هو هاريءَ کي فصل ڪٽڻ تي مجبور ڪري سگهي ٿو، جيڪڏهن فصل لڻڻ سان هاريءَ کي ڪو نقصان پهچي ته مالڪ لاءِ ان جو عيوضو ڏيڻ ضروري ڪونهي، جڏهن ته هاري مالڪ کي ڪا شيءِ ڏيڻ تي راضي به هجي تڏهن به هو مالڪ کي فصل زمين تي بيهارڻ لاءِ مجبور نٿو ڪري سگهي.
- مسئلو 2195- جيڪڏهن ڪا اهڙي صورت سامهون اچي جنهن ۾ زمين ۾ پوک ممڪن نه هجي، مثال طور پاڻي بند ٿي وڃي ته مزارع ختم ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن هاري بغير ڪنهن سبب جي زمين ۾ فصل نه پوکي ۽ زمين سندس استعمال ۾ رهي هجي ۽ ان ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مالڪ جو ڪوبه استعمال نه رهيو هجي ته هاري کي گهرجي ته مالڪ کي ان عرصي جي عام رواجي اجرت ڏئي.

مسئلو 2196- جيڪڏهن زمين جو مالڪ ۽ هاري مزارع لاءِ صيغو پڙهي چڪا هجن ته هڪ ٻئي جي راضيي کان سواءِ مزارع ختم نٿا ڪري سگهن پر جيڪڏهن مزارع جي معاهدي وقت اها شرط طئي ٿي هجي ته ٻنهي يا ڪنهن هڪ ڌر کي معاملو ختم ڪرڻ جو اختيار هوندو ته سندن ڪيل معاهدي مطابق معاملو ختم ڪري سگهن ٿا اهڙي طرح جيڪڏهن ڪو هڪ طرف شرط تي عمل نه ڪري ته ٻيو مزارع کي باطل ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2197- جيڪڏهن مزارع جي معاهدي کان پوءِ زمين جو مالڪ يا هاري مري وڃي ته مزارع ختم نٿو ٿئي ۽ ان جا وارث ان جي جاءِ سنڀاليندا، پر جيڪڏهن هاريءَ جو اهو معاهدو ٿيل هجي ته فصل خود پوکيندو ۽ پاڻ مري وڃي ته مزارع ختم ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن فصل وڌو ٿي چڪو هجي ته ان جو حصو هاريءَ جي وارثن کي ڏيڻ گهرجي ۽ جيڪي ٻيا حق هاريءَ کي حاصل هوندا اهي به سندس وارثن کي ميراث ۾ ملي ويندا، ۽ اهي مالڪ کي ان ڳالهه تي مجبور ڪري سگهن ٿا ته فصل زمين تي بيٺو هجي.

مسئلو 2198- جيڪڏهن فصل پوکڻ کان پوءِ خبر پوي ته هاريو غلط هو ته جيڪڏهن ڇتيل بچ مالڪ جو هو ته تيار ٿيندڙ فصل به مالڪ جو مال هوندو ۽ مالڪ کي گهرجي ته هاريءَ جي اجرت (مزدوري) ۽ جيڪو ڪجهه ان خرچ ڪيو هجي ۽ هاريءَ جي جن ڏانندن ۽ ٻين جانورن زمين تي ڪم ڪيو هجي ان جو ڪرايو هاريءَ کي ڏئي ۽ جيڪڏهن بچ هاريءَ جو هجي ته فصل به هاريءَ جو هوندو ۽ کيس گهرجي ته زمين جو ڪرايو، مالڪ پاران ڪيل خرچ مالڪ جي انهن ڏانندن ۽ ٻين جانورن جو ڪرايو جيڪي ان فصل ۾ مالڪ طرفان استعمال ٿيا هجن، مالڪ کي ڏئي ۽ ٻنهي صورتن ۾ عام طور تي ٻنهي ڌرين جو جيڪو حق ٿيندو هجي، جيڪڏهن اهو طئي ٿيل مقدار کان وڌيڪ هجي ته وڌيڪ مقدار ڏيڻ واجب ڪونهي.

مسئلو 2199- جيڪڏهن بچ هاريءَ جو هجي ۽ فصل پوکڻ کان پوءِ ٻنهي ڌرين کي خبر پوي ته مزارع غلط هو ته جيڪڏهن مالڪ ۽ هاري ان ڳالهه تي راضي هجن ته اجرت تي يا بغير اجرت جي فصل زمين تي بيٺو هجي ته ڪو حرج ڪونهي ۽ جيڪڏهن مالڪ راضي نه آهي ته احتياط واجب مطابق هو هاريءَ کي فصل ڪٽڻ تي مجبور نٿو ڪري سگهي ۽ اهڙي طرح مالڪ هاريءَ کي مجبور نٿو ڪري سگهي ته فصل ان جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

زمین تي بيهاري ان جو ڪرايو ڏي پر جيڪڏهن زمین جي ڪرائي جو مطالبو نه ڪري ته به فصل بيهارڻ تي هاري کي مجبور نه ٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2200- جيڪڏهن فصل جي ڪٽجڻ ۽ مزارع جو عرصو پورو ٿيڻ کان پوءِ فصل جون پاڙون زمین ۾ رهجي وڃن ۽ ٻئي سال فصل ڏين ته جيڪڏهن مالڪ هاريءَ سان فصل جي پاڙن ۾ ڀاڱيواريءَ جو معاهدو نه ڪيو هجي ته ٻئي سال جو فصل بچ جي مالڪ جو مال هوندو، يعني جيڪڏهن ڇتيل بچ مالڪ جو هو ته اهو فصل مالڪ جو ٿيندو ۽ جيڪڏهن هاري جو هو ته اهو فصل هاري جو ٿيندو.

مساقات ۽ مغارسه جا حڪم

مسئلو 2201- جيڪڏهن انسان ان قسم جو معاملو ڪري ته ميوو ڏيندڙ وڻ جن جو ڦل سندس مال هجي يا ان ڦل تي سندس اختيار هجي، هڪ مقرر ڪيل عرصي تائين ڪنهن ٻئي شخص جي حوالي ڪري ته جيئن هو انهن جي سنڀال ڪري ۽ پاڻي ڏئي ۽ پاڻ ۾ طئي ٿيل مقدار مطابق ان مان ميوو کڻي ته اهڙي معاملي کي “مساقات” چئبو آهي.

مسئلو 2202- جيڪي وڻ ميوو نٿا ڏين جيڪڏهن انهن وڻن جي پنن مان فائدو حاصل ڪيو وڃي (مثال جي طور ميندي جو وڻ) انهن متعلق مساقات جو معاملو ڪرڻ صحيح آهي.

مسئلو 2203- مساقات جي معاملي ۾ صيغو پڙهڻ لازمي ڪونهي بلڪ جيڪڏهن وڻ جو مالڪ مساقات جي نيت سان ان کي ڪنهن جي حوالي ڪري ڇڏي ۽ ڪم ڪندڙ شخص به ساڳي نيت سان ان ڪم ۾ مشغول ٿي وڃي ته معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2204- وڻن جو مالڪ ۽ انهن جي سنڀال جي ذميداري قبول ڪندڙ شخص ٻئي بالغ ۽ عاقل هجڻ گهرجن ۽ اهو به ضروري آهي ته انهن کي معاملي ڪرڻ لاءِ ڪنهن مجبور نه ڪيو هجي ۽ اهو به لازمي آهي ته سفيه نه هجن يعني پنهنجو مال بيهوده ڪمن ۾ استعمال نه ڪندا هجن ۽ اهڙي طرح مالڪ مفلس نه هجي پر جيڪڏهن مالهي مفلس هجي ته ان لاءِ ضروري آهي جنهن مال کان روڪيل آهي ان ۾ تصرف نه ڪري ته معاملو صحيح آهي.

مسئلو 2205- مساقات جو عرصو مقرر هجڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن ٻئي ڌريون ان جي شروعات مقرر ڪن ۽ ان جو خاتمو ميوو ڏيڻ جو وقت مقرر ڪن ته معاملو صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2206- هر ڌر جو حصو اڌ يا ٽيون حصو وغيره مقرر هجڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن هي معاهدو ڪن تو سو مڻ ميوو مالڪ جو ۽ باقي ڪم ڪرڻ واري جو هوندو ته معاملو باطل آهي.

مسئلو 2207- مساقات جي معاملي لاءِ ميوي جو ظاهر هجڻ ضروري نه آهي بلڪ ميوي جي ظاهر ٿيڻ کان پوءِ به جيڪڏهن ڪو اهڙو ڪم رهيل هجي جنهن سان ميوو وڌندو يا ڀلو ٿيندو ۽ آفت کان بچي سگهندو ته معاملو صحيح آهي جيڪڏهن ڪو به ڪم رهيل نه هجي توڙي جو وڻن جي پرورش ضروري هجي يا ميوا پٽڻ، وڻن جي حفاظت جو ڪجهه ڪم باقي هجي ته معاملي جو صحيح هجڻ اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 2208- هندائڻ ۽ ونڱن وغيره جي وڻن جي مساقات جو معاملو اظهار قول جي بنا تي صحيح آهي.

مسئلو 2209- جيڪو وڻ برسات جي پاڻيءَ يا زمين جي سيلاب مان فائدو حاصل ڪندو هجي ۽ جنهن کي پاڻي ڏيڻ جي ضرورت نه هجي پر جيڪڏهن ان کي ٻين ڪمن جي ضرورت پيش اچي ته ان معاملن لاءِ مساقات جو معاملو جيئن مسئلي نمبر 2203 ۾ بيان ٿيو صحيح آهي.

مسئلو 2210- جن ٻن ماڻهن مساقات جو معاملو ڪيو هجي، هڪ ٻئي جي گڏيل رضامنديءَ سان معاملي کي ختم ڪري سگهن ٿا ۽ جيڪڏهن مساقات جي معاهدي جي سلسلي ۾ اها شرط طئي ڪئي وئي هجي ته انهن ٻنهي کي يا ٻنهي ڌرين مان ڪنهن هڪ کي معاملي کي منسوخ ڪرڻ جو اختيار حاصل هوندو ته انهن جي طئي ڪيل معاهدي مطابق معاملو منسوخ ڪرڻ ۾ ڪوبه حرج ڪونهي ۽ جيڪڏهن مساقات جي معاملي جي سلسلي ۾ ڪا شرط طئي ڪن ۽ شرط تي عمل نه ٿئي ته جنهن ڌر جي فائدي لاءِ اها شرط طئي ڪئي وئي هجي اهو معاملو ختم ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2211- جيڪڏهن مالڪ مري وڃي ته مساقات جو معاملو ختم نه ٿيندو ۽ ان جا وارث سندس جاءِ تي آهن.

مسئلو 2212- وڻن جي پرورش جنهن شخص جي سپرد ڪئي وئي هجي جيڪڏهن اهو مري وڃي ۽ معاهدي ۾ اها شرط نه لڳائي وئي هجي ته اهو خود ئي وڻن جي پرورش ڪندو ته ان جا وارث ان جي جاءِ سنڀاليندا ۽ جيڪڏهن ان جا وارث خود به وڻن جي پرورش جو ڪم نه ڪن ۽ ان ڪم لاءِ ڪنهن کي اجير (مزدور) به مقرر نه ڪن ته حاڪم شرع ميت جي مال مان ڪنهن کي اجير مقرر ڪندو ۽ جيڪا آمدني ٿيندي اها ميت جي وارثن ۽ وڻن جي مالڪ جي وچ ۾ ورهائي ڇڏيندو ۽ جيڪڏهن ٻنهي ڌرين جو معاهدو ٿيل هجي ته اهو شخص خود وڻن جي پرورش ڪندو ته ان جي مرڻ کان پوءِ معاملو باطل ٿي ويندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2213- جيڪڏهن اهو معاملو طئي ٿئي ته سڀئي آمدني مالڪ جي هوندي ته مساقيات باطل آهي ۽ ميوو مالڪ جو مال هوندو ۽ جنهن ماڻهوءَ ڪم ڪيو هوندو اهو اجرت جو مطالبو نٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن معاملو ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري باطل ٿئي مالڪ کي گهرجي ته پاڻي ڏيڻ ۽ ٻين ڪم ڪرڻ جي اجرت وٺڻ جي پرورش ڪرڻ واري کي معمول جي مطابق ڏئي، پر جيڪڏهن معمول جي مطابق اجرت طئي ٿيل اجرت کان وڌيڪ هجي ته طئي ٿيل اجرت کان وڌيڪ ڏيڻ ضروري ڪونهي.

مسئلہ 2214- مغارسه هي آهي ته زمين جو مالڪ ڪنهن ٻئي کي زمين حوالي ڪري ته جيئن انهيءَ ڀروڻ پوکي ۽ جيڪا شيءِ ٿيندي اها ٻنهي جي ٿيندي ته هي معاملو صحيح آهي پر احتياط ان ۾ آهي ته اهڙو معاملو نه ڪرڻ گهرجي پر فائدي کي حاصل ڪرڻ لاءِ معاملو ڪيو وڃي ته معاملو صحيح آهي. ٻئي ان معاملي کي صلح جي بناء تي انجام ڏيڻ يا ٻوٽن ۾ پاڻ ۾ شريڪ هجڻ ان کانپوءِ مالهي پاڻ کي زمين جي مالڪ وٽ پوکڻ سنڀال ڪرڻ، پاڻي ڏيڻ جي لاءِ زمين جي اڌ فائدي ۾ ڪنهن معين مدت ۾ اجير ڪري ته معاملو صحيح آهي.

اهي شخص جن کي پنهنجي مال استعمال ڪرڻ کان روڪيو ويو آهي

مسئلہ 2215- جيڪو ٻار بالغ نه هجي اهو شرعاً پنهنجي مال کي استعمال ڪرڻ کان روڪيل آهي توڙي جو ڀلي بري کي سمجهندو هجي. سرپرست جي پهرين اجازت به ڪافي نه آهي ۽ بعد ۾ اجازت ڏيڻ ۾ به اشڪال آهي پر ڪجهه جاين تي ٻار مال کي استعمال ڪري سگهي ٿو جيئن ته ٿورڙي قيمت واري خريد فروخت ڪرڻ جيئن ته 2041 مسئلي ۾ گذري چڪو آهي اهڙي طرح صلح رحم جي وصيت ڪري ته 2600 مسئلي مطابق استعمال ڪري سگهي ٿو ۽ چوڪريءَ جي لاءِ بالغ ٿيڻ جي نشاني اها آهي ته قمري چنڊ وارا نو (9) سال پورا ٿي چڪا هجن ۽ چوڪر جي بالغ ٿيڻ جي نشاني هيٺين ٽن مان هڪ هوندي آهي:

1. پيٽ جي هيٺيان ۽ شرم گاه جي مٿان سخت وارن جو نڪرڻ.
2. منيءَ جو خارج ٿيڻ.
3. مشهور قول مطابق عمر جا 15 پندرهن قمري سال پورا ٿيڻ.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2216- منهن تي (چھري تي) ۽ ڇپن جي مٿان سخت وارن جو نڪرڻ بعيد نه آهي ته بلوغ جي علامت هجي پر سيني تي ۽ بغلن واري وارن جو نڪرڻ ۽ آواز جو ڳرو ٿيڻ وغيره بالغ ٿيڻ جون نشانيون نه آهن.

مسئلو 2217- ديوانو (چريو)، ديواليو (يعني اهو شخص جنهن کي حاكم شرع قرض خواهن (جن کان قرض ورتو اٿس) جي مطالبي جي ڪري پنهنجي مال کي استعمال ڪرڻ کان منع ڪري ڇڏيو هجي قرض ڏيڻ وارن جي اجازت کان سواءِ ۽ سفيه (يعني اهو شخص جيڪو پنهنجو مال بيهوده ڪمن ۾ صرف ڪندو هجي) پنهنجي مال کي استعمال نٿا ڪري سگهن.

مسئلو 2218- جيڪو شخص ڪڏهن ڏاهو ۽ ڪڏهن چريو ٿي ويندو هجي ته اهو چريائيءَ جي حالت ۾ پنهنجو مال استعمال نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2219- انسان کي اهو اختيار حاصل آهي ته مرض الموت (جنهن مرض ۾ انسان کي موت اچي وڃي) جي عالم ۾ پنهنجو پاڻ تي يا پنهنجي اهل ۽ عيال تي ۽ مهمانن تي ۽ ٻين ڪمن تي ايترو خرچ ڪري سگهي ٿو جيترو فضول خرچي ۾ شمار نه ٿئي ۽ هو جيڪڏهن پنهنجو مال ڪنهن کي بخشي يا ڪا شيءِ اصل قيمت کان سستي وڪڻي ڇڏي ته اها ان جي مال جي ٽئين حصي کان وڌيڪ نه هجي ۽ جيڪڏهن ٽئين حصي کان وڌيڪ هجي ته ان جا وارث اجازت ڏين ته ان جو استعمال صحيح آهي. جيڪڏهن اجازت نه ڏين ته ٽئين حصي کان وڌيڪ ۾ باطل آهي.

وکالت جا حڪم

وکالت مان مراد هيءُ آهي ته عقد، ايڻاعات ۽ ٻيو اهڙو ڪم جيڪو انسان خود ڪري سگهي ٿو ان کي ٻئي جي حوالي ڪري ڇڏي ته جيئن اهو هن جي پاران اهو ڪم سرانجام ڏئي، مثلاً ڪو شخص ڪنهن کي پنهنجو وڪيل قرار ڏئي ته هن جي جڳهه وڪڻي يا ڪنهن عورت سان هن جو عقد (نڪاح) ڪري جيئن ته سفيه شخص پنهنجي مال ۾ تصرف جو حق نٿو رکي انهيءَ ڪري اهو جڳهه وڪڻڻ لاءِ ڪنهن کي پنهنجو وڪيل مقرر نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2220- وکالت ۾ صيغو پڙهڻ ضروري ڪونهي ۽ جيڪڏهن هڪ انسان ٻئي کي سمجهائي ته هن کي وڪيل مقرر ڪيو ۽ هو به سمجهائي ته هن وڪيل ٿيڻ قبول ڪري ورتو آهي، مثال طور جيڪڏهن هڪ ماڻهو پنهنجو مال ٻئي کي ڏئي ته جيئن اهو هن جي لاءِ وڪڻي ڇڏي ۽ ٻيو شخص اهو مال وٺي ته وکالت صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2221- جيڪڏهن انسان ڪنهن اهڙي شخص کي وڪيل مقرر ڪري جيڪو ڪنهن ٻئي شهر ۾ رهندو هجي ۽ ان کي وڪالت نامو موڪلي ڏئي ۽ هو وڪالت نامو قبول ڪري وٺي ته ڀلي هن کي وڪالت نامو ڪجهه دير سان ملي تڏهن به وڪالت صحيح آهي.

مسئلہ 2222- موڪل (يعني اهو شخص جيڪو ٻئي کي وڪيل ناهي) ۽ اهو شخص جيڪو وڪيل ٿئي انهن لاءِ ضروري آهي ته اهي عاقل هجن ۽ وڪيل ناهن ۽ وڪيل ٿيڻ جو معاملو ارادي ۽ اختيار سان ڪن ۽ موڪل جي معاملي ۾ بالغ هجڻ به معتبر آهي البته اهي جايون جتي ٻار لاءِ بالغ هجڻ ضروري نه آهي پر تميز وارو هجڻ ضروري آهي ته صحيح آهي.

مسئلہ 2223- جيڪو ڪم انسان انجام نٿو ڏئي سگهي ۽ شرعاً ان لاءِ انجام ڏيڻ جائز نه هجي ان کي انجام ڏيڻ جي لاءِ اهو ٻئي جو وڪيل نٿو ٿي سگهي، جيڪو حج جو احرام ٻڌي چڪو هجي ۽ جيئن ته ان لاءِ نڪاح جو پڙهڻ جائز نه آهي انهيءَ ڪري اهو نڪاح پڙهڻ لاءِ ٻئي جو وڪيل نٿو ٿي سگهي.

مسئلہ 2224- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجا سڀئي ڪم سرانجام ڏيڻ لاءِ ٻئي شخص کي وڪيل ناهي ٿو ته صحيح آهي، پر جيڪڏهن پنهنجي ڪمن مان ڪنهن هڪ ڪم ڪرڻ لاءِ ٻئي کي وڪيل ناهي ٿو ۽ اهو ڪم مقرر نٿو ڪري ته اها وڪالت صحيح نه آهي. البته جيڪڏهن ڪجهه ڪمن لاءِ وڪالت ڏئيس ۽ انهن مان اختيار ڪرڻ وڪيل جي هٿ ۾ هجي جيئن ته کيس چوي ته منهنجو گهر وڪڻ يا اجاري تي ڏي، ٻنهي ۾ توکي اختيار آهي ته وڪالت صحيح آهي.

مسئلہ 2225- جيڪڏهن موڪل وڪيل کي معزول ڪري ڇڏي يعني جيڪو ڪم ان جي حوالي ڪيو هجي انهيءَ کان هٽائي ڇڏي ته جڏهن وڪيل کي پنهنجي معزول ٿيڻ جي خبر ملي وڃي ته ان کان پوءِ موڪل جي پاران اهو ڪم سرانجام نٿو ڏئي سگهي، پر جيڪڏهن معزوليءَ جي خبر پوڻ کان اڳ ان ڪم ڪري ڇڏيو هجي ته صحيح آهي.

مسئلہ 2226- ڀلي موڪل غائب به هجي وڪيل وڪالت کي ڇڏي سگهي ٿو.

مسئلہ 2227- جيڪو ڪم وڪيل جي حوالي ڪيو ويو هجي ان لاءِ هو ڪنهن ٻئي شخص کي وڪيل نٿو مقرر ڪري سگهي، پر اگر موڪل کيس اجازت ڏني هجي ته هو ڪنهن ٻئي کي وڪيل مقرر ڪري ته جهڙي طرح هن حڪم ڏنو هجي ان ئي نموني عمل ڪري سگهي ٿو، جيڪڏهن موڪل چيو هجي ته منهنجي لاءِ هڪ وڪيل مقرر ڪيو وڃي ته ان کي گهرجي ته هن جي پاران هڪ وڪيل مقرر ڪري ۽ هو ڪنهن کي پنهنجي پاران وڪيل مقرر نٿو ڪري سگهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2228- جيڪڏهن وڪيل مؤڪل جي اجازت سان ڪنهن کي هن جي پاران وڪيل مقرر ڪري ته پهريون وڪيل ٻئي وڪيل کي معزول نٿو ڪري سگهي، جيڪڏهن پهريون مري به وڃي يا مؤڪل کيس معزول ڪري ڇڏي تڏهن به ٻئي وڪيل جي وڪالت باطل نٿي ٿئي.

مسئلہ 2229- جيڪڏهن وڪيل مؤڪل جي اجازت سان ڪنهن کي خود پنهنجي پاران وڪيل مقرر ڪري ته مؤڪل ۽ پهريون وڪيل ان کي معزول ڪري سگهن ٿا ۽ جيڪڏهن پهريون وڪيل مري وڃي يا معزول ٿي وڃي ته ٻي وڪالت باطل ٿي وڃي ٿي.

مسئلہ 2230- جيڪڏهن هڪ شخص هڪ ڪم ڪرڻ لاءِ ڪجهه ماڻهن کي پنهنجو وڪيل مقرر ڪري ۽ انهن کي اجازت ڏئي ته انهن مان هر هڪ اڪيلي سر ان ڪم ڪرڻ جو اختيار رکي ٿو ته انهن مان هر هڪ اهو ڪم سرانجام ڏئي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن انهن مان هڪ مري وڃي ته ٻين جي وڪالت باطل نٿي ٿئي، پر جيڪڏهن مؤڪل اهو واضح ڪيو هجي ته هو سڀئي گڏجي ڪم ڪن يا ائين چوي ته توهان ٻئي منهنجا وڪيل آهيو ته انهن مان ڪوبه اڪيلو ڪم سرانجام نٿو ڏئي سگهي ۽ جيڪڏهن انهن مان هڪ مري وڃي ته باقي ماڻهن جي وڪالت باطل ٿي وڃي ٿي.

مسئلہ 2231- جيڪڏهن وڪيل يا مؤڪل مان ڪو هڪ مري وڃي ته وڪالت باطل ٿي وڃي ٿي، اهڙي طرح جنهن شيءِ جي تصرف لاءِ ڪنهن شخص کي وڪيل قرار ڏنو وڃي جيڪڏهن اها شيءِ تلف (ختم) ٿي وڃي، مثال طور جنهن رڍ جي وڪالت لاءِ ڪنهن کي وڪيل مقرر ڪيو ويو هجي اها رڍ مري وڃي ته وڪالت باطل ٿي ويندي ۽ جيڪڏهن وڪيل يا مؤڪل مان ڪوئي هميشه لاءِ ديوانو (چريو) يا بيهوش ٿي وڃي ته وڪالت باطل ٿيندي پر جيڪڏهن ڪنهن محل ديوانو ۽ بيهوش رهي ته ديوانگي يا بيهوشيءَ واري حالت يا انهن جي نه هجڻ وقت به وڪالت جو باقي رهڻ محل اشڪال آهي.

مسئلہ 2232- جيڪڏهن انسان ڪنهن شخص کي ڪنهن ڪم لاءِ وڪيل مقرر ڪري ۽ ان کي ڪا شيءِ ڏيڻ طئي ڪري ته ڪم پورو ٿي وڃڻ کان پوءِ ان کي گهرجي ته جيڪا شيءِ ڏيڻ طئي ڪئي هئي اها ان کي ڏئي ڇڏي.

مسئلہ 2233- جيڪو مال وڪيل جي اختيار ۾ هجي ۽ هو ان جي حفاظت ۾ ڪوتاهي نه ڪري ۽ جنهن تصرف جي ان کي اجازت مليل هجي ان کان سواءِ ان ۾ ڪوبه تصرف نه ڪري ۽ اتفاقاً اهو مال تلف ٿي وڃي ته ان لاءِ ان جو عيوضو ڏيڻ ضروري نه آهي.

مسئلہ 2234- جيڪو مال وڪيل جي اختيار ۾ هجي ۽ هو ان جي حفاظت ۾ ڪوتاهي ڪري ۽ جنهن تصرف جي ان کي اجازت مليل هجي ان کان سواءِ ان ۾ ڪو ٻيو تصرف ڪري ۽ اهو مال تلف ٿي وڃي ته هو (يعني وڪيل) ذميدار آهي، مثال طور ان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

کي جنهن لباس جي وڪڻڻ لاءِ چيو وڃي ۽ هو ان کي پائي ڇڏي ۽ اهو لباس تلف ٿي وڃي ته ان کي ڪيپي ته ان جو عيوض ڏئي.

مسئلو 2235- وڪيل کي مال ۾ جنهن تصرف جي اجازت ڏني وئي هجي ۽ هو ان کان سواءِ ڪو تصرف ڪري، مثال طور هن کي جيڪو لباس وڪڻڻ لاءِ ڏنو ويو هجي هو ان کي پائي ڇڏي ۽ پوءِ اهو تصرف ڪري جنهن جي اجازت کيس مليل هجي ته اهو تصرف صحيح آهي.

قرض جا حڪم

مسئلو 2236- مومنن کي خاص طور اهي مومن جيڪي محتاج آهن قرض ڏيڻ مستحب ڪمن مان آهي جنهن جي باري ۾ روايتن ۾ گهڻي تاڪيد ٿيل آهي. پيغمبر اسلام (ص) کان روايت آهي ته جيڪو شخص پنهنجي مومن ڀاءُ کي قرض ڏئي ۽ ان کي قرض ادا ڪرڻ جي قدرت ٿيڻ تائين وقت ڏئيس ته ان جو مال گهڻو ٿيندو ۽ جيستائين پنهنجا پئسا واپس وٺي ان وقت تائين ملائڪ ان تي رحمتون موڪليندا رهن ٿا. امام صادق (ع) کان روايت آهي ته جيڪو به مومن، ڪنهن مومن کي قربت جي نيت سان قرض ڏئي خدا تعاليٰ ان جي لاءِ صدقي جو اجر لکي ڇڏي ٿو، جيستائين پنهنجو مال واپس وٺي.

مسئلو 2237- قرض ۾ صيغا پڙهڻ ضروري ڪونه آهن پر جيڪڏهن هڪ شخص ٻئي کي ڪا شيءِ قرض جي نيت سان ڏئي ۽ اڳيون ان کي ساڳيءَ نيت سان وٺي ته قرض صحيح آهي.

مسئلو 2238- جڏهن مقروض پنهنجو قرض ادا ڪري ته قرض خواه (قرض ڏيڻ واري) کي گهرجي ته ان کي قبول ڪري، پر جيڪڏهن قرض ڏيڻ جو وقت قرض خواه يا ٻنهي جي درخواست تي معين ٿيل هجي ته ان صورت ۾ قرض ڏيندڙ قرض وٺڻ کان انڪار ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2239- جيڪڏهن قرض جي صيغي ۾ قرض جي واپسي جو عرصو مقرر (معين) ڪري ڇڏجي اهو مقروض يا ٻنهي جي مطالبي تي معين ٿيو هجي ته ان عرصي کان پهريائين قرض خواه قرض جي ادائگيءَ جو مطالبو نه ڪري، پر جيڪڏهن قرض خواه جي مطالبي تي مدت مقرر ڪئي وئي هجي يا مدت (عرصو) مقرر نه ڪيو ويو هجي ته قرض خواه جنهن مهل چاهي قرض جي ادائگيءَ جو مطالبو ڪري سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2240- جيڪڏهن قرض خواه پنهنجي قرض جي ادائگيءَ جو مطالبو ڪري ته جيڪڏهن مقروض قرض ادا ڪري سگهندو هجي ته کيس گهرجي ته فوراً ادا ڪري ۽ جيڪڏهن ادائگيءَ ۾ دير ڪندو ته گنهگار ٿيندو.

مسئلو 2241- جيڪڏهن مقروض وٽ صرف هڪ گهر رهڻ لاءِ هجي، گهر جو سامان ۽ ٻيون اهي شيون جن جي ان کي سندس حال سارو ضرورت هجي، ان کان سواءِ ٻي ڪابه شيءِ نه هجي ته قرض خواه ان کان قرض جي ادائگيءَ جو مطالبو نٿو ڪري سگهي ۽ ان کي گهرجي ته ايستائين صبر ڪري جيستائين مقروض قرض ڏيڻ جي قابل ٿي وڃي.

مسئلو 2242- جيڪو شخص مقروض هجي ۽ پنهنجو قرض پري نه سگهندو هجي ۽ جيڪڏهن ان لاءِ ڪو ڪم ڪار ڪرڻ آسان هجي يا ان جو ڌنڌو ئي ڪم ڪار ڪرڻ هجي ته ان تي واجب آهي ته ڪم ڪار ڪري ۽ پنهنجو قرض ادا ڪري پر ان صورت کان علاوه به جيڪڏهن ڪم ڪري سگهندو هجي ته جيڪو هن جي شان مطابق هجي ته به احتياط واجب مطابق کيس گهرجي ته ڪم ڪري ۽ قرض ادا ڪري.

مسئلو 2243- جنهن شخص کي پنهنجو قرض خواه نه ملي سگهي ۽ ان جي يا سندس وارثن جي ملڻ جي اميد به نه هجي ته ان کي گهرجي ته اهو قرض جو مال قرض خواه جي پاران فقير کي ڏئي ڇڏي ۽ احتياط واجب جي بنا تي ائين ڪرڻ لاءِ حاکم شرع کان اجازت وٺي جيڪڏهن ان جي يا ان جي وارث جي ملڻ جي اميد هجي ته ان کي انتظار ڪرڻ گهرجي ۽ ان جي ڳولها ڪري جيڪڏهن نه لهي سگهي ته وصيت ڪري جيڪڏهن مان مري وڃان ۽ قرض خواه يا ان جا وارث ملي وڃن ته ان جو مال انهن کي ڏين.

مسئلو 2244- جيڪڏهن ڪنهن ميت جو مال ان جي ڪفن ۽ دفن جي واجب خرچ ۽ قرض کان وڌيڪ نه هجي ته ان جو مال انهن ئي ڪمن تي خرچ ڪرڻ گهرجي ۽ ان جي وارث کي ڪجهه به نه ملندو.

مسئلو 2245- جيڪڏهن شخص ڪجهه روپيا يا ڪڻڪ يا انهن وانگر ڪا (مثلي) شيءِ قرض وٺي ۽ پوءِ انهن جي قيمت گهٽجي وڃي ته جيڪڏهن هو اها ئي مقدار واپس ڪري جيڪا ان ورتي هجي ته ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن انهن جي قيمت وڌي وڃي ته ضروري آهي ته ايتري ئي مقدار واپس ڪري جيتري هن ورتي هئي، پر ٻنهي حالتن ۾ جيڪڏهن مقروض ۽ قرض خواه ڪنهن ٻي ڳالهه تي راضي ٿي وڃن ته ان ۾ ڪوئي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

حرج ڪونهي پر جيڪڏهن اها شيءِ رڍ وانگر (قيمي) هجي ته ان جي قيمت ان ڏينهن واري ڏيڻ گهرجي جيڪا قرض ڪرڻ وقت هيس.

مسئلو 2246- جيڪڏهن ڪنهن شخص جيڪو مال قرض تي ورتو آهي اهو تلف (ختم) نه ٿي وڃي ۽ مال جو مالڪ ان جو مطالبو ڪري ته واجب نه آهي ته اهو مال مالڪ کي واپس ڪري ۽ جيڪڏهن قرضي اها شيءِ ڏيڻ چاهي ٿو ته قرض ڏيندڙ لاءِ لازم نه آهي ته ان کي قبول ڪري.

مسئلو 2247- جيڪڏهن قرض خواه (قرض ڏيڻ وارو) اهو شرط لڳائي ته اهو جيتري مقدار ۾ قرض ڏئي پيو ان کان وڌيڪ مقدار ۾ وٺندو، مثال طور هڪ مڻ ڪڻڪ ڏئي ۽ شرط لڳائي ته هڪ مڻ پنج سير واپس وٺندس يا ڏهه بيدا (آنا) ڏئي ۽ چوي ته يارنهن بيدا واپس وٺندس ته اهو وياج ۽ حرام آهي ۽ جيڪڏهن طي ڪري ته مقروض ان جي لاءِ ڪوئي ڪم ڪري يا جيڪا شيءِ ان ورتي آهي اها ڪنهن ٻي جنس جي ڪجهه مقدار سان گڏ واپس ڪري، مثال طئي ڪري ته مقروض جيڪڏهن هڪ رپيو ورتو آهي ته موائڻ وقت هڪ ماچيس جي دٻي به ان سان گڏ ڏيندو ته هي وياج ۽ حرام آهي، پر جيڪڏهن مقروض سان اهو شرط به لڳائي ته جيڪا شيءِ هو وٺي پيو اها هڪ خاص شڪل ۾ واپس ڪندو، مثال ان گهڙيل سون جو ڪجهه مقدار ان کي ڏئي ۽ شرط لڳائي ته گهڙيل سون واپس ڪندو تڏهن به هي وياج ۽ حرام آهي، پر جيڪڏهن قرض خواه جي ڪنهن شرط لڳائڻ کان سواءِ مقروض قرض جي اصل مقدار کان ڪجهه وڌيڪ واپس ڪري ڇڏي ته ڪوئي حرج ڪونهي بلڪه ان جو اهو ڪم مستحب آهي.

مسئلو 2248- وياج ڏيڻ، وياج وٺڻ وانگر حرام آهي، پر جيڪو شخص وياج تي قرض وٺي ته اهو ان جو مالڪ ٿي وڃي ٿو پر قرض ڏيندڙ جيڪي قرض کان وڌيڪ وياج ورتو آهي ان جو مالڪ نه ٿيندو ۽ ان کي استعمال ڪرڻ حرام اٿس. جيڪڏهن خود انهن پئسن سان ڪا شيءِ خريد ڪري ته ان شيءِ جو مالڪ به نه ٿيندو. جيڪڏهن ڌرين وياج جو معاهدو نه ڪيو هجي ۽ رقم وٺڻ وارو ان ڳالهه تي راضي هجي ته قرض ڏيڻ وارو ان رقم کي استعمال ڪري ته قرض ڏيڻ وارو ڪنهن اشڪال کان سواءِ ان رقم کي استعمال ڪري سگهي ٿو. اهڙي طرح مسئلي جي ڄاڻ نه هجڻ ڪري وياج وٺي ۽ ان کان پوءِ توبه ڪري ته ان صورت ۾ جيڪي پئسا اڻ ڄاڻائي ۾ ورتا هيائين ان لاءِ حلال آهن.

مسئلو 2249- جيڪڏهن ڪو شخص ڪڻڪ يا ان جهڙي ڪا شيءِ وياج واري قرض طور تي وٺي ۽ ان مان ٻني پوکي ته اهو پيداوار جو مالڪ ٿي وڃي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2250- جيڪڏهن شخص ڪپڙا خريد ڪري ۽ پوءِ ان جي قيمت ڪپڙي جي مالڪ کي وياج واري رقم يا اهڙي حلال رقم جيڪا وياج واري رقم سان ملي جلي وئي هجي، ان سان ادا ڪري ته ان ڪپڙن جي پائڻ يا انهن سان نماز پڙهڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي ۽ اگر وڪڻڻ واري کي چوي ته آءُ هي لباس هن رقم سان خريد ڪريان پيو ته انهن ڪپڙن جو مالڪ نه ٿيندو ۽ انهن کي پائڻ به حرام آهي.

مسئلہ 2251- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن تاجر کي ڪجهه رقم ڏئي ۽ هڪ ٻئي شهر ۾ ان تاجر کان گهٽ رقم وٺي ته ان ۾ ڪوئي حرج ڪونهي ۽ ان کي ”صرف برات“ چون ٿا.

مسئلہ 2252- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن ٻئي کي ڪجهه جنس ان شرط تي ڏئي ته ٻئي شهر ۾ ان کان وڌيڪ وٺندو، جيڪڏهن اها جنس سون يا چاندي يا ڪڻڪ، جو يا اهڙي جنس جيڪا توري يا ماپي ويندي هجي ته هي وياج ۽ حرام آهي، پر جيڪو شخص وڌيڪ وٺي پيو جيڪڏهن اهو واڌاري جي مقابلي ۾ ڪا جنس ڏئي يا ڪو ڪم ڪري ته پوءِ حرج ڪونهي جيڪڏهن نوٽن (پئسن) ۾ قرض ڏئي ۽ ان کان وڌيڪ وٺي ته صحيح نه آهي پر جيڪڏهن نوٽن کي روڪڙو ڪپائي يا رڪت ڪري پر اهي ٻن جنسن مان هجن مثال طور ڪجهه روپيا ۽ ڪجهه تومان هجن ته وڌيڪ وٺڻ ۾ ڪو حرج ناهي پر جيڪڏهن اوڌر تي ۽ هڪ ئي جنس مان هجن ته وڌيڪ وٺڻ ۾ اشڪال آهي.

مسئلہ 2253- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪنهن کان ڪجهه وٺڻو هجي ۽ اها شيءِ ماپ يا تور واري جنس مان نه هجي ته اهو شخص مقروض يا ڪنهن ٻئي شخص کي گهٽ قيمت تي وڪڻي ان جي قيمت روڪڙي وصول ڪري سگهي ٿو. ان بنياد تي موجوده دور ۾ جيڪي چيڪ يا هنڊيون قرض خواه مقروض کان وٺي ٿو اهو انهن کي بينڪ يا ڪنهن ٻئي وٽ ان کان گهٽ قيمت تي جنهن کي ”نزول ڪردن“ (يعني اگهه ڪيرائڻ) چوندا آهن، وڪڻي سگهي ٿو ۽ باقي رقم روڪڙي وٺي سگهي ٿو.

حوالو ڏيڻ جا حڪم

مسئلہ 2254- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي قرض خواه کي حوالو ڏئي ته هو پنهنجو قرض هڪ ٻئي شخص کان وٺي ۽ قرض خواه اها ڳالهه قبول ڪري وٺي ته جڏهن ”حوالو“ انهن شرطن سان جن جو ذڪر بعد ۾ ايندو، مڪمل ٿي وڃي ته جنهن شخص جي باري ۾ حوالو ڏنو ويو آهي، مقروض ٿي ويندو ۽ ان کان پوءِ قرض خواه پهرين مقروض کان قرض نٿو گهري سگهي.

مسئلہ 2255- مقروض ۽ قرض خواه ۽ جنهن طرف حوالو ڏنو وڃي ٿو هر هڪ کي بالغ ۽ عاقل هجڻ گهرجي ۽ انهن کي ڪنهن مجبور به نه ڪيو هجي ۽ اهي سفيه به نه

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هجن (يعني اهي پنهنجو مال بيهوده ڪمن تي خرچ نه ڪندا هجن) ۽ اهو به معتبر آهي ته قرض خواه ۽ مقروض ديواليه نه هجن، ها جيڪڏهن حوالو اهڙي شخص جي نالي هجي جيڪو اڳ ۾ حوالي ڏيڻ واري جو مقروض نه هجي ته حوالي ڏيڻ وارو چاهي ديواليو به هجي تڏهن به ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 2256- ڪنهن شخص جي نالي حوالو ڏيڻ ان صورت ۾ صحيح آهي جڏهن اهو حوالي کي قبول ڪري چاهي اهو شخص مقروض هجي يا نه هجي.

مسئلو 2257- انسان جنهن وقت حوالو ڏي ته لازمي آهي ته اهو ان وقت مقروض هجي ان ڪري جيڪڏهن اهو قرض وٺڻ گهري ٿو ته جيستائين ان کان قرض حاصل نه ڪري وٺي انهي کي ڪنهن جي به نالي حوالي نٿو ڏئي سگهي ته جيئن جيڪو قرض ان کي بعد ۾ ڏيڻو هجي، اهو انهي ماڻهوءَ کان وصول ڪري.

مسئلو 2258- حواله ڏيڻ واري ۽ قرض خواه ٻنهي لاءِ اهو لازم آهي ته حوالي جي مقدار ۽ ان جي جنس جي باري ۾ ڄاڻ رکندا هجن انهيءَ ڪري جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن شخص جو ڏهه مڻ ڪڻڪ ۽ ڏهه روپين جو مقروض هجي ۽ قرض خواه کي حوالو ڏئي ته انهن ٻنهي مان ڪا هڪ شيءِ فلاڻي شخص کان وٺو ۽ ان قرض کي معين (مقرر) نه ڪري ته حوالو صحيح نه آهي.

مسئلو 2259- جيڪڏهن قرض واقعي مقرر ٿيل هجي، پر حواله ڏيڻ وقت قرض خواه ۽ مقروض کي ان جي مقدار ۽ جنس جي ڄاڻ نه هجي ته حوالو صحيح آهي، مثال جيڪڏهن ڪنهن شخص ٻئي جو قرض رجسٽر ۾ لکي رکيو آهي ۽ رجسٽر ڏسڻ کان اڳ حوالو ڏئي ڇڏي ۽ پوءِ وڃي رجسٽر ڏسي ۽ قرض خواه کي قرض جي مقدار ٻڌائي ڇڏي ته حوالو صحيح ٿيندو.

مسئلو 2260- قرض خواه کي اهو اختيار آهي ته حوالو قبول نه ڪري توڙي جنهن جي نالي حوالو ڏنو وڃي اهو فقير به نه هجي ۽ حوالي کي ادا ڪرڻ ۾ ڪوتاهي به نه ڪري. مسئلو 2261- جيڪڏهن ڪو شخص حوالي ڏيڻ واري جو مقروض نه هجي ۽ حوالو قبول ڪري ته حوالي واري رقم ڏيڻ کان پهرين ان رقم جو مطالبو حوالي ڏيڻ واري کان ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن جيڪو قرض ان کي ڏنو ويو هو، اهو مدت دار هجي ۽ ان جي اها مدت اڃا نه پهتي هجي ته ان صورت ۾ مدت جي پوري ٿيڻ کان پهرين حوالي واري رقم حوالي ڏيڻ واري کان نه وٺي سگهي. پوءِ چاهي هن پاڻ اها رقم حوالي ڪئي اچڻ واري جي حوالي به ڪري ڇڏي هجي ۽ جيڪڏهن قرض خواه پنهنجي ڏنل قرض مان حوالي ٿيل شخص کان گهٽ مقدار ۾ صلح ڪري ته اهو رڳو اوتري مقدار ۾ حوالي ڏيڻ واري کان مطالبو ڪري سگهي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2262- حوالی جا شرط پورا ٿيڻ کان پوءِ حوالی ڏيڻ وارو ۽ جنهن جي نالي حوالو ڏنو وڃي اهي حوالی کي توڙي نٿا سگهن ۽ جڏهن اهو شخص جنهن جي نالي حوالو ڏنو ويو هجي، حوالی جي وقت فقير نه هجي ۽ توڙي ان کان پوءِ اهو فقير ٿي وڃي پر قرض خواه به حوالی کي توڙي نٿو سگهي، ساڳيو حڪم ان وقت به آهي جڏهن اهو شخص جنهن جي نالي حوالو ڏنو ويو هجي حوالی ڏيڻ وقت فقير هجي ۽ قرض خواه ڄاڻيندو هجي ته اهو فقير آهي، پر جيڪڏهن قرض خواه کي اها خبر نه هجي ته اهو فقير آهي ۽ پوءِ ان کي خبر پوي ۽ ان وقت اهو شخص فقير هجي ته قرض خواه حوالی کي توڙي سگهي ٿو ۽ پنهنجو قرض حوالی ڏيڻ واري کان حاصل ڪري سگهي ٿو. پر جيڪڏهن مالدار ٿي ويو هجي ته توڙڻ جو حق رکڻ مشڪل آهي.

مسئلہ 2263- جيڪڏهن مقروض، قرض ڏيندڙ ۽ جنهن جي نالي حوالو ڏنو ويو هجي انهن مان ڪنهن هڪ پنهنجي حق ۾ حوالی منسوخ ڪرڻ جو معاهدو ڪيو هجي ته جيڪو معاهدو انهن ڪيو هجي ان مطابق انهي حوالی کي توڙي سگهن ٿا.

مسئلہ 2264- جيڪڏهن حوالی ڏيڻ وارو خود قرض ڏيندڙ جو قرض ادا ڪري ڇڏي ۽ جيڪڏهن اهو ڪم ان شخص جي درخواست سان ٿيو هجي جنهن جي نالي حوالو ڏنو ويو هجي ۽ اهو شخص حوالی ڏيڻ واري جو مقروض به هجي ته ان جيڪو ڪجهه ڏنو هجي ان کان وٺي سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن ان جي درخواست جي بغير ادا ڪيو هجي يا اهو حوالو ڏيڻ واري جو مقروض نه هجي ته ان جيڪو ڪجهه ڏنو آهي ان جو مطالبو ان کان نٿو ڪري سگهي.

گرويءَ (1) جا حڪم

مسئلہ 2265- گروي هيءُ آهي ته ڪو شخص ڪنهن ٻئي شخص وٽ پنهنجو مال يا جنهن مال جو هو ضامن ٿيو هجي گروي طور تي رکي ته جيڪڏهن هو ان جو قرض

(1) ان ڳالهه جو هتي تذڪرو ڪرڻ ضروري آهي ته اڄ ڪلهه جيڪا عوام گروي سمجهي ٿو ته اهو حقيقت ۾ اهو گروي ناهي. بلڪه ٿيندو ائين آهي ته (مثال) هڪ شخص گهر جي مالڪ کي ڪجهه قرض ڏئي ٿو ۽ ان جي بدران سندس گهر ۾ رهي ٿو اهو ائين ڪرڻ کان پوءِ اگر گهر ۾ ڪرايو ڏيڻ کانسواءِ رهجي ته اهو وياج ۽ حرام آهي ۽ قرض ڏيڻ واري کي اهو حق ناهي ته اهو گهر ۾ رهي. اگر ڪرايو به ڏيندو رهي تڏهن به قرض ان شرط تي ڏئي کيس ڪرائي تي گهر ڏنو وڃي تڏهن به حرام آهي گهر ڏئي پنهنجو گهر ان شرط تي ڪرائي تي ڏي ته ڪرائيدار کيس قرض ڏئي ته اهو ڪم به احتياط واجب جي بنياد تي جائز ناهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ادا نه ڪري سگهي يا گروي وارو مال نه ڇڏائي سگهي ته گروي رڪندڙ ان مال مان ان جو عيوض وصول ڪري وٺي.

مسئلو 2266- گروي ۾ صيغا پڙهڻ ضروري نه آهن پر جيڪڏهن گروي ڏيڻ وارو پنهنجو مال گروي رکڻ واري وٽ گروي جي ارادي سان رکي ۽ گروي رکڻ وارو به ساڳئي ارادي سان وٺي ته گروي صحيح آهي.

مسئلو 2267- گروي رڪندڙ ۽ اهو شخص جيڪو مال گروي طور وٺي بنهي لاءِ لازمي آهي ته بالغ ۽ عاقل هجن ۽ ڪنهن انهن کي ان معاملي ۾ مجبور نه ڪيو هجي ۽ اهو به ضروري آهي ته مال گروي رکڻ وارو مفلس (ديواليه) ۽ سفيه نه هجي مفلس ۽ سفيه جي معنيٰ مسئلي نمبر 2213 ۾ بيان ٿي چڪي آهي پر جيڪڏهن ديواليه ڪنهن ٻئي جو مال گروي رکي ٿو يا اهڙو مال جنهن جي استعمال کان روڪيل نه آهي ته ڪو حرج نه آهي.

مسئلو 2268- انسان اهو مال گروي رکي سگهي ٿو جنهن کي شرعاً استعمال ڪري سگهندو هجي ۽ جيڪڏهن ڪنهن ٻئي جو مال ان جي اجازت سان رکي تڏهن به صحيح آهي.

مسئلو 2269- جنهن شيءِ کي گروي رکيو وڃي ان جو خريد ۽ وڪرو صحيح هجڻ گهرجي، ان لاءِ اگر شراب يا ان جهڙي شيءِ گروي رکي وڃي ته صحيح نه آهي.

مسئلو 2270- جنهن شيءِ کي گروي رکيو ويندو هجي ان مان جيڪو فائدو ملي اهو ان شخص جو مال آهي جيڪو ان جو مالڪ آهي چاهي گروي رکڻ واري جو هجي يا ڪنهن ٻئي جو هجي.

مسئلو 2271- گروي رکڻ واري جيڪو مال گروي طور ورتو هجي اهو ان کي مالڪ جي اجازت کان سواءِ ڪنهن ٻئي کي بخشي نٿو سگهي ۽ ڪنهن کي وڪڻي به نٿو سگهي ۽ جيڪڏهن اهو مال ڪنهن کي بخشي ڇڏي يا وڪڻي ڇڏي ۽ پوءِ مالڪ اجازت ڏئي ته ان ۾ ڪوئي اشڪال ڪونهي.

مسئلو 2272- جيڪڏهن گروي رکڻ واري ان مال کي جيڪو ان بطور گروي ورتو هجي، مالڪ جي اجازت سان وڪڻي ڇڏي ته خود مال وانگر ان جي قيمت گروي نه ٿي ٿئي ۽ جيڪڏهن مالڪ جي اجازت کان سواءِ وڪڻي ڇڏي ۽ پوءِ مالڪ ان جي تصديق ڪري ڇڏي ته ان جو به ساڳيو حڪم آهي، پر جيڪڏهن خود گروي تي ڏيڻ وارو ان کي گروي وٺڻ واري جي اجازت سان وڪڻي ڇڏي ته جيئن ان جي قيمت گروي ٿي وڃي ته کين ائين ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن شرط جي خلاف ورزي ڪري ته معاملو باطل ٿي ويندو پر جي اجازت ڏئي ته معاملو صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 2273- جنهن وقت مقروض کي قرض ادا ڪرڻ گهرجي، جيڪڏهن قرض ڏيندڙ ان وقت قرض جي گهر ڪري ۽ مقروض ادا نه ڪري ته ان صورت ۾ جڏهن ته اهو مال وڪڻڻ جي وڪالت رکندو هجي ته اهو گروي طور ورتل مال کي وڪڻي پنهنجو قرض وصول ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن وڪالت نه رکندو هجي ته ان لاءِ ضروري آهي ته مالڪ کان اجازت وٺي ۽ جيڪڏهن ان تائين رسائي نه آهي ته ان کي ڪپي ته احتياط واجب مطابق حڪم شرع کان اجازت وٺي ۽ ٻنهي صورتن ۾ جيڪڏهن قرض کان وڌيڪ رقم وصول ٿي هجي ته ان کي گهرجي ته وڌيڪ مال مالڪ کي موٽائي ڏئي.

مسئلہ 2274- جيڪڏهن مقروض وٽ ان جڳهه کان سواءِ جنهن ۾ پاڻ رهندو هجي ۽ ان سامان کان سواءِ جنهن جي کيس ضرورت هجي، ٻي ڪا به شيءِ نه هجيس ته قرض ڏيندڙ ان کان پنهنجي قرض جو مطالبو نٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن مقروض جيڪو مال بطور گروي ڏنو هجي اهو جڳهه يا سامان هجي، ته قرض ڏيندڙ مٿئين مسئلي مطابق ان کي وڪڻي پنهنجو قرض وصول ڪري سگهي ٿو.

ضامن ٿيڻ جا حڪم

مسئلہ 2275- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن ٻئي جي قرض ادا ڪرڻ لاءِ ضامن ٿيڻ چاهي ته ان جو ضامن ٿيڻ ان وقت صحيح ٿيندو جڏهن اهو ڪنهن لفظ سان (چاهي اهو عربي زبان ۾ نه هجي) يا عمل سان قرض ڏيندڙ کي سمجهاڻي ڇڏي ته آءٌ تنهنجي قرض جي ادا ٿيڻ لاءِ ضامن آهيان ۽ قرض ڏيندڙ به پنهنجي رضامندي ڏيکاري ۽ مقروض جو راضي هجڻ شرط نه آهي ۽ ان جون ٻه صورتون آهن:

- 1- ضامن قرضي جي ذمي کي پنهنجي ذمي ۾ تبديل ڪري. جيڪڏهن قرض ادا ڪرڻ کان پهريان مري وڃي ته ٻين قرضن وانگر هي قرض به هن جي ورثي کان مقدم رهندو، يعني پهرين ان جو هي قرض ڏنو ويندو ۽ پوءِ باقي مال وارثن ۾ تقسيم ٿيندو. معمولاً علماء جي نظر ۾ ”ضامن“ جو هي قسم آهي.
- 2- ضامن قرض جي ادا ڪرڻ جو قبولدار ٿئي پر ان جي ذمي نه هجي. جيڪڏهن وصيت نه ڪري ته مرڻ کان پوءِ ان جي مال مان نه ڪڍيو ويندو.

مسئلہ 2276- ضامن ۽ قرض ڏيندڙ ٻئي بالغ ۽ عاقل هجن ۽ ڪنهن انهن کي ان معاملي لاءِ مجبور نه ڪيو هجي ۽ اهي سفيه نه هجن، ۽ اهڙي طرح قرض ڏيندڙ ديواليه به نه هجي پر اهي شرطون مقروض لاءِ ناھن، مثال طور جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن ٻار، ديواني يا سفيه جو قرض ادا ڪرڻ لاءِ ضامن ٿئي ته ضمانت صحيح آهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 2277- جڏهن ڪو شخص ضمانت ڏيڻ لاءِ شرط قرار ڏئي مثال طور هي چئي ته جيڪڏهن مقروض تنهنجو قرض ادا نه ڪندو ته آءٌ ڏيندس ته مسئلي نمبر 2270 جي پهرين صورت مطابق سندس ضامن ٿيڻ مشڪل آهي پر بي صورت مطابق صحيح آهي.

مسئلو 2278- جيڪڏهن هڪ شخص ٻئي جي قرض جو ضامن ٿيڻ چاهي ته ان جو مقروض هجڻ لازمي آهي ان ڪري جيڪو شخص ٻئي کان قرض وٺڻ چاهي ته جيستائين قرض نه ورتو اٿس پيو ان جو ضامن نه ٿو ٿي سگهي البتہ هي شرط ضامن ٿيڻ جي بي صورت ۾ نه آهي.

مسئلو 2279- انسان ان صورت ۾ ضامن ٿي سگهي ٿو جڏهن قرض ڏيندڙ، مقروض ۽ قرض ۾ ڏيڻ واري شيءِ مشخص هجن ان ڪري جيڪڏهن ٻه شخص ڪنهن کان قرض لهڻدا هجن ۽ انسان چئي ته آءٌ اوهان ٻنهي مان ڪنهن هڪ جو قرض ادا ڪندس، چو ته ان اها ڳالهه مشخص ڪانهي ڪئي ته هو انهن مان ڪهڙي شخص جو قرض ادا ڪندو ان لاءِ ان جو ضامن ٿيڻ باطل آهي. ساڳي ريت جيڪڏهن ڪنهن کي ٻن ماڻهن کان قرض وصول ڪرڻو هجي ۽ ڪوئي شخص چوي ته آءٌ ضامن آهيان ته انهن ٻنهي مان ڪنهن هڪ جو قرض ادا ڪري ڇڏيندس، چو ته ان اها ڳالهه مشخص ڪانهي ڪئي ته هو انهن مان ڪهڙي شخص جو قرض ادا ڪندو ان لاءِ ان جو ضامن ٿيڻ باطل آهي ۽ اهڙي طرح ڪنهن کي، هڪ ٻئي شخص کان مثال طور ڏهه مڻ ڪڻڪ ۽ ڏهه روپيه وٺڻا هجن ۽ ڪو شخص چوي ته آءٌ تنهنجي ٻنهي قرضن مان ڪنهن هڪ جي ادائگي جو ضامن آهيان ۽ هومشخص نه ڪري ته هو ڪڻڪ جو ضامن آهي يا روپين جو ضامن آهي ته اها ضمانت صحيح نه آهي.

مسئلو 2280- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن مقروض جي اجازت کان سواءِ ان جو قرض ڀرڻ لاءِ ضامن ٿي وڃي ته اهو ان مقروض جو قرض ادا ڪرڻ کان پوءِ ان کان ڪجهه به نٿو گهري سگهي.

مسئلو 2281- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن مقروض جي اجازت سان ان جي قرض جي ادائگي جو ضامن ٿي وڃي ته جنهن مقدار لاءِ ضامن ٿيو هجي ته اها ان جي گهر ڪري سگهي ٿو، پوءِ چاهي قرض ادا ڪرڻ کان پهرين ئي چو نه هجي، پر جنهن جنس جو هو مقروض هو ۽ ان جي جاءِ تي ڪا ٻي جنس قرض ڏيندڙ کي ڏئي ته جيڪا شيءِ ڏني هجي ان جو مطالبو مقروض کان نٿو ڪري سگهي. مثال طور جيڪڏهن مقروض کي ڏهه مڻ ڪڻڪ ڏني هجي ۽ ضامن ان جي پاران ڏهه مڻ چانور ڏئي ڇڏي ته هو مقروض کان ڏهه مڻ چانورن جي گهر نه ٿو ڪري سگهي. پر جيڪڏهن مقروض خود ڏهه مڻ چانور ڏيڻ تي راضي ٿي وڃي ته ڪو حرج ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2282- جيڪڏهن قرض ڏيندڙ ضامن کي پنهنجو قرض بخشي ڇڏي ته ضامن مقروض کان ڪاٺي شيءِ نٿو گهري سگهي ۽ جيڪڏهن اهو قرض جي ڪجهه مقدار ضامن کي بخشي ڇڏي ته هو مقروض کان ان مقدار جو مطالبو نٿو ڪري سگهي پر جيڪڏهن ڪل قرض يا ان جو ڪجهه حصو کيس هديو ڪري يا زڪات، خمس يا صدقي طور حساب ڪري ته ضامن مقروض کان وٺي سگهي ٿو.

مسئلو 2283- جيڪڏهن شخص ڪنهن جي قرض ادا ڪرڻ لاءِ ضامن ٿي وڃي ته اهو ضامن ٿيڻ کان نٿو ڦري سگهي.

مسئلو 2284- احتياط واجب جي بنا تي ضامن ۽ قرض ڏيندڙ اهو شرط نٿا ڪري سگهن ته جنهن وقت چاهين ضمانت منسوخ ڪري (ٽوڙي) ڇڏين.

مسئلو 2285- جيڪڏهن انسان ضامن ٿيڻ وقت قرض ڏيندڙ جو قرض ادا ڪرڻ جي قابل هجي ته ڀلي اهو (ضامن) پوءِ فقير ٿي وڃي ته قرض ڏيندڙ ان جي ضمانت منسوخ ڪري پهرين مقروض کان قرض جي ادائگي جو مطالبو نٿو ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن ضامن ٿيڻ وقت ضامن قرض ادا ڪرڻ جي طاقت نه رکندو هجي، پر قرض ڏيندڙ اها ڳالهه ڄاڻندي ان جي ضمانت تي راضي ٿي وڃي تڏهن به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 2286- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ضامن بڻجڻ وقت قرض ڏيندڙ جو قرض ادا ڪرڻ تي قادر نه هجي ۽ قرض ڏيندڙ صورتحال کان اڻڄاڻ هوندي ان جي ضمانت منسوخ ڪرڻ (ٽوڙڻ) چاهي ته ان ۾ اشڪال آهي خاص طور تي انهيءَ صورت ۾ جڏهن ضامن قرض ڏيندڙ جي انهيءَ طرف متوجع هجڻ کان پهريائين قرض جي ادائگي تي قادر ٿي وڃي.

كفالت جا احڪام

مسئلو 2287- كفالت مان مراد هي آهي ته ڪوئي شخص ذمو ڪڍي ته جنهن وقت قرض ڏيندڙ چاهيندو ته مقروض کي ان جي حوالي ڪري ڇڏيندو ۽ جيڪو شخص اهڙي قسم جي ذميداري قبول ڪري ان کي ڪفيل چوندا آهن.

مسئلو 2288- كفالت ان وقت صحيح آهي جڏهن ڪفيل ڪنهن به لفظن ۾ (چاهي اهي عربي زبان ۾ نه هجن) يا ڪنهن عمل سان قرض ڏيندڙ کي اها ڳالهه سمجهائي ڇڏي ته آءٌ ذمو ڪٿان ٿو ته جنهن وقت تون مقروض کي گهريندين آءٌ ان کي تنهنجي حوالي ڪري ڇڏيندس ۽ قرض خواه به ان ڳالهه کي قبول ڪري وٺي احتياط واجب مطابق مقروض جو راضي هجڻ به ضروري آهي بلڪه احتياط واجب هي آهي مقروض به ان معاملي ۾ شامل هجي يعني قرض ڏيندڙ ۽ وٺندڙ ٻئي ان جي كفالت کي قبول ڪن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2289- کفیل لاءِ ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجي ۽ ان کي کفيل ٿيڻ تي مجبور نه ڪيو ويو هجي ۽ ان ڳالهه تي اختيار رکندو هجي ته جنهن جو کفيل ٿئي ان کي حاضر ڪري سگهي، جيڪڏهن حاضر ڪرڻ ۾ مال خرچ ٿيندو هجي ته سفيه ۽ مفلس به نه هجي.

مسئلہ 2290- پنجن شين مان ڪابه هڪ كفالت کي ختم ڪري سگهي ٿي:

- (1) کفيل مقروض کي قرض ڏيندڙ جي حوالي ڪري ڇڏي مقروض يا پاڻ حاضر ٿئي.
- (2) قرض ڏيندڙ جو قرض ادا ڪري ڇڏجي.
- (3) قرض ڏيندڙ پنهنجي قرض تان هٽ ڪئي وڃي يا ٻئي جي ذمي ڪري.
- (4) مقروض يا کفيل مري وڃي.
- (5) قرض ڏيندڙ کفيل کي كفالت کان آزاد ڪري ڇڏي.

مسئلہ 2291- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن مقروض کي ان جي قرض ڏيندڙ وٽان زبردستي آزاد ڪرائي ڇڏي ۽ قرض ڏيندڙ جي پهچ مقروض تائين نه ٿي سگهي ته جنهن شخص مقروض کي آزاد ڪرايو هجي ان کي گهرجي ته ان کي قرض ڏيندڙ جي حوالي ڪري ڇڏي يا ان جو قرض ادا ڪري.

امانت جا احڪام

مسئلہ 2292- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن کي پنهنجو مال ڏئي ۽ چوي ته هيءُ تو وٽ امانت آهي ۽ هو به قبول ڪري يا ڪو لفظ چوڻ کان سواءِ مال جو مالڪ ان شخص کي سمجهائي ته هو کيس سار سنڀال لاءِ ڏئي رهيو آهي ۽ هو به سار سنڀال جي مقصد جي لاءِ وٺي ته کيس (مال وٺڻ واري کي) گهرجي ته امانتداريءَ جا احڪام جن جو بيان بعد ۾ ايندو انهن مطابق عمل ڪري.

مسئلہ 2293- امانت وٺڻ وارو ۽ ڏيڻ وارو ٻنهي جو بالغ ۽ عاقل هجڻ ضروري آهي ۽ انهن کي ڪنهن مجبور به نه ڪيو هجي ان ڪري ڪو شخص مال چرئي يا ٻار وٽ امانت رکي يا وري چريو يا ٻار ڪنهن وٽ پنهنجو مال امانت طور رکڻ ته صحيح نه آهي، پرتميز رکندڙ ٻار ڪنهن جو مال مالڪ جي اجازت سان ڪنهن شخص وٽ امانت طور رکي ته جائز آهي ۽ اهڙي طرح مال امانت طور رکرائڻ وارو سفيه يا ديواله نه هجي، پر جيڪڏهن مفلس اهڙو امانت لاءِ مال ڏئي جنهن کي استعمال ڪرڻ کان جهليل نه هجي ته ڪو حرج نه آهي، اهڙي طرح ان صورت ۾ امين شخص به مفلس يا سفيه نه هجي جو امانت جي حفاظت ڪرڻ جي ڪري سندس مال کيس استعمال ڪرڻو پوي جنهن جي ڪري مال سندس ملڪيت مان نڪري وڃي يا ضايع ٿي وڃي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 2294- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ٻار کان ڪا شيءِ ان شيءِ جي مالڪ جي اجازت کان سواءِ بطور امانت قبول ڪري ته ان شخص کي گهرجي ته هو اها شيءِ مالڪ کي ڏئي ڇڏي ۽ اگر اها شيءِ خود ان ٻار جي ملڪيت هجي ته سندس وليءَ وٽ پهچائي ۽ اگر انهن ماڻهن کي اهو مال پهچائڻ کان پهرين تلف ٿي وڃي ته کيس گهرجي ته ان جو عيوض ڏئي پر جيڪڏهن مال ضايع ٿيڻ ۾ هجي ۽ هو مال ٻار کان حفاظت لاءِ وٺي ته جيئن ان جي وليءَ تائين پهچائي ۽ حفاظت ۾ پهچائڻ ۾ ڪوتاهي نه ڪري ته ضامن نه آهي ۽ اگر امانت طور تي مال ڏيڻ وارو چريو هجي ته به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 2295- جڏهن ڪو شخص امانت ۾ ڏنل مال جي حفاظت نه ڪري سگهندو هجي ته اگر امانت ڏيڻ وارو ان ڳالهه ڏانهن متوجع نه هجي ته ان شخص (ونڌڙ) کي گهرجي ته امانت قبول نه ڪري ۽ جي ضايع ٿي وڃي ته ضامن آهي.

مسئلو 2296- جيڪڏهن انسان مالدار کي سمجهائي ته هو سندس مال جي سار سنڀال لاءِ تيار نه آهي ۽ مال وارو پوءِ به مال کيس ڏئي ۽ اهو مال ضايع ٿي وڃي ته جنهن شخص امانت قبول نه ڪئي هئي اهو ذميدار نه آهي، پر ان لاءِ احتياط مستحب اهو آهي ته اگر ممڪن هجي ته ان جي مال جي حفاظت ڪري.

مسئلو 2297- ڪا شيءِ جيڪو شخص ڪنهن وٽ بطور امانت رکي، اهو اها شيءِ جڏهن به چاهي واپس وٺي سگهي ٿو ۽ جنهن شخص ڪا شيءِ بطور امانت قبول ڪئي هجي اهو جڏهن به چاهي سندس مالڪ کي واپس ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2298- اگر ڪو شخص امانت جي سنڀال ڇڏي ڏئي ۽ وديعه (امانت رکڻ وارو معاملو) منسوخ ڪري ڇڏي ته ان کي گهرجي ته جيترو جلدي ٿي سگهي، مال مالڪ يا مالڪ جي وڪيل يا وليءَ کي پهچائي يا انهن کي اطلاع ڏئي ڇڏي ته هو مال جي حفاظت لاءِ تيار ڪونه آهي ۽ اگر هو بنا عذر جي مال انهن کي نه پهچائي ۽ اطلاع به نه ڏئي ته جيڪڏهن مال ضايع ٿي وڃي ته ان جو عيوض ڏئي.

مسئلو 2299- جيڪو شخص امانت قبول ڪري جيڪڏهن ان وٽ مال رکڻ جي مناسب جڳهه نه هجي ته ان کي ڪپي ته ان لاءِ مناسب جڳهه حاصل ڪري ۽ ان شيءِ جي اهڙي طرح سنڀال ڪري ته جيئن ماڻهو ائين نه چون ته ان جي سنڀال ۾ رهن ڪوتاهي ڪئي آهي ۽ هو ان شيءِ کي اهڙي جڳهه ۾ رکي جيڪا ان لاءِ مناسب نه هجي ۽ اها ضايع ٿي وڃي ته کيس گهرجي ته ان جو عيوض مالڪ کي ڏئي.

مسئلو 2300- جيڪو شخص امانت قبول ڪري اگر اهو ان جي سنڀال ۾ ڪوتاهي نه ڪري ۽ ناجائز استعمال به نه ڪري ۽ اتفاقاً اهو مال ضايع ٿي وڃي ته اهو شخص ذميوار نه آهي، پر هو ان مال کي ڪنهن اهڙي جڳهه تي رکي جتي ان جي حفاظت نه هجي ۽ ظالم کي خبر پوي ڪٿي وڃي يا ان کي ناجائز استعمال ڪري مثال طور لباس

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

پاڻي يا امانت جي گهڙي تي سواري ڪري ۽ اگر اهو مال ضايع ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته ان جو عيوض ان جي مالڪ کي ڏئي.

مسئلو 2301- جيڪڏهن مال جو مالڪ، مال رکڻ لاءِ ڪا جڳهه مقرر ڪري ۽ جنهن شخص امانت قبول ڪئي هجي ان کي چوي ته تون هتي مال جي حفاظت ڪر ۽ اگر ان جي ضايع ٿيڻ جو شڪ به هجي تڏهن به تون ٻئي ڪنهن هنڌ نه کڻي وڃجان ته امانت قبول ڪندڙ ان کي ڪنهن ٻئي هنڌ نٿو رکي سگهي ۽ اگر هو مال ڪنهن ٻئي هنڌ کڻي وڃي ۽ اهو ضايع ٿي وڃي ته اهو شخص (يعني امانت قبول ڪندڙ) ذميوار آهي، پر جيڪڏهن امانتدار کي يقين هجي ته هتي مال ضايع ٿي ويندو ته ان لاءِ مال کي منتقل ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو 2302- جيڪڏهن مال جو مالڪ، مال جي حفاظت لاءِ ڪا جڳهه مقرر ڪري ۽ جنهن امانت قبول ڪئي هجي ان کي خبر هجي ته اها جڳهه مال جي مالڪ جي نظر ۾ ڪا خصوصيت نٿي رکي پر ان جي مقرر ڪرڻ ۾ رڳو مال جي حفاظت ڪرائڻ مقصد هو ته ان مال کي ڪنهن اهڙي جڳهه جيڪا وڌيڪ محفوظ هجي يا پهرين جڳهه جيتري ئي محفوظ هجي اتي کڻي وڃي سگهي ٿو ۽ اگر اهو مال اُتان ضايع ٿي وڃي ته هو ذميوار ڪونهي.

مسئلو 2303- جيڪڏهن مال جو مالڪ هميشه لاءِ بيهوش يا چريو ٿي وڃي ته جنهن شخص امانت قبول ڪئي هجي ان کي گهرجي ته فوري طور تي امانت سندس وليءَ کي واپس ڪري ڇڏي يا ان کي اطلاع پهچائي جيڪڏهن چرئي جي وليءَ کي نه پهچائي ۽ خبر ڏيڻ ۾ به ڪوتاهي ڪري ۽ مال تلف ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته ان جو عيوض ڏئي، پر جيڪڏهن ڪڏهن ڪڏهن چريو يا بيهوش ٿي ويندو هجي ته به احتياط واجب مطابق ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 2304- جيڪڏهن مال جو مالڪ مري وڃي ته امانتدار کي گهرجي ته جيڪڏهن اهو مال ڪنهن ٻئي جو نه هجي ته ان جو مال ان جي وارث کي پهچائي يا ان جي وارث کي اطلاع ڏئي ۽ اگر اهو مال ميت جي وارث کي نه ڏئي ۽ کيس خبر ڏيڻ ۾ به ڪوتاهي ڪري ۽ مال ضايع ٿي وڃي ته هو ذميوار آهي، پر اگر هو ان کي وارث کي مال نه ڏئي، ته جيئن کيس وارث معلوم ٿئي يا ميت جو ڪو ٻيو به وارث معلوم ڪرڻ چاهي جيڪڏهن مال تلف ٿي وڃي ته هو ذميوار نه آهي.

مسئلو 2305- جيڪڏهن مال جو مالڪ مري وڃي ۽ ان جا ڪيترائي وارث هجن ته جنهن شخص امانت قبول ڪئي هجي ان کي گهرجي ته مال سڀني وارثن کي ڏئي يا انهن جي وڪيل کي ڏئي پر اگر هو سڀني وارثن جي اجازت کان سواءِ ڪنهن هڪ وارث کي ڏئي ته هو ٻين جي حصن جو ذميوار آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2306- جنهن شخص امانت قبول ڪئي هجي، اگر اهو مري وڃي يا هميشه لاءِ بيهوش يا چريو ٿي پوي ته امانت باطل ٿي ويندي ۽ سندس وارث يا وليءَ کي گهرجي ته جيترو جلد ٿي سگهي مال جي مالڪ کي اطلاع ڏئي يا امانت کيس پهچائي، پر جيڪڏهن ڪجهه ٿاڻ لاءِ چريو يا بيهوش ٿي وڃي ته ان لاءِ به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلہ 2307- جيڪڏهن امانتدار پاڻ ۾ موت جون نشانيون ڏسي ته اگر ممڪن هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي ان کي گهرجي ته امانت ان جي مالڪ يا مالڪ جي وڪيل وٽ پهچائي يا انهن کي اطلاع ڪري ۽ اگر ائين ڪرڻ ممڪن نه هجي ته ان کي گهرجي ته اهڙو ڪم ڪري جو هن کي اطمینان ٿي وڃي ته مرڻ کان پوءِ مال مالڪ تائين پهچندو. مثال طور وصيت ڪري ۽ ڪو گواه به ڪري ۽ وصي ۽ گواه کي مال جي مالڪ، مال ۽ ان جي خصوصيتن ۽ جنهن جڳهه تي مال پيل هجي سڀني کان آگاه ڪري.

مسئلہ 2308- جيڪڏهن امانتدار کي سفر تي وڃڻو هجي ته امانت اهل و عيال وٽ رکي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن پاڻ کان سواءِ ٻيو مال جي حفاظت نه ٿو ڪري سگهي ته ان جي مالڪ يا ولي يا وڪيل کي ڏئي يا ان کي اطلاع ڪري.

اوڌر جا احڪام

مسئلہ 2309- عاريه مان مراد اها آهي ته انسان پنهنجو مال ٻئي کي ڏئي ته جيئن هو ان مال مان فائدو وٺي ۽ ان جي عيوض ۾ ڪا شيءِ ان کان نه وٺي.

مسئلہ 2310- عاريه ۾ صيغو پڙهڻ ضروري ڪونهي ۽ جيڪڏهن مثال طور ڪو شخص عاريه جي نيت سان ڪنهن کي لباس ڏئي ۽ هو به عاريه جي نيت سان وٺي ته صحيح آهي.

مسئلہ 2311- غصبي شيءِ يا جنهن شيءِ جو فائدو ڪنهن ٻئي جي ملڪيت هجي، مثال طور ڪرائي تي ڏنل هجي ته اهڙي شيءِ عاريه طور ان صورت ۾ ڏيڻ صحيح آهي جڏهن غصبي شيءِ جو مالڪ يا اهو شخص جنهن اڌاري ڏنل شيءِ کي ڪرائي طور وٺي رکيو هجي، ان جي اڌاري ڏيڻ تي راضي ٿئي.

مسئلہ 2312- جنهن شيءِ جو نفعو ڪنهن شخص جي ملڪيت هجي، مثال طور اها هن ڪرائي تي ورتي هجي، ان شيءِ کي بطور اڌار ڏئي سگهي ٿو، پر اگر ڪرائي ۾ اهو شرط هجي ته اهو شخص ان مان پاڻ فائدو حاصل ڪندو ته پوءِ اهو شخص اهو مال ڪنهن کي بطور اڌار نه ٿو ڏئي سگهي ۽ احتياط واجب مطابق پهرين صورت ۾ به مالڪ جي اجازت کان سواءِ حوالي نه ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2313- جيڪڏهن چريو، ٻار، ديواليو ۽ سفيہ پنهنجو مال اڌارو ڏين ته صحيح نه آهي، پر ولي ان ڳالهه ۾ مصلحت سمجهندو هجي ته جنهن شخص جو هو ولي آهي ان جو مال عاريه طور ڏئي ڇڏي ته ان ۾ ڪو حرج ڪونهي، جيڪڏهن ٻار اڌار تي مال وٺڻ واري تائين مال پهچائڻ ۾ واسطو ٿئي ته ان صورت ۾ به اهوئي حڪم آهي.

مسئلہ 2314- جنهن شخص ڪا شيءِ اڌاري ورتي هجي، اگر اهو ان جي سنڀال ۾ ڪوتاهي نه ڪري ۽ ان مان ناجائز فائدو به نه وٺي ۽ اتفاقاً اها شيءِ ضايع ٿي وڃي ته اهو شخص ذميوار نه آهي، پر جيڪڏهن ٻئي جڻا پاڻ ۾ اهو شرط طئي ڪن ته اگر اها شيءِ ضايع ٿي وڃي ته اڌار وٺندڙ ذميوار هوندو يا جيڪا شيءِ اڌار ورتي وئي هجي اها سون يا چاندي هجي ته اڌاري وٺندڙ کي گهرجي ته ان جو عيوض ڏئي.

مسئلہ 2315- جيڪڏهن ڪو شخص سون يا چاندي اڌارو وٺي ۽ اهو طئي ٿيل هجي ته جيڪڏهن اهو سون يا چاندي ضايع ٿي ويو ته هو ذميوار نه هوندو ۽ پوءِ جيڪڏهن تلف ٿي وڃي ته اهو شخص ذميوار نه آهي.

مسئلہ 2316- جيڪڏهن اڌاري شيءِ ڏيندڙ مري وڃي ته اڌاري شيءِ وٺندڙ کي گهرجي ته 2300 مسئلي مطابق جيڪو امانت جي احڪام ۾ گذري ويو ان تي عمل ڪري.

مسئلہ 2317- جنهن شخص ڪا شيءِ اڌاري ڏني هجي جيڪڏهن ان جي ڪيفيت اهڙي ٿي وڃي جو شرعي طور پنهنجي مال کي خرچ نه ڪري سگهندو هجي، مثال طور چريو ٿي پوي ته اڌار وٺندڙ کي گهرجي ته جيڪو مال اڌارو ورتو آهي امانت جي احڪام ۾ گذريل 2298 مسئلي مطابق عمل ڪري.

مسئلہ 2318- جنهن شخص ڪا شيءِ اڌاري ڏني هجي اهو جڏهن چاهي اها واپس وٺي سگهي ٿو ۽ جنهن شخص ڪا شيءِ اڌاري ورتي هجي ان کي به جڏهن وٺي تڏهن واپس ڪري سگهي ٿو.

مسئلہ 2319- ڪنهن اهڙي شيءِ کي اڌارو ڏيڻ جنهن مان حلال فائدو نه وٺي سگهي (مثال طور جوا ۽ ڳاڻڻ وڃائڻ جا اوزار يا سون ۽ چاندي جا ٿانو ڪاٺ پيٽ لاءِ) پر احتياط لازم مطابق هر قسم جي استعمال لاءِ بطور عاريه ڏيڻ باطل آهن، پر جيڪڏهن انهن ٿانون کي سينگار جي لاءِ اڌارو ڏنو وڃي ته جائز آهي.

مسئلہ 2320- رڍن مان کير ۽ پشم حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ نر حيوانن کي مادي حيوانن سان ميلاب لاءِ اڌارو ڏيڻ صحيح آهي.

مسئلہ 2321- جيڪڏهن اڌارو وٺندڙ اها شيءِ مالڪ يا مالڪ جي وڪيل يا وليءَ کي ڏئي ۽ ان کان پوءِ ضايع ٿي وڃي ته ان شيءِ جو اڌارو وٺندڙ ذميوار نه آهي، پر جيڪڏهن هو

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مال جي مالڪ يا ان جي وکیل يا وليءَ جي اجازت کان سواءِ مال اهڙي جڳهه تي کڻي وڃي جتي مال جو مالڪ عام طور کڻي ويندو هجي، مثال طور گهوڙي کي ان جي طنبيلي ۾ ٻڌي جيڪو مالڪ ان لاءِ تيار ڪيو هجي ۽ بعد ۾ گهوڙو تلف ٿي وڃي يا ڪو ان کي تلف ڪري ڇڏي ته اڌارو وٺندڙ ذميوار آهي.

مسئلو 2322- جيڪڏهن ڪو شخص نجس شيءِ اڌار تي ڏئي ته مسئلي نمبر 2014 مطابق ان جو نجس هجڻ اوڌر وٺندڙ کي ٻڌائي.

مسئلو 2323- جيڪا شيءِ ڪنهن عاريه طور ورتي هجي اهو مالڪ جي اجازت کان سواءِ ڪنهن ٻئي کي ڪرائي يا اوڌر طور نٿو ڏئي سگهي.

مسئلو 2324- جيڪا شيءِ ڪنهن شخص عاريه طور ورتي هجي. هو ان شيءِ جي مالڪ جي اجازت سان ڪنهن ٻئي کي عاريه طور ڏئي ته جيڪڏهن جنهن شخص پهريائين اها شيءِ عاريه طور ورتي هجي ۽ اهو مري وڃي يا چريو ٿي وڃي ته ٻيو عاريو باطل نه ٿيندو.

مسئلو 2325- جيڪڏهن ڪو شخص ڄاڻندو هجي ته جيڪو مال عاريه طور ورتو ويو آهي اهو غصبي آهي ته کيس گهرجي ته اهو مال ان جي اصل مالڪ کي واپس ڪري ۽ هو اها شيءِ عاريه طور ڏيڻ واري کي نٿو ڏئي سگهي.

مسئلو 2326- جيڪڏهن ڪو شخص اهڙو مال عاريه طور وٺي جنهن جي باري ۾ هن کي خبر هجي ته اهو غصبي آهي ۽ ان مان فائدو وٺي ۽ ان وٽ هوندي اهو مال ضايع ٿي وڃي ته اصل مالڪ ان جو عيوض ۽ جيڪو فائدو عاريه طور وٺندڙ حاصل ڪيو ان جو عيوض ان کان يا جنهن مال غصب ڪيو هجي ان کان گهري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن هو عيوض عاريه طور وٺندڙ کان وٺي ته هو جيڪو ڪجهه مالڪ کي ڏئي ان جو مطالبو عاريه طور ڏيڻ واري کان نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2327- جيڪڏهن ڪنهن کي خبر نه هجي ته ان جيڪو مال عاريه طور ورتو آهي اهو غصبي آهي، ان وٽ ئي هوندي مال ضايع ٿي وڃي ته جيڪڏهن مال جو مالڪ ان جو عيوض ان کان وٺي ته هو ان عيوض جي گهر عاريه طور ڏيندڙ کان ڪري سگهي ٿو، پر جيڪڏهن هن جيڪا شيءِ عاريه طور ورتي هجي اها سون يا چاندي هجي يا اڌار تي ڏيڻ واري ان سان اهو شرط طئي ڪيو هجي ته جيڪڏهن اها شيءِ ضايع ٿئي ته پري ڏيندو ته جيڪا شيءِ هن اصلي مالڪ کي ڏني آهي اڌار ڏيندڙ کان ان جي گهر نه ٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن اصلي مالڪ ان شيءِ جي استعمال ڪرڻ جي بدلي ڪجهه گهر ڪري ته اڌار ڏيندڙ کان ان جي گهر ڪري سگهي ٿو.

نکاح جا احکام

نکاح جي ذريعي عورت مرد تي ۽ مرد عورت تي حلال ٿي ويندو آهي. نکاح جا ٻه قسم آهن (1) دائمي (2) غير دائمي (جنهن ۾ نکاح جو وقت مقرر ٿيل هجي) دائمي نکاح ان کي چئبو آهي جنهن ۾ نکاح جو مدو مقرر نه هجي بلڪه هميشه لاءِ هجي، جنهن عورت سان اهڙو نکاح ڪيو وڃي ان کي دائمي چئبو آهي. غير دائمي نکاح اهو آهي جنهن ۾ نکاح جو مدو مقرر ڪيل هجي، مثال طور عورت سان هڪ ڪلاڪ يا هڪ ڏينهن يا هڪ مهيني يا هڪ سال يا ان کان وڌيڪ وقت لاءِ نکاح ڪيو وڃي، پر ان نکاح جو مدو عام طور عورت ۽ مرد جي عام عمر کان وڌيڪ نه هجي نه ته نکاح باطل ٿي ويندو ۽ جنهن عورت سان ان قسم جو نکاح ڪيو وڃي ان نکاح کي متعو ۽ صيغو چوندا آهن.

نکاح

مسئلو 2328- نکاح دائمي هجي يا عارضي ان ۾ صيغو پڙهڻ ضروري آهي، عورت ۽ مرد جو فقط راضي هجڻ ڪافي نه آهي اهڙي طرح احتياط واجب مطابق لکڻ به ڪافي نه آهي نکاح جا صيغا يا ته عورت ۽ مرد پاڻ پڙهن يا ڪنهن کي وڪيل مقرر ڪن ته جيئن هو انهن جي طرفان پڙهي.

مسئلو 2329- وڪيل جو مرد هجڻ ضروري ڪونهي، بلڪه عورت به نکاح جي صيغي پڙهڻ لاءِ ڪنهن ٻئي جي پاران وڪيل ٿي سگهي ٿي.

مسئلو 2330- عورت ۽ مرد کي جيستائين يقين نه ٿئي ته سندن وڪيل صيغ پڙهيا آهن، ان وقت تائين هڪ ٻئي کي محرمانه نظرن سان نٿا ڏسي سگهن ۽ جيڪڏهن رڳو ان ڳالهه جو گمان هجي ته وڪيل صيغ پڙهيا هوندا ڪافي نه آهي، پر جيڪڏهن وڪيل چوي ته مون صيغ پڙهي ڇڏيا آهن ۽ ان جي چوڻ تي اعتماد نه ٿئي ته احتياط واجب مطابق ان جي ڳالهه تي عمل نه ڪن.

مسئلو 2331- جيڪڏهن عورت ڪنهن کي وڪيل مقرر ڪري ۽ کيس چوي ته تون منهنجو نکاح فلاڻي شخص سان ڏهن ڏينهن لاءِ پڙه ۽ ڏهن ڏينهن جي شروعات طئي نه ڪري ته وڪيل جن ڏهن ڏينهن لاءِ چاهي کيس ان مرد جي نکاح ۾ آڻي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن وڪيل کي خبر هجي ته عورت جو مقصد ڪو خاص ڏينهن يا ڪلاڪ آهي ته پوءِ کيس ڪپي ته عورت جي ارادي مطابق صيغ پڙهي.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمي سيستاني ...

مسئلو 2332- دائمي يا عارضي عقد جي صيغن پڙهڻ لاءِ هڪ شخص ٻن شخصن جي پاران وڪيل بڻجي سگهي ٿو ۽ ائين به ڪري سگهي ٿو ته عورت جي پاران وڪيل بڻجي ۽ ان سان پاڻ دائمي يا عارضي عقد ڪري، پر احتياط مستحب اهو آهي ته عقد به شخص پڙهن.

نڪاح پڙهڻ جو طريقو

مسئلو 2333- جيڪڏهن عورت ۽ مرد پاڻ پنهنجي دائمي نڪاح جا صيغ پڙهن ته اول حق مهر جي مقدار کي معين ڪن ۽ پوءِ عورت چوي ته (رَوَّجْتُكَ نَفْسِي عَلَى الصَّدَاقِ الْمَعْلُومِ) يعني مون ان مهر تي جيڪو معين ٿي چڪو آهي پنهنجو پاڻ کي تنهنجي زال بڻايو ۽ ان کان پوءِ بغير فاصلي جي مرد چوي (قَبِلْتُ التَّوَجُّعَ) يعني مون نڪاح قبول ڪيو ته نڪاح صحيح آهي ۽ فقط (قَبِلْتُ) چوڻ سان به نڪاح صحيح آهي ۽ جيڪڏهن هو ڪنهن ٻئي کي وڪيل مقرر ڪن ته انهن جي پاران نڪاح پڙهي ته اگر مثال مرد جو نالو احمد ۽ عورت جو نالو فاطمه هجي ته عورت جو وڪيل چوي (رَوَّجْتُ مُوَكَّلَكَ أَحْمَدَ مُوَكَّلَتِي فَاطِمَةَ عَلَى الصَّدَاقِ الْمَعْلُومِ) ۽ ان کان پوءِ بنا دير جي مرد جو وڪيل چوي (قَبِلْتُ التَّوَجُّعَ لِمُوَكَّلِي أَحْمَدَ عَلَى الصَّدَاقِ الْمَعْلُومِ) ته نڪاح صحيح ٿيندو ۽ احتياط مستحب جي بنياد تي مرد کي ڪي به مرد جيڪي لفظ چوي اهي عورت جي چيل لفظن جهڙا هجن، مثال اگر عورت (رَوَّجْتُ) چوي ته مرد به (قَبِلْتُ التَّوَجُّعَ) چوي نه (قَبِلْتُ النِّكَاحَ).

مسئلو 2334- جيڪڏهن عورت ۽ مرد چاهين ته عارضي نڪاح جا صيغا نڪاح جي مدت ۽ حق مهر مقرر ڪرڻ کان پوءِ پاڻ پڙهي سگهن ٿا انهي ڪري جيڪڏهن عورت چوي (رَوَّجْتُكَ نَفْسِي فِي الْمُدَّةِ الْمَعْلُومَةِ عَلَى الْمَهْرِ الْمَعْلُومِ) ۽ ان کان پوءِ مرد بنا دير چوي (قَبِلْتُ) ته نڪاح صحيح آهي ۽ جيڪڏهن هو ڪنهن ٻئي شخص کي وڪيل بڻائين ته پهريائين عورت جو وڪيل مرد جي وڪيل کي چوي، (رَوَّجْتُ مُوَكَّلَتِي مُوَكَّلَكَ فِي الْمُدَّةِ الْمَعْلُومَةِ عَلَى الْمَهْرِ الْمَعْلُومِ) ان کان پوءِ مرد جو وڪيل بنا دير جي چوي، (قَبِلْتُ التَّوَجُّعَ لِمُوَكَّلِي هَكَذَا) ته نڪاح صحيح آهي.

نڪاح جا شرط

مسئلو 2335- نڪاح جا ڪجهه شرط آهن.

(1) احتياط واجب جي بنياد تي نڪاح جا صيغ صحيح عربي ۾ پڙهيا وڃن ۽ جيڪڏهن پاڻ مرد ۽ عورت عربي ۾ صيغا نه پڙهي سگهن ته هو پاڻ عربي کان علاوه ڪنهن ٻي زبان ۾ پڙهي سگهن ٿا ۽ وڪيل ڪرڻ لازم نه آهي البته ڪين گهرجي ته اهي لفظ چون جيڪي (رَوَّجْتُ) ۽ (قَبِلْتُ) جو مفهوم ادا ڪري سگهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

- (2) مرد ۽ عورت یا سندن وکیل جيڪي صیغا پڙهي رهيا هجن اهي ”انشاء“ جو ارادو رکندا هجن يعني اگر پاڻ مرد ۽ عورت صیغا پڙهي رهيا هجن ته عورت جو ”رَوَجْتُكَ نَفْسِي“ چوڻ ان ارادي سان هجي ته هو پاڻ کي ان مرد جي زال قرار ڏئي ۽ مرد جو ”قَبِلْتُ التَّزْوِيجَ“ چوڻ ان ارادي سان هجي ته هو ان کي پنهنجي زال بڻجڻ قبول ڪري ۽ جيڪڏهن مرد ۽ عورت جا وکیل صیغا پڙهي رهيا هجن ته ”رَوَجْتُ وَ قَبِلْتُ“ چوڻ مان سندن ارادو اهو هجي ته اهي مرد ۽ عورت جن کين وکیل بڻايو آهي هڪ ٻئي جا زال مڙس بڻجي وڃن.
- (3) جيڪو شخص صیغا پڙهي رهيو هجي اهو عاقل هجي جيڪڏهن پاڻ لاءِ صیغا پڙهي ته بالغ پڻ هجي احتياط واجب مطابق ان ٻار جو نڪاح پڙهڻ جيڪو نابالغ ۽ ڀلي بري کي سمجهي ٿو ٻئي لاءِ ڪافي نه آهي جيڪڏهن ٻار نڪاح پڙهيو آهي ته طلاق ڏيڻ گهرجي يا ٻيهر نڪاح پڙهيو وڃي.
- (4) جيڪڏهن عورت ۽ مرد جا وکیل یا سندن ولي صیغا پڙهي رهيا هجن ته اهي نڪاح مهل عورت ۽ مرد کي معين ڪن، مثال انهن جا نالا وٺڻ یا انهن ڏانهن اشارو ڪن بس جنهن شخص کي گهڻيون چوڪريون هجن اهو ڪنهن مرد کي چوي ته ”رَوَجْتُكَ اِحْدِي بَنَاتِي“ يعني مون پنهنجي ڌيئرن مان هڪ کي تنهنجي نڪاح ۾ ڏنو ۽ مرد چوي ته ”قَبِلْتُ“ يعني مون قبول ڪيو ته نڪاح باطل آهي، ڇاڪاڻ جو نڪاح ڪرڻ وقت چوڪري معين نه ڪئي وئي.
- (5) عورت ۽ مرد نڪاح ۾ راضي هجن، ها جيڪڏهن عورت ظاهر ۾ ته ناپسندگي سان اجازت ڏئي پر خبر هجي ته دل ۾ راضي آهي ته نڪاح صحيح آهي.
- مسئلو 2336- جيڪڏهن نڪاح ۾ هڪ حرف غلط پڙهيو وڃي جيڪو لفظ جي معنيٰ بدلائي نه ڇڏي ته نڪاح صحيح آهي.
- مسئلو 2337- جيڪو شخص نڪاح پڙهي ٿو ڪجهه حد تائين لفظن جي معنا ڄاڻي ۽ نڪاح واقع ٿيڻ جو ارادو ڪري ته نڪاح صحيح آهي ۽ لازم نه آهي ته صیغن جي معنيٰ تفصيل سان ڄاڻي مثال ڄاڻي ته عربي گرامر مطابق فعل ۽ فاعل ڪهڙو آهي ته ڪافي آهي.
- مسئلو 2338- جيڪڏهن عورت جو نڪاح ڪنهن مرد سان ان جي اجازت کان سواءِ ڪيو وڃي ۽ پوءِ مرد ۽ عورت ان نڪاح جي اجازت ڏين ته نڪاح صحيح آهي ۽ اجازت زبان سان ڏين يا اهڙو ڪم انجام ڏين جيڪو راضي هجڻ تي دلالت ڪري.
- مسئلو 2339- جيڪڏهن عورت ۽ مرد ٻنهي کي یا انهن مان ڪنهن هڪ کي نڪاح لاءِ مجبور ڪيو وڃي ۽ نڪاح پڙهڻ کان پوءِ هو مٿئين مسئلي مطابق اجازت ڏين ته نڪاح صحيح آهي ۽ بهتر ائين آهي ته نڪاح ٻيهر پڙهيو وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2340- پيءُ ۽ ڏاڏو پنهنجي نابالغ اولاد (چوڪرو هجي يا چوڪري) يا چرئي پٽ جو جيڪو چريائپ واري حالت ۾ بالغ ٿيو هجي نڪاح ڪري ۽ جڏهن اهي ٻار بالغ ٿين يا چريو سياڻو ٿي وڃي ته جيڪو هنن جو نڪاح ٿيو آهي جيڪڏهن ان ۾ ڪا خرابي هجي ته هو ان کي باقي يا وري منسوخ به ڪري سگهن ٿا ۽ اگر نابالغ چوڪرو يا چوڪري نڪاح کي توڙين ته احتياط واجب مطابق طلاق ڏين يا نڪاح ٻيهر پڙهائڻ.

مسئلو 2341- جيڪا چوڪري بالغ ٿي چڪي هجي ۽ پنهنجي برائي يا ڀلائي سمجهي سگهندي هجي، جيڪڏهن اها شادي ڪرڻ چاهي ۽ هوءَ ڪنواري هجي ۽ پاڻ مستقل نه هجي ته کيس گهرجي ته پنهنجي پيءُ يا ڏاڏي کان اجازت وٺي بلڪه جيڪڏهن پاڻ مستقل هجي ته به احتياط واجب مطابق اجازت وٺڻ گهرجي، پر ماءُ ۽ پيءُ کان اجازت وٺڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 2342- جيڪڏهن چوڪري ڪنواري نه هجي يا ڪنواري هجي پر پيءُ يا ڏاڏو ان کي اهڙي مرد سان شادي ڪرڻ جي اجازت نه ڏين جيڪو شرعاً ۽ عرفاً ان جهڙو آهي يا چوڪريءَ جي شادي ڪرڻ ۾ مدد ڪرڻ لاءِ تيار نه آهن يا ڪنهن سبب جي ڪري مثال چريائپ جي ڪري اجازت جي صلاحيت نه رکندا هجن ته انهن صورتن ۾ سندن اجازت ضروري نه آهي. اهڙي طرح ڪم ٿيڻ يا ٻئي ڪنهن سبب جي ڪري اجازت وٺڻ ممڪن نه هجي ۽ چوڪريءَ کي شاديءَ جي سخت ضرورت آهي ته پيءُ ۽ ڏاڏي جي اجازت ضروري نه آهي.

مسئلو 2343- جيڪڏهن پيءُ يا ڏاڏو پنهنجي نابالغ چوڪري جي شادي ڪن ته چوڪري کي ڪپي ته بالغ ٿيڻ کان پوءِ ان عورت کي خرچ ڏي بلڪه چوڪرو بالغ ٿيڻ کان پهريان اهڙي عمر ۾ آهي جو جنسي لذت وٺڻ جي صلاحيت رکي ٿو ۽ چوڪري به ايتري ننڍي نه هجي جو شوهر ان مان لذت نه وٺي سگهي ته ان عورت جو خرچ ان چوڪري تي لازم آهي نه ته ضروري نه آهي.

مسئلو 2344- جيڪڏهن پيءُ يا ڏاڏو نابالغ نينگر لاءِ چوڪري وٺڻ جيڪڏهن نڪاح ڪرڻ وقت چوڪري وٽ ملڪيت نه هجي ته ان جي پيءُ يا ڏاڏي کي عورت جو حق مهر ڏيڻ گهرجي. اهڙي طرح چوڪري وٽ ملڪيت نه هجي پر پيءُ يا ڏاڏو حق مهر جا ضامن هجن. انهن صورتن کان سواءِ جيڪڏهن عام رواجي حق مهر کان وڌيڪ نه هجي يا مصلحت ان ۾ هجي ته حق مهر عام رواج کان وڌيڪ هجڻ گهرجي ته پيءُ يا ڏاڏو چوڪري جي ملڪيت مان حق مهر کي ادا ڪن. جيڪڏهن ڪا مصلحت نه هجي ته عام رواج واري حد کان وڌيڪ مهر نٿا ڏئي سگهن پر جيڪڏهن چوڪرو بالغ ٿيڻ کان پوءِ ادا ڪيل حق مهر کي قبول ڪري ته ڪا ڳالهه نه آهي.

اهي صورتون جن جي ڪري مرد يا عورت نڪاح توڙي سگهن ٿا

مسئلو 2345- جيڪڏهن نڪاح کان پوءِ مرد کي خبر پوي ته عورت ۾ هيٺين ڇهن عيبن مان ڪو عيب نڪاح ڪرڻ وقت هيو ته اهو نڪاح توڙي سگهي ٿو:

- (1) چريائپ توڙي جو ڪڏهن ڪڏهن ٿيندي هجي.
- (2) ڪوڙهه.
- (3) برص. (بگ)
- (4) انڌائپ.
- (5) مفلوج هجڻ (اڌ رنگ) توڙي جو اپاهج (زمين گير) نه هجي.
- (6) عورت جي رحم (بچي داني) ۾ گوشت يا هڏو هجي چاهي جماع ۾ ۽ حامله ٿيڻ ۾ رڪاوٽ هجي يا نه جيڪڏهن مرد عقد کان پوءِ سمجهي ته عورت افشاءِ ٿيل هئي يعني پيشاب ۽ حيض جي جاءِ يا حيض ۽ پائخاني جي جاءِ يا ٽٽي هڪ ٿيل آهن ته نڪاح جي توڙڻ ۾ اشڪال آهي ۽ احتياط لازم مطابق جيڪڏهن نڪاح کي توڙي ٿو ته طلاق پڻ ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 2346- جيڪڏهن نڪاح کان پوءِ عورت کي خبر پوي ته سندس مڙس کي مخصوص عضوو ئي نه هيو يا نڪاح کان پوءِ ۽ مجامعت ڪرڻ کان اڳ ڪٽجي وڃي يا ان کي ڪا اهڙي بيماري هجي جو مجامعت نه ڪري سگهي، پلي کيس اها بيماري نڪاح کان پوءِ ۽ مجامعت ڪرڻ کان اڳ ئي چوڻ تي هجي، انهن سڀني صورتن ۾ عورت طلاق کان سواءِ نڪاح ختم ڪري سگهي ٿي جيڪڏهن عورت کي معلوم ٿئي ته سندس شوهر نڪاح کان پهريان چريو هيو يا نڪاح کانپوءِ چاهي مجامعت (همبستري) ڪرڻ کان اڳ يا پوءِ چريو ٿئي يا ڄاڻي ته سندس مڙس جا آنورا ڪڍيا ويا آهن يا ڪٽيل آهن يا ان کي برص (بگ) ڪوڙهه يا انڌائپ هيس ته انهن سڀني صورتن ۾ احتياط واجب مطابق عورت نڪاح کي نه توڙي ۽ جيڪڏهن ائين ڪري ته احتياط واجب مطابق جيڪڏهن گڏ رهڻ چاهن ته ٻيهر نڪاح ڪن ۽ جيڪڏهن جدا ٿيڻ چاهين ته طلاق ڏئي وڃي. جيڪڏهن مڙس مجامعت نه ڪري سگهي ۽ عورت نڪاح کي توڙڻ چاهي ٿي ته پهريان حاڪم شرع يا ان جي وڪيل ڏي وڃي ۽ حاڪم شرع يا وڪيل ان جي مڙس کي هڪ سال جي مهلت ڏيندو. پوءِ به جيڪڏهن شوهر زال سان يا ڪنهن ٻي عورت سان مجامعت نه ڪري سگهي ته ان کان پوءِ عورت نڪاح کي توڙي سگهي ٿي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2347- جيڪڏهن عورت ان بنياد تي نڪاح ختم ڪري ته سندس مڙس مجامعت نٿو ڪري سگهي ته مڙس کي ڪيپي ته کيس اڌ حق مهر ڏي، پر جيڪڏهن انهن ٻين خامين مان جن جو ذڪر مٿي ڪيو ويو آهي ڪنهن به هڪ جي بنياد تي مرد يا عورت نڪاح ختم ڪري ڇڏين ته جيڪڏهن مرد عورت سان مجامعت نه ڪئي هجي ته ان تي ڪا شيءِ ڏيڻ لازمي ڪونهي ۽ جيڪڏهن مجامعت ڪئي هجي ته سڄو حق مهر ڏئي.

مسئلو 2348- جيڪڏهن عورت يا مرد جون اهڙيون صفتون بيان ڪيون وڃن جيڪي انهن ۾ موجود نه هجن ته جيئن هو شوق سان شادي ڪن چاهي عقد جي دوران هجي يا ان کان پهريان ۽ نڪاح انهن صفتن جي ڪري واقع ٿيو هجي ته جيڪڏهن نڪاح کان پوءِ خبر پوي ته ڪوڙ هو ته نڪاح کي ٽوڙي سگهن ٿا ۽ ان جو تفصيل ڪتاب منهاج الصالحين ۾ بيان ٿيل آهي.

اهي عورتون جن سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي

مسئلو 2349- اهي عورتون جيڪي انسان جون محرم (حرام ٿيل) هجن انهن سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي، جهڙوڪ ماءُ، پيءُ، ڌيءُ، پٽي، ماسي، پائيڄي، پائتي ۽ سس سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي.

مسئلو 2350- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن عورت سان نڪاح ڪري ته ڀلي ان سان مباشرت (حق شرع) نه به ڪري، ان عورت جي ماءُ، ناني ۽ ڏاڏي ۽ جيترو سلسلو مٿي وڃي، اهي سڀ ئي عورتون ان مرد جون محرم ٿي وينديون آهن.

مسئلو 2351- جيڪڏهن ڪو شخص عورت سان نڪاح ڪري ۽ ان سان مجامعت به ڪري ته پوءِ ان عورت جي ڌيءُ، ڏوهتي، پوٽي ۽ جيترو سلسلو هيٺ وڃي، سڀ عورتون ان مرد تي حرام ٿينديون، ڀلي اهي نڪاح وقت موجود هجن يا پوءِ پيدا ٿين.

مسئلو 2352- جيڪڏهن ڪنهن مرد ڪنهن عورت سان نڪاح ڪيو هجي پر مجامعت نه ڪئي هجي ته جيستائين اها عورت سندس نڪاح ۾ رهي، احتياط واجب ان ۾ آهي ته ان جي ڌيءُ سان نڪاح نه ڪري.

مسئلو 2353- انسان جي پٽي، ماسي، پيءُ جي پٽي ۽ ماسي، ماءُ جي پٽي ۽ ماسي، ڏاڏي جي پٽي ۽ ماسي، ڏاڏي جي پٽي ۽ ماسي، ناني ۽ نانيءَ جي پٽي ۽ ماسي ۽ جيترو هي سلسلو مٿي وڃي اهي عورتون ان تي حرام ٿينديون.

مسئلو 2354- مڙس جو پيءُ ۽ ڏاڏو ۽ جيترو هي سلسلو مٿي وڃي، مڙس جو پٽ، پوٽو، ڏهٽو ۽ جيترو هي سلسلو هيٺ وڃي ڀلي اهي نڪاح وقت دنيا ۾ موجود هجن يا پوءِ پيدا ٿيا هجن سڀ ان عورت تي حرام آهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- مسئلو 2355- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن عورت سان نڪاح ڪري ته ڀلي اهو نڪاح دائمي هجي يا عارضي جيستائين اها عورت سندس نڪاح ۾ موجود هجي اهو سندس ڀيڻ سان نڪاح نٿو ڪري سگهي.
- مسئلو 2356- جيڪڏهن ڪو شخص ان ترتيب سان جنهن جو ذڪر طلاق واري باب ۾ ڪيو ويندو، پنهنجي زال کي طلاق رجعي ڏئي ته هو عدت جي دوران سندس ڀيڻ سان نڪاح نٿو ڪري سگهي، پر طلاق بائن جي عدت دوران سندس ڀيڻ سان نڪاح ڪري سگهي ٿو ليڪن متع جي عدت دوران احتياط واجب اهو آهي ته عورت جي ڀيڻ سان نڪاح نه ڪري.
- مسئلو 2357- انسان پنهنجي زال جي اجازت کان سواءِ زال جي پاڻيڇي ۽ ڀائٽي سان نڪاح نه ٿو ڪري سگهي، پر جيڪڏهن هو زال جي اجازت کان سواءِ ان سان نڪاح ڪري ۽ پوءِ زال اجازت ڏي ته پوءِ ڪو حرج ڪونهي.
- مسئلو 2358- جيڪڏهن زال کي خبر پوي ته سندس مڙس ان جي ڀائٽي يا پاڻيڇي سان نڪاح ڪيو آهي ۽ هوءَ خاموش رهي ته جيڪڏهن هوءَ پوءِ رضامند ٿئي ته ان جو نڪاح صحيح آهي جيڪڏهن راضي نه ٿئي ته نڪاح باطل آهي.
- مسئلو 2359- احتياط واجب مطابق جيڪڏهن انسان ٻڌي يا ماسي جي ڌيءُ سان نڪاح ڪرڻ کان اڳ (نعوذ بالله) ٻڌي ۽ ماسي سان زنا ڪري ته پوءِ هو سندس ڌيءُ سان نڪاح نٿو ڪري سگهي.
- مسئلو 2360- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي ٻڌي جي ڌيءُ يا ماسي جي ڌيءُ سان شادي ڪري ۽ ان سان مجامعت ڪرڻ کان اڳ يا پوءِ ان جي ماءُ سان زنا ڪري ته اها ڳالهه ان جي جدائي جو سبب نٿي ٿئي.
- مسئلو 2361- جيڪڏهن ڪو شخص ماسي ۽ ٻڌي کان علاوه ٻي ڪنهن عورت سان زنا ڪري ته احتياط مستحب ۽ بهتر اهو آهي ته ان جي ڌيءُ سان شادي نه ڪري.
- مسئلو 2362- مسلمان عورت جو نڪاح ڪافر مرد سان نٿو ٿي سگهي چاهي دائمي هجي يا غير دائمي چاهي ڪافر ڪتابي هجي يا غير ڪتابي مسلمان مرد به اهل ڪتاب کان علاوه ڪافر عورت سان نڪاح نٿو ڪري سگهي، پر يهودي ۽ عيسائي عورتن وانگر اهل ڪتاب عورتن سان متعو ڪرڻ ۾ ڪو حرج نه آهي ۽ احتياط لازم اهو آهي ته انهن سان دائمي نڪاح نه ڪيو وڃي ۽ مجوسي عورت سان احتياط واجب مطابق مسلمان غير دائمي نڪاح به نه ٿو ڪري سگهي ۽ بعض فرقا مثال ناصبي وغيره جيڪي پاڻ کي مسلمان سمجهن ٿا ڪافرن جي حڪم ۾ آهن ۽ مسلمان عورتون يا مرد انهن سان دائمي يا عارضي نڪاح نٿا ڪري سگهن. مرتد جو به ساڳيو حڪم آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2363- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن اهڙي عورت سان زنا ڪري جيڪا رجعي طلاق جي عدت ۾ هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي اها عورت ان تي حرام ٿي ويندي ۽ اگر اهڙي عورت سان زنا ڪري جيڪا متعي جي عدت يا بائن طلاق جي عدت يا وفات واري عدت ۾ هجي ته بعد ۾ ان سان نڪاح ڪري سگهي ٿو، طلاق رجعي، بائن ۽ متعي جي عدت ۽ وفات جي عدت، (وطي به شبهه) جي عدت جي معنيٰ طلاق جي احڪام ۾ ٻڌائي ويندي.

مسئلو 2364- جيڪڏهن اهڙي عورت جنهن کي شوهر نه آهي ۽ عدت ۾ به نه هجي زنا ڪري ته احتياط واجب مطابق جيستائين توبه نه ڪري ان سان نڪاح نٿو ڪري سگهي پر ٻيو مرد توبه ڪرڻ کان پهريان به ان عورت سان شادي ڪري سگهي ٿو پر جيڪڏهن اها عورت زنا ڪرائڻ ۾ مشهور هجي ته احتياط واجب مطابق توبه ڪرڻ کان پهريان ان سان شادي ڪرڻ جائز نه آهي ۽ ساڳيو حڪم توبه ڪرڻ کان پهريان ان مرد لاءِ آهي جيڪو زنا ۾ مشهور هجي احتياط مستحب مطابق جيڪڏهن زاني عورت سان شادي ڪرڻ چاهي ٿو ته صبر ڪري ته جيئن انهيءَ کي حيض ”ماهواري“ اچي ان کان پوءِ ان سان نڪاح ڪري چاهي پاڻ ان عورت سان زنا ڪئي هجيس يا ڪنهن ٻئي مرد.

مسئلو 2365- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن اهڙي عورت سان نڪاح ڪري جيڪا ٻئي جي عدت ۾ هجي ته اگر مرد ۽ عورت ٻئي يا انهن مان ڪو هڪ ڄاڻندو هجي ته عورت جي عدت ختم نه ٿي هئي ۽ اها به خبر هجي ته عدت جي دوران عورت سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي ته جيڪڏهن مرد نڪاح کان پوءِ عورت سان مجامعت به نه ڪري ته به اها عورت هميشه لاءِ ان تي حرام ٿي ويندي جيڪڏهن ٻنهي کي عدت جي خبر نه هجي يا عدت ۾ شادي ڪرڻ حرام هجڻ جي خبر نه هجي ته نڪاح باطل آهي. جيڪڏهن نزديڪي ڪئي اٿن ته هميشه لاءِ حرام ٿي ويندي ورنه حرام نه آهي ۽ عدت جي پوري ٿيڻ کان پوءِ ٻيهر نڪاح ڪن.

مسئلو 2366- جيڪڏهن ڪو شخص اهو ڄاڻندي ته عورت مڙس واري آهي ۽ ان سان نڪاح ڪري ته ان کي گهرجي ته ان عورت کان جدا ٿي وڃي ۽ بعد ۾ به ان سان نڪاح نه ڪري ۽ احتياط واجب مطابق جيڪڏهن ان کي اها خبر نه هجي ته عورت مڙس واري آهي، پر نڪاح کان پوءِ ان سان مجامعت به ڪئي هجي ته به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 2367- جيڪڏهن مڙس واري عورت زنا ڪري ته احتياط واجب جي بنياد تي زنا ڪندڙ مرد تي هميشه لاءِ حرام ٿي ويندي آهي پر مڙس تي حرام نه ٿيندي ۽ جيڪڏهن توبه نه ڪري ۽ پنهنجي عمل کي جاري رکي (يعني زنا ترڪ نه ڪري) ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

بهتر آهي ته ان جو مڙس ان کي طلاق ڏئي ڇڏي، پر ان مڙس کي ڪي به سندس حق مهر ادا ڪري.

مسئلو 2368- جنهن عورت کي طلاق ملي وئي هجي ۽ جيڪا عورت متعي ۾ رهي هجي ۽ سندس مڙس متعي جي باقي عرصي کي بخشي ڇڏيو هجي يا ان جو وقت ختم ٿي ويو هجي، اگر اها ڪجهه عرصي کان پوءِ ٻيو مڙس ڪري ۽ بعد ۾ رشڪ ڪري ته ٻئي مڙس سان نڪاح ڪرڻ وقت پهرئين مڙس جي عدت ختم ٿي هئي يا نه ته پنهنجي شڪ جي پرواهه نه ڪري.

مسئلو 2369- اهڙي چوڪري جي ماءُ، پيٽ ۽ ڌيءُ جنهن سان لواط ڪيو ويو هجي، لواط ڪرڻ واري تي حرام ٿي وڃن ٿيون ان صورت ۾ جڏهن فاعل (لواط ڪرڻ وارو) بالغ هجي توڙي جو ٿلهڙ واري جاءِ کان به گهٽ داخل ٿيو هجي ۽ احتياط لازم مطابق جيڪڏهن مفعول (جنهن سان لواط ڪيو وڃي) مرد هجي يا فاعل (لواط ڪرڻ وارو) نابالغ هجي ته به ساڳيو حڪم آهي، پر جيڪڏهن داخل ٿيڻ جو گمان يا شڪ هجي ته ان صورت ۾ حرام نه ٿينديون اهڙي طرح فاعل جي ماءُ، پيٽ ۽ ڌيءُ مفعول تي حرام نه ٿينديون.

مسئلو 2370- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن عورت سان شادي ڪري، نڪاح ڪرڻ کان پوءِ ان جي پيءُ يا پيءُ يا پٽ سان لواط ڪري ته احتياط واجب مطابق اها عورت ان تي حرام ٿي ويندي.

مسئلو 2371- جيڪڏهن ڪو شخص احرام جي حالت ۾ (جيڪو حج جي عملن مان هڪ عمل آهي) ڪنهن عورت سان نڪاح ڪري ته ان جو نڪاح باطل ٿي ويندو توڙي جو عورت احرام ۾ نه هجي ۽ جيڪڏهن ان کي خبر هجي ته احرام ۾ ڪنهن عورت سان نڪاح ڪرڻ حرام آهي ته هو ڪڏهن به ان عورت سان نڪاح نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2372- جيڪا عورت احرام ۾ هجي، جيڪڏهن اها ڪنهن اهڙي مرد سان نڪاح ڪري جيڪو احرام جي حالت ۾ نه هجي ته ان جو نڪاح باطل آهي ۽ اگر عورت کي معلوم هجي ته احرام جي حالت ۾ نڪاح ڪرڻ حرام آهي ته احتياط واجب مطابق هوءِ بعد ۾ ڪڏهن به ان مرد سان نڪاح نه ڪري.

مسئلو 2373- جيڪڏهن مرد يا عورت طواف نساء جيڪو حج ۽ عمره مفرد جي عملن مان هڪ عمل آهي انجام نه ڏيندا ته انهن تي جنسي لذت وٺڻ حلال نه ٿيندي جيستائين طواف نساء انجام ڏين ۽ جيڪڏهن شادي ڪن ۽ حلق (وار ڪوڙڻ) يا تقصير سان احرام مان خارج ٿيا هجن ته نڪاح ڪرڻ صحيح آهي توڙي جو طواف نساء انجام نه ڏنو اٿن.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 2374- جيڪڏهن ڪو شخص نا بالغ چوڪريءَ سان نڪاح ڪري ته ان چوڪريءَ سان نون سالن جي عمر کان اڳ مجامعت ڪرڻ حرام آهي جيڪڏهن مباشرت ڪري ته چوڪريءَ جي بالغ ٿيڻ کان پوءِ ان سان مجامعت ڪرڻ حرام نه آهي، ڀلي ان (چوڪريءَ) کي افضا ٿي چوڻ تي ويو هجي، (افضا جي معنيٰ مسئلي 2340 ۾ ٻڌائي وئي آهي) ليڪن افشاء جي صورت ۾ ان کي ديت (بها) ڏيڻي پوندي جيڪا هڪ انسان جو خون ڪرڻ جيتري آهي ۽ هميشه لاءِ ان کي خرچ ڏيڻو پوندو حتي طلاق کان پوءِ به ۽ احتياط واجب مطابق جيڪڏهن چوڪري ڪنهن ٻئي سان شادي به ڪري ته به ان کي خرچ ڏيڻو پوندو.

مسئلو 2375- جنهن عورت کي ٽي ڀيرا طلاق ملي چڪي هجي انهن جي وچ ۾ به دفعا شوهر رجوع يا عقد ڪيو هجي ته اها مڙس تي حرام ٿي ويندي، ها اگر انهن شرطن سان جن جو ذڪر طلاق جي احڪامن ۾ ٿيندو، اها عورت ٻئي مرد سان نڪاح ڪري ته ٻئي مڙس جي موت يا ان کان طلاق ٿيڻ کان پوءِ ۽ ان جي عدت گذرڻ کان پوءِ ان جو پهريون مڙس ٻيهر ان سان نڪاح ڪري سگهي ٿو.

دائمي نڪاح جا احڪام

مسئلو 2376- جنهن عورت جو دائمي نڪاح ٿي وڃي ان لاءِ حرام آهي ته مڙس جي اجازت کان سواءِ گهر کان ٻاهر نڪري، جيتوڻيڪ سندس نڪرڻ مڙس جي حق جي خلاف نه به هجي ۽ ان (عورت) کي ڪپي ته مڙس جنهن به جنسي لذت (مزي) جي خواهش ڪري ته اها پوري ڪري ۽ شرعي عذر کان سواءِ مڙس کي مجامعت کان نه جهلي ۽ عورت بنا عذر جي گهر کان ٻاهر نه وڃي ان جي کاڌي، لباس ۽ رهائش جو انتظام سندس مڙس تي واجب آهي ۽ جيڪڏهن هو اهي شيون نه ڏئي ته پوءِ چاهي اهي شيون مهيا ڪري ڏيڻ جي طاقت هجيس يا نه ته هو زال جو مقروض ٿيندو. اهڙي طرح عورت جي حقن مان هي به آهي ته ان کي تڪليف يا آزار نه ڏئي ۽ شرعي دليل کان سواءِ بد اخلاقي يا ڪاوڙ نه ڪري.

مسئلو 2377- جيڪڏهن عورت همبستريءَ (حق شرع) لاءِ پنهنجي مڙس جي اطاعت نه ڪري ته اها کاڌي، لباس ۽ رهائش جو حق نٿي رکي، توڻي جو عورت مڙس وٽ رهيل هجي، پر جيڪڏهن، ڪڏهن ڪڏهن همبستريءَ ۾ مڙس جي اطاعت نه ڪري ته مڙس تان نفقو (خرچ جو ذمو) ختم نه ٿيندو، ان ۾ ڪو شڪ نه آهي ته سندس حق مهر به ختم نه ٿيندو.

مسئلو 2378- مرد کي اهو حق ناهي ته زال کي گهريلو خدمت لاءِ مجبور ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2379- زال جي سفر جو خرچ جيڪڏهن وطن ۾ رهڻ کان گهڻو هجي ۽ جيڪڏهن شوهر جي اجازت سان سفر تي وڃي ته خرچ شوهر تي آهي ليڪن گاڏي جو ڪرايو جهاز جي تڪيٽ يا ٻيا اهڙا خرچ جيڪي سفر لاءِ ضروري آهن خود عورت تي آهن. البتہ جيڪڏهن مڙس پاڻ ان ڳالهه لاءِ مائل هجي ته زال کي سفر تي وٺي وڃي ته کيس ڪپي ته زال کي سفر جو خرچ ڏئي اهڙي طرح جيڪڏهن زندگي لاءِ ضروري سفر هجي جيئن علاج لاءِ سفر ڪرڻ.

مسئلہ 2380- جنهن عورت جو خرچ سندس مڙس جي ذمي هجي ۽ مڙس ان کي خرچ نه ڏئي ته هو ۽ پنهنجو خرچ مڙس جي اجازت کان سواءِ سندس مال مان کڻي سگهي ٿي ۽ جيڪڏهن ائين ممڪن نه هجي ۽ هو مجبور هجي جو پنهنجي گذران جو بندوبست ڪري ۽ حاکم شرع کي به شڪايت نه ڪري سگهي ته جنهن وقت هو پنهنجي گذران جي بندوبست ۾ مشغول هجي ان وقت مڙس جي اطاعت ان تي واجب نه آهي.

مسئلہ 2381- جيڪڏهن ڪنهن مرد جون ٻه زالون هجن ۽ هو انهن مان هڪ وٽ هڪ رات رهي ته ان تي واجب آهي ته چئن راتين مان ڪابه هڪ رات ٻئي وٽ به گذاري ۽ ان صورت کان علاوه عورت وٽ رهڻ واجب نه آهي، پر اهو لازمي آهي ته ان وٽ رهڻ بلڪل ڇڏي نه ڏي ۽ احتياط ۽ بهتري ان ۾ آهي ته هر چئن راتين مان هڪ رات مرد پنهنجي دائمي زال وٽ رهي.

مسئلہ 2382- مرد لاءِ جائز نه آهي ته پنهنجي دائمي ۽ جوان زال سان چئن مهينن جي عرصي کان وڌيڪ عرصي تائين مجامعت ترڪ ڪري جيڪڏهن همبستريءَ ۾ ضرر يا نقصان هجي يا مشڪل هجي يا عورت همبستري نه ڪرڻ تي راضي هجي يا نڪاح وقت اهو شرط ڪيو ويو هجي ته احتياط واجب مطابق انهن صورتن جي حڪم ۾ ڪوبه فرق نه آهي چاهي شوهر موجود هجي يا مسافر احتياط واجب مطابق ان سبب ڪري مرد چئن مهينن کان وڌيڪ ضروري سفر يا شرعي سبب کان سواءِ ڪنهن ٻئي سفر ۾ زال جي اجازت کان سواءِ نه ٿو رهي سگهي.

مسئلہ 2383- جيڪڏهن دائمي نڪاح ۾ حق مهر مقرر نه ڪيو وڃي ته نڪاح صحيح آهي ۽ جيڪڏهن مرد عورت سان مجامعت ڪري ته ان کي گهرجي ته ان جو حق مهر به ان جهڙين ئي عورتن جي حق مهر مطابق ڏي، البتہ جيڪڏهن متعي ۾ حق مهر مقرر نه ڪيو وڃي توڙي جو جهالت يا ڀل يا ويسر جي ڪري هجي ته نڪاح باطل ٿيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2384- اگر دائمي نڪاح پڙهڻ مهل حق مهر ڏيڻ جو مدو مقرر نه ڪيو وڃي ته عورت مجامعت کان مڙس کي حق مهر وٺڻ کان اڳ روڪي سگهي ٿي، ڀلي مرد حق مهر ڏيڻ جي طاقت رکندو هجي ڇاڪاڻ ته، پر جيڪڏهن هوءَ حق مهر وٺڻ کان اڳ ۾ مجامعت لاءِ راضي ٿي وڃي ۽ مڙس ان سان مجامعت ڪري ته بعد ۾ هوءَ شرعي عذر کان سواءِ مڙس کي مجامعت کان نه ٿي روڪي سگهي.

متعو (وقتي نڪاح)

مسئلو 2385- عورت سان متعو ڪرڻ، ڀلي لذت (مزي) خاطر نه به هجي ته به صحيح آهي پر عورت اهو شرط نه ٿي ڪري سگهي ته مرد ڪابه جنسي لذت نه وٺندو.

مسئلو 2386- احتياط واجب اهو آهي ته جنهن عورت سان متعو ڪيو وڃي، جيڪڏهن جوان هجي ته مڙس کي ڪپي ته چئن مهينن کان وڌيڪ عرصي تائين مجامعت ڇڏي نه ڏي.

مسئلو 2387- جنهن عورت سان متعو ڪيو وڃي اها نڪاح ۾ اهو شرط وجهي ته مڙس ان سان مجامعت نه ڪري ته نڪاح ۽ شرط ٻئي صحيح آهن ۽ مڙس ان مان رڳو ٻي لذت وٺي ٿو سگهي، پر بعد ۾ جيڪڏهن هوءَ راضي ٿي وڃي ته مڙس مجامعت ڪري سگهي ٿو. دائمي نڪاح جو به ساڳيو حڪم آهي.

مسئلو 2388- جنهن عورت سان متعو ڪيو وڃي، ڀلي اها حامله (پيٽ سان) ٿي وڃي ته به خرچ وٺڻ جو حق نٿي رکي.

مسئلو 2389- جنهن عورت سان متعو ڪيو وڃي مڙس سان سمهڻ جو حق نه ٿي رکي. ميراث به نه ملندس ۽ مڙس به ڪائنس ميراث نه وٺندو ۽ جيڪڏهن هنن ميراث وٺڻ جو شرط طئي ڪيو هجي ته ان شرط جو صحيح هجڻ به اشڪال رکي ٿو، ليڪن احتياط کي ڇڏڻ نه گهرجي.

مسئلو 2390- جنهن عورت سان متعو ڪيو ويو هجي، ڀلي ان کي اها خبر به نه هجي ته هوءَ خرچ ۽ همبستريءَ جو حق نٿي رکي ان جو نڪاح صحيح آهي، ان ڪري جو هوءَ انهن ڳالهين کان واقف نه هئي، ان جو مڙس تي ڪو حق پيدا نٿو ٿئي.

مسئلو 2391- جنهن عورت سان متعو ڪيو ويو هجي اها جيڪڏهن مڙس جي اجازت کان سواءِ گهر کان ٻاهر وڃي ۽ ان جي ٻاهر وڃڻ سان مڙس جي حق تلفي ٿئي ته ان جو ٻاهر وڃڻ حرام آهي، احتياط مستحب اهو آهي ته ڀلي سندس ٻاهر وڃڻ ڪري مڙس جي حق تلفي به نه ٿئي هوءَ مڙس جي اجازت کان سواءِ ٻاهر نه وڃي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2392- جيڪڏهن عورت ڪنهن کي پنهنجو وڪيل بنائي ته مقرر ڪيل مدي لاءِ ۽ مقرر ڪيل رقم جي عيوض ان جو پاڻ سان متعو پڙهي ۽ هو شخص ان سان دائمي نڪاح پڙهي ڇڏي يا مدو مقرر ڪرڻ بغير يا رقم مقرر ڪرڻ کان بغير نڪاح پڙهي ته جنهن وقت عورت کي انهن ڳالهين جي خبر پوي، اگر هو اجازت ڏئي ته نڪاح صحيح آهي نه ته باطل آهي.

مسئلہ 2393- محرم بڻجڻ جي ڪري ڪنهن نابالغ ڇوڪريءَ جو پيءُ يا ڏاڏو ان کي هڪ ڪلاڪ يا ان کان وڌيڪ وقت لاءِ ڪنهن شخص سان نڪاح ۾ ڏين ته ضروري آهي ته ان ۾ ڇوڪريءَ لاءِ نقصان نه هجي ته عقد صحيح آهي پر جيڪڏهن متعي جي ڪل وقت ۾ ٻار ۾ لذت وٺڻ جي اصل صلاحيت نه هجي يا ڇوڪريءَ ۾ قابليت نه هجي ته عقد جو صحيح هجڻ اشڪال رکي ٿو.

مسئلہ 2394- جيڪڏهن پيءُ يا ڏاڏو پنهنجي ٻار جو، جيڪو ٻئي ڪنهن هنڌ هجي ۽ خبر به نه هجي ته هو زندهه آهي يا مري ويو، محرم بڻجڻ خاطر ڪنهن سان نڪاح ڪن ۽ نڪاح جو مدو ايترو هجي جو جنهن سان نڪاح ڪيو ويو هجي ان تائين پهچ ٿي سگهي ته ظاهر ۾ محرم بڻجڻ جو مقصد حل ٿي ويندو ۽ جيڪڏهن پوءِ خبر پوي ته نڪاح مهل اها ڇوڪري زندهه نه هئي ته نڪاح باطل آهي ۽ اهي ماڻهو جيڪي نڪاح جي ڪري محرم بڻجي ويا هئا سي نامحرم آهن.

مسئلہ 2395- جنهن عورت سان متعو ڪيو وڃي، جيڪڏهن مرد سندس مقرر ڪيل مدت بخشي ڇڏي ته جيڪڏهن هن ان سان مجامعت ڪئي هجي ته ان کي (يعني مرد کي) گهرجي ته ان کي سڄو حق مهر ۽ جيڪڏهن هم بستري نه ڪئي هجي ته واجب اهو آهي ته حق مهر جو اڌ ادا ڪري.

مسئلہ 2396- مرد لاءِ جائز آهي ته جنهن عورت سان هن اڳ ۾ متعو ڪيو هجي ۽ اڃا ان جي عدت ختم نه ٿي هجي ته ان سان دائمي نڪاح به ڪري سگهي ٿو يا ٻيهر متعو ڪري سگهي ٿو ۽ صيغو به پڙهي سگهي ٿو پر جيڪڏهن متعي جو وقت ختم نه ٿيو هجي ۽ دائمي نڪاح ڪري ته نڪاح باطل آهي البته باقي وقت معاف ڪري نڪاح ڪندو ته صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ڏسڻ جا احڪام

مسئلو 2397- مرد لاءِ نامحرم عورتن جي بدن ڏانهن نهارڻ ۽ اهڙي طرح ان جا وار ڏسڻ حرام آهي، ڀلي ائين ڪرڻ لذت جي ارادي سان هجي يا نه چاهي حرام ۾ پوڻ جو ڊپ هجي يا نه ۽ لذت جي ارادي سان ۽ حرام ۾ پوڻ جو ڊپ هجي ته انهن جي منهن ۽ هٿن ڏانهن نهارڻ به حرام آهي، بلڪ احتياط مستحب هي آهي ته لذت جي ارادي کان سواءِ به نه ڏسي ۽ عورت جو به نامحرم مرد جي منهن، هٿن، مٿي، ڪنڌ، پيرن کان علاوه باقي بدن ڏانهن نهارڻ حرام آهي ۽ احتياط واجب جي بناء تي عورتن لاءِ لذت جي ارادي کان سواءِ به مرد جي بدن ڏانهن نهارڻ جائز نه آهي سواءِ انهن جاين جي جيڪي عام طرح نه ٿا ڏيکين جهڙوڪ هٿ، مٿو، پير وغيره.

مسئلو 2398- اگراهي عورتون جيڪي بي پرواه آهن جيڪڏهن ماڻهو انهن کي پردي ڪرڻ جو چوي ته به نه ٿيون مڃن انهن جي بدن کي ڏسڻ ان شرط سان ته شهوت ۽ حرام ۾ مبتلا ٿيڻ جو خوف نه هجي، ته ڪو حرج ڪونهي. هن حڪم ۾ ڪافر ۽ ٻين عورتن ۾ ڪوبه فرق نه آهي. هٿ، منهن ۽ بدن جي ٻين حصن ۾ به فرق نه آهي جيڪي عام طور نه ٿيون ڏيکين.

مسئلو 2399- عورت کي گهرجي ته پنهنجو بدن ۽ وار نامحرم مردن کان لڪائي ۽ احتياط واجب مطابق ان چوڪري کان به لڪائي جيڪو بالغ نه هجي پر بُري ۽ ڀلي جي تميز هجيس ۽ احتمال هجي ته لذت جي نگاه سان ڏسي ليڪن عورت لاءِ منهن ۽ هٿن کي ڪارائي تائين لڪائڻ ضروري نه آهي پر جيڪڏهن حرام ۾ پوڻ جو خوف هجي يا مرد کي حرام نگاه سان ڏيکارڻ جي ارادي سان هجي ته انهن ٻن صورتن ۾ لڪائڻ واجب آهي.

مسئلو 2400- ڪنهن بالغ شخص جي شرمگاه ڏانهن نهارڻ، حرام آهي، ڀلي ائين ڪرڻ شيشي جي پٺيان يا آئيني ۾ يا صاف پاڻي وغيره ۾ ئي ڇو نه هجي، احتياط واجب مطابق ڪافر ۽ نابالغ ٻار جيڪو بري ڀلي کي سمجهي ٿو ساڳيو حڪم آهي البتہ زال مڙس، هڪ ٻئي جو سڄو بدن ڏسي سگهن ٿا.

مسئلو 2401- جيڪي عورت ۽ مرد پاڻ ۾ محرم هجن، اگر اهي لذت جو ارادو نه رکندا هجن ۽ حرام ۾ ڦاسڻ جو خوف نه هجي ته شرمگاه کان علاوه هڪ ٻئي جو سڄو بدن ڏسي سگهن ٿا.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 2402- مرد کي ٻئي مرد جي بدن کي لذت جي ارادي سان نه ڏسڻ گهرجي ۽ عورت جو ٻي عورت جي بدن ڏانهن لذت جي خيال سان نهارڻ حرام آهي. ٻنهي صورتن ۾ جي حرام ۾ به قاسڻ جو خوف هجي ته حرام آهي.

مسئلو 2403- جيڪڏهن مرد نامحرم عورت کي سڃاڻيندو هجي ۽ اها خراب عورتن مان نه هجي ته ان جي ڦوٽن کي احتياط واجب مطابق نه ڏسي پر منهن ۽ هٿن کي لذت وٺڻ کان سواءِ يا حرام ۾ قاسڻ جو خوف نه هجي ته ڏسڻ جائز آهي.

مسئلو 2404- جيڪڏهن ضروري هجي ته عورت ڪنهن ٻي عورت يا پنهنجي مڙس کان علاوه ڪنهن مرد کي دوش (حقنو) ڪرڻ چاهي يا ان جي شرمگاه کي ڏوئي پاڪ ڪرڻ چاهي ته ان کي گهرجي ته پنهنجي هٿ کي ڪا شيءِ ويڙهي ته جيئن ان جو هٿ ٻي عورت يا مرد جي شرمگاه تائين نه پهچي ۽ اگر مرد ڪنهن ٻئي مرد يا پنهنجي زال کان علاوه ڪنهن ٻي عورت کي دوش (حقنو) ڪرڻ چاهي يا ان جي شرمگاه کي ڏوئي پاڪ ڪرڻ چاهي ته ان لاءِ به اهوئي حڪم آهي.

مسئلو 2405- جيڪڏهن مرد ڪنهن نامحرم عورت جي علاج جي سلسلي ۾ ان ڏي ڏسي يا ان جي بدن کي هٿ لائڻ تي مجبور هجي ته ائين ڪرڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي، پر اگر هو علاج صرف ڏسي ڪري سگهي ٿو ته ان کي عورت جي بدن کي هٿ لائڻ نه گهرجي ۽ اگر صرف هٿ لائڻ سان علاج ڪري سگهندو هجي ته پوءِ ان کي گهرجي ته ان عورت ڏانهن نه ڏسي.

مسئلو 2406- جيڪڏهن انسان ڪنهن شخص جي علاج ڪرڻ جي سلسلي ۾ ان جي شرمگاه کي ڏسڻ تي مجبور هجي ته احتياط واجب جي بنياد تي ان کي گهرجي ته آئينو سامهون رکي ۽ ان ۾ ڏسي، پر اگر شرمگاه کي ڏسڻ کان سواءِ ڪو چارو نه هجي ته ائين ڪرڻ ۾ ڪو حرج نه آهي اهڙي طرح شرمگاه کي ڏسڻ جو وقت، آئيني ۾ ڏسڻ کان گهٽ هجي ته ان ۾ به ڪو حرج نه آهي.

شاديءَ جا مختلف مسئلا

مسئلو 2407- جيڪو شخص زال نه هجڻ ڪري حرام ڪم ۾ مبتلا ٿيڻ تي مجبور هجي ته ان لاءِ شادي ڪرڻ واجب آهي.

مسئلو 2408- جيڪڏهن نڪاح ۾ مڙس شرط رکي ته عورت ڪنواري هجي ۽ نڪاح کان پوءِ کيس خبر پوي ته اها ڪنواري ڪانهي ته نڪاح کي ختم ڪري سگهي ٿو جيڪڏهن نڪاح ختم نه ڪري يا ڪنواري هجڻ جو شرط نه ڪيو هجي ليڪن

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ڪنواري هجڻ جي اعتقاد سان نڪاح ڪري ته ڪنواري هجڻ ۽ ڪنواري نه هجڻ جي درميان مقرر ڪيل حق مهر ۾ فرق هجي ته اوترو حصو گهٽ ڪري سگهجي ٿو جيڪڏهن حق مهر ڏئي چڪو آهي ته واپس وٺي مثال هن 100 روپيه حق مهر ڏنو آهي ان جهڙي ڪنواري عورت جو مهر 80 روپيه آهي ۽ ڪنواري نه هجي ته 60 روپيه آهي ته ان جو تفاوت (هڪ چوٽائي) آهي جيڪو هڪ 100 مان گهٽ ڪرڻو پوندو.

مسئلو 2409- نا محرم مرد ۽ عورت جو اڪيلي جاءِ ۾ جتي ٻيو ڪوبه نه آهي جيڪڏهن گناه جو انديشو هجي ته حرام آهي توڻي جو جاءِ اهڙي طرح هجي جو ٻيو شخص به اُتي اچي سگهي ٿو، پر جي گناه ۽ فساد جو انديشو نه هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلو 2410- جيڪڏهن مرد نڪاح ۾ عورت جو حق مهر مقرر ڪري ۽ سندس ارادو هجي ته هو حق مهر ڪو نه ڏيندو ته نڪاح صحيح آهي، پر کيس گهرجي ته حق مهر ادا ڪري.

مسئلو 2411- جيڪو مسلمان اسلام مان خارج ٿي وڃي ۽ ڪفر کي اختيار ڪري ته ان کي مرتد چوندا آهن مرتد جا ٻه قسم آهن: مرتد فطري، مرتد ملي. مرتد فطري اهو آهي جنهن جو پيءُ ماءُ يا انهن مان ڪوبه هڪڙو ڄمڻ محل مسلمان هجي ۽ پاڻ به سمجهه وارو چاهي مرتد ملي يا مرتد فطري ٿي وڃي ته ٿيڻ وقت مسلمان هجي ۽ ان کان پوءِ ڪافر ٿئي ۽ مرتد ملي ان جي ابتڙ آهي.

مسئلو 2412- جيڪڏهن عورت نڪاح کان پوءِ مرتد ٿي وڃي ان جو نڪاح باطل ٿي ويندو آهي ۽ جيڪڏهن سندس مڙس ان سان مجامعت نه ڪئي هجي ته ان لاءِ عدت به نه آهي ۽ اگر مجامعت ڪرڻ کان پوءِ مرتد ٿي وڃي، پر يائس (جنهن کي حيض نه ايندو هجي) ٿي چڪي هجي يا صغيره هجي ته به اهوئي حڪم آهي پر اگر يائس نه ٿي هجي ته کيس گهرجي ته ان دستور مطابق جن جو ذڪر طلاق جي حڪمن ۾ ڪيو ويندو، عدت ڪري (۽ مشهور ائين آهي) ته اگر عدت جي دوران مسلمان ٿي وڃي ته ان جو نڪاح قائم رهندو بهتر هي آهي جيڪڏهن پاڻ ۾ زندگي ڪرڻ چاهين ٿا ته ٻيهر نڪاح ڪن ۽ جيڪڏهن جدا ٿيڻ چاهن ٿا ته طلاق ڏيس ۽ يائس اها عورت آهي جنهن جي عمر پنجاه سال هجي وڏي عمر جي ڪري ان کي حيض نه ايندو هجي ۽ ٻيهر حيض ڏسڻ کان نا اميد ٿي وئي هجي.

مسئلو 2413- جيڪو شخص نڪاح ڪرڻ کان پوءِ مرتد فطري ٿي وڃي ته ان جي زال ان تي حرام ٿي ويندي آهي ۽ جيڪڏهن همبستري (حق شرع) ڪئي اٿن ۽ يائس ۽ صغيره به نه آهي ته ان عورت کي ڪپي ته وفات جي عدت برابر (جنهن جو بيان طلاق جي حڪمن ۾ ٿيندو) عدت ڪري بلڪ احتياط واجب مطابق نزديڪي نه ڪئي هجين ۽ يائس يا صغيره هجي ته به وفات جي عدت ڪري جيڪڏهن عدت جي دوران مرد توبه

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪري ته جيڪڏهن ڇاهن ٿا ته گڏ زندگي ڪن ته احتياط واجب جي بناء تي ٻيهر نڪاح ڪن نه ته طلاق وسيلي جدا ٿين.

مسئلو 2414- جيڪڏهن ڪو مرد نڪاح کان پوءِ مرتد ملي ٿي وڃي اگر هن زال سان مجامعت نه ڪئي هجي يا اها عورت يائس هجي يا صغيره ته نڪاح باطل آهي ۽ ان لاءِ عدت ڪانهي ۽ اگر اهو مرد مجامعت کان پوءِ مرتد ملي ٿي وڃي ۽ ان جي زال جي عمر انهن عورتن جيتري هجي جن کي حيض جو خون ايندو آهي، ان عورت کي گهرجي ته طلاق جي عدت جي برابر (جنهن جو ذڪر طلاق جي حڪمن ۾ ٿيندو) عدت رکي ۽ اگر ان جي عدت ختم ٿيڻ کان اڳ ان جو مڙس مسلمان ٿي وڃي ته ان جو نڪاح باقي رهندو.

مسئلو 2415- جيڪڏهن عورت نڪاح ۾ مرد تي شرط ڪري ته کيس هڪ مقرر ڪيل شهر کان ٻاهر نه وٺي وڃي ۽ مرد به ان شرط کي قبول ڪري ته ان کي عورت جي راضيي کان سواءِ ان شهر کان ٻاهر نه وٺي وڃڻ گهرجي.

مسئلو 2416- جيڪڏهن عورت کي اڳئين مڙس مان ڪا ڌيءُ هجي ته بعد ۾ ان جو ٻيو مڙس ان جي ڌيءُ جو نڪاح پنهنجي ان پٽ سان ڪري سگهي ٿو جيڪو ان زال مان نه هجي ۽ اگر ڪنهن چوڪريءَ جو نڪاح پنهنجي پٽ سان ڪري ته ان کان پوءِ ان چوڪريءَ جي ماءُ سان پاڻ نڪاح ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2417- ٻار کي ڪيرائڻ جائز نه آهي توڙي جو زنا مان هجي البته جيڪڏهن عورت لاءِ نقصان ڪار هجي جنهن کي برداشت نه ڪري سگهي يا گهڻي ڏکيائي هجي ان صورت ۾ ٻار ۾ ساهه پوڻ کان پهريان ڪيرائي سگهجي ٿو ليڪن ديعت ڏيڻي پونديس ليڪن ساهه پوڻ کان پوءِ ڪنهن به حالت ۾ ڪيرائڻ جائز نه آهي.

مسئلو 2418- جيڪڏهن شخص ڪنهن عورت سان جيڪا شوهر دار نه هجي يا ڪنهن جي عدي ۾ به نه هجي زنا ڪري پوءِ ان عورت سان نڪاح ڪري ۽ ان جو ٻار پيدا ٿئي ته ان صورت ۾ جڏهن کيس خبر نه هجي ته ٻار حلال نطفه مان آهي يا حرام مان آهي ته اهو ٻار حلال زادو آهي.

مسئلو 2419- جيڪڏهن ڪنهن مرد کي خبر نه هجي ته عورت عدت ۾ آهي ۽ هو ان سان نڪاح ڪري ته اگر عورت کي به ان باري ۾ خبر نه هجي ۽ کيس ٻار ڄمي ته اهو حلال آهي ۽ شرعي طور انهن ٻنهي جو ٻار آهي، پر اگر عورت کي خبر هئي ته هوءَ عدت ۾ آهي ۽ عدت جي دوران نڪاح ڪرڻ جائز نه آهي ته شرعي طور اهو ٻار پيءُ جو هوندو ۽ ٻنهي صورتن ۾ ان عورت ۽ مرد جو نڪاح باطل آهي ۽ اهي هڪ ٻئي تي حرام ابدي (هميشه لاءِ حرام) آهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2420- جيڪڏهن عورت چوي ته مان يائس آهيان ته ان جو چوڻ قبول نه ڪجي، پر جيڪڏهن هوءَ چوي ته مان مڙس واري ڪانه آهيان ته ان جي ڳالهه قبول ڪرڻ گهرجي پر جيڪڏهن اها عورت (ڪوڙ ڳالهائڻ ۾) متهم هجي احتياط واجب مطابق تحقيق ڪرڻ گهرجي.

مسئلہ 2421- جيڪڏهن ڪنهن شخص اهڙي عورت سان نڪاح ڪيو هجي جنهن چيو هجي ته مڙس واري ڪانه آهيان ۽ پوءِ ڪير چوي ته آئون ان جو مڙس آهيان ته اگر شرعي طور ائين ثابت نه ٿئي ته هو ان جو مڙس آهي ته ان شخص جي ڳالهه کي قبول نه ڪرڻ کپي.

مسئلہ 2422- جيستائين چوڪرو يا چوڪري ٻن سالن جا نه ٿين، انهن جو پيءُ انهن کي سندن ماءُ کان جدا نٿو ڪري سگهي چوٽه ٻار جي حفاظت ڪرڻ ٻنهي جو گڏيل حق آهي ۽ احتياط ۽ بهتري ان ۾ آهي ته ٻار کي ستن سالن تائين ماءُ کان جدا نه ڪجي.

مسئلہ 2423- جيڪڏهن چوڪريءَ جي گهر ڪرڻ وارو ديندار ۽ با اخلاق هجي ته بهتر آهي ته انڪار نه ڪجي پيغمبر اسلام کان روايت آهي ته جيڪڏهن ڪو شخص توهان کان ڏيئي گهر ڪري ۽ سندس دين ۽ اخلاق کان راضي هجو ته ان کي چوڪري ڏئي ڇڏيو. جيڪڏهن ائين نه ڪندو ته زمين ۾ وڌو فتنو ۽ فساد ٿي ويندو.

مسئلہ 2424- جيڪڏهن زال مڙس سان ان شرط تي حق مهر بابت صلح (ٺاهه) ڪري (يعني کيس مهر ڏيڻ کان آڇو ڪري) ته هو ٻي شادي ڪونه ڪندو ته واجب آهي ته عورت حق مهر نه وٺي ۽ مرد به ٻي عورت سان شادي نه ڪري.

مسئلہ 2425- جيڪڏهن ڪو شخص زنا سان جاول هجي اگر اهو ڪنهن سان شادي ڪري ۽ ان مان ٻار پيدا ٿئي ته اهو حلال زادو هوندو.

مسئلہ 2426- جيڪڏهن ڪو شخص رمضان المبارڪ جي مهيني جي روزن ۾ يا عورت جي حائض هجڻ جي حالت ۾ ان سان مجامعت ڪري ته هو گنهگار آهي، پر جيڪڏهن ان مجامعت جي نتيجي ۾ ان جو ڪو ٻار پيدا ٿئي ته اهو حلال زادو هوندو.

مسئلہ 2427- جنهن عورت کي يقين هجي ته ان جو مڙس سفر ۾ فوت ٿي ويو آهي، اگر هوءَ وفات جي عدت (جنهن جو مدو طلاق ۾ ٻڌايو ويندو) کان پوءِ شادي ڪري ۽ پوءِ ان جو مڙس سفر کان واپس اچي وڃي ته ان کي گهرجي ته ٻئي مڙس کان جدا ٿي وڃي ۽ هوءَ پهرئين مڙس تي حلال ٿيندي، پر ٻئي مڙس ان سان مجامعت ڪئي هجي ته عورت کي ڪپي ته وطي شبهه جي عدت گذاري جنهن جو مقدار طلاق جي عدت جيترو آهي عدت ۾ ويهي ۽ پهريون مڙس عدت دوران مجامعت نه ٿو ڪري سگهي پر ٻيون لذتون وٺي سگهي ٿو ۽ ٻئي مڙس کي گهرجي ته ان جهڙين عورتن جي حق مهر مطابق ان کي حق مهر ڏي ۽ عدت جي زماني جو خرچ پهرئين مڙس جي ذمي آهي.

تج پيارڻ جا احڪام

- مسئلو 2428- جيڪڏهن ڪا عورت هڪ ٻار کي انهن شرطن سان کير پياري، جنهن جو مسئلي 2433 ۾ بيان ٿيندو ته اهو ٻار هيٺين ماڻهن جو محرم بڻجي ويندو جيڪڏهن چوڪري هوندي ته ڪجهه ماڻهن لاءِ محرم ٿي ويندي.
- (1) خود اها عورت ۽ ان کي تج پيارڻ واري ماءُ چوندا آهن.
- (2) عورت جو مڙس جيڪو کير جو مالڪ آهي، ان کي رضاعي پيءُ چوندا آهن.
- (3) ان عورت جي ماءُ ۽ پيءُ ۽ جيستائين اهو سلسلو مٿي وڃي ۽ ڀلي اهي عورت جا رضاعي ماءُ پيءُ ڇو نه هجن.
- (4) ان عورت جا ٻار جيڪي پيدا ٿي چڪا هجن يا بعد ۾ پيدا ٿيندا.
- (5) ان عورت جي اولاد ڀلي اهو سلسلو جيترو به هيٺ وڃي ۽ اولاد جو اولاد سڳو هجي يا تج پيئڻ جي ڪري هجي.
- (6) ان عورت جا ڀائر ۽ پينر، ڀلي اهي رضاعي ٿي هجن يعني تج پيئڻ جي ڪري ان عورت جا ڀائر ۽ پينر ٿي ويا هجن.
- (7) ان عورت جو ڇاڇو ۽ پٽي توڙي جو اهي رضاعي ڇو نه هجن.
- (8) ان عورت جو مامو ۽ ماسي چاهي اهي رضاعي ڇو نه هجن.
- (9) ان عورت جي مڙس جو اولاد جيڪو کير جو مالڪ هجي، جيترو به اهو سلسلو هيٺ وڃي ڀلي ان جو اولاد رضاعي ٿي ڇو نه هجي.
- (10) ان عورت جي ان مڙس جا پيءُ ماءُ جيڪو کير جو مالڪ هجي، جيترو به اهو سلسلو مٿي وڃي.
- (11) ان عورت جي ان مڙس جا پينر ۽ ڀائر، جيڪو کير جو مالڪ هجي، چاهي اهي ان جا رضاعي پيءُ ٿي ڇو نه هجن.
- (12) ان عورت جي مڙس جا ڇاڇا ۽ پٽيون، ماما ۽ ماسيون جيترو به هي سلسلو مٿي وڃي چاهي اهي رضاعي ڇو نه هجن ۽ ان کان علاوه ٻيا به ڪيترائي ماڻهو کير پيارڻ جي ڪري محرم ٿي ويندا آهن جن جو ذڪر ايندڙ مسئلن ۾ ڪيو ويندو.
- مسئلو 2429- جيڪڏهن ڪا عورت ٻار کي انهن شرطن سان کير پياري، جيڪي مسئلي 2433 ۾ بيان ٿيندا، ته ان ٻار جو پيءُ ان عورت جي چوڪرين سان شادي نٿو ڪري سگهي جيڪي عورت مان جايون آهن ۽ جيڪڏهن ان وقت ان عورت جي چوڪري سان نڪاح ٿيل هجي ته نڪاح باطل ٿي ويندو پر ان جو ان عورت جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

رضاعي چوڪرين سان شادي ڪرڻ جائز آهي، پر احتياط مستحب ان ۾ آهي ته انهن سان به شادي نه ڪري ۽ احتياط واجب مطابق اهو انهن چوڪرين سان به نڪاح نٿو ڪري سگهي جيڪي ان عورت جي ان مڙس جون ڌيئرون هجن، جيڪو ڪير جو مالڪ آهي، ڀلي اهي ان جون رضاعي ڌيئرون ئي ڇو نه هجن ۽ انهن ٻنهي صورتن ۾ اگر ان وقت (يعني ان عورت جي ان ٻار کي ڪير پيارڻ وقت) انهن مان ڪا عورت ان جي زال هجي ته ان جو نڪاح احتياط واجب مطابق باطل ٿي ويندو.

مسئلو 2430- جيڪڏهن عورت ڪنهن ٻار کي انهن شرطن سان ڪير پياري، جيڪي مسئلي 2433 ۾ بيان ڪيا ويندا، ته ان عورت جو مڙس جيڪو ڪير جو مالڪ آهي ان ٻار جي پيئرن جو محرم نٿو ٿي سگهي ۽ مڙس جا مائٽ به ان ٻار جي پيئرن ۽ ڀائرن جا محرم ڪونه ٿيندا.

مسئلو 2431- جيڪڏهن عورت ڪنهن ٻار کي ڪير پياري ته اها ان ٻار جي ڀائرن جي محرم ڪونه ٿيندي ۽ ان عورت جا مائٽ به ان ٻار جي ڀائرن ۽ پيئرن جا محرم ڪونه ٿيندا.

مسئلو 2432- جيڪڏهن ڪو شخص ان عورت سان جنهن چوڪريءَ کي ڪامل ڪير پياريو هجي، نڪاح ڪري ۽ ان سان مجامعت ڪري ته پوءِ ٿڃ پيٽل چوڪريءَ سان نڪاح نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2433- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن چوڪريءَ سان شادي ڪري ته پوءِ هو ان عورت سان نڪاح نٿو ڪري سگهي جنهن ان چوڪريءَ کي مڪمل ڪير پياريو هجي. مسئلو 2434- ڪو شخص ان چوڪريءَ سان نڪاح نٿو ڪري سگهي جنهن کي ان شخص جي ماءُ يا ناني يا ڏاڏي ڪير پياريو هجي، جيڪڏهن ڪنهن شخص جي پيءُ جي زال (يعني ان جي ويڳي ماءُ) ان شخص جي پيءُ جي ملڪيت وارو ڪير ڪنهن چوڪريءَ کي پياريو هجي ته اهو شخص ان چوڪريءَ سان شادي نٿو ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن ڪير پياڪ چوڪريءَ سان نڪاح ڪري ۽ ان کان پوءِ ان جي ماءُ يا ڏاڏي يا ان جي ويڳي ماءُ ان چوڪريءَ کي ڪير پيارين ته نڪاح باطل ٿي ويندو آهي.

مسئلو 2435- جنهن چوڪريءَ کي ڪنهن شخص جي پيٽ يا پاڇائيءَ ڪامل ڪير پياريو هجي اهو شخص ان چوڪريءَ سان شادي نٿو ڪري سگهي ۽ جڏهن ڪنهن شخص جي پاڻيجي پائتي يا پيٽ يا پاءُ جي پوتي يا ڏهتيءَ ان چوڪريءَ کي ڪير پياريو هجي تڏهن به اهوئي حڪم آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2436- جيڪڏهن عورت پنهنجي ڌيءُ جي ٻار کي (يعني پنهنجي ڏهٽي يا ڏهٽيءَ کي) کير پياري ته اها چوڪري پنهنجي مڙس تي حرام ٿي ويندي ۽ اگر عورت ان ٻار کي کير پياري جيڪو ان چوڪريءَ جي مڙس جي ٻي زال مان ڄاول هجي ته به اهوئي حڪم آهي، پر اگر عورت پنهنجي پٽ جي ٻار کي (يعني پنهنجي پوٽي يا پوٽيءَ کي) کير پياري ته ان جي نهنن (جيڪا کير پيئندڙ ٻار جي ماءُ آهي) پنهنجي مڙس تي حرام ڪونه ٿيندي.

مسئلہ 2437- جيڪڏهن ڪنهن چوڪريءَ جي ويڳي ماءُ ان چوڪريءَ جي مڙس جي ٻار کي ان چوڪريءَ جي پيءُ جي ملڪيت وارو کير پياري ته اها چوڪري احتياط جي بناء تي مسئلي نمبر 2433 مطابق پنهنجي مڙس تي حرام ٿي ويندي چاهي اهو ٻار ان چوڪريءَ جي پيٽ مان هجي يا ڪنهن ٻئي عورت جي پيٽ مان.

تج پياري محرم ٿيڻ جا شرط

مسئلہ 2438- ٻار کي جيڪو کير پيارڻ محرم بنجڻ جو سبب بڻجي ٿو ان جا اٺ شرط آهن.

(1) ٻار زنده عورت جو کير پئي جيڪڏهن ڪجهه مقدار جيڪو رضاع لاءِ ضروري آهي هو مرده (مثل) عورت جي تج مان کير پئي ته ان جو ڪو فائدو ڪونهي.

(2) ان عورت جو کير شرعي پيٽ (حمل) جي ڪري ٿيو هجي يا وطي به شبهه جي ڪري ٿيو هجي بس جيڪڏهن ڄڻ کان بغير کير ٿي وڃي اهڙو کير جيڪو زنا مان ڄاول ٻار جي ڪري ٿيو هجي ۽ ڪنهن ٻئي ٻار کي ڏنو وڃي ته ان کير جي مدد سان اهو ٻيو ٻار ڪنهن جو به محرم ڪونه ٿيندو.

(3) ٻار ڇاتيءَ مان کير پئي باقي جيڪڏهن کير ان جي نڙيءَ ۾ اوتيو وڃي ته بيڪار آهي.

(4) کير خالص (نجو) هجي، ڪنهن ٻئي شيءِ سان مليل نه هجي.

(5) کير هڪ ئي مڙس جو هجي باقي جيڪڏهن کير واري عورت کي طلاق ملي وڃي ۽ هوءَ ٻيو مڙس ڪري ۽ ان مان حامله ٿي وڃي ۽ ٻار ڄڻ جي وقت تائين ان ۾ پهرئين مڙس جو کير باقي هجي، مثال اگر ان ٻار کي پاڻ ٻار ڄڻ کان اڳ مڙس جو کير ان دفعي ۽ ٻار ڄڻ کان پوءِ ٻئي مڙس مان ٿيل کير ست دفعا پياري ته اهو ٻار ڪنهن جو به محرم ڪونه ٿيندو.

(6) ٻار ڪنهن بيماريءَ جي ڪري کير جي الٽي نه ڪري نه ته ڪوبه اثر نٿو رکي.

(7) ٻار کي کير ڏيڻ ايتري مقدار ۾ هجي جو ان جا هڏا ان سان مضبوط ٿيا هجن ۽ انهيءَ سان گوشت ٺهيو هجي جيڪڏهن ان حد تائين پهچڻ خبر نه هجي ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جيڪڏهن ڏينهن رات يا پندرهن دفعا اهڙي طرح جيئن ايندڙ مسئلي ۾ ذڪر ڪيو ويندو، ڇو ڪري کير پئي ته به ڪافي آهي بلڪ اها خبر نه هجي ته کير ٻار جي هڏن کي مضبوط ڪيو آهي ۽ ٻار جي گوشت وڌڻ ۾ اثر رکي پيو يا نه جيڪڏهن رات ڏينهن ۾ پندرهن دفعا کير پيتو هجي ته احتياط واجب اهو آهي ته جيڪي ماڻهو کير پيئڻ جي ڪري ان ٻار جا محرم بڻجن ٿا ان سان شادي نه ڪن ۽ محرمانه نظر سان به ان کي نه ڏسن.

(8) ٻار جي عمر جا ٻه سال مڪمل نه ٿيا هجن، اگر ان جي عمر ٻن سالن تائين پهچڻ کان پوءِ ان کي کير پياريو وڃي ته هو ڪنهن جو به محرم ڪونه ٿيندو، بلڪ جيڪڏهن مثال طور عمر جا ٻه سال پورا ٿيڻ تائين اٺ دفعه ۽ ان کان پوءِ ست دفعه کير پئي ته به هو ڪنهن جو محرم نٿو بڻجي، پر جيڪڏهن کير پيارڻ واري عورت کي ٻار جڻڻي ٻن سالن کان وڌيڪ عرصو گذري چڪو هجي ۽ ان جو کير اڃا باقي هجي ۽ اها ڪنهن ٻار کي کير پياري ته اهو ٻار انهن ماڻهن جو محرم ٿي ويندو جن جو ذڪر مٿي ڪيو ويو آهي.

مسئلو 2439- پهرئين مسئلي ۾ بيان ٿيو ته کير ڏيڻ جو ڪجهه مقدار محرم ٿيڻ جو سبب ٿئي ٿو ان لاءِ ٽي شيون ضروري آهن.

(1) کير ايترو ڏنل هجي جو ماڻهو چون ته ٻار جا هڏا ان سان مضبوط ٿيا آهن ۽ ان سان گوشت وڌيو آهي ان شرط سان ته انهن جو سبب کير هجي نه ٻيو ڪاڌو پر جيڪڏهن ٿورڙو ڪاڌو ڪارائيل هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي جيڪڏهن ٻن عورتن جو کير پيتو هجي ليڪن ٻئي کير جدا جدا هڏن ۽ گوشت جي وڌڻ جو سبب هجن ته سڀئي عورتون رضاعي مائرون ٿي وينديون پر جيڪڏهن ٻنهي جو کير گڏجي هڏن ۽ گوشت جي وڌڻ جو سبب ٿيو هجي ته حرمت حاصل نه ٿيندي.

(2) وقت سان حساب ڪرڻ: ان لاءِ شرط هي آهي ته ڏينهن رات جي وچ ۾ ڪاڌو يا ڪنهن ٻي عورت جو کير نه پيتو هجيس، جيڪڏهن پاڻي يا دوا يا ڪاڌو ايترو ٿورو کائي جو ماڻهو چون ته ڪاڌو نه ڪاڌو اٿس ته ڪا ڳالهه نه آهي ۽ سڄي ڏينهن رات ۾ ضرورت ۽ گهرج وقت فقط (رڳو) کير پيتو هجيس ۽ ٻار کي کير کان روڪيو نه ويو هجي بلڪ احتياط واجب مطابق ڏينهن جي رڳو شروعات بڪ لڳڻ کان ڪئي وڃي ۽ ان جي آخر ڏوھ جي حالت ۾ ٿئي.

(3) عدد سان حساب ڪرڻ: انهيءَ ۾ شرط آهي ته ٻار پندرهن دفعا هڪ عورت جو کير پئي ۽ انهن جي وچ ۾ ڪنهن ٻي عورت جو کير نه پيئي ليڪن انهن جي وچ ۾ ڪاڌو ڪارائڻ نقصان ڪار نه آهي ۽ پندرهن دفعن جي وچ ۾ فاصلو به ضرر نٿو رکي ۽ هر دفعي سان ڪامل کير پئي بغير وقفي جي (ڇو ڪري پيئي)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پر جيڪڏهن کير پيئڻ محل ساھ پٽڻ لاءِ وات کڍي يا ٿورو صبر ڪري ۽ کير پيئڻ جي شروعات کان آخر تائين هڪ دفعو کير حساب ٿئي ته ڪا ڳالهه نه آهي. مسئلو 2440- جيڪڏهن عورت پهرين مڙس مان ڪنهن ٻار کي کير پياري ۽ پوءِ ٻيو مڙس ڪري ۽ ٻئي مڙس مان کير ڪنهن ٻئي ٻار کي پياري ته اهي ٻئي ٻار پاڻ ۾ محرم ڪونه ٿيندا.

مسئلو 2441- جيڪڏهن عورت پنهنجي هڪ مڙس مان ڪيترن ئي ٻارن کي کير پياري ته اهي سڀ ٻار پاڻ ۾ ۽ ان مڙس ۽ عورت جا ٻار جن کين کير ڏنو آهي، محرم بڻجي ويندا. مسئلو 2442- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي گهڻيون زالون هجن ۽ انهن مان هر هڪ انهن شرطن سان جيڪي بيان ڪيا ويا هڪ هڪ ٻار کي کير پياري ته اهي سڀ ٻار پاڻ ۾ ۽ ان مرد ۽ انهن سڀني عورتن جا محرم بڻجي ويندا آهن.

مسئلو 2443- جيڪڏهن ڪنهن شخص جون ٻه زالون کير واريون هجن ۽ انهن مان ڪا هڪ ڪنهن ٻار کي اٺ دفعا ۽ ٻي ست دفعا کير پياري ته اهو ٻار ڪنهن جو به محرم ڪونه ٿيندو.

مسئلو 2444- جيڪڏهن عورت هڪ مڙس جو ڪامل کير هڪ چوڪري ۽ هڪ چوڪريءَ کي پياري ته ان چوڪريءَ جا پيئر ۽ پائر ان چوڪر جي پائرن ۽ پيئرن جا محرم ڪونه ٿيندا.

مسئلو 2445- ڪو شخص پنهنجي زال جي اجازت کان سواءِ انهن عورتن سان شادي نٿو ڪري سگهي جيڪي کير پيئڻ جي ڪري ان جي زال جون ڀائيجون يا ڀائٽيون بڻجي ويون هجن ۽ جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن نابالغ چوڪر سان اغلام (لواط) ڪري ته اهو ان جي رضاعي ڌيءَ، پيٽ، ماءُ ۽ ڏاڏيءَ سان يعني انهن عورتن سان جيڪي کير پيئڻ جي ڪري ان جي ڌيءَ، پيٽ، ماءُ ۽ ڏاڏي ٿي ويون هجن تن سان نڪاح نٿو ڪري سگهي احتياط واجب مطابق ساڳيو حڪم اتي به آهي جتي فاعل (لواط ڪندڙ) بالغ نه هجي ۽ يا مفعول بالغ هجي.

مسئلو 2446- جنهن عورت ڪنهن شخص جي ڀاءُ کي کير پياريو هجي، اها ان شخص جي محرم ڪانه ٿيندي.

مسئلو 2447- انسان هڪ ئي وقت ۾ ٻن پيئرن سان شادي نٿو ڪري سگهي، ڀلي اهي رضاعي پيئر ڇو نه هجن يعني کير پيئڻ جي ڪري ئي پيئرون بڻجي ويون هجن ۽ جيڪڏهن اهو ٻن عورتن سان نڪاح ڪري ۽ بعد ۾ کيس خبر پوي ته هو پاڻ ۾ پيئر آهن ته ان صورت ۾ جڏهن ان جو نڪاح هڪ ئي وقت ۾ ٿيو هجي ته ٻئي نڪاح باطل

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

آهن ۽ جيڪڏهن نڪاح هڪ ئي وقت ۾ نه ٿيو هجي ته پهريون نڪاح صحيح آهي ۽ ٻيو باطل ٿي ويندو.

مسئلو 2448- اگر عورت پنهنجي مڙس مان انهن ماڻهن کي کير پياري جن جو ذڪر هيٺ ڪجي ته ان عورت جو مڙس ان تي حرام ڪونه ٿيندو.

- (1) پنهنجي ڀاءُ ۽ پيٽ کي.
- (2) پنهنجي چاچي، پٽي، مامي ۽ ماسي کي ۽ انهن جي اولاد کي.
- (3) پنهنجي ڏوهتي کي، پر پنهنجي ڌيءُ جي ڌيءُ کي کير پيارڻ سان سندس ڌيءُ پنهنجي مڙس تي حرام ٿي ويندي.
- (4) پنهنجي ڀاءُ يا پيٽ جي اولاد کي.
- (5) مڙس جي پيٽ يا ڀاءُ کي.
- (6) مڙس جي ڀائيجي يا ڀائٽي کي.
- (7) پنهنجي مڙس جي چاچي ۽ پٽي، مامي ۽ ماسي کي.
- (8) پنهنجي مڙس جي ٻئي زال جي ڏهتي ۽ ڏهتي کي.

مسئلو 2449- جيڪڏهن عورت ڪنهن شخص جي پٽي جي چوڪري يا ماسي جي چوڪري کي کير پياري ته اها کير پيارڻ واري عورت ان شخص جي محرم ڪونه ٿيندي.

مسئلو 2450- جنهن شخص کي ٻه زالون هجن انهن مان هڪ عورت ٻئي عورت جي چاچي جي پٽ کي کير پياري ته جنهن عورت جي چاچي جي پٽ کي کير پياريو ويو آهي اها پنهنجي مڙس تي حرام ڪونه ٿيندي.

ٽچ پيارڻ جا آداب

مسئلو 2451- ٻار کي کير پيارڻ سڀ کان پهرين ماءُ جو حق آهي. پيءُ حق نٿو رکي جو ٻار ڪنهن ٻئي جي حوالي ڪري، پر جيڪڏهن ماءُ اجرت گهري ۽ پيءُ اهڙي دائي لهي جيڪا مفت ۾ يا گهٽ اجرت تي کير پياري ته ان صورت ۾ ٻار کي دائي جي حوالي ڪري سگهي ٿو ۽ ان کان پوءِ جيڪڏهن ماءُ قبول نه ڪري ۽ چاهي ته ٻار کي پاڻ کير ڏئي ته اجرت جو مطالبو نه ٿي ڪري سگهي.

مسئلو 2452- مستحب آهي ته جيڪا دائي ٻار لاءِ حاصل ڪئي وڃي اها مسلمان عقلمند، پاڪدامن سني اخلاق ۽ سني شڪل واري هجي ۽ سٺو نه آهي ته اها گهٽ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

عقل واري، کافرہ، بدصورت، بد اخلاق ۽ پوڙهي هجي ۽ اهو به مکروه آهي ته ان عورت کي دائي مقرر ڪيو وڃي جيڪا حرام زادي هجي يا جنهن جو کير اهڙي ٻار مان هجي جيڪو زنا مان ڄاول هجي.

ٽچ پيارڻ جا مختلف مسئلا

مسئلو 2453- بهتر آهي ته عورتن کي روڪيو وڃي ته جيئن اهي هر ٻار کي کير نه پيارين، ڇو جو ٿي سگهي ٿو ته ياد نه رهي ته انهن ڪنهن ڪنهن ٻار کي کير پياريو آهي ۽ پوءِ به محرم هڪ ٻئي سان شادي ڪري ڇڏين.

مسئلو 2454- مستحب آهي ته ٻار کي پورا 21 مهينا کير پياريو وڃي ۽ ٻن سالن کان وڌيڪ کير ڏيڻ بهتر نه آهي.

مسئلو 2455- جيڪڏهن کير پيارڻ سان مڙس جي حق تلفي ٿئي ته عورت مڙس جي اجازت کان سواءِ ڪنهن ٻئي ٻار کي کير نه ٿي پياري سگهي.

مسئلو 2456- جيڪڏهن ڪنهن عورت جو مڙس کير پياڪ چوڪريءَ سان نڪاح ڪري ۽ سندس زال ان چوڪريءَ کي کير پياري. احتياط واجب مطابق سندس کير ڏيندڙ زال ان تي هميشه لاءِ حرام ٿي ويندي، احتياطاً ان کي طلاق ڏئي ۽ ڪڏهن به ان سان وري شادي نه ڪري ۽ جيڪڏهن سندس زال جو کير ان جوئي هيو ته چوڪري به ان تي سدائين لاءِ حرام ٿي ويندي. جيڪڏهن سندس زال جو کير ڪنهن ٻئي مڙس مان هو ته احتياط مطابق ان جو نڪاح باطل ٿي ويندو.

مسئلو 2457- جيڪڏهن ڪو شخص چاهي ته ان جي پاڇائي ان جي محرم بڻجي ته ڪجهه علماء فرمايو آهي ته ان کي گهرجي ته ڪنهن کير پيئندڙ چوڪريءَ سان مثال طور ٻن ڏينهن لاءِ متعو ڪري ۽ انهن ٻنهي ڀرانهن شرطن سان جن جو ذڪر مسئلي 2431 ۾ ڪيو ويو آهي، ان جي پاڇائي ان چوڪريءَ کي کير پياري ته جيئن پاڇائي ان جي متعو ڪيل گهرواريءَ جي ماءُ ٿي وڃي ليڪن ان صورت ۾ جو پاڇائي اهو کير جيڪو سندس پيءُ مان هيو ٻار کي ڏئي ته ان ۾ اشڪال آهي.

مسئلو 2458- جيڪڏهن ڪو مرد ڪنهن عورت سان نڪاح ڪرڻ کان اڳ چوي ته اها عورت رضاعت جي ڪري ان تي حرام آهي، مثال چوي ته مون ان عورت جي ماءُ جو کير پيتو آهي ته اگر ان ڳالهه جي تصديق ممڪن هجي ته هو ان عورت سان نڪاح نٿو ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن هو اها ڳالهه نڪاح کان پوءِ ڪري ۽ پاڻ عورت به ان ڳالهه

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

کي قبول ڪري ته نڪاح باطل آهي، چاهي ان سان مجامعت ڪئي هجي يا نه پر جيڪڏهن مجامعت ڪرڻ مهل ان عورت کي خبر هجي ته هوءَ ان مرد تي حرام آهي ته عورت جو ڪو به حق مهر ڪونهي ۽ اگر عورت کي مجامعت کان پوءِ خبر پوي ته هوءَ ان مرد تي حرام هئي ته مڙس کي گهرجي ته ان جهڙين عورتن جي مهر مطابق ان کي حق مهر ڏي.

مسئلو 2459- اگر عورت نڪاح کان اڳ ۾ چوي ته آئون ٿڃ جي ڪري هن مرد تي حرام آهيان ته اگر ان جي تصديق ٿي سگهي ته ان مرد سان شادي نه ٿي ڪري سگهي ۽ اگر هي اها ڳالهه نڪاح کان پوءِ چوي ته ان جو چوڻ ائين آهي جيئن مرد نڪاح کان پوءِ چوي ته هي عورت ان تي حرام آهي ۽ ان متعلق حڪم گذريل مسئلي ۾ بيان ٿي چڪو آهي.

مسئلو 2460- کير پيارڻ، جيڪو محرم بڻجڻ جو سبب ٿئي ٿو اهو ٻن شين سان ثابت ٿيندو آهي.

- (1) اهڙو هڪ ماڻهو يا ٿولو خبر ڏي جنهن جي چوڻ تي انسان کي يقين اچي وڃي.
- (2) ٻه عادل مرد انهيءَ ڳالهه جي شاهدي ڏين، ليڪن ضروري آهي ته هو کير پيارڻ جا شرط به ٻڌائين، مثال چون ته اسان فلاڻي ٻار کي 24 ڪلاڪ فلاڻي عورت جي ڇاتيءَ مان کير پيئندي ڏٺو آهي ۽ هن ان وچ ۾ ڪا شيءِ به نه کاڌي، اهڙيءَ طرح انهن ٻين شرطن کي کولي سمجهائين، جيڪي مسئلي 2431 ۾ بيان ڪيا ويندا، ليڪن هڪ عادل مرد، ٻه عادل عورتون يا چار عادل عورتن جي گواهيءَ سان ٻار کي کير ڏيڻ جو ثابت ٿيڻ مشڪل آهي ان ڪري احتياط ڪجي.

مسئلو 2461- جيڪڏهن انهيءَ ڳالهه ۾ شڪ هجي ته ٻار ايتري مقدار ۾ کير پيتو آهي جيڪو حرام بڻجڻ جو سبب هجي يا گمان هجي ته هن ايترو کير پيتو آهي ته ٻار ڪنهن جو به محرم ڪونه ٿيندو، پر بهتر اهو آهي ته احتياط ڪيو وڃي.

طلاق جا احڪام

مسئلو 2462- جيڪو مرد پنهنجي زال کي طلاق ڏي ان لاءِ ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجي جيڪڏهن ڏهن سالن جو ٻار پنهنجي زال کي طلاق ڏي ته ان جي لاءِ احتياط جو خيال ڪيو وڃي ۽ لازمي آهي ته پنهنجي اختيار (مرضيءَ) سان طلاق ڏي ۽ جيڪڏهن ان کي پنهنجي گهرواريءَ کي طلاق ڏيڻ تي مجبور ڪيو وڃي ته طلاق

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظمي سيستاني ...

باطل آهي ۽ اهو به ضروري آهي ته اهو شخص طلاق جو ارادو به رکندو هجي، جيڪڏهن هو مذاق يا مستي ۾ طلاق جو صيغو چوي ته طلاق صحيح نه آهي. مسئلو 2463- عورت کي طلاق مهل حيض ۽ نفاس کان پاڪ هجڻ گهرجي ۽ اهو به ضروري آهي ته ان جي مڙس پاڪي جي دوران ان سان مجامعت نه ڪئي هجي ۽ انهن ٻنهي شرطن جو تفصيل ايندڙ مسئلن ۾ بيان ڪيو ويندو. مسئلو 2464- عورت کي حيض ۽ نفاس جي صورت ۾ ٽن حالتن ۾ طلاق ڏيڻ صحيح آهي:

- (1) مرد ان سان نڪاح کان پوءِ مجامعت (همبستري) نه ڪئي هجي.
  - (2) اها خبر هجي ته هوءَ حامله (پيٽ سان) آهي ۽ جيڪڏهن اها خبر نه هجي ۽ مڙس ان کي حيض جي حالت ۾ طلاق ڏئي ڇڏي ۽ بعد ۾ کيس (مڙس کي) خبر پوي ته هوءَ حامله هئي ته اها طلاق باطل آهي ۽ احتياط جو خيال رکيو وڃي توڙي جو ٻيهر طلاق سان ٿئي.
  - (3) مرد کي غائب هجڻ جي ڪري يا ڪنهن ٻئي سبب ڪري توڙي جو عورت لڪائيندي هجي ان کي خبر نه پئجي سگهي ته عورت حيض ۽ نفاس جي خون کان پاڪ آهي يا نه ليڪن ان صورت ۾ احتياط واجب مطابق مرد صبر ڪري ته جيئن گهٽ ۾ گهٽ هڪ مهينو جدا ٿيڻ کي ٿي وڃي ان کان پوءِ ان کي طلاق ڏي.
- مسئلو 2465- اگر ڪو شخص عورت کي حيض جي خون کان پاڪ سمجهي ان کي طلاق ڏئي ڇڏي ۽ پوءِ خبر پويس ته هوءَ حيض جي حالت ۾ هئي ته ان جي طلاق باطل آهي ان مان مٿئين صورت خارج آهي. جيڪڏهن مڙس ان کي حيض جي حالت ۾ سمجهي طلاق ڏئي ۽ بعد ۾ خبر پوي ته هوءَ پاڪ هئي ته اها طلاق صحيح آهي.
- مسئلو 2466- جنهن شخص کي خبر هجي ته سندس زال حيض يا نفاس جي حالت ۾ آهي اگر اهو شخص جدا ٿي وڃي، مثال سفر تي هليو وڃي ۽ ان کي طلاق ڏيڻ چاهي ته ان کي گهرجي ته ايتري عرصي لاءِ صبر ڪري ته جيئن يقين يا اطمينان ٿي وڃي ته عورت حيض يا نفاس کان پاڪ ٿي وئي آهي. جيڪڏهن بعد ۾ خبر پويس ته پاڪ آهي ته ان کي طلاق ڏئي سگهي ٿو، جيڪڏهن شڪ هجي ته طلاق ڏيڻ ۾ غائب جي مذڪوره حڪم مطابق عمل ڪري.

مسئلو 2467- جيڪو شخص زال کان جدا (غائب) هجي اهو پنهنجي زال کي طلاق ڏيڻ چاهي ته اگر هو انهيءَ باري ۾ اطلاع حاصل ڪري سگهندو هجي ته سندس عورت حيض يا نفاس جي حالت ۾ آهي يا نه ته توڙي جو اهو اطلاع عورت جي حيض جي عادت يا ٻين نشانين جي ذريعي حاصل ٿئي جيڪي شريعت ۾ مقرر ٿيل آهن جيڪڏهن زال کي طلاق ڏي بعد ۾ خبر پوي ته پاڪ نه هئي ته اها طلاق باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2468- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي زال سان جيڪا حيض ۽ نفاس کان پاڪ هجي يا نه هجي، مجامعت ڪري ۽ پوءِ ان کي طلاق ڏيڻ چاهي ته ان کي گهرجي ته هو ايتري عرصي تائين صبر ڪري، جو ان عورت کي ٻيهر حيض اچي ۽ پوءِ پاڪ ٿئي، پر اگر اهڙي عورت کي مجامعت کان پوءِ طلاق ڏي جنهن جا ٽو سال پورا نه ٿيا هجن يا جيڪا حامله هجي ته انهيءَ (طلاق) ۾ اشڪال ناهي ۽ اگر عورت يائسه هجي ته به اهوئي حڪم آهي. (يائسه جي معنيٰ گذريل مسئلن ۾ ٻڌائي وئي آهي)

مسئلو 2469- جيڪڏهن ڪو شخص اهڙي عورت سان مجامعت ڪري جيڪا حيض ۽ نفاس جي خون کان پاڪ هجي ۽ ان پاكائيءَ جي حالت ۾ ان کي طلاق ڏئي ڇڏي ۽ بعد ۾ خبر پوي ته هو طلاق ڏيڻ مهل حامله هئي ته اها طلاق باطل آهي ليڪن احتياط جي رعايت ڪرڻ بهتر آهي توڙي جو ٻيهر طلاق ڏيڻ سان ٿئي.

مسئلو 2470- جيڪڏهن ڪو شخص اهڙي عورت سان مجامعت ڪري جيڪا حيض يا نفاس کان پاڪ هجي ۽ پوءِ سفر تي هليو وڃي ته جيڪڏهن هو چاهي ته سفر دوران ان کي طلاق ڏئي ۽ ان جي حالت جي باري ۾ اطلاع نه رکي ته ان کي گهرجي ته ايتري دير صبر ڪري جيتري دير ۾ ان عورت کي پاكائيءَ کان پوءِ معمول مطابق ماهواريءَ اچي ۽ هوءَ ٻيهر پاڪ ٿي وڃي ۽ احتياط واجب آهي ته اهو عرصو هڪ مهيني کان گهٽ نه هجي جيڪڏهن مٿئين حڪم جي رعايت ڪري طلاق ڏئي بعد ۾ معلوم ٿئي ته طلاق ان پهرين پاكائيءَ ۾ واقع ٿي آهي ان ۾ ڪو اشڪال نه آهي.

مسئلو 2471- جيڪڏهن مرد اهڙي عورت کي طلاق ڏيڻ چاهيندو هجي جنهن کي پيدائشي طور يا ڪنهن بيماريءَ جي ڪري حيض جو خون نه ايندو هجي ۽ عورتون ان عمر ۾ حيض ڏسنديون هجن ته ان کي ڪپي ته جڏهن ان عورت سان مجامعت ڪئي اٿس ان وقت کان وٺي تن مهينن تائين مجامعت نه ڪري ۽ بعد ۾ ان کي طلاق ڏئي ڇڏي.

مسئلو 2472- ضروري آهي ته طلاق عربي صيغ ۾ لفظ طالق سان پڙهي وڃي ۽ به عادل مرد ان کي ٻڌن ۽ جيڪڏهن مڙس پاڻ طلاق جو صيغو پڙهڻ چاهي ۽ مثال ان عورت جو نالو فاطمه هجي ته ان کي گهرجي ته چوي ”زوجتي فاطمة طالق“ يعني منهنجي زال فاطمه آزاد آهي ۽ اگر هو ڪنهن ٻئي شخص کي وڪيل ڪري ته وڪيل کي چوڻ گهرجي ته ”زوجة موکلي فاطمة طالق“ ۽ اگر عورت معين (مقرر ڪيل) هجي ته ان جو نالو وٺڻ ضروري ڪونهي اگر عورت حاضر هجي ته چوي ههه طالق ۽ ان ڏانهن اشارو ڪري يا چوي اَنْتِ طالق ۽ ان کي مخاطب قرار ڏئي جيڪڏهن مرد عربي صحيح ۾ صيغو نه چئي سگهي ۽ وڪيل به نه ڪري سگهي ته هر ٻوليءَ جو لفظ جيڪو عربيءَ جي برابر آهي ان سان طلاق ڏئي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2473- جنهن عورت سان هڪ سال يا هڪ مهيني لاءِ متعه ڪيو ويو هجي ته ان کي طلاق ڏيڻ جو ڪو سوال ئي ناهي، ان جو آزاد هجڻ ان ڳالهه تي منحصر آهي ته يا ته متعي جي مدت ختم ٿي وڃي يا مرد ان کي مدت بخشي ڇڏي ۽ هو هن طرح کيس چوي ”مون توکي مدت بخشي ڇڏي“ ۽ ڪنهن کي ان تي شاهد قرار ڏيڻ ۽ ان عورت لاءِ حيض جي خون کان پاڪ هجڻ ضروري ڪونهي.

طلاق جي عدت

مسئلو 2474- جنهن چوڪريءَ جي عمر نو سال نه ٿي هجي ۽ جيڪا عورت يائسه هجي، ان جي ڪا عدت ڪانهي، يعني چاهي مڙس ان سان مجامعت ڪئي هجي ۽ پوءِ طلاق ڏني هجي ته به هوءَ فوراً ٻيو مڙس ڪري سگهي ٿي.

مسئلو 2475- جنهن عورت جي عمر نو سال ٿي چڪي هجي ۽ هوءَ يائسه به نه هجي ۽ کيس مڙس مجامعت ڪرڻ کان پوءِ طلاق ڏني ته ان عورت کي ڪپي ته طلاق کان پوءِ عدت رکي اها عورت جنهن جي ٻن حيضن جو فاصلو ٽن مهينن کان گهٽ هجي جڏهن سندس مڙس پاڪائيءَ جي حالت ۾ کيس طلاق ڏني ته ان کان پوءِ هوءَ ايترو عرصو صبر ڪري جو ٻيهر حيض اچڻ کان پوءِ پاڪ ٿئي ۽ جيئن ئي کيس ٽيون ڀيرو حيض اچي ته ان جي عدت ختم ٿي ويندي ۽ هوءَ مڙس ڪري سگهي ٿي، پر جيڪڏهن مڙس زال سان مجامعت ڪرڻ کان اڳ ۾ ان کي طلاق ڏني ته ان لاءِ ڪا عدت ڪانهي يعني هوءَ طلاق کان پوءِ فوراً مڙس ڪري سگهي ٿي پر جيڪڏهن مڙس جي مني اندر وئي هجي ته ان صورت ۾ عدت رکڻ گهرجي.

مسئلو 2476- جنهن عورت کي حيض نه ايندو هجي، پر ان جي عمر انهن عورتن جيتري هجي جن کي حيض اچي ٿو يا حيض اچيس ٿو پر ٽي مهينا يا وڌيڪ فاصلو ٿئي ٿو اڳ ان جو مڙس ان کي مجامعت ڪرڻ کان پوءِ طلاق ڏني ته ان کي ڪپي ته طلاق کان پوءِ ٽي مهينا عدت ۾ رهي.

مسئلو 2477- جنهن عورت جي عدت ٽي مهينا هجي، اگر هن کي چنڊ جي پهرين تاريخ طلاق ملي ته هن کي گهرجي ته مڪمل ٽن مهينن تائين عدت ۾ رهي ۽ اگر کيس ڪنهن مهيني جي وچ ۾ طلاق ملي ته ان کي گهرجي ته ان مهيني جا باقي ڏينهن ۽ ان کان پوءِ ايندڙ ٻه مهينا ۽ چوٿين مهيني جا ايترا ڏينهن جيترا پهرئين مهيني مان گهٽ هئا، عدت ۾ رهي ته جيئن ٽي مهينا مڪمل ٿي وڃن، مثال اگر ان کي مهيني جي ويهين تاريخ مغرب مهل طلاق ملي ۽ اهو مهينو 30 ڏينهن جو هجي ته ان کان پوءِ ٻه

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مهينا ۽ ان کان پوءِ چوٿين مهيني جا ويه ڏينهن عدت ۾ رهي ۽ جيڪڏهن پهريون مهينو ٽيهه ڏينهن نه هجي ته احتياط واجب هي آهي ته چوٿين مهيني جا 21 ڏينهن عدت ۾ گذاري ته جيئن پهرئين مهيني جا جيترا ڏينهن عدت رکي، انهن کي ملائي ٻنهي جو تعداد ٽيهه (30) ٿي وڃي.

مسئلو 2478- جيڪڏهن حامله عورت کي طلاق ڏني وڃي ته ان جي عدت ٻار پيدا ٿيڻ يا حمل جي ساقط ٿيڻ (ٻار ڪرڻ) تائين آهي تنهن ڪري مثال طور اگر ان کي طلاق جي هڪ ڪلاڪ کان پوءِ ٻار پيدا ٿيو ته ان عورت جي عدت ختم ٿي ويندي. البته هي حڪم ان صورت ۾ آهي جڏهن ٻار شوهر جو شرعي پٽ هجي ان مطابق جيڪڏهن عورت زنا مان حامله ٿي هجي ۽ ان جو مڙس ان کي طلاق ڏي ته ٻار جي ڄمڻ سان عدت ختم نه ٿيندي.

مسئلو 2479- جنهن عورت جي نو سال عمر ٿي هجي ۽ يائسه نه هجي اگر اها مثال طور ڪنهن مرد سان هڪ مهيني يا سال لاءِ متعو ڪري ته اگر ان جو شوهر ان سان مجامعت ڪري ۽ ان عورت جي مدت گذري يا مڙس کيس مدت بخشي ڇڏي ته کيس گهرجي ته عدت ۾ رهي ۽ جيڪڏهن کيس حيض ايندو هجي ته ٻن حيضن جي عرصي جي برابر عدت ۾ رهي ۽ مڙس نه ڪري ۽ احتياط واجب مطابق هڪ دفعو حيض جو اچڻ ڪافي نه آهي. اگر حيض جو خون نٿو اچيس ته 45 ڏينهن مڙس ڪرڻ کان پرهيز ڪري ۽ حامله هجڻ جي صورت ۾ ان جي عدت ٻار جو ڄمڻ يا ٻار جو ڪرڻ آهي توڙي جو احتياط مستحب هي آهي ته ٻار ڄمڻ يا 45 ڏينهن مان جيڪو وقت گهڻو هجي، اهو وقت عدت ۾ رهي.

مسئلو 2480- طلاق جي عدت جي ابتدا ان وقت کان ٿيندي آهي، جڏهن طلاق جو صيغو پڙهجي ختم ٿي وڃي، چاهي عورت کي خبر پوي يا نه پوي ته ان کي طلاق ڏني وئي آهي، باقي اگر کيس عدت ختم ٿيڻ کان پوءِ خبر پوي ته کيس طلاق ڏني وئي آهي ته ضروري نه آهي ته هوءَ ٻيهر عدت ڪري.

وفات جي عدت

مسئلو 2481- جيڪڏهن ڪنهن عورت جو مڙس مري وڃي ته جيڪڏهن حامله نه هجي ته چار مهينا ڏهه ڏينهن عدت رکي يعني مڙس نه ڪري توڙي يائسه هجي يا صغيره يا متعي ٿيل هجي يا ڪافره هجي يا رجعي طلاق ڏنل ۽ عدي جي حالت ۾ هجي. مڙس مجامعت نه ڪئي هجي ايسٽائين جو مڙس ننڍو ٻار هجي يا چريو ۽ اگر حامله هجي ته ان کي گهرجي ته حمل ختم ٿيڻ تائين عدت ۾ رهي، پر جيڪڏهن چار مهينا ۽ ڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

ڏينهن کان اڳ کيس ٻار ڄمي ته کيس گهرجي ته چار مهينا ۽ ڏهه ڏينهن مڙس جي موت کي گذرڻ تائين صبر ڪري ۽ هن عدت کي وفات جي عدت سڏبو آهي.

مسئلو 2482- جيڪا عورت وفات جي عدت ۾ هجي، ان لاءِ رنگارنگي ۽ سينگار وارا ڪپڙا پائڻ، سرمو پائڻ حرام آهي ۽ اهڙي طرح اهي ڪم جيڪي سينگار ۾ شمار هجن ان تي حرام آهن پر گهر مان نڪرڻ حرام نه آهي.

مسئلو 2483- جيڪڏهن عورت کي يقين ٿي وڃي ته سندس مڙس مري چڪو آهي ۽ وفات جي عدت ختم ٿيڻ کان پوءِ ٻيو مڙس ڪري ۽ پوءِ کيس خبر پوي ته سندس مڙس بعد ۾ مئو هو ۽ ٻيونڪاح پهرئين مڙس جي زندهه هجڻ وقت ٿيو يا پهرئين مڙس جي عدت جي وفات ۾ ٿيو هجي ته هن کي گهرجي ته ٻئي مڙس کان جدا ٿي وڃي ۽ احتياط جي بنياد تي ٻه عدتون ڪري جيڪڏهن هوءَ حامله هجي، ته ٻئي مڙس لاءِ وطي به شبه جي ڪري حمل ختم ٿيڻ تائين عدت ڪري ۽ ان کان پوءِ پهرئين مڙس لاءِ وفات جي عدت ڪري يا گذريل عدت کي پورو ڪري ۽ اگر حامله نه هجي جيڪڏهن مڙس جي وفات ٻئي شوهر جي مباشرت کان پهريان ٿي هجي ته اڳ ۾ پهرئين مڙس لاءِ وفات جي عدت ۽ ان کان پوءِ ٻئي مڙس لاءِ وطي به شهبه جي عدت ڪري جيڪڏهن مباشرت وفات کان پهريان هجي ته ان جي عدت ڪري.

مسئلو 2484- جنهن عورت جو مڙس غائب هجي يا غائب هجڻ جي حڪم ۾ هجي ان جي وفات جي عدت جي ابتداء مڙس جي موت جو اطلاع ملڻ کان پوءِ ٿيندي آهي نه مرڻ جي وقت کان ليڪن اهو حڪم ان عورت لاءِ جيڪا بالغ نه آهي يا چري آهي ته ان ۾ اشڪال آهي. احتياط جي رعايت ڪرڻ واجب آهي.

مسئلو 2485- جيڪڏهن ڪا عورت چوي ته منهنجي عدت ختم ٿي وئي آهي ته ان جو قول قبول ڪيو وڃي پر جيڪڏهن اهڙي ڳالهه چوي جو ماڻهو کيس ڪوڙو چون ته ان صورت ۾ احتياط واجب مطابق ان جو قول قبول نه ٿيندو مثال چوي ته مون هڪ مهيني ۾ ٽي دفعا ماهواري ڏني آهي ته ان کي سچو نه سمجهبو پر جيڪڏهن ان جون مائٽائون اهڙي عادت رکنديون هجن ۽ ان جي تصديق ڪن ته قول قبول ڪيو ويندو.

بائن طلاق ۽ رجعي طلاق

مسئلو 2486- بائن طلاق جي معنيٰ هي آهي ته طلاق کان پوءِ مرد حق نٿو رکي ته پنهنجي عورت ڏانهن رجوع ڪري، يعني بنا نڪاح جي ٻيهر کيس پنهنجي زال بڻائي ۽ ان طلاق جا ڇهه قسم آهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

- (1) اهڙي عورت کي ڏنل طلاق جنهن جي عمر اڃا نو سال نه هجي.
  - (2) اهڙي عورت کي ڏنل طلاق جيڪا يائس هجي.
  - (3) اهڙي عورت کي ڏنل طلاق جنهن جي مڙس نکاح کان پوءِ ان سان مجامعت نه ڪئي هجي
  - (4) جنهن عورت کي ٽي دفعا طلاق ڏني وئي هجي، ان جي جو تفصيل بعد ۾ ايندو.
  - (5) خلع ۽ مبارات جي طلاق جن جا احڪام بعد ۾ بيان ڪيا ويندا.
  - (6) حاکم شرع ڪنهن شخص جي زال کي طلاق ڏئي جيڪو گهرواري کي خرچ ڏيڻ لاءِ تيار نه آهي ۽ طلاق ڏيڻ لاءِ به تيار نه آهي ۽ انهن طلاقن کان سواءِ جيڪي طلاقون آهن اهي رجعي آهن، جنهن جو مطلب هي آهي ته جيترو وقت عورت عدت ۾ هجي، مڙس ان ڏانهن رجوع ڪري سگهي ٿو.
- مسئلو 2487- جنهن شخص پنهنجي عورت کي طلاق رجعي ڏني هجي، ان لاءِ ان کي (يعني عورت کي) ان گهر مان ڪڍي ڇڏڻ حرام آهي، جنهن گهر ۾ طلاق وقت هوءَ رهي پئي هئي، پر ڪجهه ڪمن ڪري حرام نه آهي مثال زنا ڪري ته ان کي گهر مان ڪڍي ڇڏڻ ۾ ڪو حرج ڪونهي ۽ اهو به حرام آهي ته عورت غير ضروري ڪمن لاءِ شوهر جي اجازت کان سواءِ گهر کان ٻاهر وڃي ۽ عدت جي وقت ۾ مرد تي ان جو خرچ واجب آهي.

رجوع ڪرڻ جا احڪام

- مسئلو 2488- رجعي طلاق ۾ مڙس ٻن طريقن سان عورت ڏانهن رجوع ڪري سگهي ٿو:
- (1) اهڙيون ڳالهيون ڪري، جن مان مطلب نڪري ته هن کيس ٻيهر پنهنجي زال قرار ڏنو آهي.
  - (2) ڪو ڪم ڪري ۽ ان ڪم مان رجوع جو ارادو رکي ۽ ظاهر اهو آهي ته مجامعت ڪرڻ سان رجوع ثابت ٿي ويندو آهي، چاهي ان جو رجوع ڪرڻ جو ارادو نه به هجي پر جيڪڏهن چمي ڏئي ۽ هن کي چُهي ته ان ۾ اشڪال آهي. احتياط واجب مطابق جيڪڏهن رجوع ڪرڻ نه ٿو چاهي ته ٻيهر کيس طلاق ڏيڻ گهرجي.
- مسئلو 2489- رجوع ڪرڻ لاءِ مرد لاءِ ضروري ڪونهي ته هو ڪنهن کي گواه بڻائي يا پنهنجي زال کي رجوع ڪرڻ بابت ٻڌائي، بلڪه اگر بغير ان جي ته ڪنهن کي خبر پوي، هو پاڻ ئي رجوع ڪري ته ان جو رجوع صحيح آهي، پر اگر عدت ختم ٿيڻ کان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

پوءِ اگر مرد چوي ته مان رجوع ڪيو هو، سندس زال ان جي تصديق نه ڪري ته ان لاءِ ضروري آهي ته ان ڳالهه کي ثابت ڪري.

مسئلو 2490- جنهن مرد عورت کي رجعي طلاق ڏني هجي اگر هو ان کان ڪجهه رقم يا ملڪيت وٺي ان سان مصالحت ڪري ته هاڻ رجوع ڪونه ڪندس توڙي جو اها مصالحت صحيح آهي ته به مرد تي واجب آهي ته رجوع نه ڪري، پر ان سان مرد جو رجوع ٿيڻ وارو حق ختم نه ٿيندو ۽ اگر هو رجوع ڪري ته پهريون نڪاح باقي رهندو.

مسئلو 2491- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي زال کي ٻه دفعا طلاق ڏئي ان ڏانهن رجوع ڪري يا ان کي ٻه دفعا طلاق ڏئي ۽ هر طلاق کان پوءِ ان سان نڪاح ڪري يا هڪ طلاق کان پوءِ رجوع ڪري يا ٻي طلاق کان پوءِ نڪاح ڪري ته ٽين طلاق کان پوءِ اها عورت ان مرد تي حرام ٿي ويندي، ها اگر عورت ٽين طلاق کان پوءِ ڪنهن ٻئي مرد سان شادي ڪري ته هوءَ پنج شرط پورا ڪرڻ کان پوءِ پهرئين مرد تي حلال ٿيندي، يعني هو ان عورت سان ٻيهر نڪاح ڪري سگهي ٿو.

(1) ٻئي مڙس جو نڪاح دائمي هجي، باقي اگر هو مثال هڪ مهيني يا هڪ سال لاءِ ان عورت سان متعو ڪري ته ان مرد جي جدائي کان بعد پهريون مڙس ان سان نڪاح نٿو ڪري سگهي.

(2) ٻيو مڙس ان سان مجامعت ڪري ۽ پنهنجو مخصوص عضو ان جي شرمگاه (فرج) ۾ داخل ڪري ۽ احتياط واجب اهو آهي ته مجامعت عورت جي اڳين شرمگاه (فرج) ۾ ڪري.

(3) ٻيو مڙس ان کي طلاق ڏئي يا مري وڃي.

(4) ٻئي مڙس جي وفات جي عدت يا طلاق جي عدت ختم ٿي وڃي.

(5) احتياط واجب جي بنياد تي مباشرت ڪرڻ وقت ٻيو مڙس بالغ هجي.

خلع جي طلاق

مسئلو 2492- اهڙي عورت جي طلاق، جيڪا پنهنجي مڙس ڏانهن مائل نه هجي ۽ ان سان نفرت رکندي هجي جيڪڏهن پنهنجو حق مهر يا ڪو ٻيو مال ان کي بخشي ڇڏي ته جيئن هو کيس طلاق ڏئي ته ان طلاق کي خلع جي طلاق چوندا آهن ۽ خلع جي طلاق ۾ ضروري آهي ته نفرت ان حد تائين هجي، جنهن ڪري زال مڙس کي مباشرت ڪرڻ تي ڌمڪي ڏي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2493- جڏهن مڙس پاڻ خلع جي طلاق جو صيغو پڙهڻ چاهي ته اگر ان جي زال جو نالو، مثال فاطمه هجي ته عيوض (مال) وٺڻ کان پوءِ چوي ”رُوجَتِي فَاطِمَةُ خَلَعْتُهَا عَلَيَّ مَا بَدَلْتُ“ يعني مون پنهنجي زال فاطمه کي ان جي مال جي بدلي جيڪو هن مون کي ڏنو آهي، خلع جي طلاق ڏئي ڇڏي آهي ۽ هوءَ آزاد آهي احتياط مستحب مطابق فهي طالق به چوي ۽ جيڪڏهن عورت معين ٿيل هجي ته خلع جي طلاق ۽ مبارات جي طلاق ۾ ان جو نالو وٺڻ ضروري ڪونهي.

مسئلہ 2494- جيڪڏهن ڪا عورت ڪنهن شخص کي ان ڪري پنهنجو وڪيل مقرر ڪري ته هو سندس مڙس کي ان جو حق مهر بخشي ڇڏي ۽ مڙس به ان شخص کي پنهنجو وڪيل مقرر ڪري ته جيئن هو سندس زال کي طلاق ڏي ته اگر مثال ان جي مڙس جو نالو محمد ۽ زال جو نالو فاطمه هجي ته وڪيل طلاق جو صيغو هيئن پڙهي، ”عَنْ مُوَكَّلَتِي فَاطِمَةَ بَدَلْتُ مَهْرَهَا لِمُوَكَّلِي مُحَمَّداً لِيَخْلَعَهَا عَلَيْهِ“ ۽ ان کان پوءِ بنا دير جي چوي ”رُوجَتِي مُوَكَّلِي خَلَعْتُهَا عَلَيَّ مَا بَدَلْتُ فَهِيَ طَالِقٌ“ ۽ اگر عورت ڪنهن کي وڪيل مقرر ڪري ته ان جي مهر کان سواءِ ڪا ٻي شيءِ بخشي ڇڏي ته جيئن هو (يعني ان عورت جو مڙس) ان کي طلاق ڏئي ڇڏي ته وڪيل کي گهرجي ته لفظ ”مهرا“ جي جاءِ تي ان شيءِ جو نالو وٺي، مثال اگر عورت سو رپيا ڏنا هجن ته هن کي چوڻ گهرجي ”بَدَلْتُ مائة روبيّة“

مبارات جي طلاق

مسئلہ 2495- جيڪڏهن مڙس ۽ زال ٻئي هڪ ٻئي کي نه چاهيندا هجن ۽ عورت مرد کي ڪجهه مال ڏي ته جيئن هو کيس طلاق ڏئي ڇڏي ته ان کي مبارات جي طلاق چئبو آهي.

مسئلہ 2496- جيڪڏهن مڙس مبارات جو صيغو پڙهڻ چاهي مثال عورت جو نالو فاطمه هجي ته ان کي چوڻ گهرجي ته ”بَارَاثُ رُوجَتِي فَاطِمَةُ عَلَيَّ مَا بَدَلْتُ فَهِيَ طَالِقٌ“ يعني آئون ۽ منهنجي زال فاطمه ان مال (مهر وغيره) جي مقابلي ۾ جيڪو هن (عورت) ڏنو آهي (يعني ان مال جي مقابلي ۾ جيڪو هن مون کي ڏنو آهي) هڪ ٻئي کان جدا ٿي ويا آهيون، بس هوءَ آزاد آهي ۽ اگر هو ڪنهن ٻئي کي وڪيل مقرر ڪري ته وڪيل کي چوڻ گهرجي ته ”عَنْ قَبْلِ مُوَكَّلِي بَارَاثُ رُوجَتِي فَاطِمَةُ عَلَيَّ مَا بَدَلْتُ فَهِيَ طَالِقٌ“ ۽ ٻنهي صورتن ۾ ”علي ما بدلت“ جي جاءِ تي اگر ”بما بدلت“ چيو وڃي ته به ڪو حرج ڪونهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ

مسئلو 2497- جيڪڏهن ممڪن هجي ته خلع ۽ مبارات جي طلاق جو صيغو صحيح عربيءَ ۾ پڙهڻ گهرجي جيڪڏهن ممڪن نه هجي ته ان جو حڪم مسئلي نمبر 2467 ۾ گذري چڪو آهي. پر اگر عورت پنهنجو مال مڙس کي بخشڻ لاءِ مثال سنڌي ۾ چوي ”طلاق لاءِ مون توکي فلاڻو مال بخشي ڇڏيو“ ته ان ۾ ڪو حرج ڪونهي.

مسئلو 2498- جيڪڏهن ڪا عورت خلع يا مبارات جي طلاق جي عدت دوران پنهنجي بخشش تان ڦري وڃي ته مڙس رجوع ڪري سگهي ٿو ۽ ٻيهر نڪاح کان سواءِ ان کي پنهنجي زال قرار ڏئي سگهي ٿو.

مسئلو 2499- جيڪو مال مڙس مبارات جي طلاق ڏيڻ لاءِ وٺي، اهو عورت جي حق مهر کان وڌيڪ نه هجڻ گهرجي بلڪ احتياط واجب مطابق مهر کان وڌيڪ نه هجي، خلع جي طلاق جي سلسلي ۾ ورتل مال مهر کان وڌيڪ به هجي ته ڪو حرج ڪونهي.

طلاق جا مختلف مسئلا

مسئلو 2500- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن نامحرم عورت سان ان گمان سان مجامعت ڪري ته هوءَ سندس زال آهي ته چاهي عورت کي خبر هجي ته اهو شخص ان جو مڙس ناهي يا شڪ ڪري ته ان جو مڙس آهي ان کي گهرجي ته عدت ۾ رهي.

مسئلو 2501- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن عورت سان اها خبر هوندي به زنا ڪري ته هوءَ سندس زال نه آهي ته چاهي عورت کي خبر هجي ته اهو مرد ان جو مڙس نه آهي ته عدت ڪرڻ ضروري نه آهي پر جيڪڏهن گمان ڪري ته هو سندس مڙس آهي ته ان لاءِ احتياط واجب مطابق عدت ڪرڻ ضروري آهي.

مسئلو 2502- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن عورت کي ڏوڪو ڏئي ته هوءَ پنهنجي مڙس جي نافرمان ڪري ته جيئن هو تنگ ٿي کيس طلاق ڏي ۽ پوءِ ان شخص سان نڪاح ڪري ته طلاق ۽ نڪاح صحيح آهي، پر ٻنهي تمام وڏو گناهه ڪيو آهي.

مسئلو 2503- جيڪڏهن عورت نڪاح جي سلسلي ۾ مڙس سان اهو شرط طئي ڪري ته اگر ان جو مڙس سفر تي وڃي يا مثال طور ڇهه مهينا ان کي خرچ نه ڏي يا ڊگهي عرصي تائين جيل ۾ هوندو ته طلاق جو اختيار ان (عورت) کي حاصل هوندو ته اهو شرط باطل آهي، پر عورت اهو شرط وجهي ته بنا سبب جي يا خاص حالت ۾ (مثال جيڪڏهن مرد سفر اختيار ڪري يا ڇهه مهينا کيس خرچ نه ڏي) ته هوءَ پنهنجي طلاق جي لاءِ ان جي وڪيل هوندي ته هيءُ شرط صحيح آهي ۽ مڙس بعد ۾ ان جي وڪالت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

کي ختم نٿو ڪري سگهي ۽ اگر اهڙي صورتحال پيدا ٿي وڃي ۽ هو ٻنهنجو پاڻ کي طلاق ڏئي ڇڏي ته طلاق صحيح آهي.

مسئلو 2504- جنهن عورت جو مڙس گم ٿي وڃي، اگر هو ٻيو مڙس ڪرڻ چاهي ته ان کي گهرجي ته مجتهد عادل وٽ وڃي ۽ مخصوص حالت ۾ جيڪا منهاج الصالحين ۾ بيان ٿيل آهي ان مطابق ان کي طلاق ڏي.

مسئلو 2505- دائمي چرئي جو پيءُ ۽ ڏاڏو ان جي زال کي جيڪڏهن ان ۾ مصلحت هجي ته طلاق ڏئي سگهن ٿا.

مسئلو 2506- جيڪڏهن پيءُ يا ڏاڏو پنهنجي نابالغ پٽ يا پوٽي جو ڪنهن سان متعو ڪن ۽ متعو جي مدي ۾ ان چوڪري جو مڪلف هجڻ جو ڪجهه عرصو شامل هجي، مثال پنهنجي چوڏهن سالن جي چوڪر جو ٻن سالن لاءِ ڪنهن عورت سان متعو ڪن ته جيڪڏهن ان ۾ چوڪري جي مصلحت هجي ته هو (يعني پيءُ ۽ ڏاڏو) ان عورت جي مدت بخشي سگهن ٿا، پر چوڪر جي دائمي زال کي طلاق نٿا ڏئي سگهن.

مسئلو 2507- جيڪڏهن ڪو شخص ٻن ماڻهن کي شريعت جي مقرر ڪيل طريقي مطابق عادل سمجهي ۽ پنهنجي زال کي انهن جي آڏو طلاق ڏي ته ڪوئي ٻيو شخص جنهن جي خيال ۾ انهن ٻن ماڻهن جي عدالت ثابت نه هجي ان عورت جي عدت ختم ٿيڻ کان پوءِ ان سان پاڻ يا ڪو ٻيو نڪاح ڪري سگهي ٿو پر جيڪڏهن کيس يقين هجي ته اهي عادل نه هئا ته ان سان نڪاح نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2508- اهڙي عورت جنهن کي طلاق رجعي ڏنل آهي اها عدت ۾ شرعي زال جي حڪم ۾ آهي مڙس کي لذت وٺڻ کان نه ٿي روڪي سگهي ۽ ان لاءِ جائز آهي بلڪ مستحب آهي ته پنهنجي مڙس لاءِ سينگار ڪري ۽ جائز نه آهي ته مڙس جي اجازت کان سواءِ گهر مان نڪري ۽ مڙس تي ان جو خرچ واجب آهي البته جيڪڏهن نافرمان نه هجي ته ان جو ڪفن ۽ فطرو به مڙس تي واجب آهي ۽ جيڪڏهن هڪڙو مري ويو ته ٻيو ميراث جو حقدار آهي ۽ جيستائين عورت عدت ۾ آهي سندس مڙس ان جي پيئڻ سان شادي به نٿو ڪري سگهي.

غصب جا احڪام

غصب جي معنيٰ هي آهي ته ڪو شخص ڪنهن جي مال يا حق تي ظلم ڪري قبضو ڪري ۽ اهو ڪم قرآن، عقل ۽ روايت جي دليل ۽ حڪم سان حرام آهي. رسول اڪرم ﷺ جن کان روايت آهي ته جيڪو شخص ڪنهن جي هڪ گراڻ زمين غصب

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪري، قيامت جي ڏينهن ان زمين کي ان جا ست ئي طبقا طوق وانگر ان جي ڳچيءَ ۾ وڌا ويندا.

مسئلو 2509- جيڪڏهن ڪو شخص مسجد يا مدرسي يا پل يا ٻي اهڙي جڳهه مان جيڪا عام ماڻهن لاءِ بڻائي وئي هجي، ماڻهن کي فائدو وٺڻ نه ڏي ته ان هنن جو حق غصب ڪيو آهي اهڙي طرح اگر ڪو شخص مسجد ۾ پنهنجي لاءِ جاءِ مخصوص ڪري ۽ ٻئي ڪنهن کي ان جڳهه کان پري هٽائي ۽ ان مان فائدو وٺڻ نه ڏي ته اهو گناهگار آهي.

مسئلو 2510- جيڪڏهن گروي ڏيندڙ ۽ وٺندڙ پاڻ ۾ طئي ڪن ته گروي واري شيءِ گروي وٺندڙ يا ڪنهن ٻئي شخص وٽ رهڻ گهرجي ته هو قرض ادا ڪرڻ کان اڳ اها گروي رکيل شيءِ ان کان نه وٺي سگهي، جيڪڏهن هن ورتي آهي ته ان کي گهرجي ته فوراً اها شيءِ واپس ڪري.

مسئلو 2511- جيڪڏهن ڪنهن شيءِ کي ڪنهن وٽ گروي رکيو ويو هجي اگر ڪو ٻيو شخص ان کي غصب ڪري ته ان شيءِ جو مالڪ ۽ قرض ڏيندڙ ٻئي غصب ڪرڻ واري کان ان شيءِ جو مطالبو ڪري سگهن ٿا ۽ اگر هو اها شيءِ هن کان واپس وٺڻ نه پوءِ به اها گروي ئي رهندي.

مسئلو 2512- اگر ڪو انسان ڪا شيءِ غصب ڪري ته ان کي گهرجي ته اها مالڪ کي واپس ڪري ۽ اگر اها شيءِ ضايع ٿي وڃي ته ان کي ڪپي ته ان جو عيوض مسئلي نمبر 2533 ۽ 2534 مطابق ان جي مالڪ کي ڏئي.

مسئلو 2513- جيڪا شيءِ غصب ڪئي وئي هجي، اگر ان مان ڪو نفعو حاصل ٿئي، مثال غصب ڪيل رڍ کي ڦر پيدا ٿئي ته اهو ان جي مالڪ جو آهي، مثال اگر ڪنهن شخص ڪو گهر غصب ڪيو هجي ته چاهي اهو (يعني غاصب) ان گهر ۾ نه رهي، ان کي ڪپي ته ان جو ڪرايو مالڪ کي ڏئي.

مسئلو 2514- اگر ڪو شخص ٻار يا چريي کان ڪا شيءِ جيڪا ان ٻار يا چريي جي هجي غصب ڪري ته ان کي گهرجي ته اها شيءِ ان جي ولي ۽ سرپرست کي ڏئي ۽ اگر اها شيءِ ضايع ٿي وڃي ته ان جو عيوض ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 2515- جڏهن ڪي به شخص گڏجي ڪا شيءِ غصب ڪن ۽ انهن مان ٻئي جڻا ان شيءِ تي قبضو رکندا هجن انهن مان هر هڪ ان شيءِ جو ذميوار آهي توڙي جو ڪوبه اڪيلو ان کي غصب ڪري نه پئي سگهيو.

مسئلو 2516- جيڪڏهن شخص غصب ڪيل مال کي ٻيءَ ڪنهن شيءِ سان ملائي ڇڏي، مثال جيڪا ڪڻڪ غصب ڪئي هيس ان ۾ جو ملائي ڇڏي ته اگر انهن کي جدا ڪرڻ

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

ممکن هجي ته توڙي جو ان ۾ تڪليف چونه هجي، ان کي گهرجي ته اهي هڪ ٻئي کان جدا ڪري ۽ غصب ڪيل شيءِ ان جي مالڪ کي واپس ڪري.

مسئلو 2517- جيڪڏهن ڪنهن شخص سون مان ٺهيل زيور مثال والا غصب ڪيا هجن، اهي ڳاري پاڻي ڪري ڇڏي ته ان کي گهرجي ته اهو سون ۽ ان سان گڏ ان جي ٺاهڻ جي مزدوري به مالڪ کي واپس ڪري ۽ اگر مزدوري نه ڏئي ۽ چوي ته ان جي جاءِ تي اها شيءِ اڳئين شيءِ جهڙي ٺهرائي ٿو ڏيان ته مالڪ ان پيشڪش کي قبول ڪرڻ ۾ مجبور ناهي ۽ مالڪ به غاصب کي مجبور نه ٿو ڪري سگهي ته هو ان کي اڳين جهڙا بڻائي ڏئي.

مسئلو 2518- جنهن شخص ڪا شيءِ غصب ڪئي هجي، اگر اهو ان ۾ اهڙي تبديلي ڪري جو ان جي حالت پهرئين کان بهتر ٿي وڃي، مثال جيڪو سون غصب ڪيو ويو هجي، اگر هو ان مان زيور ٺهرائي ته جيڪڏهن سون جو مالڪ هن کي چوي ته مون کي سون انهيءَ ئي حالت ۾ (يعني زيور جي صورت ۾) ڏي ته ان کي گهرجي ته کيس ڏئي ڇڏي ۽ جيڪا هن تڪليف ڪئي هجي، يعني زيور بڻائڻ ۾ جيڪا محنت ڪئي وئي ان جي مزدوري به نٿو وٺي سگهي ۽ اهڙيءَ طرح هو اهو حق به نٿو رکي ته مالڪ جي اجازت کان سواءِ سون کي پهرئين حالت ۾ آڻي ۽ اگر ان جي اجازت کان سواءِ ان شيءِ کي پهرئين جهڙو يا ڪنهن ٻي شڪل ۾ ڪري ڇڏي ته اهو معلوم نه آهي ته غاصب ٻنهي حالتن ۾ قيمتن جي فرق جو ضامن به هجي.

مسئلو 2519- جنهن شخص ڪا شيءِ غصب ڪئي هجي، اگر هو ان ۾ اهڙي تبديلي ڪري جو ان شيءِ جي حالت اڳئين کان سٺي ٿي وڃي ۽ مالڪ ان شيءِ کي پهرين حالت ۾ واپس وٺڻ چاهي ۽ ڪو هدف به رکندو هجي ته ان لاءِ واجب آهي ته ان کي ان جي پهرين حالت ۾ واپس آڻي ۽ اگر تبديل ڪرڻ جي ڪري ان شيءِ جي قيمت اڳئين حالت کان گهٽ ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته ان جو فرق مالڪ کي موٽائي ڏئي يعني جيڪڏهن ڪو شخص غصب ڪيل سون مان زيور ٺهرائي ۽ ان سون جو مالڪ چوي ته ٿو لاءِ ضروري آهي ته ان کي پهرين شڪل ۾ آڻي ته جيڪڏهن پگهرائڻ کان پوءِ ان سون جي قيمت ان کان گهٽ ٿي وڃي جيتري زيور ٺهڻ کان اڳ هئي ته غصب ڪندڙ کي گهرجي ته قيمتن ۾ جيترو فرق هجي ان جي برابر رقم مالڪ کي پري ڏئي.

مسئلو 2520- جيڪڏهن ڪو شخص ان زمين ۾ ڪري يا وڻ پوکي جيڪا هن غصب ڪئي هجي ته فصل، وڻ ۽ انهن جو ميو غاصب جي ملڪيت آهي ۽ اگر زمين جو مالڪ ان ڳالهه تي راضي نه ٿئي ته وڻ ان جي زمين ۾ رهن ته جنهن اها زمين غصب

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ڪئي هجي ان کي ڪپي ته چاهي هن لاءِ نقصان ڪارئي ڇو نه هجي اهو هڪدم پنهنجي فصل يا وڻن کي زمين مان ڪڍي ۽ ان کي گهرجي ته جيترو عرصو زراعت يا وڻ ان زمين ۾ رهيا هجن ايتري عرصي جو ڪرايو زمين جي مالڪ کي ڏي ۽ جيڪي خرابيون ان زمين ۾ ٿي ويون هجن انهن کي صحيح ڪري، مثال جتي زمين مان وڻ کي ڪڍڻ سان ڪڏا ٿي ويا هجن انهيءَ جڳهه کي پري ۽ اگر انهن خرابين جي ڪري زمين جي قيمت اڳئين قيمت کان گهٽ ٿي وڃي ته ان کي گهرجي ته قيمت ۾ جيڪو فرق ٿئي اهو به پري ڏي، اهو زمين جي مالڪ کي ان ڳالهه تي مجبور نٿو ڪري سگهي ته اهو زمين کيس وڪڻي ڏئي يا مقادي تي ڏي ۽ زمين جو مالڪ به ان کي مجبور نٿو ڪري سگهي ته وڻ يا فصل ان کي وڪڻي ڏي.

مسئلو 2521- اگر زمين جو مالڪ ان ڳالهه تي راضي ٿي وڃي ته وڻ ۽ پوک ان جي زمين ۾ رهن ته جنهن شخص اها زمين غصب ڪئي هجي ان لاءِ ضروري نه آهي ته زراعت ۽ وڻن کي ڪڍي پر ان کي ڪپي ته جڏهن کان زمين غصب ڪئي اٿس ان وقت کان وٺي مالڪ جي راضي ٿيڻ تائين وچ واري عرصي جو زمين جو ڪرايو ادا ڪري.

مسئلو 2522- جيڪڏهن ڪنهن شخص ڪا شيءِ غصب ڪئي هجي ۽ اها ضايع ٿي وڃي ته جيڪڏهن اها شيءِ رقم واري هجي يعني ڳئون يا رڍ جهڙي هجي جنهن جي قيمت انهن جي ذاتي خاصيتن جي بنياد تي عاقلن جي نظر ۾ جدا جدا ۽ مختلف ٿيندي آهي ۽ گهڻائي ۾ نه هوندي آهي ته غاصب کي ڪپي ته ان شيءِ جي قيمت ادا ڪري ۽ اگر ان جي بازار ۾ قيمت مختلف ٿي وئي هجي ته ان کي گهرجي ته اها قيمت ڏئي جيڪا ضايع ٿيڻ وقت هئي.

مسئلو 2523- جيڪا شيءِ ڪنهن غصب ڪئي هجي ۽ اها ضايع ٿي وڃي، جيڪڏهن اها مثلي هجي يعني ڪڻڪ ۽ جَوَن جهڙي هجي جن جي قيمتن ۾ ذاتي خاصيتن جي بنياد تي فرق ٿيندو آهي ۽ گهڻي مقدار ۾ هوندي آهي ته غصب ڪندڙ کي گهرجي ته جيڪا شيءِ غصب ڪئي هجي ان جهڙي ئي شيءِ مالڪ کي ڏئي، پر جيڪا شيءِ ڏني ضروري آهي ته ان جو قسم پنهنجي خصوصيات ۾، انهيءَ غصب ڪيل شيءِ جي قسم جهڙو هجي جيڪا ضايع ٿي وئي آهي، مثال جيڪڏهن سني قسم جا چانور غصب ڪيا ويا هجن ته گهٽ قسم جا نٿو ڏئي سگهي.

مسئلو 2524- جيڪڏهن ڪو شخص قيمت واري يعني رڍ جهڙي ڪا شيءِ غصب ڪري ۽ اها ضايع ٿي وڃي (ته اگر ان جي بازار جي قيمت ۾ فرق نه پيو هجي) پر جيترو عرصو اها غصب ڪندڙ وٽ رهي هجي ان عرصي ۾ ٿلهي ٿي هجي ۽ پوءِ ضايع ٿي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هجي ته ٿلهي هجڻ جي وقت واري قيمت ادا ڪري جيڪڏهن ٿلهو ٿيڻ غاصب جي سٺي محنت ڪري نه هجي پر جيڪڏهن غاصب جي محنت جي ڪري ٿلهي ٿي هجي ته وڌيل قيمت ڏيڻ لازم نه آهي.

مسئلو 2525- جيڪا شيءِ ڪنهن غصب ڪئي هجي اگر ٻيو شخص اها ئي شيءِ ان کان ڦري وڃي ۽ پوءِ اها ضايع ٿي وڃي ته ان شيءِ جو مالڪ انهن ٻنهي مان هر هڪ کان ان جو عيوض وٺي سگهي ٿو يا انهن ٻنهي مان هر هڪ کان ان جي عيوض جي ڪجهه مقدار جو مطالبو ڪري سگهي ٿو ۽ اگر ان شيءِ جو مالڪ پهرئين غاصب کان ان جو عيوض وٺي ته پهرئين غاصب جيڪي ڪجهه مالڪ کي ڏنو هجي اهو ٻئي غاصب کان وٺي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن ان شيءِ جو مالڪ ٻئي غاصب کان ان جو عيوض وٺي ته هو يعني ٻيو غاصب پهرئين غاصب کان ان جو مطالبو نٿو ڪري سگهي.

مسئلو 2526- جيڪڏهن ڪنهن شيءِ کي وڪيو وڃي، اگر ان ۾ معاملي جي شرطن مان ڪو هڪ شرط موجود نه هجي، مثال جنهن شيءِ جي خريد ۽ فروخت تور سان ڪئي وڃي، اگر ان جو سودو بغير تورڻ جي ڪيو وڃي ته سودو باطل آهي ۽ اگر وڪڻندڙ ۽ خريدار سودي کان علاوه ان ڳالهه تي راضي هجي ته هڪ ٻئي جي مال کي استعمال ڪن ته ڪو حرج نه آهي نه ته جيڪا شيءِ هنن هڪ ٻئي کان ورتي آهي، اها غصب ڪيل مال جهڙي آهي ۽ کين ڪپي ته هڪ ٻئي جون شيون واپس ڪن ۽ اگر هڪ جي هٿان ٻئي جو مال ضايع ٿي وڃي ته ٻئي کيس معلوم هجي يا نه هجي ته سودو باطل هو ان کي ڪپي ته ان جو عيوض ڏئي.

مسئلو 2527- جڏهن ڪو شخص ڪنهن وڪڻندڙ کان ان مقصد سان وٺي ته ان کي ڏسي يا ٿوري دير پاڻ وٽ رکي ته جيڪڏهن پسند آئي ته خريد ڪندو، جيڪڏهن اهو مال ضايع ٿي وڃي ته مشهور قول مطابق ان کي ڪهرجي ته ان جو عيوض مالڪ کي ڏئي.

لڌل شيءِ جا احڪام

مسئلو 2528- اگر ڪنهن شخص کي ڪنهن جي اهڙي وڃايل شيءِ ملي جيڪا حيوانن مان نه هجي ۽ جنهن تي ڪو اهڙو نشان به نه هجي جنهن جي ذريعي ان جي مالڪ جي خبر پوي ۽ ان جي قيمت چاهي هڪ درهم (12/6) چٽا سڪي واري چاندي) کان گهٽ هجي يا نه هجي ته ان کي پنهنجي لاءِ کڻي سگهي ٿو احتياط مستحب اهو آهي ته اهو شخص ان شيءِ کي ان جي مالڪ جي پاران فقير کي صدقي طور ڏئي ڇڏي ۽ پئسا به

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ان ئي حڪم ۾ آهن اگر انهن پئسن جو مقدار يا وقت يا جڳهه انهن پئسن لاءِ علامت هجي ته ان جو اعلان ڪري جيئن 2524 مسئلي ۾ ايندو.

مسئلو 2529- جڏهن ڪنهن شخص ڪا اهڙي شيءِ لڌي هجي، جنهن ۾ ڪا اهڙي نشاني هجي جنهن جي ذريعي ان جي مالڪ جي خبر پئجي سگهي جيتوڻيڪ ان کي معلوم ٿي وڃي ته ان جو مالڪ ڪافر آهي جنهن جو مال محترم آهي ته اگر ان شيءِ جي قيمت هڪ درهم تائين پهچي ته ان شخص کي ڪپي ته جنهن ڏينهن اها شيءِ ملي هجي، ان وقت کان وٺي هڪ سال تائين ماڻهن جي گڏ ٿيڻ وارين جڳهن تي ان جو اعلان ڪري جيڪڏهن ان جي قيمت هڪ درهم کان گهٽ هجي ته احتياط واجب هي آهي ته ان کي مالڪ جي طرفان صدقو ڏي ۽ جڏهن به ان شيءِ جو مالڪ ظاهر ٿئي ۽ صدقي تي راضي نه ٿئي ته ان جو عيوض پري ڏي.

مسئلو 2530- اگر انسان پاڻ اعلان نه ڪرڻ چاهي ته هو اهڙي ماڻهوءَ کي اعلان ڪرڻ لاءِ چئي سگهي ٿو. جنهن متعلق ان کي اطمینان هجي ته اهو اعلان ڪندو.

مسئلو 2531- اگر مٿي ذڪر ڪيل ماڻهو هڪ سال تائين اعلان ڪري ۽ مليل شيءِ جو مالڪ نه ملي ته ان صورت ۾ جڏهن اها شيءِ مڪي جي حرم پاڪ کان علاوه ڪٿان ملي هجي ته اها پاڻ وٽ رکي سگهي ٿو ته جيئن جڏهن به مالڪ ملي ته ان کي ڏي، ان وقت ۾ جي اصل شيءِ کي نقصان نٿو پهچي ته استعمال به ڪري سگهي ٿو ۽ مالڪ جي طرفان فقيرن کي صدقي طور به ڏئي سگهي ٿو ۽ احتياط واجب مطابق ان شيءِ کي پاڻ لاءِ نه کڻي اگر اها شيءِ کيس حرم مان ملي هجي ته احتياط واجب اهو آهي ته اهو صدقي طور ڏئي ڇڏي.

مسئلو 2532- اگر ڪنهن شخص جي هڪ سال تائين اعلان ڪرڻ کان پوءِ به ان شيءِ جو مالڪ نه ملي ۽ جنهن اها شيءِ لڌي هجي اهو لڌل شيءِ مالڪ جي لاءِ پاڻ وٽ رکي ڇڏي ته جڏهن مالڪ ملندو ته کيس ڏئي ڇڏيندس ۽ اهو مال تلف ٿي وڃي ته جيڪڏهن هن ان شيءِ جي سار سنڀال ۾ ڪوتاهي ۽ بي توجهي نه ڪئي هجي ته پوءِ هو ذميوار نه آهي. جيڪڏهن هو مالڪ جي پاران اها شيءِ صدقو ڏئي چڪو هجي ته مالڪ کي اختيار آهي ته ان صدقي تي راضي ٿئي يا پنهنجي شيءِ جي عيوض جو مطالبو ڪري ۽ صدقي جو ثواب صدقو ڏيندڙ کي ملندو.

مسئلو 2533- اگر ڪو شخص جنهن کي وڃايل شيءِ ملي وڃي، ان طريقي مطابق جيڪو مٿي بيان ٿي چڪو آهي، اعلان نه ڪري ته هڪ ته هو گنهگار ٿيندو ۽ جيڪڏهن گمان ڪري ته اعلان ڪرڻ فائدو رکي ٿو ته مٿس پوءِ به اعلان ڪرڻ واجب آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2534- اگر چرئي شخص يا نابالغ ٻار کي ڪا وڃايل شيءِ ملي ان تي علامت به هجي ۽ ان جي قيمت هڪ درهم جيتري هجي ته ان جو وٺي ان جو اعلان ڪري سگهجي ٿو بلڪ ان تي اعلان ڪرڻ واجب آهي. جيڪڏهن ان شيءِ کي ديواني يا نابالغ ٻار کان ورتو هجي ۽ جيڪڏهن هڪ سال تائين اعلان ڪري ۽ ان جو مالڪ نه ٿي ته مسئلي نمبر 2526 مطابق عمل ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 2535- اگر انسان ان سال دوران جنهن سال هو لڌل شيءِ بابت اعلان ڪرائي رهيو هجي، مال جي مالڪ ملڻ کان نااميد ٿي وڃي ته حاکم شرع جي اجازت سان احتياط واجب مطابق صدقو ڏي.

مسئلو 2536- اگر ان سال دوران جنهن ۾ لڌل مال بابت اعلان ڪرائي رهيو هجي، اهو مال ضايع ٿي وڃي ۽ اگر ان شخص ان مال جي سار سنڀال ۾ ڪوتاهي ڪئي هجي يا ان کي استعمال ڪيو هجي ته ان کي گهرجي ته ان جو عيوض مالڪ کي پري ڏي ۽ اعلان کي جاري رکي ۽ اگر ڪوتاهي يا استعمال نه ڪيو هجي ته پوءِ ان تي ڪجهه به واجب نه آهي.

مسئلو 2537- اگر اهڙو مال جنهن کي نشاني به هجي ۽ ان جي قيمت هڪ درهم تائين به هجي، اهڙي هنڌان ملي جتي اها خبر هجي ته اعلان ڪرڻ سان ان جو مالڪ ڪونه ملندو ته احتياط واجب مطابق حاکم شرع جي اجازت سان جنهن شخص کي اهو مال مليو هجي اهو پهرئين ڏينهن اهو مال فقيرن کي مالڪ جي پاران صدقو ڏئي ۽ ضروري نه آهي ته هڪ سال تائين انتظار ڪري.

مسئلو 2538- اگر ڪنهن شخص کي ڪا وڃايل شيءِ ملي ۽ هو ان کي پنهنجي شيءِ سمجهي ڪٽي ۽ پوءِ هن کي خبر پوي ته ان جي پنهنجي شيءِ نه آهي ته ان کي گهرجي ته اڳئين مسئلي مطابق عمل ڪري.

مسئلو 2539- جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪا شيءِ ٿي ته ان جو اعلان اهڙي طرح ڪري جو ان جو مالڪ ٻڌي ته گمان ڪري ته اها شيءِ ان جي آهي. ان ڪري هر شيءِ جو اعلان مختلف ٿيندو. مثال ڪجهه شين لاءِ چوڻ ته مان هڪ شيءِ لڌي آهي ڪافي آهي، ڪجهه شين ۾ انهن جي جنس بيان ڪرڻ گهرجي. مثال چوي ته سون لڌو آهي. ڪجهه شين ۾ انهن جون صفتون ٻڌائڻ گهرجن. مثال چوي ته سونا والا لڌا آهن، ليڪن شيءِ جون ڪل صفتون بيان نه ڪري نه ته معين ٿي ويندي. اهڙي جاءِ تي اعلان ڪري جتي مالڪ تائين خبر پهچڻ ممڪن هجي.

مسئلو 2540- جيڪڏهن ڪنهن کي ڪا ڪريل شيءِ ملي ۽ ٻيو شخص چوي ته اها منهنجي آهي ۽ ان جون نشانيون به ٻڌائي ته جنهن شخص اها شيءِ لڌي هجي انهي کي

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

گهرجي ته ٻئي شخص کي اها شيءِ ان وقت ڏئي، جڏهن هن کي اطمینان ٿئي ته اها شيءِ ان جي آهي ۽ اهو ضروري ناهي ته هو اهڙي نشاني ٻڌائي جنهن طرف عام طور تي مالڪ به متوجہ نہ ہوندو آهي.

مسئلو 2541- ڪنهن شخص کي جيڪا ڪريل شيءِ ملي آهي، اگر ان جي قيمت هڪ درهم تائين پهچي. اگر هو اعلان نہ ڪري ۽ ان شيءِ کي ڪنهن اهڙي جڳهه جتي ماڻهو گڏ ٿيندا هجن، مثال مسجد ۾ رکي ڇڏي ۽ اها شيءِ ضايع ٿي وڃي يا ٻيو ڪو شخص کڻي وڃي ته جنهن شخص کي اها ڪريل شيءِ ملي هئي اهو ئي ضامن آهي.

مسئلو 2542- جيڪڏهن اهڙي شيءِ لهي جيڪا هڪ سال تائين صحيح نہ ٿي رهي سگهي ته ايترو وقت ان جي حفاظت ڪري جيستائين اها خراب نہ ٿئي ۽ اهي صفتون جيڪي ان شيءِ جي قيمت ۾ دخالت رکن ٿيون باقي هجن. احتياط واجب مطابق سڄي مدت ۾ ان جي حفاظت ۽ اعلان ڪندو رهي. جيڪڏهن ان جو مالڪ نہ لپي ته ان جي قيمت ڪري پاڻ جهلي يا ان کي وڪڻي، ان جي قيمت رکي ڇڏي ٻنهي حالتن ۾ ان شيءِ جو اعلان ڪندو رهي، جيڪڏهن ان جو مالڪ لپي ته ان جا پئسو ان کي ڏي. جيڪڏهن هڪ سال تائين مالڪ نہ لپي ته مسئلي نمبر 2526 مطابق عمل ڪري.

مسئلو 2543- جيڪا ڪريل شيءِ ڪنهن کي ملي هجي اگر اها وضو ڪرڻ مهل يا نماز پڙهڻ مهل ان سان گڏ هجي ته وضو ۽ نماز باطل نہ ٿيندس توڙي جو مالڪ کي ڏيڻ نہ چاهيندو هجي.

مسئلو 2544- اگر ڪنهن شخص جو جوتو کڄي وڃي ۽ ان جي بدران ڪو ٻيو جوتو رکيو هجي ۽ جيڪڏهن ان شخص کي خبر هجي ته هي ان جو جوتو آهي جنهن منهنجو جوتو کنيو آهي ۽ هو ان تي راضي بہ هجي ته هو پنهنجي جوتي جي بدران اهو جوتو کڻي سگهي ٿو ۽ اگر کيس خبر هجي ته هو سندس جوتو بي وڃي ڪري کڻي ويو آهي ته بہ اهوئي حڪم آهي، پر ان صورت ۾ ضروري آهي ته ان جوتي جي قيمت پنهنجي جوتي کان وڌيڪ نہ هجي نہ ته وڌيڪ قيمت جي باري ۾ مجهول المالڪ جو حڪم جاري ٿيندو ۽ انهن ٻنهي صورتن کان علاوه ان جوتي تي مجهول المالڪ جو حڪم جاري ٿيندو. (مجهول المالڪ يعني جنهن جي مالڪ جي خبر نہ هجي)

مسئلو 2545- جيڪو مال انسان لپي، اگر اهو مجهول المالڪ هجي (يعني ان جي مالڪ جي خبر نہ هجي) ۽ ان کي گم ٿيل نہ چئي سگهجي ان صورت ۾ جيڪڏهن اطمینان هجي ته ان جو مالڪ استعمال ڪرڻ تي راضي آهي ته ان لاءِ جائز آهي ته اهڙي طرح استعمال ڪري جهڙي طرح ان جي مالڪ جي باري ۾ ڄاڻ آهي ته هو راضي آهي ورنہ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

انسان لاء ضروري آهي ته ان جي مالڪ کي ڳولي ۽ ان جي مالڪ ملڻ کان مايوس ٿيڻ کان پوءِ احتياط واجب مطابق حاكم شرع جي اجازت سان اهو مال صدقي طور ڏئي ڇڏي اهڙي طرح حاكم شرع جي اجازت سان قيمت به ڏئي سگهي ٿو ۽ اگر بعد ۾ مالڪ ملي ۽ صدقي تي راضي نه ٿئي ته احتياط واجب مطابق ان جو عيوض پري ڏي.

جانورن جو شڪار ۽ ڪهڙ جا حڪم

مسئلو 2546- جڏهن ڪنهن اهڙي حيوان کي جنهن جو گوشت حلال هجي، اهڙي طريقي سان ذبح ڪيو وڃي، جيڪو بعد ۾ ٻڌايو ويندو ته چاهي اهو حيوان جهنگلي هجي يا پاليل ذبح ڪجي ته ان جي ساڻ نڪرڻ کان پوءِ ان جو گوشت حلال ۽ ان جو بدن پاڪ آهي، پر ان ۽ مڇي، ماکڙ جي حلال ٿيڻ جو طريقو ٻيو آهي جيڪو بعد ۾ ايندو.

مسئلو 2547- اهي جهنگلي جانور جن جو گوشت حلال هجي (مثال هرڻ، چڪور ۽ جابلو بڪري) ۽ اهي حيوان جن جو گوشت حلال هجي ۽ اهي اڳ ۾ پالتو رهيا هجن ۽ پوءِ جهنگلي ٿي ويا هجن (مثال پالتو ڳئون ۽ ان جيڪي ڀڄي ويا هجن ۽ جهنگلي بڻجي ويا هجن) اگر انهن کي ان دستور موجب شڪار ڪيو وڃي، جنهن جو ذڪر بعد ۾ ٿيندو ته اهي پاڪ ۽ حلال آهن، پر حلال گوشت وارا پاليل جانور، مثال رڍ ۽ گهريلو ڪڪڙ ۽ حلال گوشت وارا اهي جهنگلي جانور جيڪي تربيت جي ڪري گهريلو پاليل بڻجي وڃن ته اهي شڪار ڪرڻ سان پاڪ ۽ حلال نه ٿيندا.

مسئلو 2548 - حلال گوشت وارو جهنگلي جانور ۽ پکي شڪار ڪرڻ سان ان صورت ۾ پاڪ ۽ حلال ٿيندو، جڏهن اهو ڀڄي يا اڏامي سگهندو هجي، تنهن ڪري هرڻ جو اهو ٻچو جيڪو ڀڄي نه سگهي ۽ چڪور جو اهو ٻچو جيڪو اڏامي نه سگهي، شڪار ڪرڻ سان پاڪ ۽ حلال ڪونه ٿيندا ۽ اگر ڪو ماڻهو هرڻ کي ۽ سندس اهڙي ٻچي کي جيڪو ڀڄي نه سگهندو هجي، هڪ ئي تير سان شڪار ڪري ته هرڻي حلال ۽ سندس ٻچو حرام ٿيندو.

مسئلو 2549 - حلال گوشت حيوان جيڪو اچل وارو رت نه رکندو هجي (مثال مڇي) اگر پاڻ ئي مري وڃي ته پاڪ آهي، پر ان جو گوشت نٿو کائي سگهجي.

مسئلو 2550 - حرام گوشت جانور جيڪو اچل وارو رت نه رکندو هجي (مثال نانگ) ان جو مردو پاڪ آهي، پر ذبح ڪرڻ سان اهو حلال نه ٿيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2551 - کتو ۽ سوئر ذبح ڪرڻ ۽ شڪار ڪرڻ سان پاڪ نه ٿيندا ۽ انهن جو گوشت کائڻ به حرام آهي اهڙي طرح اهڙا ننڍڙا حيوان جن جي رهائش زمين ۾ آهي مثال ڪوئو جيڪي اڇلندڙ خون رکن ٿا شڪار ڪرڻ يا ذبح ڪرڻ سان انهن جو گوشت ۽ کل پاڪ نه ٿيندي.

مسئلہ 2552 - جن حيوانن جو گوشت حرام آهي اڳئين مسئلي کان سواءِ ذبح ڪرڻ يا هٿيار سان شڪار ڪرڻ سان گوشت ۽ کل پاڪ ٿي ويندي چاهي چيريندڙ ڦاڙيندڙ هجن يا نه مثال: هاٿي، رڇ، پولو (جيڪي فقهي نظر مطابق اختلاف رکن ٿا) ليڪن حرام گوشت حيوانن کي جيڪڏهن ڪتي سان شڪار ڪيو وڃي ته انهن جو پاڪ ٿيڻ اشڪال رکي ٿو.

مسئلہ 2553 - اگر زنده حيوان جي پيٽ مان مئل بچو نڪري يا ڪڍيو وڃي ته ان جو گوشت کائڻ حرام آهي.

جانورن کي ڪهڙن جو طريقو

مسئلہ 2554 - حيوانن کي ذبح ڪرڻ جو طريقو هي آهي ته انهن جي ڳچيءَ جي وڏين چئن رڳن کي مڪمل طور ڪٽيو وڃي ۽ احتياط واجب مطابق رڳو نڙي کي ڪٽڻ ۽ رڳن کي گهاٽ ڏيڻ ڪافي نه آهي ۽ جيستائين ڳچي جي هيٺان نڙي جي ڳنڍ (نشان) جي هيٺيان کان نه ڪٽيو وڃي انهن چئن رڳن کي صرف ٻاهران ڪٽڻ ڪافي نه آهي ۽ اهي چار رڳون ساھ جي نالي ۽ کاڌي جي نالي ۽ ٻه ٿلهيون رڳون آهن، جيڪي ساھ ۽ کاڌي جي نالي جي ٻنهي طرفن ٿينديون آهن.

مسئلہ 2555 - اگر ڪو شخص چئن رڳن مان ڪجهه کي ڪٽي ۽ پوءِ حيوان جي مرڻ تائين صبر ڪري ۽ باقي رڳون بعد ۾ ڪٽي ته ان جو فائدو نه آهي، پر ان صورت ۾ جڏهن چار رڳون حيوان جي ساھ نڪرڻ کان اڳ ڪٽيون وڃن پر معمول مطابق لاڳيتون نه ڪٽيون وڃن ته به حيوان پاڪ ۽ حلال هوندو.

مسئلہ 2556 - اگر بگهڙ ڪنهن رڍ جي ڳچي کي اهڙي طرح ڦاڙي ڇڏي جو ڳچيءَ جي انهن چئن رڳن مان جيڪي ذبح ڪرڻ مهل ڪٽيون وينديون آهن ڪابه باقي نه بچي ته اها رڍ حرام ٿي ويندي آهي اهو ڳچيءَ جو ڪجهه حصو ڦاڙي ۽ چار رڳون مٿي سان باقي رهن ته به احتياط واجب مطابق حرام آهي پر بدن جو ڪو ٻيو حصو ڦاڙي ڇڏي ته ان صورت ۾ جو رڍ اڃا جيئري هجي ۽ ان طريقي مطابق ذبح ڪئي وڃي جنهن جو ذڪر بعد ۾ ڪيو ويندو اها حلال ۽ پاڪ هوندي ۽ اهو حڪم بگهڙ ۽ رڍ سان مخصوص نه آهي.

جانورن کي ڪھڻ جا شرط

مسئلو 2557- حيوان کي ذبح ڪرڻ جا ڪجهه شرط آهن:

- (1) جيڪو شخص ڪنهن حيوان کي ذبح ڪري، چاهي اهو مرد هجي چاهي عورت ان لاءِ ضروري آهي ته مسلمان هجي ۽ اهو مسلمان ٻار جنهن کي نفعي نقصان ۽ بري ڀلي جي خبر هجي، حيوان کي ذبح ڪري سگهي ٿو، پر ڪافر ڪتابي کان سواءِ ۽ انهن فرقن جا ماڻهو جيڪي ڪافرن جي حڪم ۾ اچن ٿا جيئن ناصبي ڪنهن حيوان کي ذبح ڪن ته اهو حلال نه ٿيندو بلڪه جيڪڏهن ڪتابي ڪافر به ذبح ڪري توڙي جو بسم الله به چوي ته احتياط واجب مطابق اهو حيوان حلال نه ٿيندو.
- (2) حيوان کي ٿي سگهي ته ان شيءِ سان ذبح ڪيو وڃي جيڪا لوه مان ٺهيل هجي احتياط واجب مطابق اسٽيل جي چاقو يا چري سان ڪُهڻ ڪافي نه آهي پر جيڪڏهن لوه جي شيءِ نه ملي سگهي ته اهڙي تيز شيءِ مثال شيشي ۽ پٿر سان به ذبح ڪري سگهجي ٿو جيڪو ان جو چار رڳون جدا ڪري سگهي. چاهي حيوان کي ذبح ڪرڻ جي لاءِ ٺهيل نه هجي.
- (3) ذبح ڪرڻ مهل حيوان جو منهن قبلي طرف هجي جيڪڏهن حيوان ويٺل يا بيٺل هجي ان جو قبلي ڏانهن منهن نمازي وانگر هجي جيڪڏهن حيوان سڄي يا کاٻي پاسي لٽيل هجي ته ان جو نڙگهٽ ۽ پيٽ قبلي طرف هجي ليڪن پيرن جو قبلي طرف هجڻ ضروري نه آهي ۽ جنهن شخص کي خبر هجي ته ذبح ڪرڻ مهل حيوان قبلي طرف هجي اگر اهو ڄاڻي وائڻي ان جو منهن قبلي ڏانهن نه ڪري ته حيوان حرام ٿي ويندو آهي، پر جيڪڏهن ذبح ڪرڻ واري کان وسري وڃي يا مسئلي جي خبر نه هجيس يا قبلي جي باري ۾ ڀلجي وڃي يا خبر نه هجيس ته قبلو ڪيڏانهن آهي يا حيوان جو منهن ڪنهن ٻي جي مدد سان به قبلي ڏانهن نه ڪري سگهندو هجي يا حيوان ڏنگو هجي يا حيوان کڏ يا ڪوه ۾ ڪري پيو هجي ۽ ان کي ذبح ڪرڻ ضروري هجي جنهن طرف به ذبح ڪن ته ان ۾ ڪو حرج نه آهي اهڙي طرح جي جانور کي قبلي طرف ڪرڻ سان ان جي مرڻ جو خطرو هجي هرطرف ذبح ڪرڻ ۾ ڪو اشڪال نه آهي، اهڙو مسلمان جيڪو ذبح ۾ حيوان جو قبلي طرف هجڻ جو عقيدو نه ٿو رکي ته (ذبح) صحيح آهي توڙي جو قبلي ڏانهن منهن نه ڪري ڪهي ۽ احتياط مستحب اهو آهي ته ذبح ڪرڻ وارو به قبلي ڏانهن منهن ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- (4) جڏهن ڪو شخص حيوان کي ذبح ڪرڻ چاهي يا ذبح ڪرڻ جي نيت سان ان جي ڳچيءَ تي چري رکي ته خدا ﷻ جو نالو وٺي ۽ ذبح ڪرڻ واري کان سواءِ ٻيو ڪو الله جو نالو وٺي ته ڪافي نه آهي اگر صرف بسم الله يا الله اڪبر چوي ته ڪافي آهي بلڪه رڳو الله چوي ته به ڪافي آهي توڙي جو احتياط جي خلاف آهي ۽ اگر ذبح ڪرڻ جي نيت کان سواءِ الله ﷻ جو نالو وٺي يا مسئلي جي ڄاڻ نه هجڻ ڪري الله جو نالو نه وٺي ته اهو حيوان حلال نه ٿيندو، پر ويسر ۾ جيڪڏهن الله ﷻ جو نالو نه وٺي ته ڪوئي حرج ڪونهي.
- (5) ذبح ڪرڻ کان پوءِ جانور ڇڙي هڻي (يعني چري پري) توڙي جو صرف اک يا پچ کي چوري يا پنهنجو پير زمين تي هڻي ۽ اهو حڪم ان صورت ۾ آهي جڏهن ذبح ڪرڻ مهل حيوان جي زنده هجڻ ۾ شڪ هجي، نه ته ضروري ناهي.
- (6) حيوان جي بدن مان ايترو رت نڪري جيترو معمول مطابق نڪرندو آهي جيڪڏهن خون رڳن ۾ ڄميل هجي ۽ ٻاهر نه نڪري يا خون معمول کان گهٽ نڪري، ته اهو حيوان حلال نه ٿيندو پر جيڪڏهن خون جو گهٽ نڪرڻ ان ڪري هجي جو حيوان کي ذبح ڪرڻ کان پهريان زخم جي ڪري خون نڪري چڪو هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي.
- (7) جانور جي ڳچيءَ کي ذبح ڪرڻ جي ارادي سان ڪپيو وڃي پر جيڪڏهن چري ڪري پوي ۽ حيوان جي ڳلي کي ڪٽي ڇڏي يا ذبح ڪرڻ وارو ننڊ ۾ يا مستيءَ ۾ يا بيهوش هجي يا ذبح ڪرڻ وارو غير مميز ٻار يا چريو هجي يا ڪنهن ٻئي مقصد لاءِ حيوان جي ڳل تي ڪات رکي ۽ اتفاق سان ڪٽجي وڃي ته حلال نه ٿيندو.
- مسئلو 2558- احتياط واجب جي بنياد تي حيوانن جو ساهه نڪرڻ کان اڳ ان جي منڍي ان جي بدن کان جدا نه ڪئي وڃي جيتوڻيڪ اهو ڪم (يعني منڍي جدا ڪرڻ) حرام ٿيڻ جو سبب نه ٿو ٿئي پر جيڪڏهن غفلت ۾ يا چري تيز هجڻ ڪري منڍي جدا ٿي وڃي ته ڪو حرج ڪونهي ۽ اهڙي طرح احتياط واجب جي بنياد تي ڳاٽي کي پيڇڻ ۽ انهيءَ اڇيءَ رڳ (حرام مغز) کي روح جي نڪرڻ کان پهريان ڪٽڻ جيڪا ڳچيءَ جي مھرن کان حيوان جي پچ تائين هلي ويندي آهي ۽ ان کي نخاع چئبو آهي.

اٺ کي ڪهڻ جو طريقو

مسئلو 2559- جيڪڏهن اٺ کي نحر ڪرڻو هجي ته جيئن ساھ نڪرڻ کان پوءِ پاڪ ۽ حلال ٿي وڃي ته ضروري آهي ته انهن شرطن سان جيڪي حيوان کي ذبح ڪرڻ لاءِ ٻڌايا ويا آهن، چري يا ڪا ٻي شيءِ جيڪا لوه مان ٺهيل هجي ۽ ڪٽڻ واري هجي اٺ جي ڳچيءَ ۽ سيني جي وچ ۾ جيڪا کڏ آهي ان ۾ هڻجي ۽ بهتر آهي ته اٺ بيٺل هجي.

مسئلو 2560- اگر اٺ جي ڳچيءَ جي اونهائيءَ ۾ چري هڻڻ بجاءِ ان کي ذبح ڪيو وڃي (يعني سندس ڳچيءَ جون چار رڳون ڪٽيون وڃن) يا رڍ ۽ ڳئون جهڙن ٻين جانورن کي ڳچيءَ ۾ چري هڻي وڃي ته انهن جو بدن نجس ۽ گوشت حرام آهي، پر اگر اٺ جون چار رڳون ڪٽيون وڃن ۽ اڃا اهو زنده هجي ته ذڪر ڪيل طريقي موجب انهيءَ جي ڳچيءَ ۾ چري هڻين وڃي ته ان جو گوشت حلال ۽ بدن پاڪ آهي ۽ اهڙيءَ طرح ڳئون يا رڍ ۽ اهڙن ٻين جانورن جي ڳچيءَ جي اونهائيءَ ۾ چري لڳائي نحر ڪيو وڃي ۽ اهي اڃا زنده به هجن ۽ انهن کي ذبح ڪيو وڃي ته حلال ۽ پاڪ ٿي ويندا.

مسئلو 2561- اگر ڪو حيوان سرڪش ٿي وڃي ۽ ان طريقي سان جيڪو شريعت مقرر ڪيو آهي ذبح ڪرڻ ممڪن نه هجي يا مثال ڪوه ۾ ڪري پوي ۽ ان ڳالهه جو گمان هجي ته اهو مري ويندو ۽ ان کي شرعي طريقي مطابق ذبح ڪرڻ يا نحر ڪرڻ ممڪن نه هجي ته ان جي بدن تي جتي به زخم لڳايو وڃي ۽ ان زخم جي نتيجي ۾ ان جو ساھ نڪري وڃي ته اهو حيوان حلال آهي ۽ ان جو قبلي طرف منهن هجڻ به ضروري ڪونهي، پر ضروري آهي ته ٻيا شرط جيڪي حيوانن کي ذبح ڪرڻ جي باري ۾ ٻڌايا ويا آهي هن ۾ موجود هجن.

جانورن کي ذبح ڪرڻ جا مستحب

مسئلو 2562- فقهاء رضوان الله عليهم ڪجهه شيون حيوانن کي ذبح ڪرڻ ۾ مستحب شمار ڪيون آهن:

(1) رڍ کي ڪهڻ وقت ان جا ٻئي هٿ (يعني اڳيون ٽنگون) ۽ هڪ پير ٻڌو وڃي ۽ ٻيو پير کليل هجي ۽ ڳئونءَ کي ذبح ڪرڻ مهل ان جا چارئي پير ٻڌا وڃن ۽ ٻچ کليل هجي، اٺ کي نحر ڪرڻ مهل اگر اهو ويٺل هجي ته ان جا ٻئي پير هيٺان کان گوڏن تائين يا بغل جي هيٺان هڪ ٻئي سان ٻڌي ڇڏجن ۽ ان جا پويان پير کليل هجن، جيڪڏهن بيٺل هجي ته ان جي ڪٻي پير کي ٻڌجي ۽ مستحب آهي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

تہ ڪڪڙ کي بہ ذبح ڪرڻ بعد ڇڏي ڏنو وڃي تہ جيئن اهو پنهنجا پر ۽ ڪنڀ ڦڙڪائي سگهي.

- (2) حيوان کي ذبح يا نحر ڪرڻ کان اڳ ان جي اڳيان پاڻي رکيو وڃي.
- (3) ذبح يا نحر ائين ڪجي جو جانور کي گهٽ ۾ گهٽ تڪليف ٿئي، مثال چري تيز ڪري ڇڏجي ۽ حيوان کي جلدي ذبح ڪجي.

جانورن کي ڪهڻ جا مڪروه

مسئلو 2563- ڪجهه روايتن ۾ ڪجهه شيون حيوانن کي نحر ڪرڻ يا ذبح ڪرڻ مهل مڪروه شمار ڪيون ويون آهن:

- 1- حيوان جي ساه نڪرڻ کان اڳ ان جي ڪل لاهڻ.
- 3- حيوان کي اهڙي هنڌ ذبح ڪرڻ جتي ان کي ان جهڙو ٻيو جانور ڏسي رهيو هجي.
- 3- جمع جي رات يا جمع جي ڏينهن ظهر کان اڳ حيوان کي ذبح ڪرڻ، پر ضرورت جي حالت ۾ ڪو عيب ناهي.
- 4- جنهن جانور کي انسان پاڻ پاليو هجي، ان کي پاڻ ذبح ڪرڻ.

هٿيار سان شڪار ڪرڻ جا احڪام

مسئلو 2564- جيڪڏهن حلال گوشت جنگلي حيوان جو شڪار هٿيارن سان ڪيو وڃي تہ پنجن شرطن سان اهو جانور حلال ۽ ان جو بدن پاڪ ٿيندو:

1. شڪار جو هٿيار، چري يا تلوار وانگر ڪٽيندڙ هجي يا نيزي ۽ تير وانگر تيز هجي ۽ ٻئي قسم جي تير ۾ لوهي شيءِ لڳل هجي تہ اها تيز هجي جنهن سان حيوان جي بدن کي چيري ڇڏي. جيڪڏهن نيزي ۾ لوهي چهنڀ هجي ۽ جانور کي ماري وجهي توڻي جو ان کي زخمي نه ڪري تہ به ڪافي آهي. اگر حيوان جو شڪار چار يا ڪاٺي يا پٿر وغيره سان ڪيو وڃي ۽ اهو مري وڃي تہ اهو پاڪ نه ٿيندو آهي ۽ ان جو ڪاٺ به حرام آهي ۽ اهڙي طرح احتياط واجب مطابق ٽڪيءَ شيءِ سان جيڪا هٿيار نه آهي مثال سُوٽو، بيانو يا ڪباب جي شيخ يا اهڙي ڪنهن ٻي شيءِ سان جانور جو شڪار ڪيو وڃي تہ حلال ۽ پاڪ نه آهي، اگر حيوان جو شڪار بندوق سان ڪيو وڃي ۽ ان جي گولي ايتري تيز هجي جو حيوان جي بدن ۾ گهڙي وڃي ۽ ان کي چيري ڇڏي تہ اهو حيوان پاڪ ۽ حلال آهي چاهي اها گولي تيز هجي يا نه ۽ ضروري نه آهي تہ گولي لوه مان ٺهيل هجي ۽ اگر گولي تيز نه هجي بلڪه زور سان حيوان جي بدن ۾ داخل ٿي وڃي ۽ ان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- کي ماري ڇڏي يا پنهنجي گرمي جي ڪري ان جو بدن ساڙي ڇڏي ۽ ان سڙڻ جي اثر سان حيوان مري وڃي ته ان حيوان جي پاڪ ۽ حلال هجڻ ۾ اشڪال آهي.
2. شڪار ڪرڻ وارو مسلمان هجڻ گهرجي يا اهڙو مسلمان ٻار جيڪو مميز هجي يعني بري ڀلي جي سمجھ رکندو هجي ۽ اگر ڪافر غير ڪتابي يا اهو شخص جيڪو ڪافر جي حڪم ۾ هجي (مثال غالي، خارجي ۽ ناصبي) ڪنهن حيوان جو شڪار ڪري ته اهو شڪار حلال نه آهي بلڪ جيڪڏهن ڪافر ڪتابي (مثال عيسائي، يهودي) شڪار ڪري ۽ الله جو نالو وٺي ته به احتياط واجب مطابق اهو حيوان حلال نه ٿيندو.
3. شڪاري هٿيار کي شڪار ڪرڻ لاءِ استعمال ڪري ۽ جيڪڏهن مثال ڪو شخص ڪنهن هنڌ نشانو لڳائي رهيو هجي ۽ اتفاق سان حيوان کي ماري ڇڏي ته اهو حيوان پاڪ نه آهي ۽ ان جو ڪاٺڻ به حرام آهي پر جيڪڏهن هڪ حيوان جي شڪار جي ارادي سان اسلحو استعمال ڪري ۽ ٻئي کي ماري وجهي ته اهو حلال آهي.
4. هٿيار هلائڻ مهل شڪار الله ﷻ جو نالو وٺي جيڪڏهن حيوان کي لڳڻ کان پهريان نالو وٺي ته به ڪافي آهي ۽ اگر ڄاڻي وائي الله ﷻ جو نالو نه وٺي ته شڪار حلال نه ٿيندو، پر اگر وسري وڃيس ته ڪو حرج ڪونهي.
5. شڪاري اهڙي وقت شڪار وٺ پھچي جو مري چڪو هجي يا زنده هجي ۽ ذبح ڪرڻ جيترو وقت نه هجي ۽ جيڪڏهن ذبح ڪرڻ جيترو وقت هجي پر حيوان کي ذبح نه ڪري ۽ حيوان مري وڃي ته اهو حرام ٿي ويندو.
- مسئلو 2565- جيڪڏهن ٻه ماڻهو هڪ حيوان کي شڪار ڪن ۽ انهن مان هڪ ذبح جا شرط پورا ڪري ۽ ٻيو پورا نه ڪري مثال هڪ الله جو نالو وٺي ۽ ٻيو ڄاڻي وائي نالو نه وٺي ته اهو حيوان حلال ڪونهي.
- مسئلو 2566- جيڪڏهن تير لڳڻ کان پوءِ جانور پاڻيءَ ۾ ڪري پوي ۽ انسان کي خبر پوي ته حيوان تير لڳڻ ۽ پاڻيءَ ۾ ڪرڻ سان مري ويو آهي ته اهو حيوان حلال ڪونهي، پر جيڪڏهن انسان کي اها ڄاڻ نه هجي ته حيوان فقط تير لڳڻ سان مئو آهي تڏهن به اهو حيوان حلال ڪونهي.
- مسئلو 2567- جيڪڏهن ڪو ماڻهو غصبي ڪتي يا غصبي هٿيار سان شڪار ڪري ته شڪار حلال آهي ۽ اهو خود شڪاريءَ جو ٿي وڃي ٿو، پر گنهگار آهي کيس گهرجي ته هٿيار يا ڪتي جي مزدوري مالڪ کي ڏي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2568- جيڪڏهن تلوار يا ڪنهن ٻئي هٿيار سان جيڪو شڪار ۾ استعمال ڪرڻ جائز آهي ڪجهه عضوا جدا ڪيا وڃن ٿا حرام ٿي ويندا، پر جيڪڏهن ان حيوان جي باقي حصي کي انهن شرطن سان جن جو ذڪر مسئلي 2559 ۾ ڪيو ويو آهي، ذبح ڪن ته حلال آهي پر جيڪڏهن هٿيار سان ڪنهن جانور جا ٻه ٽڪر ڪيا وڃن، سر ۽ ڪنڌ هڪ حصي ۾ رهن ۽ شڪاري ان وقت شڪار وٽ پهچي جڏهن حيوان جو ساه نڪري چڪو هجي ته ٻئي حصا حلال آهن، جيڪڏهن حيوان جيئرو هجي پر ان کي ذبح ڪرڻ جو وقت نه هجي تڏهن به ساڳيو حڪم آهي، پر جيڪڏهن ذبح ڪرڻ لاءِ وقت هجي ۽ امڪان هجي ته جانور ڪجهه وقت تائين زندهه رهندو ته جنهن حصي ۾ سر ۽ ڪنڌ نه آهي حرام آهي ۽ اهو حصو جنهن ۾ سر ۽ ڪنڌ هجي جيڪڏهن ان کي شريعت جي مطابق ذبح ڪيو وڃي ته حلال آهي نه ته اهو به حرام آهي.

مسئلو 2569- جيڪڏهن ڪاٺي، پٿر يا ڪا ٻي شيءِ جنهن سان شڪار ڪرڻ صحيح ناهي، ڪنهن حيوان جا ٻه ٽڪرا ڪيا وڃن ته جنهن حصي ۾ سر ۽ ڪنڌ نه هجن ته حرام آهي ۽ اهو حصو جنهن ۾ سر ۽ ڪنڌ هجن ۽ اڃا حيوان جيئرو هجي ۽ ڪجهه دير تائين جيئرو رهڻ جو امڪان به هجي ته ان کي شريعت جي مقرر ڪيل طريقي مطابق ذبح ڪيو وڃي ته حلال آهي نه ته اهو حصو به حرام آهي.

مسئلو 2570- جيڪڏهن ڪنهن حيوان جو شڪار ڪيو وڃي يا ان کي ذبح ڪيو وڃي ۽ ان جي پيٽ مان جيئرو ڦر نڪري ته جيڪڏهن ان ڦر کي شريعت جي مقرر ڪيل طريقي سان ذبح ڪيو وڃي ته اهو حلال آهي نه ته حرام آهي.

مسئلو 2571- جيڪڏهن ڪنهن حيوان جو شڪار ڪيو وڃي يا ان کي ذبح ڪيو وڃي ۽ ان جي پيٽ مان مئل ڦر نڪري جيڪڏهن ڦر حيوان جي مرڻ کان پهريان مئل نه هجي يا حيوان جي پيٽ مان دير سان ڪڍڻ ڪري نه مئو هجي ته جيڪڏهن ان ڦر جي بناوٽ مڪمل هجي ۽ وار ۽ اُن، سندس بدن تي موجود هجن ته اهو ٻچو پاڪ ۽ حلال آهي.

شڪاري ڪٿي سان شڪار ڪرڻ

مسئلو 2572- جيڪو شڪاري ڪٿو ڪنهن حلال گوشت جهنگلي حيوان جو شڪار ڪري ته ان حيوان جي پاڪ ۽ حلال هجڻ لاءِ ڇهه شرطون آهن:

1- ڪٿو اهڙو سيڪاريل هجي جو جڏهن به ان کي شڪار پڪڙڻ جي لاءِ موڪليو وڃي ته هليو وڃي ۽ جڏهن ان کي وڃڻ کان روڪيو وڃي ته بيهي رهي پر جي شڪارجي ويجهي ٿيڻ يا ڏسڻ کان پوءِ نه بيهي ته ڪا ڳالهه نه آهي، ۽ اهو به

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

- ضروري نه آهي ته ان جي عادت اهڙي هجي جو جيستائين مالڪ نه پهچي
ايسٽائين شڪار ڪي نه کائي، اهڙي طرح ڪتي کي شڪار جي خون پيئڻ جي
عادت هجي پر احتياط واجب مطابق ان جي عادت اهڙي نه هجي جو مالڪ ان کان
حيوان وٺي ته نه ڏٺيس يا وڙهڻ لاءِ تيار ٿي وڃي.
- 2- ان جو مالڪ ان کي شڪار لاءِ موڪلي، پر جيڪڏهن هو پاڻ ئي شڪار جي
پويان ڊوڙي ۽ ڪنهن حيوان جو شڪار ڪري ته ان حيوان جو کائڻ حرام آهي،
پر جيڪڏهن ڪتو پنهنجو پاڻ شڪار جي پويان لڳي ۽ پوءِ ان جو مالڪ هڪل
ڪري ته جيئن ڪتو جلدي شڪار تائين پهچي ته توڙي جو هو مالڪ جي رڙ جي
ڪري تيز پڄي، پوءِ به احتياط واجب جي بنياد تي ان شڪار جي کائڻ کان پرهيز
ڪرڻ گهرجي.
- 3- جيڪو ماڻهو ڪتي کي شڪار جي پويان لڳائي ان لاءِ مسلمان هجڻ
ضروري آهي جنهن جو تفصيل اسلحي سان شڪار ڪرڻ جي شرطن ۾ بيان
ٿي چڪو آهي.
- 4- ماڻهو ڪتي کي شڪار جي پويان موڪلڻ مهل يا پهچڻ کان پهريان الله تعاليٰ
جو نالو وٺي، پر جيڪڏهن ڄاڻي وائي الله جو نالو نه وٺي ته اهو شڪار حرام
آهي، پر جيڪڏهن وسري وڃيس ته ڪو حرج نه آهي.
- 5- شڪار ڪي ڪتي جي چڪ سان جيڪو زخم ٿئي ان جي ڪري مري وڃي (ته
حلال آهي) پر جيڪڏهن ڪتو شڪار کي گهٽو ڏئي ماري يا شڪار ڊوڙڻ يا ڊڄڻ
جي ڪري مري وڃي ته اهو حلال ناهي.
- 6- جنهن ماڻهوءَ ڪتي کي شڪار جي پويان موڪليو آهي، جيڪڏهن اهو شڪار
ڪيل حيوان وٽ ان وقت پهچي جڏهن اهو مري چڪو هجي يا جيڪڏهن زنده
هجي ته ذبح ڪرڻ لاءِ وقت نه هجي، پر معمول کان وڌيڪ دير نه ڪئي هجيس ها
جيڪڏهن ذبح ڪرڻ لاءِ وقت هجي ليڪن هو حيوان کي ذبح نه ڪري ايسٽائين
جو حيوان مري وڃي ته اهو حيوان حلال ڪونهي.
- مسئلو 2573- جنهن ماڻهوءَ ڪتي کي شڪار جي پويان موڪليو هجي، اهو شڪار وٽ
اهڙي وقت پهچي جو هو ان کي ذبح ڪري سگهي پيو، مثال چري ڪيڙ ۾ يا ڪنهن
اهڙي ٺي ڪم ۾ وقت لڳي وڃي ۽ حيوان مري وڃي ته حلال آهي، پر جيڪڏهن وٽس
ڪا اهڙي شيءِ نه هجي جنهن سان حيوان کي ذبح ڪري ۽ اهو مري وڃي ته احتياط
واجب مطابق اهو حلال نٿو ٿئي، البته ان صورت ۾ ڪتي کي حڪم ڏئي ته جيئن هو
ان حيوان کي ماري ڇڏي ته اهو حيوان حلال ٿئي ٿو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلہ 2574- جيڪڏهن هڪ کان وڌيڪ ڪتا حيوان جي پويان لڳايا وڃن ۽ اهي سڀ گڏجي حيوان جو شڪار ڪن ته جيڪڏهن اهي سڀ ڪتا انهن سڀني شرطن کي پورو ڪن جيڪي مسئلي 2567 ۾ بيان ڪيا ويا آهن ته شڪار حلال آهي پر جيڪڏهن انهن مان هڪ ڪتو به انهن شرطن کي پورو نه ڪري ته شڪار حرام آهي.

مسئلہ 2575- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪتي کي ڪنهن حيوان جي شڪار لاءِ موڪلي ۽ اهو ڪتو ڪو ٻيو حيوان شڪار ڪري ته اهو شڪار حلال ۽ پاڪ آهي ۽ جيڪڏهن ائين ٿئي جو جنهن حيوان جي پويان موڪليو ويو آهي ان کي به ۽ هڪ ٻئي جانور کي به شڪار ڪري ته اهي ٻئي حلال ۽ پاڪ آهن.

مسئلہ 2576- جيڪڏهن ڪجهه ماڻهو گڏجي هڪ ڪتي کي شڪار جي پويان ڊوڙائن ۽ انهن مان هڪ ڄاڻي واڻي الله جو نالو نه وٺي ته اهو شڪار حرام آهي ۽ جيڪي ڪتا شڪار جي پويان ڊوڙايا ويا هجن، جيڪڏهن انهن مان هڪ ڪتو به اهڙي طرح سيڪاريل نه هجي جيئن مسئلي 2567 ۾ ٻڌايو ويو آهي ته اهو حرام آهي.

مسئلہ 2577- جيڪڏهن شڪاري ڪتي کان سواءِ ڪو ٻيو حيوان يا باز ڪنهن جانور جو شڪار ڪري ته اهو شڪار حلال ناهي، پر جيڪڏهن ان وقت ان شڪار ڪيل حيوان وٽ پهچي جڏهن اهو اڃا زنده هجي ۽ شريعت جي ٻڌايل طريقي مطابق ذبح ڪري ته پوءِ اهو حلال آهي.

مڇي ۽ ماڪڙ جو شڪار

مسئلہ 2578- جيڪڏهن چلڙن واري مڇيءَ کي جنهن کي اصلي خلقت ۾ چلڙ هجن ۽ ڪنهن سبب ڪري چڻي ويا هجن پاڻيءَ مان زنده پڪڙيو وڃي ۽ اها پاڻيءَ کان ٻاهر اچي مري وڃي ته اها پاڪ آهي ۽ ان کي کائڻ حلال آهي ۽ جيڪڏهن اها پاڻيءَ ۾ مري وڃي ته پاڪ آهي پر ان جو کائڻ حرام آهي توڙي جو ڪنهن زهر جي ڪري مئي هجي پر جيڪڏهن اها ملاح جي چار ۾ قاسي مري وڃي ته حلال آهي، جنهن مڇيءَ کي چلڙ ناهن جيڪڏهن ان کي جيئرو پڪڙيو وڃي ۽ پاڻي کان ٻاهر اچي مري وڃي ته به حرام آهي.

مسئلہ 2579- جيڪڏهن مڇي ٽپو ڏئي پاڻيءَ کان ٻاهر اچي يا پاڻيءَ جي لهر ان کي ٻاهر اڇلائي يا پاڻي لهي وڃي ۽ مڇي خشڪيءَ تي رهجي وڃي ته جيڪڏهن ان کي مرڻ کان اڳ ۾ ڪو ماڻهو ان کي هٿ سان يا ڪنهن ٻئي ذريعي سان پڪڙي ته اها مرڻ کان پوءِ حلال آهي نه ته حرام آهي.

مسئلہ 2580- جيڪو ماڻهو مڇيءَ جو شڪار ڪري ان لاءِ ضروري ناهي ته مسلمان هجي يا مڇيءَ کي پڪڙڻ وقت الله جو نالو وٺي، ليڪن اهو ضروري آهي ته ڪنهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسلمان ان کي مڃي پڪڙيندي ڏٺو هجي يا ڪنهن ٻئي طريقي سان کيس يقين ٿي ويو هجي ته مڃي پاڻي مان زنده پڪڙي وٺي آهي يا انهيءَ جي چار ۾ قاسي پوءِ مٽي آهي.

مسئلو 2581- جنهن مٽل مڃيءَ جي متعلق خبر نه هجي ته ان کي پاڻيءَ مان زنده پڪڙيو ويو آهي يا مٽل صورت ۾ پڪڙيو ويو آهي، جيڪڏهن اها مسلمان جي هٿ ۾ ۽ مسلمان ان کي فروخت وڪڻي رهيو آهي يا ڪو ٻيو اهڙو استعمال ڪري جيڪو ان جي حلال هجڻ تي دلالت ڪري مثال ڪاٺ يا وڪڻڻ ته مشڪل نه آهي، پر جيڪڏهن ڪافر جي هٿ ۾ هجي ته چاهي هو چوي ته هن ان کي زنده پڪڙيو آهي حرام آهي پر جيڪڏهن انسان کي اطمینان ٿئي ته پاڻيءَ مان ورتي اٿس يا ان جي چار ۾ مٽي آهي ته حلال آهي.

مسئلو 2582- زنده مڃيءَ کي ڪاٺ جائز آهي.

مسئلو 2583- جيڪڏهن زنده مڃيءَ کي تريو (پچايو) وڃي يا ان کي پاڻيءَ کان ٻاهر مرڻ کان اڳ ۾ ڪپيو وڃي ته ان کي ڪاٺ جائز آهي.

مسئلو 2584- جيڪڏهن پاڻي کان ٻاهر مڃيءَ جا ٻه ٽڪر ڪيا وڃن ۽ انهن مان هڪ ٽڪرو زنده هجڻ جي حالت ۾ پاڻيءَ ۾ ڪري پوي ته جيڪو ٽڪرو پاڻي کان ٻاهر آهي ان کي ڪاٺ جائز آهي.

مسئلو 2585- جيڪڏهن ماکڙ کي هٿ سان يا ڪنهن ٻئي ذريعي سان زنده پڪڙيو وڃي ته اها مرڻ کان پوءِ حلال آهي ۽ اهو ضروري ڪونهي ته ان کي پڪڙڻ وارو مسلمان هجي ۽ ان کي پڪڙڻ وقت الله جو نالو وٺي، پر جيڪڏهن مٽل ماکڙ ڪافر جي هٿ ۾ هجي ۽ اها خبر نه پوي ته هن ان کي زنده پڪڙيو آهي يا نه ته چاهي هو چوي ته هن ان کي زنده پڪڙيو آهي ته به اها حرام آهي.

مسئلو 2586- جنهن ماکڙ جا اڃا پر نه نڪتا هجن ۽ اڏامي نه سگهي ته ان کي ڪاٺ حرام آهي.

ڪاڌي پيئي جي شين جا حڪم

مسئلو 2587- هر اهڙو پڪي، باز، شاهين، گجھ وانگر درندا ۽ چنبن وارا هجن حرام آهن. احتياط واجب مطابق ڪاٺو جا سڀئي قسم حرام آهن ۽ سڀ اهي پڪي جيڪي پرن کي چورڻ کان وڌيڪ سڌا بيهارن ٿا ۽ چنبا به اٿن حرام آهن، اهي پڪي جيڪي اڏامڻ وقت پرن کي سڌي بيهارڻ کان وڌيڪ پر هڻن ٿا انهن جو گوشت حلال آهي ان مطابق حلال ۽ حرام گوشت پکين کي اڏڻ جي حالت مان سڃاڻي سگهجي ٿو پر جيڪڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

انهن جي اڏڻ جي حالت معلوم نه ٿئي ته جيڪڏهن ان گجي يا پير چيريل هجي ته حلال آهي. جيڪڏهن انهن مان ڪابه نشاني نه هجي ته حرام آهن ۽ انهن پکين کان سواءِ جيڪي بيان ٿيا مثال ڪڪڙ، ڪبوتر، جهرڪي، اٺ پکي، مور پکي سڀ حلال آهن ليڪن ڪجهه پکين کي ڪهڙ مڪروھ آهي مثال طور هد هڊ، ڪبوتر ۽ اهي پکي جيڪي اڏرن ٿا ليڪن پر (ڪنڀ) ڪونه اٿن مثال چمڙو حرام آهن ۽ اهڙي طرح ڏينپو، مچر ۽ ٻيا اڏندڙ جيت احتياط واجب مطابق حرام آهن.

مسئلو 2588- جيڪڏهن حيوان جي جسم جي ان حصي کي جنهن ۾ روح هجي زنده حيوان کان جدا ڪيو وڃي، مثال جيئري دنبي جي دنب يا زنده رڍ يا ٻڪريءَ جي گوشت جو ٽڪرو ڪٽيو وڃي ته اهو نجس ۽ حرام آهي.

مسئلو 2589- حلال گوشت جانور جا به ڪجهه حصا حرام آهن ۽ انهن سڀني عضون جو تعداد چوڏهن آهي:

(1) خون (2) پائخانو (3) عضو تناسل (4) شرمگاه (5) ٻچي داني (6) غدود جنهن کي فارسي ۾ دشول چوندا آهن (7) آنورا (خصيا) جنهن کي فارسيءَ ۾ دنبان چوندا آهن (8) اها شيءِ جيڪا مغز ۾ هوندي آهي ۽ چڻي جيتري ٿيندي آهي (9) حرام مغز جيڪو ڪرنگهي واري هڏي ۾ ٿيندو آهي (10) احتياط واجب مطابق اهي رڳون (چرٻي) جيڪي ڪرنگهي جي هڏيءَ جي ٻنهي طرفن کان هونديون آهن (11) پٽو (12) تري (تلي) (13) مٿانو (14) اک جي پتلي.

اهي سڀ شيون پکين کان سواءِ ٻين حلال جانورن لاءِ آهن، پکين ۾ انهن جو خون، پائخانو بلا اشڪال حرام آهي ۽ ٻيا عضوا جيڪڏهن هجن ته احتياط واجب مطابق حرام آهن ۽ اهڙي احتياط واجب مطابق مچيءَ جو خون ۽ پائخانو ۽ ماکڙ جي وٺ حرام آهي انهن کان سواءِ ڪجهه به حرام نه آهي.

مسئلو 2590- حرام گوشت حيوانن جو پيشاب پيئڻ حرام آهي ۽ اهوئي حڪم حلال گوشت حيوانن جي پيشاب جو آهي ۽ احتياط لازم مطابق ان جي پيشاب جو به حڪم ساڳيو آهي پر جيڪڏهن ان ۾ گئون، رڍ جويشاب علاج لاءِ هجي ته ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلو 2591- آلي مٽي کائڻ حرام آهي اهڙي طرح مٽي ۽ واري احتياط واجب مطابق آهي. مجبوريءَ جي صورت ۾ داغستان جي مٽي ۽ ارمني مٽي ۽ ٻيون مٽيون علاج لاءِ کائڻ ۾ ڪا ڳالهه نه آهي عام چڻي جيتري مٽي امام حسين عليه السلام جي تربت جي مٽي شفاء خاطر کائڻ جائز آهي ۽ جيڪڏهن قبر مقدس يا ان جي پاسن مان مٽي نه کڻن ته توڙي جو تربت جي مٽي به ان کي چوڻ صحيح هجي احتياط واجب مطابق ڪجهه پاڻيءَ يا شربت ۾ ملائي وڃي ته جيئن ان ۾ گڏجي وڃي ان کان پوءِ پيئن.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

جیکڏهن اطمینان نه هجي ته هيءُ ڪا تربت جي مٽي آهي ۽ به شاهد به گواهي نه ڏين ته اتي مٿين احتياط جي رعايت ڪئي وڃي.

مسئلو 2592- نڪ جو پاڻي ۽ سيني جو بلغم وغيره جيڪو وات ۾ اچي ان کي گهڻ حرام ناهي، ان غذا کي گهڻ ۾ به ڪو اشڪال ناهي جيڪا ڏندن جي وٿين مان خلال ڪرڻ وقت نڪري.

مسئلو 2593- اهڙي شيءِ جو کائڻ حرام آهي جيڪا موت جو سبب بڻجي يا انسان جي لاءِ سخت نقصان ڪار هجي.

مسئلو 2594- گهوڙي، خچر ۽ گڏھ جو گوشت کائڻ مکروه آهي، پر جيڪڏهن ڪو ماڻهو انهن سان وطي (زنا) ڪري ته انهن جو گوشت کائڻ حرام آهي ۽ اهڙي طرح احتياط واجب مطابق ان جو کير ۽ ان جو نسل زنا کان پوءِ حرام ٿي وڃي ٿو، ان جي لڏ ۽ پيشاب نجس آهن ۽ ان کي شهر کان ٻاهر ڪڍي بي جاءِ تي وڪڻڻ گهرجي ۽ وطي ڪرڻ واري تي لازم آهي ته ان حيوان جي قيمت ان جي مالڪ کي ڏي ليکن جيڪا قيمت ان جي وڪڻڻ سان ملي اها زنا ڪرڻ واري جي ٿيندي ۽ جيڪڏهن ڪو ماڻهو حلال گوشت واري جانور گئون يا ري وغيره سان زنا ڪري ته انهن حيوانن جا چيٽا ۽ پيشاب نجس ٿي وڃن ٿا ۽ انهن جو گوشت کائڻ حرام آهي ۽ احتياط واجب مطابق انهن جو کير پيئڻ حرام آهي ۽ ساڳيو حڪم ان جي نسل جي لاءِ آهي، اهڙي حيوان کي فوراً ذبح ڪري ساڙڻ گهرجي ۽ جنهن ماڻهوءَ ان سان وطي (زنا) ڪئي هجي جيڪڏهن زنا ڪرڻ وارو مالڪ پاڻ نه هجي ته اهو ان حيوان جي قيمت مالڪ کي ڏي.

مسئلو 2595- جيڪڏهن ري يا پڪريءَ جو کير پياڪ بچو سوئر جو کير ايتري مقدار ۾ پئي جو ان جو گوشت ۽ هڏيون ان مان قوت حاصل ڪن ته اهو پاڻ ۽ ان جو نسل حرام ٿي وڃن ٿا ۽ انهن جو کير پيئڻ به حرام آهي پر جيڪڏهن هو گهٽ مقدار ۾ کير پئي ته احتياط واجب مطابق ان جو استبرا ڪجي جنهن کان پوءِ اهو حلال آهي، ان جو استبرا هي آهي ته ست ڏينهن پاڪ کير پئي ۽ جيڪڏهن ان کي کير جي ضرورت نه هجي ته ست ڏينهن گاه کائي. احتياط واجب جي بنا تي ري جي ڦر جي حڪم ۾ آهي ته گابو ۽ چيلو ۽ ٻين حلال گوشت جانورن جا بچا ۽ نجاست کائيندڙ جانورن جو گوشت به حرام آهي، انهن جو استبرا ڪيو وڃي ته حلال ٿي وڃن ٿا ۽ انهن جي استبرا جي ڪيفيت مسئلي 219 ۾ بيان ڪئي وئي آهي.

مسئلو 2596- شراب پيئڻ حرام آهي ۽ ڪجهه حديثن ۾ ان کي گناه ڪبيره (وڏو گناه) چيو ويو آهي ۽ امام جعفر صادق عليه السلام جن کان روايت آهي پاڻ فرمايائون ”شراب براين جي پاڙ ۽ گناهن جو سرچشمو آهي“ ۽ جيڪو ماڻهو شراب پئي ٿو اهو

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

پنهنجو عقل وڃائي ويهي ٿو ۽ ان وقت خدا تعاليٰ کي نٿو سڃاڻي ۽ ڪنهن به گناه ڪرڻ کان پرهيز نٿو ڪري، ڪنهن به ماڻهوءَ جو احترام نٿو ڪري ۽ پنهنجي عزيزن، قريبن جي حق جي رعايت به نٿو ڪري ۽ ماڻهن جي سامهون برائي ڪرڻ کان به نٿو ڪيڀائي جيڪڏهن هڪ ڏک شراب جو پيئندو ته خدا، ان جا ملائڪا، پيغمبر ۽ مومن ان تي لعنت ڪندا ۽ جيڪڏهن ايترو پئي جو مست ٿي وڃي ته ايمان ۽ خدا کي سڃاڻڻ وارو روح سندس بدن مان نڪري وڃي ٿو ۽ ناقص ۽ خبيث روح جيڪو خدا جي رحمت کان پري هوندو آهي ان جي جسم ۾ رهجي ويندو آهي. ان جي چاليهن ڏينهن تائين نماز قبول نه ٿي ٿئي.

مسئلو 2597- جنهن دستر خوان تي شراب پيتو پيو وڃي ان تي رکيل شيءِ کائڻ حرام آهي ۽ احتياط واجب مطابق ويهڻ به حرام آهي.

مسئلو 2598- هر مسلمان تي واجب آهي ته ان وٽ جڏهن ڪو مسلمان بڪ ۽ اڃ کان مري رهيو هجي ته ان کي ماني ۽ پاڻي ڏئي موت کان نجات ڏي پر ائين ڪرڻ سان ان جي پنهنجي جان کي خطرو نه هجي، اهڙي طرح جيڪو ماڻهو مسلمان ته نه آهي پر ان کي قتل ڪرڻ به جائز نه هجي.

کائڻ جا آداب

مسئلو 2599- کاڌي کائڻ ۾ ڪجهه شيون مستحب آهن:

- 1- کاڌي کائڻ کان اڳ ۾ ٻئي هٿ ڌوئجن.
- 2- کاڌي کائڻ کان پوءِ هٿ ڌوئجن ۽ رومال سان خشڪ ڪجن.
- 3- ميزبان کي گهرجي ته سڀني کان اڳ ۾ کاڌو کائڻ شروع ڪري ۽ سڀني کان آخر ۾ بس ڪري ۽ کاڌي کائڻ کان اڳ ۾ پهريائين پنهنجا هٿ ڌوئي ان کان پوءِ جيڪو ان جي ساڄي پاسي ويٺو هجي اهو ڌوئي ۽ اهڙي طرح سان سلسلي وار هٿ ڌوئيندا وڃن ايستائين جو ميزبان جي کاٻي پاسي ويٺل ماڻهوءَ جو وارو اڇي ۽ کاڌي کائڻ کان پوءِ جيڪو ماڻهو ميزبان جي کاٻي پاسي ويٺو هجي سڀني کان اڳ ۾ اهو هٿ ڌوئي ۽ اهڙي طرح ڌوئيندا رهن ايستائين جو آخر ۾ ميزبان جو وارو اڇي.
- 4- کاڌي کائڻ کان اڳ ۾ بسم الله پڙهجي، پر جيڪڏهن هڪ ئي دسترخوان تي گهڻن قسمن جا طعام هجن ته انهن مان هر هڪ طعام جي ابتدا ڪرڻ کان اڳ ۾ بسم الله چون.
- 5- کاڌو ساڄي هٿ سان کائجي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

- 6- تن يا وڌيڪ آڱرين سان کاڌو کائجي ۽ ٻن آڱرين سان نه کائجي.
- 7- جيڪڏهن هڪ کان وڌيڪ ماڻهو دسترخوان تي ويٺا هجن ته هر هڪ پنهنجي سامهون وارو طعام کائي.
- 8- ننڍا ننڍا گره ناهي کائجي.
- 9- دسترخوان تي چڱي دير ويهجي ۽ کاڌي کي ڊيگه ڏجي.
- 10- کاڌو سٺي نموني سان چٻاڙي کائجي.
- 11- کاڌي کائڻ کان پوءِ خدا جو شڪر ادا ڪجي.
- 12- آڱرين کي چٽجي.
- 13- کاڌي کائڻ کان پوءِ ڏندن ۾ خلال ڪجي، البتہ نازبو جي ڪاٺي، بانس جي ڪاٺي ۽ ڪڇي جي وڻ جي پنن سان خلال نه ڪجي.
- 14- جيڪو کاڌو دسترخوان کان ٻاهر ڪري ان کي جمع ڪري کائجي، پر جيڪڏهن جهنگل ۾ کاڌو کائجي ته مستحب آهي ته جيڪو ڪجهه ڪري ان کي پکين ۽ جانورن لاءِ ڇڏي ڏجي.
- 15- ڏينهن ۽ رات جي شروعات ۾ کاڌو کائجي ۽ ڏينهن جي وچ ۾ ۽ اڌ رات جو کاڌو نه کائجي.
- 16- کاڌي کائڻ کان پوءِ پنيءَ ۽ ساجو پير کائي پير تي رکجي.
- 17- کاڌي شروع ڪرڻ وقت ۽ کائڻ کان پوءِ لوڻ چڪجي.
- 18- ميوي کائڻ کان اڳ ان کي پاڻيءَ سان ڌوئجي.

اهي ڪم جيڪي کاڌي کائڻ وقت نا پسند آهن

مسئلو 2600- کاڌي کائڻ وقت ڪجهه شيون ناپسند آهن:

- (1) پيريل پيٽ جي حالت ۾ کائڻ.
- (2) تمام گهڻو کائڻ، روايت ۾ آهي ته خدا تعاليٰ تمام گهڻو کائڻ واري کان نفرت ٿو ڪري.
- (3) کاڌي کائڻ وقت ٻين جي منهن ڏانهن ڏسڻ.
- (4) گرم کاڌو کائڻ.
- (5) جيڪا شيءِ کائي يا پي رهيو هجي ان کي ڦوڪ ڏيڻ.
- (6) دسترخوان تي ماني اچڻ کان پوءِ ڪنهن ٻئي شيءِ جو انتظار ڪرڻ.
- (7) مانيءَ کي چري سان ڪٽڻ.
- (8) مانيءَ کي ٻوڙ جي ٿانو جي هيٺيان رکڻ.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- (9) هڏي تي چنبريل گوشت کي اهڙي نموني سان صاف ڪرڻ جو هڏي تي بلڪل گوشت باقي نه رهي.
- (10) ميوو جي ڪل لاهڻ جنهن جي ڪل کاڌي وڃي ٿي.
- (11) ميوو سڄو کائڻ کان اڳ ۾ اڇلي ڇڏڻ.

پاڻي پيئڻ جا آداب

مسئلو 2601- پيئڻ جي آداب ۾ ڪجهه ڪم شامل آهن:

- (1) پاڻي چوسڻ وانگر پيئڻ.
- (2) ڏينهن جو بيهي پاڻي پيئڻ.
- (3) پاڻي پيئڻ کان اڳ ۾ بسم الله ۽ بعد ۾ الحمد لله چوڻ.
- (4) پاڻي ٽن ساهين ۾ پيئڻ.
- (5) خواهش ۽ چاهت سان پاڻي پيئڻ.
- (6) پاڻي پيئڻ کان پوءِ حضرت امام حسين عليه السلام ۽ انهن جي اهلبيت کي ياد ڪجي ۽ انهن جي قاتلن تي لعنت ڪجي.

اهي ڪم جيڪي پيئڻ ۾ نا پسند آهن

مسئلو 2602- پاڻي گهڻو پيئڻ، سڀني کاڌي کان پوءِ پاڻي پيئڻ ۽ رات ۾ بيهي پاڻي پيئڻ کي ناپسند ڪيو ويو آهي، اهڙي طرح ڪبي هٿ سان پاڻي پيئڻ، اهڙي طرح ٿانو جي ڀڳل جاءِ کان پاڻي پيئڻ يا ڪڙي وٺان پاڻي پيئڻ جي ملامت ڪئي وئي آهي.

نذر ۽ عهد جا حڪم

مسئلو 2603- نذر (باس) مان مراد هي آهي ته ماڻهو پاڻ تي واجب ڪري ته الله تعاليٰ جي راضي ٿي لاءِ ڪوبه سٺو ڪم ڪندو يا ڪو اهڙو ڪم جنهن جو نه ڪرڻ ڀلو هجي الله جي راضي ٿي خاطر ڇڏي ڏيندو.

مسئلو 2604- نذر (باس) ۾ صيغو پڙهڻ گهرجي. پر اهو ضروري ناهي ته اهو عربيءَ ۾ پڙهيو وڃي. جيڪڏهن ڪو شخص چوي ته جيڪڏهن منهنجو بيمار صحتياب ٿي ويو ته خدا جي خاطر مون تي واجب آهي ته ڏهه رپيا فقير کي ڏيان ته ان جو نذر (باس) صحيح آهي جيڪڏهن چوي ته مون خدا لاءِ نذر ڪيو ته هيئن ڪندس ته احتياط واجب مطابق عمل ڪري پر جي خدا جو نالو نه وٺي ۽ فقط چوي ته نذر ڪيم يا ڪنهن الله جي وليءَ جو نالو وٺي ته نذر صحيح ناهي جيڪڏهن نذر صحيح هجي ۽ ان تي ڄاڻي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

واڻي عمل نه ڪري ته گناهگار آهي ۽ كفارو به ڏيڻو پوندس. نذر جي مخالفت جو كفارو قسم جي مخالفت جيترو آهي جيڪو بعد ۾ بيان ٿيندو.

مسئلو 2605- نذر ڪرڻ واري لاءِ ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجي. پنهنجي ارادي ۽ اختيار سان نذر ڪري، اهڙي ماڻهوءَ جو نذر ڪرڻ صحيح ڪونهي جنهن کي مجبور ڪيو وڃي يا جوش، جذبي ۽ ڪاوڙ ۾ بنا ارادي ۽ بي اختيار ٿي نذر ڪري.

مسئلو 2606- جيڪڏهن ڪو مفلس ماڻهو يا سفيه (جيڪو پنهنجو مال بي فائده ڪمن ۾ خرچ ڪندو هجي) نذر ڪري ته ڪا شيءِ فقير کي ڏيندس ته نذر صحيح نه آهي. اهڙي طرح مفلس ماڻهو نذر ڪري ته مثال پنهنجي منع ٿيل مال مان فقير کي ڏيندس ته باس صحيح نه آهي.

مسئلو 2607- عورت جو نذر (باس ڪرڻ) کان پهرين يا پوءِ مڙس کان اجازت نه وٺڻ ان ڪم ۾ جنهن سان مڙس جو حق ضايع ٿئي ته صحيح نه آهي، چاهي شادي کان پهرين نذر (باس) ڪيل هجي ۽ مڙس جي اجازت کان سواءِ عورت جو پنهنجي مال ۾ نذر ڪرڻ صحيح نه آهي (يعني محل اشڪال آهي) ان ڪري احتياط جي رعايت ڪئي وڃي، پر حج، زڪوات، صدقو، پيءُ ماءُ تي احسان ڪرڻ ۽ صلہ رحم ڪرڻ ۾ (احتياط جي رعايت) لازم نه آهي.

مسئلو 2608- جيڪڏهن زال، مڙس جي اجازت سان نذر (باس) ڪري ته پوءِ مڙس ان جي نذر کي ختم نٿو ڪري سگهي ۽ کيس نذر (باس) تي عمل ڪرڻ کان روڪي نه ٿو سگهي.

مسئلو 2609- پٽ جي نذر (باس) ڪرڻ ۾ پيءُ جي اجازت شرط نه آهي پر جيڪڏهن پيءُ يا ماءُ کيس ان عمل کان منع ڪن جنهن جو نذر (باس) ڪيو اٿس جيڪڏهن اهو روڪڻ محبت جي ڪري هجي ۽ پيءُ، ماءُ کي ڏک ٿئي ته ان جو نذر باطل آهي.

مسئلو 2610- انسان ڪنهن اهڙي ڪم جو نذر ڪري جنهن تي عمل ڪرڻ هن لاءِ ممڪن هجي، ان ڪري مثال طور جيڪڏهن ڪو ماڻهو پيدل ڪربلا وڃي نه سگهي اهو باس ڪري ته پيدل ڪربلا ويندس ته سندس باس صحيح نه آهي. جيڪڏهن نذر (باس) ڪرڻ وقت ان تي عمل ڪرڻ ممڪن هو، پوءِ نا ممڪن ٿي وڃي ته نذر باطل ٿي ويندو ۽ ڪابه شيءِ ان تي نه آهي سواءِ ان باس جي.

جنهن ۾ روزي رکڻ جي باس ڪري ۽ ان ۾ قدرت نه رکندو هجي ته احتياط واجب هي آهي ته هر ڏينهن جي بدران 750 گرم کاڌو فقير کي ڏي يا ڏيڍ ڪلو (خوراڪ) ان شخص کي ڏي جيڪو هن جي بدران روزو رکي ٿو.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو 2611- جيڪڏهن ڪو ماڻهو باس باسي ته حرام يا مڪروه ڪم انجام ڏيندو يا ڪوئي واجب يا مستحب ڪم ڇڏي ڏيندو ته ان جو نذر صحيح ناهي.

مسئلو 2612- جيڪڏهن ڪو ماڻهو باس باسي ته ڪو مباح ڪم ڪندو يا ڇڏي ڏيندو ۽ ان ڪم کي ڪرڻ يا نه ڪرڻ برابر هجي ته سندس باس صحيح ناهي ۽ جيڪڏهن ان ڪم جو ڪرڻ ڪنهن لحاظ سان شريعت ۾ بهتر هجي ۽ انسان انهيءَ ئي لحاظ کان نذر (باس) ڪري مثال باس باسي ته فلاڻو ڪاڌو ڪائيندس جيئن خدا جي عبادت لاءِ قوت حاصل ٿئي ته ان جو نذر صحيح آهي ۽ جيڪڏهن ان ڪم کي ڇڏي ڏيڻ ڪنهن لحاظ کان شريعت ۾ بهتر هجي ۽ انسان نذر به انهيءَ لحاظ سان ڪري ته ان ڪم کي ڇڏي ڏيندو، مثال جيئن ته تماڪ نقصان ڪار آهي ان ڪري نذر ڪري ته ان کي استعمال نه ڪندو ته نذر صحيح آهي پر جيڪڏهن بعد ۾ تماڪ کي ڇڏڻ نقصان ڪار هجي ته نذر باطل ٿي ويندو.

مسئلو 2613- جيڪڏهن ڪو ماڻهو واجب نماز کي اهڙي جاءِ تي پڙهڻ جو نذر ڪري جتي وڌيڪ ثواب ناهي، مثال نذر ڪري ته ڪمري ۾ نماز پڙهندو ته جيڪڏهن اتي نماز پڙهڻ ڪنهن شرعي لحاظ کان بهتر هجي، مثال اتي اڪيلائي (خلوت) هجي ان ڪري انسان حضور قلب پيدا ڪري سگهي ٿو ۽ ان لحاظ کان نذر ڪري ته ان جي نذر صحيح آهي.

مسئلو 2614- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ڪم ڪرڻ جو نذر (باس) باسي ته کيس گهرجي ته اهو عمل اهڙي طرح ادا ڪري جيئن نذر ڪيو هئائين مثال جيڪڏهن نذر ڪري ته مهيني جي پهرين تاريخ صدقو ڏيندو يا روزو رکندو يا مهيني جي پهرين تاريخ تي مهيني جي شروعات جي نماز پڙهندو ته ان ڏينهن، هو صدقو ڏيندو ته جيڪڏهن ان ڏينهن کان اڳ ۾ يا پوءِ اهو عمل ادا ڪري ته ڪافي ناهي، اهڙي طرح جيڪڏهن ڪو ماڻهو نذر ڪري ته جڏهن سندس مريض صحتياب ٿيندو ته هو صدقو ڏيندو ته جيڪڏهن ان مريض جي صحتياب ٿيڻ کان اڳ ۾ صدقو ڏي ته ڪافي ناهي.

مسئلو 2615- جيڪڏهن ڪو ماڻهو روزي رکڻ جو نذر ڪري ۽ روزي رکڻ جو وقت ۽ تعداد مقرر نه ڪري ته جيڪڏهن هڪ روزو رکي ته ڪافي آهي. جيڪڏهن نماز پڙهڻ جو نذر ڪري ۽ نماز جو تعداد ۽ خصوصيتون نه ڄاڻائي ته جيڪڏهن هڪ نماز به رڪعتي پڙهي يا نماز وتر پڙهي ته ڪافي آهي. جيڪڏهن نذر ڪري ته صدقو ڏي، ان جو مقدار ۽ جنس نه ڄاڻائي ته جيڪڏهن اهڙي شيءِ صدقو ڏي جو عام طرح ان کي صدقو چئجي ته هن پنهنجي نذر تي عمل ڪيو آهي. جيڪڏهن نذر ڪري ته ڪو ڪم خدا جي راضي لاءِ ادا ڪندو ته جيڪڏهن هڪ نماز پڙهي، هڪ روزو رکي يا ڪا شيءِ صدقي طور ڏي ته هن پنهنجي نذر کي پورو ڪيو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2616- جيڪڏهن ڪو ماڻهو نذر ڪري ته هڪ خاص ڏينهن تي روزو رکندو ته کيس گهرجي ته ان ئي خاص ڏينهن تي روزو رکي جيڪڏهن ڄاڻي وائي روزو نه رکي ته ان کي گهرجي ته ان ڏينهن جي روزي جي قضا کان علاوه ڪفارو به ڏي پر ان ڏينهن سفر سبب روزو نه رکڻ جو کيس اختيار آهي جيڪڏهن سفر ۾ هجي ته ضروري ناهي ته رهائش جو ارادو ڪري يا ڪنهن ٻئي عذر مثال بيماري يا حيض جي ڪري روزو نه رکي ته ضروري آهي ته روزي جي قضا ڪري ليڪن ڪفارو واجب نه آهي.

مسئلو 2617- جيڪڏهن انسان اختيار سان پنهنجي نذرتي عمل نه ڪري ته ان کي گهرجي ته ڪفارو ڏي.

مسئلو 2618- جيڪڏهن ماڻهو معين وقت تائين ڪنهن عمل کي ڇڏي ڏيڻ جو نذر ڪري ته ان وقت جي گذرڻ کان پوءِ ان عمل کي انجام ڏئي سگهي ٿو، پر جيڪڏهن وقت گذرڻ کان اڳ ۾ پلجي يا ڪنهن مجبوريءَ کان اهو عمل انجام ڏي ته ان تي ڪجهه به واجب نه آهي، پر پوءِ به لازمي آهي ته ان وقت تائين ان عمل کي ادا نه ڪري، پر جيڪڏهن ان وقت جي اچڻ کان اڳ ۾ ڪنهن عذر کان سواءِ ان ساڳئي عمل کي ٻيهر انجام ڏي ته کيس ڪفارو ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 2619- جنهن ماڻهو ڪنهن ڪم کي ڇڏي ڏيڻ جو نذر ڪيو هجي ۽ ان جي لاءِ ڪو وقت مقرر نه ڪيو هجي، جيڪڏهن اهو پلجي يا مجبوريءَ ۾ يا غفلت جي ڪري يا جهالت جي ڪري اهو ڪم ڪري ته ان تي ڪفارو واجب ناهي پر ان کان پوءِ جڏهن به اختيار جي حالت ۾ ان عمل کي ادا ڪري ته کيس ڪفارو ڏيڻ گهرجي.

مسئلو 2620- جيڪڏهن ماڻهو باس باسي ته هر هفتي هڪ خاص ڏينهن مثال جمع جو روزو رکندو ته جيڪڏهن عيد الفطر يا عيد قربان ٿي پوي يا جمعي جي ڏينهن کيس ڪو عذر مثال سفر يا حيض پيش اچي ته ان کي گهرجي ته ان ڏينهن روزو نه رکي ۽ ان جي قضا انجام ڏي.

مسئلو 2621- جيڪڏهن ڪو ماڻهو باس باسي ته هڪ خاص مقدار صدقو ڏيندو ته جيڪڏهن هو صدقي ڏيڻ کان اڳ ۾ مري وڃي ته ان جي مال مان ايتري مقدار ۾ صدقو ڏيڻ لازمي ڪونهي پر بهتر آهي ته ان جا بالغ وارث ميراث جي پنهنجي حصي مان اوترو مقدار ميت جي طرف کان صدقي طور ڏين.

مسئلو 2622- جيڪڏهن ماڻهو باس باسي ته هڪ خاص فقير کي صدقو ڏيندس ته اهو ڪنهن ٻئي کي نٿو ڏئي سگهي، پر جيڪڏهن اهو خاص فقير مري وڃي ته صدقو ان فقير جي وارثن کي ڏيڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 2623- جيڪڏهن ڪو ماڻهو باس باسي ته آئم عليهم السلام مان ڪنهن هڪ مثال حضرت امام حسين عليه السلام جي زيارت کان مشرف ٿيندو ته جيڪڏهن هو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

ڪنهن ٻئي امام جي زيارت لاءِ هليو وڃي ته ڪافي ناهي، پر جيڪڏهن ڪنهن عذر جي ڪري ان امام جي زيارت نه ڪري سگهي ته ان تي ڪجهه به واجب ناهي.

مسئلو 2624- جنهن ماڻهوءَ زيارت جو نذر ڪيو هجي، جيڪڏهن غسل زيارت ۽ ان جي نماز جو نذر نه ڪيو هجي ته ان لاءِ غسل ۽ نماز ادا ڪرڻ ضروري ناهي.

مسئلو 2625- جيڪڏهن ڪو شخص ڪنهن امام يا امام جي فرزند جي حرم جي لاءِ ڪنهن رقم جو نذر ڪري، پر ڪهڙي ڪم ۾ خرچ ڪندو معين نه ڪري ته ان کي گهرجي ته ان مال کي انهيءَ ئي حرم جي مرمت، روشني ۽ فرش وغيره لاءِ استعمال ڪري جيڪڏهن حرم ۾ خرچ ڪرڻ ممڪن نه هجي يا ان جي ضرورت نه هجي ته جيڪي زوار محتاج آهن انهن تي خرچ ڪري.

مسئلو 2626- جيڪڏهن ماڻهو ڪنهن پيغمبر يا امام يا امامزادي گذريل علماء مان ڪنهن جي لاءِ ڪا شيءِ نذر ڪري ته جيڪڏهن ڪنهن خاص طرح استعمال لاءِ نذر ڪيو هجي ته ان نذر کي ان ئي طرح استعمال ڪري، پر جيڪڏهن ڪنهن خاص طرح استعمال جي نيت نه ڪري ته بهتر آهي ته ان کي اهڙي جاءِ تي استعمال ڪري جيڪا امام سان نسبت رکندي هجي مثال ڪنهن محتاج زوار کي ڏي يا ان امام جي حرم جي ڪمن تي خرچ ڪري يا اهڙي ڪم ۾ خرچ ڪري جنهن سان ان امام يا امامزادي جو نالو بلند ٿئي.

مسئلو 2627- جنهن رڍ کي صدقي لاءِ يا ڪنهن امام لاءِ نذر ڪيو وڃي، جيڪڏهن اها نذر ڪرڻ کان اڳ ۾ کير ڏي يا بچو ڄڻي ته اهو نذر ڪرڻ واري جو مال آهي، پر جيڪڏهن نذر عام هجي ته کير ۽ ڦر نذر ۾ حساب ٿيندو ۽ رڍ جي اُن ۽ اها جيتري مقدار ۾ ٿلهي متاري ٿي وڃي اهو نذر جو حصو آهي.

مسئلو 2628- جڏهن ڪو شخص نذر ڪري ته جيڪڏهن سندس مريض تندرست ٿي وڃي يا سندس مسافر واپس اچي ته هو فلاڻو ڪم ڪندو ته جيڪڏهن خبر پويس ته نذر ڪرڻ کان اڳ ۾ مريض صحتياب ٿي ويو هو يا مسافر واپس اچي ويو هو ته نذر تي عمل ڪرڻ ضروري ناهي.

مسئلو 2629- جيڪڏهن ماءُ يا پيءُ باس باسين ته پنهنجي ڌيءُ جي شادي سيد سان ڪندا ته بالغ ٿيڻ کان پوءِ چوڪري تي ڪجهه به فرض نه ٿو ٿئي ۽ ان باري ۾ خود مختيار آهي ۽ والدين جي نذر کي ڪا اهميت ڪانهي.

مسئلو 2630- جيڪڏهن ڪو ماڻهو الله تعاليٰ سان عهد ڪري ته جيڪڏهن سندس ڪا خاص شرعي حاجت پوري ٿي ويندي ته هو فلاڻو نيڪ ڪم ڪندو ته جڏهن سندس حاجت پوري ٿي وڃي ته کيس گهرجي ته ان نيڪ ڪم کي ادا ڪري ۽ جيڪڏهن اهڙي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

طرح هو ڪنهن حاجت کي ذڪر نه ڪري ۽ عهد ڪري ته فلاڻو نيڪ ڪم ادا ڪندو ته اهو ڪم مٿس واجب ٿي وڃي ٿو.

مسئلو 2631- عهد ۾ به نذر وانگر صيغو پڙهڻ ضروري آهي ۽ مثال چوي مان خدا سان عهد ڪريان ٿو ته هيئن ڪندس ۽ ان ڪم لاءِ ضروري نه آهي ته شرعاً بهتر هجي بلڪه شرعاً ان کان روڪ نه ٿيل هجي پر عاقلن جي نظر ۾ اهو ڪم بهتر هجي يا خود ان شخص جي مصلحت ۾ هجي پر جي عهد کان پوءِ اهو ڪم اهڙي طرح ٿي وڃي جو ڪا به مصلحت نه هجيس ۽ شرعاً بهتر نه هجي توهي جو مڪروه ٿي ويو هجي ان عهد تي عمل ڪرڻ لازم ناهي.

مسئلو 2632- جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي عهد تي عمل نه ڪري ته گناهگار آهي ۽ کيس گهرجي ته ڪفارو به ڏي يعني (60) سٺ فقيرن کي کاڌو ڪارائي يا ٻه مهينا مسلسل روزا رکي يا هڪ غلام کي آزاد ڪري.

قسم ڪٽڻ جا حڪم

مسئلو 2633- جڏهن ڪو ماڻهو قسم ڪٽي ته فلاڻو ڪم ڪندس يا نه ڪندس مثال قسم ڪٽي ته روزا رکندس يا تماڪ نه پيئندس ته جيڪڏهن بعد ۾ ڄاڻي وائي ان قسم جي خلاف عمل ڪري ته گناهگار ٿيندو ۽ کيس ڪفارو ادا ڪرڻ گهرجي يعني هڪ غلام آزاد ڪري يا ڏهن فقيرن کي پيٽ پري ماني ڪارائي يا ڏهن فقيرن کي پوشاڪ پارائي ۽ جيڪڏهن انهن عملن کي ادا نه ڪري سگهي ته کيس ٽي ڏينهن مسلسل روزا رکڻ گهرجن.

مسئلو 2634- قسم جا ڪجهه شرط آهن:

- 1- جيڪو ماڻهو قسم ڪٽي ان لاءِ ضروري آهي ته بالغ ۽ عاقل هجي، ارادي ۽ اختيار سان قسم ڪٽي، ٻار، چريو يا مست يا ان ماڻهوءَ جو قسم ڪٽڻ جنهن کي مجبور ڪيو ويو هجي صحيح نه آهي. جيڪڏهن ماڻهو ڪاوڙ، جي حالت ۾ ارادي ۽ اختيار کان سواءِ قسم ڪٽي ته ان لاءِ به ساڳيو حڪم آهي.
- 2- قسم ڪٽڻ وارو جنهن ڪم جي ڪرڻ لاءِ قسم ڪٽي ٿو اهو حرام يا مڪروه نه هجي ۽ جنهن ڪم کي نه ڪرڻ جو قسم ڪٽي اهو واجب يا مستحب نه هجي. جيڪڏهن مباح ڪم ڪرڻ يا نه ڪرڻ جو قسم ڪٽي ته ان جو ڪرڻ يا نه ڪرڻ ماڻهن جي نظر ۾ بهتر هجي يا خود ان جي مصلحت ۾ هجي ته ان جو قسم صحيح آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- 3- قسم کڻڻ وارو خداوند عالم جي نالن مان ڪنهن اهڙي نالي جو قسم کڻي جيڪو سندس مقدس هستي کان سواءِ ڪنهن ٻئي لاءِ استعمال نه ٿيندو هجي، مثال خدا ۽ الله، پر جيڪڏهن اهڙي نالي يا صفت يا فعل جو قسم کڻي جيڪو الله سان مخصوص آهي جيئن چوي ته مثال ان جو قسم جنهن آسمانن ۽ زمين کي پيدا ڪيو اهڙي طرح ان نالي سان قسم کڻي جيڪو الله تعاليٰ کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي لاءِ به استعمال ٿيندو هجي پر خدا جي لاءِ ايترو ته عام استعمال ٿيندو هجي جو جڏهن به اهو نالو ونجي ته خدا بزرگ ۽ برتر جي ذات ئي ذهن ۾ اچي مثال جيڪڏهن ڪوئي خالق ۽ رازق جو قسم کڻي ته قسم صحيح آهي بلڪ جيڪڏهن اهڙي نالي سان قسم کڻي جو فقط خدا جو قسم کڻڻ سمجه ۾ اچي جيئن سميع ۽ بصير ته اهو قسم به صحيح آهي.
- 4- قسم کي زبان سان چوي، ليڪن گونگي ماڻهوءَ جو اشاري سان قسم کڻڻ صحيح آهي، جيڪو ماڻهو ڳالهائڻ تي قدرت نه ٿورڪي جي لکي ۽ دل ۾ ان جو ارادو ڪري ته به ڪافي آهي. بلڪ ڳالهائڻ وارو به اگر ائين ڪري ته احتياط واجب مطابق ان تي عمل ڪري.
- 5- عمل ڪرڻ ممڪن هجي، جيڪڏهن قسم کڻڻ وقت ته ممڪن نه هو ليڪن بعد ۾ عمل ڪرڻ جي قدرت ٿئي ته جنهن وقت کان قدرت اٿس پر پوءِ عمل ڪرڻ ۾ عاجز ٿئي ته ان جو قسم باطل آهي اهڙي طرح جيڪڏهن عمل ڪرڻ ۾ ايتري تڪليف هجي جو عام طور برداشت نه ڪري سگهجي توڻي جو قدرت جو نه هجڻ هن جي اختيار سان ٿيو هجي يا نه، ليڪن جيڪڏهن هن جي دير ڪرڻ بلاوجہ هجي ته گناه به ٿيندس ۽ ڪفارو به واجب آهي.
- مسئلو 2635- جيڪڏهن پيءُ قسم کڻڻ کان پٽ کي روڪي يا عورت مڙس جي اجازت کان سواءِ قسم کڻي ته انهن جو قسم صحيح نه آهي.
- مسئلو 2636- جيڪڏهن اولاد پيءُ جي اجازت کان سواءِ قسم کڻي يا عورت مڙس جي اجازت کان سواءِ قسم کڻي ته پيءُ ۽ مڙس انهن جي قسم کي ختم ڪري سگهن ٿا.
- مسئلو 2637- جيڪڏهن انسان ڀل ۾ يا مجبوريءَ ۾ يا توجهه نه هجڻ ڪري پنهنجي قسم تي عمل نه ڪري ته ان تي ڪفارو واجب نه آهي اهڙي طرح ڪنهن کي مجبور ڪيو وڃي ته قسم تي عمل نه ڪري. وسواسي ماڻهوءَ جو قسم کڻڻ مثال الله جو قسم ته هاڻي نماز پڙهان ٿو. وسواس ۽ شڪ ڪري نماز ۾ مشغول نه ٿئي ۽ سندس شڪ ڪرڻ ان جي وس کان ٻاهر هجي ۽ قسم تي عمل نه ڪري ته ان تي ڪفارو واجب نه آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2638- جيڪڏهن ڪو شخص قسم ڪئي ته مان سچ ٿو ڳالهائين، جيڪڏهن ان جي ڳالهه سچ هجي ته قسم ڪڍڻ مڪروه آهي. جي ڪوڙ هجي ته قسم ڪڍڻ حرام آهي، بلڪ جهيڙن کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪوڙو قسم ڪڍڻ گناهه ڪبيره مان آهي. پر جيڪڏهن پاڻ کي يا مسلمان کي ظالم کان بچائڻ لاءِ ڪوڙو قسم ڪئي ته ڪا ڳالهه نه آهي. پر ڪڏهن ته واجب ٿئي ٿو. جي توريو ڪري سگهي ٿو ۽ متوج به هو ته احتياط واجب مطابق توريو ڪري (يعني لفظ مان اصل معنيٰ جو ارادو نه ڪري ۽ ان تي ڪو اشارو به نه هجي) مثال ڪو ظالم ڪنهن کي تڪليف ڏيڻ چاهي ٿو. ڪنهن کان پڇي ته فلاڻي کي ڏنئي ۽ ماڻهوءَ هڪ ڪلاڪ پهريان ان کي ڏنو هجي، چوي ته مون نه ڏنو ۽ ارادو ڪري ته پنج منٽ پهريان نه ڏنو آهي.

وقف جا حڪم

مسئلہ 2639- جيڪڏهن ڪو شخص ڪا شيءِ وقف ڪري ته اها شيءِ سندس ملڪيت مان نڪري ويندي ۽ پاڻ يا ٻيو شخص ان کي بخشي يا ڪپائي نه ٿو سگهي، ڪو به شخص ان مان ورثو نه ٿو کڻي سگهي. ليڪن ڪجهه وقف اهڙا آهن جيڪي مسئلي نمبر 2054، 2055 ۾ بيان ٿيل آهن ڪپائڻ ۾ ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلہ 2640- اهو ضروري ناهي ته وقف جو صيغو عربيءَ ۾ پڙهيو وڃي، پر مثال جيڪڏهن ڪو ماڻهو چوي ته مون پنهنجو ڪتاب طالب علمن لاءِ وقف ڪيو ته وقف صحيح آهي ۽ عمل سان به وقف ثابت ٿي وڃي ٿو. مثال جيڪو ماڻهو وقف جي نيت سان نڪ (تڏي) مسجد ۾ رکي يا مسجد ٺاهڻ جي نيت سان ڪا جڳهه تعمير ڪري ۽ ان کي نمازين جي اختيار ۾ ڏي ته وقف ثابت ٿي ويندو ۽ رڳو ارادي سان وقف ٿيڻ ثابت نه ٿيندو. وقف صحيح ٿيڻ لاءِ ڪنهن جو قبول ڪرڻ ضروري ناهي چاهي وقف عام عمومي يا خصوصي هجي ۽ قربت جي نيت به ضروري نه آهي.

مسئلہ 2641- جيڪڏهن ماڻهو پنهنجي ڪا شيءِ وقف جي لاءِ مخصوص ڪري ۽ وقف جو صيغو پڙهڻ کان اڳ ۾ پڇتائي يا مري وڃي ته وقف واقع نٿو ٿئي اهڙي طرح جيڪڏهن خاص وقف ۾ وقف واري شيءِ جنهن ماڻهوءَ لاءِ وقف ٿيل هجي ان جي قبضي ۾ نه ڏني هجي ۽ وقف ڪندڙ مري وڃي ته وقف ختم ٿي ويندو.

مسئلہ 2642- جيڪو ماڻهو ڪنهن مال کي وقف ڪري ٿو ان کي گهرجي ته صيغو پڙهڻ کان وٺي ان مال کي هميشه جي لاءِ وقف ڪري ۽ مثال هو اهو چوي ته هي مال منهنجي مرڻ کان پوءِ وقف آهي ته جيئن اهو مال صيغو پڙهڻ کان وٺي مرڻ تائين

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

وقف ناهي ٿيو ان ڪري وقف صحيح ناهي ۽ جيڪڏهن چوي ته هي مال ڏهن سالن تائين وقف رهندو ۽ پوءِ وقف نه رهندو يا چوي ته ڏهن سالن تائين وقف رهندو ۽ پوءِ وري پنجن سالن تائين وقف نه رهندو ۽ پوءِ وري وقف ٿي ويندو ته وقف صحيح ناهي ليڪن ان صورت ۾ مال کي بند ڪرڻ چاهي ٿو ته بند ٿي ويندو.

مسئلو 2643- خاص وقف ان صورت ۾ صحيح آهي جڏهن ان مال کي انهن ماڻهن جي هٿ ۾ ڏئي جن لاءِ وقف ڪيو اٿس يا انهن جي وليءَ يا وڪيل کي ڏئي جي پهرئين طبقي جا موجود فرد استعمال ڪن ته ڪافي آهي ۽ جيڪڏهن ڪجهه استعمال ۾ آڻن ته انهن جي لحاظ کان صحيح آهي پر جيڪڏهن پنهنجي مال کي پنهنجي ننڍي اولاد لاءِ وقف ڪري جيڪڏهن خود اهو مال سندس هٿ ۾ هجي ته ڪافي آهي ۽ وقف صحيح آهي.

مسئلو 2644- عمومي وقف مثال مدرسو يا مسجد وغيره ۾ قبضو ضروري ناهي، پر صرف وقف ڪرڻ سان ئي ان جو وقف ٿيڻ ثابت ٿي وڃي ٿو.

مسئلو 2645- ضروري آهي ته وقف ڪرڻ وارو بالغ، عاقل هجي. ارادو ۽ اختيار رکندو هجي. شريعت جي لحاظ کان پنهنجي ملڪيت کي استعمال ڪري سگهندو هجي ان ڪري سفيو يعني اهو ماڻهو جيڪو پنهنجو مال بيهوده ڪمن ۾ خرچ ڪندو هجي، ڪا شيءِ وقف ڪري ته جيئن ته هو پنهنجي مال کي خرچ ڪرڻ جو اختيار نٿو رکي ان ڪري ان جو وقف صحيح ناهي.

مسئلو 2646- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن مال کي اهڙي ٻار لاءِ مخصوص ڪري جيڪو اڃا ماءُ جي پيٽ ۾ آهي ۽ پيدا نه ٿيو هجي ته ان وقف جي صحيح ٿيڻ ۾ اشڪال آهي ۽ لازم آهي ته احتياط ڪجي، پر جيڪڏهن ڪو مال اهڙن ماڻهن لاءِ وقف ڪجي جيڪي موجود هجن ۽ انهن سان گڏ اهڙن ماڻهن جي لاءِ به وقف ڪجي. جيڪي بعد ۾ پيدا ٿيندا ته جيڪڏهن وقف جي واقع ٿيڻ وقت اهي ماءُ جي پيٽ ۾ به نه هجن ته اهو وقف صحيح آهي مثال ڪو شخص ڪا شيءِ پنهنجي اولاد لاءِ وقف ڪري ته ان کان اولاد جي اولاد ۽ وري اولاد جي هر طبقي کان پوءِ اچڻ وارو ٻيو طبقو ان وقف مان فائدو حاصل ڪري ته وقف صحيح آهي.

مسئلو 2647- جيڪڏهن ماڻهو ڪنهن شيءِ کي پاڻ لاءِ وقف ڪري، مثال ڪو دڪان وقف ڪري جيئن ان جي آمدني سندس مرڻ کان پوءِ سندس قرض ۽ عبادتن تي خرچ ڪئي وڃي ته اهو وقف صحيح ناهي، پر جيڪڏهن مثال هو ڪا جڳهه فقيرن جي لاءِ وقف ڪري ۽ پاڻ به فقير ٿي وڃي ته وقف جي جڳهه کي استعمال ڪري سگهي ٿو پر جيڪڏهن ان جو ڪرايو وقف ڪري ته فقيرن ۾ ورهائين ۽ پاڻ فقير ٿي وڃي ته ان ڪرائي مان پئسا وٺڻ محل اشڪال آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2648- جيڪا شيءِ ڪنهن ماڻهوءَ وقف ڪئي هجي جيڪڏهن هو ان جو متولي به مقرر ڪري ته متوليءَ کي گهرجي ته وقف ڪرڻ واري جي هدايتن جي مطابق عمل ڪري ۽ جيڪڏهن وقف ڪرڻ وارو متولي مقرر نه ڪري ۽ مال مخصوص ماڻهن لاءِ مثال پنهنجي اولاد لاءِ وقف ڪري ته ان جي استعمال ۾ اهي ماڻهو مختار آهن ۽ جيڪڏهن اهي بالغ نه هجن ته پوءِ انهن جو ولي مختيار آهي ۽ وقف کي استعمال ڪرڻ جي لاءِ شرعي حاڪم جي اجازت جي ضرورت ناهي ليڪن وقف جي مصلحت يا ايندڙ نسلن جي مصلحت مثال وقف جي تعمير ڪرائڻ، پوئين نسلن لاءِ ڪرائي تي ڏيڻ شرعي حاڪم جي اختيار ۾ آهي.

مسئلہ 2649- جيڪڏهن ڪا ملڪ غريبن يا سادات لاءِ وقف ڪئي وڃي ۽ يا اها وقف ٿئي ته ان جو نفعو نيڪ ڪمن تي خرچ ٿئي، جيڪڏهن ان لاءِ ڪو متولي معين ٿيل نه هجي ته ان جو اختيار شرعي حاڪم کي آهي.

مسئلہ 2650- جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ملڪيت کي مخصوص ماڻهن جي لاءِ مثال پنهنجي اولاد لاءِ وقف ڪري ته جيئن هڪ طبقي (نسل) کان پوءِ ٻيو طبقو (نسل) ان مان فائدو حاصل ڪندو رهي ته جيڪڏهن وقف جو متولي ان مال کي ڪرائي تي ڏي ۽ بعد ۾ مري وڃي ته ڪرائي جو معاملو باطل ناهي، پر جيڪڏهن ان ملڪيت جو ڪو متولي نه هجي ۽ جن ماڻهن لاءِ اها ملڪيت وقف ٿي آهي انهن مان هڪ طبقو ان کي ڪرائي تي ڏي ۽ ڪرائي جي وقت جي دوران اهو طبقو مري وڃي ۽ جيڪو طبقو ان کان بعد هجي اهو ان اجاره جي اجازت نه ڏي ته اجارو باطل ٿي ويندو ۽ ان صورت ۾ جڏهن ته مُسْتَأْجِر (جنهن ڪا شيءِ ڪرائي تي ورتي هجي) اجاره جي پوري مدت جو ڪرايو ادا ڪري ڇڏيو هجي ته مرڻ واري طبقي جي موت کان وٺي اجاره جي مدت جي خاتمي تائين وارو ڪرايو ان طبقي (مرڻ واري) جي مال مان واپس وٺندو.

مسئلہ 2651- جيڪڏهن وقف ٿيل ملڪيت خراب ٿي وڃي ته به ان جي وقف جي حيثيت ٺٽي بدلجي سواءِ ان صورت جي ته وقف ڪرڻ واري ڪا شيءِ ڪنهن خاص عنوان لاءِ وقف ڪئي هجي ۽ اهو عنوان ختم ٿي وڃي مثال ڪنهن ماڻهوءَ ڪنهن باغ کي باغ هجڻ سان وقف ڪيو هجي ته جيڪڏهن اهو باغ برباد ٿي وڃي ته وقف باطل ٿي وڃي ٿو ۽ وقف ٿيل مال وقف ڪندڙ جي وارثن جي ملڪيت ٿي ويندي.

مسئلہ 2652- جيڪڏهن ڪنهن ملڪيت جو ڪجهه مقدار وقف هجي ۽ ڪجهه مقدار وقف نه هجي ۽ اها ملڪيت تقسيم نه ڪئي وئي هجي ته وقف جو متولي ۽ ان جو مالڪ اهو حصو جيڪو وقف ناهي ٿيو ان کي جدا ڪري سگهن ٿا.

مسئلہ 2653- جيڪڏهن وقف جو متولي خيانت ڪري ۽ ان مان ملندڙ آمدني مقرر ڪيل شيءِ ۾ استعمال نه ڪري ته شرعي حاڪم ڪنهن امين کي ان سان گڏ ڪري ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

جيئن هو متوليٰ کي خيانت کان روکي ۽ جيڪڏهن اهو ممڪن نه هجي ته شرعي حاڪم ان کي هٽائي ان جي جاءِ تي ڪو ايماندار متولي مقرر ڪري سگهي ٿو. مسئلو 2654- جيڪڏهن ڪو تڏو امام بارگاه لاءِ وقف ڪيو ويو هجي ان کي نماز پڙهڻ لاءِ مسجد ۾ نٿو کڻي وڃي سگهجي، چاهي اها مسجد امام بارگاه سان مليل ٿي ڇو نه هجي پر جيڪڏهن امام بارگاه جي ملڪيت هجي ته ان جي متوليٰ جي اجازت سان ٻيءَ جاءِ تي منتقل ڪري سگهجي ٿي.

مسئلو 2655- جيڪڏهن ڪا ملڪيت ڪنهن مسجد جي مرمت جي لاءِ وقف ڪئي وڃي ته جيڪڏهن ان مسجد کي مرمت جي ضرورت نه هجي ۽ ان ڳالهه جو امڪان به نه هجي ته ڪجهه وقت تائين مسجد کي مرمت جي ضرورت پيش ايندي ۽ اهو به ممڪن نه هجي ته ان شيءِ جي آمدني گڏ ڪري رڪن ته جيئن بعد ۾ مسجد جي تعمير ۾ خرچ ٿئي ان صورت ۾ احتياط لازم هي آهي ته ان مان ملندڙ آمدني جيتري قدر وقف جي هدف جي ويجهو هجي ان تي خرچ ڪجي جيئن مسجد جون ٻيون ضرورتون يا ٻي مسجد جي تعمير ڪرڻ.

مسئلو 2656- جيڪڏهن ماڻهو ڪا ملڪيت وقف ڪري ته جيئن ان جي آمدني مسجد جي مرمت تي خرچ ڪئي وڃي ۽ پيش امام ۽ مسجد جي مؤذن کي به ڏني وڃي ته ان صورت ۾ جڏهن علم يا اطمینان هجي ته ان شخص هر هڪ لاءِ ڪيتري مقدار مقرر ڪئي آهي ته آمدني ان جي مطابق خرچ ڪجي ۽ جيڪڏهن انهيءَ باري ۾ يقين يا اطمینان نه هجي ته پهرين مسجد جي مرمت ڪرڻ گهرجي ۽ وري جيڪڏهن ڪجهه مرمت کان بچي ته ان جو متولي ان کي پيش امام ۽ مؤذن ۾ پنهنجي نظر ۽ مصلحت مطابق ورهائي ڏي پر بهتر هي آهي ته اهي ٻئي ماڻهو تقسيم جي باري ۾ هڪ ٻي سان سمجهوتو ڪن.

وصيت جا حڪم

مسئلو 2657- وصيت مان مراد هي آهي ته انسان ڀارت ڪري ته سندس مرڻ کان پوءِ هن لاءِ ڪجهه ڪم ڪيا وڃن يا اهو چوي ته سندس مرڻ کان پوءِ سندس ملڪيت مان ڪا شيءِ فلاڻي ماڻهوءَ جي ملڪيت ٿيندي يا سندس ملڪيت مان ڪا شيءِ فلاڻي ماڻهوءَ جي ملڪيت ۾ ڏني وڃي يا خدا ڪارڻ خير جي ڪمن ۾ استعمال ڪئي وڃي يا پنهنجي اولاد لاءِ يا جيڪي ماڻهو سندس سرپرستيءَ ۾ هجن انهن لاءِ ڪنهن کي نگران يا سرپرست مقرر ڪري جنهن ماڻهوءَ کي وصيت ڪئي وڃي ان کي وصي چوندا آهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلو 2658- جيڪو ماڻهو ڳالهائي نه سگهي جيڪڏهن اهو اشارن سان پنهنجو مطلب سمجھائي سگهي ته هو ڪنهن به ڪم لاءِ وصيت ڪري سگهي ٿو، پر جيڪو ماڻهو ڳالهائي سگهي جيڪڏهن اهو به اهڙي طرح اشاري سان وصيت ڪري جو ان جو مقصد سمجھ ۾ اچي وڃي ته ان جي وصيت صحيح آهي.

مسئلو 2659- جيڪڏهن ڪا اهڙي تحرير (لکت) ملي وڃي جنهن تي مرڻ واري جي صحيح (دستخط) هجي يا مهر لڳل هجي يا اهڙيون نشانيون ملن جن مان خبر پوي ته اها لکت هن وصيت لاءِ لکي آهي ته ان جي مطابق عمل ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 2660- جيڪو شخص وصيت ڪري ٿو عاقل ۽ بالغ هجي ۽ سفيه (فضول خرچ) نه هجي ۽ پنهنجي اختيار سان وصيت ڪري بس نا بالغ ٻار جي وصيت صحيح نه آهي پر ڏهن سالن جو ٻار پنهنجي عزيزن (مائنن) ۽ عمومي سنن ڪمن لاءِ وصيت ڪري ته ٻنهي ۾ سندس وصيت صحيح آهي پر جيڪڏهن عزيزن کان سواءِ يا ستن سالن جو ٻار ٿورڙي مال جي وصيت ڪري ته محل اشڪال آهي، ان ڪري احتياط جي رعايت ڪئي وڃي. جيڪڏهن ڪو سفيه هجي ته ان جي وصيت سندس ملڪيت ۾ عمل ڪرڻ جي قابل نه آهي ليڪن مال کان سواءِ وصيت تي عمل ٿيندو مثال جنازي کي تيار ڪرڻ جي باري ۾ وصيت ڪري.

مسئلو 2661- جنهن ماڻهو مثال پنهنجو پاڻ کي ڄاڻي وائي زخمي ڪيو هجي يا زهر کاڌو هجي جيڪو سندس مرڻ جو سبب ٿي وڃي، جيڪڏهن اهو وصيت ڪري ته ان جي مال مان ڪجهه مقدار ڪنهن خاص مقصد لاءِ استعمال ڪجي ته ان جي وصيت قابل عمل ناهي پر جيڪڏهن جهاد ۾ هجي ته وصيت قبول آهي ۽ مال کان سواءِ ٻين ڪمن ۾ وصيت صحيح آهي.

مسئلو 2662- جيڪڏهن ڪو شخص وصيت ڪري ته ان جي ملڪيت مان ڪا شيءِ ڪنهن ٻئي جو مال ٿئي ته انهيءَ صورت ۾ جڏهن ته اهو ٻيو ان وصيت کي قبول ڪري، چاهي ان جو قبول ڪرڻ مرڻ واري جي زندگي ۾ هجي يا مرڻ کان پوءِ اها شيءِ وصيت ڪرڻ واري جي موت کان بعد ان ٻئي جي ملڪيت ٿي ويندي البتہ ٽئين حصي کان وڌيڪ نه هجي.

مسئلو 2663- جيڪڏهن انسان پنهنجو پاڻ ۾ موت جون نشانيون ڏسي ته انهي کي گهرجي ته ماڻهن جون امانتون جلدي انهن جي مالڪن کي واپس ڪري يا انهن کي اطلاع ڏئي ڇڏي جنهن جو تفصيل مسئلي نمبر 2302 ۾ گذري ويو ۽ اگر اهو ماڻهن جو مقروض هجي ۽ ادائگيءَ جو وقت نه ٿيو هجي يا قرض جي ادائگيءَ جو وقت اچي ويو هجي ليڪن قرض ڏيندڙ قرض جي گهر نه ٿو ڪري يا گهر ڪري ٿو ليڪن قرض ادا نٿو ڪري سگهي ته ضرور اهڙو ڪم ڪري جو اطمینان ٿيس ته مرڻ کان پوءِ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

سندس قرض ادا ڪيو ويندو مثال جڏهن قرض جي ماڻهن کي خبر نه هجي ته وصيت ڪري ۽ ان تي شاهد به مقرر ڪري، پر جيڪڏهن قرض ادا ڪري سگهي ٿو ۽ وقت به ٿي ويو هجي ۽ قرض ڏيندڙ گهر به ڪئي هجي ته جلدي ادا ڪرڻ گهرجي توڙي جو مرڻ جون نشانيون ڏسڻ ۾ نه اچن.

مسئلو 2664- جيڪو شخص پاڻ ۾ موت جون نشانيون ڏسي جيڪڏهن خمس، زڪوات ۽ ماڻهن جا حق ان جي ذمي هجن ته انهيءَ کي گهرجي ته جلدي ڏئي ڇڏي ۽ جيڪڏهن نه ڏئي سگهي ليڪن هن وٽ مال هجي يا ان ڳالهه جو احتمال هجي ته ڪو ٻيو ماڻهو اهي شيون ڏئي ڇڏيندو ته ان کي گهرجي ته اهڙو ڪم ڪري جنهن سان اطمینان ٿي وڃي ته ان جي مرڻ کان پوءِ ادا ڪيو ويندو مثال اعتماد واري شخص کي وصيت ڪري. اهڙي طرح جيڪڏهن ان تي حج واجب هجي ۽ پاڻ هاڻي نائب نه ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن شرعي قرض مثل خمس ادا ڪري سگهي ٿو ته جلدي ۾ ادا ڪري توڙي جو موت جون نشانيون نه هجن.

مسئلو 2665- جيڪو شخص پنهنجو پاڻ ۾ موت جون نشانيون ڏسي رهيو هجي، جيڪڏهن ان جون نمازون ۽ روزا قضا ٿيل هجن ته ان کي گهرجي ته مثال اهڙو ڪم ڪري جنهن سان مطمئن ٿي وڃي ته مرڻ کان پوءِ ان جي پاران انجام ڏيندا وصيت ڪري ته ان جي مال مان ڪنهن کي اجرت ڏئي عبادتون ادا ڪن، پر جيڪڏهن ان وٽ مال نه به هجي ليڪن ان ڳالهه جو احتمال هجي ته ڪو ماڻهو بغير مزدوريءَ وٺڻ جي اهي عبادتون پوريون ڪري ڇڏيندو ته پوءِ انهيءَ تي واجب آهي ته وصيت ڪري ۽ جيڪڏهن ڪو ماڻهو هجي مثال (وڏو پٽ) اگر هن کي خبر هجي ته جيڪڏهن ان کي اطلاع ڏي ته ان جون قضا نمازن ۽ روزا اهو ادا ڪندو، ادا ڪري، اهو ڪافي آهي ته اطلاع ڏي وصيت ڪرڻ لازم نه آهي.

مسئلو 2666- جيڪو شخص پنهنجو پاڻ ۾ موت جون نشانيون ڏسي رهيو هجي، جيڪڏهن ان جو مال ڪنهن وٽ هجي يا اهڙي جڳهه تي لڪل هجي جنهن جي وارثن کي خبر نه هجي ته احتياط واجب مطابق ان کي گهرجي ته انهن کي اطلاع ڏي ۽ اهو ضروري نه آهي ته هو پنهنجي نابالغ ٻارن جي لاءِ سنڀاليندڙ ۽ سرپرست مقرر ڪري، ليڪن انهي صورت ۾ جڏهن ته سنڀاليندڙ جي بغير ان جو مال ختم ٿيندو هجي يا اهي پاڻ ضايع ٿيندا هجن ته ان کي گهرجي ته ان جي لاءِ هڪ ايماندار سنڀاليندڙ (سرپرست) مقرر ڪري.

مسئلو 2667- اهڙا ڪم جيڪي وصيت ڪرڻ واري سان رابطو رکن ٿا، وصيءَ جو عاقل هجڻ لازم آهي. اهڙي طرح احتياط واجب مطابق جيڪي ڪم ٻين سان رابطو رکن ٿا ان ۾ وصي اطمینان ۽ اعتماد وارو هجڻ گهرجي ۽ احتياط واجب مطابق مسلمان جو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

وصي، مسلمان هجي ۽ فقط نابالغ ٻار کي وصيت ڪرڻ واري جو قصد جيڪڏهن اهو هجي ته ٻار وليءَ جي اجازت کان سواءِ مال کي تصرف (استعمال) ڪري ته احتياط واجب مطابق وصيت صحيح نه آهي ۽ ضروري آهي ته ان جو استعمال ڪرڻ حاکم شرع جي اجازت سان هجي، پر جيڪڏهن ان جو قصد اهو هو ته بالغ ٿيڻ کان پوءِ استعمال ڪري يا وليءَ جي اجازت سان تصرف ڪري ته ڪا ڳالهه نه آهي.

مسئلو 2668- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجا ڪيترائي وصي مقرر ڪري ته جيڪڏهن ان اجازت ڏني هجي ته انهن مان هر هڪ اڪيلو ان جي وصيت تي عمل ڪري سگهي ٿو ته اهو ضروري نه آهي ته اهي وصيت تي عمل ڪرڻ ۾ هڪ ٻئي کان اجازت وٺن ۽ جيڪڏهن وصيت ڪرڻ واري اهڙي ڪا اجازت نه ڏني هجي ته چاهي ان هي چيو هجي ته سڀئي ملي ڪري وصيت تي عمل ڪن يا نه چيو هجي انهن مان (هر وصي) کي گهرجي ته هڪ ٻئي جي راءِ جي مطابق وصيت تي عمل ڪن ۽ جيڪڏهن هو ملي ڪري وصيت تي عمل ڪرڻ جي لاءِ تيار نه هجن ۽ جيڪڏهن توافق نه ڪرڻ جو سبب شرعي نه هجي ته شرعي حاکم انهن کي ائين ڪرڻ تي مجبور ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن هو شريعت جي حاکم جو حڪم نه مڃين يا اختلاف جو سبب شرعي رڪاوٽ هجي ته هو انهن مان ڪنهن هڪ جي جڳهه تي ڪو ٻيو وصي مقرر ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2669- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي وصيت کان ڦري وڃي، مثال پهريان چوي ته هن جي مال جو ٽيون حصو فلاڻي شخص کي ڏنو وڃي ۽ بعد ۾ چوي ته نه ڏنو وڃي ته وصيت باطل ٿي ويندي. جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي وصيت ۾ تبديلي ڪري، مثال هي چئي ته پهريان هڪ شخص کي پنهنجي ٻارن جو سنڀاليندڙ مقرر ڪري ۽ بعد ۾ ان جي جڳهه ڪنهن ٻئي شخص کي سنڀاليندڙ ڪري ڇڏي ته ان جي پهرين وصيت باطل ٿي ويندي آهي، ان جي ٻئي وصيت تي عمل ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 2670- جيڪڏهن ڪو شخص اهڙو ڪم ڪري جنهن مان خبر پوي ته هو پنهنجي وصيت کان ڦري ويو آهي، مثال جنهن جڳهه جي باري ۾ وصيت ڪئي هئائين ته اها فلاڻي شخص کي ڏني وڃي ان کي وڪڻي ڇڏي يا ڪنهن ٻئي شخص کي ان جي وڪڻڻ لاءِ وڪيل مقرر ڪري ۽ وصيت جي يادگيري به هجيست ته وصيت باطل ٿي ويندي آهي.

مسئلو 2671- جيڪڏهن ڪو شخص وصيت ڪري ته هڪ خاص شيءِ فلاڻي ماڻهو کي ڏني وڃي ۽ پوءِ وصيت ڪري ان شيءِ جو اڌ حصو فلاڻي شخص کي ڏنو وڃي ته ان شيءِ جا ٻه حصا ڪرڻ گهرجن ۽ انهن ٻن شخصن مان هر هڪ کي هڪ حصو ڏيڻ گهرجي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو 2672- جيڪڏهن ڪو شخص اهڙي مرض جي حالت ۾ جنهن ۾ مري وڃي پنهنجي مال جو ڪجهه مقدار ڪنهن ٻئي شخص کي بخشي ڇڏي ۽ وصيت ڪري ته هن جي مرڻ کان بعد مال جو ڪجهه مقدار ڪنهن ٻئي شخص کي ڏنو وڃي ته جيڪڏهن مال جو ٽيون حصو انهن ٻنهي لاءِ ڪافي نه هجي ۽ وارث به ٽئين حصي کان وڌيڪ اجازت نه ڏين ته پهريان جيترو مال بخشش ڪيو اٿس ٽئين حصي مان ڪڍيو ويندو ۽ پوءِ باقي بچيل مال وصيت مطابق خرچ ڪيو ويندو.

مسئلو 2673- جيڪڏهن ڪو شخص وصيت ڪري ته هن جي مال جو ٽيون حصو وڪيو وڃي ۽ ان جي قيمت هڪ معين ٿيل ڪم ۾ خرچ ڪئي وڃي ته هن جي چوڻ مطابق عمل ڪرڻ ضروري آهي.

مسئلو 2674- جيڪڏهن ڪو شخص اهڙي مرض جي حالت ۾ جنهن ۾ هو مري وڃي ۽ چوي ته هو هيتري مقدار ۾ ڪنهن شخص جو مقروض آهي ته اگر ان تي هي الزام لڳايو وڃي ته ان هي ڳالهه وارثن کي نقصان پهچائڻ جي لاءِ چئي آهي ته جيڪو مقدار قرض جو هن مقرر ڪيو آهي اهو هن جي مال جي ٽئين حصي مان ڏنو ويندو ۽ جيڪڏهن هن تي اهو الزام نه لڳايو وڃي ته هن جو اقرار صحيح آهي ۽ قرض ان جي اصل مال مان ادا ڪرڻ گهرجي.

مسئلو 2675- جنهن شخص جي لاءِ انسان وصيت ڪري ته ڪا شيءِ فلاڻي کي ڏني وڃي ته ان لاءِ ضروري نه آهي ته وصيت ڪرڻ وقت اهو موجود هجي. ان ڪري جيڪڏهن وصيت ڪندڙ جي مرڻ کان پوءِ موجود هجي ته اها شيءِ ان کي ڏيڻ ضروري آهي، جيڪڏهن موجود نه هجي ته جي وصيت مان ڪجهه مختلف هدف سمجهيا وڃن ته اهڙي ڪم ۾ استعمال ڪرڻ گهرجي جيڪو سندس وصيت جي ويجهو هجي. جيڪڏهن ائين نه هجي ته وارث پاڻ ۾ تقسيم ڪري سگهن ٿا، پر جيڪڏهن وصيت ڪري ته سندس مرڻ کان پوءِ ان جي مال مان ڪا شيءِ ڪنهن جي ملڪيت ٿئي ته جيڪڏهن اهو شخص وصيت ڪندڙ جي مرڻ وقت موجود هجي توڻي جو ماءُ جي پيٽ ۾ هجي ۽ ان ۾ روح به نه پيو هجي ته وصيت صحيح آهي نه ته باطل آهي ۽ جنهن شيءِ جي وصيت ڪئي اٿس وارث پاڻ ۾ ورهائي ڪن.

مسئلو 2676- جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي خبر پوي ته ڪنهن هن کي وصي بڻايو آهي ته جيڪڏهن هو وصيت ڪرڻ واري کي اطلاع ڏئي ڇڏي ته هو هن جي وصيت تي عمل ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي ته ضروري نه آهي ته هو ان جي مرڻ کان پوءِ ان وصيت تي عمل ڪري، ليڪن جيڪڏهن وصيت ڪرڻ واري جي مرڻ کان پهريان انسان کي خبر نه پوي ته مرڻ واري هن کي وصي بڻايو آهي يا خبر پئجي وڃي ليڪن هن کي اهو اطلاع نه ڏئي ته هو ان جي وصيت تي عمل ڪرڻ جي لاءِ تيار نه آهي ته جيڪڏهن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

وصیت تي عمل ڪرڻ ۾ ڪا تڪليف نه هجي ته ان کي گهرجي ته ان جي وصیت کي پورو ڪري ۽ جيڪڏهن وصي وصیت ڪرڻ واري جي مرڻ کان پهريان متوجہ ٿئي ته مرض جي واڌاري يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري وصیت ڪرڻ وارو ڪنهن ٻئي شخص کي وصیت نٿو ڪري سگهي ته احتياط واجب مطابق ان کي گهرجي ته وصیت کي قبول ڪري.

مسئلو 2677- جيڪڏهن ڪنهن شخص وصیت ڪئي هجي ۽ مري وڃي ته وصي ميت جي ڪم کي انجام ڏيڻ جي لاءِ ڪنهن ٻئي شخص کي مقرر نه ٿو ڪري سگهي ۽ پاڻ ان ڪم کان پري ٿي وڃي، ليڪن جيڪڏهن هن کي اهو علم هجي ته مرڻ واري جو مقصد اهو نه هو ته پاڻ وصي ان ڪم کي انجام ڏي بلڪه ان جو مقصد فقط هي هو ته اهو ڪم انجام ڏنو وڃي ته وصي ڪنهن ٻئي شخص کي ان ڪم کي انجام ڏيڻ لاءِ مقرر ڪري سگهي ٿو.

مسئلو 2678- جيڪڏهن ڪو شخص ٻن جڻن کي گڏ وصي بڻائي ته اگر ٻنهي مان هڪ مري وڃي يا چريو يا ڪافر ٿي وڃي ۽ جيڪڏهن وصیت جي عبارت يا لکت مان اهو سمجهيو وڃي ته هر هڪ وصي الڳ الڳ وصي آهي ته ان مطابق عمل ڪيو وڃي. جيڪڏهن اهو نه سمجهيو وڃي ته شرعي حاڪم ان جي جڳهه هڪ ٻئي کي وصي مقرر ڪندو ۽ اگر ٻئي مري وڃن يا چريا يا ڪافر ٿي وڃن ته شرعي حاڪم ٻين ٻن جڻن کي انهن جي جڳهه تي مقرر ڪندو، ليڪن اگر هڪ شخص وصیت تي عمل ڪري سگهي ٿو ته ٻن شخصن جو مقرر ڪرڻ ضروري نه آهي.

مسئلو 2679- جيڪڏهن وصي اڪيلو ميت جي ڪمن کي پورو نه ڪري سگهي ۽ وڪيل يا مزدور رکڻ سان به انجام نه ڏئي سگهي ته شرعي حاڪم ان جي مدد جي لاءِ هڪ ٻيو شخص مقرر ڪندو.

مسئلو 2680- جيڪڏهن ميت جي مال جو ڪجهه مقدار وصيءَ وٽ ضايع ٿي وڃي ته اگر وصيءَ ان جي سنڀال ۾ گهٽتائي يا بي توجهي ڪئي هجي، مثال ميت اگر ان کي وصیت ڪئي هجي ته مال جي ايتري مقدار فلاڻي شهر جي شهرين کي ڏئي ڇڏي ۽ اهو يعني وصي مال کي ڪنهن ٻئي شهر ڪڍي وڃي ۽ اهو رستي ۾ ضايع ٿي وڃي ته هو ضامن آهي ۽ جيڪڏهن هن ڪوتاهي يا بي توجهي نه ڪئي هجي ته وصي ضامن نه آهي.

مسئلو 2681- جيڪڏهن انسان ڪنهن کي وصي مقرر ڪري ۽ چوي ته جيڪڏهن هي وصي مري وڃي ته پوءِ فلاڻو شخص وصي ٿيندو ته جڏهن پهريون وصي مري وڃي ته ٻئي وصي کي گهرجي ته وصیت تي عمل ڪري.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2682- جيڪڏهن ميت تي حج واجب هجي، قرض ۽ ٻيا حق، جيئن خمس، زڪوات ۽ ماڻهن جا حق جن جو ادا ڪرڻ واجب هجي سڀئي انهيءَ ميت جي اصل مال مان ادا ڪرڻ گهرجن چاهي ميت ان جي لاءِ وصيت نه به ڪئي هجي ليڪن ڪفارا، باسون ۽ باسيل حج وصيت سان ٽئين حصي مان ادا ٿيندا.

مسئلہ 2683- جيڪڏهن ميت جو مال قرض، واجب حج ۽ انهن حقن کان جيڪي ان تي واجب هجن، جهڙوڪ: خمس، زڪوات ۽ ماڻهن جي حقن کان بچي وڃي ته اگر هن وصيت ڪئي هجي ته ان مال جو ٽيون حصو يا ٽئين حصي جو ڪجهه مقدار هڪ مقرر خرچ ۾ آندو وڃي ته ان جي وصيت تي عمل ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن وصيت نه ڪئي هجيست ته جيڪو ڪجهه بچي اهو وارثن جو آهي.

مسئلہ 2684- جيڪو خرچ ميت مقرر ڪيو هجي، جيڪڏهن ان جي مال جي ٽئين حصي کان وڌيڪ هجي ته ان جي وصيت مال جي ٽئين حصي کان وڌيڪ جي باري ۾ ان صورت ۾ صحيح آهي جڏهن وارث ڪا اهڙي ڳالهه چون يا اهڙو ڪم ڪن جنهن مان معلوم ٿئي ته انهن وصيت جي مطابق عمل ڪرڻ جي اجازت ڏئي ڇڏي آهي ۽ انهن جو فقط دل ۾ راضي هجڻ ڪافي نه آهي ۽ جيڪڏهن وصيت ڪرڻ واري جي مرڻ کان ڪجهه وقت پوءِ به اجازت ڏين ته صحيح آهي ۽ جيڪڏهن ڪجهه وارث اجازت ڏئي ڇڏن ۽ ڪجهه وارث وصيت کي قبول نه ڪن ته جن وارثن اجازت ڏني هجي ته فقط انهن جي حصي تائين وصيت صحيح ۽ عمل جي لائق آهي.

مسئلہ 2685- جيڪو خرچ ميت مقرر ڪيو هجي، جيڪڏهن ان تي ان جي مال جي ٽئين حصي کان وڌيڪ خرچ ايندو هجي ۽ وارث ان جي اجازت ڏين ته ان اجازت کان ڦري نه ٿا سگهن ۽ ان جي حياتي ۾ وارث ان خرچ جي اجازت نه ڏين ته مرڻ کان پوءِ اهي اجازت ڏئي سگهن ٿا پر جيڪڏهن مرڻ کان پوءِ اجازت تان ڦرن ته ان کان پوءِ وري اجازت اثر نٿي رکي.

مسئلہ 2686- جيڪڏهن مرڻ وارو وصيت ڪري ته ان جي مال جي ٽئين حصي مان خمس ۽ زڪوات يا ڪو ٻيو قرض جيڪو ان جي ذمي هجي ڏنو وڃي ۽ ان جي قضا نمازن ۽ روزن جي لاءِ اجرت (مزدور) تي مقرر ڪيو وڃي ۽ ڪو مستحب ڪم مثال فقيرن کي کاڌو ڪارايو وڃي ته پوءِ پهريائين هن جو قرض مال جي ٽئين حصي مان ڏنو وڃي ۽ جيڪڏهن ڪجهه بچي وڃي ته نمازن ۽ روزن جي لاءِ اجرت وارو مقرر ڪيو وڃي ۽ اڃا به ڪجهه بچي وڃي ته جيڪو مستحب ڪم ان مقرر ڪيو هجي ان تي خرچ ڪيو وڃي ۽ جيڪڏهن ان جي مال جو ٽيون حصو صرف ان جي قرض جي برابر هجي ۽ وارث به مال جي ٽئين حصي کان وڌيڪ خرچ ڪرڻ جي اجازت نه ڏين ته نمازن ۽ روزن ۽ مستحبي ڪمن جي لاءِ ڪيل وصيت باطل آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلہ 2687- جيڪڏهن ڪو شخص وصيت ڪري ته هن جو قرض ادا ڪيو وڃي ۽ هن جي نمازن ۽ روزن جي لاءِ اجرت وارو مقرر ڪيو وڃي ۽ ڪوئي مستحب ڪم به انجام ڏنو وڃي ته جيڪڏهن ان اها وصيت نه ڪئي هجي ته هي ڪم مال جي ٽئين حصي مان انجام ڏنا وڃن ته ان جو قرض اصل ملڪيت مان ڏيڻ گهرجي ۽ جيڪو ڪجهه باقي بچي ان جو ٽيون حصو نمازن ۽ روزن ۽ ان جي مستحب ڪمن جي خرچ ۾ آندو وڃي ۽ انهي صورت ۾ جڏهن ته ان جو ٽيون حصو ڪافي نه هجي، جيڪڏهن وارث اجازت ڏين ته ان جي وصيت تي عمل ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن اجازت نه ڏين ته نمازن ۽ روزن جي قضا جي اجرت مال جي ٽئين حصي مان ڏيڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن ان مان ڪجهه بچي وڃي ته وصيت ڪرڻ واري جيڪو مستحب ڪم مقرر ڪيو هو ان تي خرچ ڪرڻ گهرجي.

مسئلہ 2688- جيڪڏهن ڪو شخص چوي ته مرڻ واري وصيت ڪئي هئي ته ايتري مقدار مون کي ڏني وڃي ته جيڪڏهن به عادل مرد ان جي چوڻ جي تصديق ڪن يا هو قسم کڻي ۽ هڪ عادل شخص ان جي چوڻ جي تصديق به ڪري يا هڪ عادل مرد ۽ هڪ عادل عورتون يا چار عادل عورتون ان جي چوڻ تي گواهي ڏين ته جيتري مقدار هو چوندو هجي ان کي ڏيڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن هڪ عادل عورت گواهي ڏي ته جنهن شيءِ جو هو مطالبو ڪري رهيو آهي ان جو چوڻ حصو ان کي ڏيڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن به عادل عورتون گواهي ڏين ته ان جو اڌ حصو ڏنو وڃي ۽ جيڪڏهن ٽي عادل عورتون گواهي ڏين ته ان جا ٽي حصا ڏنا وڃن ۽ به اهل ڪتاب ڪافر مرد جيڪي پنهنجي مذهب ۾ عادل هجن ان جي قول جي تصديق ڪن ۽ مسلمان شاهد نه هجن ته هو شخص جنهن شيءِ جو مطالبو ڪري رهيو هجي ان کي ڏيڻ گهرجي.

مسئلہ 2689- جيڪڏهن ڪو شخص چوي ته آئون ميت جو وصي آهيان، ان جي لاءِ ته ان جي مال کي فلاڻي ڪم ۾ آڻيان يا هي چوي ته ميت مون کي پنهنجي ٻارن جو سنڀاليندڙ مقرر ڪيو هو ته ان جو چوڻ ان صورت ۾ قبول ڪرڻ گهرجي جڏهن به عادل مرد ان جي چوڻ جي تصديق ڪن يا به مرد اهل ذمه جيڪي پنهنجي دين ۾ عادل هجن، تصديق ڪن جيڪڏهن ڪو مسلمان گواهي ڏيڻ لاءِ نه هجي. اهڙي طرح وارثن جي اقرار سان به قرض ثابت ٿي ويندو.

مسئلہ 2690- جيڪڏهن مرڻ وارو وصيت ڪري ته ان جي مال جي ايتري مقدار فلاڻي ماڻهو جي ٽيندي ۽ اهو شخص وصيت کي قبول ڪرڻ يا رد ڪرڻ کان پهرين مري وڃي ته جيتري تائين (وصيت ڪرڻ واري) جا وارث وصيت کي رد نه ڪن اهي (مرڻ واري جا وارث) ان شيءِ کي قبول ڪري سگهن ٿا، ليڪن هي حڪم ان صورت ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

آهي جڏهن ته وصيت ڪرڻ وارو پنهنجي وصيت کان ڦري نه وڃي نه ته اهي انهيءَ شيءِ تي ڪو حق نٿا رکن.

ميراث جا احڪام

مسئلو 2691- جيڪي ماڻهو ميت کان رشتي داري جي بنياد تي ورثو حاصل ڪندا آهن ان جا ٽي گروه آهن:

پهريون گروه: ماءُ پيءُ ۽ اولاد يا انهن جي نه هجڻ جي صورت ۾ اولاد جي اولاد جيتري تائين اهو سلسلو هيٺ هليو وڃي ان مان جيڪو به ميت سان گهڻو ويجهو هجي ورثو پائيندو ۽ جيتري تائين ان گروه مان هڪ شخص به موجود آهي ته ٻيو گروه ورثو نه پائيندو.

ٻيو گروه: ڏاڏو ۽ ڏاڏي، پيءُ ۽ پيءُ يا انهن جي نه هجڻ جي صورت ۾ انهن جي اولاد انهن مان جيڪو به ميت جي گهڻو قريب هجي اهو ورثو پائيندو آهي ۽ جيتري تائين ان گروه مان هڪ شخص به موجود هجي تيئن گروه ورثو نه پائيندو.

ٽيون گروه: چاچو ۽ پڦي، مامون ۽ ماسي ۽ انهن جي اولاد جيتري تائين ميت جي چاچن ۽ پڦين، مامن ۽ ماسين مان ڪو هڪ شخص به موجود هجي ته انهن جي اولاد ورثو نه پائيندي، ليڪن جيڪڏهن مرڻ واري جو پيءُ جي طرف کان چاچو ۽ پيءُ ۽ ماءُ جي طرف کان چاچي جو پٽ (سوت) موجود هجي ته ورثو پيءُ ۽ ماءُ جي طرف کان چاچي جي پٽ (سوت) کي ملندو ۽ پيءُ جي طرف کان چاچي کي نه ملندو. اگر چاچا ۽ سوت گهڻا هجن، انهن سان ميت جي زال به زنده هجي ته اهو حڪم اشڪال رکي ٿو.

مسئلو 2692- جيڪڏهن ميت جو چاچو ۽ پڦي، مامون ۽ ماسي ۽ انهن جي اولاد ۽ اولاد جي اولاد نه هجي ته ان جي پيءُ ۽ ماءُ جو چاچو ۽ پڦي ۽ مامون ۽ ماسي ورثو پائيندا ۽ جيڪڏهن اهي به نه هجن ته انهن جي اولاد ورثو پائيندي ۽ جيڪڏهن اهي به نه هجن ته ميت جي ڏاڏي ۽ ڏاڏيءَ جو چاچو، پڦي، مامون ۽ ماسي ورثو پائيندا ۽ جيڪڏهن اهي به نه هجن ته انهن جي اولاد ورثو پائيندي آهي.

مسئلو 2693- زال ۽ مڙس جنهن کي بعد ۾ تفصيل سان بيان ڪيو ويندو هڪ ٻئي جو ورثو پائيندا آهن.

پهرئين گروه جي ميراث

مسئلو 2694- جيڪڏهن پهرين گروه مان صرف هڪ شخص ميت جو وارث هجي، مثال پيءُ يا ماءُ يا هڪ پٽ يا ڌيءُ هجي ته ميت جو سڀ مال ان کي ملندو آهي ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

جیکڏهن پٽ ۽ ڌيءُ وارث هجن ته مال کي اهڙي طرح تقسيم ڪيو ويندو جو پٽ ڌيءُ کان ٻيڻو حصو پائيندو.

مسئلو 2695- جیکڏهن ميت جو وارث فقط ان جو پيءُ ۽ ماءُ هجن ته مال جا ٽي حصا ڪيا ويندا آهن جن مان ٻه حصا پيءُ ۽ هڪ حصو ماءُ وٺندي آهي، ليڪن جیکڏهن ميت جا ٻه ڀائر ۽ چار پيڙيون يا هڪ ڀاءُ ۽ ٻه پيڙيون هجن ۽ اهي سڀ مسلمان ۽ آزاد ۽ هڪ پيءُ مان هجن يعني انهن جو ۽ ميت جو پيءُ هڪ ئي هجي، چاهي ان جي ۽ ميت جي ماءُ هڪ هجي يا نه هجي ان شرط سان ته اهي جاول هجن، جيتوڻيڪ ميت جي پيءُ ماءُ جي زندهه هوندي (ڀائر ۽ پيڙيون) ورثو نه پائيندا، ليڪن انهن جي هجڻ جي ڪري ماءُ کي مال جو ڇهون حصو ملندو آهي ۽ باقي مال پيءُ کي ملندو آهي.

مسئلو 2696- جیکڏهن ميت جو وارث رڳو پيءُ ماءُ ۽ هڪ ڌيءُ هجي، ۽ ميت کي ڀاءُ يا ڀيڻ مٿين شرطن مطابق نه هجي ته مال کي پنج حصا ڪبو پيءُ ۽ ماءُ هڪ هڪ حصو ۽ ڌيءُ کي ٽي حصا ملندا. جیکڏهن ڀاءُ يا ڀيڻ مٿين شرطن مطابق هجن ته ٻي جو پنجون حصو، ماءُ کي ڇهون حصو، ۽ ڌيءُ کي پنجن مان ٽي حصا ۽ باقي بچل احتمال هي آهي ته ماءُ جو ٿئي ۽ احتمال آهي ته ڌيءُ جو حصو ۽ پيءُ جو حصو ٿئي، ان ڪري احتياط واجب مطابق هي پاڻ ۾ صلح ڪن.

مسئلو 2697- جیکڏهن ميت جو وارث پيءُ ماءُ ۽ هڪ پٽ هجي ته ملڪيت جا ڇهه حصا ٿيندا. پيءُ ماءُ مان هر هڪ کي هڪ حصو ۽ پٽ چار حصا کڻندو. جیکڏهن گهڻا پٽ يا گهڻيون ڌيئرون هجن ته انهن چئن حصن کي پاڻ ۾ هڪ جيترو ورهائي کڻندا. جیکڏهن پٽ ۽ ڌيئرون هجن ته چئن حصن کي اهڙي طرح ورهائيندا جو هر هڪ پٽ ڌيءُ کان ٻيڻ تي کڻندو.

مسئلو 2698- جیکڏهن ميت جا وارث فقط ان جو پيءُ ۽ ماءُ ۽ هڪ يا هڪ کان وڌيڪ پٽ هجن ته ملڪيت جا ڇهه حصا ڪيا ويندا آهن، جن مان پيءُ يا ماءُ کي هڪ حصو ۽ پٽ کي پنج حصا ملندا آهن ۽ جیکڏهن ميت جا گهڻا پٽ يا گهڻيون ڌيئرون هجن ته اهي انهن پنجن حصن کي پاڻ ۾ مساوي (برابر) طور تقسيم ڪندا آهن.

مسئلو 2699- جیکڏهن ميت جو وارث فقط پيءُ يا ماءُ گهڻا پٽ ۽ ڌيئرون هجن ته مال جا ڇهه حصا ڪيا ويندا آهن جن مان هڪ حصو پيءُ يا ماءُ کي ۽ باقي حصن کي اهڙي طريقي سان تقسيم ڪيو ويندو جو هر پٽ کي ڌيءُ کان ٻيڻو حصو ملندو آهي.

مسئلو 2700- جیکڏهن ميت جا وارث فقط پيءُ يا ماءُ ۽ هڪ ڌيءُ هجي ته مال جا چار حصا ڪيا ويندا آهن جن مان هڪ حصو پيءُ يا ماءُ کي ملندو ۽ باقي ٽي حصا ڌيءُ کي ملندا.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 2701- جيڪڏهن ميت جو وارث فقط پيءُ يا ماءُ ۽ چند ڌيئرون هجن ته مال جا پنج حصا ڪيا ويندا آهن ان مان هڪ حصو پيءُ يا ماءُ کي باقي چار حصا ڌيئرن کي مساوي (برابر) طور ملندا آهن.

مسئلو 2702- جيڪڏهن ميت جي اولاد نه هجي ته ان جي پٽ جي اولاد چاهي اها ڌيءُ ئي چونه هجي ميت جي پٽ جو حصو پائيندي آهي ڌيءُ جي اولاد ڌيءُ جو حصو وٺندي توڙي جو پٽ هجي مثال جيڪڏهن ميت جي هڪ پوٽي ۽ هڪ ڏوهڻي هجي ته مال جا ٽي حصا ڪيا ويندا جن مان ٻه حصا پوٽيءَ (پٽ جي ڌيءُ) کي ۽ هڪ حصو ڏوهڻي يعني ڌيءُ جي پٽ کي ملندا ۽ پوٽن ۽ ڏوهڻن جي ارث وٺڻ ۾ پيءُ ماءُ جو نه هجڻ شرط نه آهي.

ٻئي گروه جي ميراث

مسئلو 2703- جيڪي ماڻهو رشتي داري جي بنياد تي ورثو پائيندا آهن انهن جو ٻيو گروه ميت جو ڏاڏو، ڏاڏي، نانو، ناني ۽ پائڻ، پينرون آهن ۽ جيڪڏهن ان جا پائڻ پينرون نه هجن ته انهن جي اولاد ورثو پائيندي.

مسئلو 2704- جيڪڏهن ميت جو وارث فقط هڪ پيءُ يا هڪ پيڻ هجي ته سمورو مال ان کي ملندو، ۽ جيڪڏهن هڪ پيءُ ۽ ماءُ جا سڳا پائڻ يا هڪ پيءُ ماءُ مان سڳيون پينرون هجن ته انهن ۾ مال هڪ جهڙو تقسيم ٿيندو ۽ جيڪڏهن سڳا پائڻ به هجن ۽ پينرون به هجن ته هر پيءُ کي پيڻ کان ٻيڻو حصو ملندو، مثال جيڪڏهن ميت جا ٻه سڳا پائڻ ۽ هڪ سڳي پيڻ هجي ته مال جا پنج حصا ڪيا ويندا، جن مان هر پيءُ کي ٻه حصا ۽ پيڻ کي هڪ حصو ملندو.

مسئلو 2705- جيڪڏهن ميت جا سڳا پائڻ ۽ پينر موجود هجن ته هڪ پيءُ جا پائڻ ۽ پينرون جيڪي ميت جي ويڳي ماءُ مان آهن ورثو نه پائيندا ۽ جيڪڏهن ميت جا سڳا پائڻ ۽ پينر نه هجن ۽ جيڪڏهن فقط هڪئي پيءُ مان هڪ پيءُ يا هڪئي پيءُ مان هڪ پيڻ هجي ته سڄو مال ان کي ملندو آهي ۽ جيڪڏهن ان جا هڪ ئي پيءُ مان رڳو پائڻ يا هڪ ئي پيءُ مان رڳو پينرون هجن ته ملڪيت انهن جي درميان مساوي (برابر) طور تقسيم ڪئي ويندي ۽ جيڪڏهن هڪ پيءُ مان پائڻ به هجن ۽ پينرون به ته هر پيءُ کي پيڻ کان ٻيڻو حصو ملندو.

مسئلو 2706- جيڪڏهن ميت جي وارث فقط هڪئي ماءُ مان هڪ پيڻ يا هڪ پيءُ هجي جيڪو ميت جي ويڳي پيءُ مان هجي ته سڄو مال انهي کي ملندو آهي ۽ جيڪڏهن هڪ ئي ماءُ مان ڪجهه پائڻ يا پينرون هجن يا هڪئي ماءُ مان پائڻ ۽ پينرون هجن ته مال انهن جي وچ ۾ مساوي (برابر) تقسيم ٿيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ

مسئلو 2707- جيڪڏهن ميت جا پيءُ ۽ ماءُ مان (سڳا) ڀائر ۽ پينرون هجن ۽ رڳو پيءُ مان به ڀائر ۽ پينرون هجن ماءُ مان هڪ ڀاءُ يا هڪ ڀيڻ هجي ته پيءُ وارن ڀائرن ۽ پينرن کي ورثو نه ملندو ۽ مال جا ڇهه حصا ڪيا ويندا جن مان هڪ حصو جيڪي ماءُ مان هڪ ڀاءُ يا هڪ ڀيڻ آهي ان کي ملندو آهي ۽ باقي حصا هڪ ئي پيءُ ماءُ مان سڳي ڀائرن ۽ پينرن کي ملندو ۽ هر ڀاءُ کي ٻن پينرن جي برابر حصو ملندو.

مسئلو 2708- جيڪڏهن ميت جا پيءُ، ماءُ مان (سڳو) هڪ ڀاءُ هڪ ڀيڻ ۽ فقط پيءُ مان ويڳا ڀائر ۽ پينرون هجن ۽ ڪجهه هڪ ماءُ مان ڀائر ۽ پينرون هجن ته هڪ پيءُ مان (ماتيلي) ڀائرن ۽ پينرن کي ترڪو نه ملندو ۽ ملڪيت جا ٽي حصا ڪيا ويندا جن مان هڪ حصو هڪ ماءُ مان سڳا ڀائر ۽ پينرون پاڻ ۾ هڪ جهڙو ورهائيندا آهن ۽ باقي ٻه حصا هڪ پيءُ ۽ ماءُ مان سڳن ڀائرن ۽ پينرن کي اهڙي طرح ڏنا ويندا ته جيئن هر ڀاءُ جو حصو ڀيڻ کان ٻيڻو هجي.

مسئلو 2709- جيڪڏهن ميت جا وارث هڪ پيءُ مان (ماتيل) ڀائر ۽ پينرون ۽ هڪ ماءُ مان هڪ ڀاءُ يا هڪ ڀيڻ هجي ته ملڪيت جا ڇهه حصا ڪيا ويندا، ان مان هڪ حصو هڪ ماءُ مان هڪ ڀاءُ يا هڪ ڀيڻ آهي ان کي ملندو ۽ باقي حصا هڪ پيءُ مان هن جي ماتيلي ڀائرن ۽ پينرن ۾ اهڙي طرح ڏنا ويندا ته جيئن هر ڀاءُ کي ڀيڻ کان ٻيڻو حصو ملندو.

مسئلو 2710- جيڪڏهن ميت جو وارث صرف پيءُ مان ماتيلو هڪ ڀاءُ ۽ ڀيڻ ۽ هڪ ئي ماءُ مان ڪجهه ڀائر ۽ پينرون هجن ته مال جا ٽي حصا ڪيا ويندا آهن ان مان هڪ حصو هڪ ماءُ مان هن جا ڀائر پينرون پاڻ ۾ هڪ جهڙو ورهائي ڪڍندا ۽ باقي ٻه حصا پيءُ طرفان ڀيڻ ۽ ڀاءُ ۾ اهڙي نموني ورهايا وڃن ته جيئن ڀاءُ جو حصو ڀيڻ کان ٻيڻو هجي.

مسئلو 2711- جيڪڏهن ميت جا وارث فقط ان جا ڀائر ۽ پينرون ۽ زال هجي ته زال پنهنجو ورثو ان تفصيل جي مطابق وٺندي جيڪو بعد ۾ بيان ڪيو ويندو. ڀائر ۽ پينرون پنهنجو ورثو اهڙي طرح وٺندا جهڙي طرح گذريل مسئلن ۾ ٻڌايو ويو آهي جيڪڏهن ڪا عورت مري وڃي ان جا وارث فقط ان جا ڀائر ۽ پينرون ۽ مڙس هجي ته اڌ مال مڙس کي ملندو ۽ پينرون ۽ ڀائر هن طريقي سان ورثو پائيندا جنهن جو ذڪر گذريل مسئلن ۾ ڪيو ويو آهي، ليڪن زال يا مڙس جي ورثي پائڻ جي ڪري هڪ ماءُ طرفان ڀائرن ۽ پينرن جي حصي ۾ ڪا ڪمي نه ايندي البت هڪ ئي پيءُ، ماءُ جي (سڳي اولاد) ڀائرن پينرن يا هڪ پيءُ مان ماتيلي ڀائرن ۽ پينرن جي حصي ۾ ڪمي ايندي مثال جيڪڏهن ڪنهن ميت جو وارث ان جو مڙس ۽ هڪ ماءُ مان سڳا ڀاءُ ڀيڻ ۽ هڪ پيءُ ۽ ماءُ مان سڳا ڀيڻ ڀاءُ هجن ته اڌ مال مڙس کي ملندو ۽ اصل مال جي ٽن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

حصن مان هڪ حصو هڪ ماءُ مان جيڪي ڀاءُ پيٽ آهن انهن کي ملندو، باقي بچيل سڳن پائرن ۽ پيئرن جو آهي مثال طور جيڪڏهن ڪل مال ڇهه روپيا آهي ته ٽي روپيا مڙس جا ٻه روپيا ڀاءُ ۽ پيٽ جيڪي ماءُ مان آهن وٺندا ۽ هڪ روپيه ان ڀاءُ ۽ پيٽ جو جن جي ماءُ ۽ پيءُ ميت سان هڪ آهي.

مسئلو 2712- جيڪڏهن ميت جا پائر ۽ پيئرون نه هجن ته ان جي ورثي جا حصا انهن (پائرن ۽ پيئرن) جي اولاد کي ملندو ۽ هڪ ماءُ مان پائرن ۽ پيئرن جي اولاد جو حصو انهن جي وچ ۾ هڪ جهڙو ورهايو ويندو ۽ جيڪو حصو هڪ پيءُ مان (ماتيلي) پائرن پيئرن جي اولاد يا هڪ پيءُ يا هڪ ماءُ مان سڳن پائرن پيئرن جي اولاد کي ملندو، ان جي باري ۾ مشهور آهي ته هر چوڪرو ٻن چوڪرين جي برابر حصو پائيندو، ليڪن اهو بعيد نه آهي ته انهن جي وچ ۾ به ورثو هڪ جهڙو برابر ورهايو وڃي ۽ احتياط واجب مطابق ضروري آهي ته هو پاڻ ۾ ٺاه ڪن.

مسئلو 2713- جيڪڏهن ميت جو وارث فقط ڏاڏو يا فقط ڏاڏي هجي يا نانو يا فقط ناني هجي ته ميت جو سڀ مال ان کي ملندو ۽ جيڪڏهن ميت جو ڏاڏو يا نانو موجود هجي ته ان جي پيءُ يعني ميت جي پڙڏاڏي يا پڙناني کي ورثو نه ملندو ۽ جيڪڏهن ميت جو وارث فقط ان جو ڏاڏو ۽ ڏاڏي هجن ته ملڪيت جا ٽي حصا ڪيا ويندا جنهن مان ٻه حصا ڏاڏو کڻندو ۽ هڪ حصو ڏاڏيءَ کي ملندو ۽ جيڪڏهن اهي نانو ۽ ناني هجن ته هو ملڪيت کي هڪ جهڙو برابر ورهائيندو.

مسئلو 2714- جيڪڏهن ميت جا وارث فقط ڏاڏي يا ڏاڏيءَ مان هڪ ۽ ناني يا نانيءَ مان هڪ هجي ته ملڪيت جا ٽي حصا ڪيا ويندا جن مان ٻه حصا ڏاڏي يا ڏاڏيءَ کي ملندا ۽ هڪ حصو ناني يا نانيءَ کي ملندا.

مسئلو 2715- جيڪڏهن ميت جا وارث ڏاڏو ۽ ڏاڏي، نانو ۽ ناني هجن ته مال جا ٽي حصا ڪيا ويندا آهن جن مان هڪ حصو نانو ۽ ناني پاڻ ۾ هڪ جيترا ورهائي کڻندا ۽ باقي ٻه حصا ڏاڏي ۽ ڏاڏيءَ کي ملندا آهن جن مان ڏاڏي جو حصو ٻيڻو هوندو.

مسئلو 2716- جيڪڏهن ميت جا وارث فقط ان جي زال ۽ ڏاڏو ڏاڏي ۽ نانو ناني هجي ته زال پنهنجو حصو ان تفصيل مطابق وٺندي جيڪو بعد ۾ بيان ڪيو ويندو ۽ اصل ملڪيت جا 3 حصا ٿيندا انهن مان هڪ حصو ناني ۽ نانيءَ کي ملندو آهي جيڪو هو پاڻ ۾ هڪ جيترو ورهائيندا آهن ۽ باقي بچيل مال ڏاڏي ۽ ڏاڏيءَ کي ملندو جنهن ۾ ڏاڏو ڏاڏيءَ جي مقابلي ۾ ٻيڻو کڻندو آهي ۽ جيڪڏهن ميت جا وارث ان جو مڙس ۽ ڏاڏو يا نانو ۽ ڏاڏي يا ناني هجي ته مڙس کي اڌ ملڪيت ملندي ۽ ڏاڏي يا ناني، ڏاڏيءَ يا ناني انهن احڪامن مطابق حصو وٺندا جن جو ذڪر گذريل مسئلن ۾ ٿي چڪو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2717- پاء پيٽ، پائرن پيئرن سان گڏ ڏاڏو ڏاڏي يا نانو ناني ۽ ڏاڏا ڏاڏيون يا نانا نانيون هجن ته انهن جون هيٺيون صورتون ٿينديون.

- 1- نانو يا ناني، پاء يا پيٽ سڀئي ماءُ طرفان هجن ان صورت ۾ ملڪيت انهن ۾ هڪ جيتري (برابر) ورهائبي، ڀلي اهي مذڪر ۽ مونث جي حيثيت سان مختلف هجن.
- 2- اهي سڀ پيءُ جي طرفان هجن ان صورت ۾ به انهن ۾ ملڪيت هڪ جيتري ورهائبي ان شرط سان ته اهي سڀ مرد يا سڀ عورتون هجن ۽ جيڪڏهن مختلف هجن ته پوءِ هر مرد هر عورت جي مقابلي ۾ ٻيڻو حصو وٺندو.
- 3- ڏاڏو يا ڏاڏي سان گڏ پاء يا پيٽ ماءُ ۽ پيءُ جي پاران هجن ته ان صورت ۾ به اهوئي حڪم آهي، جيڪو گذريل صورت ۾ آهي ۽ اهو ڄاڻڻ گهرجي ته جيڪڏهن ميت جي پيءُ جي پاران يا پيٽ سڳي (پيءُ ماءُ طرفان) پاء يا پيٽ سان گڏ هجن ته رڳو پيءُ جي پاران پاء يا پيٽ ميراث نه کڻندا.
- 4- ڏاڏا يا ڏاڏيون يا نانا نانيون هجن ڀلي اهي سڀئي مرد هجن يا عورتون يا مختلف هجن ۽ اهڙي طرح ماء يا پيءُ جي پاران يا پيٽ ۽ پيئرن هجن ان صورت ۾ جيڪي ماءُ جي پاران رشتيدار هوندا ڇڏيل ملڪيت مان انهن جو ٽيون حصو آهي ۽ انهن ۾ هڪ جهڙي ورهاست ٿيندي. انهن مان جيڪو پيءُ جي پاران رشتيدار هجي ان جو حصو ٽن مان ٻه حصا آهي جنهن مان هر مرد کي هر عورت جي مقابلي ۾ ٻيڻو حصو ملندو آهي ۽ جيڪڏهن انهن ۾ ڪو فرق نه هجي ۽ سڀ مرد يا سڀ عورتون هجن ته پوءِ انهن سڀني ۾ هڪ جيترو ورهائبو.
- 5- ڏاڏو يا ڏاڏي ماءُ جي پاران پاء يا پيٽ سان گڏ هجن ته ان صورت ۾ جيڪڏهن پيٽ يا پاء فرض ڪيو هڪ هجي ته ان کي ملڪيت جو ڇهون حصو ملندو ۽ جيڪڏهن گهڻا هجن ته ٽيون حصو انهن ۾ هڪ جيترو ورهائبو آهي جيڪو باقي بچي اهو ڏاڏي يا ڏاڏي جي ملڪيت آهي ۽ جيڪڏهن ڏاڏو ۽ ڏاڏي ٻئي هجن ته ڏاڏي کي ٻيڻو ملندو. (ڏاڏيءَ جي مقابلي ۾)
- 6- نانو يا ناني پيءُ جي پاران پاء يا پيٽ سان گڏ هجن ان صورت ۾ ناني يا ناني کي ٽيون حصو ملندو ۽ ٻنهي جي موجودگيءَ ۾ ٽيون حصو آهي جيڪو ٻنهي ۾ مساوي تقسيم ٿيندو ۽ ٽن مان ٻه حصا پاء يا پيٽن جا آهن، جيڪڏهن ناني يا ناني سان پيءُ جي طرفان پيٽ هجي ۽ اها هڪ ئي هجي ته اها اڌ وٺندي ۽ جيڪڏهن گهڻيون پيئرون هجن ته حصو وٺنديون ۽ هر صورت ۾ ڏاڏو يا ڏاڏي جو حصو ئي آهي ان حساب سان جيڪڏهن پيٽ هڪ هجي ته سڀني جا حصا ڏئي باقي ملڪيت جو ڇهون حصو بچندو ان ۾ شڪ آهي ته بچيل حصو پيٽ کي ڏنو ويندو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

یا ڏاڏي يا ڏاڏي ۽ پيٽ جي وچ ۾ ورهايو ويندو ان جي باري ۾ احتياط واجب آهي ته مصالحت ڪجي.

7- ڏاڏا يا ڏاڏيون هجن ۽ ڪجهه نانا، نانيون به هجن ۽ انهن سان گڏ پيءُ جي پاران پيءُ يا پيٽ هجي، پوءِ پلي اهو هڪ هجي يا گهڻا هجن ۽ ان صورت ۾ ناني يا نانيءَ جو ٽيون حصو يعني آهي ۽ جيڪڏهن هو گهڻا هجن انهن ۾ هڪ جيتري ورهاست ٿيندي پوءِ پلي اهي ڪجهه مرد هجن ۽ ڪجهه عورتون هجن، باقي بچيل ڏاڏي يا ڏاڏي ۽ پيءُ جي پاران پيءُ پيٽ جو آهي (۽ جيڪڏهن اهي مرد ۽ عورت جي حيثيت سان مختلف هجن ته) مرد ٻيڻو حصو وٺندا ۽ جيڪڏهن انهن ڏاڏن، نالن، ناني ۽ ڏاڏين سان گڏ ماءُ جي پاران پيءُ يا پيٽ هجن ته ناني يا نانيءَ جو حصو ماءُ جي پاران پيءُ يا پيٽ سان گڏ آهي جيڪو انهن ۾ هڪ جيترو ورهائبو آهي توڙي جو هو مرد ۽ عورت جي حيثيت سان هڪ ٻئي کان مختلف هجن ۽ ڏاڏي يا ڏاڏي جو حصو آهي جنهن مان ڏاڏو ڏاڏيءَ کان ٻيڻو حصو کڻندو.

8- ڀائر يا پينرون ڪجهه پيءُ ۽ ڪجهه ماءُ جي پاران هجن ۽ انهن سان گڏ ڏاڏو يا ڏاڏي هجي ۽ ان صورت ۾ جيڪڏهن ماءُ جي پاران پيءُ يا پيٽ هڪ هجي ته ڇڏيل ملڪيت مان ان جو ڇهون حصو آهي ۽ جيڪڏهن هڪ کان وڌيڪ هجن ته ٽيون حصو آهي، جيڪو انهن ۾ هڪ جيترو ورهائبو باقي ڇڏيل ملڪيت پيءُ جي پاران پيءُ يا پيٽ ۽ ڏاڏي يا ڏاڏي جي آهي جيڪو انهن جي مرد جو عورت جي حصي کان ٻيڻو آهي ۽ جيڪڏهن انهن ڀائرن ۽ پينرن سان گڏ نانو يا ناني هجي ته نانو يا ناني ۽ ماءُ جي پاران پينرن ۽ ڀائرن کي ملائي سڀني جو حصو ٿيندو آهي ۽ انهن ۾ هڪ جيترو ورهايو ويندو آهي ۽ پيءُ جي پاران ڀائرن يا پينرن جو حصو ٿيندو آهي جيڪو انهن ۾ مرد لاءِ عورت جي مقابلي ۾ ٻيڻو ٿيندو.

مسئلو 2718- جيڪڏهن ميت جا ڀائر يا پينرون هجن ته ڀائر يا پينرن جي اولاد ميراث نه وٺندي، پر جيڪڏهن ڀائرن جي اولاد ۽ پيٽ جي اولاد جي ميراث وٺڻ ڀائرن ۽ پينرن جي ميراث ۾ رنڊڪ نه ٿين ته پوءِ اهو حڪم لاڳو نه ٿيندو، مثال جيڪڏهن ميت جو پيءُ جي پاران پيءُ ۽ نانو هجي ته پيءُ جي پاران پيءُ کي ٽن حصن مان ٻه حصا ۽ ناني کي هڪ حصو ملندو ان صورت ۾ جيڪڏهن ميت جي ماءُ جي پاران پيءُ جو پٽ به هجي ته پيءُ جو پٽ ناني سان گڏ هڪ ڀاڱي تي حصي ۾ شريڪ ٿيندو آهي.

ٽئين گروه جي ميراث (ورثو)

مسئلو 2719- ميراث وٺڻ وارن جي ٽئين گروه ۾ چاچو ۽ پڦي ۽ مامون ۽ ماسي ۽ انهن جي اولاد ۽ انهن جي اولاد جي اولاد آهي ۽ جيئن ته بيان ٿي چڪو آهي،

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

اگر پهرين ۽ ٻئي گروه مان ڪوبه وارث موجود نه هجي ته پوءِ هي ماڻهو ترڪو (ورثو) وٺندا.

مسئلو 2720- جيڪڏهن ميت جو وارث فقط هڪ ڇاڇو يا هڪ پٽي هجن ته چاهي اهي سڳا هجن يعني اهي ۽ ميت هڪ پيءُ ماءُ جي اولاد هجن يا پيءُ طرفان هجن يا ماءُ طرفان هجن، سڄو مال انهن کي ملندو ۽ اگر چند (يعني هڪ کان گهڻا) ڇاڇا آهن يا چند پٽيون هجن ۽ اهي سڀ سڳا هجن يا سڀ هڪ پيءُ طرفان هجن يا سڀ ماءُ طرفان هجن ته مال انهن جي وچ ۾ برابر (هڪ جيترو) تقسيم ٿيندو ۽ جيڪڏهن ڇاڇو به هجي ۽ پٽي به هجي ته ڇاڇو ٻيڻو حصو کڻندو.

مسئلو 2721- جيڪڏهن ميت جا ڇاڇا ۽ پٽيون ان جا وارث ٿين ۽ انهن مان ڪجهه پيءُ طرفان ۽ ڪجهه ماءُ طرفان ۽ ڪجهه سڳا هجن ته پيءُ طرفان ڇاڇن کي ۽ پٽين کي ورثو نه ملندو اگر ميت جو هڪ ماءُ طرفان ڇاڇو يا هڪ ماءُ طرفان پٽي هجي ته مال جا ڇهه حصا ڪيا ويندا جن مان هڪ حصو ماءُ طرفان ڇاڇي يا ماءُ طرفان پٽي کي ڏنو وڃي ۽ باقي حصا سڳن ڇاڇن ۽ پٽين کي ملندا ۽ مثال طور سڳا ڇاڇا ۽ پٽيون نه هجن ته اهي حصا پيءُ طرفان ڇاڇن ۽ پٽين کي ملندا ۽ اگر ميت جا ماءُ وارا ڇاڇا به هجن ۽ ماءُ طرفان پٽيون به هجن ته مال جا ٽي حصا ڪيا وڃن جن مان ٻه حصا سڳن ڇاڇن ۽ پٽين کي ملن، مثال طور اگر اهي نه هجن ته اهو حصو پيءُ طرفان ڇاڇن ۽ پٽين کي ملندو ۽ هڪ حصو ماءُ طرفان ڇاڇن ۽ پٽين کي ملندو ۽ ڇاڇا ٻنهي صورتن ۾ پٽين کان ٻيڻو حصو کڻندا.

مسئلو 2722- جيڪڏهن ميت جا وارث فقط مامو يا هڪ ماسي هجي ته سڄو مال ان هڪ کي ملندو ۽ اگر مامو به هجي ۽ ماسي به هجي ۽ ٻئي سڳا هجن يا ماءُ طرفان يا پيءُ طرفان هجن ته بعيد نه آهي ته مامو ماسيءَ کان ٻيڻو حصو کڻي ليڪن برابر کڻڻ جو به احتمال آهي، ان ڪري احتياط واجب مطابق وڌيل مال ۾ صلح ڪن.

مسئلو 2723- جيڪڏهن ميت جا وارث فقط هڪ يا چند (گهڻا) ماءُ طرفان ماما ۽ ماسيون ۽ سڳا ماما ۽ ماسيون هجن ۽ پيءُ طرفان ماما، ماسيون هجن ته پيءُ طرفان مامن ۽ ماسين کي ورثو نه وٺڻ محل اشڪال آهي. هر صورت ۾ ماءُ طرفان هڪ مامي يا هڪ ماسيءَ کي هڪ مان ڇهون حصو ملندو جي گهڻا آهن ته هڪ مان ٽيون حصو ملندو. باقي مال پيءُ طرفان مامي، ماسيءَ کي يا پيءُ ۽ ماءُ طرفان مامي، ماسيءَ کي ملندو. هر صورت ۾ احتمال آهي مامي کي به حصا ملن ان ڪري احتياط واجب مطابق صلح ڪن.

مسئلو 2724- جيڪڏهن ميت جا وارث هڪ يا گهڻا ماما يا هڪ يا گهڻيون ماسيون يا ماما ۽ ماسيون ۽ هڪ يا گهڻا ڇاڇا يا هڪ يا گهڻيون پٽيون يا ڇاڇو ۽ پٽي هجن ته

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مال تن حصن ۾ ورهائيو ويندو، ان مان هڪ حصو مامن يا ماسين يا ٻنهي کي ملندو ۽ باقي ٻه حصا ڇاڄن ۽ پڦين يا ٻنهي ۾ تقسيم ڪيا ويندا ۽ تقسيم ڪرڻ جو طريقو بيان ٿي چڪو آهي.

مسئلو 2725- جيڪڏهن ميت جا ڇاڇا ۽ پڦيون ۽ ماما ۽ ماسيون نه هجن ته مال جو جيڪو مقدار ڇاڄن ۽ پڦين کي ملڻ گهرجي اهو انهن جي اولاد کي ۽ جيڪو مقدار مامن ۽ ماسين کي ملڻ گهرجي اهو انهن جي اولاد کي ملڻ گهرجي مثال هڪ پڦي جي ڌيءَ ۽ ڪجهه مامي جا پٽ هجن ته پڦي جي ڌيءَ کڻندا ۽ مامي جا پٽ پاڻ ۾ تقسيم ڪندا ۽ هي طبقو (يعني ڇاڇي ۽ پڦي مامي ۽ ماسي جي اولاد) ميت جي پيءُ ۽ ماءُ جي ڇاڇي ۽ پڦي ۽ مامو ۽ ماسي تي مقدم آهن.

مسئلو 2726- جيڪڏهن ميت جا وارث ان جي پيءُ جا ڇاڇا ۽ پڦيون ۽ ماما ۽ ماسيون ۽ ان جي ماءُ جا ڇاڇا ۽ پڦيون ۽ ماما ۽ ماسيون هجن ته مال جا ٽي حصا ڪيا ويندا انهن مان هڪ حصو ميت جي ماءُ جي ڇاڄن ۽ پڦين ۽ مامن ۽ ماسين جي وچ ۾ برابر ورهائجي يا مرد ۽ عورت ۾ فرق ڪرڻ گهرجي، اختلاف آهي ان ڪري احتياط واجب مطابق پاڻ ۾ صلح ڪن باقي ٻن حصن کي ٽي حصا ڪيو ويندو انهن مان هڪ حصو ميت جي پيءُ جي مامن ۽ ماسين جي وچ ۾ پنهنجي طريقي مطابق ورهائجي ۽ باقي ٻه حصا پنهنجي طريقي مطابق ميت جي پيءُ جي ڇاڄن ۽ پڦين جي وچ ۾ ورهائيا ويندا.

زال ۽ مڙس جي ميراث

مسئلو 2727- جيڪڏهن ڪا عورت مري وڃي ۽ ان جي ڪا اولاد نه هجي ته ان جي سڄي ملڪيت جو اڌ حصو ان جي مڙس کي ۽ باقي رهيل ان جي ٻين وارثن کي ملندو آهي ۽ اگر ان عورت جي اولاد ان مڙس مان يا ڪنهن ٻي مڙس مان هجي ته سڄي ملڪيت جو چوٿون حصو مڙس کي ۽ باقي ٻين وارثن ۾ ورهائيو ويندو.

مسئلو 2728- جيڪڏهن ڪو مرد مري وڃي ۽ ان جي ڪا اولاد نه هجي ته ان جي ملڪيت جو چوٿون حصو ان جي زال کي ملندو باقي ملڪيت ٻين وارثن کي ملندي ۽ اگر ان مرد جي ان زال مان يا ٻي زال مان اولاد هجي ته مال جو اٺون حصو زال کي ۽ باقي ٻين وارثن کي ملندو ۽ گهرجي زمين، باغ، ڀوک جي زمين ۽ ٻين زمينن مان زال کي حصو نه ملندو ۽ ان جي قيمت مان به ڪجهه نه پائيندي. گهر جي عمارت ۽ وڻن مان به حصو نه وٺندي پر انهن جي قيمت مان حصو وٺندي. وڻن، ڀوک ۽ اها عمارت جيڪا باغ ڀوک واري زمين ۽ ٻين زمينن ۾ آهي ان جو به ساڳيو حڪم آهي، پر جيڪي ميوا مڙس جي وفات وقت وڻن ۾ آهن انهن مان حصو وٺندي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو 2729- جن شین مان زال ورثو نٿي پائي (مثال رهائشي جڳهه) اگر اها انهن ۾ تصرف (استعمال ڪرڻ) چاهي ته ان کي گهرجي ته ٻين وارثن کان اجازت وٺي ۽ وارث به جيستائين زال جو حصو نه ڏين انهن جي لاءِ جائز نه آهي ته ان جي اجازت کان بغير انهن شين (مثلاً عمارتن ۽ وڻن) ۾ تصرف (خرچ) ڪن، جن جي قيمت مان اها ورثو پائي ٿي.

مسئلو 2730- جيڪڏهن جڳهه، وڻن يا اهڙي شين جي قيمت ڪرڻ چاهن ته، ضروري آهي ته جنين قيمت ڪرڻ وارا ڄاڻو ماڻهو ان جي عام طور قيمت ڪن ٿا قيمت ڪن ۽ جهڙي زمين ۾ آهي ان زمين جي صفتن کي نظر ۾ رکن کان سواءِ قيمت ڪن، ته ان جي ڪيتري قيمت آهي. وڻن کي ڪپيل سمجهي قيمت نه ڪرڻ گهرجي، يا اهڙا وڻ جيڪڏهن زمين ۾ ڪرائي کان سواءِ (واتر يا شاخ) انهيءَ زمين ۾ باقي هجن ته انهن جي قيمت ڪيتري ٿيندي حساب ڪن.

مسئلو 2731- نهرن جي پاڻي وهڻ واري جڳهه وغيره زمين جو حڪم رکي ٿي ۽ سرون ۽ ٻيون شيون جيڪي ان ۾ لڳايون ويون هجن اهي عمارت جي حڪم ۾ آهن ليڪن خود پاڻي مان ارث وٺندي.

مسئلو 2732- جيڪڏهن مرڻ واري جو هڪ کان گهڻيون زالون هجن ليڪن اولاد ڪا نه هجي ته مال جو چوٿون حصو ۽ اگر اولاد هجي ته مال جو اٺون حصو ان تفصيل جي مطابق جنهن جو بيان مٿي ٿي چڪو آهي سڀني زالن ۾ هڪ جيترو ورهائبو چاهي مڙس انهن سڀني سان يا انهن مان ڪن سان همبستري نه به ڪئي هجي، ليڪن اگر ان اهڙي مرض جي حالت جنهن مرض ۾ موت ٿئي ڪنهن عورت سان عقد (نڪاح) ڪيو هجي ۽ ان سان مباشرت نه ڪئي هجي ته اها عورت ورثو نه ٿي پائي ۽ اها حق مهر وٺڻ جو حق به نٿي رکي.

مسئلو 2733- جيڪڏهن ڪا عورت مرض جي حالت ۾ ڪنهن مرد سان شادي ڪري ۽ ان ئي مرض ۾ مري وڃي ته چاهي مرد ان سان مجامعت نه ڪئي هجي اهو ان جي ميراث (ورثي) ۾ حصي دار آهي.

مسئلو 2734- جيڪڏهن ڪنهن عورت کي ان ترتيب سان طلاق رجعي ڏني وڃي جنهن جو ذڪر طلاق جي حڪمن ۾ ڪيو ويو آهي ۽ اها عدت جي وچ ۾ مري وڃي ته مڙس ان جو ورثو پائيندو ۽ اهڙي طرح جيڪڏهن مڙس ان عدت جي وچ ۾ فوت ٿي وڃي ته زال ان جو ورثو پائيندي ليڪن عدت گذرڻ کان پوءِ يا طلاق بائن جي عدت جي وچ ۾ انهن مان ڪو مري وڃي ته پوءِ ان جي ميراث مان ٻيو حصو نه پائيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلہ 2735- جيڪڏهن مڙس مرض جي حالت ۾ پنهنجي زال کي طلاق ڏي ۽ قمري ٻارنهن مهينا گذرڻ کان پهريائين مري وڃي ته عورت ٽن شرطن پوري ڪرڻ تي ان جي ميراث مان حصو پائيندي چاهي طلاق رجعي هجي يا بائن.

1- هي ته ان عورت ان مدت ۾ ٻيو مڙس نه ڪيو هجي ۽ اگر ٻيو مڙس ڪيو هجي ته ارث نه کڻندي ۽ احتياط مستحب هي آهي ته صلح ڪن.

2- عورت جي طلاق ان جي درخواست ۽ راضي سان نه ٿي هجي نه ته ارث نه وٺندي چاهي مڙس کي پئسا ڏنا هجنس ته هن کي طلاق ڏي يا نه.

3- مڙس جنهن مرض ۾ عورت کي طلاق ڏني هجي ان مرض جي دوران ان مرض جي ڪري يا ڪنهن ٻي سبب جي ڪري مري ويو هجي بس اگر اهو ان مرض کان شفا پائي ۽ ٻي ڪنهن سبب ڪري مري وڃي ته عورت ان جي ميراث نٿي پائي پر جيڪڏهن رجعي عدت ۾ فوت ٿيو هجي ته ميراث پائيندي.

مسئلہ 2736- جيڪو لباس مرد پنهنجي عورت کي پائڻ لاءِ ڏنو هجي، چاهي اها ان لباس کي پائي چڪي هجي وري به مڙس جي مرڻ کان پوءِ اهو مڙس جي مال جو حصو ٿيندو پر جيڪڏهن مڙس ان لباس جو عورت کي مالڪ قرار ڏنو هجي ۽ عورت کي حق آهي ته نفقي جي عنوان سان مڙس کان ان جي مالڪ هجڻ جي گهر ڪري.

ميراث جا مختلف مسئلا

مسئلہ 2737- مرڻ واري جو قرآن مجيد، منڊي، تلوار ۽ جيڪا پوشاڪ اهو پائي چڪو هجي يا پائڻ لاءِ پاڻ وٽ هجيس اهي وڏي پٽ جا آهن ۽ اگر پهرين ٽن شين مان ميت ڪا شيءِ هڪ کان گهڻيون ڇڏيون هجن مثال قرآن مجيد جا ٻه نسخا يا ٻه منڊيون ڇڏيون هجن ته احتياط واجب هي آهي ته ان جو وڏو پٽ انهن جي باري ۾ بين وارثن سان مصالحت (صلح) ڪري اهڙي طرح قرآن جو رحل، بندوق، خنجر ۽ اهڙو ٻيو اسلحو تلوار جو مياڻ ۽ قرآن رکڻ جي جاءِ انهن سان گڏ هوندا.

مسئلہ 2738- جيڪڏهن مرڻ واري جا وڏا پٽ هڪ کان گهڻا هجن، مثال ٻن زالن مان هڪ وقت پيدا ٿيا هجن ته انهن کي گهرجي ته ميت جو لباس ۽ قرآن مجيد ۽ منڊي ۽ تلوار پاڻ ۾ برابر ورهائين ۽ هي حڪم وڏي پٽ سان مخصوص آهي توڙي جو وڏيون پيئر به موجود هجن.

مسئلہ 2739- جيڪڏهن مرڻ وارو مقروض (جنهن تي قرض هجي) هجي اگر ان جو قرض ان جي مال جي برابر يا ان کان گهڻو هجي ته انهن چئن شين کي به جيڪي وڏي پٽ جا آهن ۽ جن جو ذڪر گذريل مسئلي ۾ ڪيو ويو آهي، ان جي قرض جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ادائگی لاء ڏيڻ گهرجن يا انهن جي قيمت پنهنجي مال مان ڏي ۽ جيڪڏهن ان جو قرض ان جي مال کان ٿورو هجي جيڪڏهن هن جو باقي مال انهن چند شين کان سواءِ قرض لاءِ ڪافي نه هجي ته ضروري آهي ته وڏو پٽ انهن شين يا پنهنجي مال مان ان جو قرض ادا ڪري، پر جيڪڏهن باقي مال قرض لاءِ ڪافي هجي ته پوءِ احتياط لازم هي آهي ته وڏو پٽ انهن چئن شين مان به جيڪي وڏي پٽ کي ملڻ گهرجن قرض جي نسبت سان ادائگي ڪري، مثال اگر ميت جو سڄو مال سٺ روپين جو هجي ۽ ان مان ويهن روپين جون اهي شيون هجن جيڪي وڏي پٽ جو مال آهن ۽ ان تي ٽيهه روپيا قرض هجي ته وڏي پٽ کي گهرجي ته انهن چئن شين مان ڏهن روپين جي مقدار جي برابر ميت جي قرض جي سلسلي ۾ ڏي.

مسئلو 2740- مسلمان ڪافر جو ورثو وٺندو ليڪن ڪافر چاهي اهو مسلمان ميت جو پيءُ يا پٽ ٿي ڇو نه هجي ان جو ورثو نه پائيندو.

مسئلو 2741- جيڪڏهن ڪو شخص پنهنجي رشتيدارن مان ڪنهن کي ڄاڻي وائي ۽ ناحق قتل ڪري ته اهو ان جو ورثو نٿو پائي، ها اگر ان شخص جو قتل حق هجي مثال قصاص يا دفاع يا حد جاري ڪرڻ يا غلطي سان ماري وجهي ته ارث وٺندو مثال اگر ڪو شخص هوا ۾ پٿر اچلي ۽ اتفاق سان ان جي ڪنهن رشتيدار کي لڳي وڃي ۽ اهو مري وڃي ته اهو مرڻ واري کان ورثو پائيندو، ليڪن ان جو قتل جي ديت جيڪا مائٽ پريندا ان مان ورثو نه کڻندو. ”شبهه عمد“ قتل جو به ساڳيو حڪم آهي مثال اهڙو ڪم ڪري جنهن سان معمولاً ماڻهو نه ٿو مري ۽ قتل جو ارادو به نه هيس ۽ ان فعل جو ارادو هيس ته اهو ورثي وٺڻ کان نه روڪيندو.

مسئلو 2742- جڏهن ڪنهن ميت جا وارث ورثي کي تقسيم ڪرڻ گهرن ته اهي ان ٻار جي لاءِ جيڪو اڃا ماءُ جي پيٽ ۾ آهي جيڪڏهن زندهه پيدا ٿيو ته ميراث جو حقدار ٿيندو جيڪڏهن معلوم هجي ته هڪ آهي يا گهڻا پٽ آهن يا ڌيئر، توڙي جو اڄوڪي اليڪٽرانڪ وسيلن سان معلوم ٿئي ته انهن جو حصو جدا ڪري رکيو ويندو جيڪڏهن معلوم نه هجي ۽ معتبر احتمال هجي ته هڪ کان وڌيڪ آهن انهن جي پٽ هجڻ جي تعداد جي اندازي مطابق مال جدا ڪيو پر جيڪڏهن هڪ پٽ ۽ هڪ ڌيئر ڄمي ته وڌيل مال وارث پاڻ ۾ تقسيم ڪندا.

جدید مسئلہ

بینڪن ۾ رقم رکڻ/ قرض ڪڍڻ

اسلامي ملڪن ۾ تن قسمن جون بينڪون هونديون آهن. پرائيويٽ بينڪ - جيڪا هڪ ماڻهو يا ڪجهه ماڻهو گڏجي قائم ڪندا آهن. سرڪاري بينڪ جيڪا حڪومتي سرمائي سان گڏ هلندي آهي. (استيت بينڪ يا مرڪزي بينڪ)

مشترڪ بينڪ جيڪا حڪومت ۽ عوام جي سرمائي سان هلندي آهي. مسئلو (1) پرائيويٽ بينڪن مان ان شرط تي قرض وٺڻ ته قرض کان وڌيڪ رقم ادا ڪئي ويندي. اهو وياج ۽ حرام آهي ۽ جيڪڏهن ڪو شخص ڪو اهڙي طرح قرض کڻي ته اهو قرض ڪڍڻ صحيح آهي ۽ شرط باطل ۽ معاهدو ۽ شرط پوري ڪرڻ لاءِ وياج ڏيڻ يا وٺڻ ٻئي حرام آهن. وياج کان بچڻ لاءِ ڪجهه طريقا ٻڌايا ويا آهن مثال:

قرض وٺڻ وارو بينڪ يا ان جي نمائندي کان واپار لاءِ اصل قيمت کان 10 يا 20 سيڪڙو مال وڌيڪ سستو يا مهانگو بينڪ کي وڪڻي ڏي ۽ سودي ۾ اهو شرط وجهي ته بينڪ هڪ خاص رقم جنهن تي ٻئي ڌريون راضي هجن، مقرر ڪيل مدي لاءِ ان کي قرض ڏيندي. ان صورت ۾ بينڪ کان قرض وٺڻ جائز چون ٿا ۽ اهو وياج ناهي پر پوءِ به اهو مسئلو اشڪال کان خالي ناهي ۽ احتياط واجب آهي ته ان کان بچجي. اهو ئي حڪم هب، ڪرائي ۽ صلح ۾ به آهي. جن ۾ قرض ڏيڻ جي شرط هجي ۽ اهو ئي حڪم آهي جو اگر ڪو شخص هڪ معاملو ڪنهن سان خريد فروخت ۾ گهٽ وڌ ڪري ۽ شرط رکي ته ٻئي ڌر هن کي قرض جي ادائينگي ۾ مهلت ڏيندي.

قرض کي وياج ۾ تبديل ڪري ڇڏجي. مثال: ائين جو بينڪ هڪ خاص رقم مثال هڪ هزار رپيا، هڪ هزار ٻه سئو رپين جي بدران ٻن مهينن لاءِ اڌارا ڏئي. اصل ۾ هي وياج قرض ناهي پر پوءِ به اهو سودو صحيح هجڻ ۾ اشڪال آهي. پر ان ۾ ڪو حرج ڪونهي ته بينڪ هڪ مقرر ڪيل رقم مثال قرض وٺڻ واري کي قرض ڏئي ۽ ٻئي ڪرنسي ۾ واپس وٺي. مثال: ڊالرن ۾ وڪڻي ڏئي ۽ ان جي مٿا سٽا وارو اگهه مثال: هڪ هزار ٻه سئو رپيا مقرر ڪري اها ڏيتي ليتي صحيح آهي. بچاءُ ان جي جو ساڳئي ڪرنسي ۾ ادا ڪئي وڃي. اگر ان ۾ ٻئي ڌريون راضي هجن ته ان صورت ۾ قرض جي ادائينگي ٻي ڪرنسي ۾ ڪرڻ ۾ ڪو اشڪال ناهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

بینڪ تجارت جو مال هڪ هزار ۾ سئو رپين ۾ خريد ڪري ۽ خريدار کي اوڌر تي ڏيئي ڇڏي ۽ بعد ۾ ان کان نقد رقم هڪ هزار ۾ خريد ڪري، ان معاملي ۾ جڏهن ته سودو ڪرڻ مهل جيڪو شرط هنيو ويو هو. بينڪ ٻيهر اوڌر تي گهٽ رقم ۾ خريد ڪندي يا سودو ڪرڻ کان پهريان اهو شرط لڳائي مثال معاهدي ڪجي ته ان شرط تي سودو ٿيندو ته صحيح ناهي. پر جيڪڏهن ان ۾ اهڙو ڪو شق نه وجهجي ته پوءِ اشڪال ناهي.

چيو وڃي ٿو ته هي سڀ صورتون صحيح به هجن پر بينڪ جا معاملا ظاهر ۾ ائين نه هوندا آهن ۽ بينڪ قرض جي ادا ڪرڻ ۾ دير جي صورت ۾ Extra Charge اضافي چارج جو مطالبو ڪندو آهي. واضح رهي ته قرض جي وصولي ۾ دير جي صورت ۾ وڌيڪ پئسا وٺڻ وياج آهي ۽ حرام آهي ڀلي ان لاءِ ڪو شرط به رکيو ويو هجي. مسئلو (2): سرڪاري بينڪن مان وياج ادا ڪرڻ جي شرط تي قرض ڪڍڻ جائز ناهي. ڇو جو اهو وياج آهي ۽ ان سان فرق نه ٿو پوي ته قرض وٺڻ لاءِ ڪا شيءِ گروي رکي وڃي يا نه اگر ڪو ماڻهو وياج ڏيڻ جي شرط سان سرڪاري بينڪ کان قرض ڪڍي ته اهو قرض ۽ شرط ٻئي باطل آهن. ڇو جو سرڪاري بينڪ وٽ جيڪو سرمايو آهي ان جي پاڻ مالڪ ڪانهي جو اهو سرمايو وري بين ڪي ڏيئي سگهي.

انهن وياجي صورتن کان بچڻ لاءِ قرض وٺڻ وارو شرعي حاکم (مرجع تقليد) جي اجازت سان گهربل رقم بينڪ مان وٺي سگهجي ٿي ته ڇو جو بينڪ جي مال جو مالڪ معلوم ڪونه هوندو آهي. ان ڪري ان ۾ خرچ ڪرڻ جو حق فقط شرعي حاکم وٽ آهي. اسان سڀني مومنن کي ان کي استعمال ڪرڻ جي اجازت ڏيون ٿا. ان جي ڪاڻ اهو ڪافي آهي ته انهن جي دل ۾ ماڻهن جي دل ۾ شرعي حاکم کان قرض وٺڻ جي نيت هجي. وياج ادا ڪرڻ جي نيت نه هجي. پوءِ ڀلي شرط لاڳو ٿيڻ جي ڪري هنن کي خبر پئجي وڃي ته قانوني طور تي هو وياج ڏيڻ جا پابند آهن ۽ انهن کي اصل رقم وياج سميت بينڪ کي ڏيڻي پوندي.

مسئلو (3): پرائيوٽ بينڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ. اهو اصل ۾ انهن بينڪ کي قرض ڏيڻو آهي. بنا وياج جي قرض ڏيڻ جائز آهي. ڀلي ان کي خبر به هجي ته بينڪ ان جو وياج ادا ڪندي، بنا وياج جي قرض وٺڻ مان اها مراد ناهي ته سندس دل ۾ اهو خيال به نه هجي، ته جيڪڏهن بينڪ وياج نه ڏيندي ته مان ان کان گهر ڪندس ڇو جو ممڪن آهي ته اهو دل ۾ اهو خيال نه هجي پر شرط رکي ۽ اهو به ممڪن آهي ته اهڙي نيت نه هجي ۽ شرط به نه وجهي. هتي وياج جو شرط نه رکجي ان جو مطلب اهو آهي ته رقم بينڪ ۾ رکڻ ماڻهن لاءِ بينڪ کي پابند نه ڪجي ته هو رقم رکڻ واري کي وياج ڏيندي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو (4): پرائیویٽ بینڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ يعني بینڪ کي قرض ڏيڻ اهو وياج واري شرط سان جائز ڪونهي پر رقم جمع ڪرڻ صحيح آهي پر شرط باطل آهي. پر اگر بینڪ وياج ڏئي ته اهو ان جو مالڪ ناهي پر کيس اها پڪ هجي ته بینڪ جا مالڪ ڄاڻن به ٿا رقم جمع ڪرڻ وارو وڌيل مال جو مالڪ ڪونهي پوءِ به وڌيڪ رقم هن کي ڏيڻ لاءِ راضي هجن ته استعمال ڪرڻ ۾ اشڪال ناهي ۽ ائين ئي ٿيندو آهي.

مسئلو (5): سرڪاري بینڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ يعني بینڪن کي قرض ڏيڻ. اهو وياج وٺڻ واري شرط سان جائز ناهي ۽ حرام آهي. بلڪ انهن بینڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ پلي وياج وٺڻ جي شرط کانسواءِ هجي اهو ڪم شرعي طور پنهنجي رقم ضايع ڪرڻ جي برابر آهي ڇو جو بعد ۾ جيڪو ڪجهه بینڪ کان وٺندو، اهو بینڪ جو مالڪ ڪونهي ۽ ان ڪري جمع ٿيل رقم ۽ ان مان ملندڙ فائدو جيڪو سرڪاري بینڪن مان ملي ٿو ان جو خمس ادا ڪرڻ کان سواءِ استعمال ڪرڻ اشڪال آهي ڇو جو ان ماڻهو کي ان مال کي خرچ ڪرڻ جي اجازت آهي ۽ ان مال کي ضايع ڪرڻ جي اجازت ناهي ۽ اگر اهو ضايع ڪري ڇڏي ته خمس جي مستحقن جو ضامن آهي (1) اهو ان صورت ۾ ٿيندو جيڪو شرعي حاکم جي اجازت کان سواءِ ائين ڪجي پر جيڪڏهن شرعي حاکم جي اجازت سان رقم جمع ڪرائجي ۽ اهڙي طرح شرعي حاکم اجازت ڏيئي ڇڏي بینڪ جو قانون به بینڪ ۾ جمع ٿيل رقم کي تبديل ڪرڻ جي اجازت ڏئي ته ان ۾ ڪو اشڪال ناهي. اهڙي طرح جمع ڪرڻ واري کي بنا شرط جي جيڪو وياج ملي ان مان اڌ پاڻ رکي ۽ اڌ غريب ۽ مستحق ماڻهن کي صدق ڏئي. اسان سڀني مومنن کي رقم جمع ڪرڻ ۽ اهڙي طرح وياج وٺڻ ۽ ذڪر ڪيل ڳالهين ۾ خرچ ڪرڻ جي اجازت ڏيون ٿا.

مسئلو (6): بینڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ لاءِ جيڪي مٿي صورتون بيان ڪيون ويون آهن انهن لاءِ فڪسڊ ڊپازٽ ۽ ڪرنٽ اڪائونٽ ۾ ڪو فرق ناهي.

مسئلو (7): مشترڪ بینڪون مٿي ذڪر ڪيل مسئلن مطابق سرڪاري بینڪن واري حڪم ۾ اچن ٿيون. ۽ جيڪو مال ان ۾ جمع ٿيندو ان جو ڪو مالڪ مقرر ڪونهي ۽ شرعي حاکم کان موڪلڻ وٺڻ کانسواءِ ان کي استعمال ڪرڻ جائز ڪونهي.

(1) سرڪاري يا مشترڪ بینڪ ۾ گڏ ٿيل رقم جيسيتائين شرعي حاکم اجازت نه ڏئي پنهنجي قبضي ۽ ملڪيت ۾ نه شامل ڪجي. ان ۾ خمس واجب ڪونهي ڇو جو شرعي حاکم جي اجازت سان ملڪيت ۾ شامل ڪرڻ کانپوءِ ئي ان سال جي نفی ۾ شامل ٿيندو. جيڪو هن حاصل ڪيو آهي ان رقم مان جيڪا سندس ساليانه خرچ کان وڌيڪ هجي ان تي خمس ڏيڻو پوندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مسئلو (8): پرائیویٽ ۽ سرڪاري بينڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ ۽ ان مان قرض وٺڻ جو حڪم ٻڌايو ويو آهي اهو اسلامي ملڪن جي بينڪن سان واسطو رکي ٿو پر منافعو وٺڻ لاءِ انهن بينڪن ۾ رقم جمع ڪرڻ جن ۾ غير مسلمانن جو سرمايو لڳل هجي. پوءِ ڀلي اها بينڪ پرائیویٽ هجي يا سرڪاري يا مشترڪ هجي، سڀني ۾ جائز آهي ڇو جو انهن کان وياج وٺڻ جائز آهي. البتہ انهن بينڪن سان وياج وارو شرط رکي قرض وٺڻ حرام آهي ۽ حرام ڪم کان بچڻ لاءِ ائين ڪري سگهجي ٿو ته بينڪ کي قرض جي نيت کان سواءِ ان مان خرچ ڪرڻ لاءِ شرعي حاڪم کان اجازت وٺڻ ضروري ناهي. ڀلي کيس اها خبر هجي ته بينڪ اصل رقم ۽ وياج ٻئي ان کان وٺندي.

بينڪ گارنٽي/ايل سي

اعتبار (بينڪ گارنٽي) ٻن قسمن جي آهي: در آمدن لاءِ گارنٽي (امپورٽ ايل سي): اگر ڪو ٻاهرين ملڪن مان مال آڻي ٿو ته اهو بينڪ کي رجوع ڪندو آهي ۽ بينڪ جي گارنٽي حاصل ڪندو آهي، جنهن جي نتيجي ۾ بينڪ گارنٽي ڏيندي آهي ته ٻاهران جيڪو مال آيو آهي ان جا دستاويز (ايل سي) گارنٽي وٺڻ واري کي ڏئي ۽ ان جي قيمت مال ٻاهر موڪلڻ واري کي ڏئي. بينڪ مال آڻڻ واري ماڻهو سان معاملن ۾ ٿيڻ کانپوءِ چاهي لکپڙهه جي ذريعي هجن يا ملڪ ۾ موجود سندن وڪيل (ايجنٽ) سان ڳالهه ٻولهه ذريعي ٿيڻ اهي فهرست کي ڏسي مال جي ڪيفيت ۽ مقدار طئه ڪندا آهن، مال جي قيمت مان بينڪ جو حصو وصول ڪري دستاويز پنهنجي قبضي ۾ وٺندا آهن ۽ برآمد ڪرڻ واري کي ان جي قيمت موڪلي ڏيندا آهن.

ايڪسپورٽ ايل سي: هن ۾ ۽ درآمد واري ايل سي ۾ ٿورو فرق آهي، فرق اهو آهي ته جيڪي ماڻهو مال آڻڻ چاهين ٿا اهي ٻاهرين خريدار سان رابطي لاءِ بينڪ گارنٽي حاصل ڪندا آهن. جنهن بنياد تي بينڪ مال جا دستاويز خريدار جي قبضي ۾ ڏيندي آهي ۽ مٿي بيان ڪيل سڀ مرحلا طئه ٿيڻ کان پوءِ ان جي قيمت مال موڪلڻ واري جي قبضي ۾ ڏيندي آهي. حقيقت ۾ ٻنهي گارنٽين ۾ ڪو به فرق ناهي. امپورٽ گارنٽي هجي يا ايڪسپورٽ، ٻنهي جو مطلب اهو آهي ته بينڪ زمو ڪٿي ٿي ته خريدار کي جيڪا رقم ڏيڻي آهي، جنهن جو هن مال خريديو آهي ان جي قيمت وڪڻڻ واري کي ۽ ان جي وصولي جا ڪاغذ خريدار کي پهچائي. البتہ گارنٽي جو هڪ ٻيو قسم به ٿيندو آهي جنهن جو تفصيل اهو آهي ته مال موڪلڻ وارو مال جي هڪ فهرست جنهن ۾ مال جون سڀ خوبيون ۽ مقدار موجود هوندو آهي، مال گهرائڻ واري

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

سان سودو ٻي ڪرڻ کان سواءِ بينڪ يا ان جي ملڪ ۾ هلندڙ ننڍي بينڪ کي موڪليندو آهي ۽ بينڪ پنهنجي زمينداري تي اها فهرست پنهنجي خريدار کي ڏيندي آهي. ان صورت ۾ اگر ڪو شخص فهرست مان مال خريد ڪرڻ گهري ته بينڪ کان گارنٽي حاصل ڪندو آهي ۽ بينڪ ۾ مال جا ڪاغذ ۽ ان جي وصولي لاءِ ڪارروائي ڪندي آهي.

مسئلو (9) بظاهر بينڪن کان وٺندڙ اهي سڀ گارنٽيون بينڪن جي طرفان سڀني ڪمن لاءِ ڪارروائي ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو (10) گارنٽي واري حاصل ڪرڻ واري کان بينڪ ٻن طريقن سان وياج وٺندي آهي:

(1) خدمتن جي بدران وياج: جيئن قرض جي وصولي معاهدن ۽ مال موڪلڻ لاءِ رابطن جي بدران ۽ مال جي ڪاغذن جي وصولي ۽ مال خريدارن جي حوالي ڪرڻ ۽ ان مالڪ جي رقم جي وصول تان وياج وٺندي آهي.

ان طرح جو وياج وٺڻ جائز آهي جو هي معاهدو جعالا (1) آهي يعني گارنٽي وٺڻ وارو بينڪ کان ان جي خدمت جي عيوض رقم ٻي ڪندو آهي. اها رقم صحيح هجڻ لاءِ ڪجهه شرط آهن. اهو عقد اجاري ۾ شامل ڪري سگهجي ٿو.

(2) بينڪ تجارت جي مال جي قيمت پنهنجي حساب سان ٻي ڪري وصول ڪندي آهي. ان ۾ خريدار جو حساب ڪتاب ڪرڻ شامل نه هوندو آهي، ۽ خريدار سان مقرر ڪيل مدي تائين رقم نه گهرڻ جي بدران سڄي رقم جي ڪجهه حصي جي حساب سان وياج وصول ڪندي آهي.

جيئن چيو ويو آهي ته وياج وٺڻ کي جعاله معاهدي واري طريقي سان جائز سمجهي سگهجي ٿو، ڇو جو گارنٽي وٺڻ واري کي بينڪ هڪ رقم جي بدران خدمتون ڏئي ٿي اهو به ٿي سگهي ٿو ته اهو معاهدو اجاري جي بنياد تي به صحيح هجي، پر شرط اهو آهي ته ان جا شرط صحيح هجن ۽ اهو به واضح جي ته گارنٽي وٺڻ وارو صرف پنهنجي اصلي قرض جي رقم جو ادا ڪرڻ جو اڪيلو ذميوار آهي. بينڪ اگر هن کي ادائگي ۾ مهلت ڏيڻ جي بدران ڪا رقم وٺي ٿي ته اها وياج آهي ۽ حرام آهي.

(1) هڪ ڏسو مسئلو 2181

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

لیکن اگر گارنتي ونٺ وارو بینک جي طرفان اصل قرض ۽ وياج ادا ڪرڻ جي مدي مثال: ٻن مهينن ۾ ادا ڪرڻ جي مهلت کي جعله قرار ڏئي ته جعله وارو معاهدو شمار ڪيو ويندو ۽ ان صورت ۾ اهو صحيح آهي.

اهڙي طرح معاملي کي وياج کان بچائڻ ۽ وياج کي صحيح ڪرڻ لاءِ ان کي بيع واري معاهدي ۾ داخل ڪري سگهجي ٿو. بینک ڇاڪاڻ جو تجارت جي مال جي قيمت غيرملڪي ڪرنسي ۾ مال موڪلڻ واري کي ادا ڪندي آهي ان ڪري اهو ڪري سگهي ٿو ته خريدار تي غير ملڪي ڪرنسي جيتري کيس ڏيڻي آهي ان جي عيوض ملڪي ڪرنسي جي برابر وڪڻي ڇڏي، ته ان ڪرنسي کي متائڻ ستائڻ وارو وياج ۾ شڪ ٿيندو. ڇو جو قيمت ۽ ٻيو جيڪو ڪجهه ان کان علاوه ڏنو ويو اهو لڳ جنس آهي ان ڪري ان ۾ ڪو اشڪال ناهي.

مٿي بيان ڪيل صورتون پرائيويٽ بینکن جي سلسلي ۾ آهن ۽ اگر بینک سرڪاري يا مشترڪ هجي ته گارنتي ونٺ واري کي ان رقم مان ادائگي ڪرڻي پوندي جنهن مال جو ڪو هڪ مالڪ ڪونهي. ان ڪري شرعي طرح اهي ماڻهو بینک جا قرضي ناهن. ان قرض جي اصل رقم ان تي ٿيندڙ وياج ادا ڪرڻ وارو معاهدو حرام ناهي ۽ وياج جي حساب ۾ نه ٿو اچي.

بينک طرفان واپار جي مال جي حفاظت ڪرڻ

(بینک جي طرفان) بینک تجارت وارو مال موڪلڻ واري ماڻهو کان وٺي گهرائڻ واري ماڻهو تائين پهچائڻ لاءِ ناهيا ويندا آهن ۽ بینک مال جي حفاظت مال گهرائڻ واري ماڻهو جي حساب ۾ ڪندي آهي. اهو ائين آهي ته مال موڪلڻ وارو ۽ مال گهرائڻ وارو پاڻ ۾ معاهدو طي ڪندا آهن ۽ بعد ۾ مال جي قيمت وصول ٿيڻ ۽ مال پهچڻ کانپوءِ بینک ان جا ڪاغذ، مال گهرائڻ واري کي موڪليندي آهي. ۽ کيس مال پهچڻ جو اطلاع به ڏيندو آهي، اگر گهرائڻ وارو مال جو قبضو ونٺڻ ۾ دير ڪري ته ان جي طرفان مال جي حفاظت بینک ڪندي آهي، جنهن لاءِ هڪ اجرت وصول ڪندي آهي. اهڙي طرح ان صورت ۾ مال موڪلڻ وارو، مال گهرائڻ واري سان معاهدو طي ڪرڻ کان سواءِ مال بینک جي نالي موڪلي ڏي ۽ بینک مال جي فهرست ذريعي خريدارن سان رابطو ڪري ته اگر هو مال نه خريد ڪن ته بینک مال موڪلڻ واري کان مال جي حفاظت جي اجرت يا مزدوري گهري سگهجي ٿي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو نمبر (11): اهڙي صورت ۾ جڏهن بينڪ جي طرفان مال جي حفاظت، مال گهرائڻ يا موڪلڻ واري جي درخواست ٿئي يا معاهدي ۾ شرط هجي پوءِ پلي اهو شرط ٻڌايل به نه هجي. پر ٻنهي ڌرين کي خبر هجي ته بينڪ لاءِ مال جي حفاظت جي مزدوري وٺڻ يا اجرت وٺڻ جائز آهي ۽ اهڙي ڪا ڳالهه نه هجي ته بينڪ کي ڪو به حق ناهي.

چڏيل مال کي وڪڻڻ

اگر تجارت جي مال جي مالڪ بينڪ کي مال جي موجودگي جو اطلاع ڏنو آهي ان جو قبضو وٺڻ ۽ بينڪ کي اجرت ادا ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏي ته بينڪ ان مال کي وڪڻي ڇڏيندي ۽ ان جي قيمت مان پنهنجو حق وصول ڪندي.

مسئلو (12): ان مذڪوره صورت ۾ بينڪ ان چڏيل مال کي وڪڻڻ ۽ ٻين ماڻهن لاءِ اهو خريد ڪرڻ جائز آهي. ڇو جو ان صورت ۾ شرطن جي تحت چاهي اهي شرط واضح هجن يا سمجهيل هجن. بينڪ مال جي مالڪن کان پنهنجو مال وصول نه ڪري ۽ حق وصول ڪرڻ لاءِ انهن جي طرفان وڪيل ٿئي ته جيئن هن کي وڪڻي سگهي ته جڏهن ان جو وڪڻڻ جائز آهي ته اهڙو مال خريد ڪرڻ به جائز آهي.

بينڪ جي ڪفالت/بينڪ گارنٽي

جڏهن ڪو شخص يا ڪجهه جڻا گڏجي سرڪاري عهديدار يا ٻئي ڪنهن جي سامهون اهو ذمو کڻن ته اهو ڪو پراجيڪٽ مڪمل ڪندا مثال ڪو مدرسو اسپتال يا پل ٺاهيندا. ان موقعي تي اهي عهديدار ذمو کڻڻ واري (نيڪيدار) کان ڪم مڪمل ڪرڻ جي گارنٽي وٺندا آهن، ته جيئن ان پروجيڪٽ کي مڪمل ڪرڻ جي ضمانت هجي ۽ مقرر مدي ۾ ڪم پورو نه ٿيڻ جي صورت ۾ نيڪيدار کان ان باري ۾ ڪو ضمانت (ڪفيل) طلب ڪن. ان موقعي تي هو بينڪ ڏانهن رجوع ڪندا آهن ته جيئن بينڪ اهڙي ڪفالت جا ڪاغذ جاري ڪري ۽ ڪفالت ۾ اهو طي ڪري ته مقرر ڪيل مدي ۾ ڪم پورو نه ٿيڻ جي صورت ۾ نقصان اگر نيڪيدار پري نه ڏئي سگهيو ته بينڪ نقصان پورو ڪري ڏيندي.

مسئلو (13): مٿي ذڪر ڪيل پروجيڪٽ تي ڪم ڪرڻ واري کي رقم ادا ڪري بينڪ کيس ضمانت ڏئي ۽ وقت تي ڪم پورو نه ٿيڻ جي صورت ۾ نيڪيدار جي پاران نقصان پري ڏيڻ جي لاءِ مالي ضمانت به هڪ قسم جي ضمانت يا گارنٽي آهي (معاملات جي جي بابت ۾ ڪفالت اصطلاحي مفهوم ۾ استعمال ٿيندي آهي يعني

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ڪنهن شخص کان جنهن کي ڪنهن کان حق وٺڻو آهي ان کان حاضر هجڻ جو واعدو وٺڻ ان ڪفالت ۾ ۽ مالي ڪفالت جي ضمانت ۾ جنهن تي فقه ۾ بحث ٿيندو آهي فرق آهي. فرق اهو آهي ته فقهي ضمانت ۾ ضامن جي ذمي اها شيءِ ادا ڪرڻو هوندو آهي جو جنهن جي ضمانت ڪئي وڃي. اگر ضمانت ڏيندڙ ادا ڪرڻ کان پهريان ختم ٿي وڃي يا مري وڃي ته هن جو ڇڏيل مال ورهائڻ کان پهريان اها شيءِ جنهن جي هن ضمانت ڪئي هئي اها ادا ڪري ان جي مالي ڪفالت ادا ڪئي وڃي ۽ ان جي اصل قرض جي ادائگي نه ڪجي. بلڪ واجب آهي ته ان کي ادا ڪجي ۽ ان کي ادا ڪرڻ کان پهريان مري وڃي ته وصيت ڪيل شين کان علاوه سندس ڇڏيل شين مان ڪا شيءِ نه ڪئي وڃي. اهڙي قسم جي ضمانت لاءِ قبول ڪرڻ ۽ شرط لڳائڻ ضروري آهي. ان معاهدي جو هر لفظ صحيح آهي جنهن سان اهو ڪفيل قبول ڪري ٿو يا احد ڪري ٿو. ۽ لازم آهي ته خبر پئجي وڃي ۽ قبول به هجي هر ان جي لفظ جي ذريعي اهو ممڪن ٿيندو جنهن جو اظهار ٿئي. اهو معاهدو ضمانت وارو، لکت ۾ به هجڻ گهرجي ۽ عملي صورت ۾ ٿي سگهي ٿو، جنهن سان ان معاهدي جو انشاء (ارادو) معلوم ٿي وڃي.

مسئلو (14): نيڪيدار کان پروجيڪٽ جي ضمانت (ڪفالت) جي عيوض بينڪون اگرڪا اجرت وٺن ته جائز آهي، ان معاهدي کي جعاله واري باب ۾ داخل سمجهي سگهجي ٿو. اهڙي طرح نيڪيدار بينڪ جي ڪفيل ٿيڻ تي ان لاءِ هڪ اجرت مقرر ڪري ٿو. اها اجرت بينڪ کي وٺڻ حلال آهي.

مسئلو (15): اگر نيڪيدار مقرر ڪيل مدي ۾ پروجيڪٽ جو ڪم مڪمل نه ڪري سگهي ۽ ڪم ڏيڻ واري کي مقرر ڪيل نقصان جي رقم ادا نه ڪري ته بينڪ ان جي ڪفيل آهي ۽ نقصان پري ڏئي ته بينڪ نيڪيدار کان اها رقم وٺي سگهي ٿي. ڇو جو معاهدو ۽ بينڪ جي ڪفالت ان جي نيڪيدار جي ضمانت تي ٿيل آهي. معاهدي جي نتيجي ۾ ٿيندڙ نقصان پري ڏيڻ جي ضمانت بينڪ جي آهي، ان ڪري بينڪ ان نيڪيدار ڏانهن رجوع ڪري پنهنجا نقصان پري ڏيڻ جو مطالبو ڪري سگهي ٿي.

شيئرز (حسا) خريد فروخت

ڪمپنيون پنهنجا شيئر وڪڻڻ لاءِ بينڪن کي ذريعو ٺاهينديون آهن ۽ بينڪون پنهنجي اجرت ٽي ڪري ڪمپنين جي طرفان شيئر وڪڻڻ لاءِ خدمتون مهيا ڪنديون آهن.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو (16): بینکن سان اهڙي قسم جو معاملو ٿي ڪرڻ جائز آهي. ان لاءِ يا ته حقيقت ۾ اهو اجازي ۾ داخل آهي اهڙي طرح جو بینکن کي ڪمپنيون شیئر وڪڻڻ جي بدران مقرر ڪيل اجرت ڏئي ته اهو جعاله واري باب مان به ٿي سگهي ٿو، بهرحال اهي ٻئي صورتون ٿي ڪرڻ وارو معاملو صحيح آهي. ۽ بینکن اهي شیئر وڪڻڻ کانپوءِ انهن جو اجورو وٺڻ جو حق رکن ٿيون.

مسئلو (17): انهن شیئرز جو ڏيڻ وٺڻ صحيح آهي پر اگر انهن شیئرز جون ڪمپنيون حرام ڪاروبار مثال شراب جي ڏي وٺ ۽ وياجي معاملا ٿي ڪنديون هجن ته پوءِ انهن شیئرن کي خريدڻ ۽ انهن معاملن ۾ شريڪ ٿيڻ جائز ناهي.

قرض جا باند (Bond) وڪڻڻ

قرض جا ڪاغذ اهي دستاويز يا باند آهن جن کي سرڪاري ادارا يا اسٽيٽ بینڪ قيمت مقرر ڪري هڪ خاص مدي لاءِ جاري ڪندي آهي. اهي انهن جي اصل قيمت کان وڪڻندا آهن. مثال: ان دستاويز کي جنهن جي قيمت هڪ هزار رپيا لکيل آهي ان کي نو سئو پنجاهه رپين ۾ وڪڻندا آهن، انهن لاءِ اهو شرط هوندو آهي ته اهي هڪ سال کانپوءِ هڪ هزار ۾ خريد ڪيا ويندا. ڪڏهن ڪڏهن بینڪ پنهنجي مقرر ڪيل اجرت وصول ڪرڻ خاطر انهن باندين کي خريدڻ جي خواهش ظاهر ڪندي آهي.

مسئلو (18) اهو معاملو ٻن صورتن ۾ پيش اچي سگهي ٿو:

- (1). دستاويز جاري ڪرڻ وارو حقيقت ۾ خريدار کان ساڍا نو سئو رپين ۾ جنهن جو مثال مٿي ڏنو ويو آهي، قرض ٿو وٺي ۽ مقرر ڪيل مدو پورو ٿيڻ تي باند خريد ڪرڻ واري کي هڪ هزار رپيا واپس ڪري ٿو. نو سئو پنجاهه رپيا اصل رقم ۽ 50 رپيا ان تي اضافو آهي. اهو وياج آهي ۽ حرام آهي.
- (2). باند جاري ڪرڻ وارو هڪ هزار رپيا مدو پورو ٿيڻ کانپوءِ نو سئو پنجاهه رپين ۾ وڪڻي ٿو.

هي صورت حقيقت ۾ وياجي معاملو ناهي، پر معاملي جو صحيح هجڻ ۾ اشڪال آهي. مطلب اهو ٿيو ته باند جي وڪڻڻ کي جنهن جي ذريعي سرڪاري ادارا ڪاروبار ڪن ٿا انهن کي صحيح ڪري سگهجي ٿو.

مسئلو (19) مٿي ذڪر ڪيل معاملو يعني باند جي ڏي وٺ جائز ناهي. اهڙي طرح ان ڪم جي اجرت وٺڻ به جائز ناهي.

ملڪي ۽ غير ملڪي حوالو/دراڻ

مسئلو (20) فقهي اصطلاح مطابق حوالي جو مطلب آهي ته واجب ٿيندڙ رقم يا شيءِ جو حوالو ڏيڻ واري کي جنهن شيءِ جو حوالو ڏنو ويو آهي ان ڏانهن منتقل ڪرڻ. ليڪن هتي ان مان عام معنيٰ ورتي ويندي آهي. بينڪ جي حوالن جا مثال هيٺ ڏجن ٿا.

(1). بينڪ اهو ڪري سگهي ٿي ته پنهنجي گراهڪ (اڪائونٽ هولڊر) لاءِ حوالو يا دراڻ ٺاهڻ خاطر سندس وڪيل (ايجنٽ) سان چاهي اهو ملڪ ۾ هجي يا ٻاهراڳر سندس اڪائونٽ مان رقم وصول ڪري، ان ڪم جي بدران مقرر ڪيل اجرت وٺي بظاهر هن ڪم جي اجرت وٺڻ جائز آهي، ڇو جو اهو بينڪ جو حق آهي ته پنهنجي رقم ٻي بينڪ ۾ اڪائونٽ هولڊر کي نه ڏي. ان ڪير ٻي بينڪ مان ٻئي هنڌ تي رقم ڏيڻ جي بدران ان جي اجرت وٺڻ جائز آهي.

(2). بينڪ ڪنهن شخص لاءِ دراڻ جاري ڪري ۽ ان مطابق هو مقرر ڪيل رقم ٻئي بينڪ مان ملڪ اندر يا ٻاهر جنهن بينڪ جو هو اڪائونٽ هولڊر نه هجي. ان قرض جي عنوان سان وٺي سگهجي ٿو ۽ بينڪ به ڪائونس ان ڪم جي اجرت گهري سگهي ٿي. ظاهر ۾ اهو جائز آهي. بينڪ ان دراڻ جي بدران اجرت وٺي پر اگر ائين هجي ته پهرئين بينڪ، ٻي بينڪ کي قرض (رقم) ادا ڪرڻ لاءِ وڪيل (نمائندو) مقرر ڪري پهرين بينڪ کان رقم ٻي بينڪ ۾ منتقل ڪرڻ لاءِ جيڪا زحمت ڪري ٿي ان جو زحمت جو حق (اجرت) قرض ڏيڻ وانگر نه آهي. ان ڪري اهو حرام به نه آهي. بلڪه اهو ٻئي کي قرض ڏيڻ ۾ وڪيل بنائڻ لاءِ رقم وٺڻ جي برابر آهي. ان ڪري ان ڪم جي اجرت ڏيڻ، قرض ڏيڻ جي اجرت وانگر ناهي ۽ ان سان ان جو تعلق به نه آهي. بلڪه اها اجرت قرض ۾ نمائندو مقرر ڪرڻ آهي. ۽ اهڙي طرح ان ۾ ڪو اشڪال ناهي. اگر حوالي ۾ ذڪر ڪيل رقم غير ملڪي ڪرنسي هجي ته بينڪ لاءِ هڪ ٻي صورت ظاهر ٿئي ٿي. اهو ائين آهي جو قرضدار جي ذمي حوالي ۾ ذڪر ٿيل غير ملڪي ڪرنسي ادا ڪرڻ آهي ۽ ان تي لازم آهي ته ان کي ادا ڪري. ليڪن بينڪ پنهنجي ان حق کي درگذر ڪري ۽ اهو قبول ڪري ته قرضدار غير ملڪي ڪرنسي جي برابر ملڪ جي هلندڙ ڪرنسي ۾ ادا ڪري ته معاملو جائز آهي. ته بينڪ پنهنجي ان حق کان در گذر ڪري ۽ غيرملڪي ڪرنسي قبول ڪرڻ جي بجاءِ ان کان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- اجرت طلب ڪري اهڙي طرح بينڪ اهو به ڪري سگهي ٿي ته ان کان جيڪو وڌيڪ هجي اهو به ملڪي ڪرنسي مان وٺي سگهي ٿي.
- (3) ڪو شخص مثال ڪا رقم ڪراچي ۾ بينڪ ۾ ڏئي ڊرافٽ وٺي ۽ اها ئي رقم يا برابر رقم لاهور مان يا ٻاهرين ملڪ مان مثال مان ايران مان وٺي ۽ بينڪ ان ڪم جي بدران اجرت طلب ڪري ته اجون به صورتون آهن.
- (الف) ڪو شخص ملڪي ڪرنسي ۾ هڪ مقرر ڪيل رقم بينڪ کي ان جي برابر غير ملڪي رقم جي برابر وڪڻي ۽ ڊرافٽ وٺڻ ۽ بينڪ جون خدمتون حاصل ڪرڻ جي اجرت ادا ڪري ان صورت ۾ ڪو اشڪال ناهي. ۽ اهڙي صورت بيان ٿي چڪي آهي.
- (ب) ڪو شخص هڪ مقرر رقم بينڪ کي قرض ڏي ۽ اهو شرط رکي ته ملڪ ۾ يا ٻاهرين ملڪ بينڪ مان ڊرافٽ وٺڻ جي بدران بينڪ کي اجرت ادا ڪندو، ان صورت ۾ اشڪال آهي ته ڊرافٽ ڏيڻ هڪ محترم ڪم آهي. ۽ ان جي قيمت به آهي. ڊرافٽ ڏيڻ لاءِ قرض ڏيڻ واري جي طرفان قرض وٺڻ واري تي شرط لڳائڻ اهڙين شرطن مان جنهن لاءِ اجرت ۾ مال ڏيڻو پوندو آهي. ته اهو شرعي طرح حرام آهي. البته چاڪاڻ جو خاص روايتن مان ظاهر ٿئي ٿو ته قرض ڏيڻ وارو وٺڻ واري تي شرط لڳائي سگهي ٿو ته سندس قرض ڪنهن ٻئي هنڌ ادا ڪري. ان لاءِ هو ڊرافٽ وٺڻ واري تي به شرط هڻي سگهي ٿو ۽ اگر اهو شرط مفت ۾ ۽ بنا اجرت هجي ته ڪم ڪرڻ جي بدران مقرر ڪيل اجرت به جائز آهي.
- (4) ڪو شخص ڪنهن بينڪ کان مثال: ڪراچي مان رقم وٺي، ان بدران بينڪ کي ڊرافٽ ڏي ته ان رقم جي رقم ٻي بينڪ مان ملڪ جي اندر يا ٻاهر وصول ڪري سگهي. ان جون به صورتون آهن.
- (الف) بينڪ کي شخص کي ملڪي رقم ان جي موساوي ٻاهرين ڪرنسي سان پنهنجي ڪم جي اجرت سميت وڪڻي ۽ خريدار به بينڪ کان رقم وصول ڪرڻ لاءِ ٻي بينڪ جو ڊرافٽ ڏي ته ان صورت ۾ جائز آهي.
- (ب) بينڪ هڪ مقرر ڪيل رقم ڪنهن شخص کي قرض ڏي ۽ ان جي قرض کي ٻئي ڏانهن منتقل ڪرڻ ۽ ان کي ٻئي جڳهه تي وصول ڪرڻ جي بدران اجرت وصول ڪرڻ جو شرط رکي ته اها صورت وياج جي صورت آهي. ان ڪري جو هي قرض تي واڌارو رقم واري شرط وانگر آهي. هالانڪ هي عمل حوالو ڏيڻ جي بدران آهي، البته اگر ائين بغير شرط هڻڻ جي اهو معاملو ٿيو هجي جو پهرين شخص بينڪ کان ڪا رقم قرض ورتي هجي ۽ بعد ۾ پنهنجو قرض ادا ڪرڻ لاءِ بينڪ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

کي ٻي بينڪ جو ڊرافٽ ڏي ۽ بينڪ ان ڊرافٽ جي بدران اجرت طلب ڪري ته ان صورت ۾ اجرت ڏيڻ جائز آهي. ڇو جو بينڪ کي اهو آهي ته هو پنهنجو قرض ٻي بينڪ ۾ منتقل ڪرڻ ۽ قرض وٺڻ واري شرط کي قبول نه ڪري ان ڪري هو پنهنجو اهو حق ڇڏڻ جي بدران ڪا اجرت وٺي سگهي ٿي. هي صورت اهڙي ناهي جيئن قرض ڏينهن پنهنجي قرض واپس ڪرڻ ۾ مهلت ڏيڻ جي بدران ڪا رقم وٺي ٿو. بلڪ بينڪ جيڪا اجرت وٺي ٿي اها پنهنجو قرض ٻي بينڪ کي منتقل ڪرڻ ۽ ان تي قرض کي ٻي جڳهه تي وصول ڪرڻ بدران وٺي ٿي. ان ڪري ان ۾ ڪو اشڪال ناهي.

مسئلو (21): ڪڏهن هڪ ڊرافٽ ٻن ڊرافٽن تي مشتمل هوندو آهي، اهو ائين جو مقروض پنهنجو قرض ڏيندڙ جي نالي چيڪ جاري بينڪ کي حوالي ڏيندو آهي ۽ بينڪ چيڪ مان ڏنل رقم پنهنجي برانچ کي قرض وٺندڙ جي شهر يا ٻي بينڪ کي موڪليندو آهي ته جيئن قرض وٺندڙ اها رقم ڪنهن مقرر ڪيل جڳهه تي وصول ڪري سگهي.

اهڙي قسم جي ڊرافٽ جون ٻه شقون آهن.

(الف) قرضي پنهنجي قرض ڏيڻ واري بينڪ جو ڊرافٽ ڏي ان لحاظ کان بينڪ ان شخص جي مقروض ٿيندي. بينڪ قرضي جو پنهنجي ڪنهن بينڪ مان يا ڪنهن ٻي بينڪ مان رقم وصول ڪرڻ جي سهولت (اطلاع) ڏئي ٿي.

(ب) پهرين ڊرافٽ ۾ بينڪ جو طريقو ۽ ڊرافٽ قبول ڪرڻ ۽ ٻئي ۾ ڊرافٽ کي جاري ڪرڻ آهي ۽ ٻئي حوالي شرعي طور تي صحيح آهن، ليڪن اگر بينڪ پنهنجي ٻي برانچ کي پنهنجي قرض جو ڊرافٽ موڪلي ته فقهي اصطلاح ۾ ان کي حوالي يا ڊرافٽ نه ٿو چئي سگهجي. ڇو جو ان ۾ قرض منتقل ٿي شڪل نه ٿو مٽائي، بلڪ حقيقت ۾ بينڪ پنهنجي وڪيل کي درخواست ڪئي آهي ته ڪنهن شخص کان جي طلب ڪيل رقم سندس ٻڌايل هنڌ منتقل ڪئي وڃي.

بهرحال اهو جائز آهي ته بينڪ مٿي ٻڌايل ڳالهين انجاءِ ڏيڻ لاءِ ايتري قدر جو جنهن جو بينڪ ۾ اڪائونٽ هجي ان جو ڊرافٽ قبول ڪرڻ جي عيوض به اجرت طلب ڪري ڇو جو اهو ڊرافٽ مقروض جي ڊرافٽ جي قسم مان آهي، ان ڪري ان کي قبول ڪري سگهجي ٿو. ان ڪم جو اجورو وٺڻ به ان لاءِ جائز آهي.

مسئلو (23): جيڪو ڪجهه مٿي بيان ٿي چڪو آهي ته ان ۾ فرق نٿو پوي ته اهو حوالو ڪنهن مقرر شخص جو هجي يا ٻئي جو پر هجي ائين جو ڪنهن کي ڊرافٽ ڏجي ان وٽ مال جو حساب ڪتاب هجي ۽ اهو ائين هجي جو ان وانگر ٻيو ڊرافٽ نه هجي.

بینڪ جا انعام

ڪنهن وقت بینڪ پنهنجي اڪائونٽ هولڊر کي ڪٿن جي ذريعي بچت ڪرڻ رقم جمع ڪرڻ جو شوق پيدا ڪرڻ لاءِ پنهنجي ماڻهن ۾ ڪٿا ڪيندي آهي ۽ بینڪ انهن نڪتل ڪٿن وارن ماڻهن کي انعام ڏيندي آهي.

مسئلو (24) ڇا بینڪن جو اهو طريقو جائز آهي. هي مسئلو تفصيل گهري ٿو. اگر رقم جمع ڪرڻ وارن ۾ ڪٿي ڪيڏن وارن ۾ اهو شرط نه هجي ۽ بینڪ جي طرفان ماڻهن کي رغبت ڏيارڻ لاءِ وڌيڪ رقم جمع ڪرڻ ۽ ٻين جو اڪائونٽ کولرائڻ لاءِ شوق پيدا ڪندا هجن ته اهو جائز آهي. لیکن اها بینڪ سرڪاري يا مشترڪ هجي ته سندن مال جو هڪ مالڪ ڪو نه هوندو آهي ان ڪري ان جو استعمال شرع حاکم جي اجازت وٺجي، اگر بینڪ پرائیویٽ هجي ته انعام وٺڻ ۽ استعمال ڪرڻ جائز آهي. شرعي حاکم کان اجازت وٺڻ جي ضرورت ناهي. لیکن رقم جمع ڪرڻ جي سلسلي ۾ شرعي حاکم جي اجازت جي ضرورت ناهي. اهڙي طرح جمع ڪرڻ يا ڪنهن ٻي طريقي سان ڪٿو ڪيڏن هڪ شرط مقرر ڪيو ويو هجي، بینڪ به ان شرط جي ڪري ڪٿو ڪيندي هجي ته اهو ڪم جائز آهي، اهڙي طرح جنهن جو ڪٿي ۾ نالو نڪتو هجي. پوءِ ٻلي اهو ڪٿو شرط شروط پوري ڪرڻ کانپوءِ نڪتو هجي تنهن هوندي به اهو ڪٿو جائز ناهي. ۽ اگر ڪو شرط مقرر نه هجي ۽ پوءِ ڪنهن جو ڪٿو بینڪ جي طرفان نڪري ته پوءِ جائز آهي.

پرو نوٽ وصول ڪرڻ

بینڪ جي خدمتن مان هڪڙي خدمت اها آهي ته هو پنهنجي اڪائونٽ هولڊرن جي نمائندگي ڪندي پرو نوٽ وصول ڪندي آهي. ان جو طريقو اهو آهي ته وصولي کان پهريان بینڪ پرونوٽ تي صحيح ڪرڻ واري تي ان جي وصولي جي تاريخ ۽ ان جي رقم کان باخبر ڪندي آهي ته جيئن هو ان کي ادا ڪرڻ لاءِ تيار هجي. ان کان پوءِ بینڪ اهو ڪندي آهي ته پرو نوٽ جي رقم وصول ڪرڻ کان پوءِ ان کي اڪائونٽ هولڊر جي کاتي ۾ جمع ڪري يا نقد رقم کيس ادا ڪري. ان خدمت جي بدران خدمت وصول ڪندي آهي. اهڙي طرح بینڪ پنهنجي اڪائونٽ هولڊرن جي نمائندگي ڪندي ان شهر ۾ يا ٻاهر ڪنهن شهر ۾ چيڪ وصول ڪرڻ لاءِ ڪو قدم کڻندي آهي ان هنڌ جتي چيڪ وارو ماڻهو پاڻ کائي ڪارروائي يا چيڪ وصول نه ٿو ڪري ته اتي بینڪ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ان جي طرفان مقرر نمائندگي ڪندي ان کي وصول ڪري ٿي ۽ ان خدمت جي عيوض اجرت ٿي گهري.

مسئلو (25) پرو نوٽ وصول ڪرڻ ۽ اجرت وٺڻ جون ڪجهه صورتون آهن.

(1). پرونوٽ ٺاهڻ وارو پرو نوٽ ان بينڪ کي ڏئي جنهن کي ڊرافٽ نه ڏنو ويو آهي. ۽ اها بينڪ ان جي بدران رقم گهرڻ وارن کان مقرر ڪيل اجرت جو مطالبو ڪري ٿي. بظاهر بينڪ جي هي خدمت ۽ ان جي بدران اجرت وٺڻ جائز آهي. شرط اهو آهي ته بينڪ صرف پرو نوٽ وصول ڪري پر ان جو وياجي منافعو وٺڻ جائز نه آهي. ان ڪم جي اجرت وٺڻ کي جباله سمجهبو آهي، ڇو جو قرضدار پنهنجي قرض جي وصولي لاءِ بينڪ جون خدمتون حاصل ٿو ڪري.

(2). پرونوٽ ڪليو ڪرائڻ وارو ماڻهو اهو جنهن بينڪ جي حوالي سان وٺي ٿو ان ۾ جمع ڪري ٿو. ليڪن بينڪ ان تي صحيح ڪرڻ جي حوالي سان سندس قرضدار ناهي. يا ٻي ڪرنسي جو ڊرافٽ ڏنو ويو هجي صرف ان جو قرضدار آهي. ان صورت ۾ جائز آهي ته بينڪ ان حوالي کي ان شرطن سان جيڪي پهرين صورت ۾ گذريون آهن، قبول ڪري ۽ ان جي عيوض اجرت وٺي. ڇو جو سندس ڊرافٽ قبول ڪرڻ جيڪو مقروض ناهي يا ان جهڙي ٻي شيءِ جو ڊرافٽ جي صورت ۾ آئي آهي، صرف ان جو قرضدار آهي. بينڪ تي واجب ناهي. ان طريقي سان پنهنجو ان حق تان هٿ ڪڍڻ ۽ ان خدمت کي انجام ڏيڻ عيوض ڪجهه اجرت وٺڻ ۾ ڪو اشڪال ناهي.

(3) پرونوٽ تي صحيح ڪرڻ وارو بينڪ ۾ پنهنجي اڪائونٽ ۾ رقم ڏيڻ وارو ڊرافٽ ڏئي ٿو ته جيئن ان وصول ٿيڻ کانپوءِ ان جي اڪائونٽ مان ڪٽيو وڃي ۽ اها رقم پرونوٽ رکڻ واري جي اڪائونٽ ۾ جمع ٿي وڃي يا روڪ ان کي ڏني وڃي. هتي پرونوٽ تي صحيح ڪرڻ واري پنهنجي قرض وٺندڙ کي بينڪ جو جيڪا ان جي مقروض آهي حوالو ڏنو آهي، ان ڪري اهو مقروض جو حوالو ڏيڻ جي قسم ۾ شمار ۾ ٿيندو ۽ ان حوالي ۾ جنهن جو حوالو ڏنو ويو آهي، ان بينڪ جي رضامندي لازمي آهي. ان کي قبول ڪرائڻ کانسواءِ بينڪ جي طرفان ڪو به اجرت مقرر نه ٿي ڪري سگهجي. ان ڪري بينڪ لاءِ جائز آهي ته ان حوالي کي قبول ڪرڻ ۽ حوالو ڏيندڙ جو قرض ادا ڪرڻ جي بدران اجرت طلب ڪري.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

ٻاهرين ملڪ جي ڪرنسي ڏيڻ وٺڻ

بينڪ جي ڪمن مان هڪڙو ڪم اهو به آهي ته ٻاهرين ملڪ جي ڪرنسي جي ڏي وٺ ڪري يا مٽا سٽا ڪري. جيڪي ٻاهران تجارت جو مال گهرائيندا آهن ان نتيجي ۾ ڏيڻ وٺڻ جي وقت قيمت ۾ گهٽ وڌائي جي بنياد تي فائدو حاصل ڪندا آهن. مسئلو (26): ٻاهرين ڪرنسي جي ڏي وٺ يا بازار جي قيمت تي، يا بازار کان گهٽ يا وڌ پوءِ ڀلي ان ۾ اوڌر هجي هر طرح سان صحيح آهي.

اضافي رقم (اوور ڊرافٽ) (Over Draft)

هر شخص جنهن جو بينڪ ۾ ڪرنٽ اڪائونٽ هجي اهو جيتري رقم چاهي بشرطيڪ سندس جمع ڪيل رقم کان وڌيڪ نه هجي، بينڪ کان وٺي سگهي ٿو. ڪڏهن ڪڏهن بينڪ پنهنجي انهن کاتيدارن کي جن اعتماد هوندو اٿن ته انهن کي اجازت ڏيندي آهي ته هو پنهنجن کاتن ۾ جمع ٿيل کان وڌيڪ ڪيرائي سگهن ٿا. ان کي اضافي رقم يا اضافي برداشت (اوور ڊرافٽ) ۽ بينڪ ان رقم جي مٿان ڪو منافعو وٺي ٿي. مسئلو (27): اضافي بردار حقيقت ۾ بينڪ کان منافعو ڏيڻ کان وڌيڪ قرض وٺڻ وانگر آهي. جنهن جي نتيجي ۾ سودي قرض يا حرام ٿئي ٿو ۽ بينڪ جيڪو اضافي برداشت جي رقم جي بدران وٺي ٿو اهو وياح حرام منفعي ۾ شمار ٿئي ٿو، البتہ اگر بينڪ سرڪاري يا مشترڪ هجي ته ان کان اضافي برداشت وٺڻ ۽ بينڪ کان قرض وٺڻ جي نيت سان نه هجي، بلڪ شرعي حاڪم جي اجازت سان جنهن مال جو ڪو مالڪ نه هجي (مجهول المالڪ) ان کان مال قبضي ۾ وٺڻ جي نيت سان وٺي سگهجي ٿو. جيئن مسئلي نمبر (2) ۾ گذريو آهي ان ۾ ڪو اشڪال ناهي.

تنزيل برات:

مقدمات:

(الف) بيع (وڪڻڻ) ۽ قرض ۾ فرق آهي، مثال:

- (1). وڪڻڻ جي بدران ڪا شيءِ ڏيڻ کي ”فروخت چئبو آهي. حالانڪ قرض مال ڏيڻ آهي. ان جهڙي ڪا شيءِ ڏيڻ ان جي واعدن ۾ شامل هجي. اگر اهو مال مثلي (1) آهي ۽ قيمت ادا ڪرڻ جي واعدن تي قيمت ڏيڻي آهي. ۽ اگر قيمي (1) آهي. (2).

(1) ڏسو مسئلو نمبر (2523)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

- (2). وياج جي تي وڪڻڻ بنيادي طور تي باطل آهي. وياج واري قرض جي برخلاف جيڪو ڏيڻ صحيح آهي صرف ان تي وڌيڪ وٺڻ باطل آهي.
- (3). قرض تي جيڪا واڌارو رقم شرط ۾ هجي اها وياج ۽ حرام آهي. ان جي مقابلي ۾ ڪا شيءِ وڪڻجي جنهن جي ماپ طور ٿيندي هجي اگر اهي هڪ ئي جنس مان هجن ته ان مان ان کان وڌيڪ وٺڻ حرام آهي ۽ جيڪڏهن ان جي جنس مختلف هجي اها ماپ طور ۾ نه ايندي هجي ته ان صورت ۾ جو سودو نقد هجي ته ان ۾ واڌارو وياج نه ٿيندو ۽ اهو سودو صحيح آهي. ليڪن اگر معاملو اوڌر جو هجي مثال: مرغی جا 100 آنا هڪ سئو ڏهه آڻن جي عيوض وڪڻجن جيڪي بعد ۾ ملندا يا 20 ڪلو چانور 40 ڪلو ڪڻڪ جي بدران وڪڻجن جيڪي هڪ مهيني کان پوءِ ملندا. ته ان باري ۾ اهو وياج معاملو نه آهي. ان ۾ اشڪال آهي ۽ احتياط واجب آهي ته ان کان بچڻ گهرجي.
- (4). کرنسي نوٽ جيڪي ڳاڙهي ۾ ايندا آهن، اهي وڪڻڻ ۽ مٽا سٽا ڪرڻ وڌيڪ قيمت تي اها گهٽ وڌ قيمت تي جڏهن ته اهي هڪ جهڙا نوٽ نه هجن. انهن جي نقد يا اوڌر تي ڏيڻ وٺڻ جائز آهي. ليڪن اگر هڪ ئي جنس مان هجن ته انهن کي

(1) ڏسو مسئلو (2522)

- (2) ڪڏهن اها دعويٰ هوندي آهي ته وڪڻڻ ۽ قرض ڏيڻ ٻئي هڪڙي لحاظ سان مختلف آهن اهو ائين جو وڪڻڻ ۾ شيءِ ۽ ان جي عيوض جو هجڻ جو ضروري آهي ان کان بنا ٽرانزسيڪشن نه ٿيندي. جڏهن ته قرض ۾ ان جو مختلف هجڻ لازمي ناهي، ان جو مطلب اهو آهي ته مثال: اگر ڪو هڪ سئو رپيا، هڪ سئو ڏهه رپين جي بدران ڪنهن کي اڌارا ڏئي ته ضروري ٻنهي کرنسين ۾ فرق هجي. يعني هڪ کرنسي پاڪستاني بي کرنسي هندستاني هجي. اگر ٻئي کرنسون پاڪستاني هجن، هڪ ئي ڇپائي ۽ هڪ ئي قسم جون هجن. پوءِ ان کي قرض چئبو. ڇاڪاڻ جو ٻئي کرنسيون هڪ ئي جنس مان آهن، ته انهن مان جيڪو اضافو ٿيندو حرام ۽ وياج آهي. پر اها ڳالهه واضح ناهي ته ڇاڪاڻ ٻئي شيون هڪجهڙيون ناهن. اهو معاملو طي ٿيڻ مهل انهن ٻنهي جو مختلف هجڻ ڪافي آهي. مثال: جيڪا شيءِ وڪامجي اها موجود هجي ۽ ان جي عيوض جيڪا شيءِ ملندي يا ان جي قيمت اڌار هجي وڌيڪ اهو ته ان دعويٰ نتيجي ۾ وڪڻڻ صحيح آهي. مثال 20 ڪلو ڪڻڪ ان جي برابر ڪنهن شيءِ سان اوڌر تي وڪڻي ڇڏجي ليڪن ان دعويٰ سان ته اهو قرض غير وياج هجي اگر ان صورت ۾ وڪرو ڪجي جڏهن ته خود اها ڳالهه چوڻ وارو به مڃي. اها وڪڻڻ جي صورت ۾ ائين آهي جنهن ۾ ٻنهي هڪجهڙين شين مان هڪ وڌيڪ هجي جو اها وياج ۾ شامل ٿئي ۽ حرام ٿيندي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

وڌيڪ قيمت تي وڪڻڻ نقد جي صورت ۾ جائز آهي البتہ انهن کي اوڌر تي وڪڻڻ، جيئن مٿي بيان ٿي چڪو آهي، اشڪال کان خالي نه آهي. ان جو مطلب اهو آهي ته اگر ڪو هڪ هزار رپئي جو قرض لهڻي ته جائز آهي ته اهو 9 سئو رپين جي بدران وڪڻي ڇڏي. اهڙي طرح اهو به جائز آهي ته ان کي بي ڪرنسي جي بدران مثال: ڊالرن ۾ ان کان گهٽ قيمت تي به نقد ۾ وڪڻي ڇڏي. پر ان جو اوڌر تي وڪڻڻ جائز ناهي. پر جيڪڏهن ان جي قرض گهرڻ جو مدو اچي ويو آهي ته ڇاڪاڻ جو جنهن قرض جي ادائگي جو وقت نه آيو هجي ان جو مدو پورو ٿيڻ واري قرض جي بدران وڪڻڻ جائز ناهي.

(5) بازارن ۾ واپارين جي درميان مروج پرونوت ڪرنسي نوٽن جهڙي مالي حيثيت نه ٿا رکن، هي ته صرف استعمال جي لحاظ کان ادا ٿيندڙ رقم جي هڪ دستاويز آهي. چون ٿا ته ان ۾ لکيل رقم صحيح ڪرڻ واري جي ذمي آهي. ۽ رقم ان کي ملندي جنهن جي نالي پرونوت جاري ٿيل هجي. ان ڪري پرونوت جي ڪا مالي حيثيت ناهي. ان تي سودا نٿا ٿي سگهن. بلڪه هي پرونوت انهن رقم جي باري ۾ ڪم اچي سگهي ٿو جن لاءِ اهو جاري ڪيو ويو آهي. اهڙي طرح اگر ڪو خريدار پرونوت وڪڻڻ واري کي ڏي يا لکت ۾ ان کي ڏي ان مال جي رقم ادا نه ڪئي وئي هجي. تنهن ڪري اگر اها صنعت گم ٿي وڃي وڪڻڻ واري وٽان ضايع ٿي وئي هجي ته ان جي مال مان هي گهٽ ڪانه ٿيندي ۽ خريدار ان رقم جي ادائگي جي ذمي کان بچي نٿو سگهي. البتہ اگر ڪرنسي نوٽ جيتري به ماليت جا ادا ڪيا هجن، اگر اهي به ضايع ويا هجن ته وڪڻڻ واري جي ماليت مان گهٽ ٿيندا.

مسئلو (28) پرو نوٽ ٻن قسمن جا ٿيندا آهن:

هڪڙا اهي جن جي رقم حقيقت ۾ ادا ٿيڻ جهڙي هوندي آهي. اهو ائين جو ان تي صحيح ڪرڻ وارو ماڻهو ان جي رقم ادا ڪرڻ جو ذميدار هوندو آهي. جنهن جي نالي تي نوٽ جاري ٿيندو آهي. ٻيو جنهن جي ادائگي غير حقيقي هوندي آهي. پهرين صورت ۾ اهو جائز آهي ته قرض جو مالڪ پنهنجي ان قرض واري رقم جيڪا هو مقروض کان پرونوت ذريعي ثابت ڪرڻ چاهي ٿو، ان رقم کان گهٽ نقد رقم تي وڪڻي مثال: ان جي رقم هڪ سئو رپيا هجي ۽ هو ان کي نوي رپين ۾ وڪڻي (پر ان جي طلب ڪيل رقم اوڌر تي وڪڻڻ جائز ناهي. ڇو جو هي اوڌر وري بي اوڌر جي عيوض وڪڻڻ جي برابر آهي) ۽ ان کانپوءِ بينڪ يا ٻيو ڪير به (ان پرونوت تي صحيح ڪرڻ وارو) قرضي کان گهربل رقم مدو پوري ٿيڻ تي گهري سگهي ٿو. پر بي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

صورت ۾ هڪ خيالي قرض گهرندڙ ان پرونوت کي وڪڻي نٿو سگهي، ان ڪري جو قرض حقيقت ۾ آهي ئي ڪو نه، صحيح ڪرڻ وارو به ان جو ذميوار ناهي، ۽ هي بازار ۾ قيمت جي گهٽائي واڌي لاءِ استعمال ڪرڻ ڪاڌ جاري ڪيو ويو آهي. ان ڪري اهو دوست وارو پرونوت سڏبو آهي.

انهن حالتن ۾ گهٽ ۾ گهٽ قيمت هڪڙي ٻي طرح سان شرعي سمجهي سگهجي ٿي. اهو ائين ته پرونوت تي صحيح ڪرڻ وارو پرونوت کان فائدو وٺڻ واري کي وڪيل ڪري ته هو پرونوت جي رقم صحيح ڪرڻ واري جي ذمي وڪڻي ڏي ڪنهن ٻي پرونوت ذريعي ان جي قيمت گهٽ قيمت تي وڪڻي سگهي ٿو. مثال: اگر پرونوت چار هزار نو سئو رپين جو هجي ۽ اصل قيمت پنج هزار رپيا هجي ته فائدي وٺڻ وارو صحيح ڪرڻ واري جي طرفان ان جي ذمي چار هزار نو سئو رپين کي پنجن هزارن ۾ وڪڻي ۽ ان سودي کان پوءِ صحيح ڪرڻ واري جي ذمي پنج هزار ٿي ويندا ۽ فائدي وٺڻ وارو پنجن هزار رپين جو صحيح ڪرڻ واري جي جيڪو ملڪيت آهي اهڙو نوت حاصل ڪري سگهجي ٿو. ان کان پوءِ فائدو حاصل ڪرڻ وارو صحيح ڪرڻ واري جي طرفان پنهنجي پاڻ کي اهو نوت وڪڻي ڏي. پنجن هزارن عيوض پنهنجي ذمي ۽ صحيح ڪرڻ واري جي طرفان پنهنجي مٿان ذميداري کڻڻ جي نتيجي ۾ هن پنجن هزارن جو صحيح ڪرڻ وارو بينڪ جو مقروض ٿيندو ۽ هاڻ فائدو حاصل ڪرڻ وارو بينڪ جو قرضي ٿيندو.

پر ان طريقي جو فائدو گهٽ آهي ڇو ته هي صرف ان صورت ۾ فائدو ڏئي سگهجي ٿو. جڏهن فائدو (Profit Margin) ٻاهرين ڪرنسي جي صورت ۾ پر ملڪي ڪرنسي جي صورت ۾ ان جو فائدو ناهي، ڇو جو ان معاملي کي وڪڻڻ ذريعي صحيح ڪرڻ انهن اشڪالن کي نظر ۾ رکي وڪڻيو ويو آهي ۽ ان ۾ ڪوڙ فرق آهي. جيڪو ممڪن ناهي. البته قيمتن ۾ گهٽائي واڌي جي صورت ۾ پرونوت بينڪن ۾ قرض جي صورت ۾ اهڙي طرح استعمال ٿئي جو قرض وٺڻ وارو پرونوت مان فائدو حاصل ڪرڻ وارو پرونوت جي قيمت کان گهٽ رقم تي بينڪ کان قرض وٺي ۽ بينڪ کي پرونوت تي صحيح ڪرڻ واري جو جيڪو مقروض نه آهي ان جي پوري رقم وصول ڪرڻ جو حوالو ڏئي ته اهو حرام ۽ وياج آهي. هالانڪ اهو وياج مهلت ڏيڻ جي بدران ناهي، ڪجهه بينڪ جون خدمتون انجام ڏيڻ جي عنوان سان قرض جي ثبوت ۽ ان جي وصول ڪرڻ لاءِ هجي. ڇو جو قرض ڏيڻ وارو حق نه ٿو رکي ته قرض ڏيڻ واري تي ڪو قرض وٺڻ واري اهڙو شرط لڳائي ان جي مالي فائدي جو سبب هجي.

مٿيون حڪم پرائيويت بينڪن جي لاءِ پر سرڪاري يا مشترڪ بينڪون وياج جي مشڪلات کان بچڻ لاءِ ان تي عمل ڪري سگهن ٿيون ته پرونوت کان فائدو حاصل

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمہ اللہ...

ڪرڻ وارو ان جي وصولي وقت ان کي وڪڻي يا قرض جو ارادو نه ڪري بلڪه ان جو مقصد بنا مالڪ مال وارو سمجهي ان کان حاصل ڪري ته ان صورت ۾ شرعي حالتن کان اجازت وٺي سگهجي ٿي. پوءِ ان کي استعمال ڪجي ۽ جڏهن مدو پورو ٿئي يا ان جي اندر بينڪ پرونوت تي صحيح ڪرڻ واري کان رابطو ڪري ان کان ان جي قيمت ادا ڪرڻ لاءِ توجهه ڏياري، صحيح ڪرڻ وارو به فائدي وٺڻ واري کان جيڪو ڪجهه هن ورتو آهي، ان جي ادائگي لاءِ رجوع ڪري سگهي ٿو. اگر ان فائدي حاصل ڪرڻ واري جي درخواست تي ان پرونوت تي صحيح ڪئي هجي.

بينڪ ۾ نوڪري

بينڪ جا ڪم ٻن قسمن جا هوندا آهن

(1) بينڪ جا حرام ڪم مثال: وياجي معاملا هوندا آهن ان کي شرعي ڪرڻ ۾ ڪنهن جي نمائندگي ڪرڻ ان جي رجسٽري ڪرڻ ان جو شاهد بڻجڻ وياجي قرض وٺڻ واري کان وياج وٺڻ اهڙا ئي اهي ڪم جيڪي ٻين وياجي معاملات ۾ شرڪت جي بنياد تي ان سان ڳنڍيل آهن. يا شراب جو ڪاروبار ڪن ٿا. مثال: ان جا شيئرز وڪڻڻ يا انهن کي وڌائڻ لاءِ تعاون ڪرڻ اهي سڀ حرام ڪمن ۾ شمار ٿين. اهي سڀ ڪم حرام آهن، انهن شعبن ۾ ڪم ڪرڻ جائز ناهي. ان شعبي ۾ نوڪري ڪرڻ وارو اجرت وٺڻ جو حقدار ناهي.

(2) بينڪ جا جائز ڪم: مٿين ڪمن کان علاوه ڪجهه اهڙا ڪم آهن جيڪي ڪرڻ ۽ انهن جي اجرت وٺڻ جائز آهي.

مسئلو (29): جيڪڏهن وياج واري سودي ۾ ڏيڻ وارو مسلمان نه هجي پوءِ ڪٿي ٻاهرين بينڪ هجي يا ڪو ٻيو ادارو هجي ته ان صورت ۾ مسلمان لاءِ منافعو وٺڻ جائز آهي ۽ نتيجي طور اهڙي شعبي ۾ ڪم ڪرڻ جتي اهڙو وياج ڏي وٺڻ جو سودو ٿيندو هجي. جائز آهي. چاهي بينڪ هجي يا ٻيو ڪو ادارو.

مسئلو (30): اسلامي ملڪن جون سرڪاري ۽ مشترڪ بينڪن ۾ موجود رقم بنا مالڪ مال ۾ شمار ٿين ٿيون، ان شرعي حالتن کان پڇڻ بنا هٿ چراند ڪرڻ جائز ناهي. ان بنياد تي ان قسم جي بينڪن ۾ نوڪري ڪرڻ، مال وٺڻ، ڏيڻ ۽ اهڙي اڪائونٽ هولڊر کي جيڪو مال جي پلائي لاءِ شرعي حاڪم کان پڇڻ کان سواءِ ان کي استعمال ڪري ٿو. جائز ڪونهي. ها جيڪڏهن شرعي حاڪم انهن بينڪن کي مٿي ذڪر ڪيل ڳالهين جي اجازت ڏي ته پوءِ ان ۾ نوڪري ڪرڻ ۾ اشڪال ناهي.

مسئلو (31): اسلامي ملڪن ۾ سرڪاري بينڪن ۾ رائج جعالي، اجاره، حواله ۽ ٻيا شرعي معاملا شرعي حاڪم جي اجازت سان صحيح ٿيندا ۽ سندس اجازت بنا اهي

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ؒ...

صحيح ناهن. اهڙي طرح اسلامي ملڪن جا نيم سرڪاري بينڪ انهن ۾ رائج شرعي معاملن جيڪي حڪومت جي حصي مطابق هجن، انهن جو صحيح هجڻ به شرعي حاڪم جي اجازت تي مدار رکي ٿو.

انشورنس

ويمو يا انشورنس اهڙو معاملو آهي جنهن ۾ پاليسي هولڊر پابند هوندو آهي ته ماهانا، سالانه يا هڪ ڀيرو مقرر ڪيل رقم ويما ڪمپني کي ادا ڪري ۽ ان جي عيوض ڪمپني پابندي هوندي آهي ته پاليسي هولڊر کي يا ان تين شخص کي جيڪو ويما جو معاهدو ڪرڻ مهل مقرر ڪيو ويو هو ۽ ويما جنهن جي فائدي لاءِ ڪرايو ويو هو. (Nominee) مخصوص رقم يا معاهدي ۾ مقرر ڪيل شيءِ ۽ هر اهو مالي نفعو جيڪو حادثي يا ڪنهن نقصان جي صورت ۾ ويما واري پاليسي ۾ لڪيل هجي ادا ڪيو وڃي.

مسئلو (32) ويما جا مختلف قسم آهن؛

موت، بيماري يا حادثن جي صورت ۾ انسان جو ويما.

باه، ٻوڏ، چوري ۽ ٻين نقصانن جي صورت ۾ گاڏين، هوائي جهازن ۽ ٻيڙين وغيره جو ويما. جا ٻيا به قسم آهن پر انهن ذڪر ڪيل صورتن ۽ انهن جي شرع حڪمن ۾ ڪو فرق ناهي. تنهن ڪري انهن کي هت بيان ڪرڻ جي ضرورت ڪانهي.

مسئلو (33) ويما جا هيٺ ڏنل جزا هوندا آهن.

(1 ۽ 2) ويما ڪمپني جي پيشڪش ۽ پاليسي هولڊر جو پاليسي قبول ڪرڻ ان زباني اقرار ڪرڻ يا فارم ڀرڻ يا اهڙو ڪو ڪم ڪرڻ جيڪو ان لاءِ دليل هجي اهو ڪافي آهي.

(3) ويما ڪيل شيءِ کي مقرر ڪرڻ اهو انسان هجي يا مال.

(4) ويما جي ابتدا ۽ انتها کي مقرر ڪرڻ.

مسئلو (34) ويما جي معاملن ۾ ايندڙ خطرا ۽ نقصان مثال: باهه لڳڻ، چوري ٿيڻ، بيماري ۽ موت وغيره ۽ اهڙي طرح ماهانه سالانه قسطون. ۽ انهن جي ادائگي قسطن ۾ مقرر ڪرڻ اهو سڀ مقرر ڪرڻ ضروري آهي.

مسئلو (35) ويما جي معاهدي ۾ ٻنهي ڌرين جي درميان بالغ هجڻ، عاقل هجڻ، سندن ارادو اختيار شامل هجي ۽ چريائپ يا مال ڪپي وڃڻ جي صورت ۾ پنهنجي ئي مال کي شرعي طرح استعمال ڪري نه سگهڻ اهو سڀ شرط هجڻ گهرجي. ان صورت ۾ ٻنهي ڌرين يا ٻنهي مان ڪو هڪ چريو يا مجبور ٿي پوي. يا ان جو مال استعمال

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

ڪرڻ منع ڪيو ويو هجي. يا هو پاڻ ارادو نه رکندو هجي ته انهن صورتن ۾ اهو معاهدو ڪرڻ صحيح ناهي.

مسئلو (36): وييمي جو معاهدو لازمي معاهدن ۾ شمار ٿئي ٿو ۽ ٻنهي ڌرين جي رضامندي سان ٿئي ڪونه سگهندو. ها جيڪڏهن معاهدي ۾ اهو شرط هجي ته پاليسي هولڊر يا ويما ڪمپني يا ٻئي ڌرين معاهدي ڪرڻ جو اختيار رکن ٿيون ته ان شرط مطابق معاهدو توڙڻ جائز آهي.

مسئلو (37): ان صورت ۾ ويما ڪمپني پنهنجي قانون ۽ قائدن تي عمل نه ڪري ته پاليسي هولڊر شرعي حالتن يا ٻي ڪنهن (با اختيار حاڪم) کان مدد وٺي سگهي ٿو. ان کي معاهدي پوري ڪرڻ لاءِ ڪارروائي ڪرڻ جو حق آهي ۽ اهڙي طرح معاهدي کي منسوخ ڪري پنهنجي وييمي جي رقم گهري سگهي ٿي.

مسئلو (38): اهڙي صورت ۾ جڏهن معاهدو اهو هجي ته پاليسي هولڊر ڪا رقم وييمي جي عنوان سان قسط وار ادا ڪندو ۽ هو ان جي خلاف ورزي ڪري پوءِ ٻي رقم جو مقدار وقت جي لحاظ کان ادائگي جي لحاظ سان ته ويما ڪمپني تي واجب ناهي ته هو پنهنجي واعدن مطابق ڪنهن حادثي يا ڪنهن نقصان وقت رقم ادا ڪري ۽ پاليسي هولڊر به وييمي لاءِ ادا ٿيل رقم جو مطالبو نه ٿو ڪري سگهي.

مسئلو (39): وييمي لاءِ مدت جو شرط ڪو مخصوص ڪونهي بلڪه ٻنهي ڌرين يعني پاليسي هولڊر ۽ مرضي تي آهي.

مسئلو (40): ڪجهه ماڻهو پنهنجي گڏيل سرمائي سان ڪمپني ٺاهين ان مان هر شخص کي ڪمپني جي معاهدي ۾ اهو شرط هجي ته ڪنهن حادثي جي صورت ۾ چاهي اهو حادثو ڪنهن شخص سان پيش اچي يا سندن مال سان ڪو حادثو پيش اچي ان لاءِ جيڪا به شرط رکي وئي آهي. ان جو نقصان ڪمپني ادا ڪندي ته ان ڪمپني جي نفعي مان جيستائين اهو معاهدو آهي ادا ڪرڻ واجب آهي.

پڳڙي

واپاري ۽ ڪاريگر هڪٻئي معاملو طءُ ڪندا آهن جنهن کي پڳڙي چوندا آهن. ان مان مطلب اهو آهي ته ڪرائي دار ان جڳهه کي جيڪا هن ڪرائي تي ورتي آهي. ان کي استعمال ڪرڻ لاءِ ٻي ڌر جي منظور ڪيل قيمت جي بدران ڏئي ٿو يا مالڪ پاڻ پنهنجي ڪرائي تي ڏنل جڳهه مان ڪرائي دار کي ان جو مدو پورو ڪرڻ تي مقرر ڪيل رقم جي بدران جڳهه خالي نه ڪرائيندو. يا ڪرائي جي رقم نه وڌائيندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

مسئلو (41): ڪنهن جڳهه تي ڪم ڪرڻ يا واپار ڪرڻ لاءِ ڪرائي تي وٺڻ لاءِ ڪرائي دار کي اهو حق حاصل ناهي، ته ڪرائي جو مدو پورو ٿيڻ تي مالڪ کي پنهنجي ملڪيت استعمال ڪرڻ يا ان کي خالي ڪرڻ يا گذريل ڪرائي ۾ اضافي ڪرائي ڪرڻ کان روڪي سگهي ۽ اهڙي طرح ڪرائي دار جو ڪنهن گهر ۾ گهڻو رهڻ يا ڪنهن دڪان ۾ ڪاروبار شروع ڪرڻ يا ان جڳهه کي واپار جي لحاظ سان استعمال ڪرڻ يا ان جڳهه ۾ سدائين رهڻ جو حق ناهي. ان ڪري ايگريمينٽ پوري ٿيڻ کانپوءِ ڪرائيدار جڳهه خالي ڪري مالڪ کي موٽائي ڏئي اهو ان جي مٿان واجب آهي. اهڙي صورت ۾ جو ڪرائي دار ملڪي قانون يا مالڪ کي ڪرائيدار کان زبردستي ڪرائي تي، ڪرائي جي جڳهه خالي ڪرائي يا ڪرائي جي رقم وڌائڻ کان روڪي ۽ فائدو کڻي ۽ ڪرائي جي جڳهه خالي ڪرڻ يا ڪرايو وڌائڻ کان انڪار ڪري. ته ائين ڪرڻ حرام آهي ۽ مالڪ جي رضامندي کان سواءِ ان جڳهه کي استعمال ڪرڻ، ان تي قبضو ڪرڻ ۽ جيڪڏهن جڳهه خالي ڪرڻ جي بدران ڪا رقم گهري اهو سڀ ڪجهه ڪرڻ حرام اٿس.

مسئلو (42): اگر مالڪ ڪا جڳهه مثال: هڪ سال لاءِ ٻه هزار رپيا ڪرائي تي ڏي ۽ مٿان پنجاهه هزار وڌيڪ پگڙي جا وصول ڪري ۽ سودي ۾ اهو شرط لڳائي ته ساليانه انهيءَ ڪرائي تي، ڪرايو وڌائڻ سواءِ ساڳئي ڪرائي تي ٻي ڪرائي دار کي ڪو نه ڏيندو اهڙي طرح ٽئين ڪرائي دار کي، يا چوٿين کي هر صورت ۾ جائز آهي ته ڪرائي دار ڪنهن ٻئي کي انهن پنجاهه هزارن جي برابر رقم جي عيوض يا ان کان گهٽ وڌ رقم جي عيوض جيڪا هن مالڪ کي ڏني آهي، جيئن به شرط طئه ٿيل آهن، ان مطابق ڏئي ڇڏي.

مسئلو (43): اگر ڪو مالڪ ڪنهن جڳهه کي خاص مدي لاءِ ڪرائي تي ڏي ۽ سودي ڪرڻ مهل اهو شرط رکي پوءِ به پگڙي لاءِ ڪا رقم وٺي يا رقم کانسواءِ مدو پورو ٿيڻ کانپوءِ سندس ساليانه ايگريمينٽ جيئن گذريل سال هئي، جيڪو طريقو رائج آهي، ان مطابق هر سال ڪرائي جو معاهدو نئون ڪندو رهي ۽ ايگريمينٽ ختم ٿيڻ کان پوءِ ٻيو شخص ان ڪرائيدار کي ڪا رقم ادا ڪري ته اهو فقط ڪرائي جي جڳهه خالي ڪري. اهڙي طرح ان ۾ رهڻ جو ڪنهن ٻئي کي حق ناهي ۽ مالڪ ان جڳهه کي خالي ٿيڻ کانپوءِ جنهن کي به چاهي ڪرائي تي ڏئي. ان صورت ۾ اهو جائز آهي ته پهريون ڪرائي دار جيڪا رقم به ٻنهي رضا مندي سان ڏني اها وٺي ۽ اها پگڙي صرف خالي ڪرڻ جي لاءِ هجي. ڪرائي دار کي ان جڳهه ۾ پنهنجي استعمال جو حق ٻئي شخص کي ڏيڻ جي عيوض نه هجڻ گهرجي.

مسئلو (44): مالڪ تي واجب آهي ته سودي مهل جيڪو هن شرط رکيو آهي ان کي پورو ڪري، ان مسئلي مطابق جيڪو 42 مسئلي ۾ بيان ڪيو ويو آهي. انهن صورتن

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مطابق مالک تي واجب آهي ڪرائي دار کي يا ان ٻئي شخص کي جنهن کي ڪرائي دار جڳهه خالي ڪري ڏئي، اهڙي طرح مسئلو 43 ۾ بيان ڪيل صورتن مطابق مالڪ تي واجب آهي ته ڪرائيدار لاءِ جيستائين ان جڳهه ۾ رهڻ چاهي، ان جي مقرر ڪيل گذريل ڪرائي تي يا عام رواجي طريقي تي جيڪا به ڳالهه ڄاڻي ٿي هجي ان مطابق ايگريمينٽ کي نئون ڪندو رهي. جڏهن مالڪ پنهنجي ڄاڻ تي شرطن جي خلاف ورزي ڪري ۽ ايگريمينٽ نئين ڪرڻ کان انڪار ڪري ته ڪرائي دار شرعي حاکم يا ڪنهن ٻئي بااختيار ماڻهو ڏانهن رجوع ڪري ان مالڪ کي شرط پوري ڪرڻ لاءِ مجبور ڪري سگهي ٿو پر اگر ڪرائي دار ڪنهن به طريقي سان پنهنجي شرط مطابق مجبور نه ڪري سگهي تنهن هوندي به ڪرائي دار لاءِ مالڪ جي رضامندي کانسواءِ ان ڪرائي تي ڏنل جڳهه کي استعمال ڪرڻ جائز ڪونهي.

مسئلو (45): جيڪي صورتون 42 ۽ 43 مسئلي ۾ بيان ڪيون ويون آهن اگر ان سودي ۾ ڄاڻي ٿي ته هڪ ڪم ڪندو هجي ته ايگريمينٽ جي تجديد ڪرڻ اسان جي فرض ڪيل مثالن مطابق اهڙي ڪنهن صورت ۾ ڪرائي دار مالڪ کي اهو شرط رکي ته پاڻ يا ٻئي ڪنهن کي سڌو يا اڻ سڌو مالڪ مقرر ڪري ان ڪرائي جي جڳهه استعمال ڪرڻ جو حق ۽ ان مان فائدي حاصل ڪرڻ جو حق، سالانه مقرر ڪيل اجرت يا قيمت جي عيوض سالن تائين ان کي حاصل ڪندو. اهڙي صورت ۾ ڪرائي دار کي يا ان شخص کي جيڪو ڪرائي دار مقرر ڪري ان جڳهه کي استعمال ڪرڻ ان مان فائدي حاصل ڪرڻ جو حق مالڪ جي رضامندي به کانسواءِ به حاصل ٿي ويندو ۽ مالڪ کي رڳو اهو حق حاصل هوندو ته جيڪا رقم ڄاڻي ٿي آهي صرف اها گهري سگهي ٿو.

اقرار ڪرڻ جو قاعدو ۽ ٻيا ان قسم جا مسئلا

معاهدا، وچن ۽ حقن جي مسئلن ۾ ڪجهه اختلافي حڪم موجود آهن. شيعا عالمن ۽ ٻين مذهبن جي راءِ هڪ ڪجهه مسئلن ۾ ٿوري گهڻي يا ڪجهه مسئلن ۾ صفا مختلف آهي. ان ڪري شيعن ۽ غير شيعن جي مسلڪ مطابق انهن مسئلن جي باري ۾ پڇاڻو ٿيندو آهي ۽ عالم سڳورا (الله انهن سان راضي هجي) انهن مسئلن جو قاعدو يعني غير شيعه ماڻهن کي سندن مذهب جي مطابق مسئلن جو پابند ڪرڻ جي ڪري کين الڳ جواب ڏيندا آهن. پر انهن هنڌن تي جتي اسان جو نظريو ۽ قاعدو ثابت نه ٿو ٿئي ته اتي ضروري آهي ته انهن مسئلن کي متبادل قاندين مطابق (انهن مسلڪ مطابق، انهن جي حقن مطابق، انهن جي حڪمن کي حاصل ڪن ٿا). يا قاعد

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

اقرار (عمل ڪرڻ غير امامي ماڻهن سان انهن جي مذهب جي حقمن مطابق ۽ انهن کي انهن جي حڪمن جو پابند ڪرڻ مطابق پيروي ڪرڻ انهن جو حڪم بڻائڻ ڪيو وڃي. مسئلو (46): اماميه فقه مطابق نڪاح بنا شاهدن جي صحيح آهي پر اهل سنت جي نظرين مطابق ان مسئلي ۾ اختلاف آهي، ڪجهه اهل سنت وارا اماميه مسلڪ وارن سان هڪجهڙا آهن ۽ ڪجهه جيئن حنفي شافعي ۽ حنبلي شاهدن کان سواءِ نڪاح کي غلط سمجهن ٿا. مالڪي به اهڙي نڪاح کي غلط سمجهندا آهن، جيڪي اهل سنت وارا اهڙي نڪاح کي غلط سمجهندا آهن انهن جا ٻه قسم آهن:

مالڪي ۽ گهڻا حنبلي ان نڪاح جي باري ۾ جنهن جي صحيح ۽ غلط هجڻ ۾ اختلاف آهي اهو عقيدو رکندا آهن ته اهڙي عورت سان ڪو به شادي نه ٿو ڪري سگهي. پر اهو شخص جنهن جو نڪاح ان سان پڙهيو ويو آهي. ان کي طلاق ڏي يا ان جي نڪاح کي ختم ڪري ڇڏي. اگر مڙس ٻنهي مذهبن مان هڪ کي مڃيندڙ آهي ته اهو به ان عورت سان نڪاح نه ٿو ڪري سگهي پر کيس طلاق ڏي يا ان جي نڪاح کي ختم ڪري ڇڏي.

شافعي ۽ حنفي اهڙي نڪاح جي صورت ۾ عقيدو رکندا آهن ته اهڙي عورت سان نڪاح ڪري سگهي ٿو ۽ طلاق ڏيڻ يا نڪاح ختم ڪرڻ جي ضرورت ڪونهي. ان بنياد تي جيڪڏهن مڙس انهن ٻنهي مذهبن مان ڪنهن جو پيروڪار هجي لازم وارو قاندي تحت مڙس پنهنجي مذهب جي حڪمن مطابق ان صورت ۾ ان عورت کي جيڪا اهڙين عورتن مان هجي، جيڪي عدت پوري ڪرڻ لاءِ مجبور هجي ته عدت پوري ڪرڻ کانپوءِ نڪاح جائز ٿيڻ جو حڪم وڌيڪ واضح آهي.

اهڙي طرح اگر عورت شيعا هجي ۽ ان جو مڙس ٻين مذهبن مان ڪنهن جو پيروڪار هجي ته اهڙي صورت ۾ اگر عورت کي سندس نظر ۾ عدت جي ضرورت آهي ته جائز آهي ته عدت پوري ٿيڻ کانپوءِ نڪاح ڪري. پر ٻنهي صورتن ۾ شقي صورتحال کان بچڻ ۽ احتياط ڪندي پلو ائين آهي ته مڙس جي طلاق نه ڏيڻ جي صورت ۾ شرعي حاڪم ذريعي طلاق وٺي.

مسئلو (47): اهل سنت جي مسئل ۾ پڦي ۽ ان جي پائيتي ۽ ماسي ۽ ان جي پاڻيجي سان هڪ ئي وقت نڪاح ڪرڻ جائز ڪونهي. مطلب ته اگر انهن ٻنهي سان هڪ ئي وقت نڪاح ڪجي ته ٻئي نڪاح باطل آهن ۽ هڪ نڪاح کانپوءِ ٻيو نڪاح ڪجي ته ٻيو باطل ٿيندو.

پر اماميه مذهب ۾ پائيتي کانپوءِ ان جي پڦي سان، پاڻيجي کانپوءِ ان جي ماسي سان نڪاح ڪرڻ جائز آهي. اهڙي طرح پائيتي جو نڪاح پڦي جي نڪاح کانپوءِ پاڻيجي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

جو نکاح ماسي جي نکاح کانپوءِ جائز آهي پر ان لاءِ شرط آهي ته پڙي ۽ ماسي ان جي اجازت ڏين.

ان بنياد تي اهل سنت جو پيروڪار ماڻهو پڙي ۽ پائيتي يا ماسي ۽ پاڻيجي ٻنهي سان نکاح ڪري ته اگر ٻنهي جو نکاح هڪ ئي وقت ٿئي ته چاڪاڻ جو انهن جي مذهب مطابق ٻئي نکاح باطل آهن ان ڪري اماميه مذهب جي پيروڪار ڪاڻ جائز آهي ته انهن مان هر هڪ سان ۽ پڙي ۽ ماسي جي رضامندي جي صورت ۾ ٻنهي سان نکاح ڪري. ۽ سني مرد جو نکاح هڪ ئي وقت نه ٿيو هجي ته ان ئي صورت ۾ سندس مذهب مطابق ٻيو نکاح باطل آهي ۽ شيعا مرد ان سان نکاح ڪري سگهي ٿو. هي حڪم ان صورت ۾ آهي، جڏهن ٻئي عورتون شيعا هجن. تڏهن به ساڳو حڪم رهندو.

مسئلو (48): اماميه مذهب مطابق طلاق ورتل يا ئس ۽ نابالغ چوڪري عدت ڪونه ڪندي آهي. ڀلي انهن سان همبستري به ڪيل هجي. ليڪن اهل سنت مذهب جي مطابق نابالغ چوڪري جي عدت جي شرطن جي باري ۾ عدت واجب آهي. اگر اهل سنت جو هجي، يا ئس يا نابالغ چوڪري کي سندس عقيددي مطابق نابالغ چوڪري کي عدت پوري ڪرڻ لازم آهي. انهن کي اگر طلاق ڏئي ته انهن کي پنهنجي مذهب جي ڦاڻڻ جو خيال ڪرڻ واجب آهي. جهڙي طرح طلاق ڏنل عورت جي ڀيٽ سان ۽ انهن عورتن سان جن کي عدت دوران نکاح ۾ آڻڻ حرام آهي ۽ نکاح جائز ناهي. ۽ احتجاج واجب شيعا مرد لاءِ واجب آهي ته ان عورت جي عدت پوري ٿيڻ کان پهريان نکاح نه ڪري ۽ عورت به اگر شيعا هجي يا شيعا ٿي وڃي ته عدت گذرڻ تائين نکاح نه ڪري. اهڙي طرح احوط آهي ته عدت دوران مڙس کان خرچ پڪو نه وٺي. پوءِ ڀلي مڙس جي مذهب مطابق ان کان خرچ وٺندي هجي. البتہ مقاصد نوعي جي قاعدي مطابق شرط پورا هجن ته خرچ پڪو وٺي سگهي ٿي.

مسئلو (49): طلاق صحيح هجڻ لاءِ فقهي اماميه مطابق ڪجهه شرط آهن. جڏهن ته ٻين اسلامي مذهبن مطابق انهن مان ڪو هڪ شرط به طلاق لاءِ صحيح ناهي. ان ڪري اگر ڪو غير شيعا شخص پنهنجي عورت کي اهڙي طريقي سان طلاق ڏئي، سندس مذهب مطابق صحيح هجي ۽ اماميه مذهب مطابق صحيح نه هجي ته اماميه مذهب جي پيروڪار لاءِ جائز آهي ته ان جي عدت پوري ڪرڻ کانپوءِ ان صورت ۾ جڏهن هو انهن ماڻهن مان هجي، جن جي مذهب مطابق هن کي عدت ڪرڻي آهي. ان سان نکاح ڪري. اهڙي طرح ان صورت ۾ طلاق يافتہ عورت اگر شيعه هجي ته اها ٻئي سان نکاح ڪري سگهي ٿي.

اماميه مذهب مطابق طلاق صحيح هجڻ جا ڪجهه شرط آهن. جن مان هڪ يا ڪو به ٻي مذهب ۾ ضروري ناهي. اهي شرط هيٺ ڏجن ٿا:

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

- (1). پهريون طلاق ان جي پاڪائي جي حالت ۾ ڏني وئي هجي. جنهن ۾ همبستري نه ڪيل هجي.
  - (2). طلاق قطعي هجي ۽ ڪنهن سان تعلق نه رکندي هجي.
  - (3). طلاق زباني ڏنل هجي تحريري نه هجي.
  - (4). طلاق پنهنجي مرضي سان ڏني هجيس زور زبردستي سان نه ڏني هجي.
  - (5). طلاق بن عادل شاهدن جي روبرو ڏني هجي.
- مسئلو (50): شافعي مذهب جي مطابق اگر ڪو شخص ڪا شيءِ خريدي ۽ ڏسي ته اها خيار جي رويت (1) مان فائدو حاصل ڪري سگهجي ٿو. حالانڪ وڪڻجي ويل شيءِ ان جي ٻڌايل صفتن مطابق هجي. جڏهن ته اماميه مذهب مطابق خريدار اهڙي صورت ۾ خيار رويت مان فائدو نه ٿو حاصل ڪري سگهجي ته اگر ائين هجي جو شافع مذهب، اماميه مذهب تي نافذ ٿي وڃي. ان صورت ۾ جو شافع خريدار اهڙن موقعن تي وڪرو ڪندڙ شيعه کان خيار رويت جو فائدو حاصل ڪري ته شيعه خريدار به اهڙو فائدو حاصل ڪري سگهي ٿو ۽ نوعي مقاصد جي قاعدي مطابق شافع وڪرو ڪندڙ کان اهڙي موقعي تي خيار رويت فائدو حاصل ڪري سگهي ٿو.
- مسئلو (51): ابو حنيفه ۽ شافع مذهب مطابق خيار غبن (2) جا قائل ناهن. جڏهن ته اماميه مذهب ۾ انهن کي خيال حاصل آهي. بظاهر ان خيال کي ثبوت يا عدم ثبوت جي بحث ۾ ان صورت ۾ نٿو آڻي سگهجي. جڏهن غبن وارا قيمت ۾ بي توجه ڪن. ۽ ڪنهن به قيمت تي خريد ڪن. ان صورت ۾ بظاهر خيار غبن ثابت ناهي. اهڙي ئي بحث ۾ شامل ناهي. اهڙي جڳهه جتي ٻنهي ڌرين جي معاملي جو بنياد بازار واري قيمت هجي. ۽ نه ڪا وڌيڪ يا گهٽ قيمت تي سودو ڪري ۽ ڳالهه تي پروسو ڪري ته قيمت وڌڻ جو يقين هجي. (ان کي خيارغبن حاصل آهي). جڏهن ته بظاهر انهن کي خيار غبن حاصل آهي. ڇو جو سودي سان ان کي ڌوڪو ڏنو ويو آهي. ان بنياد تي ان کي حق آهي ته سودو ٽوڙڻ ۽ اختيار آهي ته ڪا شيءِ گهرڻ (3).
- بهرحال ان معاملي ۾ اماميه مذهب جي لحاظ سان خيار غبن ثابت آهي ۽ اهل سنت جي مذهب وارا ان جا قائل ناهن. شيعه ماڻهن لاءِ مقاصد نوعي جي قاعدي مطابق اهل سنت

(1) ڏسو مسئلو نمبر 2087 جو نمبر 8

(2) ڏسو مسئلو نمبر 2087 جو نمبر 2

(3) مابه التفاوت يعني اها شيءِ جنهن جي ذريعي سان فرق ڪيو ويو آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

جي مذهب وارن کي خيار غبن لاءِ مجبور ڪرڻ جائز آهي. اهو طريقو اتان جي لاءِ آهي، جتي اهل سنت وارن وٽ ۽ شيعا حضرات وٽ اهي قانون جاري ۽ نافذ هجي. مسئلو (52): حنفي مذهب مطابق بيع سلم يعني (وڪڙيل شيءِ کي هڪ عرصي کان پوءِ خريدار جي حوالي ڪرڻ) جي صحيح هجڻ لاءِ وڪڙيل شيءِ جو سودي ڪرڻ مهل موجود هجڻ شرط آهي. حالانڪه اماميه مذهب مطابق ان شرط جي ضرورت ناهي. ته اگر حنفي مذهب امامي مذهب تي نافذ هجي يعني اهڙي صورت ۾ جو خريدار حنفي مذهب وارو هجي اهو وڪڙڻ واري کي اهو سودو ختم ڪرڻ تي مجبور ڪري ته شيعا خريدار لاءِ به اهو جائز آهي. ماصه نوعي قاعدي تحت حنفي مذهب وارو وڪڙندڙ اهڙو سودورد ڪرڻ تي مجبور ڪري ۽ اهڙي صورت ۾ به سودو ڪرڻ کانپوءِ خريدار شيعو بڻجي وڃي. تڏهن به اهو ئي حڪم جاري ٿيندو.

مسئلو (53): اهل سنت جو نظريو آهي ته ميراث وٺڻ وارن جو باقي بچيل حصو ميت جي مائتن مثال سندس ڀاءُ کي ڏنو وڃي. ليڪن اماميه مذهب جو نظريو ان جي خلاف آهي. مثال اگر ڪو شخص فوت ٿي وڃي ۽ سندس وارثن ۾ فقط سندس ڌيءُ ۽ ڀاءُ هجي ته اماميه مذهب مطابق ضروري آهي ته اڌ ميراث ڌيءُ کي ميراث جو حصو ٿي ملندي ۽ ٻيو حصو جيڪو بچي ويو آهي اهو به ان کي ڏنو وڃي ۽ مري ويل جي ڀاءُ جو ميراث جي حصي سان ڪو تعلق ناهي. پر اهل سنت جو نظريو اهو آهي ته ان صورت ۾ ميراث جو اڌ حصو کي ڀاءُ کي ڏنو ويندو. ڇو جو مري ويل جي رشتيدارن ۾ ڳڻجي ٿو ته اهڙي صورت ۾ اهل سنت مذهب شيعه وارث تي نافذ ٿئي ۽ ميراث جو باقي حصو ان کي نه ڏنو ويندو هجي ته مري ويل جا مائت اگر اماميه وارا هجن ته اهي مقاصي نوعي جي قاعدي مطابق ميراث جو بچيل حصو سني وارثن کي ملي سگهي ٿو. مسئلو (54): اهل سنت جي مذهب مطابق زال مڙس جي سڄي ميراث مان حصو وٺي سگهي ٿي. چاهي اها ملڪيت منقول يا غير منقول هجي. مثال: زمين وغيره. حالانڪه اماميه مذهب مطابق زال اصل زمين يا ان جي قيمت مان ميراث نه وٺندي، بلڪ صرف عمارت ۽ وڻن جي قيمت مان ميراث وٺندي آهي. اصل عمارت يا وڻ ميراث ۾ نه ٿي وٺي ان بنياد تي اگر اهل سنت مذهب شيعه تي نافذ ٿئي جڏهن ته اهل سنت عورت اصل عمارت ۽ وڻن مان ميراث وٺي سگهي ٿي. حالانڪه ٻيا پونئير شيعا هجن ته شيعا عورت به ٻين اهل سنت وارثن وانگر زمين ۽ اصل عمارت ۽ وڻن مان جيڪو به حصو ملي اهو وٺي سگهي ٿي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

پوسٽ مارٽم

مسئلو (55): مسلمان جي لاش جو پوسٽ مارٽم ڪرڻ جائز ناهي. اگر ڪو پوسٽ مارٽم ڪري ته ان تي ڪتاب الديات (ديات واري باب) ۾ بيان ڪيل تفصيلن مطابق ديت مطابق ٿيندي.

مسئلو (56): ڪافر جي لاش جو پوسٽ مارٽم ڪرڻ چاهي اهو ڪهڙي قسم جو ڪافر هجي جڏهن ته سندس خون سندس زندگي ۾ غير محترم هجي ان جو پوسٽ مارٽم ڪرڻ جائز آهي.

پر اگر اهو ڪافر ذمي هجي ته احتياط واجب اهو آهي ته ان جو پوسٽ مارٽم نه ڪجي. البتہ ان ڪافر جي مذهب ۾ پوسٽ مارٽم ڪرڻ جائز هجي پوءِ ڀلي هن پنهنجي زندگي ۾ پوسٽ مارٽم ڪرڻ جي اجازت ڏني هجي ته سندس مرڻ بعد سندس ولي وارث ان جي اجازت ڏني هجي ته ان صورت ۾ ان جو پوسٽ مارٽم ڪرڻ جائز آهي ۽ اهڙي صورت ۾ ان ڪافر جو خون محترم هجڻ ان جي زندگي ۾ شڪوڪ ۽ اهڙي ڪا علامت موجود نه هجي ته ان جو پوسٽ مارٽم ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو (57): اگر ڪنهن مسلمان جي زندگي بچائڻ ڪنهن ماڻهو جي پوسٽ مارٽم جي منحصر هجي ته اگر ممڪن هجي ته اهڙي ڪافر جو يا مشڪوڪ هجي يا جنهن جو خون غير محترم هجي ان جو پوسٽ مارٽم ڪيو وڃي ۽ اگر اهو ممڪن نه هجي ته ان کان علاوه ٻي ڪنهن ڪافر جو پوسٽ مارٽم ڪيو وڃي. اگر اهو به ممڪن نه هجي ته پوءِ مسلمان جو پوسٽ مارٽم ڪرڻ جائز آهي. مسلمان جو پوسٽ مارٽم ان ڪم سڪڻ لاءِ اڳتي ڪم اچي سگهي ۽ ڪنهن جي جان بچي سگهي ته پوءِ گنجائش آهي.

پيوند ڪاري (ٽرانسپلانٽ Transplant)

مسئلو 58: ڪنهن مسلمان جي لاش مان ڪو عضو جهڙو اک يا هٿ ڪٽي جيئري انسان کي هڻڻ واري پيوند ڪاري ڪرڻ جائز ناهي. اگر ڪو ائين ڪندو ته ان تي ديت لازم ٿيندي ۽ ڪٽيل عضوي کي دفن ڪرڻ ان تي واجب آهي. البتہ پيوند ڪاري ٿي وئي هجي ۽ اهو ٻئي عضوي سان لڳي ڪم ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيو هجي ته پوءِ ان جو ڪٽڻ واجب ناهي.

مسئلو (59): ڪنهن مسلمان جي زندگي بچائڻ ان تي منحصر هجي ته ان کي ڪٽڻ جائز آهي. پر ڪٽڻ واري تي ديت لازمي ٿيندي. ۽ جڏهن به اهو عضو پيوند ڪاري ذريعي زنده انسان جو عضو ٿي وڃي. ته ان زنده انسان جي عضون جا حڪم ان تي جاري ٿيندا.

توضيح المسائل حضرت آيت الله العظميٰ سيستاني ...

مسئلو (60): ذكر كيل مسئلن ۾ ميت مان مراد اهو ماڻهو آهي جنهن جا ڦڦڙ ۽ دل جي حرڪت صفا بيهه چڪي هجي ۽ وري بحال ٿيڻ ممڪن نه هجي. پر اگر ڪو شخص دماغي طرح مردو ٿي ويو هجي، دل ۽ ڦڦڙ هلندڙ هجن پوءِ پلي اهي ڪنهن هٿرادو نظام سان هلائيندا هجن. اهو ميت شمار ڪو نه ٿيندو ۽ ان جا عضوا جيئري ماڻهو کي لڳائڻ ڪنهن به طرح سان جائز ناهن.

مسئلو (61): زندهه انسان جي بدن مان ڪو عضو پيوند ڪاري لاءِ ڪٽڻ جڏهن ته وڌيڪ نقصان جو باعث هجي جيئن اک يا هٿ ته اهو جائز ناهي. پر اگر ڪنهن عضوي جو ڪٽجڻ وڌيڪ نقصان جو سبب نه هجي جيئن ٿورڙي ڪل ڪنهن کي ڏيڻ يا ٿوري مک (حرام مغز) ڪنهن ٻئي کي ڏيڻ يا هڪڙو گردو ڏيڻ جڏهن ته ٻيو گردو صحيح هجي. اهي شيون ڏيڻ جائز آهن. پر ان لاءِ ڏيڻ واري جو راضي هجڻ لازمي آهي. اگر اهي عضوا ڪنهن ٻار يا چرئي جا هجن ته پوءِ ڪنهن به صورت ۾ جائز ناهن. جڏهن اهي عضوا ڪٽڻ جائز هجن ته پوءِ ان ڪم جي لاءِ پئسا وٺڻ به جائز ٿيندا.

مسئلو (62): رت جو عطيو ضرورتمند بيمار ماڻهن کي ڏيڻ ۽ انهن جي قيمت وٺڻ به جائز آهي.

مسئلو (63): ڪنهن اهڙي مردي ڪافر جو عضو ڪٽڻ جنهن جو خون محترم نه هجي يا اهو مشڪوڪ حال وارو هجي. ته ان سان ڪنهن مسلمان جي پيوند ڪاري جائز آهي. پيوند ڪاري کانپوءِ ان حصي تي مسلمان جا حڪم جاري ٿيندا. ڇو جو اهي مسلمان جي بدن جا حصا شمار ٿيندا. اهڙي طرح نجس العين جانور جيئن ڪتي جا عضوا ڪنهن مسلمان جي عضون ۾ پيوند ڪاري ڪرڻ ۾ ڪو اشڪال ناهي ۽ ان تي مسلمان جي بدن جا احڪام جاري ٿيندا ۽ ان دليل سان ئي اهو عضو جيئري شخص جي جسم جو عضو شمار ٿي ويندو ۽ ان ۾ واڌ ويجهه لاءِ زندگي اچي وئي آهي. ان عضوي تي مسلمان جي جسم جو حڪم جاري ٿيندو.

هٿرادو طريقي سان ٻار ڄڻ (ٽيسٽ ٽيوب بي بي)

مسئلو (64): مڙس جي مني کان علاوه عورت جو پيٽ سان ٿيڻ جائز ناهي. پلي عورت شادي شاده هجي يا نه. اها عورت ۽ سندس مڙس پلي راضي هجن يا نه ۽ پلي اهو پيٽ سان ٿيڻ مڙس ذريعي هجي يا ڪنهن ٻئي مرد جي ذريعي.

مسئلو (65): جيڪڏهن عورت پنهنجي مڙس کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي مني ذريعي پيٽ سان ٿي وڃي ۽ ٻار ڄمي پوي ته اهڙي صورت ۾ جو عورت پنهنجي مڙس جي مني مان پيٽ سان ٿيڻ چاهيندي هجي ۽ جيڪڏهن ڪنهن ٻئي ماڻهو جي مني سان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

شڪ هجي ته حمل ٿي ويو اٿس ان صورت ۾ بيشڪ ٻار مني جي مالڪ سان واسطو رکندو ۽ ان جو حڪم ”وطي به شبه“ وانگر آهي ۽ اگر اهو پيٽ سان ٿيڻ ڄاڻي وائي ٿي ويو آهي تڏهن به اهو ٻار مني واري ماڻهو جو ليکبو ۽ ان جي نسب جا سڀ حڪم ۽ ميراث ان جي درميان ثابت ٿي ويندي. ڇو جو خبر هجڻ گهرجي ته جيڪو ورهاست کان آجو آهي. اهو حرامي ڦر (ولد الزنا) آهي ۽ ڀلي اهو عمل جنهن ذريعي اهو نطفو ٺهيو آهي. اهو حرام جو ڇو نه هجي. البتہ اهو مسئلو زنا جي حڪم ۾ نه ٿو اچي ۽ ائين ئي انهن ٻنهي صورتن ۾ ٻار ماءُ جو ليکبو ۽ ان ۾ ٻين ٻارن به ڪو فرق نه هوندو. ان صورت ۾ به عورت پنهنجي مڙس جي نطفي کي ڇڏي يا ڪنهن ٻئي طريقي سان ڪنهن ٻئي عورت جي رحم ۾ منتقل ڪري ۽ اها عورت پيٽ سان ٿي وڃي ته ان جو ٻار ٿي ويندو. ته ٻار متفي واري ماڻهو ۽ ان عورت جو جنهن ان کي ڄڻو آهي، ان جو ليکبو. حالانڪ اهو عمل حرام آهي.

مسئلو (66): اگر عورت جي مني ۽ مرد جي متفي کي ڪٽي ملائي مصنوعي رحم ۾ وڌو وڃي ۽ ان عمل سان ڪو ٻار پيدا ٿي وڃي ته ظاهر آهي ته اهو نطفي واري ماڻهو ۽ مني واري مالڪ جو ليکبو، مرد ۽ عورت ٻئي ۽ ٻار تي اهي سڀ حڪم جاري ٿيندا ۽ انهن کي ميراث به ملندي. البتہ اگر پيٽ ٿيڻ کان پهريان انهن مان هڪ مري وڃي ته ٻار ان جو وارث نه ٿيندو.

مسئلو (67): اگر ڪنهن عورت جو لوتڙو (ڪامل نطفو) ڪنهن ٻي عورت جي رحم ۾ وڌو وڃي ۽ اتي وڌو ٿئي ۽ ٻار پيدا ٿئي ته احتياط جي بنياد تي ماءُ ۽ ٻار جا حڪم ٻنهي عورتن تي لاڳو ٿيندا. ۽ جنهن عورت جي رحم مان ٻار پيدا ٿيو هجي ان جو محرم هجڻ ثابت آهي.

مسئلو (68): مڙس جي مني سان عورت کي پيٽ ڪرائڻ جائز آهي پر اهو عمل اهڙي عمل سان ڪا اهڙي جاءِ نه ڏسجي جنهن جو ڏسڻ حرام آهي ۽ عورت جي جسم جو ڪنهن اهڙي عضوي کي هٿ لائڻ جنهن جو هٿ لائڻ حرام آهي. اهو پيٽ اهڙي طريقي سان ٿئي ته اهو مڙس کان علاوه ٻئي ڪنهن جي لاءِ جائز ناهي. البتہ ضرورت وقت ائين ڪرڻ يا نقصان کان بچڻ ۽ پيٽ ڪرائڻ جو ان کان سواءِ ٻيو طريقو نه هجي، ان طرح سان پيٽ ڪرائڻ ٻار ڄڻائڻ ۽ ٻين ٻارن ڄڻائڻ ۾ فرق ناهي. پر مڙس جي مرڻ کانپوءِ ان جي مني سان عورت کي پيٽ ڪرائڻ احتياط واجب جي بنياد تي جائز ناهي. اگر اهو ائين ڪيو ويو ته ان ٻار کي مرد کان ميراث نه ملندي. ڀلي اهو ان مرد جو ليکجي.

فیملی پلاننگ

مسئلو (69): عورت لاءِ حمل روڪ دوائون استعمال ڪرڻ جائز آهن پر انهن مان گهڻو نقصان نه هجي پوءِ ڀلي سندس مڙس راضي نه به هجي. پر انهن دوائن جي استعمال سان مرد جو شرعي حق جي مخالفت نه ٿيندي هجي.

مسئلو (70): عورت لاءِ جائز آهي ته اها پيٽ ٿيڻ کان بچڻ لاءِ اهڙا احتياط ڪري جن سان کيس گهڻو نقصان نه ٿئي. پر اهڙي صورت ۾ دوا درمل ڪرڻ لاءِ اهڙي جاءِ کي ڏسڻ ضروري هجي جنهن کي ڏسڻ حرام هجي يا جسم جي اهڙي حصي کي هٿ لائڻ جنهن جو هٿ لائڻ حرام هجي ته مڙس کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي لاءِ اهڙو ڪم ڪرڻ جائز ناهي پر ضرورت جي موقعي تي پيٽ ٿيڻ ان لاءِ نقصانڪار هجي يا سهڻ کان ٻاهر هجي ۽ حمل روڪ ٻيو ڪو به طريقو نه هجي ۽ اگر هجي به ته ان مان نقصان ۽ خسارو هجي ته اهو ان صورت ۾ خبر نه هجي ته اهي احتياطي تدبيرون ڪرڻ سان نطفو ٿي ويندو. پر پوءِ ضايع ٿي ويندو. نه ته احتياط واجب اهو آهي ته اهو ڪم نه ڪجي.

مسئلو (71): عورت لاءِ جائز آهي ته اها اهڙو آپريشن ڪرائي سگهي ٿي جنهن سان هو ٻار ڄڻ جهڙي نه رهي. پر ان عمل سان جسم جي اهڙي حصي کي اڳهاڙو ڪرڻ پوي جنهن جو ڍڪڻ واجب آهي يا ڪنهن اهڙي عضوي کي هٿ لائڻو پوي جنهن کي هٿ لائڻ جائز ناهي. پر ضرورت جي بنياد تي بيان ڪيل تفصيل مطابق هجي. ٻچي داني کي ڪٽڻ ۽ ان کي ڪيڏ لاءِ اهڙو آپريشن ڪرڻ جائز ناهي. جو نقصان جو سبب بڻجي. جيئن ڪنهن عضوي کي ڪٽڻ پوي، بيماري جي ڪري ان کي ڪٽڻ ضروري هجي. اهو حڪم مرد تي به جاري ٿيندو آهي. البتہ اهو آپريشن مڙس کان علاوه ٻيو ڪو ڪري ۽ اهڙي جڳهه کي ڏسي يا هٿ لائي جنهن کي ڏسڻ جائز نه هجي. البتہ ضرورت جي وقت ائين ڪرڻ يا حمل حامله ٿيڻ ان لاءِ نقصانڪار نه هجي ته اهو ئي حڪم مرد لاءِ به آهي.

مسئلو (72): نطفو بيهه وڃڻ کانپوءِ ٻار ڪيرائڻ جائز ناهي. پر اگر اهو خوف هجي ته پيٽ سان ٿيڻ عورت جي زندگي لاءِ نقصانڪار ٿيندو يا برداشت کان ٻاهر اٿس ته اگر نطفی ۾ ساهه نه پيو هجي ته ان کي ڪيرائڻ جائز آهي. پر اگر نطفی ۾ ساهه پئجي ويو آهي ته ان کي ٻار ڪيرائڻ هر گز جائز ناهي. پر اگر ماءُ پاڻ ٻار کي ضايع ڪري ته ان تي ديت واجب ٿيندي ۽ ضروري آهي ته اها ديت ٻار جي پيءُ يا ٻين وارثن کي ادا ڪري ۽ اگر پيءُ حمل ضايع ڪرائي ته ان ديت ان تي واجب ٿيندي ۽ ضروري آهي ته اها ماءُ کي ڏي. ۽ اگر ٻار ڪيرائڻ وارو ڊاڪٽر هجي ته ديت ڊاڪٽر تي واجب ٿيندي. اگر ڊاڪٽر ماءُ

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

۽ پيءُ جي چوڻ تي ٻار ڪيرائي ته به ديت ان تي ئي ٿيندي. ها اگر وارث ديت معاف ڪري ڇڏين ته پوءِ ڊاڪٽر ديت کان آڄو ٿيندو ۽ نطفي ۾ ساهه پوڻ کانپوءِ جي ديت اها آهي ته اگر چوڪرو هجي ته پنج هزار به سئو پنجاهه مثقال چاندي ۽ اگر چوڪري هجي ته ان جو اڌ ٿيندو. احتياط واجب آهي ته اها ديت ان نطفي جي ڪيرائڻ سان به ٿيندي جيڪو پيٽ ۾ ئي مري ويو هجي. ساهه پوڻ کان پهريان واري ديت هڪ سئو پنج مثقال چاندي آهي. اگر رت ڄميل (لوٽڙو) هجي. ته به سئو ڏهه مثقال چاندي ٿيندي. اگر گوشت جو ٽڪرو هجي ته ٽي سئو پندرهن چاندي ۽ اگر هڏيون ٺهي چڪيون هجن ته چار سئو ويهه مثقال چاندي ديت ٿيندي ۽ اگر بدن جا عضوا مڪمل ٿي ويا هجن ته پنج سئو پنجويهه مثقال چاندي ڪافي آهي ۽ احتياط واجب جي بنياد تي نطفي ۾ ساهه نه پوڻ جي صورت ۾ چوڪري، چوڪريءَ جي ديت ۾ فرق ناهي.

مسئلو (73): عورت لاءِ جائز آهي هو پنهنجي حيض جا ڏهاڙا دوائون دارون کائي مٽائي سٽائي ته جيئن پنهنجا واجبات مثال روزو، حج سهولت سان ادا ڪري. ان لاءِ شرط آهي ته کيس گهڻو نقصان نه ٿيندو هجي ۽ ان دوائن جي استعمال کانپوءِ رت ائين اچيس جيئن جو لاڳيتو نه هجي. ڀلي سندس ماهواري مقرر ڪيل ڏينهن ۾ هجي ته ان تي حيض جا حڪم جاري نه ٿيندا.

حڪومت طرفان ٺاهيل روڊن جا حڪم

مسئلو (74): اهڙن روڊن ۽ فوٽ پاتن تي هلڻ چلڻ جائز آهي جيڪي حڪومت ماڻهن جا گهر ۽ ذاتي ملڪيتون حاصل ڪري ٺاهيا هجن. البته اگر ڪنهن کي اها خبر هجي ته انهن رستن تي ڪا جڳهه حڪومت زبردستي يا مالڪ کي عيوض ڏيڻ کان سواءِ ٺاهي آهي جو مالڪ راضي آهي ۽ ان کي استعمال ڪيو آهي. ته اهو غصب زمين جي حڪم ۾ ايندو. ۽ ان ۾ ان جو استعمال ڪرڻ ايتري تائين جو ان مان لنگهڻ به جائز ناهي. پر مالڪ يا ان جي ولي وارث جهڙوڪ پيءُ آڏو يا انهن پاران مقرر ڪيل منتظم کي راضي ڪري ۽ ان صورت ۾ جو مالڪ کي سڃاڻندو نه هجي ته اهو نامعلوم مالڪ جي مال واري حڪم ۾ شامل ٿيندو. ان موقعي تي شرعي حاڪم سان رجوع ڪرڻ ضروري آهي، ان مسئلي سان ان جهڙيون ٻيون زمينون ۽ ان جا حڪم به واضح ٿي وڃن ٿا. جن ۾ هٿ چراند، مالڪ جي اجازت کان بغير استعمال ڪرڻ جائز نه ٿيندو.

مسئلو (75): مسجد جون زمينون عبادت گاهون، قبرستان ۽ ٻيون وقف عام جڳهن تي جيڪي رستن تي اينديون آهن انهن ۾ اچڻ وڃڻ ويهڻ يا اهڙو ڪو ٻيو ڪم ڪرڻ جائز آهي. البته اهو ڪم خاص وقف جيئن مدرسا وغيره جي زمينن ۾ ڪرڻ اشڪال

توضیح المسائل حضرت آیت الله العظمیٰ سیستانیؒ...

جو سبب آهي. سواءِ انهن ماڻهن جي جن لاءِ اهي جڳهن وقف ڪيون ويون آهن، احتياط جي بنياد تي انهن کان بچڻ گهرجي.

مسئلو (76): مسجدن جون زمينون عام شاهراهن يا پيدل هلڻ وارن جي رستن ۾ اچي وڃن ته وقف جي حڪمن کان ٻاهر نه ٿينديون، پر مسجد جو حڪم ان تي لاڳو نه ٿيندو. جيئن ان جڳهه کي نجس ڪرڻ حرام آهي، اتان نجاست دور ڪرڻ واجب آهي. جنب (تڙ وارو ماڻهو) ۽ حيض نفاض وارين عورتن جو اتي ترسڻ حرام آهي. البتہ اگر مسجد جو باقي بچيل حصو ان جي مسجد هجڻ واري حڪم کان ٻاهر نه هجي ته ان تي به مسجد جا سمورا حڪم جاري ٿيندا. پر اها مسجد حالت ۾ باقي نه رهي مثال ڪنهن ظالم اتي دڪان يا گهر ٺاهي ڇڏيو هجي ته ان تي مسجد جا حڪم لاڳو نه ٿيندا ۽ ان مان سڀ حلال فائدا حاصل ڪرڻ جائز آهن. پر ائين ڪرڻ غصب جي همت افزائي ۾ ڳڻبو ۽ اهو جائز ناهي.

مسئلو (77): مسجد کي ويران ڪرڻ کانپوءِ ان جو باقي بچيل ملبو ۽ سامان جهڙوڪ سرون، ڪاٺي، لوھ، ۽ ٻيون شيون جيئن بجلي جو سامان، هيٽر، ڪولر، ايئر ڪنڊيشنر وغيره مسجد لاءِ وقف هجن ته واجب آهي ٻي مسجد ۾ ان کي استعمال ڪجي ۽ اگر ممڪن نه هجي ته عوامي فائدي لاءِ خرچ ڪري ڇڏجي ۽ اگر ان کي وڪڻي ڇڏڻ کان سواءِ ڪو فائدو حاصل ڪري نه سگهجي ته ضروري آهي ته متولي يا جنهن جو ان تي حق آهي اهو ان کي وڪڻي ۽ آمدني ٻي مسجد ۾ خرچ ڪري اهڙي صورت ۾ جڏهن ويران مسجد جو باقي سامان ان مسجد جي ملڪيت هجي مثال ان مسجد تي وقف ٿيل مال ان جي خريداري مال مان ان جي خريداري ڪئي وڃي، ته واجب ناهي ته اهو سامان ٻي مسجد ۾ استعمال ڪجي بلڪه جائز آهي ته مسجد جو متولي يا جنهن کي اهو استعمال ڪرڻ جو حق آهي ان جي مرضي سان ان کي وڪڻي ان کي قيمت ان جي قيمت ٻي مسجد ۾ خرچ ڪجي. اهو ئي تفصيل حڪم جيڪو بيان ٿيو آهي، انهن سڀني وقفن جيئن مدرسا ۽ امام بارگاهن جي باقي بچيل سامان (ڪاپاڙو) جو عام رستن ۾ اچي پڇي پوندا انهن تي اهو حڪم جاري ٿيندو.

مسئلو (78): مسلمانن جا اهي قبرستان جيڪي عام شاهراهن تي اچي پڇي ڇڏبا يا ڪنهن جي شخصي ملڪيت هجن يا عام وقف هجن جيڪو مٿي بيان ٿي چڪو آهي. ان مان واضح ٿيو آهي. اهو مسئلو ان صورت ۾ آهي، جڏهن قبرستان جي زمين ۾ اچ وڃ سان مسلمان جي قبرن جي بي حرمتي نه ٿيندي هجي. نه ته اتي اچ وڃ جائز ناهي. پر قبرستان شخصي ملڪيت يا عام وقف نه هجي ته ان ۾ هر طرح جو تصرف ڪرڻ جڏهن ته بي حرمتي نه ٿيندي هجي ته ان ۾ ڪو اشڪال ناهي. ان مسئلي سان قبرستان جي ان حصي جو حڪم واضح ٿي ويو آهي، جيڪو رستو ناهيندي بچي ويو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

آهي. ۽ اگر اهو ذاتي شخصي ملڪيت هجي ته ان کي استعمال ڪرڻ ۽ ان کي وڪڻڻ مالڪ جي مرضي کان سواءِ جائز ناهي. ٻيو، فرض ڪيو ته اهو عام وقف هجي ته ان کي استعمال ڪرڻ يا ان کي وڪڻڻ، متولي جيڪو ان جي استعمال جو حق رکي ٿو، ان جي مرضي کان سواءِ جائز ناهي. ان جي قيمت مسلمان جي بي قبرستان ۾ خرچ ڪرڻ ضروري آهي. احتياط واجب آهي ته قبرستان جيڪي ويجهو هجن انهن کي اوليت ڏجي. ۽ ٽيون فرض ڪجي ته ان ۾ ڪنهن جي اجازت جي ضرورت ناهي. ان کي استعمال ڪرڻ جائز آهي. ان صورت ۾ اهو ڪم ٻين جي ملڪيت جيئن ويران قبرن جا نشان استعمال ڪرڻ جو سبب نه هجڻ.

نماز روزي جا جديد مسئلا

مسئلو (79): اگر ڪو روزيدار سج لهڻ کانپوءِ پنهنجي شهر ۾ روزو کولڻ کان سواءِ جهاز ذريعي اولهه ڏانهن سفر ڪري ۽ اهڙي جڳهه تي پهچي جتي سج لٿو نه هجي ته ان لاءِ سج لهڻ تائين کائڻ پيئڻ کان رڪجن واجب ناهي. حالانڪ مستحب احتياط اهو آهي ته سج لهڻ تائين کائي پيئي نه.

مسئلو (80): اگر ڪو مڪلف شخص پنهنجي شهر ۾ صبح جي نماز پڙهي ۽ ان کانپوءِ اولهه طرف سفر ڪري ۽ اهڙي جڳهه پهچي جتي اڃان صبح نه ٿيو هجي ته اهو صبح ٿيڻ جو انتظار ڪري. يا ظهر پنهنجي شهر ۾ پڙهي بعد ۾ سفر ڪري ۽ اهڙي شهر ۾ پهچي اڃان ظهر جو وقت شروع نه ٿيو هجي ته ظهر شروع ٿئي يا وري سج لٿي جي نماز پنهنجي شهر ۾ پڙهي ان کانپوءِ سفر ڪري اهڙي هنڌ پهچي جتي اڃان سج نه لٿو هجي تڏهن به انتظار ڪري، ته سج لهي، انهن سڀني صورتن ۾ نماز ٻيهر پڙهڻ ان جي مٿان واجب ناهي. پر مستحب احتياط اهو آهي ته نماز ٻيهر پڙهي.

مسئلو (81): اگر ڪو شخص نماز نه پڙهي ۽ قضا ٿي وڃي ته اگر جهاز ۾ اڏامي اهڙي هنڌ پهتي جتي اڃان نماز جو وقت هجي ته واجب احتياط جي بنياد تي سندس ذمي جيڪا نماز اها پڙهي ۽ قضا يا ادا جي نيت کان سواءِ نماز پڙهي.

مسئلو (82): اگر ڪو مڪلف شخص جهاز ذريعي سفر ڪري چاهي ته ان ۾ ادا ڪري ته ان صورت ۾ نماز لاءِ قبلي رخ هجڻ ۽ ان تي قائم رهڻ ۽ ٻين شرطن جو اهتمام ڪري ته سندس نماز صحيح آهي. نه ته ان صورت ۾ جو نماز جو وقت اڃان هجي ۽ هو هوائي جهاز مان لهي، پورن شرطن سان نماز ادا ڪري سگهندو هجي. ته احتياط جي بنياد تي سندس نماز هوائي جهاز ۾ صحيح ناهي. پر اگر وقت ٿورڙو هجي ته واجب آهي ته هوائي جهاز ۾ ئي نماز پڙهي وٺي، ان صورت ۾ اگر هو قبلي ڏانهن منهن ڪرڻ چاڻندو هجي ته ضروري آهي ته اوڏانهن منهن ڪري نماز پڙهندو هجي ۽

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

سندس نماز قبلي جو رخ معلوم ڪرڻ کانسواءِ مجبوري کان علاوه، صحيح ناهي ۽ ان وقت جڏهن به هوائي جهاز قبلي کان هٽيو ته ان کي گهرجي ته ان کي قبلي ڏانهن منهن ڪري، جهاز قبلي کان هٽڻ محل، قرات ۽ ذڪر روڪي ڇڏي ۽ اگر صفا قبلي ڏانهن نٿو ٿي سگهي ته ضروري آهي ته 90 درجن کان وڌيڪ قبلي کان هٽي نه ۽ اگر کيس قبلي جو طرف معلوم نه هجي ته ضروري آهي ته ان کي ڳولي ۽ ان کي مقرر ڪري ۽ پنهنجي گمان مطابق مقرر ڪري. ۽ گمان جي طور تي به مقرر نه ڪري سگهي ته جنهن طرف ان کي قبلي جو اھتمام هجي اوڏانهن منهن ڪري نماز پڙهڻ ڪافي آهي. هالانڪ مستحب احتياط اهو آهي ته نماز چئني طرفن ڏي ڪري پڙهي. اهو حڪم اهڙي جڳهه لاءِ آهي، جتي قبلي معلوم ڪري قبلي ڏانهن منهن ڪري سگهجي ٿو. اگر تڪبير ۽ الاحرام کان علاوه قبلي جو رخ نه ٿي سگهي، ته اوترو ئي ڪافي آهي. اگر بلڪل قبلي جو رخ نٿو ٿي سگهي ته قبلي رخ هجڻ جو حڪم لاڳو نه ٿيندو ۽ اهو جائز آهي ته انسان نماز جي وقت کان پهريان ڄاڻي وائي جهاز جو سفر ڪري هالانڪ فیس معلوم هجي ته هوائي جهاز ۾ ان کي قبلي ڏانهن منهن ڪرڻ ۽ هڪ جڳهه بيهه نماز پڙهڻ وارا شرط ڪو نه برقرار رکي سگهندو.

مسئلو (83): اگر ڪو اهڙي جهاز ۾ سوار هجي جنهن جي زمين جي گردش جي برابر هجي ۽ اوڀر کان اولهه ويندو هجي ته ان ڊگهي مدي لاءِ زمين جي چوڌاري چڪر هڻندو رهي ان لاءِ احتياط واجب اهو آهي ته هر چوويهن ڪلاڪن ۾ پنج وقت نماز قربت جي نيت سان ادا ڪري، پر روزي جي قضا ڪرڻي پونديس. ۽ اگر جهاز جي رفتار ٻن گردشن جي برابر آهي ته جهاز هر باهرن ڪلاڪن کانپوءِ هڪ چڪر لڳائيندو. چوويهن ڪلاڪن ۾ ٻه ٻه دفعا فجر، زوال ۽ غروب ٿيندو ته احتياط واجب اهو آهي هر فجر سان نماز صبح ۽ هر زوال کان پوءِ ظهري ۽ هر غروب کان مغربين نمازون ادا ڪريو. ۽ اگر ان کان به تيز رفتار هجي هر ٽن ڪلاڪن کانپوءِ يا ان کان به گهٽ وقت ۾ زمين جي چوڌاري چڪر ڪتي ته هر فجر، زوال ۽ غروب جي وقت نماز واجب ناهي. واجب احتياط اهو آهي ته هر چوويهن ڪلاڪن ۾ قربت جي نيت سان پنج وقتي نمازون پڙهي اهو ڌيان ۾ هجي ته نماز صبح کي فجر ۽ سج اڀرڻ جي وچ ۾ ظهري، زوال ۽ سج لهڻ جي وچ ۾ ۽ مغربين سج لهڻ ۽ آڏي رات جي وچ ۾ ادا ڪري. ان مسئلي سان اها ڳالهه واضح ٿي وئي ته جهاز جي رفتار زمين جي گردش جي برابر آهي ته مغرب کان مشرق طرف وڃي ته پنج وقتي نماز پنهنجي وقت تي پڙهڻ ضروري آهي ۽ اهو ئي حڪم آهي جو ان جي رفتار زمين جي گردش جي رفتار کان گهٽ هجي، البتہ اگر ان جي رفتار زمين جي گردش جي رفتار کان تمام

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

گهڙي هجي مثال هر تن ڪلاڪن يا ان کان به گهٽ هڪ دفعو زمين جو چڪر پورو ڪري ٿو ته ان مسئلي جو حڪم جيڪو بيان ٿي چڪو آهي. ان سان واضح ٿي وڃي ٿو.

مسئلو (84): سفر ۾ جنهن تي روزو رکڻ واجب هجي اگر اهو صبح ٿيڻ کانپوءِ روزي جي نيت ڪري پنهنجي شهر کان جهاز رستي سفر ڪري ۽ اهڙي شهر پهچي جتي اڃان صبح نه ٿيو هجي ته اتي ڪائي پي سگهي ٿو.

مسئلو (85): اگر ڪو شخص رمضان مهيني ۾ سج لڙهڻ کانپوءِ پنهنجي شهر کان سفر ڪري اهڙي شهر پهچي اڃان سج نه لڙيو هجي، احتياط جي بنياد تي کيس گهرجي ته پنهنجا روزا مڪمل ڪري ۽ ان تي قضا واجب ناهي.

مسئلو (86): جنهن شخص جي ذمي سفر ۾ روزو رکڻ واجب آهي ۽ اهو پنهنجي شهر کان جتي رمضان جو چنڊ ڏسجي چڪو آهي اتان اهڙي شهر سفر ڪري جتي افق جي فرق جي ڪري چنڊ اڃان ڪونه ڏٺو ويو آهي ته ان ڏينهن جو روزو ان شخص تي واجب ناهي. ۽ اگر اهڙي شهر ۾ جتي شوال چنڊ ڏسجي چڪو آهي اهو عيد ڪري اهڙي شهر ۾ وڃي جتي افق جي مختلف هجڻ ڪري اڃان عيد جو چنڊ نه ڏٺو ويو هجي ته واجب احتياط جي بنياد تي ضروري آهي ته ان ڏينهن کائڻ پيئڻ کان بچي ۽ ان روزي جي قضا به ڪري.

مسئلو (87): اگر مخلص شخص اهڙي هنڌ رهندو هجي جتي ڇهن مهينن جو ڏينهن ۽ ڇهن مهينن جي رات ٿيندي هجي ته نماز جا وقت احتياط جي بنياد تي ضروري آهي ته هو پنهنجي سڀ کان ويجهي علائقن جيان جتي چوويهن ڪلاڪن جا رات ڏينهن ٿين ٿا. انهن جي وقتن مطابق قربت جي نيت سان پنهنجي پنج وقتي نماز پڙهي پر روزي جي باري ۾ واجب آهي ته هو رمضان شريف جي مهيني ۾ اهڙي هنڌ وڃي هليو. جتي پنهنجي وقت تي روزو رکي سگهي يا رمضان کانپوءِ اتي وڃي ۽ قضا ڪري. ۽ ائين نه ڪري سگهي ته روزي جي بدران فديو ڏئي. پر اگر اهڙي شهر ۾ هجي رات ڏينهن چوويهن ڪلاڪن جا هجن. پوءِ پلي ڏينهن 23 ڪلاڪن جو رات هڪ ڪلاڪ جي هجي، يا وري ابتڙ هجي ته نماز جو حڪم ان جي مخصوص وقتن ۾ پڙهڻ آهي. البته روزي جي باري ۾ اگر طاقت هجيس ته مٿس واجب آهي ته رمضان مهيني جا روزا رکي ۽ طاقت نه هجيس ته ان تي روزا واجب نه ٿيندا. ۽ اگر ان جي قضا رکي سگهي ٿو ته ان تي ان جي قضا واجب آهي، ۽ اگر قضا نه ٿو رکي سگهي ته ان تي فديو واجب آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

لاٽري جي ٽڪيٽ

لاٽري جي ٽڪيٽ اها پرچي آهي جيڪا ڪجهه ڪمپنيون مقرر ڪيل رقم جي بدران وڪٽنديون آهن، واعدو ڪنديون آهن ته خريدارن جي وچ ۾ ڪٿا ڪينديون ۽ جنهن جو نالو ڪٿي ۾ نڪرندو ان کي هڪ سني رقم انعام طور ڏينديون. ان طريقيڪار لاءِ ٿي سگهي ٿو ته هيٺيون شقون هجن:

(الف) اهو ته انهن ٽڪيٽن جي بدران رقم ڏئي ته جيئن ڪٿي ۾ نالو نڪري ۽ ممڪن آهي ته انعام به نڪري. معاملي جي هي صورت بنا شڪ جي حرام ۽ باطل آهي ۽ اگر ڪو اهو حرام ڪم ڪندو ۽ ڪٿي ۾ ان جو نالو نڪري ايندو ته ڪٿي ڪيڏو واري ڪمپني اگر سرڪاري آهي ته جيڪا رقم هو انعام طور وٺي ٿو اها ڪنهن هڪ مالڪ جي ناهي. (مجهول المالڪ) ۽ ان ۾ ان جو استعمال ڪرڻ شرعي حاکم ڏانهن رجوع ڪرڻ کانپوءِ جائز ٿيندو. ۽ اگر اها ڪمپني پرائيويت آهي ته انعامي رقم استعمال ڪرڻ تڏهن جائز ٿيندي جڏهن کيس خبر هجي مالڪ ان کي استعمال ڪرڻ لاءِ راضي آهن، پوءِ پلي هو ڄاڻندو هجي ته اهي هو ان جو مالڪ ناهي.

(ب) انهن ٽڪيٽن جي بدران رقم ڏيڻ جو مقصد خيراتي ڪمن ۾ مدد ۽ شامل ڪرڻ هجي. مثال: مدرسو يا پل ٺاهڻ. وياج يا انعام جي لالچ نه هجي ته ان ۾ ڪو اشڪال ناهي. ۽ اگر ان صورت ۾ ڪٿي ڪنهن جو نالو نڪري اچي ته اگر ڪمپني اگر سرڪاري هجي ته انعامي رقم وٺڻ اسلامي ملڪ ۾ شرعي حاکم جي اجازت ۽ ان ڏانهن رجوع ڪرڻ کان پوءِ ان کي استعمال ڪرڻ ۾ ڪو اشڪال ناهي ۽ اگر ڪمپني سرڪاري نه هجي ته انعامي رقم ۾ استعمال ڪرڻ لاءِ شرعي حاکم جي اجازت يا ان ڏانهن رجوع ڪرڻ جي ضرورت ڪانهي.

(ج) ٽڪيٽ جي عيوض رقم ڏيڻ ڪمپني کي قرض طور هجي. ۽ اهو ائين هجي ته ٽڪيٽ جو خريدار مثال: ڪا رقم ڇهن مهينن لاءِ ڪمپني کي قرض طور ڏئي ۽ ڪمپني پابند هجي. ته ورتل رقم کان علاوه ڪا به رقم ڪٿي طور ٽڪيٽ وٺڻ واري جي نالي نڪرندي ته ان کي ڏني ويندي ته اهو معاملو طي ڪرڻ حرام آهي. ڇو جو اهو معاملو وياج واري قرض جي قسم ۾ شامل ٿئي ٿو.

مضاربه جا حڪم

[مضاربي جي وضاحت: مضاربو شراڪت جو هڪڙو قسم آهي جنهن ۾ ڪهڙو پائيوار ٻئي کي ڪاروبار ۾ رقم لڳائڻ لاءِ ڏيندو آهي. سرمايو پهرين ماڻهو طرفان لڳايو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

ويندو آهي ۽ ان کي مالڪ يا انويسٽر چئبو آهي. جڏهن ته ڪاروبار هلائڻ بئي شريڪ جي ذميداري هوندي آهي. جنهن کي عامل يا مضارگ چيو ويندو آهي. - ناشر]

مسئلو (1): مضاربو ٻن ماڻهن جي وچ ۾ اهڙو معاهدو آهي جنهن ۾ هڪ سرماييدار هوندو آهي جيڪو پنهنجو سرمايو بئي شخص کي جنهن کي عامل چوندا آهن، ان کي ڏيندو آهي. ته جيئن هو ان سرمائي مان ڪاروبار هلائي ۽ انتظام ڪري ان ڪاروبار مان ٿيندڙ نفعو انهن ٻنهي ماڻهن ۾ ورهائبو آهي. ان معاملي جا هيٺ ڏنل شرط ضروري آهن.

قبول ڪرڻ يعني اهو قبول ڪرڻ انشاء يا ارادي ڪرڻ (يعني ان کي عملي طرح سان انجام ڏيڻ) ۾ هر اهو لفظ يا فيل ڪافي آهي. جيڪو مضاربي جي مقصد کي حل ڪري جن ٻن ماڻهن جي وچ ۾ مضاربي جو معاهدو هوندو آهي، شرعي طرح بالغ، عاقل ۽ نفعي نقصان جي سمجهه رکڻ وارا (رشيد) هجڻ ۽ خود مختيار هجڻ گهرجن. ان کان علاوه معاهدو اهو هجي ته عامل به ڪجهه سيڙپ ڪندو ته ضروري آهي ته شرعي حاڪم مالڪ کي کيسو خالي ٿيڻ جي ڪري پنهنجي مال مان ڪجهه خرچ ڪرڻ کان روڪيو نه هجي. پر عامل لاءِ اهو شرط نه هو. پر عامل معاهدي جي حساب سان پنهنجي ملڪيت کي استعمال ڪرڻ يعني انويسٽ ڪرڻ جو پابند هجي، جنهن کي شرعي حالت ۾ ائين ڪرڻ کان منع ڪيو هجي.

مالڪ ۽ عامل مان هر هڪ نفعي جي مقرر ڪيل حساب مثال: 33 سيڪڙو يا 50 سيڪڙو يا ٻي ڪا پتي رڪن اهو ٿي سگهي ٿو ته مضاربي ۾ ان شرط جي ان وقت ضرورت نه هجي جڏهن بازار وارا عام طور تي سمجهندا هجن ته مالڪ ۽ عامل جي شرح يا حصو اهڙي طرح مقرر هجي جو ان شرط مقرر ڪرڻ جي ضرورت نه رهي. منفعي ۾ هڪ خاص رقم مثال هڪ لک رپيا هر حصيدار لاءِ مقرر ڪرڻ ڪافي ناهي. البته منافعو ٿيڻ کانپوءِ بئي پائيوار پنهنجي منفعي جو حصو ۽ ان جي هڪ خاص رقم جي بدران پاڻ ۾ ٺاهه ٺوهه ڪري سگهن ٿا.

منافعو صرف ۽ عامل لاءِ هجي. اگر مضاربي جو شرط اهو هجي ته منفعي جو هڪ حصو ڪنهن بئي شخص کي به ڏنو ويندو ته مضاربو باطل پر ائين هجي جو ان کي واپار ۾ شامل ڪيو ويو هجي.

جيڪڏهن مضاربي ۾ عامل کي پابند ڪيو ويو هجي ته هو پاڻ ڪاروبار ڪندو ته ضروري آهي ته عامل پاڻ ڪاروبار جي قابليت رکندو هجي. مثال مالڪ چوي ته مان توکي اها رقم ڏيان ٿو ته تون ان ۾ پاڻ ڪاروبار ڪر ۽ فرض ڪيو عامل ڪاروبار جي قابليت نه رکندو هجي ته مضاربو باطل آهي پاڻ اگر عامل پاڻ ڪاروبار ڪرڻ معاهدي جي شرط طور طي ڪري. مثال: مالڪ چوي ته مان توکي هي رڪ ان شرط

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

تي ڏيان ٿو ته تون ان مان پاڻ ڪاروبار ڪر ته ان صورت ۾ اگر عامل ڪاروبار ڪرڻ کان لاچار هجي ته معاملو باطل ناهي. پر عامل ان شرط جي پابندي نه ڪري ته مالڪ معاهدو ختم ڪرڻ جو يا ٽوڙڻ جو اختيار رکي ٿو.

اگر مضاربي ۾ عامل پاڻ ڪاروبار جو پابند نه هجي ۽ نه ائي اها شرط رکيل هجي ۽ عامل ڪاروبار ڪرڻ جهڙو به نه هجي ۽ ٻئي ڪنهن کان به ڪاروبار نه ڪرائي سگهندو هجي ته پوءِ اهو مضاربو باطل آهي. اگر مندر ۾ ڪاروبار ڪرڻ جهڙو هجي پر بعد ۾ عامل ائين نه ڪري سگهي ان وقت مضاربي کي باطل سمجهيو ويندو.

مسئلو (2): مضاربي عامل کي امين سمجهيو ويندو آهي. ان ڪري مالڪ جو مال ضايع ٿي وڃي يا خراب ٿي ته عامل جو ذمو ناهي. پر مضاربي جي معاهدي ۾ اهو شرط طي ٿيل هجي يا ملڪيت جي سار سنڀال ۾ ڪوتاهي ڪئي هجي ته اهڙي طرح ڪاروبار ۾ نقصان ٿئي ته عامل نه رڳو اهو ذميدوار رهندو بلڪه مالڪ کي نقصان به پري ڏيندو. ها اگر مالڪ چاهي ته نقصان سندس مال مان نه پرائي وٺي ته ان جي لاءِ ٽي شرط ٿي سگهن ٿا:

(1). مالڪ مضاربي جي معاهدي ۾ شرط رکي عامل جنهن طرح سان نفي ۾ حصيدار آهي، اهڙي طرح نقصان ۾ به ڀاڱي ڀائيوار هوندو ان شرط ۾ اهو باطل پر معاملو صحيح آهي.

(2). مالڪ مضاربي ۾ اهو شرط رکي ته سڄو نقصان عامل جي ذمي آهي ته اهو شرط صحيح آهي. مگر ان صورت ۾ عامل سڄي نفي جو حقدار رهندو ۽ مالڪ کي نفعي مان ڪجهه نه ملندو.

(3). مالڪ مضاربي ۾ اهو شرط لڳائي ته سرمائي (capital) جي نقصان جي صورت ۾ عامل سڄي جو سڄو نقصان يا ان جو هڪ مقرر ڪيل حصو پري ڏيڻ لاءِ پابند آهي. اهو پنهنجي ذاتي مال مان پورو ڪري ڏيندو. اهو شرط لڳائڻ صحيح آهي ۽ عامل ان شرط تي عمل ڪرڻ جو پابند رهندو.

مسئلو (3): مضاربو جائز آهي ته البتہ لازم ناهي. ان ڪري مالڪ کي اهو حق آهي ته اهو جڏهن چاهي عامل کي پنهنجو مال استعمال ڪرڻ واري اجازت واپس وٺي سگهي ٿو. اهڙي طرح عامل تي لازم ناهي ته هو سرمائي سان ڪاروبار کي جاري رکي بلڪه اهو به جڏهن چاهي ڪاروبار هلائڻ کان انڪار ڪري سگهي ٿو. پوءِ انڪار ڪاروبار جي مندر ۾ ڇو نه هجي. يا بعد ۾ چاهي منافعو حاصل ٿيڻ کان پهريان هجي يا منافعو اڃان حاصل نه ٿيو هجي ان سان ڪو فرق نه ٿو پوي ته ان معاهدي ۾ ڪا مدت مقرر وئي هئي يا نه. پر اگر مضاربي جو معاهدو ان شرط سان ڪيو ويو هجي ته هڪ خاص مدي تائين ٻئي ڌريون معاهدو ختم نه ڪنديون ته اهو شرط صحيح آهي ۽ ان تي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

عمل ڪرڻ به واجب آهي. پر ان جي باوجود به اگر ڪا ڌر مقرر وقت کان پهريان معاهدو وقت ڪري ته معاهدو ختم ٿي ويندو. هن شرط جي خلاف ورزي سان اهي گناهگار ٿيندا.

مسئلو (4): اگر مضاربي جو معاهدو مطلق هجي ۽ ڪا خاص پابندي نه لڳائي وئي هجي ته عامل خريد ڪرڻ وڪڻڻ ۽ مال جي سلسلي ۾ پنهنجي سوچ سمجهه مطابق عمل ڪري سگهي ٿو، پر اهو جائز ناهي هو مال کي شهر کان ٻئي شهر ڪڍي وڃي پر اهو ڪم عام طور تي ائين ٿيڻ معمول هجي ته معاهدي جو ان ۾ شامل هجڻ يا مالڪ عامل کي ان جي اجازت ڏئي ته پوءِ مال ٻئي شهر ڪڍي وڃي سگهي ٿو. اگر عامل مالڪ جي اجازت کانسواءِ مال هڪ جڳهه کان ٻي جڳهه منتقل ڪندو ۽ مال ضايع ويو، ۽ ان ۾ نقصان ٿي ويو، ان ۾ هو ذميدار رهندو.

مسئلو (5): مضاربو هڪ جائز معاهدو آهي، ان ڪري مالڪ يا عامل جي موت ٿيڻ سان باطل ٿي ويندو. ڇو جو مالڪ جي فوت ٿيڻ سان ان جو مال وارثن ۾ ورهائجي ويندو. ان ڪري عامل وٽ رهڻ جو مضاربي جي لاءِ نئين معاهدي ٿيڻ نئين سر هجڻ ضروري آهي. ان کانپوءِ هو ان مال کي استعمال ڪري سگهي ٿو ۽ عامل جي فوت ٿي وڃڻ سان اجازت ختم ٿي وڃي ٿي. ان ڪري جو مالڪ اهو مال ڪنهن خاص ماڻهو کي استعمال ڪرڻ جي اجازت ڏني هئي.

مسئلو (6): مضاربي واري معاهدي ۾ مالڪ ۽ عامل هڪ ٻئي سان ڪو شرط طي ڪري سگهن ٿا ته هو هڪٻئي جي لاءِ ڪم ڪندا رهندا. يا رقم ڏيندا ۽ جيسيتائين مضاربي جو معاهدو باقي آهي ۽ ختم نه ٿيو آهي، ان وقت تائين ان شرط تي عمل ڪرڻ واجب آهي. چاهي نفعو هجي يا نفعو نه ٿيو هجي.

مسئلو (7): مضاربي جو مال ضايع ٿي وڃي يا ان ۾ نقصان ٿي وڃي، مثال: باهه لڳي وڃي. يا چوري ٿي وڃي اهو نقصان نفعي مان ڪٽيو ويندو. چاهي نفعو نقصان کان پهريان ئي ڇو نه ٿيو هجي يا پوءِ ٿيو هجي ته ان جو مطلب اهو آهي ته عامل نفعي مان پنهنجي حصي جو مالڪ تڏهن ٿيندو جڏهن سرمائي ۾ نقصان نه ٿئي، يا اهو ضايع نه ٿئي. عامل منفعي ۾ پنهنجي حصي جو مالڪ تڏهن ٿيندو، جڏهن مضاربي جو مدو ختم ٿيندو يا معاملو ختم ٿيندو. ها اگر عامل معاهدي ۾ مالڪ کان اهو شرط رکي ته منفعي مان نقصان جو پوراڻو نه ڪندو چاهي نقصان منفعي کان پهريان ٿيو يا پوءِ اهو شرط رکڻ صحيح آهي ۽ ان تي عمل ڪرڻ ضروري آهي.

مسئلو (8): مالڪ جعاله يا ان جهڙي ڪا ٻي شرعي طريقي سان پنهنجي سرمائي جي سرمايڪاري ائين ڪري سگهي ٿو جو ان کي اهو ئي فائدو ٿئي جيڪو مضاربي ۾

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

ٿئي جيئن پنهنجي مال کي ڪنهن جي حوالي ڪري ۽ چوي ته هن مال کي ڪنهن بزنس يا آمدني واري پروجيڪٽ ۾ لڳائي، اڌ منافعو تنهنجو اڌ منهنجو.

اعتڪاف

عبادت جي نيت سان مسجد ۾ ترسڻ کي اعتڪاف چوندا آهن. متسحق احتياط اهو آهي ته اعتڪاف سان گڏ نماز، دعا ۽ ٻين عبادتن جو به ارادو هجي. جن ڏينهن ۾ روزو رکڻ صحيح هوندو آهي ته انهن ڏينهن ۾ اعتڪاف ڪرڻ به صحيح هوندو آهي. اعتڪاف جي گهڻي فضليت رمضان شريف جي مهيني ۾ خاص ڪري رمضان شريف جي پڇاڙي ڏهي ۾ هوندي آهي.

مسئلو (1): اعتڪاف صحيح هجڻ لاءِ عقل ۽ اسلام (جنهن جو تفصيل روضي جي باب ۾ اچي چڪو آهي) سان گڏ انهن ڳالهين جو خيال ڪرڻ گهرجي.

(1). نيت: قربت جي نيت جيئن ٻين عبادتن ۾ ٿيندو آهي، اعتڪاف ۾ به منيٰ کان پڇاڙي تائين نيت ۾ رهڻ واجب آهي. اسان جي خيال مطابق مراعت جي نيت ڪرڻ ڪافي آهي ۽ جائز آهي جڏهن ته ارادو اهو هجي ته اعتڪاف ڏينهن شروع ٿيڻ تي شروع ٿيندو. اگر رات جو منيٰ ۾ نيت وقت اعتڪاف شروع ڪرڻ جو ارادو ڪيو وڃي ته اهو ڪافي هجڻ ۾ اشڪال ناهي.

مسئلو (2): هڪ اعتڪاف کان ٻئي اعتڪاف ڏانهن نيت مٽائي ڇڏڻ جائز ناهي. چاهي ٻئي اعتڪاف واجب هجن يا مستحب هجن. يا هڪڙو واجب ۽ ٻيو مستحب هجي ۽ نه وري هڪ شخص جي بدران اعتڪاف ڪرڻ کي ٻي شخص جي بدران اعتڪاف ڪرڻ جي نيت جائز ناهي. اهڙي طرح ڪنهن ٻئي جي طرفان اعتڪاف ڪندي وري پنهنجي اعتڪاف ڪرڻ جي جائز ناهي. اهڙي طرح ان جي ابتڙ به نه ٿو ڪري سگهجي.

ٻيو روزو: روزي کانسواءِ اعتڪاف ڪرڻ صحيح ناهي. ان ڪري جيڪڏهن مڪلف انهن ماڻهن ۾ شامل هجي جيڪي سفر ۾ يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري روزو رکڻ صحيح نه ٿا سمجهن ته انهن جو اعتڪاف ڪرڻ صحيح ناهي.

ٽيون مدو: تن ڏينهن کان گهٽ اعتڪاف ڪرڻ صحيح ناهي. ان کان وڌيڪ اعتڪاف ڪرڻ صحيح آهي، اگر هڪ ڏينهن يا ڏينهن جو ڪجهه حصو ئي هجي، يا رات جو ڪو حصو چوڻي نه هجي. (اگر رات جو اعتڪاف شروع ڪري ۽ چوٿين رات ختم ڪري) ته پهرين ۽ چوٿين رات جي بجاءِ وچين ٻن راتين کي اعتڪاف ۾ شامل ڪرڻ کپي. هالانڪ اهي ٻئي راتيون نيت ۾ شامل ڪرڻ جائز آهن. بس، اگر ڪو اعتڪاف جي نيت ڪري ته ان جو مدو گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڏينهن هجڻ گهرجي ۽ اعتڪاف تن ڏينهن کان گهٽ هجڻ جي نيت هجي ته اها نيت صحيح نه ٿيندي. جڏهن ته سندس ارادو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

اعتكاف جو هجي. نه ته اها باس صحيح ٿيندي. اگر سندس باس تن ڏينهن جي هجي ۽ اتفاق ٿين ڏينهن عيد ٿي وڃي ته اعتكاف نه ٿيندو ۽ اگر ڪنهن پنج ڪرڻ جي باس باسي هجي ۽ پنج ڏينهن ائين نيت ڪري ته اهي انهن کان گهٽ به نه هوندا، وڌيڪ ڏينهن به نه هوندا، ان جي باس باطل آهي ۽ اگر اهڙي طرح نيت ڪري ته ان کان وڌيڪ نه هوندا ۽ گهٽ هجڻ جو قيد نه لڳائي ته ان تي تن ڏينهن جو اعتكاف ڪرڻ واجب آهي. اگر هو اهڙي نيت ڪري هو پنجن ڏينهن کان به گهٽ نه هوندا ۽ وڌيڪ ڏينهن هجڻ جي ڪا پابندي نه لڳائي ته ڇهين ڏينهن کي به شامل ڪري سگهي ٿو. ان لاءِ اهو برابر آهي ته ان پنجن ڏينهن جي آخري ٻن ڏينهن ۾ الڳ ڪري ڇڏي ۽ پوءِ انهن ۾ هڪ ڏينهن ملائي يا انهن ٻنهي ڏينهن کي پهريان وارن تن ڏينهن سان ملائي ۽ پوءِ هڪ ڏينهن جو اضافو ڪري.

چوٿون: اعتكاف انهن چئن مسجدن مان ڪنهن هڪ ۾ ڪجي: مسجد الحرام، مسجد نبوي، مسجد ڪوفه ۽ مسجد بسره. شهر جي جامع مسجد ۾ اعتكاف ڪرڻ جائز آهي. سواءِ ان مسجد جي جنهن جو پيش امام غير عادل هجي. ان صورت ۾ احتياط جي بنياد جي اعتكاف ڪرڻ جائز ناهي. مستحب احتياط اهو آهي ته ممڪن هجي ته انهن چئن مسجدن ۾ ئي اعتكاف هجي.

مسئلو (3): اگر اعتكاف وارو ڪنهن مقرر ڪيل مسجد ۾ اعتكاف ڪري ۽ اتي اعتكاف جاري رکڻ ۾ ڪا مجبوري هجي ته سندس اعتكاف باطل آهي. ۽ ان اعتكاف کي وري ٻي مسجد ۾ جاري رکڻ جائز ناهي. لازم احتياط اهو آهي ته اگر اهو اعتكاف واجب هجي ته ان جي قضا به ٻي مسجد ۾ يا مجبوري ختم ٿيڻ جي صورت ۾ ان ئي مسجد ۾ اعتكاف ڪري.

مسئلو (4): مسجد جي ڇت ۽ تهه خانو مسجد جي عمارت جو حصو ليکبا آهن ۽ اهي مسجد ۾ شامل آهن. اهڙي طرح مسجد جو مهرباب ميمبر ۽ ٻيون مسجدون جون شيون به مسجد ۾ شامل آهن. اگر انهن شين کي مسجد جو حصو قرار ڏنو ويو هجي. جيئن مسجد جي واڌاري جي صورت ۾ اهو وڌايل حصو مسجد ۾ شامل ٿيندو.

مسئلو (5): اگر ڪو شخص اعتكاف لاءِ مسجد جي ڪنهن خاص جڳهه جو ارادو ڪري ته ان جو اهو ارادو ڪرڻ ۽ جڳهه مقرر ڪرڻ اجائي ڳالهه آهي.

پنجون: ان کان اجازت وٺڻ جنهن جي اجازت اعتكاف لاءِ ضروري هجي: جيئن اولاد جو والدين کان اجازت وٺڻ جڏهن ته والدين محبت جي ڪري اولاد کي اجازت نه ڏيندا هجن ۽ زال جو مڙس کان اجازت وٺڻ جڏهن ته زال جو مڙس جي اجازت بغير رهڻ مسجد ۾ جائز نه هجي ۽ اگر سندس مسجد ۾ رهڻ جائز هجي پر اعتكاف ڪرڻ سان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مٿس جو حق ماريو ته ان صورت ۾ ڪن هنڌن تي مٿس جي اجازت هجڻ ۾ اشڪال آهي. تنهن ڪري انهن هنڌن تي احتياط جا تقاضا ترڪ نه ڪجن.

چيهون: لاڳيتو انهيءَ مسجد ۾ رهڻ جنهن ۾ اعتڪاف شروع ڪيو ويو هجي: اگر اعتڪاف ڪرڻ وارو ماڻهو انهن سببن کان علاوه جن ۾ اعتڪاف مان نڪرڻ جي اجازت آهي، مسجد مان ٻاهر نڪري ته سندس اعتڪاف مان ٻاهر نڪري ته باطل ٿي ويندو. ان ۾ مسئلي جي خبر هجڻ يا نه هجڻ ۾ فرق ناهي. ڀل چڪ ۾ مسجد کان ٻاهر نڪري ويو ته به اعتڪاف باطل ٿي ويندس. سواءِ ان جي جو ڪا مجبوري هجيس ۽ نڪري پويس يا کيس زوري ڪڍيو وڃي. يا وري حاجت جي ڪري مثال، پيشاب پاڪ خانو، يا غسل، جنابت يا غسل استحاضه يا غسل مس ميت لاءِ ٻاهر نڪرڻو پوي پوءِ چاهي اهو سندس اختيار ۾ ئي هجي. جمعي نماز ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ، جنازي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ، جنازي نماز، ميت جي غسل، ڪفن ۽ دفن لاءِ ۽ بيمار کي پڇڻ لاءِ مسجد مان نڪرڻ جائز آهي. البتہ ٻيا سڀ ڪم جيڪي شرعي هجن، احتياط واجب آهي ته ان لاءِ مسجد مان ٻاهر نه نڪرجي. سواءِ اهڙي ڪنهن ضرورت جي جنهن کان بچڻ مشڪل آهي. اهڙي طرح لازم احتياط اهو به آهي ته مسجد مان نڪري ته سڀ کان ويجهو رستو اختيار ڪري ۽ ضرورت کان وڌيڪ ترسڻ جائز ناهي ۽ اهڙن ڪمن ۾ مشغول هجڻ جن سان اعتڪاف جي صورت باقي نه رهندي. اعتڪاف کي باطل ڪري ڇڏيندو. پوءِ ڀلي اعتڪاف واري جو مسجد کان نڪرڻ زبردستي ڪڍڻ يا مجبوري جي ڪري هجي. ۽ جڏهن هو مسجد مان نڪتو تڏهن ٻاهر ڇانو ۾ ويهڻ جائز ناهي. بلڪ احتياط لازم اهو آهي ته ڪم پوري ٿيڻ کانپوءِ ٻاهر ويهي ئي نه پر اگر ڪا مجبوري هجي ته ويهي سگهي ٿو.

مسئلو(6): اعتڪاف واري لاءِ مسجد ۾ غسل ڪرڻ ممڪن هجي ۽ مسجد ۾ ترسڻ کان منع به نه هجيس جيئن مس ميت استحاضه لازم احتياط اهو آهي ته غسل ڪرڻ لاءِ مسجد کان ٻاهر نه نڪري ۽ مسجد ۾ رهڻ منع هجيس جيئن جنابت جي ڪري ته اگر مسجد ۾ غسل ڪرڻ ترسڻ کانسواءِ ٻيو حرام ڪم ڪرڻ کانسواءِ مثال مسجد کي گندو ڪرڻ کان سواءِ مسجد جي توهين ڪرڻ کانسواءِ ممڪن هجي ته احوط آهي ته مسجد ۾ غسل ڪرڻ واجب آهي. نه ته مسجد ۾ غسل ڪرڻ صفا جائز ناهي. ڀلي غسل جو مدو مسجد مان ٻاهر نڪرڻ جي مدي کان گهٽ به ڇو نه هجي. اهو حڪم مسجد حرام ۽ مسجد نبوي کان علاوه ٻين مسجدن جي لاءِ آهي. انهن ٻنهي مسجدن (حر مين شريفين) ۾ غسل جو مدو تيمر جي مدي کان يا مسجد کان ٻاهر نڪرڻ واري مدي کان وڌيڪ نه هجي ته مسجد ۾ غسل ڪرڻ واجب آهي. جڏهن ته ٻئي ڪنهن حرام جو سبب نه ٿئي ته مسجد کان ٻاهر غسل ڪرڻ واجب آهي.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی ...

فصل

اعتكاف، خود مستحب آهي. پر باس باسٺ سان يا ڪنهن ٻي سبب جي ڪري واجب ٿي وڃي ٿو. اگر اهو واجب هجي ته ان جي شرعي هجڻ کان پهريان ئي ان جي واجب هجڻ ۾ ڪوئي اشڪال ناهي. پوءِ ڀلي اعتكاف شروع ٿي ويو هجي. اگر اهو واجب مطلق هجي (يعني ان جو وقت مقرر نه هجي) يا مستحب هجي ته محض شروع ڪرڻ وقت ئي واجب نه ٿو ٿي وڃي. يعني ان اعتكاف فقط شروع ڪرڻ جي ڪري مڪمل ڪرڻ واجب ناهي. ڀلي واجب مطلق ۾ مستحب احتياط اهو آهي ته شروع ڪيو ويو آهي ته ان کي پورو به ڪيو وڃي. البته اعتكاف جي ٻن ڏينهن گذرڻ کانپوءِ ٽئين ڏينهن به مقرر ٿي وڃي ٿو. پر نيت ڪرڻ مهل اهو شرط رکيو ويو هجي. مجبوري جي حالت ۾ اعتكاف جي نيت مٿئي ڇڏيندو ۽ فرض ڪيو ته ٻن ڏينهن کانپوءِ اتفاق سان ڪا مجبوري اچي وئي ۽ هو اگر چاهي ته ان کي حق حاصل آهي ته نيت مٿئي ڇڏي، ۽ اعتكاف کان ٻاهر اچي وڃي، اهڙي شرط جو ڪو اعتبار ناهي جيڪا نيت سان گڏ هجي، چاهي نيت کان پهريان يا اعتكاف شروع ڪرڻ کانپوءِ ان شرط جو ارادو ڪيو هجائين.

مسئلو (7): احوط جي بنياد تي اعتكاف جي نيت ۾ اهو شرط هڻڻ جائز ناهي ته بنا ڪنهن مجبوري جي جڏهن چاهي اعتكاف ختم ڪري، البته مجبوري ان کي چئبو آهي جنهن کي عام ماڻهو مجبوري سمجهن.

مسئلو (8): جڏهن اعتكاف جي نيت ڪرڻ مهل ئي اعتكاف ختم ڪرڻ جو شرط هڻي ان کانپوءِ پنهنجو شرط ختم ڪري تڏهن به ان جو حڪم ختم نه ٿيندو. نتيجي ۾ اگر مجبوري پيش اچي وڃي ته اعتكاف ختم ڪرڻ جائز آهي.

مسئلو (9): جڏهن اعتكاف جي باس باسي ۽ پنهنجي باس ۾ اهو شرط لڳائي ته ان جو اعتكاف مشروط هوندو ته اعتكاف جي نيت ڪري ان شخص لاءِ رجوع ڪرڻ جائز آهي. ڀلي اعتكاف شروع ڪرڻ مهل ئي ان شخص ڏانهن رجوع ڪرڻ جو شرط نه هجي. اهو هي اعتكاف پنهنجي باس کي پوري ڪرڻ جي لاءِ ڪري رهيو هجي. ڇو ته هي اعتكاف اهو ئي اعتكاف آهي جنهن جي باس باسٺ وقت شرط رکي هئائين.

مسئلو (10): اگر ڪو مسجد ۾ غصبي بستري تي ويهي ته ان جو اعتكاف ۾ ڪو خلل نه پوندو. اهڙي ته ڪو شخص مسجد ۾ ڪنهن اهڙي جاءِ تي ويٺو هجي ۽ اعتكاف وارو ان کي اچي اتان اٿاري، پاڻ اتي اعتكاف لاءِ ويهي ته سندس اهو عمل اعتكاف جي صحيح هجڻ تي اثر نه وجهندو.

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ

فصل

اعتکاف جا حکم

مسئلو (11): اعتکاف واري لاءِ ڪجهه شيون ڇڏڻ ضروري آهن:

(1). همبستري: احتياط واجب اهو آهي ته همبستري ۾ مزي سان گڏ هٿ لائڻ چمي وٺڻ به شامل ڪيو وڃي. پوءِ ڀلي اهڙا ڪم جن کي شرم گاهه کان علاوه ميلاپ ڪرڻ چيو وڃي جيئن هڪ ٻئي سان رانون ملائڻ يا اهڙا ٻيا ڪم ان ڪم ۾ مرد عورت ۾ ڪو فرق ناهي.

(2). احتياط لازم جي بنياد تي مني ڪڍڻ. ڀلي اهو مني ڪڍڻ ڪنهن حلال طريقي سان چو نه هجي پنهنجي گهر واري ڏانهن ڏسڻ ۽ ان سان مني جو نڪرڻ.

(3). خوشبوءِ سنگهڻ: ڀلي خوشبوءِ خريداري لاءِ سنگهجي ۽ خوشبوءِ جو مزو وٺي پر اگر بنا مزي جي سنگهجي ته ان ۾ حرج ناهي. هر خوشبوءِ واري ٻوٽي کي خوشبوءِ چئبو آهي.

(4). خريد فروخت ڪرڻ: احتياط واجب جي بنياد تي هر قسم جي واپار ڪرڻ. ڪنهن دنياوي مباح ڪم جهڙوڪ ڪپڙا سبڻ، سوٽر اٿڻ ۽ اهڙا ٻيا ڪم ڪرڻ ۾ ڪو حرج ناهي. هالانڪ مستحب احتياط آهي ته اهي ڪم به نه ڪجن. اگر اعتکاف ڪرڻ وارو کائڻ پيئڻ جون شيون خريد ڪرڻ يا وڪڻڻ لاءِ مجبور هجي جن جي کيس ضرورت هجي ۽ ٻئي کي ان لاءِ وڪيل يا نمائندو بڻائڻ به ممڪن نه هجي ۽ خريد فروخت کانسواءِ کائڻ پيئڻ جون شيون حاصل ڪرڻ ممڪن به نه هجن. ته پوءِ اهڙي خريد فروخت جائز آهي.

(5). ٻين تي اگرائي جي حام هئڻ لاءِ ڪنهن ديني يا دنياوي ڪم ۾ جهڳڙو ڪرڻ. بلڪ حق جو اظهار ڪرڻ ۽ سامهون واري کي غلط فهمي ۽ شڪ شبي مان ڪڍڻ لاءِ اهڙو بحث مباحثو يا جهڳڙو ڪرڻ. ان جو دارو مدار نيت تي آهي.

مسئلو (12): اعتکاف واري لاءِ انهن شين جي پرهيز ڪرڻ واجب ناهي. جيڪي احرام واري شخص تي حرام آهن. خاص ڪري سبيل ڪپڙو پائڻ، وار سنوارڻ، شڪار جو گوشت کائڻ ۽ نڪاح ڪرڻ. اهي سڀ ڪم اعتکاف ڪرڻ واري لاءِ جائز آهن.

مسئلو (13): اعتکاف واري لاءِ جيڪي ڪم حرام ٻڌايا ويا آهن. اهي اعتکاف کي باطل ڪندا آهن. چاهي اهي رات ۾ ڪجن يا ڏينهن ۾ اگر اعتکاف واجب معين نه هجي جڏهن ته ٻه ڏينهن گذرڻ کانپوءِ ٽين ڏينهن واجب معين ٿي وڃي ٿو ته ان جي

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

حرام هجڻ ۾ اشڪال آهي. حالانڪ احتياط واجب ان ۾ آهي (ته انهن جو خيال ڪجي).

مسئلو (14): اگر اعتكاف وارو مٿي ذكر ڪيل حرام ڪمن مان ڪو ڪم ويسر ۾ ڪري ته سندس اعتكاف باطل ناهي. ايتري قدر جو هم بستري ڪرڻ لاءِ به اهو ئي حڪم آهي.

مسئلو (15): اگر اعتكاف ڪرڻ وارو اعتكاف ڪي ختم ڪرڻ وارن ڪمن مان ڪو هڪ ڪري وٺي ۽ سندس اعتكاف باطل ٿي وڃي ۽ اگر سندس اعتكاف واجب معين هجي ته واجب احتياط جي بنياد تي هن جي قضا ڪرڻ لازمي ٿيندي ۽ اگر اهو اعتكاف واجب غير معين هجي. ته اعتكاف ٻيهر شروع ڪرڻ واجب آهي. اهڙي طرح اگر اعتكاف مستحب هجي ۽ ٻه ڏينهن گذرڻ کانپوءِ اهڙي ڪا شيءِ ٿي وڃي جنهن سان اعتكاف باطل ٿي وڃي ته لازم احتياط جي بنياد تي ان جي به قضا واجب ٿيندي پر ٻه ڏينهن گذرڻ کان پهرين ڪا اهڙي شيءِ ٿي وڃي جنهن سان اعتكاف باطل ٿيندو هجي. ته اعتكاف ڪرڻ واري تي ڪا شيءِ واجب ناهي ۽ فوراً قضا ڪرڻ واجب ناهي. پر ان حد تائين دير ڪرڻ جائز ناهي جو ديرڪي واجب جي ادائگي ۾ سستي ڳڻيو وڃي.

مسئلو (16): جيڪڏهن اعتكاف ڪرڻ وارو اعتكاف جي ڏينهن ۾ خريد فروخت ڪري ته خريد فروخت باطل ناهي. پوءِ پلي سندس اعتكاف باطل هجي.

مسئلو (17): اگر ڪو اعتكاف ڪرڻ وارو همبستري ڪري پنهنجي اعتكاف ڪي باطل ڪري ۽ همبستري پلي رات ڪئي هجائين ته ان تي ڪفارو واجب ٿيندو ۽ لازم احتياط جي بنياد تي ان حڪم ۾ ان همبستري ڪي به ليڪجي جيڪو مسجدکان نڪرڻ جي اجازت نه هجڻ جي باوجود حرام ڪندي ڪيو هجائين. حالانڪ اعتكاف مسجد مان نڪرڻ تي باطل ٿيندو. اهو ان شرط سان ٿيندو ته مسجد کان نڪرڻ کان پوءِ ۽ همبستري ڪرڻ کان پهرين اعتكاف تان هٽ نه ڪيو هجيس. همبستري کان علاوه ٻيا ڪم اعتكاف ٽوڙڻ جي صورت ۾ ڪفارو واجب نه ٿيندو. حالانڪ احتياط مستحب اهو آهي ته ان جو به ڪفارو ڏنو وڃي. اعتكاف ٽوڙڻ جو ڪفارو رمضان مهيني جي روزن جي ڪفاري وانگر آهي. (يعني هڪ غلام آزاد ڪري يا ٻه مهينا لاڳيتا روزا رکي يا 60 فقيرن کي کاڌو کارائي). احتياط مستحب اهو آهي ته ڪفارو ترتيب ۾ (يعني هڪ غلام آزاد ڪري يعني اهو ممڪن نه هجي ته ٻه مهينا روزا رکي ۽ اهو ممڪن نه هجي ته پوءِ 60 فقيرن کي کاڌو کارائي) هجڻ کپي. جيئن ظاهر جي ڪفاري ۾ ترتيب جو خيال رکيو ويندو آهي. جڏهن اعتكاف ۾ رمضان مهيني ۾ هجي ۽ ان اعتكاف کي ڏينهن جو همبستري ڪري باطل ڪري ڇڏجي ته به ڪفارو

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مد ظہ...

ٿيندا. هڪ رمضان مهيني جي روزي توڙڻ جو ۽ ٻيو اعتڪاف توڙڻ جو ڪفارو. اهڙي طرح اگر ڪو شخص اعتڪاف ۾ هجي ۽ رمضان مهيني جي قضا جي روضي ۾ سج لڙڻ کانپوءِ همبستري ڪري اگر ذڪر ڪيل اعتڪاف لاءِ باس باسيل هجي يا باس واري حڪم واري ڪنهن ڪم جي ڪري واجب معين هجي ته ٽيون ڪفارو باس جي خلاف ورزي ڪرڻ جي ڪري واجب ٿيندو ۽ اگر هو پنهنجي روزيدار زال سان رمضان جي مهيني ۾ زبردستي همبستري ڪري ته ان تي لازم احتياط جي بنياد تي چوٿون ڪفارو زال سان زوري همبستري ڪرڻ جي ڪري واجب ٿيندو.

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَوَّلًا وَآخِرًا

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

فقہی اصطلاح

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

احتیاط	اهو عمل جو طریقو جنهن کي ”عمل“ مطابق ٿيڻ جو يقين ٿي وڃي.
احتیاط لازم	احتیاط واجب، ڏسو لفظ ”لازم“.
احتیاط مستحب	فتوا کان علاوه احتیاط آهي، ان لاءِ ان جو لحاظ ضروري نه هوندو آهي.
احتیاط واجب	اهو حڪم جيڪو احتیاط جي مطابق هجي ۽ فقيه ان لاءِ فتوا نه ڏني هجي اهڙن مسئلن ۾ مقلد ان مجتهد جي تڪليد ڪري سگهي ٿو. جيڪو اعلم کانپوءِ علم ۾ سڀ کان وڌيڪ هجي.
احتیاط نه ڇڏڻ	جنهن مسئلي ۾ اهڙو اصطلاح اچي، اگر ان ۾ مجتهد جي گهرجي. (احتیاط جو خيال رهي)
احوط	مجتهد جي فتوا به ذڪري ٿيندي هجي ته ان کان احتیاط جو تڪيد مراد هوندي آهي.
إشكال آهي	احتیاط مطابق هن عمل جي ڪري شرعي ذميداري ختم نه ٿي ٿئي. ان کي انجام نه ڏيڻ گهرجي. ان مسئلي ۾ ڪنهن ٻئي مجتهد کان پڇي سگهجي ٿو. پر ان لاءِ شرط آهي ته ان جي فتويٰ نه هجي.
اظهر	وڌيڪ ظاهر. مسئلي متعلق دليلن کان ويجهو دليلن مطابق هجڻ جي لحاظ سان وڌيڪ واضح. هي مجتهد جي فتويٰ.
افضاء	کلي وڃڻ. پيشاب ۽ حيض جي جڳهه هڪ ٿي وڃڻ يا حيض ۽ پاڪ خاني جي جڳهه هڪ ٿي وڃڻ يا تنهي جڳهه جو هڪ ٿي وڃڻ.
اقويٰ اوليٰ	قوي يا مضبوط نظريو بهتر - وڌيڪ مناسب
إيقاع	اهو معاملو جيڪو هڪ طرفو ٿيل هجي ۽ ان کي قبول ڪرڻ واري جي ضرورت نه هجي. جيئن طلاق ۾ صرف طلاق ڏيڻ ڪافي آهي. ان کي قبول ڪرڻ جي ضرورت نه ٿيندي آهي.
بعيد ناهي	فتويٰ اها آهي (ان کانسواءِ ته عبارت ۾ ان جي برخلاف ڪو ٻيو اشارو موجود هجي)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...	
جھل تقصيري	اهڙي بي خبري جنهن جو ڪو معقول عذر نه هجي.
جاهل قاصر	اهڙو شخص جنهن، ڪنهن اعتماد واري شخص جي ڳالهه يا ڪنهن اعتبار واري رسالي جي لکت تي ڀروسو ڪيو هجي ۽ بعد ۾ معلوم ٿيو هجي ته ان شخص يا رسالي کان غلطي ٿي هئي.
جاهل مقصر	اهڙو ناواقف ماڻهو جنهن لاءِ مسئلا سڪڻ ممڪن هجي، پر هن ان ۾ ڪوتاهي ڪئي هجي. ڄاڻي وائي مسئلا نه معلوم ڪيا هجن.
شرعي حاڪم	اهڙو مجتهد جنهن ۾ سڀ شرط موجود هجن. جنهن جو حڪم شرعي قانونن جي بنياد تي نافذ ٿيندو هجي.
حدث اصغر	هر اها شيءِ جنهن جي ڪري نماز وارو وضو ٽٽي پوي. ان کي حدث اصغر چئبو آهي. اهي ست آهن: (1) پيشاب، (2) پاڪ خانو، (3) قوس، (4) نند، (5) عقل وڃائڻ واريون شيون. جهڙوڪ: چريائپ، نشو يا بيهوشي، (6) استحاضه، (7) تڙ هجڻ، بلڪ مستحب احتياط جي بنياد تي هر اهو ڪم جنهن لاءِ غسل ڪرڻ ضروري آهي.
حدث اڪبر	هر اها شيءِ جنهن جي ڪري نماز جي ڪاڻ غسل ڪرڻو پوي، جيئن تڙ پوڻ يا همبستري ڪرڻ.
حدتر خص	اهڙي حدجتان شهر وارا يا بيا ماڻهو جيڪي شهر جي پاسن ۾ رهن ٿا. انهن کي مسافر نه ڏسي سگهي. ان جي علامت اها آهي ته اهي شهر وارن کي نه ڏسي سگهن.
حرام	هر اهو ڪم جنهن کي ڇڏڻ شرعيت جي نظر ۾ ضروري هجي.
ذمي ڪافر	يهودي، عيسائي، مجوسي جيڪي اسلامي مملڪت ۾ رهندا هجن ۽ اسلام جي سماجي قانونن جا پابند هجڻ جا واعدو ڪرڻ جي ڪري اسلامي حڪومت سندن جان، مال ۽ عزت جي حفاظت ڪري.
رجاء مطلوبيت	ڪنهن عمل کي پروردگار جي حضور قبول ٿيڻ جي اميد تي انجام ڏجي.
رجوع ڪرڻ	موٽڻ. ان جو استعمال ٻن هنڌن تي ٿيو آهي: (1). اعلم جنهن مسئلي ۾ احتياط واجب جو حڪم ڏئي ان

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

مسئلي ۾ ڪنهن ٻئي مجدد جي تقليد ڪرڻ.	
(2). زال کي رجعي طلاق ڏيڻ کانپوءِ عدت دوران اهڙو ڪو عمل ڪجي يا ڪا اهڙي چئجي جنهن سان خبر پوي ته هن ٻيهر سندس زال ٺاهي ڇڏي آهي.	
ٻيهر جي وقت معلوم ڪرڻ لاءِ زمين ۾ هڻڻ واري ڪاٺي.	شاخص
الله سائين، رسول اڪرم صلي الله عليه واله وسلم.	شارع
آزادي. شرعيت جي ٻڌايل طريقن مطابق نڪاح ٽوڙڻ.	طلاق
اهڙي طلاق جنهن کانپوءِ مرد کي حق ٺاهي ته واپس اچي. يعني ان عورت کي وري پنهنجي زالا ٺاهي سگهي.	طلاق بائن
اهڙي عورت کي طلاق ڏيڻ جيڪا مڙس کي پسند نه ڪندي هجي ۽ طلاق وٺڻ لاءِ مڙس کي پنهنجو حق مهر يا ٻي ملڪيت بخشي ڇڏي.	طلاق خلع
اهڙي طلاق جنهن ۾ مرد عدت دوران عورت ڏانهن رجوع ڪري سگهي ٿو. يعني کيس پنهنجي زال بڻائي سگهي ٿو.	طلاق رجعي
اهڙي طلاق جنهن ۾ زال مڙس ٻئي هڪ ٻئي کان نفرت ڪندا هجن ۽ عورت طلاق لاءِ مڙس کي پنهنجو ڪجهه مال ملڪيت بخشي ڇڏي.	طلاق مبارات
حج ۽ عمره مفرد جو آخري طواف جنهن کي انجام نه ڏيڻ سان حج ۽ عمره مفرد ڪرڻ واري تي پنهنجي زال سان همبستري ڪرڻ حرام رهندي آهي. (پر نڪاح نه ٿيندو).	طواف النساء
فتويٰ هي آهي (ان کانسواءِ عبارت ۾ ان جي برخلاف ڪو اشارو موجود هجي).	ظاهر اهو آهي ته
ظاهر شرعي جو مطلب اڌ ڏينهن گذرڻ آهي. مثال اگر ڏينهن 12 ڪلاڪن جو هجي ته سج اڀرڻ کان 6 ڪلاڪ پوءِ ۽ اگر تيرهن ڪلاڪن جو هجي ته ساڍا ڇهه ڪلاڪ گذرڻ کانپوءِ ۽ اگر يارهن ڪلاڪن جو هجي ته ساڍا پنج ڪلاڪ گذرڻ کانپوءِ شرع ظاهر جو وقت آهي. شرعي ظاهر جو وقت سج اڀرڻ کانپوءِ اڌ ڏينهن گذرڻ کان وٺي سج لهُڻ تائين آهي.	ظاهر شرعي
اهڙي مانوي ڪيفيت جيڪا تقويٰ جي ڪري انسان ۾ پيدا ٿيندي آهي ۽ جنهن جي ڪري هو واجب ڪم انجام ڏيندو	عدالت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

آهي ۽ حرام ڪمن کي ڇڏي ڏيندو آهي.
 معاهدو، نڪاح.
 شرعي مسئلن ۾ مجتهد جو نظريو.
 قرآن ۾ پندرهون آيتون اهڙيون آهن، جن کي پڙهڻ يا ٻڌڻ
 کانپوءِ الله جي عظمت جي اڳيان سجدو ڪرڻ گهرجي. ان ۾
 چار هنڌ اهڙا آهن، جتي سجدو واجب ۽ يارهون هنڌ اهڙا آهن،
 جتي سجدو ڪرڻ مستحب آهي. اهي آيتون هيٺ ڏجن ٿيون.

قرآن جا واجب سجدا	نمبر	پارو	سورت	آيت نمبر
	1	21	سجده	15
	2	24	حمر سجده	37
	3	27	والنجم	آخري آيت
	4	30	علق	آخري آيت
قرآن جا مستحب سجدا	1	9	اعراف	آخري آيت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...			
2	13	رعد	15
3	14	نحل	50
4	15	بني اسرائيل	109
5	16	مریم	58
6	17	حج	18
7	17	حج	77
8	19	فرقان	60
9	19	نمل	26
10	23	ص	24
11	30	انشقاق	21
<p>قصد انشاء</p> <p>دیتی لیتی وانگر کنهن اعتبار واری شیء کی اهڙی کنهن لفظ سان جوڙڻ ۽ ان جو ارادو ڪرڻ.</p> <p>قصد قربت</p> <p>الله تعالیٰ جي مرضي جي ويجهو هجڻ جي نیت سان.</p> <p>قوت کان خالي ناهي</p> <p>فتويٰ اها آهي (ان کان سواءِ ڪا ٻي عبارت ڪو اشارو موجود هجي ان جي برخلاف).</p> <p>کفارہ جمع</p> <p>کاذو ڪارائڻ. (1) سٺ روزا رکڻ. (2) سٺ فقير کي پيٽ ڀري</p> <p>(مجموعاً کفارو)</p> <p>لازم</p> <p>واجب، اگر مجتهد کنهن ڪم کي واجب ۽ لازم هجڻ لاءِ آيتن ۽ روايتن جي مدد وٺي اهڙي طرح جو ان جو رب جي طرفان منسوب ڪرڻ ممڪن هجي ته ان جي تاخير لفظ ”واجب“ ذريعي ڪيو ويندو آهي. اگر ان جي واجب لازم</p>			

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانیؒ...

هجنڻ کي ڪنهن ٻئي ذريعي مثال: عقلي دليلن سان سمجهيو هجيس ته اهڙي طرح جو ان جو رب سائين ڏانهن منسوب ڪرڻ ممڪن نه هجي. ته ان تعبير کي لفظ ”لازم“ سان ظاهر ڪبو آهي. واجب احتياط ۽ لازم احتياط ۾ به اهڙو ئي فرق نظر ۾ رکڻ گهرجي. بهرحال مقلد لاءِ عمل ڪرڻ مهل ”واجب“ ۽ ”لازم“ ۾ ڪو فرق ناهي.

اهڙو عمل جيڪو شرعيت جي نظر ۾ ڪو شاباسي جي لائق نه هجي ۽ نه ڪو ان جي ڪا مذمت ئي ڪيل هجي (اهو لفظ واجب، حرام، مستحب ۽ مکروه جي مقابلي ۾ آهي).

هر اها شيءِ جيڪا ذاتي طور تي پاڪ هجي پر ڪنهن نجس شيءِ سان سڌو يا اڻ سڌو ملي وڃي ۽ نجس ٿي وڃي.

اهو مال جنهن جي مالڪ جي خبر نه هجي.

اهو قريبي مائٽ جنهن سان ڪڏهن نڪاح نه ڪري سگهجي.

جيڪو شخص حج يا عمري جي احرام ۾ هجي.

ان ۾ اشڪال آهي، ان عمل جو صحيح ۽ مڪمل هجڻ مشڪل آهي. (مقلد ان مسئلي ۾ ڪنهن ٻئي مجتهد ڏانهن رجوع ڪري سگهي ٿو، پر شرط اهو آهي ته ان جي فتويٰ نه هجي).

احتياط ڪرڻ گهرجي (مقلد ان مسئلي ۾ ٻئي مجتهد ڏانهن رجوع ڪري سگهي ٿو. بشرطيڪ ان سان گڏ فتويٰ نه هجي).

اهي ضروري ۽ قطعي ڪم جيڪي دين اسلام جو نه ٿيڻ وارو جزو آهن ۽ انهن کي سڀ مسلمان دين جو لازمي حصو مڃيندا آهن. جيئن: نماز، روزي جو فرض هجڻ ۽ انهن جو واجب هجڻ. انهن ڪمن کي ”دين جون ضروريات“ ۽ ”دين جون طئه ٿيل ڳالهون يا ڪم“ به چوندا آهن ڇو جو هي اهي ڪم آهن، جيڪي اسلام دائري ۾ رهڻ لاءِ تسليم ڪرڻ ضروري آهن.

وڻندڙ جيڪا شيءِ الله ۽ ان جي رسول کي پسند هجي پر اها واجب نه هجي. هر اهو حڪم جنهن کي ڪرڻ ۾ ثواب هجي پر نه ڪرڻ ۾ گناهه نه ٿئي.

مباح

نجس

مجهول المالڪ

محرّم

محرّم

محل اشڪال آهي

محل تامل

مسلمات دين (دين ۾ مڃيل شيون يا ڪم)

مستحب، سنت

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی رحمۃ اللہ علیہ...

مکروه	نه وٽندڙ . اهڙا ڪم جيڪي ڪرڻ حرام نه هجن پر انهن کي نه ڪرڻ بهتر آهي.
نصاب	مقرر ڪيل مقدار يا مقرر ڪيل حد.
واجب	هر اهو عمل جنهن کي ڪرڻ شريعت جي نظر ۾ فرض هجي.
واجب تخييري	جڏهن واجب اهڙو هجي جو ٻن شين مان ڪنهن هڪ کي ڪري سگهجي، انهن مان هر هڪ کي واجب تخييري چئبو آهي. جيئن روزي ۾ ڪفارو ڏيڻ. ٽن شين ۾ اختياري هوندو آهي. (1) غلام آزاد ڪرڻ. (2) سٺ روزا رکڻ. (3) سٺ فقيرن کي ڏيئي ڪاڌو ڪرائڻ.
واجب عيني	اهو واجب جيڪو هر شخص تي واجب آهي، جيئن نماز، روزو.
واجب ڪفائي	اهڙو واجب جيئن اڳر ڪجهه ماڻهو اهو ڪم ڪري ڇڏين ته ٻين ماڻهن تان اهو واجب ٿري ويندو. جهڙوڪ: ميت کي غسل ڏيارڻ سڀني کي واجب آهي پر اڳر ڪجهه ماڻهو اهو ڪم ڪري وٺن ته ٻين تان اهو واجب ٿري ويندو.
وجهه کان خالي ناهي وقف	فتويٰ اها آهي (ان کانسواءِ جو عبارت ۾ ان جي برخلاف ڪو اشارو موجود هجي) اصل مال کي ذاتي ملڪيت مان ڪڍي ان جو نفعو ٻين (مخصوص) ماڻهن يا خير جي ڪمن لاءِ وقف ڪرڻ سرپرست مثال: پيءُ، ڏاڏو، مڙس، شرعي حاڪم.

شرعي وزن

هڪ گرام	5 نخود (چٽا)
تقريباً اڍائي گرام	12 10/6 نخود
تقريباً ساڍا ٽي گرام	18 نخود (هڪ مثقال شرعي)
تقريباً ساڍا ٽي گرام	هڪ دينار (هڪ مثقال شرعي)
..... چئن جي برابر سڪي واري چاندي، تقريباً اڍائي گرام	هڪ درهم
تقريباً 5 گرام	هڪ مثقال صيرفي (24 نخود)

توضیح المسائل حضرت آیت اللہ العظمیٰ سیستانی مدظلہ...

تقریباً 750 گرام	ہک مد
تقریباً 3 کلو گرام	ہک صاع
تقریباً ساڈا 5 کلو میٹر	ہک فرسخ
تقریباً 384 لیٹر	ہک کُر (پاڻی)
تقریباً 22 سینٹی میٹر	ہک گرانٹ (دیگھ)
تقریباً 46 سینٹی میٹر	ہک ذراع/ہٹ (دیگھ)

مہدیہ فائونڈیشن

بانی و سرپرست

سید اختر حسین شاہ نقوی

مساجد	مدارس علمیں
1. مسجد مہدیہ (نوابشاہ روڈ گڑھ سید طالب شاہ)	1. مدرسہ مہدیہ جو سنگ پٹیاد
2. مسجد حبیبیہ (شاہ پور جھانپان)	2. مدرسہ حبیبیہ (محفل مرتضوی)
3. مسجد علی علیہ السلام (نواب شاہ)	3. مدرسہ حبیبیہ
4. مسجد امام حسین علیہ السلام (شکریہ)	4. مدرسہ امام رضا علیہ السلام
	5. مدرسہ زینبیہ
	6. مدرسہ امیر المومنین علیہ السلام

شعبہ نشر و اشاعت

1. توضح المسائل آیت اللہ سیستانی (سنہ 1407ھ)
2. مختصر الاحکام آیت اللہ مکارم شیرازی (سنہ 1407ھ)
3. اصول دین آیت اللہ وحید خراسانی (سنہ 1407ھ)
4. صحیحہ رضویہ (سنہ 1407ھ)
5. ستکین وائٹ (سنہ 1407ھ)
6. انتظار مہدی (سنہ 1407ھ)

Printed by: Mawana Press Hyderabad. 0300-5000000